

Buk Taabu Matakin

Ramoaina New Testament

Contents

A Koina Wewapua un Iesu Kaarisito Maataio i timui	1
A Koina Wewapua un Iesu Kaarisito Maarko i timui	58
A Koina Wewapua un Iesu Kaarisito Lukaa i timui	93
A Koina Wewapua un Iesu Kaarisito Ioaanes i timui	151
A kum Pinapaam anu ra kum Aapostolo	192
A Buk anun Paaulo karom a taara Rom	247
A Mugaana Buk anun Paaulo karom a taara Korinto	274
A Weru Buk anun Paaulo karom a taara Korinto	299
A Buk anun Paaulo karom a taara Galaatia	315
A Buk anun Paaulo karom a taara Epeso	325
A Buk anun Paaulo karom a taara Pilipoi	334
A Buk anun Paaulo karom a taara Kolose	341
A Mugaana Buk anun Paaulo karom a taara Tesalonika	348
A Weru Buk anun Paaulo karom a taara Tesalonika	354
A Mugaana Buk anun Paaulo karom Timoti	358
A Weru Buk anun Paaulo karom Timoti	365
A Buk anun Paaulo karom Tito	370
A Buk anun Paaulo karom Pilemon	374
A Buk karom a taara Ebraaio	376
A Buk anun Iaakobo	396
A Mugaana Buk anun Petero	403
A Weru Buk anun Petero	411
A Mugaana Buk anun Ioaanes	416
A Weru Buk anun Ioaanes	422
A Wetula Buk anun Ioaanes	423
A Buk anun Iudaas	425
A Binabo anun Ioaanes	428

BUK TAABU MATAKIN

The New Testament in the Ramoaaina Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Ramoaaina long Niugini

Language: Ramoaaina

Provided by: Wycliffe Bible Translators

This print-on-demand edition of Scripture is produced and provided at cost by the Digital Bible Society in partnership with the Bible League of Canada, Open Doors International, and other missions and translation agencies. To order additional copies of this or other Bibles, please visit www.dbs.org (USA), www.bibleleague.ca (Canada), and www.opendoors.org (Europe).

Copyright and Permission to Copy

Copyright © 2006 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright © 2006 Wycliffe Bible Translators, Inc. Scripture text used by permission.

PDF, ePub, and MOBI Bible covers and design are copyrighted 2017 by the Digital Bible Society (www.dbs.org).

PDF generated on 2017-08-24 from source files dated 2017-08-24.

7c94c316-fa13-516d-b3ba-46ad412ca8f0

ISBN: 978-1-5313-0564-2

A Koina Wewapua un Iesu Kaarisito

Maataio

i timui

A pirpir kaapa muga

Maataio i timu a buk mi, ia raa ko ra 12 naat na wawer anun Iesu baa raa iaana kaai Lewi. Namuga a tena lolo tatakom ma i papaam karom a mataan-itu Rom. Namur Iesu i wataa paai ma i waan paat a naat na wawer (babu Mt 9:9-13).

Maataio i timu a buk mi karom anuna taara, a taara Iudaia. A taara Iudaia diat ki walaang kup a winawaan paat anu ra muaana baa God i pilak paai kup a king anundiat. U ra pirpir Ebraaio di waatungi naa Mesaia ma u ra pirpir Grik di waatungi naa Kaarisito.

Maataio i nemi kupi in wapua diat naa Iesu ut maa Kaarisito, a King anu ra taara Iudaia. Maa ia a kabina maa i pirpir u ra winawaan paat anun Iesu naa i welaar ma ra king.

Ma i pir waiaa kaai ta kum pirpir ko ra Mugaana Buk Taabu un Kaarisito. A winawaan paat anun Iesu i walingtatuna a kum pirpir mi. Raa utnaa kaai baa Maataio i timu uni, u ra wawer anun Iesu u ra mataanitu anun God.

A winawaan i ra buk Maataio:

A binabuta anun Iesu (1:1–2:23)

A pinapaam anun Ioaanes a Tena Baapitaaiso (3:1-12)

Di baapitaaiso Iesu ma namur Saataan i walaami (3:13–4:11)

Iesu i papaam irong Gaalilaia (4:12–18:35)

Iesu i waan unaanga Ierusalem (19:1–20:34)

A tintinip na wik ma ra minaat anun Iesu (21:1–27:66)

A tinur balet anun Iesu ko ra minaat (28:1-20)

**A niluluk na wuna taara
anun Iesu Kaarisito**

(Lk 3:23-38)

1 Bi ia a iaa ra wuna taara taanga namuga baa Iesu Kaarisito, a natun Dewid, a natun Aabaraam i waan paat kon diat.

² Aabaraam a taman Aaisaak, Aaisaak a taman Iaakob, ma Iaakob a taman Iuda ma ra kum tatena liklik.

³ Iuda a taman Peres ma Seraa, ma a naandiaar Taamaar.

Peres a taman Esrom,

Esrom a taman Araam,

⁴ ma Araam a taman Aaminadaab,

Aaminadaab a taman Naason,

ma Naason a taman Saalmon,

⁵ Saalmon a taman Boas, ma naana a iaana Raab.

Boas a taman Obed, ma naana a iaana Rut.

Obed a taman Iese,

⁶ ma Iese a taman Dewid, baa a king.

Dewid a taman Solomon, ma naana a tabuan baa i taulaa paa ma Uraia.

⁷ Solomon a taman Roboaam,

Roboaam a taman Aabia,

Aabia a taman Aasa,

⁸ Aasa a taman Iosapaat,

Iosapaat a taman Ioraam,

ma Ioraam a taman Usia,

⁹ Usia a taman Iotaam,

Iotaam a taman Aakaas,

ma Aakaas a taman Esekia,

¹⁰ Esekia a taman Maanaase,

Maanaase a taman Aamon,

ma Aamon a taman Iosia,

¹¹ Iosia i wangaala Iekonia ma ra kum tatena liklik. Namur taana a taara Israael diat waan na karabus irong Baabilon.

¹² Namur taa ra winawaan urong Baabilon:

Iekonia i wangaala Salaatiel,

Salaatiel a tamaan Serubaabel,
¹³ Serubaabel a tamaan Aabiuda,
 Aabiuda a tamaan Eliaakim,
 ma Eliaakim a tamaan Aasor,
¹⁴ Aasor a tamaan Saadok,
 Saadok a tamaan Aakim,
 ma Aakim a tamaan Eliud,
¹⁵ Eliud a tamaan Eleaser,
 Eleaser a tamaan Maataan,
 ma Maataan a tamaan Iaakob,
¹⁶ Iaakob a tamaan Iosep, ia baa i taulaa
 ma Maaria. Maaria i buta Iesu, baa di
 waatungi naa Kaarisito, ia baa God i
 tula wai.
¹⁷ A kum taaun taara turpaai kon
 Aabaraam tuk un Dewid welaar ma 14
 diat, ma kon Dewid tuk u ra winawaan
 na karabus urong Baabilon 14 kaai diat,
 ma ko ra winawaan na karabus urong
 Baabilon tuk un Kaarisito 14 a taautaaun
 taara diat kaai.

Maaria i buta Iesu Kaarisito

(Lk 2:1-7)

¹⁸ Di buta paa Iesu Kaarisito lenbi:
 Naana Maaria, di aa pet baat taai karom
 Iosep, iaku namuga taa ra nundiaar tin-
 aulaa Maaria ia nunurai naa i kipbaala u
 ra Takado na Nion. ¹⁹ Iosep baa di aa pet
 baat taa Maaria karomi, ia a tena takado,
 ma pa i nemi naa in baana wawirwir
 Maaria naa ra taara. Io, i nuki naa in
 kutu ino wa anundiaar weweliman kup
 a tinaulaa.

²⁰ Baa i nuknuk utbaai u ra utnaa
 mi, a aangelo anu ra Tadaaru i waan
 paat karomi u ra beberon ma i piri naa,
 “Iosep, natun Dewid, koku u aalawur
 nuknuk un Maaria, un ben paai kupi
 anum tabuan. Maa a naat baa i kipbaala
 paai i waan paat ko ra Takado na Nion.
²¹ In buta paa a naat muaana ma un
 taar taa iaana baa Iesu, kabina maa in
 walaauun paa anuna taara ko ra nundiat
 kum aakaina mangamangaan.”

²² A kum utnaa raap mi i waan paat
 kupi din paam ot paa a kum pirpir anu
 ra Tadaaru baa anuna propet ia wa-
 puaana taai naa, ²³ “Baboi, a tauraara
 na tabuan in kipbaala ma in buta paa
 a naat muaana ma din waatungi naa
 Emaanuel,” *Aais 7:14*
 a kukuraaina naa, “God i ki ungaai ma
 daat.”

²⁴ Io, baa Iosep i tawaangun i paami
 lenutmaa a aangelo anu ra Tadaaru ia
 wapua taai uni, ma i ben paa Maaria
 kupi anuna tabuan. ²⁵ Iaku pa diaar inep
 ungaai paa tuk baa Maaria i buta paa a
 naat muaana. Ma Iosep i taar taa a iaana
 baa Iesu.

A kum tena manaana diat wetabaar karom Iesu

2 Di buta Iesu u ra taamaan Betilem
 u ra papaar Iudaia u ra kilaala baa
 Erodes i king. Namur raa kum tena man-
 aana u ra kum naangnaang diat waan
 taanga welwelik u ra mataana taubaar
 ma diat waan paat inaanga Ierusalem.
² Ma diat wetiri naa, “Waiaa a naat baa
 di butai kupi in king anu ra taara Iudaia?
 Maa miaat babo paa anuna ina naang-
 naang ironng u ra mataana taubaar, ma
 mi miaat waan urin kupi miaat a lotu
 karomi.”

³ Baa king Erodes i walangoroi i pur-
 puruan a nuknukina ma ra nuknuki ra
 taara Ierusalem raap kaai. ⁴ Io, Erodes i
 ben ungaai raap paa a kum ngaala na
 tena wetabaar karom God ma ra kum
 tena wawer u ra kum Naagagon. Ma i tiri
 diat naa, “Kaarisito baa God in tula wai
 din butai awaai?” ⁵ Diat baalui naa, “U
 ra taamaan Betilem u ra papaar Iudaia,
 maa a propet ia timu taai naa,
⁶ ‘Ma ui Betilem u ra papaar Iudaia,
 Ui pa u kinalik aakit taa ra kum muk-
 muga min Iudaia,
 Maa kabina a mukmuga in waan paat
 kon ui,

baa in muga anung taara Israael welaar ma ra tena baboura sip.” *Mika 5:2*

⁷Namur Erodes i wetulaa ino paa a kum tena manaana kupi in manaana paa taan diat naa naangaian talaa maa ina naangnaang i waan paat. ⁸I tula wa diat urong Betilem ma ra pirpir lenbi, “Muaat a waan ma muaat a baat wakaak kup a naatlik. Ma baa muaat aa baat paai muaat a wapua iaau, baa iaau bulung ang waan ma ang lotu karomi.”

⁹Baa diat aa walangoro taa a king diat waan. Diat babo paa balet ina naangnaang baa diat aa babo taai u ra mataana taubaar, i muga pa diat tuk i tur u ra wanua baa a naatlik kuraa iaai. ¹⁰Baa diat babo ina naangnaang maa, diat kari-aana a ngaala na gaai. ¹¹Diat ruk u ra ruma ma diat babo paa a naatlik maa ma naana Maaria, diat ki but keke ma diat lotu karom a naat. Namur diat paapa paa anundiat kum wuwuwung ma diat tabaarai ma ra kum wetabaar lenbi, a goled ma ra bulit di tuni baa a tubalina i aangawian wakwakaak ma ra bulit na mangingi kaai di waatungi naa a mira. ¹²Ma God ia wakatom ta diat u ra beberon baa koku diat waan talili kup Erodes. Io, diat waan talili kup anundiat taamaan un raa aakapi ingen.

A winawaan ino urong Aaigipto

¹³Baa diat aa waan, a aangelo anu ra Tadaaru i waan paat karom Iosep u ra beberon ma i piri naa, “Un tur, un ben paa naadinaana, mutul a kalaa ino urong Aaigipto. Ma mutul a ki iaai tuk u ra bung baa ang wapua ui balet, maa kabina Erodes in baat kup a naat kupi in aak dokoi.” ¹⁴Io, i tur, i ben paa naadinaana u ra marum, ma ditul waan urong Aaigipto. ¹⁵Ma ditul ki matira tuk baa Erodes i maat. Baa ditul paami lenmaa di paam ot paa a pirpir anu ra Tadaaru,

baa a propet ia pirpir muga taau uni lenbi, “Iaau wataa paa natunglik taangirong Aaigipto.” *Os 11:1*

¹⁶Baa Erodes i baboi baa a kum tena manaana diat aa waruga taai, i kaankaan aakit ma i wetulaa baa din aak doko araap wa a kum naat muaana taangirong Betilem ma ko ra kum taamaan kaai baa diat ki marawaai. I naagagoni naa din aak doko diat baa a ru kilaala indiat, ma diat kaai baa pa i ru kilaala utbaai un diat, kabina maa a kum tena manaana diat aa wapua taai u ra kilaala anu ra naat. ¹⁷Io, di paam ot paa maraagaam a pirpir baa Ieremia a propet i wewapua muga taau uni naa,

¹⁸“Irong Raama di walangoro in ingaan raa, a niluan ma ra ngaala na kulkulaai, Raakel i luan a kum natnatuna liklik, maa diat aa maat raap, ma pa di wamaarip laar paai.” *Ier 31:15*

Iosep ditul tamaana ditul waan talili balet urong Naasaret

¹⁹Baa Erodes ia maat, a aangelo anu ra Tadaaru i waan paat karom Iosep u ra beberon irong Aaigipto. ²⁰Ma i piri taana naa, “Un tur, un ben paa naadinaana, ma mutul a waan urong Israael, maa diat baa diat nem na aak doko a naat diat aa maat.” ²¹Io, i tur, i ben paa naadinaana, ma ditul waan urong Israael. ²²Iaku baa i walangoroi naa, Aarkilaa u i kiaana tamaana Erodes kupi ia bulung in king irong u ra papaar Iudaia, Iosep i burut baa in waan urong Iudaia. Ma God kaai i turbaat taai u ra beberon, io, ditul waan urong u ra papaar Gaalilaia. ²³Ma ditul waan ma ditul ki u ra taamaan a iaana Naasaret. Baa ditul paami lenmaa di paam ot paa a pirpir anu ra kum propet naa, “Din waatungi baa ia a te Naasaret.”

Ioanes a Tena Baapitaaiso i warawaai

(Mk 1:1-8; Lk 3:1-18; Io 1:19-28)

3 Raa kum kilaala namur, Ioanes a Tena Baapitaaiso i waan paat, ma i warawaai u ra bil na wanua u ra papaar Iudaia, ²ma i piri naa, “Muaat a nukpuku, maa a mataanitu taanginaanga u ra maawa ia marawaai.”

³Ioanes ut maa a propet Aaisaia ia we-wapua muga taau uni naa, “In ingaan raa i wewataai u ra bil na wanua lenbi,

‘Muaat a paam aara aakapi anu ra Tadaaru, muaat a paam kado anuna kum aakapi.’”

Aais 40:3

⁴Ioanes i mong ma ra ina maalu na weu na kaamel, ma i wi baati ma ra panina bulumakaau, ma i aanaan a kum ko ma ra bulit baa a kum bi diat paami.

⁵A taara taanginaanga Ierusalem, ma ko ra kum taamtaamaan raap u ra papaar Iudaia, ma ko ra kum taamaan baa diat ki marawaai a daanim Ioridaan, diat waan karomi. ⁶Diat pir apuaana anun-diat kum aakaina mangamangaan, ma i baapitaaiso diat u ra daanim Ioridaan.

⁷Baa Ioanes i babo mongoro na Parisaiao ma ra kum Saadukaiao diat waan kupi in baapitaaiso diat, i piri taan diat naa, “Aai, muaat a kum natu ra kum wui! Woi maa i piri naa muaat a kalaa ino ko ra naagagon na binabaalu anun God baa in waan paat?” ⁸Muaat a paam a kum utnaa baa in wapuaanai naa muaat aa nukpuku. ⁹Ma koku muaat nuki naa God pa in naagagon muaat maa kabina muaat a wuna taara anun Aabaraam. Iaa u piri taa muaat naa, God i pet laar paai kupi in paam apaat paa a wuna taara anun Aabaraam ko ra kum waat bi. ¹⁰Di aa ung taa a naawa naa ra kum kapkabina diwaai, ma a kum diwaai raap baa pa diat wa ta koina waಿಂದိာတိ, din

bur wa diat, ma din ong ta diat u ra nguan. ¹¹Iaa u baapitaaiso muaat ma ra palaa kupi in wapuaanai naa muaat aa nukpuku. Iaku ia baa in murmur taang i ngaala taang, ma in baapitaaiso muaat ma ra Takado na Nion ma ra nguan. Ma iaa u, iaa u kinalik aakit taana. ¹²I paam paa anuna saaol u ra limaana kupi in ong weraana a panina wit ko ra wit mulu. Baa ia wali raap taai in ung ungaai anuna wit u ra nuna ruma na wit, ma in tun wa a kum panpanina u ra nguan baa pa in maat.”

Ioanes i baapitaaiso Iesu

(Mk 1:9-11; Lk 3:21-22)

¹³Iesu i waan taangirong u ra papaar Gaalilaia urong u ra daanim Ioridaan, karom Ioanes kupi in baapitaaisoi. ¹⁴Ma Ioanes i nem na turbaati, ma i piri taana naa, “I koina baa ui un baapitaaiso iaa u. Aawa kabina baa u waan karom iaa u kupi iaa u ang baapitaaiso ui?” ¹⁵Ma Iesu i baalui naa, “Un baapitaaiso iaa u ku. I koina baa daar a paami kupi daar a paam ot paa a kum utnaa i takado, welaar ma ra nemnem anun God.” Io, Ioanes i taraam taana.

¹⁶Baa ia baapitaaiso taai, Iesu i or pari ko ra daanim, ma u ra pakaana bung maa a maawa i tapaapa, ma i babo a Nion God i waan pari welaar ma ra ina buna ma i ki taau nate uni. ¹⁷Ma in ingaan raa taanginaanga u ra maawa i piri lenbi, “Bi ia Natunglik, a naat na wak-wakaak, iaa u gaai aakit uni.”

Saataan i walaam Iesu

(Mk 1:12-13; Lk 4:1-13)

4 Namur a Takado na Nion i muga paa Iesu unaanga u ra bil na wanua kupi Saataan in walaami. ²Baa ia wawel paa 40 bungbung na marum ma ra keke, io, i molo. ³Ma a Tena Walwalaam i waan paat karomi, ma i piri taana naa, “Baa ui a Natun God, un piri karom a kum

waat bi kupi diat a tapuku kup diat a bred.”⁴ Iesu i baalui naa, “Di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, ‘A taara pa diat lalaaun ko ra utnaa na winangaan ku, diat lalaaun u ra kum pirpir raap i pari ko ra waan God.’” *Naag 8:3*

⁵Namur Saataan i ben paai unaanga Ierusalem, a taamaan anun God, ma i waki taai un raa pakaan inaanga nate aakit u ra ruma na wetabaar. ⁶Ma i piri taana naa, “Baa ui a Natun God, un irok pari, maa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi,

‘In tula wa anuna kum aangelo kupi diat a baboura ui.

Diat a lo pa ui ku ma ra kum limaandiat, kupi koku u tukaa paa a kakim un ta waat.” *Kele 91:11-12*

⁷Iesu i baalui naa, “Di aa timu taai kaai u ra Buk Taabu lenbi, ‘Koku u walaar a Tadaaru anum God.’” *Naag 6:16*

⁸Saataan i ben paai balet unaanga nate u ra ngaala na taangaai pi, ma i waiaa taa a kum mataanitu raap u ra rakrakaan buaal ma ra kum minamaar indiat raap kaai taana. ⁹Ma i piri taana naa, “A kum utnaa raap bi ang taar taai taam, baa un ki but keke ma un lotu karom iaau.” ¹⁰Iesu i piri taana naa, “Saataan, un waan ingen, maa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, ‘Un lotu karom a Tadaaru anum God, ma un taraam ku karomi.’” *Naag 6:13*

¹¹Ma Saataan i waan paa koni. Ma a kum aangelo diat waan karom Iesu, ma diat waraauti.

Iesu i turpaai kupi in warawaai irong u ra papaar Gaalilaia

(Mk 1:14-15; Lk 4:14-15)

¹²Baa Iesu i walangoroi naa di aa waruk taa Ioanes u ra ruma na karabus, i waan talili balet urong u ra papaar Gaalilaia. ¹³Ma baa i waan taangirong Naasaret, i ki Kaapernaum, a

taamaan baa i ki nakono naa ra taai kiki Gaalilaia, u ra pia anu ra wuna taara Sebulon ma ra wuna taara Naaptaali, ¹⁴kupi in paam ot paa a pirpir anun God baa Aaisaia a propet ia pirpir muga taau uni lenbi,

¹⁵“A pia anu ra wuna taara Sebulon ma ra pia anu ra wuna taara Naaptaali, marawaai a aakapi baa i waan unakono, u ra papaara daanim Ioridaan urong iaai,

diaar ki u ra papaar Gaalilaia, baa a taara baa wakir a taara Iudaia diat ki iaai.

¹⁶A taara baa diat ki u ra baboto diat aa babo a ngaala na kaapa, ma diat baa a baboto na minaat i burung baat diat,

a kaapa ia waan paat karom diat.” *Aais 9:1-2*

¹⁷Turpaai u ra kilaala maa, Iesu i warawaai lenbi, “Muaat a nukpuku, maa a mataanitu taanginaanga u ra maawa ia marawaai.”

Iesu i wataa paa waat na muaana

(Mk 1:16-20; Lk 5:1-11)

¹⁸Raa bung baa Iesu i wawaal nakono naa ra taai kiki Gaalilaia, i babo Simon, di waatungi kaai ma Petero, dina ma Aanderiaas, baa diaar ong bene nataai, maa diaar a ru tena ong bene. ¹⁹I piri taan diaar naa, “Mur a murmur iaau, ma ang wer mur kupi mur a ru tena aalaal taara.” ²⁰Io, diaar tur paa maut ko ra nundiaar kum bene, ma diaar murmuri.

²¹Baa i waan taanga matira i babo paa bulung raa naadina Iaakobo ma Ioanes, a ru natun Sebedaaio. Ditul tamaana ki u ra mon ma ditul ingit anunditul kum bene. Ma Iesu i wataa pa diaar. ²²Diaar tur paa maut ma diaar waan ko ra mon ma ra tamaandiaar, ma diaar murmur Iesu.

Iesu i walaangalaanga a kum malaapaang

(Lk 6:17-19)

²³Iesu i waan taltalili u ra papaar Gaalilaia raap, ma i wer a taara u ra nundiat kum ruma na lotu. I warawaai u ra Koina Wewapua u ra mataanitu taanginaanga u ra maawa. Ma i walaangalaanga paa a taara ko ra aalawur mangaana malaapaang. ²⁴Ma a wewapua un Iesu i waan werweraan u ra papaar Siria raap, ma diat ben raap paa a taara baa a aalawur mangaana malaapaang i baanaakaka diat, a taara baa a dekkek na ngunungut i baanaakaka diat, ma diat baa a kum tabaraan diat ruk taau un diat, diat kaai baa diat maat-maat laau ma diat baa panpanindiat i maat, ma Iesu i walaangalaanga pa diat raap. ²⁵Ma a ngaala na kor na taara taangirong u ra ru papaar Gaalilaia ma Dekaapolis, ma taanginaanga Ierusalem, ma ko ra papaar Iudaia ma taangirong un raa papaara daanim Ioridaan diat murmur Iesu.

Iesu i warawaai un woi diat baa diat daan

(Lk 6:20-23)

5 Baa Iesu i babo paa a kor na taara, i waan tato u ra taangaai. Ma baa i ki anuna taara na wawer diat waan karomi. ²Ma i wer diat lenbi, ³"Diat baa diat nunurai naa diat iba u ra niondiat, diat daan, maa anundiat a mataanitu taanginaanga u ra maawa. ⁴Diat baa diat luan ma ra tapunuk, diat daan, maa God in wamaraam diat. ⁵Diat baa diat wakinalik pa diat, diat daan, maa diat a kale paa a rakrakaan buaal.

⁶Diat baa diat molo ma diat maruk kup a mangamangaan na takado, diat daan,

maa namur diat a maaur.

⁷Diat baa a kum tena maarmaari, diat daan,

maa God in maari diat kaai.

⁸Diat baa a nuknukindiat i gomgom, diat daan,

maa diat a babo God.

⁹Diat baa diat laana wamaalmaal a taara, diat daan,

maa God in waatung diat naa a kum natnatuna.

¹⁰Diat baa di pet na bilbil un diat kabina u ra takado na mangamangaan, diat daan,

maa anundiat a mataanitu taanginaanga u ra maawa.

¹¹"Muaat daan baa di pir aakaka muaat, ma di pet na bilbil un muaat, ma di nuk paa ta kum warwaruga na pirpir ma di pir ururian muaat mai, kabina un iaau. ¹²Muaat a gaaia, maa i ngaala aakit anumuaat wedok inaanga u ra maawa. Maa di aa pet na bilbil muga taau lenmaa u ra kum propet baa diat lalaaun muga taa muaat.

A pirpir welwelaar u ra sol ma ra kaapa

(Mk 9:50; Lk 8:16; 14:34-35)

¹³"Muaat a sol u ra rakrakaan buaal raap. Iaku baa ia raap a mapaakina, din wamapaak paai balet ma lelawaai? Pa ta utnaa ma i gaa uni. Din ong aparti wai unataamaan, ma a taara diat a papaa maku nate uni.

¹⁴"Muaat a kaapa u ra rakrakaan buaal raap. Ta taamaan baa i ki nate u ra taangaai, pa in wawalipa laar paai.

¹⁵Pain te in wakup taa ta laam ma in kuop baat taai ma ra baaket, pate. Din ung taai ut nate u ra nuna tur-tur, ma in baarabaara karom diat raap baa diat ki naruma. ¹⁶Lenkaai maa anu-

muaat kaapa in baarabaara namataa ra taara, kupi diat a babo anumuaat kum kokoina pinapaam, ma diat a pir walaawa paa Tamaamuaat baa i ki inaanga u ra maawa.

Iesu i pirpir u ra kum Naagagon

¹⁷“Koku muaat nuki naa iaau waan paat kupi ang rakaan wa a kum pirpir na Naagagon anun Moses ma ra kum wawer anu ra kum propet, pate. Pa iaau waan paat kupi ang rakaan wa diat, iaau waan paat kupi ang paam ot pa diat. ¹⁸Iaau pir a lingtatuna taa muaat, tuk baa a baakut ma ra rakaraan buaal di-aar a panaai, pa ta mataana buk lik baa ta wakilang lik maku ko ra kum Naagagon mi in panaai. Din paam ot pa diat ut. ¹⁹Baa te pa i murmur ta kinalik na naagagon ko ra kum Naagagon mi, ma i wer araara a taara kupi diat kaai pa diat a murmuri, din waatungi baa i kinalik aakit u ra mataanitu inaanga u ra maawa. Iaku ia baa i taraam u ra kum Naagagon mi, ma i wer a taara uni din waatungi baa i ngaala u ra mataanitu inaanga u ra maawa. ²⁰Lenmaa iaau piri taa muaat, baa anumuaat mangamangaan na takado pa in koina taa ra mangamangaan na takado anu ra kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaaiio, muaat a gaana ruk u ra mataanitu inaanga u ra maawa.

A pirpir u ra kaankaan

²¹“Muaat aa walangoro taai naa, di aa pir taai taa ra taara taanga namuga lenbi, ‘Koku u aak doko te. Ma ia baa i aak doko wa te din naagagoni.’ ²²Iaku iaau, iaau piri taa muaat naa, baa te in kaankaan karom ta tenalik, din naagagoni kaai, ma baa te in pirpir aakaka un ta tenalik, din naagagoni namataa ra taara na kiwung. Ma baa te in piri un ta muaana naa, ‘A longlong ui,’ kaduk

a naagagon karomi baa din ongi u ra ngaala na nguan.

²³“Baa u waan kupi un taar anum wetabaar u ra luwu na tuntun wetabaar, ma u nuk paa ta utnaa baa temlik i takuna ui uni, ²⁴un paki taa anum wetabaar matira naa ra luwu na tuntun wetabaar. Un waan kumun, mur a wemaraam muga paa ma temlik, ma namur un waan talili balet, io un taar maraagaam anum wetabaar.

²⁵“Baa te in ung ta ui u ra naagagon, mur a wemaraam muga baa mur waan-waan utbaai u ra aakapi, kaduk in taar ta ui karom a tena naagagon. Ma a tena naagagon in taraama wa ui karom a tena baboura ma in waruk ta ui u ra ruma na karabus. ²⁶Iaau pir a lingtatuna taam, pa un pari laar paai tuk ut baa un taar araap wa a tintinip na toiaa i ra num winekul.

A pirpir u ra aakaina ninunuk kup a tabuan

²⁷“Muaat aa walangoro taai naa di aa pir taai lenbi, ‘Koku u paam aakaina un ta tabuan anun te.’ ²⁸Iaku iaau, iaau piri taa muaat naa, baa ta muaana in babo taa ta tabuan ma a nuknukina i aaka karomi, ia paam aakaina u ra nuknukina, ma namataan God ia paam taa aakaina u ra tabuan maa. ²⁹Baa ina ot na mataam i ben araara ui kup a aakaina, un lior wai, ma un ong ingen wai. In koina baa raa pakaan ku ko ra panim din ong wai, ma koku di ong a panim raap u ra ngaala na nguan. ³⁰Baa a ot na limaam i ben araara ui kup a aakaina, un kutu wai ma un ong ingen wai. In koina baa raa pakaan ku ko ra panim din ong wai, ma koku di ong a panim raap u ra ngaala na nguan.

A pirpir u ra kutu tinaulaa

³¹“Di aa pir taai kaai naa, ‘Ia baa i lu wa anuna tabuan, in taar taa kaai a dona buk na kutu tinaulaa taana.’ ³²Iaku iaau,

iaau piri taa muaat naa, baa a tabuan pa i paam aakaina ma ta muaana, ma anuna muaana i lu biao wai ku, a muaana maa i kabina u ra aakaina baa a tabuan i paami baa i taulaa balet. Ma ia baa i taulaa ma ta tabuan baa anuna muaana i lu wai, ia kaai ia paam aakaina kabina maa a tabuan maa i taulaa ut.

A pirpir u ra weweliman

³³“Muaat aa walangoro taai kaai naa, di aa pir taai taa ra taara taanga namuga naa, ‘Koku u weweliman warwaruga. A utnaa baa u aa weweliman taau uni karom a Tadaaru, un paami ut.’

³⁴Iaku iaau, iaau piri taa muaat naa, koku muaat wadekdek a weweliman ma ta mangaana pirpir kaai. Koku muaat weweliman ma ra maawa, maa a maawa a kiki anun God. ³⁵Koku muaat weweliman ma ra rakrakaan buaal, maa a rakrakaan buaal a wanua baa i ung a ru kakina uni. Koku muaat weweliman ma Ierusalem, maa Ierusalem a taamaan anu ra ngaala na King. ³⁶Koku u weweliman ma ra in lorim, maa pa un paam puku laar paa tina weu na lorim kupi in kabaang, baa in marut. ³⁷Muaat a piri ku naa maia, baa pate. Maa baa muaat a pir ta mangaana pirpir balet, i kabina maku ko ra Tena Aakaina.

Koku muaat baalu aakaina anun te

(Lk 6:29-30)

³⁸“Muaat aa walangoro taai baa di aa pir taai naa, ‘Baa te in lior wa tin mataan te, din baalui kaai karomi, din lior wa kaai tin mataana. Ma baa te in tibul bor wa tin lakon te, din baalui kaai karomi, din tibul bor wa kaai tin lakono.’ ³⁹Iaku iaau, iaau piri taa muaat naa, koku muaat baalu aakaina anun te baa i paami karom muaat. Baa te i paar taa a papaara ot na waam, un puku taa raa papaar bulung karomi. ⁴⁰Baa te i nemi naa in aal ta ui u ra naagagon ma

din naagagon ui kupi un taar taa anum siot taana, io un taar taa kaai anum ina maaluu baa u laana burung baat anum minong mai. ⁴¹Baa te i maang pa ui kupi mur a weur kup ta taamaan baa i marawaai ku, io un weur mai kup a taamaan baa i ki welwelik kinalik. ⁴²Un tabaara te baa i aaring ui. Ma baa te i nemi naa in lo paa kumun ta utnaa kon ui, io un taari ku taana.

A maarmaari karom a kum ebaar

(Lk 6:27-28, 32-36)

⁴³“Muaat aa walangoro taai baa di aa pir taai naa, ‘Un maari tepaam, ma un nget anum ebaar.’ ⁴⁴Iaku iaau, iaau piri taa muaat naa, muaat a maari anu-muaat kum ebaar, ma muaat a aaraaring un diat baa diat pet na bilbil un muaat, ⁴⁵kupi muaat a kum natu ra Tamaa-muaat, baa i ki inaanga u ra maawa. Maa i taar taa a mage kupi in kaapa karom a kum aakaina taara ma ra kum koina taara kaai, ma i taar taa a baata karom a kum tena takado ma karom diat kaai baa pa diat takado. ⁴⁶Baa muaat maari diat ku baa diat maari muaat, aawa ma maa anumuaat wedok? A kum tena lolo tatakomp, baa pa diat laa u ra maarmaari diat paampaami kaai lenmaa, naka? ⁴⁷Baa muaat gaaigaaiia paa ku a kum teptepaamuaat, muaat a koina lelawaai? A taara baa pa diat nurnur diat kaai diat gaaigaaiia paa a kum teptepaan-diat, naka? ⁴⁸Muaat a takado aakit, we-laar ma Tamaamuaat baa i ki inaanga u ra maawa, i takado aakit.

A wawer u ra wetabaar

6“Muaat a baboura muaat kupi koku muaat paam anumuaat koina pina-paam namataa ra taara ku, baa diat a babo muaat uni ma diat a pir walaawa pa muaat. Baa muaat paami lenmaa, pa numuaat ta wedok ko ra Tamaamuaat baa i ki inaanga u ra maawa. ²Baa u

tabaara a kum iba na taara, koku u we-wapua muga taau kupi a taara diat a babo ui, welaar ma diat baa pa diat wetabaar ma ra lingtatuna u ra nundiat lalaaun diat laana paami u ra kum ruma na lotu ma u ra kum aakapi kaai, kupi a taara diat a pir walaawa pa diat uni. Iauu pir a lingtatuna taa muaat, a pir walaawa ko ra taara, ia ut maa anundiat kudulaana wedok. ³Baa u tabaara a kum iba na taara, koku te i nunura a utnaa baa u paami, un paam inoi. ⁴Baa u paami lenmaa, Tamaam baa i babo a utnaa baa u paam inoi, in taar a wedok taam.

A wawer u ra niaaring

(Lk 11:2-4)

⁵“Baa muaat aaraaring, koku muaat welaar ma ra kum tena warwaruga. Diat nem aakiti naa diat a tur ma diat a aaraaring u ra kum ruma na lotu, ma u ra kum wanua baa a taara diat waanwaan ungaai iaai, kupi a taara diat a babo diat. Iauu pir a lingtatuna taa muaat, maa ut ia anundiat kudulaana wedok. ⁶Iaku ui, baa u aaraaring, un ruk u ra num ruma ma un balbalaat paa, ma un aaraaring karom Tamaam baa pa te i baboi. Ma Tamaam baa i babo a utnaa baa u paam inoi, in taar a wedok taam.

⁷“Baa muaat aaraaring koku muaat pirpir biaa ku, welaar ma ra kum niaaring anu ra taara baa diat lotu karom a kum taabataaba. Maa diat nuki naa din walangoro diat baa diat pir mongoro na pirpir. ⁸Koku muaat welaar ma diat, maa Tamaamuaat ia nunura a kum utnaa raap baa muaat iba kupi baa pa muaat aaraaring utbaai.

⁹“Muaat a aaraaring lenbi, “Tamaamiaat inaanga nate u ra maawa,

i koina baa din ru a iaam.

¹⁰I koina baa anum mataanitu in waan paat.

I koina baa din taraam taam u ra rakrakaan buaal, welaar ma di tartaraam taam inaanga nate u ra maawa.

¹¹A bung mi un tabaara miaat ma ra maamiaat utnaa.

¹²Un dumaana wa anumiaat kum aakaina mangamangaan, welaar ma miaat dumaana wa anundiat kum aakaina mangamangaan karom miaat.

¹³Koku u ben miaat u ra walwalaam. Un walaan miaat ko ra Tena Aakaina. Aamen.*

¹⁴“Baa muaat dumaana wa a kum aakaina mangamangaan baa a taara diat paami karom muaat, Tamaamuaat baa i ki inaanga u ra maawa in dumaana wa anumuaat kum aakaina mangamangaan kaai. ¹⁵Iaku, baa pa muaat dumaana wa a kum aakaina mangamangaan baa a taara diat paami karom muaat, Tamaamuaat kaai pa in dumaana wa anumuaat kum aakaina mangamangaan.

A wawer u ra winawel

¹⁶“Baa muaat wawel, koku muaat babo tumtumul welaar ma ra kum tena warwaruga, maa diat babo tumtumul kupi in kaapa karom a taara naa diat wawel. Iauu pir a lingtatuna taa muaat, maa ut ia anundiat kudulaana wedok. ¹⁷Baa u wawel, un kom in lorim, ma un gi a mataam, ¹⁸kupi koku a taara diat nunurai naa u wawel. Tamaam ku in nunurai, ia baa pa te i baboi. Ma Tamaam baa i babo a utnaa baa u paam inoi, in taar a wedok taam.

* **6:13** Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Maa anum ku a naagagon ma ra dekdek ma ra minamaar, ma pa in raap. Aamen.*

**A kum ngaatngaat na utnaa
inaanga u ra maawa**

(Lk 12:33-34)

¹⁹“Koku muaat ung ungaai a kum ngaatngaat na utnaa min napia, maa a paropo ma ra tarok diaar a baanaakaka wa diat ku, ma a kum tena walong diat a reng paa anumuaat kum ruma ma diat a walongi. ²⁰Muaat a murmur a kum kokoina mangamangaan kupi in welaar ma ra ngaatngaat na utnaa baa muaat ung ungaai inaanga u ra maawa, maa a paropo ma ra tarok pain diaar a baanaakakai, ma a kum tena walong kaai pain diat a walong laar paai. ²¹Maa anum lalaaun in ki u ra taamaan baa anum ngaatngaat na utnaa i taana iaai.

A laam u ra panindaat

(Lk 11:34-36)

²²“A ruin kiok na mataandaat diaar welaar ma ra laam u ra panindaat. Baa a ruin kiok na mataam diaar koina, a panim raap in teng ma ra kaapa. ²³Iaku, baa a ruin kiok na mataam diaar aaka, a panim raap in teng ma ra baboto. Baa anum kaapa i baboto ku, a baboto maa in ngaala aakit!

Koku muaat ngaraa

(Lk 16:13; 12:22-31)

²⁴“Pa in tale ta tultul in papaam karom ta ru mukmuga. In nget raa paan diaar, ma in gaايا kup raa paan diaar, in taraam karom raa ma raa in wabulbul karomi. Pa muaat a papaam laar paai karom God ma karom a maani kaai.

²⁵“Bi ia kabina maa iaau piri taa muaat naa, koku muaat ngaraa u ra numuaat lalaaun baa aawa muaat a aani, ma aawa muaat a inimi, ma u ra panimuaat kaai baa aawa muaat a mong mai. Lelawaai, a lalaaun pa i ngaatngaat duk taa ra utnaa na winangaan? Baa lelawaai, a panindi pa i ngaatngaat duk

taa ra maalu? ²⁶Muaat a babo a kum pika. Pa diat maarut ta utnaa, ma pa diat tangaa ungaai ta utnaa, ma pa diat wawalaaing un ta ruma na wuwuwung, iaku Tamaamuaat baa i ki inaanga u ra maawa, i taptabaara diat. Lelawaai, wakir duk muaat ngaatngaat aakit kon diat? ²⁷Woi kon muaat baa i ngaraa in pet laar paai kupi in kanaawa paa balet ta pakaana bung lik u ra nuna lalaaun? Pate!

²⁸“Ma aawa kabina baa muaat ngaraa kup a maalu? Muaat a babo a kum purpur taanga nabuaal, baa diat tawa lelawaai. Pa diat papaam ma pa diat laana paam maalu. ²⁹Iaku iaau piri taa muaat, King Solomon ut maa nuna minong raap i babo wakaak, iaku pa i babo wakwakaak welaar ma ra kum purpur maa. ³⁰God i wamong a kum wali nabuaal ma ra kum koina pupuindiat, baa i pupu umari, ma unaburu din tun wai u ra nguan. Baa i paami lenmaa u ra kum wali, lelawaai, pa in wamong ta muaat kaai? I kinalik aakit anumuaat nurnur. ³¹Koku muaat ngaraa ma muaat piri naa, ‘Aawa maa daat a aani?’, baa ‘Aawa maa daat a inimi?’, baa ‘Aawa maa daat a mong mai?’ ³²Maa a taara baa pa diat nurnur diat ngaraa aakit kup a kum utnaa raap mi, ma Tamaamuaat baa i ki inaanga u ra maawa i nunurai naa muaat iba kup a kum utnaa raap mi. ³³Muaat a ngaraa muga kup anuna mataanitu ma ra nuna takado na mangamangaan, ma in tabaara muaat ma ra kum utnaa raap mi. ³⁴Io, koku muaat ngaraa kup unaburu, maa naburu in ngaraa paa ut uni. A nginaraa un raaraa bung i topaa ut a bung maa.

Koku muaat naagagon te

(Lk 6:37-38, 41-42)

7 “Koku muaat naagagon te, kupi koku kaai din naagagon muaat. ²Maa a naagagon baa muaat naagagon te mai, ia

ut maa din naagagon muaat balet mai, ma ra walawalar baa muaat walawalar mai, ia ut maa din walaar muaat balet mai. ³I lawaai maa u babo paa ku a kurkur kuraa u ra in mataan temlik, ma pa u nuk paa a pakaan diwaai pi kuraa u ra in mataam ut? ⁴Baa a pakaan diwaai pi kuraa ku u ra in mataam, un piri lelawaai karom temlik naa, 'Ang rakaan wa a kurkur ko ra in mataam'? ⁵Ui a tena warwaruga, un lo muga wa a pakaan diwaai pi ko ra in mataam, io, un babo wakaak, kupi un rakaan wa a kurkur ko ra in mataan temlik.

⁶"Koku muaat tabaara a kum paap ma ra gomgom na utnaa anun God, kaduk diat a tapuku ma diat a karaat muaat. Ma koku muaat ong anumuaat diwaara taa ra kum boro, kaduk diat a paa ginaginai ku ma ra kakindiat.

Muaat a aaraaring ma din tabaara muaat

(Lk 11:9-13)

⁷"Muaat a aaraaring ma din tabaara muaat, muaat a baatbaat ma muaat a baat paai, muaat a pipidik ma din paapa aara muaat. ⁸Maa diat raap baa diat aaraaring din tabaara diat, ma ia baa i baatbaat in baat paai, ma ia baa i pipidik, din paapa aarai. ⁹Woi na paa muaat, baa natunalik in aaring kup ta bred, in tabaarai ku ma ra waat? ¹⁰Ma baa in aaring kup tina ian, in tabaarai ku ma ra ina wui? ¹¹Baa muaat aakaina taara, muaat nunura ut a koina wetabaar karom a kum natnatumuaat, io, i lingtatuna aakit baa Tamaamuaat baa i ki inaanga u ra maawa, in tabaara diat baa diat aaring ma ra kum kokoina utnaa. ¹²A kabi ra pirpir na Naagagon anun Moses ma ra kum wawer anu ra kum propet i lenbi: A kum utnaa raap baa muaat nemi naa a taara diat a paami karom muaat, muaat kaai muaat a laana paami karom diat.

A aakapi kup a lalaaun ma ra aakapi kup a winirua

(Lk 13:24)

¹³"Muaat a ruk u ra naat na bonanaaka lik. Maa a bonanaaka ma ra aakapi baa i parere ma i laangalaanga i waan kup a winirua takum, ma mongoro na taara aakit diat ruk uni. ¹⁴Iaku i kinalik a bonanaaka ma ra aakapi kaai, baa i waan kup a lalaaun, ma a kinalik na taara ku diat baat paai.

In diwaai ma ra waina

(Lk 6:43-44)

¹⁵"Muaat a baboura muaat ko ra kum propet warwaruga. Diat waan karom muaat ma ra koina mangamangaan welaar ma ra kum sip, iaku maa u ra nuknukindiat diat nem na baanaakaka muaat welaar ma ra kum karangaap na paap. ¹⁶Muaat a babo lele a kum warwaruga na propet ko ra waindiut ut. Lelawaai, din git paa a waina waain ko ra in kadaa, ma ina waina fig ko ra in barudu? Painte! ¹⁷A kum kokoina diwaai raap diat wa a koina waindiut, iaku in aakaina diwaai i wa a kum aakaina waina. ¹⁸En koina diwaai pa in wa ta aakaina waina, ma in aakaina diwaai kaai pa in wa ta koina waina. ¹⁹A kum diwaai raap baa pa diat wa a koina waindiut, din bur wa diat ma din ong ta diat u ra nguan. ²⁰Lenmaa, muaat a babo lele a kum warwaruga na propet ko ra waindiut ut.

Pa iaau nunura muaat

(Lk 13:25-27)

²¹"Diat baa diat waatung iaau naa, 'Tadaaru, Tadaaru,' pain diat a ruk raap u ra mataanitu inaanga u ra maawa. Iaku diat baa diat murmur a nemnem anun Tamaang baa i ki inaanga u ra maawa, diat ot ku maa diat a ruk u ra nuna mataanitu. ²²U ra bung na naa-

gagon mongoro diat a piri taang naa, ‘Tadaaru, Tadaaru, lelawaai, pa miaat pirpir na propet ma ra iaam, ma pa miaat lu irok wa kaai a kum tabaraan ma ra iaam, ma pa miaat paam mongoro na utnaa na kakaian ma ra iaam?’²³ Ang baalu diat naa, ‘Pa iaau nunura kinkinalik ta muaat. Muaat a kum tena aakaina, muaat a waan ingen kon iaau.’

A ru tena paam ruma

(Lk 6:47-49)

²⁴“Lenmaa, diat raap baa diat walongoro anung kum pirpir mi, ma diat taraam uni, diat welaar ma ra tena manaana, baa i paam taa anuna ruma nate u ra waat. ²⁵Ma a baata i puka, a lomon i waan paat, ma ra dadaip i tapalaa ma i um a ruma maa, iaku pa i taripu laar paai, maa kabina di watur taai nate u ra waat. ²⁶Diat raap baa diat walongoro anung kum pirpir mi, iaku pa diat taraam uni, diat welaar ma ra longlong, baa i paam taa ku anuna ruma nate u ra woio ma pa i punang dekdek a kum toro. ²⁷Ma a baata i puka, a lomon i waan paat, ma ra dadaip i tapalaa ma i um a ruma maa, i taripu, ma i tareng aakaka maut.”

²⁸Baa Iesu ia pir araap taa a kum pirpir mi, a kor na taara diat kakaian u ra nuna wawer, ²⁹maa i wer diat lenbaa ia ut i paam akoto a naagagon, ma pa i wer diat welaar ma ra nundiat kum tena wawer u ra kum Naagagon.

Iesu i walaangalaanga paa a wukawuka

(Mk 1:40-45; Lk 5:12-16)

8 Baa Iesu i waan pari taanginaanga u ra taangaai, mongoro na taara diat murmuri. ²Ma raa muaana, a wukawuka, i waan karomi, i ki but keke naana, ma i piri naa, “Tadaaru, pa i dekdek karom ui, baa u nemi, io, un walaangalaanga iaau.” ³Ma Iesu i kado

wa a limaana, i paam a panina, ma i piri taana naa, “Iaau nemi ut. Un laangalaanga.” Ma anuna malaapaang i raap maut. ⁴Ma Iesu i piri taana naa, “Koku wapua taa te uni. Un waan ma un waiaa muga ta ui karom a tena wetabaar karom God, ma un taar a wetabaar karom God welaar ma Moses ia pir taai. Baa un paami lenbi in kaapa karom a taara baa u aa laangalaanga.”

A nurnur anu ra mukmuga anu ra kum tena wineium

(Lk 7:1-10)

⁵Baa Iesu i waan paat irong Kaaper-naaum, raa mukmuga anu ra kum tena wineium taangirong Rom i waan karomi ma i aaringi baa in waraauti. ⁶I piri naa, “Tadaaru, raa ko ra nung kum tultul kurong ut naruma i inep, a panina raap i maat, ma i kariaana a dekdek na ngunungut aakit.” ⁷Iesu i piri taana naa, “Ang waan ma ang walaangalaanga paai.” ⁸A mukmuga maa i baalui naa, “Tadaaru, pa iaau takado kupi un ruk u ra nung ruma. Un pir ku ta pirpir, ma anung tultul in laangalaanga. ⁹Maa iaau a muaana baa iaau tartaraam u ra naagagon anundiat baa diat ngaala taang, ma di taar taa a naagagon kaai taang kup a taara na wineium. Baa iaau piri taan te naa, ‘Un waan,’ in waan ku. Ma karom te kaai lenbi, ‘Un waan urin,’ in waan ku urin. Ma karom anung tultul naa, ‘Un paam a utnaa bari ia,’ in paami ku.”

¹⁰Baa Iesu i walongoro taa anuna pirpir, i kakaian aakit uni, ma i piri karom a taara baa diat murmuri naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, pa iaau babo taa ta te Israael baa anuna nurnur i ngaala welaar ma ra muaana mi. ¹¹Iaau piri taa muaat naa baa kuraa mun mongoro na taara diat a waan taanga u ra mataana taubaar ma ra mataana labur, ma diat a ki ungaai ma Aabaraam, Aaisaak ma Iaakob u ra lukaara u ra mataanitu in-

aanga u ra maawa. ¹²Iaku, a taara Israael baa namuga God i pilak pa diat kupi diat a ki u ra nuna mataanitu, in lu pari wa mongoro kon diat kup a baboto. Diat a taangtaangi ma diat a karkaraat lakondiat iaai.” ¹³Ma Iesu i piri taa ra mukmuga anu ra kum tena wineium naa, “Un waan ku. Din paam a utnaa baa u nurnur kupi.” U ra pakaana bung ut maa anuna tultul i laangalaanga maut.

Iesu i walaangalaanga paa mongoro na malaapaang

(Mk 1:29-34; Lk 4:38-41)

¹⁴Baa Iesu i ruk u ra ruma anun Petero, i babo paa a tabuan, a nimun Petero, i malaapaang ma i inep ma ra ina wuwan. ¹⁵Iesu i paam paa a limaana, ma ina wuwan i raap maut koni. Ma a tabuan maa i tur, ma namur i tabaara Iesu ma ra utnaa na winangaan.

¹⁶Baa ia maluraap, di ben paa mongoro na taara karom Iesu, baa a kum tabaraan diat ruk taau un diat. Ma i lu irok wa a kum tabaraan ma ra pirpir ku, ma i walaangalaanga pa diat raap baa diat malaapaang. ¹⁷A utnaa mi i waan paat kupi din paam ot paa a kum pirpir baa a propet Aaisaia ia pirpir taau uni naa,

“Ia ut i lo paa anundaat kum malaapaang, ma i rakaan wa anundaat kum ngungungut.” *Aais 53:4*

Diat baa diat nem na murmur Iesu

(Lk 9:57-62)

¹⁸Baa Iesu i babo a kor na taara diat tur lili paai, i piri taa ra nuna kum naat na wawer naa diat a waan urong un raa papaara taai kikiril. ¹⁹Ma raa tena wawer u ra kum Naagagon i waan karomi, ma i piri taana naa, “Tena Wawer, ang murmur ui u ra kum taamtaamaan raap baa un waan iaai.” ²⁰Ma Iesu i piri taana naa, “A kum kuaabaar na paap anundiat

kum tung ut, ma ra kum pika kaai anundiat kum pio ut, iaku Natu ra Muaana pa nuna ta ruma kupi in inep uni.” ²¹Ma raa muaana kaai, raa ko ra nuna taara na wawer i piri taana naa, “Tadaaru, un mulaaot wa iaau kumun baa ang waan, kupi ang punang wa tamaang.” ²²Iesu i piri taana, “Un murmur iaau, ma un maadek wa a kum minaot diat a punang andiat kum minaot.”

Iesu i turbaat a dadaip ma ra top

(Mk 4:35-41; Lk 8:22-25)

²³Baa Iesu i kaa u ra mon, anuna kum naat na wawer diat kaa murmuri. ²⁴Ma a dekdek na dadaip i waan paat kakaian ma i tapalaa taau un diat u ra taai kikiril. A mon i wawangaan, ma i pot na murung. Iesu i inep duman, ²⁵ma diat waan karomi, diat waanguni, ma diat piri naa, “Tadaaru, un walaauun daat. Daat wirua ma.” ²⁶Ma i piri taan diat naa, “Anumuaat nurnur i kinalik aakit. Aawa kabina maa muaat burut?” Io, i kaamtur ma i turbaat a dadaip ma ra top, ma i malila maut. ²⁷Ma a kum naat na wawer diat kakaian uni, ma diat piri naa, “Woi na mangaana muaana ma mi, baa a dadaip ma ra pakaana taai diaar taraam karomi?”

Iesu i lu irok wa a kum tabaraan ko ra ru muaana

(Mk 5:1-20; Lk 8:26-39)

²⁸Baa Iesu i pukaai un raa papaara taai, u ra papaar anu ra taara Gaadaraa, raa ru muaana baa a kum tabaraan diat ruk taau un diaar, diaar waan baraatai. Diaar waan ko ra kum babaang na minaat. Diaar karangaap aakit, ma pa te i laana waan aakit matira u ra aakapi maa. ²⁹Diaar kulkulaai lenbi, “Natun God, aawa maa un paami un mir? Lelawaai, u waan urin kupi un wakadik miaat? Pa i ot utbaai a bung na naagagon.” ³⁰A ngaala na liur na boro diat

wangwangaan marawaai matira. ³¹ Ma ra kum tabaraan diat aaring Iesu naa, “Baa un lu irok wa miaat, un tula ruk ta miaat u ra kum boro.” ³² Iesu i piri taan diat naa, “Muaat a waan!” Io, a kum tabaraan diat pari ko ra ru muaana maa ma diat ruk taau u ra kum boro, ma a kum boro diat welulu pari u ra papaara taangaai kup a taai kikel, ma diat kongo raap.

³³ Ma diat baa diat baboura a kum boro, diat welulu talili ma diat waan paat u ra nundiat taamaan, ma diat wewapua u ra kum utnaa raap baa i waan paat, ma un diaar kaai baa a kum tabaraan diat ruk taau un diaar. ³⁴ A taara raap taanga u ra taamaan maa diat waan kupi diat a babo Iesu. Ma baa diat babo paai, diat aaring kupi in waan ingen ko ra nundiat papaar.

Iesu i walaangalaanga a muaana baa a panpanina i maat

(Mk 2:1-12; Lk 5:17-26)

9 Iesu i kaa u ra mon, ma i waan bolo un raa papaara taai kikel kup anuna taamaan. ² Ma raa kum muaana diat lo taa raa muaana karomi, baa a panpanina i maat ma i inep ut u ra nuna baat. Baa Iesu i babo anundiat nurnur, i piri taa ra muaana baa a panpanina i maat naa, “Natunglik, koku burut, di aa una wa anum kum aakaina mangamangaan.” ³ Ma raa kum tena wawer u ra kum Naagagon diat pirpir karom diat ut naa, “A muaana bi i pir aakaka God baa i we-laara ia mai.”

⁴ Ma Iesu i nunura a nuknukindiat, ma i tiri diat naa, “Aawa kabina maa muaat nuknuk aakaka? ⁵ Ma woi na mangaana pirpir ang piri kupi ang waiaa a dekdeking mai karom muaat? Ang piri naa, ‘Di aa una wa anum kum aakaina mangamangaan,’ baa, ‘Un tur, ma un waan?’ ⁶ Ang piri lenbi kupi muaat a nunurai naa Natu ra Muaana i paam akoto a naa-

gagon kupi in una wa a kum aakaina mangamangaan min napia.” Io, i piri karom a muaana baa a panpanina i maat, “Un tur, un lo paa anum baat, ma un waan kup anum ruma.” ⁷ Ma i tir maut, ma i waan kup anuna ruma. ⁸ Ma baa a kor na taara diat baboi, diat kakaiian, ma diat pir walaawa paa God, baa i taar a dekdek lenmi karom a taara.

Iesu i wataa paa Maataio

(Mk 2:13-17; Lk 5:27-32)

⁹ Baa Iesu i waan taanga matira, i babo paa raa muaana, a iaana Maataio, baa i ki u ra ruma na tatakomi, ma Iesu i piri taana naa, “Un murmur iaau.” Io, i tur ma i murmur Iesu.

¹⁰ Namur baa Iesu i ki u ra winangaan u ra ruma anun Maataio, mongoro na tena lolo tatakomi ma ra kum tena aakaina diat waan karomi, ma diat wangaan ungaai ma Iesu ma ra nuna kum naat na wawer. ¹¹ Baa a kum Parisaaiio diat baboi, diat tiri anuna kum naat na wawer naa, “Aawa kabina baa anumuaat tena wawer i wangaan ungaai ma ra kum tena lolo tatakomi ma ra kum tena aakaina?”

¹² Baa Iesu i walangoroi i piri naa, “A doktaa pa i waan paat kup diat baa diat lalaaun wakaak. Pate! I waan paat kup diat ku baa diat malaapaang. ¹³ Muaat a waan, ma muaat a wawer u ra kukuraai ra pirpir mi ko ra Buk Taabu, ‘Iaau nem ku a maarmaari, ma wakir a wetabaar baa di laana tuni.’ Os 6:6

Maa pa iaau waan paat kup a kum tena takado. Pate! Iaau waan paat kupi ang wataa paa a kum tena aakaina.”

A wetiri u ra winawel

(Mk 2:18-22; Lk 5:33-39)

¹⁴ A kum naat na wawer anun Ioanes diat waan karom Iesu, ma diat tiri naa, “Aawa kabina baa miaat ma ra kum Parisaaiio miaat wawel, ma anum kum

naat na wawer pate?" ¹⁵Ma Iesu i baalu diat naa, "A kum teptepaa ra matakina tinaulaa diat a tapunuk ma diat a taangi lelawaai baa a matakina tinaulaa i ki ungaai utbaai ma diat? Ta bung in waan paat, baa din ben ingen wa a matakina tinaulaa kon diat, io, diat a wawel maraagaam.

¹⁶"Pa te in ingit ungaai taa ta pakaana matakina maalu ma ra pakaana turaaina, kaduk a matakina baa din ingit banot a tarabaat mai, in pet rabaana wa balet a turaaina maalu, ma in ngaala ma a tarabaat uni. ¹⁷Ma pa te in labo taa a matakina waain u ra in turaaina palaa na waain baa di paami ko ra pani ra wewagua, kaduk in palaa maa in tarabaat ma in aaka, ma a waain in talabo. Din labo ut a matakina waain u ra in matakina palaa na waain, kupi diaar raap diaar a taana wakaak."

Iesu i walaauun paa a naat na tabuan, ma i walaangalaanga paa raa tabuan

(Mk 5:21-43; Lk 8:40-56)

¹⁸Baa Iesu i pirpir utbaai karom diat, raa mukmuga i waan karomi ma i ki but keke namuga taana, ma i piri naa, "Natunglik a tabuan, mi ut ku i maat. Aiaap, daar a waan ma un ung a limaam nate uni ma in lalaauun." ¹⁹Io, Iesu i tur ma diaar waan, diat ungaai ma ra nuna kum naat na wawer.

²⁰⁻²¹Ma raa tabuan baa i malaapaang 12 kilaala ma ra malaapaang na gaap, i nuki naa, "Baa ang paam taa ku anuna ina maalu, ang laangalaanga balet." Io, i waan namur taan Iesu, ma i paam taa a titi ra nuna ina maalu. ²²Iesu i tur tapuku ma i babo a tabuan maa, ma i piri taana naa, "Natunglik, koku burut, anum nurnur ia walaangalaanga pa ui." Ma u ra pakaana bung ut maa a tabuan maa i laangalaanga maut.

²³Iesu i waan paat u ra ruma anu ra mukmuga ma i babo a taara baa diat wa-

iaa anundiat tapunuk u ra minaat. Diat ip a kum tulaal, ma mongoro na taara kaai diat luan. ²⁴I piri taan diat naa, "Muaat a pari aarai. A naat na tabuan mi wakir i maat, i inep duman ku." Ma diat nangonoi ku. ²⁵Baa Iesu ia tula pari wa a kum taara, i ruk ma i paam paa a limaa ra naat na tabuan, ma i tur maut. ²⁶A wewapua u ra utnaa mi i waan wereraan u ra papaar raap maa.

Iesu i wababo paa a ru pula

²⁷Baa Iesu i waan taanga matira, raa ru muaana, a ru pula, diaar murmuri, ma diaar wewataai dekdek lenbi, "Natun Dewid, un maari mir." ²⁸Ma baa i ruk u ra ruma, a ru pula diaar waan karomi, ma i tiri diaar naa, "Lelawaai, mur nurnur ut un iaau baa ang paam laar paa a utnaa mi?" Diaar baalui naa, "Maia, Tadaaru." ²⁹Ma i paam a mataandiaar ma i piri naa, "Din paami karom mur welaar ma mur nurnur kupi." ³⁰Io, diaar babo maut. Ma Iesu i turbaat dekdek ta diaar naa, "Koku mur wapua taa te uni." ³¹Iaku, diaar waan ma diaar wewapua waanwaan uni u ra papaar raap maa.

Iesu i lu irok wa a tabaraan kon raa munga

³²Baa a ru pula diaar waan paa kon Iesu, di ben taa bulung raa muaana karomi, a munga, ma a tabaraan i ruk taau uni. ³³Ma baa Iesu i lu irok wa a tabaraan koni, a muaana maa i pirpir maraagaam. Ma a kor na taara diat kakaiian, ma diat piri naa, "Talek mi di babo a utnaa lenmi main Israael." ³⁴Iaku a kum Parisaaiio diat piri naa, "I lu irok wa a kum tabaraan ma ra dekdek i ra tadaaru anu ra kum tabaraan."

A kum tena tinangaa pa diat mongoro

³⁵Ma Iesu i waan taltalili u ra kum ngaala ma ra kum kinkinalik na taamaan raap. I wer a taara u ra nundiat

kum ruma na lotu, ma i warawaai ma ra Koina Wewapua u ra mataanitu anun God, ma i walaangalaanga paa a taara ko ra aalawur mangaana malaapaang.³⁶ Ma baa i babo a kor na taara, i maari aakit diat, maa i talaara a nuknukindiat ma diat pot na maarmaari, welaar maku ma ra kum sip baa pa nundiat ta tena baboura.³⁷ Ma i piri taa ra nuna kum naat na wawer naa, “A pinapaam ia mugaan, ma ia ngaala aakit, iaku pa i mongoro a kum tena tinangaa.”³⁸ Muaat a aaring a Tadaaru maa ia a tamaa ra pinapaam, kupi in tula wa a kum tena tinangaa kup ana pinapaam.”

A 12 naat na wawer anun Iesu

(Mk 3:13-19; Lk 6:12-16)

10 Iesu i wataa paa anuna 12 naat na wawer ma i taar taa a naagagon taan diat kupi diat a lu irok wa a kum tabaraan, ma kupi diat a walaangalaanga paa a taara ko ra aalawur mangaana malaapaang.

²Bari ia a iaandiat a 12 aapostolo: A mugaana, Simon raa iaana kaai baa Petero, dina ma Aanderiaas, Iaakobo ma Ioanes dina, a ru natun Sebedaaio,³ Pilipo, Baatolomaai, Tomaas, Maataio a tena lolo tatakomi, Iaakobo a natun Aalipaaio, ma Tadaaio,⁴ ma Simon raa ko ra kikil Silot,[†] ma Iudaas Iskaariot, ia baa i wagu taa Iesu.

Iesu i tula wa 12 naat na wawer

(Mk 6:7-13; Lk 9:1-6)

⁵Iesu i tula wa a 12 naat na wawer, ma i piri taan diat naa, “Koku muaat waan karom a taara baa wakir a taara Israael, ma koku muaat waan u ra kum taamta-

maan anu ra kum te Samaaria.⁶ Muaat a waan ku karom a taara Israael, baa diat raara welaar ma ra kum sip.⁷ Ma baa muaat waan, muaat a warawaai waan-waan lenbi, ‘A mataanitu taanginaanga u ra maawa ia marawaai.’⁸ Muaat a walaangalaanga paa a kum malaapaang, ma muaat a walaan paa a kum minaat, muaat a walaangalaanga paa a kum wukawuka, ma muaat a lu irok wa a kum tabaraan. Di tabaara baa muaat ku, lenmaa muaat kaai muaat a wetabaar baa ku.⁹ Koku muaat lo ta maani u ra numuaat maalu na winiwi.¹⁰ Koku muaat lo ta bek u ra numuaat winawaan, koku ta maalu na wekiaa, koku ta su, ma koku tina buka. Maa i takado baa din tabaara a tena pinapaam ma ra ana utnaa.

¹¹“Baa muaat a waan u ra kum ngaalangaala na taamaan ma ra kum kinkinalik na taamaan, muaat a baat kup te baa i koina, ma muaat a ki naana tuk u ra bung baa muaat a waan koni.¹² Baa muaat ruk un ta ruma, muaat a pirpir na wagaai karom diat.¹³ Baa a taara ko ra ruma maa diat a gaai pa muaat, muaat a ruk ma muaat a piri naa, ‘A maalmaal karom muaat.’ Iaku baa pa diat a gaai pa muaat, anumuaat maalmaal in waan talili balet karom muaat.¹⁴ Baa te pa i gaai pa muaat, ma pa i walangoro anumuaat pirpir, baa muaat waan ko ra nuna ruma, baa a taamaan maa, muaat a tataanga wa a kabu ko ra kakimuaat.[‡] ¹⁵Iaau pir a lingtatuna taa muaat, u ra bung na naagagon, a naagagon karom Sodom ma Gomoraa in dekke, iaku karom a taamaan maa in aaka aakit.

[†]10:4 A kikil Silot pa diat nem a mataanitu Rom kupi in naagagon diat.

[‡]10:14 A mangamangaan baa di tataanga wa a kabu ko ra kakindi ia a watumaarang karom diat baa pa diat nurnur u ra pirpir anun God.

**A kum mangaana ngunungut
baa in waan paat**

(Mk 13:9-13; Lk 21:12-17)

¹⁶“Baboi, mi iaau tula wa muaat welaar ma ra kum sip naliwan naa ra kum karangaap na paap. Io, muaat a manaana wakaak welaar ma ra kum wui kupi koku te i ben araara muaat, ma muaat a gomgom welaar ma ra kum buna. ¹⁷Muaat a baboura muaat, maa a taara diat a aal pa muaat karom a kum tena naagagon, ma diat a raapu muaat u ra nundiak kum ruma na lotu. ¹⁸Ma din aal muaat kup a naagagon namuga naa ra kum ngaala na mukmuga ma ra kum king, kabina un iaau. Io, muaat a wewapua kaapa un iaau karom diat ma karom a kum taara baa wakir a taara Iudaia. ¹⁹Baa di aal pa muaat, koku muaat ngaraa baa aawa muaat a piri, ma muaat a pirpir lelawaai, maa u ra pakaana bung ut maa God in wanuk ta muaat u ra pirpir baa muaat a piri. ²⁰Wakir muaat maa muaat a pirpir, a Nion Tamaamuaat ut in wanuk muaat u ra aawa baa muaat a piri.

²¹“Te in moolaot wa ta tenalik kupi din aak dokoi, ma ta muaana in moolaot wa ta natunalik kupi din aak dokoi, ma a kum naat diat a tur na dekdek karom tamaandiat ma naandiat ma diat a moolaot wa tamaandiat ma naandiat kupi din aak doko diaar. ²²Ma a taara raap diat a milikuaana muaat kabina u ra iaang, iaku te baa i tur dekdek tuk u ra tintinipina, God in walaau paai. ²³Baa diat a pet na bilbil un muaat un ta taamaan, io, muaat a kalaa kup ta taamaan ingen. Maa iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa pa muaat a waan raap utbaai u ra kum taamtaamaan min Israael, Natu ra Muaana in waan paat.

²⁴“A naat na wawer pa i ngaala taa ra nuna tena wawer, ma a tultul kaai pa i ngaala taa ra nuna tadaaru. ²⁵I topaai baa a naat na wawer in welaar ku ma ra nuna tena wawer ma ra tultul in welaar ma ra nuna tadaaru. Baa di aa waatung iaau ma Belsebul,[¶] din waatung muaat kaai baa muaat ki ungaai ma iaau ma ra kum aakaina iang.

Muaat a burut ku kup God

(Lk 12:2-7)

²⁶“Koku muaat burut kup a taara. A utnaa raap baa di burung baat taai, namur in taana baarabaara, ma ra utnaa raap baa i taana ino, namur in waan paat kaapakaapa. ²⁷A utnaa baa iaau wapua muaat uni u ra baboto, muaat a wewapua uni u ra kaapa, ma ra utnaa baa di wewaik ku mai karom muaat, muaat a tur nate u ra ruma, ma muaat a wapuaanai karom a taara. ²⁸Koku muaat burut kup diat baa diat aak doko ku a panimuaat, iaku pain diat a aak doko laar paa a niomuaat. Muaat a burut kup ia baa in pet laar paai kupi in baanaakaka a panindi ma ra niondi kaai u ra ngaala na nguan. ²⁹Di laana kul ruina pika liklik ma kabaana toiaa ku, naka? Iaku pa tin lik kon diat in puka pari napia, baa wakir a Tamaamuaat i moolaot uni. ³⁰I lingtatuna aakit God i nunura raap a kum weu na lorimuaat. ³¹Io, koku muaat burut, maa muaat ngaatngaat aakit namataan God taa ra mongoro na pika.

**Ia baa i pir apuaana Iesu ma
ia baa i weoro koni**

(Lk 12:8-9)

³²“Baa te in pir apuaana iaau namataa ra taara, iaau kaai ang pir apuaanai namataan Tamaang baa i ki inaanga u ra maawa. ³³Baa te in weoro kon iaau na-

[¶]10:25 Belsebul ia raa iaan Saataan kaai.

mataa ra taara, iaau kaai ang weero koni namataan Tamaang baa i ki inaanga u ra maawa.

**Iesu pa i waan paat kupi
in taar a maalmaal**

(Lk 12:51-53; 14:26-27)

³⁴“Koku muaat nuki naa iaau waan paat kupi ang taar taa a maalmaal u ra rakrakaan buaal. Pate, pa iaau waan paat kupi ang taar taa a maalmaal, iaau waan paat kupi a taara diat a ki na purpuruan. ³⁵Iaau waan paat kupi ang waki weraana wa

‘a naat muaana kon tamaana, ma ra naat na tabuan kon naana, ma ra tinaulaa na tabuan kon tabuna.

³⁶Diat baa diat ki u ra ruma anun raa muaana, diat ut maa anuna kum ebaar.’ *Mika 7:6*

³⁷“Baa te i maari aakit tamaana ma naana, iaku anuna maarmaari karom iaau pa i ngaala, pa i topaai kupi ia anung naat na wawer. In koina baa anuna maarmaari karom iaau in ngaala taa ra nuna maarmaari karom tamaana ma naana. Ma baa te i maari aakit natunalik, a naat muaana baa a tabuan, iaku anuna maarmaari karom iaau pa i ngaala, pa i topaai kupi ia anung naat na wawer. In koina baa anuna maarmaari karom iaau in ngaala taa ra nuna maarmaari karom natunalik. ³⁸Baa te kaai pa i puak paa anuna bolo kupi in murmur iaau, pa i topaai kupi ia anung naat na wawer. ³⁹Baa te i maari baat paa ku anuna lalaaun in wirua, ma ia baa pa i maari baat anuna lalaaun kup iaau, in lalaaun.

**Te baa in gaaiia paa ta naat na
wawer anun Iesu in lo a wedok**

(Mk 9:41)

⁴⁰“Baa te i gaaiia pa muaat, i gaaiia pa iaau ut, ma te baa i gaaiia pa iaau, i gaaiia paa ia utkaai baa i tula wa iaau

urin. ⁴¹Baa te i gaaiia paa a propet maa kabina i nunurai naa ia a propet, in lo utkaai a mangaana wedok welaar ma ra propet in loi. Ma baa te kaai i gaaiia paa a tena takado, maa i nunurai naa ia a tena takado, in lo utkaai a mangaana wedok welaar ma ra tena takado in loi. ⁴²Baa te i tabaara taa anung ta naat na wawer baa i kinalik namataa ra taara ma ta kaap na madinging na palaa, kabina i nunurai naa ia anung naat na wawer, iaau pir a lingtatuna taa muaat, ia kaai in lo ut anuna wedok.”

Iesu ma Ioaanes a Tena Baapitaaiso

(Lk 7:18-35)

11 Baa Iesu ia pirpir raap taau karom anuna 12 naat na wawer, i waan taanga matira kupi in wer a taara ma in warawaai u ra kum taamtaamaan irong u ra papaar Gaalilaia. ²Baa Ioaanes i ki u ra ruma na karabus ma i walangoro a kum pinapaam anun Kaarisito, i tula wa anuna kum naat na wawer kupi diat a tiri naa, ³“Ui ma maa di pirpir muga un ui naa un waan paat, baa miaat a ki walaang utbaai kup te?” ⁴Ma Iesu i baalu diat naa, “Muaat a waan talili, ma muaat a wapua Ioaanes u ra kum utnaa mi muaat walangoroi ma muaat baboi: ⁵A kum pula diat aa babo, diat baa a kakindiat i maat diat aa waan kado, a kum wukawuka diat aa laangalaanga, a kum lengbaa diat aa walangor, a kum minaat diat aa lalaaun, ma di warawaai u ra Koina Wewapua karom a kum iba na taara. ⁶Baa te i babo a kum utnaa mi iaau paami ma anuna nurnur pa i puka, ia daan.”

⁷Baa a kum naat na wawer anun Ioaanes diat aa waan, Iesu i piri karom a kor na taara un Ioaanes naa, “U ra bung baa muaat waan u ra bil na wanua karom Ioaanes, aawa maa muaat babo kupi? Ina kura duk baa i taltalaur u ra dadaip? Pate. ⁸Aawa maa muaat waan

kupi muaat a baboi? A muaana baa i mong ma ra in koina maalu? Pate. Baboi, diat baa diat mong ma ra kum kokoina maalu diat ki u ra kum ruma na king. ⁹Aawa maa muaat waan kupi muaat a baboi? A propet? Maia, iaau piri taa muaat, Ioaanes i ngaala aakit ut taa ra kum propet. ¹⁰Di aa timtimu taau uni u ra Buk Taabu lenbi,

‘Baboi, ang tula wa anung tena lo pirpir kupi in muga taam.

In muga taam ma in paam aara anum aakapi.’ *Maal 3:1*

¹¹Iaau pir a lingtatuna taa muaat, Ioaanes a Tena Baapitaaiso i ngaala aakit taan diat raap baa di buta diat, iaku ia baa i kinalik aakit u ra mataanitu taanginaanga u ra maawa, i ngaala taana.

¹²“U ra kilaala baa Ioaanes a Tena Baapitaaiso i turpaa warawaai uni ma tuk mi a dekdek na taara diat weium dekdek ma ra mataanitu taanginaanga u ra maawa, ma diat ongor aakit ma ra wineium kupi diat a turbaati. ¹³A kum propet ma ra kum Naagagon anun Moses diat wapuaana a pirpir anun God tuk u ra kilaala baa Ioaanes i turpaa anuna pinapaam uni. ¹⁴Ma baa muaat nem na walangoroi, muaat a walangoroi. A Buk Taabu i pirpir u ra propet Eliaas baa in waan paat, ma mi a winawaan paat anun Ioaanes ia paam ot paa a pirpir mi. ¹⁵Ia baa in talingaana, i koina baa in walangor mai.

¹⁶“Aawa duk maa ang welaara a taaun taara mai mi? Diat welaar ma ra kum naat liklik baa diat ki u ra balaa ra taamaan ma diat wewataai karom a kum teptepaandiat lenbi,

¹⁷‘Baa miaat paar kudu, pa muaat laagaar uni, ma baa miaat kele a kelekele na tapunuk, pa muaat taangi uni.’

¹⁸Ioaanes i waan paat, pa i aan ta koina utnaa ma pa i inim a waain, ma diat

piri uni naa, ‘A tabaraan i ruk taau uni.’

¹⁹Natu ra Muaana i waan paat, i wangaan ma i inim, ma diat piri uni naa, ‘Baboi, a muaana mi a tena winangaan ma ra tena ininim, a tepaa ra kum tena lolo tatakoma ma ra kum tena aakaina.’ Iaku a kum pinapaam anun God i wapuaanai naa anuna manaana ia a mananaa lingtatuna.”

A naagagon na binabaalu karom diat baa pa diat nukpuku

(Lk 10:13-15)

²⁰Ma Iesu i pirpir na kaankaan karom a taara u ra kum taamaan baa ia paam taa anuna mongoro na utnaa na kakaian aakit iaai, kabina maa pa diat nukpuku.

²¹I piri naa, “In aaka karom muaat a taara Koraasin, in aaka kaai karom muaat a taara Betsaaida. Baa gun di aa paam taa a kum utnaa na kakaian bi karom a taara Tiro ma Sidon, welaar ma di aa paam taai karom muaat, kaduk a taara Tiro ma Sidon diat a nukpuku gagaa ma diat a tobo, diat a mong ma ra maalu na tapunuk ma diat a aalu a panpanindiat ma ra kabu na nguan. Iaku muaat, pa muaat nukpuku. ²²Iaau piri taa muaat naa, u ra bung na naagagon, a naagagon karom muaat a taara Koraasin ma Betsaaida in aaka aakit ko ra naagagon karom diat a taara Tiro ma Sidon.

²³Ma muaat kaai a taara Kaapernaum, lelawaai, muaat nuki naa din wangaala pa muaat unaanga nate? Pate, din ong apari wa muaat ku u ra ngaala na nguan. Baa gun di aa paam taa a kum utnaa na kakaian karom a taara Sodom, welaar ma di aa paam taai karom muaat, kaduk Sodom kuri utbaai in tur. ²⁴Iaau piri taa muaat naa, u ra bung na naagagon, a naagagon karom muaat a taara Kaapernaum in aaka aakit ko ra naagagon karom a taara Sodom.”

A ningo karom diat baa a kum mawaat i manong diat

(Lk 10:21-22)

²⁵ U ra pakaana bung maa, Iesu i piri naa, “Tamaang, ui a Tadaaru i ra maawa ma ra rakrakaan buaal raap, iaau pir walaawa pa ui, maa u walipa a kum utnaa mi ko ra kum tena manaana ma kon diat baa diat malem, ma u pir waiaai ku karom diat baa diat welaar ma ra kum naat liklik. ²⁶ Maia, Tamaang, maa u nemi ut lenmaa.

²⁷ “Tamaang ia taar taa a kum utnaa raap taang. Pa te i nunura Natuna, Tamaana ku, ma pa te kaai i nunura Tamaana, Natuna ku, ma diat kaai baa Natuna i nemi naa in pir waiaa Tamaana karom diat.

²⁸ “Muaat raap baa muaat bilua taa ra dektek na pinapaam ma a kum mawaat i manong muaat, muaat a waan karom iaau, ma ang wango muaat. ²⁹ Muaat a lo anung ina kip, ma muaat a wawer kon iaau, maa anung mangamangaan i wowowon ma iaau laana wakinalik pa iaau. Muaat a lo ina kip bi kupi a niomuaat in ngo. ³⁰ Maa ina kip baa iaau taari taa muaat i malut, ma a nilalo uni i baanabaana ku.”

Iesu ia a Tadaaru i ra Bung Saabaat

(Mk 2:23-28; Lk 6:1-5)

12 Namur, un raa Bung Saabaat, Iesu i waan bolo u ra kum wanua na wit. Ma nuna kum naat na wawer diat molo, ma diat gamut kutu paa a kum wit ma diat aani. ² Baa a kum Parisaiao diat baboi, diat piri taana naa, “Baboi, baa anum kum naat na wawer diat paam a utnaa mi, pa diat murmur a Naagagon ko ra Bung Saabaat.” ³ Iesu i piri taan diat naa, “Lelawaai, pa muaat luk utbaai a utnaa baa Dewid i paami baa diat ma ra taara baa diat weur mai diat molo? ⁴ I ruk u ra ruma anun God, ma i aan a

bred baa di aa tabaara taa God mai. Ma diat kaai baa diat weur mai diat wangaan koni. A bred maa di watabui ko ra taara biaa ku. A kum tena wetabaar ku karom God i tale diat a wangaan koni. ⁵ Lelawaai, pa muaat luki kaai u ra Buk na Naagagon naa, a kum tena wetabaar karom God diat papaam u ra ruma na wetabaar u ra Bung Saabaat? Iaku maa pa diat raara uni. ⁶ Iaau piri taa muaat naa, raa kuri min i ngaala aakit taa ra ruma na wetabaar. ⁷ Baa muaat aa nunura a kukuraai ra pirpir mi, ‘Iaau nem ku a maarmaari ma wakir a wetabaar baa di laana tuni,’ *Os 6:6* io, pa muaat a takuna diat baa pa diat raara. ⁸ Maa Natu ra Muaana ia a Tadaaru i ra Bung Saabaat.”

Iesu i walaangalaanga paa a muaana baa limaana i baau

(Mk 3:1-6; Lk 6:6-11)

⁹ Ma Iesu i waan taanga matira ma i ruk u ra nundiat ruma na lotu. ¹⁰ Raa muaana kuraa matira, a limaana i baau. Ma diat nem na takuna Iesu ma diat tiri naa, “Lelawaai, i takado ut welaar ma ra nundaat kum Naagagon kupi din walaangalaanga paa te u ra Bung Saabaat baa pate?” ¹¹ Ma i piri taan diat naa, “Woi kon muaat baa anuna ta sip in puka taau un ta tung u ra Bung Saabaat, pa in paam kotoi kupi in aal tato paai balet? ¹² A muaana i ngaatngaat taa ra sip. Lenmaa i takado kupi din paam a koina u ra Bung Saabaat.” ¹³ Ma i piri taa ra muaana naa, “Un kado a limaam.” Ma i kadoi, ma a limaana i tubu, welaar ma ra limaana baa i koina. ¹⁴ A kum Parisaiao diat pari, ma diat wepaak un Iesu, baa diat a aak dokoi lelawaai.

A tultul baa God i pilak paai

¹⁵ Baa Iesu ia nunurai naa diat wepaak kupi diat a aak dokoi, i waan ingen taanga matira. Ma mongoro na taara diat

murmuri, ma i walaangalaanga pa diat raap baa diat malaapaang. ¹⁶Ma i turbaat diat kupi koku diat pir waii naa ia woi. ¹⁷I piri lenmaa kupi in paam ot paa a pirpir anun God baa Aaisaia a propet ia pirpir muga taau uni lenbi,

¹⁸“Bari ia anung tultul baa iaau aa pilak paai, ia anung naat na wakwakaak, iaau gaai aakit uni.

Ang waruk taa a Niong uni, ma in wapuaana a naagagon baa i takado karom a kum taara baa wakir a taara Iudaia.

¹⁹Pa in wengangaar, ma pa in gege, ma pain te in walangoro in ingaana u ra kum aakapi.

²⁰Pa in bor a kura baa i talukun, ma pa in ip doko a paaupaa na laam baa pa i kup wakaak.

In paami lenmaa tuk baa in pet taa a takado na naagagon kupi in uwia.

²¹A taara baa wakir a taara Iudaia diat a nurnur u ra iaana ma diat a ki walaang kup a warwalaun.” *Aais 42:1-4*

Iesu ma Belsebul

(*Mk 3:20-30; Lk 11:14-23*)

²²Ma di ben paa raa muaana karom Iesu, i munga ma i pula, ma a tabaraan i ruk taau uni. Iesu i walaangalaanga paai, io, a muaana maa i pirpir ma i babo kaai.

²³Ma a taara raap diat kakaian, ma diat wetiri naa, “Kanaapi a Natun Dewid[§] duk mi?” ²⁴Iaku baa a kum Parisaai diat walangoro diat piri naa, “A muaana mi i lu irok wa a kum tabaraan ma ra dekdekin Belsebul, a tadaaru anu ra kum tabaraan.”

²⁵Iesu ia nunura a nuknukindiat, ma i piri taan diat naa, “Baa ta mataanitu diat balet ut diat a weium wetweta-laai, a mataanitu maa in raap ku. Baa ta

taamaan baa ta naadiwaatamaana diat a weium wetweta-laai balet ku ma diat, pain diat a ki ungaai ma. ²⁶Baa Saataan i lu irok wa anuna kum tultul, i weium balet ku ma diat. Baa lenmaa, anuna mataanitu in tur dekdek lelawaai? ²⁷Baa iaau lu irok wa a kum tabaraan ma ra dekdekin Belsebul, anumuaat taara diat lu irok wa diat ma ra dekdekin woi? Io, anundiat pinapaam ut in wapuaanai naa anumuaat wetakun i raara. ²⁸Iaku, baa iaau lu irok wa a kum tabaraan ma ra dekdek i ra Nion God, muaat a nunurai naa a mataanitu anun God ia waan paat karom muaat.

²⁹“Te in ruk lelawaai u ra ruma anu ra dekdek na muaana ma in lo a kum utnaa taanga naruma, baa pa i wi amuga taa a dekdek na muaana maa? Baa ut in wi akoto muga taai, namur in lo paa maraagaam a kum utnaa anu ra muaana maa.

³⁰“Ia baa pa i waraaut iaau, i turbaat iaau ku. Ma ia baa pa i waraaut iaau u ra weben, i lulu weraana wa diat ku. ³¹Io, iaau piri taa muaat naa, din una wa a kum aakaina mangamangaan raap anu ra taara ma ra nundiat kum aakaina pirpir kaai un God, iaku a pirpir aakaka u ra Takado na Nion pa din una laar paai.

³²Baa te kaai in pir taa ta aakaina pirpir un Natu ra Muaana, din una wai ku, iaku baa te in pirpir aakaka u ra Takado na Nion, pain te in una laar paai, u ra lalaaun mi ma u ra lalaaun namur kaai.

En diwaai ma ra waina

(*Lk 6:43-45*)

³³“Baa en diwaai i koina, i wa a koina waina, ma baa en diwaai i aaka, pa in wa ta koina waina kaai, maa din nunura lele ku en diwaai ko ra waina. ³⁴Muaat a kum natu ra kum wui! Muaat baa aakaina taara, muaat a pir lelawaai a koina pirpir? Maa a waa ra taara i pir

[§]12:23 A taara Iudaia diat laana waatung Mesaia naa a Natun Dewid.

apuaana a mangamangaan baa i teng u ra nundiat lalaaun. ³⁵A koina muaana i waiaa anuna koina mangamangaan ko ra koina baa i ki u ra nuna lalaaun, ma ra aakaina muaana kaai, i waiaa anuna aakaina mangamangaan ko ra aakaina baa i ki u ra nuna lalaaun. ³⁶Iaau piri taa muaat naa, a kum pirpir aakaka raap baa a kum taara diat aa pir tataai, kuraa mun din tiri diat uni u ra bung na naagagon. ³⁷Baa un tur u ra naagagon anum pirpir ut maa in walaangalaanga ui, baa in baanaakaka ui.”

Diat aaring Iesu kupi in paam ta utnaa na kakaian

(Mk 8:11-12; Lk 11:29-32)

³⁸Namur raa taara ko ra kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaiao diat piri taana naa, “Tena Wawer, un paam ta utnaa na kakaian kupi miaat a baboi.” ³⁹I baalu diat naa, “A taaun taara mi, a aakaina taaun taara, a taaun taara baa anundiat lalaaun i welwelik kon God. Diat nem ta wakilang, iaku maa pa din paam te karom diat. Din paam ku a wakilang welaar ma Ionaa a propet. ⁴⁰Welaar ma Ionaa i lalaaun tula bung u ra in balaa ra ina ngaala na ian, lenkaai maa Natu ra Muaana in inep paa tula bung nabalaa ra pia. ⁴¹U ra bung na naagagon, a taara Niniwe diat a tur ma diat a takuna dekdek a taaun taara mi, kabina maa diat nukpuku u ra warawaai anun Ionaa, ma raa maa i ngaala taan Ionaa kuri ut min. ⁴²U ra bung na naagagon, a kwina taangirong u ra mataana taubaar in tur ma in takuna dekdek a taaun taara mi, kabina maa i waan ut taanga welwelik kupi in walan-goro a manaana anun King Solomon, ma raa maa i ngaala taan Solomon kuri ut min.

A tabaraan i waan talili balet

(Lk 11:24-26)

⁴³“Baa a tabaraan i pari paa kon ta muaana, i waan u ra kum wanua baa pa ta palaa iaai, kupi in ngo, iaku pa i baat paa ta wanua baa in ngo iaai. ⁴⁴Io, i piri naa, ‘Ang waan talili balet kup anung ruma, baa iaau pari paa koni.’ Ma baa i waan paat, i baboi baa i kapkapaana ku, di aa aarupa taai, ma di aa maar taai. ⁴⁵Namur i waan ma i ben paa balet 7 na tabaraan, baa diat aaka aakit koni, ma diat ruk raap taau u ra ruma maa, ma diat ki uni. Io, a lalaaun anu ra muaana maa i aaka aakit ma ko ra lalaaun baa i watur akotoi namuga. In lenkaai maa karom a aakaina taaun taara mi.”

Naan Iesu ma ra kum tatena liklik

(Mk 3:31-35; Lk 8:19-21)

⁴⁶Baa Iesu i pirpir utbaai karom a kor na taara, naana ma ra kum tatena liklik diat waan paat, ma diat tur nataamaan, maa diat nem na pirpir mai. [⁴⁷Ma raa muaana i wapua Iesu naa, “Naam ma ra kum tatem liklik bari diat nataamaan. Diat nem na pirpir ma ui.”]** ⁴⁸Ma i baalui naa, “Woi maa naang, ma woi diat maa a kum tateng liklik?” ⁴⁹Ma i kado a limaana karom anuna taara na wawer ma i piri naa, “Baboi, diat baa naang ma ra kum tateng liklik, bari diat! ⁵⁰Maa ia baa i murmur a nemnem anum Tamaang baa i ki inaanga u ra maawa, ia ut maa tenglik a muaana, ma tenglik a tabuan, ma naang.”

A pirpir welwelaar u ra tena minamaarut

(Mk 4:1-9; Lk 8:4-8)

13 U ra bung maa Iesu i pari ko ra ruma ma i waan ma i ki nakono

** 12:47 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Maataio pa i timu a rina 47. Diat nuki naa te ingeni i timu taai namur.

naa ra taai kiki. ²Ma a ngaala na kor na taara diat waan paat karomi. Io, i kaa u ra mon ma i ki taau uni. Ma a kor na taara raap diat tur nakono. ³Ma i warawaai karom diat un ta mongoro na utnaa ma ra kum pirpir welwelaar. I piri lenbi, “Raa tena minamaarut i waan kupi in lamira a kum waina wit. ⁴Baa i lalamira waanwaan, raa kum waina diat puka taau u ra aakapi, ma ra kum pika diat rowo paat ma diat aan wa diat. ⁵Raa kum waina kaai diat puka taau u ra pia na waatwaat, baa a pia pa i ngaala, ma diat ilak paat gagaa, maa a pia pa i but. ⁶Iaku baa a mage i waan paat diat malulur ma diat maraang raap, kabina maa pa ta aakaarindiat. ⁷Raa kum waina kaai diat puka taau naliwan u ra kum katkadaa, ma ra kum kadaa diat tawa ma diat tawa baat pa diat. ⁸Ma raa kum waina kaai diat puka taau u ra koina pia ma diat wa, raa mangaan 100 na waindiat, raa mangaan kaai 60, ma raa mangaan 30. ⁹Ia baa in talingaana, i koina baa in walangor mai.”

Bi ia kabina baa Iesu i pirpir ma ra kum pirpir welwelaar

(Mk 4:10-12; Lk 8:9-10)

¹⁰Anuna kum naat na wawer diat waan karomi ma diat tiri naa, “Aawa kabina baa u wer a taara ma ra kum pirpir welwelaar?” ¹¹Ma i baalu diat lenbi, “God ia taar taa a manaana taa muaat kupi muaat a nunura a kum utnaa na pidik u ra mataanitu taanginaanga u ra maawa. Iaku pa i taari karom a taara raap. ¹²Maa te baa i paam akoto a manaana uni din tabaarai balet ma ra ngaala, ma in manaana aakit. Ma te baa pa i paam akoto ta manaana uni, din rakaan wa utkaai a kinalik na manaana baa i paam akotoi. ¹³Iaau wer diat ma ra kum pirpir welwelaar, i kabina maa diat bababo ma pa diat babo lelei,

diat walwalangor ma pa diat walangoro lelei, ma pa diat manaana uni.

¹⁴A pirpir na propet anun Aaisaia ia ot un diat, baa i piri lenbi, ‘Muaat a walwalangor ma pa muaat a walangoro lelei, muaat a bababo ma pa muaat a babo lelei.

¹⁵Maa kabina a taara mi a balaandiat i dekdek, a talingaandiat i tabanot, ma a mataandiat i pula. Baa gun diat a babo lele ma ra mataandiat, ma diat a walangoro lele ma ra talingaandiat, ma diat a manaana u ra nuknukindiat, ma diat a tapuku, io, iaau ut ang walaau pa diat.’ *Aais 6:9-10*

¹⁶Iaku muaat, muaat daan, maa muaat babo ut ma ra mataamuaat, ma muaat walangor ut ma ra talingaamuaat kaai.

¹⁷Iaau pir a lingtatuna taa muaat, namuga mongoro na propet ma mongoro na tena takado diat nem aakiti naa diat a babo a kum utnaa mi iaau paami namataamuaat, iaku pa diat baboi. Ma diat nem aakiti kaai naa diat a walangoro a kum utnaa mi muaat walwalangoroi, iaku pa diat walangoroi.

Iesu i palaa kukuraai ra pirpir welwelaar u ra tena minamaarut

(Mk 4:13-20; Lk 8:11-15)

¹⁸“Muaat a walangoro a kukuraai ra pirpir welwelaar u ra tena minamaarut. ¹⁹Baa te i walangoro paa a pirpir u ra mataanitu taanginaanga u ra maawa, ma pa i manaana uni, i welaar ma ra kum waina wit baa diat puka taau ku u ra aakapi. Ma a Tena Aakaina i waan paat ma i rakaan wa balet a pirpir baa di aa maarut taai u ra in balaana. ²⁰Ma a kum waina baa diat puka taau u ra pia na waatwaat, i welaar ma raa muaana baa i walangoro paa a pirpir ma i paam ako-

toi maut ma ra gaai. ²¹ Iaku a pirpir pa i ki okot u ra in balaana, ma a muaana maa pa in tur dekdek, welaar ma ina wit baa pa ta aakaarina. Baa a kum mawaat ma ra kum ngunungut i baraatai kabina u ra pirpir baa i nurnur uni, in puka gagaa maut. ²² A kum waina baa diat puka taau naliwan u ra kum katkadaa, i welaar ma raa muaana baa i walangoro a pirpir, iaku a kum nginaraa taanga min napia, ma ra nemnem kup a ngaala na wuwuwung diat burung baat paa a pirpir anun God, ma pa i wa. ²³ Ma a kum waina baa diat puka taau u ra koina pia, i welaar ma raa muaana baa i walangoro a pirpir, ma i manaana uni. In wa 100 baa in wa 60 baa in wa 30.”

A pirpir welwelaar u ra wit ma ra karapaa

²⁴ Iesu i pir raa pirpir welwelaar bu lung taan diat naa, “A mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar ma ra muaana baa i lamira a kum waina wit u ra ana pinapaam. ²⁵ Baa a taara diat inep, anuna ebaar i waan paat ma i lamira taa a kum waina karapaa naliwan taa ra kum wit, ma i waan paa. ²⁶ Baa a waina wit i ilak paat ma i pot na wa, di babo lele paa kaai a karapaa i tawa naliwan. ²⁷ A kum tultul anu ra tamaa ra pinapaam maa diat waan karomi, ma diat piri taana naa, “Tadaaru, lelawaai a kum waina wit raap ku maa u lamira taai u ra maam pinapaam? Taangawaai raa kum karapaa maa?” ²⁸ I baalu diat naa, ‘A ebaar i paam a mangamangaan maa.’ A kum tultul diat tiri naa, ‘U nemi baa miaat a waan, ma miaat a gaat araap wa diat?’ ²⁹ I turbaat diat naa, ‘Koku mun, kaduk muaat a gaat ungaai wai ma ra kum wit. ³⁰ Maadek wai, diaar a tawa ungaai tuk u ra kalaang na tinangaa. Ma u ra bung maa, ang piri taa ra kum tena tinangaa naa: Muaat a rakaan muga wa a kum karapaa, muaat a do ungaai taa

a kum pakpakutina kupi din tun wa diat u ra nguan. Ma namur muaat a lo ungaai bulung a kum wit u ra nung ruma na wuwuwung.”

A pirpir welwelaar u ra in waina maastad ma u ra is

(*Mk 4:30-32; Lk 13:18-21*)

³¹ Iesu i pir raa pirpir welwelaar bu lung taan diat naa, “A mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar ma ra in waina maastad, baa raa muaana i lo paai, ma i maarut taai u ra ana pina paam. ³² I kinalik aakit ko ra kum waina diwaai raap, iaku baa i tawa waanwaan ma i ngaala, i ngaala aakit ko ra kum diwaai na winangaan raap. Ma a kum pika diat laana paam pio u ra kum gagagaana.”

³³ Iesu i pir raa pirpir welwelaar bu lung taan diat naa, “A mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar ma ra is baa raa tabuan i rakaan paai ma i paam ungaai taai ma ra ngaala na palawaa, ma a palawaa raap i tubu uni.”

³⁴ Iesu i wer a kor na taara ma ra kum pirpir welwelaar, ma pa i pir balet ta utnaa karom diat ma ta pirpir ingen, a pirpir welwelaar raap ku. ³⁵ I piri lenmaa kupi din paam ot paa a pirpir anu ra propet naa,

“Ang pirpir ma ra kum pirpir welwelaar, ang pir a kum utnaa baa i ki ino, turpaai namuga utbaai baa di waki a rakakaan buaal.” *Kele 78:2*

Iesu i palaa a kukuraai ra pirpir welwelaar u ra wit ma ra karapaa

³⁶ Namur Iesu i waan ko ra kor na taara, i ruk u ra ruma, ma anuna kum naat na wawer diat ruk karomi ma diat aaringi naa, “Un palaa a kukuraai ra pirpir welwelaar bi taa miaat u ra kum karapaa baa i tawa naliwan u ra pinapaam.” ³⁷ I piri taan diat naa, “A muaana baa i lamira a kum waina wit ia Natu ra

Muaana. ³⁸A pinapaam, ia a rakrakaan buaal, ma a kum wit, diat a taara ko ra mataanitu taanginaanga u ra maawa. A kum karapaa, diat a kum natu ra Tena Aakaina, ³⁹ma a ebaar baa i lamira diat, ia Saataan. A kalaang na tinangaa, ia a tintinip i ra rakrakaan buaal, ma a kum tena tinangaa, a kum aangelo. ⁴⁰Welaar ma di lo ungaai a kum karapaa ma di tun wa diat u ra nguan, lenkaai maa din paami u ra tintinip i ra rakrakaan buaal. ⁴¹Natu ra Muaana in tula wa anuna kum aangelo, ma diat a rakaan raap wa a kum utnaa baa i ben araara a taara, ma diat kaai baa diat laana paam aakaina, ⁴²ma diat a ong diat u ra ngaala na nguan. Diat a taangtaangi ma diat a karkaraat lakon-diat iaai. ⁴³Ma a kum tena takado diat a baarabaara welaar ma ra in mage u ra mataanitu anu ra Tamaandiat. Ia baa in talingaana, i koina baa in walangor mai.

A piri welwelaar u ra ngaatngaat na utnaa baa di baat paai

⁴⁴“A mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar ma ra utnaa baa i ngaatngaat a mataana ma di walipa taai u ra pinapaam. Ma raa muaana i baat paai ma i walipa taai balet. Io, i waan ma ra gaai, ma i wiura wa anuna kum utnaa raap, ma i kul paa a pinapaam mai maa.

⁴⁵“A mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar kaai ma raa tena wiura, i baatbaat kup a kum ngaatngaat na waat baa i laana ki nabalaa ra naawa. ⁴⁶Baa i baat ki taa raain baa i ngaatngaat aakit a mataana, io i wiura wa anuna kum utnaa raap, ma i kul paa ina ngaatngaat na waat mai maa.

A piri welwelaar u ra bene

⁴⁷“A mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar kaai ma ra bene, baa di ong taai nataai, ma aalawur mangaaniaan diat wirua taau uni. ⁴⁸Baa i teng a bene, a kum tena ong bene diat aal

apari taai nakono ma diat ki baat paai. Diat wali wa a kum kokoina unaanga u ra kum kaa, ma ra kum aakaakaina diat ong wa diat. ⁴⁹U ra tintinip na bung din paami ut lenmi: A kum aangelo diat a waan paat ma diat a weraana wa a kum tena aakaina ko ra kum tena takodo. ⁵⁰Ma diat a ong wa a kum tena aakaina u ra ngaala na nguan. Diat a taangtaangi ma diat a karkaraat lakondiat iaai.

⁵¹“Lelawaai, muaat aa manaana u ra kum kukuraai ra kum utnaa raap mi, baa pate?” Anuna kum naat na wawer diat baalui naa, “Miaat aa nunurai.” ⁵²Ma Iesu i piri taan diat naa, “A kum tena wawer raap u ra kum Naagagon, baa diat aa wawer paa u ra mataanitu taanginaanga u ra maawa, diat welaar ma raa muaana baa i walaaing a kum kokoina utnaa u ra nuna ruma. Ma baa i wapai a kum kokoina utnaa maa ko ra nuna ruma, raa mangaan a kum matakina utnaa ma raa mangaan kaai a kum turaaina utnaa.”

A propet baa pa di rui

(Mk 6:1-6; Lk 4:16-30)

⁵³Baa Iesu ia pir araap taa a kum piri welwelaar mi, i waan paa taanga matira, ⁵⁴ma i waan paat u ra nuna taamaan. I wer a taara u ra nundiat ruma na lotu, ma diat kakaian aakit ma diat piri naa, “A muaana mi i lo a manaana taangawaai? Ma i paam lelawaai a kum ngaala na utnaa na kakaian mi? ⁵⁵Taamana a tena paam ruma ku, ma naana Maaria. A kum tatena liklik kaai, Iakobo, Iosep, Simon ma Iudaas ⁵⁶ma ra kum tatena liklik in tabuan kuri ut daat lalaun ungaai main. Taangawaai a dekdek mi a muaana mi i paam a kum utnaa mai?” ⁵⁷Io, pa diat gaai ma uni. Ma Iesu i piri taan diat naa, “Di urur karom a propet u ra kum taamtaamaan ingen, iaku diat ut u ra nuna taamaan ma ra nuna ruma pa diat rui.” ⁵⁸Ma pa i paam

ta mongoro na utnaa na kakaian matira, kabina maa pa diat nurnur uni.

**Erodes i nuki naa Iesu ia
Ioanes a Tena Baapitaaiso**

(Mk 6:14-16; Lk 9:7-9)

14 U ra kilaala maa, Erodes a mukmuga i walangoro a wewapua un Iesu, ²io, i piri taa ra nuna kum tultul naa, “A muaana mi ia Ioanes a Tena Baapitaaiso, ia lalaaun balet ko ra mi-naat. Maa ia kabina baa i paam a kum utnaa na kakaian mi.”

**Namuga Erodes i pakaat kutu in
lorin Ioanes a Tena Baapitaaiso**

(Mk 6:17-29)

³⁻⁴Namuga Erodes i tula wa anuna kum tena wineium ma diat aal paa Ioanes, diat do paai ma diat waruk taai u ra ruma na karabus, kabina maa Ioanes i pir taai taan Erodes naa, “Pa i takado baa u taulaa ma Erodiaa, a tabuan anun temlik Pilipo.” ⁵Ma Erodes i nemi kupi din aak doko Ioanes, iaku i burut kup a taara, maa diat nunurai naa Ioanes a propet.

⁶Baa i ot a bung na binabuta anun Erodes, natun Erodiaa a tabuan, i laagaar naan diat. Erodes i gaaiia aakit uni, ⁷ma i weweliman dekdek taa a natun Erodiaa naa, “Aawa maku baa un aaringi kon iaa ang taari ku taam.” ⁸Io, i piri naa “Un taar taa ku in lorin Ioanes a Tena Baapitaaiso taang un ta pelet.” I piri lenbi kabina maa naana ia wapua taai uni.

⁹A king i tapunuk aakit. Iaku kabina baa ia weweliman taau naa aawa raap baa i aaringi koni in tabaarai ut mai, ma a taara baa diat ki ungaai mai u ra winangaan diat aa walangoro taa anuna pirpir, io, i naagagon taa anuna kum tena wineium kupi diat a taraam u ra niaaring anu ra tauraara maa. ¹⁰I wetulaa urong u ra ruma na karabus kupi din

pakaat kutu in lorin Ioanes. ¹¹Diat ung paa in lorina u ra pelet ma diat loi karom a tauraara maa, ma i taari karom naana.

¹²Io, namur a kum naat na wawer anun Ioanes diat waan ma diat lo paa a minaatina ma diat punang wai. Namur diat waan karom Iesu ma diat wapuai uni.

Iesu i tabaara 5,000 na muaana

(Mk 6:30-44; Lk 9:10-17; Io 6:1-14)

¹³Baa Iesu i walangoroi naa Ioanes i maat, i kaa taau u ra mon ma i waan bolo taanga matira kup a bil na wanua kupi ia ot ku in ki. Ma baa a taara ko ra kum taamtaamaan diat nunurai, diat kalaa murmuri u ra aakapi kup a pakaana maa.

¹⁴Baa i pukaai matira i babo a ngaala na kor na taara. I maari aakit diat, ma i walaangalaanga pa diat raap baa diat malaapaang.

¹⁵Baa ia maluraap anuna kum naat na wawer diat waan karomi, ma diat piri naa, “A bil na wanua ku mi, a pakaana bung ia waan. Un tula wa a kor na taara baa diat a waan kup a kum taamtaamaan, kupi diat a kul paa andiat ta utnaa na winangaan.” ¹⁶Iesu i baalu diat naa, “Diat a waan kup aawa? Muaat ut maa muaat a tabaara diat.” ¹⁷Diat piri taana naa, “Limnain bred ku ma ra ruina ian kuri miaat loi.” ¹⁸I piri taan diat naa, “Muaat a loi urin karom iaa.”

¹⁹Ma i wetulaa kupi a kor na taara diat a ki u ra wali. I rakaan paa limnain bred ma ruina ian, i tataada un-aanga u ra maawa, i waatung wakaak paa karom God uni, i bik paa limnain bred maa ma i taar taai taa ra nuna kum naat na wawer. Io, diat palau a kor na taara mai. ²⁰Diat raap diat wangaan ma diat maaur. Ma diat wangaana ateng paa 12 kaa ma ra utnaa baa diat aan kapo taai. ²¹A in tabuan ma ra kum naat liklik ma in muaana diat raap maa diat wan-

gaan. Iaku a niluluk i ra in muaana ku i welaar ma 5,000.

Iesu i waan nate u ra taai kikil

(Mk 6:45-52; Io 6:15-21)

²²Io, Iesu i tula wa anuna kum naat na wawer kupi diat a kaa u ra mon ma diat a muga kup raa papaara taai kikil, ma ia i ki utbaai kupi in tula wa a taara. ²³Baa ia tula raap wa diat, ia ot maku i waan tato unaanga u ra taangaai kupi in aaraaring. Baa ia tawiwibung ia ot ku i ki. ²⁴A mon ia waan naliwan ma i irok waanwaan u ra top, kabina a dadaip i weium taanga namuga. ²⁵Naliwan taan tuluina pakaana bung ma 6 pakaana bung u ra malaana kinalik, Iesu i waan ku nate u ra taai kikil karom diat. ²⁶Baa anuna kum naat na wawer diat babo paai baa i waan nate u ra taai kikil, diat burut aakit ma diat piri naa, “A nion ku duk manaanga!” Ma diat kulkulaai ma ra bunurut. ²⁷Ma Iesu i pirpir gagaa maut karom diat naa, “Koku muaat ngaraa, iaau ku mi, koku muaat burut.”

²⁸Petero i piri taan Iesu naa, “Tadaaru, baa ui ut maa, un wataa iaau kupi iaau kaai ang waan ku nate u ra taai karom ui.” ²⁹Ma i wataai naa, “Un waan urin.” Io, Petero i irok pari ko ra mon, ma i waan nate u ra taai kikil karom Iesu. ³⁰Iaku, baa i babo a kum ngaalangaala na top, i burut. Ma baa i murung waanwaan, i wewataai naa, “Tadaaru, un walaau iaau.” ³¹Ma Iesu i kado gagaa a limaana kupi, i aal tato paai ma i piri taana, “I kinalik aakit anum nurnur. I lawaai maa u aalawur nuknuk?” ³²Baa diaar kaa u ra mon, a dadaip i ngo maut. ³³Baa diat aa ki ungaai u ra mon, a kum naat na wawer diat lotu karom Iesu, ma diat piri naa, “I lingtatuna aakit baa ui a Natun God.”

Iesu i walaangalaanga paa a kum malaapaang iron Genesaaret

(Mk 6:53-56)

³⁴Baa diat aa waan bolo, diat pukaai taau nakono u ra papaar Genesaaret. ³⁵Ma baa a taara taanga matira diat babo lele paa Iesu, diat taar waanawaana a wewapua karom a kum taamtaamaan. Io, diat ben araap paa a kum malaapaang karomi. ³⁶Ma diat aaringi kupi a kum malaapaang diat a paam taa ku a titi ra nuna ina maalu. Io, diat raap baa diat paam taai, diat laangalaanga maut.

A taara diat wakinalik paa a pirpir anun God

(Mk 7:1-13)

15 Raa kum Parisaiao ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat waan taanginaanga Ierusalem karom Iesu, ma diat tiri naa, ²“Aawa kabina maa anum kum naat na wawer pa diat murmur a kum wawer anu ra nundaat taara taanga namuga? Baa diat wangaan, pa diat gi muga paa a limaandiat.” ³Ma i baalu diat naa, “Aawa kabina maa pa muaat murmur a Naagagon anun God? Muaat murmur ku a kum wawer anu ra numuaat taara taanga namuga. ⁴Maa God i piri naa, ‘Un ru tamaam ma naam,’ *Pin 20:12* ma i piri kaai lenbi, ‘Baa te in pirpir aakaka un tamaana ma naana, din aak dokoi.’ *Pin 21:17*

⁵Iaku muaat, muaat wer a taara naa i koina ku baa te in piri taan tamaana ma naana naa, ‘A utnaa baa ang waraaut mur mai, iaau aa tabaara taa God mai.’ ⁶Iaku baa pa i waraaut kaai tamaana, pa i rui. Baa muaat paami lenmaa, muaat wakinalik paa a pirpir anun God ma muaat murmur ku a kum wawer anu ra numuaat taara taanga namuga. ⁷Muaat a kum tena warwaruga. A lingtatuna ut

maa Aaisaia ia pirpir na propet muga taau un muaat naa,

⁸‘A taara mi diat ru iaau ku ma ra waandiat, iaku maa a balaandiat i welwelik aakit kon iaau.

⁹Diat lotu biala ku karom iaau, maa diat wer ku a taara ma ra kum naagagon anu ra taara ut.” *Aais 29:13*

A kum utnaa baa i baanaakaka te

(Mk 7:14-23)

¹⁰Iesu i wataa paa a taara karomi, ma i piri taan diat naa, “Muaat a walangoro iaau ma muaat a nunura lele anung pirpir.” ¹¹A utnaa baa i ruk u ra waa ra muaana, pa in aaka uni namataan God. Iaku, a utnaa baa i piri ma ra waana in aaka uni.”

¹²Namur anuna kum naat na wawer diat waan karomi ma diat tiri naa, “Lelawaai u aa nunurai naa a kum Parisaiao diat kaankaan u ra num pirpir?” ¹³I piri taan diat naa, “A kum diwaai baa Tamaang, baa i ki inaanga u ra maawa, pa i maarut diat, din gaat araap wa diat.” ¹⁴Muaat a maadek wa a kum Parisaiao. Diat a kum pula na mukmuga. Baa ta pula in ben ta pula, diaar raap diaar a puka darong u ra tung.”

¹⁵Ma Petero i aaringi naa, “Un palaa a pirpir welwelaar mi karom miaat.” ¹⁶Ma Iesu i piri naa, “Muaat kaai pa muaat manaana utbaai?” ¹⁷Pa muaat nunurai naa, a kum utnaa raap baa i ruk u ra waa ra muaana, i waan u ra in balaana ma i babaa wai balet?” ¹⁸Iaku a kum pirpir raap baa i piri ma ra waana, i waan paat ko ra nuknukina, ia maa i baanaakakai. ¹⁹Bi ia a kum utnaa baa i waan paat ko ra nuknukina: a kum aakaina nuknuk, aak doko taara, di aal paa a tabuan anun te, a kum paamuk na mangamangaan, a winalong, a wetakun warwaruga, ma ra pirura. ²⁰A kum utnaa mi diat baanaakaka a taara. Iaku baa

diat wangaan ma pa diat gi muga paa a limaandiat, wakir i baanaakaka diat namataan God.”

A nurnur anu ra tabuan baa wakir a tabuan Israael

(Mk 7:24-30)

²¹Iesu i waan taanga matira, ma i waan paat marawaai Tiro ma Sidon. ²²Ma raa tabuan a te Kaanaan taanga matira u ra papaar maa, i waan paat ma i wataa Iesu lenbi, “Tadaaru, Natun Dewid un maari iaau. Natunglik a tabuan, a tabaraan i ruk taau uni ma i baanaakaka aakiti.” ²³Iaku Iesu pa i baalui. Ma anuna kum naat na wawer diat waan karomi, ma diat aaringi naa, “Un tula wai maku, maa i kulkulaai murmur daat.”

²⁴Iesu i piri naa, “God i tula wa iaau urin kup a taara Israael ku, baa diat raara welaar ma ra kum sip.” ²⁵Iaku a tabuan maa i waan karom Iesu, i ki but keke namuga naana ma i piri taana naa, “Tadaaru, un waraaut iaau.” ²⁶Ma Iesu i baalui naa, “Pa i takado kupi din lo paa a utnaa ara kum naat, ma din tabaara a kum paap mai.” ²⁷A tabuan maa i baalui naa, “A lingtatuna ut maa Tadaaru, iaku a kum paap kaai diat laana aan a kum mutamuta na utnaa baa i laana puka ko ra luwu na winangaan anu ra kum tamtamaandiat.” ²⁸Ma Iesu i baalui naa, “Le, i ngaala aakit anum nurnur! A utnaa baa u nemi, ang paami ut karom ui.” Ma u ra pakaana bung ut maa naturalik i laangalaanga maut.

Iesu i walaangalaanga a kum malaapaang

²⁹Ma Iesu i waan ko ra taamaan maa, ma i wawaal waanwaan nakono u ra taai kikir Gaalilaia. Namur i waan tato u ra taangaai ma i ki iaai. ³⁰Ma a ngaala na kor na taara diat waan karomi. Diat lo diat baa a kakindiat i maat, ma

diat ben kaai a kum pula, a kum papeu, a kum munga, ma mongoro na malaapaang utkaai karomi. Ma diat waki ta diat marawaai naana, ma i walaan-galaanga pa diat. ³¹ A kor na taara maa diat kakaian baa diat babo a kum munga diat pirpir, ma ra kum papeu diat laan-galaanga, ma diat baa a kakindiat i maat diat waan kado, ma ra kum pula kaai diat babo. Ma diat pir walaawa paa a God anu ra taara Israel.

Iesu i tabaara 4,000 na muaana

(Mk 8:1-10)

³² Iesu i wataa paa anuna kum naat na wawer karomi ma i piri taan diat naa, “Iaau maari aakit a taara mi, maa diat aa ki ungaai ma daat min tula bung, ma pa ta utnaa na winangaan baa diat a aani. Pa iaau nemi baa ang tula wa diat ku ma ra minolo, kaduk diat a bengbeng waanwaan u ra aakapi.” ³³ A kum naat na wawer diat piri taana naa, “A bil na wanua ku mi, daat a lo paa ta ngaala na utnaa na winangaan awaai kupi daat a tabaara a kor na taara mai mi?” ³⁴ Iesu i tiri diat naa, “Taiaain bred maa kuraa muaat loi?” Diat baalui naa, “7 na bred ma ra kabaana ina naatnaat na ian.”

³⁵ Ma i tula a taara raap kupi diat a ki unapia. ³⁶ I lo paa 7 na bred ma kabaana ina ian maa, ma i waatung wakaak paa uni karom God, i biki ma i taari karom a kum naat na wawer kupi diat a tabaara a taara mai. ³⁷ A taara raap diat wangaan ma diat maaur. Diat wangaana teng paa 7 na kaa ma ra kum utnaa baa diat aan kapo taai. ³⁸ A in tabuan ma ra kum naat liklik ma in muaana diat raap diat wangaan. Iaku a niluluk i ra in muaana ku i welaar ma 4,000. ³⁹ Ma Iesu i tula wa a kor na taara. Namur i kaa taau u ra mon, ma i waan kup a papaar Maagadaan.

Diat aaring Iesu kupi in paam ta utnaa na kakaian

(Mk 8:11-13; Lk 12:54-56)

16 A kum Parisaiao ma ra kum Saadukaaio diat waan karom Iesu, ma diat aaringi naa in paam ta utnaa na kakaian namataandiat kupi in wakilangi naa ia taanginaanga u ra maawa. [²Ma i piri taan diat naa, “Baa i maluraap muaat laana piri lenbi, ‘A baakut ia taar raap, unaburu pa in baata.’ ³Ma u ra malaana muaat laana piri kaai lenbi, ‘Umari in baata, maa a baakut ia taar raap, ma a waal na baakut ia bopbop raap.’ Muaat manaana kupi muaat a palaa a binabo u ra baakut, iaku pa muaat manaana kupi muaat a palaa a kum kukuraai ra kum wakilang i ra kum bungbung mi.]^{††} ⁴ A taaun taara mi, a aakaina taaun taara, a taaun taara baa anundiat lalaaun i welwelik kon God. Diat nem ta wakilang, iaku maa pa din paam te karom diat. Din paam ku a wakilang welaar ma Ionaa.” Ma Iesu i waan kon diat.

A watumaarang u ra is anu ra kum Parisaiao ma ra kum Saadukaaio

(Mk 8:14-21)

⁵ Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan bolo u ra taai kikel, ma ra kum naat na wawer pa diat lo ta bred, diat du-maana wai ku. ⁶ Iesu i piri taan diat naa, “Muaat a baboura muaat ko ra is anu ra kum Parisaiao ma ra kum Saadukaaio.” ⁷ Ma diat pirpir ungaai u ra kukuraai ra pirpir anun Iesu, ma diat piri naa, “I pirpir lenmaa kabina duk maa pa daat lo ta bred.” ⁸ Iesu i nunura anundiat pirpir ma i piri taan diat naa, “I kinalik aakit anu-muaat nurnur. I lawaai maa muaat piri naa pa muaat lo ta bred?” ⁹ Lelawaai, pa

^{††} **16:3** Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Maataio pa i timu a ru rina 2 ma 3. Diat nuki naa te ingen i timu taai namur.

muaat manaana utbaai? Pa muaat nuk paa limnaina bred baa iaau biki karom 5,000 na muaana? Ma taiaa kaa kaai maa muaat wateng paai balet ma ra utnaa na winangaan baa i ki kapo? ¹⁰ Pa muaat nuk paa kaai 7 na bred baa iaau biki karom 4,000 na muaana? Ma taiaa kaa maa muaat wateng paai ma ra utnaa na winangaan baa i ki kapo? ¹¹ I lawaai maa pa muaat manaana? Pa iaau pirpir u ra bred. Muaat a baboura muaat ko ra is anu ra kum Parisaao ma ra kum Saadukaao.” ¹² Io, diat nunurai maraagaam naa pa i turbaat diat ko ra is baa i taana u ra bred, iaku i piri naa diat a baboura diat ko ra wawer anu ra kum Parisaao ma ra kum Saadukaao.

Petero i pirpir kaapa un Iesu

(Mk 8:27-30; Lk 9:18-21)

¹³ Iesu i waan paat marawaai a taa-maan Kaaisaaria Pilipoi. Ma i tiri anuna kum naat na wawer naa, “A taara diat piri naa Natu ra Muaana maa woi?” ¹⁴ Diat baalui naa, “Raa taara diat piri naa ui Ioanes a Tena Baapitaaiso. Raa taara kaai diat piri naa ui Eliaas, raa taara kaai diat piri naa ui Ieremia, ma raa taara kaai diat piri naa ui raa kon diat a kum propet.” ¹⁵ I tiri diat naa, “Io muaat, muaat piri naa iaau woi?” ¹⁶ Ma Simon Petero i baalui naa, “Ui Kaarisito, a Natun God a lalaaunina.”

¹⁷ Ma Iesu i piri taana, “Simon, natun Ionaa, u daan, maa pa te i wapua ui u ra pirpir mi. Tamaang ut baa i ki inaanga u ra maawa i wanuk ta ui uni. ¹⁸ Ma iaau piri taam naa, ui Petero,[‡] a waat ki. Ang pagaa anung taara na nurnur u ra waat mi. A dekdek i ra minaat pa in uwia paa anung taara na nurnur. ¹⁹ Ang taar a kum ki i ra mataanitu taanginaanga u ra maawa taam, ma ra kum utnaa raap baa u doi main napia, din doi kaai inaanga

nate u ra maawa, ma ra kum utnaa raap baa u palaai main napia, din palaai kaai inaanga nate u ra maawa.” ²⁰ Ma Iesu i turbaat anuna kum naat na wawer naa koku diat wapua te baa ia Kaarisito.

Iesu i wewapua muga u ra nuna minaat

(Mk 8:31–9:1; Lk 9:22-27)

²¹ U ra kum bungbung maa, Iesu i turpaai kupi in wer anuna kum naat na wawer naa in waan ut unaanga Ierusalem. A kum mukmuga, a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum tena wawer u ra kum Naa-gagon diat a wakadiki ma din aak dokoi. Ma baa tula bung in raap in lalaaun paat balet. ²² Ma Petero i ben ingen paa Iesu ma i turbaat dekdeki naa, “Koku Tadaaru! Koku mulu ut di paam a utnaa mi un ui.” ²³ Iesu i tapuku karom Petero ma i piri taana naa, “Saataan, waan unamur kon iaau! U pet abaatbaat iaau, maa u murmur ku a nuknuki ra taara, ma pa u murmur a nuknukin God.”

²⁴ Ma Iesu i piri taa ra nuna kum naat na wawer naa, “Baa te i nemi kupi in murmur iaau, koku i murmur a nuknukina. In puak paa anuna bolo ma in murmur iaau. ²⁵ Baa te i maari baat paa ku anuna lalaaun in wirua, iaku ia baa pa i maari baat anuna lalaaun kup iaau, in lalaaun. ²⁶ In koina lelawaai baa te i kale raap paa a rakrakaan buaal, ma in baanaakaka wa a niono uni? In kul ki-aana a niono ma ra aawa? ²⁷ Maa Natu ra Muaana in waan paat ma ra minamaar anun Tamaana, diat ma ra nuna kum aangelo, ma in taar a wedok karom a taara raap raaraa welaar ma ra nundi diat pinapaam. ²⁸ Iaau pir a lingtatuna taa muaat, ta taara kon muaat mi, muaat tur min, baa pa muaat a maat utbaai,

[‡]16:18 Petero a kukuraaina ina waat.

muaat a babo Natu ra Muaana in waan paat ungaai ma ra nuna mataanitu.”

A panin Iesu i raaungaana

(Mk 9:2-13; Lk 9:28-36)

17 Baa ia raap 6 na bung, Iesu i ben paa Petero, Iaakobo ma Ioanes, ia baa a tein Iaakobo, ma i ben ingen pa ditul unaanga u ra taangaai baa i tur tato aakit. ²Ma ditul babo a panin Iesu i raaungaana. A mataana i baara welaar ma in mataana mage, ma anuna kum maalu kaai i kabaang dekdek welaar ma ra kaapa. ³Ma a tula naat na wawer ditul babo paa Moses ma Eliaas diaar waan paat ma ditul pirpir ma Iesu. ⁴Petero i piri taan Iesu naa, “Tadaaru, i koina baa daat a ki maku min. Baa u nemi, ang paam ta tula palpalip, num raa, raa anun Moses, ma raa anun Eliaas.”

⁵Baa i pirpir utbaai, a pakaana baakut baa i baara aakit i pulu baat pa diat. Ma in ingaan raa taanga u ra baakut maa i piri naa, “Bi ia Natunglik, a naat na wak-wakaak, iaau gaai aakit uni. Muaat a walangoroi.” ⁶Baa a tula naat na wawer ditul walangoroi, ditul burut aakit, ma ditul puka pari ma ra mataanditul unapia. ⁷Iesu i waan karom ditul, i paam ditul ma i piri naa, “Mutul tur, koku mutul burut.” ⁸Baa ditul babo tato, pa ditul babo balet ma te, Iesu ot maku kuraa i tur.

⁹Baa diat waan pari waanwaan taanginaanga u ra taangaai, Iesu i turbaat ta ditul naa, “Koku mutul wapua taa te u ra utnaa mi mutul aa babo taai, tuk u ra bung baa Natu ra Muaana in tur balet ko ra minaat.”

¹⁰Ma anuna tula naat na wawer ditul tiri naa, “Aawa kabina maa a kum tena wawer u ra kum Naagagon diat piri naa Eliaas in waan paat muga?” ¹¹I baalu ditul naa, “A lingtatuna ut, Eliaas in waan paat muga ma in wakado balet

a kum utnaa raap. ¹²Ma mi iaau piri taa mutul naa Eliaas ia waan paat, ma pa diat nunura lelei, diat paam a kum aakaina mangamangaan karomi, welaar ut ma ra nundiat nemnem. Lenkaai maa karom Natu ra Muaana, in kariaana a ngunungut ko ra limaa ra taara.” ¹³Io, a tula naat na wawer ditul nunurai maraangaam naa i pirpir karom ditul un Ioanes a Tena Baapitaaiso.

Iesu i lu irok wa a tabaraan kon raa naatlik

(Mk 9:14-29; Lk 9:37-43)

¹⁴Baa Iesu ma ra tula naat na wawer diat waan pari karom a kor na taara, raa muaana i waan karom Iesu, i ki but keke taau naana ma i piri naa, ¹⁵“Tadaaru, un maari natunglik a naat muaana, i laana maatmaat laau, ma i kariaana aakit a ngaala na ngunungut. Mongoro na bung i laana puka taau u ra nguan ma mongoro na bung kaai u ra daanim. ¹⁶Iaau aa ben taai mun karom anum kum naat na wawer, iaku maa pa diat pet laar paai kupi diat a walaangalaanga paai.”

¹⁷Iesu i piri naa, “Muaat a taaun taara mi, pa muaat nurnur ma muaat a kum tena aakaina. Iaau aa ki iwan karom muaat. Unaangaian ma muaat a nurnur? Muaat a ben a naat maa urin karom iaau.” ¹⁸Iesu i pirpir dekdek karom a tabaraan ma a tabaraan i pari paa ko ra naatlik, ma u ra pakaana bung ut maa i laangalaanga maut.

¹⁹Namur a kum naat na wawer diat waan karom Iesu, ma diat tiri inoi naa, “I lawaai maa pa miaat lu irok laar paa a tabaraan koni?” ²⁰⁻²¹Ma i baalu diat naa, “Kabina anumuaat nurnur i kinalik aakit. Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa anumuaat nurnur i kinalik welaar ma ina waina maastad, muaat a piri taa ra taangaai bi, ‘Un kakaraai paa taanga

min urong,' ma in kakaraai ku. Ma pain ta utnaa in dekdek karom muaat."[¶]

Iesu i pirpir balet u ra nuna mina

(Mk 9:30-32; Lk 9:43-45)

²²Baa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan ungaai irong u ra paapaar Gaalilaia, i piri taan diat naa, "Din taar taa Natu ra Muaana u ra limaa ra taara ²³ma diat a aak dokoi. Ma baa tula bung in raap God in walaun paai balet." Ma a kum naat na wawer diat tapunuk aakit uni.

A tatakomp kup a ruma na wetabaar

²⁴Baa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan paat irong Kaaper-naaum, diat baa diat lolo tatakomp kupi din baboura a ruma na wetabaar mai, diat waan karom Petero ma diat tiri naa, "Lelawaai, anumuaat tena wawer i laana taar a tatakomp kup a ruma na wetabaar baa pate?" ²⁵Ma i mulaot naa, "Maia."

Baa Petero i ruk u ra ruma, Iesu i pirpir muga, ma i tiri naa, "Simon, aawa u nuki, a kum king main napia diat lo a tatakomp ma ra wedok kon woi? Ko ra kum natnatundiat baa ko ra taara ingen duk?" ²⁶Ma i baalui naa, "Ko ra taara ingen." Iesu i piri taana naa, "Io lenmaa, a kum natnatundiat diat laangalaanga ko ra tatakomp. ²⁷Un waan urong u ra taai kikel ma un boko. Ma in mugaana ian baa un aal paai, un aal pangaanga waana, ma un lo paa a maani koni. Io, un lo taai karom diat ma un tatakomp mai anundaar raap, kupi koku daar pet akaankaan diat."

Woi maa i ngaala aakit?

(Mk 9:33-37, 42-48; Lk 9:46-48; 17:1-2)

18 U ra pakaana bung maa, anuna kum naat na wawer diat waan

karom Iesu, ma diat tiri naa, "Woi maa i ngaala aakit u ra mataanitu taanginaanga u ra maawa?" ²I wataa paa raa naatlik karomi, i watur taai naliwan taan diat, ³ma i piri naa, "Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa pa muaat a nukpuku kupi muaat a welaar ma ra kum naat liklik, pa muaat a ruk laar paai u ra mataanitu taanginaanga u ra maawa. ⁴Ia baa i wakinalik paai welaar ma ra naatlik bi, ia ut maa i ngaala aakit u ra mataanitu taanginaanga u ra maawa.

⁵"Baa te i gaai paa ta naatlik lenbi u ra iaang, i gaai pa iaau utkaai. ⁶Ma baa te i ben araara raa ko ra kum naat liklik bi baa i nurnur un iaau, in aaka aakit a naagagon karomi taan te baa din kubu taa ina ngaala na waat u ra in kabarono, ma din wamurung wai u ra lamaana nataai.

⁷"In aaka karom a taara u ra rakakaan buaal, kabina u ra kum utnaa baa i pet taa a taara kupi diat a puka u ra aakaina. A kum utnaa maa in waan paat ut, iaku in aaka aakit karom ia baa i paam apaat paa a kum utnaa maa. ⁸Baa limaam baa kakim i ben araara ui, un kutu wai ma un ong ingen wai. In koina baa un ruk u ra lalaun takum a tum ku ui, kupi koku di ong ui ungaai ma ra ru limaam baa ru kakim raap u ra ngaala na nguan baa pa in maat. ⁹Baa in mataam i ben araara ui, un lior wai ma un ong ingen wai. In koina baa un ruk u ra lalaun takum ma tin mataam ku, kupi koku di ong ui ungaai ma ru mataam raap u ra ngaala na nguan baa pa in maat.

[¶]17:20-21 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Iaku, a mangaana tabaraan lenmi in pari ku u ra niaaring ma ra winawel, wakir un ta utnaa kaai.*

A pirpir welwelaar un raa sip baa i raara

(Lk 15:3-7)

¹⁰⁻¹¹ “Koku muaat nuk akinalik paa te ko ra kum naat liklik bi. Iaa piri taa muaat, anundiat kum aangelo u ra maawa diat laana babo a mataan Tamaang baa i ki inaanga u ra maawa.”^{§§}

¹² “Muaat nuki lelawaai? Baa ta muaana anuna ta maar na sip, ma raa kon diat i raara, lelawaai, pa in waan paa kon 99 matira u ra kum taangaai, ma in baat kup raa baa i raara? ¹³ Iaa piri a lingtatuna taa muaat, baa in baat paai anuna gaaia uni in ngaala taun anuna gaaia un 99 baa pa diat raara. ¹⁴ Lenkaai maa, Tamaamuaat baa i ki inaanga u ra maawa, pa i nemi baa te kon diat a kum kinalik bi in wirua.

Aawa un paami karom temlik baa i paam aakaina karom ui

¹⁵ “Baa temlik i paam aakaina [karom ui],* un waan karomi, ma mur ku mur a ki. Io, un pir waiaa anuna niraara karomi. Baa in walangoro ui, io u aa wamaraam paai balet. ¹⁶ Baa pa in walangoro ui, un ben paa balet te baa ta rudi baa diaar kaai diaar a waraaut ui. Maa a Buk Taabu i piri lenbi, ‘Baa ta rudi baa ta tuldi anunditul pirpir i raa ku un ta utnaa, anunditul pirpir i lingtatuna.’ ¹⁷ Baa pa in walangoro diaar, un wapaana i karom a taara na nurnur. Ma baa pa in walangoro bulung a taara na nurnur, koina baa un baboi welaar ma ia baa wakir a tena nurnur, welaar ku ma ra kum tena lolo tatakomi.

¹⁸ “Iaa piri a lingtatuna taa muaat, a kum utnaa raap baa muaat doi main

napia, din doi kaai inaanga nate u ra maawa, ma ra kum utnaa raap baa muaat palaai main napia, din palaai kaai inaanga nate u ra maawa. ¹⁹ Iaa piri kaai taa muaat, baa ta rudi kon muaat main napia diaar mulaaot un ta utnaa baa diaar aaring kupi, Tamaang baa i ki inaanga u ra maawa in paam ot paai ut karom diaar. ²⁰ Baa ta rudi baa ta tuldi ditul ki ungaai u ra iaang, iaa ang ki ungaai ma ditul.”

A pirpir welwelaar u ra tultul baa pa i maadek wa a dinaau

²¹ Petero i waan karom Iesu, ma i tiri naa, “Tadaaru, taiaa pakaan ang du-maana wa aakaina baa tenglik i paami karom iaa? Ta 7 na pakaan duk?” ²² Iesu i baalui naa, “Wakir iaa piri taam naa 7 na pakaan ku. Iaa piri naa 77 na pakaan.

²³ “Baboi, a mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar ma ra king baa i nem na wakado anuna maani baa anuna kum tultul diat dinaau papaai koni. ²⁴ Baa i turpaa wetiri, di ben paa raa tultul karomi baa i dinaau paa 10,000 na kina. ²⁵ Iaku maa pa ta maani baa in baalui mai, io, anuna tadaaru i naagagoni baa din wiura paa a muaana maa, anuna tabuan, ma ra kum natnatuna, ungaai ma ra nuna kum utnaa raap, kupi din baalu a maani mai maa. ²⁶ Io, a tultul maa i ki but keke namataa ra nuna tadaaru, ma i aaringi naa, ‘Un maadek wa iaa kumun, ma namur ang baalu raap taa anum maani.’ ²⁷ Ma a tadaaru anu ra tultul maa i maari, ma i piri naa, ‘Un waan. Koku maku u baalui.’

²⁸ “A tultul maa i pari unataamaan, ma i baraata paa raa tultul baa namuga i di-

§§18:10-11 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Maa Natu ra Muaana ia waan paat kupi in walaun diat baa diat aa raara.*

*18:15 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Maataio pa i timu a pirpir “karom ui”. Diat nuki naa te ingen i timu taai namur.

naau paa ku 10 kina koni. I paam akoto paai, i bing in kabarono, ma i piri taana naa, 'Un baalu taa anung maani baa u dinaau paai.'²⁹ Ma tepaana i ki but keke namataana ma i aaringi naa, 'Un maadek wa iaau kumun, maa kuraa ku ang baalu taa balet anum maani.'³⁰ Iaku i patut ku. I ben paai ma i waruk taai u ra ruma na karabus tuk u ra bung baa in baalu taa ut a maani baa i dinaau paai.³¹ Baa a kum teptepaana diat babo a kum utnaa mi i paami, diat kaankaan aakit, diat waan karom anundiat tadaaru, ma diat wapuai u ra kum utnaa baa a muaana mi ia paam taai.

³² "Anuna tadaaru i wataa paai, ma i piri taana naa, 'Ui, a aakaina tultul ui, iaau maadek wa ui kupi koku ma u baalu a maani baa u dinaau paai taang, kabina maa u aaring iaau.'³³ Aawa kabina maa pa u maari a tepaam welaar ma iaau maari ui?'³⁴ Anuna tadaaru i kaankaan karomi, ma i taar taai taa ra kum tena baboura u ra ruma na karabus kupi diat a pet na bilbil uni tuk in baalu taa ut a maani baa i dinaau paai.

³⁵ "Tamaang baa i ki inaanga u ra maawa in paami kaai lenmaa karom muaat raaraa, baa pa muaat dumaana mulu wa aakaina baa a kum tateimuaat diat paam taai karom muaat."

Koku te i kutu a tinaulaa

(Mk 10:1-12)

19 Baa Iesu ia pir araa paai a kum pirpir mi, i waan paa taangirong Gaalilaia, urong u ra papaar Iudaia, ma i waan bolo u ra daanim Ioridaan.² Ma a ngaala na kor na taara diat murmuri, ma i walaangalaanga pa diat baa diat malaa-paang.³ Raa kum Parisaiao diat waan karomi kupi diat a walaari. Diat tiri naa, "I takado ut welaar ma ra nundaat kum Naagagon baa a muaana in lu wa nuna tabuan un ta utnaa baa ku, baa pate?"⁴ I baalu diat naa, "Lelawaai, pa muaat

luk utbaai a pirpir u ra Buk Taabu? I piri lenbi: U ra turpaai ra wawaki, a Tena Wawaki 'i waki a taara, kupi diat in muaana ma in tabuan,' *Tur 1:27*

⁵ ma i piri naa, 'Mari ia a kabina baa a muaana in waan paa kon tamaana ma naana, ma in ki ungaai ma ra nuna tabuan, kupi diaar a raa maku.' *Tur 2:24*

⁶ Ma wakir diaar rudi ma, diaar raa maku. A utnaa baa God ia kubu ungaai taai, koku balet ma te i kutui."

⁷ Diat tiri balet naa, "Aawa kabina maa Moses i naagagon taai naa a muaana in timu taa a dona buk na kutu tinaulaa kupi din palaa wa a kini na tinaulaa mai?"⁸ I baalu diat naa, "Moses i mulaaot wa muaat baa muaat a lu wa numuaat kum tabuan, kabina maa a balaamuaat i dekdek aakit. Iaku u ra turpaai ra wawaki pa di paami lenmaa.⁹ Iaau piri taa muaat, baa te in lu wa anuna tabuan baa pa i paam ta aakaina ungaai ma ta muaana ingen, ma a muaana maa i taulaa balet ma ta tabuan, a muaana maa i paam aakaina."

¹⁰ Anuna kum naat na wawer diat piri taana, "Baa a naagagon lenmaa kupi a muaana ma ra tabuan diaar a ki ungaai takum, io, koina baa koku di taulaa."¹¹ I piri taan diat, "A taara raap pa diat murmur laar paa a pirpir mi, diat ku baa di aa taar taa a dekdek taan diat kupi diat a murmuri."¹² A kum kabina i ki baa ta taara pain diat a taulaa. Raa taara di buta diat lenutmaa. Raa taara, a taara ut diat baanaakaka diat, ma raa taara kaai, pa diat taulaa kabina diat a balaan u ra pinapaam anu ra mataanitu taanginaanga u ra maawa. Ia baa i pet laar paai, in murmur a pirpir mi."

Iesu i ung a ru limaana nate u ra kum naat liklik

(Mk 10:13-16; Lk 18:15-17)

¹³ Di ben a kum naat liklik karom Iesu kupi in ung a ru limaana nate un

diat ma in aaraaring un diat. Iaku maa anuna kum naat na wawer diat turbaat diat. ¹⁴Iesu i piri naa, “Muaat a maadek wa a kum naat liklik baa diat a waan karom iaau. Koku muaat turbaat diat, maa a mataanitu taanginaanga u ra maawa anundiat baa diat lenbi.” ¹⁵Io, i ung taa a ru limaana nate un diat, ma namur i waan taanga matira.

A tadaaru na baarmaan

(*Mk 10:17-31; Lk 18:18-30*)

¹⁶Raa baarmaan i waan karom Iesu, ma i tiri naa, “Tena Wawer, aawa koina utnaa baa ang paami kupi ang kale a lalaaun takum?” ¹⁷Iesu i baalui naa, “Aawa kabina maa u tiri iaau kup aawa baa i koina? Raa ot ku i koina. Baa u nemi naa un ruk u ra lalaaun takum, un taraam u ra kum Naagagon.” ¹⁸Ma i tiri naa, “Woi na kum Naagagon?” Iesu i baalui naa, “Koku u aak doko te, koku u paam aakaina un ta tabuan anun te, koku u walong, koku u wetakun warwaruga, ¹⁹un urur karom tamaam ma naam,’ *Pin 20:12-16*

ma ‘un maari tepaam welaar ma u maari ui ut.’” *Lewi 19:18*

²⁰A baarmaan maa i piri taana naa, “A kum Naagagon raap mi iaau aa murmur araap paai. Woi na utnaa maku maa iaau iba utbaai kupi?” ²¹Iesu i baalui naa, “Baa u nemi naa un koina aakit, un waan ma un wiura wa anum kum wuwuwung raap, ma ra maani koni un tabaara a kum iba na taara mai. Baa un paami lenmaa anum a koina wuwuwung inaanga u ra maawa. Namur un waan urin ma un murmur iaau.” ²²Baa a baarmaan maa i walangoro paa a pirpir mi i waan ma ra tapunuk, kabina maa i ngaala aakit anuna wuwuwung.

²³Ma Iesu i piri taa ra nuna kum naat na wawer naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, in dekdek aakit karom a tadaaru na muaana kupi in ruk u ra mataanitu

inaanga u ra maawa. ²⁴Iaau piri kaai taa muaat naa, i dekdek karom a kaamel kupi in ruk u ra maata na nil na ingingit, iaku i dekdek aakit karom a tadaaru na muaana kupi in ruk u ra mataanitu anun God.” ²⁵Baa anuna kum naat na wawer diat walangoro diat kakaian aakit, ma diat piri naa, “Baa lenmaa, woi ma maa din walaani?” ²⁶Iesu i babo karom diat ma i piri naa, “A taara pain diat a pet laar paai, iaku God in pet laar paa a kum utnaa raap.”

²⁷Petero i baalui maut naa, “Baboi, miaat aa waan ko ra numiaat kum utnaa raap, ma miaat murmur ui. Aawa maa miaat a kalei namur?” ²⁸Iesu i piri taan diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa Natu ra Muaana in ki na king u ra nuna kiki na minamaar ma din wamatakina a kum utnaa raap, muaat baa muaat aa murmur iaau, muaat a ki u ra 12 a kum kiki na king, ma muaat a naagagon a 12 wuna taara Israel. ²⁹Ma diat raap raaraa baa diat aa waan ko ra nundiat kum ruma, baa ko ra kum Tateindiat in muaana baa in tabuan, baa ko ra kum tamtamaandiat, baa a kum nanaandiat, baa a kum natnatundiat, baa ko ra nundiat kum pia, kabina un iaau, din taar taa a maarmaar na utnaa lenmi taan diat, ma diat a kale paa kaai a lalaaun takum. ³⁰Ma mongoro baa diat muga mi, namur diat a murmur, ma diat baa diat murmur mi, namur diat a muga.”

A pirpir welwelaar u ra kum tena pinapaam u ra wanua na waain

20 “A mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar ma ra tamaa ra wanua na waain, i pari u ra malaana kinalik kupi in ben paa ta kum tena pinapaam ma i wapua diat naa diat a papaam u ra nuna wanua na waain. ²Ma diat kukubu ungaai ma ra kum tena pinapaam kupi diat a lo a wedok kon raa bung na pinapaam, ma i tula wa diat

kup anuna wanua na waain. ³Baa ia 9 na pakaana bung, i waan balet ma i babo paa raa taara diat turtur biao ku u ra taamaan na winawaan ungaai. ⁴Ma i piri taan diat naa, 'Muaat kaai, muaat a waan, muaat a papaam u ra nung wanua na waain, ma ang dok muaat welaar ma ra numuaat pinapaam.' ⁵Ma diat waan.

"Io, u ra ngaala na mage i waan ma i ben paa balet raa kum tena pinapaam, ma u ra tuluin na pakaana bung u ra maluraap i waan balet kup ta taara. ⁶U ra lima na pakaana bung u ra maluraap i waan balet, ma i babo paa raa taara bulung diat turtur biao ku, ma i piri taan diat naa, 'I lawaai maa muaat tur biao ku main u ra kudulaana bung raap mi?' ⁷Diat baalui naa, 'Pa te i ben miaat un ta pinapaam.' I piri taan diat naa, 'Muaat kaai muaat a waan ma muaat a papaam u ra nung wanua na waain.'

⁸"Baa i tawiwibung, ia baa anuna wanua na waain, i piri taa ra mukmuga anu ra nuna kum tena pinapaam naa, 'Wataa paa a taara na pinapaam urin, ma un dok diat, un dok amuga diat baa diat waan paat namur, ma un dok amurmur diat baa diat waan paat muga.' ⁹A kum tena pinapaam baa di ben pa diat u ra limnaina pakaana bung diat waan paat, ma di dok diat raaraa ma ra wedok kon raa bung na pinapaam. ¹⁰Diat baa di ben muga pa diat diat waan paat, diat nuki naa diat a lo ta ngaala na wedok. Iaku, pate, diat kaai di dok diat ku raaraa ma ra wedok kon raa bung na pinapaam. ¹¹Baa diat aa lalo paa, diat pirura a tamaa ra wanua na waain, diat piri naa, ¹²'Diat bi pa diat papaam iwan, ma miaat miaat paam a dekdek na pinapaam ma ra mage i raang miaat, iaku u dok diat utkaai welaar ma miaat.' ¹³Ma i piri karom raa kon diat naa, 'Tepaang, wakir iaau baanaakaka ui. Lelawaai, pa daar kukubu paa kup a wedok kon raa bung na pinapaam?' ¹⁴Lo paa anum maani,

ma un waan. Iaau ut iaau nemi naa ang dok diat baa diat waan paat namur welaar ma ui baa u muga. ¹⁵Lelawaai pa i ot baa ang naagagon anung maani welaar ma ra nung nemnem? Lelawaai, u nuknuk aakaka baa iaau maari a taara bi?' ¹⁶Lenmaa diat baa diat murmur mi, namur diat a muga, ma diat baa diat muga mi, namur diat a murmur."

A wetula pирpir anun Iesu u ra nuna minaat

(Mk 10:32-34; Lk 18:31-34)

¹⁷Baa Iesu i waan waanwaan utbaai kup Ierusalem, i ben ingen paa anuna 12 naat na wawer, ma i piri taan diat naa, ¹⁸"Baboi, mi daat waan unaanga Ierusalem. Din taar taa Natu ra Muaana karom a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon. Diat a naagagoni kupi in wirua, ¹⁹ma diat a taar taai karom diat baa wakir a taara Iudaia kupi diat a tataur uni, diat a raapui, ma diat a aak waati u ra bolo. Ma u ra wetula bung in lalaun paat balet."

Naan Ioanes ma Iaakobo i aaring Iesu

(Mk 10:35-45)

²⁰Namur a naa ra ru natun Sebedaaio i waan karom Iesu ma ra ru natnatuna, i ki but keke namataana ma i aaringi baa in taraam u ra nuna nemnem. ²¹Ma Iesu i tiri naa, "Aawa maa u nemi?" Ma i baalui naa, "Un naagagoni naa a ru natnatung mi, diaar a ki ungaai ma ui u ra num mataanitu, raa u ra ot na limaam, ma raa paan diaar u ra maira, ma mutul a naagagon ungaai." ²²Iesu i baalui naa, "Pa mutul nunura a utnaa maa mutul aaring kupi. Lelawaai, in tale mur kupi mur kaai mur a kariaana a ngunungut baa ang kariaana?" Diaar baalui naa, "Mir a pet laar paai ku." ²³I piri taan diaar naa, "A lingtatuna ut, a ngunungut baa

ang kariaanai, mur kaai mur a kariaanai. Iaku u ra kinkini u ra ot ma ra maira na limaang, wakir iaau, iaau naagagoni kupi ang taari. Tamaang in taari karom diat baa ia waninaar taai kup diat.”

²⁴Baa 10 naat na wawer diat walangoroi, diat kaankaan karom naadina maa. ²⁵Iesu i wataa ungaai pa diat ma i piri naa, “Muaat nunurai naa a kum tena naagagon anu ra taara baa wakir a taara Iudaia, diat naagagon aakaka a taara. Ma anundiati kum mukmuga kaai diat taar a kum dekdek na naagagon karom diat. ²⁶Iaku karom muaat pa in lenmaa. Baa te i nemi naa in ngaala taa muaat, in wakinalik paai kupi in tul-tul anumuaat. ²⁷Ma ia baa i nemi kupi in mukmuga anumuaat, in wilawilaau ku anumuaat. ²⁸Lenkaai maa Natu ra Muaana pa i waan paat kupi din papaam karomi. I waan paat ku kupi ia ut in papaam karom a taara ma in taar taa anuna lalaun, kup ia a winekul anu ra mongoro na taara.”

Iesu i wababo paa a ru pula

(Mk 10:46-52; Lk 18:35-43)

²⁹Baa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan taangirong Ieriko, a ngaala na kor na taara diat murmur diat. ³⁰Raa ru muaana a ru pula diaar kiki u ra papaara aakapi. Baa diaar walangoroi naa Iesu i waan waanwaan marawaai, diaar wewataai dekdek naa, “Tadaaru, Natun Dewid, un maari mir.” ³¹Ma a kor na taara diat turbaat diaar naa koku diaar ge. Iaku diaar wewataai dekdek bakaai ma naa, “Tadaaru, Natun Dewid, un maari mir.” ³²Iesu i tur, ma i wataa pa diaar, ma i tiri diaar naa, “Aawa maa mur nemi naa ang paami un mur?” ³³Diaar baalui naa, “Tadaaru, mir nemi naa un wababo pa mir.” ³⁴Iesu i maari aakit diaar, i paam a mataandiaar, ma diaar babo gagaa maut, ma diaar murmuri.

Iesu i waan unaanga Ierusalem welaar ma ra king

(Mk 11:1-11; Lk 19:28-40; Io 12:12-19)

21 Baa diat waan marawaai Ierusalem, ma diat waan paat Betpaage u ra Taangaai na Oliwa, Iesu i tula wa a ru naat na wawer. ²I piri taan diaar naa, “Mur a waan kup a taamaan kuraa namuga taa mur. Mur a waan taau un raa dongki kuraa di do koto taai, ungaai ma natunalik. Mur a palaa pa diaar, ma mur a ben diaar urin karom iaau. ³Baa te in tiri mur un diaar, mur a piri naa, ‘A Tadaaru i nem diaar,’ io, in maadek gagaa wa diaar ku karom mur.” ⁴Di paam a utnaa mi kupi din paam ot paa a pirpir anun God baa a propet ia pir taai namuga naa, ⁵“Muaat a wapua a taara Sion naa, ‘Baboi, anumuaat king mi i waan paat karom muaat, ia baa i wakinalik paai, ma i ki nate u ra dongki, a naat na dongki.’” Saak 9:9

⁶A ru naat na wawer diaar waan, ma diaar paami welaar ma ra pirpir Iesu ia pir taai taan diaar. ⁷Diaar ben paa a dongki ungaai ma natuna, diaar rakaan wa ruina maalu baa diaar burung baat anundiaar minong mai, diaar ung taai nate u ra ru dongki, ma Iesu i ki taau nate uni. ⁸Mongoro ko ra kor na taara kaai diat rakaan wa nundiat kum maalu baa diat burburung baat anundiati kum minong mai, ma diat laangun taai u ra aakapi. Ma raa taara kaai diat bur paa a kum turun na diwaai ma diat ung taai u ra aakapi. ⁹Ma ra kor na taara baa diat muga taana, ma diat kaai baa diat murmur, diat kulkulaai lenbi, “Osaana karom Natun Dewid!

Daat a pir walaawa paa ia baa i waan paat u ra iaa ra Tadaaru!” Kele 118:25-26

“Osaana unaanga nate aakit!”

¹⁰Baa Iesu i waan paat inaanga Ierusalem, a taara Ierusalem raap diat kakaian ma diat wetiri naa, “Woi mi?”

¹¹Ma ra taara baa diat weur ungaai mai diat piri naa, “A muaana mi ia Iesu, a propet taangirong Naasaret u ra papaar Gaalilaia.”

Iesu i ruk u ra ruma na wetabaar

(*Mk 11:15-19; Lk 19:45-48; Io 2:13-22*)

¹²Iesu i ruk un raa pakaana ko ra ruma na wetabaar, ma i lu pari wa diat raap baa diat wiura, ma diat baa diat kukul matira. I ong puku wa a kum luwu anu ra kum tena kiaana maani ma ra kum kiki anundiat baa diat wiura a kum buna.

¹³Ma i piri taan diat naa, “Di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, ‘Din waatung anung ruma baa a ruma na niaaring.’ *Aais 56:7*

Iaku muaat aa paam puku paai kupi in welaar maku ma ra ‘ruma anu ra kum tena walong.’” *Ier 7:11*

¹⁴A kum pula ma diat baa a kakindiat i maat diat waan karomi u ra ruma na wetabaar ma i walaangalaanga pa diat. ¹⁵Ma baa a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat babo a koina utnaa aakit mi i paami, ma diat walangoro kaai a kum naat liklik diat kulkulaai naruma u ra ruma na wetabaar naa, “Osaana karom Natun Dewid,” diat kaankaan aakit. ¹⁶Ma diat tiri Iesu naa, “U aa walangoro taa kum pirpir mi anu ra kum naat liklik?” Iesu i baalu diat naa, “Maia! Lelawaai, pa muaat luk utbaai a pirpir ko ra Buk Taabu? I piri lenbi, ‘U aa wer taa a kum naat liklik kupi diat a pir walaawa pa ui.’” *Kele 8:2*

¹⁷Ma i waan kon diat matira u ra taa-maan maa, ma i waan urong Betaania ma i inep paa raa bung na marum marong.

Iesu i pirpir karom in diwaai na fig

(*Mk 11:12-14, 20-24*)

¹⁸U ra malaana kinalik baa Iesu i waan talili balet unaanga Ierusalem, i molo. ¹⁹I babo paa in diwaai na fig i tur taau u ra papaara aakapi, ma i waan marawaai karomi. Iaku pa i babo ta waina uni, a dondono biaa ku. Ma i piri karom in diwaai na fig naa, “Turpaai mi ma namur, pa un wa balet ma.” Io, in diwaai na fig maa i maraang maut.

²⁰Baa a kum naat na wawer diat baboi, diat kakaian, ma diat tiri naa, “In diwaai na fig mi i maraang gagaa lelawaai?” ²¹Iesu i baalu diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa muaat nurnur, ma pain muaat a aalawur nuknuk, muaat a paam ku a pinapaam mi iaau paami u ra in diwaai na fig. Wakir mi ku ia maa muaat a paami, pate. Baa muaat a piri karom a taangaai bi naa, ‘Un tarigaat ma un irok lop unataai,’ in paami ku. ²²Baa muaat nurnur, a kum utnaa raap baa muaat aaraaring kupi, din taari ut taa muaat.”

A wetiri u ra naagagon baa Iesu i laana papaam mai

(*Mk 11:27-33; Lk 20:1-8*)

²³Iesu i ruk u ra ruma na wetabaar, ma i wer a taara. A kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum mukmuga anu ra taara diat waan karomi, ma diat tiri naa, “Woi na mangaana naagagon maa u paam a kum utnaa mai mi? Woi maa i taar taa a naagagon mi taam?” ²⁴Ma Iesu i baalu diat naa, “Iaau kaai ang tiri muaat ma raa wetiri. Ma baa muaat a baalu iaau, io, ang wapua muaat u ra naagagon iaau laana paam a kum utnaa mai mi. ²⁵Taangawaai a baapitaaiso anun Ioaanes? Taanginaanga u ra maawa, baa ko ra taara ku?”

Ma diat pirpir ino paa lenbi, “Baa daat a piri naa, ‘Taanginaanga u ra maawa,’

in baalu daat ku naa, 'Io, i lawaai maa pa muaat nurnur uni?' ²⁶ Iaku baa daat a piri naa, 'Ko ra taara,' io, daat a burut kup a taara kaduk diat a kaankaan karom daat, maa diat raap diat nurnur un Ioanes naa ia a propet." ²⁷ Io, diat baalu ku Iesu naa, "Pa miaat nunurai." Ma Iesu i piri taan diat naa, "Iaau kaai pang wapua muaat u ra naagagon iaau laana paam a kum utnaa mai mi."

A pirpir welwelaar u ra ru natun raa muaana

²⁸ Iesu i wapua diat balet naa, "Aawa muaat nuki? Raa muaana ru natuna, a ru naat muaana. I waan karom raa paan diaar, ma i piri taana naa, 'Natunglik, mi ut un waan kup a wanua na waain ma un papaam.' ²⁹ Ma natunalik i piri naa, 'Iaau pang waan,' iaku namur i puku balet a nuknukina, ma i waan. ³⁰ Ma tamaana i waan bulung karom raa paan diaar, ma i piri kaai lenmaa taana, ma natunalik i piri naa, 'Koina ku tataa, ang waan ut,' iaku pa i waan. ³¹ Woi na paa ra ru naat maa i taraam karom tamaandiaar?" Diat baalui naa, "A mugaana."

Iesu i piri taan diat naa, "Iaau pir a lingtatuna taa muaat, a kum tena lolo tatakoma ma ra kum paamuk na tabuan kuri ma diat ruk muga waanwaan kon muaat u ra mataanitu anun God. ³² Maa Ioanes i waan paat ma i wer muaat u ra mangamangaan baa i takado, ma pa muaat nurnur uni, iaku a kum tena lolo tatakoma ma ra kum paamuk na tabuan diat maa diat nurnur uni. Muaat babo ta diat ut, iaku pa muaat nukpuku kaai kupi muaat a nurnur uni."

A pirpir welwelaar u ra taara na pinapaam u ra wanua na waain

(Mk 12:1-12; Lk 20:9-19)

³³ "Muaat a walangoro taa bulung raa pirpir welwelaar lenbi: Raa muaana i maarut taa a wanua na waain, ma i liplip

baat taai. Naruma u ra wanua na waain maa i kil taa in tung kupi din paa ginagina taa a polo na waain uni, ma i paam taa a naat na ruma baa i tur unaanga nate kup a tena binaboura. Namur i taar taa kumun a wanua na waain taan raa taara na pinapaam kupi diat a babourai, ma i waan kup raa taamaan ingen. ³⁴ Baa i marawaai a kalaang baa din git ungaai a waina waain, i tula wa anuna kum tultul karom a taara na pinapaam, kupi diat a lo taa anuna ta kum waina. ³⁵ Ma ra taara na pinapaam diat paam akoto paa anuna kum tultul maa, diat um raa, diat aak doko raa ma raa kaai diat duka doko paai ma ra kum waat. ³⁶ I tula wa balet anuna raa kum tultul, diat mongoro taan diat baa diat muga, iaku a taara na pinapaam diat paami balet ku lenmaa karom diat. ³⁷ Namur i tula wa ut natunalik karom diat maa i nuki naa diat a urur un natunalik. ³⁸ Iaku baa a taara na pinapaam diat babo paa natunalik diat pirpir ungaai paa naa, 'Ia ma baa in kiaana tamaana, bari ma ia i waan urin. Muaat iaap, daat a aak dokoi, kupi anundaat ma a wanua na waain.' ³⁹ Io, diat paam akoto paai, diat ong apari wai ko ra wanua na waain, ma diat aak doko wai."

⁴⁰ Io, Iesu i tiri a taara naa, "Baa tamaa ra wanua na waain maa in waan paat, aawa maa in paami karom a taara na pinapaam maa?" ⁴¹ Diat baalui naa, "In aak doko raap wa a aakaina taara maa, ma in taar taa anuna wanua na waain karom ta taara na pinapaam ingen, diat baa diat a taar taa anuna ta kum waina karomi u ra kalaang baa din git ungaai a waina waain."

⁴² Iesu i piri taan diat naa, "Lelawaai, pa muaat luk utbaai duk a pirpir u ra Buk Taabu baa i piri naa, 'Ina waat maa a kum tena paam ruma diat pilak wai,

ia ut maa ina ngaatngaat na waat baa di paam a ruma mai.

A utnaa mi a Tadaaru ut ia paam taai, ma i koina aakit u ra numiaat binabo.’

Kele 118:22-23

⁴³ Ia kabina maa iaau piri taa muaat naa, din rakaan wa a mataanitu anun God kon muaat, ma din taar taai taa ra taara baa diat a wa a koina waindiat.” [⁴⁴ Baa te i puka taau u ra ina waat mi, in taginagina, ma te baa ina waat mi in puka dadaaun paai, in taginagina welaar ma ra kabu.][†]

⁴⁵ Baa a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum Parisaaiio diat walangoro a kum pirpir welwelaar anun Iesu, diat nunurai ut naa i pirpir ku un diat. ⁴⁶ Ma diat baat kup ta aakapi baa diat a paam akotoi uni, iaku diat burutaana a kor na taara, maa a taara diat nurnur uni naa ia a propet.

A pirpir welwelaar u ra lukaara na paakamaau

(Lk 14:15-24)

22 Iesu i pirpir balet karom diat ma ra pirpir welwelaar lenbi, ² “A mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar ma ra king baa ia waninaar taa a lukaara na paakamaau kup natunalik, a muaana. ³ Io, i tula wa nuna kum tultul karom diat baa di aa aaring muga ta diat, kupi diat a ben pa diat kup a lukaara, iaku diat patut raap ku karom a kum tultul. ⁴ I tula wa bulung anuna raa kum tultul ingen ma ra pirpir lenbi, ‘Muaat a wapua diat baa di aa aaring muga ta diat naa, “Iaau aa waninaar raap taa a utnaa na winangaan. Iaau aa aak doko paa a kum bulumakaau ma a kum naatnaat na tubutubu na bulumakaau, a kum utnaa ia waninaar raap. Muaat a waan urin u ra lukaara na paakamaau.” ’

⁵ “Iaku pa diat taraam, diat waan ingingen ku. Raa i waan kup ana pina-paam, raa kaai kup anuna ruma na wiura. ⁶ Ma raa taara baa di waan kup diat, diat paam akoto paa ku a kum tultul maa, ma diat baanaakaka diat ma diat aak doko diat. ⁷ A king maa i kaankaan aakit, i tula wa anuna kum taara na wineium, ma diat aak doko wa a kum tena aakaak doko taara maa, ma diat tun wa anundiat taamaan.

⁸ “I piri balet taa ra nuna kum tultul naa, ‘Di aa waninaar taa a lukaara na paakamaau, iaku maa diat baa di aa aaring muga ta diat pa diat takado kupi diat a ki u ra lukaara. ⁹ Muaat a waan u ra kum aakapi ma diat raap baa muaat baraata diat, muaat a aaring diat baa diat a waan urin kup a lukaara.’ ¹⁰ Ma ra kum tultul maa diat waan u ra kum aakapi, ma diat ben ungaai diat raap baa diat baraata diat, a kum aakaakaina taara ma ra kum kokoina taara kaai, ma a lukaara na paakamaau i teng ma diat.

¹¹ “Baa a king i ruk kupi in babo a taara, i babo baraata paa raa muaana baa pa i mong ma tina maalu na lukaara na paakamaau. ¹² Ma i tiri naa, ‘Tepaang, u ruk urin lelawaai, maa pa num tina maalu na lukaara na paakamaau?’ Ma pa i babaalu. ¹³ Ma a king maa i piri taa ra nuna kum tultul naa, ‘Muaat a do paa a ru kakina ma ra ru limaana ma muaat a ong pari wai unataamaan u ra baboto, matira di taangtaangi ma di karkaraat lakondi iaai.’

¹⁴ “Maa di aa wataa paa mongoro, iaku di pilak paa maku a kabaanadi.”

A wetiri u ra tatakom

(Mk 12:13-17; Lk 20:20-26)

¹⁵ Namur a kum Parisaaiio diat waan ungaai taau, ma diat wepaak paa naa

[†]21:44 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Maataio pa i timu a rina 44. Diat nuki naa te ingen i timu taai namur.

diat a walaam paa Iesu kup anuna ta piri-piri baa diat a takunai uni. ¹⁶ Diat tula wa anundiat kum naat na wawer ma ra kum teptepaan Eroses karom Iesu, ma diat piri lenbi, “Tena Wawer, miaat nunurai naa ui a takado na muaana, ma u wer mulu a taara u ra aakapi anun God ma ra lingtatuna. Pa u ngaraa u ra utnaa baa a taara diat piri un ui. Anum wawer i welaar raap ku karom a taara raap. ¹⁷ Un wapua miaat, aawa maa u nuki? Lelawaai, i takado kupi din taar a tatakoma karom a Kaaisaar[‡] baa pate?”

¹⁸ Iesu i nunurai naa a nuknukindiat i aaka ma i piri taan diat, “A kum tena warwaruga muaat, i lawaai maa muaat nemi naa muaat a walaar iaau? ¹⁹ Muaat a waiaa iaau un ta maani na tatakoma.” Ma diat taar taa raa maani taana. ²⁰ Io, i tiri diat naa, “A malalar ma ra tim-timu mi uni anun woi?” ²¹ Diat baalui naa, “Anu ra Kaaisaar.” Ma i piri taan diat, “A utnaa baa anu ra Kaaisaar muaat a taari karom a Kaaisaar, ma ra utnaa baa anun God muaat a taari kaai karom God.” ²² Baa diat walangoroi diat kakaian, ma diat waan maut koni.

A wetiri u ra lalaaun balet ko ra minaat

(*Mk 12:18-27; Lk 20:27-40*)

²³ U ra bung ut maa a kum Saadukaai, baa diat weero ku naa pa ta lalaaun balet ko ra minaat, diat waan karom Iesu, ma diat tiri naa, ²⁴ “Tena Wawer, Moses i piri naa, baa ta muaana in maat paa ko ra nuna tabuan, ma pa ta natundiaar, io, tenalik in ben paai ma in taulaa mai, kupi in wangaala taa ta kum naat liklik u ra iaan tenalik baa ia maat. ²⁵ Io, raa naadiwaaina 7 na muaana raap ku diat lalaaun ungaai ma miaat. A mugaana i taulaa, ma i maat

ko ra nuna tabuan, ma pa ta natundiaar. ²⁶ Io, a weru tenalik bulung i taulaa ma ra tabuan maa, ma ia bulung i maat ku ko ra tabuan maa. Namur a wetuldi bulung. Lenmaa karom 7 diat raap. ²⁷ Ma a tabuan i maat namur taan diat raap. ²⁸ Io, u ra lalaaun balet ko ra minaat, anun woi na paan diat mulu a tabuan maa? Maa diat raap diat aa taulaa paa mai.”

²⁹ Iesu i piri taan diat naa, “Muaat raara aakit, kabina maa pa muaat nunura a Buk Taabu ma ra dekdekin God kaai. ³⁰ U ra lalaaun balet ko ra minaat, pa diat a taulaa balet, diat a welaar maku ma ra kum aangelo inaanga u ra maawa. ³¹ Baa muaat weero naa a kum minaat pa diat a lalaaun balet ko ra minaat, lelawaai, pa muaat luk utbaai a piri-piri baa God ia piri taai taa muaat? I piri naa, ³² ‘Iaau a God anun Aabaraam, a God anun Aaisaak ma a God anun Iaakob.’ *Pin 3:6*

God wakir a God anu ra kum minaat, a God anu ra kum lalaaunina ut.” ³³ Baa a kor na taara diat walangoroi, diat kakaian aakit u ra nuna mangaana wawer.

A naagagon baa i ngaala aakit

(*Mk 12:28-34; Lk 10:25-28*)

³⁴ Baa a kum Parisaai diat walangoroi naa Iesu ia duka ot paa a kum Saadukaai, diat waan ungaai karomi. ³⁵ Ma raa paan diat, a tena manaana u ra kum Naagagon, i walaari ma ra wetiri lenbi, ³⁶ “Tena Wawer, woi na naagagon i ngaala taa ra kum Naagagon raap?” ³⁷ Ma i baalui naa, “‘Un maari a Tadaaru anum God ma ra in balaam raap, a niom raap, ma ra nuknukim raap.’ *Naag 6:5* ³⁸ A naagagon bi i ngaala aakit, ma ia a mugaana naagagon. ³⁹ Ma bari ia a weru naagagon, baa i pot na welaar mai, ‘Un

[‡]22:17 Kaaisaar ia a ngaala na mukmuga u ra mataanitu Rom ma i naagagon kaai a taara Israel.

maari tepaam welaar ma u maari ui ut.’

Lewi 19:18

⁴⁰ A ru naagagon mi diaar a kabi ra kum pirpir na Naagagon raap anun Moses ma ra kum wawer anu ra kum propet.”

Kaarisito a Tadaaru anun Dewid

(Mk 12:35-37; Lk 20:41-44)

⁴¹ Baa a kum Parisaao diat ki ungaai, Iesu i tiri diat lenbi, ⁴² “Aawa maa muaat nuki un Kaarisito? Ia a natun woi?” Diat baalui naa, “Natun Dewid.” ⁴³ Iesu i piri taan diat naa, “Baa lenmaa, i lawaai maa a Takado na Nion i mugain Dewid kupi in waatung Kaarisito naa ‘anung Tadaaru?’ Maa i piri naa,

⁴⁴ ‘A Tadaaru i piri karom anung Tadaaru,

“Un ki u ra papaara ot na limaang, tuk baa ang uwia paa anum kum ebaar kupi diat a ki natudaangi ra num naagagon.”’ *Kele 110:1*

⁴⁵ Baa Dewid i waatung Kaarisito naa anuna Tadaaru, diaar tamaana lelawaai?” ⁴⁶ Ma pa te i nuk paa ta pirpir baa in baalui mai. Ma turpaai u ra bung maa, pa te balet ma i waan karomi ma ta wetiri, kabina diat burut.

A mangamangaan anu ra kum Parisaao ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon

(Mk 12:38-39; Lk 11:43, 46; 20:45-46)

23 Namur Iesu i piri taa ra kor na taara ma ra nuna kum naat na wawer lenbi, ² “A kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaao diat wer a taara u ra kum Naagagon welaar ma Moses i paami. ³ A kum utnaa raap baa diat wer muaat uni muaat a taraam uni, ma muaat a paami. Iaku, koku muaat murmur anundiat mangamangaan, maa diat pir taai ku ma diat ut pa diat paami. ⁴ Diat taar taa a kum dekdek na naagagon kupi a taara diat a

murmuri, iaku diat ut, pa diat waraaut diat uni. ⁵ Anundiat kum pinapaam raap diat paami ku kupi a taara diat a babo diat. Muaat laana timu paa a kum pakpakaana Buk Taabu ma muaat waruk taai u ra kum bok liklik ma muaat do paai u ra kum maarimuaat. Iaku baa a kum Parisaao diat paami, anundiat kum bok liklik i parere. Ma baa diat do a kum kula u ra titi ra nundiat kum maalu, a kula maa i iok aakit taa ra kum taara ingen. ⁶ Diat nem a kinkini na tadaaru namuga u ra kum balaan, ma ra kinkini kaai namuga u ra kum ruma na lotu. ⁷ Ma diat nemi naa a taara diat a taar a ngaala na urur karom diat u ra kum taamaan na winawaan ungaai, ma diat a waatung diat kaai naa a kum tena wawer.

⁸ “Koku di waatung muaat naa a kum tena wawer, maa raa Tena Wawer ku anumuaat, ma muaat a tentena liklik. ⁹ Ma koku muaat taar tamaamuaat un te taanga main napia, maa raa Tamaamuaat ot ku, baa i ki inaanga u ra maawa. ¹⁰ Ma koku di waatung muaat naa a kum mukmuga, maa raa ku anumuaat mukmuga, Kaarisito ku. ¹¹ Ma ia baa i ngaala taa muaat, in wakinalik paai ma in taraam lu muaat. ¹² Maa baa te i wangaala paai, din wakinalik paai. Ma ia baa i wakinalik paai, din wangaala paai.”

Iesu i takuna a kum Parisaao ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon

(Mk 12:40; Lk 11:39-42, 44, 47-52; 20:47)

¹³⁻¹⁴ Iesu i piri naa, “In aaka aakit karom muaat a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaao, muaat a kum tena warwaruga. Maaat balbalaat baat wa a taara kupi koku diat ruk u ra mataanitu taanginaanga u ra maawa. Maaat ut pa muaat ruk uni, ma

pa muaat maadek wa diat baa diat nem na ruk kupi diat a ruk uni.⁹

¹⁵“In aaka aakit karom muaat a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaaiio, muaat a kum tena warwaruga. Muaat waan taltalili nataai ma nabuaal kupi muaat a aal puku te, kupi in murmur anumuaat lalaaun. Ma baa ia taraam, muaat pet taai kupi in kariaana kinadik u ra ngaala na nguan, ma anuna aakaina mangamangaan in ngaala aakit taa ra numuaat aakaina mangamangaan.

¹⁶“In aaka aakit karom muaat a kum pula na mukmuga, maa muaat piri naa, ‘Baa te i weweliman ma ra ruma na wetabaar, ma raa ia pa i dekdek, iaku baa te i weweliman ma ra goled u ra ruma na wetabaar, ma raa ia maa i dekdek aakit.’ ¹⁷Muaat a kum longlong na pula muaat. Woi na paan diaar i ngaala? A goled, baa a ruma na wetabaar baa i wagomgom a goled kupi in gomgom namataan God? ¹⁸Muaat piri kaai naa, ‘Baa te i weweliman ma ra luwu na tuntun wetabaar, ma raa ia pa i dekdek maa, iaku baa te i weweliman ma ra wetabaar di tuni, ma raa ia maa i dekdek aakit.’ ¹⁹Muaat a kum pula muaat! Woi na paan diaar i ngaala? A wetabaar, baa a luwu na tuntun wetabaar baa i wagomgom a wetabaar kupi in gomgom namataan God? ²⁰Baa te i weweliman ma ra luwu na tuntun wetabaar, i weweliman utkaai ma ra kum utnaa raap kuraa uni. ²¹Ma baa te i weweliman ma ra ruma na wetabaar i weweliman utkaai ma God baa i ki uni. ²²Baa te i weweliman ma ra maawa, i weweliman ut ma ra kiki na king anun God, ma i weweliman utkaai ma ia baa i ki uni.

²³“In aaka aakit karom muaat a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaaiio, muaat a kum tena warwaruga. Muaat nuknuk aakit u ra kum kinkinalik na naagagon lenbi, muaat taar raaraain diwaai ko ra noina naatnaat na diwaai baa i aangawian wakwakaak, iaku pa muaat paam a kum utnaa i ngaala u ra pirpir na naagagon. Bi ia a kum ngaala na utnaa maa: a takado na naagagon ma ra maarmaari karom a taara, ma ra lingtatuna na mangamangaan. I koina baa muaat a paam a kum utnaa maa, ma koku kaai muaat dumaana wa raaraain ko ra noina, kupi muaat a taari karom God. ²⁴Muaat a kum pula na mukmuga! Baa muaat inim, muaat rakaan wa ina laang ko ra kaap, iaku, a kaamel baa i ngaala, muaat inim paai ku!

²⁵“In aaka aakit karom muaat a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaaiio, muaat a kum tena warwaruga. Muaat gigi paa ku a tamaru ra kaap ma ra pelet, iaku a balaandiaar i teng ma ra walong ma ra mangamangaan baa te i nuk paa ia ut. ²⁶Ui a pula na Parisaaiio. Un dur amuga paa a balaa ra kaap ma ra pelet, kupi in gomgom kaai a tamarundiaar.

²⁷“In aaka aakit karom muaat a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaaiio, muaat a kum tena warwaruga. Muaat welaar ma ra kum babaang na minaat baa di pen ta diat. Baa di babo diat taanga nataamaan diat koina, iaku nabalaandiat i teng ma ra kum ur na minaat ma ra kum utnaa raap baa i dur. ²⁸Lenkaai maa muaat, a taara diat babo a panimuaat naa muaat a kum

⁹23:13-14 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *In aaka aakit karom muaat a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaaiio, muaat a kum tena warwaruga. Muaat waraap a wuwuwung anu ra kum walaa na tabuan, ma muaat paam a kum iokaana aaraaring kupi a taara diat a babo muaat. Baa muaat paami lenmaa, io, in ngaala aakit a naagagon na binabaalu anun God karom muaat.*

tena takado, iaku a balaamuaat i teng ma ra warwaruga ma ra kum aakaina mangamangaan.

²⁹“In aaka aakit karom muaat a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaai, muaat a kum tena warwaruga. Muaat watur a kum aaim naa ra kum babaang na minaatu anu ra kum propet, ma muaat wamong a kum tung na minaatu anu ra kum tena takado. ³⁰Ma muaat piri naa, ‘Baa gun miaatu aa lalaun ungaai namuga ma ra kum taptabumiaatu, pa miaatu a waraatu diat baa diat aak doko a kum propet.’ ³¹Iaku mi muaat wapuaana muaat ut naa, muaat a kum taptabundiat baa diat aak doko a kum propet. ³²Kuri utbaai muaat paam a kum aakaina mangamangaan baa a kum taptabumuaatu diat aa watur taai namuga.

³³“Muaat a kum wui, muaat a kum natu ra kum wui, muaat a kalaa ino lelawaai ko ra naagagon na binabaalu u ra ngaala na nguan? ³⁴Io, mi ang tula wa a kum propet, a kum tena manaana ma ra kum tena wawer karom muaat. Ta taara kon diat muaat a aak doko diat, ma ta taara muaat a aak waatu diat u ra kum bolo, ma ta taara kaai muaat a raapu diat u ra numuaatu kum ruma na lotu, ma muaat a lu wa diat ko ra numuaatu kum taamtaamaan ma diat a welulu kup a kum taamtaamaan ingen. ³⁵Io, din taar a naagagon na binabaalu karom muaat, u ra gaapi ra kum tena takado raap baa di aa aak doko wa diat. Turpaai baa di aak doko Aabel a tena takado, ma i waan tuk baa di aak doko Saakaria natun Baarakia, ia baa muaat aak dokoi naliwan naa ra luwu na tuntun wetabaar ma ra pakaana baa i Taabu naruma u ra ruma na wetabaar. ³⁶Iaau piri a lingtatuna taa muaat, din taar a naagagon na binabaalu karom a taau taara mi u ra kum utnaa raap mi.

Iesu i maari Ierusalem

(Lk 13:34-35)

³⁷“Ierusalem, Ierusalem, ui baa u aakaak doko a kum propet, ma diat baa di tultula wa diat karom ui u duka doko wa diat ku ma ra kum waat. Mongoro na pakaan iaau nem na burung baatu ungaai a kum natnatum welaar ma ra kareke baa i burung baatu ungaai a kum natnatuna natudaangi ra ru bibiaana, iaku pa muaat nemi. ³⁸Baboi! God ia waan ko ra numuaatu taamaan. ³⁹Maa iaau piri taa muaat, pa muaat a babo iaau balet ma tuk u ra bung baa muaat a piri naa, ‘Daatu a piri walaawa paa ia baa i waan paatu u ra ia ra Tadaaru.’” *Kele 118:26*

A kum wakilang i ra tintinip na bung

(Mk 13:1-13; Lk 21:5-19)

24 Iesu i pari ko ra ruma na wetabaar, ma baa i waan waanwaan anuna kum naatu na wawer diat waan karomi ma diat waiaai u ra kum ruma naa ra ruma na wetabaar. ²Ma i piri taan diat, “Muaat babo a kum ruma raap mi naka? Iaau piri a lingtatuna taa muaat, kuraa mun pa ta ruina waatu ma diaar a inep ungaai, din reng ginagina raap wa diat.”

³Baa Iesu i ki inaanga nate u ra Taangaai na Oliwa, a kum naatu na wawer diat waan paatu ino karomi, ma diat piri taana naa, “Un wapua miaatu, unaangan a kum utnaa mi in waan paatu? Ma aawa a wakilang i ra num winawaan talili balet ma ra wakilang i ra tintinip i ra rakrakaan buaatu?” ⁴Iesu i baalu diat naa, “Muaat a baboura muaat, kaduk te in waruga pa muaat. ⁵Maa ta mongoro diat a waan paatu ma ra iaang, diat a piri naa, ‘Iaau maa Kaarisito,’ ma diat a waruga paa ta mongoro. ⁶Ma muaat a walangoro a kum wineium ma ra we-wapua un diat, iaku koku muaat ngaraa, maa a kum utnaa mi diat a waan paatu

muga, iaku a tintinip na bung pa in waan paat utbaai. ⁷Raa wuna taara in tur na wineium kup raa wuna taara, ma raa mataanitu in tur na wineium kup raa mataanitu. Ma a kum minolo ma ra kum guria in waan paat u ra kum taamtaamaan. ⁸A kum utnaa raap mi i welaar ma ra ngunungut na binabuta baa a tabuan i turpaai kupi in kariaanai.

⁹“Kuraa mun din taar ta muaat kupi din baanaakaka muaat ma din aak doko muaat, ma a kum wuna taara raap diat a milikuaana muaat kabina u ra iaang. ¹⁰Ma mongoro diat a waan ingen ko ra nurnur, diat a wagu wetwetalaai diat ma diat a nget wetwetalaai diat. ¹¹Mongoro na warwaruga na propet kaai diat a waan paat, ma diat a waruga paa ta mongoro. ¹²A maarmaari anun ta mongoro in raap, kabina maa a kum aakaina mangamangaan in ngaala aakit ma. ¹³Iaku te baa in tur dekdek tuk u ra tintinipina, God in walaun paai. ¹⁴Din warawaai ma ra Koina Wewapua u ra rakraakan buaal raap kupi a pirpir kaapa in waan karom a kum wuna taara raap, ma a tintinip na bung in waan paat maraagaam.

A watumaarang u ra aakaina utnaa baa in waan paat

(Mk 13:14-23; Lk 21:20-24)

¹⁵“Muaat a babo raa aakaina utnaa aakit in waan paat, in tur u ra gomgom na ruma anun God ma in baana dur a ruma maa. A utnaa maa Daaniel a propet ia pirpir muga taau uni namuga utbaai. Ia baa in luk a kum pirpir mi, i koina baa in manaana uni. ¹⁶Io, u ra bung maa, diat baa diat ki u ra papaar Judaia, diat a kalaa ino unaanga u ra kum taangaai. ¹⁷Ma baa te i ki nate u ra nuna ruma, baa in kaa pari, koku i ruk kupi in lo paa ta utnaa taanga naruma. ¹⁸Ma baa te i ki nabuaal, koku balet ma i waan talili unataamaan kup anuna maalu na

minong. ¹⁹U ra pakaana bung maa in aaka aakit karom a kum kipbaala, ma karom diat kaai baa diat wangaau a kum naat. ²⁰Muaat a aaraaring kupi koku muaat welulu ong u ra kum kalaang na madiring, baa u ra Bung Saabaat. ²¹Maa u ra kum bungbung maa, in ngaala aakit a kinadik. In ngaala aakit taa ra kum kinadik baa i laana waan paat u ra rakraakan buaal. Turpaai u ra turpaai ra rakraakan buaal, tuk mi ma namur kaai pa ta kinadik in welaar mai. ²²Baa gun God pa in kutu pari a kum bungbung maa, pa te maut in lalaun. Iaku in kutu pari wai kupi diat baa ia pilak pa diat, diat a lalaun.

²³“U ra pakaana bung maa, baa te in piri karom muaat naa, ‘Kaarisito bari ia,’ baa ‘Barong ia,’ koku muaat nurnur uni. ²⁴Maa ta kum warwaruga na Kaarisito, ma ta kum warwaruga na propet diat a waan paat, ma diat a paam ta kum ngaala na wakilang ma ta kum utnaa na kakaian kupi diat a waruga a taara. Diat a waruga utkaai a taara na pipilak, baa gun diat a pet laar pa diat. ²⁵Baboi, mi iaau aa wapua muga ta muaat uni.

²⁶“Baa diat a piri taa muaat naa, ‘Kuraa i ki u ra bil na wanua,’ koku muaat waan kupi, ma baa diat a piri kaai naa, ‘Kuri naruma,’ koku muaat nurnur uni. ²⁷Maa u ra bung na winawaan paat anu ra Natu ra Muaana, a taara raap diat a baboi. In welaar ma in mamame, baa i papalaa taanga u ra mataana taubaar, tuk u ra mataana labur. ²⁸A wanua baa a minaat i inep iaai, a kum kotkot diat a waan ungaai iaai.

Natu ra Muaana in waan paat

(Mk 13:24-27; Lk 21:25-28)

²⁹“Baa ia raap a kum kinadik u ra kum bungbung maa, ‘in mataana mage in baboto, a kalaang pa in baara,

a kum naangnaang diat a puka pari taanginaanga u ra baakut, ma ra kum utnaa inaanga nate u ra baakut diat a dadader.’ *Aais 13:10; 34:4*

³⁰“Ma u ra bung maa a wakilang i ra Natu ra Muaana in waan paat u ra baakut, ma a wunwuna taara raap u ra rakrakaan buaal diat a kulkulaai ma ra tapunuk. Ma diat a babo Natu ra Muaana in waan paat nate u ra kum baakut, ma ra dektek ma ra ngaala na minamaar. ³¹In tawuru in taangi ma Natu ra Muaana in tula pari wa anuna kum aangelo, ma diat a ben ungaai anuna taara na pipilak ko ra waat na mataana dadaip, kon raa papaara rakrakaan buaal tuk urong kaai un raa papaara rakrakaan buaal.

A pirpir welwelaar u ra in diwaai na fig

(Mk 13:28-31; Lk 21:29-33)

³²“Muaat a wawer ko ra in diwaai na fig. Baa a kum gagagaana in kiok balet ma a dondono in tapalaa, muaat nunurai naa a kum kalaang na wuwan ia marawaai. ³³Lenkaai maa, baa muaat babo a kum utnaa baa iaau pirpir taau uni in waan paat, muaat a nunurai naa a pakaana bung ia marawaai. ³⁴Iaau pir a lingtatuna taa muaat, a kum utnaa raap mi in waan paat baa a taaun taara mi diat lalaaun utbaai. ³⁵A maawa ma ra rakrakaan buaal diaar a panaai, iaku maa anung kum pirpir pa in panaai.

Pa te i nunura a bung ma ra pakaana bung

(Mk 13:32-37; Lk 17:26-30, 34-36)

³⁶“Pa te i nunura a bung ma ra pakaana bung. A kum aangelo inaanga u ra maawa pa diat nunurai, ma Natuna kaai pa i nunurai, Tamaana ku i nunurai. ³⁷A winawaan paat balet anu ra Natu ra Muaana in welaar ma ra kum bung-

bung anun Noaa. ³⁸U ra kum bungbung baa ina ngaala na baata pa i waan paat utbaai, diat wangwangaan, diat ininim, ma diat wataulaa diat, tuk u ra bung baa Noaa i kaa u ra paraau. ³⁹Ma pa diat nunurai naa ta utnaa in waan paat, tuk u ra bung baa a ngaala na baata i waan paat, ma i lo araap wa diat. In lenkaai maa u ra winawaan paat balet anu ra Natu ra Muaana. ⁴⁰U ra bung maa baa ta ru muaana diaar papaam nabuaal, din lo paa ku ta paan diaar, ma raa paan diaar painte. ⁴¹Baa ta ru tabuan kaai diaar gina wit ungaai, din lo paa ku ta paan diaar, ma raa paan diaar painte.

⁴²“Io, muaat a baboura muaat, maa pa muaat nunura a bung baa anumuaat Tadaaru in waan paat uni. ⁴³Muaat a manaana kup a utnaa bi: Baa a tamaa ra ruma i nunura a pakaana bung u ra marum baa a tena walong in waan paat uni, io, in ki na baboura. Pa in maadek wa nuna ruma kupi din walongi. ⁴⁴Io, muaat kaai, muaat a ki na waninaar, maa Natu ra Muaana in waan paat u ra pakaana bung baa pa muaat nuki naa in waan paat uni.

A dowot na tultul ma a tultul baa pa i dowot

(Lk 12:41-48)

⁴⁵“Woi na tultul i dowot u ra nuna pinapaam ma i manaana kaai? A tultul maa, anuna tadaaru i waki taai kupi in tena naagagon u ra nuna ruma, ma in taptabaara a kum tultul kaai ma andiat utnaa na winangaan u ra kum pakaana bung na winangaan. ⁴⁶A tultul maa in daan baa anuna tadaaru in waan paat ma in baboi baa i paam ot paa a kum utnaa. ⁴⁷Iaau pir a lingtatuna taa muaat, anuna tadaaru in taar taa a naagagon taana kupi in tena naagagon u ra nuna kum utnaa raap. ⁴⁸Iaku baa a tultul maa, a aakaina tultul, ma i nuki naa anuna tadaaru pa in waan paat gagaa,

⁴⁹io, i turpaai kupi in um a kum tultul baa diat papaam ungaai mai. Ma i wangaan ma i inim ungaai ma ra kum tena ininim. ⁵⁰Anuna tadaaru in waan paat un ta bung baa ta pakaana bung baa a tultul maa pa i nunurai ma pa i nuki naa in waan paat uni. ⁵¹Io, a tadaaru maa in bur kutkutui, ma in taar taa a naagagon na binabaalu karomi kupi in ki ungaai ma ra kum tena warwaruga, u ra wanua baa di taangtaangi, ma di karkaraat lakondi iaai.

A pirpir welwelaar u ra 10 tauraara

25 “U ra pakaana bung maa a mataanitu taanginaanga u ra maawa in welaar ma 10 tauraara, baa diat lo paa anundiat kum laam, ma diat waan kupi diat a baraata a matakina tinaulaa. ²Limadi kon diat diat manaana, ma limadi pa diat manaana. ³Diat baa pa diat manaana diat lo anundiat kum laam, iaku pa diat lo kalongo diat ma ta kum palaa na wel kaai. ⁴Diat baa diat manaana diat lo anundiat kum laam ma diat lo kalongo diat utkaai ma ra kum palaa na wel. ⁵Baa a matakina tinaulaa pa i waan paat gagaa, a mataandiat i uwaaia, ma diat inep duman raap.

⁶“Io, u ra ngaala na marum di we-wataai naa, ‘Ua, a matakina tinaulaa ma! Muaat iaap, muaat a baraatai.’ ⁷A kum tauraara raap diat tur ma diat waninaar anundiat kum laam. ⁸Diat baa pa diat manaana diat aaring a kum manaana na tauraara naa, ‘Muaat a tabaara miaat ma ta lik wel, maa anumiaat kum laam diat pot na maat ma.’ ⁹Diat baa diat manaana diat baalu diat naa, ‘Pate, kaduk pa in welaar ma daat raap. Muaat a waan karom diat baa diat wiura wel ma muaat a kukul paa.’ ¹⁰Baa diat waan kupi diat a kukul, a matakina tinaulaa i waan paat. Ma limadi diat baa diat aa waninaar, diat weur mai kup a lukaara na tinaulaa, ma di balbalaat baat a bonanaaka.

¹¹“Namur limadi baa pa diat manaana diat waan paat, ma diat wewataai naa, ‘Tadaaru, tadaaru, un paapa aara miaat.’ ¹²Ma i baalu diat naa, ‘Iaau pir a lingtatuna taa muaat naa pa iaau nunura muaat.’

¹³“Lenmaa, muaat a baboura muaat, maa pa muaat nunura a bung baa a pakaana bung a Tadaaru in waan paat uni.

A pirpir welwelaar un tula tultul

(Lk 19:11-27)

¹⁴“A mataanitu taanginaanga u ra maawa i welaar utkaai ma raa muaana baa i waninaar kupi in waan kup raa taamaan ingen. I wataa paa anuna tula tultul, ma i weraana taa anuna kum wuwuwung taan ditul kupi ditul a papaam mai. ¹⁵I taar taa 5,000 na kina taan raa, ma 2,000 na kina taan raa, ma 1,000 na kina kaai taan raa. I taar taai karom ditul raaraa welaar ut ma anunditul manaana. Io, namur i waan u ra nuna winawaan. ¹⁶Ia baa di taar taa 5,000 na kina taana, i waan gagaa ma i papaam mai, ma i wapipia paa balet 5,000 na kina koni. ¹⁷Lenkaai maa karom ia baa di taar taa 2,000 na kina taana, i wapipia paa balet 2,000 na kina koni. ¹⁸Iaku, ia baa di taar taa 1,000 na kina taana i waan, i kil paa a tung, ma i punang ino taa a maani anu ra nuna tadaaru.

¹⁹“Baa a tadaaru anu ra tula tultul maa ia ki ingen iwan paa, i waan paat ma i watakado anuna maani ungaai ma ra nuna tula tultul. ²⁰Ia baa di taar taa 5,000 na kina taana i waan karomi ma 5,000 balet, ma i piri taana naa, ‘Tadaaru, u taar taa 5,000 na kina taang. Baboi, iaau aa paam apaat paa 5,000 balet koni.’ ²¹Anuna tadaaru i piri taana naa, ‘Wakaak aakit, ui a koina tultul, u dowot u ra num pinapaam. Ang ung ta ui kupi un naagagon ta mongoro na utnaa, kabina maa u dowot u ra kinalik na

utnaa mi. Ma mi daar a waan ma daar a gaaia ungaai.’

²²“Ia baa di taar taa 2,000 na kina taana i waan karomi, ma i piri naa, ‘Tadaaru u taar taa 2,000 na kina taang. Baboi, iaau aa paam apaat paa 2,000 balet koni.’ ²³Anuna tadaaru i piri taana naa, ‘Wakaak aakit, ui a koina tultul, u dowot u ra num pinapaam. Ang ung ta ui kupi u naagagon ta mongoro na utnaa, kabina maa u dowot u ra kinalik na utnaa mi. Ma mi daar a waan ma daar a gaaia ungaai.’

²⁴“Namur, ia baa di taar taa 1,000 na kina taana i waan karomi, ma i piri taana naa, ‘Tadaaru, iaau nunurai naa ui a dekdek na tena naagagon. U tangaa paa a utnaa baa pa u maarut taai, ma u git paa a wai ra utnaa baa pa u maarut taai. ²⁵Iaau burutaana ui, io, iaau waan ma iaau punang ino taa anum maani. Bari balet ma ia anum maani.’ ²⁶Anuna tadaaru i piri taana naa, ‘Ui a aakaina tultul, a malawo na muaana pi ui. U aa nunurai naa iaau tangaa a utnaa baa pa iaau maarut taai, ma iaau git a wai ra utnaa baa pa iaau maarut taai. ²⁷I lawaai maa pa u ung taa anung maani u ra beng kupi baa ang waan paat, ang lo paa anung maani ma ta wawaturina kaai? ²⁸Muaat a lo wa a maani koni, ma muaat a taar taai karom ia baa anuna 10,000 na kina. ²⁹Maa ia baa i paam akoto a ngaala, din tabarai balet kupi anuna utnaa in ngaala, ma ia baa pa i paam akoto ta utnaa, din rakaan wa anuna kinalik na utnaa koni. ³⁰Ma muaat a ong pari wa a malawo na tultul bi u ra baboto, a wanua baa di taangtaangi ma di karkaraat lakondi iaai.’

Natu ra Muaana in weraana a taara u ra bung na naagagon

³¹“Baa Natu ra Muaana in waan paat ma ra nuna minamaar, ungaai ma ra nuna kum aangelo, in ki u ra nuna kiki

na king. A kiki baa a ngaala na minamaarina. ³²A kum wunwuna taara raap u ra rakrakaan buaal diat a waan ungaai namataana, ma in weraana diat, welaar ma ra tena baboura sip i weraana a kum sip ko ra kum me. ³³In tula a kum sip kup a papaara ot na limaana, ma ra kum me kup a papaara maira. ³⁴A king in piri taan diat u ra papaara ot na limaana naa, ‘Muaat waan urin, muaat baa Tamaang ia pir wadaan ta muaat. Muaat a kale paa a mataanitu di aa waninaar taai kupi anumuaat, taanga namnamuga utbaai u ra turpaai ra rakrakaan buaal. ³⁵Maa baa iaau molo muaat tabaara iaau, baa iaau maruk muaat wainim iaau, baa iaau waira muaat ben aruk iaau u ra numuaat ruma. ³⁶Baa pa nung tina maaluu muaat wagop iaau, baa iaau malaapaang muaat baboura iaau, ma baa iaau ki u ra ruma na karabus muaat lauma iaau.’

³⁷“A kum tena takodo diat a wetiri naa, ‘Tadaaru, naangaian miaat babo ui baa u molo ma miaat tabaara ui, baa u maruk ma miaat wainim ui? ³⁸Naangaian miaat babo ui baa u waira ma miaat ben aruk ui u ra ruma, baa pa num tina maaluu ma miaat wagop ui? ³⁹Naangaian miaat babo ui baa u malaapaang, baa u ki u ra ruma na karabus, ma miaat lauma ui?’

⁴⁰“A king in baalu diat naa, ‘Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa muaat aa paam taai karom ta muaana baa ku ko ra kum tateng liklik bi, muaat aa paam taai ut un iaau maa.’

⁴¹“In piri bulung karom diat u ra papaara maira na limaana naa, ‘Muaat a waan ingen kon iaau. A dekdek i ra naagagon na binabaalu ia ki un muaat. Muaat a waan u ra ngaala na nguan baa pa in maat, baa di aa waninaar taai kup Saataan ma anuna kum aangelo. ⁴²Maa kabina baa iaau molo pa muaat tabaara iaau, baa iaau maruk pa muaat wainim iaau. ⁴³Baa iaau waira pa muaat ben

aruk iaau u ra numuaat ruma, baa pa nung tina maalu pa muaat wagop iaau, baa iaau malaapaang ma baa iaau ki u ra ruma na karabus pa muaat waraaut iaau.’

⁴⁴“Diat bulung diat a tiri naa, “Tadaaru, naangaian miaat babo ui baa u molo, baa u maruk, baa u waira, baa pa num tina maalu, baa u malaapaang, baa u ki u ra ruma na karabus, ma pa miaat waraaut ui?”

⁴⁵“In baalu diat naa, ‘Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa pa muaat paam taai karom ta muaana biao ku, pa muaat paami kaai karom iaau.’ ⁴⁶Io, diat a waan kup a naagagon na kinadik takum baa pa in raap. Iaku a kum tena takado diat a waan kup a lalaaun takum baa pa in raap.”

Diat pirpir ungaai paa kupi diat a aak doko Iesu

(Mk 14:1-2; Lk 22:1-2; Io 11:45-53)

26 Baa Iesu ia pir araap taa a kum pirpir mi, i wapua anuna kum naat na wawer lenbi, ²“Muaat nunurai ut baa ru bung in raap din turpaa a lukaara na waan likaai, ma din taar taa Natu ra Muaana kupi din aak waati u ra bolo.”

³U ra pakaana bung ut maa a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum mukmuga anu ra taara, diat ki ungaai u ra ngaala na ruma anun Kaa-iapaas, a mukmuga na tena wetabaar. ⁴Diat pirpir ungaai kupi diat a paam akoto ino paa Iesu, ma diat a aak dokoi. ⁵Diat piri naa, “Koku daat paami u ra lukaara, kaduk a taara diat a paam ta purpuruan.”

Raa tabuan i labo a polo na mangingi u ra in lorin Iesu

(Mk 14:3-9; Io 12:1-8)

⁶Baa Iesu i ki utbaai ironng Betaania, u ra ruma anun Simon, ia baa namuga

i malaapaang ma ra wukawuka, ⁷raa tabuan i waan karomi ma ra polo na mangingi. I ngaatngaata aakit, ma i taana u ra in palaa baa di paami ko ra waat. I laboi u ra in lorin Iesu, baa i ki u ra winangaan. ⁸Baa a kum naat na wawer diat baboi, diat kaankaan aakit uni ma diat piri naa, “Kup aawa maa di labo biao wa ku a polo na mangingi mi? ⁹I lawaai maa pa di wiura paai kup ta ngaala na maani baa din tabaara kum iba na taara mai?”

¹⁰Iesu ia nunura aawa maa diat pirpir uni, io i piri taan diat naa, “I lawaai maa muaat watapunuk a tabuan mi? Ia paam taa a koina pinapaam aakit un iaau. ¹¹A kum iba na taara diat lalaaun ungaai ut ma muaat. Iaku iaau, pang ki takum naa muaat. ¹²Ia labo taa a polo na mangingi bi u ra paning kupi in wanaar iaau kup anung bung na minaat. ¹³Iaau pir a lingtatuna taa muaat, u ra kum taamtaamaan u ra rakrakaan buaal, baa din warawaai ma ra Koina Wewapua iaai, din wewapua utkaai u ra utnaa bi a tabuan mi ia paam taai, kupi a iaana in tur na aaim.”

Iudaas i nemi naa in wagu taa Iesu

(Mk 14:10-11; Lk 22:3-6)

¹⁴Iudaas Iskaariot, raa ko ra 12 naat na wawer, i waan karom a kum ngaala na tena wetabaar karom God. ¹⁵Ma i piri taan diat naa, “Baa ang wagu taa Iesu karom muaat, aawa muaat a dok iaau mai?” Ma diat taar taa 30 pakaana silwa taana. ¹⁶Turpaai u ra bung maa i nuknuk kup ta koina pakaana bung baa in wagu taa Iesu karom diat.

Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat aan a utnaa na waan likaai

(Mk 14:12-21; Lk 22:7-14,
21-23; Io 13:21-30)

¹⁷U ra mugaana bung u ra lukaara na bred baa pa ta is uni, a kum naat

na wawer diat waan karom Iesu, ma diat tiri naa, “U nemi naa miaat a waan uwaai, kupi miaat a waninaar andaat utnaa kup a lukaara na waan likaai?”¹⁸ Ma i piri taan diat naa, “Muaat a ruk un-aanga Ierusalem, muaat a baraata raa muaana, ma muaat a piri taana naa, ‘A Tena Wawer i piri naa: Anung bung ia marawaai. Miaat ma ra nung kum naat na waan Iesu miaat a wakilang a lukaara na waan likaai kumun u ra num ruma.’”¹⁹ A kum naat na wawer diat paami ut len-maa Iesu ia pir taai taan diat, ma diat waninaar a utnaa na waan likaai.

²⁰ Baa ia maluraap, Iesu ma anuna 12 naat na wawer diat ki u ra winangaan.
²¹ Baa diat wangaan, i piri taan diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, raa kon muaat in wagu ta iaau.”²² Ma diat tapunuk aakit, diat raap raaraa diat tiri naa, “Tadaaru, wakir iaau duk?”²³ Iesu i piri taan diat naa, “Ia baa mir puk ungaai amaamir ru bred u ra dis, ia ut maa in wagu ta iaau.”²⁴ Natu ra Muaana in wirua welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu. Iaku in aaka aakit karom a muaana baa in wagu taai karom a kum ebaar. In koina aakit baa gun pa din butai, kupi koku i kariaana a naagagon maa karomi.”²⁵ Iudaas, ia baa in wagu taai, i tiri naa, “Tena wawer, wakir iaau duk?” I baalui naa, “Io, ui ut u aa pir paai un ui.”

A tintinip na winangaan anu ra Tadaaru

(Mk 14:22-26; Lk
22:14-20; 1Kor 11:23-25)

²⁶ Baa diat wangaan utbaai, Iesu i lo paa a bred, i waatung wakaak paa uni, i bik paai, ma i tabaara anuna kum naat na wawer mai. I piri naa, “Muaat a rakaan paai ma muaat a aani. Bi ia a pan-ing.”²⁷ Namur i lo paa a kaap, i waatung wakaak paa uni ma i taari taan diat. I piri naa, “Muaat raap muaat a inim koni.

²⁸ Bi ia a gaaping, a kunubu baa i aal ungaai taa God ma ra taara. A gaaping mi i talabo, kupi in una wa a kum aakaina mangamangaan anu ra mongoro.²⁹ Iaau piri taa muaat naa, pang inim balet ma ta waain, tuk baa daat a inim a matakina waain u ra mataanitu anun Tamaang.”

³⁰ Io, baa diat aa kelekele paa, diat waan tato unaanga u ra Taangaai na Oliwa.

Iesu i pirpir muga u ra weoro anun Petero

(Mk 14:27-31; Lk 22:31-34; Io 13:36-38)

³¹ Iesu i piri taan diat naa, “U ra bung na marum ut mi muaat raap muaat a waan paa ku kon iaau, kabina u ra kum utnaa baa in waan paat un iaau. Maa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, God i piri naa, ‘Ang um a tena baboura sip,

ma a liur na sip diat a welulu werwer-aan.’ *Saak 13:7*

³² Iaku baa iaau aa tur balet ko ra minaat, ang muga urong Gaalilaia.”³³ Petero i piri taana naa, “Baa diat raap diat a waan paa kon ui, iaau painte.”³⁴ Iesu i piri taana naa, “Iaau pir a lingtatuna taam, umari u ra marum, baa a kareke pa in kurkurekatuk utbaai, un weoro tula pakaan naa pa u nunura iaau.”³⁵ Petero i piri taana naa, “Pang weoro kon ui. In koina ku baa daar raap daar a ora wirua.” A kum naat na wawer raap kaai diat piri ut lenmaa.

Iesu i aaraaring u ra wanua Getsemaane

(Mk 14:32-42; Lk 22:39-46)

³⁶ Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan paat u ra wanua a iaana Getsemaane, ma i piri taan diat naa, “Muaat a ki ku min, ma iaau ang waan kinalik taau urong, ma ang aaraaring paa.”³⁷ Io, i ben paa Petero ma ra ru natun Sebe-daaio. U ra pakaana bung maa i tapunuk

ma i mawaat aakit a nuknukina. ³⁸I piri taan ditul naa, “Anung lalaaun i mawaat aakit ma ra tapunuk, marawaai ma ang maat mai. Mutul a ki ut min, mutul a baboura ungaai ma iaau.” ³⁹I waan kinalik taau unamuga, i puka papaabum taau unapia, ma i aaraaring naa, “Tamaang, un lo wa a ngunungut na minaat kon iaau, baa gun in koina lenmaa. laku koku di murmur anung nemnem, din murmur ut anum nemnem.”

⁴⁰Baa i waan talili karom a tula naat na wawer, i babo ditul ditul aa inep duman. I tiri Petero naa, “Lelawaai, pa mutul a pet laar paai kupi mutul a baboura ungaai ma iaau ta kinalik na pakaana bung ku? ⁴¹Mutul a baboura, ma mutul a aaraaring, kupi koku mutul puka u ra walwalaam. A niomutul i nem na taraam, iaku a panimutul i bilua.”

⁴²Ma a weru pakaan balet i waan kon ditul, ma i aaraaring naa, “Tamaang, baa pa i koina kupi un lo wa a ngunungut na minaat mi kon iaau, i koina ku baa ang kariaanai, maa din murmur ut anum nemnem.” ⁴³Baa i waan talili balet, i babo ditul baa ditul aa inep duman balet, kabina a mataanditul i uwaaia aakit. ⁴⁴Io, i waan balet kon ditul, i wetula pakaan ma ra niaaring, ma i pir balet a niaaring baa ia waatung taai mun.

⁴⁵Baa i waan talili balet karom a tula naat na wawer, i piri taan ditul naa, “Mutul a inep liklik maku? Baboi, a pakaana bung i marawaai aakit, baa din wagu taa Natu ra Muaana ma din taar taai u ra limaa ra kum tena aakaina. ⁴⁶Mutul tur, daat a waan! Baboi, a muaana baa in wagu ta iaau bari ma ia.”

Di aal paa Iesu

(*Mk 14:43-50; Lk 22:47-53; Io 18:3-12*)

⁴⁷Baa Iesu i pirpir utbaai, Iudaas, raa ko ra 12 naat na wawer, i waan paat, diat ma ra kor na taara. Diat lo a kum liwan na wineium ma ra kum pakaana naal-

naal. A kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum mukmuga anu ra taara diat tula wa diat. ⁴⁸Ia baa in wagu taa Iesu ia wapua muga taa a kor na taara u ra wakilang baa in paami un Iesu naa, “Ia baa ang dum a papaara waana, ia ut maa. Muaat a paam akoto paai.”

⁴⁹Io, Iudaas i waan maut karom Iesu ma i piri naa, “Koina marum, Tena Wawer!” Ma i dum a papaara waana. ⁵⁰Iesu i piri taana naa, “Tepaang, un paam ku a utnaa maa u waan kupi urin.” Ma a taara maa diat waan karom Iesu, diat paam akoto paai ma diat aal paai.

⁵¹Raa kon diat baa diat weur ma Iesu, i aalum paa anuna in liwan na wineium, ma i pakaat a tultul anu ra mukmuga na tena wetabaar karom God, ma i kutu wa in talingaana. ⁵²Iesu i piri taana naa, “Waruk balet anum in liwan u ra baana, maa diat raap baa diat papakaat ma ra kum liwan na wineium, diat a wirua ma ra kum liwan na wineium. ⁵³Lelawaai, u nuki naa i dekdek karom iaau baa ang aaring Tamaang, ma mi ut ku in tula wa ta 12 ngaalangaala na kikel na aangelo ma ta kum aangelo balet karom iaau? ⁵⁴Iaku, baa ang paami lenmaa, pa din paam ot paa a kum pirpir na Buk Taabu u ra kum utnaa mi baa i ot kupi din paami un iaau.”

⁵⁵U ra pakaana bung maa, Iesu i piri taa ra kor na taara naa, “Lelawaai, iaau duk a ngaala na tena pet apurpuruan, maa mi muaat waan paat ma ra kum liwan na wineium ma ra kum pakpakaana naalnaal kupi muaat a paam akoto iaau? U ra kum bungbung raap iaau kiki u ra ruma na wetabaar, iaau laana wer a taara, ma pa muaat aal iaau. ⁵⁶A kum utnaa raap i waan paat lenmi kupi din paam ot paa a kum timtimu anu ra kum propet.” Namur anuna kum naat na wawer raap diat welulu weraan paa koni.

**Iesu i tur u ra naagagon namataa
ra taara na kiwung**

*(Mk 14:53-65; Lk 22:54-55,
63-71; Io 18:13-14, 19-24)*

⁵⁷ Io, diat baa diat aa paam akoto paa Iesu, diat beni kup a ruma anun Kaa-iapaas a mukmuga na tena wetabaar karom God. Ma a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum mukmuga kuraa diat aa ki ungaai. ⁵⁸ Petero i murmur waanawaana Iesu, iaku maa i welwelik ut, tuk u ra pakaana anu ra mukmuga na tena wetabaar karom God. I ruk u ra wanua maa, ma i ki ungaai ma ra kum tena baboura kupi in babo aawa maa din paami un Iesu.

⁵⁹ A kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra taara na kiwung raap, diat baat kup ta warwaruga na pirpir un Iesu, kupi diat a takunai mai, ma diat a aak dokoi uni. ⁶⁰ Mongoro na tena warwaruga diat waan paat, iaku maa pa diat baat laar paa ta utnaa baa diat a takunai mai. Raa rudi baa diaar waan paat namur, ⁶¹ diaar piri naa, "A muaana mi i piri naa, 'Ang reng wa a ruma na wetabaar mi anun God, ma ang paam paai balet ku un ta tula bung.'"

⁶² A mukmuga na tena wetabaar karom God i tur ma i tiri Iesu naa, "Lelawaai, pa un baalu a kum pirpir na wetakun mi karom ui?" ⁶³ Iaku Iesu pa i pirpir. A tena wetabaar maa i piri taana naa, "U ra iaan God, a lalaanina, un wapura miaat baa ui Kaarisito a Natun God, baa pate."

⁶⁴ Iesu i piri taana naa, "Ma raa ut ia u aa piri. Ma mi iaau piri taa muaat naa, turpaai mi, Natu ra Muaana in ki u ra papaara ot na limaana God, ia baa i dekdek aakit, ma namur muaat a baboi baa in waan paat nate u ra kum baakut taanginaanga u ra maawa." ⁶⁵ A mukmuga na tena wetabaar i kaankaan ma i aal rabaana anuna ina maalu ut, ma

i piri naa, "Ia pir aakaka God mi. Daat nem balet ma ta pirpir na wetakun kup aawa? Muaat aa walangoro taa anuna pirpir aakaka un God. ⁶⁶ Aawa muaat nuki?" Ma diat baalui naa, "I koina baa in wirua."

⁶⁷ Ma diat kamia a mataana, ma diat tibuli, ma raa taara diat paari, ⁶⁸ ma diat piri naa, "Kaarisito, ui a propet, un wapura miaat, woi maa i tibul ui."

Petero i weoro kon Iesu

*(Mk 14:66-72; Lk 22:56-62; Io
18:15-18, 25-27)*

⁶⁹ Baa Petero i ki utbaai nataamaan u ra ruma maa, raa tauraara, a tultul i waan karomi ma i piri naa, "Ui kaai raa kon diat baa muaat weweur ma Iesu a te Gaalilaia." ⁷⁰ Iaku i weoro namataandiat raap, i piri naa, "Pa iaau nunura a utnaa maa u pirpir uni." ⁷¹ Baa i waan urong naa ra bonanaaka i ra liplip, raa tauraara bulung i babo paai, ma i piri taan diat baa diat tur matira naa, "A muaana mi diaar ut ma Iesu a te Naasaret." ⁷² Ma i weoro balet, i weweliman naa, "A lingtatuna ut, pa iaau nunura muaana maa."

⁷³ Namur kinalik, diat baa diat tur matira diat waan karom Petero, diat piri taana naa, "A lingtatuna ut baa ui kaai raa kon diat. Miaat walangoro lele ui ku u ra num liu na pirpir." ⁷⁴ Ma i weweliman karom diat, i piri naa, "God in naagagon aakaka iaau baa ang warwaruga. Pa iaau nunura muaana maa." Ma a kareke i kurkurekatuk maut. ⁷⁵ Ma Petero i nuk paa a pirpir anun Iesu baa ia pir taai taana naa, "Baa a kareke pa in kurkurekatuk utbaai, un weoro kon iaau tula pakaan." Ma i pari ko ra wanua maa, ma i taangi dekdek aakit.

Di tar taa Iesu karom Pilaato

(Mk 15:1; Lk 23:1-2; Io 18:28-32)

27 Baa i malaana kinalik, a kum ngaala na tena wetabaar karom

God raap ma ra kum mukmuga anu ra taara diat pirpir ungaai un Iesu kupi din aak dokoi. ²Diat wi paa a ru li-maana, diat ben paai ma diat taar taai karom Pilaato a ngaala na mukmuga ko ra mataanitu.

Iudaas i pita doko paai

(Aap 1:18-19)

³Baa Iudaas, ia baa i wagu taa Iesu, i nunurai naa di aa naagagon taa Iesu kupi in maat, a ngaala na tapunuk i loi, ma i waan talili balet ma 30 pakaana silwa karom a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum mukmuga. ⁴Ma i piri naa, "Iaau aa paam wa aakaina, maa iaau aa wagu taa ia baa pa i paam ta aakaina." Ma diat piri taana naa, "Miaat, miaat lawaai? Ui ut!" ⁵I ong wa a 30 pakaana silwa u ra ruma na wetabaar, ma i waan paa ma i pita doko paai.

⁶A kum ngaala na tena wetabaar karom God diat lo paa a kum pakaana silwa maa, ma diat piri naa, "Pa i takado u ra kum Naagagon baa daat a paki a maani mi u ra wuwuwung na maani, maa a maani mi a winekul u ra muaana baa di aak dokoi." ⁷Io, diat pirpir ungaai paa uni, ma diat kul paa a pakaana pia ko ra tena paampaam kuro ma ra piapaap, kupi din punpunang a kum minaat i ra kum waira na taara iaai. ⁸Maa ia a kabina baa diat taar taa a ia ra pakaana maa baa "A pia na gaap," ma a taara diat waatungi ut lenmaa tuk mari. ⁹Lenmaa di paam ot paa a pirpir baa Ieremia a propet ia pir taai namuga naa, "Diat lo paa a 30 pakaana silwa, a mataana baa a taara Israael diat luk taai u ra muaana maa. ¹⁰Ma ra 30 pakaana silwa maa di kul paa a pakaana pia anu ra tena paampaam kuro ma ra piapaap, welaar ma Tadaaru i pir taai taang."

Pilaato i tiri Iesu

(Mk 15:2-5; Lk 23:3-5; Io 18:33-38)

¹¹Iesu i tur namataan Pilaato, a mukmuga ko ra mataanitu, ma a mukmuga i tiri naa, "Ui maa a King anu ra taara Iudaia?" Ma Iesu i baalui naa, "Ma raa ut ia u aa piri." ¹²Baa a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma a kum mukmuga diat takunai, pa i pirpir. ¹³Ma Pilaato i tiri naa, "Pa u walangoro a kum pirpir na wetakun mi di takuna ui mai?" ¹⁴Pa i baalu diat un ta wetakun baa diat takunai mai, pate mulu. Ma a mukmuga ko ra mataanitu i kakaian aakit uni.

Di naagagoni baa Iesu in maat

(Mk 15:6-15; Lk 23:13-25; Io 18:39-19:16)

¹⁵U ra kum kilakilaala raap u ra kum lukaara na waan likaai, a mukmuga ko ra mataanitu i laana palaa wa raa karabus baa a taara diat aaring kupi. ¹⁶U ra kilaala maa, raa muaana a iaana Baaraabaas i ki u ra karabus u ra nuna kum ngaala na aakaina mangamangaan, ma a taara raap diat kaapa uni. ¹⁷Baa a kor na taara diat waan paat ungaai karom Pilaato, i tiri diat naa, "Woi maa muaat nemi naa ang palaa wai karom muaat? Baaraabaas baa Iesu, ia baa di waatungi naa Kaarisito?" ¹⁸I piri lenbi kabina ia nunurai naa diat taar taa Iesu ku karomi u ra aakaina nuknukindiat. ¹⁹Baa Pilaato kuraa utbaai i paam a naagagon, anuna tabuan i taar wa a pirpir karomi naa, "Koku u paam ta utnaa u ra tena takado maa, pa nuna ta niraara. Maa nabari u ra marum, iaau beberon, ma a kum utnaa iaau baboi u ra muaana maa i wapurpuruan anung lalaaun."

²⁰A kum ngaala na tena wetabaar karom God ma a kum mukmuga diat wowo taa a kor na taara kupi diat a aaring kup Baaraabaas, ma kupi din aak doko wa Iesu. ²¹A mukmuga ko ra

mataanitu i tiri diat naa, “Woi na paan diaar maa muaat nemi naa ang palaa wai karom muaat?” Diat baalui naa, “Baaraabaas.” ²² Pilaato i tiri diat naa, “Io, aawa maa ang paami un Iesu, ia baa di waatungi naa Kaarisito?” Diat raap diat baalui naa, “Aak waati u ra bolo.” ²³ Ma i tiri diat naa, “Aawa kabina? Woi na aakaina utnaa maa ia paam taai?” laku diat ge dekdek ku ma ra pirpir naa, “Aak waati u ra bolo!”

²⁴ Baa Pilaato i baboi naa pa i pet laar paa ma ta utnaa, ma a ngaala na purpuruan marawaai in turpaai, i lo paa a palaa ma i gi paa a ru limaana mai namataa ra kor na taara, ma i piri naa, “Iaau laangalaanga ko ra gaapi ra tena takado mi. Muaat ut din naagagon muaat uni.” ²⁵ A taara raap diat baalui naa, “Koina ku, a naagagon na binabaalu u ra gaapina in ki un miaat ma u ra kum natnatumiaat kaai.” ²⁶ Ma Pilaato i palaa wa Baaraabaas karom diat. Io, baa di aa raapu tataa Iesu, Pilaato i taar taai taa ra kum tena wineium kupi diat a aak waati u ra bolo.

A taara na wineium diat tataur un Iesu

(Mk 15:16-20; Io 19:2-3)

²⁷ A kum taara na wineium anu ra mukmuga ko ra mataanitu diat ben paa Iesu unaruma u ra ngaala na ruma anu ra nundiat mukmuga ma diat ben ungaai paa a kikel na taara na wineium raap karomi. ²⁸ Diat palaa wa anuna kum maalu, ma diat wamong taai ma ra in taar na maalu. ²⁹ Ma diat limaai paa in aaru i taar laklakono ma diat ung taai u ra in lorina welaar ma ra in kaaeng. Diat wapaampaam taai ma ra in diwaai lik u ra ot na limaana^s ma diat ki but keke namataana, ma diat tataur uni lenbi, “Ui

maa a king anu ra taara Iudaia!” ³⁰ Ma diat kamiai, diat rakaan paa in diwaai lik maa koni, ma diat raapraapu in lorina mai. ³¹ Baa diat aa tataur paa uni, diat palaa wa in taar na maalu koni. Diat wamong taai balet ma ra nuna kum maalu, ma diat ben apari paai kupi din aak waati u ra bolo.

Di aak waat Iesu u ra bolo

(Mk 15:21-32; Lk 23:26-43; Io 19:17-27)

³² Baa diat pari diat baraata paa raa te Kirene, a iaana Simon, ma diat wowo taai kupi in lo a bolo anun Iesu. ³³ Diat waan paat u ra wanua di waatungi ma Golgotaa, a kukuraaaina “Pia na Lor.” ³⁴ Diat taar taa a waain taan Iesu, a waain baa di ung ungaai ma raa utnaa baa i mapaak. Baa i namene paai, pa i nemi naa in inimi. ³⁵ Io, baa diat aa aak waat taai u ra bolo, diat pilaai laaki kup woi kon diat in lo paa raaraaina maalu ko ra nuna kum maalu. ³⁶ Namur diat ki ma diat bababo Iesu. ³⁷ Nate u ra bolo diat ung taa a pirpir na wetakun uni, di timu taai lenbi,

“BI IA IESU, A KING

ANU RA TAARA IUDAIA.”

³⁸ Ma di aak waat kaai ru tena walong ungaai mai un raa ru bolo, raa u ra pa-paara ot na limaana, ma raa u ra pa-paara maira. ³⁹ Ma diat baa diat waan-waan aakit Iesu, diat pir aakakai ma diat liliaa lorindiat karomi. ⁴⁰ Ma diat piri naa, “Ui ma maa baa u piri naa un reng wa a ruma na wetabaar ma un paam paai balet ku un ta tula bung, mi un walaun pa ui ma. Baa ui a Natun God, un pari ko ra bolo.” ⁴¹ A kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon ma a kum mukmuga, diat kaai diat tataur un Iesu, diat piri naa, ⁴² “I walaun paa a taara

^s27:29 In taar na maalu, in kaaeng ma ra in diwaai lik ditul babo welaar ma ra minong anu ra king.

ingen, iaku ia ut pa in walaauun laar paai. Baa ia a King anu ra taara Israael, mi ut in pari ko ra bolo ma daat a nurnur uni. ⁴³I nurnur ut un God. Io, baa God i nemi, mi ut in walaauun paai balet, maa ia ut ia pir taai naa, 'Iaau a Natun God.'" ⁴⁴A ru tena walong baa diaar kete ungaai mai, diaar kaai diaar pir aakakai.

Iesu i maat

(Mk 15:33-41; Lk 23:44-49; Io 19:28-30)

⁴⁵Turpaai u ra 12 pakaana bung u ra mage tuk un tuluina pakaana bung u ra maluraap a buaal raap i baboto. ⁴⁶Baa i tuluina pakaana bung, Iesu i kulkulaai dekdek lenbi, "Eloi, Eloi, lemaa saabaakaataani?" A kukuraai ra pirpir mi i lenbi, "Anung God, anung God, i lawaai maa u waan paa kon iaau?" *Kele 22:1*

⁴⁷Raa taara kon diat baa diat tur marawaai, baa diat walangoroi diat piri naa, "A muaana mi i wewataai kup Eli-aas." ⁴⁸Aiaapiaap ku, raa kon diat i welulu, ma i lo paa raa utnaa baa i laana lo koto a polo. I puk paai u ra waain baa i matitir, i ung paai u ra in diwaai ma i tulaa tatoi unaanga nate kupi Iesu in inimi. ⁴⁹Raa taara kaai kon diat diat piri naa, "Tot, daat a baboi kumun. Lelawaai, Eliaas in waan pari kupi in walaauun paai baa pate?" ⁵⁰Ma Iesu i kulkulaai dekdek paa balet, ma i ung wa anuna lalaaun.

⁵¹U ra pakaana bung ut maa ina maaluu na babaat kutu naruma u ra ruma na wetabaar i tarabaat weraan, turpaai taanginaanga nate tuk napia. A gurua i waan paat, ma ra kum waat diat tapuar. ⁵²A kum babaang na minaat diat tapaapa, ma mongoro na tena takado, baa diat aa maat, diat tur balet. ⁵³Diat waan paat ko ra kum babaang na minaat, ma baa Iesu ia lalaaun balet, diat waan paat unaanga Ierusalem, a taamaan anun God, ma diat tur paat karom mongoro na taara. ⁵⁴A mukmuga anu

ra kum tena wineium, ma diat kaai baa diat tur ungaai mai kupi diat a baboura Iesu, diat kariaana paa a gurua, ma baa diat babo a kum utnaa baa i waan paat, diat burut aakit, ma diat piri naa, "I lingtatuna aakit, a muaana mi a Natun God."

⁵⁵Mongoro na tabuan kaai baa diat murmur Iesu taangirong Gaalilaia ma diat waraauti, diat tur welwelik taau ut ma diat babo a kum utnaa mi. ⁵⁶Kurraa naliwan taa ra kum tabuan maa, raa tula tabuan kaai, Maaria Maagdalone, ma Maaria naan Iaakobo ma Iosep, ma a naan ru natun Sebedaaio.

Di wainep taa Iesu u ra babaang na minaat

(Mk 15:42-47; Lk 23:50-56; Io 19:38-42)

⁵⁷Baa ia maluraap, raa tadaaru na muaana, a te Aarimaatia, a iaana Iosep, ia kaai raa naat na wawer anun Iesu, ⁵⁸i waan karom Pilaato ma i aaring paa a minaatin Iesu koni. Pilaato i wetulaa kupi din taar taai taana. ⁵⁹Iosep i lo paa a minaatina, ma i pulu paai ma ra ina koina maaluu baa i gomgom, ⁶⁰ma i wainep taai u ra nuna matakina babaang na minaat, baa ia kil taai u ra papaara waat. Ma i tul baat taa a mataa ra babaang na minaat ma ra ina ngaala na waat, ma i waan paa koni. ⁶¹Maaria Maagdalone ma Maaria kaai, naan Iaakobo ma Iosep, diaar ki taau namuga naa ra babaang na minaat.

A kum tena baboura u ra babaang na minaat

⁶²U ra bung namur, a Bung Saabaat, a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma a kum Parisaaiio diat waan ungaai karom Pilaato. ⁶³Diat piri taana naa, "Tadaaru, miaat nuk paa raa pirpir anu ra tena warwaruga mi baa i lalaaun utbaai. I piri naa, baa tula bung in raap, in lalaaun paat balet. ⁶⁴Un tula wa ta taara kupi diat a baboura baat wakaak

a babaang na minaat, welaar ma tula bung, kaduk anuna taara na wawer diat a waan paat ma diat a walong paa a minaatina, ma diat a wapua a taara naa ia lalaaun balet ko ra minaat. Ma a warwaruga mi anundiat, in ngaala taa ra warwaruga baa namuga Iesu ia pir taai.”⁶⁵ Pilaato i piri taan diat naa, “Mi ut muaat a ben paa a kum tena baboura ma muaat a waan. Muaat a baboura baat wakaak a babaang na minaat welaar ut ma ra numuaat manaana.”⁶⁶ Io, diat waan, ma diat wadekdek baat taa a babaang na minaat. Diat ung a mangaaan wakilang kupi baa te in paapai diat a nunura paai ku. Ma diat watur taa a kum tena baboura kupi diat a baboura baati.

Iesu i tur balet ko ra minaat

(Mk 16:1-10; Lk 24:1-12; Io 20:1-10)

28 Baa ia raap a Bung Saabaat ma i laar u ra mugaana bung u ra wik, Maaria Maagdalone, ma raa Maaria kaai diaar waan kupi diaar a babo a babaang na minaat.² Ma a ngaala na guria i waan paat, maa raa aangelo anu ra Tadaaru i waan pari taanginaanga u ra maawa kup a babaang na minaat, ma i tul ingen wa ina waat ma i ki taau nate uni.³ A mataana i baarabaara welaar ma in mame, ma anuna ina maalu i kabaang welaar ma ra buabua na top.⁴ A kum tena baboura diat burutaana aakiti, diat dadader, ma diat welaar maku ma ra kum minaat.

⁵A aangelo i piri taa ra ru tabuan maa lenbi, “Koku mur burut, iaau nunurai naa mur baat kup Iesu, ia baa di aak waat taai u ra bolo.”⁶ Pa i ki ma min. Ia lalaaun balet welaar ma ra nuna pirpir. Mur a waan urin, mur a babo a wanua baa di wainep taai iaai.⁷ Namur mur a waan gagaa, ma mur a wa-

pua anuna kum naat na wawer naa, ‘Ia lalaaun balet ko ra minaat. Mi in muga urong Gaalilaia. Muaat a baboi marong.’ Mi iaau wapua mur uni.”

⁸Diaar waan gagaa ko ra babaang na minaat. Diaar burut, iaku a ngaala na gaaia kaai i lo diaar. Diaar welulu kup anuna kum naat na wawer kupi diaar a wapua diat u ra pirpir mi.⁹ Baa diaar waan waanwaan, Iesu i waan paat kakaian karom diaar. Ma i piri taan diaar naa, “Koina malaana karom mur.” Diaar waan karomi, diaar paam a ru kakina ma diaar lotu karomi.¹⁰ Ma Iesu i piri taan diaar naa, “Koku mur burut. Mur a waan ma mur a wapua a kum tateng liklik, baa diat a waan urong Gaalilaia, ma diat a babo iaau marong.”

A wewapua anu ra kum tena baboura

¹¹Baa ru tabuan diaar aa waan, raa kum tena baboura baa diat baboura babaang na minaat, diat waan unaanga Ierusalem. Ma diat wapua a kum ngaala na tena wetabaar karom God u ra kum utnaa raap baa i waan paat irong u ra babaang na minaat.¹² Namur baa a kum ngaala na tena wetabaar ma ra kum mukmuga diat ki ungaai, diat pirpir ungaai kup ta aakapi baa diat a murmuri. Namur diat taar taa a ngaala na maani karom a kum tena wineium,¹³ ma diat piri naa, “Muaat a piri ku lenbi, ‘U ra marum baa miaat inep duman anuna kum naat na wawer diat waan paat ma diat walong paa minaatina.’”¹⁴ Baa a mukmuga ko ra mataanitu in walangoro a utnaa mi, ma in wetiri uni, miaat a waraaut muaat, ma miaat a palaa pa muaat ko ra naagagon.”¹⁵ Io, a kum tena wineium diat lo paa a maani, ma diat paami welaar ma di aa wapua ta diat uni. Ma a pirpir mi i waan werweraan karom a taara Iudaia tuk mi.

**Iesu i waan paat karom anuna
kum naat na wawer**

*(Mk 16:14-18; Lk 24:36-49; Io
20:19-23; Aap 1:6-8)*

¹⁶ A 11 naat na wawer anun Iesu diat waan urong Gaalilaia u ra taangaai baa Iesu ia wapua ta diat uni. ¹⁷ Baa diat baboi, diat lotu karomi, iaku raa taara kon diat pa diat nurnur. ¹⁸ Iesu i waan karom diat, ma i piri taan diat naa, “God ia taar araap taa a naagagon taang, kupi

ang naagagon a kum utnaa raap inaanga u ra maawa ma main kaai napia. ¹⁹ Io, muaat a waan, muaat a wer a kum wunwuna taara raap, kupi diat kaai anung kum naat na wawer. Muaat a baapitaaiso diat u ra iaan Tamaang, ma Natuna, ma ra Takado na Nion. ²⁰ Ma muaat a wer diat kupi diat a taraam u ra kum pirpir raap baa iaau aa pir taai taa muaat. Ma a lingtatuna baa iaau ang ki ungaai ma muaat tuk u ra tintinipina.”

A Koina Wewapua un Iesu Kaarisito

Maarko

i timui

A pirpir kaapa muga

Maarko, raa iaana kaai Ioaanes i timu a buk mi. Ia a mugaana muaana baa i timtimu u ra Koina Wewapua. Maarko wakir raa ko ra 12 naat na wawer anun Iesu. A taara diat nuki naa Maarko i lo a pirpir un Iesu kon Petero ma namur i timui. Maarko i ngaala ut inaanga Ierusalem, ia kaai i babo a kum utnaa baa Iesu i paami. Baa daat luk Maarko 14:51-52 kaduk i pirpir un ia ut.

Namur i waan paat a tena wewaraaut anun Paaulo ma Baanaabaas u ra nundi-aar pinapaam (babo Aap 12:25).

Maarko i timtimu karom a taara Rom kupi diat a nunura a Koina Wewapua un Iesu. U ra buk mi i wapua diat naa Iesu ku maa a dekdekina i ngaala ma i paam akoto a naagagon. I nemi naa a taara Rom ma daat kaai daat a nunurai naa i lingtatuna ut naa Iesu a Natun God.

Maarko i timu a mongoro na utnaa na kakaiian Iesu i paami, ma ra kum mawaat baa i kariaanai, iaku pa i timu akoto raa kum wawer anun Iesu. Raa utnaa kaai baa Maarko i timui i lenbi, naa Iesu a dekdekina i ngaala aakit kon Saataan, ma ia a Tena Walaun anundaat.

A timtimu anun Maarko i tuk taau ku un Maarko 16:8. Ma Maarko 16:9-20 raa muaana ingen ut i timui.

A winawaan i ra buk Maarko:

Iesu i turpaa anuna pinapaam (1:1-13)

Iesu i papaam irong Gaalilaia (1:14-9:50)

Iesu i waan unaanga Ierusalem (10:1-52)

A tintinip na wik ma ra minaat anun Iesu (11:1-15:47)

A tinur balet anun Iesu ko ra minaat (16:1-20)

Ioannes a Tena

Baapitaaiso i warawaai

(Mt 3:1-12; Lk 3:1-18; Io 1:19-28)

1 Mari ia a turpaai ra Koina Wewapua un Iesu Kaarisito, Natun God.

²A pirpir anun God baa di aa timu taai u ra buk anu ra propet Aaisaia i piri lenbi,

“Baboi, ang tula wa anung tena lo pirpir kupi in muga taam, ma in paam aara anum aakapi.

³In ingaan raa i wewataai u ra bil na wanua lenbi,

“Muaat a paam aara aakapi anu ra Tadaaru, muaat a paam kado anuna kum aakapi.”

Aais 40:3

⁴Io, Ioaanes a Tena Baapitaaiso i ki u ra bil na wanua ma i laana baapitaaiso ma i warawaai naa a taara diat a nukpuku ma din baapitaaiso diat, ma God in una wa anundiat kum aakaina mangamangaan.

⁵A taara raap taanginaanga Ierusalem ma taanga u ra papaar Iudaia raap, diat waan karomi. Diat pir apuaana anundiat kum aakaina mangamangaan, ma i baapitaaiso diat u ra daanim Ioridaan.

⁶Ioaanes i mong ma ra ina maalu na weu na kaamel, ma i wi baati ma ra panina bulumakaau, ma i aanaan a kum ko ma ra bulit baa a kum bi diat paami.

⁷I warawaai lenbi, “Ia baa in murmur taang i ngaala taang. Ma iaau, iaau kinalik aakit taana. ⁸Iaau baapitaaiso muaat ma ra palaa, ma in baapitaaiso muaat ma ra Takado na Nion.”

Ioannes i baapitaaiso Iesu, ma Saataan i walaami

(Mt 3:13-4:11; Lk 3:21-22; 4:1-13)

⁹U ra kum bungbung baa Ioaanes i baapitaaiso a taara, Iesu i waan paat taangirong u ra taamaan Naasaret u ra

papaar Gaalilaia. Ma Ioaanes i baap-itaaisoi u ra daanim Ioridaan. ¹⁰Baa Iesu i or pari ko ra daanim, i babo a maawa i tapaapa, ma a Takado na Nion i waan pari taau uni welaar ma ra ina buna. ¹¹Ma in ingaan raa taanginaanga u ra maawa i piri lenbi, “Ui Natunglik, a naat na wakwakaak, iaau gaaia aakit un ui.” ¹²Ma namur a Takado na Nion i tula wa Iesu unaanga u ra bil na wanua. ¹³Ma i ki matira 40 bungbung ma Saataan i walaami. I ki ungaai ma ra kum kuaabaar na wewagua ma a kum aangelo diat waraauti.

**Iesu i wataa paa waat
na tena ong bene**

(Mt 4:12-22; Lk 4:14-15; 5:1-11)

¹⁴Baa di aa waruk taa Ioaanes u ra ruma na karabus, Iesu i waan paat irong u ra papaar Gaalilaia, i warawaai ma ra Koina Wewapua anun God, ¹⁵i piri lenbi, “Ia ot a pakaana bung, ma a mataanitu anun God ia marawaai, muaat a nukpuku, ma muaat a nurnur u ra Koina Wewapua”.

¹⁶Baa i wawaal nakono naa ra taai kikil Gaalilaia, i babo paa naadina Simon ma Aanderiaas baa diaar ong bene nataai, maa diaar a ru tena ong bene. ¹⁷I piri taan diaar naa, “Mur a murmur iaau, ma ang wer mur kupi mur a ru tena aalaal taara.” ¹⁸Io, diaar tur paa maut ko ra nundiaar kum bene, ma diaar murmuri.

¹⁹Ma baa i wawaal kinalik balet, i babo paa bulung raa naadina Iaakobo ma Ioaanes, a ru natun Sebedaaio, diaar ki u ra mon ma diaar ingit anundiaar kum bene. ²⁰Iesu i wataa pa diaar gagaa maut, ma diaar waan kon tamaan-diaar ma ra kum tultul u ra mon, ma diaar murmuri.

**Iesu i lu irok wa a tabaraan
kon raa muaana**

(Lk 4:31-37)

²¹Diat waan urong Kaapernaam, ma u ra Bung Saabaat Iesu i ruk u ra ruma na lotu, ma i wer diat. ²²Ma diat kakaian u ra nuna wawer, maa i wer diat lenbaa ia ut i paam akoto a naagagon, ma pa i wer diat welaar ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon.

²³Raa muaana, a tabaraan kuraa uni, i ki u ra nundiat ruma na lotu, i kulkulaai lenbi, ²⁴“Ui Iesu a te Naasaret. Un paam aawa un miaat? U waan paat duk kupi un baanaakaka wa miaat? Iaau nunura ui, ui a Tena Gomgom anun God.” ²⁵Iesu i turbaati ma ra pirpir lenbi, “Koku pirpir! Pari ko ra muaana maa!” ²⁶A tabaraan i wadader taai, ma i kulkulaai paa, ma i pari koni.

²⁷A taara raap diat kakaian aakit, ma diat tiri wetwetalai diat naa, “Aawa mi? A matakina wawer duk. A muaana mi i paam akoto a naagagon ma i naak-naagagon wa utkaai a kum tabaraan, ma diat tartaraam karomi.” ²⁸Ma a pirpir un Iesu i waan werweraan u ra kum taam-taamaan raap u ra papaar Gaalilaia.

**Iesu i walaangalaanga paa
mongoro na malaapaang**

(Mt 8:14-17; Lk 4:38-41)

²⁹Baa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat pari ko ra ruma na lotu, diat weur ma Iaakobo ma Ioaanes ma diat waan maut kup a ruma anun Simon diaar ma Aanderiaas. ³⁰Nimun Simon, a tabuan i malaapaang, ma i inep ma ra ina wuwan, ma diat wapua gagaa Iesu uni. ³¹Io, Iesu i waan karomi, i paam paa a limaana, ma i aal atur paai, ma ina wuwan i raap maut koni. Ma a tabuan maa i tabaara diat ma ra utnaa na winangaan.

³²Ma baa i tawiwibung, a taara diat ben paa a kum malaapaang raap karom Iesu, ma diat kaai baa a kum tabaraan diat ruk taau un diat. ³³A taara raap taanga u ra taamaan maa diat teng na bonanaaka. ³⁴Ma i walaangalaanga paa mongoro baa diat malaapaang ma ra kum aalawur mangaana malaapaang, ma i lu irok wa mongoro na tabaraan kon diat. Ma i turbaat a kum tabaraan kupi koku diat pirpir, kabina diat nunura ut Iesu.

Iesu i warawaai irong Gaalilaia

(Lk 4:42-44)

³⁵U ra laar, Iesu i tawaangun ma i pari. I waan kup a bil na wanua, ma i aaraaring matira. ³⁶Simon ma diat baa diat weur mai, diat baat kupi. ³⁷Baa diat aa baat paai, diat piri taana lenbi, “A taara raap diat baat kup ui.” ³⁸Ma Iesu i piri taan diat naa, “Daat a waan un ta kum taamaan marawaai, kupi ang warawaai kaai karom diat. Maa mi ia kabina baa iaau waan paat kupi.” ³⁹Io, i waan taltalili u ra papaar Gaalilaia raap. I warawaai u ra nundiat kum ruma na lotu, ma i lu irok wa a kum tabaraan ko ra taara.

Iesu i walaangalaanga paa a wukawuka

(Mt 8:1-4; Lk 5:12-16)

⁴⁰Raa muaana, a wukawuka, i waan karom Iesu, i ki but keke, ma i aaring dekdeki naa, “Pa i dekdek karom ui, baa u nemi, io, un walaangalaanga iaau.” ⁴¹Ma Iesu i maari, i kado wa a li-maana, i paam a panina, ma i piri taana naa, “Iaau nemi ut. Un laangalaanga.” ⁴²Ma a wukawuka i raap maut koni, ma i laangalaanga balet. ⁴³⁻⁴⁴Ma Iesu i pirpir dekdek taau karomi naa, “Koku wapua taa te uni. Un waan ma un waiaa muga ta ui karom a tena wetabaar karom God, ma un taar a wetabaar karom God we-

laar ma Moses ia pir taai. Baa un paami lenbi in kaapa karom a taara baa u aa laangalaanga.” ⁴⁵Iaku a muaana mi i pari ma i wewapua taltalili uni karom a taara. Ma i pet taa Iesu baa pa i waan baara balet ma un ta taamaan, i waan taltalili maku u ra kum bil na wanua, ma a kum taara taanga u ra kum taamaan diat waan karomi.

Iesu i walaangalaanga paa a muaana baa a panpanina i maat

(Mt 9:1-8; Lk 5:17-26)

2 Baa kabaana bung ia raap, Iesu i waan balet urong Kaapernaum. Baa a taara diat walangoroi naa i ki naruma un raa ruma, ²io, mongoro kon diat, diat waan paat karomi, ma pa ta kolo balet ma naruma, ma u ra bonanaaka kaai. Ma Iesu i warawaai ma ra pirpir anun God karom diat. ³Ma waat na muaana diat waan paat ma raa muaana baa a panpanina i maat. Diat nem na loi karom Iesu. ⁴Iaku a ngaala na kor na taara diat aa turbaat paai ma pa diat pet laar paai baa diat a ruk mai. Io, diat kaa mai unaanga nate u ra ruma, ma diat reng aara paa raa wanua inaanga nate takado ma ra pakaana baa Iesu i ki iaai. Ma diat warira pari taa a muaana a panpanina i maat ma ra baana. ⁵Baa Iesu i babo anundiat nurnur, i piri taa ra muaana baa a panpanina i maat naa, “Natunglik, di aa una wa anum kum aakaina mangamangaan.”

⁶⁻⁷Raa kum tena wawer u ra kum Naagagon diat ki matira. Diat nuknuk u ra nuknukindiat naa, “Aawa a kabina maa a muaana mi i piri lenmi? I pir aakaka God baa i welaara ia mai. Woi in una wa a kum aakaina mangamangaan? God ku i pet laar paai.” ⁸Iesu i nunurai maut u ra niono baa diat nuknuk lenmi, ma i tiri diat naa, “Aawa kabina muaat nuknuk lenmi? ⁹Woi na mangaana pirpir ang piri karom a muaana mi kupi ang waiaa a dekdeking mai karom muaat? Ang piri

naa, 'Di aa una wa anum kum aakaina mangamangaan,' baa, 'Un tur, un lo paa anum baat ma un waan?' ¹⁰ Ang piri lenbi kupi muaat a nunurai naa Natu ra Muaana i paam akoto a naagagon kupi in una wa a kum aakaina mangamangaan min napia." Io, i piri karom a muaana baa a panpanina i maat, ¹¹ "Iaau piri taam, un tur, un lo paa anum baat, ma un waan kup anum ruma." ¹² Ma i tur maut, i lo paa anuna baat, ma i pari namataandiat raap. Diat raap diat kakaian ma diat pir walaawa paa God, ma diat piri naa, "Talek mi miaat babo a utnaa lenbi."

Iesu i wataa paa Lewi

(Mt 9:9-13; Lk 5:27-32)

¹³ Baa Iesu i waan pari balet unakono u ra taai Gaalilaia, a ngaala na kor na taara diat waan paat karomi, ma i wer diat ma ra pirpir anun God. ¹⁴ Baa i waan waanwaan, i babo paa Lewi, natun Aali-paaio, i ki u ra ruma na tatakomi, ma Iesu i piri taana naa, "Un murmur iaau." Io, Lewi i tur ma i murmur Iesu.

¹⁵ Namur baa Iesu i ki u ra winangaan u ra ruma anun Lewi, mongoro na tena lolo tatakomi ma ra kum tena aakaina diat wangaan ungaai ma Iesu ma ra nuna kum naat na wawer. Maa mongoro na taara diat murmur Iesu. ¹⁶ Raa kum tena wawer u ra kum Naagagon, ko ra kiki anu ra kum Parisaaiio, diat babo Iesu baa i wangaan ungaai ma ra kum tena aakaina ma ra kum tena lolo tatakomi. Diat tiri anuna kum naat na wawer naa, "Aawa kabina baa i wangaan ungaai ma ra kum tena lolo tatakomi ma ra kum tena aakaina?" ¹⁷ Baa Iesu i walangoroi, i piri taan diat, "A doktaa pa i waan paat kup diat baa diat lalaun wakaak. Pate! I waan paat kup diat ku baa diat malaa-paang. Pa iaau waan paat kup a kum tena takado. Pate! Iaau waan paat kupi ang wataa paa a kum tena aakaina."

A wetiri u ra winawel

(Mt 9:14-17; Lk 5:33-39)

¹⁸ A kum naat na wawer anun Ioaanes ma ra kum Parisaaiio diat wawel. Raa taara diat waan karom Iesu ma diat tiri naa, "Aawa kabina baa a kum naat na wawer anun Ioaanes ma ra kum naat na wawer anu ra kum Parisaaiio diat wawel, ma anum kum naat na wawer pate?" ¹⁹ Iesu i baalu diat naa, "A kum teptepaa ra matakina tinaulaa diat a wawel lelawaai baa a matakina tinaulaa i ki ungaai utbaai ma diat? Baa i ki ungaai utbaai ma diat, pa diat a wawel. ²⁰ Ta bung in waan paat baa din ben ingen wa a matakina tinaulaa kon diat, io, u ra bung maa diat a wawel maraagaam.

²¹ "Pa te in ingit ungaai taa ta pakaana matakina maalu ma ra pakaana turaaina. Baa te i paami lenmaa, a matakina baa din ingit banot ungaai mai, in pet rabaana wa balet a turaaina maalu, ma in ngaala ma a tarabaat uni. ²² Ma pa te in labo taa a matakina waain u ra in turaaina palaa na waain baa di paami ko ra pani ra wewagua, kaduk a waain in rabaana wa in turaaina palaa, ma a waain in talabo, ma in palaa na waain kaai in aaka. Din labo ut a matakina waain u ra in matakina palaa na waain."

Iesu ia a Tadaaru i ra Bung Saabaat

(Mt 12:1-8; Lk 6:1-5)

²³ Un raa Bung Saabaat, Iesu i waan bolo u ra kum wanua na wit. Baa diat waan waanwaan, anuna kum naat na wawer diat gamut kutu paa a kum wit. ²⁴ A kum Parisaaiio diat tiri Iesu naa, "Aawa kabina baa diat paam a utnaa mi ma pa diat murmur a Naagagon ko ra Bung Saabaat?" ²⁵ Iesu i piri taan diat, "Lelawaai, pa muaat luk utbaai a utnaa baa Dewid i paami baa diat ma ra taara baa diat weur mai diat molo, ma pa andiat ta utnaa?" ²⁶ Baa Aabiaataa i

mukmuga na tena wetabaar karom God, Dewid i ruk u ra ruma anun God ma i aan a bred baa di aa tabaara taa God mai. Ma i tabaara diat kaai baa diat weur mai. A bred maa di watabui ko ra taara biala ku. A kum tena wetabaar ku karom God i tale diat a wangaan koni.”²⁷ Ma Iesu i piri taan diat, “Di paam taa a Bung Saabaat kupi in waraaut a taara, wakir kupi a taara diat a waraaut a Bung Saabaat.”²⁸ Lenmaa Natu ra Muaana ia a Tadaaru i ra Bung Saabaat kaai.”

Iesu i walaangalaanga paa a muaana baa limaana i baau

(Mt 12:9-14; Lk 6:6-11)

3 Ma Iesu i ruk balet u ra ruma na lotu, ma raa muaana kuraa matira a limaana i baau.² Ma raa taara diat baat kup ta utnaa baa diat a takuna Iesu uni, io, diat babo ururai baa lelawaai in walaangalaanga a malaapaang u ra Bung Saabaat, baa pate.³ Ma i piri karom a muaana baa limaana i baau naa, “Un tur ubin namuga taan diat raap.”⁴ Ma i tiri diat lenbi, “Aawa maa a kum Naagagon i piri naa din paami u ra Bung Saabaat? Din paam a koina baa din paam aakaina, din walaun te baa din aak doko te?” Iaku pa diat babaalu.⁵ Iesu i babo na kaankaan karom diat raap. I tapunuk kabina maa a balaandiat i dekdek. Ma i piri taa ra muaana naa, “Un kado a limaam.” Ma i kadoi, ma a limaana i tubu balet.⁶ Baa a kum Parisaio diat pari, diat waan karom a taara anun Erodes, ma diat wepaak paa maut un Iesu, baa diat a aak dokoi lelawaai.

A ngaala na kor na taara diat waan karom Iesu baa i ki nakono

⁷ Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan pari unakono, ma a ngaala na kor na taara taangirong u ra papaar Gaalilaia diat murmuri.⁸ Ma mongoro

na taara kaai diat murmuri taangirong u ra papaar Iudaia, ma taanginaanga Ierusalem, ma taangirong u ra papaar Idumaia, ma taangirong un raa papaara daanim Ioridaan, ma taangirong Tiro ma Sidon kaai. A ngaala na kor diat, diat waan paat, maa diat aa walangoro taa a kum ngaalangaala na utnaa baa Iesu ia paam taai.⁹ Io, i wapua anuna taara na wawer kupi diat a tul alop a mon, ma baa a ngaala na kor na taara diat a liur baat paai, io in kaa uni.¹⁰ I piri lenmaa kabina ia walaangalaanga paa mongoro na malaapaang, ma diat baa diat malaapaang diat tul aara pa diat kupi diat a kakaraai marawaai karom Iesu ma diat a paami.¹¹ Ma diat baa a kum tabaraan diat ruk taau un diat, baa diat babo Iesu diat puka pari namataana. Ma a kum tabaraan diat kulkulaai lenbi, “Ui a Natun God.”¹² Iaku i turbaat diat kupi koku diat pir waiaai naa ia woi.

Iesu i pilak paa a 12 aapostolo

(Mt 10:1-4; Lk 6:12-16)

¹³ Namur i waan tato unaanga nate u ra taangaai lik, ma i wataa pa diat baa i nem diat, ma diat waan karomi.¹⁴ Ma i pilak paa ku 12, ma i waatung diat a kum aapostolo. I pilak pa diat kupi diat a weur mai, ma kupi in tula wa diat ma diat a warawaai ma ra pirpir anun God.¹⁵ I taar taa a naagagon taan diat kupi diat a lu irok wa a kum tabaraan ko ra taara.

¹⁶ Bari diat 12 baa i pilak pa diat: Simon ia baa Iesu i taar taa kaai raa iaana baa Petero.¹⁷ Iakobo dina ma Ioaanes a ru natun Sebedaio, baa Iesu i taar balet a iaandiaar baa Boanerges, a kuku-raaina baa a ru natu ra pakpagur,¹⁸ Aanderiaas, Pilipo, Baatolomaio, Maataio, Tomaas, Iakobo a natun Aalipaio, ma Tadaio, ma

Simon raa ko ra kikel Silot,** 19 ma Iudaas Iskaariot, ia baa i wagu taa Iesu.

Iesu diaar ma Belsebul

(Mt 12:22-32; Lk 11:14-23; 12:10)

20 Namur baa Iesu i waan paat u ra nuna taamaan, a ngaala na kor na taara balet diat waan karomi, ma pa ta pakaana bung kupi Iesu ma anuna kum naat na wawer diat a wangaan uni. 21 Baa anuna wuna taara diat walangoro a utnaa mi, diat waan kupi diat a ben paai, maa a taara diat piri un Iesu naa ia longlong. 22 A kum tena wawer u ra kum Naagagon taanginaanga Ierusalem, diat piri lenbi, “Belsebul, a tadaaru anu ra kum tabaraan, i ruk taau un Iesu, ma i lu irok wa a kum tabaraan ma ra dekdekin Belsebul.” 23 Io, Iesu i wataa pa diat karomi, ma i pir a kum pirpir welwelaar lenbi, “Saataan in lu irok lelawaai wa Saataan? 24 Baa ta mataanitu diat balet ut diat a weium wetalaai, a mataanitu maa in tur dekdek lelawaai? 25 Ma baa ta naadiwaatamaana diat a weium wetwetalaa balet ku ma diat, pain diat a ki ungaai ma. 26 Baa Saataan i weium balet ku ma ra nuna kum tultul, anuna mataanitu pa in tur dekdek ma, in raap ku.

27 “Pa te in ruk laar paai u ra ruma anu ra dekdek na muaana, ma in lo a kum utnaa taanga naruma, baa pa i wi amuga taa a dekdek na muaana maa. Baa ut in wi akoto muga taai, namur in lo paa maraagaam a kum utnaa anu ra muaana maa. 28 Iaa u pir a lingtatuna taa muaat: Din una wa a kum aakaina mangamangaan raap anu ra taara, ma ra nundiat kum aakaina pirpir kaai un God. 29 Iaku baa te in pirpir aakaka u ra Takado na Nion, pain te in una laar paai. Anuna aakaina mangamangaan maa in tur takum.” 30 Iesu i piri lenmi kabina

diat piri uni naa, “A tabaraan i ruk taau uni.”

Naan Iesu ma ra kum tatena liklik

(Mt 12:46-50; Lk 8:19-21)

31 Naan Iesu ma ra kum tatena liklik diat waan paat, diat tur nataamaan ma diat wetulaa kupi. 32 Ma a kor na taara diat ki lili paai ma diat piri taana naa, “Naam ma ra kum tatem liklik bari diat nataamaan. Diat nem na babo ui.” 33 Ma i tiri diat, “Woi maa naang, ma woi diat maa a kum tateng liklik?” 34 Ma i babo karom diat raap baa diat ki lili paai. Ma i piri lenbi naa, “Baboi, diat baa naang ma ra kum tateng liklik, bari diat! 35 Maa ia baa i murmur a nemnem anun God, ia ut maa tenglik a muaana, ma tenglik a tabuan ma naang.”

A pirpir welwelaar u ra tena minamaarut

(Mt 13:1-9; Lk 8:4-8)

4 Iesu i turpaa balet a wawer nakono naa ra taai kikel. Ma a ngaala na kor na taara diat waan paat karomi. Io, i kaa u ra mon ma i ki taau uni nataai. Ma a kor na taara raap diat tur nakono. 2 Ma i wer diat un ta mongoro na utnaa ma ra kum pirpir welwelaar. I wer diat lenbi, 3 “Muaat a walangoro! Raa tena minamaarut i waan kupi in lamira a kum waina wit. 4 Baa i lalamira waanwaan, raa kum waina diat puka taau u ra aakapi, ma ra kum pika diat rowo paat ma diat aan wa diat. 5 Raa kum waina kaai diat puka taau u ra pia na waatwaat, baa a pia pa i ngaala, ma diat ilak paat gagaa, maa a pia pa i but. 6 Ma baa a mage i waan paat diat malulur ma diat maraang raap, kabina maa pa ta aakaarindiat. 7 Raa kum waina kaai diat puka taau naliwan u ra kum katkadaa, ma ra kum kadaa diat tawa ma diat

**3:18 A kikel Silot pa diat nem a mataanitu Rom kupi in naagagon diat.

tawa baat pa diat, ma pa diat wa. ⁸Ma raa kum waina kaai diat puka taau u ra koina pia. Diat tawa, ma diat ngaala waanwaan ma diat wa, raa mangaan 30 waindiat, raa mangaan kaai 60, ma raa mangaan 100.”

⁹Namur Iesu i piri naa, “Ia baa in talin-gaana, i koina baa in walangor mai.”

**Iesu i wawer ma ra pirpir
welwelaar karom a taara raap**

(Mt 13:10-17; Lk 8:9-10)

¹⁰Baa Iesu maku ungaai ma ra nuna 12 naat na wawer ma raa taara kaai diat ki, diat tiri u ra kum pirpir welwelaar. ¹¹Ma i piri taan diat: “God ia taar taa a manaana taa muaat kupi muaat a nunura a kum utnaa na pidik u ra nuna mataanitu. Iaku karom a taara ingen, din wer diat u ra kum utnaa raap ma ra kum pirpir welwelaar, ¹²kupi

‘diat a bababo ma pa diat a babo lelei, diat a walwalangor, ma pa diat a walangoro lelei,

ma pa diat a manaana uni.

Baa gun diat a babo lele ma diat a manaana,

io, diat a tapuku karom God,

ma in una wa anundiat kum aakaina mangamangaan.” *Aais 6:9-10*

**Iesu i palaa kukuraai ra pirpir
welwelaar u ra tena minamaarut**

(Mt 13:18-23; Lk 8:11-15)

¹³Ma i tiri diat naa, “Pa muaat nunura a kukuraai ra pirpir welwelaar mi? Muaat a nunura lelawaai a kukuraain ta pirpir welwelaar?” ¹⁴A tena minamaarut i welaar ma ra tena warawaai baa i wawer ma ra pirpir anun God. ¹⁵A kum waina wit baa diat puka taau u ra aakapi, diat welaar ma ra taara baa diat walangoro taa a pirpir, ma Saataan i waan paat, ma i lo wa a pirpir ko ra balaandiat. ¹⁶Ma raa taara kaai diat welaar

ma ra kum waina baa diat puka taau u ra pia na waatwaat. Baa diat walangoro a pirpir, diat paam akotoi maut ma ra gaaia. ¹⁷Iaku maa a pirpir pa i ki okot u ra balaandiat, pa diat a tur dekdek, welaar ma ina wit baa pa ta aakaarina. Baa a kum mawaat ma ra kum ngunungut i baraata diat kabina u ra pirpir baa diat nurnur uni, diat puka gagaa maut. ¹⁸Raa taara kaai diat welaar ma ra kum waina baa diat puka taau naliwan u ra kum katkadaa. Diat walangoro a pirpir, ¹⁹iaku a kum nginaraa taanga min napia, ma ra nginaraa kaai u ra nundiat kum wuwuwung ma ra nemnem kaai kup a kum utnaa ingen, diat burung baat paa a pirpir anun God ma pa i wa. ²⁰Ma raa taara kaai diat welaar ma ra waina baa diat puka taau u ra koina pia. Diat walangoro a pirpir ma diat taraam uni, ma diat wa a waindiat, raa taara 30, raa taara 60, ma raa taara kaai 100.”

A pirpir welwelaar u ra laam

(Lk 8:16-18)

²¹Ma Iesu i piri taan diat, “Pain te in lo paa ta laam ma in kuop baat taai ma ra baaket, ma pa in ung taai kaai natudaangi ra waawaa. Pate! In ung taai ut u ra nuna turtur. ²²A utnaa raap baa i taana ino, namur in waan paat kaapakaapa. Ma a utnaa raap baa di walipai, namur din nunurai. ²³Ia baa in talin-gaana, i koina baa in walangor mai.”

²⁴Ma Iesu i piri taan diat, “Muaat a nuknuk wakaak u ra utnaa baa muaat a walangoroi. Woi na mangaana wetabaar baa muaat taari, a ngaala baa a kinalik, ia ut maa a mangaana wetabaar baa God in taari taa muaat. Ma in taar a ngaala aakit taam, taa ra utnaa baa u taar taai. ²⁵Te baa i paam akoto a ngaala, din tabaarai balet ma ra ngaala, ma te baa pa i paam akoto ta utnaa, din rakaan wa utkaai anuna kinalik na utnaa koni.”

A pirpir welwelaar u ra kum waina wit baa diat tawa

²⁶Ma Iesu i piri balet lenbi, “A mataanitu anun God i welaar ma ra muaana baa i maarut taa a kum waina wit u ra pia. ²⁷Ma baa i laana inep u ra kum bungbung na marum ma i laana tawaangun u ra kum bungbung na keke, a kum waina wit diat ilak paat ma diat tawa, ma a muaana pa i nunurai baa diat ilak lelawaai. ²⁸A pia ut i watawa in diwaai na wit lenbi: a dondono i ilak paat muga ma namur in diwaaina i tawa tato, ma a waina i murmur aakit. ²⁹Baa a kum waina diat aa mugaan ma a kalaang na tinangaa ia waan paat, a muaana in kutu pa diat.”

A pirpir welwelaar u ra in waina maastad

(Mt 13:31-32, 34; Lk 13:18-19)

³⁰Iesu i piri taan diat naa, “Aawa ang welaara a mataanitu anun God mai? Ma woi na pirpir welwelaar ang welaarai mai? ³¹I welaar ma ra in waina maastad. I kinalik aakit ko ra kum waina diwaai raap, baa di maarut taai u ra pia. ³²Baa di aa maarut taai, ma ia tawa, i ngaala aakit ko ra kum diwaai na winangan raap ma i ung werweraana a kum ngaalangaala na gagagaana, ma ra kum pika diat laana paam pio u ra kum gagagaana baa i malur.”

³³Iesu i pirpir karom diat ma mongoro na pirpir welwelaar baa i welaar ma ra nundiat manaana, ³⁴ma pa i pirpir karom diat ma ta pirpir ingen, a pirpir welwelaar raap ku. Ma baa diat maku ma ra nuna kum naat na wawer diat ki, i palaa maraagaam a kukuraai ra kum pirpir welwelaar.

Iesu i turbaat a top ma ra dadaip

(Mt 8:23-27; Lk 8:22-25)

³⁵Io, baa ia maluraap u ra bung maa, Iesu i piri taa ra nuna kum naat na wawer naa, “Daat a waan bolo urong un raa papaara taai kikel.” ³⁶Ma diat kaa karom Iesu u ra mon, ma diat waan ko ra kor na taara. Ma raa kum mon kaai diat weur ma diat. ³⁷Ma a dekdek na dadaip i waan paat, ma a top i wawakaa unaanga u ra mon, ma marawaai in murung. ³⁸Ma Iesu i inep taau namur u ra mon ma i ululaang paa a pilo. A kum naat na wawer diat waanguni, ma diat piri taana, “Tena Wawer, daat wirua ma! Lelawaai, pa u ngaraa un daat?” ³⁹Io, i kaamtur, i turbaat a dadaip, ma i piri taa ra pakaana taai, “Un ngo! Un malila.” Ma a dadaip i ngo, ma ra pakaana taai i malila maut. ⁴⁰Iesu i piri taan diat naa, “Aawa kabina maa muaat burut? Lelawaai, pa muaat nurnur utbaai?”

⁴¹Ma diat burut dekdek, ma diat tiri wetwetalaai diat naa, “Woi na mangaana muaana ma mi, baa a dadaip ma ra pakaana taai diaar taraam karomi?”

Iesu i lu irok wa a kum tabaraan kon raa muaana

(Mt 8:28-34; Lk 8:26-39)

5 Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat pukaai un raa papaara taai Gaalilaia, u ra papaar anu ra taara Ger-aasaa. ²Baa i pari ko ra mon, raa muaana taanga u ra kum babaang na minaat, baa a tabaraan i ruk taau uni, i waan baraatai. ³A muaana maa, i lalaau ku u ra kum babaang na minaat. Pa te i wi koto laar paai, a sen kaai pa i welaar mai. ⁴Di laana wi taa a ru limaana ma ra ru kakina ma ra kum sen, iaku i laana aal kutu wa ku a sen ko ra ru limaana, ma i laana kutu ginagina ku a sen ko ra ru kakina. Ma pa ta muaana i dekdek kupi in wamaraam paai. ⁵Ma i

laana kulkulaai liklik ku u ra kum bung-bung na mage ma ra marum naa ra kum babaang na minaat, ma u ra kum taangaai kaai, ma i pokpoko a panpanina ma ra kum waat.

⁶Baa i babo paa Iesu welwelik ut-baai, i welulu ma i ki but keke ma ra urur namuga taana. ⁷Ma a muaana maa i kulkulaai ma ina ngaala na ingaana lenbi, “Aawa maa un paami un iaau Iesu, Natun God a Ngaala Aakit? Iaau aaring ui u ra iaan God baa koku u wakadik iaau.” ⁸I piri lenmi, kabina maa Iesu ia pir taai taana lenbi, “Ui a tabaraan. Pari ko ra muaana mi!” ⁹Ma Iesu i tiri naa, “Woi na iaam?” Ma i baalui naa, “A iaang a Liur na tabaraan, maa miaaat mongoro aakit.” ¹⁰Ma diat aaring adekdek Iesu kupi koku i tula wa diat ko ra wanua maa.

¹¹A ngaala na liur na boro diat wang-wangaan matira u ra papaara taangaai. ¹²A kum tabaraan diat aaring Iesu naa, “Un tula wa miaat kup a kum boro kupi miaat a ruk taau un diat.” ¹³Ma Iesu i taraam wa diat. Ma diat pari ko ra muaana maa, ma diat ruk taau u ra kum boro. Ma a kum boro diat welulu pari u ra papaara taangaai kup a taai kikel, ma diat kongo raap. A kum boro raap maa i welaar duk ma 2,000.

¹⁴Diat baa diat baboura a kum boro, diat welulu talili, ma diat wewapua u ra utnaa mi u ra nundiat taamaan, ma un raa kum taamtaamaan liklik kaai. Ma a taara diat waan kupi diat a babo a utnaa mi i waan paat. ¹⁵Baa diat waan paat karom Iesu, diat babo a muaana baa a liur na tabaraan diat pari paa koni. Kuraa maku i ki, ia gop balet ma ia man-aana. Ma a taara diat burut. ¹⁶Ma diat baa diat babo taa a utnaa baa Iesu i paami, diat wapua a taara u ra utnaa baa i waan paat karom a muaana baa a kum tabaraan diat ruk taau uni, ma u ra kum

boro kaai. ¹⁷Namur diat aaring Iesu kupi in waan ingen ko ra nundiat papaar.

¹⁸Baa Iesu i kaa u ra mon, a muaana baa namuga a kum tabaraan diat ruk taau uni, i aaring Iesu kupi diaar a weur. ¹⁹Iaku Iesu pa i taraam, i piri ku taana lenbi, “Un waan karom a kum kakum, ma un wapua diat u ra ngaala na utnaa mi a Tadaaru ia paam taai un ui, ma baa i maari aakit ui.” ²⁰Io, i waan, ma i wewapua waanwaan irong u ra papaar Dekapolis u ra ngaala na utnaa baa Iesu ia paam taai uni. Ma a taara raap diat kakaian.

Iesu i walaanun paa natun Iaairo ma i walaangalaanga paa raa tabuan

(Mt 9:18-26; Lk 8:40-56)

²¹Iesu i kaa u ra mon ma i waan talili balet urong un raa papaara taai kikel. Baa i ki nakono a ngaala na kor na taara diat liur baat paai. ²²Raa mukmuga u ra ruma na lotu a iaana Iaairo, i waan paat. Baa i babo Iesu, i puka ruru taau namuga naana, ²³ma i aaring dekdeki lenbi, “Natunglik a tabuan, marawaai ma in maat. Aiaap, daar a waan ma un ung a ru limaam nate uni, kupi in laan-galaanga balet ma in lalaanun.”

²⁴Baa diaar weur waanwaan a ngaala na kor na taara diat murmur Iesu, ma diat liur baat paai ma pa ta kolo ma.

²⁵Ma raa tabuan i malaapaang ma ra malaapaang na gaap. Ia malaapaang paa 12 kilaala. ²⁶Ia waan paa karom a mongoro na doktaa kupi diat a waraauti, iaku diat taar a ngaala na ngunungut karomi ma diat waraap paa anuna maani. Ma i aaka aakit bakaai ma a malaapaang maa uni. ²⁷⁻²⁸Baa i walaan-goro a pirpir un Iesu, i nuki lenbi, “Baa ang paam taa ku anuna ina maalu, ang laangalaanga balet.” Io, i waan namur naana naliwan taa ra kor na taara, ma i paam taa anuna ina maalu. ²⁹Ma a gaap i ngo maut, ma a tabuan maa i kariaanai

u ra panina baa a malaapaang ia raap.
³⁰Baa Iesu i kariaanai naa a dekdek i waan koni, i tur tapuku naliwan taa ra kor na taara, ma i wetiri naa, “Woi maa i paam taa anung ina maalu?” ³¹Anuna kum naat na wawer diat piri taana naa, “U babo ut a kor na taara mi diat liur baat pa ui, lelawaai maa u wetiri naa, “Woi maa i paam ta iaau?”” ³²Ma Iesu i babo taltalili kup ia baa i paam taai. ³³A tabuan maa i burut, ma i dadader, maa i nuk paa a utnaa baa i waan paat uni. I waan karom Iesu, i puka ruru taau namuga naana, ma i pir apuaana a utnaa baa ia paam taai. ³⁴Ma Iesu i piri taana naa, “Natunglik, anum nurnur ia walaangalaanga pa ui. Un waan ma ra maalmaal, anum malaapaang ia raap.”

³⁵Baa Iesu i pirpir utbaai, raa taara diat waan paat taangirong u ra ruma anun Iaairo, ma diat piri naa, “Aawa kabina baa u wabalaana a Tena Wawer? Natumlik ia maat.” ³⁶Iesu pa i ngaraa u ra pirpir maa, i piri ku taan Iaairo naa, “Koku u burut, un nurnur ku.”

³⁷Pa i mulaaot paa te kupi in murmuri, iaku i ben paa ku Petero, Iaakobo dina ma Ioanes. ³⁸Baa diat waan paat u ra ruma anun Iaairo, Iesu i walangoro a lagutur, a kulkulaai ma ra niluan. ³⁹Baa i ruk, i piri taan diat, “Aawa kabina baa muaat lagutur ma muaat luan? A naatlik mi wakir i maat, i inep duman ku.” ⁴⁰Ma diat nangonoi ku. I tula pari wa diat raap, ma i ben paa ku tamaa ra naat ma naana, ma ditul kaai baa ditul weur mai, ma diat ruk karom a naat. ⁴¹Ma Iesu i paam paa a limaa ra naat na tabuan maa, ma i piri taana naa, “Taalita koum!” A kukuraai ra pirpir maa, “Tabuan lik, iaau piri taam, un tur.” ⁴²Io, i tur maut ma i waan, maa ia 12 anuna kilaala. Ma diat kakaian aakit uni. ⁴³Ma Iesu i turbaat adekdek ta diat naa koku diat wewapua u ra utnaa mi. Ma i wetulaa kup ta utnaa kupi a tabuan lik maa in aani.

A taara Naasaret pa diat nurnur un Iesu

(Mt 13:53-58; Lk 4:16-30)

6 Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan paa taanga matira, ma diat waan paat u ra taamaan anun Iesu. ²U ra Bung Saabaat i wer a taara u ra ruma na lotu, ma mongoro na taara baa diat walangoroi, diat kakaian aakit, ma diat piri naa, “A muaana mi i nunura lelawaai paa a kum utnaa mi? A mangaana manaana aawa mi di taar taai taana? Maa i paam a kum ngaala na utnaa na kakaian. ³Ia a tena paam ruma ku, a natun Maaria. A kum tatena liklik kaai, Iaakobo, Ioses, Iudaas ma Simon, ma ra kum tatena liklik in tabuan kuri ut daat lalaaun ungaai main.” Io, pa diat gaaia ma uni. ⁴Iesu i piri taan diat naa, “Di urur karom a propet u ra kum taamtaamaan ingen, iaku diat ut u ra nuna taamaan, a kum kakuna ma diat kaai u ra nuna ruma pa diat rui.” ⁵Iesu pa i paam laar paa ta mongoro na utnaa na kakaian matira, i ung ku a ru limaana un ta kum malaapaang, ma i walaangalaanga pa diat. ⁶Ma Iesu i kakaian baa pa diat nurnur uni.

Iesu i tula wa a 12 naat na wawer

(Mt 10:5-15; Lk 9:1-6)

Namur Iesu i waan taltalili u ra kum taamtaamaan ma i wer a taara. ⁷Ma i wataa paa a 12 naat na wawer, ma i tula wa diat rurudi, ma i taar taa a naagagon taan diat kupi diat a lu irok wa a kum tabaraan. ⁸I piri taan diat naa, “Koku muaat lo ta utnaa u ra numuaat winawaan, muaat a lo ku ina buka. Koku muaat lo ta utnaa na winangaan, koku ta bek ma koku muaat lo ta maani u ra numuaat kum maalu na winiwi. ⁹Muaat a waan ku ma ra su u ra kakimuaat, ma koku muaat lo ta maalu na wekiaa.” ¹⁰Iesu i piri kaai taan diat naa, “Baa

muaat a ki un ta ruma, muaat a ki ut matira tuk u ra bung baa muaat a waan ko ra taamaan maa. ¹¹Baa a taara kon ta taamaan pa diat gaaiia pa muaat ma pa diat walangoro anumuaat pirpir, baa muaat waan ko ra taamaan maa, muaat a tataanga wa a kabu ko ra kakimuaat, kupi a wakilang na watumaarang karom diat.”

¹²Io, diat waan ma diat warawai karom a taara kupi diat a nukpuku.

¹³Diat lu irok wa mongoro na tabaraan, diat aalu mongoro na malaapaang ma ra wel, ma diat walaangalaanga pa diat.

Erodes i nuki naa Iesu ia Ioanes a Tena Baapitaaiso

(Mt 14:1-2; Lk 9:7-9)

¹⁴King Erodes i walangoro a wewapua un Iesu, kabina a taara raap diat aa nunura Iesu. Raa taara diat piri uni naa, “A muaana mi ia Ioanes a Tena Baapitaaiso, ia lalaaun balet ko ra minaat. Maa ia kabina baa i paam a kum utnaa na kakaian mi.” ¹⁵Raa taara kaai diat piri un Iesu naa, “Ia Eliaas.” Raa taara kaai diat piri uni lenbi, “Iesu ia raa propet welaar ma ra kum propet taanga namuga.” ¹⁶Baa Erodes i walangoro a kum utnaa mi un Iesu, i piri naa, “Iaau aa pakaat kutu wa in lorin Ioanes, ma mi ia lalaaun paat balet ko ra minaat!”

Namuga Erodes i pakaat kutu in lorin Ioanes a Tena Baapitaaiso

(Mt 14:3-12)

¹⁷⁻¹⁸Namuga Erodes i tula wa anuna kum tena wineium ma diat aal paa Ioanes, diat do paai ma diat waruk taai u ra ruma na karabus, kabina maa Ioanes i pir taai taan Erodes naa, “Pa i takado baa u taulaa ma Erodiaa, tamaiaam.” Ioanes i piri lenbi kabina Erodes ia aal paa Erodiaa a tabuan anun tenalik Pilipo, ma i taulaa mai. ¹⁹Erodiaa i milikuaana Ioanes ma i nemi kupi din

aak dokoi kabina maa i takuna diaar u ra nundiaar tinaulaa. Pa i pet laar paai kupi in aak dokoi, ²⁰maa Erodes i burutaana Ioanes, kabina i nunurai naa ia a koina muaana ma a tena takado. Lenmaa Erodes i baboura baat Ioanes. I gaaiia kupi in walangoro anuna pirpir, iaku i laklagon a nuknukina uni.

²¹Io, u ra bung na binabuta anun Erodes, Erodiaa i nuk paa aakapi kupi din aak doko Ioanes. Erodes i paam a ngaala na lukaara kup a kum mukmuga ko ra nuna mataanitu, ma a kum mukmuga anu ra kum tena wineium, ma a kum mukmuga taangirong Gaalilaia. ²²Baa diat ki u ra lukaara, natun Erodiaa a tabuan, i ruk ma i laagaar naan diat. Erodes ma ra taara baa diat wangaan ungaai mai diat gaaiia aakit uni. Namur i piri taa ra tauraara maa lenbi, “Ang tabaara ui ma ta utnaa baa u nemi taang.” ²³Ma i weweliman dekdek taana lenbi, “Aawa maku baa un aaringi kon iaau ang taari ku taam. Baa un aaring iaau kup ta kukur ko ra nung mataanitu ang taari ku.” ²⁴Io, i waan karom naana ma i tiri naa, “Aawa maa ang aaringi koni?” Naana i baalui naa, “Un aaringi kup in lorin Ioanes a Tena Baapitaaiso.” ²⁵Aiaap gagaa ku a tauraara maa i ruk karom king Erodes, ma i piri taana naa, “Mi ut un tabaara iaau ma in lorin Ioanes a Tena Baapitaaiso un ta pelet.”

²⁶A king i tapunuk aakit. Iaku kabina baa ia weweliman taau naa aawa maku baa i aaringi koni in tabaarai ut mai, ma a taara baa diat ki ungaai mai u ra winangaan, diat aa walangoro taa anuna pirpir, io, pa i pet laar paai ma kupi in patut. ²⁷I tula gagaa wa a tena wineium kupi in lo taa in lorin Ioanes karomi. A tena wineium i ruk u ra ruma na karabus, ma i pakaat kutu paa in lorin Ioanes. ²⁸I ung paai u ra pelet, ma i loi

karom a tauraara maa, ma i taari karom naana.

²⁹Baa a kum naat na wawer anun Ioaanes diat walangoroi, diat waan ma diat lo paa a minaatina ma diat waruk taai u ra babaang na minaat.

Iesu i tabaara 5,000 na muaana

(Mt 14:13-21; Lk 9:10-17; Io 6:1-14)

³⁰A kum aapostolo diat waan talili karom Iesu, ma diat wapuui u ra kum utnaa raap baa diat aa paam taai, ma diat aa wer taa a taara uni. ³¹Ma Iesu i piri taan diat, “Muaat waan urin, daat a waan kup a bil na wanua, kupi muaat a ngo paa.” I piri lenbi kabina maa mongoro na taara diat waanwaan paat, ma pa ta pakaana bung kupi Iesu ma anuna kum aapostolo diat a wangaan uni. ³²Io, diat kaa u ra mon ma diat waan kup a bil na wanua.

³³Mongoro na taara baa diat babo paa a mon, diat babo lele paa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer. Diat welulu paa ko ra kum taamtaamaan ma diat muga paat taau u ra wanua baa diat a pukaai iaai. ³⁴Baa Iesu i pukaai matira, i babo a ngaala na kor na taara. I maari aakit diat, maa diat welaar maku ma ra kum sip baa pa nundiat ta tena baboura. Ma i turpaai kupi in wer diat un mongoro na utnaa.

³⁵Baa ia maluraap, anuna kum naat na wawer diat waan karomi, ma diat piri taana naa, “A bil na wanua ku mi, ma ia maluraap kaai. ³⁶Un tula wa a taara mi kupi diat a waan kup a kum taamtaamaan liklik marawaai, ma un ta kum ngaala na taamaan kaai kupi diat a kul paa ta utnaa baa diat a aani.” ³⁷Iesu i baalu diat lenbi, “Muaat ut maa muaat a tabaara diat.” Diat piri taana naa, “Taan-gawaai ta 200 na denaaria^{††} maa daat

a kul tabaara diat mai?” ³⁸Ma Iesu i tiri diat, “Taiaain bred kuraa muaat loi? Muaat a waan ma muaat a babo.” Baa diat aa manaana paa diat wapua Iesu naa, “Limnain bred ku kuri ma ruina ian kaai.”

³⁹Ma Iesu i tula nuna kum naat na wawer naa diat a wapua a taara kupi diat a ki u ra kum kikil u ra in wali. ⁴⁰Io, diat ki u ra kum kikil, raa kum kikil raaraa maar, ma raa mangan limlima na noina. ⁴¹Ma Iesu i rakaan paa limnain bred ma ruina ian, i tataada unaanga u ra maawa, i waatung wakaak paa karom God uni, i bik paa limnain bred maa ma i taar taai taa ra nuna kum naat na wawer kupi diat a palau a taara mai. I palau diat raap kaai ma ra ruina ian. ⁴²Diat raap diat wangaan ma diat maaur. ⁴³Ma diat wangaana ateng paa 12 kaa ma ra bred ma ra ian baa diat aan kapo taai. ⁴⁴A kor na taara maa, a niluluk i ra in muaana ku i welaar ma 5,000.

Iesu i waan nate u ra taai kikil

(Mt 14:22-23; Io 6:15-21)

⁴⁵Namur Iesu i tula gagaa wa anuna kum naat na wawer kupi diat a kaa u ra mon ma diat a muga urong Betsaaida un raa papaara taai kikil. Ma ia i ki utbaai kupi in tula wa a taara. ⁴⁶Baa a taara diat aa waan weraan, Iesu i waan tato unaanga u ra taangaai kupi in aaraaring. ⁴⁷Baa i tawiwibung, a mon ia waan naliwan u ra taai kikil, ma Iesu maku i ki nakono. ⁴⁸Iesu i babo diat baa ia taket diat a winalua, kabina a dadaip i weium taanga namuga. Naliwan taan tuluina pakaana bung ma 6 na pakaana bung u ra malaana kinalik, Iesu i waan ku nate u ra taai kikil karom diat, ma i ling na waan aakit diat. ⁴⁹Baa diat babo paai baa i waan nate u ra taai kikil, diat

^{††}6:37 Raa denaaria i welaar ma ra wedok anun raa muaana un raa bung na pinapam.

nuki naa a nion ku, ma diat kulkulaai. ⁵⁰Diat raap diat baboi, ma diat burut aakit. Ma Iesu i pirpir gagaa maut karom diat naa, “Koku muaat ngaraa, iaau ku mi, koku muaat burut.” ⁵¹Baa Iesu ia kaa karom diat u ra mon, a dadaip i ngo maut. Diat kakaian aakit, ⁵²maa kabina pa diat manaana wakaak u ra utnaa na kakaian baa Iesu ia paam taai u ra bred ma ra ian. A balaandiat i dekdek.

Iesu i walaangalaanga a kum malaapaang irong Genesaaret

(Mt 14:34-36)

⁵³Baa diat aa waan bolo, diat pukaai taau nakono u ra papaar Genesaaret ma diat aagaa taa a mon. ⁵⁴Baa diat waan pari ko ra mon, a taara diat babo lele gagaa paa maut Iesu. ⁵⁵Diat welulu kup a kum malaapaang u ra kum taamtaamaan raap u ra papaar maa. Ma baa diat walangoroi naa Iesu kuraa i ki un raa taamaan, io, diat lo a kum malaapaang u ra kum luwu kup a taamaan maa. ⁵⁶Ma u ra kum kinalik ma ra kum ngaalangaala na taamaan baa Iesu i waan iaai, diat wainep a kum malaapaang u ra balaa ra taamaan, ma a kum malaapaang diat aaring Iesu kupi diat a paam taa ku titi ra nuna ina maalu. Io, diat raap baa diat paam taai, diat laangalaanga maut.

A taara diat wakinalik paa a pirpir anun God

(Mt 15:1-9)

7 A kum Parisaiao ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon taanginaanga Ierusalem, diat waan ungaai karom Iesu, ²ma diat babo raa kum naat na wawer anun Iesu baa diat wangaan ku ma ra dur na limaandiat baa pa diat gigi muga paa. ³Maa a kum Parisaiao ma ra kum taara Iudaia raap diat murmur a pirpir anu ra taara taanga namuga, ma pa diat wangaan, baa pa diat gi muga paa a limaandiat. ⁴Baa diat

waan paat taangirong u ra wanua na wiura, diat gigi muga paa ut, namur diat wangaan. Mongoro na utnaa utkaai diat laana paami, diat dur a kum kaap, a kum kuro, ma ra kum tiker. ⁵A kum Parisaiao ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat tiri Iesu naa, “Aawa kabina maa anum kum naat na wawer pa diat murmur a kum wawer anu ra nundaat taara taanga namuga? Diat wangaan ku ma ra kum dur na limaandiat.” ⁶Ma Iesu i baalu diat naa, “A lingtatuna ut maa Aaisaia ia pirpir na propet muga taau un muaat a kum tena warwaruga naa, ‘A taara mi diat ru iaau ku ma ra waandiat, iaku maa a balaandiat i welwelik aakit kon iaau.

⁷Diat lotu biao ku karom iaau, maa diat wer ku a taara ma ra kum naagagon anu ra taara ut.’ *Aais 29:13*

⁸Muaat aa waan paa ko ra kum Naagagon anun God, ma muaat murmur maku a kum wawer anu ra taara.”

⁹Ma Iesu i piri balet taan diat naa, “A lingtatuna aakit, muaat wabulbul wa a Naagagon anun God kupi muaat a murmur ku a kum wawer anu ra numuaat taara taanga namuga. ¹⁰Moses i piri lenbi, ‘Un ru tamaam ma naam,’ *Pin 20:12*

ma i piri kaai lenbi, ‘Baa te in pirpir aakaka un tamaana ma naana, din aak dokoi.’ *Pin 21:17*

¹¹Iaku muaat, muaat wer a taara naa i koina ku baa te in piri taan tamaana ma naana naa, ‘A utnaa baa ang waraaut mur mai, iaau aa tabaara taa God mai.’ ¹²Io, muaat turbaati ku kupi koku i waraaut tamaana ma naana. ¹³Baa muaat paami lenmi, muaat wakinalik paa a pirpir anun God ma muaat murmur ku a kum wawer baa muaat loi ko ra numuaat taara taanga namuga. Ma mongoro na utnaa kaai lenmi muaat laana paami.”

A kum utnaa baa in baanaakaka te

(Mt 15:10-20)

¹⁴Iesu i wataa paa balet a taara karomi, ma i piri taan diat naa, "Muaat raap muaat a walangoro iaau, ma muaat a nunura lele anung pirpir. ¹⁵⁻¹⁶Ta utnaa baa te in aan paai ma i ruk u ra in balaana, wakir in aaka uni namataan God. Iaku a kum utnaa baa i pari paa ko ra nuknukina, ia maa in aaka uni."‡

¹⁷Baa ia waan paa ko ra kor na taara, ma i ruk unaruma, anuna kum naat na wawer diat tiri u ra pirpir welwelaar mi. ¹⁸Ma i piri taan diat lenbi, "Muaat kaai pa muaat manaana utbaai? Pa muaat nunurai naa a kum utnaa raap baa i ruk u ra in balaan te, pa in baanaakakai namataan God? ¹⁹Kabina maa pa i ruk u ra nuknukina, i ruk ku u ra in balaana ma i babaa wai balet." Baa i pir a pirpir mi i pir akoina paa a kum utnaa na winangaan raap. ²⁰I piri kaai lenbi, "A utnaa baa i pari paa ko ra nuknukin te, ia maa in baanaakakai." ²¹Bi ia a kum utnaa baa i waan paat ko ra nuknuki ra taara: a kum aakaina nuknuk, a kum paamuk na mangamangaan, a winalong, aak doko taara, di aal paa a tabuan anun te, ²²a nemnem kup a ngaala na utnaa, a kum aakaakaina pinapaam, a kum warwaruga, a kum aakaina nemnem, a nuknuk aakaka, a pirura, te baa i wangaala pa ia ut, ma ra kum longlong na mangamangaan. ²³A kum aakaakaina utnaa mi diat waan paat ko ra nuknuki ra taara, ma i baanaakaka diat.

A nurnur anu ra tabuan baa wakir a tabuan Iudaia

(Mt 15:21-28)

²⁴Iesu i waan ko ra taamaan maa, ma i waan paat marawaai a taamaan Tiro.

I ruk un raa ruma. Pa i nemi kupi te in nunurai, iaku pa i ki ino laar paai. ²⁵Raa tabuan, natunalik a tabuan a tabaraan i ruk taau uni. Baa i walangoro a pirpir un Iesu, i welulu gagaa, ma i puka ruru namuga naan Iesu. ²⁶A tabuan maa a tabuan Ponikaa taanga u ra papaar Siria, wakir ia a tabuan Iudaia. I aaring Iesu kupi in lu irok wa a tabaraan kon natunalik. ²⁷Ma Iesu i piri taana naa, "Din tabaara maaur muga taa a kum naat. Pa i takado kupi din lo paa a utnaa ara kum naat, ma din tabaara a kum paap mai." ²⁸Ma a tabuan maa i baalui naa, "A lingtatuna ut maa Tadaaru, iaku a kum paap kaai diat laana aan a kum mutamuta na utnaa natudaangi ra luwu na winangaan anu ra kum naat." ²⁹Ma Iesu i piri taa ra tabuan maa lenbi, "Kabina u ra num koina binabaalu, un waan ku, a tabaraan ia pari paa kon natumlik." ³⁰Baa a tabuan i waan talili balet, i babo paa natunalik, kuraa i inep taau u ra baana. A tabaraan ia pari paa koni.

Iesu i walaangalaanga paa raa muaana baa i lengbaa ma i munga

³¹Iesu i waan paa ko ra taamaan Tiro ma i waan likaai Sidon kup a taai kikiril Gaalilaia, ma i waan paat u ra papaar Dekapolis. ³²A taara diat ben paa ra muaana i lengbaa ma i munga karom Iesu, ma diat aaringi kupi in ung a ru limaana uni. ³³Iesu i ben ingen paai ku ko ra kor na taara, ma i ung taa ruina kaalkaali na limaana u ra ruina talingaa ra muaana maa, i gaar paa ma i paam in kaarme ra muaana. ³⁴I tataada un-aanga u ra maawa, i lo dadaip paa, ma i piri taana naa, "Epaataa!" a kukuraaina naa: "Un tapaapa!" ³⁵Io, in talingaana i kaapa, in kaarmene i tapalaa ma i pirpir paat maut. ³⁶Ma Iesu i turbaat dekdek

‡7:15-16 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Ia baa in talingaana, i koina baa in walangor mai.*

taa a taara naa koku diat wapua te uni. Iaku baa i turbaat diat, pa diat walangoroi, a wewapua uni i waan werweraan ku. ³⁷ Diat baa diat walangoro a utnaa mi, diat kakaian aakit uni, ma diat piri lenbi, “Iesu i paam wakaak paa a kum utnaa raap, i wakoina paa a kum lengbaa kupi diat a walangor, ma a kum munga kupi diat a piri!”

Iesu i tabaara 4,000 na muaana

(Mt 15:32-39)

8 Raa bung balet a ngaala na kor na taara diat waan ungaai, ma pa ta utnaa na winangaan kupi diat a aani. Iesu i wataa paa anuna kum naat na wawer karomi, ma i piri taan diat naa, ² “Iaau maari aakit a taara mi, maa diat aa ki ungaai ma daat min tula bung, ma pa ta utnaa na winangaan baa diat a aani. ³ Baa ang tula wa diat kup anundiat kum taamtaamaan ma ra minolo, diat a beng-beng waanwaan u ra aakapi, maa raa taara kon diat, diat waan ut taanga wel-welik.” ⁴ Anuna kum naat na wawer diat tiri naa, “Taangawaai ma ta utnaa na winangaan baa daat a tabaara diat mai, maa a bil na wanua ku mi?” ⁵ Iesu i tiri diat naa, “Taiaain bred maa kuraa muaat loi?” Diat baalui naa, “7 maku.”

⁶ Iesu i tula a taara raap kupi diat a ki unapia. I lo paa 7 na bred, i waatung wakaak paa uni karom God, i biki ma i taari karom anuna kum naat na wawer kupi diat a tabaara a taara mai. Io, a kum naat na wawer diat paami lenmaa. ⁷ Diat lo paa a kabaana ina ian kaai, ma i waatung wakaak paa uni, ma i taar taai kupi diat a palau a taara mai. ⁸ A taara diat wangaan ma diat maaur. Diat wangaana teng paa 7 na kaa ma ra kum utnaa baa diat aan kapo taai. ⁹ A in tabuan ma ra kum naat liklik ma in muaana diat raap diat wangaan. A niluluk i ra in muaana ku i welaar ma 4,000. Ma namur Iesu i tula wa diat. ¹⁰ Ma i kaa

u ra mon ungaai ma ra nuna kum naat na wawer, ma diat waan kup a papaar Daalmaanutaa.

A kum Parisaaiio diat aaring Iesu kupi in paam ta utnaa na kakaian

(Mt 16:1-4)

¹¹ A kum Parisaaiio diat waan paat karom Iesu ma diat weol na piri mai. Diat aaring naa in paam ta utnaa na kakaian kupi in wakilangi naa ia taangi-naanga u ra maawa. ¹² Iesu i riritan paa, ma i piri naa, “Aawa a kabina maa a taaun taara mi diat aaring kup ta wakilang? Mi iaau pir a lingtatuna taa muaat, pa din paam ta wakilang karom muaat.” ¹³ Io, i kaa balet u ra mon, ma i waan paa kon diat urong un raa papaara taai kiki.

A watumaarang u ra is anu ra kum Parisaaiio ma anun Erodes

(Mt 16:5-12)

¹⁴ A kum naat na wawer diat dumaana wai naa diat a lo ta kum bred, raain ot ku maa diat loi u ra mon. ¹⁵ Ma Iesu i watumaarang diat naa, “Muaat a baboura muaat ko ra is anu ra kum Parisaaiio, ma anun Erodes.” ¹⁶ Ma diat piri ungaai u ra kukuraai ra piri anun Iesu, ma diat piri naa, “I piri lenmaa kabina duk maa pandaat ta bred.” ¹⁷ Iesu i nunura nundiat piri ma i piri taan diat naa, “I lawaai maa muaat piri naa pa ta bred? Pa muaat manaana ma pa muaat kaapa utbaai? Lelawaai, a balaamuaat i dekke?” ¹⁸ A kiok na mataamuaat i ki, iaku pa muaat babo mai. A talingaamuaat i ki, iaku pa muaat walangor mai. Muaat a nuk paai: ¹⁹ Baa iaau bik limnain bred karom 5,000 na muaana, taiaa kaa muaat wateng paai balet ma ra utnaa na winangaan baa i ki kapo?” Diat baalui naa, “12.” ²⁰ “Ma baa iaau bik 7 na bred karom 4,000 na muaana, taiaa kaa muaat wateng paai ma ra utnaa i ki kapo?” Ma diat baalui naa, “7 na kaa.”

²¹ Ma i tiri diat naa, “Pa muaat manaana utbaai?”

**Iesu i wababo paa a
pula irong Betsaaida**

²² Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan paat irong Betsaaida, ma a taara diat ben paa raa pula karomi, ma diat aaringi naa in ung a limaana uni kupi in babo. ²³ I paam paa a limaa ra pula, ma i ben ingen paai ko ra taamaan, i kamia taa a mataa ra pula, i ung taa a ru limaana uni, ma i tiri naa, “U aa babo ta utnaa?” ²⁴ Ma a muaana maa i babo kado, ma i piri naa, “Iaau babo ku a taara diat welaar ma ra kum diwaai baa diat waanwaan.” ²⁵ Ma Iesu i ung balet a ru limaana u ra mataa ra pula, ma a mataana i kaapa wakaak maraagaam, ma i babo a kum utnaa raap. ²⁶ Iesu i tula wa a muaana maa, ma i piri taana naa, “Un waan takado kup anum ruma. Koku in ruk nabalaa ra taamaan.”

Petero i pirpir kaapa un Iesu

(Mt 16:13-20; Lk 9:18-21)

²⁷ Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan kup a kum taamtaamaan marawaai Kaaisaaria Pilipoi. Baa diat waan waanwaan, i tiri diat naa, “A taara diat piri naa iaau woi?” ²⁸ Diat baalui naa, “Raa taara diat piri naa ui Ioanes a Tena Baapitaaiso. Raa taara kaai diat piri naa ui Eliaas, ma raa taara kaai diat piri naa ui raa kon diat a kum propet.” ²⁹ Ma i tiri diat naa, “Io muaat, muaat piri naa iaau woi?” Ma Petero i baalui naa, “Ui Kaarisito baa God i tula wa ui urin.” ³⁰ Ma i turbaat diat naa koku diat wawer te uni.

**Iesu i wewapua muga u
ra nuna minaat**

(Mt 16:21-28; Lk 9:22-27)

³¹ Iesu i turpaai kupi in wer anuna kum naat na wawer lenbi, “A Natu

ra Muaana in kariaana mongoro na mawaat, ma a kum mukmuga, a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat a weoro wai ma din aak dokoi. Ma baa tula bung in raap in lalaaun paat balet.” ³² A pirpir mi anun Iesu i kaapa ku. Ma Petero i ben ingen paai ma i turbaat dekdeki. ³³ Iesu i tapuku, ma i babo karom anuna kum naat na wawer, ma i pirpir dekdek karom Petero naa, “Saataan, un waan unamur kon iaau! Maa u murmur ku a nuknuki ra taara, ma pa u murmur a nuknukin God.”

³⁴ Iesu i wataa paa a kor na taara ungaai ma ra nuna kum naat na wawer karomi, ma i piri taan diat naa, “Baa te i nemi kupi in murmur iaau, koku i murmur a nuknukina. In puak paa anuna bolo ma in murmur iaau. ³⁵ Baa te i maari baat paa ku anuna lalaaun in wirua, iaku ia baa pa i maari baat anuna lalaaun kup iaau, ma u ra Koina Wewapua kaai, in lalaaun. ³⁶ In koina lelawaai baa te i kale raap paa a rakrakaan buaal, ma in baanaakaka wa a niono uni? ³⁷ In kul kiaana a niono ma ra aawa? ³⁸ Baa te in wawirwir kon iaau ma u ra nung kum pirpir karom a taaun taara mi baa anundiat lalaaun i welwelik kon God, ma diat a kum tena paam aakaina, Natu ra Muaana kaai in wawirwir koni baa in waan paat ma ra nuna kum aangelo ma ra minamaar anun Tamaana.”

9 Ma i piri taan diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, ta taara kon muaat mi, muaat tur min, baa pa muaat a maat utbaai, muaat a babo a mataanitu anun God in waan paat ma ra dekdek.”

A panin Iesu i raaungaana

(Mt 17:1-13; Lk 9:28-36)

² Baa ia raap 6 na bung, Iesu i ben paa Petero, Iaakobo ma Ioanes, ma i ben ingen pa ditul unaanga u ra taangaai baa i tur tato aakit. Ma ditul babo a panin Iesu

i raaungaana. ³Ma anuna kum maalu i papakaat ma i kabaang dekdek aakit, ma pa te taanga min napia in gi agomgom paa tina maalu lenmaa. ⁴Ma a tula naat na wawer ditul babo paa Eliaas ma Moses diaar waan paat ma ditul pirpir ma Iesu. ⁵⁻⁶Ma a tula naat na wawer ditul burut aakit ma Petero pa i nunurai baa aawa in piri, io i piri maku taan Iesu naa, “Tena Wawer i koina baa daat a ki maku min. Mitul a paam ta tula palpalip, num raa, raa anun Moses, ma raa anun Eliaas.” ⁷Namur a pakaana baakut i pulu baat pa diat. Ma in ingaan raa taanga u ra baakut i piri naa, “Bi ia Natunglik, a naat na wakwakaak. Muaat a walan-goroi.” ⁸Baa ditul babo taltalili, pa ditul babo balet ma te, Iesu ot maku kuraa i tur ungaai ma ditul.

⁹Baa diat waan pari waanwaan taanginaanga u ra taangaai, Iesu i turbaat ditul kupi koku ditul wapua taa te u ra kum utnaa mi ditul aa babo taai, tuk u ra bung baa Natu ra Muaana in tur balet ko ra minaat. ¹⁰Ma ditul murmur a pirpir maa, ma ditul tiri wetwetalaai ditul naa, “Aawa a kukuraai ra lalaaun balet ko ra minaat?”

¹¹Ma ditul tiri Iesu naa, “Aawa kabina maa a kum tena wawer u ra kum Naagagon diat piri naa Eliaas in waan paat muga?” ¹²I baalu ditul naa, “A lingtatuna ut, Eliaas in waan paat muga ma in wakado balet a kum utnaa raap. Ma aawa kabina baa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa Natu ra Muaana in kari-aana mongoro na ngunungut ma din weoro wai?” ¹³Ma mi iaau piri taa mutul naa Eliaas ia waan paat, ma diat paam a kum aakaina mangamangaan karomi welaar ma ra nundiat nemnem, welaar ma di aa timu taai uni u ra Buk Taabu.”

Iesu i lu irok wa a tabaraan kon raa naatlik

(Mt 17:14-21; Lk 9:37-43)

¹⁴Baa Iesu ma ra tula naat na wawer diat waan pari karom a kum naat na wawer, diat babo paa a ngaala na kor na taara diat tur lili pa diat, ma a kum tena wawer u ra kum Naagagon kuraa diat weol na pirpir ma ra kum naat na wawer. ¹⁵Baa a taara diat babo paa Iesu, diat kakaian aakit, ma diat welulu ma diat gaiaa baraata paai. ¹⁶Ma Iesu i tiri anuna kum naat na wawer naa, “Aawa maa muaat weol na pirpir uni?” ¹⁷Raa muaana ko ra taara i baalui naa, “Tena Wawer, iaau ben paa natunglik a naat muaana karom ui, maa a tabaraan i ruk taau uni ma pa i pet laar paa a pirpir. ¹⁸Baa a tabaraan mi i laana umi, i laana ong kuraa taai napia, ma a naat i buabua a waana ma a lakono i paarningit ma i dodo a panpanina. Iaau aaring anum kum naat na wawer kupi diat a lu irok wa a tabaraan koni, iaku pa diat pet laar paai.”

¹⁹Iesu i baalu diat lenbi, “Muaat a taan taara mi, pa muaat nurnur! Iaau aa ki iwan karom muaat. Unaangaian ma muaat a nurnur? Muaat a ben a naat maa urin karom iaau.” ²⁰Ma diat ben paai karom Iesu. Baa a tabaraan i babo paa Iesu, i ong kuraa taa a naat maa napia, ma i gula taptapuku, ma i buabua a waana.

²¹Ma Iesu i tiri tamaa ra naat naa, “Naangaian maa i turpaai?” Ma i baalui naa, “I turpaai uni baa i naat kinalik utbaai. ²²Mongoro na bung a tabaraan i laana ong taai u ra nguan ma mongoro na bung kaai u ra daanim kupi in aak dokoi. Baa un pet laar paai kupi un lu irok wa a tabaraan koni, un maari mir, ma un waraaut mir.” ²³Iesu i piri taana, “Ui ut! Ia baa i nurnur i pet laar paa a kum utnaa raap.” ²⁴Ma tamaa ra

naat i kulkulaai gagaa ma ra pirpir lenbi, “Iaau nurnur! Waraaut iaau u ra nung kinalik na nurnur.”²⁵ Baa Iesu i babo a kor na taara baa diat welulu ungaai, i pirpir dekdek karom a tabaraan naa, “Ui a munga ma a lengbaa na tabaraan, iaau piri taam un pari ko ra naat, ma koku balet ma u ruk uni.”²⁶ A tabaraan i kulkulaai paa, i wadader adekdek taa a naat maa, ma i pari paa koni. A naat maa i welaar maku ma ra minaat, ma mongoro diat piri naa ia maat.²⁷ Iaku Iesu i paam paa a limaa ra naat, ma i aal atur paai.

²⁸Io, baa diat ruk un raa ruma, anuna kum naat na wawer diat tiri inoi naa, “I lawaai maa pa miaat lu irok laar paa a tabaraan koni?”²⁹ Iesu i baalu diat naa, “A mangaana tabaraan lenmi in pari ku u ra niaaring, wakir un ta utnaa kaai.”

Iesu i pirpir balet u ra nuna minaat

(Mt 17:22-23; Lk 9:43-45)

³⁰⁻³¹Diat waan taanga matira, ma diat waan bolo irong u ra papaar Gaalilaia. Iesu i nem na wer anuna kum naat na wawer, ma pa i nemi naa te in nunura a wanua baa diat a ki iaai. Ma i piri naa, “Din taar taa Natu ra Muaana u ra limaa ra taara ma diat a aak dokoi. Ma baa tula bung in raap in lalaaun balet.”³² Pa diat kaapa u ra kukuraai ra pirpir mi, ma diat burut kupi diat a tiri.

Woi maa i ngaala aakit?

(Mt 18:1-5; Lk 9:46-48)

³³Diat waan paat irong Kaapernaum. Ma baa diat ruk unaruma, i tiri diat naa, “Aawa maa muaat weol na pirpir uni u ra aakapi?”³⁴ Ma pa diat baalui, kabina maa diat weol na pirpir baa woi kon diat i ngaala aakit.³⁵ Io, Iesu i ki ma i wataa paa anuna 12 naat na wawer, ma i piri taan diat lenbi, “Baa te i nemi kupi in

ngaala aakit, i koina baa in wakinalik paai ku, in tultul ku karom a taara raap.”³⁶ Ma i lo paa raa naatlik, ma i watur taai naliwan taan diat. Namur i romo paai, ma i piri taan diat naa,³⁷ “Baa te i gaaiia paa ta naatlik lenbi u ra iaang, i gaaiia pa iaau utkaai. Ma baa te i gaaiia pa iaau, wakir i gaaiia pa iaau ku, i gaaiia paa ia ut baa i tula wa iaau urin.”

Ia baa pa i turbaat daat, i waraaut daat ku

(Lk 9:49-50)

³⁸Ioanes i piri taan Iesu naa, “Tena Wawer, miaat babo raa muaana i lu irok wa a kum tabaraan u ra iaam, ma miaat turbaati, maa wakir ia kon daat.”³⁹ Iesu i baalui naa, “Koku muaat turbaati. Baa te in paam ta utnaa na kakaian u ra iaang, pa in waatung gagaa ta aakaina pirpir un iaau.⁴⁰ Maa ia baa pa i turbaat daat, i waraaut daat ku.⁴¹ Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa te i tabaara muaat ma ta lik palaa, maa kabina muaat anun Kaarisito, in lo ut anuna wedok.

A utnaa baa i ben araara a taara kup aakaina mangamangaan

(Mt 18:6-9; Lk 17:1-2)

⁴²“Baa te i ben araara raa ko ra kum naat liklik bi baa i nurnur un iaau, in aaka aakit a naagagon karomi taan te baa din kubu taa ina ngaala na waat u ra in kabarono, ma din ong amurung wai nataai.⁴³⁻⁴⁴ Baa limaam i ben araara ui, un kutu wai. In koina baa un ruk u ra lalaaun takum a tum ku ui, kupi koku di ong ui ungaai ma ra ru limaam raap u ra ngaala na nguan baa pa in maat.⁴⁵⁻⁴⁶ Baa kakim i ben araara ui, un kutu wai. In koina baa un ruk u ra lalaaun takum a tum ku ui, kupi koku di ong ui ungaai ma ra ru kakim raap u

ra ngaala na nguan.⁴⁷ Baa in mataam i ben araara ui, un lior wai. In koina baa un ruk u ra mataanitu anun God ma raain mataam ku, kupi koku di ong ui ungaai ma ruin mataam raap u ra ngaala na nguan.⁴⁸ Matira ‘a kum wuiwui liklik pa diat a maat, ma a nguan kaai pa in maat.’ *Aais 66:24*
⁴⁹Din wagomgom a taara raap ma ra nguan welaar ma ra wetabaar baa di wagomgomi ma ra sol.⁵⁰ A sol i koina, iaku baa ia raap a mapaakina, muaat a wamapaak paai balet ma lelawaa? Painte! I koina kupi a sol in ki un muaat, ma muaat a ki na wemaraam ungaai.”

Koku te i kutu a tinaulaa

(*Mt 19:1-12; Lk 16:18*)

10 Iesu i waan taanga matira urong u ra papaar Iudaia, ma i waan bolo u ra daanim Ioridaan. A kor na taara diat waan karomi ma i wer diat balet welaar ma i laana paami.² Raa kum Parisaiao diat waan karomi kupi diat a walaari. Diat tiri naa, “I takado ut welaar ma ra nundaat kum Naagagon baa a muaana in lu wa nuna tabuan, baa pate?”³ Ma Iesu i tiri baalu diat naa, “Woi na naagagon maa Moses i taar taai taa muaat?”⁴ Ma diat baalui, “Moses i mulaaot taai ku kupi a muaana in timu taa a dona buk na kutu tinaulaa, kupi din palaa wa a kini na tinaulaa mai.”⁵ Iesu i piri taan diat naa, “Moses i timu a naagagon maa kup muaat, kabina maa a balaa muaat i dekdek aakit.”⁶ Iaku u ra turpaai ra wawaki, ‘God i waki a taara, kupi diat in muaana ma in tabuan.’ *Tur 1:27*
⁷ ‘Mari ia a kabina baa a muaana in waan paa kon tamaana ma naana, ma in ki ungaai ma ra nuna tabuan, ⁸kupi diaar a raa maku.’ *Tur 2:24*

Ma wakir diaar rudi ma, diaar raa maku.
⁹ A utnaa baa God ia kubu ungaai taai, koku balet ma te i kutui.”¹⁰ Io, baa diat ki naruma a kum naat na wawer diat tiri Iesu balet u ra utnaa mi.¹¹ Ma i piri taan diat, “Baa te i lu wa anuna tabuan, ma i taulaa balet ma ta tabuan, a muaana maa i paam aakaina karom anuna mugaana tabuan.”¹² Ma baa ta tabuan i waan ko ra nuna muaana, ma i taulaa balet ma te, a tabuan maa ia kaai i paam aakaina.”

Iesu i pir wadaan a kum naat liklik

(*Mt 19:13-15; Lk 18:15-17*)

¹³ A taara diat ben a kum naat liklik karom Iesu kupi in ung a ru limaana nate un diat. Iaku maa a kum naat na wawer diat turbaat diat.¹⁴ Baa Iesu i baboi, i kaankaan ma i piri taan diat naa, “Muaat a maadek wa a kum naat liklik baa diat a waan karom iaau. Koku muaat turbaat diat, maa a mataanitu anun God anundi diat baa diat lenbi.”¹⁵ Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa te pa in ruk u ra mataanitu anun God welaar ma ra naatlik, pa in ruk laar paai.”¹⁶ Ma i lo paa a kum naat liklik, ma i ung taa a ru limaana nate un diat, ma i pir wadaan diat.

A tadaaru na muaana

(*Mt 19:16-30; Lk 18:18-30*)

¹⁷ Baa Iesu i waan waanwaan balet, raa muaana i welulu karomi, i ki but keke namataana, ma i tiri naa, “Koina Tena Wawer, aawa maa ang paami kupi ang kale a lalaaun takum?”¹⁸ Iesu i baalui naa, “Aawa kabina maa u waatung iaau naa iaau koina? Pa te i koina, God ku.”¹⁹ U nunura a kum Naagagon: ‘Koku u aak doko te, koku u paam aakaina un ta tabuan anun te, koku u walong, koku u wetakun warwaruga, koku

⁴⁷9:45-46 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa a rina 48 in ki kaai un rina 44 ma 46.

u waruga paa ta utnaa anun te ma u lo paai, un urur karom tamaam ma naam.”

Pin 20:12-16

²⁰A muaana maa i baalui naa, “Tena Wawer, turpaai baa iaau naat utbaai tuk mi, iaau tartaraam u ra kum Naagagon raap mi.” ²¹Iesu i babo karomi, i maari ma i piri taana naa, “U iba utbaai kup raa utnaa. Un waan ma un wiura wa anum kum utnaa raap, ma ra maani koni un tabaara a kum iba na taara mai. Baa un paami lenmaa anum a koina wuwuwung inaanga u ra maawa. Namur un waan urin ma un murmur iaau.” ²²Baa i walangoro a pirpir mi, i babo tumtumul, ma i waan ma ra tapunuk, kabina maa i ngaala aakit anuna wuwuwung.

²³Iesu i babo taltalili karom anuna kum naat na wawer ma i piri taan diat lenbi, “I dekdek aakit karom a kum tadaaru na taara kupi diat a ruk u ra mataanitu anun God.” ²⁴A kum naat na wawer diat kakaian aakit u ra pirpir mi. Iesu i piri balet taan diat naa, “A kum natnatung liklik, i dekdek aakit karom a taara kupi diat a ruk u ra mataanitu anun God.” ²⁵I dekdek karom a kaamel kupi in ruk u ra maata na nil na ingingit, iaku i dekdek aakit karom a tadaaru na muaana kupi in ruk u ra mataanitu anun God.” ²⁶A kum naat na wawer diat kakaian aakit, ma diat tiri wetwetalai diat naa, “Baa lenmaa, woi ma maa din walaauini?” ²⁷Iesu i babo karom diat ma i piri, “A taara pain diat a pet laar paai, iaku God in pet laar paa a kum utnaa raap.”

²⁸Petero i piri taan Iesu naa, “Baboi, miaat aa waan ko ra numiaat kum utnaa raap, ma miaat murmur ui.” ²⁹Iesu i piri naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat: Baa te i waan ko ra nuna ruma, baa ko ra kum tatena liklik in muaana ma in tabuan, baa kon naana, baa tamaana, baa a kum natnatuna, baa ko ra nuna

pia, kabina un iaau ma u ra Koina Wewapua, ³⁰u ra lalaaun mi, din taar taa 100 na ruma taana, 100 na tatena liklik in muaana, 100 na tatena liklik in tabuan, 100 na naana, 100 na natnatuna, ma 100 na pia, ma ra kum ngunungut utkaai. Ma u ra lalaaun namur din tabaarai ma ra lalaaun takum. ³¹Ma mongoro baa diat muga mi, namur diat a murmur, ma diat baa diat murmur mi, namur diat a muga.”

A wetula pirpir anun Iesu u ra nuna minaat

(Mt 20:17-19; Lk 18:31-34)

³²Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan unaanga Ierusalem. Ma Iesu i mukmuga taan diat, ma anuna kum naat na wawer diat nuknuk aakit, ma a taara kaai baa diat murmuri diat burut. Ma Iesu i ben ingen paa anuna 12 naat na wawer, ma i wapua diat u ra kum utnaa baa in waan paat karomi lenbi, ³³“Baboi, mi daat waan unaanga Ierusalem. Din taar taa Natu ra Muaana karom a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon. Diat a naagagoni kupi in wirua, ma diat a taar taai karom diat baa wakir a taara Iudaia. ³⁴Diat a tataur uni, diat a kamiai, diat a raapui ma diat a aak dokoi. Ma baa tula bung in raap in lalaaun paat balet.”

A niaaring anun Iaakobo ma Ioaanes

(Mt 20:20-28)

³⁵A ru natun Sebedaaio, Iaakobo ma Ioaanes, diaar waan karom Iesu ma diaar piri taana lenbi, “Tena Wawer, mir aaring ui kupi un paam a utnaa bi mir nemi taam.” ³⁶Ma i tiri diaar naa, “Aawa maa mur nemi taang?” ³⁷Diaar piri taana, “Un waki ta mir u ra num minamaar, ma datul a naagagon ungaai, raa paa mir u ra ot na limaam ma raa u ra maira.”

³⁸ Iesu i piri taan diaar naa, “Pa mur nunura a utnaa maa mur aaring kupi. Lelawaai, in tale mur kupi mur kaai mur a kariaana a ngunungut baa ang kariaanai? In tale mur kaai kupi din baapitaaiso mur ma ra baapitaaiso na minaat baa din baapitaaiso iaau mai?” ³⁹ Ma diaar baalui naa, “Mir a pet laar paai ku.” Iesu i piri taan diaar, “A ngunungut baa ang kariaanai, mur kaai mur a kariaanai, ma a baapitaaiso baa din baapitaaiso iaau mai, din baapitaaiso mur kaai mai. ⁴⁰ Iaku u ra kinkini u ra ot ma ra maira na limaang, wakir iaau, iaau naagagoni kupi ang taari. God in taari karom diat baa ia waninaar taai kup diat.”

⁴¹ Baa 10 naat na wawer diat walan- goroi, diat kaankaan karom Iaakobo ma Ioaanes. ⁴² Iesu i wataa ungaai pa diat, ma i piri naa, “Muaat nunurai naa diat baa di waatung diat a kum tena naagagon anu ra taara baa wakir a taara Iudaia, diat naagagon aakaka a taara. Ma anundiat kum mukmuga kaai diat taar a kum dekdek na naagagon karom diat. ⁴³ Iaku karom muaat pa in lenmaa. Baa te i nemi naa in ngaala taa muaat, in wakinalik paai kupi in tultul anumuaat. ⁴⁴ Ma ia baa i nemi kupi in mukmuga un muaat, in wilawilaau ku anu ra taara raap. ⁴⁵ Maa Natu ra Muaana kaai pa i waan paat kupi din papaam karomi. I waan paat kupi ia ut in papaam karom a taara ma in taar taa anuna lalaaun, kup ia a winekul anu ra mongoro na taara.”

Iesu i wababo paa Baatimaaiio a pula

(Mt 20:29-34; Lk 18:35-43)

⁴⁶ Diat waan paat irong Ieriko. Baa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer ma ra kor na taara kaai diat waan taanga matira, raa muaana, a pula, a iaana Baatimaaiio (a kukuraaina natun Timaaiio), i kiki u ra papaara aakapi, ma i aaraaring utnaa. ⁴⁷ I walangoroi baa Iesu a te Naasaret i waan aakit, i wewataai

dekdek naa, “Iesu, Natun Dewid, un maari iaau.” ⁴⁸ Ma mongoro na taara diat turbaati naa koku i ge. Iaku i wewataai dekdek bakaai ma naa, “Natun Dewid, un maari iaau.” ⁴⁹ Iesu i tur ma i piri naa, “Muaat wataa paai.” Diat wataa paa a pula, ma diat piri taana naa, “Un gaai! Tur! Iesu i wataa ui.” ⁵⁰ Baatimaaiio i rakaan wa anuna ina maalu baa i burung baat anuna minong mai, i kaamtur, ma i waan karom Iesu. ⁵¹ Ma Iesu i tiri naa, “Aawa maa u nemi naa ang paami un ui?” A pula i baalui naa, “Tena Wawer, iaau nemi naa ang babo.” ⁵² Iesu i piri taana naa, “Un waan, anum nurnur ia walaangalaanga pa ui.” Ma i babo gagaa maut, ma i murmur Iesu u ra aakapi.

Iesu i waan unaanga Ierusalem welaar ma ra king

(Mt 21:1-11; Lk 19:28-40; Io 12:12-19)

11 Baa diat waan marawaai Ierusalem, ma diat waan paat Betpaage ma Betaania u ra Taangaai na Oliwa, Iesu i tula wa rudi ko ra nuna kum naat na wawer. ² Ma i piri taan diaar naa, “Mur a waan kup a taamaan kuraa namuga taa mur. Baa mur a waan ruk, mur a waan taau un raa naat na dongki kuraa di do koto taai, ma pa te utbaai i ki paa uni. Mur a palaa paai ma mur a beni urin. ³ Baa te in tiri mur naa, ‘Aawa kabina maa mur paami lenmaa?’ mur a piri naa, ‘A Tadaaru i nemi kumun, ma in tula talili gagaa taai balet.’”

⁴ Baa diaar waan, diaar babo paa a naat na dongki baa di aa do taai nataamaan naa ra bonanaaka i ra ruma, marawaai a aakapi, ma diaar palaai. ⁵ Raa taara baa diat tur matira diat tiri diaar naa, “Aai, mur palaa a naat na dongki maa kup aawa?” ⁶ Diaar baalu diat ma ra pirpir baa Iesu ia pir taai, ma diat maadek wai ku taan diaar. ⁷ Diaar

ben taa a naat na dongki karom Iesu, ma diaar rakaan wa ruina maalu baa diaar burung baat anundiaar minong mai, ma diaar ung taai nate uni, ma Iesu i ki uni. ⁸Ma mongoro na taara kaai diat rakaan wa anundiat kum maalu baa diat bur-burung baat anundiat kum minong mai, ma diat laangun taai u ra aakapi. Ma raa taara kaai diat bur paa a kum turun na diwaai taanga nabuaal, ma diat ung taai u ra aakapi. ⁹Ma diat baa diat muga ma diat baa diat murmur, diat kulkulaai lenbi,

“Osaana! Daat a pir walaawa paa ia baa i waan paat u ra iaa ra Tadaaru!” *Kele 118:25-26*

¹⁰“Daat a pir walaawa paa a mataan-itu anun tamaandaat Dewid baa in waan paat!

Osaana unaanga nate aakit!”

¹¹Baa Iesu i waan paat inaanga Ierusalem, i ruk u ra ruma na wetabaar. Baa ia babo taa a kum utnaa raap, i waan talili balet urong Betaania ungaai ma ra nuna 12 naat na wawer, maa ia tawiwibung.

Iesu i pirpir karom in diwaai na fig

(*Mt 21:18-19*)

¹²U ra bung namur, baa diat waan taangirong Betaania, Iesu i molo. ¹³I babo in diwaai na fig taanga welwelik, i tawa wakwakaak. Ma i waan kupi in baboi, kup ta waina. Baa i waan paat karomi, pa i babo ta waina uni, a don-dono biao ku, maa pa i taaun fig utbaai. ¹⁴Ma i piri karom in diwaai na fig naa, “Turpaai mi ma namur, pain te balet ma in aan paa ta waim.” Ma anuna kum naat na wawer diat walangoro koto paa a pirpir maa.

Iesu i ruk u ra ruma na wetabaar

(*Mt 21:12-17; Lk 19:45-48; Io 2:13-22*)

¹⁵Baa diat waan paat inaanga Ierusalem, Iesu i ruk un raa pakaana

ko ra ruma na wetabaar, ma i lu pari wa diat baa diat wiura, ma diat kaai baa diat kukul matira. I ong puku wa a kum luwu anu ra kum tena kiaana maani ma ra kum kiki anundiat baa diat wiura a kum buna. ¹⁶Ma pa i maadek taa a taara baa diat a lo anundiat kum utnaa na wiura naliwan u ra ruma na wetabaar. ¹⁷Baa i wer diat i piri naa, “Di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, ‘Din waatung anung ruma baa a ruma na niaaring kup a kum wunwuna taara raap.’ *Aais 56:7*

Iaku muaat aa paam puku paai kupi in welaar maku ma ra ‘ruma anu ra kum tena walong.’” *Ier 7:11*

¹⁸A kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon kaai diat walangoroi, ma diat nuknuk kup ta aakapi kupi diat a aak doko Iesu uni, kabina maa diat burutaanai, maa a taara raap diat kakaian u ra nuna wawer.

¹⁹Baa ia maluraap Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan paa ko ra taamaan Ierusalem.

A wawer u ra in diwaai na fig

(*Mt 21:20-22*)

²⁰U ra malaana kinalik, baa diat waan talili unaanga Ierusalem, diat baboi baa in diwaai na fig ia maraang paa taanga nate tuk u ra aakaakarina. ²¹Ma Petero i nuk paa a pirpir anun Iesu, ma i piri taana naa, “Tena Wawer, un babo in diwaai na fig baa u pirpir na kaankaan paa karomi, ia maraang raap.” ²²Ma Iesu i baalui naa, “Muaat a nurnur un God. ²³Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa te in piri taa ra taangaai bi naa, ‘Un tarigaat, ma un irok lop unataai,’ ma pa i aalawur nuknuk, i nurnur ku baa din paam a utnaa baa ia pir taai, io din paami ut. ²⁴Lenmaa iaau piri taa muaat, a kum utnaa raap baa muaat aaraaring

kupi, muaat a nurnur ku baa di aa taar taai taa muaat, ma din taar taai ut.

²⁵⁻²⁶“Baa muaat aaraaring, ma muaat nuk paa ta utnaa baa te i paam aaka taai un muaat, muaat a dumaana wai, kupi Tamaamuaat inaanga u ra maawa in dumaana wa anumuaat kum aakaina mangamangaan kaai.”^{§§}

A wetiri u ra naagagon baa Iesu i laana papaam mai

(Mt 21:23-27; Lk 20:1-8)

²⁷Diat waan paat balet inaanga Ierusalem, ma baa Iesu i weliaa u ra ruma na wetabaar, a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum mukmuga diat waan karomi.

²⁸Ma diat tiri naa, “Woi na mangaana naagagon maa u paam a kum utnaa mai mi? Woi maa i taar taa a naagagon mi taam kupi un paam a kum utnaa mi?”

²⁹Iesu i baalu diat naa, “Iaau kaai ang tiri muaat ma raa wetiri. Ma baa muaat a baalu iaau, io, ang wapua muaat u ra naagagon iaau laana paam a kum utnaa mai mi. ³⁰Taangawaai a baapitaaiso anun Ioanes? Taanginaanga u ra maawa, baa ko ra taara ku? Muaat a wapua iaau.”

³¹Ma diat pirpir ino paa lenbi, “Baa daat a piri naa, ‘Taanginaanga u ra maawa,’ in baalu daat ku naa, ‘Io, i lawaai maa pa muaat nurnur uni?’ ³²Iaku baa daat a piri naa, ‘Ko ra taara,’ a taara diat a kaankaan karom daat.” Diat burutaana a taara, maa diat raap diat nurnur un Ioanes naa ia a propet. ³³Io, diat baalu ku Iesu naa, “Pa miaat nunurai.” Ma Iesu i piri taan diat naa, “Iaau kaai pang wapua muaat u ra naagagon iaau laana paam a kum utnaa mai mi.”

A pirpir welwelaar u ra taara na pinapaam u ra wanua na waain

(Mt 21:33-46; Lk 20:9-19)

12 Iesu i wer diat ma raa pirpir welwelaar, lenbi, “Raa muaana i maarut taa a wanua na waain, ma i liplip baat taai. Naruma u ra wanua na waain maa i kil taa in tung kupi din paa ginagina taa a polo na waain uni, ma i paam taa a naat na ruma baa i tur unaanga nate kup a tena binaboura. Namur i taar taa kumun a wanua na waain taan raa taara na pinapaam kupi diat a babourai, ma i waan kup raa taamaan ingen. ²Baa a kalaang ia ot kupi din git ungaai a waina waain, i tula wa raa tultul karom a taara na pinapaam, kup ta wai ra nuna pinapaam kupi anuna kaai. ³Ma a taara na pinapaam diat paam akoto paai, diat umi, ma diat tula talili biao wai ku. ⁴Ma i tula wa balet raa tultul karom diat, diat um akinkin taa in lorina, ma diat baana wawirwir taai. ⁵Ma tamaa ra pinapaam i tula wa bulung raa tultul, diat aak doko wai ku. Baa i tula wa balet mongoro, diat um raa taara ma diat aak doko raa taara kon diat. ⁶Raa maku i ki karomi, a natunalik ut, a naat na wakwakaak. I tula wai bulung karom diat, maa i nuki naa diat a urur un natunalik. ⁷Iaku a taara na pinapaam maa diat pirpir ungaai paa naa, ‘Ia ma baa in kiaana tamaana, bari ma ia i waan urin. Muaat iaap, daat a aak dokoi, kupi anundaat ma a wanua na waain.’ ⁸Io, diat paam akoto paai, diat aak dokoi, ma diat ong aparti wai ko ra wanua na waain.

⁹“Aawa maa a tamaa ra wanua na waain maa in paami? In waan paat ma in aak doko wa a taara na pinapaam, ma in taar taa a wanua na waain karom ta

^{§§}11:25-26 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Baa pa muaat nuk dumaana wai, Tamaamuaat kaai inaanga u ra maawa pa in nuk dumaana wa anumuaat kum aakaina mangamangaan.*

taara ingen. ¹⁰Lelawaai, pa muaat luk a pirpir mi u ra Buk Taabu? I piri naa, 'Ina waat maa a kum tena paam ruma diat pilak wai, ia ut maa ina ngaatngaat na waat baa di paam a ruma mai.

¹¹A utnaa mi a Tadaaru ut ia paam taai, ma i koina aakit u ra numiaat binabo.”

Kele 118:22-23

¹²A kum mukmuga anu ra taara Iudaia diat baat kup ta aakapi baa diat a paam akoto paa Iesu uni, kabina maa diat nunurai naa i pir ku a pirpir welwe-laar mi un diat. Iaku maa diat burutaana a kor na taara. Io, diat tur paa koni, ma diat waan maut.

A wetiri u ra tatakomi

(Mt 22:15-22; Lk 20:20-26)

¹³Diat tula wa a kum Parisaiao, ma ra kum teptepaan Erodes karom Iesu kupi diat a walaam paai kup anuna ta pirpir baa diat a takunai uni. ¹⁴Baa diat waan paat karomi, diat piri naa, “Tena Wawer, miaat nunurai naa ui a takado na muaana, pa u ngaraa u ra utnaa baa a taara diat piri un ui. Anum wawer i welaar raap ku karom a taara raap, ma u wer mulu diat u ra aakapi anun God ma ra lingtatuna. Lelawaai, i takado kupi din taar a tatakomi karom a Kaaisaar* baa pate? ¹⁵Daat a taari, baa koku?” I nunura lele anundiat warwaruga ma i tiri diat, “I lawaai maa muaat nemi naa muaat a walaar iaau? Ta maani urin ang baboi.” ¹⁶Ma diat taar taa raa maani taana. Ma i tiri diat naa, “A malalar ma ra timtimu mi uni anun woi?” Ma diat baalui naa, “Anu ra Kaaisaar.” ¹⁷Iesu i piri taan diat, “A utnaa baa anu ra Kaaisaar muaat a taari karom a Kaaisaar, ma ra utnaa baa anun God muaat a taari

kaai karom God.” Baa diat walangoroi diat kakaian aakit uni.

A wetiri u ra lalaaun balet ko ra minaat

(Mt 22:23-33; Lk 20:27-40)

¹⁸A kum Saadukaiao, baa diat weoro ku naa pa ta lalaaun balet ko ra minaat, diat waan karom Iesu, ma diat tiri naa, ¹⁹“Tena Wawer, Moses i timu taai taan daat lenbi, baa ta muaana in maat paa ko ra nuna tabuan, ma pa ta natundiaar, io, tenalik in ben paai ma in taulaa mai, kupi in wangaala taa ta kum naat liklik u ra iaan tenalik baa ia maat. ²⁰Io, raa naadiwaaaina, 7 na muaana raap ku. A mugaana i taulaa, ma i maat ko ra nuna tabuan, ma pa ta natundiaar. ²¹Ma a weru tenalik bulung i taulaa ma ra tabuan maa, ia bulung i maat ku ko ra tabuan maa, ma pa ta natundiaar. Lenkaai maa karom a wetuldi. ²²Diat raap 7 diat, diat taulaa mai, iaku a tabuan maa pa i buta taa ta naat un diat. Ma a tabuan i maat murmur taan diat raap. ²³U ra lalaaun balet ko ra minaat, anun woi na paan diat mulu a tabuan maa? Maa 7 diat raap diat aa taulaa paa mai.”

²⁴Iesu i piri taan diat naa, “Muaat raara aakit, kabina maa pa muaat nunura a Buk Taabu ma ra dekdekin God kaai. ²⁵Baa a taara diat a lalaaun balet ko ra minaat, pa diat a taulaa balet, diat a welaar maku ma ra kum aangelo in-aanga u ra maawa. ²⁶Baa muaat weoro naa a kum minaat pa diat a lalaaun balet ko ra minaat, lelawaai pa muaat luk utbaai a Buk anun Moses baa i pirpir u ra in diwaai baa i kupkup? God i piri karom Moses lenbi, 'Iaau a God anun Aabaraam, a God anun Aaisaak ma a God anun Iaakob.’ *Pin 3:6*

***12:14** Kaaisaar ia a ngaala na mukmuga u ra mataanitu Rom ma i naagagon kaai a taara Israel.

²⁷ Muaat raara aakit. God wakir a God anu ra kum minaat, a God anu ra kum lalaaunina ut.”

A naagagon baa i ngaala aakit

(Mt 22:34-40; Lk 10:25-28)

²⁸ Raa kon diat a kum tena wawer u ra kum Naagagon i waan paat karom Iesu ma i walangoroi baa diat pirpir ungaai ma ra kum Saadukaario. I walangoroi baa Iesu i baalu wakaak diat, ma i tiri naa, “Woi na naagagon i ngaala taan diat raap?” ²⁹ Iesu i baalui naa, “Bari ia a ngaala na naagagon, ‘Muaat a taara Israael muaat a walangoroi, anundaat God a Tadaaru ia raa ot ku. ³⁰ Muaat a maari a Tadaaru anu-muaat God ma ra balaamuaat raap, a niomuaat raap, a nuknukimuaat raap, ma ra dekdekimuaat raap.’ *Naag 6:4-5*

³¹ Ma bari ia a werudi, ‘Un maari tepaam welaar ma u maari ui ut.’ *Lewi 19:18* Pa ta naagagon i ngaala taa ra ru naagagon mi.”

³² A tena wawer u ra kum Naagagon i piri taan Iesu naa, “A lingtatuna ut, Tena Wawer, i takado anum pirpir, baa God ia raa ot ku, ma pa te balet ma. ³³ Daat a maari God ma ra balaandaat raap, a nuknukindaat raap, ma ra dekdekindaat raap, ma daat a maari a kum teptepaandaat welaar ma daat maari daat ut. Baa daat murmur a ru naagagon mi, i ngaala taa ra kum wetabaar ma ra kum wetabaar kaai baa di tuntun diat karom God.”

³⁴ Baa Iesu i baboi naa i pirpir na manaana, i piri taana naa, “Ui, pa u welwelik ko ra mataanitu anum God.” Ma namur pa te balet i waan karomi ma ta wetiri, kabina diat burut.

Kaarisito a Tadaaru anum Dewid

(Mt 22:41-46; Lk 20:41-44)

³⁵ Baa Iesu i wer diat u ra ruma na wetabaar, i piri naa, “I lawaai maa a kum

tena wawer u ra kum Naagagon diat piri naa Kaarisito in waan paat ko ra wuna taara anum Dewid? ³⁶ A Takado na Nion i mugain Dewid ma i piri lenbi, ‘A Tadaaru i piri karom anung Tadaaru, “Un ki u ra papaara ot na limaang, tuk baa ang uwia paa anum kum ebaar kupi diat a ki natudaangi ra num naagagon.”’ *Kele 110:1*

³⁷ Dewid ut i waatung Kaarisito naa anuna Tadaaru. Baa lenmaa, io, diaar tamaana lelawaai?”

Iesu i watumaarang a taara u ra mangamangaan anu ra kum tena wawer u ra kum Naagagon

(Mt 23:1-36; Lk 20:45-47)

A kor na taara diat gaai aakit baa diat walangoro a pirpir anum Iesu.

³⁸ Io baa i wer diat i piri lenbi, “Muaat a baboura muaat ko ra kum tena wawer u ra kum Naagagon. Diat nemi kupi diat a waanwaan ma ra kum kokoina maalu aakit, ma diat nemi naa a taara diat a taar a ngaala na urur karom diat u ra kum taamaan na winawaan ungaai. ³⁹ Ma diat nem a kinkini namuga u ra kum ruma na lotu, ma ra kinkini na tadaaru namuga u ra kum balaan. ⁴⁰ Diat waraap a wuwuwung anu ra kum walaa na tabuan, ma diat paam a kum iokaana aaraaring kupi a taara diat a babo diat. In ngaala aakit a naagagon na binabaalu anum God karom diat.”

A wetabaar anu ra walaa na tabuan

(Lk 21:1-4)

⁴¹ Iesu i ki marawaai taau naa ra wuwuwung na maani u ra ruma na wetabaar, ma i babo a taara baa diat ongong taa anundiat maani uni. Mongoro na tadaaru kaai diat ong taa a ngaala na maani u ra wuwuwung maa. ⁴² Iaku raa walaa na tabuan, baa i iba, i ong taa ku ru toiaa u ra wuwuwung na maani maa. ⁴³ Ma Iesu i wataa paa anuna kum naat

na wawer karomi, ma i piri taan diat naa, "Iaau pir a lingtatuna taa muaat, a walaa na tabuan mi, ia taar taa a ngaala na maani taan diat raap baa diat ong taa anundiat maani u ra wuwuwung na maani. ⁴⁴Diat taar taa ku a ibaana ko ra nundiat kum maani, ma a walaa na tabuan mi, i iba, iaku ia taar araap wa aawa baa in topaa anuna kini."

A kum wakilang i ra tintinip na bung

(Mt 24:1-14; Lk 21:5-19)

13 Baa Iesu i pari ko ra ruma na wetabaar, raa ko ra nuna kum naat na wawer i piri taana naa, "Tena Wawer, babo a kum wakwakaak na ruma bi baa di paami ma ra kum ngaalangaala na waat!" ²Ma Iesu i piri taana, "U babo a kum ngaalangaala na ruma mi? Kuraa mun pa ta ruina waat ma diaar a inep ungaai, din reng ginagina raap wa diat."

³Baa Iesu i ki inaanga nate u ra Taangaai na Oliwa baa di babo bolo kup a ruma na wetabaar, Petero, Iakobo, Ioaanes ma Aanderiaas diat tiri inoi naa, ⁴"Un wapua miaat, unaangaian a kum utnaa mi in waan paat? Ma aawa a wakilang i ra kum utnaa mi baa i marawaai kupi diat a waan paat?" ⁵Iesu i piri taan diat, "Muaat a baboura muaat, kaduk te in waruga pa muaat. ⁶Mongoro diat a waan paat ma ra iaang, diat a piri naa, 'Iaau maa Kaarisito,' ma diat a waruga paa ta mongoro. ⁷Baa muaat a walangoro a kum wineium ma ra wewapua un diat, koku muaat ngaraa, maa a kum utnaa mi diat a waan paat muga, iaku a tintinip na bung pa in waan paat utbaai. ⁸Raa wuna taara in tur na wineium kup raa wuna taara, ma raa mataanitu in tur na wineium kup raa mataanitu. Ma a kum guria ma ra kum minolo in waan paat u ra kum taamtaamaan. A kum utnaa mi i welaar ma ra ngunungut na

binabuta baa a tabuan i turpaai kupi in kariaanai.

⁹"Muaat a baboura muaat. A taara diat a aal pa muaat karom a kum tena naagagon, ma diat a raapu muaat u ra kum ruma na lotu. Muaat a tur u ra naagagon namuga naa ra kum ngaala na mukmuga ma ra kum king, kabina un iaau. Io, muaat a wewapua kaapa un iaau karom diat. ¹⁰Din warawaai muga ma ra Koina Wewapua karom a kum wunwuna taara raap. ¹¹Baa diat aal pa muaat kup a naagagon, koku muaat nuknuk muga kup ta utnaa muaat a piri. U ra pakaana bung maa muaat a pir ku a pirpir baa din wanuk taai taa muaat, maa wakir muaat maa muaat a pirpir, a Takado na Nion ut.

¹²"Te in mulaaot wa ta tenalik kupi din aak dokoi, ma ta muaana in mulaaot wa ta natunalik kupi din aak dokoi, ma a kum naat diat a tur na dekdek karom tamaandiat ma naandiat, ma diat a mulaaot wa tamaandiat ma naandiat kupi din aak doko diaar. ¹³Ma a taara raap diat a milikuaana muaat kabina u ra iaang, iaku te baa i tur dekdek tuk u ra tintinipina, God in walaau paai.

A watumaarang u ra aakaina utnaa baa in waan paat

(Mt 24:15-28; Lk 21:20-24)

¹⁴"Muaat a babo raa aakaina utnaa aakit in waan paat, in ki u ra pakaana baa pa i tale kupi in ki iaai, ma in baana dur a pakaana maa. Ia baa in luk a kum pirpir mi, i koina baa in manaana uni. Io, u ra bung maa, diat baa diat ki u ra papaar Iudaia, diat a kalaa ino unaanga u ra kum taangaai. ¹⁵Ma baa te i ki nate u ra nuna ruma, baa in kaa pari, koku i ruk kupi in lo paa ta utnaa taanga naruma. ¹⁶Ma baa te i ki nabuaal, koku balet ma i waan talili unataamaan kup anuna maalu na minong. ¹⁷U ra pakaana bung maa in aaka

aakit karom a kum kipbaala, ma karom diat kaai baa diat wangaau a kum naat. ¹⁸Muaat a aaraaring kupi koku a utnaa mi in waan paat u ra kum kalaang na mading. ¹⁹Maa u ra kum bungbung maa, in ngaala aakit a kinadik. In ngaala aakit taa ra kum kinadik baa i laana waan paat u ra rakrakaan buaal. Turpaai baa God i waki a rakrakaan buaal tuk mi, ma namur kaai pa ta kinadik in welaar mai. ²⁰Baa gun a Tadaaru pa in kutu pari a kum bungbung maa, pa te maut in lalaun. Iaku ia kutu pari wai kupi diat baa ia pilak pa diat, diat a lalaun.

²¹“U ra pakaana bung maa, baa te i piri karom muaat naa, ‘Kaarisito bari ia,’ baa ‘Barong ia,’ koku muaat nurnur uni. ²²Ta kum warwaruga na Kaarisito, ma ta kum warwaruga na propet diat a waan paat, ma diat a paam ta kum wakilang ma ta kum utnaa na kakaian kupi diat a waruga a taara na pipilak mai, baa gun diat a pet laar pa diat. ²³Io, muaat a baboura muaat, mi iaau aa wapua muga ta muaat u ra kum utnaa raap baa in waan paat.

Natu ra Muaana in waan paat

(Mt 24:29-31; Lk 21:25-28)

²⁴“Baa ia raap a kum kinadik u ra kum bungbung maa,

‘in mataana mage in baboto,
a kalaang pa in baara,

²⁵a kum naangnaang diat a puka pari taanginaanga u ra baakut,

ma ra kum utnaa inaanga nate u ra baakut diat a dadader.’ *Aais 13:10;*

34:4

²⁶“U ra bung maa a taara diat a babo Natu ra Muaana in waan paat u ra kum baakut ma ra ngaala na dekdek ma ra minamaar. ²⁷Ma in tula pari wa a kum aangelo ma diat a ben ungaai anuna taara na pipilak ko ra waat na mataana dadaip, kon raa papaara

rakrakaan buaal tuk urong kaai un raa papaara rakrakaan buaal.

A pirpir welwelaar u ra in diwaai na fig

(Mt 24:32-35; Lk 21:29-33)

²⁸“Muaat a wawer ko ra in diwaai na fig. Baa a kum gagagaana in kiok balet ma a donono in tapalaa, muaat nunurai naa a kum kalaang na wuwan ia marawaai. ²⁹Lenkaai maa, baa muaat babo a kum utnaa baa iaau pirpir taau uni in waan paat, muaat a nunurai naa a pakaana bung ia marawaai. ³⁰Iaau pir a lingtatuna taa muaat, a kum utnaa raap mi in waan paat baa a taau taara mi diat lalaun utbaai. ³¹A maawa ma ra rakrakaan buaal diaar a panaai, iaku maa anung kum pirpir pa in panaai.

Pa te i nunura a bung baa a pakaana bung

(Mt 24:36-44)

³²“Pa te i nunura a bung baa a pakaana bung. A kum aangelo inaanga u ra maawa pa diat nunurai, ma Natuna kaai pa i nunurai, Tamaana ku i nunurai.

³³Muaat a nuknuk wakaak, ma muaat a baboura muaat, maa pa muaat nunurai naa unaangaian baa a kum utnaa mi in waan paat. ³⁴I welaar ma raa muaana baa i waninaar kupi in waan kup raa taamaan ingen. I taar taa anuna ruma taa ra nuna kum tultul, kupi diat a babourai. I tibe weraana a kum pinapaam taan diat raap raaraa, ma i wapua taa raa muaana kupi in baboura a balbalaat.

³⁵“Muaat a baboura muaat, maa pa muaat nunurai baa unaangaian a tamaa ra ruma in waan paat, u ra maluraap, baa u ra ngaala na marum, baa u ra laar baa a kum kareke diat kurkurekatuk, baa u ra malaana, ³⁶kaduk in waan paat kakaian, ma in waan taau un muaat baa muaat inep duman ku. ³⁷Mi iaau piri taa

muaat ma karom a taara raap naa, muaat a baboura muaat.”

**Diat pirpir ungaai paa kupi
diat a aak doko Iesu**

(Mt 26:1-5; Lk 22:1-2; Io 11:45-53)

14 Ru bung namuga taa ra lukaara na waan likaai, ma ra lukaara na bred baa pa ta is uni, a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat nuknuk kup ta mangaana aakapi kupi diat a paam akoto ino paa Iesu ma diat a aak doko. ²Diat piri naa, “Koku daat paami u ra lukaara, kaduk a taara diat a paam ta purpuruan.”

**Raa tabuan i labo a polo na
mangingi u ra in lorin Iesu**

(Mt 26:6-13; Io 12:1-8)

³Iesu i ki utbaai irong Betaania, u ra ruma anun Simon, ia baa namuga i malaapaang ma ra wukawuka. Baa i ki u ra winangaan, raa tabuan i waan karomi ma ra polo na mangingi baa di waatungi naa naad. I ngaatngaat aakit, ma i taana u ra in palaa baa di paami ko ra waat. I aak puar wa in mataana palaa, ma i laboi u ra in lorin Iesu. ⁴Raa taara baa diat ki matira diat kaankaan ma diat pirpir wetalaai naa, “Kup aawa maa di labo baa wa ku a polo na mangingi mi?” ⁵I lawaai maa pa di wiura paai kup ta 300 na denaaria[†] kupi din tabaara kum iba na taara mai?” Ma diat pirpir na kaankaan karom a tabuan maa.

⁶Iesu i piri taan diat lenbi, “Muaat a maadek wa a tabuan mi. Aawa maa muaat watapunuki kupi? Ia paam taa a koina pinapaam aakit un iaau. ⁷A kum iba na taara diat lalaun ungaai ut ma muaat. Baa muaat nemi kupi muaat a paam a koina karom diat, muaat a paami

ku. Iaku iaau, pang ki takum naa muaat. ⁸Ia paam ot paa a utnaa baa i tale kupi in paami. Ia labo taa a polo na mangingi u ra paning kupi in waninaar amuga iaau kup anung bung na minaat. ⁹Iaau pir a lingtatuna taa muaat, u ra kum taamtaamaan u ra rakrakaan buaal, baa din warawaai ma ra Koina Wewapua iaai, din wewapua utkaai u ra utnaa bi a tabuan mi ia paam taai, kupi a iaana in tur na aaim.”

**Iudaas i mulaaot kupi
in wagu taa Iesu**

(Mt 26:14-16; Lk 22:3-6)

¹⁰Iudaas Iskaariot, raa ko ra 12 naat na wawer, i waan karom a kum ngaala na tena wetabaar karom God, kupi in wagu taa Iesu karom diat. ¹¹Baa diat walangoroi, diat gaai, ma diat weweliman taai kupi diat a doki ma ra maani. Ma Iudaas i nuknuk kup ta koina pakaana bung baa in wagu taa Iesu karom diat.

**Iesu ma ra nuna kum naat na wawer
diat aan a utnaa na waan likaai**

(Mt 26:17-25; Lk 22:7-14, 21-23; Io 13:21-30)

¹²U ra mugaana bung u ra lukaara na bred baa pa ta is uni, baa di laana aak doko a kum naat na sip uni kup a lukaara na waan likaai, a kum naat na wawer anun Iesu diat tiri naa, “U nemi naa mi-aat a waan uwaai, kupi miaat a waninaar paa andaat utnaa kup a lukaara na waan likaai?” ¹³I tula wa rudi ko ra nuna kum naat na wawer, ma i piri taan diaar naa, “Mur a ruk unaanga Ierusalem. Baa mur aa waan paat, mur a wetarom ma raa muaana i lo ina ngaala na palaa, ma mur a murmuri. ¹⁴Ma baa in ruk un ta ruma, mur a piri taa ra tamaa ra ruma naa, ‘A

[†]14:5 Raa denaaria i welaar ma ra wedok anun raa muaana un raa bung na pinapaam.

Tena Wawer i piri naa: Waiaa a kukur ra ruma baa miaat ma ra nung kum naat na wawer, miaat a aan a utnaa na waan likaai iaai?" ¹⁵ Ma in waiaa ta mur u ra ngaala na kukur ra ruma inaanga nate, baa di aa waninaar taai, ma mur a wani-naar a utnaa iaai." ¹⁶ A ru naat na wawer diaar waan paat inaanga Jerusalem, ma diaar baraata raap paa ut a kum utnaa baa Iesu i pir taai taan diaar. Ma diaar waninaar a utnaa na waan likaai.

¹⁷ Baa ia maluraap, Iesu ma anuna 12 naat na wawer diat waan paat. ¹⁸ Baa diat wangaan, i piri naa, "Iaau pir a lingtatuna taa muaat, raa kon muaat in wagu ta iaau, raa ut kon muaat mi daat wangaan ungaai." ¹⁹ Ma diat tapunuk, ma diat raap raaraa diat tiri naa, "Wakir iaau duk?" ²⁰ Ma Iesu i piri taan diat naa, "Raa kon muaat ut a 12, ia baa mir puk ungaai amaamir ru bred u ra dis. ²¹ Natu ra Muaana in wirua welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu. Iaku in aaka aakit karom a muaana baa in wagu taai karom a kum ebaar. In koina aakit baa gun pa din butai, kupi koku i kariaana a naagagon maa karomi."

A tintinip na winangaan anu ra Tadaaru

*(Mt 26:26-30; Lk
22:14-20; 1Kor 11:23-25)*

²² Baa diat wangaan utbaai, Iesu i lo paa a bred, i waatung wakaak paa uni, i bik paai, ma i tabaara anuna kum naat na wawer mai. I piri naa, "Muaat a rakaan paai, bi ia a paning." ²³ Namur i lo paa a kaap, i waatung wakaak paa uni, i taari taan diat, ma diat raap diat inim koni. ²⁴ Ma i piri taan diat, "Bi ia a gaaping, a kunubu baa i aal ungaai taa God ma ra taara. A gaaping mi i talabo u ra mongoro. ²⁵ Iaau pir a lingtatuna taa muaat naa, pang inim balet ma ta waain, tuk baa ang inim a matakina waain u ra mataanitu anun God."

²⁶ Io, baa diat aa kelekele paa, diat waan tato unaanga u ra Taangaai na Oliwa.

Iesu i pirpir muga u ra weoro anun Petero

(Mt 26:31-35; Lk 22:31-34; Io 13:36-38)

²⁷ Iesu i piri taan diat naa, "Muaat raap muaat a waan paa ku kon iaau, maa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, God i piri naa, 'Ang um a tena baboura sip, ma a kum sip diat a welulu werweraan.'

Saak 13:7

²⁸ Iaku baa iaau aa tur balet ko ra minaat, ang muga urong Gaalilaia." ²⁹ Petero i piri taana naa, "Baa diat raap diat a waan paa kon ui, iaau painte." ³⁰ Iesu i piri taana naa, "Iaau pir a lingtatuna taam, umari u ra marum, baa a kareke pa in weru kurkurekatuk utbaai, un weoro tula pakaan naa pa u nunura iaau." ³¹ Ma Petero i pirpir dekdek karomi naa, "Pang weoro kon ui. In koina ku baa daar raap daar a ora wirua." A kum naat na wawer raap kaai diat piri ut lenmaa.

Iesu i aaraaring u ra wanua Getsemaane

(Mt 26:36-46; Lk 22:39-46)

³² Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan paat u ra wanua a iaana Getsemaane, ma i piri taan diat naa, "Muaat a ki ku min, ma iaau ang aaraaring paa." ³³ Io, i ben paa Petero, Iaakobo ma Ioanes. U ra pakaana bung maa i kariaana a ngaala na tapunuk ma i mawaat aakit a nuknukina. ³⁴ I piri taan ditul naa, "Anung lalaaun i mawaat aakit ma ra tapunuk, marawaai ma ang maat mai. Mutul a ki ut min, ma mutul a baboura." ³⁵ I waan kinalik taau unamuga, i puka ruru unapia, ma i aaraaring kupi a pakaana bung na minaat in waan likaa wai, baa gun in koina lenmaa. ³⁶ I aaraaring naa, "Tataa, Tataa, a

kum utnaa raap i tale ui un paami, un lo wa a ngunungut na minaat kon iaau. Iaku koku di murmur anung nemnem, din murmur ut anum nemnem.”

³⁷ Baa i waan talili, i babo ditul, ditul aa inep duman. I tiri Petero naa, “Simon, lelawaai, u inep duman ku? Pa un pet laar paai kupi un baboura ta kinalik na pakaana bung ku? ³⁸ Mutul a baboura, ma mutul a aaraaring, kupi koku mutul puka u ra walwalaam. A niomutul i nem na taraam, iaku a panimutul i bilua.”

³⁹ Io, i waan, ma i aaraaring balet ma ra niaaring baa ia waatung taai mun. ⁴⁰ Baa i waan talili balet, i babo ditul baa ditul aa inep duman balet, kabina a mataanditul i uwaaia aakit. Pa ditul nunurai baa aawa maa ditul a baalui mai. ⁴¹ Baa i wetula pakaana winawaan talili anuna karom ditul, i piri naa, “Mutul a inep liklik maku? I ot ku! A pakaana bung ia waan paat. Baboi, di aa wagu taa Natu ra Muaana ma din taar taai u ra limaa ra kum tena aakaina. ⁴² Mutul tur, daat a waan! Baboi, a muaana baa in wagu ta iaau bari ma ia.”

Di aal paa Iesu

(Mt 26:47-56; Lk 22:47-53; Io 18:3-12)

⁴³ Baa Iesu i pirpir utbaai, Iudaas, raa ko ra 12 naat na wawer, i waan paat, diat ma ra kor na taara. Diat lo a kum liwan na wineium ma ra kum pakaana naalnaal. A kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum mukmuga diat tula wa diat. ⁴⁴ Ia baa in wagu taa Iesu ia wapua muga taa a kor na taara u ra wakilang baa in paami un Iesu naa, “Ia baa ang dum a papaara waana, ia ut maa. Muaat a paam akoto paai, muaat a ben ingen paai ma muaat a baboura baat wakaaki.”

⁴⁵ Io, Iudaas i waan maut karom Iesu ma i piri naa, “Tena Wawer!” Ma i dum

a papaara waana. ⁴⁶ Ma a taara maa diat paam akoto paa Iesu ma diat aal paai.

⁴⁷ Raa kon diat baa diat turtur marawaai, i aalum paa anuna in liwan na wineium, ma i pakaat a tultul anu ra mukmuga na tena wetabaar karom God, ma i kutu wa in talingaana. ⁴⁸ Ma Iesu i piri taan diat naa, “Lelawaai, iaau duk a ngaala na tena pet apurpuruan, maa mi muaat waan paat ma ra kum liwan na wineium ma ra kum pakpakaana naalnaal kupi muaat a paam akoto iaau? ⁴⁹ U ra kum bungbung raap daat kiki u ra ruma na wetabaar, iaau laana wer a taara, ma pa muaat aal iaau. Iaku di paami lenmi kupi din paam ot paa a pirpir u ra Buk Taabu.” ⁵⁰ Ma a taara na wawer raap anun Iesu diat welulu weraan paa koni.

⁵¹ Raa baarmaan baa i laana murmur Iesu, i mong paa ku ma ina maalu. Baa diat paam akoto paai, ⁵² i ong wa ku anuna ina maalu, ma i welulu, i towaturia maku.

Iesu i tur u ra naagagon namataa ra taara na kiwung

(Mt 26:57-68; Lk 22:54-55, 63-71; Io 18:13-14, 19-24)

⁵³ Diat ben paa Iesu karom a mukmuga na tena wetabaar karom God. Ma a kum ngaala na tena wetabaar karom God, a kum mukmuga, ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat waan paat ungaai matira. ⁵⁴ Petero i murmur waanawaana Iesu, iaku maa i welwelik ut, ma i ruk u ra pakaana anu ra mukmuga na tena wetabaar karom God, ma i manir naa ra nguan ungaai ma ra kum tena baboura.

⁵⁵ A kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra taara na kiwung raap diat baat kup ta aakaina utnaa baa Iesu ia paam taai, kupi diat a takunai mai, ma diat a aak dokoi uni, iaku maa pa diat baat laar paa ta utnaa. ⁵⁶ Mongoro diat pir a kum warwaruga na pirpir un Iesu,

ia ku anundiat kum pirpir pa i waan ungaai. ⁵⁷Raa taara diat tur ma diat pir a kum warwaruga na pirpir un Iesu naa, ⁵⁸“Miaat walangoroi i piri lenbi, ‘Ang reng wa a ruma na wetabaar mi baa a taara diat paami, ma un ta tula bung ku ang paam paa te baa wakir a taara diat paami.’” ⁵⁹Iaku anundiat kum pirpir kaai pa i waan ungaai.

⁶⁰A mukmuga na tena wetabaar karom God i tur taau namuga taan diat ma i tiri Iesu naa, “Lelawaai, pa un baalu a kum pirpir na wetakun mi karom ui?” ⁶¹Iaku Iesu pa i pirpir. A tena wetabaar maa i tiri balet naa, “Ui Kaarisito, a Natun God, ia baa i daan takum, baa pate?” ⁶²Iesu i piri, “Iaau ut maa, ma namur muaat a babo Natu ra Muaana in ki u ra papaara ot na limaan God, ia baa i dekdek aakit, ma in waan paat u ra kum baakut taanginaanga u ra maawa.” ⁶³A mukmuga na tena wetabaar i kaankaan ma i aal rabaana anuna ina maalu ut ma i piri naa, “Daat nem balet ma ta pirpir na wetakun kup aawa? ⁶⁴Muaat aa walangoro taa anuna pirpir aakaka un God. Aawa muaat nuki?” Io, diat raap diat mulaaot baa Iesu in wirua. ⁶⁵Raa taara kon diat, diat kamia Iesu, diat pulu baat taa a mataana, diat tibuli ma diat piri taana naa, “Ui a propet, un wapua miaat, woi maa i tibul ui!” A kum tena baboura diat ben paai ma diat raapui.

Petero i weoro kon Iesu

(Mt 26:69-75; Lk 22:56-62; Io 18:15-18, 25-27)

⁶⁶Baa Petero i ki utbaai nataamaan u ra ruma maa, raa tauraara, a tultul anu ra mukmuga na tena wetabaar karom God i waan paat. ⁶⁷Baa i babo Petero kuraa i manir, i babo dekdeki ma i piri naa, “Ui kaai raa kon diat baa muaat weweur ma Iesu a te Naasaret.” ⁶⁸Iaku i weoro lenbi, “Pa iaau nunura a utnaa maa u pirpir uni, ma pa iaau kaapa uni.” Ma

i waan urong naa ra bonanaaka i ra lipip. Ma a kareke i kurkurekatuk maut. ⁶⁹A tabuan i babo paai balet, ma i wapua diat baa diat tur matira naa, “A muaana mi ia kaai raa ut kon diat mi.” ⁷⁰Petero i weoro balet.

Namur kinalik, diat baa diat tur marawaai karom Petero, diat piri taana naa, “A lingtatuna ut baa ui kaai raa kon diat, maa ui a te Gaalilaia.” ⁷¹Ma i weweliman karom diat, i piri naa, “God in naagagon aakaka iaau baa ang warwaruga. Pa iaau nunura a muaana maa muaat pirpir uni.” ⁷²Ma a kareke i weru pakaana kurkurekatuk maut. Ma Petero i nuk paa a pirpir baa Iesu ia pir taai taana naa, “Baa a kareke pa in weru pakaana kurkurekatuk utbaai, un weoro kon iaau tula pakaan.” Io, i taangi aakit maut.

Iesu i tur namataan Pilaato

(Mt 27:1-2, 11-14; Lk 23:1-5; Io 18:28-32)

15 Baa i malaana kinalik, a kum ngaala na tena wetabaar karom God, a kum mukmuga, ma a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra taara na kiwung raap, diat pirpir ungaai. Diat wi paa a ru limaan Iesu, diat ben paai ma diat taar taai karom Pilaato. ²Pilaato i tiri naa, “Ui maa a King anu ra taara Iudaia?” Ma Iesu i baalui naa, “Ma raa ut ia u aa piri.” ³A kum ngaala na tena wetabaar karom God diat takuna Iesu un ta mongoro na utnaa. ⁴Pilaato i tiri Iesu balet naa, “Pa anum ta pirpir na binabaalu? Baboi, mongoro na utnaa aakit mi diat takuna ui mai.” ⁵Iesu pa i baalui ma ta pirpir, ma Pilaato i kakaian aakit uni.

Diat mulaaot wa Iesu baa in maat

(Mt 27:15-26; Lk 23:13-25; Io 18:39-19:16)

⁶U ra kum kilakilaala raap u ra kum lukaara na waan likaai, Pilaato i laana

palaa wa raa karabus baa a taara diat aaring kupi. ⁷U ra kilaala maa, raa muaana a iaana Baaraabaas i ki u ra karabus. Ia raa kon diat baa diat weium ma ra mataanitu, ma diat aak doko a taara u ra wineium. ⁸Baa a kor na taara diat waan paat karom Pilaato, diat aaringi naa in palaa wa balet ta karabus. ⁹Ma Pilaato i tiri diat naa, “Muaat nemi naa ang palaa wa a ‘king anu ra taara Iudaia’ karom muaat?” ¹⁰I piri lenbi kabina ia nunurai naa a kum ngaala na tena wetabaar karom God diat taar taa Iesu ku karomi u ra aakaina nuknukindiat. ¹¹Iaku a kum ngaala na tena wetabaar karom God diat wowo taa a kor na taara kupi diat a aaring Pilaato baa in palaa taa Baaraabaas karom diat. ¹²Pilaato i tiri diat balet, “Aawa maa ang paami un ia baa muaat waatungi naa a king anu ra taara Iudaia?” ¹³Ma diat ge dekdek ku ma ra pirpir naa, “Aak waati u ra bolo!” ¹⁴Pilaato i tiri diat balet naa, “Aawa kabina? Woi na aakaina utnaa maa ia paam taai?” Iaku diat ge dekdek ku ma ra pirpir naa, “Aak waati u ra bolo!” ¹⁵Pilaato i nemi kupi in wagaai a taara, io, i palaa wa Baaraabaas karom diat. Baa di aa raapu tataa Iesu, Pilaato i taar taai taa ra kum tena wineium kupi diat a aak waati u ra bolo.

**A taara na wineium
diat tataur un Iesu**

(Mt 27:27-31; Io 19:2-3)

¹⁶A kum taara na wineium diat aal paa Iesu unaruma u ra liplip i ra ngaala na ruma anu ra nundiat mukmuga, ma diat wataa ungaai paa a kikil na taara na wineium raap. ¹⁷Diat wamong taai ma ra in taar na maalu, diat limaai paa in

aaru i taar lalakono ma diat ung taai u ra in lorina welaar ma ra in kaaeng.[‡] ¹⁸Diat wataai naa, “Ui maa a king anu ra taara Iudaia!” ¹⁹Diat raapraapu in lorina ma ra in diwaai, diat kamiai, diat ki but keke naana, ma diat urur karomi. ²⁰Baa diat aa tataur paa uni, diat palaa wa in taar na maalu koni. Diat wamong taai balet ma ra anuna kum maalu, ma diat ben apari paai kupi din aak waati u ra bolo.

Di aak waat Iesu u ra bolo

(Mt 27:32-44; Lk 23:26-43; Io 19:17-27)

²¹U ra aakapi a kum tena wineium diat baraata paa raa te Kirene, a iaana Simon, a taman Aaleksaander ma Rupus, i waan kon raa taamaan kupi in waan unaanga Ierusalem. Diat wowo taai kupi in lo a bolo anun Iesu.

²²Diat ben Iesu kup a wanua di waatungi ma Golgotaa, a kukuraaina “Pia na Lor.” ²³Diat taar taa a waain taana, a waain baa di ung ungaai ma ra mira, iaku pa i nem na inimi. ²⁴Diat aak waat taai u ra bolo, ma diat pilaai laaki kup anuna kum maalu kup woi kon diat in lo ta maalu.

²⁵Baa i 9 na pakaana bung u ra malaana diat aak waati u ra bolo. ²⁶Diat timu taa a pirpir na wetakun uni nate u ra bolo lenbi,

“A KING ANU RA TAARA IUDAIA.”

²⁷⁻²⁸Diat aak waat taa kaai ru tena walong ungaai mai un raa ru bolo, raa u ra papaara ot na limaana, ma raa u ra papaara maira.[¶]

²⁹Ma diat baa diat waanwaan aakit Iesu, diat pir aakakai ma diat liliaa lorindiat karomi. Ma diat piri naa, “Ui ma maa baa u piri naa un reng wa a ruma

[‡]15:17 In kaaeng ma ra in taar na maalu diaar babo welaar ma ra minong anu ra king.

[¶]15:27-28 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Di paami lenmi kupi din paam ot paa a pirpir uni u ra Buk Taabu lenbi, “Di luk ungaai paai ma ra kum tena aakaina.”*

na wetabaar, ma un paam paai balet ku un ta tula bung, ³⁰mi un walaau pa ui ma, ma un pari ko ra bolo.” ³¹A kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat kaai diat tataur un Iesu, diat pir wetwetalaa karom diat naa, “I walaau paa a taara ingen, iaku ia ut pa in walaau laar paai. ³²Baa ia a Kaarisito, a King anu ra taara Israael, mi ut in pari ko ra bolo, kupi daat a baboi, ma daat a nurnur uni.” Ma diaar kaai, baa di aak waat ta diaar u ra ru bolo ungaai mai, diaar pir aakakai.

Iesu i maat

(Mt 27:45-56; Lk 23:44-49; Io 19:28-30)

³³Baa i 12 pakaana bung u ra mage, a buaal raap i baboto tuk un tuluina pakaana bung u ra maluraap. ³⁴Baa i tuluina pakaana bung, Iesu i kulkulaai dekdek lenbi, “Eloi, Eloi, lemaa saabaakaataani?” A kukuraai ra pirpir mi i lenbi, “Anung God, anung God, i lawaai maa u waan paa kon iaau?” *Kele 22:1*

³⁵Raa taara kon diat baa diat tur marawaai, baa diat walangoroi diat piri naa, “Baboi, i wewataai kup Eliaas.”

³⁶Raa kon diat i welulu ma i lo paa raa utnaa baa i laana lo koto a polo. I puk paai u ra waain baa i matitir, i ung paai u ra in diwaai ma i tulaa tatoi un-aanga nate kupi Iesu in inimi. Ma i piri taan diat naa, “Tot, daat a baboi kumun. Lelawaai, Eliaas in waan pari kupi in lo pari paai baa pate?” ³⁷Ma Iesu i kulkulaai dekdek paa, ma i ung wa anuna lalaau.

³⁸Ma ina maalu na babaat kutu naruma u ra ruma na wetabaar i tarabaat weraan, turpaai taanginaanga nate tuk napia. ³⁹A mukmuga anu ra kum tena wineium i tur taau naa ra bolo, baa i walangoro Iesu i kulkulaai ma i babo a mangaana minaat baa i paami, i piri naa,

“I lingtatuna aakit, a muaana mi a Natun God.”

⁴⁰Raa kum tabuan kaai diat tur wel-welik taau ut ma diat babo a kum utnaa mi. Kuraa naliwan taa ra kum tabuan maa, raa tula tabuan kaai, Maaria Maagd-alene, ma Saalome ma Maaria kaai a naan Ioses ma Iaakobo a baarmaan. ⁴¹Ditul mi ditul murmur Iesu baa i ki Gaalilaia, ma ditul laana waraauti. Ma mongoro na tabuan kaai, baa diat weur ungaai mai unaanga Ierusalem, diat ki matira.

Di wainep Iesu u ra babaang na minaat

(Mt 27:57-61; Lk 23:50-56; Io 19:38-42)

⁴²⁻⁴³Raa muaana a iaana Iosep, a te Aarimaatia, ia raa ko ra taara na kiwung, a ngaala na muaana baa a taara diat laana rui, i kiki walaang kup a mataan-itu anun God. Baa ia maluraap u ra bung na waninaar, a bung namuga taa ra Bung Saabaat, i waan karom Pilaato, pa i burut, ma i aaring paa a minaat in Iesu koni.

⁴⁴Pilaato i kakaian baa i walangoroi naa Iesu ia maat. I wataa paa a mukmuga anu ra kum tena wineium, i tiri naa, “Naangaiian maa Iesu i maat?” ⁴⁵Baa ia manaana paa taa ra mukmuga mi, i mulaaot taa a minaat in Iesu karom Iosep. ⁴⁶Ma Iosep i kul paa in koina maalu, i lo pari paa Iesu, ma i pulu paai ma ra ina maalu maa. Namur i wainep taai u ra babaang na minaat, baa di aa kil taai u ra papaara waat, ma i tul baat taa a mataa ra babaang na minaat ma ra ina ngaala na waat. ⁴⁷Maaria Maagd-alene ma Maaria, a naan Ioses, diaar babo taa a wanua mi di wainep Iesu uni.

Iesu i tur balet ko ra minaat

(Mt 28:1-8; Lk 24:1-12; Io 20:1-10)

16 Baa a Bung Saabaat ia raap, Maaria Maagd-alene, ma Maaria naan Iaakobo, ma Saalome ditul kul paa

a kum utnaa baa i aangawian kupi ditul a wamong a minaat in Iesu mai. ²Baa in mage ia waan paat u ra malaana kinalik u ra mugaana bung u ra wik, a tula tabuan ditul waan kup a babaang na minaat. ³Baa ditul waan waanwaan ditul tiri wetwetalaa ditul, “Woi ma in waraaut datul kupi in tul ingen wa ina waat marong ko ra mataa ra babaang na minaat?” ⁴Baa ditul babo takado urong, ditul baboi baa di aa tul ingen wa ina ngaala na waat maa. ⁵Baa ditul ruk u ra babaang na minaat, ditul babo raa baarmaan, i ki taau u ra papaara ot na limaanditul, i mong paa ma in kabaang na maalu. Baa ditul babo paai ditul burut.

⁶A muaana maa i piri taan ditul naa, “Koku mutul burut. Iaaun nururai naa mutul baat kup Iesu a te Naasaret, ia baa di aak waat taai u ra bolo. Ia lalaaun balet, pa i ki ma min. Mutul a babo a wanua baa di wainep taai iaai. ⁷Mutul a waan, mutul a wapua anuna kum naat na wawer ma Petero kaai naa, ‘Iesu in muga urong Gaalilaia. Muaat a baboi marong, welaar ma ia wapua muga ta muaat.’”

⁸Io, ditul welulu ko ra babaang na minaat ma ra ngaala na bunurut ma ditul dadader, ma pa ditul wapua te un ta piri kabina ditul burut aakit.[§]

Iesu i waan paat karom Maaria Maagdalone

(Mt 28:9-10; Io 20:11-18)

[⁹Baa Iesu ia lalaaun paat balet u ra malaana kinalik u ra mugaana bung u ra wik, i waan paat karom Maaria Maagdalone, ia baa i lu irok wa 7 na tabaraan koni. ¹⁰Maaria Maagdalone i waan ma i wapua diat baa diat laana murmur Iesu, baa diat tapunuk ma diat taangtaangi

kupi. ¹¹Baa diat walangoroi naa Iesu ia lalaaun balet ko ra minaat ma Maaria ia babo taai, pa diat nurnur uni.

Iesu i waan paat karom ru naat na wawer

(Lk 24:13-35)

¹²Namur Iesu i waan paat karom ru naat na wawer baa diaar waanwaan u ra aakapi. Ma a panin Iesu i babo raaungaana. ¹³Baa diaar waan talili balet, diaar wapua a kum naat na wawer raap, iaku pa diat nurnur kaai un diaar.

Iesu i waan paat karom 11 naat na wawer

(Mt 28:16-20; Lk 24:36-49; Io 20:19-23; Aap 1:6-8)

¹⁴Namur i waan paat paa karom 11 naat na wawer baa diat ki na winangaan. Ma i kaankaan karom diat, kabina pa diat nurnur, ma i dekdek a balaandiat, ma kabina baa pa diat nurnur un diat baa diat aa babo taai naa ia lalaaun balet. ¹⁵Ma i piri taan diat naa, “Muaat a waan u ra rakrakaan buaal raap, ma muaat a warawaai ma ra Koina Wewapua karom a taara raap. ¹⁶Ia baa i nurnur ma di baapitaaisoi din walaau. Iaku ia baa pa i nurnur din taar a dekdek na naagagon na binabaalu karomi. ¹⁷A kum tena nurnur diat a paam a kum utnaa na kakaian bi: Diat a lu irok wa a kum tabaraan ma ra iaang, diat a piri ma ra kum aalawur matakina piri, ¹⁸diat a paam a kum wui baa i laana karaat doko a taara, iaku pa in baanaakaka diat, ma baa diat a inim a minminaat, ia kaai pa in baanaakaka diat maut, ma diat a ung a limaandiat u ra kum malaapaang, ma diat a laangalaanga.”

[§]16:8 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Maarko i ngo ku min. Diat nuki naa te ingen i timu taa a kum rina 9-20.

Iesu i waan tato unaanga u ra maawa

(Lk 24:50-53; Aap 1:9-11)

¹⁹Baa a Tadaaru Iesu ia pirpir taau taan diat, God i lo tato paai unaanga u ra maawa, ma i ki u ra papaara ot na

limaana. ²⁰Anuna kum naat na wawer diat waan, ma diat warawaai taltalili. Ma a Tadaaru i papaam waraaut diat, ma i walingtatuna anuna pirpir ma ra kum utnaa na kakaian baa i waan ungaai mai.]

A Koina Wewapua un Iesu Kaarisito

Lukaa

i timui

A pirpir kaapa muga

Lukaa i timu a buk mi. Wakir ia raa ko ra 12 naat na wawer anun Iesu. Ma wakir kaai ia a te Iudaia, ia a te Grik. Anuna taamaan kanaapi duk Aantiokia u ra papaar Siria. Lukaa pa i babo taa a kum utnaa baa Iesu i paami. I lo man-aana ku kon diat baa diat wewapua un Iesu.

Namuga anuna pinapaam a doktaa, ma i nunura wakaak a pirpir Grik.

A buk mi a mugaana buk baa Lukaa i timui, ma i timu kaai a buk Aapostolo. I timu a buk mi kupi a taara Grik diat a nunura wakaak a pirpir un Iesu ma diat a nurnur uni. Diat a nunurai naa Iesu i waan pari urin kupi in walaau na taara raap. Lukaa i timu kaai un Iesu naa i waan paat a muaana mulu, ma i pirpir u ra nuna maarmaari karom a iba na taara ma karom daat raap raaraa.

I timu kaai u ra kum utnaa bi: A pir walaawa karom God, a dekdek i ra Takado na Nion, a niaaring, ma a lalaun anu ra kum iba na taara ma ra kum tadaaru na taara.

A winawaan i ra buk Lukaa:

A turturpaai ra buk mi (1:1-4)

A binabuta anun Iesu ma Ioaanes a Tena Baapitaaiso (1:5-2:52)

A pinapaam anun Ioaanes a Tena Baapitaaiso (3:1-20)

Di baapitaaiso Iesu ma namur Saataan i walaami (3:21-4:13)

Iesu i papaam irong Gaalilaia (4:14-9:50)

Iesu i waan unaanga Ierusalem (9:51-19:27)

A tintinip na wik ma ra minaat anun Iesu (19:28-23:56)

A tinur balet anun Iesu ko ra minaat, ma ra nuna winawaan tato (24:1-53)

1 Karom Tiopilo, Mongoro diat walaari ma diat aa pet ot paa a timu u ra kum utnaa i waan paat karom miaat. ²Diat baa diat aa babo taa a kum utnaa mi ko ra turpaaina, ma diat wer a taara u ra Koina Wewapua, diat wapua miaat u ra kum utnaa mi. ³Io, iaau kaai iaau aa tikan apaat paa kum utnaa mi ko ra turpaaina, lenmaa iaau nuki naa i koina baa ang timu taai taam, Tiopilo a tadaaru. Ang timu a kum utnaa mi welaar ma ra wemur na winawaan paat anundiat, ⁴kupi un nunurai naa a kum utnaa di aa wer ta ui uni, i lingtatuna ut.

A wewapua kaapa muga baa din buta Ioaanes a Tena Baapitaaiso

⁵U ra kilaala baa Erodes i king u ra papaar Iudaia, raa tena wetabaar karom God a iaana Saakaria, ko ra kikil anun Aabia. Saakaria, anuna taulaa a iaana Elisabet, ia kaai ko ra wuna taara anun Aaron. ⁶Diaar a ru tena takado namataan God, diaar murmur wakaak a kum wetulaa ma ra kum Naagagon raap anu ra Tadaaru. ⁷Iaku pa ta natundiaar, maa Elisabet i bi, ma diaar aa takaana kaai.

⁸Raa bung u ra kum bungbung na wetabaar anu ra kikil anun Saakaria, Saakaria ut i paam anuna pinapaam na wetabaar namataan God. ⁹Welaar ma ra mangamangaan na pipilak baa a kum tena wetabaar karom God diat laana muri, diat pilak paa Saakaria kupi ia ut in ruk u ra ruma na wetabaar anu ra Tadaaru, ma in tun a utnaa baa i aangawian wakwakaak. ¹⁰U ra pakaana bung baa i tun a utnaa baa i aangawian wakwakaak, a taara na lotu raap baa diat tur nataamaan diat aaraaring.

¹¹A aangelo anu ra Tadaaru i waan paat karom Saakaria, ma i tur taau u

ra papaara ot naa ra luwu na tuntun wetabaar, baa di tun a utnaa baa i aangawian wakwakaak uni. ¹²Baa Saakaria i babo paai, a panina i urugian, ma i burut aakit uni. ¹³Ma a aangelo i piri taana naa, “Saakaria, koku burut, God ia walangoro anum niaaring, ma anum tabuan Elisabet in buta paa ta natumlik a muaana, ma un taar a iaana baa Ioanes. ¹⁴Un gaaiia aakit uni, ma mongoro kaai diat a gaaiia u ra nuna binabuta, ¹⁵maa in ngaala namataa ra Tadaaru. Pa in inim a waain, baa a palaa na longlong, ma baa pa din butai utbaai ia teng ma ra Takado na Nion. ¹⁶Ma in ben talili ta mongoro na taara Israael karom a Tadaaru anundiat God. ¹⁷In dekdek aakit welaar ma ra propet Eliaas, in muga taa ra Tadaaru, kupi in ben ungaai balet a kum tamtamaa ra kum naat karom a kum natnatundiat kupi diat a wemaraam balet, ma in ben paa a taara na wabulbul balet kup a koina ninunuk anu ra kum takado na taara, kupi in wanaar a taara anu ra Tadaaru kup anuna winawaan paat.”

¹⁸Saakaria i tiri aangelo naa, “Ang nunura lelawaai naa a utnaa mi in waan paat? Maa mir, mir aa takaana raap.” ¹⁹Ma aangelo i baalui naa, “Iaau Gaabriel, iaau laana tur namataan God. Ia ut i tula wa iaau kupi ang wapua ui, ma ang lo a koina wewapua mi karom ui. ²⁰Iaku ui, pa u nurnur u ra nung pirpir. In waan paat takado ut u ra kilaalaina. Baboi, mi pa un pirpir, maa kabina pa u nurnur. Un munga ku tuk u ra pakaana bung baa a utnaa mi in waan paat uni.”

²¹U ra pakaana bung maa a taara diat kiki walaang kup Saakaria, diat ngaraa baa ia ki iwan aakit u ra ruma na wetabaar. ²²Baa i waan pari, pa i pirpir laar paai ma karom diat, i tututuk maku karom diat ma ra ru limaana. Io, diat nunurai naa Saakaria ia babo taa ta binabo u ra ruma na wetabaar.

²³Baa ia raap anuna pakaana bung na pinapaam, i waan talili kup anuna taamaan. ²⁴Ma namur, Elisabet anuna tabuan i kipbaala, ma lima na kalaang pa i waan ingen paa ko ra ruma. ²⁵Ma i piri naa, “Mi maraagaam a Tadaaru i waraaut iaau ma i lo wa a utnaa baa iaau wawirwir uni naa ra taara.”

Di wapua Maaria naa in buta Iesu

²⁶Baa ia 6 na kalaang anun Elisabet, God i tula wa aangelo Gaabriel urong Gaalilaia un raa taamaan a iaana Naasaret. ²⁷I waan karom a inip na tabuan a iaana Maaria, a pet webaat anun Iosep, ia baa ko ra wuna taara anun king Dewid. ²⁸A aangelo i ruk karom Maaria ma i piri taana naa, “Un gaaiia, u daan aakit! A Tadaaru i ki karom ui.” ²⁹Ma Maaria i nuknuk laklagon aakit u ra pirpir mi, baa aawa a kukuraaina. ³⁰Ma a aangelo i piri taana naa, “Maaria, koku burut, God i gaaiia aakit un ui. ³¹Walangoro! Un kipbaala, un buta paa a naat muaana, ma un taar taa a iaana baa Iesu. ³²Ma a iaana in rarang, ma din waatungi naa a Natun God a Ngaala Aakit. Ma a Tadaaru God, in waki taai u ra kiki na king anun tabuna Dewid, ³³ma in naagagon takum a wuna taara anun Iaakob, ma anuna mataanitu pa in raap.” ³⁴Maaria i tiri aangelo naa, “In papet lelawaai mi, maa pa mir laa ungaai ma ta muaana?” ³⁵A aangelo i baalui naa, “A Takado na Nion in ki un ui, ma a dekdekin God a Ngaala Aakit in pulu baat ui. Lenmaa a Tena Gomgom baa un buta paai, din waatungi naa a Natun God. ³⁶Baboi, a kakum Elisabet ia takaana, ma di waatungi naa a bi, iaku mari ia kipbaala, ma ia 6 na kalaang anuna. ³⁷Maa pa ta utnaa i dekdek karom God.” ³⁸Ma Maaria i piri naa, “Iaau, iaau a tultul anu ra Tadaaru, din paami un iaau welaar ma ra num pirpir.” Ma a aangelo i waan paa koni.

Maaria i waan karom Elisabet

³⁹ Namur Maaria i waninaar paa, ma i waan tato gagaa kup a taamaan baa i ki nate u ra kum taangaai u ra papaar Iudaia. ⁴⁰ I ruk u ra ruma anun Saakaria, ma i wataa na gaaia paa Elisabet. ⁴¹ Baa Elisabet i walangoro paa a wewataai na gaaia anun Maaria karomi, a naat i gula u ra in balaana, ma Elisabet i teng ma ra Takado na Nion. ⁴² Ma i pirpir ma ra ngaala na ingaana naa, “Ui u daan taa ra in tabuan raap, ma a naat kaai baa un butai i daan. ⁴³ Iaa u woi na mangaana tabuan mi maa naa ra nung Tadaaru in waan karom iaau? ⁴⁴ Baa iaau walangoro anum wewataai na gaaia karom iaau, a naat i gaaia, ma i gula u ra in balaang. ⁴⁵ U daan baa u nurnur naa a pirpir anu ra Tadaaru karom ui in waan paat lingtatuna.”

Maaria i pir walaawa paa God

⁴⁶ Maaria i piri naa,
 “A niong i pir walaawa paa a Tadaaru,
⁴⁷ ma in balaang i gaaia un God, anung Tena Walaau,
⁴⁸ maa i maari iaau anuna tultul na tabuan, baa iaau a tabuan biao ku iaau.
 Turpaai mari a kum taaun taara raap diat a piri un iaau naa iaau daan,
⁴⁹ maa ia baa i Dekdek, ia paam taa a kum ngaala na utnaa un iaau,
 a iaana i gomgom.
⁵⁰ Anuna maarmaari i ki karom a kum taaun taara raap baa diat rui.
⁵¹ I paam a kum dekdek na pinapaam ma ra limaana,
 ma u ra dekdekina i kamaar weraana wa diat baa diat aamaamaan ngaala u ra nuknukindiat.
⁵² I ong pari wa a kum king ko ra nundiat kum kiki na ngaala,
 ma i wangaala pa diat baa di nuki naa diat a taara biao ku.

⁵³ I tabaara a kum iba na taara ma ra kum kokoina utnaa
 ma i tula wa a kum tadaaru ma ra pabon na limaandiat.

⁵⁴ I waraaut anuna kum tultul, a taara Israel,

maa i nuk paa anuna maarmaari

⁵⁵ karom Abaraam ma ra nuna wuna taara takum,

welaar ma ia pir taai karom anundaat wuna taara taanga namuga.”

⁵⁶ Ma Maaria i ki karom Elisabet welaar ma tula kalaang, ma namur i waan talili balet kup anuna taamaan.

Elisabet i buta Ioanes a Tena Baapitaaiso

⁵⁷ Io, baa a bung anun Elisabet i ot kupi in babuta uni, i buta paa a naat muaana. ⁵⁸ A kum teptepaana ma a kum kakuna diat walangoroi baa a Tadaaru i maari aakit Elisabet, ma diat gaaia ungaai mai.

⁵⁹ Baa ia 8 na bung anu ra naat, diat waninaar kupi din poko kikili, ma diat nemi kupi diat a taar taa a iaan tamaana Saakaria uni. ⁶⁰ Iaku naana i piri naa, “Koku, a iaana ut Ioanes.” ⁶¹ Diat piri taana naa, “Pa ta kakum i lo a iang maa.” ⁶² Namur diat paam a kum wakilang ma ra limaandiat karom tamaana, ma diat tiri naa woi na iang i nemi naa din ungi u ra naat. ⁶³ Ma i tutuk kup ta utnaa baa in timtimu uni, ma i timui naa, “A iaana Ioanes.” Diat raap diat kakaian. ⁶⁴ Ma a waan Saakaria i paapa, ma in kaarmene i tapalaa, ma i pirpir maut, i pir walaawa paa God. ⁶⁵ Ma a kum teptepaandiaar raap, diat burut aakit. A kum pirpir u ra utnaa mi, i waan werweraan u ra kum taamtaamaan baa diat ki nate u ra kum taangaai u ra papaar Iudaia. ⁶⁶ Diat raap baa diat walangoroi, diat nuknuk aakit uni, ma diat piri naa, “A mangaana naat aawa mi?” Maa diat baboi naa a dekdek i ra Tadaaru i ki uni.

Saakaria i pirpir na propet

⁶⁷ Saakaria tamaan Ioaanes, i teng ma ra Takado na Nion, ma i pirpir na propet lenbi,

⁶⁸ “Daat a pir walaawa paa a Tadaaru, a God anu ra taara Israael,

maa ia waan paat karom anuna taara, ma ia kul walaangalaanga pa diat.

⁶⁹ Ia taar taa a dekdek na Tena Walaauun karom daat,

ko ra wuna taara anu ra nuna tultul Dewid,

⁷⁰ welaar ma ia pir taai namuga utbaai ko ra waa ra nuna kum gomgom na propet.

⁷¹ Ia taar taai kupi in walaauun pa daat ko ra nundaat kum ebaar, ma ko ra limaandiat raap baa diat milikuaana daat,

⁷² ma kupi in maari anundaat wuna taara taanga namuga

ma in paam ot paa anuna gomgom na kunubu.

⁷³ I weweliman taau karom tabundaat Aabaraam,

⁷⁴ naa in walaauun pa daat ko ra limaa ra nundaat kum ebaar,

kupi daat a papaam karomi ma pa daat a burut.

⁷⁵ Daat a papaam karomi ma ra mangamangaan baa i gomgom ma i takado namataana,

u ra nundaat kum bungbung na lalaauun raap.

⁷⁶ Ma ui natunglik, din waatung ui, a propet anun God a Ngaala Aakit,

maa un waanwaan muga taa ra Tadaaru, ma un paam aara muga anuna aakapi,

⁷⁷ kupi din wakaapa anuna taara naa din walaauun pa diat,

baa di aa una wa nundiat kum aakaina mangamangaan,

⁷⁸ kabina u ra ngaala na maarmaari anu ra nundaat God.

Ma u ra nuna maarmaari a kaapa na war-walaauun taanginaanga nate in puua paat karom daat.

⁷⁹ In puua un diat baa diat ki u ra baboto, ma u ra baboto na minaata, kupi in muga daat u ra aakapi na maalmaal.”

⁸⁰ Ma a naat i ngaala waanwaan ma i dekdek waanwaan u ra niono. Ma i ki u ra bil na wanua tuk i tur paat karom a taara Israael.

Maaria i buta Iesu

(Mt 1:18-25)

2 U ra kilaala maa, Kaaisaar Aaugusto i naagagoni kupi din timu a iaa ra taara u ra kum taamaan raap baa Rom i naagagon diat. ² Bi ia a mugaana pakaan baa di timu iaandi baa Kirinio i naagagon Siria. ³ Ma a taara raap diat waan kup anundiat kum taamtaamaan mulu kupi din timu iaandiat.

⁴ Iosep kaai i waan ko ra taamaan Naasaret u ra papaar Gaalilaia kup a taamaan Betilem u ra papaar Iudaia. Betilem, a taamaan baa di buta Dewid iaai, maa Iosep ia ko ra wuna taara anun Dewid. ⁵ I waan kupi din timu a iaana, ungaai ma ra iaan Maaria anuna pet webaat. Baa diaar waan Maaria ia kipbaala.

⁶ Ma baa diaar ki irong Betilem, i ot a bung kupi Maaria in babuta uni, ⁷ ma i buta paa a mugaana natuna, a naat muaana. Ma i pului ma ra kum maaluu na naat, ma i wainep taai u ra wuwuwung na winangaan ara kum wewagua, kabina maa a ruma na ininep aagil ia teng paa kon ditul.

A wewapua u ra binabuta anun Iesu karom a kum tena baboura sip

⁸ Raa kum tena baboura sip diat baboura anundiat kum liur na sip u ra marum inaanga nabuaal marawaai u ra taamaan maa. ⁹ Ma a aangelo anu ra Tadaaru i waan paat paa karom

diat, ma ra minamaar anu ra Tadaaru i baarabaara lili diat, ma diat burut aakit.

¹⁰ A aangelo i piri taan diat naa, “Koku muaat burut. Muaat baboi, iaau waan paat karom muaat ma ra koina wewapua baa in wagaai a taara raap. ¹¹ Mari, u ra taamaan anun Dewid, di aa buta paa anumuaat Tena Walaauun, ia baa Kaarisito, a Tadaaru. ¹² Ma muaat a babo kup a wakilang lenbi: A naat di pulu taai ma ra kum maalu na naat, ma di wainep taai ku u ra wuwuwung na winangaan ara kum wewagua.”

¹³ Pa i iwan ku ma a ngaala na kor na aangelo taanginaanga u ra maawa diat waan paat karom a aangelo maa, ma diat pir walaawa paa God lenbi,

¹⁴ “A pir walaawa karom God inaanga nate aakit,

ma a maalmaal u ra rakrakaan buaal raap karom diat baa i gaaia un diat.”

¹⁵ Baa a kum aangelo diat aa waan kon diat unaanga nate u ra maawa, a kum tena baboura sip diat piri naa, “Mi ut daat a waan urong Betilem, daat a babo a utnaa mi ia waan paat, baa a Tadaaru ia wapua ta daat uni.”

¹⁶ Io diat waan gagaa, ma diat baat paa Maaria ma Iosep ma ra naat mangalon baa di wainep taai ku u ra wuwuwung na winangaan ara kum wewagua. ¹⁷ Baa diat babo a naat, diat pir waiaa a pirpir baa aangelo ia wapua ta diat uni u ra naat maa. ¹⁸ Ma diat raap baa diat walangoro a pirpir anu ra kum tena baboura sip, diat kakaian aakit uni.

¹⁹ Baa Maaria i walangoro a kum pirpir mi, i paam akotoi u ra in balaana ma i nuknuk aakit uni. ²⁰ A kum tena baboura sip diat waan talili, diat wangaala paa God ma diat pir walaawa paai u ra kum utnaa diat walangoroi ma diat aa babo taai, welaar ma ra pirpir anu ra kum aangelo.

Di taar a iaan Iesu

²¹ Baa i 8 na bung anu ra naat, ma i ot kupi din poko kikili, di taar taa a iaana baa Iesu, welaar ma ra pirpir a aangelo ia pir taai baa Maaria pa i kipbaala utbaai.

Di taar taa Iesu karom a Tadaaru

²²⁻²⁴ Baa ia raap a kum bungbung na wagomgom anun Iosep ma Maaria, welaar ma ra Naagagon anun Moses, diaar waan unaanga Ierusalem kupi diaar a wetabaar ma “ruina buna baa ru baarman na kuwur,” *Lewi 12:8*

welaar ma ra pirpir na Naagagon anu ra Tadaaru. Io, diaar lo Iesu kaai unaanga Ierusalem, kupi diaar a taar taai taa ra Tadaaru, welaar ma di aa timu taai u ra Naagagon anu ra Tadaaru naa, “A kum mugaana naat muaana raap ma ra kum mugaana muaana na wewagua, din taar ta diat karom a Tadaaru.” *Pin 13:2, 12*

²⁵ Raa muaana i ki inaanga Ierusalem a iaana Simion, a tena takado ma a tena urur kaai karom God. I kiki walaang kup a warwalaauun anu ra taara Israael, ma a Takado na Nion i ki uni. ²⁶ A Takado na Nion ia wapuaana taai karomi naa pa in maat gagaa, in babo muga taa ut a Kaarisito anu ra Tadaaru. ²⁷ A Takado na Nion i muga ruki u ra ruma na wetabaar. Baa i babo paa naadiaarwaana diaar waan paat ma ra naat Iesu kupi diaar a paam a wetabaar welaar ma di aa timu taai u ra kum Naagagon, ²⁸ Simion i lo paa Iesu ma ra ru limaana. Ma i pir walaawa karom God lenbi,

²⁹ “Tadaaru, mi un walaangalaanga wa iaau, anum tultul, kupi ang waan ma ra maalmaal,

welaar ut ma ra num pirpir.

³⁰ Iaau aa babo taa anum warwalaauun ma ra mataang,

³¹ a warwalaauun, baa u aa waninaar paai namataa ra kum wuna taara raap.

³² A kaapa kup in wakaapakaapa anum aakapi karom diat baa wakir a taara Israael, ma kupi a minamaar karom anum taara Israael.”

³³ Tamaana ma naana diaar kakaian aakit u ra kum pirpir mi Simion i piri un Iesu. ³⁴ Simion i pir wadaan diaar, ma i piri taan Maaria, naan Iesu, naa, “A naat mi God i pilak paai kupi mongoro na te Israael diat a wirua uni ma ra mongoro kaai diat a lalaaun uni, ma kupi a wak- ilang baa mongoro na taara diat a milikuaanai. ³⁵ Baa diat a milikuaanai din wapuaana a kum ninunuk ko ra balaan mongoro na taara. Ma ui, a tapunuk baa un kariaanai in welaar ma in liwan na wineium baa in go anum lalaaun.”

³⁶⁻³⁸ Io, raa tabuan bulung, a propet, a iaana Aanaa, i waan paat karom ditul u ra pakaana bung maa. A tabuan mi a natun Paanuel, ko ra wuna taara Aaser. Ia takaana aakaka, ia 84 na kilaala anuna ma i walaa maku. Diaar taulaa paa ku 7 na kilaala ma namur anuna muaana i maat. A tabuan mi pa i waan paa ko ra ruma na wetabaar, i lotlotu u ra bungbung na mage ma u ra bungbung na marum, i laana wawel ma i laana aaraaring. Baa i waan paat karom ditul i waatung wakaak paa karom God, ma i wewapua u ra naat karom diat raap baa diat kiki walaanga paa a war-walaanun anum Ierusalem.

Ditul waan talili balet urong Naasaret

³⁹ Baa Iosep ma Maaria diaar aa paam ot paa a kum utnaa raap welaar ma ra Naagagon anu ra Tadaaru, ditul waan talili balet urong Gaalilaia kup anundiat taamaan Naasaret. ⁴⁰ Ma a naat i tawa ma i dekdek waanwaan, ma i teng ma ra manaana, ma ra maarmaari anum God i ki uni.

Iesu i ki u ra ruma na wetabaar

⁴¹ U ra kum kilakilaala raap tamaan Iesu ma naana diaar laana waan unaanga Ierusalem u ra lukaara na waan likaai. ⁴² Baa ia 12 kilaala anum Iesu, ditul waan unaanga Ierusalem kup a lukaara na waan likaai, welaar ut maa diat laana paami. ⁴³ Baa a lukaara ia raap, diat waan talili balet, ma Iesu i ki okot ku inaanga Ierusalem, iaku tamaana ma naana pa diaar nunurai. ⁴⁴ Diaar nuki naa diat weur ma ra taara. Baa ia raa bung u ra nundiat winawaan talili diaar turpaai kupi diaar a baat kup Iesu naa ra kum kakunditul, ma ra kum teptepaanditul.

⁴⁵ Baa diaar gaana baatbaat taau kupi, diaar waan talili balet unaanga Ierusalem, ma diaar baat kupi man- aanga. ⁴⁶ Baa diaar aa baat paa tula bung, diaar babo baraata paa Iesu u ra ruma na wetabaar. I ki ungaai ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon, i wal- walangoro diat, ma i tirtiri diat. ⁴⁷ Ma diat raap baa diat walangoroi, diat kaka- ian u ra nuna manaana, ma u ra nuna kum binabaalu karom diat. ⁴⁸ Baa diaar babo paai, diaar kakaian, ma naana i piri taana naa, “Natunglik, aawa kabina maa u paami lenmi un mir? Mir ma tamaam mir aa baat raap paa kup ui, ma mir ngaraa aakit un ui.” ⁴⁹ Ma i piri taan di- aar naa, “Aawa maa mur baatbaat kup iaau uni? Pa mur nunurai naa i takado kupi ang ki u ra ruma anum Tamaang?” ⁵⁰ Iaku pa diaar kaapa u ra nuna pirpir.

⁵¹ Namur ditul waan talili urong Naasaret, ma i tartaraam karom diaar, ma naana i nuk akoto a kum utnaa raap mi. ⁵² Iesu i tawa waanwaan u ra panina ma u ra nuna manaana, ma i ngaala a gaaia anum God ma ra taara uni.

**Ioanes a Tena
Baapitaaiso i warawaai**

(Mt 3:1-12; Mk 1:1-8; Io 1:19-28)

3 Baa i wenoina ma lima na kilaala na naagagon anun Kaaisaar Tiberio, Pontio Pilaato a ngaala na mukmuga i naagagon u ra papaar Iudaia, ma Erodes i mukmuga u ra papaar Gaalilaia, ma tenalik Pilipo i mukmuga u ra ru papaar Ituraia ma Traakoniti, ma Lisaanio i mukmuga u ra papaar Aabilene ² ma Aanaas ma Kaaiapaas diaar lo a pina-paam na mukmuga na tena wetabaar karom God. U ra kilaala maa a pirpir anun God i waan paat karom Ioanes, natun Saakaria baa i ki inaanga u ra bil na wanua. ³ Ma i waan u ra kum wanua raap marawaai u ra daanim Ioridaan, i warawaai naa a taara diat a nukpuku ma din baapitaaiso diat, ma God in una wa anundiat kum aakaina mangamangaan. ⁴ Welaar ma di aa timu taai u ra buk anu ra propet Aaisaia naa, "In ingaan raa i wewataai u ra bil na wanua lenbi, "Muaat a paam aara aakapi anu ra Tadaaru, muaat a paam kado anuna kum aakapi. ⁵ A kum maale raap din punang diat ma a kum tiltil raap ma ra kum taangaai din kil kado diat. A kum aakapi baa i pagol din wakadoi, ma a kum wanua i tungtung, din punang kadoi. ⁶ Ma a taara raap diat a babo a war-walaaun anun God." *Aais 40:3-5* ⁷ A kor na taara diat waan paat karom Ioanes kupi in baapitaaiso diat. Ma i piri taan diat naa, "Aai, muaat a kum natu ra kum wui! Woi maa i piri naa muaat a kalaa ino ko ra naagagon na binabaalu anun God baa in waan paat?" ⁸ Muaat a paam a kum utnaa baa in wapuaanai naa muaat aa nukpuku. Ma koku muaat nuki naa God pa in

naagagon muaat maa kabina muaat a wuna taara anun Aabaraam. Iaau piri taa muaat naa, God i pet laar paai kupi in paam apaat paa a wuna taara anun Aabaraam ko ra kum waat bi. ⁹ Di aa ung taa a naawa naa ra kum kapkabina di-waai, ma a kum diwaai raap baa pa diat wa ta koina waindiat, din bur wa diat, ma din ong ta diat u ra nguan."

¹⁰ A kor na taara diat tiri naa, "Aawa maa miaat a paami?" ¹¹ I baalu diat naa, "Ia baa anuna ta ruina maalu na minong, in taar taa tin taan te baa pa nuna tina maalu na minong, lenkaai maa u ra utnaa na winangaan." ¹² Ma raa kum tena lolo tatakomi diat waan paat kupi in baapitaaiso diat. Ma diat tiri naa, "Tena wawer, aawa maa miaat a paami?" ¹³ Ma i baalu diat naa, "Koku muaat lo a tatakomi ngaala taa ra toto di aa naagagon taai." ¹⁴ Ma raa kum tena wineium diat tiri naa, "Ma miaat, aawa maa miaat a paami?" Ma i baalu diat naa, "Koku muaat pet na kaankaan baa paa ku a maani ko ra taara, ma koku muaat wetakun warwaruga, muaat a gaai paa ku anumuaat wedok."

¹⁵ A taara diat kiki walaang kupi Kaarisito. Baa diat walangoro Ioanes, diat nuki naa kanaapi Kaarisito ma mi ia waan paat. ¹⁶ Ma Ioanes i piri taan diat raap naa, "Iaau baapitaaiso muaat ma ra palaa, iaku ia baa i ngaala taang in waan paat, in baapitaaiso muaat ma ra Takado na Nion ma ra nguan. Ma iaau, iaau kinalik aakit taana. ¹⁷ I paam paa anuna saaol u ra limaana kupi in ong weraana a panina wit ko ra wit mulu. Baa ia wali raap taai in ung ungaai anuna wit u ra nuna ruma na wit, ma in tun wa a kum panpanina u ra nguan baa pa in maat." ¹⁸ Baa Ioanes i warawaai karom diat ma ra Koina Wewapua i wadekdek diat ma ra mongoro na pirpir kupi diat a puku anundiat mangamangaan.

¹⁹Ma Ioaanes i pirpir dekdek karom Erodes a mukmuga, kabina maa i taulaa balet ma Erodiaa, a tabuan anun tenalik. Ma i pirpir dekdek u ra kum aakaina utnaa raap kaai baa Erodes ia paam taai. ²⁰Ma Erodes i paam balet ku aakaina mangamangaan baa i waruk taa Ioaanes u ra ruma na karabus.

Ioaanes i baapitaaiso Iesu

(Mt 3:13-17; Mk 1:9-11)

²¹Baa Ioaanes i baapitaaiso a taara raap, i baapitaaiso kaai Iesu. Ma baa i aaraaring, a maawa i tapaapa, ²²ma a Takado na Nion i waan pari, i ung a panina welaar ma ra ina buna, ma i ki taau nate un Iesu. Ma in ingaan raa taanginaanga u ra maawa i piri lenbi, “Ui Natunglik, a naat na wakwakaak, iaau gaai aakit un ui.”

A niluluk na wuna taara anun Iesu

(Mt 1:1-17)

²³Iesu i turpaa anuna pinapaam baa i 30 duk anuna kilaala na lalaaun. Ia a natun Iosep, a nuknuki ra taara ku lenmaa.

Iosep a natun Eli,

²⁴Eli a natun Maataat,

Maataat a natun Lewi,

Lewi a natun Melki,

Melki a natun Iaanaa,

Iaanaa a natun Iosep,

²⁵Iosep a natun Maatatio,

Maatatio a natun Aamos,

Aamos a natun Naaum,

Naaum a natun Esli,

Esli a natun Naagaai,

²⁶Naagaai a natun Maat,

Maat a natun Maatatio,

Maatatio a natun Semein,

Semein a natun Iosek,

Iosek a natun Iodaa,

²⁷Iodaa a natun Ioaanaan,

Ioaanaan a natun Resaa,

Resaa a natun Serubaabel,

Serubaabel a natun Salaatiel,

Salaatiel a natun Neri,

²⁸Neri a natun Melki,

Melki a natun Aadi,

Aadi a natun Kosaam,

Kosaam a natun Elmaadaam,

Elmaadaam a natun Er,

²⁹Er a natun Iosua,

Iosua a natun Elieser,

Elieser a natun Iorim,

Iorim a natun Maataat,

Maataat a natun Lewi,

³⁰Lewi a natun Simion,

Simion a natun Iuda,

Iuda a natun Iosep,

Iosep a natun Ionaam,

Ionaam a natun Eliaakim,

³¹Eliaakim a natun Melea,

Melea a natun Mena,

Mena a natun Maataataa,

Maataataa a natun Naataan,

Naataan a natun Dewid,

³²Dewid a natun Iese,

Iese a natun Obed,

Obed a natun Boaas,

Boaas a natun Saalmon,

Saalmon a natun Naason,

³³Naason a natun Aaminadaab,

Aaminadaab a natun Aadmin,

Aadmin a natun Aarni,

Aarni a natun Esrom,

Esrom a natun Peres,

Peres a natun Iuda,

³⁴Iuda a natun Iakob,

Iakob a natun Aaisaak,

Aaisaak a natun Aabaraam,

Aabaraam a natun Teraa,

Teraa a natun Naakor,

³⁵Naakor a natun Seruk,

Seruk a natun Raagaa,

Raagaa a natun Pelek,

Pelek a natun Eber,

Eber a natun Saalaa,

³⁶Saalaa a natun Kaainaan,

Kaainaan a natun Apaakaad,

Apaakaad a natun Sem,

Sem a natun Noaa,
 Noaa a natun Laamek,
³⁷ Laamek a natun Maatusaalaa,
 Maatusaalaa a natun Enok,
 Enok a natun Iaared,
 Iaared a natun Maalelel,
 Maalelel a natun Kaainaan,
³⁸ Kaainaan a natun Enos,
 Enos a natun Set,
 Set a natun Aadaam,
 Aadaam a natun God.

Saataan i walaam Iesu

(Mt 4:1-11; Mk 1:12-13)

4 Iesu i teng ma ra Takado na Nion. Baa i waan taangirong u ra daanim Ioridaan, a Nion i mugai unaanga u ra bil na wanua. ²I ki matira 40 bungbung ma Saataan i walaami. Pa i wangaan, ma baa ia raap a kum bungbung maa, i molo. ³Ma Saataan i piri taana naa, “Baa ui a Natun God, un piri karom ina waat bi kupi in tapuku kup in bred.” ⁴Iesu i baalui naa, “Di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, ‘A taara pa diat lalaaun ko ra utnaa na winangaan ku.’” *Naag 8:3*

⁵Saataan i ben paai un raa wanua inaanga nate, ma i waiaa taa a kum mataanitu raap u ra rakrakaan buaal taana u ra naat na pakaana bung ku. ⁶Ma i piri taana lenbi, “Ang tabaara ui ma ra dekdek ma ra kum minamaar indiat raap, maa di aa taar taai taang, ma ang taari karom te baa iaau nemi. ⁷Baa un lotu karom iaau, anum raap ku a kum utnaa mi.” ⁸Iesu i piri taana naa, “Di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, ‘Un lotu karom a Tadaaru anum God, ma un taraam ku karomi.’” *Naag 6:13*

⁹Ma Saataan i ben paai unaanga Ierusalem, ma i waki taai un raa pakaan inaanga nate aakit u ra ruma na wetabaar. Ma i piri taana naa, “Baa ui a Natun God, un irok pari taanga min, ¹⁰maa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi,

‘In tula wa anuna kum aangelo kupi diat a baboura wakaak ui.

¹¹Diat a lo pa ui ma ra kum limaandiat, kupi koku u tukaa paa a kakim un ta waat.” *Kele 91:11-12*

¹²Iesu i baalui naa, “Di aa pir taai u ra Buk Taabu lenbi, ‘Koku u walaar a Tadaaru anum God.’” *Naag 6:16*

¹³Baa Saataan ia walaar taai ma ra kum walwalaam raap mi, i waan paa kumun koni.

Iesu i turpaa anuna pinapaam irong Gaalilaia

(Mt 4:12-17; Mk 1:14-15)

¹⁴Iesu i waan talili urong u ra papaar Gaalilaia ma ra dekdek i ra Takado na Nion, ma a pirpir uni i waan werweraan u ra papaar raap maa. ¹⁵Ma Iesu i wer a taara u ra nundiat kum ruma na lotu, ma diat raap diat pir walaawa paai.

Di lu wa Iesu irong Naasaret

(Mt 13:53-58; Mk 6:1-6)

¹⁶Baa Iesu i waan paat irong Naasaret, a taamaan baa i ngaala iaai, i ruk u ra ruma na lotu u ra Bung Saabaat, welaar ma ra nuna mangamangaan ut, ma i tur kupi in luluk. ¹⁷Ma di taar taa a buk anu ra propet Aaisaia karomi. I palaa paa a buk baa di aa pipin taai, ma i babo a pakaana baa di aa timu taai uni lenbi, ¹⁸“A Nio ra Tadaaru i ki un iaau, maa ia pilak pa iaau kupi ang warawaai ma ra Koina Wewapua karom a kum iba na taara.

Ia tula wa iaau kupi ang warawaai lenbi, din palaa wa diat baa di aa wi baat ta diat,

din wababo balet a kum pula, din walaangalaanga wa diat baa diat kariaana a mawaat baa di aa paam taai un diat,

¹⁹ma ang wewapua u ra kilaala na maarmaari anu ra Tadaaru mi ia waan paat.” *Aais 61:1-2*

²⁰I pipin taa balet a buk maa, i taar taai karom a tultul, ma i ki balet. A taara raap u ra ruma na lotu diat babo dekdeki, ²¹ma i piri taan diat naa, “A pirpir mi muaat walangoroi, mari di aa paam ot paai.”

²²Ma diat gaaia paai, ma diat kakaian u ra nuna koina pirpir. Ma diat piri uni naa, “Aai, a muaana mi a natun Iosep ku.” ²³Ma i piri taan diat naa, “Kaduk muaat a pir a pirpir welwelaar bi un iaau: ‘Doktaa, un walaangalaanga pa ui ut! A kum utnaa raap baa miaat walangoroi naa u aa paam taai irong Kaaper-naaum, koina baa un paami utkaai min u ra num taamaan.’” ²⁴Ma Iesu i piri kaai taan diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, pa ta propet di urur karomi u ra nuna taamaan ut. ²⁵A lingtatuna ut baa mongoro na walaa na tabuan diat ki Israael u ra kilaala anun Eliaas, baa tula kilaala ma 6 na kalaang pa i baata, ma a ngaala na minolo i manong a kum taam-taamaan raap. ²⁶Iaku pa di tula wa Eliaas karom ta te Israael, karom a walaa na tabuan ku u ra taamaan Saareptaa ko ra papaar Sidon. Ia baa wakir a tabuan Israael. ²⁷Ma mongoro na wukawuka diat ki Israael u ra kilaala anu ra propet Elisa, iaku pa di walaangalaanga te kon diat, Naamaan ku a muaana taanga Siria, baa wakir a te Israael.”

²⁸A taara raap baa diat ki u ra ruma na lotu, diat kaankaan aakit baa diat walangoro a kum pirpir mi. ²⁹Io, diat tur, ma diat lu wa Iesu ko ra nundiat taamaan. Diat aal paai unaanga u ra taangaai baa diat paam taa anundiat taamaan uni, kupi diat a ong pari Iesu u ra papaara waat. ³⁰Iaku i waan ku naliwan naa ra kor na taara, ma i waan paa kon diat.

Iesu i lu irok wa a tabaraan ko ra muaana

(Mk 1:21-28)

³¹Namur Iesu i waan urong Kaaper-naaum, u ra papaar Gaalilaia, ma i wer diat u ra Bung Saabaat. ³²Ma diat kakaian u ra nuna wawer, maa i wer diat lenbaa ia ut i paam akoto a naagagon. ³³U ra ruma na lotu raa muaana i ki, a tabaraan kuraa uni, i kulkulaai dekdek lenbi, ³⁴“Aai! Ui Iesu a te Naasaret. Un paam aawa un miaat? U waan paat duk kupi un baanaakaka wa miaat. Iaau nunura ui, ui a Tena Gomgom anun God.” ³⁵Iesu i turbaati ma ra pirpir lenbi, “Koku pirpir! Pari ko ra muaana maa!” A tabaraan i ong pari taai namataandiat raap, i pari paa koni, ma pa ta utnaa i aaka u ra panina.

³⁶A taara raap diat kakaian aakit, ma diat tiri wetwetalaai diat naa, “A mangaana pirpir aawa mi? I paam akoto a naagagon ma ra dekdek ma i naaknaagagon wa a kum tabaraan, ma diat pari maut.”

³⁷Ma a pirpir un Iesu i waan werweraan u ra kum taamtaamaan raap u ra papaar maa.

Iesu i walaangalaanga paa mongoro na malaapaang

(Mt 8:14-17; Mk 1:29-39)

³⁸Iesu i pari ko ra ruma na lotu, ma i waan kup a ruma anun Simon. Ma nimun Simon, a tabuan, i malaapaang ma ra ina wuwan, ma diat aaring Iesu kupi in waraauti. ³⁹Ma Iesu i tur taau naa ra baana, ma i lu wa ina wuwan koni, ma a tabuan maa i laangalaanga. Ma i tur maut, ma i tabaara diat ma ra utnaa na winangaan.

⁴⁰Baa i tawiwibung, a taara diat ben pa diat raap baa diat malaapaang ma ra kum aalawur mangaana malaapaang karom Iesu. Ma i ung a ru limaana un

diat raaraa, ma diat laangalaanga raap. ⁴¹Ma a kum tabaraan kaai diat pari kon ta mongoro, ma diat kulkulaai naa, “Ui a Natun God.” Ma Iesu i turbaat diat, kupi koku diat pirpir, kabina diat nunurai ut naa ia Kaarisito, baa God i tula wai.

⁴²Baa ia keke, Iesu i waan ko ra taa-maan maa, kup a bil na wanua. A kor na taara diat baat kupi. Baa diat baat paai diat turbaati kupi koku ma i waan kon diat. ⁴³Iaku i baalu diat naa, “Ang warawaai ma ra Koina Wewapua u ra mataanitu anun God un raa kum taa-maan ingen kaai. Maa mi ia kabina baa i tula wa iaau urin.” ⁴⁴Ma i warawaai u ra kum ruma na lotu u ra papaar Iudaia.

**A kum mugaana naat
na wawer anun Iesu**

(Mt 4:18-22; Mk 1:16-20)

5 Raa bung baa Iesu i tur nakono u ra taai kikul Genesaaret a taara diat liur baat paai, kupi diat a walangoro a pirpir anun God. ²Ma i babo paa a ru mon matira nakono, baa a kum tena ong bene diat aa waan paa kon diaar, kuraa diat gi anundiat kum bene. ³Ma Iesu i kaa tato taau un raa kon diaar, a mon baa anun Simon, ma i piri taana naa in tul kinalik taa a mon uaa nataai. Ma Iesu i ki taau uni, ma i wer a kor na taara.

⁴Baa ia raap anuna pirpir, i piri taan Simon naa, “Muaat a waan uaa u ra lamaana, ma muaat a ong anumuaat kum bene kup ta ian.” ⁵Simon i piri taana naa, “Tena Wawer, miaat aa pet doko pa miaat u ra marum raap, ma pa miaat aal paa ta ian, iaku kabina ui u wetulaa, ang ong taa balet a kum bene.” ⁶Baa diat ong taa a kum bene, diat aal paa mongoro na ian aakit, ma ra nundiat kum bene marawaai diat a tarabaat. ⁷Diat kalua paa a kum teptepaandiat ko ra weru mon kupi diat a waraaut diat.

Io, diat waan karom diat, ma diat wa-teng a ru mon raap, ma diaar pot na murung ma. ⁸⁻¹⁰Simon ma diat baa diat weur mai diat kakaian u ra kum ian baa diat aal paai, lenkaai maa karom a ru teptepaana, Iakobo ma Ioanes, a ru natun Sebedaaio. Baa Simon Petero i babo a utnaa mi, i puka pari ma ra urur naan Iesu ma i piri taana naa, “Tadaaru, waan kon iaau, iaau a tena aakaina.” Iesu i baalui naa, “Koku burut. Turpaai mari, un aalaal paa a taara.” ¹¹Baa diat aa aalula taa a ru mon, diat waan paa ko ra nundiat kum utnaa raap, ma diat murmur Iesu.

**Iesu i walaangalaanga
paa a wukawuka**

(Mt 8:1-4; Mk 1:40-45)

¹²Iesu i ki un raa taamaan, ma raa muaana baa a panina raap i aaka ma ra wukawuka i ki matira. Baa i babo paa Iesu, i puka papaabum taau unapia ma ra urur ma i aaring dekdeki naa, “Tadaaru, pa i dekdek karom ui, baa u nemi, io, un walaangalaanga iaau.” ¹³Ma Iesu i kado wa a limaana, i paam a panina ma i piri taana naa, “Iaau nemi ut. Un laangalaanga.” Ma a wukawuka i raap maut koni. ¹⁴Ma Iesu i pirpir dekdek taau karomi naa, “Koku wapua taa te uni. Un waan ma un waiaa muga ta ui karom a tena wetabaar karom God, ma un taar a wetabaar karom God we-laar ma Moses ia pir taai. Baa un paami lenbi in kaapa karom a taara baa u aa laangalaanga.” ¹⁵Iaku a pirpir un Iesu i waan werweraan bakaai ma, ma mongoro na taara diat waan ungaai kupi diat a walangoroi, ma kupi in walaan-galaanga pa diat ko ra nundiat kum malaapaang. ¹⁶Iaku mongoro na pakaan Iesu i laana waan ingen u ra bil na wanua kup a niaaring.

**Iesu i walaangalaanga paa a
muaana baa a panpanina i maat**

(Mt 9:1-8; Mk 2:1-12)

¹⁷ Raa bung baa Iesu i wer a taara, raa kum Parisaiao ma raa kum tena wawer u ra kum Naagagon, diat ki karomi. Diat waan paat ko ra kum taamaan raap u ra papaar Gaalilaia ma u ra papaar Iudaia ma ko ra taamaan Ierusalem kaai. Ma a dekdek i ra Tadaaru i ki un Iesu kupi in walaangalaanga a kum malaa-paang. ¹⁸ Raa kum muaana diat lo paa a muaana baa a panpanina i maat, diat loi u ra baat. Diat walaari naa diat a ruk mai, kupi diat a wainep taai namuga naan Iesu. ¹⁹ Iaku pa diat ruk laar paai mai, maa kabina a ngaala na kor na taara. Io, diat kaa mai unaanga nate u ra ruma, diat rakaan aara paa raa pakaan inaanga nate, ma diat warira pari taai ma ra baat naliwan naa ra kor na taara namuga naan Iesu. ²⁰ Baa Iesu i babo anundiat nurnur, i piri taa ra muaana maa, "Tepaang, di aa una wa anum kum aakaina mangamangaan."

²¹ A kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaiao, diat nuknuk u ra nuknukindiat naa, "Woi na mangaana muaana mi? I pir aakaka God baa i welaara ia mai. Woi in una wa a kum aakaina mangamangaan? God ku i pet laar paai." ²² Iesu i nunura a nuknukindiat, ma i tiri diat naa, "Aawa kabina muaat nuknuk lenmi? ²³ Woi na mangaana pirpir ang piri kupi ang waiaa a dekdeking mai karom muaat? Ang piri naa, 'Di aa una wa anum kum aakaina mangamangaan,' baa, 'Un tur, ma un waan?'" ²⁴ Io, ang piri lenbi kupi muaat a nunurai naa Natu ra Muaana i paam akoto a naagagon kupi in una wa a kum aakaina mangamangaan min napia." Io, i piri karom a muaana baa a panpanina i maat, "Iaau piri taam, un tur, un lo paa anum baat, ma un waan kup anum

ruma." ²⁵ Ma i tur maut namuga taan diat raap, i lo paa anuna baat, ma i waan kup anuna ruma. Baa i waan i pir walaawa paa God. ²⁶ Ma diat raap diat kakaian aakit, diat pir walaawa paa God, a panindiat i ururian aakit, ma diat piri naa, "Mari, daat babo a kum raaungaana utnaa i matakin u ra nundaat binabo."

Iesu i wataa paa Lewi

(Mt 9:9-13; Mk 2:13-17)

²⁷ Baa ia raap a kum utnaa mi, Iesu i waan ma i babo paa a tena lolo tatakom, a iaana Lewi, baa i ki u ra ruma na tatakom, ma Iesu i piri taana naa, "Un murmur iaau." ²⁸ Io, Lewi i tur ma i waan paa ko ra nuna kum utnaa raap, ma i murmur Iesu.

²⁹ Namur Lewi i paam a ngaala na winangaan un Iesu u ra nuna ruma. Mongoro na tena lolo tatakom ma raa taara kaai diat ki ungaai ma Iesu u ra winangaan mi. ³⁰ Raa kum Parisaiao ungaai ma nundiat kum tena wawer u ra kum Naagagon, diat puku anuna kum naat na wawer ma diat piri taan diat naa, "Aawa kabina baa muaat wangaan ma muaat inim ungaai ma ra kum tena lolo tatakom ma ra kum tena aakaina?" ³¹ Iesu i piri taan diat naa, "A doktaa pa i waan paat kup diat baa diat lalaun wakaak. Pate! I waan paat kup diat ku baa diat malaapaang. ³² Pa iaau waan paat kup a kum tena takado. Pate! Iaau waan paat kupi ang wataa paa a kum tena aakaina kupi diat a nukpuku."

A wetiri u ra winawel

(Mt 9:14-15; Mk 2:18-20)

³³ Raa taara diat piri taan Iesu naa, "A kum naat na wawer anum Ioanes diat laana wawel ma diat aaraaring, ma ra kum naat na wawer kaai anu ra kum Parisaiao. Iaku anum kum naat na wawer diat wangwangaan ma diat ininim ku." ³⁴ Iesu i baalu diat naa, "A

kum teptepaa ra matakina tinaulaa diat a wawel lelawaai baa a matakina tinaulaa i ki ungaai utbaai ma diat? ³⁵Ta bung in waan paat, baa din ben ingen wa a matakina tinaulaa kon diat, io, u ra kum bungbung maa diat a wawel maraagaam.”

A pirpir welwelaar u ra maalu ma ra waain

(Mt 9:16-17; Mk 2:21-22)

³⁶Iesu i pir kaai raa pirpir welwelaar taan diat lenbi, “Pa te in rabaana paa ta pakaana maalu ko ra in matakina maalu, kupi in ingit ungaai taai ma ra in turaaina maalu. Baa te i paami lenmaa, in rabaana aaka wa a matakina maalu, ma a pakaana matakina pa diaar a babo welaar ma ra pakaana turaaina. ³⁷Ma pa te in labo taa a matakina waain u ra in turaaina palaa na waain baa di paami ko ra pani ra wewagua, kaduk a matakina waain in rabaana wa in turaaina palaa, ma a waain in talabo, ma in palaa na waain kaai in aaka. ³⁸Din labo ut a matakina waain u ra in matakina palaa na waain. ³⁹Pa ta muaana baa ia inim paa a turaaina waain, in nem balet a matakina waain, in piri ku naa, ‘A turaaina ut i koina.’”

Iesu ia a Tadaaru i ra Bung Saabaat

(Mt 12:1-8; Mk 2:23-28)

6 Un raa Bung Saabaat, baa Iesu i waan bolo u ra kum wanua na wit, anuna kum naat na wawer diat gamut kutu paa a kum wit, diat rumi ma ra limaandiat ma diat aani. ²Raa kum Parisaiao diat tiri Iesu naa, “Aawa kabina baa muaat paam a utnaa mi ma pa muaat murmur a Naagagon ko ra Bung Saabaat?” ³Ma Iesu i piri taan diat, “Lelawaai, pa muaat luk utbaai a utnaa baa Dewid i paami baa diat ma ra taara baa diat weur mai diat molo? ⁴I ruk u ra ruma anun God, i lo paa a bred baa di aa

tabaara taa God mai, i aani, ma i tabaara diat kaai baa diat weur mai. A bred maa di wataabui ko ra taara baa ku. A kum tena wetabaar ku karom God i tale diat a wangaan koni.” ⁵Ma Iesu i piri taan diat, “Natu ra Muaana ia a Tadaaru i ra Bung Saabaat.”

Iesu i walaangalaanga paa a muaana baa limaana i baau

(Mt 12:9-14; Mk 3:1-6)

⁶Un raa Bung Saabaat bulung, Iesu i ruk u ra ruma na lotu, ma i wer a taara. Ma raa muaana kuraa matira, a ot na limaana i baau. ⁷A kum Parisaiao ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat baat kup ta utnaa baa diat a takuna Iesu mai, io, diat babo ururai baa lelawaai in walaangalaanga a malaa-paang u ra Bung Saabaat, baa pate. ⁸Ma Iesu i nunura a nuknukindiat ma i piri taa ra muaana baa limaana i baau naa, “Tur! Un tur unamuga taan diat raap.” I tur, ma i tur taau namuga taan diat. ⁹Io, Iesu i piri taan diat naa, “Ang tiri muaat: Aawa maa a kum Naagagon i piri naa din paami u ra Bung Saabaat? Din paam a koina baa din paam aakaina, din walaun te baa din baanaakaka te?” ¹⁰Ma i babo taltalili paa karom diat raap, ma i piri taa ra muaana naa, “Un kado a limaam.” Ma i kadoi, ma a limaana i tubu balet. ¹¹Ma a balaandiat i teng ma ra kaankaan, ma diat pirpir ungaai kup ta mangaana utnaa diat a paami un Iesu.

Iesu i pilak paa a 12 aapostolo

(Mt 10:1-4; Mk 3:13-19)

¹²Raa bung, Iesu i waan unaanga u ra taangaai lik kupi in aaraaring. A bung na marum raap maa, i aaraaring karom God. ¹³Baa i keke, i wataa paa anuna taara na wawer karomi, ma i pilak paa ku 12 kon diat, ma i waatung ta diat baa a kum aapostolo. ¹⁴Bari diat: Si-

mon ia baa Iesu i taar taa kaai raa iaana baa Petero, dina ma Aanderaaas, Iaakobo, Ioaanes, Pilipo, Baatolomaiao, ¹⁵Maataio, Tomaas, Iaakobo a natun Aalipaaio, Simon raa ko ra kikel Silot,** ¹⁶Iudaas a natun Iaakobo, ma Iudaas Iskaariot ia baa i wagu taa Iesu.

**Iesu i wer a taara ma i
walaangalaanga diat**

(Mt 4:23-25)

¹⁷Baa Iesu ma ra nuna taara na wawer diat waan pari taanginaanga u ra tangaa lik, i tur u ra welaar na wanua, ungaai ma ra nuna kor na taara na wawer. Ma mongoro na taara taangirong u ra papaar Iudaia ma taanginaanga Ierusalem ma ko ra kum taamtaamaan nakono marawaai Tiro ma Sidon kaai, ¹⁸diat waan paat kupi diat a walangoroi, ma kupi in walaangalaanga pa diat ko ra nundiat kum malaapaang. Ma i lu irok wa a kum tabaraan kon diat raap baa a kum tabaraan diat baanaakaka diat. ¹⁹Ma a taara raap, diat nemi kupi diat a paam a panin Iesu, kabina maa a dekdek i waan pari koni, ma i walaangalaanga pa diat raap.

A gaaia ma ra tapunuk

(Mt 5:1-12)

²⁰Iesu i babo anuna taara na wawer ma i piri naa,
“Muaat baa muaat iba, muaat daan,
maa anumuaat a mataanitu anun God!
²¹Muaat baa muaat molo mi, muaat daan,
maa namur muaat a maaur.
Muaat baa muaat luan mi, muaat daan,
maa namur muaat a nangon.
²²Muaat daan baa a taara diat nget muaat,
ma baa diat milikuaana muaat
ma diat pir aakaka muaat,

ma baa diat uli aakaka a iaamuaat, kabina u ra Natu ra Muaana.

²³“U ra bung baa din paam a kum utnaa mi karom muaat, muaat a gaaia, muaat a irirok ma ra gaaia, maa i ngaala aakit anumuaat wedok inaanga u ra maawa. Maa a kum utnaa mi, anundiat wuna taara taanga namuga diat aa paam taai karom a kum propet.

²⁴Iaku in aaka karom muaat baa muaat tadaaru,

maa muaat aa kale paa anumuaat koina.

²⁵In aaka karom muaat baa muaat maaur mi,

maa namur muaat a molo.

In aaka karom muaat baa muaat nang-nangon mi,

maa namur muaat a tapunuk ma muaat a taangi.

²⁶In aaka karom muaat baa a taara raap diat pir walaawa pa muaat,

maa a utnaa mi anundiat wuna taara taanga namuga diat paami karom a kum propet warwaruga.

**A pinapaam na maarmaari
karom a kum ebaar**

(Mt 5:38-48)

²⁷“Iaau piri taa muaat baa muaat walangoro iaau, muaat a maari anumuaat kum ebaar, ma muaat a paam a koina karom diat baa diat milikuaana muaat. ²⁸Muaat a pir wadaan diat baa diat weninaan muaat, ma muaat a aaraaring un diat baa diat baanaakaka muaat. ²⁹Baa te i paar taa a papaara waam, un taar taa kaai raa papaar taana. Baa te i raa paa anum maalu baa u laana burung baat anum minong mai, un maadek taa kaai anum siot taana. ³⁰Un tabaara diat raap baa diat aaring ui. Ma baa te i lo paa ta utnaa kon ui, koku u aaring balet kupi. ³¹Ta mangaana utnaa baa muaat nemi naa a taara diat a paami

**6:15 A kikel Silot pa diat nem a mataanitu Rom i naagagon diat.

karom muaat, muaat kaai muaat a laana paami karom diat.

³²“Baa muaat maari diat ku baa diat maari muaat, din pir walaawa pa muaat lelawaai? Maa a kum tena aakaina kaai diat maari wetwetalaai diat ut. ³³Baa muaat paam a koina karom diat baa diat paam a koina karom muaat, din pir walaawa pa muaat lelawaai? Maa a kum tena aakaina kaai diat paampaami lenmaa. ³⁴Baa a taara diat aaring muaat kup ta utnaa, ma muaat taari ku karom diat baa muaat nunurai naa diat a baalui ut karom muaat, din pir walaawa pa muaat lelawaai? Maa a kum tena aakaina kaai diat taartaar taa a utnaa taa ra kum tena aakaina, ma diat nemi naa diat a baalui. ³⁵Iaku muaat a maari anumuaat kum ebaar, ma muaat a paam a koina karom diat. Ma baa a taara diat nemi naa diat a lo kumun ta utnaa kon muaat, io, muaat a taari ku taan diat, ma koku muaat nemi naa diat a baalui. Baa muaat a paami lenmaa, anumuaat wedok in ngaala aakit, ma muaat a kum natun God a Ngaala Aakit, maa i maari diat baa pa diat laana waatung wakaak karomi, ma diat kaai baa a kum tena aakaina. ³⁶Muaat a laa u ra maarmaari, welaar ma Tamaamuaat a tena maarmaari.

Koku muaat naagagon te

(Mt 7:1-5)

³⁷“Koku muaat naagagon te, kupi koku kaai din naagagon muaat. Koku muaat takuna te, kupi koku din takuna muaat. Muaat a dumaana wa a kum aakaina mangamangaan a taara diat paami karom muaat, kupi din dumaana wa kaai anumuaat kum aakaina mangamangaan. ³⁸Muaat a wetabaar, ma God in tabaara muaat. Iaku maa a wetabaar anun God karom muaat in teng, ma din tataanga pari, ma in teng balet, ma in taltalanger. Maa woi na mangaana

wetabaar baa muaat taari, a ngaala baa a kinalik, ia ut maa din welaara a utnaa mai, baa din taari taa muaat.”

³⁹Iesu i pir kaai a pirpir welwelaar karom diat lenbi, “A pula in ben lelawaai kaai te baa i pula? Lelawaai, diaar raap pain diaar a puka darong un ta tung? ⁴⁰A naat na wawer pa i ngaala taa ra nuna tena wawer. Iaku ia baa ia waraap paa anuna wawer, in welaar ma ra nuna tena wawer.

⁴¹“I lawaai maa u babo paa ku a kurkur kuraa u ra in mataan temlik, ma pa u nuk paa a pakaan diwaai pi kuraa u ra in mataam ut? ⁴²Baa pa u babo paa a pakaan diwaai pi kuraa u ra in mataam, un piri lelawaai karom temlik naa, ‘Tenglik, ang rakaan wa a kurkur ko ra in mataam?’ Ui a tena warwaruga, un lo muga wa a pakaan diwaai pi ko ra in mataam, io, un babo wakaak kupi un rakaan wa a kurkur ko ra in mataan temlik.

Ru mangaana waina diwaai

(Mt 7:16-20; 12:33-35)

⁴³“En koina diwaai pa in wa ta aakaina waina, ma in aakaina diwaai kaai pa in wa ta koina waina. ⁴⁴Din nunura lele a kum diwaai ko ra waindiat. Pa un git paa ina waina fig ko ra in kadaa, ma ina waina waain ko ra in barudu. ⁴⁵A koina muaana i waiaa anuna koina mangamangaan ko ra koina baa i ki u ra nuna lalaaun, ma ra aakaina muaana kaai i waiaa anuna aakaina mangamangaan ko ra aakaina baa i ki u ra nuna lalaaun. Maa a waa ra taara i pir apuaana a mangamangaan baa i teng u ra nundiat lalaaun.

A ru tena paam ruma

(Mt 7:24-27)

⁴⁶“I lawaai maa muaat waatung iaau ma ‘Tadaaru, Tadaaru,’ ma pa muaat paam a kum utnaa baa iaau piri taa

muaat? ⁴⁷ Ia baa i waan karom iaau ma i walangoro anung kum pirpir, ma i taraam uni, i welaar ma ra muaana baa ang wapua muaat uni. ⁴⁸ I welaar ma ra muaana baa i paam a ruma nate u ra waat. I kil adongdong paa a kum tung, ma i pagaa taa a kum toro i ra ruma nate uni. Baa a lomom i waan paat, ma i aalir taau u ra ruma, pa i laaur laar paai, maa kabina di aa paam wakaak taai. ⁴⁹ Iaku te baa i walangoro anung kum pirpir ma pa i taraam uni, i welaar ma ra muaana baa i watur ku anuna ruma nate u ra pia ma pa i paam amuga taa a kabi ra ruma. Baa a lomom i aalir taau uni, i puka, ma i tareng aakaka maut!”

A nurnur anun raa mukmuga anu ra kum tena wineium taangirong Rom

(Mt 8:5-13)

7 Baa Iesu ia pir araap taa a kum pirpir mi karom a taara, i waan urong Kaapernaaum. ² Raa mukmuga anu ra kum tena wineium taangirong Rom i ki matira. Raa ko ra nuna kum tultul i malaapaang, marawaai in maat. A tultul mi, anuna mukmuga i nemnem aakiti. ³ Baa a mukmuga anu ra kum tena wineium mi i walangoro a pirpir un Iesu, i tula wa raa kum mukmuga anu ra taara Iudaia baa diat a aaringi kupi in waan karomi, ma in walaangalaanga paa anuna tultul. ⁴ Baa diat waan paat karom Iesu, diat aaring adekdeki lenbi, “Iesu, a muaana maa a koina muaana, i koina baa un taraam karomi, ⁵ maa i maari anundaat wuna taara, ma i kul taa anumiaat ruma na lotu mi.” ⁶ Io, Iesu i murmur diat.

Baa diat aa marawaai u ra ruma, a mukmuga anu ra kum tena wineium i tula wa raa kum teptepaana karom Iesu ma ra pirpir lenbi, “Tadaaru, koku iaau watakida ui, maa pa iaau takado kupi un ruk u ra nung ruma. ⁷ Pa iaau nuki kaai naa iaau takado kupi ang waan karom

ui. Un pir ku ta pirpir, ma anung tultul in laangalaanga. ⁸ Maa iaau a muaana baa iaau tartaraam u ra naagagon anundiat baa diat ngaala taang, ma di taar taa a naagagon kaai taang kup a taara na wineium. Baa iaau piri taan te naa, ‘Un waan,’ in waan ku. Ma karom te kaai lenbi, ‘Un waan urin,’ in waan ku urin. Ma karom anung tultul naa, ‘Un paam a utnaa bari ia,’ in paami ku.”

⁹ Baa Iesu i walangoro taa a pirpir mi, i kakaian aakit uni, ma i tur tapuku karom a taara baa diat murmuri, ma i piri naa, “Iaau piri taa muaat naa, pa iaau babo taa ta te Israael baa anuna nurnur i ngaala welaar ma ra muaana mi.” ¹⁰ Ma diat baa di tula wa diat, diat waan talili balet kup a ruma, diat baboi naa a tultul maa ia laangalaanga.

Iesu i walaauun paa natu ra walaa na tabuan

¹¹ Pa i iwan ku, ma Iesu i waan u ra taamaan di waatungi ma Naain, ma anuna kum naat na wawer ma ra ngaala na kor na taara kaai diat waan ungaai mai. ¹² Baa ia waan paat marawaai u ra rukruk i ra taamaan, i babo a taara diat lo pari raa minaat. A minaat mi, a baarmaan, ia raa ot ku a natun raa walaa na tabuan. Mongoro na taara taangirong u ra taamaan diat weur ungaai mai. ¹³ Baa a Tadaaru i babo a tabuan maa, i maari ma i piri taana naa, “Koku ma u taangi.” ¹⁴ I waan marawaai, ma i paam a luwu baa di lo a minaat mai, ma a taara baa diat lo a minaat diat tur akot. Iesu i piri naa, “A baarmaan, iaau piri taam naa un kaamtur.” ¹⁵ Io a minaat i ki ma i pirpir. Ma Iesu i taar taai balet karom naana.

¹⁶ A taara raap maa diat kakaian, ma diat pir walaawa paa God ma diat piri naa, “A ngaala na propet ia waan paat karom daat. God ia waan paat kupi in waraaut daat, anuna taara.” ¹⁷ Ma a pirpir mi un Iesu i waan werweraan irong u

ra papaar Iudaia raap, ma ra kum taam-taamaan marawaai kaai.

Iesu ma Ioaanes a Tena Baapitaaiso

(Mt 11:2-19)

¹⁸ A kum naat na wawer anun Ioaanes a Tena Baapitaaiso diat wapuai u ra kum utnaa raap mi un Iesu. Ioaanes i wataa paa rudi kon diat, ¹⁹ ma i tula wa diaar karom a Tadaaru kupi diaar a tiri naa, “Ui ma maa di pirpir muga un ui naa un waan paat, baa miaat a ki walaang ut-baai kup te?”

²⁰ Baa diaar waan paat karom Iesu, diaar piri naa, “Ioaanes, a Tena Baapitaaiso i tula wa mir karom ui, kupi mir a tiri ui naa, ‘Ui ma maa di pirpir muga un ui naa un waan paat, baa miaat a ki walaang utbaai kup te?’”

²¹ U ra pakaana bung ut maa, i walaan-galaanga paa mongoro ko ra nundiat kum ngunungut ma ra kum malaapaang, ma i lu irok wa a kum tabaraan kon diat, ma i wababo paa mongoro na pula. ²² Ma i baalu diaar naa, “Mur a waan talili, ma mur a wapua Ioaanes u ra kum utnaa mi mur baboi, ma mur aa walangoro taai: A kum pula diat aa babo, diat baa a kakindiat i maat diat aa waan kado, a kum wukawuka diat aa laangalaanga, a kum lengbaa diat aa walangor, a kum minaat diat aa lalaun, ma di warawaai u ra Koina Wewapua karom a kum iba na taara. ²³ Baa te i babo a kum utnaa mi iaau paami ma anuna nurnur pa i puka, ia daan.”

²⁴ Baa a ru naat na wawer anun Ioaanes diaar aa waan, Iesu i piri karom a kor na taara un Ioaanes naa, “U raa bung baa muaat waan u ra bil na wanua karom Ioaanes, aawa maa muaat babo kupi? Ina kura duk baa i taltalaur u ra dadaip? Pate. ²⁵ Aawa maa muaat waan kupi muaat a baboi? A muaana baa i mong ma ra in koina maalu? Pate. Baboi, diat baa diat mong ma ra ngaatngaat na

maalu, ma diat daan ma ra kum kokoina utnaa, diat ki u ra kum ruma na king.

²⁶ Aawa maa muaat waan kupi muaat a baboi? A propet? Maia, iaau piri taa muaat, Ioaanes i ngaala aakit ut taa ra kum propet. ²⁷ Di aa timtimu taau uni u ra Buk Taabu lenbi,

‘Baboi, ang tula wa anung tena lo pirpir kupi in muga taam.

In muga taam ma in paam aara anum aakapi.’ *Maal 3:1*

²⁸ Iaau piri taa muaat, Ioaanes i ngaala aakit taan diat raap baa di buta diat, iaku ia baa i kinalik aakit u ra mataanitu anun God, i ngaala taana.”

²⁹ A taara raap baa diat walangoroi, ma ra kum tena lolo tatakom kaai, diat taraam u ra takado na aakapi anun God, baa diat lo a baapitaaiso anun Ioaanes.

³⁰ Iaku maa a kum Parisaiao ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon pa diat nem a aakapi baa God i taari kup diat, maa pa diat mulaot u ra baapitaaiso anun Ioaanes.

³¹ Ma Iesu i piri balet naa, “Aawa duk maa ang welaara a taaun taara mai mi? Diat welaar ma ra aawa? ³² Diat welaar ma ra kum naat liklik baa diat ki u ra balaa ra taamaan ma diat wewataai karom raa taara kon diat lenbi,

‘Baa miaat paar kudu, pa muaat laagaar uni, ma baa miaat kele a kelekele na tapunuk,

pa muaat taanguni.’

³³ Ioaanes a Tena Baapitaaiso i waan paat, pa i aan ta koina utnaa ma pa i inim a waain, ma muaat piri uni naa, ‘A tabaraan i ruk taau uni.’ ³⁴ Natu ra Muaana i waan paat, i wangaan ma i inim, ma muaat piri uni naa, ‘Baboi, a muaana mi a tena winangaan ma ra tena ininim, a tepaa ra kum tena lolo tatakom, ma ra kum tena aakaina.’ ³⁵ Iaku a taara raap baa diat murmur a manaana anun God diat wa-

puaanai naa anuna manaana ia a man-
aana lingtatuna.”

Raa tabuan i labo a polo na mangingi u ra ru kakin Iesu

³⁶Raa Parisaaiio i ben paa Iesu kupi di-
aar a wangaan ungaai. Iesu i ruk u ra
ruma anu ra Parisaaiio maa, ma i ki u
ra winangaan. ³⁷Ma raa tabuan taanga
u ra taamaan maa, a tena aakaina, baa
i nunura paai naa Iesu kuraa i wangaan
u ra ruma anu ra Parisaaiio, i ruk ma ra
polo na mangingi baa i taana u ra in
palaa baa di paami ko ra waat. ³⁸Ma i
tur taau namur taan Iesu, naa ra ru kak-
ina. I taangtaangi, ma a lur na mataana
i pukpuka taau u ra ru kakin Iesu, ma
i upa diaar ma ra weu na lorina, i dum
diaar, ma i labo a polo na mangingi un
diaar.

³⁹Baa a Parisaaiio maa i babo a ut-
naa mi, i nuki naa, “Baa a muaana mi
a propet lingtatuna, in nunura a tabuan
mi baa i paam a ru kakina, ma in nunura
kaai a magiraana, maa ia a aakaina
tabuan.” ⁴⁰Iesu i piri taana naa, “Simon
iaau nemi naa ang pir taa raa utnaa
taam.” Ma i baalui naa, “Tena Wawer,
un piri ku.”

⁴¹Iesu i piri taana naa, “Raa ru
muaana diaar dinaau maani paa kon raa
muaana, raa kon diaar i dinaau paa 500
na kina ma raa paan diaar kaai 50 kina.
⁴²A ru muaana maa pa diaar pet laar
paai kupi diaar a baalu a dinaau, maa
pa nundiaar ta maani. Io, a muaana maa
i piri taan diaar naa, ‘Koku maku mur
baalu anumur dinaau.’ Woi kon diaar
anuna maarmaari karom a muaana baa
i taar taa maani taan diaar in ngaala
aakit?” ⁴³Simon i baalui naa, “Kanaapi
ia baa i dinaau paa a ngaala na maani
aakit koni.” Iesu i piri taan Simon naa,
“I takado aakit anum binabaalu.”

⁴⁴Iesu i kakawet unamur karom a
tabuan, ma i piri taan Simon naa, “Babo

a tabuan mi. Baa iaau ruk u ra num ruma
pa u taar ta palaa kupi din gi a ru kak-
ing mai. Iaku, a tabuan mi, i gi a ru kak-
ing ma ra lur na mataana, ma i upa di-
aar ma ra weu na lorina. ⁴⁵Pa u wak-
ilang anum gaaiia ma ra wedum karom
iaau, iaku maa a tabuan mi i dumdm a
ru kaking turpaai utbaai baa iaau waan
paat min. ⁴⁶Pa u aalu in loring ma ta
wel, iaku maa a tabuan mi i labo taa a
polo na mangingi u ra ru kaking. ⁴⁷Iaau
piri taam naa anuna ngaala na maar-
maari karom iaau i waiiai naa di aa una
wa anuna mongoro na aakaina manga-
mangaan. Te baa di una wa ku anuna ki-
nalik na aakaina mangamangaan, anuna
maarmaari kaai in kinalik.”

⁴⁸Ma Iesu i piri taa ra tabuan maa
naa, “Di aa una wa anum kum aakaina
mangamangaan.” ⁴⁹A taara baa diat ki
u ra winangaan, diat piri piri ungaai, diat
piri naa, “Woi na mangaana muaana mi
i pet laar paai kupi in una wa a kum
aakaina mangamangaan?” ⁵⁰Iesu i piri
taa ra tabuan maa naa, “U ra num nur-
nur ut, di aa walaau pa ui. Un waan ma
ra maalmaal.”

In tabuan diat weur ma Iesu

8 Namur Iesu i waan taltalili u ra kum
ngaala na taamaan ma ra kum kink-
inalik na taamaan kaai, i warawaai ma
ra Koina Wewapua u ra mataanitu anum
God karom diat. Diat weur ma ra nuna
12 naat na wawer, ²ma a kum tabuan
kaai, baa ia lu irok wa a kum tabaraan
kon diat, ma ia walaangalaanga pa diat
ko ra kum malaapaang. Bi diat a kum
tabuan maa: Maaria, a iaana kaai Maag-
dalene, ia baa 7 na tabaraan diat pari
paa koni, ³ma Ioaana a tabuan anum
Kusaa, a mukmuga anu ra kum tultul
anum Erodes, ma Susaana, ma mongoro
kaai. A kum tabuan mi diat waraaut Iesu
ma nuna kum naat na wawer ko ra nun-
diat wuwuwung ut.

A pirpir welwelaar u ra tena minamaarut

(Mt 13:1-17; Mk 4:1-12)

⁴Baa a ngaala na kor na taara ko ra kum taamtaamaan diat waan paat ungaai karom Iesu, i pir raa pirpir welwelaar karom diat lenbi, ⁵“Raa tena minamaarut i waan kupi in lamira a kum waina wit. Baa i lalamira waanwaan, raa kum waina diat puka taau u ra aakapi, ma a taara diat papaa nate un diat, ma ra kum pika diat aan wa diat. ⁶Raa kum waina kaai diat puka taau u ra pia na waatwaat, ma baa diat ilak paat, diat malulur balet ku, maa a pia i magege aakit. ⁷Raa kum waina kaai diat puka taau naliwan u ra kum katkadaa, ma a kum kadaa diat tawa ungaai ma diat, ma diat tawa baat pa diat. ⁸Raa kum waina kaai diat puka taau u ra koina pia, diat tawa ma diat wa. Raaraain diwaai i wa raa maar na waina.”

Baa ia pir taa a kum pirpir mi taan diat, i piri naa, “Ia baa in talingaana, i koina baa in walangor mai.”

⁹Anuna kum naat na wawer diat tiri kup a kukuraai ra pirpir welwelaar baa ia pir taai. ¹⁰Ma i piri taan diat lenbi, “God ia taar taa a manaana taa muaat kupi muaat a nunura a kum utnaa na pidik u ra nuna mataanitu. Iaku karom a taara ingen iaau wer diat ma ra kum pirpir welwelaar, kupi ‘diat a bababo ma pa diat a babo lelei, diat a walwalangor ma pa diat a walangoro lelei, ma pa diat a manaana uni.’ *Aais 6:9*

Iesu i palaa kukuraai ra pirpir welwelaar u ra tena minamaarut

(Mt 13:18-23; Mk 4:13-20)

¹¹“A kukuraai ra pirpir welwelaar mi i lenbi, a waina wit i welaar ma ra pirpir anun God. ¹²A kum waina wit baa

diat puka taau u ra aakapi, diat welaar ma ra taara baa diat walangoro taa a pirpir, ma Saataan i waan paat, ma i lo wa a pirpir ko ra balaandiat, kupi koku diat nurnur, ma koku di walaun diat. ¹³Ma a kum waina u ra pia na waatwaat, diat welaar ma ra taara baa diat walangoro a pirpir, ma diat paam akotoi ma ra gaaia. Iaku maa, pa ta aakaarindiat, anundiat nurnur pa i tur iwan, ma baa a kum walwalaam i waan paat karom diat, diat puka maut. ¹⁴Ma a kum waina baa diat puka taau naliwan u ra kum katkadaa, diat welaar ma ra taara baa diat walangoro a pirpir, iaku u ra nundiat lalaaun a kum nginaraa, a kum wuwuwung, ma ra gaaia ko ra lalaaun min napia, diat burung baat paa a pirpir, ma pa diat wa ta waindiat. ¹⁵Ma a kum waina baa diat puka taau u ra koina pia, diat welaar ma ra taara baa diat walangoro a pirpir, ma i ki u ra balaandiat, diat taraam uni, ma diat paam akotoi dekdiki, tuk diat wa a waindiat.

A pirpir welwelaar u ra laam

(Mk 4:21-25)

¹⁶“Pain te in wakup taa ta laam ma in kuop baat taai ma ra baaket, ma pa in ung taai kaai natudaangi ra waawaa. Pate! In ung taai ut nate u ra nuna turtur, kupi diat baa diat ruk diat a babo a kaapakaapaina. ¹⁷Ma a kum utnaa raap baa i taana ino, in waan paat kaapakaapa. Ma a kum utnaa raap baa i wawalipa, namur din nunurai ma in waan paat baarabaara. ¹⁸Io, muaat a nuknuk wakaak u ra pirpir baa muaat walangoroi. Baa te i paam akoto a manaana u ra pirpir anun God, din tabaarai balet ma ra ngaala. Ma baa te pa i paam akoto ta manaana, din rakaan wa utkaai a kinalik na manaana baa i nuki naa i paam akotoi.”

Naan Iesu ma ra kum tatena liklik

(Mt 12:46-50; Mk 3:31-35)

¹⁹ Naan Iesu ma ra kum tatena liklik diat waan paat kupi diat a baboi, iaku maa pa diat pet laar paai, maa a kor na taara diat liur baat paai. ²⁰ Ma di wapura Iesu naa, "Naam ma ra kum tatem liklik bari diat nataamaan. Diat nem na babo ui." ²¹ Ma i piri taan diat naa, "Diat baa diat walangoro a pirpir anun God ma diat taraam uni, diat maa naang ma ra kum tateng liklik."

Iesu i turbaat a dadaip ma ra top

(Mt 8:23-27; Mk 4:35-41)

²² Raa bung Iesu ma ra nuna kum naat na wawer, diat kaa u ra mon, ma i piri taan diat naa, "Daat a waan bolo urong un raa papaara taai kikel." Ma diat waan. ²³ Baa diat welulu waanwaan ma ra sel, Iesu i inep duman. A dekdek na dadaip i tapalaa taau un diat u ra taai kikel, ma a mon i wawangaan, ma marawaai diat a wirua. ²⁴ A kum naat na wawer diat waan karomi, diat waanguni, ma diat piri taana naa, "Tena Wawer, Tena Wawer, daat wirua ma!" Io, i kaamtur, i turbaat a dadaip ma ra dekdek na top, ma diaar ngo, ma i malila maut. ²⁵ Ma i piri taa ra kum naat na wawer naa, "Kurua awaai anumuaat nurnur?" Diat burut, ma diat kakaian, diat tiri wetwetalaai diat naa, "Woi na mangaana muaana ma mi, baa i naagagon a dadaip ma ra top ma diaar taraam karomi?"

Iesu i lu irok wa a kum tabaraan kon raa muaana

(Mt 8:28-34; Mk 5:1-20)

²⁶ Iesu ma ra kum naat na wawer diat pukaai u ra papaar anu ra taara Geraasaa, baa i ki irong un raa papaara taai kikel ko ra papaar Gaalilaia. ²⁷ Baa Iesu i kaa pari ko ra mon, raa muaana taanga

u ra taamaan maa, baa a kum tabaraan diat ruk taau uni, i waan baraatai. Ia welwelik uni, baa pa i gop ta maalu, ma pa i ki kaai un ta ruma, i kiki ku u ra kum babaang na minaat. ²⁸ Baa i babo paa Iesu, i kulkulaai, ma i puka pari taau naa ra ru kakina, ma i kulkulaai ma ina ngaala na ingaana lenbi, "Aawa maa un paami un iaau Iesu, Natun God a Ngaala Aakit? Iaa aaring ui baa koku u wakadik iaau." ²⁹ I piri lenmi, kabina maa Iesu ia pirpir dekdek paa karom a tabaraan kupi in pari ko ra muaana mi. Mongoro na pakaan a tabaraan i umi. A taara diat laana bababoura baat a muaana mi, diat laana wi taa a ru limaana ma ra ru kakina ma ra kum sen, iaku i laana aal kutu wa diat ku, ma a tabaraan i laana wowo paai unaanga u ra kum bil na wanua.

³⁰ Iesu i tiri naa, "Woi na iaam?" Ma i baalui naa, "A iaang a Liur na tabaraan," maa a mongoro na tabaraan diat ruk taau uni. ³¹ Ma diat aaring Iesu kupi koku i tula ruk ta diat u ra ngaala na tung baa pa di babo a tuktukina.

³² A ngaala na liur na boro diat wangwangaan matira u ra papaara taangaai, ma a kum tabaraan diat aaring Iesu kupi diat a ruk taau u ra kum boro. Ma i taraam wa diat. ³³ Ma a kum tabaraan diat pari ko ra muaana maa, ma diat ruk taau u ra kum boro. Ma a kum boro diat welulu pari u ra papaara taangaai kup a taai kikel, ma diat kongorap.

³⁴ Diat baa diat baboura a kum boro, diat babo a utnaa mi, diat welulu talili. Diat wewapura u ra utnaa mi u ra nundiat taamaan, ma un raa kum taamtaamaan liklik kaai. ³⁵ Ma a taara diat waan kupi diat a babo a utnaa mi i waan paat. Baa diat waan paat karom Iesu, diat babo a muaana baa a kum tabaraan diat pari paa koni, i ki taau marawaai naa ra ru kakin Iesu, ia gop balet ma ia manaana. Ma a taara diat burut. ³⁶ Diat baa diat

babo taa a utnaa baa Iesu i paami, diat wapua a taara naa Iesu ia lu irok wa a kum tabaraan ko ra muaana maa. ³⁷ Ma a taara raap taanga u ra papaar anu ra kum Geraasaa diat aaring Iesu kupi in waan ingen kon diat, maa diat burut aakit. Io, Iesu i kaa balet u ra mon ma i waan.

³⁸ Ma a muaana baa a kum tabaraan diat pari paa koni, i aaring Iesu kupi di-aar a weur. Iaku Iesu i tula wai ku naa, ³⁹ “Un waan talili kup anum ruma, un wewapua u ra ngaala na utnaa mi God ia paam taai un ui.” Io, i waan talili, i wewapua u ra taamaan maa u ra ngaala na utnaa baa Iesu ia paam taai uni.

Iesu i walaanun paa natun Iaaairo ma i walaangalaanga paa raa tabuan

(Mt 9:18-26; Mk 5:21-43)

⁴⁰ Baa Iesu i waan talili, a kor na taara diat gaaiia baraata paai, kabina maa diat raap diat kiki walaang ut kupi. ⁴¹ Raa muaana, a iaana Iaaairo, a mukmuga ko ra ruma na lotu, i waan paat ma i puka ruru taau namuga naan Iesu. I aaringi kupi in waan uaa u ra nuna ruma, ⁴² maa raa natunalik ku, a tabuan, baa nuna kilaala i 12, i inep na minaat ma.

Io, baa Iesu i waan, a ngaala na kor na taara diat liur baat paai. ⁴³ Raa tabuan matira i malaapaang ma ra malaapaang na gaap. Ia malaapaang paa 12 kilaala, ^{††} iaku pa te i walaangalaanga laar paai. ⁴⁴ I waan namur taan Iesu, ma i paam taa ku a titi ra nuna ina maalu, ma a gaap i ngo maut. ⁴⁵ Ma Iesu i wetiri naa, “Woi maa i paam iaau?” Baa diat raap diat weoro, Petero i piri naa, “Tena Wawer, pa u babo a ngaala na kor na taara mi diat liur baat pa ui?” ⁴⁶ Iesu i piri naa, “Raa paan diat ia paam ta iaau, iaau kariaanai naa a dekdek i waan kon iaau.”

⁴⁷ A tabuan i nunurai naa di aa baat paai, io, i dadader paat, ma i puka ruru taau namuga naan Iesu. Namataa ra kor na taara raap, i wapua Iesu u ra kabina baa i paam taai, ma i wapuai kaai baa i laan-galaanga gagaa maut. ⁴⁸ Ma Iesu i piri taana naa, “Natunglik, anum nurnur ia walaangalaanga pa ui. Un waan ma ra maalmaal.”

⁴⁹ Baa Iesu i pirpir utbaai, raa i waan paat taangirong u ra ruma anum Iaaairo, a mukmuga ko ra ruma na lotu, ma i piri taana naa, “Koku ma u wabalaana a Tena Wawer. Natumlik ia maat.” ⁵⁰ Baa Iesu i walangoro a pirpir maa, i piri taan Iaaairo naa, “Koku u burut, un nurnur ku, ma din walaanun paai balet.”

⁵¹ Baa i waan paat u ra ruma, pa i mu-laaot paa te kupi in ruk ungaai mai. I mu-laaot paa ku Petero, Ioaanes ma Iaaakobo, ma tamaa ra naatlik ma naana kaai. ⁵² A taara raap diat kulkulaai ma ra niluan, ma Iesu i piri taan diat naa, “Koku muaat luan. A naatlik mi wakir i maat, i inep duman ku.” ⁵³ Ma diat nangonoi ku, maa diat nunurai naa ia maat. ⁵⁴ Ma Iesu i ruk unaruma, i paam paa a limaa ra naat na tabuan, ma i piri taana naa, “Tabuan lik, un tur.” ⁵⁵ Ma a niono i waan talili balet karomi, ma i tur maut. Ma Iesu i wetulaa kup ta utnaa a tabuan lik maa in aani. ⁵⁶ Tamaana ma naana diaar kaka-ian aakit, ma Iesu i turbaat diaar kupi koku diaar wapua te u ra utnaa mi i waan paat.

Iesu i tula wa 12 naat na wawer

(Mt 10:5-15; Mk 6:7-13)

9 Baa Iesu i wataa ungaai paa a 12 naat na wawer, i taar taa a dekdek ma ra naagagon taan diat kupi diat a lu irok wa a kum tabaraan raap, ma kupi diat a walaangalaanga paa kaai

^{††} **8:43** Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *ma ia waraap taa anuna maani u ra kum doktaa.*

a taara ko ra kum malaapaang. ²Ma i tula wa diat kupi diat a warawaai u ra mataanitu anun God, ma diat a walaangalaanga paa a kum malaapaang. ³Ma i piri taan diat naa, “Koku muaat lo ta utnaa u ra numuaat winawaan, koku tina buka, koku ta bek, koku ta utnaa na winangaan, koku ta maani ma koku ta maalu na wekiaa. ⁴Baa muaat a ki un ta ruma, muaat a ki ut matira tuk u ra bung baa muaat a waan ko ra taamaan maa. ⁵Baa ta taara pa diat gaaiia pa muaat, baa muaat waan ko ra nundiat taamaan, muaat a tataanga wa a kabu ko ra kakimuaat, kupi a wakilang na watumaarang karom diat.”

⁶A kum naat na wawer diat waan taltalili u ra kum taamtaamaan, diat warawaai ma ra Koina Wewapua, ma diat walaangalaanga a taara u ra kum taamtaamaan raap.

A nuknukin Erodes i laklagon un Iesu

(Mt 14:1-2; Mk 6:14-16)

⁷Baa Erodes a mukmuga ko ra mataanitu i walangoro a kum utnaa mi i waan paat, i laklagon a nuknukina uni, kabina maa raa taara diat piri naa Ioaanes ia lalaaun balet ko ra minaat. ⁸Ma raa taara kaai diat piri naa Eliaas ia waan paat. Raa taara kaai diat piri naa raa ko ra kum propet taanga namuga ia lalaaun balet. ⁹Erodes i piri naa, “Iaau aa pakaat kutu wa in lorin Ioaanes, ma woi na muaana balet mi, iaau walangoro a kum utnaa mi uni?” Ma i nem aakiti kupi in babo Iesu.

Iesu i tabaara 5,000 na muaana

(Mt 14:13-21; Mk 6:30-44; Io 6:1-14)

¹⁰Baa a kum aapostolo diat waan talili balet, diat wapua Iesu u ra kum utnaa baa diat aa paam taai. I ben pa diat, ma diat waan ingen kup a taamaan a iaana Betsaaida. ¹¹A kor na taara diat walangoro, ma diat murmuri. I gaaiia pa diat,

ma i pirpir karom diat u ra mataanitu anun God, ma i walaangalaanga pa diat baa diat malaapaang.

¹²Baa ia maluraap, a 12 naat na wawer diat waan karom Iesu, ma diat piri taana naa, “A bil na wanua ku mi, un tula wa a kor na taara baa diat a waan kup a kum taamaan, ma u ra kum taamtaamaan liklik marawaai, kupi diat a wangaan ma diat inep iaai.” ¹³Iesu i piri taan diat naa, “Muaat ut maa muaat a tabaara diat.” Ma diat baalui naa, “Limnain bred ku ma ra ruina ian kuri miaat loi. U nemi duk naa miaat a kul paa ta utnaa kupi in welaar ma ra kor na taara raap mi?” ¹⁴A kor na taara maa, a niluluk i ra in muaana ku i welaar ma 5,000.

I piri taa ra nuna kum naat na wawer naa, “Muaat a tula diat kupi diat a ki u ra kum kikelimlima na noina diat.” ¹⁵Ma a kum naat na wawer diat paami lenmaa, ma a taara diat ki raap napia. ¹⁶Iesu i rakaan paa limnain bred ma ruina ian, i tataada unaanga u ra maawa, i waatung wakaak paa karom God uni, i biki ma i taar taai karom a kum naat na wawer, kupi diat a palau a taara mai. ¹⁷Diat raap diat wangaan ma diat maaur. Ma diat wangaana ateng paa 12 kaa ma ra utnaa baa diat aan kapo taai.

Petero i pirpir kaapa un Iesu

(Mt 16:13-19; Mk 8:27-29)

¹⁸Raa bung baa Iesu ku i ki ma i aaraaring, a kum naat na wawer diat waan karomi, ma i tiri diat naa, “A taara diat piri naa iaau woi?” ¹⁹Ma diat baalui naa, “Raa taara diat piri naa ui Ioaanes a Tena Baapitaaiso. Raa taara kaai diat piri naa ui Eliaas, ma raa taara kaai diat piri naa ui raa kon diat a kum propet taanga namuga, baa ia lalaaun balet.” ²⁰Ma Iesu i tiri diat naa, “Io muaat, muaat piri naa iaau woi?” Ma Petero i baalui naa, “Ui Kaarisito baa God i tula

wa ui urin.”²¹ Ma i turbaat diat naa koku diat wapua te uni.

**Iesu i wewapua muga u
ra nuna minaat**

(Mt 16:20-28; Mk 8:30-9:1)

²²Iesu i piri naa, “A Natu ra Muaana in kariaana mongoro na mawaat, ma a kum mukmuga, a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat a weoro wai ma din aak dokoi. Ma baa tula bung in raap in lalaaun paat balet.”

²³Ma i piri taan diat raap naa, “Baa te i nemi kupi in murmur iaau, koku i murmur a nuknukina. In puak paa anuna bolo u ra bungbung raap ma in murmur iaau. ²⁴Baa te i maari baat paa ku anuna lalaaun in wirua, iaku ia baa pa i maari baat anuna lalaaun kup iaau, in lalaaun. ²⁵In koina lelawaai baa te i kale raap paa a rakraakan buaal, iaku in baanaakaka wa anuna lalaaun uni ma in wirua takum? ²⁶Baa te in wawirwir kon iaau ma u ra nung kum pirpir, Natu ra Muaana kaai in wawirwir koni, baa in waan paat ma ra nuna minamaar, ma ra minamaar kaai anun Tamaana ma anu ra nuna kum aangelo. ²⁷Iaau pir a lingtatuna taa muaat, ta taara kon muaat mi, muaat tur min, baa pa muaat a maat utbaai muaat a babo a mataanitu anun God.”

A panin Iesu i raaungaana

(Mt 17:1-8; Mk 9:2-8)

²⁸Baa ia 8 na bung baat taa a pirpir mi, Iesu i ben paa Petero, Ioaanes ma Iaakobo, ma diat waan tato unaanga u ra taangaai kupi diat a aaraaring. ²⁹Baa i aaraaring, a mataana i babo raaungaana, ma anuna kum maalu i kabaang ma i papakaat. ³⁰Ma i pirpir ma ra ru muaana, Moses ma Eliaas. ³¹Dihaar waan paat ma ra minamaar, ma ditul pirpir u ra minaat anun Iesu, baa in baraatai inaanga

Ierusalem, kupi in paam ot paa a nem-nem anun God. ³²Petero ditul, ditul inep duman. Baa ditul tawaangun paat, ditul babo a minamaar anun Iesu, ma ra ru muaana kaai baa ditul tur ungaai mai. ³³Baa a ru muaana dihaar nem na waan ma kon Iesu, Petero i piri taana naa, “Tena Wawer, i koina baa daat a ki maku min. Mitul a paam ta tula palpalip, num raa, raa anun Moses, ma raa anun Eliaas”. Iaku Petero pa i nunura a utnaa baa i piri.

³⁴Baa i pirpir utbaai, a pakaana baakut i waan paat ma i pulu baat pa diat, ma ditul burut baa i pulu baat pa ditul. ³⁵Ma in ingaan raa taanga u ra baakut i piri naa, “Bi ia Natunglik, baa iaau aa pilak paai. Muaat a walangoroi.” ³⁶Baa ia pirpir raap paa, Iesu ot maku kuraa i tur. Ma pa ditul pirpir uni. Ma u ra kum bung maa, pa ditul wapua te u ra kum utnaa baa ditul aa babo taai.

**Iesu i lu irok wa a tabaraan
kon raa naatlik**

(Mt 17:14-18; Mk 9:14-27)

³⁷U ra bung namur baa Iesu ma ra tula naat na wawer diat aa waan pari taanginaanga u ra taangaai, a ngaala na kor na taara diat waan karom Iesu. ³⁸Ma raa muaana ko ra kum taara maa i wewataai lenbi, “Tena Wawer, iaau aaring ui baa un babo natunglik a naat muaana, raa kapuaana naat ku. ³⁹A tabaraan i laana umi, ma a naat i kulkulaai kakaian. A tabaraan i laana wadader adekdeki, ma a waa ra naat maa i buabua. A tabaraan pa i waan koni, ma i wangungut aakaka a panina. ⁴⁰Iaau aaring paa mun anum kum naat na wawer kupi diat a lu irok wa a tabaraan koni, iaku pa diat pet laar paai.”

⁴¹Iesu i piri naa, “Muaat a taaun taara mi, pa muaat nurnur ma muaat a kum tena aakaina. Iaau aa ki iwan karom

muaat. Unaangaian ma muaat a nurnur? Un ben natumlik urin.”

⁴²Baa a naat maa i waan karom Iesu, a tabaraan i ong kuraa taai napia ma i wadader adekdeki. Iesu i pirpir dekdek karom a tabaraan ma i lu irok wai, ma a naat i laangalaanga balet. I taar taai balet karom tamaana. ⁴³Ma diat raap diat kakaian u ra ngaala na dekdekin God.

Iesu i pirpir balet u ra nuna minaat

(Mt 17:22-23; Mk 9:30-32)

Baa diat raap diat kakaian utbaai u ra kum utnaa Iesu ia paam taai, i piri taa ra nuna kum naat na wawer lenbi, ⁴⁴“Muaat a walangoro wakaak a pirpir mi: Din taar taa Natu ra Muaana u ra limaa ra taara.” ⁴⁵Iaku a kum naat na wawer pa diat kaapa u ra kukuraai ra pirpir mi. Di walipai ku kon diat, kupi koku diat nunura lelei. Ma diat burut kupi diat a tiri Iesu uni.

Woi maa i ngaala aakit?

(Mt 18:1-5; Mk 9:33-37)

⁴⁶A kum naat na wawer diat weol na pirpir naliwan taan diat baa woi kon diat i ngaala aakit. ⁴⁷Iesu ia nunura a nuknukindiat, i lo paa raa naatlik ma i watur paai naana. ⁴⁸Ma i piri taan diat naa, “Baa te i gaaiia paa a naatlik mi u ra iaang, i gaaiia pa iaau utkaai. Ma baa te i gaaiia pa iaau, i gaaiia paa ia ut baa i tula wa iaau urin. Maa ia baa i kinalik taa muaat raap, ia ut maa i ngaala aakit.”

Ia baa pa i turbaat muaat i waraaut muaat ku

(Mk 9:38-40)

⁴⁹Ioanes i piri taan Iesu naa, “Tena Wawer, miaat babo raa muaana i lu irok wa a kum tabaraan u ra iaam, ma miaat turbaati, maa wakir ia kon daat.” ⁵⁰Iesu i baalui naa, “Koku muaat tur-

baati, maa ia baa pa i turbaat muaat, i waraaut muaat ku.”

A taara Samaaria pa diat nem Iesu

⁵¹Baa ia marawaai a pakaana bung kupi din lo paa Iesu unaanga u ra maawa, i nuki naa in waan unaanga Ierusalem, ma i turpaa winawaan. ⁵²I tula wa raa kum tultul, kupi diat a muga taana. Diat waan paat un raa taamaan u ra papaar Samaaria, kupi diat a wani-naar kup Iesu. ⁵³Iaku a kum te Samaaria pa diat nemi naa in ruk u ra nundiat taamaan, maa kabina in waan ut unaanga Ierusalem. ⁵⁴Baa anuna ru naat na wawer, Iaakobo ma Ioanes diaar babo a mangamangaan mi, diaar tiri naa, “Tadaaru, u nemi ku naa mir a aaring God baa in taar wa a nguan kupi in aan araap wa diat?” ⁵⁵Iesu i tur tapuku, ma i turbaat diaar. ⁵⁶Io, Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan kup raa taamaan ingen.

Diat baa diat nem na murmur Iesu

(Mt 8:19-22)

⁵⁷Baa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan waanwaan u ra aakapi, raa muaana i piri taana naa, “Ang murmur ui u ra kum taamtaamaan raap baa un waan iaai.” ⁵⁸Iesu i piri taana naa, “A kum kuaabaar na paap anundiat kum tung ut, ma ra kum pika kaai anundiat kum pio ut, iaku Natu ra Muaana pa nuna ta ruma kupi in inep uni.” ⁵⁹I piri taan raa muaana bulung naa, “Un murmur iaau.” Iaku i baalui lenbi, “Tadaaru, un mulaaot wa iaau kumun baa ang waan, kupi ang punang wa tamaang.” ⁶⁰Iesu i piri taana, “Un maadek wa a kum minaat diat a punang andiat kum minaat. Un waan ma un warawaai u ra mataanitu anun God.” ⁶¹Raa balet i piri taan Iesu naa, “Tadaaru, ang murmur ui, iaku un mulaaot wa iaau kumun kupi ang waan, ma miaat a webabo paa ma

diat u ra nung ruma.”⁶² Iesu i piri taana naa, “Baa te i turpaa pinapaam ma ra ipipuk, ma i kakawet unamur, pa i topaa a pinapaam u ra mataanitu anun God.”

Iesu i tula wa 72 taara

10 Namur a Tadaaru i pilak paa bu-lung 72 taara kaai, ma i tula wa diat rurudi kupi diat a muga taana u ra kum ngaalangaala na taamaan, ma u ra kum taamtaamaan liklik, baa ia kaai in waan iaai.² Ma i piri taan diat naa, “A pinapaam ia mugaan, ma ia ngaala aakit, iaku pa i mongoro a kum tena tinangaa. Muaat a aaring a Tadaaru maa ia a tamaa ra pinapaam, kupi in tula wa a kum tena tinangaa kup ana pinapaam.³ Muaat a waan! Mi iaau tula wa muaat welaar ma ra kum naat na sip naliwan naa ra kum karangaap na paap.⁴ Koku muaat lo ta paaus na ungunng maani, koku ta kaa, ma koku ta su. Koku kaai muaat pipir ma te baa muaat baraatai u ra aakapi.

⁵ “Baa muaat ruk un ta ruma, muaat a pir mugai naa, ‘A maalmaal karom muaat.’⁶ Baa ta tena maalmaal i ki matira, anumuaat maalmaal in ki uni. Baa pate, a maalmaal in waan talili balet karom muaat.⁷ Ma muaat a ki ut matira u ra ruma maa, muaat a wangaan ma muaat a inim a utnaa baa di tabaara muaat mai, maa i takado baa din tabaara a tena pinapaam. Koku muaat inep un ta kum ruma ingen.

⁸ Baa muaat waan paat un ta taamaan, ma di ben ruk muaat, muaat a aan a utnaa baa di tabaara muaat mai.⁹ Muaat a walaangalaanga a kum malaapaang matira, ma muaat a piri taa ra taara naa, ‘A mataanitu anun God ia marawaai karom muaat!’¹⁰ Baa muaat waan paat un ta taamaan, ma pa di ben ruk muaat, muaat a tur ku u ra aakapi ma muaat a piri naa,¹¹ ‘A kabu ko ra numuaat taamaan baa kuri u ra kum kakimiaat, mi-

aat upa wai balet kupi a watumaarang karom muaat. Iaku muaat a nunurai naa a mataanitu anun God ia marawaai.’¹² Iaau piri taa muaat, u ra bung na naagagon, a naagagon karom Sodom in dekdek, iaku karom a taamaan maa in aaka aakit.”

A naagagon na binabaalu karom diat baa pa diat nukpuku

(Mt 11:20-24)

¹³ “In aaka karom muaat a taara Koraasin, in aaka kaai karom muaat a taara Betsaaida. Baa gun di aa paam taa a kum utnaa na kakaian bi karom a taara Tiro ma Sidon, welaar ma di aa paam taai karom muaat, kaduk a taara Tiro ma Sidon diat a nukpuku gagaa ma diat a tobo, diat a mong ma ra maalu na tapunuk ma diat a aalu a panpanindiat ma ra kabu na nguan. Iaku muaat, pa muaat nukpuku.¹⁴ A naagagon karom muaat a taara Koraasin ma Betsaaida in aaka aakit ko ra naagagon karom diat a taara Tiro ma Sidon.¹⁵ Ma muaat kaai a taara Kaapernaum, lelawaai, muaat nuki naa din wangaala pa muaat un-aanga nate? Pate, din ong apari wa muaat ku u ra ngaala na nguan.”

¹⁶ Iesu i piri karom anuna kum naat na wawer naa, “Baa te i walangoro muaat, i walangoro iaau ut. Ma te baa i milikuaana muaat, i milikuaana iaau utkaai. Ma te baa i milikuaana iaau, i milikuaana utkaai ia baa i tula wa iaau urin.”

72 diat waan talili balet

¹⁷ Ma 72 diat, diat waan talili balet ma ra gaaiia ma diat piri naa, “Tadaaru, baa miaat lu irok wa a kum tabaraan u ra iaam, diat taraam ku.”¹⁸ Ma Iesu i piri taan diat naa, “Iaau babo Saataan i puka taanginaanga u ra maawa welaar ma in mamame.¹⁹ Iaau aa taar taa a naagagon taa muaat kupi muaat a paa waatwaat a

kum wui ma ra kum pokpokolamaa kaai, ma kupi muaat a uwia paa a dekkek i ra ebaar, ma pa ta utnaa in baanaakaka muaat. ²⁰Iaku maa, koku muaat gaايا maa a kum tabaraan diat taraam taa muaat. Muaat a gaايا, maa di aa timu a iaamuaat inaanga u ra maawa.”

Iesu i gaايا

(Mt 11:25-27; 13:16-17)

²¹U ra pakaana bung maa Iesu i teng ma ra gaايا ko ra Takado na Nion ma i piri naa, “Tamaang, ui a Tadaaru i ra maawa ma ra rakraakan buaal raap, iaau pir walaawa pa ui, maa u walipa a kum utnaa mi ko ra kum tena manaana ma kon diat baa diat malem, ma u pir waiaai ku karom diat baa diat welaar ma ra kum naat liklik. Maia, Tamaang, maa u nemi ut lenmaa.

²²“Tamaang ia taar taa a kum utnaa raap taang. Pa te i nunura Natuna, Tamaana ku, ma pa te kaai i nunura Tamaana, Natuna ku, ma diat kaai baa Natuna i nemi naa in pir waiaa Tamaana karom diat.”

²³Baa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer maku diat ki, i tapuku karom diat ma i piri naa, “Muaat daan baa muaat babo a kum utnaa mi! ²⁴Iaau piri taa muaat, namuga mongoro na propet ma mongoro na king diat nemi naa diat a babo a kum utnaa mi iaau paami namataamuaat, iaku pa diat baboi. Ma diat nemi kaai naa diat a walangoro a kum utnaa mi muaat walwalangoroi, iaku maa pa diat walangoroi.”

A pirpir welwelaar u ra koina te Samaaria

²⁵Raa tena manaana u ra kum Naagagon i tur ma i walaar Iesu, ma i piri naa, “Tena Wawer, aawa maa ang paami

kupi ang kale a lalaaun takum?” ²⁶Ma Iesu i piri taana naa, “Aawa maa di aa timu taai u ra kum Naagagon? Ma aawa maa u nuki uni?” ²⁷A muaana maa i baalui naa, “Un maari a Tadaaru anum God ma ra in balaam raap, a niom raap, a dekkekim raap, ma ra nuknukim raap.’

Naag 6:5

Ma ‘Un maari tepaam welaar ma u maari ui ut.’” *Lewi 19:18*

²⁸Iesu i piri taana naa, “I takado ut anum pirpir, un paami lenmaa, ma un lalaaun.” ²⁹Iaku a tena wawer u ra kum Naagagon i nemi naa in wakado paai namataan Iesu, ma i tiri naa, “Woi maa tepaang?”

³⁰Iesu i baalui ma ra pirpir welwelaar lenbi, “Raa muaana i waan taanginaanga Ierusalem urong Ieriko. Baa i waan waanwaan, a kum tena walong diat welulu baat paai. Diat palaa wa anuna kum maalu, diat um aakaka taai, ma diat waan paa koni ma marawaai in maat. ³¹Ma raa tena wetabaar karom God i waan u ra aakapi maa, ma baa i babo paa a muaana maa, i waan liliaai ku koni un raa papaar. ³²Raa muaana bulung ko ra wuna taara anun Lewi, baa i waan taau u ra muaana maa, i waan liliaai ku koni un raa papaara aakapi.

³³“Taku raa te Samaaria baa i waan waanwaan, i waan taau u ra muaana maa, ma baa i baboi, i maari aakiti. ³⁴I waan karomi, i labo taa a wel ma a waain u ra nuna kum baaba ma i pulu baat ta diat. I wakaa paai u ra nuna dongki, ma i wairok taai u ra ruma na ininep aagil paa, ma i babourai. ³⁵U ra bung namur taana, i lo paa a ru denaaria,‡ ma i taar taai karom a tamaa ra ruma, ma i piri taana naa, ‘Un babourai. Ma baa ta utnaa kaai un tabaara taai mai, baa ang waan talili balet, ang baalu taai balet taam.’

‡10:35 Raa denaaria i welaar ma ra wedok anun raa muaana un raa bung na pinapaam.

³⁶“Woi ko ra tula muaana mi diaar tepaana ma ra muaana baa a kum tena walong diat umi?” ³⁷Ma a tena wawer u ra kum Naagagon i baalui naa, “Ia baa i maari.” Ma Iesu i piri taana naa, “Un waan ma un paami lenutmaa.”

Iesu i ki u ra ruma anun Maaria ma Maataa

³⁸Baa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat waan balet, diat waan paat un raa taamaan, ma raa tabuan, a iaana Maataa, i ben aruk paa Iesu u ra nuna ruma. ³⁹Ma tenawawina a iaana Maaria, i ki marawaai naa ra ru kaki ra Tadaaru, ma i walwalangoro anuna pirpir. ⁴⁰Ma Maataa i kariaanai baa i dekdek karomi a kum pinapaam i paami, i waan karom Iesu ma i piri taana naa, “Tadaaru, pa u nuk pa iaau? Baboi, tenawawing pa i waraaut iaau. Iaau maku iaau paam a kum pinapaam. Tula wai urin kupi in waraaut iaau.” ⁴¹A Tadaaru i baalui naa, “Maataa, Maataa, u ngaraa aakit, ma u nuknuk aakit u ra mongoro na utnaa! ⁴²Raa utnaa ku i koina. Maaria ia pilak paa a koina utnaa, ma pa te maut in lo wai koni.”

A wawer anun Iesu u ra niaaring

(Mt 6:9-13; 7:7-11)

11 Raa bung Iesu i aaraaring un raa wanua. Baa ia aaraaring raap, raa ko ra nuna kum naat na wawer i piri taana naa, “Tadaaru, un wer miaat u ra niaaring, welaar ma Ioanes i wer anuna kum naat na wawer.” ²Ma Iesu i piri taan diat naa, “Baa muaat aaraaring, muaat a aaraaring lenbi, ‘Tamaamiaat, i koina baa din ru a iaam. I koina baa anum mataanitu in waan paat.

³A bungbung raap un tabaara miaat ma ra maamiaat utnaa.

⁴Un dumaana wa anumiaat kum aakaina mangamangaan, maa miaat kaai miaat dumaana wa anundiat kum aakaina mangamangaan karom miaat.

Koku u ben miaat u ra walwalaam.”

⁵Iesu i piri taa ra nuna kum naat na wawer naa, “Baa te kon muaat in waan karom tepaana u ra ngaala na marum, ma in aaringi naa, ‘Tepaang, iaau nem ta tuluin bred. ⁶Raa tepaang i waan paat karom iaau u ra nuna winawaan, ma pa ta utnaa baa ang tabaarai mai.’ ⁷Ma tepaana kuraa naruma in piri naa, ‘Koku u pet abalaana iaau! Miaat aa balbalaat, ma miaat ma ra kum natnatung liklik miaat aa inep. Pang pari balet ma kup ang lo taa ta utnaa taam.’ ⁸Wakir kabina diaar tepaana baa in pari kupi in taar taa a bred taana, iaku in pari ma in taar taa a utnaa baa i nemi, kabina i aaring liklikinai.

⁹“Io, mi iaau piri taa muaat, muaat a aaraaring ma din tabaara muaat. Muaat a baatbaat ma muaat a baat paai. Muaat a pipidik ma din paapa aara muaat. ¹⁰Maa diat raap baa diat aaraaring din tabaara diat, ma ia baa i baatbaat in baat paai, ma ia baa i pipidik, din paapa aarai. ¹¹Woi kon muaat a kum tamta-maa ra kum naat liklik, baa natunalik i aaringi kup tina ian, in tabaarai ku ma ra ina wui? ¹²Ma baa i aaringi kup tina kiaau, in tabaarai ku ma ta pokpokolamaa? ¹³Baa muaat aakaina taara, muaat nunura ut a koina wetabaar karom a kum natnatumuaat, io, i lingtatuna aakit baa Tamaamuaat baa i ki inaanga u ra maawa, in taar taa a Takado na Nion taan diat baa diat aaringi.”

Iesu ma Belsebul

(Mt 12:22-30; Mk 3:20-27)

¹⁴Iesu i lu irok wa a tabaraan baa i munga kon raa muaana. Baa a tabaraan maa i pari paa koni, a muaana maa i pir-

pir maraagaam. Ma a kor na taara diat kakaian. ¹⁵ Iaku raa taara kon diat, diat piri ku naa, “I lu irok wa a kum tabaraan ma ra dekdekin Belsebul, a tadaaru anu ra kum tabaraan.”

¹⁶ Raa taara kaai diat aaringi naa in paam ta utnaa na kakaian kupi in waki-langi naa ia taanginaanga u ra maawa. ¹⁷ Iaku Iesu ia nunura a nuknukindiat, ma i piri taan diat naa, “Baa ta mataanitu diat balet ut diat a weium wetwetalaai, a mataanitu maa in raap ku. Ma baa ta naadiwaatamaana diat a weium wetwetalaai balet ku ma diat, pain diat a ki ungaai ma. ¹⁸ Baa Saataan i weium balet ku ma ra nuna kum tultul, anuna mataanitu in tur dekdek lelawaai? Iaaupiri lenmaa kabina maa muaat piri un iaau naa iaau lu irok wa ku a kum tabaraan ma ra dekdekin Belsebul. ¹⁹ Baa iaau lu irok wa a kum tabaraan ma ra dekdekin Belsebul, anumuaat taara diat lu irok wa diat ma ra dekdekin woi? Io, anundiati pina-paam ut in wapuaanai naa anumuaat wetakun i raara. ²⁰ Iaku baa iaau lu irok wa a kum tabaraan ma ra dekdekin God, muaat a nunurai naa anuna mataanitu ia waan paat karom muaat.

²¹ “Baa raa dekdek na muaana ia mong paa ma nuna utnaa na wineium, ma i baboura anuna ruma, anuna kum utnaa in taana wakaak. ²² Iaku, baa te i dekdek taana i waan paat karomi ma i uwia paai, in raa wa anuna kum utnaa na wineium baa i nurnur uni, ma in lo paa a kum utnaa raap anu ra muaana maa ma in tabaara a taara mai.

²³ “Ia baa pa i waraaut iaau, i turbaat iaau ku. Ma ia baa pa i waraaut iaau u ra weben, i lulu weraana wa diat ku.

A tabaraan i waan talili balet

(Mt 12:43-45)

²⁴ “Baa a tabaraan i pari paa kon ta muaana, i waan u ra kum wanua baa pa

ta palaa iaai, kupi in ngo, iaku pa i baat paa ta wanua baa in ngo iaai. Io, i piri lenbi, ‘Ang waan talili balet kup anung ruma, baa iaau pari paa koni.’ ²⁵ Ma baa i waan paat, i baboi baa di aa aarupa taai, ma di aa maar taai. ²⁶ Namur i waan ma i ben paa balet 7 na tabaraan, baa diat aaka aakit koni, ma diat ruk raap taau u ra ruma maa, ma diat ki uni. Io, a lalaun anu ra muaana maa i aaka aakit ma ko ra lalaun baa i watur akotoi namuga.”

Diat baa diat daan

²⁷ Baa Iesu i pirpir utbaai, raa tabuan ko ra kor na taara maa, i piri lenbi, “A tabuan baa i buta pa ui ma i wangaau ui, i daan.” ²⁸ Iaku Iesu i baalui naa, “Diat baa diat walangoro a pirpir anun God ma diat taraam uni, diat daan aakit.”

A taara diat nem ta wakilang

(Mt 12:38-42)

²⁹ Baa a kor na taara diat liur baat paa Iesu, i piri taan diat naa, “A taaun taara mi, a aakaina taaun taara. Diat nem ta wakilang, iaku maa pa din paam te karom diat. Din paam ku a wakilang welaar ma Ionaa. ³⁰ Maa Ionaa ia a wakilang karom a taara Niniwe, lenkaai maa Natu ra Muaana ia a wakilang karom a taaun taara mi. ³¹ U ra bung na naagagon, a kwini taangirong u ra mataana taubaar in tur ma in takuna dekdek a taaun taara mi, kabina maa i waan ut taanga welwelik kupi in walangoro a manaana anun King Solomon, ma raa maa i ngaala taan Solomon kuri ut min. ³² U ra bung na naagagon, a taara Niniwe diat a tur ma diat a takuna dekdek a taaun taara mi, kabina maa diat nukpuku u ra warawaai anun Ionaa, ma raa maa i ngaala taan Ionaa kuri ut min.

A laam i ra panindaat

(Mt 5:15; 6:22-23)

³³“Pain te in wakup taa ta laam ma in walipa taai, baa in kuop baat taai ma ra baaket. Pate! In ung taai ut nate u ra nuna turtur, kupi diat baa diat ruk diat a babo a kaapakaapaina. ³⁴A ruin kiok na mataam diaar welaar ma ra laam u ra panim. Baa a ruin kiok na mataam diaar koina, a panim raap in teng ma ra kaapa. Iaku baa diaar aaka, a panim raap in teng ma ra baboto. ³⁵In koina baa a panim in teng ma ra kaapa, ma un babourai kupi koku i teng ma ra baboto. ³⁶Baa a panim raap i teng ma ra kaapa, ma pa ta baboto uni, in baarabaara aakit, welaar ma ra laam baa a kaapakaapaina i kup aara ui.”

Iesu i takuna a kum Parisaaiio ma a kum tena wawer u ra kum Naagagon

(Mt 23:1-36; Mk 12:38-40; Lk 20:45-47)

³⁷Baa Iesu ia piri raap, raa Parisaaiio i ben paai kupi diaar a wangaan ungaai. Iesu i ruk ma i ki na winangaan. ³⁸Baa a Parisaaiio i baboi naa Iesu pa i gigi muga paa, i kakaian uni. ³⁹A Tadaaru i piri taana naa, “Muaat a kum Parisaaiio muaat gigi paa ku a tamaru ra kaap ma ra pelet, iaku a balaamuaat i teng ma ra walong ma ra kum aakaina mangamangaan. ⁴⁰Muaat a kum longlong muaat, pa muaat nunurai naa ia baa i paam a tamaru ra kum utnaa i paam kaai a balaandiat? ⁴¹Muaat a tabaara a iba na taara ma ra utnaa ko ra numuaat kum kaap ma ra kum pelet, kupi a kum utnaa raap in gongom karom muaat.

⁴²“In aaka aakit karom muaat a kum Parisaaiio. Muaat nuknuk aakit u ra kum kinkinalik na naagagon lenbi, muaat taar raaraain diwaai ko ra noina naatnaat na diwaai baa i aangawian wakwakaak, iaku pa muaat paam a takado na naagagon karom a taara ma ra maar-

maari karom God. I koina baa muaat a paam a takado na naagagon karom a taara ma ra maarmaari karom God, ma koku kaai muaat dumaana wa raaraain ko ra noina, kupi muaat a taari karom God. ⁴³In aaka aakit karom muaat a kum Parisaaiio, maa muaat nem a kinkini namuga u ra kum ruma na lotu. Ma muaat nemi kaai naa a taara diat a taar a ngaala na urur karom muaat u ra kum taamaan na winawaan ungaai. ⁴⁴In aaka aakit karom muaat, maa muaat welaar ma ra kum tungtung na minaat baa pa ta wak-ilang un diat, ma a taara diat waan nate un diat ma pa diat nunurai.”

⁴⁵Io, raa ko ra kum tena wawer u ra kum Naagagon i piri taan Iesu naa, “Tena Wawer, baa u piri lenmi, u pir aakaka miaat kaai.” ⁴⁶Ma Iesu i baalui lenbi, “In aaka aakit kaai karom muaat a kum tena wawer u ra kum Naagagon, maa muaat taar taa a kum dekdek na naagagon kupi a taara diat a murmuri, ma muaat ut pa muaat waraaut diat uni. ⁴⁷In aaka aakit karom muaat, maa muaat watur a kum aaim naa ra kum babaang na minaat anu ra kum propet, baa anumuaat wuna taara ut taanga namuga diat aak doko wa diat. ⁴⁸Mi muaat wapuaanai naa muaat mulaaot ungaai ma ra numuaat wuna taara taanga namuga u ra nundiat pinapaam baa diat aak doko a kum propet, ma muaat, muaat watur a kum aaim naa ra kum babaang na minaat anundiat. ⁴⁹Bi ia kabina God baa i manaana aakit i piri naa, ‘Ang tula wa a kum propet ma a kum aapostolo karom a taara, ma a taara diat a aak doko ta taara kon diat ma ta taara kaai diat a wakadik diat.’ ⁵⁰Io, muaat a taaun taara mi din taar a naagagon na binabaalu karom muaat, u ra gaap i ra kum propet raap baa di aa aak doko wa diat, turpaai u ra turpaai ra rakrakaan buaal. ⁵¹Turpaai baa di aak doko Abel ma i waan tuk baa di aak

doko Saakaria, ia baa i wirua naliwan naa ra luwu na tuntun wetabaar ma ra pakaana baa i Taabu naruma u ra ruma na wetabaar. Io, iaau piri taa muaat, din taar a naagagon na binabaalu karom a taau taara mi u ra kum utnaa raap mi. ⁵²In aaka aakit karom muaat a kum tena wawer u ra kum Naagagon, maa muaat balbalaat wa a bonanaaka kup a manaana. Muaat ut pa muaat ruk uni, ma muaat turbaat diat baa diat nem na ruk uni.”

⁵³Baa Iesu i pari ko ra ruma maa, a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaao diat kaankaan ma diat puku anuna pirpir, ma diat tiri pukpukui un ta mongoro na utnaa. ⁵⁴Ma diat ki walaanga Iesu kup ta mangaana pirpir baa diat a takunai mai.

Iesu i turbaat diat ko ra warwaruga

(Mt 10:26-27)

12 Baa a kum maarmaar na taara diat aa waan paat ungaai, ma diat tumaak wetwetalai diat maku, Iesu i pir mugai karom anuna kum naat na wawer lenbi, “Muaat a baboura muaat ko ra is anu ra kum Parisaao. Iaau pirpir u ra nundiat mangamangaan na warwaruga. ²A utnaa raap baa di burung baat taai, namur in taana baarabaara, ma ra utnaa raap baa i taana ino, namur in waan paat kaapakaapa. ³A kum utnaa raap baa muaat aa pir taai u ra baboto, namur din walangoroi u ra kaapa, ma ra utnaa baa muaat wewaik ino ku mai naruma karom te, namur din tur nate u ra ruma, ma din wapuaanai karom a taara.

Muaat a burut ku kup God

(Mt 10:28-31)

⁴“Iaau piri taa muaat a kum teptepaang: Koku muaat burut kup diat baa diat aak doko ku a panimuaat. Baa diat aa paam taai lenmaa un muaat, pain diat a pet laar paai kupi diat a

paam balet ta utnaa. ⁵Mi ang wapua kaapa muaat un ia baa muaat a burut kupi: Muaat a burut kup ia baa a dekdekina i ngaala kupi in aak doko muaat ma in ong aruk a niomuaat u ra ngaala na nguan kaai. Maia, iaau piri taa muaat, God ku maa muaat a burut kupi. ⁶Di laana kul limnaina pika liklik ma kabaana toiaa ku, naka? Iaku God pa i dumaana wa tin lik kon diat. ⁷I lingtatuna aakit God i nunura raap a kum weu na lorimuaat. Koku muaat burut, maa muaat ngaatngaat aakit namataan God taa ra mongoro na pika.

Ia baa i pir apuaana Iesu ma ia baa i weoro koni

(Mt 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸“Iaau piri taa muaat naa, baa te in pir apuaana iaau namataa ra taara, Natu ra Muaana kaai in pir apuaanai namataa ra kum aangelo anun God. ⁹Baa te in weoro kon iaau namataa ra taara, Natu ra Muaana kaai in weoro koni namataa ra kum aangelo anun God. ¹⁰Ma baa te in pir taa ta aakaina pirpir un Natu ra Muaana, din una wai ku, iaku baa te in pirpir aakaka u ra Takado na Nion, pain te in una laar paai. ¹¹Baa diat aal pa muaat kup a naagagon u ra kum ruma na lotu, ma namataa ra kum tena naagagon ma ra kum mukmuga, koku muaat ngaraa baa aawa muaat a pir baat muaat mai ma aawa muaat a piri. ¹²Maa u ra pakaana bung maa a Takado na Nion ut in wer muaat u ra utnaa baa muaat a piri.”

A pirpir welwelaar u ra tadaaru na muaana baa pa i manaana

¹³Raa ko ra kor na taara i piri taan Iesu naa, “Tena Wawer, un wapua tenglik kupi in weraana a wuwuwung karom mir, baa tamaamir i maat paa koni.” ¹⁴Ma Iesu i baalui naa, “Le, woi maa i ung ta iaau kupi ang tena naagagon baa

kupi ang weraana anumur wuwuwung karom mur?" ¹⁵Ma i piri taan diat, "Muaat a nuk paai, ma muaat a baboura muaat ko ra nemnem kup a ngaala na wuwuwung, maa a lalaaun anun te pa i kabina paa ko ra nuna mongoro na wuwuwung."

¹⁶Ma i wapua diat un raa pirpir wel-welaar lenbi, "A pinapaam anun raa tadaaru na muaana i ngaala aakit a waina. ¹⁷Ma i nuki naa, 'Aawa ang paami, maa pa ta ruma baa ang ung a wai ra nung pinapaam uni?' ¹⁸Ma i piri naa, 'Io, ang paami lenbi, ang reng wa anung kum ruma na wawalaaing, ma ang paam balet ta kum ngaalangaala aakit, ma ang ung a wai ra nung pinapaam ma anung wuwuwung raap uni. ¹⁹Ma ang piri taa ra niong lenbi, "A niong, anum kum wuwuwung i mongoro aakit kup ta mongoro na kilaala. Un ngo, un wangaan, un inim ma un gaaia." ' ²⁰Iaku God i piri taana lenbi, 'Ui a longlong, mi ut u ra marum, un maat! Woi maa in lo a kum wuwuwung maa u un-gung ungaai taai kup ui?' ²¹In lenmaa karom diat baa diat wuwuwung karom diat ut, ma pa diat tadaaru namataan God."

Nurnur karom God

(Mt 6:25-34)

²²Iesu i piri karom anuna kum naat na wawer naa, "Bi ia kabina maa iaau piri taa muaat naa, koku muaat ngaraa u ra numuaat lalaaun baa aawa muaat a aani ma u ra panimuaat kaai baa aawa muaat a mong mai. ²³Maa a lalaaun i ngaala ko ra utnaa na winangaan, ma ra panimuaat i ngaatngaat ko ra maalu. ²⁴Muaat a babo a kum kotkot. Pa diat maarut ta utnaa, ma pa diat tangaa ungaai ta utnaa, pa nundiat ta ruma na wuwuwung, iaku God i taptabaara diat. Ma muaat ngaatngaat aakit taa ra kum pika. ²⁵Woi kon muaat baa i ngaraa in

pet laar paai kupi in kanaawa paa balet ta pakaana bung lik u ra nuna lalaaun? Pate! ²⁶Baa pa muaat paam laar paa a utnaa lik bi, kup aawa maa muaat ngaraa kup ta kum utnaa kaai?

²⁷"Muaat a babo a kum purpur taanga nabuaal, baa diat tawa lelawaai. Pa diat papaam ma pa diat laana paam maalu. Iaku iaau piri taa muaat, King Solomon ut maa nuna minong raap i babo wakaak, iaku pa i babo wakwakaak welaar ma ra kum purpur maa. ²⁸God i wamong a kum wali nabuaal ma ra kum koina pupuindiat, baa i pupu umari, ma unaburu din tun wai u ra nguan. Baa i paami lenmaa u ra kum wali, io, i lingtatuna aakit baa in wamong muaat utkaai. I kinalik aakit anumuaat nurnur. ²⁹Koku muaat nuknuk dekdek kup aawa maa muaat a aani, ma aawa maa muaat a inimi, ma koku muaat ngaraa uni. ³⁰Maa a kum taara u ra rakrakaan buaal baa pa diat nurnur, diat ngaraa aakit kup a kum utnaa raap mi, ma Tamaamuaat i nunurai naa muaat iba kup a kum utnaa mi. ³¹Muaat a ngaraa kup anuna mataanitu, ma in tabaara muaat ma ra kum utnaa mi.

A kum utnaa inaanga u ra maawa

(Mt 6:19-21)

³²"A kikil na siplik, koku muaat burut, maa Tamaamuaat i gaaia kupi in taar taa a mataanitu karom muaat. ³³Muaat a wiura anumuaat kum ututnaa kup a maani ma muaat a tabaara a kum iba na taara mai. Muaat a waninaar paa anumuaat ta kum paaus baa pa in maul, a ngaatngaat na utnaa inaanga u ra maawa baa pa in panaai, ma pa ta tena walong in waan marawaai karomi, ma a paropo pa in baanaakakai. ³⁴Maa anumuaat lalaaun in ki u ra taamaan baa anumuaat ngaatngaat na utnaa i taana iaai.

A kum tultul baa diat waninaar

³⁵“Koku muaat duman, maa muaat aa mong paa ma muaat aa wakup paa anumuaat kum laam, ma muaat a ki na waninaar maku. ³⁶Ma muaat a welaar ma ra kum tultul baa diat ki walaang kup anundiat tadaaru baa in waan talili balet ko ra lukaara na paakamaau. Baa in waan paat ma in pipidik, din paapa aara gagaai. ³⁷Baa a tadaaru in waan paat, ma nuna kum tultul diat ki na waninaar, diat daan. A lingtatuna ut mi iaau piri taa muaat, in paa wa nuna kot ma in waki ta diat u ra luwu na winangaan ma ia ut in tabaara diat. ³⁸Baa in waan paat taau un diat u ra ngaala na marum, baa u ra laar, ma diat ki walaang ut kupi, io, a kum tultul maa diat daan. ³⁹Muaat a manaana kup a utnaa bi: Baa a tamaa ra ruma i nunura a pakaana bung baa a tena walong in waan paat uni, pa in maadek wa nuna ruma kupi din walongi. ⁴⁰Io, muaat kaai, muaat a ki na waninaar, maa Natu ra Muaana in waan paat u ra pakaana bung baa pa muaat nuki naa in waan paat uni.”

A dowot na tultul ma a tultul baa pa i dowot

(Mt 24:45-51)

⁴¹Petero i tiri Iesu naa, “Tadaaru, u pir a pirpir welwelaar mi un miaat ku baa u ra taara raap?” ⁴²A Tadaaru i baalui lenbi, “Woi na tultul i dowot u ra nuna pinapaam ma i manaana kaai? A tultul maa, anuna tadaaru in waki taai kupi in tena naagagon u ra nuna ruma, ma in taptabaara a kum tultul kaai ma andiat utnaa na winangaan u ra kum pakaana bung na winangaan. ⁴³A tultul maa in daan baa anuna tadaaru in waan paat ma in baboi baa i paam ot paa a kum utnaa. ⁴⁴Iaau pir a lingtatuna taa muaat, anuna tadaaru in taar taa a naagagon

taana kupi in tena naagagon u ra nuna kum utnaa raap.

⁴⁵“Iaku baa a tultul maa i nuki naa anuna tadaaru pa in waan paat gagaa, io, i turpaai kupi in um a kum tultul na muaana ma ra kum tultul na tabuan. Ma i wangaan, ma i inim alonglongi. ⁴⁶Anuna tadaaru in waan paat un ta bung baa ta pakaana bung baa a tultul maa pa i nunurai ma pa i nuki naa in waan paat uni. Io, a tadaaru maa in bur kutkutui, ma in taar taa a naagagon na binabaalu karomi kupi in ki ungaai ma diat baa pa diat nurnur.

⁴⁷“A tultul baa ia nunura taa a nemnem anu ra nuna tadaaru, iaku pa i waninaar, ma pa i papaam welaar ma ra nemnem anu ra nuna tadaaru, din raapu dekdeki. ⁴⁸Iaku a tultul baa pa i nunura a utnaa baa anuna tadaaru i nemi, ma i paam a utnaa baa pa i takado, din raapu kinaliki ku. Ma karom ia baa di taar taa a ngaala taana, din nem kaai ta ngaala ut koni, ma ia baa di taar taa a mongoro taana, din tiri ut kup ta mongoro.

A kinkini weraan

(Mt 10:34-36)

⁴⁹“Iaau waan paat kupi ang wakaa taa a nguan u ra rakrakaan buaal, ma iaau nem aakiti baa ia kup. ⁵⁰Anung baapitaaiso na minaat kuri utbaai baa din baapitaaiso iaau mai, ma mi iaau lo a ngaala na mawaat tuk baa din paam ot paai. ⁵¹Lelawaai, muaat nuki naa iaau waan paat kupi ang taar a maalmaal u ra rakrakaan buaal? Pate, iaau waan paat kupi a taara diat a takunu weraan. ⁵²Turpaai mari, limadi diat un raa ruma diat a tur weraan, tuldi ditul a kaankaan karom rudi, ma rudi diaar a kaankaan baalu ditul. ⁵³Diat a takunu weraan, a muaana kon natunalik a muaana, ma a naat muaana kon tamaana. A tabuan kon natunalik a tabuan, ma a naat na tabuan

kon naana, ma raa naadiaar tabuna diaar a kaankaan wetwetalaai karom diaar.”

A taara pa diat manaana u ra kum utnaa baa i waan paat mi

(Mt 16:2-3)

⁵⁴ Iesu i piri balet taa ra kor na taara naa, “Baa muaat babo a baakut u ra mataana labur, muaat pir gagaai maut naa, ‘I marawaai ma kupi in baata’, ma i lingtatuna ut. ⁵⁵ Baa muaat kariaana a taubaar, muaat piri naa, ‘In mage in dedek’, ma i lingtatuna ut. ⁵⁶ Muaat a kum tena warwaruga! Muaat manaana kupi muaat a palaa a binabo u ra rakrakaan buaal ma u ra baakut, ma lelawaai maa pa muaat manaana kupi muaat a palaa a kukuraai ra kum utnaa baa i waan paat u ra kum bungbung mi?”

Un wemaraam paa anum ebaar

(Mt 5:25-26)

⁵⁷ “Lelawaai maa muaat ut pa muaat nuknuk wakaak kup a aakapi baa i takado? ⁵⁸ Baa num ebaar in ben pa ui kup a naagagon, un ongor kupi mur a wemaraam muga, kaduk in aal pa ui karom a tena naagagon, ma a tena naagagon in taar ta ui karom a polis, ma a polis in waruk ta ui u ra ruma na karabus. ⁵⁹ Iaa u piri taam, pa un pari laar paai tuk ut baa un taar araap wa a tintinip na toiaa i ra num winekul.”

Winirua u ra aakaina mangamangaan

13 U ra pakaana bung maa raa taara diat wapua Iesu un raa taara Gaalilaia baa Pilaato i aak doko diat, baa kuraa ut diat tun wetabaar karom God. ² Iesu i baalu diat naa, “Lelawaai, muaat nuki naa diat a kum tena aakaina aakit taa ra taara Gaalilaia raap, kabina maa diat wirua lenmaa? ³ Pate mulu! Iaku iaau piri taa muaat, baa pa muaat nukpuku ko ra numuaat kum aakaina

mangamangaan, muaat kaai muaat a wirua raap.

⁴ “Ma aawa maa muaat nuki un 18 na taara inaanga Ierusalem baa a turtur na ruma u ra pakaana Siloaam i taripu ma i aak doko raap wa diat? Lelawaai, diat maa a kum tena aakaina aakit taan diat baa diat ki Ierusalem raap? ⁵ Pate mulu! Iaku iaau piri taa muaat, baa pa muaat nukpuku ko ra numuaat kum aakaina mangamangaan, muaat kaai muaat a wirua raap.”

A pirpir welwelaar u ra in diwaai na fig baa pa ta waina

⁶ Namur Iesu i pir a pirpir welwelaar mi karom diat, “Raa muaana anuna in diwaai na fig i tur naliwan u ra ana wanua na waain. I waan ma i babo kup ta waina, iaku pa i wa. ⁷ Namur i wapua a tena baboura u ra wanua maa, ‘U ra tula kilaala mi iaau gaana baat kup ta wai ra in diwaai na fig mi. Un bur wai ma! Maa i tur abaatbaat.’ ⁸ Iaku a tena baboura i baalui naa, ‘Tadaaru, un maadek wai raa kilaala balet mi, kupi ang paam aara taai, ma ang urpia taau uni. ⁹ Baa in wa u ra kilaala namur, io in koina. Baa pate, io, un bur wai ma.’”

Iesu i walaangalaanga paa raa tabuan u ra Bung Saabaat

¹⁰ Un raa Bung Saabaat Iesu i wer a taara un raa ruma na lotu. ¹¹ Raa tabuan i ki matira, a tabaraan i ki uni. I talukun ma in tamaruna 18 na kilaala, ma pa i tur kado laar paai. ¹² Baa Iesu i baboi, i piri naa, “Neling, u aa laangalaanga ko ra num malaapaang.” ¹³ Ma Iesu i ung taa a ru limaana nate uni, ma a tabuan maa i tur takado maut, ma i pir walaawa paa God.

¹⁴ A mukmuga ko ra ruma na lotu i kaankaan, kabina maa Iesu i walaangalaanga paa a tabuan u ra Bung Saabaat. Ma i piri taa ra taara naa, “6 na

bung kuraa kupi din papaam. Muaat a waan urin uni, kupi din walaangalaanga pa muaat, ma koku u ra Bung Saabaat.”¹⁵ A Tadaaru i baalui naa, “Muaat a kum tena warwaruga! Muaat raap raaraa, muaat laana palaa wa anumuaat kum bulumakaau ma ra kum dongki ko ra nundiat kum ruma, ma muaat ben diat u ra Bung Saabaat kupi diat a inim.”¹⁶ A tabuan mi ko ra wuna taara anun Aabaraam, Saataan i wi taai 18 na kilaala. Aawa kabina baa pa din palaa a winiwi mi koni u ra Bung Saabaat?”¹⁷ Baa ia pir taai lenmi taan diat, diat raap baa diat puku a pinapaam anun Iesu, diat wawirwir, ma a kor na taara diat gaaiia u ra kum koina utnaa baa Iesu i paami.

**A pirpir welwelaar u ra in
waina maastad ma u ra is**

(Mt 13:31-33; Mk 4:30-32)

¹⁸ Iesu i piri naa, “A mataanitu anun God i welaar ma ra aawa? Aawa ang welaarai mai? ¹⁹ I welaar ma ra in waina maastad, baa raa muaana i lo paai, ma i maarut taai u ra ana pinapaam. I tawa, ma in diwaaina i ngaala, ma ra kum pika diat laana paam pio u ra kum gagagaana.”

²⁰ Iesu i piri balet naa, “Aawa kaai ang welaara a mataanitu anun God mai? ²¹ I welaar ma ra is baa raa tabuan i rakaan paai ma i paam ungaai taai ma ra ngaala na palawaa, ma a palawaa raap i tubu uni.”

A naat na bonanaaka lik

(Mt 7:13-14, 21-23)

²² Baa Iesu i waan waanwaan un-aanga Ierusalem, i wer a taara u ra kum ngaalangaala na taamaan ma u ra kum kinkinalik na taamaan. ²³ Ma raa i tiri Iesu naa, “Tadaaru, lelawaai, a kinalik na taara ku duk din walaan pa diat?” Ma i piri taan diat naa, ²⁴ “Muaat a

ongor dekdek kupi muaat a ruk u ra naat na bonanaaka lik, maa a mongoro na taara diat a walaari kupi diat a ruk uni ma pa diat a pet laar paai. ²⁵ A tamaa ra ruma in tur ma in balbalaat baat a bonanaaka, ma muaat a turtur nataamaan, muaat a pipidik u ra balbalaat ma muaat a piri naa, ‘Tadaaru, un paapa aara miaat.’ In piri ku taa muaat naa, ‘Pa iaau nunura muaat baa muaat taangawaai muaat.’ ²⁶ Namur muaat a piri taana naa, ‘Miaat baa miaat wang-wangaan ma miaat ininim ungaai ma ui, ma u laana warawaai u ra numiaat kum taamaan.’ ²⁷ Iaku in piri taa muaat naa, ‘Pa iaau nunura muaat, baa muaat taangawaai muaat. Muaat a kum tena aakaina, muaat a waan ingen kon iaau.’ ²⁸ Din lu pari wa muaat ku, ma baa muaat a babo Aabaraam, Aaisaak ma Iaakob ma a kum propet raap u ra mataanitu anun God, muaat a taangtaangi, ma muaat a karaat lakomuaat. ²⁹ Ma a taara ko ra waat na mataana dadaip, diat a ki u ra lukaara u ra mataanitu anun God. ³⁰ Baboi, raa taara baa diat murmur mi, namur diat a muga, ma raa taara baa diat muga mi, namur diat a murmur.”

Iesu i maari Ierusalem

(Mt 23:37-39)

³¹ U ra pakaana bung maa a kum Parisaaiio diat waan paat, ma diat piri taan Iesu naa, “Un waan taanga min naa miaat un ta taamaan ingen, maa Erodes i nem na aak doko ui.” ³² Iesu i baalu diat naa, “Muaat a waan ma muaat a wapua a tena warwaruga maa lenbi, mari ma unaburu ang lu irok wa a kum tabaraan ma ang walaangalaanga a taara, ma u ra wetula bung ang waraap anung pina-paam. ³³ Ang waan umari ma unaburu ma umeraa utkaai, maa pa ta propet in wirua un ta taamaan ingen, inaanga ut Ierusalem.

³⁴“Jerusalem, Ierusalem, ui baa u aakaak doko a kum propet, ma diat baa di tultula wa diat karom ui u duka doko wa diat ku ma ra kum waat. Mongoro na pakaan iaau nem na burung baat ungaai a kum natnatum welaar ma ra kareke baa i burung baat ungaai a kum natnatuna natudaangi ra ru bibiaana, iaku pa muaat nemi. ³⁵Baboi! God ia waan ko ra numuaat taamaan. Iaau piri taa muaat, pa muaat a babo iaau balet ma tuk u ra bung baa muaat a piri naa, ‘Daat a pir walaawa paa ia baa i waan paat u ra iaa ra Tadaaru.’” *Kele 118:26*

Iesu i walaangalaanga paa raa muaana

14 Un raa Bung Saabaat, Iesu i ruk kupi in wangaan u ra ruma anun raa mukmuga anu ra kum Parisaai, ma a taara diat babo ururai ku kup ta utnaa baa in paami. ²Ma raa muaana baa i malaapaang, i ururung a panpanina i ki taau namuga naan Iesu. ³Iesu i tiri a kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaai lenbi, “Lelawaai, i takado u ra Naagagon kupi din walaangalaanga a taara u ra Bung Saabaat baa pate?” ⁴Iaku pa diat baalui. Iesu i paam paa a muaana maa, i walaangalaanga paai, ma i tula wai. ⁵Ma Iesu i piri taan diat naa, “Woi kon muaat baa natunalik baa anuna ta bulumakaau in puka taau un ta tung na daanim u ra Bung Saabaat pa in aal tato gagaa paai?” ⁶Ma pa diat baalu laar paa anuna pirpir mi.

Un wakinalik pa ui, ma un maari a iba na taara

⁷Baa Iesu i ki u ra winangaan mi, i babo a taara baa diat waan paat, diat pilak paa ut a kum kiki namuga. Ma i pir raa pirpir welwelaar taan diat lenbi, ⁸“Baa te i ben pa ui u ra lukaara na paakamaau, koku u ki u ra kiki namuga, kaduk in ben paa te baa i ngaala taam.

⁹Ma ia baa i weben u ra lukaara in waan paat ma in piri taam naa, ‘Un ki aara a muaana bi.’ Ma un waan ma ra wawirwir kup a kiki kuraa namur aakit. ¹⁰Baa di ben pa ui, un waan ma un ki u ra kiki namur aakit, ma ia baa i weben in waan paat, in piri taam naa, ‘Tepaang, un tur ma un waan urin namuga.’ Ma din wangaala pa ui namataandiat baa muaat ki ungaai u ra winangaan. ¹¹Maa ia baa i wangaala paa ia ut, din wakinalik paai, ma ia baa i wakinalik paa ia ut, din wangaala paai.”

¹²Namur Iesu i piri taa ra Parisaai baa i ben paai kup a winangaan lenbi, “Baa u waninaar paa a winangaan, koku u ben paa a kum teptepaam, ma a kum tatem liklik, ma ra kum kakum, ma a kum tadaaru baa diat ki marawaai naam. Maa diat mi diat a ben pa ui ma diat a baalui karom ui. ¹³Baa u waninaar paa a winangaan, un ben paa ku a kum iba na taara, diat baa diat kakakaa ku, a kum papeu, ma a kum pula. ¹⁴Baa un paami lenmi un daan. Maa pa nundiat ta utnaa kupi diat a baalui mai taam, din baalui taam u ra bung baa a kum tena takado diat a lalaun balet.”

A pirpir welwelaar u ra ngaala na lukaara

(Mt 22:1-10)

¹⁵Raa kon diat baa diat wangaan ungaai ma Iesu i walangoro a kum pirpir mi, i piri taana naa, “Diat baa diat a wangaan u ra lukaara u ra mataanitu anun God, diat daan.” ¹⁶Ma Iesu i piri taana naa, “Raa muaana i waninaar paa a ngaala na lukaara, ma i wapua taa mongoro na taara kupi diat a waan paat. ¹⁷Ma u ra pakaana bung na lukaara maa, i tula wa anuna tultul karom diat baa di aa aaring muga ta diat, kupi in ben pa diat ma ra pirpir lenbi, ‘Muaat a waan urin, maa a kum utnaa ia waninaar raap.’ ¹⁸Iaku diat raap diat pir baatbaat

diat ku. A mugaana i piri ku taana naa, 'Iaau aa kul paa a pakaana pia. Ang waan ma ang baboi. Iaau aaring ui baa din maadek wa iaau maku.' ¹⁹Ma raa kaai i piri naa, 'Iaau aa kul paa 10 karabaau, ang waan ma kupi ang walaar ta diat. Iaau aaring ui baa din maadek wa iaau maku.' ²⁰Ma raa kaai i piri lenbi, 'Mi ku iaau taulaa, ma pang pet laar paai kupi ang waan.'

²¹"Io, a tultul i waan talili ma i wapua anuna tadaaru u ra kum pirpir maa. A tadaaru maa i kaankaan, ma i piri taa ra nuna tultul, 'Un waan gagaa kup a kum ngaalangaala na aakapi ma a kum kinkinalik na aakapi u ra taamaan, ma un ben paa a kum iba na taara, diat baa diat kakakaa ku, a kum pula, ma ra kum papeu.' ²²Namur taana a tultul i piri naa, 'Tadaaru, iaau aa paam taa a kum utnaa raap baa u wetulaa kupi, iaku raa kum kolo liklik kuraa utbaai naruma.' ²³A tadaaru i piri taa ra tultul naa, 'Un waan kup a kum ngaalangaala na aakapi ma a kum kinkinalik na aakapi nabuaal, ma un worwor paa a taara kupi diat a ruk, kupi anung ruma in teng wakaak. ²⁴Iaau piri taa muaat, pain te kon diat, baa di aa wapua muga ta diat, in wangaan ko ra nung lukaara.'"

A kum pirpir welwelaar un ia baa i nem na murmur Iesu

(Mt 10:37-38)

²⁵A ngaala na kor na taara diat weur ma Iesu. I tur tapuku karom diat ma i piri naa, ²⁶"Baa te i nem na murmur iaau, ma i maari aakit tamaana, naana, anuna tabuan, a kum natnatuna liklik, a kum tatena liklik ma ra nuna lalaau kaai, iaku pa i ngaala anuna maarmaari karom iaau, ia maa wakir anung naat na wawer. ²⁷Baa te kaai pa i puak paa anuna bolo kupi in murmur iaau, ia maa wakir anung naat na wawer.

²⁸"Baa te kon muaat i nemi naa in paam ta ngaala na ruma, in ki wowowon kumun ma in paam amuga paa a mataa ra ruma raap, kupi in manaana uni baa in paam laar paai baa pate. ²⁹Kaduk baa pa in paami lenmaa, in paam taa ku in kabi ra ruma, ma pa in waraap laar paai. Io, a taara raap baa diat baboi, diat a tataur uni ³⁰ma diat a piri naa, 'A muaana mi i paam taa ku in kabi ra ruma iaku pa i waraap laar paai.'

³¹"Baa ta king ungaai ma 10 aarip na taara na wineium in waan na wineium kup raa king ingen kaai baa anuna 20 aarip na taara na wineium, i koina baa in ki wowowon ma in nuknuk muga baa lelawaai diat topaa 20 aarip na taara baa pate. ³²Baa pate, io, in tula wa nuna kum tultul kupi diat a wakado a pirpir ma ra king kup a maalmaal baa a king i welwelik utbaai. ³³Lenkaai maa karom muaat, baa te kon muaat pa i maadek wa nuna kum ututnaa raap, ia maa wakir anung naat na wawer.

A sol baa pa i topaa ta utnaa

(Mt 5:13; Mk 9:50)

³⁴"A sol i koina, iaku baa ia raap a maapaakina, din wamapaak paai balet ma lelawaai? ³⁵Pa i topaa ta pinapaam ma pa in wakoina kaai a pia, din ong wai maku. Ia baa in talingaana, i koina baa in walangor mai."

A pirpir welwelaar un raa sip baa i raara

(Mt 18:12-14)

15 Raa bung a kum tena lolo tatakom ma a kum tena aakaina diat waan karom Iesu kupi diat a walangoroi. ²Iaku a kum Parisaaiio ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat pirura Iesu naa, "A muaana mi i maraam ku ma ra kum tena aakaina, ma i wangaan ungaai ma diat."

³Ma Iesu i piri a piri welwelaar taan diat lenbi: ⁴“Baa te kon muaat anuna ta maar na sip, ma raa kon diat i raara, lelawaai, pa in waan paa kon 99 matira u ra wanua baa diat wangaan iaai, ma in baat kup raa baa i raara, tuk in baat paai balet? ⁵Baa ia baat paai, in puak paai u ra pupuakina, ma in gaai. ⁶Baa ia waan talili balet mai, in wataa ungaai paa a kum teptepaana ma diat baa diat ki marawaai, ma in piri taan diat naa, ‘Daat a gaai, maa iaau aa baat paa balet anung sip baa i raara.’ ⁷Iaau piri taa muaat, lenkaai maa inaanga u ra maawa a gaai baa u ra tena aakaina baa ia nukpuku in ngaala taun a gaai baa un 99 baa diat a kum tena takado baa pa diat a nukpuku balet.

A piri welwelaar un raa maani baa i raara

⁸“Baa ta tabuan anuna ta 10 maani, ma ia pet raara wa raa, lelawaai, pa in wakup paa a laam, ma in aarupa a ruma, ma in baat wakwakaak ut kupi, tuk in baat paai balet? ⁹Baa ia baat paai, in wataa ungaai paa a kum teptepaana ma diat baa diat ki marawaai, ma in piri taan diat naa, ‘Daat a gaai, maa iaau aa baat paa balet raa maani baa iaau pet raara wai.’ ¹⁰Iaau piri taa muaat, lenkaai maa a gaai naliwan naa ra kum angelo anun God un raa tena aakaina baa i nukpuku.”

A piri welwelaar u ra naat baa i waan kon tamaana

¹¹Iesu i piri balet lenbi, “Raa muaana a ru natnatuna a ru naat muaana. ¹²Ma a murmur i piri taan tamaana naa, ‘Tamaang, un rakaan taa anung ta tiniba ko ra num wuwuwung.’ Io, tamaandiaar i weraana taa anuna wuwuwung taan diaar. ¹³Kabaana bung baat taai a murmur i ung ungaai paa anuna wuwuwung raap, ma i waan kup a taamaan welwe-

lik, ma i waraap wa anuna wuwuwung raap u ra mangaana lalaaun baa pa i koina. ¹⁴Baa ia ong araap wai lenmaa, a ngaala na minolo i waan paat u ra taamaan maa, ma i molo ma. ¹⁵Ma i waan, ma i papaam karom raa muaana ko ra taamaan maa. Ma a muaana maa i tula taai u ra nuna long na boro kupi in taptabaara diat. ¹⁶I nemi naa in maaur ma ra kum panina utnaa baa a kum boro diat aanaani, iaku pa te i tabaarai.

¹⁷“Baa a koina ninunuk i waan paat balet karomi, i piri, ‘A kum tultul raap anun tamaang diat wangwangaan ma diat maumaaur paa ku ko ra kum utnaa, iaku iaau, kuri iaau maat ma ra minolo! ¹⁸Mi ang tur paa ma ang waan ma kup tamaang. Ang piri taana lenbi, ‘Tamaang, iaau aa paam taa aakaina mangamangaan karom God ma karom ui kaai. ¹⁹Iaau pa iaau koina kupi din waatung iaau naa natumlik. Un ung ta iaau maku kupi ang welaar ma raa ko ra num kum tultul.’ ²⁰Io, i tur paa ma i waan kup tamaana.

Baa i welwelik utbaai, tamaana i babo paai, ma i maari aakiti. I welulu karomi, i raat paai ma i dumi. ²¹Ma natunilik i piri taana naa, ‘Tamaang, iaau aa paam taa aakaina mangamangaan karom God ma karom ui kaai. Pa iaau koina ma kupi din waatung iaau naa natumlik.’ ²²Iaku tamaana i piri taa ra nuna kum tultul, ‘Muaat a lo gagaa paa tina maalu baa i koina aakit urin, ma muaat a wagop taai mai. Muaat a ung taa a ring u ra limaana, ma muaat a waruk taa kaai a ru su u ra ru kakina. ²³Muaat a waan, muaat a aal paa ta naatnaat na tubutubu na bulumakaau urin, muaat a aak doko paai, ma daat a wangaan ma daat a gaai ungaai. ²⁴Maa natunglik bi i maat, ma mi ia lalaaun balet, i raara paa ma mi ia waan paat balet.’ Io, a lukaara i turpaai.

²⁵“Iaku natunilik, baa a mugaana, i ki ut ia u ra pinapaam. Baa i waan paat

unataamaan marawaai naa ra ruma, i walangoro a tinaangi na kaaur ma ra kelekele na nilaagaar, ²⁶ ma i wataa paa raa tultul, ma i tiri u ra kum utnaa mi. ²⁷ Ma a tultul i piri taana naa, ‘Temlik ia waan paat, ma tamaam i aak doko paa a naatnaat na tubutubu na bulumakaau uni, maa diaar webabo balet, u ra koina lalaaun.’ ²⁸ Ma tenalik a mugaana i kaankaan, i patut ku, pa i nemi naa in ruk. Io, tamaana i pari karomi, ma i benbeni. ²⁹ Ma i piri taan tamaana naa, ‘Baboi! Mongoro na kilaala iaa u papaam karom ui welaar ma ra tultul, pa iaa wabulbul u ra num kum wetulaa, ma pa u tabaara ta iaa u maku ma ta naatnaat na me lik, kupi miaat a gaaia ungaai mai ma ra kum teptepaang.’ ³⁰ Iaku baa natumlik mi ia waan paat, ia baa i baanaakaka wa anum kum utnaa u ra kum aakaina tabuan, u aak doko paa ut a naatnaat na tubutubu na bulumakaau uni.’ ³¹ Tamaana i baalui lenbi, ‘Natunglik, ui kuri ut u ki naang, ma anung kum wuwuwung raap, anum ku. ³² I koina kupi daat a gaaia ma daat a wangaan, maa temlik bi i maat ma mi ia lalaaun balet, i raara paa, ma mi ia waan paat balet.’”

A pirpir welwelaar u ra tena binaboura baa i manaana

16 Iesu i piri balet taa ra nuna taara na wawer naa, “Raa tadaaru na muaana anuna raa tultul i baboura anuna kum utnaa, ma di takunai baa i pet biala ku ma ra kum utnaa anu ra nuna tadaaru. ² I wataa paai, ma i tiri naa, ‘Aawa mi iaa u walangoroi un ui? Un timu a wewapua kaapa u ra num pinapaam na binaboura ma un taari taang, maa pa un tena binaboura balet ma anung.’ ³ Ma a tena binaboura maa i nuki naa, ‘Aawa ma maa ang paami, baa anung tadaaru in rakaan wa iaa u ko ra pinapaam mi? Ma pa i tale iaa u ma

a kinikil, ma iaa u wawirwir ku kaai baa ang aaring utnaa. ⁴ Baraa ma ia, iaa u aa nuk paa raa utnaa baa ang paami, kupi a taara diat a gaaia pa iaa u ut u ra nundiat kum ruma baa di aa lu wa iaa u ko ra pinapaam mi.’ ⁵ Io, i wetulaa kup diat raap raaraa baa diat aa dinaau paa ko ra nuna tadaaru. Ma i tiri a mugaana muaana naa, ‘Taiaadi maa u dinaau paai ko ra nung tadaaru?’ ⁶ Ma i baalui lenbi, ‘100 na ngaalangaala na palaa na wel na oliwa.’ Ma a tultul i piri naa, ‘Anum buk na dinaau bari ia, un paami. Mi ang kutu wa raa kukur ko ra num dinaau. Un ki ma un timu gagaa taa maku 50 uni.’ ⁷ Ma i tiri bulung raa, ‘Taiaadi maa u dinaau paai?’ Ma i baalui lenbi, ‘100 na bek na wit.’ Ma i piri taana, ‘Anum buk na dinaau bari ia, un paami. Mi ang kutu wa raa kukur ko ra num dinaau. Un timu taa maku 80 uni.’

⁸ “Anuna tadaaru i nunurai naa aakaina tultul mi pa i lingtatuna u ra nuna pinapaam, iaku i pir walaawa paai kabina u ra nuna manaana baa i paam a warwaruga mi mai. Maa a taara nu ra rakrakaan buaal, diat manaana aakit u ra nundiat pinapaam taa ra taara nu ra kaapa. ⁹ Iaa u piri taa muaat, muaat a wamaraam paa ta kum teptepaamuaat ma ra wuwuwung taanga u ra rakrakaan buaal, baa muaat paam akotoi, kupi baa ia raap, God in gaaia pa muaat u ra kum ruma baa diat a tur takum ma pa in raap.

¹⁰ “Ia baa i dowot u ra kinalik na utnaa ku, in dowot kaai u ra kum ngaala na utnaa, ma ia baa pa i dowot u ra kinalik na utnaa, pa in dowot kaai u ra kum ngaala na utnaa. ¹¹ Baa pa muaat dowot kupi muaat a baboura wakaak a kum utnaa taanga napia, woi in nurnur un muaat kupi muaat a baboura a kum utnaa taanginaanga nate? ¹² Baa pa muaat dowot un ta utnaa anun te, woi balet maa in taar taa anumuaat utnaa ut taa muaat? ¹³ Pa in tale ta tultul in papaam

karom ta ru mukmuga. In nget raa paan diaar, ma in gaaia kup raa paan diaar, in taraam karom raa ma raa in wabulbul karomi. Pa muaat a papaam laar paai karom God ma karom a maani kaai.”

**A kum Naagagon anun
God pa in panaai**

(Mt 5:31-32; 19:9; Mk 10:11-12)

¹⁴ A kum Parisaiao diat walangoro a kum pirpir mi, io, diat tataur ku un Iesu, maa kabina diat a kum tena maari baat a maani. ¹⁵ Ma Iesu i piri taan diat, “Muaat, muaat watakado pa muaat ku namataa ra taara. Iaku God i nunura a balaamuaat. Maa a utnaa baa i ngaatngaat aakit namataa ra taara i milmiluan ku namataan God.

¹⁶ “A kum Naagagon ma ra kum wawer anu ra kum propet i tuk taau ut un Ioaanes. Turpaai u ra pakaana bung maa, di warawaai u ra Koina Wewapua u ra mataanitu anun God ma a taara raap diat gotgot kupi diat a ruk uni. ¹⁷ A baakut ma a rakrakaan buaal pa i dekdek baa diaar a panaai, iaku pa ta mataana buk lik in panaai ko ra kum Naagagon.

¹⁸ “Baa te i lu wa anuna tabuan ma i taulaa balet ma ta tabuan, a muaana maa i paam aakaina. Ma ia baa i taulaa ma ta tabuan baa anuna muaana i lu wai, ia kaai ia paam aakaina kabina maa a tabuan maa i taulaa ut.

Laasaro ma ra tadaaru na muaana

¹⁹ “Raa tadaaru na muaana, i mongmong ma ra kum kokoina maalu, ma i paampaam balaan a bungbung raap. ²⁰ Di wainep taa raa muaana a tena aaring utnaa nabonanaaka naana, a iaana Laasaro, i manmanua a panpanina. ²¹ I nemi kupi in aanaan a kum mutamuta na utnaa baa diat pukpuka paa ko ra luwu na winangaan anu ra tadaaru maa. Ma a kum paap diat daamdaam kaai a kum manmanua u ra panpanina.

²² “Namur a tena aaring utnaa maa i maat, ma a kum aangelo diat lo paai ma diat waki taai naan Aabaraam. Ma a tadaaru na muaana bulung maa i maat, ma di punang wai. ²³ Ma ia ki u ra ngaala na nguan. I ngungut aakit a panina ma i tataada unaanga nate, i babo Aabaraam i welwelik aakit, ma Laasaro kaai u ra papaarina. ²⁴ Ma i wewataai lenbi, ‘Tamaang Aabaraam, un maari iaau, un tula wa Laasaro kupi in tuk paa ta lik palaa lik ma in kaalkaali na li-maana kupi in wamadiring taa in kaarmeng mai, maa iaau kariaana a ngaala na ngunungut aakit main u ra nguan.’

²⁵ “Aabaraam i piri taana naa, ‘Natunglik, un nuk paai, baa u lalaaun utbaai, u paam akoto anum kum kokoina utnaa, ma lenkaai maa karom Laasaro, i paam akoto a kum aakaina utnaa. Io, mi i paam akoto a gaaia main, ma ui, u kariaana a ngaala na ngunungut aakit. ²⁶ Bari kaai ia, raa ngaala na tung kuri naliwan taan daat. Pa te taanga main in pet laar paai kupi in waan utira karom muaat, ma pa te kaai in waan taanga matira kon muaat urin karom miaat.’

²⁷ “Ma a tadaaru maa i piri lenbi, ‘Tamaang, iaau aaring ui kupi un tula wa Laasaro kup a ruma anun tamaang. ²⁸ Lima na tateng liklik a kum muaana kuraa diat matira, ma in watumaarang ta diat, kaduk diat bulung diat a waan urin u ra taamaan na ngunungut bi.’ ²⁹ Ma Aabaraam i baalui lenbi, ‘A pirpir anun Moses ma ra kum propet kuraa i ki karom diat. I koina baa diat a walangoroi.’ ³⁰ A tadaaru maa i piri naa, ‘Pate, Tamaang Aabaraam, baa te ut ko ra minaat in waan paat karom diat, io, diat a nukpuku.’ ³¹ Ma Aabaraam i baalui balet naa, ‘Baa pa diat walangoro Moses ma ra kum propet, pain te kaai baa i tur balet ko ra minaat in aal atur laar paa anun-diat nurnur.’”

Aakaina mangamangaan

(Mt 18:6-7, 21-22; Mk 9:42)

17 Iesu i piri taa ra nuna taara na wawer lenbi, “A kum utnaa in waan paat ut, baa in pet taa a taara kup diat a puka u ra aakaina, iaku in aaka aakit karom ia baa i paam apaat paa a kum utnaa mi. ²A naagagon karom te baa i ben araara raa kon diat a kum kinalik in aaka aakit taan te baa din kubu taa ina ngaala na waat u ra in kabarono, ma din ong amurung wai nataai.

³“Muaat a baboura muaat! Baa temlik i paam aakaina, un pirpir dekdek karomi, ma baa ia nukpuku, un dumaana wa anuna niraara. ⁴Baa i paam aakaina karom ui 7 na pakaan un raa bung, ma i waan karom ui 7 na pakaan ma i piri taam naa, ‘Iaau aa paam aakaina karom ui. Mi iaau nukpuku.’ Io, un dumaana wa nuna niraara.”

A nurnur

⁵A kum aapostolo diat piri taa ra Tadaaru, “Un wangaala paa anumiaat nurnur.” ⁶Ma a Tadaaru i piri naa, “Baa anumuaat nurnur i kinalik welaar ma ina waina maastad, i tale muaat a piri taa ra in diwaai bi naa, ‘Un tarigaat, ma un tur uaa nataai!’ in taraam ku taa muaat.

A pinapaam anu ra tultul

⁷“Baa te kon muaat anuna tultul i umtung paa, baa i baboura taa duk a kum sip, baa i waan paat taanga nabuaal, lelawaai, un piri maut taa ra num tultul naa, ‘Un waan urin, un ki ma un wangaan?’ Pate. ⁸Un piri lenbi taana naa, ‘Un waninaar angaang utnaa na winangaan, ma un waninaar kupi un taraamlu iaau, baa ang wangaan ma ang inim. Ma namur ui bulung un wangaan ma un inim.’ ⁹Lelawaai a tadaaru in pir walaawa paa duk a tultul baa i taraam karomi? Pate, pa in pir walaawa paai,

kabina i paam ot paa ku anuna pina-paam. ¹⁰Lenkaai maa karom muaat, baa muaat aa paam ot paa a kum utnaa di taar taai taa muaat, muaat a piri naa, ‘Miaat a kum tultul biaa ku, miaat paam ot paa ku anumiaat pinapaam.’”

Iesu i wagomgom paa 10 wukawuka

¹¹Baa Iesu i waan waanwaan unaanga Ierusalem, i waan naliwan taa ra ru papaar Samaaria ma Gaalilaia. ¹²I ruk un raa taamaan, diat wetarom taau ma 10 muaana baa diat wukawuka. Diat tur welwelik taau ut, ¹³ma diat kulku-laai dekdek lenbi, “Iesu, ui a Ngaala, un maari miaat.” ¹⁴Baa Iesu i babo diat, i piri taan diat naa, “Muaat a waan, muaat a waiaa ta muaat karom a kum tena wetabaar karom God.” Baa diat waan waanwaan, diat laangalaanga maut. ¹⁵Raa kon diat baa i baboi naa ia laangalaanga, i waan talili balet, ma i pir walaawa paa God ma ina ngaala na ingaana. ¹⁶Ma i puka pari ma ra urur naa ra ru kakin Iesu ma i waatung wakaak karomi. A muaana maa a te Samaaria. ¹⁷Iesu i tiri naa, “Pa di walaangalaanga pa muaat a 10 raap? 9 kaai kuraa ma diat awaai? ¹⁸I lawaai maa pa te i waan talili kupi in pir walaawa paa God, iaku a waira lik ku bi?” ¹⁹Ma i piri taana, “Un tur, ma un waan. Anum nurnur ia walaangalaanga pa ui.”

A winawaan paat anu ra mataanitu anun God

(Mt 24:23-28, 37-41)

²⁰Raa kum Parisaai diat tiri Iesu naa unaangaian a mataanitu anun God in waan paat, ma i baalu diat naa, “A mataanitu anun God pa din baboi baa in waan paat. ²¹Ma pa din piri naa, ‘Bari ma ia!’ baa, ‘Baraa ia!’ Maa a mataanitu anun God kuraa ut un muaat.”

²²Iesu i piri taa ra nuna kum naat na wawer, “A pakaana bung in waan paat

baa muaat a nemi kupi muaat a babo ta bung ko ra kum bungbung anu ra Natu ra Muaana, iaku pa muaat a baboi. ²³Ta taara diat a piri taa muaat lenbi, 'Baboi baraa ma ia!' baa, 'Kuri bin!' Koku muaat murmur diat. ²⁴Maa u ra bung na winawaan paat anu ra Natu ra Muaana, a taara raap diat a baboi. In welaar ma in mamame, baa i papalaa taangirong un raa papaara maup, tuk un raa papaar kaai. ²⁵Iaku a Natu ra Muaana in kari-aana muga mongoro na ngunungut, ma a taaun taara mi pa diat a nemi.

²⁶"A kum bungbung anu ra Natu ra Muaana in welaar ma ra kum bungbung anun Noaa. ²⁷Diat wangwangaan, diat ininim, ma diat wataulaa diat, tuk u ra bung baa Noaa i kaa u ra paraau, ma ina baata i waan paat ma diat wirua raap. ²⁸Lenkaai maa u ra kum bungbung anun Lot. Diat wangwangaan, ma diat ininim, diat kukul, ma diat wiura, diat maarut utnaa, ma diat paampaam ruma. ²⁹Iaku u ra bung baa Lot i waan pari ko ra taamaan Sodom, a nguan ma ra saalfa i puka taanginaanga u ra baakut welaar ma ra ina baata, ma diat wirua raap uni.

³⁰"In lenkaai maa u ra bung baa Natu ra Muaana in waan paat uni. ³¹U ra bung maa, baa te i ki nate u ra nuna ruma, koku i waan pari kupi in lo paa anuna kum utnaa taanga naruma. Baa te i ki nabuaal, koku i waan talili balet unataamaan kup ta utnaa. ³²Muaat a nuk paa a tabuan anun Lot. ³³Baa te i nem aakiti naa in maari baat paa anuna lalaaun, in wirua. Ma baa te pa i maari baat anuna lalaaun, io, in lalaaun. ³⁴Iaau piri taa muaat, u ra bung na marum maa, baa ta rudi diaar inep un raa baat, din lo paa ku ta paan diaar, ma raa paan diaar painte. ³⁵⁻³⁶Baa ta ru tabuan kaai diaar gina wit ungaai, din lo paa ku ta paan diaar, ma

raa paan diaar painte."[¶] ³⁷Ma a kum naat na wawer diat tiri naa, "Tadaaru, a kum utnaa mi in waan paat awaai?" Ma i piri taan diat, "A wanua baa a mi-naat i inep iaai, a kum kotkot diat waan ungaai iaai."

A pirpir welwelaar u ra walaa na tabuan ma a tena naagagon

18 Iesu i pir a pirpir welwelaar karom anuna kum naat na wawer kupi in wer diat mai, naa diat a aaraaring liklik ma koku diat talangan. ²I piri naa, "Raa tena naagagon i ki un raa taamaan, pa i burut kup God, ma pa i nuk paa a taara. ³Raa walaa na tabuan taanga u ra taamaan maa, i waan liklik ku karomi, ma i laana aaringi naa, 'Un wakado ta iaau ko ra nung ebaar.' ⁴Ia iwan ma pa i taraam karomi, ma namur i nuki naa, 'Pa iaau burut kup God, ma pa iaau laana nuk paa a taara, ⁵iaku, kabina baa a walaa na tabuan mi i watakida liklik iaau, koina ang baboi kup anuna takado, kaduk in watalangan iaau ma ra nuna winawaan paat liklik urin."

⁶A Tadaaru i piri taan diat, "Muaat a walangoro a pirpir bi anu ra aakaina tena naagagon baa pa i dowot u ra nuna pinapaam. ⁷Lelawaai, God pa in wakado anuna taara na pipilak, baa diat taangi karomi u ra mage ma ra marum kaai? Lelawaai in bilbiling ma ra warwakado karom diat? ⁸Iaau piri taa muaat, in wakado gagaa diat. Iaku baa Natu ra Muaana in waan paat, lelawaai in baraata paa ut ta taara baa diat nurnur uni main napia?"

A pirpir welwelaar u ra Parisaiao ma a tena lolo tatakom

⁹Iesu i pir a pirpir welwelaar mi karom diat baa diat nurnur paa ut un

[¶]**17:35-36** Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Baa ta ru muaana diaar papaam nabuaal, din lo paa ku raa paan diaar, ma raa paan diaar painte.*

diat, naa diat a kum tena takado, ma diat nuk akinalik paa a taara raap. ¹⁰“Raa ru muaana diaar waan unaanga u ra ruma na wetabaar kupi diaar a aaraaring. Raa paan diaar a Parisaai, ma raa paan diaar kaai a tena lolo tatakomi. ¹¹A Parisaai i tur ma i aaraaring ut uni lenbi, ‘God, iaau waatung wakaak karom ui maa pa iaau welaar ma ra taara raap, a kum tena walong, a kum tena pet baa, ma a kum muaana baa diat paam aakaina u ra in tabuan, ma pa iaau welaar kaai ma ra tena lolo tatakomi bari ia. ¹²Iaau laana wawel ru bung kon raa wik, ma iaau laana taar raaraa kon raa noina ko ra kum utnaa iaau paam apaat paai.’ ¹³Ma a tena lolo tatakomi i tur ingen taau, pa i tataada unaanga nate u ra maawa, maa i wawirwir. I raapu ku a raprabono ma ra tapunuk, ma i piri naa, ‘God, un maari iaau, iaau a tena aakaina.’ ¹⁴Iaau piri taa muaat, a muaana mi baa i waan talili balet kup anuna ruma, ia takado namataan God, ma raa paan diaar pate. Maa ia baa i wangaala paai din wakinalik paai, ma ia baa i wakinalik paai, din wangaala paai.”

Diat turbaat a kum naat liklik kon Iesu

(Mt 19:13-15; Mk 10:13-16)

¹⁵A taara diat lo a kum naat liklik karom Iesu kupi in ung a ru limaana nate un diat. Baa anuna kum naat na wawer diat baboi lenmaa, diat turbaat diat. ¹⁶Iaku Iesu i wataa paa a kum naat liklik karomi, ma i piri lenbi, “Muaat a maadek wa a kum naat liklik baa diat a waan karom iaau. Koku muaat turbaat diat, maa a mataanitu anun God anundi diat baa diat lenbi. ¹⁷Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa te pa in ruk u ra mataanitu anun God welaar ma ra naatlik, pa in ruk laar paai.”

A tadaaru na muaana

(Mt 19:16-30; Mk 10:17-31)

¹⁸Raa mukmuga i tiri Iesu naa, “Koina Tena Wawer, aawa maa ang paami kupi ang kale a lalaaun takum?” ¹⁹Iesu i baalui naa, “Aawa kabina maa u waatung iaau naa iaau koina? Pa te i koina, God ku. ²⁰U nunura a kum Naagagon: ‘Koku u paam aakaina un ta tabuan anun te, koku u aak doko te, koku u walong, koku u wetakun warwaruga, un urur karom tamaam ma naam.’” *Pin 20:12-16*

²¹A muaana maa i baalui naa, “Turpaai baa iaau naat utbaai tuk mi, iaau tartaraam u ra kum Naagagon raap mi.”

²²Baa Iesu i walangoroi, i piri taana, “Raa utnaa utbaai u iba kupi. Un wiura wa anum kum utnaa raap, ma ra maani koni un tabaara a kum iba na taara mai. Baa un paami lenmaa anum a koina wuwuwung inaanga u ra maawa. Namur un waan urin ma un murmur iaau.”

²³Baa i walangoro a pirpir mi i tapunuk aakit, maa i tadaaru aakit. ²⁴Iesu i baboi ma i piri lenbi, “I dekdek aakit karom a kum tadaaru na taara kupi diat a ruk u ra mataanitu anun God! ²⁵I dekdek karom a kaamel kupi in ruk u ra maata na nil na ingingit, iaku i dekdek aakit karom a tadaaru na muaana kupi in ruk u ra mataanitu anun God.”

²⁶Baa diat walangoro a pirpir mi, diat wetiri lenbi, “Baa lenmaa, woi ma maa din walaauni?” ²⁷Iesu i baalu diat, “A utnaa baa a taara pain diat a pet laar paai, God in pet laar paai.”

²⁸Petero i piri taana naa, “Baboi, mi-aat aa waan ko ra numiaat kum utnaa raap, ma miaat murmur ui.” ²⁹Iesu i piri taan diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa te i waan ko ra nuna ruma, baa ko ra nuna tabuan, baa a kum tatena liklik, baa kon naana, baa tamaana, baa a kum natnatuna, kabina u ra mataan-

itu anun God, ³⁰ u ra lalaaun main in paam akoto mongoro aakit ko ra taara ma ra utnaa ia waan paa koni. Ma u ra lalaaun namur din tabaarai ma ra lalaaun takum.”

**A wetula piri anun
Iesu u ra nuna mina at**

(Mt 20:17-19; Mk 10:32-34)

³¹ Iesu i ben ingen paa anuna 12 naat na wawer, ma i piri taan diat lenbi, “Baboi, mi daat waan unaanga Ierusalem, ma din paam ot paa a kum utnaa raap baa a kum propet diat aa timu taai u ra Natu ra Muaana. ³² Maa din taar taai karom diat baa wakir a taara Iudaia. Diat a tataur uni, diat a pir aakakai, diat a kamiai, diat a raapui, ma diat a aak dokoi. ³³ Ma u ra wetula bung in lalaaun paat balet.” ³⁴ A kum naat na wawer pa diat kaapa u ra kum utnaa raap mi. A kukuraaina i wawalipa kon diat, ma pa diat nunura aawa maa Iesu i piri uni.

Iesu i wababo paa a pula

(Mt 20:29-34; Mk 10:46-52)

³⁵ Baa Iesu i waan marawaai Ieriko, raa muaana a pula i kiki u ra papaara aakapi, i aaraaring utnaa. ³⁶ Baa i walangoro a kor na taara diat waan waan-waan marawaai, i wetiri naa, “Aawa baa?” ³⁷ Ma diat wapuui naa, “Iesu a te Naasaret mi i waan aakit daat.” ³⁸ Ma i kulkulaai naa, “Iesu, Natun Dewid, un maari iaau.” ³⁹ Ma diat baa diat muga diat turbaati naa koku i ge. Iaku i we-wataai dekdek bakaai ma naa, “Natun Dewid, un maari iaau.” ⁴⁰ Iesu i tur, ma i wetulaa baa din ben paai karomi. Ma baa ia waan marawaai karomi, i tiri naa, ⁴¹ “Aawa maa u nemi naa ang paami un ui?” I baalui naa, “Tadaaru, iaau nemi naa ang babo.” ⁴² Ma Iesu i piri taana, “Un babo! Anum nurnur ia walaangalaanga pa ui.” ⁴³ I babo gagaa maut, i murmur Iesu, ma i pir walaawa

paa God. Ma a taara raap kaai baa diat baboi, diat pir walaawa paa God.

Iesu ma Saakaio

19 Iesu i ruk irong Ieriko, kupi in waan unaanga Ierusalem. ² Ma raa muaana i ki matira, a iaana Saakaio, a mukmuga anu ra kum tena lolo tatakom, ma i tadaaru aakit. ³ I nemi naa in babo Iesu, iaku maa Saakaio a kukur ra muaana ku, ma pa i pet laar paai kupi in baboi, kabina u ra kor na taara. ⁴ Io, i welulu urong namuga, ma i kaa tato u ra in diwaai, kupi in babo Iesu baa in waan aakit u ra aakapi maa.

⁵ Baa Iesu i waan paat matira, i tataada unaanga nate u ra in diwaai, ma i piri taana naa, “Saakaio, un pari gagaa urin. Umari ang ki ungaai ma ui u ra num ruma.” ⁶ Io, i pari gagaa, ma i ben paa Iesu u ra nuna ruma ma ra gaai. ⁷ Baa a taara raap diat baboi, diat pirurai naa, “A muaana mi i waan kupi in ki ungaai ma ra tena aakaina u ra nuna ruma.”

⁸ Saakaio i tur ma i piri taa ra Tadaaru lenbi, “Baboi, Tadaaru, raa kukur u ra nung utnaa na wuwuwung ang tabaara a kum iba na taara mai, ma baa iaau aa waruga paa ta utnaa kon te, ang baalui balet ta waat na pakaan.” ⁹ Ma Iesu i piri taan Saakaio lenbi, “Mari ut, a war-walaaun ia ki karom diat baa diat ki u ra ruma mi, maa Saakaio kaai ko ra wuna taara anun Aabaraam. ¹⁰ Maa Natu ra Muaana i waan paat kupi in baat kup diat baa diat raara ma in walaun pa diat.”

**A piri pir welwelaar u ra kum
tultul baa diat lo paa a maani**

(Mt 25:14-30)

¹¹ A taara diat walangoro a kum piri pir mi, ma diat nuki naa a mataanitu anun God in waan paat gagaa, kabina maa Iesu ia marawaai Ierusalem. Io, i pir kaai raa piri pir welwelaar ¹² lenbi, “Raa muk-

muga i waninaar kupi in waan kup raa taamaan i ki welwelik, kupi din mulaaot taai baa in king, ma namur in waan talili balet. ¹³ Namuga taa ra nuna winawaan, i wataa paa anuna noina tultul karomi, ma i taar taa raaraa kukur ra maani taan diat, ma i piri naa, 'Muaat a papaam na wawatur mai tuk u ra bung baa ang waan talili balet uni.' ¹⁴ Ma a taara ko ra nuna taamaan diat milikuaanai, ma diat tula wa raa taara kupi diat a murmuri, ma diat piri naa, 'Pa miaat nem a muaana mi kupi in king anumiaat.'

¹⁵ "Baa di aa waki taai kupi in king, i waan talili balet. I wetulaa kup anuna kum tultul baa i taar taa a maani taan diat, kupi in manaana baa aawa ia waan paat u ra nundiat pinapaam na wawatur.

¹⁶ Ma a mugaana i waan karomi ma i piri naa, 'Tadaaru, anum maani ia noina a wawatur uni.' ¹⁷ A tadaaru i piri taana lenbi, 'Wakaak aakit, ui a koina tultul! Ang ung ta ui kupi un naagagon ta noina ngaalangaala na taamaan, kabina maa u dowot u ra kinalik na utnaa.'

¹⁸ Ma a werudi i waan karomi ma i piri naa, 'Tadaaru, anum maani ia limadi a wawatur uni.' ¹⁹ Ma a tadaaru i piri taana naa, 'Ui kaai un naagagon ta lima na ngaalangaala na taamaan.' ²⁰ Ma raa bulung i waan karomi ma i piri taana naa, 'Tadaaru, anum maani bari balet ma ia, iaau pulu taai ma ra ina maaluu ma iaau ung ino wakaak taai, ²¹ kabina iaau burutaana ui, maa ui a dekdek na muaana. U lo a utnaa baa wakir anum, ma u tangaa paa a utnaa baa pa u maarut taai.' ²² A tadaaru i piri taana lenbi, 'Ui a aakaina tultul, ang naagagon ui welaar ma ra num pirpir ut. U aa nunurai naa iaau a dekdek na muaana. Iaau lo paa a utnaa baa wakir anung, ma iaau tangaa a utnaa baa pa iaau maarut taai. ²³ I lawaai maa pa u ung taa anung maani u ra beng kupi baa ang waan paat, ang

lo paa anung maani ma ta wawaturina kaai?'

²⁴ Ma i piri taan diat baa diat tur matira naa, 'Muaat a lo wa a maani koni, ma muaat a taar taai karom ia baa anuna raa noina.' ²⁵ Ma diat piri taana naa, 'Tadaaru, i lawaai maa din taari balet ku karom ia baa anuna raa noina maani?' ²⁶ I baalu diat naa, 'Iaau piri taa muaat, ia baa i paam akoto a ngaala, din tabaarai balet ma ra ngaala. Ma ia baa pa i paam akoto ta utnaa, din rakaan wa utkaai anuna kinalik na utnaa koni.

²⁷ Ma muaat a ben paa anung kum ebaar baa pa diat nemi kupi ang king anundiat, ma muaat a aak doko diat bain ut namataang."

Iesu i waan unaanga Ierusalem welaar ma ra king

(Mt 21:1-11; Mk 11:1-11; Io 12:12-19)

²⁸ Baa Iesu ia pir wa a pirpir welwelaar mi, i muga pa diat balet unaanga Ierusalem. ²⁹ Baa i waan paat Betpaage ma Betaania u ra taangaai di waatungi ma a Taangaai na Oliwa, i tula wa rudi ko ra kum naat na wawer, ma ra pirpir lenbi, ³⁰ "Mur a waan kup a taamaan kuraa namuga taa mur. Baa mur a waan ruk, mur a waan taau un raa naat na dongki kuraa di do koto taai, ma pa te utbaai i ki paa uni. Mur a palaa paai ma mur a beni urin. ³¹ Baa te in tiri mur naa, 'Aawa maa mur palaa kupi?' mur a piri naa, 'A Tadaaru i nemi.'"

³² Diaar waan ma diaar baraata paa a kum utnaa raap baa Iesu ia pir taai taan diaar. ³³ Io, baa diaar palpalaa a naat na dongki diat baa anundiat, diat tiri diaar naa, "Aawa maa mur palaa a naat na dongki maa kupi?" ³⁴ Diaar baalu diat naa, "A Tadaaru i nemi." ³⁵ Ma diaar ben taa a naat na dongki karom Iesu, ma diaar rakaan wa ruina maaluu baa diaar burung baat anundiaar minong mai, diaar ungi nate u ra naat na dongki ma diaar

waki taa Iesu uni. ³⁶Baa i waan waan-waan, raa taara diat rakaan wa anundiat kum maalu baa diat burburung baat anundiat kum minong mai, ma diat laangun taai u ra aakapi. ³⁷Baa ia marawaai u ra waanwaan pari u ra Taangaai na Oliwa, a ngaala na gaaia i lo a taara na wawer raap ma diat pir walaawa paa God ma ra ngaala na ingaandiat u ra kum utnaa na kakaian baa diat aa baboi, ma diat kulkulaai lenbi,

³⁸“Daat a pir walaawa paa a King baa i waan paat u ra iaa ra Tadaaru! *Kele 118:26*

A maalmaal inaanga u ra maawa, ma a pir walaawa unaanga karom God!”

³⁹Raa kum Parisaiao naliwan u ra kor na taara diat piri naa, “Tena Wawer, un turbaat anum taara na wawer.” ⁴⁰Ma Iesu i baalu diat lenbi, “Iaau piri taa muaat, baa a taara mi pa diat a gege ma ra pir walaawa, a kum waat ut diat a kulkulaai.”

Iesu i taangi Ierusalem

⁴¹Baa Iesu i marawaai Ierusalem ma i baboi, i taangi uni, ma i piri, ⁴²“Iaau nemi naa mari muaat aa nunura a aakapi baa in topaa a maalmaal! Iaku maa pa muaat babo laar paai! ⁴³Ta bung in waan paat, baa anumuaat kum ebaar diat a tur lili anumuaat taamaan, diat a watur a liplip lilili baat muaat, diat a turbaat anumuaat kum aakapi na niruk ma pinari, ma diat a um muaat ko ra kum papaarina. ⁴⁴Ma diat a reng ginagina wa a taamaan, ma diat a aak doko muaat kaai baa muaat ki uni. Ma pa diat a maadek wa ta ruina waat kupi diaar a inep ungaai, maa pa muaat nunura lele a pakaana bung baa God i waan paat uni karom muaat.”

Iesu i ruk u ra ruma na wetabaar

(*Mt 21:12-17; Mk 11:15-19; Io 2:13-22*)

⁴⁵Iesu i ruk un raa pakaana ko ra ruma na wetabaar, ma i lu pari wa diat baa diat wiura. ⁴⁶Ma i piri taan diat naa, “Di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, ‘Din waatung anung ruma baa a ruma na niaaring.’ *Aais 56:7*

Iaku muaat aa paam puku paai kupi in welaar maku ma ra ‘ruma anu ra kum tena walong.’” *Ier 7:11*

⁴⁷Iesu i wer a taara u ra ruma na wetabaar a bungbung raap. Ma a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum mukmuga anu ra taara, diat nuknuk kup ta aakapi baa diat a aak dokoi uni. ⁴⁸Iaku diat gaana nuknuk taau kup ta utnaa baa diat a paami, kabina maa a ngaala na kor na taara diat walangoro a pirpir anun Iesu, ma diat nem aakiti.

A wetiri u ra naagagon baa Iesu i laana papaam mai

(*Mt 21:23-27; Mk 11:27-33*)

20 Raa bung baa Iesu i wer a taara u ra ruma na wetabaar, ma i warawaai ma ra Koina Wewapua, a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon, ma a kum mukmuga diat waan karomi. ²Ma diat piri taana naa, “Un wapua miaat, woi na mangaana naagagon maa u paam a kum utnaa mai mi? Woi maa i taar taa a naagagon mi taam?” ³Iesu i baalu diat naa, “Iaau kaai ang tiri muaat ma raa wetiri. Muaat a wapua iaau. ⁴Taangawaai a baapitaaiso anun Ioaanes? Taanginaanga u ra maawa, baa ko ra taara ku?” ⁵Ma diat pirpir ino paa lenbi, “Baa daat a piri naa, ‘Taanginaanga u ra maawa,’ in baalu daat ku naa, ‘Io, i lawaai maa pa muaat nurnur uni?’” ⁶Iaku baa daat a piri naa, ‘Ko ra

taara,' a taara raap diat a duka doko daat, maa diat nurnur un Ioanes naa ia a propet." ⁷Io, diat baalui ku naa, "Pa miaat nunurai baa taangawaai." ⁸Ma Iesu i piri taan diat naa, "Iaau kaai pang wapua muaat u ra naagagon iaau laana paam a kum utnaa mai mi."

A pirpir welwelaar u ra taara na pinapaam u ra wanua na waain

(Mt 21:33-46; Mk 12:1-12)

⁹Iesu i pir a pirpir welwelaar mi taa ra taara, "Raa muaana i maarut taa a wanua na waain, ma namur i taar taai kumun taan raa taara na pinapaam kupi diat a babourai, ma i waan kup raa taamaan ingen, ma i ki iwan paa matira. ¹⁰Baa a kalaang ia ot kupi din git ungaai a waina waain, i tula wa raa tultul karom a taara na pinapaam, kup ta wai ra nuna pinapaam kupi anuna kaai. Ma a taara na pinapaam diat umi, ma diat tula talili biaa wai ku. ¹¹I tula wa balet raa tultul karom diat, ma diat umi balet ku, diat baana wawirwir taai, ma diat tula talili biaa wai ku. ¹²Namur i tula wa balet a wetula tultul, ma diat um aakaka taai, ma diat lu ingen wai. ¹³Ma a tamaa ra wanua na waain i piri naa, 'Aawa ma duk maa ang paami? Ang tula wa natunglik, a naat na wakwakaak, naapi diat a urur duk uni.' ¹⁴Iaku baa a taara na pinapaam diat babo paai, diat pirpir ungaai paa naa, 'Ia ma baa in kiaana tamaana, bari ma ia i waan urin. Muaat iaap, daat a aak dokoi, kupi anundaat ma a wanua na waain.' ¹⁵Io, diat ong apari wai ko ra wanua na waain, ma diat aak doko wai.

"Aawa maa a tamaa ra wanua na waain maa in paami un diat? ¹⁶In waan paat ma in aak doko wa a taara na pinapaam, ma in taar taa a wanua na waain karom ta taara ingen." Baa diat walan-

goro a pirpir mi, diat piri naa, "Painte maut!" ¹⁷Ma Iesu i babo diat, ma i piri naa, "Aawa maa a kukuraai ra pirpir mi di aa timu taai u ra Buk Taabu?"

'Ina waat baa a kum tena paam ruma diat pilak wai,

ia ut maa ina ngaatngaat na waat baa di paam a ruma mai.' *Kele 118:22*

¹⁸Diat raap baa diat puka taau u ra ina waat mi, diat a taginagina, ma te baa ina waat mi in puka dadaaun paai, in taginagina welaar ma ra kabu."

¹⁹A kum tena wawer u ra kum Naagagon ma a kum ngaala na tena wetabaar karom God diat baat kup ta aakapi kup diat a paam akoto paa Iesu u ra pakaana bung maa, kabina maa diat nunurai naa i pir ku a pirpir welwelaar mi un diat. Iaku maa diat burutaana a taara.

A wetiri u ra tatakom

(Mt 22:15-22; Mk 12:13-17)

²⁰A kum tena wawer u ra kum Naagagon ma a kum ngaala na tena wetabaar karom God diat babo ururai, ma diat tula wa a kum tena wawagu ma diat warwaruga naa diat a kum dowot na taara. Ma diat ki na wawagu kup ta pirpir baa in pir taai baa diat a takunai mai, kupi diat a taar taai u ra naagagon ma u ra dekdek i ra mukmuga ko ra mataanitu Rom. ²¹Ma diat piri naa, "Tena Wawer, miaat nunurai naa i takado anum pirpir ma anum wawer. I welaar raap ku karom a taara raap, ma u wer mulu diat u ra aakapi anun God ma ra lingtatuna. ²²Lelawaai, i takado kupi din taar a tatakom karom a Kaaisaar^{§§} baa pate?" ²³Iesu ia nunura wa nundiat warwaruga, ma i piri taan diat naa, ²⁴"Muaat a waiaa iaau un ta maani. A malalar ma ra timu mi uni anun woi?" Ma diat baalui

§§20:22 Kaaisaar ia a ngaala na mukmuga u ra mataanitu Rom ma i naagagon kaai a taara Israel.

naa, “Anu ra Kaaisaar.” ²⁵ Ma i piri taan diat, “A utnaa baa anu ra Kaaisaar muaat a taari karom a Kaaisaar, ma ra utnaa baa anun God muaat a taari kaai karom God.” ²⁶ Ma pa diat wagu laar paai namataa ra taara ma ra pirpir maa. Diat kakaian u ra nuna pirpir na binabaalu, ma diat ki wowowon taau maku.

**A wetiri u ra lalaaun
balet ko ra minaat**

(Mt 22:23-33; Mk 12:18-27)

²⁷ Raa kum Saadukaai, baa diat weoro ku naa pa ta lalaaun balet ko ra minaat, diat waan karom Iesu, ma diat tiri naa, ²⁸ “Tena Wawer, Moses i timu taai taan daat lenbi, baa ta muaana in maat paa ko ra nuna tabuan, ma pa ta natundiaar, io, tenalik in ben paai ma in taulaa mai, kupi in wangaala taa ta kum naat liklik u ra iaan tenalik baa ia maat. ²⁹ Io, raa naadiwaaina, 7 na muaana raap ku. A mugaana i taulaa, ma i maat ko ra nuna tabuan, ma pa ta natundiaar. ³⁰ Ma a weru tenalik bulung i taulaa ma ra tabuan maa, ma ia bulung i maat ku ko ra tabuan maa. ³¹ Namur a wetuldi bulung. Lenmaa karom 7 diat raap. Diat taulaa paa mai, ma diat maat raap ku, iaku a tabuan maa pa i buta taa ta naat un diat. ³² Ma a tabuan i maat namur taan diat raap. ³³ Io, u ra lalaaun balet ko ra minaat, anun woi na paan diat mulu a tabuan maa? Maa 7 diat raap diat aa taulaa paa mai.”

³⁴ Iesu i piri taan diat naa, “A taara ko ra kum kilaala mi diat tautaulaa, ³⁵ iaku a taara baa diat takado kupi diat a tur balet ko ra minaat, ma diat a lalaaun u ra lalaaun namur, pa diat a taulaa balet. ³⁶ Ma pa diat a maat balet, maa diat welaar maku ma ra kum aangelo. Diat a kum natun God, maa diat aa lalaaun paat ko ra minaat. ³⁷ Baa a Buk Taabu i pirpir u ra in diwaai baa i kupkup, Moses i waiaai naa a kum minaat diat

lalaaun balet, maa i waatung a Tadaaru naa, ‘A God anun Aabaraam, a God anun Aaisaak ma a God anun Iaakob.’ *Pin 3:6* ³⁸ God wakir a God anu ra kum minaat, a God anu ra kum lalaaunina ut, maa diat raap diat lalaaun karomi.” ³⁹ Ma raa kum tena wawer u ra kum Naagagon diat piri naa, “Tena Wawer, anum pirpir i koina aakit.” ⁴⁰ Ma pa diat waan balet ma karomi ma ta wetiri, kabina diat burut.

Kaarisito a Tadaaru anun Dewid

(Mt 22:41-46; Mk 12:35-37)

⁴¹ Iesu i piri taan diat, “I lawaai maa di piri naa Kaarisito in waan paat ko ra wuna taara anun Dewid? ⁴² Maa Dewid ut i piri u ra Kum Kelekele u ra Buk Taabu lenbi, ‘A Tadaaru i piri karom anung Tadaaru, “Un ki u ra papaara ot na limaang ⁴³ tuk baa ang uwia paa anum kum ebaar kupi diat a ki natudaangi ra num naagagon.”’ *Kele 110:1* ⁴⁴ Dewid i waatung Kaarisito naa anuna Tadaaru. Baa lenmaa, io, diaar tamaana lelawaai?”

**Iesu i watumaarang a taara u ra
mangamangaan anu ra kum tena
wawer u ra kum Naagagon**

(Mt 23:1-36; Mk 12:38-40; Lk 11:37-54)

⁴⁵ Baa a taara raap diat walangoro Iesu, i piri taa ra nuna kum naat na wawer lenbi, ⁴⁶ “Muaat a baboura muaat ko ra kum tena wawer u ra kum Naagagon. Diat nemi kupi diat a waanwaan ma ra kum kokoina maaluu aakit, ma diat nemi naa a taara diat a taar a ngaala na urur karom diat u ra kum taamaan na winawaan ungaai. Ma diat nem a kinkini namuga u ra kum ruma na lotu, ma ra kinkini na tadaaru namuga u ra kum balaan. ⁴⁷ Diat waraap a wuwuwung anu ra kum walaa na tabuan, ma diat paam a kum iokaana aaraaring kupi a taara diat

a babo diat. In ngaala aakit a naagagon na binabaalu anun God karom diat.”

A wetabaar anu ra walaa na tabuan

(Mk 12:41-44)

21 Baa Iesu i ki u ra ruma na wetabaar, i babo takado, ma i babo a kum tadaaru diat ongong taa anundiat wetabaar u ra wuwuwung na maani. ²Ma i babo paa kaai raa walaa na tabuan, baa i iba, i ong taa ku ru toiaa. ³Ma Iesu i piri naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, a walaa na tabuan mi ia taar taa a ngaala na maani taan diat raap baa diat ong taa anundiat maani u ra wuwuwung na maani. ⁴Diat taar taa ku a ibaana ko ra nundiat kum maani, ma a walaa na tabuan mi, i iba, iaku ia taar araap wa aawa baa in topaa anuna kini.”

A kum wakilang i ra tintinip na bung

(Mt 24:1-14; Mk 13:1-13)

⁵Raa kum naat na wawer diat piri u ra ruma na wetabaar naa di aa wamong taai ma ra kum koina waat ma ra kum wetabaar baa di taar taai karom God. Ma Iesu i piri naa, ⁶“A kum utnaa mi baa muaat bababo diat, a bung in waan paat namur baa pa ta ruina waat ma diaar a inep ungaai, din reng ginagina raap wa diat.”

⁷Diat tiri Iesu naa, “Tena Wawer, un-aangaian ma a kum utnaa mi in waan paat? Ma aawa a wakilang i ra kum utnaa mi baa i marawaai kupi diat a waan paat?” ⁸I baalu diat naa, “Muaat a baboura muaat, kaduk din waruga pa muaat. Maa mongoro diat a waan paat ma ra iaang, diat a piri naa, ‘Iaau maa Kaarisito,’ baa lenbi, ‘A pakaana bung ia marawaai.’ Koku muaat murmur diat. ⁹Baa muaat a walangoro a kum wineium ma ra kum purpuruan, koku muaat bu-rut, maa a kum utnaa mi diat a waan

paat muga, iaku a tintinip na bung pa in waan paat utbaai.”

¹⁰Iesu i piri taan diat naa, “Raa wuna taara in tur na wineium kup raa wuna taara, ma raa mataanitu in tur na wineium kup raa mataanitu. ¹¹A kum ngaala na guria, ma ra kum minolo ma ra kum mangaana dekdek na malaapaang u ra kum taamtaamaan, ma a kum mangaana utnaa baa in waburut a taara, ma ra kum ngaala na wakilang taangi-naanga u ra baakut, diat a waan paat.

¹²“Namuga baa a kum utnaa mi pa diat waan paat utbaai, din aal pa muaat, din wakadik muaat, ma din aal muaat u ra kum ruma na lotu kup a naagagon ma din waruk muaat u ra kum ruma na karabus. Ma din aal pa muaat kup a naagagon namuga naa ra kum king, ma ra kum ngaala na mukmuga, kabina u ra iaang. ¹³A koina pakaana bung maa kupi muaat a wewapua kaapa un iaau karom diat. ¹⁴Namuga taana, koku muaat ngaraa baa aawa maa muaat a baalu ta kum wetakun mai. ¹⁵Maa iaau ut, ang wanuk taa a pirpir ma ra man-aana kaai u ra nuknukimuaat, baa anu-muaat kum ebaar raap pa diat a baalu laar paai, ma pa diat a weoro wai. ¹⁶A kum tamtamaamuaat ma ra kum nanaamuaat, a kum tateimuaat, a kum kakumuaat, ma ra kum teptepaamuaat, diat a mulaaot wa muaat kupi din aak doko ta taara kon muaat. ¹⁷A taara raap diat a milikuaana muaat kabina u ra iaang. ¹⁸Iaku pain tina weu na lorimuaat in raara. ¹⁹Anumuaat tinur dekdek in walaan muaat.

Iesu i piri naa din kamaar wa Ierusalem

(Mt 24:15-21; Mk 13:14-19)

²⁰“Baa muaat babo a kor na taara na wineium diat tur lili paa Ierusalem, muaat a nunurai naa ia marawaai baa din kamaar wai. ²¹Io, diat baa diat ki

u ra papaar Iudaia, diat a kalaa ino un-
aanga u ra kum taangaai, ma diat baa
diat ki u ra taamaan Ierusalem diat a
pari, ma diat baa diat ki nabuaal koku
balet ma diat ruk. ²²Maa a pakaana
bung maa, ia a pakaana bung na babaalu
kupi din paam ot paa a kum utnaa raap
baa di aa timu taai u ra Buk Taabu.
²³U ra pakaana bung maa in aaka aakit
karom a kum kipbaala, ma karom diat
kaai baa diat wangaau a kum naat. A
ngaala na kinadik in waan paat u ra taa-
maan Israael, ma a kaankaan anun God
in manong a taara mi. ²⁴Ta taara din aak
doko diat ma ra liwan na wineium, ma
ta taara din ben pa diat kupi diat a ki
na karabus u ra kum taamtaamaan raap.
Ma diat baa wakir a taara Iudaia diat a
paa dadaaun Ierusalem ma in tuk taau ut
u ra bung baa God ia naagagon taai baa
anundiat niuwia in raap uni.

Natu ra Muaana in waan paat

(Mt 24:29-31; Mk 13:24-27)

²⁵“A kum wakilang inaanga u ra in
mataana mage, ma u ra kalaang, ma u
ra kum naangnaang in waan paat. Ma
min napia a wunwuna taara diat a aaka
ma ra bunurut ma ra kum purpuruan
na ninunuk u ra karangaap i ra top ma
ra ungaina. ²⁶A taara diat a maatmaat
taau ma ra bunurut kabina u ra kum ut-
naa baa in um a rakrakaan buaal, maa
a kum utnaa inaanga nate u ra baakut
diat a dadader. ²⁷U ra bung maa diat
a babo Natu ra Muaana in waan paat
u ra pakaana baakut, ma ra dekdek ma
ra ngaala na minamaar. ²⁸Baa a kum
utnaa mi in turpaai kupi in waan paat,
muaat a tur, ma muaat a tataada, maa a
bung baa God in walaun pa muaat uni
ia marawaai.”

A pirpir welwelaar u ra in diwaai na fig

(Mt 24:32-35; Mk 13:28-31)

²⁹Iesu i pir a pirpir welwelaar mi taan
diat lenbi, “Muaat nunura ut in diwaai
na fig ma ra kum diwaai raap. ³⁰Baa
muaat babo a donono indiat i kiok
paat, muaat nunurai naa a kum kalaang
na wuwan ia marawaai. ³¹Lenkaai maa,
baa muaat babo a kum utnaa baa iaau
pirpir taau uni in waan paat, muaat a
nunurai naa a mataanitu anun God ia
marawaai. ³²Iaau pir a lingtatuna taa
muaat, a kum utnaa raap mi in waan
paat baa a taaun taara mi diat lalaaun ut-
baai. ³³A maawa ma ra rakrakaan buaal
diar a panaai, iaku maa anung kum pir-
pir pa in panaai.

Muaat a baboura muaat

³⁴“Muaat a baboura muaat, kaduk
muaat a balbalaan ma ra paam lukaara
ma ra ininim, ma ra nginaraa u ra kum
utnaa u ra lalaaun main napia, ma a
bung maa in waan paat kakaian karom
muaat welaar ma ra ina kun. ³⁵Maa
in waan paat karom a taara raap u
ra rakrakaan buaal. ³⁶Muaat a baboura
muaat u ra kum bungbung raap, muaat
a aaraaring kupi muaat a dekdek kupi
muaat a aalaap ko ra kum utnaa mi baa
marawaai diat a waan paat, ma muaat
a aaraaring kaai kupi muaat a pet laar
paai baa muaat a tur namataa ra Natu ra
Muaana.”

³⁷Ma Iesu i wer a taara u ra ruma
na wetabaar a bungbung raap, ma u ra
kum bung na marum i pari, ma i ki u ra
taangaai, a iaana Oliwa. ³⁸Ma u ra kum
bungbung na malaana kinalik, a taara
raap diat waan karomi u ra ruma na
wetabaar kupi diat a walangoroi.

Judaas i mulaaot kupi in wagu taa Iesu

(Mt 26:1-5, 14-16; Mk
14:1-2, 10-11; Io 11:45-53)

22 Io, ia marawaai a lukaara na bred baa pa ta is uni, di waatungi ma a lukaara na waan likaai. ²Ma a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon, diat nuknuk kup ta mangaana aakapi kupi diat a aak doko Iesu uni, maa diat burutaana a taara.

³Ma Saataan i ruk taau un Iudaas, raa iaana kaai Iskaariot, ia raa ko ra 12 naat na wawer. ⁴I waan karom a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum mukmuga anu ra kum tena baboura u ra ruma na wetabaar, ma diat piri unguai mai baa in wagu lelawaai taa Iesu karom diat. ⁵Diat gaai, ma diat piri na diat a doki ma ra maani. ⁶Io, Iudaas i mulaaot, ma i nuknuk kup ta koina pakaana bung baa pa ta ngaala na taara, io, in wagu taa Iesu karom diat.

A ru naat na wawer diat waninaar a utnaa kup a lukaara na waan likaai

(Mt 26:17-25; Mk 14:12-21; Io 13:21-30)

⁷A bung na lukaara na bred baa pa ta is uni i waan paat, baa di laana aak doko a kum naat na sip uni kup a lukaara na waan likaai. ⁸Ma Iesu i tula wa Petero ma Ioaanes ma i piri taan diaar, “Mur a waan ma mur a waninaar andaat utnaa kup a lukaara na waan likaai.” ⁹Ma diaar tiri naa, “U nemi naa mir a waninaari awaai?” ¹⁰I baalu diaar naa, “Baa mur a waan paat inaanga Jerusalem, mutul a wetarom ma raa muaana i lo ina ngaala na palaa, ma mur a murmuri u ra ruma baa in ruk uni. ¹¹Ma mur a piri taa ra tamaa ra ruma naa, ‘A Tena Wawer i piri

naa: Waiaa a kukur ra ruma baa miaat ma ra nung kum naat na wawer, miaat a aan a utnaa na waan likaai iaai?’ ¹²Ma in waiaa ta mur u ra ngaala na kukur ra ruma inaanga nate, baa di aa waninaar taai, ma mur a waninaar a utnaa iaai.” ¹³Io, diaar waan, ma diaar baraata raap paa ut a kum utnaa baa Iesu i piri taai taan diaar. Ma diaar waninaar a utnaa na waan likaai.

A tintinip na winangaan anu ra Tadaaru

(Mt 26:26-30; Mk
14:22-26; 1Kor 11:23-25)

¹⁴Baa a pakaana bung ia ot, Iesu ma ra kum aapostolo diat ki u ra winangaan. ¹⁵Ma Iesu i piri taan diat naa, “Iaau nem aakiti naa daat a aan a utnaa na waan likaai baa pa iaau kariaana utbaai a kinadik, ¹⁶maa iaau piri taa muaat naa, pang aan balet ta utnaa na waan likaai tuk u ra bung baa din paam ot paai u ra mataanitu anun God.”

¹⁷Iesu i lo paa a kaap ma i waatung wakaak paa uni, ma i piri taan diat, “Muaat a lo paa a kaap bi, ma muaat a inim weraana paai. ¹⁸Maa iaau piri taa muaat naa, pang inim balet ma ta waain, tuk ut u ra bung baa a mataanitu anun God in waan paat uni.”

¹⁹Ma i lo paa a bred, i waatung wakaak paa uni, i bik paai, ma i tabaara diat mai. I piri naa, “Bi ia a paning, [iaau taar taai un muaat. Muaat a paampaami lenmi, kupi muaat a nuknuk pa iaau balet.” ²⁰Lenkaai maa, baa ia raap a winangaan, i lo paa a kaap ma i piri naa, “A kaap mi, a matakina kunubu u ra gaaping baa i talabo un muaat.]” ²¹Baboi! A limaan ia baa in wagu ta iaau, kuri mir rarakaan ungaai u ra luwu na winangaan. ²²A lingtatuna ut baa

*22:20 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Lukaa pa i timu a kum piri baa i ki naliwan u ra ru wakilang []. Diat nuki naa te ingen i timu taai namur.

Natu ra Muaana in maat welaar ma God ia naagagon taai, iaku in aaka aakit karom a muaana baa i wagu taai.”²³ Ma diat tiri wetwetalaa diat naa, “Woi ma duk kon daat in paam a utnaa mi?”

Woi maa i ngaala aakit?

²⁴ Diat weol na pirpir baa woi kon diat di waatungi naa i ngaala aakit. ²⁵ Ma Iesu i piri taan diat lenbi, “A kum king anundiat baa wakir a taara Iudaia diat naagagon dekdek diat, ma anundiat kum mukmuga diat nemi naa din waatung diat naa a kum koina tena wewaraaut. ²⁶ Iaku muaat koku muaat lenmaa. Ia baa i ngaala taa muaat in welaar ku ma ia baa i kinalik, ma ia baa i mukmuga in welaar ku ma raa baa i tartaraam welu. ²⁷ Woi maa i ngaala, ia baa i ki u ra winangaan, baa ia i tartaraamlui? Ia ut baa i ki u ra winangaan, naka? Iaku iaau, iaau ki naliwan taa muaat welaar ma ia baa i tartaraam welu.

²⁸ “Muaat, muaat tur ungaai ma iaau u ra kum mawaat baa i waan paat karom iaau. ²⁹ Ma ang taar taa a kini na naagagon taa muaat welaar ma Tamaang ia taar taai taang, ³⁰ kupi daat a wangaan ma daat a inim u ra nung luwu u ra nung mataanitu. Ma muaat a ki u ra kum kiki na king, ma muaat a naagagon a 12 wuna taara Israel.”

Iesu i pirpir muga u ra weoro anum Petero

(Mt 26:31-35; Mk 14:27-31; Io 13:36-38)

³¹ Iesu i piri naa, “Simon, Simon, baboi, Saataan ia aaring paa kupi in walaar muaat, welaar ma ra tena minamaarut baa i tataanga weraana a wit mulu ko ra panina. ³² Iaku iaau aa aaraaring un ui, Simon, kupi koku anum nurnur in puka aakit. Baa u aa nukpuku balet, io, un wadekdek a kum tatem liklik.” ³³ Petero i piri taana naa, “Tadaaru, pa iaau burut baa ang murmur ui u ra

ruma na karabus ma u ra minaat.”³⁴ Ma Iesu i baalui naa, “Petero, iaau piri taam, umari baa a kareke pa in kurkurekatuk utbaai, un weoro tula pakaan naa pa u nunura iaau.”

Diat a lo a paaus na ungun maani, a kaa ma in liwan na wineium

³⁵ Namur Iesu i tiri anuna kum naat na wawer lenbi, “Baa iaau tula wa muaat, ma pa numuaat ta paaus na ungun maani baa ta kaa baa ta su, lelawaa, muaat iba ut kup ta utnaa?” Ma diat baalui naa, “Pate.”³⁶ Ma Iesu i piri taan diat, “Iaku mi, ia baa anuna ta paaus na ungun maani, i koina baa in loi ut, ma a kaa kaai. Ma ia baa pa tin liwan na wineium, i koina baa in wiura wa anuna tina maalu ma in kul paa tin. ³⁷ Iaau piri taa muaat, din paam ot paa a timtimi mi un iaau, ‘Di waatung ungaai diat ma ra kum tena aakaina.’ *Aais 53:12*

Maa a kum utnaa mi di aa timu taai un iaau, marawaai din paam ot paai.”³⁸ Ma a kum naat na wawer diat piri naa, “Baboi, Tadaaru, ruin liwan na wineium kuri ut.” Ma Iesu i baalu diat naa, “I ot ku.”

Iesu i aaraaring

(Mt 26:36-46; Mk 14:32-42)

³⁹ Iesu i pari ko ra taamaan, ma i waan unaanga u ra Taangaai na Oliwa, welaar ut maa i laana paami. Ma a kum naat na wawer diat murmuri. ⁴⁰ Baa diat waan paat u ra wanua maa, i piri taan diat naa, “Muaat a aaraaring, kupi koku muaat puka u ra walwalaam.”⁴¹ I waan ingen kinalik taau kon diat, i ki but keke, ma i aaraaring lenbi, ⁴² “Tamaang, baa u nemi, un lo wa a ngunungut na minaat kon iaau. Iaku koku di murmur anung nemnem, din murmur ut anum nemnem.” [⁴³ Ma raa aangelo taanginaanga u ra maawa i waan paat karomi, ma i wadekdek taai. ⁴⁴ I kariaana a dekdek na

tapunuk aakit, ma raa ia a kabina baa i ongor aakit ma ra niaaring. Ma a maak-maagon na panina i welaar ma ra tatua na gaap i puka pari unapia.][†]

⁴⁵I tur ko ra niaaring, i waan talili karom a kum naat na wawer, ma i babo diat baa diat aa inep duman, maa a panindiat i bengbeng ma ra tapunuk.

⁴⁶Ma i piri taan diat naa, “I lawaai maa muaat inep duman ku? Muaat a tur, ma muaat a aaraaring kupi koku muaat puka u ra walwalaam.”

Di aal paa Iesu

(Mt 26:47-56; Mk 14:43-50; Io 18:3-11)

⁴⁷Baa Iesu i pirpir utbaai, a ngaala na kor na taara diat waan paat. Ma Iudaas, raa ko ra 12 naat na wawer, i muga pa diat. I waan karom Iesu kupi in dum a papaara waana. ⁴⁸Ma Iesu i tiri naa, “Iudaas, lelawaai, un wagu taa ma Natu ra Muaana ma ra wedum na maarmaari?”

⁴⁹Ma diat baa diat weur ma Iesu diat babo a kum utnaa mi ma diat nunurai naa din aal paa ma Iesu. Diat tiri naa, “Tadaaru, u nemi naa miaat a weium ma ra liwan na wineium?” ⁵⁰Ma raa kon diat i pakaat a tultul anu ra mukmuga na tena wetabaar karom God, ma i kutu wa ina ot na talingaana.

⁵¹Ma Iesu i turbaati naa, “Koku!” Ma i paam in talingaa ra tultul, ma i wakoina paai balet. ⁵²Iesu i pirpir karom a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma a kum mukmuga anu ra kum tena baboura ko ra ruma na wetabaar, ma a kum mukmuga anu ra taara baa diat waan paat kupi. I piri naa, “Lelawaai, iaau duk a ngaala na tena pet apurpuruan, maa mi muaat waan paat ma ra kum liwan na wineium ma ra kum pak-pakaana naalnaal kup iaau?” ⁵³U ra kum bungbung raap daat kiki u ra ruma na

wetabaar ma pa muaat paam akoto iaau. Iaku mi anumuaat pakaana bung, baa a dekdek i ra baboto i muga muaat.”

Petero i weoro kon Iesu

(Mt 26:57-58, 69-75; Mk 14:53-54, 66-72; Io 18:12-18, 25-27)

⁵⁴Diat paam akoto paa Iesu, ma diat ben ingen wai. Diat beni kup a ruma anu ra mukmuga na tena wetabaar karom God. Ma Petero i murmur waanawaana Iesu, iaku maa i welwelik ut. ⁵⁵Baa diat aa wakaa taa a nguan nataamaan, ma diat ki ungaai, Petero kaai diat ut. ⁵⁶Raa tauraara, a tultul, i babo paai baa i ki taau u ra baarabaara i ra nguan, ma i babo dekdeki, ma i piri naa, “A muaana mi diaar weweur utkaai ma Iesu.” ⁵⁷Iaku Petero i weoro lenbi, “Neling, pa iaau nunura Iesu.” ⁵⁸Namur kinalik, raa muaana bulung i babo paa Petero ma i piri naa, “Ui kaai muaat.” Ma Petero i piri, “Toling, iaau pate.”

⁵⁹Namur kinalik, raa balet i worwor dekdek, i piri lenbi, “A lingtatuna ut, a muaana mi diaar weweur ut ma Iesu, maa ia a te Gaalilaia.” ⁶⁰Petero i baalui naa, “Toling, pa iaau nunura a utnaa maa u pirpir uni.” Baa i pirpir utbaai, a kareke i kurkurekatuk maut. ⁶¹A Tadaaru i tapuku, i babo takado karom Petero, ma Petero i nuk paa a pirpir anu ra Tadaaru baa ia pir taai taana naa, “Mari, baa a kareke pa in kurkurekatuk utbaai, un weoro kon iaau tula pakaan.” ⁶²Ma i pari ko ra pakaana maa, ma i taangi dekdek aakit.

Di tataur un Iesu ma di raapui

(Mt 26:67-68; Mk 14:65)

⁶³Diat baa diat baboura baat Iesu, diat tataur uni, ma diat raapui. ⁶⁴Diat pulu baat taa a mataana, ma diat piri taana

[†]22:44 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Lukaa pa i timu a ru rina 43 ma 44. Diat nuki naa te ingen i timu taai namur.

lenbi, “Ui a propet, un wapua miaat, woi maa i raapu ui!” ⁶⁵Ma diat pir aakakai ma mongoro na pirpir utkaai.

Iesu i tur namataa ra taara na kiwung
(*Mt 26:59-66; Mk 14:55-64; Io 18:19-24*)

⁶⁶Baa ia keke, a kum mukmuga anu ra taara, a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon diat waan ungaai. Ma diat ben paa Iesu karom a taara na kiwung maa, ma diat piri taana naa, ⁶⁷“Baa ui Kaarisito, un wapua miaat.” Ma Iesu i baalu diat, “Baa ang wapua muaat, pa muaat a nurnur u ra nung pirpir. ⁶⁸Ma baa ang tiri muaat ma ta wetiri, pa muaat a baalui. ⁶⁹Iaku turpaai mari, Natu ra Muaana in ki u ra papaara ot na limaana God, ia baa i dekkek aakit.” ⁷⁰Ma diat raap diat tiri Iesu naa, “Ui Natun God naka?” Ma i baalu diat naa, “Muaat aa pir ot paai, iaau ut mi.” ⁷¹Ma diat piri naa, “Daat nem balet ma ta pirpir na wetakun kup aawa? Maa daat aa walangoro taa anuna pirpir mi, baa daat a takunai mai.”

**Iesu i tur u ra naagagon
namuga taan Pilaato**

(*Mt 27:1-2, 11-14; Mk
15:1-5; Io 18:28-38*)

23 A taara na kiwung raap diat tur, ma diat ben paa Iesu karom Pilaato. ²Ma diat turpaai kupi diat a takunai lenbi, “Miaat babo baraata a muaana mi i ben araara anumiaat taara, i turbaat miaat baa koku miaat taar a tatakom karom a Kaaisaar, ma i piri kaai naa ia a Kaarisito baa God i tula wai urin, baa in king.” ³Pilaato i tiri naa, “Ui maa a King anu ra taara Iudaia?” Ma Iesu i baalui naa, “Ma raa ut ia u aa piri.” ⁴Pilaato i piri taa ra kum ngaala na tena wetabaar karom God ma a kor na taara naa, “Pa iaau tiri baraata ta mangamangaan a muaana mi i raara uni, u ra kum utnaa

baa muaat takunai mai.” ⁵Ma diat worwor ku, diat piri naa, “I wapurpuruan a taara ma ra nuna wawer u ra papaar Iudaia raap. I turpaai inaanga Gaalilaia ma i tuk min.”

**Iesu i tur u ra naagagon
namuga taan Erodes**

⁶Baa Pilaato i walangoroi, i tiri diat un Iesu naa, “Ia a te Gaalilaia?” ⁷Baa ia nunurai naa Iesu taanginaanga u ra papaar Gaalilaia baa Erodes i naagagoni, i tula wai karomi. U ra bung maa Erodes kaai i ki Ierusalem.

⁸Baa Erodes i babo paa Iesu, i gaaiia aakit, maa taanga namuga utbaai i nemi kupi in baboi, kabina maa ia walangoro taa a pirpir uni ma i nemi kupi in babo ta utnaa na kakaian baa in paami. ⁹Ma Erodes i tiri Iesu ma ra mongoro na wetiri, iaku Iesu pa i baalui. ¹⁰A kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon kuraa diat tur matira, diat takuna adekkek Iesu. ¹¹Erodes ma ra nuna taara na wineium diat papaam na tinataur uni, diat nangonoi, diat wamong taai ma ra in koina maalu aakit, ma diat tula wai balet karom Pilaato. ¹²Namuga Erodes ma Pilaato diaar ebaar, iaku u ra bung maa diaar wemaraam maraagaam.

Diat naagagon Iesu kupi in maat

(*Mt 27:15-26; Mk
15:6-15; Io 18:39-19:16*)

¹³Pilaato i wataa ungaai paa a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma a kum mukmuga, ma ra taara, ¹⁴ma i piri taan diat, “Muaat aa ben taa a muaana mi karom iaau, welaar ma raa baa i ben araara a taara. Ma mi iaau aa tiri taai namataamuaat, ma pa iaau tiri baraata paa ta mangamangaan a muaana mi i raara uni u ra kum utnaa baa muaat takunai mai. ¹⁵Ma Erodes kaai pa i baat paa ta mangamangaan

koni, io, i tula wai balet ku karom daat. Baboi, pa i paam taa ta utnaa baa kupi in wirua uni. ¹⁶⁻¹⁷Io, ang raapu tataai ku, ma ang palaa wai.”[‡]

¹⁸Ma a taara raap diat baalui ma ra ngaala na ingaandiat lenbi, “A muaana mi in wirua, ma un palaa taa Baaraabaas karom miaat.” ¹⁹Baaraabaas ia raa muaana baa di waruk taai u ra ruma na karabus kabina maa i weium ma ra mataanitu u ra taamaan Ierusalem, ma i laana aak doko taara kaai. ²⁰Pilaato i nemi ut naa in palaa wa Iesu, io i tiri diat balet. ²¹Iaku diat ge dekkeku ku ma ra pirpir naa, “Aak waati u ra bolo! Aak waati u ra bolo!” ²²Ma i wetula pakaan i tiri diat lenbi, “Aawa kabina? Woi na aakaina utnaa maa ia paam taai? Pa iaau tiri baraata paa ta aakaina mangamangaan baa kupi in wirua uni. Io, ang raapu tataai ku, ma ang palaa wai.” ²³Iaku diat worwor ma ra ngaala na ingaandiat kupi din aak waati maku u ra bolo. Ma diat wowo paai ut. ²⁴Io, Pilaato i naagagoni maku kupi din paami welaar ma ra nundiat nemnem. ²⁵Ma i palaa wa Baaraabaas baa i ki u ra ruma na karabus u ra wineium ma ra aak doko taara, ia baa diat aaring kupi. Io, i taar taa Iesu taa ra kum tena wineium welaar ma ra nemnem anu ra taara.

Di aak waat Iesu u ra bolo

(Mt 27:32-44; Mk 15:21-32; Io 19:17-27)

²⁶Baa diat ben paa Iesu kupi diat a aak waati u ra bolo, diat aal paa raa te Kirene, a iaana Simon, baa i waan kon raa taamaan kupi in waan unaanga Ierusalem. Ma diat lo taa a bolo nate uni, kupi in lo murmur Iesu mai.

²⁷A ngaala na kor na taara ma in tabuan kaai, baa diat tapunuk ma diat luani diat murmuri. ²⁸Iesu i tur tapuku

karom diat, ma i piri, “A kum tabuan Ierusalem, koku muaat luan iaau, muaat a luan muaat ut ma ra kum natnatu-muaat. ²⁹Maa a bung na kinadik in waan paat baa a taara diat a piri lenbi, ‘A kum bi na tabuan, baa pa diat babuta ma pa diat wangaau naat, diat daan.’ ³⁰Ma ‘diat a piri karom a kum taangaa, “Muaat a puka taau un miaat!”

ma karom a kum tiltil, “Muaat a burung baat miaat!”’ *Os 10:8*

³¹Baa diat a paam a kum utnaa mi baa in diwaai i lalaun utbaai, aawa diat a paami baa in diwaai ia maraang?”

³²Ma raa rudi kaai, a ru aakaina muaana, di ben ungaai diaar ma Iesu kupi ditul a wirua ungaai.

³³Baa diat waan paat u ra wanua di waatungi ma “A Lor,” diat aak waat Iesu u ra bolo matira, ma raa ru aakaina muaana kaai, raa u ra papaara ot, ma raa u ra papaara maira. ³⁴Ma Iesu i piri lenbi, “Tamaang, una wa anundiat aakaina mangamangaan, maa pa diat nunura aawa mi diat paami.” Ma diat pilaai laaki kup woi kon diat in lo paa raaraaina maalu ko ra nuna kum maalu.

³⁵A taara diat turtur ma diat bababoi, ma a kum mukmuga diat tataur un Iesu, diat piri naa, “I walaun paa a taara ingen. Baa ia a Kaarisito anun God, anuna naat na pipilak, i koina baa in walaun paa ia ut.” ³⁶Ma a kum tena wineium kaai diat tataur uni. Diat waan karomi, diat taar taa a waain baa i matitir taana, ma diat piri, ³⁷“Baa ui a king anu ra taara Iudaia, mi un walaun pa ui ma.” ³⁸Di timu taa utkaai a timtimu nate u ra bolo lenbi,

“BI IA A KING ANU RA
TAARA IU DAIA.”

³⁹Raa ko ra ru aakaina muaana baa di wakete ungaai ta ditul ma Iesu, i pir

[‡]23:16-17 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Un raaraa lukaara na waan likaai, Pilaato i laana palaa wa raa muaana ko ra karabus karom a taara.*

abulbul Iesu naa, “Baa ui Kaarisito, un walaauun pa datul!” ⁴⁰Ma raa paan di-aar i kaankaan karomi, ma i piri naa, “Lelawaai, ui pa u burut karom God? Maa ui kaai datul raap datul kariaana raa mangaana kinadik ku. ⁴¹I takado ut un daar, maa di baalu anundaar mangamangaan. Iaku a muaana mi pa i paam ta aakaina mangamangaan.” ⁴²Ma i piri taan Iesu, “Iesu, nuk pa iaau, baa un ruk u ra num mataanitu.” ⁴³Ma i baalui naa, “Iaau pir a lingtatuna taam, mi ut un ki karom iaau u ra Paradaaiso.”

Iesu i maat

(Mt 27:45-56; Mk 15:33-41; Io 19:28-30)

⁴⁴Baa i 12 pakaana bung u ra mage, a buaal raap i baboto tuk un tuluina pakaana bung u ra maluraap, ⁴⁵maa in mataana mage pa i babo. Ma ina maaluu na babaat kutu naruma u ra ruma na wetabaar i tarabaat naliwan kup ru pakaan. ⁴⁶Ma Iesu i kulkulaai dekdek lenbi, “Tamaang iaau taar taa a niong u ra ru limaam.” Baa ia pir taai lenmi, i ung wa anuna lalaaun. ⁴⁷Baa a mukmuga anu ra kum tena wineium i babo a utnaa mi, i pir walaawa paa God lenbi, “I lingtatuna aakit, a muaana mi a tena takado.” ⁴⁸A kor na taara baa kuraa diat tur ungaai kupi diat a babo a utnaa mi, baa diat baboi, diat raapraapu a kum raprabondiat ma ra tapunuk ma diat waan talili. ⁴⁹Iaku a kum teptepaan Iesu, ma ra in tabuan baa diat murmuri taangirong Gaalilaia, diat tur welwelik taau ut, ma diat babo a kum utnaa mi.

Di wainep Iesu u ra babaang na minaat

(Mt 27:57-61; Mk 15:42-47; Io 19:38-42)

⁵⁰⁻⁵¹Raa muaana, a iaana Iosep, a te Aarimaatia. Aarimaatia a taamaan u ra papaar Iudaia. Iosep ia raa koina muaana, ma a tena takado, ma i kiki walaang kup a mataanitu anun God. Ia

raa ko ra taara na kiwung, iaku pa i mulaaot ungaai ma diat u ra nundiat naagagon ma u ra utnaa baa diat paami. ⁵²I waan karom Pilaato ma i aaring paa a minaatin Iesu koni. ⁵³I lo pari paai, i pulu paai ma ra ina koina maaluu, ma i wainep taai u ra babaang na minaat baa di aa kil taai u ra papaara waat, ma pa di wainep taa utbaai ta minaat uni. ⁵⁴A bung maa a bung na waninaar, ma marawaai ma a Bung Saabaat in turpaai.

⁵⁵Ma in tabuan baa diat weur ma Iesu taangirong Gaalilaia, diat murmur Iosep, ma diat babo taa a babaang na minaat ma ra mangaana wawainep baa di paami u ra minaatin Iesu. ⁵⁶Ma diat waan talili balet, ma diat waninaar paa a kum utnaa baa i aangawian wakwakaak ma ra wel na mangingi kaai. Ma u ra Bung Saabaat, diat ngo welaar ut ma ra naagagon.

Iesu i tur balet ko ra minaat

(Mt 28:1-10; Mk 16:1-8; Io 20:1-10)

24 Baa i malaana kinalik u ra muagaana bung u ra wik, in tabuan diat waan kup a babaang na minaat, ma diat lo a kum utnaa baa i aangawian baa diat aa waninaar paai. ²Ma diat baboi baa di aa tul ingen wa ina waat ko ra mataa ra babaang na minaat. ³Diat ruk, iaku pa diat babo ma a minaat i ra Tadaaru Iesu. ⁴Baa i laklagon a nuknukindiat uni, raa ru muaana, anundiaar maaluu i baarabaara aakit, diaar waan paat kakaian karom diat. ⁵Diat burut ma diat walipa a mataandiat unapia. Diaar piri taan diat, “I lawaai maa muaat baat kup a lalaaunina min naa ra kum minaat?” ⁶Pa i ki ma min, ia lalaaun balet. Muaat a nuk paa a pirpir baa ia pir taai taa muaat baa i ki utbaai irong Gaalilaia. ⁷I pir taai naa, ‘Din taar taa Natu ra Muaana u ra limaa ra aakaina taara, ma din aak waati u ra bolo, ma u ra wetula bung in lalaaun balet.’” ⁸Ma

in tabuan maa diat nuk paa a pirpir anun Iesu.

⁹Baa diat waan talili ko ra babaang na minaat, diat wewapua u ra kum utnaa raap mi karom a 11 naat na wawer ma karom diat raap kaai baa diat laana murmur Iesu. ¹⁰In tabuan baa diat wapua a kum aapostolo u ra kum utnaa mi, bari diat: Maaria Maagdalone, Ioaana, ma Maaria naan Iaakobo, ma raa kum tabuan kaai baa diat weur ma ditul. ¹¹Iaku a kum aapostolo diat walangoro a pirpir anu ra in tabuan welaar ma ra pirpir biala ku, ma pa diat nurnur un diat. [¹²Iaku Petero i tur, i welulu kup a babaang na minaat. I pun pari, ma i waawet ma i babo a kum maalu maku, diat inep ingen taau. Ma i waan talili balet, ma i nuknuk aakit u ra utnaa mi i waan paat.]^f

A winawaan urong Emaaus

(Mk 16:12-13)

¹³Io, u ra bung ut maa, rudi kon diat baa diat laana murmur Iesu, diaar waan kup a taamaan a iaana Emaaus. I welwelik, welaar ma 11 kilomita taanginaanga Ierusalem. ¹⁴Baa diaar waan waanwaan diaar pirpir u ra kum utnaa mi ia waan paat. ¹⁵Baa diaar pipipir, ma diaar tiri wetwetalaai diaar, Iesu ut i waan paat karom diaar, ma ditul weur. ¹⁶Iaku maa raa utnaa i pulu baat paa mataandiaar ma pa diaar babo lele paai.

¹⁷Iesu i tiri diaar, “Aawa mi mur pirpir waanwaan uni u ra numur winawaan?” Diaar tur taau ku ma diaar babo na tapunuk. ¹⁸Ma raa kon diaar a iaana Kileopaas, i tiri naa, “Ui maku duk raa maa u ki inaanga Ierusalem, ma pa u nunura a kum utnaa di paami inaanga u ra kum bungbung mi?” ¹⁹Ma i tiri diaar, “A kum utnaa na aawa?” Ma diaar

baalui naa, “A kum utnaa un Iesu a te Naasaret, a dekdek na propet aakit u ra nuna kum pinapaam, ma u ra nuna pirpir kaai, u ra mataan God ma ra taara raap. ²⁰A kum ngaala na tena wetabaar karom God ma anundaat kum mukmuga diat taar taai u ra naagagon kupi in maat, ma di aak waati u ra bolo. ²¹Miaat nurnur uni naa ia maa in walaangalaanga Israel. Ma mi, i wetula bung baat a kum utnaa baa diat paami. ²²Bari kaai ia, raa kum tabuan kon miaat, diat wakawakan miaat. Baa diat kalaa kabot kup a babaang na minaat, ²³diat gaana bababo taau kup a minaatina. Ma baa diat waan talili, diat piri naa diat babo taa raa ru aangelo u ra binabo, ma diaar wapua diat naa ia lalaun balet. ²⁴Namur raa taara kaai kon miaat, diat waan paa u ra babaang na minaat, ma diat babo taa a utnaa baa in tabuan diat wewapua uni, iaku maa pa diat babo Iesu.”

²⁵Ma Iesu i piri taan diaar, “Muaat longlong utbaai, pa muaat nurnur gagaa u ra kum utnaa a kum propet diat aa pir taai. ²⁶Diat piri naa Kaarisito in kari-aana a kum ngunungut mi, ma namur in ruk u ra nuna minamaar.” ²⁷Turpaai u ra kum buk anun Moses ma ra kum propet, Iesu i papalaa karom diaar u ra kum utnaa raap di aa timu taai un ia ut u ra Buk Taabu. ²⁸Baa ditul waan marawaai kup a taamaan baa diaar waan kupi, Iesu i walaari kupi in waan aakit ku. ²⁹Ma diaar turbaati, diaar piri naa, “Un ki karom mir, maa ia maluraap, in mage i pot na lop ma.” Io, ditul ruk ma i ki karom diaar.

³⁰Baa ditul ki na winangaan, Iesu i lo paa a bred, i waatung wakaak paa uni, i bik paai, ma i tabaara diaar mai. ³¹Io, i tapalaa a mataandiaar, ma diaar babo lele paai maraagaam, ma i panaai

^f24:12 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Lukaa pa i timu a rina 12. Diat nuki naa te ingen i timu taai namur.

paa maut kon diaar. ³²Ma diaar pirpir wetwetalaa karom diaar lenbi, “I lingtatuna ut, a balaandaar i wuan ma ra gaايا baa i pirpir karom daar baa datul waan u ra aakapi, ma baa i palaa taa a pirpir na Buk Taabu taan daar.”

³³U ra pakaana bung ut maa, diaar tur ma diaar waan talili gagaa balet unaanga Ierusalem, ma diaar waan karom a 11 naat na wawer ma raa taara kaai baa diat ki ungaai. ³⁴Diat piri naa, “A lingtatuna ut! A Tadaaru ia lalaaun balet, ma ia tur paat paa karom Simon.” ³⁵Ma diaar wewapua u ra kum utnaa i waan paat karom diaar u ra aakapi, ma u ra nundiaar binabo lele uni baa i bik a bred.

Iesu i waan paat karom anuna kum naat na wawer

(Mt 28:16-20; Mk 16:14-18; Io 20:19-23; Aap 1:6-8)

³⁶Baa diaar pirpir utbaai u ra kum utnaa mi, Iesu ut i tur naliwan taan diat, [ma i piri naa, “A maalmaal karom muaat!”][§] ³⁷Diat burut aakit ma diat ururian uni, diat nuki naa a nion ku maa diat baboi. ³⁸Ma i piri taan diat, “I lawaai maa muaat burut? Ma i lawaai maa muaat aalawur nuknuk? ³⁹Muaat babo a ru limaang ma a ru kaking. Iaa u mulu ut mi. Muaat a paam iaau, ma muaat a babo iaau. A nion pa ta panina, ma pa ta urina kaai. Iaku muaat baboi naa iaau a paning ut ma ra uring utkaai.” [⁴⁰Baa ia pir taai lenmi, i waiaa taa a ru limaana ma ra ru kakina taan diat.]^{**} ⁴¹Diat gaايا ma diat kakaian, iaku maa pa diat nurnur utbaai. Ma i tiri diat naa, “Pa ta utnaa kuri baa kupi ang aani?”

⁴²Ma diat tabaarai ma ra lik ian baa di aa tun taai. ⁴³Ma i rakaan paai, ma i aani namataandiat.

⁴⁴Ma i piri taan diat, “Baa iaau ki utbaai karom muaat, iaau aa pir taa a kum pirpir mi karom muaat naa: A kum utnaa raap baa di aa timu taai un iaau, u ra kum Naagagon anun Moses, u ra pirpir anu ra kum propet ma u ra Kum Kelekele anun Dewid din paam ot raap paai.” ⁴⁵Io, Iesu i wakaapa a nuknukindiat kupi diat a manaana u ra Buk Taabu. ⁴⁶I piri taan diat naa, “Di aa timu taai lenbi, Kaarisito in wirua, ma u ra wetula bung in lalaaun balet ko ra minaat, ⁴⁷ma din warawaai u ra iaana karom a kum wunwuna taara raap turpaai inaanga Ierusalem. Din warawaai karom diat naa diat a nukpuku ma God in una wa anundiat kum aakaina mangamangaan. ⁴⁸Muaat a kum tena wewapua u ra kum utnaa mi muaat aa babo taai. ⁴⁹Baboi, ang tula wa a utnaa baa Tamaang ia weweliman taau uni karom muaat. Muaat a ki ut min u ra taamaan mi, tuk baa din wamong ta muaat ma ra dekdek taanginaanga nate.”

Iesu i waan tato unaanga u ra maawa
(Mk 16:19-20; Aap 1:9-11)

⁵⁰Namur i ben apari pa diat ko ra taamaan Ierusalem ma baa diat waan paat un raa wanua marawaai Betaania, i tulaa kado a ru limaana, ma i pir wadaan diat. ⁵¹Baa i pir wadaan diat utbaai, i waan kon diat, ma God i lo tato paai unaanga u ra maawa. ⁵²[Diat lotu karomi],^{††} ma diat waan talili balet unaanga Ierusalem ma ra ngaala na gaايا. ⁵³Ma diat kiki u

[§]24:36 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Lukaa pa i timu a kum pirpir baa i ki naliwan u ra ru wakalang []. Diat nuki naa te ingen i timu taai namur.

^{**}24:40 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Lukaa pa i timu a rina 40. Diat nuki naa te ingen i timu taai namur.

^{††}24:52 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Lukaa pa i timu a kum pirpir “Diat lotu karomi”. Diat nuki naa te ingen i timu taai namur.

ra ruma na wetabaar, diat pir walaawa
paa God.

A Koina Wewapua un Iesu Kaarisito

Ioanes

i timui

A pирpir kaapa muga

Ioanes ia raa ko ra 12 naat na wawer anun Iesu (babo Mt 4:21). I babo a kum utnaa baa Iesu i paami ma i walangoro anuna kum wawer. I timu a buk mi namur taa ra tula buk baa Maataio, Maarko ma Lukaa ditul timui. I timu a buk mi kabina maa i nemi naa daat a nunura Iesu ma daat a nurnur uni, ma un Iesu ku daat a lalaaun takum, babo Io 20:31.

Raa ngaala na utnaa baa Ioanes i nem na wapua daat uni i lenbi: Iesu ia God ma ia a Natun God. U ra turpaai ra buk mi i pирpir kaapa un Iesu naa ia God ma narnaraap utbaai i ki ungaai ma God. I wapua daat kaai u ra kum utnaa na kakaiian baa Iesu i paami, ma Ioanes i waatung diat naa a kum wakilang, kabina maa diat walingtatunai naa Iesu ia God. Ioanes i wapua daat kaai naa mongoro na taara pa diat nurnur un Iesu, a kum mukmuga anu ra taara Iudaia kaai pa diat nurnur.

A winawaan i ra buk Ioanes:

A Pирpir i waan paat a muaana (1:1-18)

Ioanes a Tena Baapitaaiso ma ra kum mugaana naat na wawer anun Iesu (1:19-51)

A pinapaam anun Iesu karom a taara (2:1-12:50)

A tintinip na wik ma ra minaat anun Iesu (13:1-19:42)

A tinur balet anun Iesu ko ra minaat (20:1-31)

Iesu i waan paat karom a kum naat na wawer irong Gaalilaia (21:1-25)

Iesu ia ut maa a Pирpir anun God

1 Narnaraap utbaai baa pa di waki utbaai a rakrakaan buaal, a Pирpir ia ki muga. A Pирpir i ki ungaai ma God, ma a Pирpir ia ut maa God. ²Narnaraap utbaai i ki ungaai ma God. ³U ra Pирpir ut, God i waki a kum utnaa raap, pa ta utnaa God i waki baa pa i waki ma ra Pирpir. ⁴A lalaaun i ki uni, ma a lalaaun maa ia a kaapa anu ra taara raap. ⁵A kaapa i baarabaara u ra baboto, ma a baboto pa i uwia laar paai.

⁶God i tula wa raa muaana, a iaana Ioanes. ⁷I waan paat kupi in wewapua u ra kaapa, kupi a taara raap diat a nurnur uni. ⁸Ia ut wakir a kaapa, i waan paat ku kupi in wewapua u ra kaapa. ⁹Maa a kaapa lingtatuna baa i wakaapa a taara raap, in waan paat ma urin u ra rakrakaan buaal.

¹⁰A Pирpir i ki u ra rakrakaan buaal. Ma u ra Pирpir di waki a rakrakaan buaal, iaku a taara u ra rakrakaan buaal pa diat babo lele paai. ¹¹I waan paat kup anuna taara, iaku maa anuna taara ut pa diat nemi. ¹²Iaku, karom diat baa diat nemi, ma diat nurnur u ra iaana, i mulaat pa diat kupi diat a kum natnatun God. ¹³Wakir di waatung diat naa a kum natnatun God kabina u ra binabuta na wuna taara, baa u ra nemnem anun ta muaana taanga min napia. Pate, di buta diat ut u ra nion, u ra nemnem anun God.

¹⁴A Pирpir i waan paat i muaana mulu, ma i ki naliwan taa miaat. Miaat aa babo taa anuna minamaar, a minamaar anun Natuna raa ot ku, baa i waan kon Tamaana, i teng ma ra maarmaari ma ra lingtatuna. ¹⁵Ioanes i wewapua kaapa uni ma i piri ma ra ngaala na ingaana lenbi, "Ia ut mi maa iaau wewapua muga uni naa, 'Ia baa in murmur taang, i ngaala taang, maa ia ut i lalaaun muga taang.'" ¹⁶I teng ma ra maarmaari, ma ko ra nuna ngaala na maarmaari, i

wadaan daat ma ra mongoro na koina utnaa baa i waanwaan paat karom daat. ¹⁷ Un Moses, God i taar taa a kum Naagagon taan daat, iaku un Iesu Kaarisito i taar taa a maarmaari ma ra lingtatuna karom daat. ¹⁸ Pa te utbaai i babo taa God. Iaku raa Natuna ku, i ki ungaai ma Tamaana, i waiaa God karom daat.

Ioanes a Tena Baapitaaiso i wapua a taara un Iesu

(Mt 3:1-12; Mk 1:1-8; Lk 3:1-18)

¹⁹ A kum mukmuga anu ra taara Iudaia taanga Ierusalem, diat tula wa a kum tena wetabaar, ma raa taara ko ra wuna taara Lewi, † karom Ioanes kupi diat a tiri naa, “Woi ui?” ²⁰ Ma Ioanes wakir i pirpir baatbaati, i pirpir kaapa ut uni naa, “Wakir iaau Kaarisito.” ²¹ Diat tiri balet naa, “Woi ui? Ui Eliaas?” Ma i baalu diat naa, “Pate, wakir iaau Eliaas.” Diat tiri balet naa, “Ui a propet baa di piri naa in waan paat?” I baalu diat naa, “Pate.” ²² Namur diat piri taana naa, “Woi ui? Un wapua miaat kupi miaat a wapua diat baa diat tula wa miaat urin. Aawa maa un piri un ui ut?” ²³ Ioanes i baalu diat, “Iaau a muaana baa a propet Aaisaia i pirpir muga uni naa, ‘In ingaan raa i wewataai u ra bil na wanua lenbi: Muaat a paam kado a aakapi anu ra Tadaaru.’” *Aais 40:3*

²⁴ A kum Parisaaiio baa di tula wa diat karom Ioanes, ²⁵ diat tiri naa, “U piri naa, wakir ui Kaarisito, ma wakir kaai ui Eliaas, baa a propet, baa di piri naa in waan paat. Io, baa lenmaa, aawa kabina baa u baapitaaiso a taara?” ²⁶ Ioanes i baalu diat naa, “Iaau baapitaaiso muaat ma ra palaa, iaku raa kuri i tur naliwan taa muaat baa pa muaat nunura lelei. ²⁷ Ia baa in murmur taang, i ngaala, ma iaau, iaau kinalik aakit taana.” ²⁸ A kum utnaa mi i waan paat irong Betaa-

nia un raa papaara daanim Ioridaan, baa Ioanes i baapitaaiso a taara iaai.

Iesu a Naat na Sip baa in maat u ra aakaina mangamangaan anu ra taara

²⁹ Raa bung namur, Ioanes i babo paa Iesu baa i waan waanwaan karomi, ma i piri naa, “Muaat baboi, a Naat na Sip anun God, ia baa in lo wa aakaina mangamangaan anu ra rakrakaan buaal. ³⁰ Mi ut ia a muaana baa iaau wewapua muga uni naa, ‘A muaana baa in murmur taang, ia i ngaala aakit taang, maa ia lalaun muga taang.’ ³¹ Iaau kaai namuga pa iaau nunurai. Iaku iaau baapitaaiso ma ra palaa kupi ang waiaa a muaana mi karom a taara Israael.”

³²⁻³³ Ma Ioanes i piri naa, “Pa iaau nunurai naa woi maa a Kaarisito. Iaku God, baa i tula wa iaau kupi ang baapitaaiso ma ra palaa, i wapua iaau naa, ‘Un babo a Takado na Nion in waan pari ma in ki un raa muaana. Ma raa ia a muaana baa in baapitaaiso ma ra Takado na Nion.’ Ma iaau babo a Takado na Nion i waan pari taanginaanga u ra maawa, i welaar ma ra ina buna ma i ki taau nate un Iesu. ³⁴ Iaau aa babo taa a utnaa mi i waan paat, ma iaau wewapua uni baa ia a Natun God.”

A kum mugaana naat na wawer anun Iesu

³⁵ Raa bung talili, Ioanes ma rudi ko ra nuna kum naat na wawer ditul tur balet matira. ³⁶ Baa i babo paa Iesu i waan aakit ditul, i piri uni naa, “Baboi, a Naat na Sip anun God.”

³⁷ Baa a ru naat na wawer diaar walangoro a pirpir maa, diaar murmur maut Iesu. ³⁸ Baa Iesu i tur tapuku, i babo pa diaar baa diaar murmuri, ma i tiri diaar naa, “Aawa maa mur nemi?” Diaar baalu Iesu naa, “Raabi” (a kukuraaina

†1:19 A taara ko ra wuna taara Lewi diat laana papaam u ra ruma na wetabaar.

naa Tena Wawer), “kuraa u ki awaai?”³⁹ Iesu i baalu diaar naa, “Mur waan urin kupi mur a baboi.” Io, diaar murmuri, ma diaar babo a pakaana baa Iesu i ki iaai. Ma baa ditul waan paat, ia waat na pakaana bung paa, ma ditul ki maku matira a kudulaana bung na maluraap maa.

⁴⁰Raa ko ra ru muaana baa diaar walangoro a pirpir anun Ioanes ma diaar murmur Iesu, a iaana Aanderiaas, a tein Simon Petero. ⁴¹A mugaana utnaa Aanderiaas i paami, i baat paa tenalik Simon, ma i wapuai naa, “Miaat aa baat paa a Mesaia!” (a kukuraaina baa Kaarisito).

⁴²Aanderiaas i ben paa Simon karom Iesu. Baa Iesu i baboi, i piri taana naa, “Ui Simon, a natun Ioanes,⁴³ din waatung a iaam baa Kepaas.” (U ra pirpir Grik di waatungi naa Petero, a kukuraaina ina waat.)

Iesu i wataa paa Pilipo ma Natanaael

⁴³Raa bung talili balet, Iesu i nem na winawaan urong Gaalilaia. I baraata paa Pilipo, ma i piri taana naa, “Un murmur iaau.” ⁴⁴Pilipo ia taangirong Bet-saaida, a taamaan anun Aanderiaas ma Petero. ⁴⁵Pilipo i baat paa Natanaael, ma i wapuai naa, “Miaat aa baat paa a muaana baa Moses i pirpir muga taau uni u ra Buk na Naagagon, ma ia baa a kum propet kaai diat aa wewapua muga taau uni u ra nundiat kum tintimu, ia Iesu a te Naasaret, natun Iosep.”

⁴⁶Iaku Natanaael i baalui ku naa, “Naasaret! Lelawaai, ta koina utnaa ut in waan paat taangirong Naasaret?” Pilipo i baalui naa, “Un waan ku urin baa un baboi.” ⁴⁷Baa Iesu i babo paa Natanaael i waan paat karomi, i piri naa, “A te Israael mulu ut mi, pa i nunura warwaruga.” ⁴⁸Natanaael i tiri Iesu naa,

“U nunura lelawaai iaau?” I baalui naa, “Baa Pilipo i ben pa ui urin, iaau aa babo muga wa ui baa kuraa u ki taau natudaangi ra in diwaai na fig.” ⁴⁹Natanaael i piri taana naa, “Tena wawer, ui a Natun God, ui a King anu ra taara Israael.” ⁵⁰Iesu i piri taana naa, “Lelawaai, u nur-nur maraagaam baa iaau wapua ui naa u ki taau natudaangi ra in diwaai na fig? Namur un babo a kum ngaalangaala na utnaa aakit in waan paat, in ngaala ko ra utnaa mi u baboi.” ⁵¹Iesu i piri balet naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, muaat a babo a maawa in tapaapa, ma a kum aangelo anun God diat a waanwaan tato ma diat a waanwaan pari karom a Natu ra Muaana.”

A paakamaau irong Kaana

2 Namur baa ru bung i raap, di paam a lukaara na paakamaau irong Kaana, u ra papaar Gaalilaia. Naan Iesu i waan ut. ²Ma di aaring kaai Iesu ma ra nuna kum naat na wawer kupi diat a waan u ra paakamaau. ³Baa pa ta waain ma, naan Iesu i wapua Iesu naa, “A waain ia raap.” ⁴Iesu i baalui naa, “Naang, i lawaai maa u wapua iaau uni? Anung pakaana bung pa i ot utbaai.” ⁵Naan Iesu i wapua a kum tultul naa, “Muaat a paam ku a kum utnaa baa i piri taa muaat kupi muaat a paami.”

⁶Naan ngaalangaala na palaa na waat diat tur matira kup a ginigi, welaar ut ma ra naagagon ko ra lotu anu ra taara Iudaia. Un raaraain palaa na waat mi, di laana watengi ma ra ru noina baa tula noina gaalon na palaa. ⁷Iesu i piri taa ra kum tultul naa, “Muaat a itup ateng taa a kum palaa na waat ma ra palaa.” Ma diat itup ateng raap ta diat. ⁸Io, Iesu i tula diat naa, “Muaat a itup paa ta palaa ko ra kum palaa na waat, ma muaat a loi karom ia baa i naagagon a lukaara.”

⁴³1:42 Ioanes a taamaan Petero, wakir Ioanes a Tena Baapitaaiso.

Ma diat paami lenmaa. ⁹Baa a muaana baa i naagagon a lukaara i inim tamaai, a palaa maa ia waain raap. Pa i nunurai naa a waain mi i waan taangawaai, a kum tultul ku baa diat itupi diat nunurai. I wataa ingen paa a muaana baa i paakamaau u ra bung maa, ¹⁰ma i piri taana naa, “A taara raap diat laana wainim muga a taara ma ra koina waain. Baa diat aa inim iwan, io, diat wainim maku a taara ma ra waain baa pa i koina wakaak. Iaku ui, u wetabaar maraagaam ma ra koina waain aakit mi.”

¹¹Mi ia a mugaana wakilang baa Iesu i paami. I paami irong Kaana u ra papaar Gaalilaia. I waiaa paat anuna minamaar mai, ma anuna kum naat na wawer diat nurnur uni.

¹²Namur, baa a paakamaau mi ia raap, i waan urong Kaapernaum, diat weur ma naana, a kum tatena liklik ma anuna kum naat na wawer. Diat ki matira a kabaana bung ut.

Iesu i wgomgom a ruma na wetabaar

(Mt 21:12-13; Mk 11:15-17; Lk 19:45-46)

¹³Baa a lukaara na waan likaai anu ra taara Iudaia i marawaai, Iesu i waan unaanga Ierusalem. ¹⁴Baa i ruk un raa pakaana ko ra ruma na wetabaar, i babo a taara diat wiura a kum bulumakaau, ma ra kum sip, ma ra kum buna, ma i babo kaai a kum tena kiaana maani, diat kiki naa ra nundiat kum luwu. ¹⁵I wiri paa a kum aaru kup in aaru na wineium, ma i lu pari wa diat raap mai. I lu pari wa a kum bulumakaau ma ra kum sip, ma i ong lamira wa a kum maani anu ra kum tena kiaana maani, ma i ong puku wa anundiat kum luwu. ¹⁶Ma i piri taan diat baa diat wiura a kum buna, “Muaat a lo pari wa diat taanga min! Ma koku muaat puku paa a ruma anun Tamaang kup a ruma na wiura!” ¹⁷Anuna kum naat na wawer diat nuk paa a pirpir u ra

Buk Taabu lenbi, “Ang wirua kabina u ra nung ngaala na maarmaari kup anum ruma.” *Kele 69:9*

¹⁸A taara Iudaia diat waan paat balet karom Iesu ma diat tiri naa, “Woi na wakilang un waiaa miaat uni, kupi miaat a nunurai naa u paam akoto a naagagon kupi un paam a kum utnaa mai mi?” ¹⁹Iesu i baalu diat naa, “Muaat a reng wa a ruma bi anun God ma ang watur paai balet ku un ta tula bung.” ²⁰Diat tiri Iesu naa, “Di paam paa a ruma mi un 46 na kilaala, ma ui un paam paai balet ku un ta tula bung?”

²¹Baa Iesu i pirpir u ra ruma anun God, i pirpir welwelaar ut u ra panina. ²²Namur baa Iesu ia lalaaun paat balet ko ra minaat, anuna kum naat na wawer diat nuk paa a pirpir mi. Io, diat nurnur maraagaam u ra Buk Taabu, ma ra pirpir baa Iesu i pir taai.

²³Baa Iesu i ki inaanga Ierusalem u ra lukaara na waan likaai, mongoro na taara diat babo a kum wakilang i paami, ma diat nurnur u ra iaana. ²⁴Ma Iesu pa i nurnur un te, kabina maa i nunura a taara raap. ²⁵Pa i iba kup te kupi in wapuai u ra mangamangaan anu ra taara, kabina maa ia ut i nunura wakaak a balaandiat.

Iesu diaar ma Nikadimo

3Raa muaana kon diat a kum Parisaiao, a iaana Nikadimo, ia raa mukmuga anu ra taara Iudaia. ²I waan karom Iesu un raa bung na marum ma i piri taana naa, “Tena wawer, miaat nunura ui baa ui a tena wawer, baa God i tula wa ui. Pa ta muaana in paam laar paa a kum wakilang u paami, baa God pa in waraauti.” ³Iesu i baalui naa, “Iaau pir a lingtatuna taam, baa te pa di buta matakina, pa in babo a mataanitun anun God.” ⁴Nikadimo i piri taana naa, “Din buta matakina lelawaai paa te baa

ia takaana? Lelawaai, in ruk balet u ra in balaan naana kupi in butai balet?”

⁵Iesu i baalui naa, “Iaau pir a lingtatuna taam, baa te pa di buta matakina i u ra palaa ma u ra Nion, pa in ruk laar paai u ra mataanitu anun God. ⁶Ia baa di butai u ra panina, in lalaun na panina ku, ma ia baa di butai u ra Nion, in lalaun na nion. ⁷Koku u kakaian baa iaau piri taam naa din buta matakina muaat. ⁸A dadaip i waan taltalili welaar ma ra nuna nemnem, u walangoro a ruringaina, iaku pa u nunurai naa i waan taangawaai, ma in waan uwaai. Lenkaai maa karom diat baa a Nion i buta matakina diat.”

⁹Nikadimo i tiri naa, “In papet lelawaai a utnaa mi?” ¹⁰Iesu i baalui naa, “Ui a ngaala na tena wawer anu ra taara Israel, i lawaai maa pa u nunura a kum utnaa mi? ¹¹Iaau pir a lingtatuna taam, miaat pir a utnaa miaat nunurai, ma miaat wewapua u ra utnaa baa miaat aa babo taai, iaku pa muaat nurnur u ra kum utnaa miaat wewapua uni. ¹²Iaau wapua muaat u ra kum utnaa taanga main napia ma pa muaat nurnur uni. Io, muaat a nurnur lelawaai baa ang wapua muaat u ra kum utnaa taanginaanga u ra maawa? ¹³Pa te i waan paa unaanga nate u ra maawa, Natu ra Muaana ot ku baa i waan pari taanginaanga nate u ra maawa. ¹⁴Moses i wakete ina wui u ra in diwaai u ra bil na wanua. Lenkaai maa din wakete Natu ra Muaana unate, ¹⁵kupi diat raap baa diat nurnur uni diat a lalaun takum.

¹⁶“God i maari a rakrakaan buaal, ma i taar wa Natuna raa ot ku, kupi diat raap baa diat nurnur uni, diat a lalaun takum, ma pain diat a wirua. ¹⁷God pa i tula wa Natuna urin u ra rakrakaan buaal kupi in taar a naagagon na binabaalu karom a rakrakaan buaal. I tula wai ku kupi in walaun a rakrakaan buaal. ¹⁸Pa din taar a naagagon na bin-

abaalu karom ia baa i nurnur uni. Iaku, ia baa pa i nurnur, ia tur u ra dekdek na naagagon na binabaalu kabina pa i nurnur un Natun God raa ku. ¹⁹Bi ia a naagagon anun God: A kaapa ia waan paat u ra rakrakaan buaal, iaku a taara diat nem ku a baboto ma a kaapa pate, maa anundiat mangamangaan i aaka aakit. ²⁰Diat raap baa diat laana paam a kum aakaina mangamangaan, diat mi-likuaana ku a kaapa, ma pa diat waan karom a kaapa, kaduk din babo puana paa anundiat kum aakaina mangamangaan. ²¹Iaku, diat baa diat murmur a lingtatuna, diat waan paat u ra kaapa, kupi din babo puana naa anundiat kum pinapaam i kabina paa ut kon God.”

Ioanes a Tena Baapitaaiso i wewapua un Iesu

²²Namur, Iesu ma anuna kum naat na wawer diat waan taanga Ierusalem kup raa taamaan lik kuraa ut u ra papaar Iudaia, ma diat ki paa matira, ma i baapitaaiso a taara. ²³Ma Ioanes kaai i baapitaaiso irong Aainon marawaai Saaleim, kabina maa a ngaala na palaa matira. A taara diat waan karomi kupi in baapitaaiso diat. ²⁴A utnaa mi i waan paat baa pa te utbaai i waruk Ioanes u ra ruma na karabus.

²⁵Raa kum naat na wawer anun Ioanes diat weol na pirpir ma raa te Iudaia u ra nirariu na warwagomgom, a mangamangaan u ra lotu Iudaia. ²⁶Diat waan karom Ioanes ma diat wapuai naa, “Tena Wawer, a muaana baa mur ki ungaai paa mai irong un raa paapaara daanim Ioridaan, ia baa u wewapua taau uni, mi kurong ma kaai, i baapitaaiso, ma a taara raap diat waan maku karomi.”

²⁷Ioanes i piri taan diat naa, “Pa te in paam ta utnaa baa God pa i taar taai taana taanginaanga u ra maawa. ²⁸Muaat ut muaat aa walangoro taai baa

iaau piri lenbi, 'Wakir iaau Kaarisito. God i tula wa iaau ku baa ang muga taana ma ia in murmur.' ²⁹A muaana baa i taulaa ma ta tabuan, anuna tabuan ut maa. A tepaa ra muaana baa i taulaa i tur ma i walangoroi, i gaaia aakit baa i walangoro in ingaa ra muaana baa i taulaa. Ma mi anung gaaia i welaar ma ra gaaia anu ra muaana maa, ma anung gaaia i ot maraagaam. ³⁰Ia ut in ngaala waanwaan ma iaau ang kinalik waanwaan."

Ia baa i waan pari taanginaanga u ra maawa

³¹Ia baa i waan pari taanginaanga u ra maawa, i ngaala aakit taa ra taara raap. A muaana baa taanga napia, taanga min ut ia napia, ma i pirpir ku u ra kum utnaa taanga napia. Ia baa i waan taanginaanga u ra maawa, i ngaala aakit taa ra taara raap. ³²Ma i wewapua u ra kum utnaa i babo taai ma i walangoro taai, iaku pa te i nurnur u ra nuna wewapua. ³³Iaku diat baa diat nurnur u ra nuna wewapua, diat mulaaot uni baa God ia a lingtatuna. ³⁴Ia baa God i tula wai, i pirpir ma ra pirpir anun God, ma God i taar araap taa a Takado na Nion karomi. ³⁵Tamaana i maari Natuna, ma i taar araap taa a kum utnaa u ra limaana. ³⁶Ia baa i nurnur un Natun God in paam akoto a lalaaun takum. Iaku ia baa pa i tartaraam karom Natuna, pa in paam akoto a lalaaun, maa a kaankaan anun God in ki takum karomi.

Iesu i waan taangirong Iudaia kup Gaalilaia

4 A kum Parisaiao diat walangoroi naa Iesu i ben paa mongoro na taara na wawer, diat mongoro taa ra taara na wawer anun Ioanes, ma i baapitaaiso diat. ²Iaku maa Iesu ut pa i baapitaaiso te, anuna kum naat na wawer ku diat baapitaaiso. ³Baa Iesu i nunurai

naa a kum Parisaiao diat aa walangoroi, i waan paa taanga u ra papaar Iudaia ma i waan talili balet urong u ra papaar Gaalilaia. ⁴U ra nuna winawaan i nemi ut baa in waan aakit irong u ra papaar Samaaria.

Iesu i pirpir ma ra tabuan Samaaria

⁵Irong Samaaria, i waan paat u ra taamaan Sikaar, i marawaai ku naa ra pakaana pia baa Iaakob i tabaara natuna mai Iosep. ⁶A daanim baa Iaakob ia kil taai kuraa matira. Io, Iesu i talanguan a panina u ra nuna iokaana winawaan, ma i ki matira naa ra daanim maa. U ra pakaana bung maa in mage i aaklakua.

⁷Io, raa tabuan Samaaria i waan paat kupi in itup. Iesu i piri taana naa, "Un tabaara iaau ma ta palaa." ⁸Anuna kum naat na wawer diat aa waan u ra taamaan kupi diat a kul utnaa na winangaan. ⁹A tabuan Samaaria i baalu Iesu naa, "Ui a te Iudaia, ma iaau a tabuan Samaaria, aawa kabina baa u aaring iaau kup ta palaa?" Maa a kum te Iudaia pa diat wemaraam ma ra kum te Samaaria. ¹⁰Iesu i baalui naa, "Baa u nunura a wetabaar anun God, ma u aa nunura kaai ia baa i aaring ui kup ta palaa, un aaringi, ma in tabaara ui ma ra palaa na lalaaun." ¹¹A tabuan i piri taana naa, "Tadaaru, pa num ta ititup kupi un itup palaa mai, ma a daanim mi i dardarong aakit, taangawaai a palaa na lalaaun maa? ¹²U nuki naa u ngaala taan tabumiaat Iaakob baa i tabaara miaat ma ra daanim mi? Ia, ma a kum natnatuna liklik ma anuna kum wewagua kaai, diat raap diat inim koni."

¹³Iesu i baalui naa, "Diat raap baa diat inim u ra palaa mi diat a maruk balet ku. ¹⁴Iaku diat baa diat a inim u ra palaa baa ang tabaara diat mai, pain diat a maruk balet ma. A palaa maa ang tabaara diat mai, in welaar ma ra in mataa ra daanim u ra nundiat lalaaun baa in buabua paat

ma in tabaara diat ma ra lalaaun takum.”

¹⁵ A tabuan i piri taana naa, “Tadaaru, tabaara iaau ma ra palaa maa, kupi koku ma iaau maruk, ma koku ma iaau waan liklik urin kup a initup.”

¹⁶ Iesu i piri taana naa, “Un waan, ma un ben paa anum muaana ma mur a waan talili balet urin.” ¹⁷ A tabuan i baalui naa, “Pa nung ta muaana.” Iesu i piri naa, “A lingtatuna ut maa u piri naa pa num ta muaana. ¹⁸ U aa taulaa ma lima na muaana, ma raa maa u ki ungaai mai mari, wakir anum muaana. A lingtatuna ut maa u piri taang.” ¹⁹ A tabuan i baalui naa, “Tadaaru, mi iaau nunurai naa ui a propet. ²⁰ A kum taptabumiaat taanga namuga diat lotlotu karom God u ra taangaai bi, iaku muaat a taara Iudaia muaat piri naa din lotu ku karom God inaanga Ierusalem.”

²¹ Iesu i piri taana naa, “Baboi, a lingtatuna bi ang piri taam, a pakaana bung in waan paat, baa pa muaat a lotu ma karom Tamaang u ra taangaai mi, ma inaanga kaai Ierusalem pate. ²² Muaat a kum te Samaaria pa muaat nunura ia baa muaat lotlotu karomi, ma miaat a taara Iudaia miaat nunura ut ia baa miaat lotlotu karomi, kabina maa a warwalaun i waan paat ut ko ra taara Iudaia. ²³ A pakaana bung in waan paat ma mi ia waan paat, baa a kum dowot na tena lotu diat a lotu karom Tamaang u ra nion ma u ra lingtatuna. A kum mangaana tena lotu lenmaa Tamaang i nem aakit diat. ²⁴ God a nion, ma diat baa diat lotlotu karomi, diat a lotu ut u ra nion ma u ra lingtatuna.”

²⁵ A tabuan i piri taana naa, “Iaau nunurai naa a Mesaia baa di waatungi naa Kaarisito, in waan paat, ma in wapuaana a kum utnaa raap karom miaat.” ²⁶ Iesu i baalui naa, “Iaau ut mi iaau pirpir taam.”

²⁷ U ra pakaana bung ut maa, a kum naat na wawer diat waan talili, diat

kakaian aakit baa diat babo Iesu diaar pirpir ma ra tabuan. Iaku maa pa te kon diat i tiri naa, “U nem aawa?” baa lenbi, “Aawa kabina baa u pirpir mai?” ²⁸ A tabuan maa i waan paa ko ra nuna in palaa, i waan talili kup a taamaan ma i wapua a taara matira naa, ²⁹ “Aai, muaat a waan urin, muaat a babo raa muaana i wapua iaau u ra kum utnaa raap baa iaau aa paam tataai namuga. Kanaapi ia ma duk baa a Mesaia?” ³⁰ Io, a taara maa diat waan paa ko ra taamaan, ma diat waan karom Iesu.

³¹ Baa a tabuan ia waan, a kum naat na wawer diat aaringi naa, “Tena wawer, un wangaan paa.” ³² Iaku Iesu i baalu diat ku naa, “Angaang utnaa na winangaan kuri ut baa pa muaat nunurai.” ³³ A kum naat na wawer diat tiri wetweta-lai diat naa, “Kuraa te ia tabaara taai duk ma ta utnaa na winangaan?” ³⁴ Iesu i piri taan diat naa, “Angaang utnaa na winangaan bari ia, baa ang taraam u ra nemnem anun ia baa i tula wa iaau urin, ma ang paam araap wa anuna pina-paam. ³⁵ Muaat laana piri lenbi, ‘Waat na kalaang utbaai kuraa baa din tangaa maraagaam.’ Iaku iaau piri taa muaat naa: Muaat a babo takado unamuga, ma muaat a babo a kum pinapaam, diat aa mugaan raap, ma ia ot kupi din tangaa. ³⁶ A muaana baa i tangaa apaat a wai ra pinapaam, i lo a wedok uni. Ma a wai ra nuna tinangaa a utnaa kup a lalaaun takum, kupi a muaana baa i ma-maarut ma a muaana baa i tangaa, diaar a ora gaai ungaai. ³⁷ A pirpir baa a taara diat laana piri i lingtatuna ut, lenbi, ‘Raa i maaarut, ma raa i tangaa.’ ³⁸ Io, iaau tula muaat kupi muaat a tangaa u ra pinapaam baa muaat ut pa muaat maarut taai. Raa taara ingen ut diat paam taai, ma muaat, muaat lo paa a wedok i ra nundiat pinapaam.”

A kum te Samaaria diat nurnur

³⁹ Mongoro na te Samaaria ko ra taa-
maan maa diat nurnur un Iesu. Diat nur-
nur kabina u ra pirpir anu ra tabuan
baa i piri taan diat naa, “I wapua iaau
u ra kum utnaa raap baa iaau paam taai
namuga.”

⁴⁰ Io, a taara Samaaria diat waan
karom Iesu ma diat aaring wowo paai
kupi in ki naan diat, ma i ki paa ru bung
matira. ⁴¹ Ma mongoro balet diat nur-
nur, kabina u ra nuna pirpir. ⁴² Diat piri
taa ra tabuan naa, “Mi miaat aa nur-
nur, wakir u ra pirpir baa u piri un Iesu,
pate. Miaat ut miaat aa walangoroi ma
miaat nunura lingtatunai naa ia a Tena
Walaan anu ra rakrakaan buaal.”

Iesu i walaan paa a natu ra mukmuga

⁴³ Baa ia raap ru bung matira, Iesu i
waan urong Gaalilaia. ⁴⁴ Iesu ut ia wa-
pua taa anuna kum naat na wawer naa,
“A propet, a taara u ra nuna taamaan pa
diat rui.” ⁴⁵ A taara taangirong Gaalilaia
diat aa waan paa u ra lukaara na waan
likaai inaanga Ierusalem ma diat aa babo
taa a kum utnaa Iesu i paami u ra
lukaara. Io, baa Iesu i waan paat irong
Gaalilaia, a taara diat gaai paai.

⁴⁶ Iesu i waan talili urong Kaana u ra
papaar Gaalilaia, a taamaan baa i puku
paa a palaa kupi in waain iaai. Raa
mukmuga anu ra mataanitu, natunalik
a muaana i malaapaang irong Kaaper-
naaum. ⁴⁷ Baa i walangoroi naa Iesu i
waan taanga Iudaia urong Gaalilaia, i
waan karomi ma i aaring kupi in waan
urong Kaapernaaum ma in walaan paa
natunalik a muaana baa marawaai ma in

maat. ⁴⁸ Iesu i piri taana naa, “Pa muaat
nurnur maut, baa pa muaat babo ta kum
utnaa na kakaian ma ta kum wakilang.”

⁴⁹ A mukmuga anu ra mataanitu i piri
naa, “Tadaaru, daar a waan gagaa kaduk
natunglik in maat!” ⁵⁰ Iesu i piri taana
naa, “Un waan ku, natumlik in lalaaun.”
A muaana maa i nurnur u ra pirpir anun
Iesu, ma i waan.

⁵¹ Baa pa i waan paat utbaai, anuna
kum tultul diat waan baraatai ma diat
wapuai lenbi, “Natumlik ia lalaaun.” ⁵² I
tiri diat naa, “Woi na pakaana bung
mulu maa natunglik i laangalaanga balet
uni?” Diat baalui naa, “Nabung, un raain
na pakaana bung u ra maluraap ina
wuwan i raap koni.” ⁵³ Tamaa ra naat
i nuk paa a pakaana bung ut maa Iesu
i piri karomi naa, “Natumlik in lalaaun
balet.” Io, diwaatamaana raap diat nur-
nur un Iesu. ⁵⁴ A utnaa mi, ia a weru
wakilang Iesu i paami irong Gaalilaia,
baa i waan taangirong Iudaia.

Iesu i walaangalaanga paa raa muaana

5 Namur, Iesu i waan unaanga
Ierusalem kup a lukaara anu ra
taara Iudaia. ² Raa ngaala na kilobi na
palaa, di waatungi u ra pirpir Ebraaio
baa Besaataa, i ki inaanga Ierusalem,
marawaai u ra bonanaaka baa di
waatungi naa “Rukruk na sip”. Ma lima
na baraada diat tur lili paa a kilobi maa.
³⁻⁴ Mongoro na taara baa diat bilua ma
ra aalawur mangaana malaapaang, diat
kiki matira, a kum pula, diat baa pa diat
waanwaan, ma diat baa panpanindiat i
maat.^{§§}

⁵ Ma raa muaana i ki matira ia malaa-
paang paa 38 na kilaala. ⁶ Iesu i babo

§§5:3-4 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Diat kiki walaang kup a palaa baa in buabua. Raa kum pakaan a aangelo anu ra Tadaaru i waan pari taau u ra kilobi maa, ma i walaklagoni. Te ku baa in rariu muga paa u ra palaa maa baa i bua, in laangalaanga maut ko ra nuna malaapaang.*

paa a muaana maa i inep taau matira. Baa i nunurai naa a muaana maa ia welwelik aakit uni a malaapaang, i tiri naa, “Lelawaai, u nemi naa un laangalaanga?”⁷ A muaana maa i baalui naa, “Le, pa te i laana waraaut iaau kupi in lo ta iaau u ra pakaana bung baa a palaa i buabua uni. Baa iaau nem na waan kupi ang rariu, raa ingen ku in kalaa muga baat pa iaau.”⁸ Iesu i piri taana naa, “Un tur, un lo paa anum baat ma un waan.”⁹ A muaana maa i laangalaanga maut, i tur, i lo paa anuna baat, ma i waan.

A utnaa mi i waan paat u ra Bung Saabaat.¹⁰ Raa kum te Iudaia diat piri taa ra muaana baa Iesu i walaangalaanga paai naa, “A Saabaat mi! I taabu baa din lo a baat uni.”¹¹ Ma i baalu diat ku naa, “A muaana baa i walaangalaanga pa iaau i piri taang naa ang lo paa anung baat ma ang waan.”¹² Diat tiri naa, “Woi na muaana maa i piri taam naa un lo paa anum baat ma un waan?”¹³ Iaku a muaana maa pa i nunurai naa woi maa i walaangalaanga paai, kabina u ra kor na taara baa Iesu i waan naliwan taan diat.

¹⁴Namur ut, Iesu i baraata paa a muaana maa u ra ruma na wetabaar. I piri taana naa, “Baboi, u aa laangalaanga mi. Koku balet ma u paam aakaina, kaduk ta aakaina utnaa aakit ma in manong ui namur.”¹⁵ A muaana maa i waan ma i wapua a kum te Iudaia naa, “Iesu ut i walaangalaanga pa iaau.”¹⁶ Io, anundiat kum aakaina mangamangan karom Iesu i turpaai matira, maa kabina i paam a kum utnaa mi u ra Bung Saabaat.¹⁷ Iesu i piri taan diat naa, “Tamaang pa i ngo ma ra pinapaam na wewaraaut, lenmaa iaau kaai pang ngo ma ra pinapaam na wewaraaut karom a taara.”¹⁸ Mari ia a kabina baa a kum te Iudaia diat nem aakiti naa diat a aak doko Iesu. Diat kaankaan karom Iesu wakir i kabina ku baa i papaam u ra

Bung Saabaat. I kabina kaai maa Iesu ut i waatung God baa Tamaana, ma u ra pirpir mi i welaara ia ut ma God.

Tamaana i taar a naagagon karom Natuna

¹⁹Iesu i baalu diat, ma i piri naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, Natun God pa i paam baa paa ku ta utnaa u ra nuna nemnem, i paam ku a kum utnaa baa i babo Tamaana i paami. Maa a utnaa raap baa Tamaana i paami, Natuna kaai in paami.”²⁰ Tamaana i maari Natuna, ma i waiaa a kum utnaa raap baa i laana paami karomi. Ma in waiaai kaai u ra kum ngaalangaala na utnaa kon raa mangaan mi, kupi muaat a kakaian uni.²¹ Welaar ma Tamaana i watur paa a kum minaat ma i tabaara diat ma ra lalaaun, lenkaai maa karom Natuna, in tabaara diat baa i nemi kupi in tabaara diat ma ra lalaaun.²² Tamaana pa in naagagon te, iaku i taar taa a naagagon raap taan Natuna, kupi in naagagon mai,²³ kupi a taara raap diat a ru Natuna welaar ma diat ru Tamaana. Te baa pa i ru Natuna, pa i ru kaai Tamaana, ia baa i tula wai urin.

²⁴“Iaau pir a lingtatuna taa muaat, te baa i walangoro anung kum pirpir ma i nurnur un ia baa i tula wa iaau urin, ia paam akoto a lalaaun takum, ma pa in wirua u ra naagagon. Ia waan ko ra minaat kup a lalaaun takum.”²⁵ Iaau pir a lingtatuna taa muaat, a pakaana bung in waan paat, ma mi ia waan paat, baa a kum minaat diat a walangoro a Natun God, ma diat baa diat walangoro diat a lalaaun.²⁶ God a kabi ra lalaaun ma i taari kaai karom Natuna, ia kaai a kabi ra lalaaun.²⁷ God i taar taa a dekdek taana kupi in naagagon a taara mai, kabina maa ia a Natu ra Muaana.²⁸ Koku muaat kakaian u ra pirpir mi. A pakaana bung in waan paat, baa diat raap baa diat inep u ra kum tung na minaat diat

a walangoro in ingaana. ²⁹Diat a waan paat ko ra kum tung na minaat. Diat baa diat aa paam taa a koina mangamangaan diat a tur ko ra minaat kup a lalaaun takum. Ma diat kaai baa diat aa paam taa aakaina mangamangaan, diat a tur ko ra minaat kup a winirua takum.”

A wewapua kaapa un Iesu

³⁰Iesu i pirpir utbaai karom a kum te Iudaia, i piri naa, “Pa iaau paam biaa ku ta utnaa u ra nung nemnem, iaau naagagon welaar ma ra utnaa iaau walangoro. Ma anung naagagon i takado, maa pa iaau mur a nuknuking, iaau murmur ut a nuknukin ia baa i tula wa iaau urin. ³¹Baa iaau wewapua balet ut un iaau, anung wewapua pa in mawaat. ³²Raa ingen ut i wewapua un iaau, ma iaau nunurai naa anuna wewapua un iaau i lingtatuna aakit.

³³“Muaat tula wa raa taara karom Ioanes a Tena Baapitaaiso, ma i wapua diat u ra lingtatuna. ³⁴Pa iaau iba kup ta taara baa diat a wewapua un iaau, iaku iaau piri lenbi kupi din walaauun muaat. ³⁵Ioanes i welaar ma ra laam, baa i kup ma i kaapakaapa, ma muaat gaai baa muaat babo kinalik paa ku u ra kaapakaapaina.

³⁶“Iaku a wewapua kaapa un iaau i ngaala taa ra wewapua kaapa anun Ioanes. A kum utnaa baa iaau laana paami, diat wewapua kaapa un iaau naa Tamaang i tula wa iaau, maa a kum pinapaam maa, Tamaang i taar ta diat taang kupi ang paami. ³⁷Ma Tamaang, ia baa i tula wa iaau urin, ia wewapua kaapa taau un iaau. Pa muaat walangoro in ingaana, ma pa muaat babo taa kaai a mataana. ³⁸Ma pa muaat nuk akoto anuna pirpir u ra balaamuaat, kabina maa pa muaat nurnur un ia baa di tula wai urin. ³⁹Muaat lukluk ut a Buk Taabu, kabina maa muaat nuki naa muaat a lo a lalaaun takum uni. Iaku a

Buk Taabu kaai i wewapua ut un iaau! ⁴⁰Iaku maa pa muaat nem na waan karom iaau kupi muaat a lo a lalaaun.

⁴¹“Pa iaau iba kup a pir walaawa anu ra taara karom iaau. ⁴²Maa iaau nunura muaat ut, baa pa muaat maari God u ra balaamuaat. ⁴³Iaau waan paat u ra iaan Tamaang, ma pa muaat gaai baa iaau. Iaku baa te ingen in waan paat ma ra iaana ut, io, muaat a gaai paai. ⁴⁴Muaat, muaat nemnem aakiti kupi a taara diat a pir walaawa pa muaat. Baa lenmaa, muaat a nurnur lelawaai? Maa pa muaat ngaraa kup a pir walaawa anun God karom muaat, God ia baa raa ot ku. ⁴⁵Koku muaat nuki naa iaau maa ang takuna muaat karom Tamaang, pate. Moses baa muaat nurnur naa in waraaat muaat, ia ut maa in takuna muaat. ⁴⁶Baa muaat nurnur un Moses, gun muaat a nurnur utkaai un iaau, kabina maa ia i timtimu muga un iaau. ⁴⁷Iaku baa pa muaat nurnur u ra kum timtimu anun Moses, muaat a nurnur lelawaai u ra nung kum pirpir?”

Iesu i tabaara 5,000 na muaana

(Mt 14:13-21; Mk 6:30-44; Lk 9:10-17)

6 Io, namur, Iesu i waan bolo u ra taai kikel Gaalilaia, baa di waatungi kaai naa a taai kikel Tiberiaas. ²A ngaala na kor na taara diat murmuri, kabina baa diat aa babo taa a kum waklang Iesu i paami, baa i walaangalaanga pa diat baa diat malaapaang. ³Iesu i waan tato un-aanga u ra taangaai ma diat ki ungaai ma ra nuna kum naat na wawer. ⁴Ma a lukaara na waan likaai anu ra taara Iudaia ia marawaai.

⁵Baa Iesu i babo kado, i babo paa a ngaala na kor na taara diat waan karomi. I piri taan Pilipo naa, “Daat a kul ta utnaa na winangaan awaai kupi daat a tabaara a kum taara mai mi?” ⁶Iesu i piri lenmi kupi in walaar ku Pilipo. Ia ut ia nunura a utnaa baa in paami. ⁷Pilipo i

baalui naa, “Ta utnaa na winangaan baa din kul paai ma ta 200 na denaaria,* pa in welaar ma diat, raaraa pulik ku maa diat a aani.”⁸ Raa balet kon diat anuna kum naat na wawer, a iaana Aanderiaas, a tein Simon Petero, i piri taan Iesu naa,⁹ “Raa naat muaana lik kuri i lo limnain bred ku baa di paami ko ra baali, ma ruina ian. Iaku maa in welaar ma ra kor na taara mi lelawaai?”

¹⁰ A wanua maa in wali raap ku, io, Iesu i tula anuna kum naat na wawer kupi diat a waki a taara matira. A kor na taara maa, a niluluk i ra in muaana ku i welaar ma 5,000.¹¹ Iesu i lo paa limnain bred, i waatung wakaak paa uni karom God, ma i palau a taara mai baa diat ki matira. Ma i palau diat kaai ma ra ian, welaar ma ra nundiat nemnem.¹² Baa diat aa maaur raap, i piri taa ra nuna kum naat na wawer naa, “Muaat a ung ungaai wakaak a utnaa raap diat aan kapo taai, kupi koku di baanaakaka a utnaa na winangaan.”¹³ Io, diat ung ungaai raap paa a utnaa baa a taara diat aan kapo taai, ma diat wangaana ateng paa 12 kaa ko ra limnain bred maa.¹⁴ Baa a taara diat babo a wakilang mi i paami, diat piri naa, “A lingtatuna aakit baa a muaana mi, ia a propet baa di piri naa in waan paat urin u ra rakraakan buaal.”¹⁵ Baa Iesu ia nunurai naa diat nem na waan karomi kupi diat a wowo paai kupi in king, io, i waan ingen paa kon diat unaanga nate un raa taangaai.

Iesu i waan nate u ra taai kikiril

(Mt 14:22-33; Mk 6:45-52)

¹⁶ Baa ia tawiwibung a kum naat na wawer anun Iesu diat waan pari unakono kup a taai kikiril.¹⁷ Diat kaa taau u ra mon, ma diat turpaai kupi diat a waan bolo u ra taai kikiril kup Kaapernaum. Ia marum, ma Iesu pa i waan paat ut-

baai karom diat.¹⁸ A dekdek na dadaip i waan paat ma a taai u ra taai kikiril i top dekdek maut.¹⁹ Baa diat aa walua wel-welik, welaar duk ma lima na kilomita, diat babo paa Iesu i waan nate u ra taai kikiril karom diat u ra mon. Ma diat burut aakit.²⁰ Iaku Iesu i piri taan diat naa, “Koku muaat burut, iaau ku mi.”²¹ Ma diat gaaia paai kupi in kaa u ra mon. Io, diat pukaai maut u ra wanua baa diat waan kupi.

A taara diat baat kup Iesu

²² U ra bung namur, a kor na taara baa diat ki irong un raa papaara taai kikiril, diat nunurai naa raa mon ot ku i ki matira. Diat nunurai naa a kum naat na wawer ku maa diat waan, Iesu ut pa i kaa ungaai ma diat. Diat ku diat waan taanga matira.²³ Namur raa kum mon taangirong Tiberiaas diat pukaai marawaai u ra wanua baa a Tadaaru i waatung wakaak u ra bred ma a kor na taara diat wangaan iaai.²⁴ Baa a kor na taara diat baboi baa Iesu ma ra nuna kum naat na wawer pa diat ki matira, diat kaa u ra kum mon, diat waan urong Kaapernaum ma diat baat kup Iesu.

Iesu ia a bred na lalaaun

²⁵ Baa a taara diat baat paa Iesu irong un raa papaara taai kikiril, diat tiri naa, “Tena Wawer, naangaian ku maa u waan taau min?”²⁶ Iesu i baalu diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, wakir muaat baat kup iaau u ra kum wakilang baa iaau paami, pate. Muaat baat ku kup iaau kabina muaat aan a bred ma muaat maaur uni.²⁷ Koku muaat ongongor kup a utnaa na winangaan baa i marmareng ku. Muaat a ongongor kup a utnaa baa in taana takum kup a lalaaun namur, baa Natu ra Muaana in tabaara muaat mai. Maa God Tamaana ia wakilang taa

*6:7 Raa denaaria i welaar ma ra wedok anun raa muaana un raa bung na pinapaam.

Natuna naa i tur ungaai mai.” ²⁸Diat tiri naa, “Aawa maa miaat a paami kupi miaat a paam a pinapaam anun God?” ²⁹Iesu i baalu diat naa, “Bari ia a pina-paam anun God, baa muaat a nurnur un ia baa di tula wai urin.” ³⁰Ma diat tiri balet naa, “Aawa a wakilang un paami kupi miaat a baboi ma miaat a nurnur un ui uni? Aawa maa un paami?” ³¹A kum taptabumiaat taanga namuga diat aan a maana u ra bil na wanua, welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, ‘I tabaara diat ma ra bred taanginaanga u ra maawa ma diat aani.’” *Kele 78:24*

³²Iesu i piri taan diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, wakir Moses maa i tabaara diat ma ra bred taanginaanga u ra maawa, Tamaang maa i tabaara diat. Ma mi i tabaara muaat ma ra bred lingtatuna taanginaanga u ra maawa. ³³Ia baa i waan pari taanginaanga u ra maawa, ia ut maa a bred anun God, baa i taar a lalaaun karom a taara raap u ra rakrakaan buaal.”

³⁴Diat piri taana naa, “Tadaaru, un tabaara miaat ma ra bred maa u ra kum bungbung raap.” ³⁵Iesu i baalu diat naa, “Iaau a bred na lalaaun. Baa te in waan karom iaau pa in molo, ma baa te in nurnur un iaau pa in maruk balet ma. ³⁶Iaau aa pir taai taa muaat naa muaat aa babo ta iaau, iaku pa muaat nurnur. ³⁷Diat raap baa Tamaang i taar ta diat taang, diat a waan karom iaau, ma te baa in waan karom iaau pang lu wai, painte mulu. ³⁸Maa iaau waan pari taanginaanga u ra maawa, wakir kupi ang murmur a nuknuking, pate, kupi ang murmur ut a nemnem anun Tamaang, ia baa i tula wa iaau urin. ³⁹Bari ia a nemnem anun Tamaang, ia baa i tula wa iaau urin, naa koku te kon diat baa ia taar ta diat taang in wirua. Ang watur raap pa diat balet ko ra minaat u ra tintinip na bung. ⁴⁰U ra nemnem anun Tamaang, diat raap baa diat babo kup Natuna ma

diat nurnur uni, diat a lalaaun takum, ma iaau ang watur pa diat ko ra minaat u ra tintinip na bung.”

⁴¹Raa kum te Iudaia diat pirpir mumumuk un Iesu, kabina maa i piri naa, “Iaau a bred baa i waan pari taanginaanga u ra maawa.” ⁴²Io, diat piri uni naa, “Iesu a natun Iosep ku. Daat nunura ku tamaana ma naana. Io, aawa kabina maa i piri naa i waan pari taanginaanga u ra maawa?” ⁴³Iesu i piri taan diat naa, “Koku muaat pirpir mumumuk. ⁴⁴Pain te in waan karom iaau, baa Tamaang, baa i tula wa iaau, pa i ben taai karom iaau, ma iaau ut ang watur paai ko ra minaat u ra tintinip na bung. ⁴⁵A kum propet diat aa timu taai lenbi, ‘God in wer diat raap.’” *Aais 54:13*

Io, diat raap baa diat walangoro Tamaang ma diat wawer koni, diat a waan karom iaau. ⁴⁶Pa te i babo taa Tamaang, ia ut baa i waan paa kon God, i babo taa Tamaana. ⁴⁷Iaau pir a lingtatuna taa muaat mi, ia baa i nurnur un iaau, ia lo a lalaaun takum.

⁴⁸“Iaau a bred na lalaaun. ⁴⁹A kum taptabumuaat taanga namuga diat aan a maana u ra bil na wanua, ma diat aa maat. ⁵⁰Iaku a bred mi i waan taanginaanga u ra maawa, baa te in aani, pa in maat. ⁵¹Iaau a bred a lalaaunina, baa i waan pari taanginaanga u ra maawa. Baa te i wangaan ko ra bred mi, in lalaaun takum. Maia, a bred baa ang wetabaar mai, ia a paning. Iaau taari kupi a taara u ra rakrakaan buaal diat a lalaaun uni.”

⁵²Raa kum te Iudaia diat kaankaan wetwetalaai, ma diat piri naa, “A muaana mi in tabaara lelawaai daat ma ra panina kupi daat a aani?” ⁵³Io, Iesu i piri taan diat, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa pa muaat a aan a pani ra Natu ra Muaana ma pa muaat a inim a gaapina, pa ta lalaaun lingtatuna in ki un muaat. ⁵⁴Ia baa i aan a paning

ma i inim a gaaping, ia lo a lalaaun takum, ma iaau ang watur paai ko ra minaat u ra tintinip na bung. ⁵⁵ Maa a paning ia a utnaa na winangaan lingtatuna, ma a gaaping ia a palaa na ininim lingtatuna. ⁵⁶ Ia baa i aan a paning ma i inim a gaaping, in lalaaun un iaau, ma iaau ang lalaaun uni. ⁵⁷ Tamaang baa i kabina u ra lalaaun i tula wa iaau, ma i tabaara iaau ma ra lalaaun. Lenkaai maa karom ia baa i aan a paning, iaau ang tabaarai ma ra lalaaun. ⁵⁸ Bi ia a bred baa i waan taanginaanga u ra maawa, wakir i welaar ma raa baa a kum tapt-abundaat taanga namuga diat aani, ma diat aa maat. Baa te in wangaan ko ra bred mi, in lalaaun takum.” ⁵⁹ Iesu i piri a kum pirpir mi baa i wer a taara u ra ruma na lotu irong Kaapernaam.

A pirpir na lalaaun takum

⁶⁰ Mongoro ko ra nuna taara na wawer baa diat walangoro a kum pirpir mi diat piri naa, “A wawer mi i dekdek aakit, woi maa in gaaii kupi?” ⁶¹ Iesu i nunurai naa anuna taara na wawer diat pirpir mumumuk uni. I tiri diat naa, “Lelawaai, a pirpir mi pa i koina karom muaat? ⁶² In papet lelawaai karom muaat baa muaat a babo Natu ra Muaana in waan talili balet unaanga kup a taamaan baa namuga ia ki paa iaai? ⁶³ A Nion, ia maa i taar a lalaaun. A dekdek i ra pani ra muaana pa ta utnaa i gaa uni. A kum pirpir baa iaau piri taa muaat, i Nion ma i lalaaun. ⁶⁴ Iaku raa taara kon muaat pa diat nurnur.” Iesu ia nunura muga wa diat baa pa diat a nurnur uni, ma ia kaai baa in wagu taai. ⁶⁵ Ma i piri kaai naa, “Bi ia a kabina baa iaau piri taa muaat naa pa te in waan karom iaau, baa Tamaang pa i taar taa a dekdek taana, kupi in murmur iaau.”

⁶⁶ Io, mongoro kon diat anuna taara na wawer diat waan talili paa koni, ma pa diat murmuri ma. ⁶⁷ Iesu i piri taa ra

nuna 12 naat na wawer naa, “Lelawaai, muaat kaai, muaat nemi ma naa muaat a waan talili paa kon iaau?” ⁶⁸ Simon Petero i baalui lenbi, “Tadaaru, miaat a waan ma karom woi? Maa anum ku a kum pirpir na lalaaun takum. ⁶⁹ Miaat aa nurnur ma miaat nunurai naa ui a Tena Gomgom anun God.” ⁷⁰ Iesu i piri taan diat naa, “Iaau aa pilak pa muaat a 12, naka? Iaku raa kon muaat a tabaraan ku!” ⁷¹ I pirpir un Iudaas, natun Simon Iskaariot, ia raa ko ra 12 naat na wawer, ia baa in wagu taa ut Iesu.

A kum tatein Iesu pa diat nurnur uni

7 Io, namur Iesu i waan taltalili u ra kum taamtaamaan irong Gaalilaia. Pa i nem na waan taltalili irong u ra pa-paar Iudaia, kabina raa kum te Iudaia diat nem na aak dokoi. ² A bung na lotu anu ra taara Iudaia baa di waatungi ma a lukaara na palpalip, i marawaai. ³ Io, a kum tatein Iesu diat piri taana naa, “I koina kupi un waan taanga min ma un waan urong Iudaia baa anum taara na wawer diat a babo a kum utnaa na kakaian baa un paami. ⁴ Pa te i laana paam ino a kum utnaa, baa i nemi kupi a taara diat a nunurai. Baa u laana paam a kum utnaa mi, i koina baa un paam apuaanai kupi a taara u ra rakraakan buaal raap diat a nunura ui!” ⁵ A kum tatena liklik diat pirpir lenmi, kabina maa diat kaai pa diat nurnur uni.

⁶ Iesu i piri taan diat naa, “Anung pakaana bung pa i ot utbaai, iaku karom muaat, anumuaat kum pakpakaana bung i laangalaanga ku. ⁷ A taara u ra rakraakan buaal pa diat milikuaana muaat un ta utnaa, iaku diat milikuaana iaau, maa kabina iaau wapua diat u ra nundiat kum aakaina mangamangaan. ⁸ Muaat, muaat a waan unaanga u ra lukaara. Pang waan gagaa kup a lukaara mi, maa anung pakaana bung pa i ot ut-

baai.”⁹ Baa ia pirpir taau, io, i ki okot irong Gaalilaia.

Iesu i waan kup a lukaara

¹⁰ Baa a kum tatein Iesu diat aa waan kup a lukaara, io, namur Iesu i murmur diat, iaku pa i pet waiiaa ia karom a taara. I waan ino waanwaan ku. ¹¹ Raa kum te Iudaia diat baat kup Iesu u ra lukaara, diat wetiri naa, “A muaana mi kuraa ia awaai?”

¹² Mongoro na taara diat pirpir ino un Iesu. Raa taara diat piri uni naa, “Ia a koina muaana,” ma raa taara diat piri naa, “Pate, i ben araara a taara.” ¹³ Ma pa te i pirpir baara uni, kabina maa diat burutaana raa kum taara Iudaia.

Iesu i wer a taara baa diat waan paat u ra lukaara

¹⁴ Baa diat aa ki naliwan u ra kum bungbung na lukaara, Iesu i turpaai kupi in wer a taara u ra ruma na wetabaar.

¹⁵ Raa kum te Iudaia diat kakaian aakit ma diat piri naa, “A muaana mi i nunura lelawaai a kum manaana mi? Maa pa i wawer paa.” ¹⁶ Iesu i baalu diat naa, “A wawer mi iaau wawer mai, wakir anung, anun ia baa i tula wa iaau urin. ¹⁷ Baa te i nem na murmur a nemnem anun God, in nunura lelei, baa anung wawer mi kon God, baa ko ra nuknuking ku.

¹⁸ Te baa i pirpir ku ko ra nuknukina, i nemi ku kupi din nuk angaala paai. Iaku ia baa i nemi kupi din nuk angaala paa God baa i tula wai urin, ia maa i pir a lingtatuna, ma pa ta warwaruga i ki uni.

¹⁹ Moses ia taar taa a kum Naagagon taa muaat, iaku pa te kon muaat i taraam uni. Aawa kabina baa muaat nem na aak doko iaau?”

²⁰ A kor na taara diat baalui naa, “A tabaraan ia ruk taau un ui. Woi maa i nem na aak doko ui?” ²¹ Iesu i baalu anundiat pirpir lenbi, “Iaau paam raa utnaa na kakaian, ma muaat kakaian

raap uni. ²² Moses i taar taa a naagagon taa muaat kupi muaat a poko kikir a kum naat muaana. Iaku a naagagon mi, wakir anun Moses, a kum taara ut taanga namuga diat turpaai. Ma raa kum pakaan kaai muaat poko kikir a kum naat muaana u ra Bung Saabaat. ²³ Baa muaat poko kikir ta naat muaana u ra Bung Saabaat, kupi koku di buba a naagagon anun Moses, aawa kabina muaat kaankaan karom iaau baa iaau walaan-galaanga paa a kudulaana muaana u ra Bung Saabaat? ²⁴ Koku muaat naagagon ku u ra numuaat binabo, muaat a naagagon ma ra naagagon lingtatuna.”

Raa taara pa diat nurnur naa Iesu ia a Kaarisito

²⁵ Raa taara taanginaanga Ierusalem diat wetiri naa, “Mari ma ia a muaana baa diat nem na aak doko? ²⁶ Baboi, mari i tur ma i pirpir namataa ra taara, ma pa diat pirpir baalui. Kanaapi a kum mukmuga diat aa nunurai naa ia a Kaarisito? ²⁷ Baa a Kaarisito in waan paat, pa din nunurai naa in waan paat taangawaai. Iaku a muaana mi daat nunura ku anuna taamaan.”

²⁸ Iesu i wawer utbaai u ra ruma na wetabaar, i pirpir ma ra ngaala na ingaana ma i piri naa, “Lelawaai muaat nunura mulu iaau ut, ma ra taamaan kaai iaau waan koni? Pa iaau waan paat urin u ra nuknuking. Ia baa i tula wa iaau i pir a lingtatuna. Ma muaat, pa muaat nunura ia baa i tula wa iaau urin. ²⁹ Iaku iaau, iaau nunurai, kabina iaau waan ut koni, ma ia ut ia tula wa iaau.”

³⁰ Io, a kum te Iudaia diat nemi naa diat a paam akoto paai, iaku pa te i paami, maa anuna pakaana bung pa i ot utbaai. ³¹ Mongoro ko ra kor na taara diat nurnur un Iesu ma diat piri naa, “A muaana mi i paam taa mongoro na utnaa na kakaian. Naapi Kaarisito ut mi?”

³² Baa a kum Parisaiao diat walangoro a taara diat pipir ino lenbi un Iesu, io, a kum ngaala na tena wetabaar, ma a kum Parisaiao, diat tula wa a kum tena baboura ko ra ruma na wetabaar, kupi diat a paam akoto paai. ³³ Ma Iesu i piri taan diat naa, “Iaau pang ki iwan naa muaat, ang waan balet karom ia baa i tula wa iaau urin. ³⁴ Muaat a baat kup iaau, iaku pa muaat a baat pa iaau, ma pa muaat a waan laar paai kaai u ra taamaan baa ang ki iaai.” ³⁵ Raa kum te ludaia diat tiri wetwetalaa diat naa, “A muaana mi in waan ma uwaai, baa pa daat a baat laar paai? Lelawaai, in waan welwelik ma duk kup a kum taamaan anu ra taara Grik, baa anundaat taara diat ki iaai? Naapi in wer ma a taara Grik? ³⁶ I piri naa daat a baat kupi ma pa daat a baat paai, ma pa daat a waan laar paai kaai u ra taamaan baa in ki iaai. Aawa kukuraai ra nuna pipir mi?”

A pipir welwelaar u ra Takado na Nion

³⁷ U ra tintinip na bung i ra lukaara, a ngaatngaat na bung, Iesu i tur ma i pipir ma ra ngaala na ingaana, i piri naa, “Baa te i maruk, koina baa in waan karom iaau ma ang wainimi. ³⁸ Welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, ‘Ia baa in nurnur un iaau, a kum daanim na lalaaun diat a welulu paat ko ra nuna lalaaun.’” ³⁹ Iesu i pipir u ra Takado na Nion, baa din tabaara diat mai baa diat nurnur uni. Maa pa di taar utbaai a Takado na Nion, kabina baa Iesu pa i lo utbaai anuna minamaar.

Pa i raa a nuknuki ra taara un Iesu

⁴⁰ Raa taara ko ra kor na taara baa diat walangoro a pipir mi, diat piri naa, “A lingtatuna ut, a muaana mi a propet baa God i tula wai urin.” ⁴¹ Raa taara kaai diat piri naa, “Ia a Kaarisito.” Ma raa taara kaai diat piri naa, “Pate. A

Kaarisito pa in waan paat taangirong Gaalilaia. ⁴² A Buk Taabu i piri naa, Kaarisito in waan paat ko ra wuna taara anun Dewid. In waan paat irong Betilem, a taamaan baa namuga Dewid i ki iaai.” ⁴³ Ma pa i raa a nuknuki ra taara uni. ⁴⁴ Raa taara diat nem na paam akotoi, iaku pa ta paan diat i paam akotoi.

A kum mukmuga pa diat nurnur

⁴⁵ Baa a kum tena baboura ko ra ruma na wetabaar diat waan talili balet, a kum ngaala na tena wetabaar karom God diat tiri diat naa, “Aawa kabina maa pa muaat aal paa Iesu urin?” ⁴⁶ A kum tena baboura ko ra ruma na wetabaar diat baalu diat naa, “Pa ta muaana utbaai i laana pipir welaar ma ra muaana mi!” ⁴⁷ A kum Parisaiao diat tiri diat naa, “Lelawaai, muaat kaai ia ben araara pa muaat? ⁴⁸ Lelawaai muaat nuki naa te kon miaat a kum mukmuga ma ra kum Parisaiao ia nurnur uni? Pate mulu. ⁴⁹ A kor na taara mi baa diat nurnur un Iesu, pa diat nunura a kum Naagagon anun Moses, a kaankaan anun God i ki un diat.”

⁵⁰ Raa Parisaiao kon diat, a iaana Nikadimo, ia baa namuga i waan paat paa karom Iesu, i piri taan diat naa, ⁵¹ “U ra nundaat Naagagon pain daat a takuna baa ku te baa pa di walangoroi utbaai, kupi din baat paa a utnaa baa i paami.” ⁵² Diat baalui ku naa, “Ni, ui kaai a te Gaalilaia ui? Un wawer u ra Buk Taabu ma un manaana uni naa a propet pa in waan paat taangirong Gaalilaia.”

A tabuan baa i paam aakaina

[⁵³ Ma a taara raap diat waan weraan kup anundiat kum taamtaamaan.

8 Iesu i waan tato unaanga u ra Taangaai na Oliwa. ² U ra malaana kinalik u ra bung namur, Iesu i waan talili balet kup a ruma na wetabaar, ma a taara raap diat waan ungaai karomi. I ki ma

i wer diat. ³A kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra kum Parisaiao diat ben ruk paa raa tabuan karom Iesu. A tabuan maa di baraata paai baa i paam aakaina ma raa muaana. Diat wowo paa a tabuan maa kupi in tur namuga namataa ra taara. ⁴Diat piri taan Iesu naa, “Tena Wawer, a tabuan mi di baraata paai baa i paam aakaina ma raa muaana. ⁵U ra Naagagon anun Moses, baa ta tabuan in paami lenmaa, din duka dokoi ma ra kum waat. Io ui, aawa maa un piri uni?” ⁶Diat tiri lenmi, kabina diat nem na walaar ku Iesu mai, baa in pir taa ta pirpir, io, diat a takunai mai. Iaku Iesu i ki pari napia, ma i timtimu ma in kaalkaali na limaana.

⁷Baa diat tirtiri lenmaa, i tur ma i piri taan diat naa, “Baa te kon muaat pa i paam taa ta aakaina mangamangaan, io, in duka muga a tabuan mi ma tina waat.”

⁸Iesu i ki pari balet, ma i timtimu balet ma in kaalkaali na limaana. ⁹Baa diat walangoro taa a pirpir mi anun Iesu, diat raap diat pari. A kum lapun diat pari muga, ma namur diat raap raaraa. Iesu maku i ki matira, diaar ma ra tabuan baa di watur taai naana. ¹⁰Iesu i tur, ma i piri taa ra tabuan naa, “Neling, diat baa diat takuna ui, kuraa ma diat awaai? Pa te kon diat i naagagon ta ui?” ¹¹A tabuan i baalui naa, “Pate.” Ma Iesu i piri taana naa, “Iaau kaai pang naagagon ui. Un waan ku, ma koku balet ma u paam aakaina.”]†

Iesu a kaapa anu ra rakrakaan buaal

¹²Iesu i pirpir balet karom a taara, ma i piri naa, “Iaau a kaapa anu ra rakrakaan buaal. Ia baa i murmur iaau, in paam akoto a kaapa na lalaaun, ma pa in waanwaan balet ma u ra baboto.”

¹³A kum Parisaiao diat piri taana naa,

“Anum wewapua pa i mawaat, maa ui ut u wewapua balet un ui.” ¹⁴Ma Iesu i baalu diat naa, “Baa iaau ut iaau wewapua un iaau, anung wewapua i lingtatuna, maa iaau nunura a taamaan iaau waan koni, ma a taamaan ang waan kupi. Iaku muaat, pa muaat nunura a taamaan iaau waan koni, ma a taamaan baa ang waan kupi. ¹⁵Muaat, muaat naagagon ku ma ra naagagon anu ra taara, ma iaau pa iaau naagagon te. ¹⁶Baa iaau naagagon, anung naagagon i takado, kabina wakir iaau ku iaau paami, mir ut ma Tamaang, ia baa i tula wa iaau urin. ¹⁷Di aa timu taai u ra numuaat Naagagon lenbi, ‘Baa ta rudi anundiaar pirpir i welaar ku un ta utnaa, anundiaar pirpir i lingtatuna.’ ¹⁸Iaau mi iaau wewapua un iaau, ma Tamaang baa i tula wa iaau urin, ia kaai i wewapua un iaau.”

¹⁹Diat tiri naa, “Kuraa awaai tamaam?” Iesu i baalu diat naa, “Pa muaat nunura iaau ma pa muaat nunura kaai Tamaang. Baa gun muaat a nunura iaau, io, muaat a nunura kaai Tamaang.” ²⁰Iesu i pir a pirpir mi u ra ruma na wetabaar, u ra wanua baa di laana ung a maani na wetabaar iaai. Pa te i paam akotoi, maa anuna pakaana bung pa i ot utbaai.

Iesu i watumaarang diat baa pa diat nurnur

²¹Iesu i piri balet taa ra taara naa, “Ang waan kon muaat, muaat a baat kup iaau, ma muaat a maat ma ra numuaat kum aakaina mangamangaan. A taamaan baa ang waan kupi, pa muaat a waan laar paai iaai.” ²²Raa kum te Iudaia diat piri naa, “Aawa kukuraaina baa i piri naa, ‘A taamaan baa ang waan kupi, pa muaat a waan laar paai

†8:11 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa Ioanes pa i timu a kum rina 7:53 tuk 8:11. Diat nuki naa te inngan i timui namur.

iaai? Naapi in aak doko paai ma duk?”

²³ Iesu i baalu diat naa, “Muaat taanga main ut muaat napia, ma iaau, iaau waan ut taanginaanga nate. Muaat ko ra rakrakaan buaal, iaau wakir ko ra rakrakaan buaal. ²⁴ Bi ia a kabina baa iaau piri taa muaat naa muaat a maat ma ra numuaat kum aakaina mangamangaan. Baa pa muaat nurnur un iaau baa iaau ia ut mi iaau, io, muaat a maat ma ra numuaat kum aakaina mangamangaan.” ²⁵ Ma diat tiri naa, “Woi ui?” Iesu i piri taan diat, “Iaau aa wapua ta muaat turpaai u ra nung pinapaam, tuk mi. ²⁶ Mongoro na utnaa ang piri un muaat baa ang naagagon muaat uni, maa ia baa i tula wa iaau i lingtatuna, ma iaau, iaau wapua ku a taara u ra rakrakaan buaal u ra kum utnaa iaau walangoroi koni.”

²⁷ Pa diat nunurai naa Iesu i pirpir karom diat un Tamaana. ²⁸ Ma Iesu i piri naa, “Baa muaat a watur tato Natu ra Muaana unaanga nate, muaat a nunurai naa iaau ut mi iaau, ma muaat a nunurai kaai naa wakir iaau ot ku iaau papaam, Tamaang i wer iaau u ra kum utnaa iaau piri. ²⁹ Ia baa i tula wa iaau i ki karom iaau, pa i waan kon iaau, kabina baa iaau paampaam a kum utnaa baa i gaai uni.”

³⁰ Mongoro baa diat walangoro a kum pirpir mi, diat nurnur un Iesu.

A lingtatuna in walaangalaanga muaat

³¹ Iesu i piri karom a kum te Judaia baa diat nurnur uni naa, “Baa muaat taraam u ra nung wawer, io, muaat anung taara na wawer mulu. ³² Ma muaat a nunura a lingtatuna, ma a lingtatuna in walaangalaanga muaat.” ³³ Diat baalu Iesu naa, “Miaat a kum natnatun Aabaraam, tuk mi pa miaat papaam na wilawilaau karom te. Aawa kabina baa u piri naa a lingtatuna in walaangalaanga miaat?”

³⁴ Iesu i baalu diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, ia baa i paam

aakaina, ia a wilawilaau anu ra aakaina mangamangaan. ³⁵ A muaana baa i pa-paam na wilawilaau ku karom ta naadi-waatamaana, pa in ki takum karom diat, iaku a naat baa tamaana ma naana diaar buta paai, ia maa kon diaar mulu. ³⁶ Baa Natun God i walaangalaanga muaat, muaat a laangalaanga mulu. ³⁷ Iaau nunurai ut naa muaat a kum natun Aabaraam, iaku mi muaat walaari kupi muaat a aak doko iaau, kabina maa anung pirpir pa i ki un muaat. ³⁸ Iaau pirpir u ra kum utnaa baa iaau baboi kon Tamaang, ma muaat kaai, muaat paam a kum utnaa baa muaat walangoroi kon tamaamuaat.”

³⁹ Diat baalui naa, “Miaat, miaat tamaana ma Aabaraam.” Iesu i baalu diat naa, “Baa muaat tamaana mulu ma Aabaraam, muaat a paam a kum utnaa baa Aabaraam i paami. ⁴⁰ Muaat nem na aak doko iaau ku, baa iaau wapua muaat u ra lingtatuna baa iaau walangoroi kon God. Aabaraam pa i paam ta utnaa lenmi. ⁴¹ Muaat, muaat paampaam ut a kum pinapaam baa tamaamuaat i paami.”

Diat piri taan Iesu naa, “Wakir di buta baa ta miaat ku u ra aakapi, tamaamiaat ut maa God.”

⁴² Iesu i piri taan diat naa, “Kaduk baa muaat tamaana mulu ma God, io, muaat a maari iaau, kabina maa iaau waan paat kon God, ma mi iaau ki min. Pa iaau waan paat u ra nung nemnem, ia ut i tula wa iaau. ⁴³ Aawa kabina baa pa muaat nunura lele anung pirpir? Kabina pa muaat walangoro laar paai. ⁴⁴ Tamaamuaat maa Saataan, ma muaat nemi ut naa muaat a murmur anuna nemnem. Taanga namuga utbaai, ia a tena aak doko taara, ma pa i nunura a lingtatuna, kabina pa ta lingtatuna i ki uni. Baa i pir a warwaruga, i pirpir ma ra nuna pirpir mulu ut, kabina ia a tena warwaruga ma ia ut a tamaa ra warwaruga. ⁴⁵ Iaau pir a

lingtatuna, mi ia a kabina baa pa muaat nurnur un iaau. ⁴⁶Woi kon muaat in takuna ot pa iaau un ta aakaina mangamangaan? Baa iaau pir a lingtatuna, i lawaai maa pa muaat nurnur un iaau? ⁴⁷Ia baa i waan paat kon God i walangoro a kum pirpir anun God. Iaku muaat, wakir muaat waan paat kon God, mi ia a kabina baa pa muaat walangoroi.”

Iesu i ngaala taan Aabaraam

⁴⁸Raa kum te Iudaia diat piri taan Iesu lenbi, “Miaat nunura mului naa ui a te Samaaria, ma a tabaraan ia ruk taau un ui.” ⁴⁹Ma Iesu i baalu diat naa, “Pa ta tabaraan i ruk taau un iaau. Iaau urur karom Tamaang, ma muaat, pa muaat urur karom iaau. ⁵⁰Pa iaau paam ta utnaa kupi a taara diat a wangaala pa iaau uni, iaku raa ot ku, a ngaala na tena naagagon, i wangaala pa iaau. ⁵¹Iaau pir a lingtatuna taa muaat, ia baa i taraam u ra nung pirpir, pa in maat.”

⁵²Raa kum te Iudaia diat piri taana naa, “Mi miaat nunura mului naa a tabaraan ia ruk taau un ui! Aabaraam ia maat, ma a kum propet kaai diat aa maat, iaku ui u piri naa te baa i taraam u ra num pirpir pa in maat. ⁵³Lelawaai, u nuki naa ui ma maa u ngaala taan tamaamiaat Aabaraam? Aabaraam ia maat, ma ra kum propet kaai diat aa maat. U nuki naa ui woi na mangaana muaana ui?” ⁵⁴Iesu i baalu diat naa, “Baa iaau wangaala balet pa iaau ut, anung pirpir pa i gaa un ta utnaa. Tamaang ut i wangaala pa iaau, ia baa muaat piri naa ia anumuaat God. ⁵⁵Muaat, pa muaat nunura God, iaau, iaau nunurai. Baa ang piri naa pa iaau nunurai, iaau kaai ang tena warwaruga welaar ma muaat. Iaau nunura God, ma iaau tartaraam u ra nuna pirpir. ⁵⁶Tamaamuaat Aabaraam i gaia kupi in babo anung winawaan paat. I baboi, ma i gaia aakit uni.” ⁵⁷A kum te Iudaia

diat piri taana naa, “Pa i 50 utbaai anum kilaala na lalaaun. I lawaai maa u piri naa u aa babo taa Aabaraam?” ⁵⁸Iesu i baalu diat naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, namuga baa pa di buta utbaai Aabaraam, iaau aa lalaaun.”

⁵⁹Diat lo paa a kum waat kupi diat a duka Iesu mai, iaku Iesu i paraau waanwaan waliwan u ra kor na taara ma i waan ko ra ruma na wetabaar.

Iesu i wababo paa a pula

9 Baa Iesu i waan waanwaan, i babo paa raa muaana, a pula. Baa naana i buta paai, ia pula. ²Anuna kum naat na wawer diat tiri lenbi, “Tena Wawer, aawa kabina maa di buta paai ia pula? Woi maa i paam aakaina mangamangaan, ia ut baa tamaana ma naana?” ³Iesu i piri naa, “A muaana mi pa i paam ta aakaina mangamangaan, tamaana kaai ma naana pate. I pula ku kupi a taara diat a babo a dekdekin God uni. ⁴I koina kupi daat a paam ut a kum pina-paam anun ia baa i tula wa iaau urin baa i mage utbaai. Baa ia marum, pain te balet ma in papaam laar paai. ⁵Baa iaau ki min napia, iaau a kaapa anu ra rakraakan buaal.”

⁶Baa Iesu ia pir taai lenmi, i gaar taau unapia, i gigiaana paa a gaarina ungaai ma ra pia, ma i aalu a ruin kiok na mataa ra pula mai. ⁷Iesu i piri taana naa, “Un waan, ma un gi paa mataam u ra daanim Siloam.” (Siloam a kukuraaina baa di tulai.) Io, i waan, ma i gi paa a mataana. Baa i waan talili a ruin kiok na mataana diaar aa tapalaa.

⁸A kum teptepaana, ma a taara baa diat bababoi baa i aaraaring utnaa diat wetiri naa, “Wakir duk a muaana baa i kiki ma i aaraaring utnaa?” ⁹Raa taara diat piri naa, “Ia ut maa.” Raa taara kaai diat piri naa, “Pate, i babo welaar ku ma ra muaana maa.” Io, ia ut i piri naa, “Iaau ut mi.” ¹⁰Diat tiri naa, “Di wababo

lelawaai paa a ruuin kiok na mataam?”

¹¹I baalu diat naa, “A muaana baa di waatungi naa Iesu, i paam paa a pia, ma i aalu taa a mataang mai. Io, i tula wa iaau ma i piri lenbi, ‘Un waan urong u ra daanim Siloam kupi un gi paa a mataam.’ Baa iaau waan ma iaau gi paa a mataang, iaau babo maut.” ¹²Diat tiri naa, “Kuraa ma ia awaai?” A muaana maa i baalu diat naa, “Pa iaau nunurai.”

A kum Parisaiao diat tiri a pula

¹³Diat ben paa a muaana baa namuga i pula karom a kum Parisaiao, ¹⁴kabina maa Iesu i paam a pia ma i wababo paai u ra Bung Saabaat. ¹⁵A kum Parisaiao diat tiri balet a muaana naa, “Di wababo lelawaai pa ui?” I wapua diat naa, “I ung taa a pia u ra ruuin kiok na mataang, iaau gi paai, io iaau babo maut.” ¹⁶Raa kum Parisaiao diat piri naa, “A muaana maa i paam a utnaa mi, ia wakir kon God, maa i papaam u ra Bung Saabaat.” Raa taara kaai diat piri naa, “Baa a muaana mi a aakaina muaana, in paam lelawaai a kum utnaa na kakaian mi?” Lenmaa a nuknukindiat pa i raa uni. ¹⁷Raa pakaan balet a kum Parisaiao diat tiri a muaana maa naa, “Aawa un piri u ra muaana baa i wababo paa a mataam?” I baalu diat naa, “Ia a propet.”

¹⁸Raa kum te Iudaia pa diat nurnur u ra pirpir bi naa, a muaana mi namuga i pula ma di wababo paai. Ma diat wetulaa paa ut tamaana ma naana, ma diat tiri diaar lenbi, ¹⁹“Mi ut ia natumur, baa mur piri naa mur buta paai ia pula? Aawa kabina mi i babo?” ²⁰Tamaana ma naana diaar baalu diat naa, “Mir nunurai naa natumir ut mi, ma mir nunurai naa mir buta paai ia pula. ²¹Iaku pa mir nunurai naa i babo lelawaai, pa mir nunurai kaai baa woi mi i wababo paai. Ia ngaala na muaana, muaat a tiri, ia ut in wewapua kaapa uni.” ²²Tamaana ma naana diaar pirpir lenmi, kabina di-

aar burutaana a kum te Iudaia, maa diat piri naa, baa te in nurnur un Iesu naa ia a Kaarisito, din turbaat wai ko ra ruma na lotu. ²³Bi ia a kabina baa tamaa ra muaana maa ma naana diaar piri naa, “A ngaala na muaana ut maa, muaat a tiri ku.”

²⁴A weru pakaan diat ben paa balet a muaana maa, ia baa di buta paai ia pula, ma diat piri taana naa, “Un weweliman namataan God baa a utnaa baa u piri i lingtatuna ut! Miaat nunurai naa a muaana baa i wababo pa ui a tena aakaina.” ²⁵I baalu diat naa, “Pa iaau nunurai baa a tena aakaina baa pate. Raa utnaa ku baa iaau nunurai: Namuga iaau pula, ma mi iaau aa babo.” ²⁶Diat tiri naa, “Aawa maa i paami un ui? Ma i wababo lelawaai paa a ruuin kiok na mataam?” ²⁷I baalu diat naa, “Iaau aa pir taai taa muaat, ma pa muaat walangoroi. Aawa kabina baa muaat nem na walangoroi balet? Kanaapi muaat kaai muaat nemi kupi muaat anuna kum naat na wawer?”

²⁸Diat pir aakakai, ma diat piri uni naa, “Ui anuna naat na wawer, iaku miaat a kum naat na wawer anun Moses. ²⁹Miaat, miaat nunura Moses baa God i pirpir karomi, iaku a muaana maa pa miaat nunurai naa i waan taangawaai.” ³⁰A muaana i baalu diat naa, “Aai, a utnaa na kakaian! Pa muaat nunurai naa i waan taangawaai, iaku ia wababo pa iaau. ³¹Daat nunurai naa God pa in walangoro a aaraaring anu ra kum tena aakaina, in walangoro ku ia baa i rui ma i tartaraam u ra nuna nemnem. ³²Namuga utbaai u ra turpaai ra rakraakan buaal tuk mi, pa di nunura taa te baa in wababo paa mataan ta pula, baa di buta paai a pula ku. ³³Baa a muaana mi wakir kon God pa in paam laar paa ta utnaa.” ³⁴Diat baalui naa, “Di buta pa ui u ra mangamangaan aakaina, ma ui, u nemi

naa un wer miaat!” Io, diat turbaat wai maut ko ra ruma na lotu.

Ia baa pa i nurnur ia a pula

³⁵ Baa Iesu i walangoroi naa a muaana mi di aa lu wai, i baat kupi ma baa i baat paai i tiri naa, “Lelawaai, u nurnur ut u ra Natu ra Muaana?” ³⁶ I baalui naa, “Tadaaru, un wapua iaau baa woi maa Natu ra Muaana, kupi ang nurnur uni.” ³⁷ Iesu i piri taana naa, “Mi u aa baboi, iaau ut mi iaau pirpir taam.” ³⁸ A muaana maa i piri naa, “Tadaaru, iaau nurnur!” I ki but keke ma i lotu karomi.

³⁹ Iesu i piri naa, “Iaau waan paat urin u ra rakrakaan buaal ma ra naagagon, kupi diat baa diat pula diat a babo, ma diat baa diat babo diat a pula.”

⁴⁰ Raa kum Parisaaiio baa diat weur mai, diat walangoro a pirpir mi, ma diat tiri Iesu naa, “U nuki naa miaat kaai miaat pula?” ⁴¹ Iesu i baalu diat naa, “Baa gun muaat pula pain te in takuna muaat un ta aakaina mangamangaan, iaku mi muaat piri naa muaat babo, io, anumuaat mangamangaan aakaina i ki utbaai.”

A pirpir welwelaar u ra liplip na sip

10 Iesu i piri naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, ia baa pa i ruk u ra bonanaaka i ra liplip na sip, ma i kaa bolo ku unaruma, ia a tena walong ma a tena maangluraa paa ku a kum utnaa. ² Iaku a muaana baa i ruk takado u ra bonanaaka, ia maa a tena baboura sip lingtatuna. ³ A tena baboura i ra bonanaaka in paapa aara taai kupi in ruk. A kum sip diat walangoro lele in ingaana. I wataa diat ma ra kum iaandiat, ma i ben apari diat. ⁴ Baa ia ben apari raap paa anuna kum sip, i muga pa diat ma diat murmuri, kabina maa diat walangoro lele in ingaana. ⁵ Pa diat a murmur ta waira, diat a welulu ingen ku koni, maa pa diat walangoro lele in ingaana.” ⁶ Iesu i pir

a pirpir welwelaar mi taan diat, iaku pa diat nunurai baa aawa maa i pirpir welwelaar uni.

Iesu a koina tena baboura sip

⁷ Io, Iesu i piri balet naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, iaau a bonanaaka anu ra kum sip. ⁸ Diat baa diat waan paat muga taang, a kum tena walong ma a kum tena maangluraa paa a kum utnaa, ma a kum sip pa diat walangoro diat. ⁹ Iaau a bonanaaka, baa te i ruk uni din walaani. In ruk, in pari ma in baraata ku ana utnaa na winangaan. ¹⁰ A tena walong i ruk ku kupi in walong, ma in aak doko a kum sip ma in baanaakaka diat. Iaku iaau, iaau waan paat kupi diat a paam akoto a lalaaun, a lalaaun lingtatuna.

¹¹ “Iaau a koina tena baboura sip. Iaau taar taa anung lalaaun kupi ang maat un diat. ¹²⁻¹³ A muaana baa di dokdoki ku, wakir a tena baboura sip mulu, ma wakir anuna kum sip. Baa i babo paa a karangaap na paap i waan paat, i welulu paa ku ko ra kum sip, kabina maa i pa-paam ku kup a maani, ma pa i maari a kum sip. Ma a karangaap na paap i karaat diat ma i lu weraana wa diat.

¹⁴⁻¹⁵ “Iaau a koina tena baboura sip. Welaar ma Tamaang i nunura iaau, ma iaau nunura Tamaang, lenkaai maa iaau nunura anung kum sip, ma anung kum sip kaai diat nunura iaau, ma iaau taar taa anung lalaaun kupi ang maat un diat. ¹⁶ Anung raa kum sip ingen kaai, pa diat ki u ra liplip na sip mi. Ang ben pa diat utkaai, ma diat a walangoro in ingaang, kupi diat raap diat a ki ku un raa liplip na sip, ma raa ot ku in tena baboura anundiat.

¹⁷ “Tamaang i maari iaau, kabina maa iaau ut iaau taar taa anung lalaaun, kupi namur ang lo paai balet. ¹⁸ Pa te in rakaan wa anung lalaaun, iaau ut ang taar taai. Iaau ut iaau naagagoni kupi

ang taar taai, ma iaau ut iaau naagagoni kupi ang lo paai balet. Mari ia a pina-paam maa Tamaang i tula wa iaau kupi ang paami.”

¹⁹ Ia ru nuknuki ra kum te Iudaia u ra kum pirpir mi anun Iesu. ²⁰ Mongoro kon diat, diat piri naa, “A tabaraan i ruk taau uni, ma ia longlong. Aawa maa muaat walangoro kupi?” ²¹ Iaku raa taara diat piri naa, “Wakir a mangaana pirpir mi anun te baa a tabaraan i ruk taau uni. Lelawaai, a muaana baa a tabaraan i ruk uni in pet laar paai baa in wababo a taara baa diat pula? Painte.”

A kum te Iudaia pa diat nurnur un Iesu

²² Io, diat paam a lukaara baa diat nuk paa balet a bung baa diat paapa a ruma na wetabaar uni. Diat paam a lukaara mi inaanga Ierusalem un raa bung u ra kum kalaang na madiring. ²³ Ma Iesu i waan waanwaan u ra baraada baa di waatungi naa a baraada anun Solomon, u ra ruma na wetabaar. ²⁴ A kum te Iudaia diat tur lili paa Iesu, ma diat tiri lenbi, “Unaangaian ma un wapua mulu miaat? Baa ui a Kaarisito, un wapua kaapa miaat.” ²⁵ Iesu i baalu diat naa, “Iaau aa pir taai taa muaat, iaku pa muaat nurnur. A kum pinapaam iaau paami u ra iaan Tamaang, diat wewapua kaapa un iaau. ²⁶ Iaku pa muaat nurnur, maa wakir muaat anung kum sip. ²⁷ Anung kum sip diat walangoro in ingaang, ma iaau nunura diat, ma diat murmur iaau. ²⁸ Ma iaau taar a lalaaun takum taan diat, ma pa diat a wirua. Ma pa te in raa wa diat ko ra limaang. ²⁹ Tamaang baa i taar ta diat taang, i ngaala taa ra kum utnaa raap, ma pa te in raa wa diat ko ra limaang Tamaang. ³⁰ Mir ma Tamaang, mir raa ku.”

³¹ A kum te Iudaia diat lo paa balet a kum waat kupi diat a duka Iesu mai. ³² Iesu i piri taan diat naa, “Iaau aa

paam waiaa taa mongoro na utnaa na kakaian namataamuaat, baa Tamaang i taar taai taang kupi ang paami. Woi na utnaa ko ra kum utnaa na kakaian mi muaat nem na duka iaau uni?”

³³ Diat baalui naa, “Miaat nem na duka ui, wakir un ta utnaa na kakaian baa u paami, iaku maa kabina u wakinalik paa God! Ui a muaana ku ui, ma u piri naa ui God.” ³⁴ Iesu i piri taan diat naa, “Muaat nunurai ut naa di aa timu taai u ra numuaat kum Naagagon naa God i piri ‘Muaat a kum god’. *Kele 82:6*

³⁵ I waatung diat naa diat a kum god, diat baa di taar taa a pirpir anun God taan diat, ma i dekdek kupi te in rakaan wa a pirpir na Buk Taabu. ³⁶ Ma iaau, baa Tamaang ut i pilak pa iaau, ma i tula wa iaau urin u ra rakrakaan buaal, iaau wakinalik lelawaai paa God, baa iaau piri naa iaau Natun God? ³⁷ Baa pa iaau paam a kum pinapaam anun Tamaang, io, koku muaat nurnur un iaau. ³⁸ Mi iaau paam ut anuna kum pinapaam, iaku pa muaat nurnur un iaau. Muaat a nurnur kabina u ra kum pinapaam iaau paami, kupi muaat a nunurai naa Tamaang i ki un iaau, ma iaau ki un Tamaang.”

³⁹ Raa pakaan balet diat nem na paam akoto Iesu, iaku i waan ino paa ku kon diat.

⁴⁰ Iesu i waan bolo balet u ra daanim Ioridaan kup a wanua baa namuga Ioanes i baapitaaiso iaai, ma i ki matira. ⁴¹ Mongoro na taara diat waan karom Iesu ma diat pirpir wetwetalaai karom diat naa, “Ioanes pa i paam ta utnaa na kakaian, iaku a kum pirpir raap ia pir taai u ra muaana mi, i lingtatuna aakit.” ⁴² Ma mongoro na taara matira diat nurnur uni.

Laasaro i maat

11 ¹⁻² Raa muaana taangirong Be-taania, a iaana Laasaro, i malaa-

paang. Ditul tenalik ma Maaria ma Maataa. Maaria mi, ia baa i labo taa in palaa na mangingi u ra ru kaki ra Tadaaru, ma i upa magege diaar ma ra weu na lorina. ³Maaria dinawawina ma Maataa diaar taar wa a piri kup Iesu lenbi, “Tadaaru, tepaam baa u maari aakiti i malaapaang.”

⁴Baa Iesu i walangoroi, i piri lenbi, “Wakir Laasaro in maat u ra malaapaang mi. I malaapaang ku kupi din babo a minamaar anun God, ma kupi kaai din maar paa Natun God mai.”

⁵Iesu i maari Maataa ma tenawawina Maaria ma teindiaar Laasaro. ⁶Iaku baa ia walangoroi baa Laasaro i malaapaang, pa i ngaraa, i ki paa balet ut ru bung u ra taamaan maa i ki iaai. ⁷Namur Iesu i wapua a kum naat na wawer naa, “Daat a waan talili balet urong u ra papaar Iudaia.” ⁸Ma diat piri taana naa, “Aai, Tena Wawer, uraa bung ku a kum te Iudaia diat nem na duka doko ui, ma mi u nem na waan talili balet ku urong?” ⁹Iesu i piri naa, “Raa bung i welaar ma 12 pakaana bung, naka? Baa te i waanwaan u ra mage pa in tutukaa, kabina i babo u ra kaapa i ra rakrakaan buaal. ¹⁰Iaku baa te i waanwaan u ra marum in tutukaa, maa kabina pa ta kaapa.”

¹¹Iesu i pir taa a piri mi taan diat, ma i piri balet naa, “Tepaandaat Laasaro ia inep duman, ma ang waan kupi ang waangun paai.” ¹²A kum naat na wawer diat baalui naa, “Tadaaru, baa i inep duman ku, in langalaanga balet.” ¹³Iesu i piri u ra minaatin Laasaro, iaku a kum naat na wawer diat nuki naa Laasaro i inep duman ku. ¹⁴Io, Iesu i pir palaai maraagaam taan diat naa, “Laasaro ia maat. ¹⁵Ma iaau, iaau gaai a un muaat baa pa iaau ki marong, kupi muaat a nurnur. Io, mi daat a waan ma kupi.” ¹⁶Tomaas baa di waatungi kaai ma Kaanga i piri taa ra kum naat na

wawer naa, “Daat a weur kupi daat kaai daat a maat ungaai mai.”

Iesu ia a lalaaun balet, ma ia a lalaaun lingtatuna

¹⁷Baa Iesu i waan paat, i walangoroi naa di aa waruk wa a minaatin Laasaro u ra babaang na minaat, ma ia waat na bung baat taai. ¹⁸A taamaan Betaania i marawaai ku Ierusalem, i welaar ku ma tula kilomita, ¹⁹lenmaa mongoro na te Iudaia diat waan paat kup Maataa ma Maaria kupi diat a wamaraam diaar u ra teindiaar baa i maat.

²⁰Baa Maataa i walangoroi naa Iesu kuraa ma i waan urin, i pari ma i waan baraatai, iaku Maaria i ki utbaai naruma. ²¹Maataa i piri taan Iesu naa, “Tadaaru, baa gun un ki ut min, tenglik pa in maat. ²²Iaku iaau nunurai naa, baa un aaring God kup ta utnaa mi, in taari ku taam.” ²³Iesu i piri taana naa, “Temlik in lalaaun balet ku.” ²⁴Maataa i baalui, “Iaau nunurai naa in lalaaun balet u ra tintinip na bung.” ²⁵Iesu i piri taana naa, “Iaau a lalaaun balet ko ra minaat, ma iaau a lalaaun lingtatuna. Ia baa i nurnur un iaau, baa i maat, in lalaaun balet, ²⁶ma ia baa i lalaaun ma i nurnur un iaau, pa in maat. U nurnur lenmaa?” ²⁷Maataa i baalui naa, “Maia Tadaaru, iaau nurnur baa ui a Kaarisito, Natun God, ia baa God i tula wai urin u ra rakrakaan buaal.”

²⁸Namur baa Maataa ia pir taai lenmi, i waan talili ma i wataa ino paa tenawawina Maaria, ma i wapuai naa, “A Tena Wawer ia waan paat ma i wetiri kup ui.” ²⁹Baa Maaria i walangoroi lenmi, i pari gagaa ma i waan karomi. ³⁰Iesu pa i waan paat utbaai u ra taamaan, i ki utbaai u ra wanua baa Maataa i baraata paai iaai. ³¹A kum te Iudaia baa diat ki ungaai ma Maaria naruma kupi diat a wamaraami, diat baboi baa i pari gagaa paa kon diat unataamaan,

ma diat murmuri. Maa diat nuki naa in waan kup a babaang na minaat kupi in luan iaai.

³²Baa Maaria i waan paat u ra wanua baa Iesu i ki iaai, i babo paai, i ki but keke taau namuga naana, ma i piri naa, “Tadaaru, baa gun un ki ut min, tenglik pa in maat.” ³³Baa Iesu i babo Maaria ungaai ma ra kum te Iudaia baa diat weur mai diat lullan, i ngaraa aakit u ra niono ma in balaana i tapunuk. ³⁴Iesu i tiri diat naa, “Kuraa muaat ung taa a minaatina awaai?” Diat baalu naa, “Tadaaru, waan urin baa un baboi.” ³⁵Io, Iesu i luan. ³⁶A kum te Iudaia diat piri naa, “Muaat baboi, i maari aakiti!” ³⁷Iaku raa taara kon diat, diat piri naa, “I wababo paa a mataa ra pula, i lawaai maa pa i walaangalaanga paa kaai a muaana mi, kupi koku i maat?”

Iesu i walaan paa Laasaro

³⁸Iesu i tapunuk aakit, baa i waan paat naa ra babaang na minaat. A babaang na minaat maa a maata u ra papaara waat, ma di ung baat taai ma ra ina ngaala na waat. ³⁹Iesu i piri taan diat, “Muaat a tul karaai wa ina waat.” Ma Maataa, tei ra muaana baa i maat, i baalu Iesu naa, “Tadaaru, ia aanginga, maa ia waat na bung baat taai!” ⁴⁰Iesu i piri taana naa, “Lelawaai, pa iaau pir taai utbaai taam naa, baa un nurnur un babo a minamaar anun God?”

⁴¹Io, diat tul karaai wa ina waat. Iesu i tataada unaanga nate, ma i piri lenbi, “Tamaang, iaau waatung wakaak karom ui, maa u aa walangoro iaau. ⁴²Iaau nunurai naa u laana walangoro iaau, iaku iaau pirpir lenmi, kabina u ra taara mi, kupi diat a nurnur baa u tula wa iaau.”

⁴³Baa ia pir taai lenmi, i wewataai ma ra ina ngaala na ingaana naa, “Laasaro, un pari!” ⁴⁴Laasaro i pari, ungaai ma ra kum maaluu baa di raau taa a ru li-

maana ma ra ru kakina mai, ma raa pakaana maaluu kaai baa di pulu baat taa a mataana mai. Iesu i piri taan diat naa, “Muaat a palaa wa a kum maaluu na minaat koni kupi in waan.”

Diat pirpir ungaai kupi diat a aak doko Iesu

(Mt 26:1-5; Mk 14:1-2; Lk 22:1-2)

⁴⁵Mongoro na te Iudaia baa diat ki naan Maaria, diat babo a utnaa mi Iesu i paami, ma diat nurnur uni. ⁴⁶Iaku raa taara kon diat, baa diat waan talili, diat waan karom a kum Parisaiao ma diat wapua diat u ra utnaa mi Iesu i paami. ⁴⁷A kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum Parisaiao diat wataa ungaai a taara na kiwung, ma diat piri naa, “Aawa daat a paami? A muaana mi i paam mongmongoro na utnaa na kakaian. ⁴⁸Baa daat a maadek wai, a taara raap diat a nurnur uni, ma a kum taara na wineium taangirong Rom diat a waan paat ma diat a reng wa anundaat ruma na wetabaar ma diat a rakaan wa kaai anundaat mataanitu.”

⁴⁹Raa kon diat a iaana Kaaiapaas, a mukmuga na tena wetabaar karom God u ra kilaala maa, i piri naa, “Aai, pa muaat manaana. ⁵⁰Pa muaat nunurai naa in koina karom muaat baa te in maat baat a taara, kupi koku a taara raap diat a wirua.”

⁵¹Wakir i pir biaai ku, maa kabina ia a mukmuga na tena wetabaar karom God u ra kilaala maa, i pirpir na propet baa Iesu in maat u ra taara Iudaia. ⁵²Ma wakir un diat ku, u ra taara raap utkaai anun God baa diat ki un raa kum taamaan ingen, kupi in ben ungaai pa diat ma diat a raa ku.

⁵³U ra bung ut maa, a kum mukmuga anu ra taara Iudaia diat turpaa pirpir kup ta kum aakapi kupi diat a aak doko maku Iesu. ⁵⁴Lenmaa Iesu pa i waanwaan ma namataandiat. I waan paa

taanga matira, kup a taamaan Eparaaim marawaai u ra bil na wanua, ma diat ki matira ma ra nuna kum naat na wawer.

⁵⁵Baa ia marawaai a lukaara na waan likaai anu ra taara Iudaia, mongoro na taara ko ra kum taamaan diat muga unaanga Ierusalem, kupi diat a wagomgom muga pa diat namataan God baa pa di paam utbaai a lukaara, we-laar ma ra mangamangaan i ra nundiat lotu. ⁵⁶Matira, diat baatbaat kup Iesu. Baa diat tur ungaai taau u ra ruma na wetabaar, diat tiri wetwetalaai diat naa, “Aawa muaat nuki, in waan ut urin u ra lukaara, baa pate?” ⁵⁷A kum ngaala na tena wetabaar ma ra kum Parisaiao diat wetulaa naa baa te ia babo taa Iesu, in wewapua gagaa uni baa kuraa i ki awaai, kupi diat a paam koto paai.

Maaria i waninaar Iesu kup anuna bung na minaat

(Mt 26:6-13; Mk 14:3-9)

12⁶ na bung utbaai namuga taa ra lukaara na waan likaai, Iesu i waan paat urong Betaania, a taamaan anun Laasaro, a muaana baa Iesu i walaauun paai balet ko ra minaat. ²Ma diat paam a laaplaapir un Iesu matira. Maataa i waraaut u ra oko utnaa karom diat, ma Laasaro ia raa kon diat baa diat ki ungaai ma Iesu u ra laaplaapir. ³Ma Maaria i lo paa in palaa na mangingi baa di waatungi naa naad, i ngaatngaat aakit. Ma i laboi u ra ru kakin Iesu, ma i upai ma ra weu na lorina. Ma ra aangawi ra in palaa na mangingi maa i wateng paa a ruma maa.

⁴Raa ko ra kum naat na wawer anun Iesu, Iudaas Iskaariot, ia baa in wagu taa Iesu, i piri naa, ⁵“Aawa kabina maa pa di wiura in palaa na mangingi mi kup ta

300 na denaaria[‡] kupi din tabaara a kum iba na taara mai?” ⁶I piri lenmi, wakir a kabina maa i maari a iba na taara, pate. I kabina maa ia i laana baboura anundiat maani ma i laana lolo inoi, maa ia a tena walong. ⁷Baa Iesu i walangoro a pirpir maa anun Iudaas, i piri naa, “Maadek wa a tabuan mi, maa ia paam taa a pina-paam mi un iaaun kup anung bung na minaat. ⁸A kum iba na taara diat lalaaun ungaai ut ma muaat, iaku iaaun pang ki takum naa muaat.”

Diat wepaak kupi diat a aak doko Laasaro

⁹Baa a kor na taara ko ra taara Iudaia diat walangoroi naa Iesu kurong ia Betaania, diat waan urong. Wakir diat waan kup diat a babo Iesu ku, diat waan utkaai kupi diat a babo Laasaro, ia baa Iesu ia walaauun paai ko ra minaat. ¹⁰Io, a kum ngaala na tena wetabaar diat wepaak kupi diat a aak doko utkaai Laasaro. ¹¹Maa kabina un Laasaro mongoro na te Iudaia diat waan kon diat ma diat nurnur un Iesu.

Iesu i waan kup Ierusalem welaar ma ra king

(Mt 21:1-11; Mk 11:1-11; Lk 19:28-40)

¹²U ra bung namur a ngaala na kor na taara baa diat waan paat kup a lukaara na waan likaai, diat walangoroi naa Iesu kaai in waan ut unaanga Ierusalem. ¹³Io, diat lo paa a kum turun na baaibaai ma diat waan kupi diat a baraata Iesu mai. Ma diat kulkulaai lenbi, “Osaana! Daat a pir walaawa paa ia baa i waan paat u ra iaa ra Tadaaru! *Kele 118:25-26* Daat a pir walaawa paa a King anu ra taara Israael!”

[‡]12:5 Raa denaaria i welaar ma ra wedok anun raa muaana un raa bung na pinapam.

¹⁴ Iesu i ben paa a dongki, ma i ki taau nate uni, welaar ma ra Buk Taabu ia pir taai uni lenbi,

¹⁵ “A taara Sion, koku muaat burut.

Baboi, anumuaat king i waan paat,

i ki u ra naat na dongki.” *Saak 9:9*

¹⁶ A kum naat na wawer anun Iesu pa diat nunura lelei naa a kum utnaa mi di aa timu muga taai u ra Buk Taabu. Iaku baa Iesu ia ki u ra nuna minamaar, io, diat nunurai maraagaam naa di aa timu taa a kum utnaa mi un Iesu, ma di aa paam taa kaai a kum utnaa mi uni.

¹⁷ Mongoro na taara baa diat tur ungaai ma Iesu baa i wataa pari paa Laasaro ko ra babaang na minaat ma i walaau paai, diat maa diat wewapua waanwaan uni. ¹⁸ Ma mongoro na taara diat waan kupi diat a baraata Iesu, kabina maa diat aa walangoro taa a wewapua u ra utnaa na kakaian mi. ¹⁹ A kum Parisaiao diat pirpir wetwetalai karom diat naa, “Muaat baboi, pa daat a paam laar paa ta utnaa baa daat nem na paami uni. Maa a taara ko ra rakraakan buaal raap diat aa murmuri.”

A taara Grik diat nem na babo Iesu

²⁰ Raa kum te Grik kaai diat waan unaanga Ierusalem u ra lukaara na waan likaai, kupi diat a lotu. ²¹ Ma diat waan karom Pilipo, a te Betsaaida. Betsaaida a taamaan u ra papaar Gaalilaia. Ma diat piri taana naa, “Le, miaat nemi naa mi-aat a babo Iesu.” ²² Pilipo i waan ma i wapua Aanderiaas, io, diaar waan ma diaar wapua taa Iesu. ²³ Ma Iesu i piri taan diaar naa, “A pakaana bung ia waan paat baa din maar a Natu ra Muaana. ²⁴ Iaa pir a lingtatuna taa muaat, baa in waina wit pa in puka taau u ra pia ma pa in maat paa, in taana taau lenut-maa, raain ku. Iaku baa in maat paa, in wa ta mongoro na waina. ²⁵ Ia baa

i maari aakit anuna lalaaun, in wirua, ma ia baa pa i maari baat anuna lalaaun main u ra rakraakan buaal, in paam koto a lalaaun kup a lalaaun takum. ²⁶ Baa te i nemi naa iaau anuna Tadaaru, koina baa in murmur iaau, ma ia anung tultul ma in ki ungaai ma iaau u ra pakaana baa ang ki iaai. Baa te i taraam karom iaau, Tamaang in wangaala paai.

Iesu i pirpir u ra nuna minaat

²⁷ “Mari anung lalaaun i mawaat aakit. Aawa maa ang piri? Lelawaai, ang piri lenbi, “Tamaang, un walaau iaau ko ra pakaana bung mi”? Pate, pang aaring lenmi, maa mi ut ia a kabina baa iaau waan paat kupi urin, baa ang kariaana a ngunungut u ra bung mi. ²⁸ Tamaang, un wangaala paa a iaam!”

Io, in ingaan raa taanginaanga u ra maawa i piri lenbi, “Iaa aa wangaala taai, ma ang wangaalai balet ut.” ²⁹ A kor na taara baa diat tur matira diat walangoroi. Ma raa taara diat piri naa a pakpagur, ma raa taara kaai diat piri naa, “Raa aangelo maa i pirpir karomi.” ³⁰ Iaku Iesu ut i piri naa, “In ingaai mi wakir i pirpir kupi in waraau iaau, kupi in waraau muaat ut. ³¹ A pakaana bung mi din naagagon a rakraakan buaal, mi ut din lu wa a tadaaru i ra rakraakan buaal. ³² Iaku iaau, baa din watur tato pa iaau taanga min napia unaanga nate, ang aal paa a taara raap karom iaau.”[¶] ³³ I piri lenmi kupi in pir palaai naa in maat lelawaai.

³⁴ Ma a kor na taara maa diat piri taana naa, “Miaat walangoroi ko ra Buk na Naagagon lenbi naa, Kaarisito in ki takum. Aawa kabina u piri naa din lo tato paa a Natu ra Muaana unaanga nate? Woi maa Natu ra Muaana?” ³⁵ Iesu i piri taan diat naa, “A kaapa pa in ki iwan ma karom muaat. Muaat a waan

[¶]12:32 Iesu i pirpir na pidik u ra nuna minaat u ra bolo.

taltalili baa a kaapa i ki utbaai karom muaat, namur a baboto in pulu baat muaat. Ia baa i waanwaan u ra baboto pa i nunurai naa in waan uwaai. ³⁶Baa a kaapa i ki utbaai karom muaat, muaat a nurnur uni, kupi muaat a kum natu ra kaapa.” Baa Iesu ia pir araap taa a pирpir mi, i waan ino paa kon diat.

Raa taara Iudaia pa diat nurnur un Iesu

³⁷Iesu ia paam taa mongoro na utnaa na kakaian namataandiat, iaku maa pa diat nurnur uni, ³⁸kupi a pирpir baa a propet Aaisaia i pирpir taau uni in waan paat lingtatuna. I piri lenbi,

“Tadaaru, woi i nurnur u ra kum utnaa baa miaat piri?

Ma woi maa di aa waiaa taa a dekdek i ra Tadaaru taana?” *Aais 53:1*

³⁹⁻⁴⁰Ma ia pir taai kaai lenbi,

“God ia wapula baat wa a mataandiat, ma ia balbalaat baat wa a nuknukindiat, kupi koku diat babo ma ra mataandiat, ma koku diat nunura lelei u ra nuknukindiat,

ma pa diat a tapuku karom iaau,

kupi ang walaapun pa diat.” *Aais 6:10*

Bari ia a kabina baa pa diat nurnur.

⁴¹Aaisaia i piri lenbi maa kabina ia babo muga wa a minamaar anun Iesu, ma i pирpir uni.

⁴²Ma mongoro na taara diat nurnur un Iesu. Raa kum mukmuga kaai ko ra taara Iudaia diat nurnur, iaku pa diat pирpir kaapa uni, kaduk a kum Parisaiao diat a turbaat wa diat ko ra kum ruma na lotu. ⁴³Diat baa diat nurnur pa diat pирpir kaapa uni kabina maa diat nem ku a pir walaawa anu ra taara karom diat, ma pa diat nuk paa a pir walaawa anun God karom diat.

A kum pирpir anun Iesu in naagagon a taara

⁴⁴Iesu i pирpir ma ra ina ngaala na ingaana lenbi, “Ia baa i nurnur un iaau, wakir i nurnur ku un iaau, i nurnur utkaai un ia baa i tula wa iaau urin.

⁴⁵Ma ia baa i babo iaau, ia babo taa ia baa i tula wa iaau urin. ⁴⁶Iaau aa

waan paat urin u ra rakrakaan buaal we-laar ma ra kaapa, kupi ia baa i nurnur un iaau, pa in ki u ra baboto. ⁴⁷Baa te

i walangoro anung kum pирpir ma pa i murmuri, iaau pang naagagoni. Maa

pa iaau waan paat kupi ang naagagon a rakrakaan buaal, iaau waan paat ku

kupi ang walaauuni. ⁴⁸Ia baa pa i nem iaau ma pa i taraam u ra nung kum pир-

pir, anung kum pирpir ut maa diat a naagagoni u ra tintinip na bung. ⁴⁹Maa a

kum pирpir baa iaau aa pir tataai wakir anung, Tamaang ut i tula wa iaau mai

urin kupi ang piri ma ang wewapua uni. ⁵⁰Ma iaau nunurai naa anuna wetulaa i

taar a lalaapun takum. A kum utnaa iaau piri, Tamaang i tula wa iaau mai kupi ang piri.”

Iesu i gi a kum kaki ra nuna kum naat na wawer

13 Baa ia marawaai a lukaara na waan likaai, Iesu i nunurai naa ia marawaai kupi in waan ma ko ra rakrakaan buaal, ma in waan karom Tamaana. I maari aakit anuna taara baa diat ki u ra rakrakaan buaal, ma mi i waiaa anuna ngaala na maarmaari karom diat, a maarmaari baa pa ta tuktukina.

²U ra marum, Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat wangaan ungaai. Namuga taa ra nundiat winangaan, Saataan ia ruk taau un Iudaas Iskaariot, a natun Simon, kupi in wagu taa Iesu. ³Iesu i nunurai naa Tamaana ia taar araap taa a dekdek karomi kupi in naagagon a kum utnaa raap mai, ma i nunurai naa i waan

paa ut kon God, ma in waan talili balet karom God. ⁴Io, i tur paa ko ra winangaan, i rakaan wa anuna raa ina maalu baa i burung baat anuna minong mai, i lo paa a taaol ma i do paai uni. ⁵I labo paa a palaa u ra dis, ma i gi a kum kaki ra nuna kum naat na wawer mai, ma i upa magege diat ma ra taaol baa i do paai uni.

⁶Baa i waan karom Simon Petero, Petero i piri taana naa, “Aai, Tadaaru, ui maa un gi a ru kaking?” ⁷Iesu i baalui naa, “A utnaa mi iaau paami pa u nunurai, iaku namur un nunurai.” ⁸Petero i piri naa, “Koku! Koku u gi a ru kaking.” Iesu i baalui naa, “Baa pang gi a ru kakim, ui wakir raa kon iaau.”

⁹Simon Petero i baalui naa, “Tadaaru, baa un gi a ru kaking, koina baa un gi utkaai a ru limaang ma ra in loring!”

¹⁰Iesu i piri taana naa, “Ia baa ia rariu paa, a panina raap ia gomgom, din gi taa maku a ru kakina. Muaat, muaat aa gomgom, iaku wakir muaat raap.” ¹¹Iesu ia nunura ia baa in wagu taai, maa ia a kabina baa i piri naa, “wakir muaat raap muaat gomgom.”

¹²Baa ia gi taa a kum kakindiat, i ung paa balet anuna ina maalu baa i rakaan wai, i ki ma i tiri diat naa, “Muaat nunura ut a utnaa mi iaau paami un muaat?” ¹³Muaat waatung iaau baa ‘Tena Wawer’ ma ‘Tadaaru’. I takado ut anumuaat wawaatung, a iaang ut maa. ¹⁴Iaau anumuaat Tadaaru ma Tena Wawer, iaau aa gi taa a kum kakimuaat, i koina kupi muaat kaai muaat a laana gi wetwetalaai a kum kakimuaat. ¹⁵Iaau aa paam taa a walawalar mi karom muaat, i koina kupi muaat kaai muaat a paami lenmi iaau paami. ¹⁶Iaau pir a lingtatuna taa muaat, a tultul pa i ngaala taa ra nuna tadaaru. Ma ia baa di tultulai pa i ngaala taan ia baa i wetulaa. ¹⁷Baa muaat nunura a kum utnaa mi iaau pir

taai taa muaat, ma muaat a paam diat, muaat a daan.

¹⁸“Pa iaau pirpir un muaat raap, iaau nunura diat ut baa iaau pilak pa diat. Iaku din paam ot paa ut a utnaa baa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, ‘A muaana baa mir wangaan ungaai mai, in tapuku taau balet un iaau, ma in paa gulgul iaau.’ *Kele 41:9*

¹⁹Iaau wapua muga ta muaat u ra utnaa mi baa in waan paat, kupi baa ia waan paat, muaat a nurnur baa iaau, iaau ut maa. ²⁰Iaau pir a lingtatuna taa muaat, baa te i gaaiia paa te baa iaau tula wai, i gaaiia pa iaau ut. Ma te baa i gaaiia pa iaau, i gaaiia pa ia utkaai baa i tula wa iaau urin.”

Iesu i pirpir un ia baa in wagu taai

(Mt 26:20-25; Mk

14:17-21; Lk 22:21-23)

²¹Baa Iesu ia pir taai lenmi, i kariaana a ngaala na mawaat u ra niono, ma i pir apuaanai naa, “Iaau pir a lingtatuna taa muaat, raa kon muaat in wagu ta iaau.” ²²A kum naat na wawer diat babo wetwetalaai diat, iaku pa diat nunurai naa woi kon diat maa i pir a pirpir mi uni. ²³Raa naat na wawer i ki marawaai taau karom Iesu. A naat na wawer mi Iesu i nemnem aakiti. ²⁴Simon Petero i pet kilang paa a naat na wawer maa kupi in tiri Iesu naa, “Woi kon daat maa i pir a pirpir mi uni?” ²⁵A naat na wawer maa i malaa karom Iesu ma i tiri naa, “Tadaaru, woi kon miaat maa u pir a pirpir maa uni?” ²⁶Iesu i baalui naa, “Ia baa ang puk paa a pakaana bred u ra dis ma ang taari taana, ia ut maa.” Io, i puk paa a pakaana bred, ma i taari karom Iudaas Iskaariot, natun Simon. ²⁷Baa Iudaas i rakaan paa a bred kon Iesu, Saataan i ruk taau maut u ra in balaana. Iesu i piri taan Iudaas naa, “A utnaa baa u nem na paami un paam gagaai.” ²⁸Iaku pa te kon diat baa diat ki ungaai u ra winan-

gaan i nunurai naa aawa kabina baa Iesu i piri lenmaa karomi. ²⁹Kabina baa Iudaas i laana baboura anundiat maani, raa kum naat na wawer diat nuki naa Iesu i wapuai kupi in kul ta utnaa diat iba kupi u ra lukaara. Raa kum naat na wawer kaai diat nuki naa Iesu i wapuai kupi in tabaara a kum iba na taara ma ta utnaa.

³⁰Baa Iudaas ia rakaan paa a pakaana bred, i pari paa maut. Maa ia marum.

A matakina naagagon

³¹Baa Iudaas ia waan paa, Iesu i piri taan diat naa, “Mi din maar a Natu ra Muaana, ma God kaai in lo a minamaar uni. ³²Baa God in lo a minamaar uni, God kaai in taar a minamaar karom Natu ra Muaana. Mi God in taari taana.

³³“A kum teptepaang, mi pang ki iwan ma karom muaat. Muaat a baatbaat kup iaau. Welaar ma iaau aa pir taai taa ra kum te Iudaia, mi ang piri bulung taa muaat naa, ‘Pa muaat a waan laar paai u ra taamaan baa ang waan iaai.’ ³⁴Mi iaau taar a matakina naagagon karom muaat naa, muaat a maari wetwetalaai muaat. Welaar ma iaau maari muaat, muaat kaai muaat a maari wetwetalaai muaat. ³⁵Baa muaat maari wetwetalaai muaat, a taara raap diat a nunurai naa muaat anung kum naat na wawer.”

Iesu i pirpir muga un Petero baa in weoro koni

*(Mt 26:31-35; Mk
14:27-31; Lk 22:31-34)*

³⁶Simon Petero i tiri naa, “Tadaaru, un waan uwaai?” Iesu i baalui naa, “A taamaan baa ang waan kupi, pa un waan laar paai iaai mi, iaku namur un murmur iaau.” ³⁷Petero i piri taana naa, “Tadaaru, aawa kabina baa pang murmur ui mi? Pa iaau burut baa ang maat un ui.” ³⁸Iesu i baalui naa, “Lelawaai, a lingtatuna ut maa u piri naa un maat

un iaau? Iaau pir a lingtatuna taam, baa a kareke pa in kurkurekatuk utbaai, un weoro tula pakaan naa pa u nunura iaau.”

Iesu ia a aakapi

14 Iesu i piri taan diat naa, “Koku i laklagon a nuknukimuaat, muaat a nurnur un God, ma muaat a nurnur kaai un iaau. ²Mongoro na kukur ra ruma u ra ruma anung Tamaang. Baa pate, ang wapua muaat utkaai uni. Io, mi ang waan kupi ang waninaar taa a pakaana kup muaat. ³Baa iaau aa waninaar taa a pakaana kup muaat, ang waan talili balet, ma ang ben pa muaat karom iaau, kupi muaat kaai muaat a ki u ra taamaan baa iaau ki iaai. ⁴Muaat nunura ut aakapi kup a taamaan baa ang waan kupi.”

⁵Tomaas i piri taana naa, “Tadaaru, pa miaat nunura a taamaan baa un waan kupi, ma miaat a nunura lelawaai a aakapi kupi?” ⁶Iesu i baalui naa, “Iaau a aakapi, ma iaau a lingtatuna, ma iaau a lalaaun. Pa te in waan karom Tamaang un ta aakapi ingen, un iaau ku. ⁷Baa muaat nunura mulu iaau, muaat a nunura kaai Tamaang. Io, mi muaat aa nunurai, ma muaat aa baboi.” ⁸Pilipo i piri taana naa, “Tadaaru, un waiaa taa Tamaam karom miaat, bi ku ia maa mi-aat nemi.” ⁹Iesu i baalui naa, “Pilipo, iaau aa ki iwan ungaai ma muaat, ma pa u nunura iaau utbaai? Ia baa i babo iaau, ia babo taa Tamaang. Aawa kabina u piri naa ang waiaa taa Tamaang karom muaat? ¹⁰Pa u nurnur naa iaau ki un Tamaang, ma Tamaang i ki un iaau? A kum pirpir baa iaau piri taa muaat, wakir anung. Tamaang baa i ki un iaau i paam anuna pinapaam. ¹¹Muaat a nurnur un iaau baa iaau piri naa iaau ki un Tamaang, ma Tamaang i ki un iaau. Baa pa muaat nurnur u ra nung pirpir, muaat

a nurnur ku un iaau kabina u ra kum utnaa na kakaian baa iaau paami.

¹²“Iaau pir a lingtatuna taa muaat, ia baa i nurnur un iaau, in paam a kum utnaa welaar ma iaau laana paami, ma in paam a kum ngaala na pina-paam taa ra kum pinapaam iaau aa paam taai, kabina maa ang waan karom Tamaang. ¹³Ma a kum utnaa raap baa muaat aaring i u ra iaang, ang paam ot paai, kupi Tamaana in lo a minamaar un Natuna. ¹⁴Baa muaat aaring kup ta utnaa u ra iaang, ang paam ot paai.

Iesu i piri naa in tula pari wa a Takado na Nion

¹⁵“Baa muaat maari iaau, muaat a taraam u ra nung kum wetulaa. ¹⁶Ma ang aaring Tamaang, ma in tula wa bulung a Tena Wewaraaut karom muaat, kupi in ki takum karom muaat, a Takado na Nion, ia baa in wapuaana a lingtatuna. ¹⁷A taara ko ra rakraakan buaal pain diat a nemi, kabina pa diat a babo lelei ma pa diat a nunurai. Iaku muaat, muaat nunura a Tena Wewaraaut maa kabina i ki ungaai ma muaat ma in ki un muaat. ¹⁸Baa ang waan kon muaat, pa muaat a ki na naat na walaa, ang waan talili balet ku karom muaat.

¹⁹“Pa in welwelik ma, baa a taara ko ra rakraakan buaal pa diat a babo iaau ma. Iaku muaat, muaat a babo iaau. Kabina baa iaau lalaun, muaat kaai muaat a lalaun. ²⁰Baa a bung maa in waan paat, muaat a nunurai naa iaau ki un Tamaang, ma muaat kaai muaat ki un iaau, ma iaau ki un muaat. ²¹Ia baa i paam akoto anung kum wetulaa ma i taraam uni, ia maa i maari iaau. Ma Tamaang in maari, ma iaau kaai ang maari, ma ang waiaa iaau karomi.”

²²Judaas (wakir Judaas Iskaariot) i piri taan Iesu naa, “Tadaaru, aawa kabina baa un waiaa ta ui ku karom miaat, ma wakir karom a taara u ra rakraakan

buaal?” ²³Iesu i baalui naa, “Baa te i maari iaau, in taraam u ra nung kum wawer. Io, Tamaang in maari, ma mir ma Tamaang mir a waan karomi, ma mir a ki ungaai mai. ²⁴Ia baa pa i maari iaau, pa in taraam u ra nung kum wawer. Ma a kum pirpir baa muaat walangoroi wakir anung, anun Tamaang, ia baa i tula wa iaau urin.

²⁵“Iaau pir a kum utnaa mi taa muaat baa iaau ki utbaai karom muaat. ²⁶A Tena Wewaraaut, a Takado na Nion, baa Tamaang in tula wai u ra iaang, in wer muaat u ra kum utnaa raap, ma in wanuk taa balet a kum utnaa baa iaau aa pir taai taa muaat. ²⁷Iaau taar taa a maalmaal karom muaat, anung maalmaal maa iaau tabaara muaat mai. Pa iaau tabaara muaat welaar ma ra rakraakan buaal i wetabaar. Koku i laklagon a nuknukimuaat, ma koku muaat burut. ²⁸Muaat aa walangoro taai baa iaau aa pir taai taa muaat naa, ‘Ang waan paa ma ang waan talili balet karom muaat.’ Baa muaat maari iaau, io, muaat a gaai, maa ang waan karom Tamaang, maa ia i ngaala taang. ²⁹Iaau aa wapua amuga ta muaat u ra kum utnaa baa namur in waan paat, ma baa ia waan paat, muaat a nurnur.

³⁰“Pang pirpir liklik ma karom muaat, kabina a tadaaru i ra rakraakan buaal marawaai ma in waan paat. Pa ta dekedekina kupi in uwia pa iaau mai, ³¹iaku ang paam ot raap paa ut a kum utnaa baa Tamaang i tula wa iaau kupi ang paami, kupi a rakraakan buaal in nunurai naa iaau maari Tamaang. Muaat tur ma daat a waan.”

Iesu ut in diwaai na waain

15 Iesu i piri naa, “Iaau in diwaai na waain lingtatuna, ma Tamaang a tena baboura u ra wanua na waain. ²I bur kutu wa a kum gagagaang baa pa diat wa, ma i wagomgom diat baa diat

wa, kupi diat a wa mongmongoro na waindiat. ³Muaat aa gomgom kabina u ra pirpir baa iaau aa pir taai taa muaat. ⁴Muaat a lalaaun un iaau, ma iaau ang lalaaun un muaat. Welaar ma ra gagaana waain pa in wa baa ku baa pa i paraap u ra in diwaaina, lenkaai maa karom muaat, pa muaat a wa baa pa muaat lalaaun un iaau.

⁵“Iaau ut in diwaai na waain, ma muaat a kum gagagaang. Ia baa i lalaaun un iaau, ma iaau lalaaun uni, in wa mongoro na waina. Iaku baa muaat lalaaun ingen kon iaau, pa muaat a pet laar paa ta utnaa. ⁶Baa te pa i lalaaun un iaau, in welaar ma ra kum maraang na gagaana diwaai, baa din ong wa diat. Din ung ungaai diat, ma din ong ta diat u ra nguan, kupi diat a kupkup matira. ⁷Baa muaat lalaaun un iaau, ma anung pirpir in lalaaun un muaat, io, baa muaat a aaring iaau kup ta utnaa muaat nemi, din taari ut taa muaat.

⁸“Tamaang in lo a minamaar baa muaat wa mongoro na waimuaat, ma a waimuaat in waiaai naa muaat anung kum naat na wawer lingtatuna. ⁹Welaar ma Tamaang i maari iaau, iaau kaai iaau maari muaat. Muaat a lalaaun u ra nung maarmaari. ¹⁰Baa muaat taraam u ra nung kum wetulaa, muaat a lalaaun u ra nung maarmaari, welaar ma iaau, iaau taraam u ra kum wetulaa anun Tamaang, ma iaau lalaaun u ra nuna maarmaari.

¹¹“Iaau pir a kum pirpir mi taa muaat, kupi anung gaaiia in ki un muaat, ma anumuaat gaaiia in teng u ra numuaat lalaaun. ¹²Bi ia anung wetulaa karom muaat naa, muaat a maari wetwetalaii muaat, welaar ma iaau maari muaat. ¹³Baa te i ung wa anuna lalaaun kupi in maat u ra kum teptepaana, anuna maarmaari i ngaala aakit. Pa ta maarmaari anun te i welaar mai. ¹⁴Io, muaat a kum teptepaang baa muaat taraam u ra nung

kum wetulaa. ¹⁵Pang waatung muaat balet ma naa a kum tultul, maa a tultul pa i nunura a utnaa baa anuna tadaaru i paami. Iaku iaau waatung muaat naa a kum teptepaang, maa iaau aa pir araap taa a kum utnaa taa muaat baa iaau walangoroi kon Tamaang. ¹⁶Wakir muaat pilak pa iaau, iaau ut iaau pilak pa muaat. Ma iaau tula wa muaat kupi muaat a waan ma muaat a wa a waimuaat, ma a waimuaat in ki takum. Ma Tamaang in tabaara muaat ma ra kum utnaa raap muaat aaring kupi u ra iaang. ¹⁷Muaat a maari wetwetalaii muaat. Bi ia anung wetulaa karom muaat.

A taara ko ra rakrakaan buaal diat a milikuaana muaat

¹⁸“Baa a taara ko ra rakrakaan buaal diat a milikuaana muaat, muaat a nuk paai baa diat aa milikuaana muga ta iaau. ¹⁹Baa muaat anu ra rakrakaan buaal, io, a rakrakaan buaal in maari muaat welaar ma muaat anuna. Iaku muaat wakir anu ra rakrakaan buaal, maa iaau aa pilak pa muaat koni. Bi ia a kabina baa i milikuaana muaat. ²⁰Muaat a nuk paa a pirpir baa iaau aa pir taai taa muaat lenbi, ‘A tultul pa i ngaala taa ra nuna tadaaru.’ Baa diat baanaakaka iaau, diat a baanaakaka muaat kaai. Baa diat taraam u ra nung pirpir, diat a taraam kaai u ra numuaat pirpir. ²¹Diat a baanaakaka muaat kabina u ra iaang, maa pa diat nunura ia baa i tula wa iaau urin.

²²“Baa gun pang waan paat ma pang pirpir karom diat, io, pa din takuna diat u ra nundiat kum aakaina mangamangaan, ma diat a laangalaanga. Iaku mi, pa nundiat ta pirpir kupi diat a pir baat diat mai ko ra nundiat aakaina mangamangaan. ²³Ia baa i milikuaana iaau, i milikuaana utkaai Tamaang. ²⁴Baa gun pa iaau paam taa a kum utnaa na kaka-

ian naan diat baa pain te in paam laar paai, pa din takuna diat u ra nundiat kum aakaina mangamangaan ma diat a laangalaanga. Ma mi, diat aa babo taa a kum utnaa na kakaian baa iaau paami, iaku diat milikuaana ut mir raap ma Tamaang. ²⁵Di paami lenmi, kupi din paam ot paa a pirpir di aa timu taai u ra Buk na Naagagon baa, 'Diat milikuaana iaau, ma pa ta kabina.' *Kele 35:19*

²⁶"Ang tula wa a Tena Wewaraaut karom muaat kon Tamaang, ia a Takado na Nion baa in wapuaana a lingtatuna. Baa in waan paat in wewapua un iaau.

²⁷Ma muaat kaai muaat a wewapua un iaau, kabina muaat ki ungaai ma iaau ko ra turturpaai ra nung pinapaam tuk mi.

16 "Iaau pir a kum utnaa mi taa muaat kupi koku anumuaat nurnur in puka. ²Diat a turbaat muaat ko ra kum ruma na lotu. Namur a pakaana bung in waan paat, baa diat baa diat aak doko muaat, diat a nuki naa diat paam ut a pinapaam anun God. ³A taara diat a paam a kum utnaa mi karom muaat, kabina maa pa diat nunura mir ma Tamaang. ⁴Iaau pir taa a kum utnaa mi taa muaat, kupi baa a pakaana bung maa in waan paat, muaat a nunurai naa iaau aa wakatom muga ta muaat uni.

A pinapaam anu ra Takado na Nion

"Pa iaau pir a kum utnaa mi taa muaat u ra turturpaai ra nung pinapaam, kabina maa iaau ki ungaai utbaai ma muaat. ⁵Io mi, ang waan karom ia baa i tula wa iaau urin. Iaku maa pa te kon muaat i tiri iaau naa, 'Un waan uwaai?' ⁶Muaat tapunuk aakit baa iaau pir a kum utnaa mi taa muaat. ⁷Iaau pir a lingtatuna taa muaat naa, in koina karom muaat baa ang waan. Baa pang waan, a Tena Wewaraaut pa in waan paat karom muaat. Iaku baa ang waan, io, ang tula wai urin karom muaat.

⁸"Io, baa in waan paat, in waiaa a taara u ra rakrakaan buaal naa pa diat nunura lele a mangamangaan aakaina, ma ra mangamangaan na takado ma ra naagagon anun God. ⁹In waiaa diat naa baa pa diat nurnur un iaau, bi ia anundiat aakaina mangamangaan. ¹⁰Ma in waiaa diat kaai naa iaau ut a kabi ra takado na mangamangaan, maa ang waan karom Tamaang ma pa muaat a babo iaau balet ma. ¹¹Ma in waiaa diat kaai naa God ia naagagon taa a tadaaru i ra rakrakaan buaal, ma ia uwia paai.

¹²"Mongoro na utnaa baa ang piri taa muaat, iaku pa i tale muaat utbaai kupi muaat a nunura lelei. ¹³Baa a Takado na Nion baa i wapuaana a lingtatuna in waan paat, in wakaapa muaat u ra kum lingtatuna raap un God. Maa a kum pirpir baa in piri wakir anuna, in pir ku a kum pirpir baa i walangoroi, ma in wapua muaat u ra kum utnaa baa in waan paat namur. ¹⁴In taar a minamaar karom iaau, baa i lolo paa anung pirpir, ma in wapua muaat uni. ¹⁵A kum utnaa raap baa anun Tamaang, anung, maa ia kabina baa iaau piri naa a Takado na Nion in lolo paa anung pirpir ma in wapua muaat uni.

A tapunuk ma ra gaايا

¹⁶"Pa in iwan ku, ma pa muaat a babo iaau ma. Ma pa in iwan balet ku, muaat a babo iaau balet." ¹⁷Anuna raa kum naat na wawer diat tiri wetweta-lai diat naa, "Aawa kukuraai ra nuna pirpir mi baa i piri naa, pa in iwan ku ma pa daat a baboi ma, ma pa in iwan balet ku daat a baboi balet? Ma i piri kaai lenbi, 'Kabina ang waan karom Tamaang'. ¹⁸Aawa kukuraaina maa i piri naa 'pa in iwan'? Pa daat nunura a utnaa mi i pirpir uni!"

¹⁹Iesu i nunurai naa diat nem na tiri, io, i piri karom diat, "Iaau piri naa, 'Pa in iwan ku baa pa muaat a babo iaau

ma, ma pa in iwan balet ku muaat a babo iaau balet. ' Mi ia a pirpir baa muaat tiri wetwetalaai muaat uni? ²⁰ Iaa u pir a lingtatuna taa muaat, muaat a tapunuk ma muaat a taangi, iaku a rakrakaan buaal in gaai. Muaat a tapunuk, iaku namur din kaaana anumuaat tapunuk ma ra gaai. ²¹ A tabuan baa i marawaai kupi in babuta, i tapunuk kabina maa i kariaana a ngunungut. Iaku, baa ia babuta paa, i gaai, maa ia buta taa a naat urin u ra rakrakaan buaal, ma anuna tapunuk i raap. ²² Lenkaai maa karom muaat, mi muaat tapunuk, iaku ang babo muaat balet, ma muaat a gaai. A mangaana gaai mi, pa te in pet laar paai kupi in rakaan wai kon muaat.

²³ "U ra bung maa, pa muaat a tiri iaau balet ma un ta utnaa. Iaa u pir a lingtatuna taa muaat, Tamaang in tabaara muaat ma ra kum utnaa baa muaat aaring koni u ra iaang. ²⁴ Tuk mi, pa muaat aaring utbaai kup ta utnaa u ra iaang. Iaku namur muaat a aaraaring ma din tabaara muaat, kupi anumuaat gaai in teng u ra numuaat lalaaun.

Iesu i uwia paa a rakrakaan buaal

²⁵ "Iaa u pir a kum utnaa mi taa muaat u ra kum pirpir welwelaar, iaku a pakaana bung in waan paat baa pang pirpir balet ma karom muaat ma ra pirpir welwelaar, ang wapua kaapa mulu muaat ma un Tamaang. ²⁶ U ra kum bungbung maa, muaat a aaraaring u ra iaang. Pa iaau piri naa ang aaring Tamaang kupi in waraaut muaat, ²⁷ maa Tamaang ut i maari muaat. I maari muaat kabina muaat maari iaau, ma muaat nurnur baa iaau waan paat kon God. ²⁸ Iaa u aa waan paa kon Tamaang, ma iaau waan urin u ra rakrakaan buaal. Ma mi, ang waan ma ko ra rakrakaan buaal, ang waan balet kup Tamaang."

²⁹ Anuna kum naat na wawer diat piri taana naa, "Mi pa u pirpir ma ma ra

pirpir welwelaar, u pirpir kaapa mulu maraagaam. ³⁰ Mi miaat nunurai naa u nunura a kum utnaa raap. Pa u iba kup te in tiri ui ma ta wetiri, maa u aa nunura a nuknukimiaat raap. Mi miaat nurnur maraagaam baa u waan paa ut kon God." ³¹ Iesu i piri taan diat naa, "Ni, muaat nurnur maraagaam? ³² A pakaana bung in waan paat, ma mi ia waan paat, baa din lu werweraana wa muaat kon iaau, ma muaat a waan werweraan kup anumuaat kum taamtaamaan, ma iaau maku ang ki. Iaku wakir iaau ku maa ang ki, mir ut ma Tamaang.

³³ "Iaa u pir a kum pirpir mi taa muaat kupi muaat a lalaaun un iaau, ma muaat a paam akoto a maalmaal. Main u ra rakrakaan buaal, muaat a kariaana a mawaat. Iaku koku muaat burut, maa iaau aa uwia paa a rakrakaan buaal."

Iesu i aaraaring u ra nuna kum naat na wawer

17 Baa Iesu ia pir araap wa a kum pirpir mi, i babo tato unaanga u ra maawa, ma i piri naa, "Tamaang, a pakaana bung ia waan paat, un taar a minamaar karom Natum, kupi Natum in taar a minamaar karom ui. ² U taar taa a naagagon taang kup a taara raap, kupi ang taar a lalaaun takum karom diat raap baa u taar ta diat taang. ³ Bi ia a lalaaun takum baa a taara diat a nunura ui, baa ui ku a God lingtatuna, ma diat a nunura kaai Iesu Kaarisito, baa u tula wai urin. ⁴ Iaa u aa waiaa taa a minamaarim min u ra rakrakaan buaal, baa iaau paam ot paa a kum pina-paam baa u tula wa iaau mai kupi ang paami. ⁵ Tamaang, mi un taar a minamaar taang, baa ang ki ungaai balet ma ui. A minamaar maa namuga iaau ki uni ungaai ma ui, baa pa di waki utbaai a rakrakaan buaal.

⁶ "Diat baa u aa pilak pa diat ko ra rakrakaan buaal, ma u taar ta diat taang,

iaau aa pir waiaa ta ui taan diat. Diat anum ma u taar ta diat taang, ma diat aa taraam u ra num kum pirpir. ⁷ Mi diat aa nunurai naa a kum pirpir raap u taar taai taang, i waan paat lingtatuna paa ut kon ui. ⁸ Iaa u aa wapua ta diat u ra kum pirpir u taar taai taang, ma diat aa taraam uni. Ma diat nunurai naa iaau waan paa ut kon ui, ma diat aa nurnur baa ui ut u tula wa iaau urin.

⁹ “Mi iaau aaraaring un diat. Wakir iaau aaraaring u ra taara ko ra rakrakaan buaal, iaku iaau aaraaring un diat baa u taar ta diat taang, kabina maa diat anum. ¹⁰ Diat baa anung, diat anum utkaai, ma diat baa anum, diat anung utkaai. Ma din babo anung minamaar un diat. ¹¹ Mi ang waan karom ui, pang ki iwan balet ma u ra rakrakaan buaal, iaku diat, kuri utbaai diat u ra rakrakaan buaal. Tamaang u gomgom aakit, un baboura baat diat ma ra dekdek i ra iaam, a iaam baa u taar taai taang, kupi diat a raa ku, welaar ma ui ma iaau, daar raa ku. ¹² Baa iaau ki ungaai ma diat, iaau baboura baat diat ma ra dekdek i ra iaam, a iaam baa u taar taai taang. Iaau baboura baat diat, ma pa te kon diat i wirua. Raa ot ku in wirua, Iudaas, ia baa a natu ra winirua takum. Lenmaa, a pirpir di aa timu taai u ra Buk Taabu in waan paat lingtatuna.

¹³ “Mi ang waan karom ui, iaku iaau pir a kum pirpir mi baa iaau ki utbaai main u ra rakrakaan buaal, kupi anung ngaala na gaai in wateng anundiat lalaaun. ¹⁴ Iaau aa pir taa anum kum pirpir taan diat, ma a rakrakaan buaal i milikuaana diat, kabina wakir balet ma diat taanga min u ra rakrakaan buaal, welaar ma iaau kaai, wakir iaau taanga min u ra rakrakaan buaal. ¹⁵ Pa iaau aaring ui kupi un rakaan wa diat ko ra rakrakaan buaal, pate. Iaku iaau aaring ui kupi un baboura baat diat ko ra Tena Aakaina. ¹⁶ Wakir iaau taanga min

u ra rakrakaan buaal, io, diat kaai wakir diat taanga min u ra rakrakaan buaal. ¹⁷ Anum pirpir i lingtatuna. Un wogomgom diat ma ra num lingtatuna na pirpir kupi diat anum taara mulu. ¹⁸ Welaar ma u tula wa iaau urin u ra rakrakaan buaal, lenkaai maa iaau tula wa diat u ra rakrakaan buaal. ¹⁹ Iaau taar ta iaau taam, kupi diat kaai diat a gomgom ma ra num lingtatuna na pirpir kupi diat anum taara mulu.

²⁰ “Wakir iaau aaraaring ku un diat, iaau aaraaring utkaai un diat baa namur diat a nurnur un iaau, baa a kum tena nurnur diat a wewapua un iaau. ²¹ Iaau aaraaring baa diat raap baa diat nurnur un iaau, diat a raa ku. Tamaang, welaar ma u ki un iaau ma iaau ki un ui, i koina baa diat ma daar, daat a raa ku, kupi a taara u ra rakrakaan buaal diat a nurnur naa u tula wa iaau urin. ²² Iaau taar taa a minamaar taan diat, a minamaar baa u taar taai taang, kupi diat a raa ku, welaar ma daar, daar raa ku. ²³ Iaau ki un diat, ma ui kaai u ki un iaau, kupi diat a raa maku, kupi a taara u ra rakrakaan buaal diat a nunurai kaai naa u tula wa iaau urin, ma diat a nunurai naa u maari diat welaar ma u maari iaau.

²⁴ “Tamaang, iaau nemi naa diat baa u aa taar ta diat taang, diat a ki ungaai ma iaau u ra taamaan baa ang ki iaai, kupi diat a babo anung minamaar, a minamaar u taar taai taang, kabina u maari iaau namuga utbaai baa pa di waki utbaai a rakrakaan buaal. ²⁵ Tamaang, ui a Tena Takado, a taara u ra rakrakaan buaal pa diat nunura ui, iaku iaau, iaau nunura ui, ma anung taara na wawer diat nunurai naa u tula wa iaau urin. ²⁶ Iaau aa pir waiaa ta ui karom diat, ma pang ngo ma ra wewapua karom diat, kupi diat a nunura ui, ma a maarmaari baa u maari iaau mai, in ki karom diat ma iaau ang ki un diat.”

Diat baat kup Iesu

(Mt 26:47-56; Mk
14:43-50; Lk 22:47-53)

18 Baa Iesu ia aaraaring paa, i ben paa anuna kum naat na wawer, ma diat waan bolo u ra naat na daanim Kedron. Baa diat waan bolo, diat waan ruk un raa wanua na diwaai na oliwa. ²Iudaas, ia baa i wagu taa Iesu, i nunura a wanua maa, kabina mongoro na pakaan Iesu ma ra nuna kum naat na wawer diat laana waan ungaai iaai. ³Io, Iudaas i muga paa a kum tena wineium anu ra taara Rom, ma ra kum tena baboura ko ra ruma na wetabaar. A kum ngaala na tena wetabaar ma ra kum Parisaiao diat tula wa diat. Diat lo a kum utnaa na wineium, a kum laam ma ra kum utnaa baa i kup baa diat ulu aara diat mai.

⁴Iaku Iesu ia nunura a kum utnaa raap baa in waan paat karomi, io, i waan karom diat ma i tiri diat naa, “Woi maa muaat baat kupi?” ⁵Diat baalui naa, “Iesu a te Naasaret.” Iesu i piri naa, “Mi ut iaau.” Ma Iudaas, a tena wawagu kuraa ut i tur ungaai ma diat. ⁶Baa Iesu i wapua diat naa, “Mi ut iaau,” diat ki wewa unamur, ma diat katuk unapia. ⁷Iesu i tiri diat balet naa, “Woi maa muaat baat kupi?” Diat baalui naa, “Iesu a te Naasaret.” ⁸Iesu i baalu diat naa, “Iaau aa pir taai taa muaat naa, mi ut iaau. Baa muaat baat ut kup iaau, io, muaat a maadek wa diat bi diat a waan.” ⁹Baa Iesu i piri lenmi di paam ot paa a pirpir baa ia pir taai naa, “Tamaang, diat raap baa u taar ta diat taang, pa te kon diat i wirua.”

¹⁰Simon Petero i lo ut anuna in liwan na wineium. I aalum paai ma i pakaat kutu wa ina ot na talingan Maalko.

Maalko, ia raa tultul anu ra mukmuga na tena wetabaar karom God. ¹¹Iesu i piri taan Petero naa, “Waruk balet anum in liwan u ra baana. Lelawaai, pang paam ot paa a pinapaam baa Tamaang i taar taai taang?”

Diat ben paa Iesu karom Aanaas

¹²A kum tena wineium taangirong Rom ungaai ma ra nundiat mukmuga, ma ra kum tena baboura ko ra ruma na wetabaar anu ra taara Iudaia, diat paam akoto paa Iesu, ma diat wi paa a ru limaana. ¹³Ma diat ben mugai karom Aanaas, ia baa diaar nimuna ma Kaaiapaas, a mukmuga na tena wetabaar karom God u ra kilaala maa.[§] ¹⁴Kaaiapaas, ia baa i piri karom a kum te Iudaia naa i koina baa te in maat baat a taara raap.

A mugaana weoro anun Petero

(Mt 26:69-70; Mk
14:66-68; Lk 22:55-57)

¹⁵Simon Petero ma raa naat na wawer kaai diaar murmur Iesu. Ma a mukmuga na tena wetabaar i nunura wakaak a naat na wawer baa diaar weur ma Petero. A naat maa i ruk ungaai ma Iesu unaanga u ra pakaan anu ra tena wetabaar maa. ¹⁶Petero kuraa utbaai i turtur nataamaan naa ra bonanaaka. Io, a naat na wawer baa a mukmuga i nunurai, i waan talili balet, ma i pirpir karom a taurara baa i baboura a bonanaaka, kupi in paapa aara paa Petero. ¹⁷A taurara baa i baboura a bonanaaka i tiri Petero naa, “Aai, ui kaai raa naat na wawer anu ra muaana mi, ni?” Petero i baalui naa, “Pate, iaau pate.”

¹⁸A bung na marum maa i madiring aakit. Io, a kum tultul ma ra kum tena baboura ko ra ruma na wetabaar diat

[§]18:13 Aanaas ma Kaaiapaas, diaar raap di waatung diaar naa a mukmuga na tena wetabaar karom God.

wakaa paa a nguan, diat tur lili paai ma diat maniri. Petero kaai i tur ungaai ma diat ma i manir.

Iesu i tur namataan Aanaas

(Mt 26:59-66; Mk 14:55-64; Lk 22:66-71)

¹⁹Aanaas, a mukmuga na tena wetabaar karom God i tiri Iesu u ra nuna kum naat na wawer, ma u ra kum wawer i wer a taara uni. ²⁰Iesu i baalui naa, "Iaau aa pipipir kaapa namataa ra taara raap, ma iaau laana wer diat u ra kum ruma na lotu ma u ra ruma na wetabaar baa a taara Iudaia diat laana waan ungaai iaai. Pa iaau wapua ino ta diat un ta utnaa. ²¹Aawa kabina baa u tiri iaau? Un tiri a taara baa diat laana walangoro iaau. Diat maa, diat nunura a kum utnaa baa iaau pipipir uni."

²²Baa Iesu ia pir taai lenmaa, raa ko ra kum tena baboura i paar a mataana, ma i piri taana naa, "Aawa kabina baa u baalu a pipir anu ra mukmuga na tena wetabaar lenmaa?" ²³Iesu i baalui naa, "Baa iaau aa waatung taa ta utnaa i raara, un pir akaapai karom a taara raap bi. Iaku baa a utnaa mi iaau piri i lingtatuna ut, aawa kabina baa u paar a mataang?" ²⁴Baa pa te utbaai i palaa a winiwi ko ra ru limaana, Aanaas i tula wai karom Kaaiapaas, ia kaai a mukmuga na tena wetabaar karom God.

Petero i weoro balet kon Iesu

(Mt 26:71-75; Mk 14:69-72; Lk 22:58-62)

²⁵Baa Petero kuraa utbaai i man-manir, diat tiri naa, "Aai, ui kaai raa ko ra nuna kum naat na wawer, ni?" Petero i weoro, i piri naa, "Pate, iaau pate." ²⁶Raa tultul anu ra mukmuga na tena wetabaar, a kakun ia baa Petero i pakaat kutu wa in talingaana, i piri naa, "Naapi ui ut duk, maa iaau babo ungaai ta mur ma Iesu inaanga u ra wanua na diwaai

na oliwa?" ²⁷Petero i weoro balet naa, "Pate." U ra pakaana bung ut maa, a kareke i kurkurekatuk.

Iesu i tur namataan Pilaato

(Mt 27:1-2, 11-14; Mk 15:1-5; Lk 23:1-5)

²⁸U ra malaana kinalik, di ben paa Iesu ko ra ruma anun Kaaiapaas kup a ngaala na ruma anun Pilaato, raa mukmuga ko ra mataanitu Rom. A kum te Iudaia pa diat nem na ruk u ra nuna ruma, maa diat aa wagogom pa diat kupi diat a wangaan u ra lukaara na waan likaai. Maa i taabu baa diat a ruk karom te baa wakir a te Iudaia. ²⁹Io, Pilaato i pari karom diat ma i tiri diat naa, "Aawa maa muaat takuna a muaana mi uni?" ³⁰Ma diat baalui naa, "Baa a muaana mi pa i paam ta niraara, pain miaat a taar taai taam kupi un naagagoni." ³¹Pilaato i piri karom diat naa, "Muaat a ben paai, ma muaat ut muaat a naagagoni welaar ma anumuaat naagagon." A kum te Iudaia diat piri taana naa, "Pa miaat paam akoto a naagagon kupi miaat a aak doko te." ³²A utnaa mi i waan paat kupi din paam ot paa a pipir anun Iesu, baa ia pir muga taai u ra nuna minaat.

³³Io, namur Pilaato i ruk balet, ma i wataa paa Iesu, ma i tiri naa, "Ui maa a king anu ra taara Iudaia?" ³⁴Iesu i baalui balet ku ma ra wetiri naa, "Lelawaai, ui ut u waatung iaau lenmaa, baa diat wapua ta ui ku un iaau?" ³⁵Pilaato i baalu Iesu naa, "Wakir iaau a te Iudaia. Anum taara ut ma ra kum ngaala na tena wetabaar karom God, diat ut maa diat taar ta ui taang kupi ang naagagon ui. Aawa maa u paam taai?" ³⁶Iesu i baalu Pilaato naa, "Anung mataanitu wakir taanga min u ra rakrakaan buaal. Baa gun anung mataanitu taanga min u ra rakrakaan buaal, anung kum tultul diat a weium baat iaau ko ra naagagon anu ra taara Iudaia. Iaku anung mataanitu wakir taanga min." ³⁷Io, Pilaato i tiri,

“I lingtatuna ut, ui maa a king?” Iesu i baalui naa, “I lingtatuna ut maa u piri naa iaau a king. Di buta iaau, ma iaau waan paat min u ra rakrakaan buaal, kupi ang wewapua u ra lingtatuna. Diat raap baa diat murmur a lingtatuna, diat walangoro in ingaang.”³⁸ Ma Pilaato i tiri Iesu naa, “Aawa maa a lingtatuna?”

Di mulaot wa Iesu kupi din aak waati u ra bolo

(Mt 27:15-31; Mk 15:6-20; Lk 23:13-25)

Baa Pilaato ia tiri taai lenmi, i pari balet karom a taara Iudaia. I piri taan diat naa, “Pa iaau tiri baraata paa anuna ta niraara.”³⁹ Iaku, raa mangamangaan iaau laana paami karom muaat, u ra kum kilakilaala raap u ra kum lukaara na waan likaai, iaau laana palaa wa raa karabus karom muaat. Lelawaai, muaat nemi naa ang palaa wa a ‘king anu ra taara Iudaia’ karom muaat?”⁴⁰ Diat baalui ma ra ngaala na ingaandiat naa, “Koku! Pa miaat nem Iesu. Palaa wa Baaraabaas!” Baaraabaas ia a ngaala na tena aakaina.

19 Io, Pilaato i wetulaa kupi diat a ben ingen paa Iesu ma din ramiai ma ra in aaru na wineium.² A kum tena wineium diat limaai paa in aaru i taar laklakono ma diat ung taai u ra in lorina welaar ma ra in kaeng, ma diat wamong taai ma ra in taar na maalu.**³ Diat waanwaan karomi, ma diat piri karomi naa, “Ui maa a king anu ra taara Iudaia!” Ma diat paarpaar a mataana.

⁴ Pilaato i pari balet ma i piri taan diat naa, “Muaat baboi, mi iaau ben apari taai namataamuaat, kupi muaat a nunurai naa, pa iaau baat paa anuna ta niraara.”⁵ Baa Iesu i pari, di aa waruk taa in aaru i taar laklakono u ra in lo-

rina, ma di aa wamong taai ma ra in taar na maalu. Pilaato i piri taan diat naa, “Muaat babo a muaana bi!”⁶ Baa a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma ra kum tena baboura ko ra ruma na wetabaar diat babo Iesu, diat piri ma ra ngaala na ingaandiat naa, “Aak waati u ra bolo! Aak waati u ra bolo!” Pilaato i piri balet taan diat naa, “Muaat a ben paai, kupi muaat ut muaat a aak waati u ra bolo. Pa iaau baat paa anuna ta niraara.”⁷ A kum te Iudaia diat baalui naa, “Anumiaat naagagon i lenbi, din aak dokoi, kabina i piri naa ia a Natun God.”

⁸ Baa Pilaato i walangoro a pirpir mi, i burut aakit.⁹ I ruk balet unaruma, ma i tiri Iesu naa, “Ui taangawaai ui?” Iaku maa Iesu pa i baalui.¹⁰ Pilaato i piri taana naa, “Aawa kabina maa pa u baalu iaau? Pa u nunurai naa iaau paam akoto a naagagon kupi ang walaangalaanga wa ui, baa ang aak waat ui u ra bolo?”¹¹ Iesu i baalu Pilaato naa, “Ui pa ta dekdekim un iaau, baa God pa in taar taa a naagagon taam taanginaanga nate. Iaku mi, ia baa i taar ta iaau taam kupi un naagagon iaau, anuna aakaina in aaka aakit taam.”

¹² Baa Iesu i pir taai lenmaa, Pilaato i walaari kupi in walaangalaanga wai. Iaku a kum te Iudaia diat pirpir dekdek karomi naa, “Baa un palaa wai, pa mur tepaana ma ma ra Kaaisaar! Maa te baa i kabaanga paai naa ia a king, i bubur a naagagon anu ra Kaaisaar.”^{††}¹³ Baa Pilaato i walangoro a kum pirpir mi, i ben apari paa Iesu unataamaan. Namur Pilaato i ki taau u ra kiki na naagagon u ra pakaana di waatungi u ra pirpir Ebraaio ma Gabaata, a kukuraaina naa di ung baat a pia ma ra kum waat-

**19:2 In kaeng ma ra in taar na maalu diaar babo welaar ma ra minong anu ra king.

††19:12 Kaaisaar ia a king anu ra mataanitu Rom, Pilaato i papaam ku natudaangi ra Kaaisaar.

waat. ¹⁴Baa in mage i aaklakua, Pilaato i piri taa ra taara Iudaia naa, “Muaat baboi, anumuaat king bari ia.” A utnaa mi i waan paat u ra bung namuga taa ra bung na lukaara na waan likaai. ¹⁵A taara Iudaia diat baalui ku ma ra ngaala na ingaandiat naa, “Aak dokoi! Aak dokoi! Aak waati u ra bolo!” Pilaato i tiri diat naa, “Muaat nemi naa ang aak waat anumuaat king u ra bolo?” A kum ngaala na tena wetabaar karom God diat baalui naa, “Kaaisaar ot ku maa anumi-aat king!” ¹⁶Io, Pilaato i taar taa Iesu karom a kum tena wineium, kupi diat a aak waati u ra bolo. Ma diat ben paa Iesu.

Di aak waat Iesu u ra bolo

(Mt 27:32-44; Mk
15:21-32; Lk 23:26-43)

¹⁷Io, Iesu i pari, i puak paa anuna bolo ma i waan kup a taamaan di waatungi ma “Pia na Lor,” ma u ra pirpir Ebraaio di waatungi naa Golgotaa. ¹⁸Io, matira, diat aak waati u ra bolo. Diat aak waat taa kaai raa ru muaana ungaai mai, u ra ru papaarina, ma Iesu i kete naliwan taan diaar.

¹⁹Ma Pilaato i timu a timtimu kupi din ungi nate u ra bolo. A timtimu maa i lenbi:

IESU A TE NAASARET, A KING ANU
RA TAARA IUDAIA.

²⁰Mongoro na taara Iudaia diat luk a timtimu mi, maa a wanua baa di aak waat Iesu u ra bolo iaai, i marawaai ku Ierusalem, ma di timu a timtimu mi u ra tula mangaana pirpir, a pirpir Ebraaio, Laatin ma Grik. ²¹A kum ngaala na tena wetabaar karom God diat piri taan Pilaato naa, “Koku u timui naa, ‘a King anu ra taara Iudaia’. Un timui ku naa, ‘A muaana mi i piri naa ia a king anu ra taara Iudaia.’” ²²Pilaato i baalu diat naa, “A timtimu baa iaau aa timu taai in lenutmaa.”

²³Baa a kum tena wineium diat aa aak waat taa Iesu u ra bolo, diat lo paa anuna kum maalu baa i burburung baat anuna minong mai, ma diat weraana paai un waat na tiniba, raaraa tena wineium anuna raa tiniba. Diat lo paa kaai anuna ina maalu baa i gopi. Ina maalu maa pa ta ingingit uni, raain kudulaana maalu ku. ²⁴A kum tena wineium diat pirpir wetwetalaai karom diat naa, “Koku daat rabaanai, daat a pilaai laaki kup woi na paan daat in lo paai.” Diat paami lenmaa kupi din paam ot paa a pirpir u ra Buk Taabu. I piri lenbi,

“Diat weraana anung kum maalu un diat, ma diat pilaai laaki kupi.” *Kele 22:18*
Bi ia a kum utnaa baa a kum tena wineium diat paami.

²⁵Naan Iesu i tur marawaai naa ra bolo anun Iesu, diat ungaai ma tenawawina, ma Maaria kaai a tabuan anun Kilopaas, ma Maaria Maagdalone. ²⁶Baa Iesu i babo naana diaar tur ungaai ma ra naat na wawer baa Iesu i nemnem aakiti, i piri taan naana naa, “Naang, baraa ia natumlik.” ²⁷I piri kaai taa ra naat na wawer maa naa, “Baraa ia naam.” Turpaai ut u ra bung maa, a naat na wawer mi i ben paa naan Iesu, kupi in ki u ra nuna ruma.

Iesu i maat

(Mt 27:45-56; Mk
15:33-41; Lk 23:44-49)

²⁸Iesu i nunurai naa ia paam raap wa a kum utnaa, io, i piri naa, “Iaau maruk.” I piri lenbi kupi in paam ot paa a pirpir baa di aa timu taai u ra Buk Taabu. ²⁹Raain palaa na waain baa i matitir i tur matira. Diat lo paa raa utnaa baa i laana lo koto a polo ma diat puk paai u ra waain maa. Diat ung paai u ra in diwaai di waatungi naa ina isop, ma diat tulaa tatoi unaanga kup a waan Iesu. ³⁰Baa Iesu ia dum paa a waain maa, i piri naa,

“Ia raap.” I lukun pari in lorina, ma i ung wa anuna lalaaun.

Di go a kabarein Iesu

³¹ A kum te Iudaia diat aaring Pilaato kupi in mulaaot baa din raapu bor taa a kum kakinditul, kupi ditul a maat gagaa, ma kupi din lo pari wa a paninditul ko ra tula bolo. A bung maa, a bung namuga taan raa ngaala na Bung Saabaat, ma pa diat nemi naa a paninditul in kete u ra bolo u ra Bung Saabaat. ³² Io, a kum tena wineium diat waan ma diat raapu bor a ru kaki ra mugaana muaana, ma namur raa paan diaar bulung baa di aak waat ungaai ditul ma Iesu un tula bolo. ³³ Iaku baa diat waan karom Iesu, diat baboi baa ia maat, io, pa diat raapu bor ma a ru kakina. ³⁴ Raa tena wineium i go maku a kabarein Iesu ma ra nuna bele, io, a gaap ma ra palaa i talabo pari maut koni.

³⁵ A naat na wawer baa i babo a kum utnaa mi, i wewapua uni kupi muaat kaai muaat a nurnur. A utnaa mi i pirpir uni i lingtatuna, maa ia ut ia nunurai naa i lingtatuna. ³⁶ Di paam a kum utnaa mi kupi din paam ot paa a pirpir baa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, “Pa din raapu bor taa ta urina.” *Kele 34:20*

³⁷ Di paam ot paa kaai a pirpir na Buk Taabu lenbi, “Diat a bababo ia baa diat go taai.” *Saak 12:10*

Di waruk a minaatin Iesu u ra babaang na minaat

(*Mt 27:57-61; Mk 15:42-47; Lk 23:50-56*)

³⁸ Namur, Iosep a te Aarimaatia i aaring Pilaato kup a minaatin Iesu. Maa ia kaai raa naat na wawer baa i murmur ino ku Iesu, kabina i burutaana raa kum te Iudaia. Ma Pilaato i mulaaot taai kupi in waan ma in palaa pari paa a minaatin Iesu. ³⁹ Nikadimo, ia baa namuga i waan karom Iesu un raa bung na marum, ia kaai i waan paat. I lo a ru mangaana

utnaa baa i aangawian wakwakaak, di waatungi ma mira ma aalo. A mawaat indiaar i welaar ma 34 kilogram. ⁴⁰ Diaar lo paa a minaatin Iesu, diaar pului ma ra kum koina maalu ma ra kum utnaa baa i aangawian, welaar ma ra mangaman-gaan anu ra taara Iudaia baa diat paampaami u ra kum minaat.

⁴¹ Raa wanua matira marawaai u ra wanua baa di aak waat Iesu u ra bolo iaai, raa matakina babaang na minaat kuraa matira, baa pa di wainep utbaai ta minaat uni. ⁴² Io, diat wainep taa Iesu u ra babaang na minaat maa, maa i marawaai ku, kabina a bung maa a bung na waninaar, a bung namuga taa ra Bung Saabaat anu ra taara Iudaia.

A babaang na minaat anun Iesu i pabono

(*Mt 28:1-8; Mk 16:1-8; Lk 24:1-12*)

20 U ra malaana kinalik u ra mu-gaana bung u ra wik, baa i baboto utbaai, Maaria Maagdalone i waan paat u ra babaang na minaat. I baboi baa di aa wakaraai wa ina ngaala na waat ko ra mataa ra babaang na minaat. ² I welulu karom Simon Petero diaar ma ra naat na wawer baa Iesu i nemnem aakiti, ma i piri taan diaar naa, “Di aa lo wa a Tadaaru ko ra babaang na minaat, ma pa miaat nunurai naa kuraa ma di wainep taai awaai.”

³ Petero diaar ma ra naat na wawer maa, diaar waan kup a babaang na minaat. ⁴ Diaar raap diaar welulu, iaku raa paan diaar i welulu paat muga paa kon Petero naa ra babaang na minaat. ⁵ I pun pari, ma i waawet ma i babo a kum maalu, iaku pa i ruk. ⁶ Baa Simon Petero i waan paat murmur taana, i ruk u ra babaang na minaat, ma i babo maku a kum maalu diat inep matira. ⁷ Iaku ina maalu baa di wi taa in lorin Iesu mai, pa i taana ungaai ma raa kum maalu, di aa pipin taai ma di ung ingen taai ut. ⁸ Io,

a naat na wawer baa i muga paat taau naa ra babaang na minaat, ia kaai i ruk. I baboi ma i nurnur. ⁹Pa diaar kaapa utbaai u ra pirpir na Buk Taabu baa i piri naa Iesu in tur balet ko ra minaat. ¹⁰Io, a ru naat na wawer diaar waan talili balet kup a taamaan.

Iesu i waan paat karom Maaria Maagdalone

(Mt 28:9-10; Mk 16:9-11)

¹¹Maaria Maagdalone i turtur nataamaan naa ra babaang na minaat ma i taangtaangi. Baa kuraa utbaai i taangtaangi, i pun pari ma i waawet ruk u ra babaang na minaat. ¹²I babo paa a ru aangelo matira, diaar mong ma ra kum kabaang na maalu, ma diaar ki taau u ra pakaana baa di wainep taa a minaatin Iesu iaai. Raa i ki naululaang, ma raa paan diaar i ki nakakado. ¹³Diaar tiri naa, “Neling, aawa maa u luani?” I baalu diaar naa, “Diat aa lo ingen wa anung Tadaaru, ma pa iaau nunurai baa kuraa ma di wainep taai awaai.”

¹⁴Baa i tapuku i babo paa Iesu kuraa i turtur matira, iaku pa i nunurai naa Iesu ut maa. ¹⁵Iesu i tiri naa, “Neling, aawa maa u luani? Woi maa u baat kupi?” Maaria i nuki naa a muaana maa ia a tena baboura pinapaam, ma i piri taana naa, “Baa ui maa u lo ingen wa a minaatin Iesu, wapua iaau kuraa u wainep taai awaai, kupi ang waan ma ang lo paai.” ¹⁶Iesu i piri taana naa, “Maaria!” Maaria i tapuku karomi ma i waatungi ma ra pirpir Ebraaio naa, “Raaboni!” a kukuraaina naa Tena Wawer.

¹⁷Iesu i piri taana, “Koku u paam a paning, maa pa iaau waan tato utbaai karom Tamaang. Iaku un waan karom a kum tateng liklik, ma un wapua diat naa ang waan unaanga nate karom Tamaang ma Tamaamuaat, karom anung God ma anumuaat God.” ¹⁸Io, Maaria Maagdalone i waan paa ma i wapua a kum

naat na wawer naa, “Iaau aa babo taa a Tadaaru.” Ma i wapua diat kaai u ra kum utnaa baa Iesu ia pir taai taana.

Iesu i waan paat karom anuna kum naat na wawer

(Mt 28:16-20; Mk 16:14-18; Lk 24:36-49)

¹⁹Baa i marum u ra mugaana bung u ra wik, a kum naat na wawer diat ki ungaai, ma diat wawakaai baat pa diat taanga naruma, kabina diat burutaana raa kum te Iudaia. Ma Iesu i waan paat ma i tur naliwan taan diat, ma i piri taan diat naa, “A maalmaal karom muaat.” ²⁰Baa ia pir taai lenmi, i waiaa taa a ru limaana ma ra kabareina taan diat. A kum naat na wawer diat gaai aakit baa diat babo a Tadaaru. ²¹Iesu i piri balet taan diat naa, “A maalmaal karom muaat. Tamaang i tula wa iaau, lenkaai maa iaau tula wa muaat.” ²²Baa ia pir taa a pirpir mi, i ip diat ma ra dadaip na waana, ma i piri taan diat naa, “A Takado na Nion bi, muaat a lo paai.” ²³Baa muaat dumaana wa a kum aakaina mangamangaan anun te, God kaai in una wai koni. Baa pa muaat dumaana wa ta aakaina mangamangaan anun te, God kaai pa in una wa anuna aakaina mangamangaan.”

Iesu diaar ma Tomaas

²⁴Tomaas, baa di waatungi kaai naa Kaanga, ia raa kon diat a 12 naat na wawer, pa i ki ungaai ma diat baa Iesu i waan paat paa karom diat. ²⁵A kum naat na wawer diat wapuai naa, “Miaat aa babo taa a Tadaaru!” Tomaas i piri ku taan diat naa, “Baa pang babo a ngaiaa ra nil u ra ru limaana ma pang waruk in kaalkaali na limaang uni, ma pang waruk a limaang u ra ngaiaa ra bele u ra kabareina, iaau pang nurnur.”

²⁶Baa ia raa wik baati, a kum naat na wawer diat ki ungaai balet naruma, diat

ungaa ma Tomaas. Diat wawakaai baat pa diat ut taanga naruma. Iaku Iesu i ruk ma i tur naliwan naan diat, ma i piri taan diat naa, “A maalmaal karom muaat!”²⁷ Namur i piri taan Tomaas naa, “Waruk in kaalkaali na limaam bin, ma un babo a ru limaang. Tulaa wa a limaam urin, ma un waruk taai u ra kabareing. Ma koku ma u aalawur nuknuk, un nurnur ku.”²⁸ Tomaas i piri taana naa, “Anung Tadaaru ma anung God!”²⁹ Iesu i piri taana naa, “U nurnur maraagaam maa kabina u babo iaau, naka? Diat baa pa diat babo iaau ma diat nurnur ku, diat daan.”

A kabina baa di timu a buk mi

³⁰ Iesu i paam mongoro na wakilang kaai naa ra nuna kum naat na wawer, ma pa di timu diat u ra buk mi. ³¹ Iaku di timu paa ku raa kum utnaa mi, kupi muaat a nurnur baa Iesu ia a Kaarisito, a Natun God. Ma baa muaat nurnur uni, muaat a lalaaun u ra iaana.

Iesu i waan paat karom 7 na naat na wawer

21 Namur, Iesu i waan paat balet karom anuna kum naat na wawer u ra taai kikel Tiberiaas. ² I lenbi: Raa bung Simon Petero ma Tomaas, di waatungi kaai naa Kaanga, ma Natanael a te Kaana ko ra papaar Gaalilaia, ma a ru natun Sebedaaio, ma raa rudi kaai ko ra kum naat na wawer, diat ki ungaai. ³ Ma Simon Petero i piri taan diat naa, “Ang waan, ang aal bene.” Diat baalui naa, “Daat ungaai.” Io, diat kaa taau u ra mon ma diat waan. Iaku u ra bung na marum maa, pa diat aal paa ta ian.

⁴ Ma u ra malaana kinalik, Iesu i tur taau nakonu, iaku a kum naat na wawer pa diat nunurai naa Iesu maa. ⁵ Io, Iesu i tiri diat naa, “A kum naat, muaat aal paa ut ta ian?” Diat weoro naa, “Pate

mulu.”⁶ Iesu i piri taan diat naa, “Muaat a ong a bene u ra papaara ot na limaamuaat, kupi muaat a aal paa ta ian.” Ma diat ongi lenmaa i piri. Io, diat gaana aalaal taa a bene, maa i teng ma ra kum ian. ⁷ A naat na wawer baa Iesu i nemnem aakiti, i piri taan Petero naa, “A Tadaaru ut mane!” Baa Simon Petero i walangoroi naa a Tadaaru ut mane, i gop paa balet ina maalu baa i palaa taai baa i aal bene, ma i irok lop unataai. ⁸ A kum naat na wawer diat murmur ma ra mon unakono. Ma diat aal pari paa a bene baa i teng ma ra kum ian, maa pa diat ki welwelik taanga nakonu, i welaar ku ma 50 babaluka.

⁹ Baa diat pari ko ra mon, diat babo a laakit na nguan ma ra ian kuaa nate uni ma diat babo kaai a bred. ¹⁰ Iesu i piri taan diat naa, “Muaat a lo ta kum ian urin ko ra kum ian baa mi ut ku muaat bene paai.” ¹¹ Io, Petero i kaa u ra mon, ma i aal apari a bene ma i lo wa a kum ian koni. I teng ma ra kum ngaalangaala na ian, a nilulukindiat i welaar ma 153. Diat mongmongoro aakit, iaku a bene pa i tarabaat. ¹² Iesu i piri taan diat naa, “Muaat waan urin ma muaat a wangaan.” Pa te ko ra nuna kum naat na wawer i pet laar paai kupi in tiri naa, “Ui woi?” Diat aa nunurai naa a Tadaaru ut maa. ¹³ Iesu i lo paa a bred ma i tabaara diat mai, ma namur i tabaara diat bulung ma ra ian.

¹⁴ Bi ia a wetula pakaan baa Iesu i waan paat karom anuna kum naat na wawer, baa ia lalaaun paat balet ko ra minaat.

Iesu i pirpir karom Petero

¹⁵ Baa diat aa wangaan paa, Iesu i piri taan Simon Petero naa, “Simon, natun Ioanes, u nem aakit iaau kon diat bi, naka?” I baalui naa, “Maia, Tadaaru, u nunurai naa iaau nem ui.” Iesu i piri

taana naa, “Un tabaara anung kum naat na sip.”

¹⁶ Iesu i weru pakaana wetiri karomi naa, “Simon, natun Ioanes, lelawaai, u nem aakit iaau?” I baalui naa, “Maia, Tadaaru, u nunurai naa iaau nem ui.” Iesu i piri taana naa, “Un baboura anung kum sip.”

¹⁷ A wetula pakaan Iesu i piri naa, “Simon, natun Ioanes, lelawaai, u nem iaau?” Petero i tapunuk, kabina Iesu i tiri tula pakaan naa, “U nem iaau?” I piri taana naa, “Tadaaru, u nunura a kum utnaa raap. U nunurai naa iaau nem ui.” Iesu i piri taana naa, “Un tabaara anung kum sip.”

¹⁸ “Iaau pir a lingtatuna taam, baa u baarmaan, ui ut u laana wamong pa ui, ma u laana waan u ra kum wanua baa u nemi un waan iaai. Iaku baa un takaana, un kado a ru limaam, ma raa ingen ut in wamong ui, ma in ben ta ui u ra wanua baa pa u nem na waan iaai.” ¹⁹ Iesu i piri lenmi kupi in waiaa a mangaana winirua baa in lo Petero. U ra nuna winirua maa in wangaala God. Baa ia pir taai lenmi, i piri naa, “Un murmur iaau.”

Petero i tiri Iesu un Ioanes

²⁰ Petero i tur tapuku ma i babo a naat na wawer baa Iesu i nemnem aakiti ku-

raa i murmur diaar. A naat na wawer maa, ia baa i ki op taau karom Iesu u ra nundiat tintinip na winangaan ma i tiri Iesu naa, “Tadaaru, woi maa in wagu ta ui?” ²¹ Baa Petero i baboi, i tiri Iesu uni naa, “Tadaaru, lelawaai u ra muaana mi?” ²² Iesu i baalu Petero naa, “Baa iaau nemi naa in lalaaun tuk ang waan talili, un lawaai uni? Iaku ui, un murmur iaau.” ²³ A pirpir i waan paat karom diat baa diat numur, naa a naat na wawer mi pa in maat. Iaku Iesu pa i piri naa pa in maat, pate, i piri ku naa, “Baa gun in lalaaun tuk ang waan talili, un lawaai uni?”

²⁴ A naat na wawer mi i wewapua u ra kum utnaa mi, ma i timu akotoi. Ma daat nunurai naa a kum utnaa mi i wewapua uni, i lingtatuna aakit.

²⁵ Mongoro na utnaa utkaai Iesu ia paam taai. Baa gun din timu raap pa diat raaraa, iaau nuki naa a rakrakaan buaal pa i ngaala kupi din ung a kum buk raap uni.

A kum Pinapaam anu ra kum

Aapostolo

A pirpir kaapa muga

A buk mi, Lukaa i timui. I kakanaawa ungaai ma ra nuna mugaana buk baa i timui, a Koina Wewapua un Iesu Kaarisito. U ra buk Aapostolo daat baboi baa a Takado na Nion i wadekdek a kum naat na wawer kupi diat a warawaai ma ra Koina Wewapua un Iesu.

A buk mi i wewapua u ra lotu anun Kaarisito, baa i turpaai irong u ra papaar Iudaia ma namur i waan weraan u ra kum wanua raap u ra rakrakaan buaal. A kum mugaana te Kaarisito diat ko ra taara Iudaia ku. Diat nuki naa a lotu anun Kaarisito anundiat ku, naa wakir anu ra taara ingen kaai. Iaku namur God i waiiai naa anuna lotu anu ra taara raap (Aap 10). A kum te Kaarisito ko ra taara Iudaia diat nemi naa a kum te Kaarisito baa wakir a taara Iudaia, diat kaai diat a murmur a kum naagagon anu ra lotu Iudaia. A poko kikil ia raa naagagon baa diat nemi naa a taara ingen kaai diat a murmuri. Iaku baa diat ki ungaai un raa ngaala na kiwung diat naagagon paai naa raa kum naagagon ku a kum te Kaarisito baa wakir a taara Iudaia diat a murmuri (Aap 15).

Raa ngaala na utnaa baa a buk mi i pirpir uni, a pinapaam anu ra Takado na Nion, a nion God. A Takado na Nion i waan paat muga karom a taara na wawer anun Iesu u ra bung na Pentikos. A Takado na Nion ut i muga a nuknukin-diat ma i taar a dekdek taan diat.

Un raa kum winawaan anun Paaulo Lukaa i waan ungaai mai (Aap 16:10-17; 20:5-21; 27:1-28:16).

A winawaan i ra buk Aapostolo:

A tintinip na pirpir anun Iesu karom a kum naat na wawer (1:1-26)

A kum naat na wawer diat warawaai inaanga Ierusalem (2:1-8:3)

A kum naat na wawer diat warawaai irong Iudaia ma Samaaria (8:4-12:25)

A mugaana winawaan anun Paaulo (13:1-14:28)

A kiwung anu ra kum aapostolo inaanga Ierusalem (15:1-35)

A weru winawaan anun Paaulo (15:36-18:22)

A wetula winawaan anun Paaulo (18:23-21:16)

Di wakarabus Paaulo inaanga Ierusalem (21:17-23:22)

Paaulo i ki irong Kaaisaaria (23:23-26:52)

Paaulo i waan urong Rom (27:1-28:30)

1¹⁻³ Karom Tiopilo,
U ra nung mugaana buk iaaui timu a kum utnaa raap baa Iesu ia paam taai ma ia wer taa a taara uni u ra turpaai ra nuna pinapaam, tuk u ra bung baa God i lo paai unaanga u ra maawa. Namur taa ra nuna minaat, i waanwaan paat balet karom anuna kum aapostolo, ma a kum utnaa baa i paami i walingtatuna mului naa ia lalaun balet ko ra minaat. 40 bung i ki paai balet min napia ma i waanwaan paat karom diat, ma i pirpir u ra mataanitu anun God. Ia wer taa anuna kum aapostolo ma ra dekdek i ra Takado na Nion, a kum aapostolo baa i pilak pa diat. ⁴Un raa bung ko ra kum bungbung maa baa ia tur balet ko ra minaat diat ki ungaai u ra winangaan ma i turbaat diat naa, "Koku muaat waan kon Ierusalem, muaat a ki walaanga paa a Takado na Nion baa Tamaang i weweliman taau uni, baa iaaui aa wapua ta muaat uni. ⁵Ioanes i baapitaaiso ma ra palaa, ma mi pa i welwelik ma a bung, baa din baapitaaiso muaat ma ra Takado na Nion."

Iesu i waan tato unaanga u ra maawa

⁶Baa a kum aapostolo diat ki ungaai ma Iesu, diat tiri lenbi, “Tadaaru, lelawaai, mi un taar taa balet a mataanitu karom miaat a taara Israael kupi miaat a ki laangalaanga ko ra mataanitu Rom?”[‡] ⁷I baalu diat naa, “Wakir a utnaa anumuaat kupi muaat a nunura a pakaana bung ma ra kilaala baa Tamaang ia naagagon taai kupi in taari uni. ⁸Baa a Takado na Nion in ki un muaat, muaat a paam akoto a dekdek, ma a utnaa baa muaat baboi un iaau muaat a wewapua uni inaanga Ierusalem, ma u ra kum taamtaamaan raap irong u ra ru papaar Iudaia ma Samaaria, ma u ra rakrakaan buaal raap.”

⁹Baa i raap anuna pirpir, God i lo tato paai unaanga u ra maawa. Baa diat bababoi, a baakut i pulu baat paai ko ra mataandiat.

¹⁰Baa diat tatataada utbaai unaanga u ra baakut baa Iesu i waan kon diat, io, raa ru muaana baa diaar mong ma ra kum kabaang na maalu diaar tur paat kakaiian naan diat. ¹¹Ma diaar piri naa, “Muaat a kum te Gaalilaia, kup aawa maa muaat turtur ma muaat tatataada unaanga u ra baakut? Iesu manaanga baa di aa lo paai kon muaat unaanga u ra maawa, in waan paat balet urin, lenutmi muaat babo wai i waan unaanga nate.”

Maatiaas i kiaana wa Iudaas Iskaariot

¹²Io, a kum aapostolo diat waan talili balet unaanga Ierusalem ko ra taangaai di waatungi naa a Taangaai na Oliwa. I marawaai ku Ierusalem, welaar ma raa kilomita. ¹³Baa diat waan paat inaanga Ierusalem, diat ruk u ra ruma ma diat ki u ra kukur ra ruma

inaanga nate, baa diat ininep ma diat kiki uni. Bari diat maa diat ki ungaai matira: Petero, Ioaanes, Iaakobo, Aanderiaas, Pilipo, Tomaas, Baatolomaiao, Maataiao, Iaakobo natun Aalipaaio, Simon raa ko ra kikel Silot, ma Iudaas, natun raa Iaakobo ingen. ¹⁴Diat ungaai ma Maaria naan Iesu, ma ra kum tatein Iesu, ma raa kum tabuan kaai. Diat raap pa diat ngo ma ra niaaring u ra kum bungbung.

¹⁵Un raa bung naliwan taa ra kum bungbung maa, a kum tena nurnur diat ki u ra kiwung, diat raap diat welaar ma 120 diat. Petero i tur ma i piri naa, ¹⁶“A kum tateng liklik, a pirpir anu ra Takado na Nion, baa Dewid i pirpir taau mai namuga utbaai u ra Buk Taabu, mi di aa paam ot paai. I pirpir un Iudaas ia baa i muga diat baa diat aal paa Iesu. ¹⁷Ia raa kon miaat, ma i lo a tiniba ungaai ma miaat u ra pinapaam mi.”

¹⁸Iudaas i kul paa a pakaana pia ma ra maani ko ra nuna aakaina pinapaam baa i paami. Matira u ra nuna pia i puka pari, ma in balaana i tapuek naliwan, ma ra winwinaai na balaana i kalaa paat unataamaan. ¹⁹Diat raap baa diat ki Ierusalem, diat walangoroi, ma diat waatung a pia maa u ra nundiat pirpir ma Aakeldaamaa, a kukuraaina, a pia na gaap.

²⁰Petero i piri balet naa, “Di aa timtimu taai u ra Kum Kelekele anun Dewid naa,

‘Anuna ruma in kapkapaana, ma koku te i ki uni.’ *Kele 69:25*

Ma di timui kaai lenbi,

‘Te in kiaana wai u ra nuna pinapaam.’

Kele 109:8

²¹⁻²²Io, i koina baa daat a pilak paa ta muaana kupi ia kaai a tena wewapua kaapa ungaai ma daat un Iesu naa i tur

[‡]1:6 U ra kum kilaala maa a taara Israael diat ki natudaangi ra mataanitu Rom. Diat nuki naa Iesu in uwia paa Rom ma diat a laangalaanga.

balet ko ra minaat. I koina baa a muaana maa, te ut ko ra nundaat kikil, baa daat kiki ungaai ma Iesu. A muaana baa i ki ungaai ma daat turpaai baa Ioaanes i baapitaaiso tuk u ra bung baa di lo paa Iesu kon daat unaanga u ra maawa.”

²³Ma diat waatung paat paa rudi: Iosep, di waatungi Baasaabaa, ma raa iaana kaai Iusto, diaar ma Maatiaas. ²⁴Ma diat aaraaring naa, “Tadaaru, u nunura a balaa ra taara raap, un waiaa miaat, woi mulu kon diaar mi u aa pilak paai, ²⁵kupi in lo a pinapaam na aapostolo, baa Iudaas ia maat paa koni ma ia waan kup a taamaan baa i welaar ma ra nuna aakaina mangamangaan.” ²⁶Ma diat paam a pinapaam na pipilak ma ra ruina waat, io, ina waat anun Maatiaas i waan paat. Ma diat luk ungaai paa Maatiaas karom a 11 a kum aapostolo.

A winawaan paat anu ra Takado na Nion u ra bung na Pentikos

2 Baa a bung na Pentikos i waan paat, a kum tena nurnur raap diat ki ungaai un raa ruma. ²Ma a rurunga taanginaanga u ra maawa baa i welaar ma ra rurunga i ra ngaala na dadaip, i waan paat kakaian karom diat, ma i wateng paa a ruma maa diat ki uni. ³Ma diat babo a kum utnaa diat welaar ma ra kum kupkup i ra nguan, diat waan werweraan ma diat ki nate un diat raaraa. ⁴Io, diat raap diat teng ma ra Takado na Nion, ma diat turpaa pirpir ma ra kum aalawur mangaana pirpir baa a Takado na Nion i taar taai taan diat.

⁵Ma mongoro na te Iudaia kaai diat ki Ierusalem, diat a kum tena lotu taanga u ra kum taamtaamaan u ra rakraakan buaal. ⁶Baa diat walangoro a rurunga mi, diat kalaa paat ungaai, ma i laklagon a nuknukindiat uni, maa diat ut raaraa diat walangoro anundiat kum pirpir, baa a kum tena nurnur diat pirpir mai. ⁷Ma diat raap diat kakaian ma diat nuknuk

aakit u ra utnaa mi, ma diat piri naa, “Baboi, diat mi baa diat pirpir, a taara Gaalilaia raap ku!” ⁸Aawa kabina maa daat raap raaraa daat walangoro lele anundaat kum pirpir ut? ⁹Daat a kum te Portoi, a kum te Medoi, a kum te Elaamitaai, ma daat taangirong Mesopotaamia, Iudaia, Kaapadokia, Ponto, Aasia, ¹⁰Pirigia, Paampilaa ma Aaigipto. Daat taangirong u ra papaar Libia baa i marawaai Kirene, ma raa taara kon daat taangirong Rom. Daat a taara Iudaia ma raa taara kon daat baa diat ruk u ra lotu Iudaia. ¹¹Ma daat taanga Keretaa ma Araabia. Daat raap daat walangoro diat baa diat wewapua u ra kum ngaala na pinapaam anun God u ra nundaat kum pirpir.” ¹²Ma diat raap diat kakaian, ma i laklagon a nuknukindiat, ma diat tiri wetwetalaai diat naa, “Aawa a kuku-raai ra utnaa mi?” ¹³Iaku raa taara diat tataur un diat, ma diat piri naa, “Diat inim a waain ma diat longlong uni.”

A warawaai anun Petero

¹⁴Baa a taara diat laklagon lenmaa, Petero i tur ungaai ma a 11 aapostolo, ma i pirpir ma ra ina ngaala na ingaana karom a taara lenbi, “Muaat a taara Iudaia, ma muaat raap baa muaat ki Ierusalem, ang palaa a utnaa mi karom muaat, ma muaat a walangoro wakaaki. ¹⁵Muaat piri naa diat inim alonglong pa diat. Iaku maa pate, maa i 9 na pakaana bung kubaai u ra malaana. ¹⁶A utnaa mi muaat baboi, a propet Ioel ia pirpir taau uni namuga lenbi,

¹⁷‘God i piri naa:

U ra kum tintinip na bung ang taar apari a Niong karom a taara raap.

A kum natnatumuaat, in muaana ma ra in tabuan, diat a pirpir na propet. Anumuaat kum baarmaan diat a babo a kum binabo,

ma anumuaat kum takaana diat a berono a kum beberon.

¹⁸Io, u ra kum bungbung maa, ang taar a Niong karom diat kaai anung kum tultul na muaana ma anung kum tultul na tabuan,

ma diat a pirpir na propet.

¹⁹Ma ang waiaa taa a kum utnaa na kakaian inaanga u ra baakut, ma a kum wakilang napia u ra rakrakaan buaal,

a kum utnaa lenbi, a gaap, ma ra nguan, ma a ngaala na tubal.

²⁰In mataana mage in baboto,

ma ra kalaang in taar welaar ma ra gaap, ma namur a bung anu ra Tadaaru in waan paat,

a ngaala na bung maa, a bung na minamaar.

²¹Ma in lenbi, diat raap baa diat aaraaring karom a Tadaaru, in walaau diat.' *Ioel 2:28-32*

²²"A taara Israael, muaat a walangoro iaau. Ang wapua muaat un Iesu, a te Naasaret. Muaat ut muaat nunurai naa u ra dekdekin God i paam a kum utnaa na kakaian, ma ra kum dekdek na pinapaam ma ra kum wakilang. I paami naliwan karom muaat, kupi God in waiaai karom muaat naa ia ut i tula wai.

²³Di taar taa Iesu taa muaat, ma muaat ungaai ma ra aakaina taara muaat aak waati u ra bolo. God i nunura mugai naa a kum utnaa mi in waan paat welaar ma ia naagagon taai. ²⁴Namur God i watur paai balet, ma i lo wa a ngunungut na minaat koni, maa a minaat pa i paam akoto laar paai. ²⁵Dewid ia pir taai un Iesu naa,

'Iaau nunurai naa a Tadaaru i ki karom iaau.

Pang dader,

maa i waraaut iaau.

²⁶In balaang i gaai aakit, ma iaau pirpir ma ra gaai,

ma a paning pa in aaka takum.

²⁷Maa pa un maadek wa iaau u ra tung na minaat,

ma pa un taar taa anum Gomgom na Tultul kupi in mareng.

²⁸U aa wer ta iaau u ra kum aakapi na lalaun.

Baa ang ki marawaai karom ui, un wating iaau ma ra gaai.' *Kele 16:8-11*

²⁹"A kum tateng liklik, ang pirpir kaapa karom muaat un Dewid, a tabundaat taanga namuga. Ia maat ma di aa punang wai, ma anuna babaang na minaat kuri ut naan daat tuk mi. ³⁰Iaku Dewid ia a propet, ma i nunurai naa God ia weweliman taau karomi naa ia ut in waki taa te ko ra wuna taara anuna kupi in kiaanai u ra nuna kiki na king.

³¹Dewid ia nunura muga a utnaa baa in waan paat, ma i pir a pirpir mi u ra lalaun balet anun Kaarisito, baa pa di maadek wai u ra tung na minaat ma a panina pa i mareng. ³²Iesu ut maa, God i watur paai ko ra minaat, ma miaat raap miaat baboi ma miaat wewapua kaapa uni. ³³Ma di wangaala paai ma di waki taai u ra papaara ot na limaan God, ma God Tamaana i taar a Takado na Nion karomi welaar ma i weweliman taai, ma mi Iesu ia taar aparai a utnaa mi baa muaat baboi ma muaat walangoroi.

³⁴Dewid pa i waan unaanga u ra maawa, iaku i piri lenbi,

'A Tadaaru i piri taa ra nung Tadaaru,

"Un ki u ra papaara ot na limaang,

³⁵tuk baa ang uwia paa anum kum ebaar kupi diat a ki natudaangi ra num naagagon." ^{¶¶} *Kele 110:1*

³⁶"Io, muaat a taara Israael raap muaat a nunura wakaaki, naa Iesu baa muaat aak waat taai u ra bolo, God

^{¶¶}2:35 "A Tadaaru" i pirpir un God, ma "nung Tadaaru" i pirpir un Iesu.

ia waki taai kupi in Tadaaru ma in Kaarisito kaai.”

³⁷Baa diat walangoro a pirpir mi, i go a balaandiat, ma diat tiri Petero ma ra kum aapostolo naa, “A kum tateimiaat, aawa miaat a paami?” ³⁸Petero i piri taan diat, “Muaat raap raaraa muaat a nukpuku, ma din baapitaaiso muaat u ra iaan Iesu Kaarisito, kupi din una wa anumuaat kum aakaina mangamangaan, ma din tabaara muaat ma ra Takado na Nion. ³⁹Maa a wetabaar mi baa God ia weweliman taau uni, in waan karom muaat, ma karom a kum natnatumuaat, ma karom diat utkaai baa diat ki irong welwelik. Ma in waan karom diat raap, baa a Tadaaru anundaat God in wataa pa diat karomi.” ⁴⁰Ma i watumaarang diat ma ra mongoro na pirpir utkaai ma i wadekdek diat naa, “Muaat a baboura muaat, ma muaat a waan ingen ko ra aakaina mangamangaan anu ra taaun taara mi.” ⁴¹Io, diat baa diat taraam u ra pirpir anun Petero di baapitaaiso diat. Diat welaar ma 3,000 diat, ma di waatung ungaai diat ma ra kum tena nurnur. ⁴²Ma diat taar ta diat u ra wawer anu ra kum aapostolo, u ra kini ungaai ma ra maarmaari, ma u ra winangaan ungaai ma u ra niaaring.

A kini ungaai anu ra kum tena nurnur

⁴³A kum aapostolo diat paam mongoro na utnaa na kakaian, ma mongoro na wakilang kaai, ma a taara raap diat urur aakit karom God. ⁴⁴Ma a kum tena nurnur raap diat ki ungaai, ma a kum utnaa raap baa anundiat raaraa, diat nunurai naa anundiat raap ku. ⁴⁵Ma diat wiura anundiat kum pakpakaana pia ma ra nundiat kum ututnaa, ma ra maani koni diat weraanai karom a taara welaar ut ma ra nundiat niba. ⁴⁶Diat laana ki ungaai u ra ruma na wetabaar u ra kum bungbung raap. Diat wangaan ungaai u ra nundiat kum ruma ma ra gaaia, ma ra

lingtatuna u ra balaandiat. ⁴⁷Ma diat pir walaawa paa God, ma a taara raap diat gaaia un diat. Ma u ra kum bungbung raap a Tadaaru i walaauun mongoro na taara, ma di waatung ungaai diat ma ra kum tena nurnur.

Di walaangalaanga paa a muaana baa pa i waanwaan

3Raa bung Petero ma Ioanes di-aar waan unaanga u ra ruma na wetabaar, u ra pakaana bung na niaaring, un tuluina pakaana bung u ra maluraap. ²A taara diat lo paa raa muaana baa pa i laana waanwaan, di buta paai lenutmaa. Ma u ra bungbung raap, diat wakwaki taai naa ra bonanaaka i ra ruma na wetabaar, baa di waatungi naa a Garaana Bonanaaka, kupi in aaraaring utnaa kon diat baa diat rukruk. ³Ma baa i babo paa Petero ma Ioanes baa diaar ruk, i aaring diaar kup ta utnaa. ⁴Ma diaar babo takado karomi, ma Petero i piri naa, “Un babo mir!” ⁵I taraam karom diaar, ma i ki walaang kup ta utnaa kon diaar.

⁶Ma Petero i piri naa, “Iaau pa ta maani, iaku mi ang tabaara ui ma ra utnaa baa anung. U ra iaan Iesu Kaarisito, a te Naasaret, un tur ma un waan!” ⁷Ma Petero i paam paa a ot na limaana, i aal atur paai, ma a ru kakina diaar dekdek maut. ⁸Ma i tur gagaa, ma i waanwaan maraagaam. Io, ditul ruk u ra ruma na wetabaar, ma i waan, i irirok ma i pir walaawa paa God. ⁹Baa a taara raap diat baboi naa i waanwaan, ma i pir walaawa paa God, ¹⁰diat kakaian aakit u ra utnaa mi di paami uni, maa diat nunurai naa ia ku baa i kiki, ma i aaraaring utnaa naa ra Garaana Bonanaaka. ¹¹Ma a muaana mi i paam akoto paa Petero ma Ioanes, ma a taara raap diat kakaian aakit ma diat welulu ungaai karom ditul u ra baraada i ra ruma na wetabaar, baa di waatungi naa Baraada anun Solomon.

Petero i warawaai u ra ruma na wetabaar

¹²Baa Petero i babo diat, i piri taan diat naa, “Muaat a taara Israael, aawa kabina baa muaat kakaian u ra utnaa mi ma muaat babo dekdek mir? Lelawaai, muaat nuki naa mir walaangalaanga paa a muaana mi ma ra dekdekimir ut, baa u ra koina magiraamir? Pate! ¹³God ut i paami. A God anun Aabaraam ma Aaisaak ma Iaakob, a God anu ra nundaat wuna taara taanga namuga, i wangaala taa a iaan Iesu anuna tultul. Muaat taar taai kupi din aak dokoi, ma muaat weoro ku koni namataan Pilaato, baa i nemi naa in palaa wai. ¹⁴Muaat weoro wa a Tena Gomgom ma a Tena Takado ma muaat aaring kupi din palaa taa a tena aakaak doko taara karom muaat. ¹⁵Ma muaat aak doko wa Iesu, ia baa a kabi ra lalaaun, iaku God i watur paai balet ko ra minaat. Ma miaat, miaat baboi ma miaat wewapua kaapa uni. ¹⁶U ra nurnur u ra iaan Iesu, di wadekdek paa a muaana mi baa muaat baboi, ma muaat nunurai. U ra nurnur u ra iaan Iesu di walaangalaanga paa a muaana mi namataamuaat raap.

¹⁷“A kum tateng liklik, iaau nunurai naa muaat ma ra numuaat kum mukmuga kaai muaat paam baa ku a utnaa mi un Iesu, pa muaat nunurai aawa maa muaat paami. ¹⁸Iaku u ra kum utnaa mi muaat paami, God i paam ot paa a kum utnaa baa ia pir taai namuga utbaai ma ra pirpir anu ra kum propet raap naa anuna Kaarisito in maat. ¹⁹Io, muaat a nukpuku, ma muaat a waan karom God, kupi in una wa anumuaat kum aakaina mangamangaan. ²⁰Io, muaat a kariaana a koina lalaaun ko ra Tadaaru, ma in tula wa Kaarisito karom muaat, Iesu ia baa God ia pilak paai. ²¹In ki inaanga u ra maawa, tuk u ra bung baa God in wamatakina balet a kum utnaa raap, baa ia

pir taai namuga utbaai ma ra pirpir anu ra nuna kum gomgom na propet raap. ²²Maa Moses i piri naa, ‘A Tadaaru anumuaat God, in tula wa ta propet welaar ma iaau karom muaat, ko ra numuaat wuna taara ut, ma muaat a walangoro a kum utnaa raap baa in piri taa muaat. ²³Ma diat raap baa pa diat walangoro a propet maa, din kamaar wa diat ko ra taara anun God.’ *Naag 18:15, 18-19*

²⁴“To, a kum propet raap baa diat wewapua u ra pirpir anun God, turpaai kon Saamuel, ma diat baa diat waan paat namur taana, diat wewapua muga u ra kum bungbung mi. ²⁵A pirpir anu ra kum propet anumuaat ku, ma a weweliman kaai baa God i weweliman taai karom anumuaat wuna taara taanga namuga, baa i piri karom Aabaraam naa, ‘Un tabum ang wadaan a kum wunwuna taara raap u ra rakrakaan bual.’ *Tur 22:18*

²⁶Baa God i tula wa anuna Tultul, i tula muga wai karom muaat, kupi in ben puku muaat raap ko ra numuaat kum aakaina mangamangaan, ia maa muaat daan uni.”

Petero ma Ioaanes diaar tur u ra naagagon

4 Baa Petero ma Ioaanes diaar pipipir karom a taara, a kum tena wetabaar karom God, ma ra mukmuga anu ra kum tena baboura baa diat bababoura u ra ruma na wetabaar, ma ra kum Saadukaiao, diat waan karom diaar. ²Diat kaankaan karom diaar, maa diaar wer a taara u ra lalaaun balet ko ra minaat, baa diaar warawaai un Iesu baa ia lalaaun balet. ³Ma diat aal pa diaar ma diat waruk diaar u ra ruma na karabus, kupi diaar a ki tuk u ra bung namur, maa ia maluraap. ⁴Iaku, mongoro baa diat walangoro a pirpir anun Petero ma Ioaanes, diat nurnur. Ma a niluluk i ra in

muaana ku baa diat nurnur i welaar ma 5,000.

⁵Ma u ra bung namur taana, a kum mukmuga, ma ra taara na kiwung ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon, diat ki ungaai inaanga Ierusalem. ⁶Diat ungaai ma Anaas, a mukmuga na tena wetabaar karom God, ma a kum kakuna bi diat: Kaaiapaas, Ioanes, Aaleksaander, ma raa taara kaai. ⁷Di ben paa Petero ma Ioanes ma diaar tur namataan-diat ma diat tiri diaar naa, “Woi na mangaana dekdek, ma ra iaan woi, mi mur paam a utnaa mai mi?”

⁸Petero i teng ma ra Takado na Nion, ma i piri taan diat naa, “Muaat a kum mukmuga anu ra taara ma ra taara na kiwung kaai, ⁹mi muaat tiri mir u ra koina pinapaam mir paami u ra muaana baa pa i waanwaan ma di walaangalaanga lelawaai paai. ¹⁰Io, muaat ma ra taara Iudaia raap kaai, muaat a nunurai naa, a muaana mi baa i tur namuga taa muaat, di walaangalaanga paai u ra iaan Iesu Kaarisito a te Naasaret, ia baa muaat aak waat taai u ra bolo, ma God i watur paai balet ko ra minaat.

¹¹Ia ‘Ina waat baa muaat a kum tena paam ruma muaat pilak wai, ia ut maa ina ngaatngaat na waat baa di paam a ruma mai.’ *Kele 118:22*

¹²Pa te ingen in walaun daat, ma pa ta iaan te kaai u ra rakrakaan buaal, baa God i taar taai karom daat a taara kupi din walaun daat mai.”

¹³Diat nunurai naa Petero ma Ioanes a ru muaana baa ku ma pa diaar wawer paa un ta ngaala na wawer. Io, diat kakaian aakit un diaar baa diaar pirpir ma pa diaar burut. Ma diat nunurai naa namuga ditul weweur ut ma Iesu. ¹⁴Iaku baa diat babo a muaana maa di walaangalaanga paai, i tur ungaai ma diaar, pa diat pet laar paai ma kupi diat a baalu diaar. ¹⁵Diat tula ingen wa ditul kumun ko ra kiwung, io diat pirpir ungaai

paa ma diat piri naa, ¹⁶“Aawa daat a paami u ra ru muaana mi? Maa diaar aa paam wa raa ngaala na utnaa na kakaian, ma ia kaapa karom diat raap baa diat ki min Ierusalem. Io, daat a weoro ma lelawaai? ¹⁷Daat a turbaat dekdek diaar, kupi koku balet ma diaar pirpir karom te u ra iaan Iesu, kaduk a pirpir mi in waan werweraan raap karom a taara raap.”

¹⁸Namur diat wataa pa diaar balet, ma diat turbaat diaar kupi koku balet ma diaar pirpir ma diaar wer ta taara u ra iaan Iesu. ¹⁹Iaku Petero ma Ioanes diaar baalu diat ku naa, “Lelawaai, i takado u ra mataan God baa mir a taraam karom muaat, ma karom God koku? Muaat ut muaat a baboi. ²⁰Iaku mir, pa mir a ngo laar paai ma ra pirpir u ra kum utnaa baa miaat aa babo taai, ma miaat aa walangoro taai.”

²¹Baa diat aa turbaat dekdek ta diaar, diat palaa wa diaar. Pa diat baat laar paa ta utnaa baa diat a um diaar uni, maa a taara diat pir walaawa paa God u ra utnaa na kakaian baa diaar aa paam taai. ²²Maa a muaana maa di paam taa a utnaa na kakaian uni ma ia laangalaanga, anuna kilaala na lalaaun i ngaala taan 40 kilaala.

A kum tena nurnur diat aaraaring

²³Baa di aa palaa wa Petero ma Ioanes, diaar waan talili balet karom a kum teptepaandiaar, ma diaar wapua diat u ra kum utnaa raap baa a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum mukmuga diat aa pir taai taan diaar. ²⁴Baa diat walangoroi, diat aaraaring ungaai karom God lenbi, “A Ngaala na Tadaaru, u waki a baakut, a rakrakaan buaal, a pakaana taai, ma ra kum ututnaa raap nabalaanditul. ²⁵Ma u taar wa a pirpir ma ra Takado na Nion karom tabumiaat Dewid anum tultul. Ma Dewid i piri lenbi,

‘Aawa kabina maa a kum taara baa wakir a taara Israael diat kaankaan aakit?

Ma aawa kabina baa a kum taara diat wepaak na paam aakaina?

Iaku anundiat wepaak i ling biaa ku.

²⁶ A kum king taanga u ra rakraakan buaal diat tur na wineium, ma ra kum mukmuga diat waan ungaai, kupi diat a baanaakaka a Tadaaru ma anuna Mesaia, ia baa i pilak paai.’

Kele 2:1-2

²⁷ A lingtatuna baa Erodes ma Pontio Pilaato, ma ra kum taara baa wakir a taara Israael, ma ra kum taara Israael kaai, diat waan ungaai u ra taamaan mi kupi diat a baanaakaka anum Gomgom na Tultul Iesu, baa u pilak paai. ²⁸ Baa diat paami lenmaa diat paam ot paa a kum utnaa baa namuga u aa waninaar taai u ra dekdekim ma u ra num nemnem kupi in waan paat. ²⁹ Mi ut, Tadaaru un nuk paa anundiat kum dekdek na pirpir, ma un waraaut miaat anum kum tultul kupi koku miaat burut baa miaat a wewapua u ra num pirpir. ³⁰ Ma un waraaut miaat ma ra dekdekim kupi a kum malaa-paang diat a laangalaanga ma a kum utnaa na kakaiian ma ra kum wakilang diat a waan paat u ra iaan Iesu anum Gomgom na Tultul.”

³¹ Baa diat aa aaraaring paa, a ruma maa diat ki uni, i dadader, ma diat raap diat teng ma ra Takado na Nion, ma diat wewapua ma ra pirpir anum God, ma pa diat burut.

A kum tena nurnur diat weraana anundiat kum utnaa

³² A kum tena nurnur raap, i raa ku a nuknukindiat ma ra balaandiat, ma pa te kon diat i ung ta utnaa baa anuna ku. Diat ung ungaai a kum utnaa kupi anundiat raap. ³³ A kum aapostolo diat wewapua ma ra ngaala na dekdek u ra lalaun balet anu ra Tadaaru Iesu ko ra minaat

baa diat aa babo taai. Ma a ngaala na maarmaari anum God i ki un diat raap.

³⁴ Pa te kon diat i iba kup ta utnaa, maa diat baa anundiat kum pakpakaana pia ma diat kaai baa anundiat kum ruma diat wiura paa maani koni, ³⁵ ma diat loi karom a kum aapostolo. Ma diat weraanai karom a taara welaar ut ma ra nundiat niba.

³⁶ Ma Iosep kaai, a muaana taanga u ra lolo Kipro, ia ko ra wuna taara Lewi, ma a kum aapostolo diat waatungi baa Baanaabaas, a kukuraaina naa Tena Warwadekdek. ³⁷ Anuna raa pakaana pia i wiura paai, ma a maani koni i lo taai karom a kum aapostolo.

Aanania ma Saapira

5 Raa muaana a iaana Aanania, diaar ma ra nuna tabuan a iaana Saapira diaar wiura raa pakaana pia. ² Ma diaar mulaot ungaai kupi diaar a paam akoto raa kukur ra maani baa di aa kul taa a pia mai, ma raa kukur ra maani ku Aanania i loi karom a kum aapostolo. ³ Ma Petero i piri taana naa, “Aanania, lelawaai maa u mulaot paa Saataan kupi in ruk u ra in balaam ma u waruga a Takado na Nion? Aawa kabina baa u walipa paa raa kukur ra maani baa di aa kul taa a pakaana pia mai? ⁴ Baa a pia i ki utbaai karom ui, anum ut, ma baa u wiurai, ui ut u naagagon a maani baa u wiura paai koni. Lelawaai maa u nuk paa a aakaina utnaa mi u ra in balaam? Wakir u waruga a taara, u waruga ut God. ⁵ Baa Aanania i walangoro a pirpir mi, i puka pari ma i maat. Ma diat raap baa diat walangoro wewapua uni diat burut aakit. ⁶ Ma a kum baarmaan diat waan paat, ma diat pulu paa a minaatina, diat lo aparti, ma diat punang wai.

⁷ Baa tula pakaana bung baat taa minaatin Aanania, anuna tabuan i ruk, pa i nunura a utnaa maa ia waan paat. ⁸ Ma Petero i piri taana naa, “Un wapua iaau,

mi ut ia a maani raap baa mur wiura paai ko ra pakaana pia?" Ma i piri naa, "Maia, ma raa ut ia." ⁹Petero i piri taana naa "Lelawaai, mur ma ra num muaana mur aa wepaak paa kupi mur a walaar a Nio ra Tadaaru? Baboi, diat baa diat aa punang taa anum muaana, bari ku diat u ra bonanaaka, mi ut diat a lo apari ui bulung." ¹⁰Ia bulung i puka pari taau maut namuga naan Petero, ma i maat. Baa a kum baarmaan diat ruk, diat baboi naa ia maat, diat lo apari paa a minaatina, ma diat punang taai marawaai naa ra nuna muaana. ¹¹Ma a taara na nurnur raap diat burut aakit, ma diat raap kaai baa diat walangoro a kum utnaa mi.

A kum wakilang ma ra kum utnaa na kakaian

¹²A kum aapostolo diat paam mongoro na wakilang ma mongoro na utnaa na kakaian naa ra taara. Ma a kum tena nurnur raap diat laana ki ungaai u ra baraada i ra ruma na wetabaar baa di waatungi naa Baraada anun Solomon. ¹³A taara ingen diat burut kupi diat a ki ungaai ma diat, iaku pa diat pir aakaka diat, diat urur ut un diat. ¹⁴Ma mongoro na taara balet, in tabuan ma ra kum muaana, diat nurnur maraagaam u ra Tadaaru, ma di luk ungaai diat ma ra taara na nurnur. ¹⁵Baa a taara diat babo a pinapaam anu ra kum aapostolo, diat lo ta diat baa diat malaapaang ma di wainep ta diat u ra papaara aakapi u ra kum luwu na ininep ma u ra kum maat, kupi baa Petero in waan aakit diat, a malurina in waan nate un ta taara kon diat ma diat a laangalaanga. ¹⁶Ma mongoro na taara aakit taangirong u ra kum taamtaamaan marawaai Ierusalem, diat waan paat. Diat lo a kum malaaapaang ma diat baa a kum tabaraan diat baanaakaka diat, ma di walaangalaanga pa diat raap.

A kum aapostolo diat tur u ra naagagon

¹⁷A mukmuga na tena wetabaar karom God, ma ra kum teptepaana ko ra kihil anu ra kum Saadukaai, a nuknukindiat i aaka karom a kum aapostolo. ¹⁸Io, diat aal pa diat, ma diat waruk wa diat u ra ruma na karabus. ¹⁹Ma u ra marum, raa aangelo anu ra Tadaaru i paapa wa a kum balbalaat i ra ruma na karabus, ma i ben pari wa diat ma i piri naa, ²⁰"Muaat a waan, ma muaat a tur u ra ruma na wetabaar, ma muaat a wapua a taara u ra kum pirpir raap u ra matakina lalaaun mi." ²¹Ma a kum aapostolo diat taraam u ra pirpir maa. U ra malaana kinalik diat ruk u ra ruma na wetabaar ma diat wer a taara.

Baa a mukmuga na tena wetabaar karom God i waan paat, ungaai ma ra kum teptepaana, diat wataa ungaai paa a taara na kiwung raap, a kum mukmuga anu ra taara Israael. Ma diat wetulaa urong u ra ruma na karabus kupi din ben paa a kum aapostolo. ²²Iaku baa a kum tena baboura baa diat bababoura u ra ruma na wetabaar diat waan, pa diat babo diat ma u ra ruma na karabus. Io, diat waan talili balet, ma diat piri naa, ²³"Baa miaat waan paat u ra ruma na karabus, miaat baboi naa di aa balbalaat adekdek taai, ma ra kum tena baboura diat tur ut u ra kum bonanaaka, iaku baa miaat paapa aarai, pa miaat babo diat ma."

²⁴Baa a mukmuga anu ra kum tena baboura ma ra kum ngaala na tena wetabaar karom God diat walangoro a pirpir mi, i laklagon a nuknukindiat uni, baa a kum aapostolo diat pari lelawaai. ²⁵Ma raa muaana i waan paat, ma i piri taan diat naa, "Baboi, a taara baa muaat waruk diat u ra karabus, kurong ma diat u ra ruma na wetabaar, ma diat wer a taara." ²⁶Io, a kum tena baboura ma ra

nundiat mukmuga diat ben paa a kum aapostolo. Diat ben wakaak pa diat ku, maa diat burutaana a taara, kaduk diat a duka diat.

²⁷Baa diat aa ben paa a kum aapostolo, diat watur ta diat namataa ra taara na kiwung. Ma a mukmuga na tena wetabaar karom God i piri taan diat naa, ²⁸“Miaat aa turbaat ta muaat naa koku ma muaat wer a taara ma ra iaan Iesu. Iaku mi, a taamaan Ierusalem ia teng ma ra numuaat wawer, ma muaat nemi naa muaat a takuna miaat u ra gaapin Iesu.”

²⁹Petero ma ra kum aapostolo diat baalui naa, “Miaat a taraam ut karom God, ma baa te i pir ta pirpir baa pa i welaar ma ra pirpir anun God pa miaat a taraam karomi. ³⁰A God anu ra nundaat wuna taara taanga namuga i watur paa balet Iesu, ia baa muaat aak dokoi, baa muaat aak waati u ra bolo. ³¹Ia ut maa God i wangaala paai ma i waki u ra papaara ot na limaana, kupi in Ngaala na Mukmuga ma in Tena Walaaun, ma in paam aakapi kupi a taara Israael diat a nukpuku, ma din una wa anundiat kum aakaina mangamangaan. ³²Miaat babo a kum utnaa mi ma miaat wewapua uni, ma a Takado na Nion i walingtatuna anumiaat pirpir. A Takado na Nion, ia a wetabaar anun God karom diat baa diat tartaraam karomi.”

³³Baa diat walangoro a pirpir mi, diat kaankaan aakit, ma diat nem na aak doko a kum aapostolo. ³⁴Iaku raa Parisaiao, a iaana Gamaaliel, a tena wawer u ra kum Naagagon, baa a taara raap diat rui, i tur u ra kiwung, ma i piri naa a kum aapostolo diat a pari paa kumun. ³⁵Ma i piri karom a taara na kiwung naa, “Muaat a taara Israael, muaat a nuknuk wakaak baa aawa muaat a paami karom a taara mi. ³⁶Raa kum kilaala namuga Toidaas i waan paat, ma i piri baa ia a ngaala, ma mongoro na taara, welaar ma 400 na taara duk, diat

murmuri. Iaku baa di aak doko wai, diat raap baa diat murmuri diat waan wer-aan, ma i raap. ³⁷Namur taa ra muaana mi, raa bulung, Iudaas, a te Gaalilaia, i waan paat u ra kilaala na timu iang, ma i ben ingen paa ta taara kupi diat weium ma ra mataanitu, ma ia kaai i wirua, ma diat raap baa diat taraam karomi, di lu weraana wa diat.

³⁸“Mi iaau piri taa muaat naa: Koku muaat paam ta utnaa un diat, muaat a palaa wa diat. Baa a utnaa mi diat paami i kabina paa ku ko ra taara, in raap ku. ³⁹Iaku baa i kabina paa ut kon God, muaat a gaana waraap wai. Kaduk namur in kaapa karom muaat naa muaat weium ut ma God.”

⁴⁰Ma diat mulaaot u ra nuna pirpir, ma baa diat wataa paa balet a kum aapostolo, diat raapu tata diat, ma diat turbaat diat naa koku ma diat wewapua ma ra iaan Iesu. Ma namur diat palaa wa diat. ⁴¹Ma a kum aapostolo diat pari ko ra kiwung, ma diat gaai, maa God i babo diat baa diat koina kupi diat kari-aana a wawirwir u ra iaan Iesu. ⁴²Ma u ra kum bungbung raap u ra ruma na wetabaar, ma u ra nundiat kum ruma, diat kanaawa a wawer ma ra warawaai kaai u ra Koina Wewapua baa Iesu ia a Kaarisito lingtatuna.

Di pilak paa 7 na muaana kupi a pinapaam na wetabaar

6 U ra kum bungbung maa, a taara na wawer diat bure waanwaan. Diat kon ru mangaana taara, raa taara Iudaia baa diat pirpir ma ra pirpir Grik, ma raa taara Iudaia kaai baa diat pirpir ma ra pirpir Ebraaio. Diat baa diat pirpir ma ra pirpir Grik diat pirpir na uraai un diat baa diat pirpir ma ra pirpir Ebraaio. Diat piri naa, “Baa diat laana palau a kum walaa na tabuan ma ra utnaa u ra kum bungbung, diat waanwaan likaai wa ku a kum walaa na tabuan kon miaat.” ²Io,

12 aapostolo diat wataa ungaai paa a taara na wawer raap, ma diat piri taan diat naa, “Pa i takado baa miaat a balaan maku u ra wetabaar ma ra utnaa na winangaan ma pa miaat a paam a pina-paam na wewapua ma ra pirpir anun God.”³ A kum tateimiaat, muaat a pilak paa ta 7 na koina muaana kon muaat, diat baa diat manaana ma diat teng ma ra Takado na Nion, kupi miaat a taar taa a pinapaam na wetabaar mi taan diat.⁴ Ma miaat, miaat a balaan ku ma ra ni-aaring ma ra pinapaam na wewapua ma ra pirpir anun God.”

⁵Ma diat raap diat gaai u ra pirpir mi. Io, diat pilak paa Stepaano, a muaana baa i teng ma ra nurnur ma ra Takado na Nion. Ma diat pilak paa kaai Pilipo, Porokorus, Nikaanor, Timon, Paarmena, ma Nikolaaos, a muaana taangirong Aantiokia baa wakir a te Iudaia iaku i laana lotu ungaai ma ra taara Iudaia.⁶ Ma diat ben pa diat karom a kum aapostolo. Ma diat ung a kum limaandiat nate un diat, ma diat aaraaring.

⁷A pirpir anun God i waan werwer-aan, ma a taara na wawer diat bure waanwaan kaai inaanga Ierusalem. Ma mongoro na tena wetabaar karom God diat nurnur ma diat taraam u ra Koina Wewapua.

Di takuna Stepaano

⁸Ma Stepaano i teng ma ra dekdek ma ra maarmaari anun God, ma i paam a kum ngaala na utnaa na kakaian, ma ra kum wakilang utkaai naliwan namataa ra taara.⁹ Iaku raa taara Iudaia diat welol na pirpir ma Stepaano. A taara mi ko ra ruma na lotu baa di waatungi naa Anu ra Taara na Laangalaanga. Diat taanga u ra ru taamaan Kirene ma Aaleksaanderia ma taangirong u ra ru papaar Kilikia ma Asia.¹⁰ Diat gaana baalbaalu taa anuna pirpir maa a Takado na Nion ut i taar a manaana taana.

¹¹Ma diat wowo ino paa ta kum muaana, kupi diat a piri naa, “Miaat walangoro taai ut baa i pirpir aakaka un Moses ma un God kaai.”¹²Ma diat wakaakaan a kum mukmuga, ma ra kum tena wawer u ra kum Naagagon ma ra taara baa kaai. Diat waan karom Stepaano, diat paam koto paai, ma diat beni kupi in tur namuga naa ra taara na kiwung.¹³ Ma diat ben paa a taara baa diat a takunai ma ta kum warwaruga na pirpir, ma diat piri naa, “A muaana mi pa i ngo ma ra pirpir aakaka u ra nundaat gomgom na ruma na wetabaar ma u ra kum Naagagon kaai anun Moses.¹⁴ Miaat walangoro baa i piri naa Iesu, a te Naasaret, in reng wa a ruma mi, ma in kiaana wa a kum mangamangaan baa Moses ia wer ta daat uni.”

¹⁵Ma diat raap baa diat ki u ra kiwung diat babo dekdek Stepaano, ma diat baboi naa a mataana i welaar ma ra mataa ra aangelo.

A warawaai anun Stepaano

7 A mukmuga na tena wetabaar karom God i tiri Stepaano naa, “I lingtatuna ut a kum pirpir mi?”² Ma i baalui naa, “A kum tateng liklik, ma ra kum tamta-maang, muaat a walangoro iaau. A God na minamaar i waan paat karom tabundaat Aabaraam, baa i ki Mesopotaamia, ma pa i ki utbaai Aaraan.³ Ma i piri taana naa, ‘Un waan ko ra num taamaan, ma ko ra kum kakum kaai, ma un waan kup a taamaan baa ang waiaa ta ui uni.’
Tur 12:1

⁴“Ma i waan paa ko ra taamaan anu ra kum Kaaldea, ma i ki Aaraan. Baa tamaana ia maat, God i tula wai balet kup a taamaan mi, baa daat a kum tapt-abuna mi daat ki uni.⁵ God pa i taar taa utbaai ta pakaana pia taana kupi anuna, baa ta naat na wanua lik maku. Pate mulu. Iaku i weweliman taai baa namur in taar taa a pia bi taana ma karom

a kum taptabuna namur. U ra pakaana bung baa God i taar a weweliman mi, Aabaraam pa ta natuna utbaai. ⁶Ma God i piri taana naa, 'A kum taptabum namur taam diat a ki na waira u ra waira na taamaan, ma din aal pa diat kupi diat a papaam na karabus, ma din baanaakaka diat 400 na kilaala. ⁷Ma ang naagagon a taara baa diat aal paa a kum taptabum kup a pinapaam na karabus. Ma namur diat baa diat papaam na karabus diat a pari ko ra taamaan maa ma diat a lotu karom iaa u ra taamaan mi.' *Tur 15:13-14*

⁸God i paam taa a kunubu ungaai ma Aabaraam. Ma a wakilang i ra kunubu maa a poko kikil. Aabaraam i wangaala Aaisaak, ma baa ia 8 na bung uni, Aabaraam i poko kikili. Namur Aaisaak i wangaala Iaakob, ma Iaakob i wangaala 12 a kum taptabundaat.

⁹"Ma a kum taptabundaat taanga namuga diat nuknuk aakaka karom Iosep, a teindiat, ma diat wiura wai kupi in papaam na wilawilaau irong Aaigipto. Iaku God i ki ungaai ut mai, ¹⁰ma i walaun paai ko ra kum utnaa baa i manongi. I taar a koina manaana taana, ma i waraauti kupi Paraa, a king taangirong Aaigipto, in gaai uni. Io, Paraa i ung taai kupi in mukmuga u ra taamaan Aaigipto ma kupi in mukmuga kaai u ra ruma anun Paraa.

¹¹"Ma a ngaala na minolo i waan paat irong Aaigipto raap, ma Kaanaan kaai, ma mongoro na utnaa i manong a taara ma pa ta utnaa na winangaan ara kum taptabundaat. ¹²Baa Iaakob i nunurai naa a wit kurong Aaigipto, io, i tula wa a kum natnatuna, a kum taptabundaat, diat waan taangirong Kaanaan urong Aaigipto a mugaana pakaan. ¹³Baa i weru winawaan anundiat, Iosep i wapua kaapa diat naa ia a teindiat. Ma Paraa kaai i kaapa maraagaam u ra kum tatein Iosep. ¹⁴Iosep i wetulaa

kup tamaana Iaakob diat ungaai ma ra kum taptabuna. Diat raap 75 diat. ¹⁵Ma Iaakob ma ra kum taptabundaat diat waan ma diat ki irong Aaigipto. Namur Iaakob ma ra kum natnatuna diat maat marong. ¹⁶Ma a kum kilaala namur di lo paa ururindiat ma di waruk diat u ra babaang na minaat irong Kaanaan u ra taamaan Sikem. A babaang na minaat maa Aabaraam i kul paai ko ra kum natnatun Aamor.

¹⁷"Baa ia marawaai waanwaan a pakaana bung baa God in paam ot paa anuna weweliman baa ia wapua taa Aabaraam uni, anundaat taara diat aa bure raap irong Aaigipto. ¹⁸Ma raa matakina king i turpaai kupi in naagagon Aaigipto, ma pa i kaapa u ra pinapaam anun Iosep baa i paami namuga. ¹⁹Ma i waruga taa anundaat taara, ma i baanaakaka diat, ma i naagagon taai kupi diat a ong wa a kum natnatundiat kupi diat a maat.

²⁰"U ra kilaala maa di buta Moses uni. Ma ia raa koina naat aakit u ra mataan God, ma di babourai tula kalaang u ra ruma anun tamaana. ²¹Baa di aa lo pari wai, natun Paraa, a tabuan, i lo paai, ma i wagua paai kupi natunalik. ²²Ma di wer Moses u ra kum mangaana manaana raap anu ra taara Aaigipto, ma ia raa dekdek na muaana u ra nuna kum pipir ma u ra nuna kum pinapaam.

²³"Baa Moses ia 40 kilaala na lalaan anuna i nuki naa in waan ma in babo taa anuna taara Israael. ²⁴Baa i baboi baa raa te Aaigipto i um aakaka raa kon diat, i welulu karom diaar ma i babaalu koni, ma i aak doko wa a te Aaigipto. ²⁵Moses i nuki naa anuna taara diat a nunura lelei naa God i tula wai kupi in walaun pa diat, iaku pa diat nunurai.

²⁶"U ra bung namur taana, i babo balet raa rudi kon diat, baa diaar weium, ma Moses i nemi naa in wamaraam diaar, ma i piri taan diaar naa, 'A ru

muaana, mur ku. Lelawaai maa mur baanaakaka wetwetalaa mur?' ²⁷ Ma ia baa i um aakaka tepaana i tul ingen wa Moses, ma i piri taana, 'Woi maa i ung ta ui kupi anumiaat mukmuga, ma anumiaat tena naagagon?' ²⁸ U nemi naa un aak doko iaau, welaar ma nabung u aak doko wa a te Aaigipto naka?' *Pin 2:14*

²⁹ Baa Moses i walangoro a pirpir mi i welulu ino urong u ra taamaan Midian. U ra nuna kinkini na waira irong Midian i wangaala a ru natnatuna, a ru naat muaana.

³⁰ "Baa 40 kilaala ia raap u ra nuna kinkini irong Midian, raa aangelo i waan paat karomi naliwan u ra kupkup i ra in diwaai u ra bil na wanua marawaai a Taangaai Sinaai. ³¹ Baa Moses i baboi, i kakaian uni. Io, baa i waan marawaai kupi in babo wakaaki, i walangoro in ingaa ra Tadaaru i piri naa, ³² 'Iaau a God anu ra kum taptabum taanga namuga, a God anun Aabaraam, Aaisaak ma Iaakob.' *Pin 3:6*

Ma Moses i dadader, ma i burut kupi in baboi. ³³ Ma a Tadaaru i piri taana, 'Un palaa wa a ru su ko ra ru kakim, maa a pia mi u tur uni anung, i gomgom. ³⁴ Iaau aa babo a kum ngunungut baa i manong anung taara baa diat ki irong Aaigipto, ma iaau aa walangoro anundiat tinaangi. Mi iaau aa waan pari, kupi ang walaangalaanga pa diat. Waan urin, ma ang tula wa ui urong Aaigipto.' *Pin 3:5, 7-8, 10*

³⁵ "Moses, ia baa diat pet lulu wai, ma ra nundiat pirpir naa, 'Woi maa i ung ta ui kupi un mukmuga ma un tena naagagon?', ia ut maa God i tula wai kupi in mukmuga ma in walaangalaanga a taara. God ut i tula wa Moses ma ra pirpir anu ra aangelo baa i waan paat karomi u ra in diwaai baa i kupkup. ³⁶ Io, Moses i muga pari pa diat taangirong Aaigipto, i paam a kum utnaa na kakaian ma a kum wakilang irong Aaigipto

ma irong u ra Taar na Taai, ma u ra bil na wanua kaai, welaar ma 40 kilaala. ³⁷ Moses ut maa i pir taai taa ra taara Israael naa, 'God in taar wa ta propet welaar ma iaau ko ra numuaat wuna taara ut.' *Naag 18:15*

³⁸ Moses i ki ungaai ma ra nundaat wuna taara taanga namuga, a taara Israael, ma i ki ungaai kaai ma ra aangelo baa i pirpir karomi u ra Taangaai Sinaai, ma i lo paa a pirpir na lalaun ma i timu koto taai kup diat ma daat mi.

³⁹ "Iaku anundaat wuna taara taanga namuga pa diat nemi naa diat a taraam taan Moses. Diat tapuku maku koni u ra nuknukindiat, ma diat nuknuk talili balet urong Aaigipto. ⁴⁰ Ma diat piri taan Aaron naa, 'Un paam paa anundaat ta kum god kupi diat a muga daat, maa Moses, ia baa i muga pari pa daat taangirong Aaigipto, pa daat nunurai ma baa aawa kuraa ia waan paat uni.' *Pin 32:1*

⁴¹ U ra pakaana bung maa, diat paam paa a taabataaba i ra naat na bulumakaau, ma diat gaai u ra pina-paam na limaandiat ma diat wetabaar karomi. ⁴² Ma God i tapuku kon diat, ma i maadek wa diat kupi diat a lotu karom a kum naangnaang, welaar ma di aa timu taai u ra buk anu ra kum propet lenbi,

'Muaat a taara Israael,

40 kilaala baa muaat ki u ra bil na wanua pa muaat wetabaar karom iaau, ma pa muaat aak doko ta wewagua baa muaat a wetabaar mai karom iaau.

⁴³ Muaat lolo a ruma na lotu anu ra warwaruga na god Molok, ma ra malalar i ra ina naangnaang anu ra numuaat warwaruga na god Repaan.

A kum taabataaba mi muaat paam pa diat, kupi muaat a lotu karom diat. Io, ang rakaan wa muaat' *Aamos 5:25-27* ma muaat a waan likaai wa Baabilon ma urong aakit.

⁴⁴“A ruma na sel maa i wapuaanai naa God i ki karom anundaat wuna taara taanga namuga. A ruma na sel maa kuraa ut i ki naan diat u ra bil. Di aa paam taai murmur a pirpir anun God karom Moses welaar ma ra malalar baa i babo taai. ⁴⁵Ma anundaat wuna taara taanga namuga diat taari karom a kum natnatundiat. Ma diat bulung diat lo waanawaanai baa Iosua i muga diat ma God i lu wa a taara ko ra kum taamtaamaan kupi anu ra taara Israael ma. Ma i taana matira tuk ut u ra kilaala anun Dewid, ⁴⁶ia baa God i nem aakiti. Ma Dewid i aaring God kupi in paam ta ruma, kupi a taara anun Iaakob diat a lotu uni. ⁴⁷A ruma maa Solomon i paami. ⁴⁸Iaku God a Ngaala Aakit pa i ki u ra kum ruma baa a taara diat paami, welaar ma ra propet i piri naa, ⁴⁹‘A Tadaaru i piri: A maawa ia anung kiki na king, ma ra rakrakaan buaal a utnaa baa iaau ung a ru kaking nate uni. Io, lelawaai, i tale muaat baa muaat a paam ta ruma anung? Waiaa anung wanua na ningo? ⁵⁰Lelawaai, wakir iaau, iaau paam a kum utnaa raap mi?’” *Aais 66:1-2*

⁵¹Ma Stepaaano i piri taa ra taara na kiwung naa, “Muaat a kum tena wabulbul muaat, a balaamuaat i welwelik kon God ma ra talingaamuaat i tabanot. Muaat turbaat liklikina a Takado na Nion, welaar ma ra numuaat wuna taara taanga namuga diat paampaami. ⁵²Woi na kum propet maa anumuuaat wuna taara taanga namuga pa diat baanaakaka diat? Diat aak doko diat, baa diat pirpir muga u ra winawaan paat urin anu ra Tena Takado, ia baa mi muaat wagu paai, ma muaat aak doko wai, ⁵³muaat baa muaat aa lo akoto a kum Naagagon baa kum aangelo diat taar taai karom muaat, iaku pa muaat murmuri.”

Di duka doko Stepaaano

⁵⁴Baa a taara na kiwung diat walangoro a kum pirpir anun Stepaaano, diat kaankaan aakit, ma diat karaat mum karomi. ⁵⁵Stepaaano i teng ma ra Takado na Nion, ma i babo dekdek umaanga u ra maawa, ma i babo a minamaar anun God, ma Iesu kaai baa i tur taau u ra papaara ot na limaan God. ⁵⁶Ma i piri naa, “Iaau babo a maawa i tapaapa, ma Natu ra Muaana i tur taau u ra papaara ot na limaan God.” ⁵⁷Ma diat baar baati ma ra ngaala na ingaandiat, diat tong baat a talingaandiat, ma diat welulu baat paai. ⁵⁸Diat tul waanawaanai ko ra taamaan, ma diat dukai. Ma diat baa diat takuna Stepaaano ma ra kum warwaruga na pirpir, diat palaa wa anundiat kum maalu baa diat burung baat anundiat minong mai ma diat ung taai naa ra ru kakin raa baarmaan a iaana Saul. ⁵⁹Baa kuraa utbaai diat dukdukai, Stepaaano i aaraaring naa, “Tadaaru Iesu, un lo paa a niong.” ⁶⁰Ma i ki but keke unapia, ma i kulku-laai naa, “Tadaaru, koku u baalu aakaina mangamangaan bi diat paami.” Baa ia pir taai lenmi, i maat.

8 Ma Saul i mulaaot kupi din aak doko Stepaaano.

Saul i baanaakaka a taara na nurnur

U ra bung maa a taara diat turpaai kupi diat a wakadik a taara na nurnur inaanga Ierusalem, ma a taara na nurnur raap diat waan werweraan u ra ru papaar Iudaia ma Samaaria. Iaku maa a kum aapostolo pa diat waan, diat ki ut. ²A kum dowot na tena lotu diat punang taa Stepaaano, ma diat luan dekdeki. ³Ma Saul i baanaakaka a taara na nurnur, i ruk u ra nundiat kum ruma, ma i aal paa a kum muaana ma ra in tabuan, ma i waruk diat u ra ruma na karabus.

Di warawaai ma ra Koina Wewapua irong u ra papaar Samaaria

⁴Ma diat baa diat waan werweraan taanginaanga Ierusalem, diat warawaai ma ra Koina Wewapua u ra kum taamaan baa diat waan iaai. ⁵Ma Pilipo i waan u ra ngaala na taamaan irong u ra papaar Samaaria, ma i warawaai un Kaarisito karom diat. ⁶Ma baa a kor na taara diat walangoro a pirpir anun Pilipo, ma diat babo a kum utnaa na kakaian i paami, io, diat nem aakiti kupi diat a walangoro a kum utnaa baa i piri. ⁷I lu irok wa kum tabaraan kon mongoro, ma a kum tabaraan maa, baa diat pari diat kulkulaai dekdek. Ma i walaangalaanga paa mongoro baa panpanindiat i maat, ma diat kaai baa pa diat pet laar paa a winawaan. ⁸Ma a taara taanga u ra taamaan maa diat gaaiia aakit.

Simon a tena paam uraura

⁹Raa muaana taanga matira, a iaana Simon, a tena paam uraura, ma a taara Samaaria diat laana kakaian u ra kum utnaa baa i paampaami. Ma i pir wangaala aakit paai namataa ra taara. ¹⁰Ma a taara raap, a kum tadaaru ma ra kum iba na taara, diat raap diat rui, ma diat piri uni naa, "A muaana mi i paam akoto a dekdekin God, a dekdek baa di waatungi naa a Ngaala Aakit." ¹¹Ma diat laana walangoro wakaaki, maa taanga namuga utbaai, diat laana kakaian u ra nuna kum pinapaam na uraura.

¹²Iaku mi, in muaana ma in tabuan diat nurnur u ra Koina Wewapua baa Pilipo i warawaai mai, u ra mataanitu anun God, ma u ra iaan Iesu Kaarisito, ma di baapitaaiso diat. ¹³Simon utkaai i nurnur, ma baa di aa baapitaaiso taai, i murmur liklikina Pilipo. Baa Simon i babo a kum wakilang ma ra kum utnaa na kakaian i paami, i kakaian aakit uni.

¹⁴A kum aapostolo baa diat ki Ierusalem, diat walangoroi naa a taara Samaaria kaai diat aa taraam u ra pirpir anun God, io, diat tula wa Petero ma Ioanes karom diat. ¹⁵Baa diaar waan paat, diaar aaraaring un diat kupi din tabaara diat ma ra Takado na Nion, ¹⁶maa pa i ki utbaai un te kon diat, di baapitaaiso ta diat ku u ra iaa ra Tadaaru Iesu. ¹⁷Ma Petero ma Ioanes diaar ung a limaandiaar nate un diat ma di tabaara diat maraagaam ma ra Takado na Nion.

¹⁸Baa Simon i baboi baa di tabaara diat ma ra Takado na Nion baa a ru aapostolo diaar ung a limaandiaar nate u ra taara, i lo taa a maani karom diaar. ¹⁹Ma i piri naa, "Mur a taar taa a dekdek maa taang, kupi baa iaau kaai ang ung a limaang nate un te, din tabaarai ma ra Takado na Nion." ²⁰Ma Petero i piri taana naa, "Ui ma ra num maani mur a wirua, baa u nuki naa un kul a wetabaar anun God ma ra maani. ²¹Pa num ta tiniba baa ta pakaana u ra utnaa mi, maa pa i takado in balaam namataan God. ²²Un nukpuku ko ra num aakaina mangamangaan mi, ma un aaraaring karom a Tadaaru, kaduk in maari ui ma pa in baalu aakaina nuknukim. ²³Maa iaau babo ui naa in balaam i teng ma ra aakaina nemnem, ma aakaina mangamangaan i wi akoto ui." ²⁴Ma Simon i baalui naa, "Mur a aaraaring karom a Tadaaru un iaau kupi koku ta utnaa ko ra kum utnaa mi mur waatung taai, in waan paat un iaau."

²⁵Baa Petero ma Ioanes diaar aa wewapua kaapa taau u ra kum utnaa baa a Tadaaru i paami, ma diaar aa warawaai taau ma ra nuna pirpir, diaar waan talili balet unaanga Ierusalem. Ma baa diaar waan, diaar warawaai waanwaan ma ra Koina Wewapua un mongoro na taamaan u ra papaar Samaaria.

Pilipo diaar wetarom ma raa muaana a te Itiop

²⁶ A aangelo anu ra Tadaaru i piri taan Pilipo naa, “Un tur, ma un waan urong u ra mataana taubaar kup a aakapi taanga Ierusalem urong Gaasaa, a aakapi baa i waan nabuaal.” ²⁷ Io, Pilipo i tur paa, ma i waan. Ma diaar wetarom ma raa muaana taangirong Itiop, a ngaala na tena baboura utnaa anu ra Kaandaake, a tabuan baa a mukmuga anu ra taara Itiop. A muaana mi i waan unaanga Ierusalem ma i lotu karom God. ²⁸ Ma mi, i waan talili balet ma kup anuna taamaan, ma i ki u ra kiki na winawaan, ma i luk a buk anu ra propet Aaisaia. ²⁹ Ma a Takado na Nion i piri taan Pilipo naa, “Un waan marawaai karom a kiki na winawaan mi, ma mur a weur waanwaan mai.” ³⁰ Ma Pilipo i welulu karomi, ma i walangoro a muaana maa i lukluk a buk anu ra propet Aaisaia, ma i tiri naa, “Lelawaai, u kaapa ut u ra utnaa maa u lukluki?” ³¹ Ma i baalui naa, “Ang nunura lelawaai, baa pa te i pir palaai karom iaau?” Ma i aaring Pilipo kupi in kaa karomi ma diaar a ki ungaai.

³² Bi ia, a kum pirpir na Buk Taabu maa i luki:

“Di beni welaar ma ra sip,
kupi din aak dokoi.

Pa i pirpir,

welaar ma ra naat na sip i tur wowowon
karom ia baa i gelei.

³³ Baa di pet awawirwir taai, pa di
watakado a naagagon uni.

Woi maa in pirpir u ra nuna kum naat,
maa pa ta natuna?

Maa i raap anuna lalaaun taanga min u
ra rakraakan buaal.” *Aais 53:7-8*

³⁴ Ma a te Itiop i piri taan Pilipo naa,
“Un wapua iaau, a propet i pir a pirpir mi
un woi? Un ia ut, baa un te ingen?” ³⁵ Ma
Pilipo i turpaa papalaa karomi. I wapuai
u ra Koina Wewapua un Iesu, turpaai ut
u ra buk baa a te Itiop i luki.

³⁶⁻³⁷ Baa diaar waan waanwaan u ra
aakapi, diaar waan taau un raa daanim,
ma a te Itiop i piri taan Pilipo lenbi,
“Baboi, a daanim bi ia, aawa balet
ma i turbaat iaau kupi koku di baapi-
taaiso iaau?” ³⁸ Ma i turbaat a kiki na
winawaan kupi in tur. Io, diaar waan
pari kup a daanim ma Pilipo i baap-
itaaisoi. ³⁹ Baa diaar waan tato ko ra
daanim, a Nio ra Tadaaru i lo wa Pilipo.
Ma a te Itiop pa i baboi balet ma. Io, a
te Itiop i waan balet u ra nuna winawaan
ma ra ngaala na gaaia u ra nuna lalaaun.
⁴⁰ Ma Pilipo i baboi naa kurong ma ia
u ra taamaan Aasoto. Ma baa i waan
taanga matira, i warawaai waanwaan
ma ra Koina Wewapua u ra kum taam-
taamaan tuk ut irong Kaaisaaria.

Saul i nukpuku

(*Aap 22:6-16; 26:12-18*)

9 U ra kum bung maa, Saul i nem aak-
iti kupi in aak doko a kum taara na
wawer anu ra Tadaaru. I waan karom a
mukmuga na tena wetabaar karom God,
² ma i aaring naa, “Un timu taa a kum
buk baa ang loi urong kup a kum ruma
na lotu irong Damaasko.” A kum buk mi
di aa timu taai uni naa, baa ia baraata
ta kum muaana ma ta kum tabuan baa
diat murmur a Aakapi anun Kaarisito, in
aal pa diat unaanga Ierusalem, kupi diat
a karabus.

³ Io, baa i waan, ma i marawaai
Damaasko, a ngaala na kaapa taangi-
naanga u ra maawa i waan paat kaka-

§§8:36-37 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Ma Pilipo i piri taana naa, “Baa u nurnur ma ra in balaam raap, i koina ku kupi din paami.” Ma a te Itiop i baalui naa, “Iaau nurnur baa Iesu Kaarisito ia a Natun God.”*

ian ma i baarabaara lili baat paai. ⁴Ma i puka pari napia, ma i walangoro in ingaan raa i piri taana naa, “Saul, Saul, aawa kabina maa u baanaakaka iaau?” ⁵Ma Saul i tiri naa, “Tadaaru, woi ui?” Ma i baalui naa, “Iaau Iesu baa u baanaakaka iaau. ⁶Ma mi, un tur ma un waan paat urong Damaasko, ma din wapua ui u ra aawa baa un paami.”

⁷Ma a taara baa diat weur ungaai mai, diat kakaian ma diat burut ma pa diat pirpir laar paai, maa diat walangoro in ingaan raa, iaku maa pa diat baboi. ⁸Ma Saul i tur taanga napia, ma baa i palaa ruin kiok mataana, pa i babo laar paa ma ta utnaa. Diat aal benbeni maku urong Damaasko. ⁹Ma i ki matira tula bung, i pula ku, pa i wangaan ma pa i inim kaai.

¹⁰Ma raa ko ra taara na wawer, a iaana Aanania, i ki irong Damaasko. A Tadaaru i wataai u ra binabo naa, “Aanania!” Ma Aanania i baalui lenbi, “Tadaaru, mi ut iaau.” ¹¹Ma a Tadaaru i piri taana naa, “Un tur, ma un waan u ra aakapi, baa di waatungi naa Takado na Aakapi, ma un wetiri u ra ruma anun Iudaas kup Saul, a te Taaso, kurong i aaraaring. ¹²Saul ia babo wa a muaana u ra binabo, a iaana Aanania, i ruk karomi, ma i ung a ru limaana nate uni kupi in babo balet.” ¹³Ma Aanania i baalui naa, “Tadaaru, iaau aa walangoro a mongoro na pirpir u ra muaana maa, baa i baanbaanaakaka aakit anum gomgom na taara inaanga Ierusalem. ¹⁴Ma a kum ngaala na tena wetabaar karom God diat mulaaot taai kupi in aal diat raap baa diat lotu u ra iaam. Ma mi ia waan paat min Damaasko.” ¹⁵Ma a Tadaaru i piri taana naa, “Un waan ku, maa iaau aa pilak paai kupi ia anung tena pinapaam, in wewapua u ra iaang karom a kum taara baa wakir a taara Israael, karom a kum king, ma karom a taara Israael kaai. ¹⁶Ma ang wapuai baa in kariaana a mongoro na kinadik u ra iaang.”

¹⁷Io, Aanania i waan, ma i ruk u ra ruma baa Saul i ki iaai. Ma i ung a ru limaana nate uni, ma i piri naa, “Tenglik Saul, a Tadaaru Iesu, ia baa i tur paat paa karom ui u ra aakapi baa u waan urin, ia ut mi i tula wa iaau urin kupi un babo balet, ma kupi un teng ma ra Takado na Nion.” ¹⁸Ma raa utnaa baa i welaar ma ra kaawalaang na ian i katuk pari maut ko ra ruin kiok mataana, ma i babo balet. I tur ma di baapitaaisoi. ¹⁹Baa ia wangaan paa, a panina i dekdek balet.

Saul i warawaai irong Damaasko

Saul i ki kinalik paa karom a taara na wawer irong Damaasko. ²⁰Ma i turpaai maut kupi in warawaai u ra kum ruma na lotu anu ra taara Iudaia. I warawaai un Iesu, baa ia a Natun God. ²¹Ma diat raap baa diat walangoroi, diat kakaian uni ma diat piri naa, “Aai! Mi ut ia a muaana baa i aakaak doko diat baa diat lotu karom Iesu inaanga Ierusalem. Ma mi i waan paat urin kupi in aal paa bulung ta taara karom a kum ngaala na tena wetabaar karom God.” ²²Ma a warawaai anun Saul i dekdek ma i pir a kum utnaa baa i walingtatuna paai naa Iesu ia ut a Kaarisito. Ma a taara Iudaia baa diat ki Damaasko diat nuknuk aakit u ra nuna pirpir ma pa diat pet laar paai kupi diat a baalui.

²³Baa ia raap mongoro na bung, a taara Iudaia diat wepaak kupi diat a aak doko Saul. ²⁴Iaku Saul ia nunurai naa diat wepaak kupi. U ra mage ma u ra marum diat bababo u ra kum bonanaaka i ra taamaan kup Saul, kupi diat a aak dokoi. ²⁵Ma anuna kum naat na wawer diat ben paai u ra marum, ma diat warira pari wai ma ra kaa u ra papaara liplip na waat baa di paam baat a taamaan mai. Io, i pari ma i welulu ino.

Saul i ki inaanga Jerusalem

²⁶Baa Saul ia waan paat inaanga Jerusalem, i walaari kupi in ki karom a taara na wawer, iaku diat raap diat burutaanai ku, ma pa diat nurnur uni naa ia kaai raa ko ra taara na wawer. ²⁷Iaku Baanaabaas i ben paai, ma diaar weur karom a kum aapostolo, ma i wapua diat naa, “Saul ia babo taa a Tadaaru, ma i pirpir mai u ra nuna winawaan urong Damaasko. Ma baa i ki Damaasko, i warawaai u ra iaan Iesu ma pa i burut.” ²⁸Diat nurnur maraagaam uni. Io, Saul i ki ungaai ma ra taara na nurnur inaanga Jerusalem, ma i waan taltalili naan diat, ma i pirpir maut u ra iaa ra Tadaaru, ma pa i burut. ²⁹I pirpir ma ra taara Iudaia baa diat pirpir Grik, ma i baalu anun-diat kum tinir, iaku maa diat nem na aak dokoi. ³⁰Ma diat baa diat tatena liklik u ra nurnur, diat walangoroi. Io, diat beni urong Kaaisaaria, ma namur diat tula wai urong Taaso.

³¹Namur a taara na nurnur irong u ra kum taamtaamaan raap u ra tula papaar Iudaia, Gaalilaia ma Samaaria, diat ki na maalmaal. Ma a lotu i dekdek, ma diat ki ma ra urur karom a Tadaaru, ma a Takado na Nion i wadekdek diat, io a niluluk i ra taara na nurnur i tawa waanwaan.

Petero i ki irong Lida ma Iope

³²Baa Petero i waan waanwaan u ra kum taamtaamaan, i waan utkaai karom a taara anun God irong Lida. ³³Matira, i baraata paa raa muaana, a iaana Aaineaa, a panpanina i maat. Welaar ma 8 na kilaala i inep ku u ra baana. ³⁴Ma Petero i piri taana naa, “Aaineaa, Iesu Kaarisito i walaangalaanga pa ui. Un tur, ma un pipin paa a baam.” Ma i tur gagaa maut. ³⁵Ma diat raap baa diat ki u ra ru taamaan Lida ma Saaronaa, diat babo a

muaana maa, ma diat nukpuku karom a Tadaaru.

³⁶Raa tabuan ko ra taara na wawer i ki irong Iope, a iaana Taabita, di waatungi u ra pirpir Grik baa Dokaas. A tabuan mi, ia paam taa mongoro na koina pina-paam, ma a tena wetabaar karom a iba na taara. ³⁷U ra kum bungbung maa Petero i papaam irong Lida, Dokaas i malaapaang, ma i maat. Baa diat aa gi taai, diat wainep taai un raa kukur ra ruma nate. ³⁸Lida i ki marawaai ku Iope, ma baa a taara na wawer taanga Iope diat walangoroi naa Petero i ki irong Lida, diat tula wa ru muaana karomi ma diaar aaringi naa, “Maari miaat, un waan gagaa urin karom miaat.”

³⁹Ma Petero i taraam ma ditul weur. Baa i waan paat, diat ben paai unaanga u ra kukur ra ruma nate. Ma a kum walaa na tabuan raap diat tur karomi ma diat taangtaangi. Ma diat waiaa taa a kum mulina ma ra kum maalu, baa Dokaas i ingit ta diat baa i lalaaun utbaai. ⁴⁰Petero i tula pari wa diat raap ko ra kukur ra ruma maa, i ki but keke taau, ma i aaraaring. I babo karom a tabuan maa i maat, i piri naa, “Taabita, un tur.” Io, Taabita i babo paat, ma baa i babo Petero, i ki maut. ⁴¹Ma Petero i tulaa wa a limaana karomi, ma i aal atur paai. Ma i wataa paa a kum tena nurnur, ma ra kum walaa na tabuan, ma i tula taa Taabita taan diat baa ia lalaaun. ⁴²A utnaa mi i kaapa waanwaan ma diat raap diat nunurai irong Iope, ma mongoro diat nurnur karom a Tadaaru uni. ⁴³Petero i ki kinalik paa Iope karom raa muaana a iaana Simon, a tena paampaam utnaa ko ra pani ra wewagua.

Konelio baa wakir a te Iudaia i wetulaa kup Petero

10 Irong Kaaisaaria, raa muaana i ki, a iaana Konelio, ia raa mukmuga anun 100 na taara na wineium, diat ko

ra ngaala na kilil na taara na wineium taangirong Itali. ²Konelio ma diat raap baa diat ki u ra nuna ruma diat a kum dowot na tena lotu ma ra kum tena urur karom God. Konelio ia raa tena wetabaar karom a iba na taara, ma a bungbung raap i aaraaring karom God.

³Raa bung na maluraap u ra tuluina pakaana bung i babo a binabo. I babo kaapakaapa a aangelo anun God i waan paat karomi ma i wataai naa, “Konelio!” ⁴Ma Konelio i babo dekdeki ma ra ngaala na bunurut, ma i tiri naa, “Tadaaru, aawa maa?” Ma a aangelo i piri taana naa, “Anum kum niaaring ma ra kum wetabaar diat waan unaanga karom God, ma diat tur welaar ma ra aaim namataana. ⁵Mi ut un tula wa ta taara urong Iope, kupi diat a ben paa raa muaana, Simon, ia baa raa iaana kaai maa Petero. ⁶Kuraa i ki naan mauraana Simon, ia baa a tena paampaam utnaa ko ra pani ra wewagua. Anuna ruma i tur marawaai nakono.” ⁷Baa a aangelo maa i pirpir karomi ia waan, Konelio i wataa paa rudi ko ra nuna kum tultul, ma raa dowot na tena lotu ko ra nuna taara na wineium. ⁸I wapua ditul u ra kum utnaa raap mi, ma i tula wa ditul urong Iope.

A binabo anun Petero

⁹U ra bung namur taana ditul waan, ma u ra ngaala na mage baa ditul waan marawaai kup a taamaan Iope, Petero kaai i kaa tato unaanga nate u ra ruma, kupi in aaraaring. ¹⁰Baa i aaraaring, i kariaana minolo ma i nem na winangaan. Ma baa di paamtagono utbaai a utnaa na winangaan, i babo a binabo. ¹¹I babo paa a maawa i tapaapa, ma raa utnaa i welaar ma ra ina ngaala na maaluu, baa di paam paa waat na titina ma di taar apari karomi. ¹²Naruma uni aalawur mangaana wewagua, diat baa diat waanwaan nate u ra pia ma diat baa diat kakakaa, ma ra kum pika kaai. ¹³In

ingaan raa i piri taan Petero naa, “Petero, un tur, un aak doko diat, ma un aan diat.” ¹⁴Ma Petero i piri naa, “Tadaaru, pate mulu, pa iaau aan taa ta utnaa baa i dur namataam, baa i taabu karom mi-aat a taara Iudaia.” ¹⁵Ma in ingaan raa i baalui balet naa, “A utnaa baa God ia wagomgom taai, koku u waatungi baa a dur na utnaa.” ¹⁶A utnaa mi di paami welaar ma tula pakaan, ma di aal tato paai balet unaanga u ra maawa.

¹⁷Baa a nuknukin Petero i laklagon utbaai u ra kukuraai ra binabo mi, a tula muaana, baa Konelio i tula wa ditul, ditul aa wetiri paa a ruma anun Simon, ma mi ditul tur u ra bonanaaka. ¹⁸Baa ditul wewataai ruk, ditul wetiri naa, “Simon a iaana kaai baa Petero kuraa ut matira?” ¹⁹Baa Petero i nuknuk utbaai u ra binabo, a Takado na Nion i piri taana naa, “Walangoroi, tula muaana ditul baat kup ui. ²⁰Un tur, waan pari, koku u nuknuk mongmongoro, un waan ma muaat a weur, maa iaau ut iaau tula wa ditul urin.” ²¹Io, Petero i pari karom ditul ma i piri naa, “Mi ut iaau maa mutul baatbaat kup iaau. Aawa maa mutul baat kup iaau uni?” ²²Ditul baalui naa, “Konelio, a mukmuga anun 100 na taara na wineium i tula wa mitul. Konelio ia raa tena takado ma a tena urur karom God, ma a taara Iudaia raap diat urur uni. A gongom na aangelo anun God i wapua taai naa in wetulaa pa ui urong u ra nuna ruma, kupi in walangoro anum ta pirpir.” ²³Io, Petero i ben ruk pa ditul kupi ditul a inep paa.

Petero i ki u ra ruma anun Konelio

Baa i keke paat, Petero i tur ma diat waan, ma raa kum muaana baa diat tatena liklik u ra nurnur taanga Iope diat weur ungaai ma diat. ²⁴Baa Konelio ia nunurai naa diat a waan paat, i ben ungaai paa a kum kakuna, ma ra kum teptepaana, ma diat ki walaanga Petero.

Ma baa ia raa bung baat taa winawaan anun Petero diat, diat waan paat irong Kaaisaaria. ²⁵Baa Petero i ruk, Konelio i waan baraatai, ma i puka pari taau ma ra urur naa ra ru kakina, ma i lotu karomi. ²⁶Ma Petero i aal atur paai, ma i piri naa, “Un tur, iaau kaai a muaana ku.”

²⁷Baa diaar pirpir waanwaan, Petero i ruk taau u ra mongoro na taara kuraa diat aa ki ungaai. ²⁸Ma i piri taan diat naa, “Muaat nunurai naa i taabu u ra naagagon baa miaat a kum te Iudaia miaat a laa ungaai ma te baa wakir ko ra taara Iudaia, ma baa miaat a laumai kaai. Iaku mi God ia waiaa ta iaau naa koku iaau piri un te naa i dur namataan God, ma koku iaau nuki naa i taabu karom miaat baa miaat a laa ungaai mai. ²⁹Bi ia kabina baa pa iaau patut baa di wetulaa kup iaau urin. Io, mi ang tiri muaat: Aawa maa muaat wetulaa kup iaau uni?”

³⁰Ma Konelio i baalui naa, “Ia waat na bung baat taa anung niaaring u ra nung ruma u ra pakaana bung lenmi, un tuluina pakaana bung u ra maluraap. Iaau babo raa muaana i mong ma ra maaluu baa i baarabaara aakit, i waan paat kakaian karom iaau, ³¹ma i piri, ‘Konelio, God ia walangoro anum niaaring, ma anum kum wetabaar raap karom a iba na taara ia nunurai. ³²Un wetulaa urong Iope, ma din ben paa Simon baa raa iaana kaai Petero. Kuraa i ki na wairanaan Simon, a tena paampaam utnaa ko ra pani ra wewagua, baa i ki marawaai nakonon.’

³³“Io, iaau wetulaa gagaa maut kup ui. I koina aakit baa u waan urin. Io, kuri miaat raap miaat ki namataan God, kupi miaat a walangoro a pirpir raap baa a Tadaaru ia pir taai taam kupi un wapua miaat uni.”

Petero i warawaai

³⁴Ma Petero i piri, “Iaau nunura lingtatunai naa, a kum wuna taara raap diat welaar ku namataan God. ³⁵I gaaiia u ra taara raap ko ra kum wuna taara, baa diat urur karomi ma diat paam a takado na mangamangaan. ³⁶Muaat nunurai naa God ia taar wa anuna pirpir karom a taara Israael. A pirpir mi, ia a Koina Wewapua u ra maalmaal kabina un Iesu Kaarisito, ia baa a Tadaaru anu ra taara raap. ³⁷Muaat nunura a kum ngaalangaala na utnaa baa i waan paat irong u ra kum taamtaamaan irong Israael, turpaai irong Gaalilaia namur taa ra baapitaaiso baa Ioaanes i warawaai uni. ³⁸Muaat nunurai naa God ia taar taa a Takado na Nion ma ra dekdek karom Iesu, a te Naasaret. Baa i waanwaan tal-talili, i paampaam a koina pinapaam, ma i walaangalaanga pa diat, baa diat ki u ra naagagon anun Saataan. Iesu i paam a kum utnaa mi kabina maa God i ki ungaai mai.

³⁹“Ma miaat a kum tena wewapua u ra kum utnaa raap baa miaat baboi naa i paampaami u ra kum taamtaamaan anumiaat a taara Iudaia, ma inaanga Ierusalem kaai. Ma ia baa di aak dokoi, baa di aak waati u ra bolo, ⁴⁰God i watur paai balet ko ra minaat u ra wetula bung, ma i waiaa taai karom a taara. ⁴¹Wakir karom a taara raap, karom diat baa God ia pilak muga ta diat kupi diat a baboi ma diat a wewapua uni, miaat baa miaat wangaan ma miaat inim ungaai mai, baa i lalaaun paat balet ko ra minaat. ⁴²Ma i tula wa miaat, kupi miaat a warawaai ma miaat a wewapua karom a taara, naa ia ut maa God ia pilak paai kupi in tena naagagon anundiat baa diat lalaaun ma diat kaai baa diat aa maat. ⁴³Ma ra kum propet raap diat pirpir un Iesu, naa ia baa i nurnur uni, din una wa

anuna kum aakaina mangamangaan u ra iaana.”

A Takado na Nion i waan pari taau un diat baa wakir a taara Iudaia

⁴⁴Baa Petero kuraa utbaai i pirpir u ra ruma anun Konelio, a Takado na Nion i waan pari taau un diat raap, baa diat walangoro a pirpir mi. ⁴⁵Ma ra kum tena nurnur ko ra taara Iudaia baa diat weur ma Petero, diat kakaian, baa God i taar utkaai a wetabaar na Takado na Nion karom a taara baa wakir a taara Iudaia. ⁴⁶Maa diat walangoro diat, baa diat pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir, ma diat pir walaawa paa God. ⁴⁷Ma Petero i piri naa, “Pa te in turbaat laar pa diat mi ko ra palaa, kupi koku di baapitaaiso diat. Maa a Takado na Nion i ki un diat welaar ma i ki un daat.” ⁴⁸Io, i wetulaa kupi din baapitaaiso diat u ra iaan Iesu Kaarisito. Ma namur diat aaring Petero baa in ki kumun karom diat ta kabaana bung.

Petero i wewapua kaapa u ra nuna pinapaam

11 A kum aapostolo ma diat baa diat tatena liklik u ra nurnur baa diat ki Iudaia, diat walangoroi naa a taara kaai baa wakir a taara Iudaia diat aa nurnur u ra pirpir anun God. ²Ma baa Petero i waan unaanga Ierusalem, a taara baa diat nemi naa a kum tena nurnur raap din poko kikul diat, diat wengan-gaar mai. ³Diat piri taana naa, “U paam a utnaa baa i taabu karom daat a taara Iudaia, baa u ruk karom a taara baa pa di poko kikul diat, ma u wangaan ungaai ma diat.”

⁴Ma Petero i wapua kaapa diat u ra kum utnaa raap baa i waan paat, lenbi, ⁵“Baa iaau ki u ra taamaan Iope, iaau aaraaring, ma iaau babo a binabo. Iaau babo raa utnaa i welaar ma ra ina ngaala na maalu baa di paam paa waat na

titina ma di taar apari taanginaanga u ra maawa karom iaau. ⁶Baa iaau babo naruma, iaau babo a kum wewagua, diat baa di laana wagua diat ma ra kum lom-lomina, ma diat baa diat kakakaa, ma ra kum pika kaai. ⁷Ma iaau walangoro in ingaan raa i piri taang naa, ‘Petero, un tur, un aak doko diat ma un aan diat.’ ⁸Ma iaau piri naa, ‘Tadaaru, pate mulu, pa iaau aan taa ta utnaa baa i dur namataam, baa i taabu karom miaat a taara Iudaia.’ ⁹Ma in ingaan raa taanginaanga u ra maawa i piri balet naa, ‘A utnaa baa God ia wagomgom taai, koku u waatungi baa a dur na utnaa.’ ¹⁰A utnaa mi di paami welaar ma tula pakaan, ma di aal tato paai balet unaanga u ra maawa.

¹¹“U ra pakaana bung ut maa, tula muaana baa di tula wa ditul taangirong Kaaisaaria karom iaau, ditul waan paat u ra ruma baa miaat ki uni. ¹²Ma ra Takado na Nion i wapua iaau kupi ang weur ma ditul, ma koku iaau nuknuk mongmongoro uni. Ma 6 na muaana kaai mi, baa miaat tatena liklik u ra nurnur miaat weur ma ditul urong Kaaisaaria ma miaat ruk u ra ruma anun Konelio. ¹³Ma i wapua miaat naa i babo a aangelo i waan paat u ra nuna ruma ma i piri naa, ‘Un wetulaa urong Iope kupi din ben paa Simon, ia baa raa iaana kaai Petero. ¹⁴Ma in wapua ui un ta kum pirpir baa in walaau ui ungaai ma diat raap baa diat ki u ra num ruma.’ ¹⁵Baa iaau turpaa pirpir, a Takado na Nion i ki un diat, welaar ma i paami un daat namuga. ¹⁶Ma iaau nuk paa a pirpir anu ra Tadaaru, baa i piri naa, ‘Ioanes i baapitaaiso ma ra palaa, ma namur din baapitaaiso muaat ma ra Takado na Nion.’ ¹⁷God ia taar taa a wetabaar taan diat, welaar ma ia taar taai taan daat, baa daat nurnur u ra Tadaaru Iesu Kaarisito, ma woi na mangaana muaana iaau, baa ang turbaat God?”

¹⁸Baa diat walangoro a pirpir mi, diat ngo ko ra wengangaar, ma diat pir walaawa paa God lenbi, “God ia paam taa a aakapi kupi diat baa wakir a taara Iudaia kaai diat a nukpuku ma diat a lalaaun.”

A Koina Wewapua i waan paat irong Aantiokia

¹⁹A taara na nurnur baa diat waan werweraan taanginaanga Ierusalem kabina baa a taara diat pet na bilbil un diat namur taa ra minaatin Stepaano, diat waan welwelik urong u ra papaar Ponikaa, a lolo Kipro, ma a taamaan Aantiokia. Diat wewapua ku karom a taara Iudaia u ra Koina Wewapua un Iesu. ²⁰Iaku raa taara ko ra taara na nurnur maa, a taara Kipro ma ra taara Kirene, diat waan paat irong Aantiokia ma diat wapua a taara baa wakir a taara Iudaia u ra Koina Wewapua u ra Tadaaru Iesu. ²¹A dekdek i ra Tadaaru i ki un diat baa diat wewapua, ma mongoro aakit diat nurnur ma diat nukpuku karom a Tadaaru.

²²Baa a taara na nurnur inaanga Ierusalem diat walangoro a pirpir mi, diat tula wa Baanaabaas urong Aantiokia. ²³⁻²⁴Baanaabaas ia raa koina muaana, i teng ma ra Takado na Nion ma ra nurnur. Baa i waan paat ma i babo a maarmaari anun God baa i papaam un diat, i gaaia uni, ma i wadekdek diat raap kupi diat a tur dekdek u ra nurnur ma ra nundiat lalaaun raap karom a Tadaaru. Ma mongoro na taara diat nukpuku karom a Tadaaru.

²⁵Namur Baanaabaas i waan bulung urong Taaso, kupi in baat kup Saul. ²⁶Baa ia baat paai, i ben paai urong Aantiokia. Raa kudulaana kilaala diaar ki ungaai ma ra taara na nurnur marong, ma diaar wer mongoro na taara. Talek u ra pakaana bung maa di waatung a taara

na wawer irong Aantiokia naa a kum te Kaarisito.

²⁷U ra kilaala maa, raa kum propet diat waan taanginaanga Ierusalem urong Aantiokia. ²⁸Raa kon diat, a iaana Aagabo, i tur, ma u ra dekdek i ra Takado na Nion i wewapua muga taau u ra ngaala na minolo baa in manong a kum taamtaamaan raap. A minolo mi i waan paat u ra kilaala baa Klaudio i naagagon irong Rom. ²⁹Ma a taara na wawer diat naagagon paai naa diat raap raaraa diat a wetabaar welaar ma ra nundiat kum wuwuwung karom a kum taara na nurnur baa diat ki u ra papaar Iudaia. ³⁰Io, diat taar taai. Ma Baanaabaas ma Saul diaar loi karom a kum mukmuga ko ra lotu inaanga Ierusalem.

Di waruk taa Petero u ra ruma na karabus

12 U ra kum bungbung maa, king Erodes i baanaakaka raa taara ko ra taara na nurnur. ²I wetulaa taau un Iaakobo, tein Ioaanes, kupi din aak doko wai ma ra in liwan na wineium. ³Baa i baboi baa a taara Iudaia diat gaaia u ra minaatin Iaakobo, io, i aal paa bulung Petero un raa bung naliwan ko ra kum bungbung na lukaara na bred baa pa ta is uni. ⁴Baa ia aal paa Petero, i waruk taai u ra ruma na karabus. Ma waat na kikel na taara na wineium diat babourai, waatdi un raaraa kikel. Erodes i nemi kupi in beni kupi din naagagoni namataa ra taara, baa a lukaara na waan likaai ia raap. ⁵Baa Petero i ki u ra ruma na karabus, a kum taara na nurnur raap pa diat ngo ma ra niaaring karom God uni.

A Tadaaru i walaaun paa Petero ko ra limaan Erodes

⁶U ra marum namuga taa ra bung baa Erodes in ben paa Petero kup a naa-

gagon, Petero i inep taau naliwan naa ra ru tena wineium. Diat aa do taa a ru limaana ma ra sen. Ma raa kum tena wineium kaai diat tur u ra bonanaaka ma diat baboura a ruma na karabus. ⁷A aangelo anu ra Tadaaru i waan paat kakaian karomi, ma a kaapa i baara nabalaa ra ruma na karabus. I raapu waan-gun Petero u ra titina, ma i piri taana naa, “Tur gagaa!” Ma ra sen i tapalaa ko ra ru limaana. ⁸Ma a aangelo i piri balet taana, “Un mong paa, ma un ung paa anum ru su.” Ma i paami lenmaa. Ma a aangelo i piri balet taana naa, “Un burung baat pa ui ma ra num ina maaluu, ma un murmur iaau.” ⁹Ma Petero i pari, ma i murmuri. Petero i nuki naa a utnaa mi a aangelo i paami, wakir a lingtatunaina, i nuki naa i babo a binabo ku. ¹⁰Diaar waan aakit wa a mugaana tena baboura, namur diaar waan aakit wa bulung a werudi, namur diaar waan paat u ra balbalaat na aeen, baa di parpari uni unataamaan. Baa diaar tur matira, a balbalaat i tapaapa ku, ma diaar pari. Baa diaar waan paat u ra wanua baa aakapi maa i waan weraan iaai, a aangelo i panaai maut koni.

¹¹Baa nuknukin Petero i kaapa ma, i piri naa, “Iaau nunura lingtatunai naa a Tadaaru i tula wa anuna aangelo, ma ia walaau pa iaau ko ra limaana Erodes, ma ko ra kum utnaa baa a taara Iudaia diat nem na paami un iaau.”

¹²Baa i nunura lelei naa ia laangalaanga, i waan kup a ruma anum Maaria, a naan Ioaanes baa raa iaana kaai Maarko. Mongoro diat, diat ki ungaai matira, ma diat aaraaring. ¹³Baa Petero i pipidik u ra balbalaat, raa tultul na tauraara, a iaana Roda, i welulu kupi in babo a balbalaat. ¹⁴Baa i walangoro lele paa in ingaan Petero, i gaai, ma u ra nuna gaai, pa i paapa ma, i welulu talili balet, ma i wapua diat naa, “Petero kuri maku i tur taau nabonanaaka.”

¹⁵Ma diat piri taana, “U lawaai, u long-long?” Ma i worwor naa, “I lingtatuna ut, mi ut ia nataamaan.” Ma diat piri naa, “Kanaapi anuna aangelo ku duk maa.”

¹⁶Iaku maa Petero i pipidik utbaai, ma baa diat paapa aarai, diat baboi maraagaam, ma diat kakaian uni. ¹⁷Ma i turbaat diat ma ra limaana, kupi diat a ki wowowon, ma i wapua diat baa a Tadaaru i ben apari lelawaai paai ko ra ruma na karabus. Ma i piri naa, “Muaat a wapua Iakobo ma diat baa daat tatena liklik u ra nurnur u ra utnaa mi.” Ma i waan kon diat kup raa taamaan ingen.

¹⁸Ma u ra malaana a kum tena wineium diat baat kup Petero ma a nuknukindiat i laklagon baa kuraa ma awaai. ¹⁹Baa Erodes i walangoro i pa i ki ma u ra ruma na karabus, i wetulaa kupi diat a baat kupi. Iaku pa diat baat paai. Namur i naagagon a taara na wineium baa diat baboura u ra ruma na karabus, ma i wetulaa un diat baa din aak doko diat. Namur Erodes i waan taanga u ra papaar Iudaia urong Kaaisaaria, kupi in ki paa marong.

Erodes i maat

²⁰Ma Erodes i kaankaan karom a taara u ra ru taamaan Tiro ma Sidon. Ma a taara ko ra ru taamaan maa diat waan ungaai kupi diat a baboi. Ma diat a aaring kup a maalmaal, maa anundiat ru taamaan diat lalaau ku ma ra utnaa na winangaan ko ra papaar anu ra king Erodes. Diat wemaraam muga ma Blaasto, a ngaala na tena baboura anu ra king, ma i waraaut diat kupi diat a babo a king. ²¹Io, u ra bung baa Erodes i kubu taai taan diat, i mong paa ma ra kum maaluu na king, ma i ki taau u ra kiki na king, ma i pipir karom a taara. ²²Ma a taara diat kulkulaai na gaai, ma diat piri naa, “In ingaan raa god ut mi, ma wakir ia a muaana.” ²³U ra pakaana bung ut maa, a aangelo anu ra Tadaaru

i umi, kabina maa pa i pir walaawa paa God, ma a kum kariuriu diat aan a panina, ma i maat.

²⁴Ma a pirpir anun God i tawa, ma i waan werweraan un mongoro na taamaan.

²⁵Baa Saul ma Baanaabaas diaar waraap anundiaar pinapaam inaanga Ierusalem, diaar waan talili balet urong Aantiokia. Diaar ben paa Ioaanes, ia baa a iaana kaai Maarke, ma ditul weur.

Di pilak paa Baanaabaas ma Saul

13 A kum propet ma a kum tena wawer taanga u ra taara na nurnur Aantiokia bi ia a kum iaandiat: Baanaabaas, Simion ia baa raa iaana kaai Niger, Lukio a te Kirene, Saul ma Maanaaen ia baa di wagua ungaai diaar ma Erodes a mukmuga. ²Baa diat lotu karom a Tadaaru ma diat wawel, a Takado na Nion i piri naa, “Muaat a pilak taa Baanaabaas ma Saul kupi anung, kup a pinapaam baa iaau wataa pa diaar kupi.” ³Io, diat aaraaring ma diat wawel, ma baa i raap, diat ung a kum limaandiat nate un diaar, ma diat tula wa diaar.

A pinapaam anun Baanaabaas ma Saul irong Kipro

⁴A Takado na Nion i tula wa Baanaabaas ma Saul, ma diaar waan urong Seliokia, ma diaar kaa u ra paraau ma diaar waan urong u ra lolo Kipro. ⁵Baa diaar waan paat irong Saalaami, diaar warawaai ma ra pirpir anun God, u ra kum ruma na lotu anu ra taara Iudaia. Ditul weur ma Ioaanes, anundiaar tena wewaraat.

⁶⁻⁸Ma ditul waan taltalili u ra lolo raap maa, ma i tuk irong Paapo. A mukmuga ko ra lolo maa, a iaana maa Ser-

gio Paaulo, ia raa koina muaana, a tena manaana, i wetulaa paa Baanaabaas ma Saul maa i nem na walangoro a pirpir anun God. Iaku raa tepaan Sergio Paaulo, a iaana Baariesu, i turbaat diaar. Ia raa te Iudaia, di waatungi baa Elimaa, a kukuraaina tena paam uraura. I nemi kupi in turbaat wa a mukmuga kupi koku i nurnur. ⁹Ma Saul di waatungi kaai baa Paaulo, i teng ma ra Takado na Nion, ma i babo dekdek Elimaa, ¹⁰ma i piri taana lenbi, “Ui a natun Saataan, ui a ebaar u ra kum takado na mangamangaan raap. Ui u teng ma ra kum aalawur mangaana warwaruga ma ra kum wawagu. Unaangaian maa un ngo ko ra num mangamangaan baa u puku liklik a takado na aakapi anu ra Tadaaru? ¹¹Mari ut a naagagon anu ra Tadaaru in waan paat karom ui, a mataam in pula iwan paa ut, ma pa un babo a kaapa i ra in mage.” Pakaana bung ut maa a gawul ma ra baboto i waan paat karomi, ma i paparaa taltalili kup te baa in paam paa limaana ma in beni. ¹²Baa a mukmuga maa i babo a utnaa mi i waan paat, i nurnur, maa i kakaian u ra wawer u ra Tadaaru.

Irong Aantiokia u ra papaar Pisidia

¹³Paaulo ma diaar baa diaar weur mai, ditul kaa u ra paraau taanga matira Paapo, ma ditul waan urong Perge, u ra papaar Paampilaa. Ma Ioaanes i waan paa kon diaar matira, ma i waan talili balet unaanga Ierusalem. ¹⁴Paaulo ma Baanaabaas diaar tur paa balet taangirong Perge ma diaar waan paat irong Aantiokia u ra papaar Pisidia.* Ma u ra Bung Saabaat diaar ruk u ra ruma na lotu anu ra taara Iudaia, ma diaar ki. ¹⁵Baa di aa luk taa a kum pirpir ko ra Buk na Naagagon anun Moses ma ra kum

*13:14 A ru taamaan a iaandiaar Aantiokia. Raa u ra papaar Pisidia ma raa kaai u ra papaar Siria.

propet, a kum mukmuga ko ra ruma na lotu diat wetulaa karom diaar naa, “A ru tateimiaat, baa ta piri na wadekdek kuraa kupi mur a wapua a taara uni, mur a piri ku uni.”¹⁶ Paaulo i tur, ma i turbaat diat ma ra limaana kupi diat a ki wowowon, ma i piri lenbi,

“Muaat a taara Israael, ma muaat a taara ingen kaai baa muaat lotu karom God, muaat a walangoro iaau.¹⁷ A God anumiaat a taara Israael i pilak paa a kum taptabumiaat, ma i wabure pa diat baa diat ki irong Aaigipto, ma i ben apari pa diat taangirong ma ra dekdekina.¹⁸ Un 40 kilakilaala baa diat ki u ra bil na wanua i maadek wa anundiat kum mangamangaan.¹⁹ Ma baa ia um wa 7 na wuna taara baa diat ki irong Kaanaan, namur i taar taa a pia Kaanaan kupi anundiat a taara Israael.²⁰ A kum utnaa raap mi di paami nabalaan 450 kilaala.

“Namur God i ung taa ta kum tena naagagon kupi diat a muga diat, ma i tuk u ra propet Saamuel.²¹ Namur diat aaring kup ta king, ma God i taar taa Saul karom diat ma Saul i naagagon diat 40 kilaala. Saul, a natun Kis, a muaana ko ra wuna taara Beniaamin.²² Baa God ia rakaan wa Saul, namur i ung taa bulung Dewid kupi in king anundiat. Ma i piri uni naa, ‘Iaau babo Dewid natun Iese, a muaana mi i welaar ma ra nuknuking, ma in paam araap a kum utnaa baa iaau nemi.’

²³ “Ma ko ra wuna taara anun Dewid, God i taar wa a Tena Walaaun, Iesu, karom a taara Israael, welaar ma ra nuna weweliman.²⁴ Namuga taa ra winawaan paat anun Iesu, Ioanes a Tena Baapitaaiso i warawaai karom a taara Israael raap u ra nukpuku ma ra baapitaaiso.²⁵ Baa marawaai ma nuna pina-paam in raap, i piri naa, ‘Muaat nuki naa iaau woi? Iaau wakir ia baa muaat kiki walaang kupi. Ia baa in murmur

taang, i ngaala, ma iaau, iaau kinalik aakit taana.’

²⁶ “Muaat a kum tateng liklik, a kum wuna taara anun Aabaraam, ma muaat a taara ingen kaai baa muaat lotu karom God, di aa taar wa a piri na war-walaaun mi karom daat.²⁷ A taara baa diat ki Ierusalem, ungaai ma anundiat kum mukmuga, pa diat babo lelei naa Iesu ia a Tena Walaaun ma pa diat nunura lele a kum piri baa a kum propet diat aa timu taai, baa di luk-luki u ra kum Bung Saabaat. Iaku baa diat mulaaot taa Iesu kupi in maat, diat paam ot paa a piri anu ra kum propet.²⁸ Pa diat baat paa ta aakaina baa Iesu in wirua uni, iaku diat aaring Pilaato kupi in taar taa Iesu kupi din aak dokoi.²⁹ Baa diat aa paam ot raap taa a kum piri baa diat aa timu taai uni, diat palaa apari wai ko ra bolo, ma diat wainep taai u ra babaang na minaat.³⁰ Iaku God i watur paai balet ko ra minaat.³¹ Ma mongoro na bungbung, diat baa namuga diat weur mai taangirong Gaalilaia un-aanga Ierusalem diat bababoi, ma mi diat wewapua uni karom a taara Israael.

³² “Ma miaat wapua muaat u ra Koina Wewapua lenbi: A weweliman baa God ia taar taai karom anundaat wuna taara taanga namuga,³³ mi ia paam ot paai karom daat, baa i watur paa balet Iesu. Welaar ma di aa timu taai u ra weru Kelekele lenbi,

‘Ui a Natunglik,

ma mi iaau Tamaam.’ *Kele 2:7*

³⁴ God ia watur paa Iesu ko ra minaat, ma pa in waan talili balet ma kup a tung na minaat ma pa in mareng. Welaar ma God i piri lenbi,

‘A koina utnaa baa iaau weweliman taau uni karom Dewid, ang wadaan muaat mai.

A utnaa mi i gomgom ma in waan paat lingtatuna ut.’ *Aais 55:3*

³⁵ Ma ia pir taai kaai un raa Kelekele naa,

‘Pa un taar taa anum Gomgom na Tultul kupi in mareng.’ *Kele 16:10*

³⁶“Dewid i paam ot raap paa a nem-nem anun God u ra nuna kum bungbung na lalaaun. Namur i maat, ma di punang taai ungaai ma ra kum taptabuna, ma a panina i mareng. ³⁷Iaku, ia baa God i watur paai ko ra minaap pa i mareng.

³⁸“Lenmaa, a kum tateng liklik, miaat warawaai karom muaat lenbi: Muaat a nunurai naa Iesu i waan paat kupi in una wa anumuaat kum aakaina mangamangaan. ³⁹A kum Naagagon anun Moses pa i pet laar paai kupi in una wa anumuaat kum aakaina mangamangaan, kupi din waatung muaat naa a kum tena takado. Iaku, diat raap baa diat nurnur un Iesu, din waatung diat naa a kum tena takado.

⁴⁰Muaat a baboura muaat kaduk a kum utnaa baa a kum propet diat aa pirpir taau uni in ot ma un muaat. Diat piri naa, ⁴¹‘Baboi, muaat a kum tena pir abulbul, muaat a kakaian ma muaat a wirua, maa ang paam raa utnaa u ra numuaat kum bungbung na lalaaun.

Baa te in wapua muaat u ra utnaa maa ang paami,

pain muaat a nurnur ut uni.” *Aab 1:5*

⁴²Baa Paaulo ma Baanaabaas diaar pari ko ra ruma na lotu, a taara diat aaring diaar naa u ra Bung Saabaat namur diaar a pirpir balet karom diat u ra kum utnaa mi. ⁴³Baa a taara diat waan wer-aan ko ra ruma na lotu, mongoro na te Iudaia ma diat kaai a taara ingen baa diat ruk u ra lotu Iudaia ma diat lotu ma ra lingtatuna, diat murmur Paaulo ma Baanaabaas. Diaar pirpir karom diat, ma diaar wadekdek diat, kupi diat a tur dekdek u ra maarmaari anun God.

⁴⁴U ra Bung Saabaat baa diat aa kubu taai, marawaai baa diat raap taanga u ra taamaan maa diat waan paat ungaai, kupi diat a walangoro a pirpir anun God.

⁴⁵Baa a kum te Iudaia diat babo a kor na taara, a nuknukindiat i aaka karom

Paaulo ma Baanaabaas, ma diat puku ku a kum pirpir baa Paaulo i pirpir uni, ma diat pir aakakai. ⁴⁶Iaku pa diaar burut baa diaar pirpir. Diaar piri naa, “Koina mir aa wapuaana muga taa a pirpir anun God taa muaat. Iaku baa pa muaat walangoroi ma baa muaat ut muaat pet baat pa muaat kupi koku muaat lo a lalaaun takum, io mi, mir a waan bulung karom a taara baa wakir a taara Iudaia. ⁴⁷Maa a Tadaaru, ia tula wa mir lenbi, ‘Iaau ung ta ui kupi ui a kaapa karom a taara baa wakir a taara Iudaia, kupi un lo a warwalaun karom a taara u ra rakraakan buaal raap.” *Aais 49:6*

⁴⁸Ma baa a taara baa wakir a taara Iudaia diat walangoro a pirpir mi diat gaai aakit, ma diat pir walaawa paa a pirpir anu ra Tadaaru. Ma diat baa di aa pilak pa diat kup a lalaaun takum, diat nurnur.

⁴⁹Ma a pirpir anu ra Tadaaru i waan werweraan u ra papaar raap. ⁵⁰Iaku a kum te Iudaia, diat wapurpuruan a kum mukmuga na tabuan baa diat a kum tena urur karom God, ma a kum mukmuga na muaana kaai taanga u ra taamaan maa. Diat wakaankaan diat kupi diat a kaankaan karom Paaulo ma Baanaabaas, ma diat lu wa diaar ko ra nundiat papaar. ⁵¹Ma diaar tataanga wa a kabu ko ra kakindiaar kupi a wakilang na watumarang karom diat, ma diaar waan urong Ikonion. ⁵²Ma a taara na wawer irong Aantiokia diat teng ma ra gaai, ma ra Takado na Nion.

Irong Ikonion

14 Paaulo ma Baanaabaas diaar ruk u ra ruma na lotu anu ra taara Iudaia irong Ikonion, welaar ma ra mangamangaan diaar laana paami u ra kum taamaan, ma diaar pirpir. Ma anundiaar pirpir i kaapa ma mongoro na taara, raa kum taara Iudaia ma raa taara kaai, diat nurnur uni. ²Raa taara Iudaia baa pa

diat nurnur, diat wakaakaan a balaan raa kum taara baa wakir a taara Iudaia, ma diat wakarangaap ta diat un diat baa diat tatena liklik u ra nurnur. ³Paaulo ma Baanaabaas diaar ki iwan irong Ikonion, ma pa diaar burut, diaar dekdek ku ma ra pirpir u ra iaa ra Tadaaru. Ma a Tadaaru i walingtatuna anundiaar pirpir u ra nuna ngaala na maarmaari baa i taar a dekdek taan diaar kupi diaar a paam a kum utnaa na kakaian, ma ra kum wak-
ilang mai.

⁴A taara taanga u ra taamaan maa diat tur weraan, raa taara diat tur ungaai ma ra taara Iudaia baa pa diat nurnur, ma raa taara diat tur ungaai ma ra ru aapostolo. ⁵Raa taara Iudaia ma raa taara kaai baa wakir a taara Iudaia ma anundiat raa kum mukmuga, diat pirpir ungaai paa kupi diat a baanaakaka Paaulo ma Baanaabaas, ma kupi diat a duka doko diaar ma ra kum waat. ⁶Baa Paaulo ma Baanaabaas diaar walangoroi, diaar waan ingen urong u ra papaar Likaaonia, kup a ru taamaan Listraa ma Derbi, ma raa kum taamtaamaan kaai baa diat ki marawaai. ⁷Ma diaar warawaai ma ra Koina Wewapua karom diat matira.

Irong Listraa

⁸Irong Listraa, raa muaana i ki, a ru kakina diaar maat. Di buta paai ut mai lenmaa, ma pa i pet laar paa a winawaan. ⁹I walangoro Paaulo i pirpir. Ma Paaulo i babo takado karomi, ma i baboi naa a muaana maa i nurnur kupi din walaangalaanga paai. ¹⁰Ma Paaulo i pirpir ma ra ina ngaala na ingaana karomi, “Un tur takado ma ra ru kakim.” Io, a muaana maa i tur gagaa maut ma i pet laar paai kupi in waan.

¹¹Baa a kor na taara diat babo a utnaa mi Paaulo ia paam taai, diat pirpir

dekdek ma ra pirpir Likaaonia lenbi, “A ru god diaar aa waan pari welaar ma ra ru mulina karom daat!” ¹²Ma diat nuki naa Baanaabaas ia a god Sus ma Paaulo ia a god Ermes, kabina maa ia a tena pirpir un diaar. ¹³A ruma na wetabaar anu ra god Sus i tur u ra papaara taamaan maa, ma a tena wetabaar karom god Sus i ben paa a kum bulumakaau kup a rukruk i ra taamaan, kupi diat a tuni welaar ma ra wetabaar karom Paaulo ma Baanaabaas. Ma i lo paa kaai a kum purpur baa di aa uk taai kupi diat a tabaara diaar mai.

¹⁴Baa a ru aapostolo maa diaar aa nunura paa a utnaa baa a taara diat nem na paami, diaar tapunuk ma diaar aal rabaana anundiaar raa kum maalu,[†] ma diaar welulu naliwan taa ra taara, ma diaar pirpir ma ra ngaala na ingaandiaar naa, ¹⁵“Muaat a taara, aawa kabina baa muaat paam a kum utnaa mi? Mir a ru muaana ku, mir welaar ku kaai ma muaat! Mir waan paat ku ma ra Koina Wewapua karom muaat, ma mir wapua muaat kupi muaat a waan ingen ko ra kum utnaa baa ku mi baa muaat lotlotu karomi, kupi muaat a murmur a God baa i lalaaun. Ia baa i paam a maawa, a rakrakaan buaal, a pakaana taai, ma ra kum ututnaa raap nabalaanditul. ¹⁶Namuga utbaai i maadek taa a kum wunwuna taara kupi diat a lalaaun welaar ma ra nundiat nemnem. ¹⁷Iaku God pa i dumaana muaat, i waki taa a kum utnaa kupi muaat a nunurai naa ia ut maa a God. U ra nuna maarmaari i tabaara muaat ma ra baata taanginaanga u ra baakut, a kum diwaai diat wa u ra kalaang indiat ut, i tabaara muaat ma ra utnaa na winangaan, ma i wateng muaat ma ra gaaia.” ¹⁸Diaar pir a pirpir mi, iaku a taara diat nemi ut naa diat a lotu

[†]14:14 A taara Israael diat laana aal rabaana anundiat kum maalu kupi diat a waiaai naa diat tapunuk aakit baa ta utnaa i aaka aakit.

karom diaar ma ra wetabaar baa di tun taai. Io, diaar ongor ma ra weturbaat karom diat tuk baa diat ngo.

¹⁹ Namur raa kum te Iudaia diat waan paat taangirong Aantiokia ma Ikonion, diat aal puku paa a nuknuki ra kor na taara kon Paaulo ma Baanaabaas. Diat duka Paaulo ma ra kum waat, ma diat aal apari wai ko ra taamaan, maa diat nuki naa ia maat. ²⁰ Baa a taara na wawer diat tur lili paai, i tur, ma i ruk balet u ra taamaan. U ra bung namur taana, diaar weur ma Baanaabaas urong Derbi.

Diaar waan urong u ra ru papaar Pisidia ma Paampilaa

²¹ Baa Paaulo ma Baanaabaas diaar aa warawaai paa ma ra Koina Wewapua irong Derbi ma diaar aa wer taa mongoro na taara kupi diat bulung a kum naat na wawer, diaar waan talili balet urong Listraa, Ikonion, ma Aantiokia. ²² Ma diaar wadekdek a taara na wawer ko ra tula taamaan maa, ma diaar pirpir na wewaraaut karom diat, kupi diat a tur dekdek u ra nundiat nurnur. Diaar piri naa, “Mongoro na utnaa in manong muga ta daat, namur maku daat a ruk u ra mataanitu anun God.” ²³ Diaar pilak paa raa taara kupi diat a kum mukmuga anu ra taara na nurnur un raaraa taamaan. Diaar aaraaring ma diaar wawel, ma diaar taar ta diat karom a Tadaaru, ia baa diat nurnur uni. ²⁴ Baa diaar aa waan paa u ra kum taamtaamaan u ra papaar Pisidia, namur diaar waan paat irong u ra papaar Paampilaa. ²⁵ Baa diaar aa warawaai paa ma ra pirpir irong Perge, diaar waan urong Aataalia.

Diaar waan talili balet urong Aantiokia u ra papaar Siria

²⁶ Baa diaar aa paam ot paa anundiaar pinapaam u ra kum taamtaamaan, diaar kaa u ra paraau taangirong Aataalia

urong Aantiokia. Aantiokia a taamaan baa a kum tena nurnur diat taar ta diaar u ra maarmaari anun God, ma diat tula wa diaar kup a pinapaam mi. ²⁷ Baa diaar waan paat, diaar wataa ungaai paa a taara na nurnur, ma diaar wapua diat u ra kum utnaa raap baa diaar paam ot paai ma ra dekdekin God. Diaar wapua diat kaai baa God ia paam aara a aakapi na nurnur karom a taara baa wakir a taara Iudaia. ²⁸ Ma diaar ki iwan matira karom a taara na wawer.

Diat kiwung inaanga Ierusalem

15 Raa taara taanga Iudaia diat waan urong Aantiokia, ma diat wer diat baa diat tatena liklik u ra nurnur lenbi, “Baa pa di poko kikil a panimuaat welaar ma ra Naagagon anun Moses, pa din walaanun muaat.” ² Ma Paaulo ma Baanaabaas diaar worwor dekdek ma diat. Io, a taara na nurnur diat pilak taa Paaulo ma Baanaabaas ma raa taara utkaai, kupi diat a waan unaanga Ierusalem karom a kum aapostolo ma ra kum mukmuga anu ra taara na nurnur, kupi diat a tiri diat u ra utnaa mi.

³ A kum taara na nurnur diat tur tula wa Paaulo, Baanaabaas ma raa taara kaai, ma diat waan naliwan u ra ru papaar Ponikaa ma Samaaria. Baa diat waan diat wewapua waanwaan karom a kum tena nurnur u ra kum taamtaamaan, u ra taara baa wakir a taara Iudaia naa diat aa nukpuku. Ma diat baa diat tatena liklik u ra nurnur, diat gaaiia aakik baa diat walangoroi. ⁴ Baa diat waan paat inaanga Ierusalem, a kum taara na nurnur ma ra kum aapostolo ma ra kum mukmuga anu ra taara na nurnur diat wagaaiia pa diat. Ma diaar wapua diat u ra kum utnaa baa diaar paam ot paai ma ra dekdekin God.

⁵ Raa kum Parisaiao baa diat nurnur un Iesu, diat tur ma diat piri naa, “I

takado ut kupi din poko kikel a taara baa wakir a taara Iudaia baa diat nukpuku. Ma din wer diat kupi diat a murmur a kum Naagagon anun Moses.”

⁶A kum aapostolo ma ra kum mukmuga diat kiwung kupi diat a nuknuk wakaak u ra utnaa mi. ⁷Baa diat aa pirpir iwan paa uni, Petero i tur ma i piri taan diat lenbi, “A kum tateng liklik, muaat nunurai naa namuga, God i pilak pa iaau kon muaat, kupi ang warawaai ma ra Koina Wewapua karom diat baa wakir a taara Iudaia, kupi diat a walangoroi ma diat a nurnur uni. ⁸Ma God, ia baa i nunura a nuknuki ra taara raap, i waiaai karom daat naa i gaaia karom diat baa wakir a taara Iudaia, baa i taar a Takado na Nion karom diat welaar ma i taari karom daat. ⁹Anuna pinapaam karom daat ma karom diat pa i raaungaana, i wagomgom diat kaai kabina maa diat nurnur. ¹⁰Aawa kabina baa muaat nem na walaar God, baa muaat taar taa a mawaat na nilalo mi karom a taara na wawer baa muaat piri naa diat a murmur a kum Naagagon anun Moses? Anundaat wuna taara taanga namuga pa diat pet laar paai kupi diat a murmuri, ma daat kaai mi pa daat pet laar paai. ¹¹Iaku daat nurnur baa din walaau daat kabina u ra maarmaari anu ra nundaat Tadaaru Iesu, lenutkaai maa karom diat.”

¹²Ma a taara raap u ra kiwung maa diat ki wowowon taau ku. Diat walangoro Paaulo ma Baanaabaas, diaar wewapua u ra kum wakilang ma ra kum utnaa na kakaian diaar paami ma ra dekdekin God karom a kum taara baa wakir a taara Iudaia. ¹³Baa diaar aa ngo ko ra pirpir, Iaakobo i piri naa, “A kum tateng liklik, muaat a walangoro iaau. ¹⁴Simon i wapua daat u ra mugaana pakaan baa God i maari diat baa wakir a taara Iudaia ma i ben paa raa taara kon diat kupi diat anuna taara ut. ¹⁵A utnaa

mi God i paami i welaar ma ra pirpir anu ra kum propet. Di aa timu taai lenbi, ¹⁶Namur taana, ang waan talili balet, ma ang paam balet a ruma anun Dewid, baa ia tareng.

Ma ang watur paa balet a ruma baa i taripu,

ma ang paam wakaaki balet.

¹⁷⁻¹⁸Ma a taara ingen kaai,

a kum taara baa wakir a taara Iudaia, diat a nukpuku karom a Tadaaru, diat baa iaau aa wataa pa diat baa anung.

A Tadaaru ia pir taai lenbi,

ia pirpir kaapa u ra kum utnaa mi’ *Aamos* 9:11-12

namnamuga utbaai.

¹⁹“Io, a nuknuking i lenbi, koku daat wapurpuruan a kum taara baa wakir a taara Iudaia, baa diat tapuku karom God. ²⁰Din paami ku lenbi, daat a timu a buk karom diat, ma daat a wapua diat naa koku diat murmur a kum Naagagon raap anun Moses. Bi ku ia raa kum utnaa liklik: Koku diat aan ta utnaa baa di aa wetabaar taau mai karom a kum taabataaba, maa a lotu lenmi i wadur a utnaa na winangaan. Koku diat paam a kum paamuk na mangamangaan. Koku diat aan ta utnaa baa pa di gi wakaak a gaap koni. Ma koku diat aan ta wewagua baa di bing dokoi ku, maa gaap kuraa utbaai uni. ²¹Maa taanga namuga utbaai u ra kum taamtaamaan raap, di lukluk a kum Naagagon anun Moses, ma diat warawaai uni u ra kum ruma na lotu u ra kum Bung Saabaat.”

Di timu a buk karom a kum taara na nurnur baa wakir a taara Iudaia

²²A kum aapostolo, ma ra kum mukmuga, ma ra taara na nurnur raap, diat pirpir ungaai paa naa diat a pilak paa ta ru muaana kon diat, kupi diat a weur ma Paaulo ma Baanaabaas urong Aantiokia. Io, diat pilak paa Iudaas, raa iaana kaai

Baasaabaa, ma Saailaas, a ru mukmuga kon diat baa diat tatena liklik u ra nurnur.²³ Ma diat timu taa a buk baa diat a loi. A buk i piri lenbi:

Miaat a kum aapostolo ma a kum mukmuga, a kum tateimuaat, miaat timtimu karom muaat a kum tena nurnur ko ra taara baa wakir a taara Iudaia baa muaat ki irong Aantiokia, ma u ra ru papaar Siria ma Kilikia:

Maarmaari karom muaat,

²⁴ Miaat aa walangoroi naa raa taara kon miaat, diat walaklagon muaat baa diat piri naa muaat a murmur a kum Naagagon raap anun Moses, ma diat wapurpuruan a nuknukimuaat mai. Wakir miaat, maa miaat tula diat.²⁵ Mi miaat aa pirpir ungaai paa, ma miaat raap mi-aat nuki naa i koina kupi miaat a pilak paa ru muaana, ma miaat a tula wa diaar karom muaat. Diat a weur ma ra ru tepaamiaat, Baanaabaas ma Paaulo,²⁶ a ru muaana baa pa diaar maari baat anundiaar lalaun u ra iaa ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito.²⁷ Mi miaat tula wa Iudaas ma Saailaas karom muaat, ma diaar a wapua muaat u ra kum pirpir mi miaat timui u ra buk.²⁸ A wewaraaut anu ra Takado na Nion i ki karom miaat baa miaat pirpir ungaai paa. Io, miaat piri naa koku miaat taar taa ta mawaat karom muaat. Bi ku ia raa kum utnaa liklik muaat a murmuri:[‡]

²⁹ Koku muaat aan ta utnaa baa di wetabaar mai karom a kum taabataaba. Koku muaat aan ta utnaa baa pa di gi wakaak wa a gaap koni, ma ta wewagua baa di bing dokoi ku, maa gaap kuraa utbaai uni. Ma koku muaat paam a kum paamuk na mangamangaan. In koina aakit karom muaat baa pa muaat paam a kum utnaa mi.

Ma raa ku ia, maarmaari karom muaat.

³⁰ Io, di tula wa diat ma diat waan urong Aantiokia. Ma diat wataa ungaai paa a taara na nurnur taanga matira, ma diat taar taa a buk maa taan diat.

³¹ Baa diat aa luk taai, diat gaaia aakit u ra koina pirpir na wewaraaut.³² Iudaas ma Saailaas diaar waraaut diat baa diat tatena liklik u ra nurnur ma ra mongoro na pirpir, ma diaar wadekdek diat, maa diaar a ru propet.³³⁻³⁴ Baa diaar aa ki iwan paa matira, a kum tateindiaar u ra nurnur diat tur tula wa diaar ma ra maal-maal, kupi diaar a waan talili balet un-aanga Ierusalem karom diat baa diat tula wa diaar.[¶]

³⁵ Paaulo ma Baanaabaas diaar ki utbaai irong Aantiokia. Diaar ma mongoro kon diat, diat wer a taara, ma diat warawaai ma ra pirpir anu ra Tadaaru.

Paaulo ma Baanaabaas diaar waan weraan

³⁶ Ta kum bung namur, Paaulo i piri taan Baanaabaas naa, “Mi daar a waan talili kup a kum taamaan raap, baa daar aa warawaai paa naan diat ma ra pirpir anu ra Tadaaru, kupi daar a babo a kum tateindaar u ra nurnur, baa diat papet lelawaai ma.”³⁷ Ma Baanaabaas i nemi kupi diaar a ben paa balet Ioaanes, raa iaana kaai Maarko.³⁸ Iaku Paaulo i nuki naa pa i koina baa diaar a ben paai balet, maa ia waan paa kon diaar irong Paampilaa, ma pa i murmur diaar tuk a pinapaam i raap.³⁹ Ma diaar worwor dekdek paa uni, ma namur diaar waan weraan. Baanaabaas i ben paa Maarko, ma diaar kaa u ra paraau urong u ra lolo Kipro.⁴⁰ Ma Paaulo i pilak paa Saailaas, kupi diaar a weur. Ma a kum tateindiaar

[‡]15:28 A kukuraai ra pirpir mi naa a taara baa wakir a taara Iudaia diat laangalaanga ko ra kum Naagagon anu ra taara Iudaia, lenbaa koku di poko kikel diat.

[¶]15:33-34 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Iaku Saailaas i nemi naa in ki utbaai matira.*

u ra nurnur diat taar ta diaar u ra maar-maari anu ra Tadaaru. ⁴¹Ma diaar waan taltalili naliwan u ra ru papaar Siria ma Kilikia, ma diaar wadekdek a kum taara na nurnur u ra kum taamtaamaan.

Timoti i weur ma Paaulo ma Saailaas

16 U ra winawaan anun Paaulo ma Saailaas diaar waan paat Derbi ma namur Listraa. Ma raa kon diat a kum naat na wawer i ki u ra taamaan Listraa, a iaana Timoti, ia a natu ra tabuan Iudaia, a tena nurnur, ma tamaana a te Grik. ²Diat baa diat tatena liklik u ra nurnur irong Listraa ma Ikonion diat wewapua un Timoti baa ia a koina muaana. ³Ma Paaulo i nemi kupi ditul a weur. Io, i ben paai, ma i poko kikili, kabina maa a kum te Iudaia u ra kum taamtaamaan maa, diat nunurai naa tamaana a te Grik. ⁴Baa ditul waan u ra kum taamtaamaan, ditul wewapua waanwaan u ra naagagon, baa a kum aapostolo ma ra kum mukmuga diat naagagon paai inaanga Ierusalem, kupi a taara diat a murmuri. ⁵Di wadekdek a nurnur anu ra taara na nurnur u ra kum taamtaamaan, ma a nilulukindiat i ngaala waanwaan u ra kum bungbung.

A binabo anun Paaulo irong Troaas

⁶A Takado na Nion ia turbaat ta ditul baa koku mun ditul warawaai ma ra Koina Wewapua irong u ra papaar Aasia. Ditul waan taltalili ku irong u ra ru papaar Pirigia ma Galaatia. ⁷Baa ditul waan paat marawaai a papaar Misia, ditul nemi naa ditul a waan urong Bitinia, iaku a Nion Iesu pa i mulaaot kupi ditul a waan urong. ⁸Io, ditul waan aakit Misia, ma ditul waan urong Troaas.

⁹U ra marum, Paaulo i babo a binabo. I baboi naa raa muaana a te Maakedonia i tur taau ma i aaring naa, “Un

waan urin Maakedonia, ma un waraaut miaat.” ¹⁰Baa ia babo taa a binabo maa, miaat[§] waninaar gagaa maut kup a winawaan urong Maakedonia, maa miaat nunurai naa God ut maa i wataa miaat kupi miaat a warawaai karom diat ma ra Koina Wewapua.

Lidia i nukpuku irong Pilipoi

¹¹Baa miaat waan taangirong Troaas miaat kaa u ra paraau, ma miaat waan takado urong u ra lolo Saamotraake, ma raa bung talili miaat waan bunglung urong Neapoli. ¹²Ma miaat waan taanga matira Neapoli urong Pilipoi, a taamaan baa i ngaala aakit ko ra kum taamtaamaan ingen irong u ra papaar Maakedonia, ma a taara Rom diat ki uni. Ma miaat ki paa kabaana bung matira u ra taamaan maa. ¹³U ra Bung Saabaat miaat pari u ra bonanaaka i ra taamaan maa, kup a daanim, maa miaat nuki naa a wanua na niaaring kuraa naa ra daanim maa. Miaat ki taau, ma miaat pipir ma ra in tabuan baa diat ki ungaai taau matira.

¹⁴Ma raa tabuan kon diat baa diat walangoro miaat, a iaana Lidia, a tabuan taangirong Tiaatira, a tena wiura taar na maalu ma a tena lotu karom God. Ma a Tadaaru i puku paa nuna lalaun kupi in taraam u ra kum pipir Paaulo i piri. ¹⁵Baa di aa baapitaaiso taa Lidia, ma diat kaai baa diat ki u ra nuna ruma, i ben pa miaat, ma i piri naa, “Baa muaat nuki naa iaau nurnur u ra Tadaaru, muaat a ruk u ra nung ruma, ma muaat a ki uni.” Ma i wowo pa miaat.

Paaulo ma Saailaas diaar karabus irong Pilipoi

¹⁶Raa bung baa miaat waan kup a wanua na niaaring, miaat wetarom taau ma raa wilawilauu na tabuan baa a

[§]16:10 Lukaa i timu “miaat”, kabina i waan ungaai ma Paaulo.

tabaraan i ruk taau uni, ma i pet laar paai baa in pirpir muga un ta utnaa baa in waan paat namur. Anuna kum mukmuga diat lolo paa ngaala na maani ko ra nuna pinapaam. ¹⁷A tabuan mi i murmur miaat ma Paaulo, ma i ge dekdek lenbi, “A kum muaana mi, diat a kum tutlul anun God a Ngaala Aakit, ma diat wapua muaat u ra aakapi baa din walaahun muaat mai.” ¹⁸Mongoro na bung i paami lenmaa. Ma Paaulo i talanguan uni, i tur tapuku, ma i piri taa ra tabaraan lenbi, “Iaau piri taam u ra iaan Iesu Kaarisito, un irok pari ko ra tabuan mi.” Ma u ra pakaana bung ut maa a tabaraan i irok pari koni.

¹⁹A kum mukmuga anu ra tabuan mi diat nunurai naa pa diat a babo paa balet ma ta maani koni. Io, diat paam akoto paa Paaulo ma Saailaas, ma diat aal pa diaar karom a kum mukmuga u ra wanua na winawaan ungaai anu ra taara. ²⁰Diat ben ta diaar karom a kum tena naagagon ma diat piri naa, “A ru muaana mi, a ru te Iudaia, diaar pet apurpuruan anundaat taamaan. ²¹Ma diaar wer a taara u ra kum utnaa baa pa i takado kupi daat a taara Rom daat a taraam uni, ma daat a murmuri.” ²²A kor na taara kaai diat kulkulaai ma ra wetakun karom diaar, ma a kum tena naagagon diat wetulaa kupi din aal rabaana wa anundiaar kum maalul ma din raapu diaar. ²³Baa di aa raapu dekdek ta diaar, di waruk ta diaar u ra ruma na karabus, ma di wapua taa a tena baboura naa in baboura baat dekdek diaar kupi koku diaar pari. ²⁴Baa a tena baboura i walangoro taa a pirpir maa, i waruk ta diaar u ra kukur ra ruma na karabus baa i ki naliwan, ma i ung baat taa waat na kakindiaar ma ra in palaang.

²⁵Baa i ngaala na marum, Paaulo ma Saailaas diaar aaraaring, ma diaar kele a kum kekelele karom God, ma a taara kaai baa diat karabus, diat walangoro

diaar. ²⁶Pa i iwan ku, ma a ngaala na gurua i waan paat kakaian, ma i laaur a kum toro i ra ruma, a kum balbalaat raap diat tapaapa, ma a kum sen ko ra kum limaandiat diat tapalaa maut. ²⁷A tena baboura i tawaangun, ma baa i babo a kum balbalaat diat aa tapaapa, i aalum paa anuna in liwan na wineium kupi in aak doko ia ut mai, maa i nuki naa a kum karabus diat aa welulu ong raap. ²⁸Ma Paaulo i ge dekdek karomi naa, “Koku u baanaakaka ui, miaat raap kuri ut miaat.”

²⁹Ma a tena baboura i wewataai kup ta kum laam, i welulu ruk gagaa, i burut ma i dadader, i puka pari taau namuga naan Paaulo ma Saailaas. ³⁰Ma i ben aperi pa diaar, ma i tiri diaar naa, “A ru muaana, aawa maa ang paami kupi din walaahun pa iaau?” ³¹Ma diaar baalui naa, “Un nurnur u ra Tadaaru Iesu ma din walaahun ui, ma diat kaai baa diat ki u ra num ruma.” ³²Ma diaar pirpir ma ra pirpir anu ra Tadaaru karom diat raap baa diat ki u ra nuna ruma. ³³U ra bung na marum ut maa, a tena baboura i ben pa diaar, ma i gi a kum kinkin baa i taana u ra panindiaar. Ma u ra pakaana bung ut maa di baapitaaiso a tena baboura, ma diat raap baa diat ki u ra nuna ruma. ³⁴I ben pa diaar u ra nuna ruma, ma i tabaara diaar ma ra utnaa na winangaan. Ma i gaai, diat ungaai ma ra nuna taara, maa diat aa nurnur un God.

³⁵U ra malaana kinalik a kum tena naagagon diat tula wa a ru polis ma ra pirpir lenbi, “Un palaa wa a ru muaana maa.” ³⁶Ma a tena baboura i wapua Paaulo uni naa, “A kum tena naagagon diat wetulaa baa din palaa wa mur. Mi ut mur a pari, mur a waan ma ra maal-maal.” ³⁷Iaku Paaulo i piri taa ra ru polis naa, “Pa te utbaai i naagagon ta mir, diat raapu mir maut namataa ra taara, iaku mir a ru te Rom ut mir. Diat waruk ta mir u ra ruma na karabus, ma mi diat nem

na palaa ino wa mir maku. Iaku painte! I koina baa diat ut diat a waan urin ma diat a palaa wa mir.”³⁸ A ru polis diaar waan talili balet, ma diaar wapua a kum tena naagagon u ra kum pipir maa. Baa diat walangoroi naa diaar a ru te Rom, diat burut.³⁹ Io, diat waan diat wapuaana anundiat niraara karom diaar, ma diat ben apari pa diaar ko ra ruma na karabus. Baa diat aa ben apari pa diaar, diat aaring diaar kupi diaar a waan ingen ko ra nundiat taamaan.⁴⁰ Ma baa diaar aa waan paa ko ra ruma na karabus, diaar waan kup a ruma anun Lidia. Ma diaar babo diat baa diat tatena liklik u ra nurnur matira. Baa diaar wadekdek ta diat, namur diaar waan.

Irong Tesalonika

17 Baa Paaulo ma Saailaas diaar waan likaai wa Aampipoli ma Aapolonia, diaar waan paat irong Tesalonika. Raa ruma na lotu anu ra taara Iudaia i tur matira.² Ma Paaulo i ruk karom diat u ra ruma na lotu welaar ma i laana paami. Tula Bung Saabaat ut maa diat pipir ungaai u ra Buk Taabu.³ Ma i pir palaai, ma i wapuaanai naa i ot ut baa Kaarisito in maat ma in tur balet ko ra minaat. Ma i piri naa, “Iesu mi iaau wapua muaat uni, ia ut maa Kaarisito baa God i tula wai urin.”⁴ Raa taara Iudaia ma mongoro na te Grik baa diat lotu karom God, ma mongoro na mukmuga na tabuan kaai diat nurnur, ma diat murmur Paaulo ma Saailaas.

⁵Iaku, a nuknukin raa taara Iudaia i aaka aakit karom diaar, diat ben paa ta kum tena baana purpuruan taanga u ra wanua baa diat laana kiki iaai. Diat waan ungaai, ma diat wapurpuruan a balaa ra taamaan. Diat welulu ruk u ra ruma anun Iaason, diat baat kup Paaulo ma Saailaas kupi diat a ben pari pa diaar karom a taara.⁶ Iaku maa pa diat baat pa diaar. Io, diat aal paa Iaason ma ta

taara kaai baa diat tatena liklik u ra nurnur, karom a kum mukmuga ko ra taamaan maa, ma diat ge naa, “A taara mi diat wapurpuruan a kum taamaan u ra rakrakaan buaal, ma mi, diat aa waan paat bulung min naan daat!”⁷ Ma Iaason ia ben aruk pa diat u ra nuna ruma. Diat raap mi diat bubur a kum naagagon anu ra Kaaisaar, a king anu ra taara Rom, ma diat piri naa raa muaana, a iaana Iesu, ia maa a king.”⁸ Baa a taara ma ra kum mukmuga diat walangoro a pipir mi, diat purpuruan aakit uni.⁹ Diat lo paa a maani kon Iaason ma kon diat kaai baa di aal ungaai diat, kupi din kul apari pa diat mai. Namur diat palaa wa diat.

Irong Beroia

¹⁰U ra bung na marum ut maa, diat baa diat tatena liklik u ra nurnur diat tula gagaa wa Paaulo ma Saailaas urong Beroia. Baa diaar aa waan paat matira, diaar ruk u ra ruma na lotu anu ra taara Iudaia.¹¹ Diat mi diat koina taan diat irong Tesalonika, maa diat nem aakiti naa diat a walangoro a pipir mi, ma diat luk wakaak a kum pipir ko ra Buk Taabu u ra bungbung raap, kupi diat a nunurai baa a pipir anun Paaulo i lingtatuna baa pate.¹² Ma mongoro na taara Iudaia ma mongoro na taara Grik kaai, a kum mukmuga na tabuan, ma ra in muaana, diat nurnur.

¹³Baa a taara Iudaia taangirong Tesalonika diat walangoroi naa Paaulo i warawaai u ra pipir anun God irong Beroia, diat waan urong ma diat wakarangaap a kor na taara ma diat wapurpuruan diat.¹⁴ Ma diat baa diat tatena liklik u ra nurnur diat tula gagaa wa maut Paaulo unakono. Iaku Saailaas diaar ma Timoti diaar ki utbaai irong Beroia.¹⁵ A taara baa diat ben paa Paaulo, diat weur mai urong Aatenaai. Namur i tula talili balet diat ma ra pir-

pir karom Saailaas ma Timoti naa diaar a waan gagaa karomi.

Irong Aatenaai

¹⁶Baa Paaulo i ki walaanga pa diaar, i tapunuk aakit, baa i babo a taamaan Aatenaai i teng ma ra kum taabataaba baa diat lotu karom diat. ¹⁷Ma i pirpir u ra ruma na lotu ma ra kum taara Iudaia, ma ra taara ingen kaai baa diat lotu karom God. Ma u ra bungbung raap i pirpir kaai ma diat baa diat wetarom u ra taamaan na winawaan ungaai anu ra taara. ¹⁸A kum tena manaana u ra wawer anu ra kikel Epikure ma kikel Stoiko diat weium na pirpir mai. ^{**}Raa taara diat piri naa, “Aawa mi a tena pirpir biaa mi i wapua daat uni?” Ma raa taara kaai diat piri lenbi, “Kanaapi i wapua daat duk u ra kum matakina god kon ta taamaan ingen.” Diat piri lenbi kabina maa i warawaai un Iesu ma ra lalaun balet ko ra minaat.

¹⁹Diat ben paai, ma diat waan mai un-aanga u ra wanua na kiwung di waatungi ma Aariopaago, ma diat piri lenbi, “Miaaat nemi naa miaat a walangoroi baa aawa a matakina pirpir baa u wer miaat uni. ²⁰A utnaa baa u pirpir uni i raaungaana aakit karom miaat, ma miaat nemi kupi miaat a manaana u ra kukuraai ra kum utnaa mi.” ²¹Diat piri lenbi kabina a kum te Aatenaai ma ra kum waira kaai baa diat kiki matira, diat ole a kum bungbung ma ra pirpir ma ra walwalangor kup ta matakina wawer.

²²Paaulo i tur taau naliwan taan diat u ra Aariopaago ma i piri naa, “Muaat a taara Aatenaai, u ra kum pinapaam muaat paami iaau baboi baa muaat a kum tena lotu aakit muaat. ²³Baa iaau waan taltalili main, iaau babo a kum taa-

bataaba baa muaat lotlotu karom diat, ma iaau aa babo taa kaai raa luwu baa di tuntun wetabaar uni, a timtimu uni i lenbi, ‘Karom a god baa pa di nunurai’. Ia baa muaat lotu karomi, iaku pa muaat nunurai, ia ut mi, iaau warawaai uni karom muaat. ²⁴God ut maa i paam a rakrakaan buaal ma ra kum utnaa baa diat ki uni, ia a Tadaaru i ra maawa, ma ra rakrakaan buaal, ma pa i ki u ra kum ruma na lotu baa a taara diat paami. ²⁵Ma pa i iba kup te in waraauti, maa ia ut i taptabaara a taara raap ma ra lalaun, ma ra dadaip na lalaun baa diat loi, ma ra kum utnaa raap. ²⁶God i waki taa a mugaana muaana. Ma kon raa muaana ku maa, mongoro na wuna taara diat waan paat koni ma diat ki u ra rakrakaan buaal raap. U ra nuknukina ut i nuki baa diat a ki awaai ma naangaiian diat a waan paat ma naangaiian diat a raap balet. ²⁷God i paam a kum utnaa mi kupi a taara diat a babo kupi, ma kaduk diat a baat taltalili kupi ma diat a baat paai. Iaku, God pa i ki welwelik kon daat raap. ²⁸Welaar maa di aa pir taai, ‘Daat lalaun, daat waan taltalili, ma daat watur akoto a lalaun, i kabina ut kon God.’ Welaar ma anumuaat kum tena paak kelekele diat piri naa, ‘Daat kaai a kum natnatuna ut’.

²⁹“Baa daat a kum natnatun God, pa i koina kupi daat a nuki naa God i we-laar ma ra taabataaba na goled, baa silwa, baa waat, baa a taara diat nuk apaat paai ma diat paami ku ma ra li-maandiat. ³⁰God i maadek wa a kum kilaala namuga baa a taara pa diat nuk paai, iaku mi i naagagon taai baa a taara raap u ra kum taamtaamaan diat a nukpuku. ³¹Maa ia kubu taa a bung, kupi in naagagon a rakrakaan buaal uni

****17:18** A kum taara Aatenaai diat laana murmur mongoro na wawer anu ra kum tena manaana taanga namuga. A taara ko ra ru kikel Epikure ma Stoiko diat murmur ru mangaana wawer lenmaa. A kum wawer ku anu ra taara, wakir i we-laar ma ra Buk Taabu.

ma ra takado na naagagon, ma ia pilak taa a muaana baa in paam a naagagon maa, ma i walingtatuna paa anuna pipilak karom a taara raap, baa i watur paa balet a muaana maa ko ra minaat.”

³²Baa diat walangoro a pirpir u ra lalaaun balet ko ra minaat, raa taara kon diat, diat tataur ku uni, ma raa taara diat piri naa, “Miaat nemi naa un pirpir balet karom miaat u ra utnaa mi.” ³³Io, Paaulo i pari paa ko ra kiwung. ³⁴Ma raa taara diat nurnur, ma diat murmur Paaulo. Bi diat: Dionisio, ia ko ra taara na kiwung Aariopaago, ma raa tabuan, a iaana Daamaris, ma raa taara kaai.

Irong Korinto

18 Baa ia raap a kum utnaa mi, Paaulo i waan taangirong Aate-naai urong Korinto. ²Diaar wetarom matira ma raa te Iudaia, a iaana Aakuila, ia taangirong Ponto, ma anuna tabuan, a iaana Pirikila. Raa bung ku diaar waan paat taangirong Itali, maa Kaaisaar Klaudio i naagagoni baa a taara Iudaia raap diat a pari taangirong Rom, a ngaala na taamaan irong Itali. Ma Paaulo i waan karom diaar. ³I ki karom diaar ma ditul papaam ungaai, maa kabina ditul a tula tena paampaam ruma na sel. ⁴U ra kum Bungbung Saabaat i pipipir ungaai ma diat u ra ruma na lotu, kupi in aal atur a nuknuki ra taara Iudaia ma diat kaai baa wakir a taara Iudaia kupi diat a nurnur un Iesu.

⁵Baa Saailaas ma Timoti diaar waan paat taangirong u ra papaar Maakedonia, Paaulo pa i ngo ko ra warawaai ma ra pirpir anun God, ma i wapuaanai karom a taara Iudaia baa Iesu ia a Kaarisito baa God i tula wai urin. ⁶Iaku a taara Iudaia diat baana purpuruan Paaulo ma diat pir a kum aakaakaina pirpir uni. Io, Paaulo i tataapa anuna maaluu, a wakilang baa pa in pirpir balet ma karom diat. Ma i piri taan diat naa,

“Baa muaat a wirua u ra naagagon anun God, muaat ut a kabina, ma iaau laan-galaanga. Turpaai mi, ang waan maku karom diat baa wakir a taara Iudaia.”

⁷Ma i pari ko ra ruma na lotu, ma i ruk u ra ruma anun raa muaana, a iaana Titio Iusto, a tena lotu karom God, ma i ki matira, ma anuna ruma i tur marawaai naa ra ruma na lotu. ⁸Ma Krispo a mukmuga ko ra ruma na lotu ma diat raap kaai baa diat ki u ra nuna ruma diat nurnur u ra Tadaaru. Ma mongoro na taara Korinto, baa diat walangoro a warawaai anun Paaulo, diat nurnur, ma di baapitaaiso diat.

⁹Raa bung na marum a Tadaaru i pirpir karom Paaulo u ra binabo naa, “Koku u burut, un pirpir ku. Koku u ngo, ¹⁰maa iaau ki ungaai ma ui, ma pa te in baanaakaka ui, maa anung mongoro na taara kuri u ra taamaan mi.” ¹¹Ma Paaulo i ki matira raa kilaala ma 6 na kalaang, ma i wer diat u ra pirpir anun God.

¹²Baa Gaalio i mukmuga irong u ra papaar Aakaia, a taara Iudaia diat tur ungaai kupi diat a um Paaulo, ma diat beni kupi in tur u ra naagagon. ¹³Ma diat piri naa, “A muaana mi i wer a taara baa diat a lotu karom God u ra mangamangaan baa pa i welaar ma ra kum naagagon anumiaat a taara Iudaia.” ¹⁴Baa Paaulo i nem na pirpir ma, Gaalio i piri karom a taara Iudaia naa, “Muaat a taara Iudaia, baa gun a utnaa mi i paami i aaka, ma pa i murmur a naagagon anu ra mataanitu, io, in takado kupi ang walangoro muaat uni. ¹⁵Iaku baa muaat takunai ku u ra kum pirpir, ma u ra kum iang, ma u ra numuaat kum naagagon ut, i koina baa muaat ut muaat a naagagoni, iaau pang naagagon a kum mangamangaan lenmi.” ¹⁶Ma i lu wa diat ko ra kiki na naagagon. ¹⁷Ma diat raap diat paam akoto paa Sostenes, a mukmuga ko ra ruma na lotu anu ra taara Iudaia, ma

diat umi namataa ra kiki na naagagon. Iaku Gaalio pa i nuk paa a utnaa mi.

Paaulo i waan talili balet urong Aantiokia

¹⁸Baa Paaulo ia ki iwan paa irong Korinto, i waan kon diat baa diat tatena liklik u ra nurnur ma i waan urong Kenkerea. Baa i ki matira di gele raap wa a weu na lorina, maa ia paam ot paa anuna weweliman karom God. Ma ditul ma Pirikila ma Aakuila ditul kaa u ra paraau urong u ra papaar Siria.

¹⁹Baa ditul pukaai irong Epeso, Paaulo i waan paa kon diaar matira, ma i ruk u ra ruma na lotu, ma diat pipipir ungaai ma ra taara Iudaia. ²⁰Baa diat aaringi naa in ki iwan kinalik paa karom diat, pa i taraam. ²¹Ma baa diat waan wer-aan, i piri taan diat naa, “Baa a nem-nem anun God, io, ang waan talili balet karom muaat.” Ma i waan balet taangirong Epeso u ra paraau.

²²Baa i pukaai irong Kaaisaaria i waan unaanga Ierusalem ma i babo taa a taara na nurnur, ma namur i waan urong Aantiokia. ²³Baa ia ki paa mongoro na bung matira, i waan paa balet kon diat. Ma i waan taltalili u ra kum taamtaamaan u ra ru papaar Galaatia ma Pirigia, ma i wadekdek a nurnur anu ra taara na wawer raap.

Aapolos i ki irong Epeso

²⁴Raa te Iudaia taangirong Aaleksandria, a iaana Aapolos, i waan paat irong Epeso. Ia raa koina tena pirpir, ma i manaana aakit u ra Buk Taabu. ²⁵Di aa wer taai u ra Aakapi anu ra Tadaaru, ma i gaaia aakit kupi in warawaai. I wer wakaak diat u ra kum utnaa un Iesu, iaku i nunura ku a baapitaaiso anun Ioaanes. ²⁶I waan u ra ruma na lotu ma i turpaa pirpir ma pa i burut. Baa Pirikila ma Aakuila diaar walangoroi, diaar ben paai, ma diaar pir palaa a Aakapi anun

God karomi. ²⁷Baa Aapolos i nem na waan ma urong u ra papaar Aakaia, diat baa diat tatena liklik u ra nurnur irong Epeso, diat wadekdek taai, ma diat timtimu karom a taara na wawer irong Aakaia, kupi diat a gaaia paai. Ma baa ia waan paat irong u ra papaar Aakaia, ia raa koina tena wewaraaut karom diat baa a ngaala na maarmaari anun God ia puku pa diat kupi diat a nurnur. ²⁸Maa i baalu dekdek a pirpir anu ra taara Iudaia namataa ra taara baa diat weoro naa Iesu wakir a Kaarisito. Ma i walingtatunai ma ra pirpir u ra Buk Taabu naa Iesu ia ut a Kaarisito baa God i tula wai urin.

Paaulo i ki irong Epeso

19 Baa Aapolos i ki Korinto, Paaulo i waan u ra aakapi nabuaal ma i waan paat irong Epeso, ma i baraata paa raa taara na wawer matira. ²Ma i tiri diat naa, “Lelawaai a Takado na Nion i ki un muaat baa muaat nurnur?” Ma diat baalui naa, “Pate, pa di wapua mi-aat u ra Takado na Nion.” ³Ma i tiri diat, “Di baapitaaiso muaat ma woi na mangaana baapitaaiso?” Ma diat piri naa, “Ma ra baapitaaiso anun Ioaanes.” ⁴Ma Paaulo i piri lenbi, “Ioaanes i baapitaaiso ma ra baapitaaiso na nukpuku, ma i wapua a taara, baa diat a nurnur karom Iesu, ia baa in waan paat namur taana.” ⁵Baa diat aa walangoro taa pirpir anun Paaulo, namur di baapitaaiso diat u ra iaa ra Tadaaru Iesu. ⁶Baa Paaulo i ung a ru limaana nate un diat, a Takado na Nion i ki maut un diat, ma diat pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir, ma diat pirpir na propet. ⁷A taara maa diat 12 duk diat a kum muaana.

⁸Paaulo i laana ruk u ra ruma na lotu, ma i pipipir ma ra dekdek ma i papalaa wakaak u ra kum utnaa u ra mataanitun anun God karom diat. I paami lenmaa welaar ma tula kalaang. ⁹Iaku maa a

balaan raa taara kon diat i dekdek aakit, ma pa diat nem na nurnur, ma diat pir aakaka Aakapi anun Kaarisito namataa ra taara raap. Io, Paaulo i waan paa kon diat. Ma i waan kup a ruma na wawer anun Tiraano, ma a kum taara na wawer diat murmuri ma diat pirpir ungaai u ra kum bungbung u ra ruma maa. ¹⁰Ma ru kilaala i paampaami lenmaa. Io, diat raap baa diat ki u ra papaar Aasia, a kum taara Iudaia ma ra taara baa wakir a taara Iudaia kaai, diat walangoro a pirpir anu ra Tadaaru.

7 na natun Sikewaa

¹¹Paaulo i paam a kum dekdek na utnaa na kakaian ma ra dekdekin God.

¹²Ma a taara diat lo paa anundiat kum aaginsip ma ta kum pakaana maalu kaai ma diat ung paai u ra panin Paaulo, namur diat ungi u ra kum malaapaang ma diat laangalaanga, ma a kum tabaraan kaai diat pari maut kon diat.

¹³Raa kum te Iudaia, diat laana waan taltalili u ra kum taamaan, kupi diat a lu irok wa a kum tabaraan ko ra taara. Ma diat walaari kupi diat a lu irok wa kaai a kum tabaraan ma ra iaan Iesu. Diat laana piri lenbi, "Iaau lu irok wa ui a tabaraan u ra iaan Iesu, baa Paaulo i warwarawaai mai." ¹⁴7 na natun raa muaana, a iaana Sikewaa a te Iudaia, a ngaala na tena wetabaar karom God, diat paami lenmi.

¹⁵Iaku maa a tabaraan i baalu diat naa, "Iaau nunura ut Iesu, ma iaau nunura utkaai Paaulo. Iaku muaat, woi na mangaana taara muaat?" ¹⁶Ma a muaana baa a tabaraan i ruk taau uni, i irok baat pa diat, ma i um akinkin ta diat ma i rabaana anundiat kum maalu ma diat welulu pari unataamaan a kum towaturia maku.

¹⁷A pirpir u ra utnaa mi, i waan paat karom a taara Iudaia ma a taara baa wakir a taara Iudaia baa diat ki irong Epeso, ma diat burut raap, ma diat urur

u ra iaa ra Tadaaru Iesu. ¹⁸Mongoro kon diat baa diat nurnur, diat waan paat ma diat pir apuaana a kum aakaina utnaa baa diat aa paam taai. ¹⁹Ma mongoro kaai kon diat baa diat paampaam uraura, diat lo ungaai paa anundiat kum buk na uraura, ma diat tun wa diat namataa ra taara raap. Baa diat luk ungaai paa a mataa ra kum buk raap, i welaar ut ma 50 aarip na maani. ²⁰Io, a pirpir anu ra Tadaaru i waan weraan, ma i tawa dekdek.

A purpuruan irong Epeso

²¹Baa a kum utnaa mi ia raap, Paaulo i nuki naa in waan unaanga Ierusalem, ma in waan bolo u ra papaar Maakedonia ma ra papaar Aakaia. Ma i piri utkaai naa, "Baa iaau aa waan paa Ierusalem, ang waan bulung urong Rom." ²²I tula muga wa Timoti ma Eraasto, rudi kon diat baa diat laana waraauti, urong Maakedonia, ma ia i ki paa utmun irong u ra papaar Aasia.

²³U ra kum bung maa, a ngaala na purpuruan i waan paat, i kabina maa a taara pa diat nem a Aakapi anun Kaarisito. ²⁴Maa raa muaana a iaana Demetrio, a tena paam taabataaba ma ra silwa, i paampaam a kum naatnaat na ruma na lotu anu ra nundiat tabuan na god Aartemis ma ra silwa, ma a pina-paam mi i paam apaat a ngaala na maani karom Demetrio ma ra nuna taara na pinapaam. ²⁵I ben ungaai paa anuna taara na pinapaam, ma raa taara ingen kaai baa anundiat pinapaam i welaar, ma i piri taan diat naa, "Kum taara, muaat nunurai naa daat laana paam apaat a ngaala na maani ko ra pinapaam mi. ²⁶Main Epeso, ma u ra kum taamtaamaan raap min u ra papaar Aasia, a muaana mi, Paaulo, ia ben paa mongoro na taara, ma i ben puku pa diat, ma i wapua diat baa a kum utnaa mi daat paampaami ma ra limaandaat, wakir a

kum god. ²⁷Baa a utnaa mi in waan paat karom daat, wakir in baanaakaka koina iaa ra nundaat pinapaam ku, diat a nuk akinalik paa kaai a ruma na lotu anu ra nundaat tabuan na god Aartemis, ma diat a wakinalik paa anuna minamaar. Anundaat god, baa mari a taara Aasia raap ma a rakraakan buaal kaai diat lotu karomi.”

²⁸Baa diat walangoro a utnaa mi, diat kaankaan aakit, ma diat ge lenbi, “Aartemis anu ra taara Epeso ia a ngaala na god!” ²⁹Ma a taara raap ko ra taamaan maa diat purpuruan. Diat welulu ma diat paam akoto paa Gaaius ma Aaristaarko, a ru te Maakedonia baa ditul weur ma Paaulo ma diat ruk ma diaar u ra nundiat ngaala na ruma na kiwung. ³⁰Baa Paaulo i nem na ruk karom a taara, a taara na wawer diat turbaati. ³¹Ma raa kum mukmuga ko ra mataanitu u ra papaar Aasia, baa diat tepaana mai, diat taar wa a pirpir karomi naa koku i ruk u ra ruma na kiwung.

³²Ma a kor na taara diat purpuruan. Raa taara diat waatung raa pirpir ut, ma raa taara kaai diat pir raaungaana pirpir, ma mongoro kon diat pa diat nunurai naa aawa maa diat waan paat kupi. ³³A taara Iudaia diat tul apaat taa Aaleksaander karom a kor na taara, ma diat ben paai unamuga. Io, Aaleksaander i turbaat diat ma ra limaana, kupi diat a ki wowowon, ma i nemi naa in pirpir baat ia ut namataa ra taara. ³⁴Iaku baa a taara Epeso diat nunurai naa Aaleksaander ia a te Iudaia, pa diat taraam, diat kulkulaai ungaai un ru kudulaana pakaana bung lenbi, “Aartemis anu ra taara Epeso, ia a ngaala na god!”

³⁵Baa a tena timtimu anu ra taamaan maa i turbaat a taara kupi diat a ki wowowon, i piri lenbi, “Muaat a taara Epeso, woi na taamaan kuri baa pa i nunurai naa a taara taanga min Epeso diat baboura a ruma na lotu anu ra

ngaala na god Aartemis, ma ra malalarina kaai baa i puka pari taanginaanga u ra baakut? ³⁶Pa te in weoro ko ra kum utnaa mi, koina baa muaat a ngo ma koku muaat paam ta purpuruan biaa ku. ³⁷Muaat aa ben taa a ru muaana mi urin, iaku maa wakir diaar walong u ra ruma na lotu, ma pa diaar pir aakaka anundaat tabuan na god. ³⁸A kiki na naagagon ma a kum tena naagagon kuri ut diat. Baa Demetrio diat ma ra kum tena pinapaam baa diat weur mai, diat nem na takuna te un ta utnaa, io, diat a wapua a kiki na naagagon uni. Ma diat, diat a wakado a naagagon uni. ³⁹Baa ta utnaa kuraa utbaai muaat nem na pirpir uni, io, din wakadoi ut u ra kiki na naagagon. ⁴⁰Kaduk din takuna daat u ra purpuruan baa i waan paat u ra bung mi, maa pa ta kabina. Io, aawa ma daat a pir baat daat mai?” ⁴¹Baa ia pir taai lenmaa, i tula weraana wa a taara ko ra kiwung.

A winawaan anun Paaulo urong Maakedonia ma Grik

20 Baa ia raap a purpuruan, Paaulo i wetulaa paa a taara na wawer, i wadekdek ta diat, ma i pirpir tulaa taau taan diat, io, namur i waan urong u ra papaar Maakedonia. ²Baa ia waan papaa u ra kum taamtaamaan maa, ma ia wadekdek ta diat ma ra mongoro na koina pirpir, i waan urong u ra papaar Grik. ³I ki matira tula kalaang. Baa i waninaar kupi in kaa u ra paraau urong u ra papaar Siria, i nunurai naa a kum te Iudaia diat pirpir ungaai paa kupi diat a aak dokoi. Io, i nuki naa i koina baa in waan balet naliwan u ra papaar Maakedonia u ra nuna winawaan talili balet urong Siria. ⁴Ma Sopaatero, a te Beroia, natun Piro, ma ra ru te Tesalonika, Aaristaarko ma Sekundo, ma Gaaius a te Derbi, ma Timoti, ma ra ru te Aasia, Tikiko ma Tropimus, diat weur ma Paaulo. ⁵Diat mi diat muga

urong Troaas, ma diat ki walaanga mi-aat^{††} marong. ⁶Baa ia raap a lukaara na bred baa pa ta is uni, miaat waan ma ra paraau taangirong Pilipoi, ma baa lima na bung ia raap, miaat pukaai irong Troaas karom diat baa diat muga kon mi-aat, ma miaat ki paa 7 na bung matira.

Paaulo i walaau paa Oitiko

⁷U ra mugaana bung u ra wik, mi-aat ki ungaai kupi miaat a wangaan ungaai. Ma Paaulo i pirpir karom diat, ma i waiok aakit anuna pirpir, tuk taau ut u ra ngaala na marum, maa i nemi naa in waan ku kon diat u ra bung namur. ⁸U ra kukur ra ruma banaanga nate baa mi-aat ki ungaai uni mongoro na laam aakit. ⁹Ma raa baarmaan, a iaana Oitiko, i ki taau ku nate u ra mataana kalaangaar. Baa Paaulo i pipipir utbaai, a mataan Oitiko i uwaaia aakit, ma i inep duman aakit taau, ma i puka pari taanginaanga nate ko ra wetula kukur ra ruma unapia. Ma diat lo paai, a minaatina maku. ¹⁰Io, Paaulo i kaa pari, ma i inep baat paai, ma i taal paai, ma i piri naa, “Koku muaat ngaraa, i lalaau.”

¹¹Namur Paaulo i kaa tato balet, i bik paa bred ma i wangaan. Ma i pirpir iwan utbaai karom diat, tuk in mataana mage i waan tato, ma namur i waan paa kon diat. ¹²Ma baa a taara diat waan wer-aan diat weur ma Oitiko, i lalaau ku, ma diat gaai.

Paaulo i waan taangirong Troaas urong Mileto

¹³Miaat muga, miaat kaa u ra paraau urong Aaso kupi miaat a aagila paa Paaulo matira, maa ia ut i naagagon taai lenmaa, ma i nemi naa in waan ku u ra aakapi. ¹⁴Baa miaat webaraat mai irong Aaso, miaat wakaa paai ma miaat waan urong Mitilene. ¹⁵U ra bung namur mi-

aat waan taangirong ma miaat waan paat marawaai raa lolo, a iaana Kios. I keke paat balet, miaat pukaai Saamos, ma u ra bung namur balet taana, miaat waan likaai wa Epeso ma miaat pukaai irong Mileto. ¹⁶Paaulo ia naagagon taai baa in waan aakit wa ku Epeso, kupi koku i ole ta kum bungbung irong u ra papaar Asia, maa i nemi naa in waan gagaa unaanga Jerusalem kupi in ki duk manaanga u ra bung na Pentikos.

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom a kum mukmuga anu ra taara na nurnur irong Epeso

¹⁷Baa miaat waan paat u ra taamaan Mileto, Paaulo i wetulaa urong Epeso kup a kum mukmuga anu ra taara na nurnur kupi diat a waan karomi. ¹⁸Baa diat waan paat karomi, i piri taan diat lenbi, “Muaat nunura ut anung mangaana kini u ra kum bungbung baa iaau ki paa naa muaat, turpaai u ra bung baa iaau takaana waan paat irong u ra papaar Asia. ¹⁹A taara Iudaia diat pirpir ungaai kupi diat a paam a kum aakaina mangamangaan un iaau, ma iaau kari-aana a kinadik uni. Iaku, iaau papaam ut karom a Tadaaru, ma iaau wakinalik pa iaau ma a lur na mataang i puka. ²⁰Pa iaau burut ma pa iaau walipa ta utnaa baa in waraaut muaat, baa iaau warawaai ma iaau wer muaat, namataa ra taara ma u ra numuaat kum rumruma kaai. ²¹Iaau warawaai karom a taara raap, a taara Iudaia ma ra taara ingen kaai, kupi diat a nukpuku karom God ma diat a nurnur u ra nundaat Tadaaru Iesu.

²²“Ma mi a Takado na Nion i wowo wa iaau kupi ang waan ut unaanga Jerusalem, ma pa iaau nunurai naa aawa ang baraatai manaanga. ²³Iaau nunurai ku baa u ra kum taamaan raap, a Takado na Nion i wapua iaau baa a karabus

^{††}20:5 Lukaa i timu “miaat”, kabina i waan ungaai ma Paaulo.

ma ra kum mawaat diat ki pa iaau. ²⁴Iaku pa iaau nuk angaala paa anung lalaun, ma pa iaau maari baati. Pate! Iaau taar taai ku kupi ang paam ot raap taa anung winawaan ma ra pinapaam, baa a Tadaaru Iesu i taar taai karom iaau, naa ang wewapua u ra Koina Wewapua u ra maarmaari anun God.

²⁵“Iaau nunurai naa muaat raap, baa iaau waan taltalili karom muaat ma ra warawaai u ra mataanitu anun God, pain muaat a babo balet ma a mataang. ²⁶Ma mi iaau wapua kaapa ta muaat, baa te kon muaat in wirua u ra naagagon anun God, wakir iaau a kabina, iaau, iaau aa laangalaanga. ²⁷Maa pa iaau burut, iaau pir araap taa a nuknukin God karom muaat.

²⁸“Muaat a baboura wakaak muaat ut, ma muaat a baboura wakaak kaai a kikir na sip baa a Takado na Nion ut i taar taai taa muaat kupi muaat a baboura diat. Muaat a baboura a taara na nurur anun God baa ia kul pa diat ma ra gaapina ut. ²⁹Iaau nunurai, baa ang waan kon muaat, ta taara welaar ma ra kum kuaabaar na paap diat a ruk karom muaat, ma diat a baanaakaka a kikir na sip. ³⁰Ma ta taara utkaai kon muaat diat a tur paat, ma diat a pir ta kum warwaruga na pirpir, kupi a taara na nurur diat a murmur diat. ³¹Io, muaat a baboura muaat, ma muaat a nuk paai baa tula kilaala pa iaau ngo kon muaat raap ma ra pirpir na watumaarang, u ra mage ma u ra marum kaai, ma a lur na mataang i puka uni.

³²“Io, mi iaau taar ta muaat karom God baa in baboura muaat, ma iaau taar ta muaat u ra nuna pirpir baa i wapuaana anuna maarmaari. A pirpir maa i pet laar paai kupi in wadekdek muaat, ma in tabaara muaat ma ra kum kokoina wetabaar baa God i laana tabaara anuna gomgom na taara mai. ³³A nuknuking pa i aaka kup a maani anun te, baa ta

maalu anun te. ³⁴Muaat nunurai naa iaau papaam ut ma ra ru limaang kup a kum utnaa baa i topaa iaau, ma diat kaai baa miaat weur. ³⁵Iaau anumuuaat walawalar u ra kum dekdek na pina-paam raap baa iaau paampaami kupi muaat kaai muaat a paampaami lenmaa, ma muaat a waraaut diat baa diat bilua, ma muaat a nuknuk paa a pirpir anu ra Tadaaru Iesu baa ia pir taai lenbi, ‘Diat baa diat wetabaar diat daan taan diat baa diat lo a kum utnaa baa di tabaara ta diat mai.’”

³⁶Baa ia pir araap taa a kum utnaa mi, Paaulo ma ra taara raap diat ki but keke, ma diat aaraaring ungaai. ³⁷Ma diat raap diat taangi, ma diat raat paa Paaulo, ma diat dum a papaara waana. ³⁸Ma a taara diat tapunuk aakit, maa ia wapua ta diat naa pa diat a webabo balet. Ma namur diat tulai u ra aakapi kup a paraau.

A winawaan anun Paaulo unaanga Jerusalem

21 Baa miaat aa waan paa kon diat, miaat kaa u ra paraau ma miaat waan takado urong u ra lolo Kos. Ma u ra bung namur taana, miaat waan urong u ra lolo Rodaa, ma taanga matira miaat waan urong Paataraa. ²Ma miaat baraata paa raa paraau matira baa in waan urong u ra papaar Ponikaa. Miaat kaa uni, ma miaat waan. ³Miaat babo a lolo Kipro i ki u ra papaara maira i miaat, ma miaat waan aakit wai. Ma miaat waan urong u ra papaar Siria, ma miaat pukaai irong Tiro, kupi a paraau in wairok a kum utnaa iaai. ⁴Baa miaat baraata paa a taara na wawer miaat ki paa matira 7 na bung. Ma a Takado na Nion i wanuk ta diat ma ra pirpir naa Paaulo koku i waan unaanga Jerusalem. ⁵Iaku baa 7 na bung i raap, miaat nem na waan balet, ma a taara na wawer raap diat tula ta miaat unakono, diat ungaai

ma anundiat kum taulaa ma ra kum nat-natundiat. Baa miaat aa waan likaai wa a taamaan, miaat ki but keke nakono, ma miaat aaraaring. ⁶Namur miaat we-wataai wetulaa paa, ma miaat kaa u ra paraau, ma diat, diat waan talili balet kup anundiat kum ruma.

⁷Io, miaat waan taangirong Tiro ma miaat pukaai irong Potolemaai, ma miaat webaraat paa ma diat baa diat tatena liklik u ra nurnur, ma miaat ki paa raa bung karom diat. ⁸U ra bung namur, miaat waan balet, ma miaat waan paat irong Kaaisaaria, ma miaat ki u ra ruma anun Pilipo, a tena warawaai ma ra Koina Wewapua, raa kon 7 diat baa a kum aapostolo diat pilak pa diat. ⁹A muaana mi, waat na natnatuna, a kum tauraara raap ku, ma diat laana pirpir na propet.

¹⁰Baa miaat ki matira mongoro na bung, raa propet, a iaana Aagabo, i waan paat taanginaanga u ra papaar Iudaia. ¹¹I waan karom miaat, ma i rakaan paa a let anun Paaulo, ma i do paa a ru kakina ma ra ru limaana ut mai, ma i piri lenbi, "A Takado na Nion i piri naa, 'A taara Iudaia inaanga Ierusalem diat a do a muaana baa anuna let mi lenutmi iaau paami, ma diat a taar taai u ra limaa ra taara baa wakir a taara Iudaia.'"

¹²Baa miaat walangoro a pirpir mi, miaat ma ra taara taanga u ra taamaan maa, miaat turbaat Paaulo naa koku i waan unaanga Ierusalem. ¹³Iaku Paaulo i baalu diat lenbi, "I lawaai mi muaat taangtaangi, ma muaat watapunuk iaau? Iaau aa taar ta iaau kupi diat a do iaau baa kupi din aak doko iaau utkaai inaanga Ierusalem, kabina u ra iaa ra Tadaaru Iesu." ¹⁴Baa miaat gaana turturbaat taai, miaat ngo maku, ma miaat piri naa, "I koina baa din paam ot paa a nemnem anu ra Tadaaru."

¹⁵Ma namur, miaat lo paa anumiaat kum utnaa, ma miaat waan unaanga

Ierusalem. ¹⁶Miaat weur ma raa taara na wawer taangirong Kaaisaaria. Diat tula ta miaat karom raa muaana, a iaana Maanaason, a te Kipro, kupi miaat a ki karomi. Ia raa ko ra taara na wawer taanga namuga.

Paaulo i waan paat inaanga Ierusalem

¹⁷Baa miaat waan paat inaanga Ierusalem, a kum tateimiaat u ra nurnur diat ben pa miaat ma ra gaaia. ¹⁸U ra bung namur, miaat ma Paaulo, miaat ruk karom Iaakobo. Ma a kum mukmuga raap kaai ko ra lotu diat aa ki. ¹⁹Baa Paaulo ia pirpir na gaaia paa karom diat, io, i wapua diat ma u ra kum utnaa raaraa baa i paami ma ra dekdekin God u ra nuna pinapaam karom diat baa wakir a taara Iudaia.

²⁰Baa diat walangoroi, diat pir walaawa paa God. Diat bulung diat piri taan Paaulo lenbi, "Teimiaat, u nunurai naa mongoro na aarip taan daat a taara Iudaia, diat aa nurnur, ma diat raap diat ongor kupi diat a murmur a kum Naagagon anun Moses. ²¹Diat aa walangoro a warwaruga na pirpir un ui, baa u werwer a taara Iudaia raap baa diat ki naa ra taara baa wakir a taara Iudaia, naa diat a maadek wa a kum Naagagon anun Moses, ma baa u wapua diat kaai lenbi naa koku diat poko kikal a kum natnatundiat, ma koku diat murmur a kum mangamangaan u ra lotu Iudaia. ²²Namur diat a walangoroi baa u aa waan paat urin. Io, aawa maa daat a paami? ²³Un paam a utnaa bi miaat a piri taam: Waat na muaana bi kon miaat, diat aa weweliman taau karom God. ²⁴Un ben pa diat, ma muaat a wagogom muaat welaar ma ra pirpir na Naagagon, ma ui, un kul a kum utnaa na wetabaar baa diat a wetabaar mai, ma baa in raap, io, din kakaa raap wa maraagaam a weu na

lorindiat. Baa un paami lenbi, a taara raap diat a nunurai naa a kum pirpir baa diat walangoroi mi, pa i lingtatuna, ma ui kaai u murmur ut a kum pirpir na Naagagon. ²⁵Ma karom a kum tena nurnur kon diat baa wakir a taara Iudaia, daat aa timu taa a buk taan diat lenbi: Koku diat aan ta utnaa baa di wetabaar mai karom a kum taabataaba. Koku diat aan ta utnaa baa pa di gi wakaak wa a gaap koni ma ta wewagua baa di bing dokoi ku, maa gaap kuraa utbaai uni. Ma koku diat paam a kum paamuk na mangamangaan.”

²⁶Io, u ra bung namur, Paaulo i ben paa waat na muaana maa, ma diat ungaai ma Paaulo diat wagomgom diat. Diat ruk u ra ruma na wetabaar, ma i waatung taa a bung baa a pinapaam na wagomgom in raap uni, ma baa din tun kaai a wetabaar un diat uni.

Di paam akoto paa Paaulo u ra ruma na wetabaar

²⁷Baa marawaai 7 na bung na wagomgom maa in raap, raa taara Iudaia taangirong u ra papaar Aasia, diat babo paa Paaulo u ra ruma na wetabaar. Ma diat wakaakaan taa a taara kupi diat a kaakaan karom Paaulo ma diat paam akoto paai. ²⁸Ma diat kulkulaai naa, “A taara Israael, muaat a waraaut mi-aat. A muaana mi, i wer a taara raap u ra rakraakan buaal kupi diat a nget daat, ungaai ma ra kum Naagagon anun Moses, ma ra ruma na wetabaar. Ma ia ben aruk paa kaai a kum te Grik urin u ra ruma na wetabaar, ma ia wadur wa a gomgom na ruma mi.” ²⁹Diat piri lenbi kabina baa namuga mun, diat aa babo ta diaar ma Tropimus, a te Epeso, nataamaan, ma diat nuki naa Paaulo i ben aruk paai u ra ruma na wetabaar.

³⁰Ma a taara raap diat purpuruan ma diat welulu ungaai, ma diat paam akoto paa Paaulo, ma diat aal apari paai ko

ra ruma na wetabaar, ma diat balbal-aat gagaa wa maut a kum bonanaaka. ³¹Marawaai ma diat a aak doko ma Paaulo, a pirpir i waan kup a ngaala na mukmuga anu ra taara na wineium taangirong Rom, baa a taara Ierusalem raap diat aa purpuruan. ³²I ben ungaai gagaa paa a taara na wineium ma anundi diat kum mukmuga kaai, ma diat welulu pari karom diat. Baa a taara diat babo a ngaala na mukmuga ma ra taara na wineium, diat ngo ma ra wineium kon Paaulo. ³³A ngaala na mukmuga i waan karom Paaulo, ma i aal paai, ma i wetulaa kupi din doi ma ra ru sen. Ma i tiri diat naa, “Woi na muaana mi? Aawa maa ia paam raara taai?” ³⁴Raa taara ko ra kor na taara diat pir raa pirpir, ma raa taara kaai diat pir raa pirpir ingen. Ma baa a ngaala na mukmuga pa i kaapa laar paai u ra kabi ra ngaala na purpuruan maa, io, i wetulaa kupi din ben Paaulo u ra ruma anu ra taara na wineium. ³⁵Baa Paaulo i waan paat naa ra kaakaa tato i ra ruma, a taara na wineium diat lo paai, i kabina u ra kor na taara diat karangaap aakit. ³⁶Ma a kor na taara baa diat murmur diat, pa diat ngo ma ra gege naa, “Aak dokoi!”

Paaulo i pirpir karom a taara

³⁷Baa marawaai ma diat a ruk ma Paaulo u ra ruma anu ra taara na wineium, i tiri a ngaala na mukmuga lenbi, “I koina ku baa ang pir ta utnaa taam?” Ma a ngaala na mukmuga i tiri naa, “Aai, u nunura ut a pirpir Grik? ³⁸Iaau nuki naa ui a te Aaigipto, baa namuga i ben 4,000 na taara, a kum tena paam purpuruan, unaanga u ra bil na wanua kupi diat a waninaar na wineium.” ³⁹Ma Paaulo i piri naa, “Iaau a te Iudaia taangirong Taaso, u ra papaar Kilikia, wakir iaau taanga un ta taamaan biala ku. Iaau aaring ui baa un mulaaot ta iaau, baa ang pirpir karom a taara mi.”

⁴⁰Baa a ngaala na mukmuga ia mulaaot taai, Paaulo i tur u ra kaaka tato i ra ruma, ma i turbaat diat ma ra limaana. Baa diat aa tur wowowon, i piri taan diat u ra pirpir Ebraaio lenbi,

22 “A kum tateng liklik, ma ra kum tamtamaang, muaat a walangoro a pirpir baa ang pir baat iaau mai.”

²Baa diat walangoro i baa i pirpir ma ra pirpir Ebraaio karom diat, diat tur wowowon raap. Ma i piri naa, ³“Iaau a te Iudaia, di buta iaau irong Taaso u ra papaar Kilikia. Iaau baarmaan taau ut min Ierusalem, ma iaau a naat na wawer ut anun Gamaaliel, ma i wer wakaak iaau u ra kum Naagagon anu ra kum taptabundaat taanga namuga, ma iaau papaam dekdek karom God lenutmi muaat paami. ⁴Ma iaau baanbaanaakaka a taara baa diat murmur a Aakapi anun Kaarisito. Iaau aak doko raa taara, ma raa taara kaai iaau aal pa diat, a kum muaana ma ra in tabuan utkaai, ma iaau waruk diat u ra ruma na karabus. ⁵A mukmuga na tena wetabaar karom God ma a taara na kiwung raap diat kaapa u ra kum utnaa mi kupi diat a wewapua uni, ma iaau lo paa a kum buk kon diat baa diat timui karom a kum Tateindiat a kum te Iudaia irong Damaasko. Lenmaa iaau waan urong kupi ang aal paa a taara baa diat murmur a Aakapi anun Kaarisito, ang do pa diat ma ra kum sen ma ang aal diat kupi din naagagon diat inaanga Ierusalem.

**Paaulo i wewapua kaapa u
ra nuna bung na nukpuku**

(Aap 9:1-19; 26:12-18)

⁶“Baa iaau waan waanwaan marawaai Damaasko, u ra ngaala na mage, a ngaala na kaapa taanginaanga u ra maawa i waan paat kakaian ma i baarabaara lili pa iaau. ⁷Ma iaau puka pari unapia, ma iaau walangoro in ingaan raa i piri karom iaau lenbi,

‘Saul, Saul, aawa kabina maa u baanbaanaakaka iaau?’ ⁸Ma iaau tiri lenbi, ‘Tadaaru, woi ui?’ Ma i baalu iaau naa, ‘Iaau Iesu, a te Naasaret, baa u baanbaanaakaka iaau.’ ⁹Ma a taara baa miaat weur, diat babo a kaapa, iaku pa diat walangoro in ingaan raa baa i pirpir karom iaau. ¹⁰Ma iaau tiri, ‘Tadaaru, aawa maa ang paami?’ Ma a Tadaaru i baalu iaau lenbi, ‘Un tur ma un waan paat urong Damaasko, ma din wapua ui u ra kum utnaa baa di aa wakilang taai kupi un paami.’ ¹¹Diat baa miaat weur ungaai diat paam paa a limaang ma diat wabenben paat iaau urong Damaasko, maa kabina iaau pula u ra dekdek i ra kaapa.

¹²“Raa muaana, a iaana Aanania, a dowot na tena lotu baa i murmur ot paa a kum Naagagon, ma a taara Iudaia raap baa diat ki matira, diat urur aakit uni, ¹³i waan paat karom iaau, ma i tur marawaai karom iaau, i piri naa, ‘Saul, tenglik, un babo balet.’ Ma u ra pakaana bung ut maa, a mataang i tapalaa ma iaau babo paa Aanania. ¹⁴Ma Aanania i piri karom iaau naa, ‘God anu ra nundaat wuna taara taanga namuga ia pilak ta ui, kupi un nunura anuna nemnem, ma un babo a Tena Takado, ma un walangoro anuna pirpir ko ra waana. ¹⁵Ma ui un tena wewapua anuna karom a taara raap u ra utnaa mi baa u aa babo taai ma u aa walangoro taai kaai. ¹⁶Io, aawa maa u ki paai? Un tur, ma din baapitaaiso ui, ma un aaraaring u ra iaana, kupi din una wa anum kum aakaina mangamangaan.’

**A wewataai karom Paaulo kupi in
warawaai karom a taara
baa wakir a taara Iudaia**

¹⁷⁻¹⁸“Baa iaau waan talili balet un-aanga Ierusalem, ma iaau aaraaring u ra ruma na wetabaar, iaau babo a Tadaaru u ra binabo, ma i piri karom iaau lenbi, ‘Tur gagaa! Un waan gagaa taanga min

Jerusalem, maa pa diat a walangoro anum wewapua un iaau.’¹⁹ Ma iaau piri taana naa, ‘Tadaaru, diat nunurai naa iaau laana ruk u ra kum rumruma na lotu raap ma iaau aal diat baa diat nurnur un ui, ma iaau raapu diat.’²⁰ Ma baa di aak doko Stepaano, ia baa i wewapua un ui, iaau kaai iaau tur ut matira, iaau mulaaot ungaai ma diat, ma iaau baboura a kum maalu anundiat baa diat aak dokoi.’²¹ Ma i piri karom iaau naa, ‘Un waan, ang tula welwelik wa ui urong karom a taara baa wakir a taara Iudaia.’”

²² A taara diat walangoro a pirpir anun Paaulo tuk taau ut u ra pirpir mi. Namur diat ge ma ra ngaala na ingaandiat naa, “Din aak doko wai! I koina baa a mangaana muaana lenmi in panaai ko ra rakrakaan buaal, pa i koina baa in lalaaun.”²³ Baa diat ge lenmi, diat paa wa anundiat kum maalu baa diat burung baat anundiat minong mai, ma diat ong lamlamira in kabu unaanga nate.²⁴ Ma a ngaala na mukmuga i naagagoni baa din ben Paaulo u ra ruma anu ra kum tena wineium, ma din raapui ma din tiri kupi din manaana baa aawa a kabina maa a taara diat ge lenmi uni.²⁵ Baa diat wi taai ma ra kum sen, kupi diat a raapui, Paaulo i piri karom a mukmuga anu ra kum tena wineium baa i tur marawaai karomi naa, “Lelawaai, i takado ku baa muaat a raapu ta te Rom, baa pa di naagagoni utbaai?”

²⁶ Baa a mukmuga anu ra taara na wineium i walangoroi, i waan karom anuna mukmuga, ma i piri taana lenbi, “Aawa mi u nem na paami? Maa a muaana mi a te Rom.”²⁷ Io, a ngaala na mukmuga i waan karom Paaulo ma i tiri naa, “Aai, wapua iaau. Ui a te Rom, ni?” Ma i baalui naa, “Maia. Iaau a te Rom.”²⁸ Ma a ngaala na mukmuga i piri naa, “Iaau kaai iaau kul a naagagon kupi ang te Rom ma ra ngaala na maani.” Ma Paaulo i baalui naa, “Iaau pate. Di buta

iaau ut a te Rom.”²⁹ Ma diat, baa diat nem na tiri, diat tur weraan gagaa maut koni. Ma baa a ngaala na mukmuga i nunurai naa Paaulo a te Rom, i burut, maa ia wi taai ma ra sen.

Paaulo i tur namataa ra taara na kiwung

³⁰ U ra bung namur taana, baa a ngaala na mukmuga i nemi kupi in manaana wakaak paa u ra utnaa baa a taara Iudaia diat takuna Paaulo uni, i palaa wa a sen, ma i wetulaa kup a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma a taara na kiwung raap kaai, kupi diat a waan ungaai. Ma i ben apari paa Paaulo, ma i watur taai namuga namataandiat.

23 Ma Paaulo i babo takado karom a taara na kiwung, ma i piri lenbi, “A kum tateng liklik, tuk u ra bung mi iaau aa waanwaan takado namataan God, ma in balaang pa i takuna iaau un ta utnaa.”² Ma Aanania a mukmuga na tena wetabaar karom God, i tula diat baa diat tur marawaai karom Paaulo naa, “Muaat a paar a waana.”³ Ma Paaulo i piri taana, “God in paar ui, ui u welaar ma ra papaara ruma di pen taai ma ra kabaang, iaku nabalaana i aaka raap. Lelawaai mi, u ki kupi un naagagon iaau welaar ma ra pirpir na Naagagon, iaku ui u bubur a Naagagon baa u wetulaa kupi din paar iaau.”⁴ Diat baa diat tur marawaai karomi diat piri naa, “Lelawaai, u nemi kupi un pir aakaka a mukmuga na tena wetabaar karom God?”⁵ Ma Paaulo i piri taan diat naa, “A kum tateng liklik, pa iaau nunurai naa ia a mukmuga na tena wetabaar karom God, maa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, ‘Koku u pir aakaka ta mukmuga anu ra num taara.’” *Pin 22:28*

⁶ Paaulo ia nunurai naa raa taara kon diat, a kum Saadukaai, ma raa taara kaai a kum Parisaai, io, i wewataai u ra kiwung lenbi, “A kum tateng liklik, iaau

a Parisaai, ma a natu ra Parisaai, mi di takuna iaau kabina u ra nung nurnur u ra lalaaun balet anundiat baa diat maat.”⁷ Baa ia pir taai lenmaa, a kum Parisaai ma ra kum Saadukaai diat turpaa wengangaar, ma pa i raa ma a nuknukindiat u ra kiwung.⁸ Maa a kum Saadukaai diat nurnur naa pa ta lalaaun balet ko ra minaat, ma pa ta aangelo, ma pa ta nion, ma a kum Parisaai diat nurnur un ditul raap.⁹ Ma diat turpaa a ngaala na purpuruan, ma raa kum Parisaai, diat baa a kum tena wawer u ra kum Naagagon, diat tur, ma diat weol na pirpir, ma diat piri lenbi, “Pa miaat baat paa ta aakaina utnaa baa a muaana mi i raara uni. Daat a lawaai ma? Kaduk baa ta nion, baa ta aangelo ia pirpir taau karomi.”¹⁰ Ma baa ia ngaala a wengangaar, ma diat aa turpaa wineium, a ngaala na mukmuga anu ra kum tena wineium i burut, kaduk diat a um aakaka taa Paaulo. Ma i tula wa a taara na wineium, kupi diat a waan ma diat a aal paai ko ra taara, ma diat a ben paai kup a ruma anu ra taara na wineium.

¹¹ U ra marum, a Tadaaru i waan paat paa karom Paaulo, ma i piri taana naa, “Koku u burut, un tur dekdek. U aa wewapua kaapa taau un iaau min Ierusalem, lenmaa un wewapua kaapa utkaai un iaau irong Rom.”

Diat wepaak kupi diat a aak doko Paaulo

¹²⁻¹³ Keke paat balet raa bung na malaana, raa kum te Iudaia diat welaar ma 40 ma i puka diat pirpir ungaai paa kupi diat a weweliman, naa pain diat a wangaan, ma pain diat a inim, tuk ut baa diat aa aak doko wa Paaulo.¹⁴ Diat waan karom a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma a kum mukmuga u ra lotu, ma diat piri naa, “Miaat aa weweliman paa naa pain miaat a aan ta utnaa tuk ut baa miaat aa aak doko wa Paaulo.

¹⁵ Miaat nemi naa muaat ungaai ma ra taara na kiwung, muaat a taar wa a pirpir karom a ngaala na mukmuga anu ra kum tena wineium ma muaat a waruga paa Paaulo koni, kupi in tula wai karom muaat. Muaat a piri naa muaat nem na walangoro ta pirpir kaapa balet koni. Io miaat, miaat a aak doko wai ku u ra aakapi baa pa in waan paat utbaai karom muaat.”

¹⁶ Baa a labaan Paaulo i walangoro a pirpir na wepaak mi, i waan kup a ruma anu ra kum tena wineium, ma i wapua Paaulo uni.¹⁷ Ma Paaulo i wataa paa raa mukmuga anu ra kum tena wineium, ma i piri taana naa, “Un ben a baarmaan bi karom anumuaat ngaala na mukmuga, maa i nem na wapuai un raa pirpir.”¹⁸ Ma i ben paai karom a ngaala na mukmuga ma i piri lenbi, “Paaulo, ia baa di wakarabusi, i wataa pa iaau karomi, ma i aaring iaau kupi ang ben taa a baarmaan mi karom ui, kupi in wapua ui un raa pirpir.”¹⁹ A ngaala na mukmuga i paam paa a limaana ma i ben ino paai, ma i tiri naa, “Aawa maa u nemi naa un piri taang?”²⁰ Ma i piri lenbi, “A kum taara Iudaia diat aa wepaak paa naa diat a waruga paa Paaulo kon ui, kupi un tula wai unaburu karom a taara na kiwung, kupi diat a walangoro ta pirpir kaapa balet koni.²¹ Koku u taraam taan diat, maa 40 ma i puka a taara diat aa paraau kupi. Maa diat aa weweliman paa naa, pa diat a wangaan ma pa diat a inim, tuk ut baa diat aa aak doko wa Paaulo. Ma mi diat ki walaang kup anum ta nimulaat.”²² Ma a ngaala na mukmuga i turbaati naa, “Koku u wapua taa te naa u aa wapua ta iaau u ra utnaa mi.” Ma namur i tula wai.

Di ben paa Paaulo karom Pelik

²³ A ngaala na mukmuga anu ra kum tena wineium maa i wataa paa a ru mukmuga karomi ma i piri naa, “Mur a wan-

inaar 200 na tena wineium, ma 70 tena wineium baa diat ki u ra kum os, ma 200 na tena wineium baa diat lo a kum bele, ma muaat a waan un 9 na pakaana bung mi u ra marum urong Kaaisaaria.”²⁴ Ma i wapua diaar utkaai naa, “Mur a ben ta ru os, kupi Paaulo in waan mai. Muaat a baboura baat wakaaki tuk muaat a waan paat mai karom Pelik, a ngaala na mukmuga ko ra mataanitu.”²⁵ Ma i timu a buk lenbi karomi:

²⁶ Iaau Klaudio Lisia, iaau timtimu karom ui Pelik a ngaala na mukmuga ko ra mataanitu.

A maarmaari karom ui,

²⁷ A muaana mi baa iaau tula wai karom ui, a kum taara Iudaia diat paam akoto paai, ma marawaai diat a aak dokoi. Iaku miaat ma ra kum tena wineium, miaat waan paat, ma miaat walaun paai, maa iaau aa manaana paa uni baa ia a te Rom.²⁸ Ma iaau nemi naa ang manaana u ra utnaa di takunai uni, ma iaau ben paai karom anundiat kiwung.²⁹ Mi iaau kaapa uni baa di takuna biaai ku u ra nundiat kum naagagon ko ra lotu, ma pa i paam ta aakaina utnaa baa in karabus uni, baa din aak dokoi uni.³⁰ Ma di wapua iaau naa diat aa wepaak kup a muaana mi kupi diat a aak dokoi, io, iaau tula gagaa wai karom ui. Ma iaau aa wapua ta diat baa diat takunai naa diat a waan karom ui ma ra nundiat wetakun uni. Ma raa ku ia ma i raap.

³¹ Io, a taara na wineium diat ben paa Paaulo u ra marum urong Aantipaatri, lenutmaa di pir taai taan diat.³² Ma u ra bung namur, a taara na wineium baa diat ki u ra kum os, diat waan aakit ma Paaulo, ma raa taara na wineium kaai diat waan talili balet unaanga Ierusalem.³³ Baa diat waan paat Kaaisaaria, diat taar taa a buk karom Pelik, a ngaala na

mukmuga ko ra mataanitu, ma diat taar taa Paaulo karomi.³⁴ Ma baa Pelik ia luk taa a buk, i tiri Paaulo naa, “Ui kon woi na papaar?” Ma baa ia manaana paa naa Paaulo a te Kilikia, i piri naa,³⁵ “Diat baa diat takuna ui, baa diat a waan paat urin, io, ang walangoro a utnaa baa diat a takuna ui uni.” Ma i wetulaa baa din baboura baati u ra ruma anun Erodes.

A taara Iudaia diat takuna Paaulo

24 Baa ia raap lima na bung, Aanania, a mukmuga na tena wetabaar karom God ma raa kum mukmuga ko ra lotu, ma Tertulo, a tena manaaana u ra kum naagagon, diat waan paat irong Kaaisaaria, ma diat wapua Pelik a ngaala na mukmuga ko ra mataanitu u ra nundiat kum wetakun un Paaulo.² Baa di aa wataa paa Paaulo, Tertulo i turpaa a pipir uni lenbi,

“Pelik, ui a ngaala, miaat ki wakaak a ngaala na iwan u ra maalmaal na balaa ra num naagagon. Mongoro na tinawa i waan paat u ra nundaat papaar maa kabina ui a tena manaana, ma ra num naagagon i takado.³ Miaat ma ra taara ko ra kum taamaan raap, miaat gaaia paa anum kum naagagon ma miaat waatung wakaak aakit karom ui uni.⁴ Io, pang pipir mongmongoro, kaduk ang watalanguan ui. Iaau aaring ui baa un maari miaat ma un walangoro anumiaat ta kinalik na pipir.

⁵ Miaat baboi naa a muaana mi a tena pet apurpuruan, ma i turpaa a kum purpuruan naliwan karom a taara Iudaia u ra rakrakaan buaal raap. Ma ia a mukmuga un raa warwaruga na lotu di waatungi naa a lotu Naasaret.⁶⁻⁸ Ma i nemi naa in baana dur a ruma na wetabaar kupi in dur u ra mataan God.

Iaku miaat paam akoto paai.‡‡ Baa ui ut un tiri Paaulo, io, un manaana taana u ra kum utnaa mi miaat takunai uni.”⁹ Baa Tertulo ia pirpir raap, raa taara Iudaia kaai diat waraaut u ra wetakun, diat piri naa i lingtatuna ut a kum utnaa mi.

Paaulo i pirpir kaapa namataan Pelik

¹⁰ Baa Pelik, a ngaala na mukmuga ko ra mataanitu, i paak mataana karom Paaulo kupi in pirpir, io, Paaulo i piri naa, “Iaau gaايا baa ang pirpir baat iaau kon ui, maa iaau nunurai naa u aa tena naagagon mongoro na kilaala karom a taara mi. ¹¹ Baa un wetiri, io, un manaana, i 12 a bung baat taai ku, iaau waan paat inaanga Ierusalem, kupi ang lotu. ¹² Ma pa diat babo taa te baa mir a wengangaar mai u ra ruma na wetabaar, ma pa diat babo ta iaau kaai baa ang wapurpuruan a kor na taara u ra kum ruma na lotu, baa u ra balaa ra taamaan. ¹³ Ma pa diat a walingtatuna laar paa anundiat kum wetakun karom ui u ra kum utnaa mi baa diat takuna iaau uni.

¹⁴ “Io, mi ang wapua kaapa ui naa, iaau murmur a Aakapi anun Kaarisito, baa diat waatungi ma ra warwaruga na lotu. Iaku u ra lotu mi, iaau lotu ut karom God anu ra numiaat wuna taara taanga namuga, ma iaau nurnur u ra kum utnaa raap baa di aa timu taai u ra kum Naagagon ma u ra kum buk anu ra kum propet. ¹⁵ Anung nurnur un God i welaar ma ra taara mi. Iaau kaai iaau ki walaang ma ra nurnur baa God in watur paa balet a koina taara ma ra aakaina taara ko ra minaat. ¹⁶ Lenmaa iaau ongor aakit kupi anung lalaaun in takado namataan God, ma namataa ra taara kaai.

¹⁷ “Iaau ki ingen paa kon Ierusalem a kabaana kilaala ut, io, namur iaau waan talili unaanga kupi ang lo a maani na wetabaar karom anung taara, ma kupi ang taar kaai a kum wewagua kupi din tun diat welaar ma ra wetabaar karom God. ¹⁸ Namuga baa pa iaau ruk utbaai u ra ruma na wetabaar iaau aa paam raap taa a kum naagagon kupi ang gomgom namataan God. Baa iaau aa ruk kupi ang paam a pinapaam na wetabaar, pa diat baraata iaau ma ta mongoro na taara, ma pa iaau paam kaai ta purpuruan. ¹⁹ Iaku raa taara Iudaia taangirong u ra papaar Aasia diat ki u ra ruma na wetabaar u ra bung maa baa diat paam akoto pa iaau. Baa ta utnaa diat a takuna iaau uni, in koina kupi diat ut diat a waan urin ma diat a takuna iaau namataam. ²⁰ Ma i koina baa diat baa kuri diat, diat a pir ta aakaina utnaa baa diat baat paai un iaau, baa iaau tur namataa ra taara na kiwung inaanga Ierusalem. ²¹ Naapi duk, diat takuna iaau u ra nung raa pirpir ku. Baa iaau tur namataandiat, iaau pirpir dekdek lenbi, ‘Iaau tur u ra naagagon namataamuaat mari, kabina iaau nurnur u ra lalaaun balet ko ra minaat.’”

²² Pelik i kaapa wakaak ut u ra lotu mi di waatungi ma ra Aakapi anun Kaarisito, ma i wango taa kumun a naagagon, ma i piri naa, “Baa Lisia, a ngaala na mukmuga anu ra taara na wineium in waan paat, ang ung maraagaam ta naagagon u ra wetakun mi.” ²³ Ma i wapua a mukmuga anu ra kum tena wineium naa, “Paaulo in ki na karabus u ra num naagagon. Un babourai ma ra maarmaari, ma koku u turbaat wa a kum teptepaana baa diat a waraauti.”

‡‡24:6-8 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Ma miaat nuki naa miaat a naagagoni welaar ma ra numiaat kum Naagagon. Iaku Lisia a ngaala na mukmuga anu ra kum tena wineium i ruk ma i aal ingen paai ko ra limaamiaat ma ra dekdek. Ma i wetulaa naa miaat baa miaat takuna a muaana mi, miaat a waan karom ui ma miaat a tur namataam.*

Paaulo i pirpir karom Pelik ma Daarusila

²⁴Raa kabaana bung baat taai, Pelik i waan paat balet, diaar ma ra nuna taulaa Daarusila, a tabuan Iudaia. Pelik i wetulaa kup Paaulo, ma i walangoro anuna pirpir u ra nurnur un Kaarisito Iesu.

²⁵Baa i pipipir u ra takado na mangamangaan, ma u ra mangamangaan baa te in naagagon kado paa anuna lalaaun, ma u ra naagagon kaai anun God kup a lalaaun namur, Pelik i burut, ma i piri naa, “Paaulo, un waan kumun. Un ta bung baa ang laangalaanga, io, ang wetulaa balet kup ui.” ²⁶Ma i nemi utkaai naa Paaulo in wakadoi ma ta maani, kupi in palaa wai. Io, i wetwetulaa liklik kupi, ma diaar pirpir ungaai.

²⁷Baa a ru kilaala ia raap, Pokio Pesto i kiaana wa Pelik. Iaku Pelik pa i palaa wa utbaai Paaulo, maa i nemi naa in wagaai a taara Iudaia.

Paaulo i tur namataan Pesto

25 Io, baa Pesto ia waan paat u ra taamaan Kaaisaaria u ra papaar baa in naagagoni, i ki paa ku tula bung, ma namur i waan unaanga Ierusalem. ²Ma a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum mukmuga anu ra taara Iudaia, diat wapuui u ra wetakun un Paaulo. ³Ma diat aaring Pesto kupi in taraam karom diat, ma diat piri naa, “Un maari miaat ma un tula wa Paaulo urin Ierusalem.” Maa diat aa wepaak paa kupi diat a aak dokoi ku naliwan u ra nuna winawaan. ⁴Ma Pesto i piri ku taan diat naa, “Paaulo i ki ut irong Kaaisaaria, ma iaau kaai marawaai kupi ang waan balet ku urong. ⁵I koina baa ta kum mukmuga kon muaat miaat a weur urong, ma baa ta utnaa a muaana mi i raara uni, io, muaat a takunai mai marong.”

⁶Baa Pesto ia ki ungaai paa ma diat 8 na bung, baa 10 bung duk, i waan talili balet urong Kaaisaaria. Ma u ra bung namur taana, i turpaai kupi in naagagon, ma i wetulaa kupi din ben Paaulo karomi. ⁷Baa Paaulo ia waan paat, a taara Iudaia taanginaanga Ierusalem diat tur lili paai, ma diat takunai ma mongoro na mawaat na wetakun, iaku pa diat pir ta utnaa kupi in walingtatuna paa anundiat wetakun karomi. ⁸Ma Paaulo i pirpir baat ia ut lenbi, “Pa iaau paam ta niraara u ra kum Naagagon anu ra taara Iudaia, baa u ra ruma na wetabaar, baa karom a Kaaisaar, a king anu ra mataanitu Rom.”

⁹Pesto i nemi kupi in wagaai paa a taara Iudaia, ma i tiri Paaulo lenbi, “Lelawaai, un taraam ku baa un waan unaanga Ierusalem, kupi ang naagagon ui u ra kum wetakun mi manaanga?”

¹⁰Ma Paaulo i piri, “Mi iaau tur u ra naagagon anu ra Kaaisaar, ma i takado baa din naagagon iaau ut main. Pa iaau paam ta niraara karom a taara Iudaia, maa u aa nunurai kaai. ¹¹Baa iaau aa paam aakaina ma baa iaau aa paam taa ta utnaa i welaar kupi ang wirua uni, i koina ku baa ang wirua. Iaku baa a kum utnaa mi diat takuna iaau mai pa i lingtatuna, pain te in taar ta iaau taan diat. Iaau aaring kupi a Kaaisaar ut in walinggoro a naagagon un iaau.” ¹²Baa Pesto ia pirpir paa ma diat u ra kiwung, i piri naa, “Mi u aa aaring kupi un waan karom a Kaaisaar, io, ang taar wa ui urong Rom karom a Kaaisaar.”

Aagripa ma Bernike diaar nem na walangoro Paaulo

¹³Baa ia raap ta kum bung, King Aagripa diaar tenalik ma Bernike a tabuan, diaar waan paat irong Kaaisaaria, ma diaar pirpir na gaaia paa Pesto u ra nuna kini na munuga. ¹⁴Baa diaar ki mongoro na bung matira, Pesto i wapua a king

un Paaulo, ma i piri lenbi, “Raa muaana kuri, Pelik i wakarabusi. A muaana maa kuri utbaai ia, ma Pelik ia ngo ko ra nuna pinapaam. ¹⁵Ma baa iaau ki inaanga Ierusalem, a kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra kum mukmuga anu ra taara Iudaia diat wapua iaau u ra wetakun uni, ma diat aaring iaau kupi ang naagagoni kupi din aak dokoi. ¹⁶Ma iaau wapua diat naa, ‘Wakir a mangamangaan anu ra taara Rom, baa di taar taa ta muaana kupi din naagagoni naa in maat, baa pa diat tur ungaai utbaai ma diat baa diat takunai, kupi ia kaai in pirpir baat ia ut ko ra kum wetakun.’

¹⁷“Baa diat waan paat ungaai main, pa iaau pet abilbiling. Raa bung ku namur taana, iaau ki u ra kiki na naagagon, ma iaau wetulaa kupi din ben paa a muaana maa. ¹⁸Baa a taara na wetakun diat tur kupi diat a pirpir, wakir diat takunai ma ta aakaina utnaa welaar ma iaau nuki. ¹⁹Diat takunai ku un ta kum utnaa taanga u ra nundiat wuna lotu, ma un raa muaana, a iaana Iesu baa i maat, iaku Paaulo i piri naa ia lalaaun balet. ²⁰Pa iaau kaapa ma pa iaau nunurai baa ang wetiri lelawaai u ra kum utnaa mi. Io, iaau tiri kupi in waan unaanga Ierusalem ma din naagagoni u ra kum wetakun manaanga. ²¹Iaku, baa Paaulo i aaring kupi a Kaaisaar in naagagoni, iaau wetulaa kupi in ki kumun main u ra karabus, tuk u ra bung baa ang tula wai urong Rom karom a Kaaisaar.” ²²Ma Aagripa i piri taan Pesto naa, “Iaau kaai, iaau nemi naa ang walangoro a muaana mi.” Ma Pesto i piri lenbi, “Unaburu un walangoroi.”

²³Io, u ra bung namur taana, Aagripa ma Bernike diaar waan paat ma di maar diaar ma ra aalawur minong anu ra kum ngaalangaala. Diat waan paat ungaai ma ra kum mukmuga anu ra taara na wineium, ma ra kum mukmuga taanga

u ra taamaan maa. Baa diat aa ruk u ra ruma na kiwung, Pesto i wetulaa kup Paaulo, ma di ben paai. ²⁴Ma Pesto i piri lenbi, “King Aagripa, ma muaat kaai a taara baa daat kiki ungaai main, muaat babo a muaana mi. A taara Iudaia raap taanginaanga Ierusalem ma main kaai diat aaring iaau kupi ang naagagoni, ma diat gege naa pa i takado balet kupi in lalaaun. ²⁵Iaku pa iaau tiri baraata paa ta utnaa baa din aak dokoi uni. Ma baa i aaring kupi a Kaaisaar in naagagoni, io, iaau nuki naa ang tulai karomi. ²⁶Pa iaau nunura mulu ta utnaa baa ang timu kotoi uni karom a Kaaisaar. Kuri iaau ben taai namataam, King Aagripa, ma namataamuaat ma muaat a tiri taai kupi ang nunura ta utnaa baa ang timui. ²⁷Maa iaau nuki naa pa i ot kupi ang tula ta karabus karom a Kaaisaar, ma pa di timu koto ta utnaa baa di takunai uni.”

Paaulo i pirpir kaapa namataan King Aagripa

26 Aagripa i piri taan Paaulo, “Iaau mulaot kupi un pirpir kaapa u ra kum wetakun un ui.” Ma Paaulo i kado tato a limaana ma i turpaai kupi in pirpir baat ia ut lenbi, ²“King Aagripa, iaau gaaia aakit kupi ang tur u ra mugaana mataam ma ang pirpir baat iaau u ra kum utnaa raap baa a taara Iudaia diat takuna iaau uni. ³Maa ui a tene u ra kum mangamangaan anu ra taara Iudaia ma u ra kum utnaa kaai baa diat weol na pirpir uni. Ma mi iaau aaring ui baa un ki wowowon ma un walangoro iaau.

⁴“A taara Iudaia raap diat nunura anung mangaana lalaaun baa iaau ki u ra nung taamaan turpaai utbaai baa iaau naat ma inaanga utkaai Ierusalem. ⁵Diat nunura iaau taanga namuga, ma baa diat nemi, diat ut diat a pirpir kaapa uni naa iaau murmur ut a mangamangaan anu ra kum Parisaiao. Miaat raa kikil ko ra taara Iudaia baa miaat murmur ot raap

paa a kum Naagagon u ra numiaat lotu. ⁶Ma mi iaau tur main u ra naagagon kabina maa iaau nurnur u ra weweliman baa God ia paam taai karom anumiaat wuna taara taanga namuga. ⁷Anumiaat 12 wuna taara diat ki walaang ma ra nurnur kupi din paam ot paa a weweliman maa karom diat, ma diat lotlotu karom God u ra bungbung na mage ma u ra bungbung na marum raap. Io, King, maraa ut ia a utnaa maa a taara Iudaia diat takuna iaau uni, maa iaau kaai iaau nurnur u ra weweliman maa. ⁸I lelawai maa muaat mi muaat nuki naa God pa in pet laar paai kupi in watur balet a kum minaat?

⁹“Iaau kaai, namuga iaau nuki ut naa i koina baa ang walaara raap taa a kum dekdek na aakapi baa ang turbaat a taara kupi koku diat nurnur u ra iaan Iesu, a te Naasaret. ¹⁰Ma iaau paam a kum pinapaam mi inaanga Ierusalem. Iaau waan ma ra naagagon anundiat a kum ngaala na tena wetabaar karom God, ma iaau waruk mongoro na tena nurnur u ra karabus. Ma baa di aak doko diat, iaau kaai, iaau mulaaot kupi diat a maat. ¹¹Mongoro na pakaan iaau ruk u ra kum rumruma na lotu kupi ang wakadik diat, ma iaau wowo pa diat kupi diat a pir ta aakaina pirpir un Iesu. Iaau laana kaankaan dekdek karom diat, ma ta kum pakaan iaau waan utkaai un raa kum taamaan ingen, kupi ang baat pa diat ma ang wakadik diat.

Paaulo i pirpir kaapa u ra nuna bung na nukpuku

(Aap 9:1-19; 22:6-16)

¹²“Io, raa bung na wanua iaau waan balet ma ra nung pinapaam lenbi, we-laar ma ra naagagon anu ra kum ngaala na tena wetabaar karom God ma ra wetulaa anundiat urong Damaasko. ¹³Aai, King, u ra ngaala na mage, baa iaau waan u ra aakapi iaau babo a ngaala

na kaapa taanginaanga u ra maawa, i baarabaara aakit taa ra kaapa i ra in mage, ma i puua lilili iaau ungaai ma diat baa miaat weur. ¹⁴Baa miaat aa puka raap napia, iaau walangoro in ingaan raa i piri karom iaau u ra pirpir Ebraaio naa, ‘Saul, Saul, aawa kabina maa u baanbaanaakaka iaau? Ui ut u um pa ui ma ra kum kinadik baa u paami un iaau.’ ¹⁵Ma iaau tiri naa, ‘Tadaaru, woi ui?’ Ma a Tadaaru i baalu iaau lenbi, ‘Iaau Iesu, baa u baanbaanaakaka iaau. ¹⁶Un tur ma ra ru kakim. Iaau waan paat karom ui, maa iaau pilak pa ui, kupi un paam anung pinapaam ma un wewapua kaapa u ra kum utnaa u aa babo taai un iaau, ma u ra kum utnaa kaai baa ang waiaai taam. ¹⁷Ma ang walaan ui ko ra taara Iudaia, ma ko ra taara ingen utkaai, diat baa ang tula ui karom diat. ¹⁸Un wababo a mataandiat kupi diat a waan tapuku ko ra baboto kup a kaapa, ma ko ra dekdekin Saataan kup God, kupi din una wa nundiat kum aakaina mangamangaan, ma diat a ki ungaai ma diat baa iaau pilak pa diat kupi anung gomgom na taara, diat baa diat nurnur un iaau.’

Paaulo i pirpir kaapa u ra nuna pinapaam

¹⁹“Io, King Aagripa, pa iaau patut u ra binabo mi taanginaanga u ra maawa. ²⁰Iaau warawaai muga ironng Damaasko ma Ierusalem ma u ra kum taamtaamaan u ra papaar Iudaia raap, ma namur karom diat kaai baa wakir a taara Iudaia, naa diat a nukpuku, ma diat a waan talili karom God, ma diat a paam a kum pinapaam, baa in waiaai naa diat aa nukpuku. ²¹Mi ia a kabina baa a taara Iudaia diat paam akoto pa iaau u ra ruma na wetabaar, ma diat nemi naa diat a aak doko iaau. ²²Iaku God i waraaat iaau tuk mi, io, iaau tur main namataam ma iaau pirpir kaapa karom a taara biaa ku, ma

ra kum ngaalangaala kaai. Pa iaau pir ta matakina utnaa, iaau pipir ku u ra utnaa baa Moses ma ra kum propet diat aa wewapua taau uni baa in waan paat. ²³Diat piri naa Kaarisito in maat, ma ia a mugaana baa in lalaaun balet ko ra mi-naat ma in wewapua u ra kaapa karom a taara Iudaia ma karom a taara ingen kaai.”

²⁴Baa kuraa utbaai i pipir baati, Pesto i ge dekdek karomi naa, “Paaulo, u longlong. Anum ngaala na wawer ia baana longlong pa ui.” ²⁵Paaulo i piri naa, “Pesto, ui a ngaala, pa iaau longlong. Anung pipir i lingtatuna ma i taar kuku-raaina. ²⁶A king i nunura ut a kum utnaa mi, ma iaau laangalaanga kupi ang pipir kaapa uni. Maa iaau nunurai naa pa ta utnaa i wawalipa ko ra mataana ma ra nuna walwalangor, maa a kum utnaa mi i waan paat, wakir di paam inoi. ²⁷King Aagripa, lelawaai, u nur-nur u ra kum propet? Iaau nunurai naa u nurnur.” ²⁸Aagripa i tiri Paaulo naa, “Lelawaai, u nuki naa un ta lik naat na pakaana bung ku un puku pa iaau, kupi iaau kaai a te Kaarisito?” ²⁹Paaulo i baalui naa, “Baa ta kinalik baa ta ngaala na pakaana bung, ang aaraaring karom God un ui. Iaku wakir ang aaraaring un ui ku, un muaat raap kaai baa muaat walangoro iaau mi, kupi muaat a we-laar ma iaau, iaku koku di ung a sen un muaat.”

³⁰Ma a king i tur, ma Pesto ma Bernike, ma diat kaai baa diat ki ungaai mai. ³¹Baa diat waan pari, diat pipir ma diat piri lenbi, “A muaana mi pa i paam ta aakaina utnaa baa in wirua uni, ma baa in karabus uni.” ³²Ma Aagripa i piri taan Pesto naa, “Baa gun a muaana mi pa i aaring kupi a Kaaisaar in naagag-oni, io, i koina ku baa din palaa wai.”

Paaulo i kaa u ra paraau urong Rom

27 Baa di aa naagagon taai kupi mi-aat[¶] a kaa u ra paraau urong u ra papaar Itali, di taar taa Paaulo, ma raa kum karabus kaai, taan raa mukmuga a iaana Iulias, ko ra taara na wineium anu ra Kaaisaar. ²Miaat kaa un raa paraau baa taanginaanga Aadraamiteno, baa in waan kupi in pukaai waanwaan u ra kum taamaan nakono u ra papaar Aasia. Baa miaat kaa, a paraau i waan. Miaat weur ma Aaristaaroko taanga u ra taamaan Tesalonika u ra papaar Maakedonia.

³Baa i keke paat raa bung bulung, miaat pukaai aagil paa Sidon. Iulias i maari Paaulo, i mulaaot wai baa in waan paa karom a kum teptepaana, kupi diat a tabaarai ma ra aawa maa i iba kupi. ⁴Baa a paraau i waan balet, a dadaip i um miaat taanga namuga, io, miaat kalaa op u ra lolo Kipro. ⁵Namur, miaat waan nataai marawaai a ru papaar Kilikia ma Paampilaa, ma miaat pukaai irong Mira, u ra papaar Likia. ⁶Matira, Iulias i waan karom raa paraau taangirong Aaleksaandaria, baa in waan urong Itali, ma i wakaa ta mi-aat uni. ⁷Ma mongoro na bung miaat waan wowowon ku, maa i dekdek aakit karom miaat a winawaan urong Kinido. A dadaip i dekdek, ma pa miaat pet laar paai kupi miaat a waan takado, io, mi-aat kalaa op u ra lolo Keretaa marawaai Saalmone. ⁸I dekdek utbaai a dadaip, baa miaat kalaa raraat nakono, ma mi-aat waan paat un raa wanua, a iaana A Koina Kiki Op, i marawaai a taamaan Laaseaa.

⁹Miaat aa ki wa mongoro na bung, ma mi a winawaan nataai ia dekdek, maa a Bung na Winawel ia raap ma i marawaai a kum kalaang na dadaip.^{§§}

[¶]27:1 Lukaa i timu “miaat”, kabina i waan ungaai ma Paaulo.

^{§§}27:9 A kum kalaang namur taa ra Bung na Winawel i laana dadaip irong.

Io, Paaulo i pirpir dekdek karom diat naa, “Koku daat waan.”¹⁰ I piri naa, “A kum taara! Iaa baboi naa baa daat a waan ku, a paraau in wirua ungaai ma ra kum utnaa, ma daat kaai daat a wirua.”¹¹ Iaku a kiaapten diaar ma ia baa anuna paraau, pa diaar taraam karom Paaulo. Ma Iulias kaai pa i nurnur un Paaulo, i nurnur ut u ra pirpir anu ra kiaapten ma ia baa anuna paraau.¹² A wanua diat ki iaai pa i koina kupi diat a ki wa a kum kalaang na dadaip iaai, io, mongoro kon diat diat piri naa, “I koina baa daat a waan aakit ku urong Ponike, kupi daat a ki walaanga wa a dadaip matira.” Ponike a koina kiki op irong u ra lolo Keretaa. A kiki op maa i babo kup a wanua baa in mataana mage i laana lop iaai.

A ngaala na dadaip i waan paat

¹³ Baa diat baboi naa a koina dadaip taanga u ra papaara taubaar i waan paat, diat nuki naa i koina ku u ra winawaan. Diat aal paa aagaa, ma diat raraan waanwaan nakono u ra lolo Keretaa.¹⁴ Ma pa i iwan ku, a dekdek na dadaip aakit i waan paat, di waatungi naa Oiraakilon. I weium pari matira naa ra lolo maa.¹⁵ Ma baa a dadaip i ip dekdek a paraau, pa i pet laar paai kupi in waan, io, miaat puku wai maku kupi in murmur a dadaip.¹⁶ Baa miaat welulu op un raa lolo lik, a iaana Kauda, i dekdek aakit karom miaat baa miaat aal tato a gigi.¹⁷ Iaku diat dekdek ut ma diat aal tato paai unate. Ma diat raau adekdek a paraau ma ra kum rop. Baa diat burut kaduk diat a waan taau u ra maa na woio marawaai Sirti, diat aal apar wa a sel, ma a paraau i aalir baa maku, a dadaip i ip waanawaanai.¹⁸ Baa i keke paat raa bung bulung, a paraau marawaai ma in tareng taa ra ngaala na dadaip, io, diat ong lop wa a kum utnaa.¹⁹ Ma u ra wetula bung, a kum boskuru diat ong lop a kum utnaa

na paraau.²⁰ Ma mongoro na bung in mataana mage ma ra kum naangnaang pa diat babo, ma ra dekdek na dadaip pa i ngo laar paai, pa miaat nuki balet ma naa miaat a lalaaun.

²¹ Mongoro na bung pa diat wangaan. Namur Paaulo i tur namataandiat ma i piri taan diat naa, “A kum taara! Baa gun muaat a walangoro iaau ut ma koku daat waan ingen taangirong Keretaa, pa ta utnaa lenmi in manong daat, ma a paraau ma ra kum utnaa pa in aaka.²² Ma mi iaau piri taa muaat naa, koku muaat burut. Pain te kon muaat in wirua, a paraau ku in wirua.²³ Maa nabari u ra marum, raa aangelo anun God i waan paat karom iaau, a God baa iaau tartaraam karomi, ma iaau anuna.²⁴ Ma aangelo i piri lenbi, ‘Paaulo, koku u burut, un tur ut namataa ra Kaaisaar. Ma diat kaai baa muaat ungaai u ra paraau, God ia taar ta diat taam, kupi muaat a lalaaun raap.’²⁵ Ma mi, a kum tateng liklik, koku muaat ngaraa, iaau nurnur un God baa in paam ot paa a utnaa baa i wapua ta iaau uni.²⁶ Iaku a paraau in ki taau ut u ra maa na woio marawaai un raa lolo.”

²⁷ U ra marum u ra we-14 na bung, a dadaip i ip waanawaana miaat utbaai u ra pakaana taai, di waatungi naa Taai Aadria. U ra ngaala na marum, a kum boskuru diat nuki naa miaat aa aalir marawaai karom ta buaal.²⁸ Ma diat walaar a dardarong i ra taai, ma i 20 babaluka. Baa namur kinalik diat walaari balet, i 15 babaluka maku.²⁹ Ma diat burut kaduk miaat a aalir taau un ta maa, ma diat ong apar wa waat na aagaa unataai namur taa ra paraau, ma diat aaraaring kupi in keke gagaa.³⁰ A kum boskuru diat nem na kalaa ino ko ra paraau ma ra gigi. Diat palaa apar paai unataai, ma diat warwaruga naa diat a ung ta kum aagaa namuga taa ra paraau.³¹ Paaulo i piri taan Iulias ungaai

ma ra nuna taara na wineium lenbi, “Baa diat bi diat aa kalaa ino ko ra paraau, pain muaat a lalaaun.”³² Ma a kum tena wineium diat kutu wa a kum rop ko ra gigi, ma i aalir ingen maut.

³³Baa ia laar, Paaulo i piri taan diat raap naa, “Muaat a wangaan, maa mi ia 14 na bung muaat aa ki ma ra bunurut, ma pa muaat aan ta utnaa.”³⁴ Ma iaau aaring pa muaat baa muaat a wangaan, kupi muaat a lalaaun. Ma pain te kon muaat in lo ta baaba.”³⁵ Baa Paaulo ia pir taai lenmi, i lo paa a bred, i waatung wakaak paa uni karom God namataan-diat raap, i biki, ma i wangaan.³⁶ Baa diat baboi, diat raap diat gaai, ma diat kaai diat wangaan.³⁷ Maaat raap u ra paraau, maaat welaar ma 276 maaat.³⁸ Baa diat aa maaur, diat ong alop wa a kum utnaa na winangaan unataai, kupi a paraau in baanabaana.

A paraau i wirua ma a taara diat lalaaun

³⁹Baa i mage, diat babo a buaal, iaku pa diat babo lele paai. Diat babo paa ku raa ololo baa nakono i woio, ma diat piri naa i koina ku duk baa diat a walaari kupi diat a waan pari ma ra paraau iaai.⁴⁰ Namur diat palaa wa a kum aagaa, ma diat waan kon diat nataai, ma diat palaa wa kaai a kum rop ko ra ru wo na stia, ma diat aal palaa a mugaana sel namuga u ra paraau kupi a dadaip in ip apari diat unakono.⁴¹ Iaku a paraau i ki maut u ra maaaa na woio, a mataa ra paraau i ki kuaa taau matira, pa i pet laar paa ma a winawaan. Namur a kum ngaalangaala na top diat raapu pagaal paa a ngo ra paraau ma i tareng maut.⁴² Ma a kum tena wineium diat nem na aak doko a kum karabus, kaduk ta taara kon diat, diat a ngaa pari, ma diat a welulu ong.⁴³ Iaku Iulias, a mukmuga anu ra kum tena wineium i nemi naa in walaau Paaulo, ma i turbaat wa

diat. Ma i naagagon diat ma ra pirpir lenbi, naa diat baa diat nunura a ngaan-gaa, diat a irok lop, ma diat a ngaa muga unakono.⁴⁴ Ma diat baa pa diat nunurai, diat a aalir murmur ma ra kum palaang, baa ta kum utnaa ko ra paraau. Lenmaa diat raap diat ngaa pari unakono ma diat lalaaun.

Irong Melita

28 Baa maaat aa lalaaun pilaa, mii aat manaana maraagaam u ra lolo maa, baa a iaana Melita.² A taara taanga matira diat maari aakit maaat, diat wakaa taa a nguan ma diat ben pa maaat raap, maa i baata ma i madingir aakit.³ Baa Paaulo i lo paa a kewe na di-waai, kupi in wakarangaap a nguan mai, io, raain aakaina wui i kakaa paat ko ra kewe maa, kabina u ra wuwan, ma i kakaraat taau u ra limaana ma i kete uni.⁴ Ma baa a taara taanga matira u ra lolo diat baboi naa ina wui i kete taau u ra limaana Paaulo, diat pirpir wetwetalaai karom diat lenbi, “A muaana mi, a tena aak doko taara duk, maa ia lalaaun pilaa taanga nataai, iaku a god na binabaalu pa i mulaaot kupi in lalaaun balet.”⁵ Ma Paaulo i ong pilaaka wa ina wui ko ra limaana unaanga u ra nguan, ma pa i aaka uni.⁶ Diat nuki naa a limaana in urung, baa in puka pari ma in maat kakaaian. Iaku, baa diat ki walaang a ngaala na pakaana bung, ma pa ta aakaina utnaa i waan taau uni, io, diat puku balet a nuknukindiat, ma diat nuki naa Paaulo raa god.

⁷Raa ngaala na muaana taanga u ra lolo mi, a iaana Popilio, anuna kum pia i ki marawaai. I ben pa maaat u ra nuna ruma, ma i gaai pa maaat. Ma maaat ki paa tula bung u ra nuna ruma.⁸ Ma tamaan Popilio i inep, i malaapaang ma ra ina wuwan, ma in balaana i waan. Io, Paaulo i ruk karomi, ma i aaraaring, ma i ung a ru limaana nate uni,

ma i walaangalaanga paai. ⁹Baa i paami lenmi, diat raap baa diat malaapaang u ra lolo mi diat waan paat ma di walaangalaanga diat. ¹⁰Ma diat waiaa anundi diat urur karom miaat ma mongoro na koina pinapaam. Ma baa miaat kaa balet u ra paraau kupi miaat a waan ma, diat tabaara miaat ma ra kum utnaa raap baa miaat iba kupi.

Taangirong Melita urong Rom

¹¹Baa ia raap tula kalaang, miaat kaa un raa paraau baa i ki wa a kum kalaang na dadaip u ra lolo maa. A paraau maa taangirong Aaleksaanderia ma namuga uni di aa taaba taa a malalar i ra ru natun god Sus, a ru kaanga. ¹²Miaat pukaai aagil paa Siraakus, ma miaat ki paa tula bung matira. ¹³Miaat waan paa taanga matira ma miaat pukaai irong Region. Ma u ra bung namur taana, a in taubaar i waan paat. Ma raa bung balet namur taana, miaat pukaai Potiolo. ¹⁴Matira miaat baraata paa a kum tateimiaat u ra nurnur, ma diat maari miaat, ma diat piri naa miaat a ki paa ta 7 na bung naan diat, io, miaat ki. Namur miaat waan ma urong Rom. ¹⁵Diat baa diat tatena liklik u ra nurnur taanga matira Rom, diat walangoro a pirpir un miaat, io, diat waan baraata miaat irong u ra taamaan na wiura a iaana Aapio, ma irong u ra taamaan di waatungi naa Tula Ruma na Ininep Aagil. Baa Paaulo i babo pa diat, i waatung wakaak karom God, ma a kum utnaa maa i wadekdek anuna lalaaun.

Paaulo i ki irong Rom

¹⁶Baa miaat waan paat irong Rom, di mulaaot taa Paaulo baa ia ku in ki un ta ruma, ma ta tena wineium in baboura baati.

¹⁷Baa tula bung ia raap, Paaulo i wataa ungaai paa a kum mukmuga anu ra taara Iudaia. Ma baa diat waan paat ungaai, i piri taan diat lenbi, “A kum

tateng liklik, pa iaau baanaakaka anundaat taara, baa ta kum mangamangaan kaai anu ra nundaat wuna taara taanga namuga. Iaku diat paam koto pa iaau ma diat taar ta iaau karom a taara Rom inaanga Ierusalem. ¹⁸Ma baa a taara Rom diat aa walangoro taa anung pirpir baa iaau pir baat iaau mai, diat nemi naa diat a palaa wa iaau, maa pa diat baat paa ta utnaa baa ang wirua uni. ¹⁹Baa a taara Iudaia pa diat mulaaot, pa iaau baat paa ta aakapi baa ang laangalaanga uni, io, iaau aaring kupi a Kaaisaar in naagon iaau. Iaku pa ta aakaina utnaa baa ang takuna anung taara uni. ²⁰Mi ia a kabina baa iaau wetulaa kup muaat kupi ang babo muaat, ma daat a pirpir ungaai. Di sen koto ta iaau kabina iaau ki walaang ma ra nurnur kup ia baa a taara Israael diat kaai diat ki walaang kupi.”

²¹Ma diat piri taana naa, “Pa ta buk taangirong Iudaia i waan paat karom miaat un ui, ma pa ta teimiaat baa i waan paat min ma ta pirpir taangirong un ui baa ta wewapua un ta aakaina utnaa u paam taai. ²²Miaat nemi naa miaat a walangoro anum pirpir, maa miaat aa walangoro taai u ra kum taamtaamaan baa di pir aakaka a matakina lotu mi.”

²³Diat ma Paaulo diat kubu paa raa bung kupi diat a pirpir. A ngaala na taara aakit maa diat waan paat karomi u ra ruma baa i ki uni. I turpaa pirpir u ra malaana ma i tuk taau ut u ra maluraap. I papalaa karom diat u ra mataanitu anum God, ma i wapua kaapa diat un Iesu, taanga u ra kum Naagon anum Moses ma ra buk anu ra kum propet kupi diat a nurnur. ²⁴Raa taara kon diat diat nurnur u ra aawa baa Paaulo i piri, iaku raa taara kon diat pa diat nurnur. ²⁵Io, diat weolol naliwan taan diat. Baa diat tur na winawaan, Paaulo i pir a tintinip na pirpir balet taan diat naa, “A lingtatuna ut maa a Takado na Nion i piri u ra waa ra propet Aaisaia, karom anumuaat wuna

taara taanga namuga naa, ²⁶“Un waan karom a taara mi ma un wapua diat naa, Muaat a walwalangor iaku pa muaat a walangoro lelei,

muaat a bababo iaku pa muaat a babo lelei.

²⁷ A taara mi a talingaandiat i tabanot, ma a mataandiat i pula kabina a balaandiat i dekdek.

Baa gun diat a babo lele ma ra mataandiat,

ma diat a walangoro lele ma ra talingaandiat,

ma diat a manaana u ra nuknukindiat,

ma diat a tapuku, io, iaau ut ang walaauun pa diat.” *Aais 6:9-10*

²⁸⁻²⁹ Ma Paaulo i piri balet taan diat naa, “Mi muaat a nunurai naa di aa waan ma ra wewapua u ra warwalaauun anun God karom a taara baa wakir a taara Iudaia. Koina, diat, diat a walangoroi!”*

³⁰ Ma Paaulo i ki paa ru kudulaana kilaala u ra ruma baa ia ut i taktakomi, ma i gaaiia paa a taara raap baa diat waanwaan paat karomi. ³¹ Ma i laana warawaai u ra mataanitu anun God, ma i wer a taara u ra Tadaaru Iesu Kaarisito, ma pa i burut, ma pa te kaai i turbaati.

***28:28-29** Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *Namur taa ra nuna pirpir, a kum taara Iudaia diat waan weraan, ma diat weol na pirpir naliwan taan diat.*

A Buk anun Paaulo karom a taara

Rom

A pirpir kaapa muga

Baa Paaulo i ki irong Korinto, i timu a buk mi karom a taara na nurnur irong Rom. I taar a buk karom raa tabuan a iaana Poibe ma i loi urong Rom (babu Rom 16:1).

Rom a ngaala na taamaan aakit, baa a ngaala na king, baa di waatungi naa Kaaisaar i ki iaai.

Baa Paaulo i timu a buk mi pa i waan utbaai urong Rom ma pa i wer diat utbaai. Io, u ra buk mi i nem na wer diat un mongoro na utnaa. Raa ngaala na utnaa baa i nemi naa diat a kaapa uni i lenbi: A taara raap diat aa paam aakaina ma pa te in takado namataan God. Daat a takado namataan God baa daat nurnur ku un Iesu Kaarisito. Ma baa daat nurnur un Kaarisito daat a lalaaun ma ra matakina lalaaun ma daat a murmur ma a Takado na Nion. I pirpir kaai u ra taara Iudaia, naa God pa i dumaana diat.

Paaulo i wapua diat kaai naa i nem na waan karom diat.

A winawaan i ra buk Rom:

A turturpaai ra buk mi (1:1-17)

A taara raap diat paam aakaina ma diat iba kup a warwalaun (1:18-3:20)

God in walaun daat kabina daat nurnur un Kaarisito (3:21-4:25)

Un Kaarisito daat lalaaun ma ra matakina lalaaun (5:1-8:39)

God pa i dumaana a taara Israael (9:1-11:36)

A kum koina mangamangaan baa daat a murmuri (12:1-15:13)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom a taara Rom (15:14-16:27)

Paaulo i wewapua u ra nuna pinapaam na aapostolo

1 Iaau Paaulo, a tultul anun Kaarisito Iesu, iaau timu a buk mi karom muaat. God i wataa pa iaau, kupi ang aapostolo, ma i pilak pa iaau kupi ang warawaai ma ra nuna Koina Wewapua karom a taara. ²A Koina Wewapua mi, God ia weweliman muga taau uni ma ra pirpir anu ra nuna kum propet u ra Buk Taabu. ³A Koina Wewapua i wapua daat un Natunalik baa di buta paai ko ra wuna taara anun king Dewid. ⁴Ma baa i tur balet ko ra minaata a Takado na Nion i waiaai naa ia a Natun God ma i dekdek aakit. Ia ut maa Iesu Kaarisito anundaat Tadaaru. ⁵Un Kaarisito ut, God i taar a koina pinapaam na aapostolo karom miaat, kupi miaat a wangaala paa a iaana. Miaat a warawaai karom a kum wunwuna taara raap baa wakir a taara Iudaia, kupi diat a nurnur ma diat a taraam uni. ⁶Muaat kaai raa taara kon diat, baa God i wataa pa muaat, kupi muaat anun Iesu Kaarisito.

⁷Iaau timu a buk mi karom muaat raap matira Rom, baa God i wataa pa muaat kupi muaat anuna gongom na taara, maa i maari aakit muaat. A maarmaari ma ra maalmaal karom muaat kon God a Tamaandaat ma ko ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito.

Paaulo i aaraaring u ra taara Rom

⁸Bi ia a mugaana utnaa, iaau waatung wakaak karom anung God u ra iaan Iesu Kaarisito un muaat raap, kabina maa a taara u ra rakraakan buaal diat aa walangoro a wewapua u ra numuaat nurnur. ⁹⁻¹⁰Iaau papaam karom God ma ra nung lalaaun raap, baa iaau warawaai ma ra Koina Wewapua un Natuna, ma God ut i nunurai naa iaau laana nuk pa muaat ma ra nung kum niaring u ra kum bungbung raap. Iaau aaraaring kaai baa a

nemnem ut anun God, io mi maraagaam in paam aara anung aakapi kupi ang waan karom muaat.

¹¹ Iaaunem aakiti naa ang babo muaat kupi ang tabaara muaat ma ra wetabaar na Nion, kupi in wadekdek muaat. ¹² Lenmaa, baa ang babo anumuaat nurnur, ma muaat kaai muaat a babo anung nurnur, io, daat a wadekdek wetwetalaa daat. ¹³ A kum tateng liklik, iaaunemi naa muaat a nunurai naa mongoro na bung iaaunemi naa ang babo muaat, kupi ang waraaut muaat tuk baa ang babo a wai ra nung pinapaam u ra numuaat lalaaun, welaar ma ra wai ra nung wawer baa iaaunem baboi u ra kum taamtaamaan ingen kon diat baa wakir a taara Iudaia. Iaku, tuk mi, pa iaaunem waan laar paai.

¹⁴ Anung pinapaam ut baa God i taar taai taang, kupi ang warawaai karom a taara Grik ma karom a taara ingen kaai, karom a kum tena manaana ma karom diat baa anundiat manaana pa i ngaala. ¹⁵ Mi ia a kabina maa iaaunem aakiti naa ang wapua muaat kaai matira Rom u ra Koina Wewapua.

A dekdek i ra Koina Wewapua

¹⁶ Pa iaaunem wawirwir u ra Koina Wewapua, kabina maa ia a dekdekin God kupi in walaun paa a taara baa diat nurnur. Karom miaat a taara Iudaia muga, ma mi karom muaat kaai baa wakir a taara Iudaia. ¹⁷ Ma a Koina Wewapua i wapaana aakapi kupi a taara diat a takado namataan God. Aakapi na nurnur ku a taara diat a takado uni, a nurnur ot ku ko ra turpaaina tuk u ra tintinipina. Welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, “Te ku baa i nurnur, God in waatungi naa a tena takado ma in lalaaun.” *Aab 2:4*

God i kaankaan karom a taara u ra nundiat kum aakaina mangamangaan

¹⁸ A kaankaan anun God i waan paat baarabaara taanginaanga u ra maawa, kabina a taara pa diat ru God ma diat paam aakaina, ma u ra nundiat kum aakaina mangamangaan, diat turbaat a wawer lingtatuna. ¹⁹ God i kaankaan, kabina maa aakapi baa din nunura God uni i kaapakaapa ku karom diat, maa ia ut ia wakaapa taai karom diat. ²⁰ A taara pa diat babo taa God ma ra mataandiat, iaku turpaai u ra wawaki i ra rakakaan buaal, baa diat babo a kum utnaa na wawaki diat pet laar paai baa diat nunura God. Diat nunurai naa a dekdekin God in tur takum, ma ia a God i lalaaun takum. Io, pain diat a weoro kon God.

²¹ Diat nunura ut God, iaku maa pa diat rui welaar ma ia God, ma pa diat waatung wakaak kaai karomi. Diat nuknuk baa ku lenbaa pa ta manaana indiat, ma a balaandiat i baboto. ²² Diat piri naa diat manaana aakit, iaku diat welaar ku ma ra kum longlong. ²³ Pa diat nem na lotu karom God baa i lalaaun takum, diat lotu ku karom a malalar i ra muaana baa in maat ku, ma karom a kum taabataaba i ra kum pika, ma a kum wewagua, ma ra kum utnaa baa diat kakakaa napia.

²⁴ Io, God i maadek ta diat kupi diat a paam a kum dur na mangamangaan welaar ma ra aakaina nemnem ko ra balaandiat, lenmaa diat paam a utnaa na wawirwir wetwetalaa u ra panindiat. ²⁵ Diat kiaana wa a lingtatuna na wawer un God kup a warwaruga. Diat lotu ma diat aaraaring maku karom a kum utnaa baa God i waki ta diat, ma pa diat lotu ma karom a Tena Wawaki, ia baa din pir walaawa paai mari ma namur ma pa in raap. Aamen.

²⁶Baa diat paami lenmaa, God i maadek ta diat u ra nundiat ngaala na nemnem u ra kum aakaina utnaa na wawirwir. I lenbi: In tabuan diat kianaana wa aakapi na tinaulaa baa di aa waki taai, ma diat taulaa wetwetalaai ma diat balet ut. ²⁷Lenkaai maa karom in muaana, diat waan ingen ko ra aakapi na tinaulaa baa di aa waki taai naa diat a taulaa ma in tabuan, ma diat teng ma ra ngaala na nemnem kup diat balet ut, ma diat paam aakaina karom diat balet. Pa ta wawirwir indiat baa diat paami lenmaa. Diat ut diat aa baanaakaka paa anundiat lalaaun ma ra kum mangamangaan mi. Bi ia a naagagon na binabaalu karom diat baa i ot ma ra nundiat kum aakaina.

²⁸Bi kaai ia, pa diat nuk paa ma God, diat nuki naa a wawer un God i ling biala ku. Io, i maadek ta diat kupi in aaka a nuknukindiat, ma diat paam maku a kum utnaa baa pa i ot kupi diat a paami. ²⁹Diat teng ma ra kum aakaina mangamangaan. Bari diat: Diat paam aakaina karom a taara, diat pom, diat nem na baanaakaka taara. Diat teng ma ra nuknuk aakaka, diat aak doko taara, diat wengangaar, diat warwaruga, diat nget a taara. Diat pirura, ³⁰diat pir aakaka taara. Diat ki na ebaar ma God, diat weninaan, diat aamaamaan ngaala, diat pir wangaala pa diat ut. Diat nuknuk kup a kum matakina aakapi kup a paam aakaina. Diat wabulbul karom tamaandiat ma naandiat. ³¹Pa diat papaam na manaana, pa diat paam ot paa anundiat kum weweliman, pa diat nunura ma a maarmaari ma ra koina mangamangaan karom a taara. ³²A mangaana taara lenmi, diat nunura ut a naagagon anun God, naa diat baa diat paampaam a kum utnaa mi, i ot kupi diat a maat. Iaku diat paami ku, ma diat mulaaot kupi a taara ingen kaai diat a paami.

God in paam a takado na naagagon

2Io, muaat raap baa muaat laana takuna a taara ingen ma muaat nuki naa muaat takado, iaau piri naa pa muaat a weoro laar paai. Anumuaat wetakun in takuna muaat balet ut. Muaat takuna a taara ingen, iaku muaat kaai muaat paam ku aakaina mangamangaan welaar ma diat. ²Daat nunurai naa, baa God i naagagon diat baa diat paam a kum aakaina mangamangaan, anuna naagagon maa i takado. ³Io, muaat takuna diat baa diat paam a kum aakaina mangamangaan, iaku muaat kaai muaat paampaami ku. Woi muaat baa muaat nuki naa God pa in naagagon muaat? In naagagon muaat ut. ⁴Ia waiaa anuna koina mangamangaan karom muaat, ma pa i naagagon gagaa muaat u ra numuaat kum aakaina mangamangaan, ma pa i talangan gagaa un muaat. Iaku pa muaat nuk paa anuna koina mangamangaan. Pa muaat nunurai duk naa i maari muaat lenbi kupi muaat a nukpuku?

⁵Iaku baa balaamuaat i dekdek ma pa muaat nukpuku, muaat ut muaat wangaala waanawaana paa anuna kaankaan karom muaat, u ra bung baa a kaankaan anun God in waan paat kaapakaapa, ma in waiaa anuna takado na naagagon. ⁶God in naagagon a taara welaar ut ma ra pinapaam diat aa paam taai. ⁷Diat baa diat ongor u ra koina pinapaam kupi God in gaiaa un diat ma kupi in wangaala paa a iaandiat, ma diat nem a lalaaun baa pa in raap, God in taar a lalaaun takum taan diat. ⁸Iaku karom diat baa diat laana wangaala pa diat ut, ma pa diat murmur a lingtatuna na pirpir anun God, ma diat murmur ku aakaina mangamangaan, God in kaankaan karom diat ma u ra nuna kaankaan in taar a naagagon na binabaalu karom diat. ⁹Ma in taar

a mawaat ma ra ngaala na ngunungut karom diat raap baa diat paam aakaina. A naagagon mi in paam mugai karom a taara Iudaia, ma namur karom a taara ingen kaai. ¹⁰ Iaku, karom diat raap baa diat paam a koina, God in gaaiia un diat, ma in wangaala paa a iaandiat, ma in taar taa a maalmaal taan diat. A pina-paam mi in paam mugai karom a taara Iudaia, ma namur karom a taara ingen kaai. ¹¹ Maa a naagagon anun God i welaar raap ku karom a taara raap.

¹² Io, a taara raap baa pa diat nunura a kum Naagagon anun Moses, ma diat paam aakaina mangamangaan, diat a wirua ut. Ma lenkaai maa karom diat raap baa diat nunura a kum Naagagon anun Moses, ma diat paam aakaina, God in naagagon diat utkaai welaar ma ra pirpir na Naagagon. ¹³ Lenbi, wakir diat raap baa diat walangoro a kum Naagagon anun Moses diat takado namataan God, pate. Diat ku baa diat taraam raap u ra kum Naagagon, din waatung diat baa a kum tena takado. ¹⁴ I lenkaai bi, a taara baa pa diat nunura a kum Naagagon anun Moses, iaku maa diat paam ut a koina mangamangaan welaar ma ra kum Naagagon i piri, a kum naagagon i ki ut u ra nuknukindiat. ¹⁵ A mangaana taara maa, i kaapa baa God ia timu taa a kum naagagon u ra balaandiat. Baa diat paam aakaina a balaandiat ut i takuna diat, ma baa diat paam a koina a balaandiat i gaaiia uni. ¹⁶ Io, u ra bung baa God in naagagon a taara, in lenutmaa. In taar taa naagagon karom Kaarisito Iesu kupi in naagagon diat u ra kum utnaa i ki ino u ra balaandiat. Iaa u laana warawaai u ra kum utnaa mi baa iaa u warawaai ma ra Koina Wewapua.

A kum te Iudaia diat kaaba diat ma ra kum Naagagon

¹⁷ Ma mi, ang pirpir karom muaat baa muaat waatung muaat naa a kum te

Iudaia. Muaat nuki naa muaat koina kabina maa God i taar taa a kum Naagagon taa muaat, ma muaat kaaba muaat, muaat piri naa, “Miaat anun God.” ¹⁸ Muaat laana kaaba muaat naa, “Miaat nunura wakaak a nemnem anun God, ma miaat gaaiia u ra kum koina mangamangaan, kabina miaat aa wer wakaak paa a kum Naagagon. ¹⁹ Miaat ngaala ko ra kum taara ingen. Miaat welaar ma raa paan diat baa i bababoura a pula. Miaat welaar ma ra kaapa karom diat baa diat ki u ra baboto. ²⁰ Miaat wer kado diat baa pa diat manaana, ma miaat a kum tena wawer karom diat baa pa diat nunura ta utnaa, kabina maa miaat, miaat aa paam akoto a manaana raap, ma ra lingtatuna baa i ki u ra kum Naagagon.”

²¹ Muaat wer raa taara ingen u ra kum Naagagon, iaku muaat ut pa muaat wer wakaak pa muaat uni! Muaat wer a taara naa koku diat walong, iaku muaat ut muaat walwalong! ²² Muaat piri taa ra taara naa “Koku muaat paam aakaina un ta tabuan anun te,” iaku muaat ut muaat paampaami! Muaat milikuaana a kum taabataaba, iaku muaat walong u ra kum ruma na lotu anu ra kum taabataaba. ²³ Muaat aamaamaan ngaala ma ra kum Naagagon baa God i taar taai taa muaat, iaku baa pa muaat murmur a kum Naagagon maa, muaat baanaakaka a iaan God. ²⁴ Di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, “Muaat ut a kabina baa a taara baa wakir a taara Iudaia, diat pir aakaka a iaan God.” *Aais 52:5*

A dowot na poko kikel mulu

²⁵ Baa ta te Iudaia i murmur a kum Naagagon, io, a pinapaam na poko kikel baa di paam taai uni, i lingtatuna. Iaku baa pa i murmur a kum Naagagon, i we-

laar ku ma te baa pa di poko kikili.[†] ²⁶ A taara ingen pa di poko kikil diat, iaku baa diat murmur a kum utnaa baa a kum Naagagon anun God i pirpir uni, God i babo diat welaar ma di aa poko kikil ta diat. ²⁷ Te baa pa di poko kikili ma pa di weri u ra kum Naagagon, iaku i murmur ut a kum utnaa baa a kum Naagagon i pirpir uni, anuna lalaaun in tur na wetakun karom te, baa di aa poko kikil taai, ma i nunura a kum Naagagon, iaku pa i murmuri. ²⁸ Te baa i te Iudaia ku u ra iang, wakir a te Iudaia mulu. Ma te kaai baa di poko kikili ku u ra panina, wakir a poko kikil lingtatuna. ²⁹ Iaku baa te i murmur God u ra in balaana, ia maa a te Iudaia mulu. Maa a dowot na poko kikil mulu, a Takado na Nion i paami u ra in balaana, wakir a taara diat paami baa diat murmur a kum Naagagon baa di aa timu taai. Te baa a Takado na Nion i paami lenmi uni, God ut in pir walaawa paai, wakir a taara.

Anundaat aakaina i waaiaa naa God i takado

3 Io, in waraaut lelawaa i te baa ia a te Iudaia ma di aa poko kikil taai? ² Baa te a te Iudaia in koina ut karomi. A mugaana utnaa ut, God ia ung taa anuna pirpir u ra limaa ra taara Iudaia. ³ I lingtatuna, raa taara Iudaia pa diat nurnur. Baa pa diat nurnur, lelawaa i, i tale in turbaat God ko ra nuna weweliman? ⁴ Painte! Baa a taara raap diat a warwaruga, a pirpir anun God i lingtatuna ut. Welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu naa:
“Anum pirpir i waaiaa naa u takado. Ma baa din takuna ui, pain te in baat paa ta niraara u ra num pirpir.” *Kele 51:4*

⁵ Baa daat paam aakaina, anundaat aakaina i waaiaa mulu naa God i takado aakit. Io, lelawaa i, God i raara baa in naagagon daat uni? Raa taara diat piri lenmaa. ⁶ Iaku pate. Baa anuna naagagon pa i takado, in naagagon lelawaa i paa kaai a rakrakaan buaal? ⁷ Baa iaau a tena warwaruga, anung mangamangaan i waaiaa naa a pirpir anun God i lingtatuna, ma i wangaala paa a iaana. Io, aawa kabina maa God i waatung iaau naa a tena aakaina ma ang wirua u ra nuna naagagon? ⁸ Kaduk te in piri naa, “Daat a paam aakaina kupi a koina in waan paat kaapakaapa.” Raa taara diat pir aakaka miaat ma diat takuna miaat naa miaat wer a taara lenmi. Iaku pate, wakir i lingtatuna. Diat baa diat pir a kum utnaa mi i ot kupi diat a wirua u ra naagagon anun God.

Pa te i takado

⁹ Io, lelawaa i, daat a taara Iudaia daat aa takado ko ra taara ingen? Pate! Iaau aa pir taai naa a kum te Iudaia ma ra taara ingen kaai diat welaar ku. Daat raap daat ki u ra dekke i ra mangamangaan aakaina. ¹⁰ Welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu naa,
“Pa te i takado. Pate mulu!”
¹¹ Pa te kaai baa i manaana.
Pa te i lilingan kup God.
¹² Diat raap diat aa waan ingen kon God. Diat raap diat aa waan raara.
Pa te kon diat i paam a koina, pate mulu.” *Kele 14:1-3*
¹³ “Naruma u ra kum kongkong na kabarondiat i tapaapa welaar ma ra kum tung na minaat.
Diat laana pir a kum warwaruga ma ra kum kaarmendiat.” *Kele 5:9*
“A kum buli na waandiat a minminaat kuraa uni,

[†]2:25 A poko kikil a wakilang di paami kupi in waaiaa naa a muaana ia raa kon diat a taara anun God baa diat murmur a kum Naagagon.

welaar ma ina aakaina wui baa i karaat raa.” *Kele 140:3*

¹⁴ “A kum waandiat i teng ma ra aakaina ma diat pir ku a kum aakaina pirpir.” *Kele 10:7*

¹⁵ “Diat gotgot kupi diat a aak doko taara.

¹⁶ U ra kum wanua baa diat waan iaai, diat kamaar a kum utnaa, ma diat baanaakaka a taara.

¹⁷ Pa diat nunura a aakapi na maalmaal.” *Aais 59:7-8*

¹⁸ “Pa diat burut kup God.” *Kele 36:1*

¹⁹ Mi daat nunurai naa a utnaa bi baa a Buk na Naagagon i pirpir uni, i pirpir karom a taara Iudaia baa di taar taa a kum Naagagon taan diat. Io, baa diat a tur u ra naagagon anun God, pain te in weoro laar paai. ²⁰ Maa ia a kabina baa pain te in takado laar paai namataan God u ra murmur anuna kum Naagagon, maa a kum Naagagon i laana waiaa daat ku u ra nundaat kum aakaina mangamangaan.

U ra nurnur ku a taara diat a takado

²¹ Ma mi God ia waiaa taa aakapi baa a taara diat a takado uni, iaku wakir u ra murmur Naagagon. Aakapi mi, a Buk na Naagagon anun Moses ma ra kum propet diat aa wewapua taau uni. ²² Aakapi mi i waan ut kon God, ma i lenbi: A taara diat a nurnur ku un Iesu Kaarisito, kupi God in waatung diat naa diat takado. A taara Iudaia ma ra taara ingen kaai diat welaar ku. ²³ A taara raap diat aa paam taa aakaina mangamangaan, ma diat aa ki welwelik ko ra minamaar anun God. ²⁴ Iaku u ra maarmaari anun God, diat baa diat nurnur, God i waatung diat naa diat takado, kabina u ra winekul baa Kaarisito Iesu i paami. ²⁵ God i taar wa Natuna, kupi in maat ma a gaapina in una wa a kum aakaina mangamangaan anu ra taara raap baa diat nurnur uni. I paami lenmi kupi in waiaa anuna

takado na mangamangaan. Namuga God i maadek wa ku aakaina mangamangaan anu ra taara, ma pa i naagagon diat uni. ²⁶ Iaku mi, i waiaa anuna takado na mangamangaan, baa i waatung a taara naa diat takado baa diat nurnur un Iesu.

²⁷ Io, aawa maa daat a wangaala pa daat uni? Pate! Daat a wangaala pa daat duk maa daat murmur a kum Naagagon? Pate! Daat takado namataan God ku u ra nurnur un Iesu. ²⁸ Maa mi daat nunurai naa God i waatung a taara baa diat takado namataana u ra nurnur ku un Iesu, ma wakir u ra murmur Naagagon. ²⁹ Io, lelawaai, God ia a God anu ra taara Iudaia ku, baa a God anu ra taara ingen utkaai? Maia, ia a God anu ra taara ingen utkaai. ³⁰ Maa raa God ku, ma in waatung a taara Iudaia naa diat takado namataana u ra nurnur. Lenkaai maa karom a taara ingen, in waatung diat naa diat takado u ra nurnur utkaai. ³¹ Lelawaai, baa daat nurnur daat nuki naa a kum Naagagon in ling biaa ku? Pate! U ra nurnur daat wadekdek ut a kum Naagagon.

Aabaraam i nurnur

4 Io, aawa maa daat a piri un Aabaraam, tamaa ra taara Iudaia? ² Baa God i waatung Aabaraam naa i takado kabina u ra kum koina pinapaam baa i paami, io, i tale baa Aabaraam in wangaala pa ia ut uni. Iaku pate, pa i pet laar paai kupi in wangaala paai namataan God. ³ A Buk Taabu i piri naa, “Aabaraam i nurnur un God, ma kabina u ra nuna nurnur, God i waatungi naa a takado na muaana.” *Tur 15:6*

⁴ Io, baa te i papaam, din doki u ra nuna pinapaam, wakir a wetabaar, pate. Anuna wedok ut maa i loi. ⁵ Iaku God pa in waatung te naa i takado kabina baa i paam ta pinapaam. In waatung te naa i takado kabina baa i nurnur. Maa i nurnur un God baa i laana watakado a kum

tena aakaina. ⁶Dewid kaai i piri lenbi. I piri naa a muaana i daan baa God i waatungi naa i takado, wakir u ra kum utnaa a muaana maa i paami, pate, u ra nuna nurnur ku. I piri lenbi,

⁷“Diat baa God ia una wa anundiat kum aakaina mangamangaan, diat daan, ma diat baa God ia maadek wa a kum mangamangaan diat paam araara taai, diat daan.

⁸A muaana i daan baa a Tadaaru pa i nuk paa anuna kum aakaina mangamangaan, ma pa in naagagoni balet ma uni.” *Kele 32:1-2*

⁹Io lelawai, a taara ku baa di poko kikir diat, diat daan? Pate, a taara utkaai baa pa di poko kikir diat. Maa daat nunurai ko ra Buk Taabu naa, baa Aabaraam i nurnur, io God i waatungi naa i takado. ¹⁰Naangaian maa God i waatung Aabaraam naa i takado? Namuga taa ra pinapaam na poko kikir, baa namur? Namuga taa ra pinapaam na poko kikir. ¹¹Baa Aabaraam i lo paa a wakilang na poko kikir, i walingtatu-nai naa i takado namataan God, kabina u ra nuna nurnur ut. Io, Aabaraam a tamaa ra taara baa pa di poko kikir diat. Diat nurnur ma God i waatung diat naa diat takado namataana. ¹²Ma ia a tamaandiat kaai baa di poko kikir diat. Wakir kabina maa di poko kikir diat, iaku kabina maa diat murmur a aakapi na nurnur baa tamaandaat Aabaraam i murmuri, baa pa di poko kikli utbaai.

Aabaraam i nurnur u ra weweliman anun God

¹³God i weweliman taa Aabaraam naa in taar taa a rakraakan buaal taana ma karom a kum taptabuna kaai. A weweliman mi God i paam taai karom Aabaraam wakir a kabina maa i murmur a kum Naagagon, pate. Kabina maa i nurnur, ma God i waatungi naa i

takado namataana. ¹⁴Baa God in taar a rakraakan buaal taa ra taara kabina baa diat murmur Naagagon, io a nurnur ma ra weweliman anun God diaar a ru ling biao ku. ¹⁵Iaku a kaankaan anun God i ki un diat baa diat nem na murmur a kum Naagagon, iaku pa diat murmur ot paai. Baa pa ta kum Naagagon, io pa din takuna te naa pa i murmuri.

¹⁶A utnaa baa God i weweliman taai, in taari karom diat baa diat nurnur. God i paami lenmaa kupi in welaar ma ra wetabaar na maarmaari, ma in waan ut karom a wuna taara raap anun Aabaraam. Wakir karom a taara Iudaia ku baa di taar taa a kum Naagagon taan diat. Pate! Karom diat utkaai baa diat nurnur welaar ma Aabaraam, maa ia a tamaandaat raap. ¹⁷Welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu:

“Iaau waki ta ui kupi ui a tamaa ra kum mongmongoro na wuna taara.” *Tur 17:5*

U ra mataan God, Aabaraam a tamaandaat, maa i nurnur un God, ia baa i laana watur a taara balet ko ra minaat, ma i laana pirpir ku, ma a kum utnaa baa pa diat ki diat waan paat.

¹⁸⁻¹⁹God i weweliman taa Aabaraam naa in wangaala paa ta natuna. I piri karomi naa, “Ui a tamaa ra kum mongmongoro na wuna taara.” Aabaraam i nurnur ma i waan paat a tamaa ra kum wunwuna taara. Ma anuna nurnur pa i waan ingen baa i baboi naa ia 100 na kilaala, ma pa i tale balet ma in warwangaala. Ma Saaraa kaai ia takaana ma pa i tale ma in babuta. ²⁰Iaku Aabaraam pa i aalawur nuknuk u ra weweliman anun God. I tur dekdek u ra nuna nurnur ma i pir walaawa paa God. ²¹Ma u ra nuna nurnur i nunurai ut naa God in paam ot paa ut a kum utnaa baa ia weweliman taau uni. ²²Lenmaa kabina u ra nurnur anun Aabaraam, a Buk Taabu i piri naa, “God i waatungi

naa a takado na muaana.”²³ Baa i piri naa “God i waatungi naa a takado na muaana,” wakir i piri ku un Aabaraam, pate.²⁴ I piri utkaai un daat. Baa daat nurnur un God, baa i watur paa balet Iesu anundaat Tadaaru ko ra minaat, io, in waatung daat kaai naa daat a kum tena takado.²⁵ God i taar wa Iesu kupi in maat u ra nundaat kum aakaina mangamangaan, ma i watur paai ko ra minaat ma i lalaaun balet kupi daat a takado namataan God.

Daat ki na wemaraam balet ma God

5 Io, u ra nundaat nurnur ut God ia waatung daat naa daat takado namataan. Io mi, kabina u ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito, daat ki na maalmaal ma God.² Baa daat nurnur un Iesu, daat pet laar paai kupi daat a ruk u ra nuna maarmaari. Io mi, daat aa lalaaun uni. Ma daat ki walaang ma ra gaai kupi a minamaar anun God baa daat a ki uni namur.

³Ma wakir ma raa ku ia, daat gaai utkaai u ra kum mawaat baa daat kari-aanai, maa daat nunurai naa a kum mawaat i watawa anundaat nurnur kupi in tur dekdek.⁴Ma anundaat tinur dekdek i watawa a mangaana lalaaun baa God in gaai uni. Baa anundaat lalaaun i wagaai God, io, i wadekdek anundaat kini walaang ma ra nurnur.⁵Baa daat ki walaang ma ra nurnur, wakir daat kiki walaang baa ku, pate. God ia labo taa anuna maarmaari u ra balaandaat, baa i taar taa a Takado na Nion taan daat.

⁶Namuga daat waan welwelik kon God, ma pa ta utnaa i gaa un daat. Iaku baa a pakaana bung i ot, Kaarisito i maat un daat.⁷I dekdek aakit baa te in maat kiaana wa ta takado na muaana. Te duk in pet laar paai kupi in maat un ta koina muaana.⁸Iaku baa daat lalaaun utbaai u ra aakaina mangamangaan, God i wa-

iaa anuna maarmaari karom daat baa i tula wa Kaarisito kupi in maat un daat.⁹Io, u ra gaapin Iesu, God i waatung daat naa daat takado namataan. Baa lenmaa, daat nunura mului naa Iesu in walaun pa daat ko ra kaankaan anun God u ra bung na naagagon.¹⁰Baa daat ki na ebaar utbaai ma God, i tula wa Natuna kupi in maat un daat kupi daat a wemaraam balet ma God. Io mi, baa daat ki na wemaraam ma God, daat nunura mului naa kabina Iesu i lalaaun balet, in walaun pa daat kaai.

¹¹Wakir ma raa ku ia, daat gaai utkaai baa mi daat ki ungaai ma God, kabina ut u ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito baa ia wamaraam ungaai ta daat ma God.

Aadaam i taar a minaat, ma Iesu i taar a lalaaun

¹²Raa muaana ku i paam a aakaina mangamangaan, ma baa i paami lenmaa, a mangamangaan aakaina i waan paat u ra rakraakan buaal. A mangamangaan aakaina i paam apaat taa a minaat. Io, a taara raap diat a maat, maa diat raap diat paam aakaina mangamangaan.¹³Maa namur maku baa God i taar a kum Naagagon, aakaina mangamangaan ia ki u ra rakraakan buaal. Baa pa ta kum Naagagon, God pa in takuna diat naa pa diat murmur a kum Naagagon.¹⁴Iaku kon Aadaam tuk u ra kilaala baa Moses i lalaaun uni, a minaat i doko mongoro na taara. Raa taara pa diat paam a mangaana aakaina welaar ma Aadaam, baa i walangoro a pirpir anun God, iaku maa pa i taraam uni. Iaku a minaat i doko diat utkaai.

Aadaam i paam taa a walawalar i ra muaana baa in waan paat namur. Iaku maa pa diaar welaar.¹⁵A wetabaar anun God pa i welaar ma ra aakaina mangamangaan anun Aadaam. Mongoro na taara diat maat kabina u ra aakaina

mangamangaan anun raa muaana ku. Iaku a maarmaari anun God i ngaala aakit, ma un raa muaana ku, Iesu Kaarisito, ma u ra nuna maarmaari, i taar biao taa ku a wetabaar na lalaaun karom a mongoro na taara.

¹⁶Raa utnaa kaai, a wetabaar anun God pa i welaar ma ra utnaa baa i waan paat ko ra aakaina mangamangaan anun Aadaam. Anuna mangamangaan maa i aal taa a taara u ra naagagon na binabaalu anun God. Iaku a wetabaar anun God i lenbi, baa a taara diat paam utbaai a kum aakaina mangamangaan, God i maari aakit diat ma i waatung diat naa a kum tena takado. ¹⁷Ma u ra aakaina mangamangaan anun raa muaana ku a naagagon na minaat i uwia paa a taara raap. Iaku, diat baa diat lo paa a ngaala na maarmaari anun God, ma ra nuna wetabaar baa i waatung diat naa a kum tena takado, diat a lalaaun takum ma diat a waan paat a kum tena naagagon, kabina un raa muaana ku, Iesu Kaarisito.

¹⁸Io, u ra aakaina mangamangaan ku anun Aadaam a taara raap diat a ki u ra naagagon na binabaalu anun God. Lenutkaai maa u ra takado na mangamangaan baa Iesu i paami, i paami karom a taara raap kupi God in waatung diat naa diat takado namataana, ma diat a lalaaun. ¹⁹Maa u ra wabulbul anun Aadaam, mongoro na taara diat a kum tena aakaina. Lenutkaai maa, u ra tinaraam anun Iesu Kaarisito mongoro na taara diat a kum tena takado.

²⁰Baa God i taar taa a kum Naagagon, io, aakaina mangamangaan anu ra taara i tawa. Aakaina mangamangaan i ngaala aakit, iaku a maarmaari anun God i ngaala tauni. ²¹Aakaina mangamangaan i naagagon a taara ma i taar a minaat karom diat. Iaku mi, a maarmaari anun God i naagagon daat, ma u ra takado na pinapaam baa Iesu Kaarisito anundaat Tadaaru i paam taai, God i waatung daat

naa daat takado namataana, ma i taar a lalaaun takum karom daat.

**Baa daat aa maat ungaai
ma Kaarisito, daat a
lalaaun ungaai kaai mai**

6Io, aawa maa daat a piri? I koina ku baa daat a paam aakaina kupi a maarmaari anun God in ngaala? ²Pate! Daat maat ko ra nundaat aakaina mangamangaan. Io, daat a lalaaun lelawaai balet uni? ³⁻⁴Pa muaat nunurai naa, di baapitaaiso daat kupi daat a ki naruma un Kaarisito Iesu? Lenmaa, baa di baapitaaiso daat, daat maat ungaai ma Kaarisito u ra nuna minaat, ma di aa punang ungaai daat kaai mai. Welaar ma God a Tamaandaat i watur paa Kaarisito ko ra minaat ma ra ngaala na dekdekina, io, daat kaai daat a lalaaun ma ra matakina lalaaun.

⁵Io, baa daat maat ungaai ma Iesu u ra nuna minaat, daat a tur ungaai balet mai u ra nuna tinur balet ko ra minaat. ⁶Daat nunurai naa a maulaana lalaaun ia maat ungaai ma Kaarisito u ra bolo, kupi a aakaina mangamangaan u ra panindaat pain ta dekdekina. Ma aakaina mangamangaan pa in wi koto daat balet. ⁷Baa te i maat ungaai ma Kaarisito di aa walaangalaanga paai ko ra aakaina mangamangaan.

⁸Io, baa daat maat ungaai ma Kaarisito, daat nurnur naa daat a lalaaun ungaai utkaai mai. ⁹Maa daat aa nunurai naa baa Kaarisito i tur balet ko ra minaat, pa in maat balet ma, maa a minaat pa ta dekdekina ma kupi in uwia paai. ¹⁰I maat raa pakaan ku kupi in rakaan raap wa a dekdek i ra aakaina mangamangaan. Baa i lalaaun balet, i lalaaun karom God. ¹¹Lenmaa karom muaat kaai, muaat a nunurai naa muaat aa maat ko ra numuaat kum aakaina mangamangaan, ma un Kaarisito Iesu muaat lalaaun karom God.

¹²Io, koku balet ma muaat taar a panimuaat kupi a aakaina mangamangaan in naagagoni, kupi muaat a taraam karom a kum aakaina nemnem i ra panimuaat. ¹³Koku balet ma muaat taar taa ta pakaana ko ra panimuaat kupi in welaar ma ra utnaa na pinapaam kup a paam aakaina. Muaat aa lalaaun balet ko ra minaat, io, muaat a taar ta muaat karom God. Ma muaat a taar taa kaai a panpanimuaat raap karom God kupi in welaar ma ra kum utnaa na pinapaam kup a koina pinapaam. ¹⁴Aakaina mangamangaan pa in naagagon muaat balet ma, kabina wakir muaat ki ma natudaangi ra kum Naagagon. Mi muaat aa ki natudaangi ra maarmaari anun God.

Daat a kum wilawilaa u anu ra takado na mangamangaan

¹⁵Pa daat ki ma natudaangi ra kum Naagagon, daat ki natudaangi ra maarmaari anun God. Io, lelawaai, daat a paam balet aakaina? Pate! ¹⁶Pa muaat nunurai duk naa baa muaat taar ta muaat karom te kupi muaat a taraam karomi, muaat a kum wilawilaa u anuna maa. Baa muaat a kum wilawilaa u anu ra aakaina mangamangaan, in taar a minaat karom muaat. Iaku baa muaat taraam karom God, muaat a takado namataana. ¹⁷Iaau pir walaawa paa Tadaaru, maa namuga muaat a kum wilawilaa u anu ra aakaina mangamangaan, iaku mi muaat taraam ma ra balaa-muaat raap u ra kum wawer baa di taar taai taa muaat. ¹⁸Di aa walaangalaanga pa muaat ko ra aakaina mangamangaan, ma mi muaat a kum wilawilaa u anu ra takado na mangamangaan.

¹⁹Iaau pirpir ma ra kum pirpir welwelaar mi karom muaat, kabina maa pa muaat kaapa wakaak u ra kum utnaa na nion. Namuga muaat taar taa a panpanimuaat kupi in wilawilaa u ra kum dur

na mangamangaan, ma anumuaat kum aakaina i tawa ma i ngaala. Iaku mi, muaat a taar taa a panpanimuaat kupi in wilawilaa u ra takado na mangamangaan, kupi anumuaat lalaaun in gomgom namataan God.

²⁰Namuga, baa muaat wilawilaa u anu ra aakaina mangamangaan, pa muaat ki na wilawilaa u anu ra takado na mangamangaan. ²¹Namuga muaat paam a kum aakaina mangamangaan ma mi muaat wawirwir uni. Baa muaat paami, aawa maa muaat lo paai koni? A minaat ku. ²²Iaku mi di aa walaangalaanga pa muaat ko ra aakaina mangamangaan, ma muaat wilawilaa u maku karom God. Io, anumuaat lalaaun in gomgom, ma namur God in taar a lalaaun takum karom muaat. ²³Io, a wedok i ra mangamangaan aakaina a minaat. Iaku a wetabaar anun God ia a lalaaun takum baa daat ki un Kaarisito Iesu anundaat Tadaaru.

A pirpir welwelaar u ra naagagon na tinaulaa

7 Io, a kum tateng liklik, ang pirpir karom muaat baa muaat nunura ut a kum Naagagon. Lelawaai, pa muaat nunurai naa diat ku baa diat lalaaun diat ki utbaai natudaangi ra kum Naagagon? ²Lenmaa ang pirpir welwelaar u ra naagagon na tinaulaa: Baa raa tabuan i taulaa, a naagagon na tinaulaa i wi ungaai diaar ma ra nuna muaana, baa a muaana i lalaaun utbaai. Iaku baa anuna muaana ia maat, io, a tabuan i laangalaanga ko ra naagagon na tinaulaa. ³Io, baa a tabuan maa in taulaa balet ma ta muaana, ma anuna muaana i lalaaun utbaai, a tabuan maa i paam aakaina. Iaku baa anuna muaana ia maat, a tabuan maa i laangalaanga ko ra naagagon na tinaulaa, ma baa in taulaa balet ma ta muaana wakir i paam aakaina.

⁴Lenutkaai maa karom muaat, a kum tateng liklik, baa Kaarisito i maat, muaat kaai muaat maat ungaai mai. Io, muaat kaai muaat laangalaanga ko ra kum Naagagon, kupi muaat a ki bulung karom raa ingen, karom Iesu, baa ia tur balet ko ra minaat. Io mi, daat aa laangalaanga kupi daat a wa a koina waindaat baa God in gaaia uni.

⁵Namuga baa a aakaina nemnem i ra panindaat i naagagon anundaat lalaaun, a kum Naagagon i watur apaat a kum aakaina nemnem kupi daat a paam aakaina mangamangaan. Io, aakaina mangamangaan u ra nundaat lalaaun i wa apaat a minaat ku. ⁶Iaku mi, daat maat ko ra utnaa baa i wi akoto daat namuga. Ma di aa walaangalaanga pa daat ko ra dekdek i ra Naagagon, ma daat papaam karom God ma ra matakina lalaaun baa a Takado na Nion i taar taai taan daat. Wakir i welaar ma ra mugaana lalaaun, baa daat murmur ku a kum Naagagon baa di timu taai.

Aakaina mangamangaan i doko daat

⁷Io aawa maa daat a piri? Daat a piri duk naa a kum Naagagon a aakaina utnaa? Pate mulu! Baa a kum Naagagon pate, pang nunura lele kaai aakaina mangamangaan. Lenbi, baa God pa in pir taai u ra kum Naagagon naa, "Koku u nem a utnaa anun te ingen," iaa kupi pang nunura lelei naa a nemnem kupi a utnaa anun te ia aakaina mangamangaan. ⁸Iaku a aakaina mangamangaan i baat paa aakapi u ra naagagon maa, kupi in pet apaat taa a kum aalawur mugaana nemnem u ra in balaang kupi a kum utnaa anun te ingen. Iaku baa pa ta Naagagon, io, aakaina mangamangaan pa ta dekdekina.

⁹Baa iaa naat utbaai pa iaa nunura a kum Naagagon anun God. Iaku baa iaa ngaala ma iaa aa nunura a kum Naagagon maa, io, aakaina mangaman-

gaan i lalaaun paat u ra in balaang, ¹⁰ma iaa maat. Io, a kum Naagagon maa baa God i taar taai kupi in taar a lalaaun taang, i taar ku a minaat taang. ¹¹Aakaina mangamangaan i baat paa aakapi naruma u ra kum Naagagon kupi in waruga ta iaa, ma in doko iaa.

¹²Io, daat nunurai naa a Naagagon i waan paat kon God ma i gomgom, ma a kum pakpakaana pirpir na Naagagon raap diat gomgom, diat takado, ma diat koina. ¹³Io, lelawaai, a utnaa baa i koina i doko iaa? Pate, aakaina mangamangaan i doko iaa. Aakaina mangamangaan i papaam ma ra kum koina pirpir na Naagagon, ma i pet ta iaa kupi koku iaa murmuri, io, i taar a minaat taang. U ra kum Naagagon daat babo lele paai naa a kum aakaina mangamangaan diat aaka aakit.

A koina utnaa baa iaa nemi naa ang paami, pa iaa paami

¹⁴Daat nunurai naa a kum Naagagon anun God a kum utnaa na nion. Iaku iaa a muaana ku taanga min napia, ma aakaina mangamangaan i wi ta iaa kupi ang wilawilaau anuna. ¹⁵Pa iaa kaapa u ra utnaa baa iaa paami. Maa a utnaa baa iaa nemi naa ang paami, pa iaa paami, iaku a utnaa baa iaa mi-likuaanai, ia maa iaa paami. ¹⁶Baa iaa paam a utnaa baa pa iaa nemi naa ang paami, iaa mulaot naa a kum Naagagon anun God i takado. ¹⁷Io, wakir iaa maa iaa paam a kum aakaina utnaa mi. Pate, aakaina mangamangaan ut baa i lalaaun un iaa maa i paami. ¹⁸Iaa nunurai naa pa ta koina utnaa i lalaaun un iaa, kabina maa iaa nemi ut kupi ang paam a koina, iaku pa iaa pet laar paai kupi ang paami. ¹⁹Maa a utnaa baa i koina baa iaa nemi naa ang paami, pa iaa paami. Iaku aakaina mangamangaan baa pa iaa nemi naa ang paami, ia maa iaa laana paami.

²⁰Io, a utnaa baa pa iaau nemi naa ang paami, ia maa iaau paampaami. Io, wakir iaau maa iaau paami, aakaina mangamangaan baa i lalaaun un iaau maa i paampaami.

²¹Io, iaau babo a mangaana lalaaun mi i naagagon iaau: Baa iaau nem na paam a koina, aakaina ku maa i waan paat. ²²U ra nuknuking iaau nem aakit a kum Naagagon anun God. ²³Iaku, u ra paning iaau babo kaai raa naagagon baa pa i murmur a Naagagon anun God. I weium ungaai ma ra koina naagagon u ra nuknuking, ma i wi akoto iaau kupi a kum pakpakaana ko ra paning i ki u ra winiwi anu ra aakaina mangamangaan. ²⁴Iaau a pot na maarmaari na muaana iaau, woi maa in walaangalaanga iaau ko ra paning mi, baa i waan kup a minaat? ²⁵God ut maa in walaangalaanga pa iaau. Ma iaau waatung wakaak karomi maa i tula wa Iesu Kaarisito anundaat Tadaaru, kupi in rakaan wa anundaat kum aakaina mangamangaan.

Ang piri balet naa, iaau ut u ra nuknuking iaau nemi naa ang murmur a kum Naagagon anun God, iaku baa iaau murmur a nemnem i ra paning, iaau a wilawilaau ku anu ra aakaina mangamangaan.

Koku daat murmur aakaina nemnem i ra panindaat

8Io, diat baa diat lalaaun un Kaarisito Iesu pain ta naagagon na binabaalu ma anun God karom diat. ²Kabina maa, baa iaau ki un Kaarisito Iesu, a naagagon anu ra Takado na Nion, baa i laana taar a lalaaun, i walaangalaanga pa iaau ko ra naagagon anu ra aakaina mangamangaan baa i taar a minaat taang. ³A kum Naagagon anun Moses pa i pet laar paai kupi in turbaat aakaina, kabina maa pa ta dekedekindaat kupi daat a murmur a

kum Naagagon, baa daat lalaaun u ra aakaina nemnem i ra panindaat.

Iaku a utnaa baa a Naagagon pa i pet laar paai kupi in paami, God i pet laar paai. I tula wa Natuna urin napia ma i waan paat a mulina welaar ma daat, iaku pa ta aakaina i ki uni. Ia maat ma ia walaun pa daat ko ra nundaat aakaina. A naagagon na binabaalu u ra kum aakaina mangamangaan anundaat baa i tale daat a loi, God i ung taai u ra panin Iesu. ⁴I paami kupi a takado na mangamangaan baa a kum Naagagon diat pirpir uni in waan paat mulu u ra nundaat lalaaun. Maa pa daat murmur ma aakaina nemnem i ra panindaat, daat murmur a nemnem anu ra Takado na Nion.

⁵Diat baa diat murmur aakaina nemnem i ra panindiat, a nuknukindiat kaai i ki ku u ra kum aakaina utnaa baa panindiat i nemi. Iaku, diat baa diat murmur a nemnem anu ra Takado na Nion, a nuknukindiat i ki u ra utnaa baa a Nion i nemi. ⁶Io, te baa a nuknukina i murmur ku aakaina nemnem i ra panina in maat ku. Iaku, te baa a Takado na Nion i muga a nuknukina, in lalaaun ma in kariaana a maalmaal. ⁷Te baa a nuknukina i murmur aakaina nemnem i ra panina diaar ebaar ma God. Maa a taara baa nuknukindiat i lenmaa, pa diat a taraam u ra kum Naagagon anun God. Ma baa diat a nemi kupi diat a taraam, pain diat a pet laar paai utkaai. ⁸Ma diat baa aakaina nemnem i ra panindiat i naagagon diat, pain diat a wagaia laar paa God.

⁹Iaku muaat, pa muaat murmur ma a aakaina nemnem i ra panimuaat. Pate! Muaat murmur a Takado na Nion, maa a Nion God i lalaaun un muaat. Iaku baa a Nion Kaarisito pa i lalaaun un te, ia wakir anun Kaarisito. ¹⁰Baa Kaarisito i lalaaun un muaat, io, a niomuaat kaai in lalaaun, maa muaat takado namataana.

Iaku a panimuaat in maat ut, kabina u ra aakaina mangamangaan. ¹¹Baa a Nion God, baa i watur paa Iesu Kaarisito ko ra minaat, i lalaaun un muaat, in watur paa balet kaai a panimuaat ko ra minaat.

Daat a kum natnatun God

¹²Io, a kum tateng liklik, i koina kupi daat a murmur a nemnem anu ra Takado na Nion, ma koku daat murmur aakaina nemnem i ra panindaat. ¹³Baa muaat murmur aakaina nemnem i ra panimuaat, muaat a maat. Iaku u ra dekdek i ra Takado na Nion muaat a doko wa a kum aakaina mangamangaan baa a panimuaat i paampaami, kupi muaat a lalaaun. ¹⁴Maa diat baa a Nion God i mukmuga diat, diat maa a kum natnatun God. ¹⁵Maa a Nion baa God i ung taai un daat wakir balet ma kup a bunurut in wi koto daat. Pate, God i ung taa a Niono maa un daat, kupi daat a kum natnatuna, ma daat waatung God naa, "Tataa, tataa." ¹⁶Ma a Takado na Nion i mulaaot ungaai ma a niondaat naa daat a kum natnatun God. ¹⁷Io, baa daat a kum natnatuna, daat a kale a kum utnaa anun God, ungaai ma Kaarisito. Baa daat kariaana mawaat ungaai ma Kaarisito, namur daat a ki ungaai mai u ra nuna minamaar.

Namur daat a ki ungaai ma God u ra nuna minamaar

¹⁸Iaau nunurai naa a koina minamaar baa God in taari taan daat namur in ngaala aakit taa ra kum mawaat baa mi daat baraatai. ¹⁹A kudulaana wawaki raap i kiki walaang ma ra ngaala na nemnem kup a bung maa, baa God in wapuaana wa a kum natnatuna. ²⁰Maa a kum wawaki raap diat ki u ra winiwi na minaat ma diat ling biao ku. Wakir a nemnem anu ra kum wawaki, a nemnem ut anun God kupi diat a ki walaang kup a bung, ²¹baa God in palaa diat ko ra

winiwi na mareng na minaat. In paami u ra bung baa in walaangalaanga daat a kum natnatuna ko ra minaat, ma daat a ki u ra koina minamaar.

²²Daat nunurai naa tuk mi a kudulaana wawaki diat kiki walaang ma ra tinaangi, welaar ma ra tabuan baa i weulaa ma ra ngunungut kupi in babuta. ²³Ma wakir a kum wawaki ku, daat kaai, baa God ia taar taa a mugaana wetabaar taan daat, a Takado na Niono, daat kaai daat kiki walaang ma ra tinaangi u ra balaandaat, ma ra ngaala na nemnem kup a pakaana bung baa God in wapuaana naa daat a kum natnatuna, ma in wamatakina a panindaat. ²⁴God ia walaun pa daat, ma mi daat kiki walaang ma ra nurnur kup a mangaana lalaaun baa in taari karom daat namur. Baa te in ki walaang kup ta utnaa, iaku baa ia lo paai, pa in ki walaang balet ma kupi. Woi balet ma in ki walaang kup ta utnaa baa ia lo paai? ²⁵Iaku daat, daat kiki walaang ma ra nurnur kup a utnaa baa pa i waan paat utbaai. Daat kiki walaang ma pa daat talangan.

²⁶Raa utnaa kaai, baa daat baraata mawaat ma pa daat uwia laar paai, a Takado na Nion ut in waraaut daat. Pa daat nunura aawa maa daat a aaraaring kupi, iaku a Takado na Nion ut i laana aaraaring karom God un daat. I aaraaring ma ra dekdek na kakairanaai baa pa din pir palaa laar paai. ²⁷Ma God i babo a balaandaat ma i nunura a nuknuk i ra Takado na Nion, maa a Takado na Nion i aaraaring welaar ma ra nemnem anun God, kupi God in waraaut anuna gomgom na taara.

²⁸Ma daat nunurai naa a kum utnaa raap baa i waan paat, God i papaam mai kupi a koina in waan paat karom diat baa diat nem God ma ia wataa pa diat kupi in walaun pa diat. ²⁹Namuga utbaai God ia nunura diat baa diat a nurnur uni. Ma ia pilak pa diat kaai na-

muga utbaai, naa u ra nundiat manga-mangaan diat a welaar ma Natuna, ia baa a mugaana taa ra kum tatena liklik. ³⁰Ma diat baa God ia pilak pa diat, i wataa pa diat. Ma diat baa ia wataa pa diat i waatung diat naa diat takado namataana. Ma diat baa ia waatung diat naa diat takado namataana, in waki diat u ra nuna minamaar.

Pain ta utnaa in weraana daat ko ra maarmaari anun God

³¹Io, aawa maa daat a piri u ra kum utnaa mi? Baa God i ki ungaai ma daat, woi maa in uwia laar pa daat? Pa te in pet laar paai. ³²God pa i maari baat Natuna, i taar taai ku kupi in maat un daat. Io, baa i taar taa Natuna kupi in maat un daat, daat nunurai naa in taar utkaai a kum kokoina utnaa raap karom daat.

³³Woi maa in takuna daat a taara na pipilak anun God? Pa te in pet laar paai, kabina maa God ut ia waatung ta daat baa daat takado namataana. ³⁴Woi maa in piri karom God naa in taar a naagagon na binabaalu karom daat? Pa te in pet laar paai, maa Kaarisito Iesu ia maat un daat. Wakir ma raa ku ia maa i paami, God ia watur paai balet ko ra minaat, ma mi kunaanga ma i ki u ra papaara ot na limaan God, ma i laana aaraaring un daat. ³⁵Woi maa in weraana daat ko ra maarmaari anun Kaarisito? A kum mawaat duk? A nginaraa? Baa din wakadik daat baa daat nurnur? Baa a minolo? Baa pa nundaat ta maalu? Baa ta utnaa na winirua? Baa din aak doko daat duk? ³⁶I lenutmaa di aa timu taai u ra Buk Taabu,

“A bungbung raap a taara diat nem na aak doko miaat,

kabina maa miaat anum taara.

Miaat welaar ma ra kum sip baa di wanaar kupi din aak doko diat.” *Kele*

44:22

³⁷Iaku, kabina un Kaarisito baa i maari aakit daat, daat a uwia raap paa a kum utnaa mi. ³⁸Maa iaau nunurai ut naa pa ta utnaa in weraana daat ko ra maarmaari anun God: a minaat, a lalaun, a kum aangelo, a kum aakaina nion, ta mangaana utnaa in waan paat mi baa namur, a kum uraura, ³⁹ta mangaana utnaa taanga nate baa taanga napia. Pate! Pa ta utnaa mulu u ra kudulaana wawaki in weraana laar pa daat ko ra maarmaari anun God, baa i taar taai karom daat un Kaarisito Iesu anundaat Tadaaru.

Paaulo i tapunuk u ra nuna taara

9 Pa iaau warwaruga, iaau pir ut a lingtatuna mi namataan Kaarisito. Ma a Takado na Nion ungaai ma ra in balaang diaar mulaaot naa a pirpir mi i lingtatuna. ²A nuknuking i mawaat aakit ma anung tapunuk pa i ngo, kabina maa mongoro ko ra nung taara, a taara Israael, pa diat murmur Kaarisito. ³Baa gun ang pet laar paai, io, iaau nemi naa ang tur kiaana wa diat ma din ung taa maku andiat naagagon na binabaalu un iaau ma din rakaan wa iaau kon Kaarisito, kupi din walaan pa diat. ⁴Diat a taara Israael, baa God i pilak pa diat, ma diat a kum natnatuna. I waa anuna minamaar taan diat, i paam a kum kunubu ungaai ma diat, i taar taa a kum Naagagon taan diat, i waiaa ta diat u ra aakapi na lotu lingtatuna, ma i pir taa a kum weweliman taan diat. ⁵Diat a wuna taara anun Aabaraam, Aaisaak ma Iaakob. Ma baa Kaarisito i waan paat a muaana mulu, i waan paat kon diat, ia Kaarisito baa i naagagon a kum utnaa raap, ma ia ut maa God. A pir walaawa karomi pa in raap. Aamen.

A pinapaam anun God karom a taara Israael

⁶Lelawaai, God pa in paam ot paa ma anuna weweliman karom a taara Is-

raael? In paam ot paai ut. Maa wakir a taara Israael raap, diat a taara Israael mulu namataan God. ⁷Ma wakir kaai diat raap baa diat waan paat kon Aabaraam, diat a kum natnatun Aabaraam mulu. Pate. God i piri taan Aabaraam naa, “Diat ku baa ko ra wuna taara anun Aaisaak, ma din waatung diat naa anum wuna taara.” *Tur 21:12*

⁸Wakir diat raap baa diat waan paat kon Aabaraam, din waatung diat naa a kum natnatun God. Pate. Diat ku baa di buta diat u ra weweliman anun God, diat maa God i waatung diat naa a kum natnatun Aabaraam mulu. ⁹A weweliman anun God i lenbi, “Baa a bung in ot, ang waan talili, ma Saaraa ia buta paa a naat muaana.” *Tur 18:10, 14*

¹⁰Bi kaai ia, Rebekaa i buta paa a kaanga. Aaisaak, ia baa a tabundaat, ia a tamaandiaar. ¹¹⁻¹²Baa pa te utbaai i buta Esau ma Iaakob, God i piri karom Rebekaa naa, “A mugaana in papaam karom a murmur.” *Tur 25:23*

A pirpir mi i waan paat baa a ru naat pa diaar paam utbaai ta koina baa ta aakaina. God i paami lenmaa kupi anuna pipilak in welaar ut ma ra nuna nemnem. God i pilak paa ia baa i nemi, wakir un ta utnaa baa diaar paami. ¹³God i piri u ra Buk Taabu naa, “Iaakob maa iaau nemi, iaku Esau pate.” *Maal 1:2-3*

¹⁴Io, aawa maa daat a piri? A pipilak anun God pa i takado? Koku daat piri lenmaa! ¹⁵Maa God i piri karom Moses naa, “Ang maari te baa iaau nemi naa ang maari, ma ang paam a koina karom te baa iaau nemi naa ang paam a koina karomi.” *Pin 33:19*

¹⁶Baa God i pilak paa a taara, wakir i kabina u ra nundiat nemnem baa un ta pinapaam baa diat paami. Anuna pipilak i kabina ut u ra nuna maarmaari. ¹⁷Maa u ra Buk Taabu, God i piri lenbi karom Paraoa irong Aaigipto, “Iaau ung ta ui kupi ui a king ma ang waiaa a dekdeking

baa ang uwia pa ui, kupi a taara raap u ra rakrakaan buaal diat a nunurai naa iaau ku God.” *Pin 9:16*

¹⁸Io, u ra nuna nemnem ut God i maari raa taara, ma raa taara i wadekdek a bal-aandiat, kupi koku diat taraam.

¹⁹Kaduk te in piri naa, “God ut maa i wadekdek a balaan raa taara, io, i lawaai maa i takuna diat balet? Pain te in turbaat laar paa a nemnem anun God.”

²⁰Woi ui baa u nuki naa un baalu a pirpir anun God? Ui a muaana ku ui. Baa te i paam ta utnaa, lelawaai, a utnaa maa i paami, i tale baa in piri karom ia baa i paami naa, “Aawa kabina maa u paam iaau lenmi?” ²¹Baa a tena paampaam kuro i papaam, ia ut i naagagon a pia-paap baa i papaam mai. Baa i nemi naa in paam ta ru kuro kon raa pakaana pia-paap ku, ia ut maa i naagagoni. In paam raa koina kuro kup a kum ngaala na balaan, ma raa kuro kup a kum bungbung biao ku.

²²Lenutkaai maa God i paami u ra taara. God i nemi naa in waiaa anuna kaankaan ma ra nuna dekdek. Raa taara i kaankaan karom diat ma i waninaar kupi in baanaakaka diat, iaku i kiki walaang utbaai kup a bung baa in baanaakaka diat. ²³I paami lenmaa kupi in waiaa anuna ngaala na minamaar karom diat baa i maari diat. Diat baa i waninaar ta diat namuga utbaai kupi diat a ki ungaai mai u ra nuna minamaar. Ma mi diat kiki walaang kup a bung baa diat a ki u ra nuna minamaar. ²⁴Woi diat? Daat ut, baa ia wataa pa daat. Mi-aat baa ko ra taara Israael, ma muaat baa ko ra taara ingen kaai. ²⁵I welaar ma ra pirpir anun God u ra taara baa wakir a taara Israael, baa a propet Oseaa ia timu taai naa,

“A taara baa wakir anung, ang waatung diat naa anung taara, ma diat baa pa iaau maari diat, namur ang maari diat utkaai.” *Os 2:23*

²⁶Ma Oseaa i piri kaai naa,
 “U ra taamaan baa namuga God i pir taai
 taan diat naa,

‘Muaat wakir anung taara,’
 din waatung diat naa ‘a kum natnatun
 God, a lalaaunina.’” *Os 1:10*

²⁷Iaku karom a taara Israael, Aaisaia i
 pirpir dekdek lenbi,

“A taara Israael diat mongoro welaar ma
 ra woio nakono,
 iaku a kinalik na taara ku maa God in
 walaauun pa diat.

²⁸A Tadaaru in paam ot raap paa anuna
 naagagon u ra rakrakaan buaal,
 in paam gagaa a naagagon na binabaalu
 maa.” *Aais 10:22-23*

²⁹Ma Aaisaia i pir taai namuga kaai naa,
 “A Tadaaru i dekdek aakit,
 baa pa i walaauun paa ta taara ko ra nun-
 daat wuna taara,
 daat aa wirua raap welaar ma ra taara
 taanga Sodom ma Gomoraa.” *Aais 1:9*

A taara Israael pa diat nurnur

³⁰Io, aawa maa daat a piri u ra kum
 utnaa mi? Diat baa wakir a taara Israael
 wakir diat ongor kupi diat a takado na-
 mataan God. Iaku God i waatung diat
 naa diat takado kabina u ra nundiat nur-
 nur. ³¹A taara Israael diat ongor kupi
 diat a watakado pa diat u ra murmur
 Naagagon, iaku maa pa diat pet laar
 paai. ³²Aawa kabina? Kabina maa pa
 diat nurnur, diat nuki ku naa diat a
 takado kabina u ra nundiat kum koina
 pinapaam. Diat tutukaa u ra ina waat na
 tutukaa, ma diat puka. ³³Lenutmaa di aa
 timu taai u ra Buk Taabu naa,

“Baboi! Ang ung taa ina waat inaanga
 Sion, iaku a taara diat a tutukaa ku
 uni, ma diat a puka.

Iaku te baa in nurnur uni anuna nurnur
 pa in baana wawirwiri.” *Aais 8:14;*
28:16

A taara Israael pa diat nunurai naa diat a takado lelawaai

10A kum tateng liklik, anung
 ngaala na nemnem ma anung
 niaaring karom God kupi in walaauun
 paa anung taara, a taara Israael. ²Maa
 iaaun nunurai ut naa diat nem aakiti
 kupi diat a wagaia God, iaku pa diat
 kaapa u ra mangamangaan baa in gaia
 uni. ³Pa diat nunurai naa God ku i tale
 in wakado a lalaaun anun te. Diat nemi
 ku naa diat a waiaa diat naa diat takado
 namataana, ma pa diat murmur aakapi
 baa God i pir taai kupi diat a takado
 namataana. ⁴Maa a kum Naagagon
 anun Moses i tuk taau ku un Kaarisito,
 ma mi diat baa diat nurnur un Kaarisito
 diat a takado namataan God.

⁵Moses i timtimu un diat baa diat
 murmur a kum Naagagon, naa diat a
 takado lelawaai namataan God. I piri
 lenbi, “Baa te i nuki naa in lalaaun u ra
 murmur Naagagon, io in mur ot raap pa
 diat.” *Lewi 18:5*

⁶Ma Moses i pirpir kaai un diat baa diat
 nurnur, naa diat a takado lelawaai na-
 mataan God. I piri lenbi, “Koku muaat
 nuki naa: Te in waan unaanga nate u ra
 maawa,” kupi in ben paa Kaarisito urin.

⁷Ma koku muaat nuki naa: “Te in waan
 pari u ra taamaan anu ra kum minaat,”
 kupi in ben paa Kaarisito ko ra minaat.

⁸Pate. Kaarisito ia ki karom daat. Daat
 a lalaaun baa daat nurnur ku uni. A Buk
 Taabu i piri naa, “A pirpir anun God ia
 marawaai. Kuraa ut i ki u ra waamuaat,
 ma u ra balaamuaat kaai.” *Naag 30:12-14*
 Bari ia a pirpir u ra nurnur baa miaat
 warawaai uni. ⁹Lenbi, baa u wapuaanai
 ma ra num pirpir naa Iesu ia a Tadaaru,
 ma u nurnur u ra in balaam naa God ia
 watur paai balet ko ra minaat, io God in
 walaauun ui. ¹⁰Maa baa u nurnur u ra in
 balaam, God i waatung ui naa u takado
 namataana. Ma baa u wapuaanai ma ra

num pirpir naa Iesu ia a Tadaaru, God in walaun ui. ¹¹ A Buk Taabu i piri naa, “Te baa in nurnur uni anuna nurnur pa in baana wawirwiri.” *Aais 28:16*

¹² I welaar raap ku karom a taara Israael ma karom a taara ingen kaai: Raa Tadaaru ku anundaat raap. Ma in pir wadaun diat raap baa diat aaraaring karomi. ¹³ Maa a Buk Taabu i piri naa, “Diat raap baa diat aaraaring karom a Tadaaru, in walaun diat.” *Ioel 2:32*

¹⁴ Iaku, diat a aaraaring karom a Tadaaru lelawaai, baa pa diat nurnur uni? Ma diat a nurnur uni lelawaai, baa pa diat walangoro taa ta pirpir uni? Ma diat a walangoro lelawaai, baa pa te i wapua diat uni? ¹⁵ Ma a kum tena wewapua diat a waan ma ra wewapua lelawaai, baa pa te i tula diat? Maa a Buk Taabu i piri naa, “A winawaan paat anundiat baa diat waan paat ma ra Koina Wewapua, i wakwakaak aakit.” *Aais 52:7*

¹⁶ Iaku wakir a taara raap diat taraam u ra Koina Wewapua. A propet Aaisaia ia pir taai naa, “Tadaaru, miaat wewapua, ma pa te i nurnur u ra numiaat pirpir.” *Aais 53:1*

¹⁷ A nurnur i waan paat karom a taara baa diat walangoro a Koina Wewapua. A pirpir maa diat walangoro, a pirpir ut anun Kaarisito. ¹⁸ Io, lelawaai, a taara Israael pa diat walangoro utbaai a Koina Wewapua? Diat walangoro ut. A Buk Taabu i piri naa,

“A taara taanga min napia diat aa walangoro in ingaa ra kum tultul anun God.

A pirpir maa ia waan werweraan u ra kum wanua raap u ra rakrakaan buaal.” *Kele 19:4*

¹⁹ Io, lelawaai, a taara Israael pa diat kaapa u ra pirpir anun God? Diat kaapa ut. Maa namuga utbaai Moses i wewapua u ra pirpir anun God naa,

“Iaau ut ang pet ta muaat baa a nuknukimuaat in aaka karom a taara baa wakir anung taara, kabina u ra koina pinapaam baa ang paami karom diat.

Ma ang pet ta muaat kaai baa a balaa-muaat in kaankaan, kabina un diat baa namuga pa diat man-aana un God.” *Naag 32:21*

²⁰ Ma Aaisaia kaai i pirpir ma ra dekdek lenbi,

“A taara baa wakir diat baatbaat kup iaau,

diat aa baat pa iaau.

Ma a taara baa pa diat wetiri kup iaau, diat maa iaau pet waiaa iaau karom diat.” *Aais 65:1*

²¹ Iaku, u ra taara Israael, Aaisaia i pir a pirpir anun God, lenbi,

“A kum bungbung raap iaau wewataai na maarmaari kup diat,

iaku pa diat taraam, diat a kum tena wabulbul.” *Aais 65:2*

God i walaun paa ku a kabaanadi ko ra taara Israael

11 Io, lelawaai, God i dumaana wa anuna taara? Pate, i nuk pa diat ut. Iaau kaai a te Israael ut iaau, a tabun Aabaraam ma ko ra wuna taara Beniaamin. ² God pa i dumaana wa anuna taara, pate. I nuk pa diat ut, maa namuga utbaai i pilak pa diat. Lelawaai, pa muaat nunura a utnaa baa a Buk Taabu i piri un Eliaas? I wapua God u ra aakaina mangamangaan baa a taara Israael diat paami. I piri naa, ³ “Tadaaru, diat aa aak doko wa anum kum propet, ma diat aa reng wa kaai a kum luwu na tuntun wetabaar karom ui, ma iaau ot maku kuri iaau ki, ma diat nemi naa diat a aak doko iaau kaai.” *1 King 10:10, 14*

⁴ Iaku God i baalu Eliaas naa, “Anung 7 na aarip na taara kuraa ut diat ki, baa pa diat lotu karom Baal, a warwaruga na god.” *1 King 19:18*

⁵Lenutkaai maa umari, God ia pilak paa a kabaanadi ku ko ra taara, kabina u ra nuna maarmaari. ⁶God ia pilak pa diat u ra nuna maarmaari ut, wakir u ra kum pinapaam baa diat paami. Naapi baa God in pilak paa a kabaanadi ku ko ra taara u ra kum pinapaam ku baa diat paami, io, wakir a maarmaari maa.

⁷Io, daat a baboi, a taara Israael diat baatbaat kup ta aakapi baa diat a takado uni namataan God, iaku pa diat baat paai. Diat ku baa ia pilak pa diat maa diat baat paai, ma a taara raap pate. I wadekdek baat ku a balaandiat. ⁸Lenmaa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, "God i taar taa a nion na ininep karom diat,

i paam baat a mataandiat ma ra talingaandiat
kupi koku diat babo, ma koku diat walangor,
tuk paai mi." *Naag 29:4*

⁹Ma Dewid kaai i piri lenbi, "Tadaaru, un naagagon diat. Baa diat ki ungaai u ra nundiat luwu na winangaan, un pukui kupi in welaar ma ra ina kun karom diat.

A utnaa diat nemnem aakiti, ia maa a turturbaat karom diat, ma ra naagagon na binabaalu kaai.

¹⁰Un wapula baat a mataandiat kupi koku diat babo, ma un maadek ta diat, kupi a tamarundiat in bubul takum u ra ngaala na mawaat." *Kele 69:22-23*

God i walaan a taara baa wakir a taara Israael

¹¹Io, lelawaai, baa a taara Israael diat puka, diat puka takum? Pate! Iaku, kabina u ra nundiat aakaina mangamangan God i walaan paa a taara ingen, kupi in aal atur a nuknuki ra taara Israael, kupi diat kaai diat a nemnem kupi.

¹²Lenmaa, u ra nundiat aakaina manga-

mangaan God i pir wadaan a taara raap u ra rakrakaan buaal. Baa i lo wa a pir wadaan ko ra taara Israael, i taar taai karom a taara ingen. Ma baa a taara Israael raap diat a waan talili balet karom God, io, a taara u ra rakrakaan buaal diat a daan aakit.

¹³Mi iaa u timtimu karom muaat a taara baa wakir a taara Israael. Muaat nunurai naa iaa u papaam na aapostolo karom muaat. Ma iaa u gaaia aakit u ra pinapaam baa God i tula wa iaa u mai.

¹⁴U ra nung pinapaam mi, iaa u nemi naa ang aal atur a nuknuki ra nung wuna taara, kupi ta taara kon diat, diat a nukpuku ma din walaan pa diat. ¹⁵God i maadek taa kumun a taara Israael, kupi in maraam ma ra taara ingen. Ma baa God in ben paa balet a taara Israael, io, in koina aakit, in welaar ma baa diat aa lalaan balet ko ra minaat. ¹⁶Ang pir-pir welwelaar kaai lenbi: Baa a mugaana pakaana bred di taari karom God, welaar ma ra mangamangan anu ra taara Israael, io in kudulaana bred raap maa anun God. Ma baa in aakaar i ra in diwaai di taari karom God, io a kum gagaana kaai anun God ut. A pirpir welwelaar mi i pirpir u ra taara Israael naa diat anun God.

A pirpir welwelaar u ra ruin diwaai na oliwa

¹⁷Io, a taara Israael diat welaar ma ra in diwaai na oliwa mulu baa di aa maarut taai, ma muaat a taara ingen muaat welaar ma ra ina lomlom na diwaai na oliwa. God i bor kutu wa raa kum gagaana ko ra in diwaai na oliwa mulu, ma i lo paa raa kum gagaana ko ra ina lomlom na oliwa, ma i kanaawa ta diat u ra in diwaai na oliwa mulu. Io mi, muaat lalaan ko ra polo baa i waan ko ra aakaakaar i ra in diwaai na oliwa mulu. ¹⁸Koku muaat gaaia baa ku baa muaat babo a kum gagagaana baa di aa

bor kutu wa diat. Muaat nunurai naa in aakaar i ra in diwaai ut i taar a lalaun karom a kum gagagaana, wakir a lalaun i waan ko ra kum gagagaana. I welaar ma muaat kaai, God i taar a lalaun karom muaat kabina u ra taara Israel. ¹⁹Kaduk muaat a piri lenbi, “God i bor kutu wa raa kum gagagaana kupi in kanaawa ta miaat u ra wanua baa di aa bor kutu wa diat koni.” ²⁰A lingtatuna ut, God i bor kutu wa diat kabina maa pa diat nurnur. Ma muaat, God i kanaawa ta muaat kabina maa muaat nurnur. Io, koku muaat wangaala pa muaat, muaat a burut. ²¹Maa God pa i maari baat diat, i bor kutu wa a kum gagagaana ko ra in diwaai maa. Baa God i paami lenmaa karom diat, in paami kaai lenmaa karom muaat baa pa muaat nurnur.

²²Io, muaat a babo a maarmaari ma ra kaankaan anun God. God i waiaa anuna kaankaan karom diat baa diat waan ingen koni, ma i waiaa anuna maarmaari karom muaat, baa muaat nurnur u ra nuna maarmaari karom muaat, ma pa muaat ngo koni. Iaku, baa pa muaat a nurnur in bor kutu wa muaat kaai. ²³Ma a taara Israel kaai, baa diat a nurnur diat kaai din kanaawa diat balet, kabina maa God i tale in kanaawa diat. ²⁴God i bor kutu pa muaat ko ra ina lomlom na diwaai na oliwa, ma i kanaawa ta muaat u ra in diwaai na oliwa mulu. Io, baa lenmaa, pa i dekdek kup in kanaawa taa balet a kum gagagaana diwaai baa ko ra in diwaai na oliwa mulu u ra in diwaaina.

**God i nem na waiaa anuna
maarmaari karom a taara raap**

²⁵A kum tateng liklik, mi iaau nemi naa muaat a manaana u ra utnaa baa namuga i wawalipa, iaku mi God ia waiaa wai taan daat. Iaau nemi naa muaat

a nunura a utnaa mi, kupi koku muaat wangaala pa muaat. I lenbi: Raa taara Israel, in dekdek a balaandiat, tuk baa a niluluk i ra taara ingen baa diat nurnur in welaar ma ra nuknukin God. ²⁶Namur in walaun raap paa a taara Israel. Welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu naa,

“A Tena Walaun in waan paat taangi-naanga Sion,

ma in lo wa a kum aakaina mangamangaan anu ra wuna taara anun Iaakob.[‡]

²⁷Io, bari ia a kunubu baa ang paami karom diat,

ang una wa anundiat kum aakaina mangamangaan.” *Aais 59:20-21; 27:9*

²⁸A taara Israel pa diat nurnur u ra Koina Wewapua, lenmaa diat a kum ebaar anun God, kupi a pir wadaan in ki karom muaat a taara ingen. Iaku, a taara Israel a taara na pipilak utbaai anun God, ma i maari aakit diat, kabina u ra nuna weweliman karom a kum taptabundiat. ²⁹God pa i laana puku a nuknukina ko ra taara baa ia wataa pa diat ma i taar taa anuna wetabaar karom diat. Pate!

³⁰Namuga, muaat a taara baa wakir a taara Israel pa muaat laana taraam karom God. Iaku mi, God i maari muaat, kabina maa a taara Israel pa diat taraam karomi. ³¹I lenutkaai maa, mari a taara Israel pa diat taraam karom God, io, i maari muaat. Iaku namur in maari diat welaar ma i maari muaat. ³²Maa God i maadek taa a taara raap kupi diat a ki u ra winiwi i ra nundiat wabulbul, kupi in waiaa anuna maarmaari karom diat raap.

A pir walaawa karom God

³³Maia, i ngaala aakit a kum kokoina utnaa anun God,

[‡]11:26 Jerusalem di laana waatungi kaai baa Sion. Iaakob raa iaana kaai ma Israel.

anuna koina ninunuk ma ra nuna manaana.

A manaana anun God i ngaala aakit, pa te in palaa laar paai.

Pa te i nunura anuna kum aakapi.

³⁴“Woi maa in nunura laar paa a nuknukin God?”

Ma woi maa in pirpir na wewaraaut karomi?” *Aais 40:13*

³⁵“Woi maa ia tabaara taa God ma ta utnaa kupi in baalui karomi?” *Iop 41:11*

Pa te in pet laar paai. ³⁶Maa ia ut i waki a kum utnaa raap, ma ia ut a kabi ra kum utnaa raap, ma anuna ut a kum utnaa raap. A pir walaawa karomi pa in raap ma pa in raap. Aamen.

Daat a taar mulu anundaat lalaun karom God

12 Io, a kum tateng liklik, kabina God i maari aakit muaat, iaau aaring muaat kupi muaat a taar taa a panimuaat raap karom God welaar ma ra wetabaar baa i lalaun, i gomgom, ma i welaar ma ra nuna nemnem ut. Maa ia anumuaat lotu mulu karom God. ²Ma koku muaat murmur a lalaun anu ra rakraakan buaal, iaku muaat a taar ta muaat karom God kupi in puku a nuknukimuaat, ma in wamatakinai. Io, muaat a nunura lele anuna nemnem. Anuna nemnem baa i koina, i takado aakit, ma i gaaiia uni.

³Kabina u ra nuna wetabaar karom iaau, mi iaau piri karom muaat naa: Koku muaat wangaala aakit pa muaat ut. Muaat a nuknuk wakaak un muaat, welaar ut ma ra nurnur baa God ia taar taai taa muaat. ⁴Daat nunurai naa, a muaana ia raa ku, iaku mongoro na pakpakaana panina ma anundiat pinapaam kaai pa i welaar. ⁵Lenutkaai maa daat, daat mongoro, iaku u ra panin Kaarisito daat raa ku. Daat raaraa pakaan ko ra panina. Ma karom daat kaai, daat raap raaraa daat kakanaawa ungaai kup daat raa ku.

⁶Daat raap God i taar taa a kum raaungaana wetabaar karom daat. Karom raa taara, God i taar taa a wetabaar na pirpir na propet, ma i koina baa diat a papaam wakaak mai, welaar ma ra nundiat nurnur. ⁷Ma karom raa taara, God i taar taa a wetabaar kupi diat a kum tena wewaraaut, ma i koina baa diat a waraaut wakaak a taara mai. Ma karom raa taara, God i taar taa a wetabaar kupi diat a kum tena wawer, ma i koina baa diat a wer wakaak a taara. ⁸Karom raa taara, God i taar taa a wetabaar na warwadekdek, kupi diat a wadekdek a nurnur anu ra taara mai, ma i koina baa diat a paami lenmaa. Karom raa taara, God i taar taa a wetabaar kupi diat a kum tena wetabaar, ma i koina baa diat a palaa a balaana limaandiat karom a taara. Karom raa taara, God i taar taa a wetabaar kupi diat a kum mukmuga, ma i koina baa diat a papaam dekdek kupi diat a muga wakaak a taara. Karom raa taara, God i taar taa a wetabaar kupi diat a kum tena maarmaari, ma i koina baa diat a maari a taara ma ra gaaiia.

A kum koina mangamangaan baa daat a murmuri

⁹In koina baa anumuaat maarmaari in lingtatuna karom a taara. Muaat a milikuaana a aakaina, ma muaat a paam akoto a kum mangamangaan baa i koina. ¹⁰Muaat a maari wetwetalaii muaat lenbaa muaat maari a kum tateimuaat. Muaat a urur wetwetalaii karom muaat, ma koku muaat nuk pa muaat ut. ¹¹Muaat a papaam dekdek, ma koku muaat talangan. Muaat a papaam karom a Tadaaru ma ra ngaala na gaaiia u ra balaamuaat. ¹²Muaat a ki walaang ma ra gaaiia kup a kum utnaa baa God in tabaara muaat mai namur. Baa muaat baraata a kum mawaat, muaat a tur dekdek, ma koku muaat ngo ma ra niaaring. ¹³Baa a taara anun God

diat iba kup ta utnaa, muaat a waraaut diat. Baa ta waira in waan paat, muaat a waraaut wakaaki.

¹⁴Baa a taara diat baanaakaka muaat, muaat a pir wadaan diat, ma koku muaat pir aakaka diat. ¹⁵Baa a taara diat gaai, muaat a gaai ungaai ma diat. Ma baa diat tapunuk, muaat a tapunuk ungaai ma diat. ¹⁶Muaat a tur ungaai ma ra koina mangamangaan wetweta-laai karom muaat. Koku muaat babo ku kup a kum ngaala na pinapaam, muaat a paam kaai a kum naatnaat na pinapaam baa pa te in pir walaawa pa muaat uni. Ma koku muaat nuki naa muaat manaana aakit.

¹⁷Koku muaat baalu aakaina ma ra aakaina. Muaat a nuknuk wakaak kupi muaat a paam a takado na mangamangaan namataa ra taara. ¹⁸Koku muaat pet angaanga a taara, iaku muaat a ki na maalmaal ma diat. ¹⁹A kum teptepaang, koku muaat baalu te baa i paam aakaina karom muaat. Muaat a maadek taai ku karom God baa in baalui. Maa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, “A Tadaaru i piri, ‘Iaau ut ang naagagoni, ma iaau ut ang baalui.’” *Naag 32:35*

²⁰Iaku muaat a paami lenbi, “Baa anum ebaar i molo un tabaarai, ma baa i maruk un wainimi. Baa u paami lenmaa karomi, in wawirwir u ra nuna aakaina mangamangaan.” *Pir 25:21-22*

²¹Koku maadek taa aakaina kupi in uwia pa ui, iaku un uwia paa aakaina ma ra num koina pinapaam.

God ut i waki taa a mataanitu

13 Daat raap daat a taraam karom diat baa diat paam akoto a naagagon u ra mataanitu. Maa God ut i taar taa a dekdek karom diat kupi diat a naagagon mai, ma pa ta mataanitu baa God pa i taar taa a dekdek karomi. ²Io, te baa pa i taraam u ra naagagon anu ra mataanitu, pa i taraam u ra naa-

gagon baa God ut ia ung taai. Ma diat baa pa diat taraam karom a mataanitu, diat ut diat a aal paa a dekdek na naagagon karom diat. ³Baa te i paam a koina mangamangaan pa in burut kup a mataanitu, iaku baa in paam aakaina in burut ut. Io, baa u nemi naa un laan-galaanga ko ra bunurut kup a mataanitu, un paam a koina kupi a mataanitu in pir walaawa pa ui. ⁴Maa God ut i waki taa a mataanitu kupi a tultul anuna, kupi in paam a koina karom ui. Iaku, baa u paam aakaina, un burut, maa a mataanitu i paam akoto ut a naagagon kupi in naagagon ui mai. A mataanitu ia a tultul anun God, kupi in taar a naagagon na binabaalu karom te baa i paam aakaina. ⁵Io, lenmaa, i koina baa daat a taraam karom a mataanitu. Wakir i kabina ku maa a mataanitu in taar a naagagon na binabaalu karom daat, i kabina utkaai naa a koina ninunuk u ra balaandaat i wapua daat naa daat a paami lenmaa.

⁶Io, daat a taar kaai a tatakom karom a mataanitu, maa a kum tena pinapaam u ra mataanitu diat a kum tena pinapaam anun God, ma diat laana paam a pinapaam baa i waraaut a kini anu ra taara. ⁷Daat a taar a utnaa baa diat nemi naa daat a taari karom diat: Daat a taar a kum aalawur mangaana tatakom raap karom diat baa diat lolo tatakom. Ma daat a taar a urur karom a kum mukmuga, ma daat a taraam karom diat.

Ia baa a tena maarmaari i paam ot paa a kum Naagagon

⁸Koku dinaau paa ta utnaa kon te. Iaku anum raa dinaau ku baa un baalui, i lenbi: Un maari a taara. Maa te baa i maari a taara, ia paam ot paa a Naagagon anun God. ⁹Io, bari ia a kum Naagagon anun God: “Koku u paam aakaina un ta tabuan anun te. Koku u aak doko te. Koku u walong. Koku u nem a utnaa anun te ingen.” Raa naagagon ku i

pulu baat diat, ma ra kum naagagon raap kaai. Bi ia a naagagon maa,

“Un maari a kum teptepaam welaar ma u maari ui ut.” *Lewi 19:18*

¹⁰Baa te i maari tepaana pa in paam ta aakaina karomi. Io, baa i maari, i paam ot raap paa a kum Naagagon.

¹¹Muaat a paami lenmaa, ma muaat a babo lele a kum bungbung mi. Io, koku muaat inep, muaat a tawaangun ma muaat a waninaar. Maa baa daat turpaa nurnur un Kaarisito, a pakaana bung pa i marawaai wakaak utbaai, iaku mi ia marawaai aakit a bung baa God in walaun daat. ¹²Ia ngaala na marum paa, ma marawaai ma in keke. Io, daat a ung wa ma a kum mangamangaan ko ra baboto, ma daat a mong paa ma ra kum utnaa na wineium ko ra keke. ¹³Mi daat lalaun u ra kaapa, io i koina baa daat a murmur ma a koina mangamangaan. Koku ma daat longlong ma ra polo na longlong, ma koku daat longlong taptapuku. Koku daat paam a kum paamuk na mangamangaan, ma koku daat paam a kum utnaa na wawirwir. Koku daat wengangaar, ma koku daat nuknuk aakaka.

¹⁴Iaku muaat a mong ma ra lalaun anu ra Tadaaru Iesu Kaarisito, ma koku muaat nuki balet naa muaat a taar ta muaat karom a kum aakaina nemnem i ra panimuaat.

**Koku daat wetwetakun u ra
kum utnaa baa pa i
ngaatngaat namataan God**

14 Koku muaat babo aakaka te baa pa i tur dekdek u ra nurnur, muaat a gaaii paai. Ma koku muaat weol na pirpir u ra kum utnaa baa pa i kaapa karom daat. ²Raa taara diat nurnur naa i koina ku baa diat a aan a kum utnaa raap. Ma raa taara baa pa diat tur dekdek u ra nurnur pa diat nem na aan a kamang i ra kum wewagua. Diat aan ku a utnaa baa di maaruti. ³Io lenmaa, ia

baa i nurnur naa i koina ku baa in aan a kum utnaa raap, koku i babo aakaka ia baa pa i nem na aan a utnaa raap. Ma ia baa pa i aan a kum utnaa raap, koku i pir aakaka ia baa i aan a kum utnaa raap, maa God ut ia pilak paa a muaana maa. ⁴Woi ui baa un naagagon a tultul anun te ingen? Anuna Tadaaru ut maa in baboi baa in tur dekdek baa in puka. Iaku in tur dekdek ut, maa a Tadaaru ut in pet laar paai kupi in wadekdeki.

⁵Lenkaai bi, raa taara diat nuki naa raa bung ku maa i ngaatngaat. Ma raa taara kaai diat nuki naa a kum bungbung raap i welaar raap ku. I koina baa daat raap raaraa daat a paam wakaak a kum utnaa daat nuki naa i takado. ⁶Diat baa diat nuki naa raa bung ku maa i ngaatngaat, diat a wapapaam a bung maa kupi diat a wangaala paa a Tadaaru uni. Ma diat baa diat aan a kum utnaa raap, diat a paami kupi diat a wangaala paa a Tadaaru uni, kabina maa diat aa waatung wakaak paa karom God uni. Ma diat kaai baa diat aan ku a kum utnaa baa di maaruti, diat a paami kaai kupi diat a wangaala paa a Tadaaru uni, maa diat aa waatung wakaak paa karom God uni. ⁷Baa daat lalaun wakir daat naagagon anundaat lalaun, ma baa daat maat, wakir kaai daat naagagon daat. ⁸Baa daat lalaun, daat lalaun kup a Tadaaru. Ma baa daat maat, daat maat kup a Tadaaru. Lenmaa, baa daat lalaun ma baa daat maat, daat anu ra Tadaaru ut.

⁹Maa ia a kabina baa Kaarisito i maat ma i lalaun balet, kupi in Tadaaru anundiat baa diat aa maat, ma anundiat kaai baa diat lalaun. ¹⁰Io ui, u lawaai maa u takuna temlik? U lawaai maa u wangaala pa ui kon temlik? Maa daat raap daat a tur namuga naa ra kiki na naagagon anun God. ¹¹Maa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa,

“A Tadaaru i piri naa, ‘Iaau lalaaun ma iaau pir a lingtatuna:

A taara raap diat a ki but keke karom iaau,

ma a taara raap diat a pir apuaanai naa iaau God.” *Aais 45:23*

¹² Lenmaa, namur daat raap raaraa daat a wewapua kaapa karom God u ra kum utnaa raap baa daat aa paam taai.

Koku daat paam ta utnaa baa in baanaakaka a nurnur anun te

¹³ Io, koku ma daat takuna wetwetalai daat. Daat a nuknuk wakaak kupi koku ma daat paam taa ta mangamangaan baa ta teindaat in puka uni.

¹⁴ Kabina baa iaau lalaaun un Tadaaru Iesu, iaau nunura lingtatunai naa pa ta utnaa na winangaan in pet ta daat kupi daat a aaka namataan God. Iaku, baa te i nuki naa in aaka namataan God baa in aan ta mangaana utnaa, io, ia ut i nunurai naa pa i koina karomi. ¹⁵ Baa u aan ta utnaa baa i pet apurpuruan a nuknukin temlik, wakir u wapuaana a mangamangaan na maarmaari maa. Koku u maadek taa ta utnaa na winangaan in baanaakaka a nurnur anun te baa Kaarisito i maat uni. ¹⁶ Io, baa u paami lenmaa, a taara pa diat a pir aakaka a utnaa baa u nuki naa i koina karom ui. ¹⁷ Maa a mataanitu anun God wakir a utnaa na winangaan ma ra ininim. A mataanitu anun God ia a takado na mangamangaan, a maalmaal ma ra gaaiia u ra Takado na Nion. ¹⁸ Ma baa te in murmur a kum mangamangaan mi u ra nuna pinapaam karom Kaarisito, God in gaaiia uni, ma a taara kaai diat a nemi.

¹⁹ Io, daat a ongor dekdek kup a maalmaal, ma kupi daat a wadekdek a nurnur anundaat wetwetalai. ²⁰ Ma koku ta utnaa na winangaan ku in baanaakaka a pinapaam anun God. A kum utnaa na winangaan raap i koina ku namataan

God, iaku baa te i aan ta utnaa baa in pet taa te kupi in puka u ra nuna nurnur, a pinapaam baa i paami pa i takado.

²¹ I koina kupi koku u aan ta kamanong i ra kum wewagua, ma koku u inim a waain, baa ta mangaana utnaa kaai lenmaa, kaduk a pinapaam maa in pet taa temlik kupi in puka.

²² A kum utnaa raap baa u nuki naa i koina karom ui, anumur ut ma God. Te baa i paam ta utnaa ma a nuknukina pa i takunai uni, ia maa i daan. ²³ Iaku te baa i wangaan, ma a nuknukina pa i mulaaot wakaak u ra utnaa baa i aani, din naagagoni ut uni, maa wakir i murmur ot paa anuna nurnur. Ma a kum utnaa raap baa te i paami ma anuna nurnur pa i mulaaot uni, ia maa aakaina mangamangaan.

Daat a waraaut diat baa pa diat tur dekdek u ra nurnur

15 Daat baa daat tur dekdek, i koina baa daat a waraaut diat baa pa diat tur dekdek u ra nurnur. Ma koku daat nuk pa daat ut. ² Daat raap raaraa daat a nuk paa kaai a kum teptepaandaat, ma daat a paam a kum utnaa baa in waraaut diat ma in wadekdek anundiat nurnur. ³ Maa Kaarisito kaai, wakir i nuk pa ia ut, maa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, “God, a kum aakaina pirpir baa di piri un ui, i wakadik iaau utkaai.”

Kele 69:9

⁴ A kum pirpir raap baa di aa timu taai namuga utbaai u ra Buk Taabu, di timu taai kupi in wer daat, kupi daat a tur dekdek u ra nundaat nurnur, ma in waraaut daat kaai kupi daat a ki walaang ma ra nurnur kup a kum utnaa God in paami namur.

⁵ Iaau aaraaring naa God ut, baa i laana wadekdek anundaat nurnur, ma i laana waraaut daat, in aal ungaai muaat kupi in raa ku a nuknukimuaat, baa muaat murmur a lalaaun anun Kaarisito

Iesu. ⁶Io, in raa ku a balaamuaat baa muaat ungaai muaat pir walaawa paa God, a Tamaa ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito.

Kaarisito i waan paat utkaai kup a taara baa wakir a taara Israael

⁷Io, welaar ma Kaarisito i gaaia pa muaat, muaat kaai muaat a gaaia paa a kum tateimuaat, kupi God ut in lo a pir walaawa uni. ⁸Mi iaau piri taa muaat naa, Iesu i waan paat welaar ma ra tul-tul anu ra taara Israael, kupi in paam ot paa a kum weweliman anun God baa i paam taai karom a kum taptabundiat. Baa i paami lenmaa i waiiai naa a pir-pir anun God i lingtatuna. ⁹I waan paat kaai kupi a taara baa wakir a taara Israael diat a pir walaawa paa God u ra nuna maarmaari. Maa di aa timu taai u ra Buk Taabu naa,

“Io, ang pir walaawa pa ui naa ra taara baa wakir a taara Israael, ma ang kelekele na pir walaawa karom ui.” *2 Saam 22:50*

¹⁰Ma di aa timu taai kaai naa, “Muaat a taara baa wakir a taara Israael, muaat a gaaia ungaai ma ra taara anun God.” *Naag 32:43*

¹¹Ma di aa timu taai kaai naa, “Muaat a taara baa wakir a taara Israael, muaat a pir walaawa paa a Tadaaru, muaat a kum wunwuna taara raap muaat a pir walaawa paai.” *Kele 117:1*

¹²Aaisaia kaai i pirpir na propet lenbi un Kaarisito naa,

“Raa in waan paat ko ra wuna taara anun Iese.”^f

In ki na king ma in muga a kum wunwuna taara, ma diat a nurnur uni, ma diat a ki walaang ma ra nurnur kup a koina baa in paami.” *Aais 11:10*

¹³Ma iaau aaraaring karom God, ia baa daat ki walaang kupi ma ra nurnur kup a koina baa in paami. Iaau aaraaring naa in wateng muaat baa muaat nurnur uni ma ra ngaala na gaaia ma ra maalmaal. Ma u ra dekdek i ra Takado na Nion ut muaat a kiki walaang ma ra ngaala na nurnur kup a koina baa God in paami namur.

Paaulo i pirpir u ra nuna pinapaam

¹⁴Io, a kum tateng liklik, iaau nunurai ut naa muaat teng ma ra koina mangamangaan ma ra manaana, ma mi muaat pet laar paai kupi muaat a wer wetwetalaai muaat. ¹⁵Iaku, iaau timu a buk mi karom muaat, ma iaau pirpir dekdek un raa kum utnaa, kupi muaat a nuknuk balet uni. Iaau timtimu karom muaat, kabina maa u ra nuna maarmaari God i pilak pa iaau, ¹⁶kupi ang tena pinapaam anun Kaarisito Iesu karom a taara baa wakir a taara Iudaia. Iaau welaar ma ra tena wetabaar karom God. Iaau warawaai ma ra Koina Wewapua anun God, kupi a taara baa wakir a taara Iudaia diat anung wetabaar karom God baa in gaaia uni. Maa a Takado na Nion ia wagomgom ta diat.

¹⁷Un Kaarisito Iesu, iaau gaaia aakit u ra nung pinapaam karom God. ¹⁸Pa iaau nem na pirpir un ta utnaa ingen. Iaau nem na pirpir ku u ra pinapaam baa Kaarisito i wapapaam iaau uni, baa iaau ben a kum taara baa wakir a taara Iudaia kupi diat a taraam karom God. Diat taraam karomi kabina u ra kum utnaa iaau piri ma iaau paami naliwan taan diat. ¹⁹Diat babo a dekdek i ra kum wakilang ma ra kum utnaa na kakaiian baa iaau paami ma ra dekdek i ra Takado na Nion. Lenmaa taanginaanga Ierusalem ma i tuk irong Ilirikum iaau aa warawaai raap paa iaai ma ra Koina

^f15:12 Iese a taman King Dewid.

Wewapua anun Kaarisito. ²⁰ U ra turpaai ra nung pinapaam karom Kaarisito tuk mi, anung ngaala na nemnem kupi ang warawaai ma ra Koina Wewapua u ra kum taamtaamaan baa pa diat nunura utbaai Kaarisito, kupi koku iaau papaam un ta taamaan baa te ia papaam muga paa iaai. ²¹ Maa di aa timu taai lenbi u ra Buk Taabu,

“Diat baa pa di wapua diat utbaai uni, diat a baboi, ma diat baa pa diat walangoroi utbaai, diat a nunurai.” *Aais 52:15*

²² Io, iaau balaan aakit ma ra pina-paam na warawaai u ra kum taamtaamaan. Ma raa ia kabina maa pa iaau waan laar paai utbaai karom muaat.

Paaulo i nemi naa in waan urong Rom

²³ Mi anung pinapaam ia raap u ra kum papaar mi. Ia mongoro na kilaala u ra nung ngaala na nemnem kupi ang babo muaat. ²⁴ Io, baa ang waan urong Spein, iaau nuki naa ang ki aagil paa naa muaat ma daat a gaaiia ungaai paa. Ma iaau nemi kaai naa muaat a waraaut iaau u ra nung winawaan aakit urong.

²⁵ Iaku mi, ang waan kumun unaanga Ierusalem kupi ang waraaut a kum tena nurnur manaanga. ²⁶ A kum tena nurnur irong u ra ru papaar Maakedonia ma Aakaaiia diat gaaiia ma diat ong ungaai a maani, kupi diat a waraaut a kum tena nurnur baa diat iba inaanga Ierusalem. ²⁷ Maia, diat nuki naa i koina baa diat a paami lenmaa. Ma i takado kaai baa diat a baalu taa a taara Iudaia, kabina maa a taara Iudaia diat waiaa taa aakapi anun God karom diat. Ma i koina kupi diat bulung diat a waraaut a taara Iudaia ma ra maani. ²⁸ Io, baa iaau aa waraap wa anung pinapaam ma iaau aa taar taa a wetabaar mi karom a kum tena nurnur inaanga Ierusalem, ang waan aagil matira naa muaat, ma namur ang waan urong Spein. ²⁹ Ma iaau nunurai naa baa

ang waan paat karom muaat, muaat a daan baa ang taar a kum wetabaar na nion raap karom muaat baa Kaarisito ia taar taai taang.

³⁰ A kum tateng liklik, u ra iaa ra Tadaaru Iesu Kaarisito ma u ra maarmaari anu ra Takado na Nion, iaau aaring muaat kupi muaat a ongor ma ra niaaring karom God un iaau, kupi in waraaut iaau u ra nung pinapaam. ³¹ Muaat a aaring God kupi in baboura baat iaau ko ra taara baa pa diat nurnur, baa kurong diat u ra papaar Iudaia. Ma muaat a aaraaring kaai kupi a kum tena nurnur inaanga Ierusalem diat a gaaiia paa anung pinapaam na wetabaar karom diat. ³² Baa God i nemi lenmaa, ang waan paat karom muaat ma ra gaaiia, ma ang ngo ungaai ma muaat kupi ang lo paa balet a dekdek.

³³ God, ia baa a kabi ra maalmaal, in ki karom muaat. Aamen.

A maarmaari anun Paaulo karom a kum tena nurnur irong Rom

16 Iaau aaring muaat naa muaat a baboura wakaak a teindaat Poibe. A tabuan mi, a koina tena pinapaam naliwan taa ra taara na nurnur irong Kenkereeaa. ² Iaau nemi naa muaat a gaaiia paai u ra iaa ra Tadaaru, we-laar ma ra kum tena nurnur diat laana paami. Ma muaat a waraaut wakaaki un ta utnaa baa in iba kupi, kabina maa ia waraaut ta iaau, miaat ma mongoro na taara kaai.

³ Anung maarmaari karom Pirikila ma anuna muaana Aakuila, baa mitul papaam ungaai u ra pinapaam anun Kaarisito Iesu. ⁴ Diaar walaaun pa iaau baa a taara diat nem na aak doko iaau, ma pa diaar nuk paa anundiaar lalaaun. Iaau waatung wakaak aakit karom diaar, ma wakir iaau ku, a kum taara na nurnur raap baa wakir a taara Iudaia, diat kaai diat waatung wakaak karom diaar.

⁵ Anung maarmaari kaai karom a taara na nurnur baa diat laana lotu ungaai u ra nundiaar ruma.

Anung maarmaari karom tepaang Epenetus, ia a mugaana muaana taangirong u ra papaar Aasia, baa i nukpuku ma i nurnur un Kaarisito.

⁶ Anung maarmaari karom Maaria, baa ia papaam dekdek paa karom muaat.

⁷ Anung maarmaari kaai karom Aandroniko ma Iuniaas, a ru kakung baa diaar ki ungaai ma iaau u ra karabus. Naliwan naa ra kum aapostolo a iaandiaar i rarang. Diaar a ru mugaana te Kaarisito ut kon iaau.

⁸ Anung maarmaari karom Aampliaas, iaau nem aakiti u ra iaa ra Tadaaru.

⁹ Anung maarmaari karom Urbaano, raa tena pinapaam kaai kon miaat u ra pinapaam anun Kaarisito, ma karom tepaang kaai Staakis.

¹⁰ Anung maarmaari karom Apelis, ia baa di walaari ma i wapuaanai naa ia a tena nurnur lingtatuna un Kaarisito. Ma karom diat baa ko ra ruma anun Aaristobulo.

¹¹ Anung maarmaari karom Erodion, a kakung. Ma karom diat ko ra ruma anun Naakiso baa diat nurnur u ra Tadaaru.

¹² Anung maarmaari karom Tripaaina ma Triposa. A ru tabuan mi diaar papaam dekdek u ra pinapaam anu ra Tadaaru. Ma karom raa tepaang kaai Pesis, raa tabuan kaai baa i papaam dekdek aakit u ra pinapaam anu ra Tadaaru.

¹³ Anung maarmaari karom Rupus, a koina muaana aakit anu ra Tadaaru, ma karom naana kaai, i waraaut iaau welaar ut ma naang.

¹⁴ Anung maarmaari karom Aasinkrito, Plegon, Ermes, Patrobaas, Ermaas ma ra kum Tateindaat kaai u ra nurnur baa diat ki ungaai ma diat.

¹⁵ Anung maarmaari karom Pilologo ma Iulia, Nereus ma tenalik a tabuan, ma

Olimpaas, ma karom a taara raap anun God baa diat ki ungaai ma diat.

¹⁶ Baa muaat webaraat muaat a maari wetwetalaai muaat ma ra wedum na maarmaari, ma muaat a paami ma ra gomgom na mangamangaan. A taara na nurnur un Kaarisito ko ra kum taamtaamaan raap diat taar wa anundiat maarmaari karom muaat.

A kum tintinip na pirpir na wewaraaut

¹⁷ A kum tateng liklik, iaau aaring muaat kupi muaat a baboura muaat ko ra taara baa diat laana kutu weraana a taara na lotu, ma diat pir a kum pirpir baa i turbaat a kum wawer muaat aa lo paai. Muaat a waan ingen kon diat. ¹⁸ A mangaana taara maa wakir diat papaam karom anundaat Tadaaru Kaarisito, pate. Diat murmur ut a nemnem i ra panindiat. Diat laana waruga a taara baa pa diat manaana wakaak ma ra kum namnamian na pirpir. ¹⁹ A taara raap diat kaapa u ra numuaat tinaraam karom a Tadaaru, io, iaau gaai aakit un muaat. Iaku, iaau nemi naa muaat a manaana wakaak u ra aawa baa i koina, ma koku muaat laa u ra kum utnaa baa i aaka. ²⁰ Ma God, ia baa a kabi ra maalmaal, in paa ginagina wa Saataan natudaangi ra kum kakimuaat.

A maarmaari anu ra nundaat Tadaaru Iesu in ki karom muaat.

A kum teptepaan Paaulo diat taar anundiat maarmaari

²¹ Timoti, baa mir papaam ungaai u ra pinapaam anun Kaarisito, i taar wa anuna maarmaari karom muaat. Ma tula kakung kaai, Lukio, Iaason ma Sospaater, ditul taar wa anunditul maarmaari karom muaat.

²² Iaau kaai, Tertio, baa iaau timu a kum pirpir anun Paaulo u ra buk mi, iaau

taar wa anung maarmaari karom muaat u ra iaa ra Tadaaru.

²³⁻²⁴ Gaaius i taar anuna maarmaari karom muaat. A muaana mi i gaaiia pa iaau, ungaai ma ra taara na nurnur raap, ma i paapa anuna ruma karom miaat. Ma Eraasto a tena baboura maani ko ra taamaan mi, ma Kuaato a teindaat, diaar kaai diaar taar anundiaar maarmaari.[§]

A pir walaawa karom God

²⁵ God in pet laar paai kupi in watur dekkek muaat u ra nurnur, welaar ma ra nuna pirpir u ra Koina Wewapua baa

iaau warawaai mai, a Koina Wewapua un Iesu Kaarisito. A Koina Wewapua i wawalipa taanga namuga utbaai. ²⁶ Iaku mi, ia waan paat kaapakaapa, kabina u ra naagagon anun God baa i lalaaun takum, ma welaar ma ra pirpir anu ra kum propet taanga namuga, kupi a kum wunwuna taara raap diat a nurnur ma diat a taraam uni.

²⁷ Karom raa God ku, baa a tena manaana, daat a pir walaawa paai kabina un Iesu Kaarisito. Daat a pir walaawa paai mi ma namur ma pa in raap. Aamen.

[§]16:23-24 Raa kum tena manaana u ra Buk Taabu diat nuki naa raa kum pirpir kaai i ki u ra rina mi. I lenbi: *A maarmaari anu ra Tadaaru Iesu Kaarisito in ki karom muaat raap. Aamen.*

A Mugaana Buk

anun Paaulo karom a taara

Korinto

A pirpir kaapa muga

Baa Paaulo i ki irong Epeso, i timu a buk mi karom a taara na nurnur irong Korinto.

Korinto a ngaala na taamaan baa i ki nakono u ra papaar Aakaai. A taamaan anu ra taara Grik, iaku mongoro na taara Iudaia kaai diat ki iaai.

Paaulo i waan urong Korinto u ra nuna weru winawaan, ma i warawaai ma ra Koina Wewapua karom diat. I ki raa ki-laala ma raa kukur irong ma i wer diat (babo Aap 18:1-17). Namur Aapolos i waan karom diat (babo Aap 18:27).

Paaulo i timu a buk mi kabina i walan-goro a pirpir u ra nundiat kum mangamangaan baa i waki weraana diat (babo 1Kor 1:10).

Paaulo i timu kaai kupi in baalu anundiat buk na wetiri karomi (babo 1Kor 7:1 ma 8:1).

A winawaan i ra 1 Korinto:

A turturpaai ra buk mi (1:1-9)

A kini weraan anu ra taara na nurnur (1:10-4:21)

A kum aakaina mangamangaan baa raa taara na nurnur diat paami (5:1-6:20)

A wawer u ra kini na tinaulaa (7:1-40)

Koku daat lotu karom a Tadaaru ma karom a kum tabaraan kaai (8:1-11:1)

A kum naagagon i ra lotu ma ra kum wetabaar anu ra Takado na Nion (11:2-14:40)

A tinur balet ko ra minaat anun Iesu ma ra taara na nurnur (15:1-58)

A wetabaar karom a taara na nurnur irong Iudaia (16:1-4)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom diat (16:5-24)

1 Iaa u Paaulo, baa God ia wataa pa iaau welaar ma ra nuna nemnem kupi ang aapostolo anun Iesu Kaarisito. Mir ma Sostenes a teindaat, mir timu² karom muaat a taara na nurnur anun God baa muaat ki matira Korinto. Muaat baa Kaarisito Iesu ia wagomgom pa muaat ma i wataa pa muaat kupi muaat a taara anun God. Muaat a taara anun God ungaai ma ra taara raap u ra kum taamtaamaan raap baa diat lotu u ra iaa ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito, ia baa anundiat Tadaaru ma anundaat kaai.

³A maarmaari ma ra maalmaal kon God Tamaandaat ma ra Tadaaru Iesu Kaarisito in ki karom muaat.

Paaulo i waatung wakaak karom God u ra taara Korinto

⁴Iaa u laana waatung wakaak karom God un muaat, kabina u ra nuna maarmaari baa i taar taai taa muaat un Kaarisito Iesu. ⁵Maa u ra numuaat kini ungaai ma Kaarisito, God i watadaaru muaat ma ra kum utnaa raap. Muaat tadaaru baa i waraaut muaat kupi muaat a wewapua uni ma i taar taa a manaana karom muaat. ⁶I paami lenmaa kabina baa a wewapua un Kaarisito, baa miaat aa wapua ta muaat uni, ia waan paat baarabaara u ra numuaat lalaaun. ⁷Io, lenmaa, muaat aa paam akoto a kum wetabaar raap anu ra Takado na Nion, baa muaat kiki walaang kup anundaat Tadaaru Iesu Kaarisito baa in waan paat baarabaara. ⁸Ia ut in wadekdek muaat tuk u ra tintinipina, ma pa ta utnaa baa din takuna muaat uni u ra bung anu ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito. ⁹Ma a utnaa mi baa God i piri in paami ut. Ma i wataa pa muaat kupi muaat a laa ungaai ma Natuna Iesu Kaarisito anundaat Tadaaru.

A taara na nurnur diat takunu weraan

¹⁰ A kum tateng liklik, iaau aaring muaat u ra iaa ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito, baa muaat raap muaat a tur ungaai ma koku muaat waan weraan. Muaat a tur ungaai ma in raa ku a nuknukimuaat ma ra numuaat nemnem.

¹¹ A kum tateng liklik, raa taara baa diat ki u ra ruma anun Kloe, diat wapua iaau naa muaat wengangaar wetweta-laai. ¹² Ang pirpir kaapa u ra mangamangaan maa: Raa taara kon muaat diat piri lenbi, “Iaau murmur Paaulo,” raa taara diat piri naa, “Iaau murmur Aapolos,” raa taara kaai diat piri naa, “Iaau murmur Kapaas,” ma raa taara diat piri naa, “Iaau murmur Kaarisito.”

¹³ Lelawaai, Kaarisito ia taginagina werweraan duk? Lelawaai, di aak waat Paaulo duk u ra bolo un muaat? Lelawaai, di baapitaaiso muaat duk u ra iaan Paaulo? ¹⁴ Iaau waatung wakaak karom God baa pa iaau baapitaaiso taa te kon muaat. Krispo ku ma Gaaius maa iaau baapitaaiso diaar. ¹⁵ Io, lenmaa, pain te kon muaat in pet laar paai baa in piri naa iaau baapitaaiso u ra iaang. ¹⁶ A lingtatuna, iaau baapitaaiso diat kaai baa diat ki u ra ruma anun Stepaanaas, ma pa iaau nunurai baa iaau aa baapitaaiso taa te kaai. ¹⁷ Maa Kaarisito pa i tula iaau kupi ang baapitaaiso, pate. I tula iaau kupi ang warawaai ma ra Koina Wewapua. Ma wakir ang warawaai ma ra pirpir na manaana anu ra taara, kaduk in turbaat a dekdek i ra bolo anun Kaarisito ma in ling biaa maku.

Kaarisito ia a dekdekin God ma ra manaana anun God

¹⁸ Maa a wewapua u ra bolo, a longlong na pirpir ku karom diat baa diat waan kup a winirua. Iaku, karom daat baa daat paam akoto a warwalaun, a wewapua u ra bolo ia maa a dekdekin

God. ¹⁹ Maa God ia pir taai u ra Buk Taabu lenbi,

“Ang kamaar wa a manaana anu ra kum tena manaana, ma ang rakaan wa a manaana anundiat baa diat manaana.” *Aais 29:14*

²⁰ Waiaa ta tena manaana? Waiaa ta tena manaana u ra kum Naagagon anun Moses? Waiaa ta tena manaana baa in baalu raap paa a kum wetiri? Pa ta tena manaana kuri. God ia waiaai naa a manaana ko ra rakrakaan buaal ia a longlong na manaana ku. ²¹ Maa u ra nuna manaana God i naagagoni naa a taara u ra rakrakaan buaal pa diat pet laar paai baa diat a nunura God u ra nundiat manaana ut. A pirpir baa miaat warawaai mai, a taara diat nuki naa a longlong na pirpir, iaku u ra pirpir maa God i gaaia kupi in walaun diat baa diat nurnur.

²² A lingtatuna, a taara Iudaia diat nem na babo ta kum utnaa na kakaian, ma a taara Grik diat baatbaat kup ta manaana. ²³ Iaku miaat, miaat warawaai ku un Kaarisito, ia baa di aak waati u ra bolo. A warawaai mi, a taara Iudaia diat milikuanai ma i welaar ma ra turturbaat karom diat, ma i welaar ku ma ra longlong na pirpir karom a taara baa wakir a taara Iudaia. ²⁴ Iaku, Kaarisito ia a dekdekin God ma ra manaana anun God karom a taara baa God ia wataa pa diat, diat ko ra taara Iudaia ma diat kaai ko ra taara Grik. ²⁵ A manaana anun God baa a taara diat nuki naa a longlong na manaana ku, ia maa i ngaala taa ra manaana anu ra taara. A dekdekin God baa a taara diat nuki naa pa i dekdek, ia maa i dekdek aakit taa ra dekdek i ra taara.

²⁶ A kum tateng liklik, muaat a nuk paai naa muaat woi na mangaana taara baa God i wataa pa muaat. Wakir mongoro kon muaat a kum tena manaana namataa ra taara u ra rakrakaan buaal. Wakir mongoro kon muaat muaat paam akoto a dekdek. Ma wakir mongoro kon

muaat ko ra kum wunwuna taara baa diat tadaaru. ²⁷Iaku God i pilak paa a utnaa baa a taara diat nuki naa a long-long na utnaa kupi in baana wawirwir a kum tena manaana. Ma God i pilak paa kaai a kum utnaa baa a taara diat nuki naa pa i dekdek kupi in baana wawirwir diat baa diat dekdek. ²⁸God i pilak paa a kum utnaa baa a taara u ra rakrakaan buaal diat wakinalik paai, ma ra kum utnaa baa diat milikuaanai, ma diat nuki naa a kum utnaa baa ku, kupi in pet taa a kum utnaa baa i ngaatngaat karom diat in ling baa maku. ²⁹I paami lenmaa kupi koku te i pir angaala paa ia ut namataan God.

³⁰God ut ia paam taa aakapi kupi muaat a lalaaun ungaai ma Kaarisito Iesu, ma i taar taai kupi ia a kabi ra nundaat manaana. Maa kabina un Kaarisito, God i waatung daat naa daat takado namataan, ma daat anuna gomgom na taara. Ma u ra pinapaam anun Kaarisito, God i kul walaangalaanga pa daat ko ra nundaat kum aakaina mangamangaan. ³¹Io, daat a paami welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, “Baa te i nemi naa in wangaala paai, i koina baa in wangaala paa ut a utnaa baa a Tadaaru ia paam taai.” *Ier 9:24*

2 A kum tateng liklik, baa iaau waan paat karom muaat ma ra wewapua kaapa un God, pa iaau pirpir ma ra kum wakwakaak na pirpir, ma pa iaau pirpir ma ra mangaana pirpir baa a kum tena manaana diat laana pirpir mai. ²Baa iaau ki ungaai ma muaat, pa iaau nem na nuk ta utnaa ingen, pate. A nuknuking i ki ku un Iesu Kaarisito ma u ra nuna minaat u ra bolo. ³Baa iaau waan paat karom muaat, pa ta dekdeking, iaau burut aakit ma iaau dadader. ⁴Baa iaau pirpir ma iaau warawaai, pa iaau pirpir ma ra pirpir na manaana anu ra taara, ma pa iaau pirpir ma ra mangaana pirpir baa in aal a nuknuki ra taara, pate.

A dekdek i ra Takado na Nion i wal-ingtatuna anung pirpir, ⁵kupi anumuaat nurnur un Kaarisito pa in kabina paa u ra manaana anu ra taara, iaku u ra dekdekin God ut.

A Nion God i taar a manaana karom daat

⁶Iaku, miaat pirpir na manaana ut naliwan naa ra taara baa diat tur dekdek u ra nurnur. A manaana mi, wakir taanga min u ra rakrakaan buaal, ma wakir ko ra kum mukmuga taanga min napia, baa diat a maat ku. ⁷A manaana mi miaat pirpir uni, ia a manaana anun God, a pirpir na pidik, baa namuga i wawalipa. U ra nuna manaana, ia waninaar taa aakapi kupi in taar taa a minamaar karom daat. Ia waninaar taai namnamuga utbaai baa pa i waki utbaai a rakrakaan buaal. ⁸Pa ta mukmuga taanga min u ra rakrakaan buaal i nunura a manaana mi. Baa gun diat aa nunurai, pa diat a aak waat a Tadaaru na minamaar u ra bolo. ⁹Iaku, i welaar ma ra pirpir baa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi,

“A kum utnaa baa pa te i baboi, ma pa te i walangoroi, ma pa i waan paat ko ra nuknukin te, a kum utnaa maa God ia waninaar taai kup diat baa diat maari.” *Aais 64:4*

¹⁰Iaku a Nion God i wapuaana a kum utnaa mi karom miaat. Maa a Takado na Nion i nunura a kum utnaa raap. Maia, i nunura ut a kum ninunuk na pidik anun God. ¹¹Pa te i nunura laar paa ta nuknukin te. A nio ra muaana ut baa i ki uni i nunurai. Lenkaai maa, pa te i nunura a nuknukin God. A Nion God ot ku maa i nunurai. ¹²Ma miaat pa miaat paam akoto a nion taanga min u ra rakrakaan buaal, pate. God i tabaara miaat ma ra Takado na Nion, kupi miaat a nunura lele a kum wetabaar raap baa i tabaara baa miaat ku mai. ¹³Miaat pir-

pir u ra kum wetabaar mi, iaku pa miaat pirpir ma ra kum pirpir na manaana anu ra taara, pate. Miaat pirpir ma ra kum pirpir baa a Takado na Nion ut i wer miaat uni. Miaat pir palaa a kum wawer na nion karom a taara baa a Takado na Nion i ki un diat.

¹⁴Iaku, te baa a Takado na Nion pa i ki uni, pa in paam akoto a kum wawer, baa i waan paat ko ra Nion God. Maa i nuki naa a kum wawer maa, a kum longlong na utnaa ku karomi. Ma pa in nunura lele a kum wetabaar maa, kabina maa a Takado na Nion pa i ki uni kupi in wakaapai karomi. ¹⁵Ia baa a Takado na Nion i ki uni i walaar a kum utnaa raap. Iaku, pain te in pet laar paai kupi in walaar a muaana maa. ¹⁶Welaar ma ra Buk Taabu i piri,

“Woi maa i nunura a nuknuki ra Tadaaru, kupi in weri?” *Aais 40:13*

Iaku daat, daat aa paam akoto a nuknukin Kaarisito.

A kum tena pinapaam anun God

3 A kum tateng liklik, namuga pa iaau pirpir laar paai karom muaat welaar ma karom a taara baa a Takado na Nion i ki un diat. Iaau pirpir karom muaat welaar ku ma karom a taara taanga min u ra rakrakaan buaal baa diat a kum naat liklik utbaai u ra kini ungaai ma Kaarisito. ²Iaau tabaara muaat ku ma ra polo na tu, wakir ma ra dekdek na utnaa, maa pa muaat dekdek utbaai kupi. Maia, ma tuk mi, pa muaat dekdek utbaai. ³Muaat murmur utbaai a kum mangamangaan ko ra rakrakaan buaal. I kaapa baa muaat lalaaun utbaai welaar ma ra taara taanga min u ra rakrakaan buaal, maa muaat nuknuk aakaka ma muaat wengangaar wetwetalaa. ⁴Baa te i piri naa, “Iaau murmur Paaulo,” ma te kaai i piri naa, “Iaau murmur Aapolos,” muaat pirpir ku welaar ma ra taara taanga min u ra rakrakaan buaal.

⁵Io, woi duk maa Aapolos? Ma woi duk kaai maa Paaulo? Mir a ru tul-tul ku anun God, ma muaat nurnur un Kaarisito kabina u ra numir pinapaam. Mir paam a pinapaam baa a Tadaaru i taari karom mir raaraa. ⁶Iaau maarut a waina, Aapolos i pukpuki, iaku God ut i watawa paai. ⁷Lenmaa ia baa i ma-maarut ma ia kaai baa i pukpuki pa di-aar ngaala. God ku i ngaala, ia maa i watawai. ⁸Ma ia baa i mamaarut ma ia baa i pukpuki, i raa ku a nuknukindiaar. Ma diaar a lo anundiaar wedok welaar ut ma ra nundiaar raaraa pinapaam. ⁹Maa mir a ru tena pinapaam ungaai ma God. Ma muaat, muaat welaar ma ra wanua anun God baa di maarut utnaa iaai, ma muaat welaar kaai ma ra ruma anun God baa i papaam waanwaan uni.

¹⁰Kabina u ra maarmaari anun God baa i taari taang, iaau papaam welaar ma ra tena paam ruma baa i manaana. Iaau aa watur taa a kabi ra ruma, ma raa i papaam nate uni. Diat raap raaraa, baa diat papaam nate uni, diat a baboura diat un woi na mangaana pinapaam baa diat a paami nate u ra kabi ra ruma.

¹¹Maa God ia watur taa Iesu Kaarisito, ia in kabi ra ruma, ma pain te in watur laar paa tin kabi ra ruma ingen. ¹²Baa te i papaam nate u ra kabi ra ruma mi ma ra goled, baa a silwa, baa a kum ngaat-ngaata na waat, baa diwaai, baa kura, baa kum dondon na wit ¹³din wapuaana anuna mangaana pinapaam u ra bung na naagagon. A bung maa in waan paat welaar ma ra nguan, ma ra nguan maa in walaar a mangaana paam ruma anun raaraa. ¹⁴Baa a pinapaam anun te in tur dekdek, in lo paa anuna wedok uni. ¹⁵Iaku baa anuna pinapaam in kupkup raap, anuna pinapaam in ling biala maku. God in walaun paa a tena pinapaam maa, iaku in welaar maku ma ra muaana baa di walaun paai ko ra nguan.

¹⁶ Muaat aa nunurai naa muaat a ruma anun God, ma a Nion God i ki un muaat.

¹⁷ Baa te in baanaakaka a ruma anun God, God in baanaakaka a muaana maa. Maa a ruma anun God i gomgom aakit, ma muaat ut maa a ruma maa.

¹⁸ Koku muaat waruga muaat balet ut. Baa te kon muaat i nuki naa i manaana aakit ma ra mangaana manaana taanga min u ra rakrakaan buaal, i koina baa in longlong namataa ra taara, kupi in manaana nakur. ¹⁹ Maa a manaana i ra rakrakaan buaal mi, ia a longlong na utnaa ku namataan God. Welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi,

“I kun akoto paa a kum tena manaana u ra nundiat manaana ut.” *Iop 5:13*

²⁰ Ma di aa timu taai kaai u ra Buk Taabu lenbi,

“A Tadaaru i nunurai naa a nuknuki ra kum tena manaana, pa ta utnaa i gaa uni.” *Kele 94:11*

²¹ Io lenmaa, koku te i wangaala paa ta muaana. Maa a kum utnaa raap anu-muaat ut: ²² Paaulo, Aapolos, Petero, a rakrakaan buaal, a lalaun, a minaat, a kum utnaa taanga mi, ma a kum utnaa baa in waan paat namur, anumuaat raap ku. ²³ Ma muaat anun Kaarisito, ma Kaarisito anun God.

A kum aapostolo anun Kaarisito

4 I koina baa muaat a nuknuk un miaat welaar ma miaat a kum tultul anun Kaarisito, baa God i taar taa anuna kum pirpir na pidik taa miaat. ² God i nemi naa diat baa ia taar taa ta kum pinapaam taan diat, diat a dowot uni. ³ Pa iaau ngaraa baa muaat a takuna iaau, baa ta taara ingen kaai diat a takuna iaau. Ma iaau utkaai pa iaau naagagon iaau. ⁴ Maa u ra in balaang pa iaau nunura ta utnaa baa God in takuna iaau uni, iaku a nuknuking pa in naagagon iaau. A Tadaaru ut maa in naagagon iaau. ⁵ Io, koku muaat naagagon te, baa a pakaana

bung pa i ot utbaai. Muaat a ki walaang tuk baa a Tadaaru in waan paat. Ma ia ut in wakaapa a kum utnaa baa i wawalipa u ra baboto, ma in wapuaana a nuknuki ra taara. Ma u ra bung maa God in pir walaawa paa a taara welaar ut ma ra nundiat kum pinapaam raaraa.

⁶ A kum tateng liklik, iaau aa pir taa a kum pirpir mi un mir ma Aapolos kupi in waraaut muaat ma in wer muaat, kupi muaat a kaapa u ra kukuraai ra pirpir mi: “Muaat a murmur ku a pirpir na Buk Taabu.” Io, lenmaa, pain te kon muaat in wangaala paa raa paan diat, ma in wakinalik paa raa. ⁷ Woi i piri naa ui u koina taan ta paan diat? Aawa maa anum baa God pa i taar taai taam? Ma baa God ia taar taa a kum utnaa taam, i lawaai maa u wangaala pa ui mai, lenbaa ui ut u paam apaat paai?

⁸ Naapi muaat aa paam akoto a kum utnaa raap baa muaat nemi, ma naapi muaat aa tadaaru? Muaat nuki naa muaat ki welaar ma ra kum king, ma miaat pate. Iaau nemi naa muaat a ki na king mulu, kupi miaat kaai miaat a ki na king ungaai ma muaat. ⁹ Iaku pate. Maa iaau nuki naa God i ung ta miaat a kum aapostolo, kupi miaat a kinalik. Miaat welaar ma ra kum karabus baa di aa naagagon ta diat kupi diat a maat. A taara ma ra kum aangelo kaai diat babo miaat ma diat nangono miaat.

¹⁰ Kabina maa miaat murmur Kaarisito, a taara diat nuki naa miaat a kum longlong. Iaku muaat, muaat nuki naa muaat aa manaana raap u ra numuaat lalaun un Kaarisito. Miaat, pa miaat dekdek, iaku muaat, muaat nuki naa muaat dekdek. Muaat, di wangaala pa muaat, iaku miaat pate. ¹¹ Tuk mi miaat molo, ma miaat maruk, miaat gop a kum tarabaat na maalu, di um miaat, ma pa numiaat ta ruma. ¹² Miaat papaam dekdek ma ra limaamiaat ut. Baa diat pir aakaka miaat, miaat

pir wadaan diat. Baa diat wakadik miaat, pa miaat babaalu. ¹³Baa diat baanaakaka miaat ma ra kum aakaina pirpir, miaat baalu diat ku ma ra kum pirpir na maarmaari. Tuk mi miaat welaar ma ra kurkur ko ra rakraakan buaal, ma welaar ma ra mareng na utnaa baa a taara diat ong wai.

Paaulo i aaring a taara Korinto kupi diat a murmur anuna mangamangaan

¹⁴Pa iaau timu a kum pirpir mi kupi ang baana wawirwir muaat mai. Iaau timui kupi ang watumaarang muaat, maa muaat welaar ma ra kum natnatung baa iaau maari aakit muaat. ¹⁵Maa, baa anumuaat ta 10 aarip na tena baboura baa diat baboura anumuaat lalaaun un Kaarisito, iaku pa ta mongoro na tam-tamaamuaat. Maa, un Kaarisito Iesu, iaau maa a tamaamuaat, kabina iaau lo a Koina Wewapua karom muaat. ¹⁶Io, iaau aaring muaat kupi muaat a murmur anung mangamangaan. ¹⁷Bi ia kabina baa iaau tula wa Timoti karom muaat. Ia a natung baa iaau maari aakiti, ma i dowot u ra pinapaam anu ra Tadaaru. In wanuk ta muaat balet u ra nung kum mangamangaan, baa i kabina paa ko ra nung kinkini ungaai ma Kaarisito Iesu. Anung mangamangaan i welaar ma ra nung wawer karom a taara na nurnur u ra kum taamtaamaan raap.

¹⁸Raa taara kon muaat diat wangaala pa diat balet ut, maa diat nuki naa pang waan talili balet ma karom muaat. ¹⁹Iaku, marawaai ma ang waan balet karom muaat, baa a Tadaaru i nemi. Ma baa ang waan paat pang walangoro ku kup a pirpir anu ra taara baa diat wangaala pa diat ut, pate. Ang man-aana utkaai u ra dekdek baa diat pa-paam mai. ²⁰Maa a mataanitu anun

God wakir a pirpir, a dekdekina ut. ²¹Aawa maa muaat nemi? Ang waan paat karom muaat ma ra in kadaa, baa ma ra maarmaari ma ra wowowon na mangamangaan?

Din rakaan wa a muaana baa i paam a paamuk na mangamangaan

5 Iaau walangoro i naa a paamuk na mangamangaan i ki naliwan taa muaat. Raa kon muaat i paam aakaina ma ra tabuan anun tamaana. A taara baa pa diat nurnur pa diat laana paam a aakaina mangamangaan lenmaa. ²Iaku muaat, muaat wangaala pa muaat ut uni! I lawaai maa pa muaat tapunuk uni? Ma i lawaai maa pa muaat rakaan wa a muaana maa ko ra numuaat kiki! ³A lingtatuna, iaau ki ingen kon muaat u ra paning, iaku u ra niong iaau ki ungaai ut ma muaat. Ma iaau aa taar taa a naagagon un ia baa i paam taa aakaina mangamangaan maa, welaar ma iaau ki ungaai ut ma muaat. ⁴Muaat a waan paat ungaai u ra iaa ra nundaat Tadaaru Iesu, ma iaau ang ki ungaai ma muaat u ra niong, ma ra dekdek i ra Tadaaru Iesu in ki ungaai ma muaat. ⁵Baa muaat aa ki ungaai muaat a taar taa a muaana maa u ra limaan Saataan, kupi din baanaakaka a panina, ma God in walaan paa a niono u ra bung anu ra Tadaaru.

⁶Pa i koina baa muaat wangaala pa muaat ut uni. Lelawaai, pa muaat nunurai duk baa ta lik naat na is ku, in watubu raap paa palawaa? ⁷Muaat a rakaan wa is baa ia maul, kupi muaat a welaar ma ra matakina palawaa baa pa ta is uni. A lingtatuna ut pa ta is un muaat. Maa di aa taar taa Kaarisito kupi anundaat wetabaar karom God, welaar ma ra naat na sip baa di wetabaar mai u

ra lukaara na waan likaai.** ⁸Io, i koina baa anundaat lalaaun in welaar ma ra taara baa diat paam a lukaara na waan likaai. Koku daat paami ma ra is baa ia maul. Ia maa a aakaina mangamangaan ma ra dur na mangamangaan. Daat a paami ku ma ra bred baa pa ta is uni. Ia maa a gomgom na mangamangaan ma i lingtatuna.

⁹U ra nung raa buk mun baa iaau aa timu taai karom muaat iaau aa wapua ta muaat naa, koku muaat laa ungaai ma ra taara baa diat paam a kum paamuk na mangamangaan. ¹⁰Wakir a kukuraaina naa koku muaat laa ungaai ma ra taara ko ra rakraakan buaal baa diat paam a kum paamuk na mangamangaan, diat baa diat nemnem kup a kum utnaa baa diat a tadaaru mai, a kum tena walong, ma diat baa diat lotu karom a kum taabataaba, pate. Maa pa daat a waan ingen laar paai kon diat, maa daat lalaaun ungaai ut main u ra rakraakan buaal. ¹¹Iaku iaau timtimu karom muaat, kupi koku muaat laa ungaai ma diat baa diat piri naa diat a kum teindaat u ra nurnur, iaku diat paam a kum aakaina mangamangaan lenbi: Diat paam a kum paamuk na mangamangaan, diat nemnem kup a kum utnaa baa diat a tadaaru mai, diat lotu karom a kum taabataaba, diat pir aakaka taara, diat a kum tena ininim ma kum tena walong. Ma koku kaai muaat wangaan ungaai ma diat.

¹²⁻¹³Kup aawa maa ang naagagon a taara, baa wakir diat kon daat a taara na nurnur? God ut in naagagon diat. Iaku i koina baa muaat a naagagon diat ut kon daat a taara na nurnur. Muaat a paami welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, "Muaat a rakaan wa

aakaina muaana ko ra numuaat kikil." *Naag 17:7*

Koku a taara na nurnur diat ung diat balet ut u ra naagagon

6 Baa raa kon muaat, anuna ta mawaat karom ta tepaana u ra nurnur, kup aawa maa in loi karom diat baa pa diat nurnur, kupi diat a naagagoni, ma wakir karom a taara anun God? ²Lelawaai, pa muaat nunurai duk naa a taara anun God diat a naagagon a rakraakan buaal? Ma baa muaat a naagagon a rakraakan buaal, i lawaai maa pa muaat pet laar paai kupi muaat a wakado a kum kinkinalik na mawaat? ³Lelawaai, pa muaat nunurai duk naa namur daat a naagagon a kum aangelo? Ma baa lenmaa, i lawaai maa pa daat pet laar paai kupi daat a wakado a kum utnaa ko ra lalaaun mi? ⁴Io, baa anumuaat ta kum mawaat ko ra lalaaun mi, kup aawa maa muaat loi karom diat baa a taara na nurnur pa diat ru pa diat, kupi diat a naagagoni? ⁵Iaau piri lenmi karom muaat kupi muaat a wawirwir uni. Lelawaai, pa te kon muaat i manaana kupi in paam a naagagon u ra kum mawaat naliwan taa ra kum tatena liklik u ra nurnur? ⁶I lawaai maa ta tena nurnur in ben taa balet raa tenalik u ra nurnur karom diat baa pa diat nurnur, kupi diat a naagagoni?

⁷A mangamangaan mi muaat murmuri baa muaat ung muaat balet ut u ra naagagon, i wapuaanai naa muaat aa puka. I lawaai maa pa muaat maadek wa diat maku baa diat paam aakaina karom muaat, ma diat walong muaat? ⁸Iaku, muaat a taara na nurnur, muaat ut muaat paam aakaina karom muaat, ma muaat walong wetwetalaai muaat.

**5:7 Baa a taara Iudaia diat waninaar kup a lukaara na waan likaai diat rakaan wa a is raap ko ra nundiat kum ruma, ma un 7 na bung diat aan a bred baa pa ta is uni. Paulo i timtimu u ra mangamangaan maa kupi a pirpir welwelaar baa diat a rakaan raap wa aakaina mangamangaan.

⁹Lelawaai, pa muaat nunurai naa diat baa diat paam aakaina pa diat a kale a mataanitu anun God? Koku muaat waruga muaat ut. Maa diat baa diat paam a kum paamuk na mangamangaan, diat baa diat lotu karom a kum taabataaba, diat baa pa diat ru a kini na tinaulaa, diat baa a kum paamuk na muaana baa diat wiura panindiat, in muaana baa diat taulaa balet ma in muaana, ¹⁰a kum tena walong, diat baa diat nemnem kup a kum utnaa baa diat a tadaaru mai, a kum tena ininim, diat baa diat pir aakaka a taara, ma diat baa diat maangluraa paa a utnaa baa wakir anundiat, diat raap maa pa diat a kale paa a mataanitu anun God.

¹¹Raa taara kon muaat, namuga muaat laana paam a kum mangamangaan mi. Iaku, u ra iaa ra Tadaaru Iesu Kaarisito, ma u ra Nio ra nundaat God, God ia gi agomgom pa muaat ko ra numuaat kum aakaina mangamangaan, kupi muaat anuna taara, ma ia watakado ta muaat kupi in waatung muaat naa muaat takado.

Daat a wangaala paa God ma ra panindaat

¹²Kaduk te in piri lenbi, “A kum utnaa raap i koina ku baa ang paami.” Iaku wakir a kum utnaa raap i waraaut iaau. A kum utnaa raap i koina ku baa ang paami, iaku pang maadek paa ta utnaa kupi in naagagon iaau. ¹³Ta taara diat piri kaai lenbi, “A utnaa na winangaan kup a balaandaat, ma ra balaandaat kup a utnaa na winangaan.” Iaku God in kamaar wa diaar raap. A panindaat wakir kup a paam a kum paamuk na mangamangaan, pate, kup a Tadaaru ut, ma a Tadaaru kup a panindaat. ¹⁴U ra dekdakin God ut i watur paa balet a Tadaaru ko ra minaat, ma daat kaai in watur pa daat balet. ¹⁵Lelawaai, pa muaat nunurai duk

naa a kum pakpakaana panimuaat diat a kum pakpakaan Kaarisito ut? Lelawaai, ang kanaawa paa duk ta kum pakpakaan Kaarisito ungaai ma ra paamuk na tabuan? Painte mulu! ¹⁶Lelawaai, pa muaat nunurai duk naa ia baa i ki ungaai ma ra paamuk na tabuan, diaar raa panindiaar maku ma ra paamuk na tabuan? Maa a Buk Taabu i piri lenbi, “Rudi diaar a raa maku.” *Tur 2:24*

¹⁷Iaku ia baa ia paraap u ra Tadaaru, diaar raa niondiaar ku ma ra Tadaaru.

¹⁸Muaat a waan ingen ko ra kum paamuk na mangamangaan. A kum aakaina mangamangaan ingen baa te i paami, pa diat ki u ra panina. Iaku, baa te i paam a kum paamuk na mangamangaan, i paam aakaina u ra panina ut. ¹⁹Lelawaai, pa muaat nunurai naa a panimuaat ia a ruma anu ra Takado na Nion? A Takado na Nion baa i ki un muaat, God ia tabaara ta muaat mai. Muaat ut wakir anumuaat, ²⁰maa God ia kul pa muaat ma ra ngaatngaat na winekul. Io, muaat a wangaala paa God ma ra panimuaat.

A kum wawer u ra kini na tinaulaa

7 Io, mi ang baalu a kum utnaa baa muaat timtimu uni karom iaau: In koina karom a muaana baa pa i taulaa. ²Iaku maa, kabina u ra kum paamuk na mangamangaan, i koina baa raaraa muaana in taulaa ma nuna raa tabuan ku, ma raaraa tabuan kaai in taulaa ma nuna raa muaana. ³Koku a muaana i patut baat a panina ko ra nuna tabuan, ma lenkaai maa, koku a tabuan i patut baat a panina ko ra nuna muaana. ⁴A tabuan baa ia taulaa, pa i naagagon a panina, pate. Anuna muaana maa i naagagoni. Ma lenkaai maa, a muaana baa ia taulaa, pa i naagagon a panina, pate. Anuna tabuan maa i naagagoni. ⁵Koku diaar patut baat a panindiaar kon diaar wetwetalai. Iaku, i koina ku baa diaar raap diaar a mulaaot kupi diaar

a wataabu kumun a panindiaar kon diaar wetwetalaai, kupi diaar a aaraaring. Iaku, namur diaar a taraam balet a panindiaar karom diaar wetwetalaai, kupi koku Saataan i walaam pa diaar, ma diaar a puka, kabina pa diaar naagagon kado a nemnem i ra panindiaar. ⁶Iaau pir a pirpir mi karom muaat kupi in waraaut muaat, wakir kupi in welaar ma ra naagagon karom muaat. ⁷Iaau nemi naa a taara raap diat a welaar ma iaau baa pa iaau taulaa. Iaku God i taar taa a kum wetabaar karom a taara raap raaraa. Raa i lo raa mangaana wetabaar, ma raa kaai i lo raaungaana wetabaar.

⁸Ma iaau piri taan diat baa pa diat taulaa ma karom a kum walaa na tabuan naa, i koina baa diat a ki ut lenmaa, welaar ma iaau. ⁹Iaku baa pa diat pet laar paai kupi diat a naagagon kado a nemnem i ra panindiat, i koina ku baa diat a taulaa. Maa i koina baa diat a taulaa, kupi koku a nemnem i ra panindiat i wotenten diat.

¹⁰Karom diat kaai baa diat taulaa, iaau taar a naagagon mi. Ma wakir iaau, a Tadaaru ut i taari. Koku ta tabuan i waan paa ko ra nuna muaana. ¹¹Iaku baa i waan paa koni, koku i taulaa balet. Ma baa i nemi naa in taulaa balet, io, in waan talili kup anuna muaana ma diaar a wemaraam balet. Ma koku kaai ta muaana i lu wa anuna tabuan.

¹²Mi iaau pirpir karom raa taara kaai. Wakir a Tadaaru i piri, iaau ut iaau piri lenbi: Baa ta teindaat u ra nurnur i taulaa, ma anuna tabuan wakir a tena nurnur, ma ra tabuan maa i nemi naa diaar a ki ungaai, koku a teindaat maa i lu wai. ¹³Ma baa ta tabuan baa anuna muaana wakir a tena nurnur, ma a muaana maa i nemi naa diaar a ki ungaai, koku a tabuan maa i waan paa koni. ¹⁴Maa a muaana baa wakir a tena nurnur, God ia wagomgom paai kupi anuna, kabina u ra nuna tabuan, ma ra

tabuan baa wakir a tena nurnur, God ia wagomgom paai kupi anuna, kabina u ra nuna muaana. Baa pate, io, a kum natnatumuaat pa diat a gomgom. Iaku, diat aa gomgom, diat a taara anun God.

¹⁵Iaku baa ta muaana baa ta tabuan baa pa i nurnur i nem na waan, maadek wai in waan. Ma baa in waan, a muaana baa a tabuan baa i tena nurnur, in laangalaanga ko ra nundiaar kini na tinaulaa, maa God ia wataa pa daat kupi daat a ki na maalmaal. ¹⁶Ui a tabuan, pa u nunurai baa un walaauun paa anum muaana baa pate. Ma ui kaai a muaana, pa u nunurai baa un walaauun paa anum tabuan baa pate.

Daat a lalaaun welaar ma ra mangaana lalaaun baa God ia wataa pa daat mai

¹⁷Raaraa in lalaaun ut welaar ma ra lalaaun baa a Tadaaru ia taar taai taana, ma welaar ma ra mangaana lalaaun baa i loi baa God i wataa paai mai. Iaau taar a naagagon mi karom a taara na nurnur u ra kum taamtaamaan raap. ¹⁸Baa God ia wataa paa te baa di aa poko kikir taai, maadek wai in lenutmaa. Ma baa God ia wataa paa te baa pa di poko kikir, koku ma di poko kikir. ¹⁹A mangamangaan baa di aa poko kikir taa te, ma baa pa di poko kikir, ia a utnaa biaa ku. Iaku a tinaraam u ra kum naagagon anun God ia maa i mawaat. ²⁰Raaraa in lalaaun ut welaar ma ra mangaana lalaaun baa God ia wataa paai mai. ²¹Baa ui a wilawilaau baa God i wataa pa ui, koku u nuknuk u ra num kini na wilawilaau. Iaku baa ta aakapi kupi un laangalaanga uni, io, koina un murmuri. ²²Maa ia baa a wilawilaau baa a Tadaaru ia wataa paai, mi ia a laangalaanga na muaana anu ra Tadaaru. Lenkaai maa, ia baa wakir a wilawilaau baa a Tadaaru ia wataa paai, ia a wilawilaau ma anun Kaarisito. ²³God ia kul pa muaat ma ra

ngaatngaat na winekul. Koku muaat taar ta muaat kupi muaat a kum wilawilaau anu ra taara. ²⁴ A kum tateng liklik, u ra numuaat lalaaun ungaai ma God, i koina baa muaat raaraa muaat a lalaaun ut we-laar ma ra mangaana lalaaun baa God ia wataa pa muaat mai.

A kum wawer karom diat baa pa diat taulaa

²⁵ A Tadaaru pa i taar ta naagagon karom iaau un diat baa pa diat taulaa. Iaku ang wapua muaat u ra nuknuking. Iaa u a mangaana muaana baa a taara diat a nurnur un iaau, kabina u ra ngaala na maarmaari anu ra Tadaaru karom iaau. ²⁶ Io, kabina u ra kum mawaat kuri i waan paat, iaau nuki naa i koina baa ia baa pa i taulaa, koku i taulaa. ²⁷ Baa u aa taulaa koku lu wa num tabuan. Ma baa pa u taulaa koku baat kup ta tabuan. ²⁸ Iaku, baa un taulaa, wakir u paam aakaina mangamangaan. Ma baa ta tauraara in taulaa, wakir i paam aakaina mangamangaan. Iaku, diat baa diat taulaa diat a kariaana mongoro na mawaat u ra nundiat lalaaun ma pa iaau nemi naa muaat a baraata a kum mawaat mi.

²⁹ A kum tateng liklik, iaau piri lenbi, a pakaana bung pa i ngaala ma. Turpaai mi, in muaana baa diat aa taulaa, diat a lalaaun lenbaa pa diat taulaa. ³⁰ Ma diat baa diat tapunuk, diat a lalaaun lenbaa pa diat tapunuk. Ma diat baa diat gaai, diat a lalaaun lenbaa pa diat gaai. Ma diat baa diat kukul, diat a lalaaun lenbaa pa nundiat ta utnaa. ³¹ Ma diat baa diat papaam ma ra kum utnaa taanga min napia, diat a lalaaun lenbaa pa diat nuknuk maat u ra kum utnaa maa. Maa a rakraakan buaal mi daat lalaaun uni, marawaai ma in raap.

³² Iaa u nemi naa muaat a laan-galaanga ko ra kum nginaraa. A muaana baa pa i taulaa, i balaan u ra pina-

paam anu ra Tadaaru kupi in wagaai a Tadaaru. ³³ Iaku a muaana baa ia taulaa, i balaan u ra pinapaam taanga min u ra rakraakan buaal, kupi in wagaai anuna tabuan. ³⁴ I nemi naa in wagaai anuna tabuan ma i nemi kaai naa in wagaai a Tadaaru, io, a nuknukina pa i raa. A tabuan baa pa i taulaa, i balaan u ra pinapaam anu ra Tadaaru. Anuna nem-nem kupi in taar araap taa a panina ma ra niono karom a Tadaaru. Iaku a tabuan baa ia taulaa, i balaan u ra pinapaam taanga min u ra rakraakan buaal, kupi in wagaai anuna muaana. ³⁵ Iaa u pir a kum utnaa mi kupi in wakoina anu-muaat kinkini, wakir kupi ang turbaat muaat. Iaa u nemi naa muaat a murmur a takado na mangamangaan, ma muaat a taar araap taa anumuaat lalaaun karom a Tadaaru, ma koku a nuknukimuaat i waan ingen.

³⁶ Baa ta muaana i nuki naa pa i takado anuna mangamangaan karom a tabuan baa di aa pet baat taai karomi, ma baa a kum kilaala anu ra tabuan maa i waan waanwaan, ma a muaana maa i nemi naa diaar a taulaa, io, i koina in taulaa ku mai. Pa i paam aakaina mangamangaan. In ben paa a tabuan maa ma in taulaa mai. ³⁷ Iaku baa ta muaana i tur dekdek u ra nuknukina baa koku i taulaa, ma pa ta utnaa i wowo taai kupi in taulaa, ma i naagagon kado paa anuna nemnem, ia kaai i paam a koina. ³⁸ Io, lenmaa, a muaana baa i taulaa i paam a koina, iaku ia baa pa i taulaa, ia maa i paam a koina mangamangaan aakit taan diaar.

³⁹ A tabuan baa ia taulaa, a naagagon ia ki karomi, baa i wi ungaai diaar ma ra nuna muaana, baa anuna muaana i lalaaun utbaai. Iaku, baa anuna muaana in maat, a tabuan maa i laangalaanga kupi in taulaa balet ma te baa i nemi, iaku in taulaa ut ma te baa i nurnur u ra Tadaaru. ⁴⁰ Iaku a tabuan maa in gaai

aakit baa in ki ku lenmaa, ma koku i taulaa balet. Bi ia a nuknuking, ma iaau nuki naa a Nion God baa i ki kaai un iaau, i taar taa a nuknuk mi taang.

A kum utnaa baa di aa wetabaar taau mai karom a kum taabataaba

8 Io mi, ang wapua muaat u ra mangamangaan baa a taara diat paami baa diat aan a kum utnaa baa di aa wetabaar taau mai karom a kum taabataaba.

A lingtatuna baa daat raap daat aa manaana. A manaana i laana paam apaat a mangamangaan kupi te in wangaala paai, iaku a maarmaari i wadekdek a taara. ²Baa te i nuki naa ia manaana aakit un ta utnaa, anuna manaana pa i ot utbaai. ³Iaku baa te i maari God, God ia nunura raa maa.

⁴Io, ang wapua muaat u ra mangamangaan baa a taara diat paami baa diat aan a kum utnaa baa di aa wetabaar taau mai karom a kum taabataaba. Daat nunurai naa a taabataaba ia a utnaa baa ku u ra rakraakan buaal, wakir a lalaunina. Daat nunurai naa raa God ot ku, ma pa te balet ma. ⁵A lingtatuna baa mongoro na utnaa inaanga u ra maawa ma min u ra rakraakan buaal, di waatung diat naa a kum god, ma a kum tadaaru. ⁶Iaku daat nunurai naa raa God ku, a Tamaandaat, ia maa a kabi ra kum utnaa raap, ma ia maa daat lalaun kupi. Ma daat nunurai naa raa Tadaaru ku, ia Iesu Kaarisito, ia maa a kabi ra kum utnaa raap, ma ia ut i taar taa a lalaun karom daat. ⁷Iaku wakir a taara raap diat nunura a utnaa mi. Raa taara, namuga diat murmur a mangamangaan baa diat wetabaar karom a kum taabataaba, ma tuk mi baa diat aan a utnaa baa di aa wetabaar taau mai karom a kum taabataaba, diat nuki naa diat

lotu karom a kum taabataaba. Diat kari-aanai naa a balaandiat i takuna diat naa diat paam aakaina. ⁸Iaku, a utnaa na winangaan pa i waraaut daat kupi daat a takado namataan God. Baa pa daat wangaan, pa daat a aaka uni, ma baa daat a wangaan kaai, io pa in waraaut daat kupi daat a koina namataan God.

⁹Muaat laangalaanga kupi muaat a aan a utnaa baa di aa wetabaar taau mai karom a kum taabataaba. Iaku muaat a baboura muaat, kupi koku anumuaat mangamangaan maa in pet ta diat baa anundiat nurnur pa i dekdek kupi diat a puka. ¹⁰Ui, u aa manaana kupi un wangaan u ra ruma na lotu anu ra taabataaba ma in balaam wakir in takuna ui uni. Iaku baa u wangaan matira, ma raa baa anuna nurnur pa i dekdek i babo ui, u pet taai kupi ia kaai in aan a utnaa baa di aa wetabaar taau mai karom a kum taabataaba ma in kariaanai naa in balaana i takunai naa ia paam aakaina. ¹¹Io, anum manaana i baanaakaka a muaana baa anuna nurnur pa i dekdek, a teindaat baa Kaarisito i maat uni. ¹²Baa muaat paam aakaina lenmaa karom ta teindaat u ra nurnur, kupi in paam a utnaa baa in balaana in takunai uni, io, muaat paam aakaina karom Kaarisito. ¹³Io, baa a utnaa baa iaau aani ia kabina baa tenglik in paam aakaina, pang aan balet ma a kamanong i ra wewagua,^{††} kupi koku iaau a kabina baa tenglik in puka u ra aakaina mangamangaan.

I takado baa din dok a kum aapostolo

9 Lelawaai, wakir iaau laangalaanga? Lelawaai, wakir iaau aapostolo duk? Lelawaai, pa iaau babo taa Iesu anundaat Tadaaru? Wakir duk anumuaat lalaun ungaai ma ra Tadaaru, ia a wai ra nung pinapaam? ²Kaduk raa taara

^{††}**8:13** A taara u ra taamaan maa diat laana wetabaar ma ra kamanong i ra wewagua karom a kum taabataaba, io namur diat a aani, ma raa mangaan diat a wiurai.

diat nuki naa wakir iaau aapostolo, iaku karom muaat, i lingtatuna baa iaau aapostolo. Maa anumuaat lalaaun ungaai ma ra Tadaaru i walingtatunai.

³Baa a taara diat takuna iaau u ra nung pinapaam, iaau baalu diat lenbi: ⁴Lelawaai, baa mir ma Baanaabaas mir papaam naliwan taa muaat, pa i takado duk kupi muaat a tabaara mir kupi mir a wangaan ma mir a inim? ⁵A kum aapostolo, ma ra kum tatei ra Tadaaru, ma Kepaas diat laana ben taltalili anundiat kum taulaa baa diat nurnur. Lelawaai, pa i takado duk kupi mir ma Baanaabaas kaai mir a paami lenmaa? ⁶Kaduk mir ku duk, mir a papaam ma ra limaamir kupi a maani baa mir a lalaaun mai?

⁷Woi na tena wineium baa ia ut in kul paa a kum utnaa baa i iba kupi? Woi maa in maarut a wanua na waain ma pa in aan paa ta waina koni? Woi maa in baboura a kum sip ma pa in inim paa ta polo na tu kon diat? ⁸A pirpir mi iaau piri wakir ko ra nuknuki ra taara, pate. A kum Naagagon anun Moses kaai i piri lenbi, ⁹“Koku u do baat a waa ra karabaau baa i paa rumrum a wit, ia kaai in wangaan ut.” *Naag 25:4*

Lelawaai, God i ngaraa ku duk u ra kum karabaau? ¹⁰Pate. God i piri lenmi kupi daat. A lingtatuna aakit, a pirpir mi di aa timu taai kupi daat ut, maa i takado baa ia baa i ipuk, ma ia baa i ong wer-aana a panina wit ko ra wit mulu, di-aar a ki walaang ma ra nurnur kupi ta waina. ¹¹Miaat aa maarut taa a pirpir na nion naliwan taa muaat, io, lelawaai, pa i takado duk baa miaat a tangaa paa a waimuaat baa miaat a lalaaun mai? ¹²I takado baa a taara ingen diat a lo paa a wewaraaut mi kon muaat, io, lelawaai, pa i takado aakit duk baa miaat kaai miaat a loi kon muaat?

Iaku pa miaat wowo pa muaat kupi anumuaat ta wewaraaut. Miaat kariaana mongoro na mawaat, iaku pa miaat aar-

ing muaat kupi ta wewaraaut, kupi koku miaat turbaat a Koina Wewapua anun Kaarisito. ¹³Muaat nunurai naa diat baa diat papaam u ra ruma na wetabaar, diat wangaan ko ra ruma na wetabaar. Ma diat kaai baa diat tuntun a kum wetabaar u ra luwu na tuntun wetabaar, diat wangaan ut ko ra utnaa baa diat tuni. ¹⁴Lenkaai maa, a Tadaaru ia naagagon taai naa, diat baa diat warawaai ma ra Koina Wewapua, diat a lo a wedok ko ra Koina Wewapua kupi diat a lalaaun mai.

Paaulo pa i nem ta wedok u ra nuna pinapaam

¹⁵Iaku, iaau ut pa iaau lo paa ta utnaa ko ra kum utnaa mi, ma pa iaau timtimu kupi ang lo ta utnaa, pate. Iaau gaaiia aakit baa iaau warawaai karom muaat ma pa iaau lo ta wedok uni. A minaat a ling biao ku karom iaau, iaku anung gaaiia mi i ngaatngaat aakit, ma pa iaau nemi naa te in rakaan wai kon iaau. ¹⁶Baa iaau warawaai ma ra Koina Wewapua, pa iaau wangaala pa iaau mai, pate. Maa God ia taar taa a pinapaam na warawaai taang, ma pang pet laar paai baa ang ngo koni. Ma in aaka aakit karom iaau baa pang warawaai ma ra Koina Wewapua. ¹⁷Baa iaau ut iaau nemi naa ang warawaai, io, ang lo ut anung ta wedok. Iaku, baa wakir anung ta nemnem kupi, io, iaau paam ku a pinapaam baa God ia taar taai taang. ¹⁸Aawa maa anung wedok? Bi ia anung wedok: Ang warawaai ma ra Koina Wewapua, ma pa te in dok iaau uni, kupi koku iaau aaring muaat kupi anumuaat ta wewaraaut baa i takado naa muaat a paami karom iaau.

Paaulo i ongor kupi in ben a taara raap karom Kaarisito

¹⁹A lingtatuna iaau aa laangalaanga, ma pa iaau ki na wilawilaau karom

te. Iaku iaau taar ta iaau ku kupi ang wilawilaau karom a taara raap, kupi ang ben ta mongoro karom Kaarisito. ²⁰Baa iaau ki ungaai ma ra taara Iudaia, iaau murmur ut a mangaana lalaun anu ra taara Iudaia, kupi ang ben pa diat karom Kaarisito. Pa iaau ki natudaangi ra kum Naagagon anun Moses, iaku baa iaau ki ungaai ma ra taara baa diat ki natudaangi ra kum Naagagon anun Moses, iaau taar ta iaau kupi ang ki natudaangi ra kum Naagagon maa, kupi ang ben diat karom Kaarisito. ²¹Baa iaau ki ungaai ma ra taara baa pa diat ki natudaangi ra kum Naagagon anun Moses, iaau kaai pa iaau ki natudaangi ra kum Naagagon maa, kupi ang ben diat karom Kaarisito. Iaku maa, wakir iaau wabulbul u ra Naagagon anun God, pate. Iaau ki natudaangi ra Naagagon anun Kaarisito. ²²Baa iaau ki ungaai ma ra taara baa pa diat dekdek, iaau kaai pa iaau dekdek, kupi ang ben diat karom Kaarisito. Iaau welaara iaau kupi ang welaar ma ra kum mangaana taara raap, ma iaau murmur a kum mangaana aakapi raap kupi ang walaun ta taara. ²³A kum utnaa mi iaau paami kupi a Koina Wewapua in tawa, kupi ang lo a pir wadaan ungaai ma diat baa diat nur-nur u ra Koina Wewapua.

A welwelulu kup a wedok

²⁴Lelawaai, pa muaat nunurai duk naa, diat raap baa diat welulu u ra wewebaalu diat raap diat welulu, iaku raa ku kon diat in lo wedok? Io, muaat kaai muaat a ongor u ra wewebaalu kupi muaat a lo wedok uni. ²⁵A taara raap baa diat kabur u ra kum kinkinabur na wewebaalu, diat walaana dekdek a panindiat. Diat paami kupi diat a lo paa a wedok baa in raap ku. Iaku daat, daat walaana daat kupi daat a lo paa a wedok baa pa in raap. ²⁶Io, pa iaau welwelulu na longlong, pate, iaau welulu takado

kup a tuktukina. Pa iaau wewetibul welaar ma ra muaana baa i tiptibul ku a maina. ²⁷Iaau tiptibul a paning ma iaau naagagon adekdeki kupi in taraam karom iaau. Iaau paami lenmi, kabina iaau burut, kaduk iaau aa warawaai taau ma ra Koina Wewapua karom a taara ingen, iaku iaau ut, God in weoro wa iaau ku, ma pang lo ta wedok.

A mangamangaan anu ra taara Israael i welaar ma ra watumaarang karom daat

10 A kum tateng liklik, iaau nemi naa muaat a nuk paa a kum tapt-abundaat, baa diat murmur Moses. Diat raap diat waan natudaangi ra pakaana baakut, ma diat raap diat waan bolo u ra Taar na Taai. ²I lenbaa di baapitaaiso diat u ra baakut ma ra taai, ma i wapaanai naa diat a taara anun Moses. ³Ma diat raap diat wangaan kon raa utnaa na nion ku, ⁴ma diat inim kon raa palaa na nion ku, maa diat inim ko ra ina waat na nion, baa i weur ungaai ma diat. Ma ina waat na nion maa, ia Kaarisito. ⁵Iaku mongoro aakit kon diat, God pa i gaai un diat. Io, diat maat waanwaan ku u ra bil na wanua.

⁶Ma a kum utnaa mi i waan paat welaar ma ra walawalar karom daat, kupi koku a balaandaat i nemnem kup a kum aakaina mangamangaan, welaar ma ra balaandiat i nemnem kupi. ⁷Koku muaat lotu karom a kum taabataaba welaar ma raa taara kon diat diat paami. Welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, "A taara diat ki kupi diat a wangaan ma diat a inim, ma diat tur balet kupi diat a kabur biao maku ma ra panindiat." *Pin 32:6*

⁸Ma koku daat paam a kum paamuk na mangamangaan, welaar ma raa taara kon diat diat paami, ma ²³aarip na taara diat wirua un raa bung ku. ⁹Ma koku daat walaar a Tadaaru welaar ma

raa taara kon diat diat paami, ma a kum wui diat karaat doko diat. ¹⁰Koku muaat pirpir na urur welaar ma raa taara kon diat diat pirpir na urur, ma aangelo baa i laana aak doko taara i aak doko raap wa diat.

¹¹A kum utnaa mi i baraata diat, kupi in welaar ma ra walawalar karom daat. Ma di aa timu koto ta diat kupi in watumarang daat, baa daat lalaun u ra kum tintinip na bung mi. ¹²Io, baa te i nuki naa i tur dekdek, in babourai, kaduk in puka u ra aakaina mangamangaan. ¹³A kum walwalaam baa muaat aa baraata taai, wakir muaat ku muaat baraatai, pate, mongoro na taara kaai diat baraatai. Iaku God i dowot, ma pa in maadek wa muaat kup ta walwalaam in waan paat karom muaat, baa in ngaala ko ra dekdekimuaat. Baa a walwalaam in waan paat, God ut in waninaar paa ta aakapi, baa muaat a waan ingen koni, kupi muaat a uwia paai.

Koku daat lotu karom a Tadaaru ma karom a kum tabaraan kaai

¹⁴Io, a kum teptepaang, koku muaat lotu karom a kum taabataaba. ¹⁵Iaau pirpir karom muaat welaar ma iaau pirpir karom a taara baa diat aa manaana. Ma muaat ut muaat a naagagon wakaak anung pirpir mi. ¹⁶Baa daat inim ko ra kaap baa di aa waatung wakaak paa uni karom God, i aal ungaai daat naruma u ra gaapin Kaarisito. Ma baa daat wangaan ko ra bred baa daat biki, i aal ungaai daat naruma u ra panin Kaarisito. ¹⁷Daat mongoro, iaku, kabina baa raain bred ku baa daat wangaan koni, daat raa panindaat ku.

¹⁸Daat a babo a taara Israael. Baa diat aan a wewagua baa di aa wetabaar taau mai karom God u ra luwu na tuntun wetabaar, i aal ungaai diat ma God. ¹⁹Aawa kukuraai ra nung pirpir? A utnaa baa di wetabaar taau mai karom a

taabataaba pa ta utnaa i gaa uni, ma a taabataaba baa di wetabaar karomi, ia kaai pa ta utnaa i gaa uni. ²⁰Iaau piri taa muaat naa a kum utnaa baa a taara baa pa diat nurnur diat wetabaar mai, diat wetabaar mai karom a kum tabaraan, ma wakir karom God. Ma pa iaau nemi naa muaat a laa ungaai ma ra kum tabaraan. ²¹Pa muaat a pet laar paai kupi muaat a inim ko ra kaap anu ra Tadaaru ma ko ra kaap kaai anu ra kum tabaraan. Ma pa muaat a pet laar paai kupi muaat a wangaan ko ra luwu na winangaan anu ra Tadaaru, ma ko ra luwu na winangaan kaai anu ra kum tabaraan. ²²Lelawaai, daat nemi naa daat a pet angaanga a Tadaaru, kupi a nuknukina in aaka karom daat? Lelawaai, daat nuki naa a dekdekinda duk i ngaala taa ra dekdekina?

Daat a wangaala paa God ma ra kum utnaa raap baa daat paami

²³Kaduk te in piri lenbi, "A kum utnaa raap i koina ku baa daat a paami." Iaku wakir a kum utnaa raap i waraaut daat. A kum utnaa raap i koina ku baa daat a paami, iaku, wakir a kum utnaa raap i wadekdek daat. ²⁴Koku te i nuk pa ia ut, in nuk paa a taara ingen.

²⁵A kamanong i ra wewagua baa di wiurai u ra ruma na wiura, muaat a aani. Ma koku muaat wetiri baa di aa wetabaar paa mai karom a taabataaba baa pate, kupi koku a balaamuaat in takuna muaat naa muaat paam aakaina. ²⁶Maa a Buk Taabu i piri lenbi, "A rakraakan buaal ma ra kum utnaa raap baa diat ki uni, anu ra Tadaaru". *Kele 24:1*

²⁷Baa te kon diat baa pa diat nurnur i aaring muaat, kupi muaat a wangaan ungaai mai, ma muaat nem na waan ut, io, muaat a waan ku. Ma a kum utnaa raap baa di tabaara muaat mai, muaat a aani ku, ma koku muaat wetiri uni, kupi koku a balaamuaat in takuna muaat. ²⁸Iaku,

baa te i piri taa muaat naa, “A utnaa mi di aa wetabaar taau mai karom a kum taabataaba,” io, koku muaat aani, kupi koku muaat wapurpuruan a nuknukin ia baa i wapua muaat uni. ²⁹Wakir iaau piri u ra nuknukimuaat, pate. Iaau piri un ia baa i wapua muaat ma i nuki naa muaat paam aakaina.

Iaau aa laangalaanga. Kup aawa maa a nuknukin te in naagagon iaau? ³⁰Baa iaau waatung wakaak paa karom God u ra ngaang utnaa na winangaan, kup aawa maa te in takuna iaau u ra utnaa baa iaau aani baa iaau aa waatung wakaak paa uni? ³¹Lenmaa, baa muaat wangaan, baa muaat inim, baa ta mangaa utnaa kaai muaat paami, muaat a paami kupi muaat a wangaala paa God mai. ³²Koku muaat paam ta utnaa baa in wapuka te ko ra taara Iudaia, baa ko ra taara baa wakir a taara Iudaia, baa ko ra taara na nurnur anun God. ³³Iaau nemi naa ang wagaia a taara raap u ra kum utnaa raap baa iaau paami. Pa iaau paam ta utnaa baa in wakoina iaau, pate, iaau paam a kum utnaa baa in wakoina ta mongoro, kupi God in walaun pa diat.

11 Muaat a murmur a magiraang, welaar ma iaau murmur a magiraan Kaarisito.

A kum naagagon na lotu

²Iaau piri walaawa pa muaat, maa muaat laana nuk pa iaau, ma muaat murmur a kum wawer baa iaau aa wer ta muaat uni. ³Io, mi iaau nemi naa muaat a nunurai naa, Kaarisito ia in lori ra kum muaana raap, ma ra muaana ia in lori ra tabuan, ma God ia in lori Kaarisito. ⁴Baa ta muaana in aaraaring, ma ia burung baat paa in lorina, i baana wawirwir in lorina. Lenkaai maa baa in piri na propet, ma ia burung baat paa in lorina, i baana wawirwir in lorina. ⁵Baa ta tabuan in aaraaring, ma pa i burung baat in lorina, i baana wawirwir

in lorina. Lenkaai maa baa in piri na propet, ma pa i burung baat in lorina, i baana wawirwir in lorina. I welaar ma baa di aa kakaa raap wa a weu na lorina. ⁶Baa ta tabuan pa i burung baat in lorina, i koina baa din gele wa a weu na lorina. Iaku baa di gele wa a weu na lorina ia a utnaa na wawirwir. Io, i koina baa in burung baat in lorina kupi koku di gele wa a weu na lorina ma koku di kakaa raap wai. ⁷Pa i takado baa ta muaana in burung baat in lorina, maa ia a malalarin God ma i waiaa a minamaarin God. Iaku a tabuan i waiaa a minamaarin i ra muaana. ⁸Maa wakir God i paam a muaana ko ra tabuan, pate, i paam a tabuan ko ra muaana. ⁹Ma God pa i paam a muaana kup a tabuan, pate, i paam a tabuan kup a muaana. ¹⁰Bi ia a kabina baa a tabuan in burung baat in lorina, kupi in waiaa karom a taara ma karom a kum aangelo kaai naa ia paam akoto a naagagon kupi in aaraaring ma kupi in piri na propet.

¹¹Iaku, i lingtatuna, pa di waki werana a tabuan ko ra muaana, baa a muaana ko ra tabuan, pate. Diaar a waraawetwetalaa diaar, u ra nundi-aar kini na lalaaun karom a Tadaaru. ¹²Maa a tabuan i waan paat ko ra muaana, ma lenkaai maa a tabuan i buta a muaana. Iaku God ut a kabi ra kum utnaa raap. ¹³Muaat ut muaat a nuknuk u ra kum piri mi. Lelawaai, i takado kupi a tabuan in aaraaring karom God, baa pa i burung baat in lorina? Pate. ¹⁴Anundaat lalaaun ut i wer daat naa, ta muaana baa i iok a weu na lorina, ia a utnaa na wawirwir karomi. ¹⁵Iaku, ta tabuan baa i iok a weu na lorina, ia anuna minamaarin. Maa God i taar taa a iokaana weu na lorina karomi, kupi in burung baat in lorina mai. ¹⁶Baa te i piri na wetoto u ra utnaa mi, anung binabaalu i lenbi: Pa miaat murmur ta mangamangaan ingen, ma a taara raap

anun God u ra kum taamtaamaan kaai pate.

A winangaan anu ra Tadaaru

(Mt 26:26-29; Mk 14:22-25; Lk 22:14-20)

¹⁷ Pang pir walaawa pa muaat u ra kum pirpir na naagagon baa mi ang taari karom muaat. Maa, baa muaat laana waan ungaai, wakir muaat wakoina muaat, pate, muaat baanaakaka muaat ku. ¹⁸ A mugaana utnaa: Iaa u aa walangoro taai naa, baa muaat laana waan ungaai kup a lotu, muaat laana takunu werweraan ku u ra kum kikul, ma iaa u nunura kinaliki naa i lingtatuna. ¹⁹ Maa a kum kikul diat a ki naliwan taa muaat, kupi din babo lele pa diat baa diat takado kon diat baa diat raara. ²⁰ Baa muaat waan ungaai, ma muaat wangaan ungaai, muaat nuki naa muaat aan a winangaan anu ra Tadaaru, iaku pa muaat paam ot paai. ²¹ Maa, baa muaat wangaan, raaraa i ngaraa paa ut mai kupi in wangaan muga, ma pa in ki paa kaai raa taara. Bi ia kabina baa raa taara diat molo ma raa taara diat inim alonglong pa diat. ²² Lelawaai, pa numuaat ta kum ruma duk kupi muaat a wangaan ma muaat a inim iaai? Baa kaduk pa muaat nuk angaala paa a taara na nurnur anun God, ma muaat baana wawirwir diat baa diat iba? Aawa duk maa ang piri karom muaat? Lelawaai, ang pir walaawa pa muaat duk u ra utnaa mi? Painte mulu!

²³ Maa a wawer mi baa iaa u lo paai ko ra Tadaaru ma iaa u aa taar taai karom muaat i lenbi: A Tadaaru Iesu i lo paa a bred u ra bung na marum baa di wagu taai uni. ²⁴ Ma baa ia waatung wakaak paa uni, i bik paai, ma i piri lenbi, "Bi ia a paning, iaa u taar taai un muaat. Muaat a paampaami lenmi, kupi muaat a nuknuk pa iaa u balet." ²⁵ Lenkaai maa, baa ia raap a winangaan, i lo paa a kaap

ma i piri naa, "A kaap mi, ia a matakina kunubu u ra gaaping. Muaat a paampaami lenmi, kupi muaat a nuknuk pa iaa u balet baa muaat inimi." ²⁶ Maa u ra kum bungbung baa muaat aan a bred mi, ma muaat inim ko ra kaap mi, muaat we-wapua ut u ra minaat anu ra Tadaaru, tuk u ra bung baa in waan paat balet uni.

²⁷ Io, baa te i aan a bred anu ra Tadaaru, ma i inim ko ra nuna kaap, ma pa i paami ma ra urur, i welaar ma i paam aakaina u ra pani ra Tadaaru ma ra gaap i ra Tadaaru, ma din naagagoni uni. ²⁸ I koina baa te in babo muga taa nuna lalaaun, ma namur in aan a bred ma in inim ko ra kaap. ²⁹ Baa te i wangaan ma i inim, ma pa i babo lele paa a kukuraai ra pani ra Tadaaru, ia aan paa ma ia inim paa ana naagagon na binabaalu. ³⁰ Bi ia kabina baa mongoro naliwan taa muaat diat malaapaang ma pa ta dekdekindiat, ma raa taara kaai diat aa maat. ³¹ Baa gun daat ut, daat a babo muga taa anundaat lalaaun ma namur daat a wangaan ma daat a inim, io, God pa in taar a naagagon na binabaalu karom daat. ³² Iaku, baa a Tadaaru i naagagon daat, i wakado daat, kupi koku daat wirua u ra naagagon na binabaalu ungaai ma ra rakrakaan buaal.

³³ Io, a kum tateng liklik, baa muaat waan ungaai kup a winangaan, muaat a ki walaang kup raa taara kaai kon muaat. ³⁴ Baa ta taara kon muaat diat molo, i koina baa diat a wangaan muga paa ut u ra nundiat kum ruma, kupi koku a naagagon na binabaalu anun God in lo muaat, baa muaat waan ungaai. Io, baa ang waan paat, ang taar balet ta kum pirpir na naagagon karom muaat.

A kum wetabaar anu ra Takado na Nion

12 Io, a kum tateng liklik, mi ang wapua muaat u ra kum wetabaar anu ra Takado na Nion, maa iaa u

nemi naa muaat a kaapa kupi. ²Muaat nunurai naa, baa pa muaat nurnur ut-baai, di ben araara pa muaat karom a kum taabataaba baa pa diat pipipir, ma muaat lotu karom diat. ³Io, mi ang piri taa muaat naa, baa a Nion God i muga te, a muaana maa pa in pir laar paai naa, “Iesu in wirua takum.” Baa a Takado na Nion pa i muga te, pa in pir laar paai naa, “Iesu a Tadaaru.”

⁴Aalawur mangaana wetabaar anu ra Takado na Nion, iaku raa Nion God ku, baa i tabaara daat ma ra kum wetabaar maa. ⁵Aalawur mangaana pinapaam, iaku raa Tadaaru ku, baa daat papaam karomi. ⁶Aalawur mangaana aakapi baa God i wapapaam anundaat lalaaun mai, iaku raa God ku, baa i papaam u ra lalaaun anu ra taara raap.

⁷A Takado na Nion i waiaa ia ut un raaraa, kupi in waraaut a taara raap. ⁸A Takado na Nion i tabaara raa ma ra manaana kupi in pirpir mai, ma a Nion ut maa i tabaara raa kaai ma ra koina ninunuk kupi in pirpir mai. ⁹Ma a Nion ut maa i tabaara raa kaai ma ra nurnur, ma a Nion ut maa i tabaara raa kaai ma ra wetabaar kupi in walaangalaanga paa a kum malaapaang. ¹⁰Ma i tabaara raa kaai ma ra dekdek kupi in paam a kum utnaa na kakaian, ma raa kaai ma ra pirpir na propet. Ma i tabaara raa kaai ma ra manaana kupi in babo lele a Takado na Nion ma ra kum nion ingen kaai, ma raa kaai ma ra manaana kupi in pirpir ma ra kum aalawur mangaana pirpir, ma raa kaai ma ra manaana kupi in palaa a kukuraai ra kum aalawur mangaana pirpir. ¹¹Raa Nion ot ku maa i paam a kum utnaa raap mi. Ma u ra nuna nemnem ut, i tabaara raap diat raaraa.

Raa panindaat ku, iaku mongoro na pakpakaana koni

¹²A muaana raa panina ku, iaku mongmongoro na pakpakaana. A kum

pakpakaana ko ra panina diat mongmongoro, iaku maa diat kakanaawa ungaai kupi diat a paam a kudulaana muaana. A panin Kaarisito i lenkaai maa. ¹³Maa raa Nion ku i baapitaaiso daat raap, kupi daat raa panindaat maku, daat a taara Iudaia, ma daat baa wakir a taara Iudaia, daat a kum wilawilaau ma daat baa pa daat wilawilaau. Ma God i taar taa raa Nion ku karom daat raap kupi daat a inim koni.

¹⁴A kudulaana muaana wakir raa pakaan ku, pate, mongmongoro na pakpakaana ut. ¹⁵Baa a kakina in piri naa, “Wakir iaa u a limaana, io, wakir iaa u ko ra panina,” lelawaai, a pirpir mi in turbaat laar paai ku naa ia wakir raa pakaan ko ra panina? ¹⁶Baa in talingaana in piri naa, “Wakir iaa u in kiok na mataana, io, wakir iaa u ko ra panina,” lelawaai, a pirpir mi in turbaat laar paai ku naa ia wakir raa pakaan ko ra panina? ¹⁷Baa a panina in kiok na mataana raap ku, in walangor ma lelawaai? Baa a panina in talingaana raap ku, in lulung ma lelawaai? ¹⁸Iaku God ia ung taa a kum pakpakaana panin raa muaana, ma i kanaawa ungaai ta diat raap raaraa, welaar ut ma ra nuna nemnem. ¹⁹Baa diat raap raa pakaana ku ko ra pani ra muaana, a muaana in kudulaan ma lelawaai? ²⁰A muaana wakir i lenmaa, pate. Mongoro na pakpakaana ko ra panina, iaku raa muaana ku.

²¹In kiok na mataana pa in pir laar paai taa ra limaana lenbi, “Pa iaa u iba kup ui!” ma in lorina kaai, pa in pir laar paai taa ra ru kakina naa, “Pa iaa u iba kup mur!” ²²Pate mulu! Raa kum pakpakaana panindaat daat nuki naa pa diat dekdek, iaku anundiat pinapaam i ki ut. ²³Ma a kum pakpakaana baa daat nuki naa pa diat ngaatngaat, daat pir walaawa pa diat. Ma ra kum pakpakaana panindaat baa daat wawirwir un diat, daat wamong wakaak diat. ²⁴Iaku, a

kum pakpakaana panindaat baa diat babo wakaak, pa diat iba kup ta utnaa. God ia kanaawa ungaai taa a kum pakpakaana panindaat, ma i pir walaawa paa a kum pakpakaana ko ra panindaat baa daat nuki naa pa diat ngaatngaat. ²⁵I paami lenmaa kupi koku a panindaat i takunu werweraan. A kum pakpakaana ko ra panindaat diat a ngaraa wetwetalaai kup diat. A nginaraa maa in welaar karom diat raap. ²⁶Baa ta pakaana panindaat i ngungut, a kum pakpakaana raap diat a kariaanai. Ma baa di pir walaawa paa ta pakaana panindaat, a kum pakpakaana raap diat a gaaia ungaai mai.

²⁷Muaat ut maa a panin Kaarisito, ma muaat raap raaraa a kum pakpakaana panina. ²⁸God i pilak paa a taara bi naliwan taa ra taara na nurnur: a mugaana ut a kum aapostolo, a werudi a kum propet, a wetuldi a kum tena wawer, ma diat kaai baa diat paam a kum utnaa na kakaian, ma diat baa diat walaangalaanga paa a kum malaapaang, ma diat baa diat waraaut a taara, ma diat baa diat mukmuga a taara u ra kum pina-paam, ma diat baa diat pirpir ma ra kum aalawur mangaana pirpir. ²⁹Lelawaai, diat raap a kum aapostolo raap ku? Pate. Diat raap a kum propet raap ku? Pate. Diat raap a kum tena wawer raap ku? Pate. Diat raap diat paam a kum utnaa na kakaian? Pate. ³⁰Diat raap a kum tena walaangalaanga malaapaang? Pate. Diat raap diat pirpir ma ra kum aalawur mangaana pirpir? Pate. Diat raap diat laana palaa a kukuraai ra kum aalawur mangaana pirpir? Pate. ³¹Iaku, muaat a nemnem kup a kum ngaatngaat na wetabaar.

Mi ang waiaa muaat u ra aakapi baa i koina aakit.

A maarmaari i lenbi

13 Baa ang pirpir ma ra kum aalawur mangaana pirpir anu ra taara ma anu ra kum aangelo kaai, iaku baa pa iaau laa u ra maarmaari, iaau welaar ku ma ra pakaana kaaur baa i taangtaangi, ma ra kur tagorgor baa i rarareng baa ku. ²Ma baa ang paam akoto a wetabaar kupi ang pirpir na propet, ma baa ang nunura a kum utnaa na pidik raap ma ra kum manaana raap, ma baa ang paam akoto a nurnur kupi ang wakaraai a kum taangaai mai, iaku baa pa iaau laa u ra maarmaari, iaau a utnaa baa ku. ³Baa ang taar araap wa anung kum utnaa raap karom a kum iba na taara, ma ang taar ta iaau kaai kupi din tun iaau, iaku baa pa iaau laa u ra maarmaari, a kum utnaa raap maa pa in waraaut ta iaau maut.

⁴Te baa i laa u ra maarmaari pa i laana talangan gagaa, ma i laana paam a koina karom a taara. Pa i laana nuknuk aakaka, pa i laana pir agaia paai, ma pa i laana wangaala paai. ⁵Pa i aaka anuna mangamangaan, pa i nuk paa ia ut, pa i laana kaankaan gagaa, pa i nuk akoto aakaina baa di paami karomi. ⁶Pa i gaaia u ra mangamangaan baa pa i takado, i gaaia ku u ra lingtatuna na mangamangaan. ⁷Te baa i laa u ra maarmaari pa i laana nuk paa aakaina baa te i paami karomi. I laana nurnur, ma i kiki walaang ma ra nurnur kup a kum utnaa raap baa God in paami, ma i laana tur dekdek baa a kum mawaat i waan paat.

⁸A maarmaari pa in raap laar paai. Iaku a kum pirpir na propet diat a raap ku, a kum aalawur mangaana pirpir diat a raap ku, ma ra manaana kaai in raap ku. ⁹Maa anundaat manaana pa i kudulaan, ma nundaat pirpir na propet kaai pa i kudulaan. ¹⁰Iaku namur, baa a kum utnaa baa i kudulaan in waan paat, io, a kum utnaa baa pa i kudulaan in raap.

¹¹ Baa iaau naat liklik utbaai, iaau pirpir welaar ma ra naatlik, anung manaana i welaar ku ma ra naatlik, ma iaau nuknuk kaai welaar ma ra naatlik. Io, baa iaau aa ngaala na muaana, iaau ngo wa a magiraa ra naatlik. ¹² Mi anundaat binabo un God pa i kaapa, i welaar ma baa daat babo a malalarindaat u ra galaas, baa i gawul ku. Iaku namur, daat a babo God ma ra mataandaat. Mi anung manaana pa i kudulaan, iaku namur ang manaana wakwakaak, welaar ma God i nunura wakaak iaau.

¹³ Io, a tula utnaa mi ditul tur takum: a nurnur, a kini walaang ma ra nurnur, ma ra maarmaari. Iaku a maarmaari i ngaala aakit taan ditul raap.

A pirpir na propet i ngaatngaat ko ra pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir

14 Muaat a ongor u ra maarmaari. Muaat a nemnem kup a kum wetabaar anu ra Takado na Nion, ma a wetabaar baa i ngaatngaat, baa muaat a pirpir na propet. ² Baa te i pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir, pa i pirpir karom a taara, pate, i pirpir ku karom God. A taara pa diat nunura kukuraaina. I pir a kum utnaa na pidik ma ra dekdek i ra Takado na Nion. ³ Iaku, baa te i pirpir na propet, i pirpir karom a taara kupi in wadekdek diat, ma in waraaut diat ma in wamaraam diat. ⁴ Ia baa i pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir i wadekdek pa ia ot ku. Iaku, ia baa i pirpir na propet i wadekdek a taara na nurnur raap. ⁵ Iaau nemi naa muaat raap muaat a pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir, iaku iaau nem aakiti baa muaat a pirpir na propet. Ia baa i pirpir na propet i waraaut aakit kon ia baa i pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir, baa pa te in palaa kukuraaina kupi in wadekdek a taara na nurnur.

⁶ Io, a kum tateng liklik, baa ang waan paat karom muaat ma ang pir-

pir ma ra aalawur mangaana pirpir, ang waraaut lelawaai muaat? Iaku, baa iaau nemi naa ang waraaut muaat, ang pirpir karom muaat ma ra pirpir baa God i wapuaana taai taang, baa ang pirpir ma ra manaana, baa a pirpir na propet, baa a wawer karom muaat. ⁷ Lenkaai maa a kum utnaa baa pa diat lalaaun, lenbaa in tulaal ma ra gitaa. Diat laana taangi ut, iaku baa tinaangindiat i waan tuna ku, daat a nunura lele a kelekele maa lelawaai? ⁸ Ma baa in tawuru pa in taangi baara, woi na tena wineium maa in waninaar kup a wineium? ⁹ Lenkaai maa baa pa muaat pir akaapa a kum pirpir, din nunura lele lelawaai a pirpir maa muaat piri? Anumuaat pirpir i waan ku u ra maup. ¹⁰ A lingtatuna ut, aalawur mangaana pirpir kuri u ra rakaraan buaal, iaku pa te kon diat baa pa ta kukuraaina, diat raap a kukuraaindiat i ki. ¹¹ Baa pa iaau nunura a kukuraai ra pirpir baa te i pirpir mai karom iaau, iaau welaar ma ra waira karomi, ma ia kaai baa i pirpir i welaar ku ma ra waira karom iaau. ¹² Lenkaai maa karom muaat. Muaat laana ongor kup a kum wetabaar anu ra Takado na Nion, io, i koina baa muaat a ongor kup a kum wetabaar baa in wadekdek a taara na nurnur raap.

¹³ Bi ia kabina baa i koina baa ia baa i pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir, in aaraaring kupi in pet laar paai baa in palaa kukuraai ra nuna pirpir. ¹⁴ Baa iaau aaraaring ma ra aalawur mangaana pirpir, a niong i aaraaring, iaku a nuknuking pa i nuk ta utnaa. ¹⁵ Io, aawa maa ang paami? Ang aaraaring ma ra niong, ma ang aaraaring kaai ma ra nuknuking. Ang kelekele ma ra niong, ma ang kelekele kaai ma ra nuknuking. ¹⁶ Baa u waatung wakaak karom God u ra niom ma ra aalawur mangaana pirpir, te baa pa i kaapa u ra kukuraai ra num pirpir, in waatung “Aamen”

lelawaa? Maa pa i nunura aawa maa u piri. ¹⁷I lingtatuna aakit, anum niaring na waatung wakaak karom God i koina, iaku pa i wadekdek a taara.

¹⁸Iaau waatung wakaak karom God, maa iaau laa aakit u ra pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir kon muaat raap. ¹⁹Iaku baa iaau ki ungaai ma ra taara u ra lotu ma ang pir ku ta lima na pakaana pirpir baa a taara diat a kaapa u ra kukuraaina, baa ang wer diat mai, ia maa i koina aakit kon 10 aarip na pakaana pirpir u ra pirpir ingen, baa pa diat walangoro lelei.

²⁰A kum tateng liklik, koku a nuknukimuaat i welaar ma ra kum naat liklik. U ra aakaina mangamangaan i koina baa muaat a welaar ma ra kum naat mangalon baa pa diat nunura aakaina. Iaku u ra nuknukimuaat muaat a welaar ma ra kum ngaalangaala. ²¹A Tadaaru ia pir taai u ra Buk Taabu lenbi,

“Ang pirpir karom anung taara, ma ra ingaa ra taara ingen, baa diat pirpir ma ra pirpir ingen, iaku maa anung taara pain diat a walangoro iaau.” *Aais 28:11-12*

²²Io, aalawur mangaana pirpir, ia a wakilang karom diat baa pa diat nurnur, wakir karom diat baa kum tena nurnur. Iaku a pirpir na propet, ia a pirpir kup a kum tena nurnur, wakir kup diat baa pa diat nurnur. ²³Io, baa muaat a taara na nurnur raap muaat ki ungaai, ma muaat raap muaat pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir, ma ta taara baa ku, baa ta taara baa pa diat nurnur diat ruk, diat a piri duk naa muaat longlong. ²⁴Iaku baa muaat raap muaat pirpir na propet, ma te baa wakir a tena nurnur, baa ta muaana baa ku in ruk karom muaat, anumuaat kum pirpir raap baa i walangoro in takunai naa ia a tena aakaina. ²⁵Ma a kum utnaa baa i ki ino u ra in balaana, in waan paat baarabaara. Io, in

puka ruru ma ra mataana unapia ma in lotu karom God, ma in wewapua kaapa naa, “A lingtatuna, God i ki naliwan taa muaat.”

A koina winawaan na lotu

²⁶A kum tateng liklik, aawa maa ang piri? Baa muaat ki ungaai u ra lotu, raa taara diat a kelekele, raa taara diat a wer a taara, raa taara diat a wewapua un ta utnaa baa God ia pir waiaa taai taan diat, raa taara diat a pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir, ma ta taara kaai diat a palaa kukuraaina. A kum utnaa raap mi din paami kupi in wadekdek a taara na nurnur. ²⁷Baa ta taara diat nem na pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir, koku i ngaala taan ta rudi baa ta tuldi baa ditul a pirpir. Koku ditul pirpir ungaai taau. Raa mun in pirpir, ma te in palaa kukuraaina. Ditul raap ditul a paami lenmaa. ²⁸Baa pa te i ki matira kupi in palaa kukuraaina, i koina baa ia baa i pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir koku i pirpir u ra lotu. In pirpir ku karom ia ut ma karom God kaai.

²⁹Ta rudi baa ta tuldi ditul a pirpir na propet, ma a taara diat a walangoro wakaak anunditul pirpir baa i lingtatuna baa pate. ³⁰Ma baa te kuraa i ki u ra lotu, i lo ta pirpir kon God u ra pakaana bung maa, ia baa i pirpir in ngo. ³¹Baa muaat raap muaat nem na pirpir na propet, i koina ku, iaku koku muaat pirpir ungaai taau, raaraa in pirpir. Baa muaat a paami lenmaa, in wer muaat, ma in wadekdek muaat raap. ³²A taara baa diat pirpir na propet diat naagagon anundiat pirpir. ³³⁻³⁴Maa God a God na maalmaal ma pa i nem a utnaa baa i waan laklagon.

I koina baa in tabuan diat a ki wowowon ku u ra lotu, welaar ma ra taara anun God diat laana paampaami u ra kum taamtaamaan raap. Pa di mulaaot ta diat kupi diat a pirpir. Diat a wakinalik ta diat, welaar ma ra kum

Naagagon u ra Buk Taabu i piri. ³⁵Baa diat nem na wetiri un ta utnaa, i koina baa diat a tiri anundiat kum muaana uni u ra nundiat kum ruma. Maa a utnaa na wawirwir baa a tabuan in pirpir u ra lotu. ³⁶Lelawaai, a pirpir anun God i waan paat duk kon muaat? Pate. Lelawaai, i waan paat ku kup muaat? Pate.

³⁷Baa te i nuki naa ia ut a propet, ma baa i nuki naa i paam akoto ta wetabaar ko ra Takado na Nion, i koina baa in nunurai naa a kum pirpir na winawaan na lotu mi iaau timui karom muaat, a kum naagagon ut anu ra Tadaaru. ³⁸Ma baa te pa i murmur a kum naagagon mi, koku kaai daat walangoro anuna ta pirpir.

³⁹Io, a kum tateng liklik, muaat a ongor kupi muaat a pirpir na propet, ma koku muaat turbaat te baa i pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir. ⁴⁰Iaku muaat a murmur a kum winawaan i ra lotu ma ra koina mangamangaan, ma koku i waan laklagon.

Paaulo i warawaai u ra minaat ma ra tinur balet anun Kaarisito

15 A kum tateng liklik, iaau nemi naa ang wapua muaat balet u ra Koina Wewapua, baa namuga iaau aa warawaai paa mai karom muaat, ma muaat aa paam akotoi, ma muaat aa tur dekdek uni. ²God i walaan pa muaat ma ra Koina Wewapua mi, baa muaat paam akoto dekdek a pirpir baa iaau aa warawaai paa mai karom muaat. Baa pate, io, anumuaat nurnur in ling biaa ku.

³Maa a ngaatngaat na pirpir baa iaau aa lo paai, iaau aa taar taai taa muaat. A pirpir maa i lenbi: Kaarisito i maat u ra nundaat kum aakaina mangamangaan, welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu. ⁴Di waruk taai u ra babaang na minaat, ma u ra wetula bung God i

watur paai balet ko ra minaat, welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu. ⁵Ma i waan paat karom Petero, ma namur karom a 12 naat na wawer. ⁶Namur i waan paat karom 500 ma ibaana a kum tateindaat u ra nurnur, baa diat ki ungaai u ra pakaana bung maa. Ma mongoro aakit kon diat, diat lalaaun utbaai, iaku, raa taara kon diat, diat aa maat. ⁷Namur i waan paat karom laakobo, ma namur karom a kum aapostolo raap.

⁸Ma namur aakit i waan paat karom iaau utkaai, baa iaau welaar ma ra naat baa naana i buta gagaa wai ku baa anuna kalaang pa i ot utbaai.

⁹Maa iaau, iaau kinalik aakit taan diat a kum aapostolo raap, ma pa iaau koina kupi din waatung iaau naa aapostolo, kabina maa iaau laana baanaakaka a taara na nurnur anun God. ¹⁰Iaku God i taar taa a lalaaun mi iaau lalaaun mai, kabina ut u ra nuna maarmaari. Ma pa i waraap biaa ku anuna maarmaari un iaau, pate. Iaau papaam dekdek aakit taan diat raap. Iaku, wakir iaau ut iaau papaam, a maarmaari anun God i papaam ungaai ma iaau. ¹¹Io, baa iaau warawaai, ma baa a kum aapostolo kaai diat warawaai, miaat raap mi-aat warawaai ma ra wewapua mi un Kaarisito, ma muaat aa nurnur uni.

A lalaaun balet ko ra minaat

¹²Baa di warawaai un Kaarisito baa God ia watur paai balet ko ra minaat, aawa kabina baa raa taara kuraa naliwan taa muaat diat piri naa pa ta lalaaun balet ko ra minaat? ¹³Baa a kum minaat pain diat a lalaaun balet ko ra minaat, God pa in watur paa balet kaai Kaarisito ko ra minaat. ¹⁴Ma baa God pa i watur paa balet Kaarisito ko ra minaat, anumiaat warawaai in ling biaa ku, ma anumuaat nurnur kaai in ling biaa ku. ¹⁵Maia, din baboi naa anumiaat pirpir un God a warwaruga na pirpir ku,

maa miaat wewapua kaapa un God naa i watur paa balet Kaarisito ko ra minaat. Iaku baa pa ta lalaaun balet ko ra minaat, God pa in watur paai balet ko ra minaat. ¹⁶Baa God pa in watur paa balet a kum minaat, lenkaai maa pa in watur paa balet Kaarisito ko ra minaat. ¹⁷Ma baa God pa i watur paa balet Kaarisito ko ra minaat, anumuaat nurnur in ling biaa ku, ma muaat ki utbaai u ra numuaat kum aakaina mangamangaan. ¹⁸Ma a kum tena nurnur kaai un Kaarisito baa diat aa maat, diat a maat takum. ¹⁹Baa daat ki walaang ku ma ra nurnur un Kaarisito kup a kum utnaa baa in paami u ra lalaaun min napia, ma pa daat nurnur naa daat a lalaaun balet ko ra minaat, io, daat a pot na maarmaari aakit ko ra taara raap.

²⁰Iaku i lingtatuna, Kaarisito ia lalaaun balet ko ra minaat. Ia a mugaana muaana baa i lalaaun balet ko ra minaat, ma i waiiai naa namur a kum minaat kaai diat a lalaaun balet. ²¹Maa a minaat i waan paat kabina un raa muaana ku, Aadaam. Lenkaai maa a lalaaun balet ko ra minaat i waan paat kon raa muaana, Kaarisito. ²²Maa a taara raap anun Aadaam diat a maat, lenkaai maa a taara raap anun Kaarisito diat a paam akoto a lalaaun. ²³Iaku a winawaan i ra tinur balet i lenbi: Kaarisito a mugaana muaana baa i lalaaun balet ko ra minaat, ma namur baa in waan paat balet, diat baa anuna, diat kaai diat a lalaaun balet ko ra minaat. ²⁴Namur, a tintinip i ra rakrakaan buaal in waan paat, baa Kaarisito in kamaar wa a kum aalawur aakaina nion raap lenbi, diat baa a kum mukmuga, diat baa diat paam akoto a naagagon ma diat baa diat paam akoto a dekdek, ma in taar taa a mataanitu karom God Tamaana. ²⁵Maa Kaarisito in ki na king tuk baa in uwia paa anuna kum ebaar raap kupi diat a

ki natudaangi ra nuna naagagon. ²⁶A tintinip na ebaar kupi in kamaar wai, a minaat. ²⁷Maa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, “God ia ung taa a kum utnaa raap natudaangi ra naagagon anu ra Natu ra Muaana.” *Kele 8:6*

Iaku baa a Buk Taabu i piri naa “a kum utnaa raap”, i kaapa naa pa i pirpir un God, maa God pa i ki natudaangi ra naagagon anun Kaarisito, pate. God ut ia taar taa a naagagon karom Kaarisito. ²⁸Baa a kum utnaa raap ia ki natudaangi ra naagagon anun Kaarisito a Natun God, io, Kaarisito kaai in ung taa ia ut natudaangi ra naagagon anun God Tamaana, ia baa i ung taa a kum utnaa raap natudaangi ra naagagon anun Kaarisito. Kaarisito in paami lenmaa kupi God in mukmuga u ra kum utnaa raap.

²⁹Io, baa pa ta lalaaun balet ko ra minaat, diat baa di baapitaaiso diat kup a kum minaat, aawa maa diat a paami? Baa i lingtatuna naa a kum minaat pa diat a lalaaun balet ko ra minaat, io, aawa kabina di baapitaaiso a taara kup a kum minaat? ³⁰Ma miaat kaai, baa pa ta lalaaun balet ko ra minaat, aawa kabina baa miaat paam a pinapaam baa miaat baraata a kum mawaat uni u ra kum pakpakaana bung raap? ³¹A kum tateng liklik, u ra bungbung raap iaau baraata a kum mawaat. A pirpir mi i lingtatuna aakit, i welaar kaai ma ra nung gaia un muaat baa i lingtatuna, anung gaia u ra nundaat kini ungaai ma Kaarisito Iesu anundaat Tadaaru. ³²Baa iaau weium ma ra kum kuaabaar na taara min Epeso kupi ang paam ot paa anung nemnem ku, io, i waraaut lelawaai iaau? Baa a kum minaat pa diat a lalaaun balet ko ra minaat, io daat a murmur a pirpir anun-diat baa diat laana piri lenbi, “Daat a wangaan ma daat a inim, maa unaburu daat a maat.” *Aais 22:13*

³³Koku di ben araara muaat, maa “A kini ungaai ma ra aakaina taara, in baanaakaka a koina mangamangaan.”

³⁴Muaat a tawaangun, muaat a murmur a takado na mangamangaan, ma muaat a ngo ko ra kum aakaina mangamangaan, maa raa taara kon muaat pa diat nunura God. Iaau piri lenmi kupi muaat a wawirwir.

God in puku paa panindaat

³⁵Kaduk te in wetiri naa, “Di walaun paa balet a kum minaat lelawai? Woi na mangaana panindiat baa diat a tur balet mai?” ³⁶Ui a longlong! Baa u maarut a waina diwaai, ma pa in maat paa, pa in lalaaun. ³⁷Ma baa u maarut a waina wit baa ta waina diwaai ingen kaai, pa un maarut in diwaaina, pate, un maarut ut a waina. ³⁸Baa in tawa in waan paat ut in mangaana diwaai welaar ma ra nemnem anun God. Raaraa mangaana waina diwaai in tawa paat in diwaaina ut, wakir in tawa paat ta mangaana diwaai ingen.

³⁹A pani ra kum lalaaun na utnaa raap pa diat welaar. A pani ra taara i raaungaana ut, ma ra pani ra kum wewagua i raaungaana ut, ma ra pani ra kum pika i raaungaana ut, ma ra pani ra kum ian kaai i raaungaana ut. ⁴⁰A pani ra kum utnaa inaanga u ra maup i raaungaana ut, ma ra pani ra kum utnaa min napia i raaungaana utkaai. A minamaar i ra kum utnaa inaanga u ra maup i raaungaana ut, ma ra minamaar i ra kum utnaa min napia i raaungaana utkaai. ⁴¹A minamaar i ra in mataana mage i raaungaana ut, ma ra minamaar i ra kalaang i raaungaana ut, ma ra minamaar i ra kum naangnaang i raaungaana ut, ma ra minamaar i ra kum naangnaang raaraa i raaungaana utkaai.

⁴²I lenkaai maa u ra lalaaun balet anu ra kum minaat. A panindiat baa di punang diat mai in mareng ku, iaku baa in lalaaun balet pa in mareng ma. ⁴³A

pani ra minaat baa di punangi mai pa i babo wakaak, iaku baa in lalaaun balet in tur ma ra ngaala na minamaar. Baa di punangi pa i dekdek, iaku baa in lalaaun balet in tur ma ra ngaala na dekdek. ⁴⁴A panina baa di punangi mai, ia taanga min ut napia, iaku baa in lalaaun balet, in tur ma ra panina baa i nion, taangi-naanga u ra maawa.

A lingtatuna baa raa panindaat taanga min napia, ma raa panindaat kaai baa i nion. ⁴⁵Maa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, “A mugaana muaana, Aadaam, God i taar taa a lalaaun karomi.” *Tur 2:7*

Iaku a tintinip na Aadaam, ia a Nion baa i tabaara a taara ma ra lalaaun. ⁴⁶Wakir a panindaat baa i nion maa i waan paat muga, pate. A panindaat taanga min napia maa i waan paat muga, ma namur a panindaat baa i nion. ⁴⁷A mugaana Aadaam ia taanga min napia, ma God i paami ma ra pia. A weru Aadaam taanginaanga u ra maawa. ⁴⁸A taara baa taanga min napia diat welaar ma ra muaana baa God i paami ma ra pia. Ma diat baa anu ra maawa, diat welaar ma ra muaana taanginaanga u ra maawa. ⁴⁹Daat a malalar i ra muaana baa God i paami ma ra pia, ma lenkaai maa daat a lo a malalar i ra muaana taanginaanga u ra maawa.

⁵⁰A kum tateng liklik, iaau piri taa muaat naa, a panindaat taanga min napia pa in ruk u ra mataanitu anun God. Maa ia baa i marmareng ku, pa in kale paa ia baa pa in mareng balet ma. ⁵¹Muaat walangoroi, iaau wapua muaat u ra utnaa na pidik lenbi: Wakir daat raap daat a maat, iaku God in puku raaungaana pa daat raap. ⁵²In puku raaungaana gagaa pa daat un raa pulakamaaik ku, baa in tintinip na tawuru in taangi. Io baa in tawuru in taangi, a kum minaat diat a tur balet ma pain diat a maat ma. Ma God in puku raaungaana

pa daat. ⁵³Maa a panindaat taanga min napia baa i laana mareng ku, in tapuku kup a panindaat baa pa in mareng ma. A panindaat taanga min napia baa i laana maat ku, in tapuku kup a panindaat baa pa in maat ma. ⁵⁴Ma baa a panindaat baa i laana mareng ku, in tapuku kup a panindaat baa pa in mareng ma, ma baa a panindaat baa i laana maat ku in tapuku kup a panindaat baa pa in maat ma, io, a timtimu u ra Buk Taabu in ot maraagaam, lenbi, “God ia uwia paa a minaat, ma ia kamaara araup wai.” *Aais* 25:8

⁵⁵“A minaat, kuraa ma awaai anum niuwia?”

A minaat, kuraa ma awaai a dekdekim baa u baanaakaka a taara mai?” *Os* 13:14

⁵⁶Aakaina mangamangaan, ia a dekdek i ra minaat baa i baanaakaka a taara mai. Aakaina mangamangaan i lo paa a dekdekina ko ra kum Naagagon. ⁵⁷Iaku God i tabaara daat ma ra dekdek kupi daat a uwia paa aakaina mangamangaan mai, u ra pinapaam baa Iesu Kaarisito anundaat Tadaaru ia paam taai. Io, daat a waatung wakaak karom God.

⁵⁸Io, lenmaa, a kum tateng liklik, muaat a tur dekdek, ma koku i talaaur anumuaat nurnur. Muaat a taar araup taa anumuaat lalaun u ra pinapaam anu ra Tadaaru, maa muaat nunurai naa a kum pinapaam raap muaat paami karom a Tadaaru pa in ling biaa ku.

Anundiat wetabaar karom a taara na nurnur inaanga Ierusalem

16 Iaa nemi naa ang wapua muaat baa aawa muaat a paami ma ra maani baa muaat ong ungaai kup a taara anun God baa diat ki inaanga Ierusalem. Muaat a paami welaar ma iaau aa wapua taa a taara na nurnur u ra kum taamtaamaan irong u ra papaar Galaatia kupi diat a paami. ²U ra kum mugaana

bung un raaraa wik muaat raap raaraa muaat a ung ingen wa ta maani ko ra numuaat maani. Muaat a taar ta kukur ra maani ko ra maani baa muaat paam apaat paai. Diat baa diat paam apaat a ngaala na maani diat a taar a ngaala, ma diat baa diat paam apaat a kinalik diat a taar a kinalik. Koku baa iaau waan paat ut, io, muaat a ong ungaai maraagaam a maani. ³Muaat a pilak paa ta taara baa muaat nurnur un diat kupi diat a lo anumuaat wetabaar. Ma baa ang waan paat matira, ang taar taa a kum buk na wewapua kaapa karom diat kupi diat a loi ungaai ma ra numuaat wetabaar, ma ang tula wa diat mai unaanga Ierusalem. ⁴Baa muaat nuki naa i koina kupi iaau kaai ang waan, io, miaat a weur.

Paaulo i wapua kaapa diat u ra nuna winawaan

⁵Iaa nemi naa ang waan urong u ra papaar Maakedonia. Ma baa iaau aa waan paa urong u ra kum taamtaamaan u ra papaar maa, io, namur ang waan kaai umatira karom muaat. ⁶Kaduk ang ki paa ut ungaai ma muaat matira, baa kaduk ang ki tuk baa a kum kalaang na madiring ma ra ngaala na dadaip in raap, ma namur muaat a waraaut iaau u ra nung kum winawaan kup raa kum taamaan ingen bulung baa ang waan iaai. ⁷Pa iaau nemi naa ang waan karom muaat mi, ma ang tur aagil paa ku naa muaat. Baa i welaar ma ra nem-nem anu ra Tadaaru, io, iaau nemi naa ang ki iwan paa ut naa muaat. ⁸Ang ki min Epeso tuk u ra Bung na Pentikos, ⁹maa a aakapi ia tapaapa kupi a pina-paam in tawa ma in wa, ma mongoro na taara kaai diat nem na turbaat anung pinapaam.

¹⁰Baa Timoti in waan paat karom muaat, muaat a babourai kupi koku i ki na bunurut naa muaat, maa i paam a pinapaam anu ra Tadaaru, welaar ma

iaau kaai iaau paami. ¹¹Koku muaat wakinalik paai. Baa in waan talili balet urin kup iaau, muaat a tula wai ma ra maalmaal. Ma iaau ang ki walaanga paai, baa in waan paat ungaai ma ra kum Tateindaat.

¹²Iaau nemi naa ang wapua muaat u ra teindaat Aapolos. Iaau aaring adekdeki baa in weur ungaai ma ra kum Tateindaat karom muaat, iaku pa i nem na winawaan utbaai. Namur baa in laan-galaanga, io in waan ut.

A kum tintinip na pիրpir anun Paaulo

¹³Muaat a baboura muaat, ma muaat a tur dekdek u ra nurnur. Muaat a welaar ma ra kum dekdek na muaana, baa pa diat burut. ¹⁴Muaat a paam a kum utnaa raap ma ra maarmaari.

¹⁵Muaat nunurai naa diat baa diat ki u ra ruma anun Stepaanaas, diat a mugaana taara baa diat nukpuku irong u ra papaar Aakaai, ma diat aa taar ta diat kupi diat a waraaut a taara anun God. Io, iaau aaring muaat, a kum tateng liklik, ¹⁶baa muaat a wakinalik ta muaat karom a mangaana taara lenmaa, ma karom diat baa diat papaam ungaai ma diat, ma diat ongor u ra pinapaam maa.

¹⁷Ma iaau gaai u ra winawaan paat

urin anun Stepaanaas, Potunaato ma Aakaai, maa ditul waraaut iaau baa muaat pa muaat ki karom iaau. ¹⁸Ditul wagaai iaau, ma ditul wagaai muaat kaai. I koina baa muaat a babo lele a mangaana taara lenmaa ditul, ma muaat a taar a urur karom diat.

¹⁹A taara na nurnur u ra kum taamtaamaan min u ra papaar Aasia diat taar anundiat maarmaari karom muaat. Aakuila ma Piričila ma ra taara na nurnur kaai baa diat laana waan ungaai u ra nundiar ruma, diat taar anundiat ngaala na maarmaari karom muaat u ra iaa ra Tadaaru. ²⁰A kum Tateindaat raap diat taar anundiat maarmaari karom muaat. Baa muaat webaraat, muaat a maari wetwetalaai muaat ma ra wedum na maarmaari, ma muaat a paami ma ra gomgom na mangamangaan.

²¹Anung kinalik na pիրpir na maarmaari mi iaau ut Paaulo iaau timui karom muaat ma ra limaang. ²²Baa te pa i maari a Tadaaru, io, in wirua takum. Waan urin Tadaaru!

²³A maarmaari anu ra Tadaaru Iesu Kaarisito in ki karom muaat. ²⁴Anung maarmaari karom muaat raap un Kaarisito Iesu. Aamen.

A Weru Buk

anun Paaulo karom a taara

Korinto

A pirpir kaapa muga

U ra buk mi Paaulo i timtimu balet karom a taara Korinto, baa i ki irong u ra papaar Maakedonia. U ra nuna mugaana buk karom diat i pirpir dekdek karom diat u ra nundiat mangamangaan. Namur i tula wa Tito karom diat. Baa Tito i waan talili balet karom Paaulo i wapuui naa a taara Korinto diat aa nukpuku. Iaku raa taara diat nuki naa Paaulo wakir ia aapostolo mulu.

U ra buk mi Paaulo i pirpir un waat na utnaa: A mugaana, Paaulo i gaaia baa diat nukpuku. A werudi, i pirpir balet u ra Koina Wewapua. Ma wetuldi, i wapuui diat naa diat a waninaar anundiat wetabaar karom a iba na taara. A we-waatdi i pirpir kaapa karom diat naa ia a aapostolo mulu anun Iesu.

A winawaan i ra 2 Korinto:

A turturpaai ra buk mi (1:1-11)

A pinapaam anun Paaulo karom a taara (1:12-7:16)

A wetabaar karom a taara na nurnur inaanga Jerusalem (8:1-9:15)

Paaulo ia aapostolo mulu (10:1-13:10)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom diat (13:11-13)

1 Iauu Paaulo, aapostolo anun Kaarisito Iesu u ra nemnem anun God, mir ma Timoti a teindaat, mir timu a buk mi karom muaat a taara na nurnur anun God irong Korinto, ma karom a taara anun God raap u ra papaar Aakaia.

²A maarmaari ma ra maalmaal kon God Tamaandaat ma a Tadaaru Iesu Kaarisito in ki karom muaat.

God a tena wemaraam

³Daat a pir walaawa paa God a Tamaa ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito, ma a Tamaandaat kaai baa a tena maarmaari, ma a kabi ra kum aakapi na wemaraam raap. ⁴I wamaraam miaat u ra kum mawaat raap miaat kariaanai, kupi miaat kaai miaat a wamaraam a taara baa a kum mawaat i ki karom diat, ma ra wemaraam baa God i taar taai taa miaat. ⁵Baa miaat kariaana a kum ngaala na ngunungut baa Kaarisito ia kariaana taai, miaat a kariaana kaai a ngaala na wemaraam anun Kaarisito. ⁶Miaat kariaana a kum mawaat, kupi muaat a lo a wewaraaut uni, ma kupi din walaauun muaat. Ma baa God i wamaraam miaat, muaat kaai muaat a kariaanai. Io, pa muaat a ngo ko ra numuaat tinur dekdek, baa a kum mugaana ngunungut mi miaat kariaanai in lo muaat. ⁷Miaat nurnur mulu un muaat naa muaat a tur dekdek ut, maa miaat nunurai, baa muaat kariaana a ngunungut ungaai ma miaat, lenkaai maa, muaat kaai muaat a kariaana a wemaraam anun God karom muaat.

⁸A kum tateimiaat, miaat nemi naa muaat a nunura kaai a kum kinadik baa miaat baraatai u ra kum taamaan irong u ra papaar Aasia. Miaat kariaana a ngaala na mawaat aakit. Pa miaat dekdek ma, ma pa miaat nuki balet ma naa miaat a lalaauun. ⁹Miaat nuki naa miaat a maat ma. A utnaa mi i waan paat kupi koku miaat nurnur u ra dekdekimiaat ut, miaat a nurnur ku un God, ia baa i watur paa a kum minaat. ¹⁰Maia, God i walaauun pa miaat baa marawaai miaat a maat, ma in walaauun miaat balet ut. Ma miaat nurnur uni naa in walaauun pa miaat u ra kum bung kuri namuga, ¹¹baa muaat a waraaut miaat ma ra niaaring. Io, mongoro na taara diat a waatung wakaak karom God, baa diat

baboi naa i baalu anundiat kum niaaring ma i waraaut miaat.

**Paaulo i puku a nuknukina u
ra nuna winawaan**

¹² Bari ia a utnaa maa miaat gaايا aakit uni, baa a balaamiaat pa i takuna miaat un ta utnaa, maa miaat nunurai naa miaat murmur ut a takado ma a gomgom na mangamangaan kon God u ra numiaat lalaaun min napia ma u ra numiaat kinkini ungaai ma muaat. Pa miaat murmur a manaana anu ra taara, miaat papaam murmur ut a maarmaari anun God. ¹³⁻¹⁴ Miaat timtimu ku karom muaat u ra kum utnaa baa muaat a luk laar paai, ma muaat a kaapa uni. Baa pa muaat kaapa wakaak un raa kum utnaa miaat timui, iaau nurnur baa namur muaat a kaapa u ra kum utnaa raap. Io, baa a Tadaaru in waan paat balet, muaat a gaايا un miaat, welaar ma miaat, mi-aat a gaايا un muaat.

¹⁵ Iaau nuki naa muaat a gaايا un iaau, io, bari ia kabina baa namuga iaau wapua ta muaat lenbi naa ang waan paat karom muaat a mugaana pakaan, ma namur balet ang weru winawaan karom muaat, ma ang taar a wewaraaut karom muaat ru pakaan. ¹⁶ Iaau nuki naa ang waan aagil kupi ang lauma muaat baa ang waan urong u ra papaar Maakedonia, ma namur baa ang waan talili balet taangirong, ang ki paa balet naa muaat, kupi muaat a waraaut iaau u ra nung winawaan urong u ra papaar Iudaia. ¹⁷ Iaku pa iaau waan paat karom muaat. Lelawaai, muaat nuki naa iaau a tena warwaruga? Lelawaai, naapi anung kum pirpir i welaar ma ra taara u ra rakrakaan buaal baa diat mulaaot un ta utnaa, iaku pa diat paami? Muaat aa nunurai naa iaau, pa iaau lenmaa.

¹⁸ Welaar ma God i lingtatuna, miaat kaai anumiaat pirpir i lingtatuna. Baa miaat mulaaot, a kukuraaina naa miaat

a paam ot paai. Miaat wakir a mangaana taara baa diat pir raa utnaa, ma i kuku-raaina un raa utnaa ingen ut. ¹⁹ Iaau ma Timoti ma Saailaas, mitul wewapua un Iesu Kaarisito, a Natun God. Ma Iesu kaai baa i mulaaot un ta utnaa in paami ut. ²⁰ Iesu i paam ot paa a kum weweliman raap anun God. Ma un Iesu ku daat pet laar paai kupi daat a piri naa, “Aamen,” ma daat a pir walaawa paa God uni. ²¹ God ku i watur dekdek miaat, ma muaat kaai un Kaarisito, ma i pilak pa daat kupi daat anuna taara ut. ²² Ia ung taa anuna wakilang un daat kupi in wakaapa daat baa daat anuna ut. Ma i waki a Niono u ra balaandaat welaar ma ra wakilang naa namur daat a kale a kum utnaa baa God ia waninaar taai kup daat.

²³ God ut i nunura iaau naa iaau pir a lingtatuna. Pa iaau waan talili balet karom muaat matira Korinto, kabina maa pa iaau nemi kupi a nuknukimuaat in mawaat un ta kum dekdek na pirpir baa ang piri karom muaat. ²⁴ Wakir mi-aat nem na naagagon anumuaat nurnur, maa muaat aa tur dekdek u ra nurnur. Miaat nemi ku naa miaat a papaam ungaai ma muaat, kupi muaat a gaايا.

2 Io, iaau nuki naa koku balet ma iaau waan karom muaat, kaduk ang watapunuk muaat. ² Baa iaau aa watapunuk ta muaat, woi ma in wagaايا iaau? Muaat ut. Iaku muaat a wagaايا iaau lelawaai, baa iaau aa watapunuk ta muaat? ³ Mi ia a kabina baa iaau timtimu ku karom muaat, kaduk baa ang waan ut ang tapunuk un muaat. Maa i koina kupi muaat a wagaايا iaau. Iaau nunurai baa ang gaايا, muaat kaai daat a gaايا ungaai. ⁴ Iaau timtimu karom muaat ma ra tapunuk, ma a nuknuking i mawaat aakit ma a lur na mataang i puka. Pa iaau nemi kupi ang watapunuk muaat, iaau nemi kupi muaat a nunurai naa iaau maari aakit muaat.

Muaat a dumaana wa a niraara anun te kon muaat

⁵Ia baa i kabina u ra tapunuk mi, wakir i watapunuk iaau ku, i watapunuk mongoro kaai kon muaat. Iaau piri ku lenbi kupi koku iaau piri naa i watapunuk muaat raap. ⁶Mongoro kon muaat, muaat aa taar taa a naagagon na binabaalu karomi, ma i welaar ku lenmaa. ⁷Io mi, muaat a dumaana wa anuna mangamangaan maa, ma muaat a wamaraami, kupi koku i tapunuk dedek, ma in puka aakit. ⁸Iaau aaring muaat kupi muaat a wapuaana anu-muaat maarmaari karomi. ⁹U ra nung raa buk baa iaau timui karom muaat, iaau walaar muaat ku mai, kupi ang nunurai baa muaat a taraam u ra kum utnaa raap, baa pate. ¹⁰Baa muaat dumaana wa aakaina anun te, iaau kaai ang dumaana wa anuna aakaina. Baa a muaana maa ia paam taa ta aakaina, io, iaau aa dumaana wai namataan Kaarisito. Iaau dumaana wai kabina iaau nuk pa muaat, ¹¹ma kupi koku Saataan in uwia pa daat, maa daat aa nunura a nuknukina u ra aawa maa i nem na paami.

A Koina Wewapua i welaar ma ra utnaa i aangawian wakwakaak

¹²Baa iaau waan paat u ra taamaan Troaas, iaau baboi naa a Tadaaru ia paapa aara taa anung aakapi kupi ang warawaai karom diat. ¹³Iaku iaau ngaraa, maa pa iaau baat paa Tito, a tenglik u ra nurnur. Io, baa iaau aa wewataai wetulaa paa ma diat taanga matira, iaau waan paa urong Maakedonia.

¹⁴Iaku iaau waatung wakaak karom God, kabina baa Kaarisito i muga miaat welaar ma ra king baa i uwia, ma i waraaut miaat kupi miaat a wewapua u ra kum taamaan raap ma ra Koina

Wewapua un Kaarisito. A Koina Wewapua i welaar ma ra utnaa i aangawian wakwakaak karom diat baa diat walan-goroi. ¹⁵Miaat welaar ma ra utnaa baa a tubalina i aangawian wakwakaak, baa Kaarisito i wetabaar mai karom God. Ma aangawianina i waan karom diat baa diat a lalaaun takum, ma karom diat kaai baa diat waan kup a winirua u ra aakaina mangamangaan. ¹⁶I aangin miaat karom diat baa diat waan kup a winirua, ma i aangin lalaaun karom diat baa diat a lalaaun takum.

Woi in pet laar paa a pinapaam mi? ¹⁷Pa miaat welaar ma diat, baa diat pa-paam ku ma ra pirpir anun God kup a maani. Iaku, un Kaarisito miaat papaam ma miaat pirpir ma ra lingtatuna namataan God, maa ia ut i tula wa miaat.

Miaat a kum tena pinapaam u ra matakina kunubu

3 Lelawaai, muaat nuki naa miaat wangaala pa miaat namataamuaat? Raa taara diat laana lo a kum buk baa i wewapua kaapa u ra nundiat mangaana lalaaun. Lelawaai, muaat nemi kupi miaat a lo ta buk lenmaa karom muaat? Kaduk miaat a aaring muaat kupi muaat a timu ta buk lenmaa un miaat? ²Pain miaat a lo ta buk lenmaa, maa muaat ut maa anumiaat buk, baa di aa timu taai u ra balaamiaat. A taara raap diat lukluki ma diat nunurai. ³I kaapa baa muaat a buk baa Kaarisito i timui, kabina u ra numiaat pinapaam karom muaat. Wakir i timui ma ra ina pen, i timui ut ma ra Nion God baa a lalaaunina. Pa i timui u ra pakaana waat, i timui ut u ra balaa ra taara.

⁴Miaat pirpir u ra kum utnaa mi, i kabina baa miaat lalaaun un Kaarisito ma miaat nurnur un God naa in paam ot paai ut. ⁵Miaat nunurai naa miaat ut pa miaat pet laar paai kupi miaat a paam a pinapaam mi, iaku God ut i waraaut

miaat kupi miaat a paami. ⁶ Ia ut i waki ta miaat kupi miaat a kum tena pinapaam ma ra matakina kunubu, ma i taar taa dekdek taa miaat baa miaat a papaa mai. A matakina kunubu mi, wakir i kabina paa u ra kum pirpir na Naagagon baa di aa timu taai, i kabina paa ut ko ra Takado na Nion. A pirpir na Naagagon i taar apaat ku a minaat, iaku a Takado na Nion i taar a lalaaun.

⁷ A kum Naagagon baa God i taar ta diat karom Moses, baa di timu ta diat u ra ruina waat, diat waan paat ungaai ma ra minamaar anun God. Baa Moses i loi karom a taara Israael, pa diat pet laar paai kupi diat a babo a mataana, kabina a mataana i baarabaara ma ra minamaar anun God. Iaku namur, a baarabaara i ra minamaar maa, i raap waanwaan koni. A kum Naagagon baa diat wapuaana a minaat, diat waan paat ma ra minamaar lenmaa. ⁸ Io, a matakina kunubu u ra Takado na Nion, i taar a ngaala na minamaar aakit. ⁹ A kum Naagagon anun Moses diat waan paat ma ra ngaala na minamaar, iaku a pinapaam na murmur Naagagon i taar ku a minaat. Iaku a pinapaam i ra matakina kunubu i watakado a taara namataan God, kupi diat a lalaaun takum, ma a minamaarina i ngaala aakit. ¹⁰ A kum Naagagon anun Moses diat waan paat ma ra ngaala na minamaar namuga utbaai. Iaku a minamaar maa pa i baara dekdek ma, kabina maa a matakina kunubu baa i tabaara daat ma ra lalaaun, i baarabaara aakit taana. ¹¹ A kum Naagagon anun Moses pa in ki takum, ma ra baarabaara i ra minamaarina kaai i raap waanwaan. Iaku a matakina kunubu baa in ki takum, a minamaarina i ngaala aakit.

¹² Miaat nurnur naa a matakina kunubu in ki takum, io, pa miaat wawirwir. ¹³ Pa miaat welaar ma Moses, baa i pulu baat a mataana ma ra pakaana maalu, kupi koku a taara

Israael diat babo a baarabaara i ra minamaar baa i raap waanwaan ko ra mataana. ¹⁴ Iaku a nuknukindiat i dekdek, ma tuk mi, baa di luk a kum pirpir u ra mugaana kunubu karom diat, i welaar ku baa di pulu baat a nuknukindiat ma ra pakaana maalu maa. Pa te in rakaan laar paai, Kaarisito ku. ¹⁵ Maia, tuk mi, i welaar ma ra pakaana maalu i pulu baat a nuknukindiat, baa di laana luk a kum Naagagon anun Moses karom diat. ¹⁶ Iaku baa te i tapuku karom a Tadaaru, din rakaan wa a pakaana maalu maa. ¹⁷ A Tadaaru ia a Nion, ma te baa a Nio ra Tadaaru i ki uni, in ki laangalaanga. ¹⁸ Ma daat, baa pa di pulu baat a mataandaat ma ta pakaana maalu, daat wapuaana a minamaar anu ra Tadaaru. Ma anundaat lalaaun i tapuku waanwaan kupi daat a welaar ma Kaarisito, ma anuna minamaar in ngaala waanwaan u ra nundaat lalaaun. A minamaar mi ko ra Tadaaru ut, ia baa a Nion.

Miaat welaar ku ma ra kum kuro biala ku baa di paami ko ra pia

4 God i maari miaat ma i taar taa a pinapaam mi taa miaat. Mi ia a kabina baa pa miaat a ngo koni. ² Miaat aa ngo ko ra kum aakaina mangamangan baa di paampaam inoi ma di laana wawirwir uni. Pa miaat papaam ma ra warwaruga, ma pa miaat palaa raara a pirpir anun God. Pate, miaat palaa kapaapa a lingtatuna na pirpir karom a taara, kupi diat a kariaanai ut u ra balaandiat naa miaat pir a lingtatuna namataan God. ³ Ma a Koina Wewapua mi baa miaat laana wewapua uni, baa in wawalipa, io, in wawalipa ku karom diat baa diat a wirua takum. ⁴ Saataan, a god taanga min u ra rakrakaan bual, i wapula paa a nuknuki ra taara baa pa diat nurnur. Ma pa diat babo a kaapa

i ra Koina Wewapua baa i wapuaana a minamaar anun Kaarisito, naa ia ut a malalarin God. ⁵Pa miaat wewapua un miaat ut, miaat wewapua ku un Iesu Kaarisito naa ia a Tadaaru. Ma miaat anumuaat kum tultul ku, kabina u ra wetulaa anun Iesu. ⁶Baa God i waki a rakrakaan buaal i piri lenbi, “A kaapa in baara u ra baboto.” Ma mi anuna kaapa i baara u ra balaandaat, kupi daat a nunura a minamaar anun God, baa di baboi u ra mataan Kaarisito.

⁷A kaapa mi kon God ia a ngaatngaat na utnaa baa i ki un miaat. Iaku miaat welaar ku ma ra kum kuro baa ku baa di paami ko ra pia, kupi in kaapa naa a ngaala na dekdek baa i ki un miaat kon God ut, wakir kon miaat. ⁸A kum mawaat i baraata miaat u ra kum papaarimiaat raap, iaku pa i baanaakaka aakit wa miaat. Mongoro na utnaa i wapurpuruan a nuknukimiaat, iaku pa miaat ngo. ⁹A taara diat nem na baanaakaka miaat, iaku raa i ki ut ungaai ma miaat. Diat um miaat, iaku pa diat aak doko wa miaat. ¹⁰⁻¹¹Baa miaat lalaaun a minaat i marawaai ku, kabina baa miaat papaam karom Iesu. U ra kum bungbung raap miaat waiaa a minaat anun Kaarisito u ra panimiaat, kupi a taara diat a babo kaai a lalaaun anun Kaarisito un miaat. ¹²Io, a minaat i papaam un miaat, iaku a lalaaun i papaam un muaat.

¹³Di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, “Iaau pirpir kabina baa iaau nurnur.” *Kele 116:10*

A mangaana nurnur lenbi i ki karom miaat kaai. Miaat kaai miaat nurnur ma mi miaat pirpir kaapa uni. ¹⁴Maa miaat nunurai naa God ia watur paa balet a Tadaaru Iesu ko ra minaat, lenkaai maa in watur paa miaat balet ungaai ma Iesu, ma in ben pa miaat ma muaat kaai, kupi daat a ki karomi. ¹⁵A kum mawaat baa miaat baraatai, diat waan

paat kupi muaat a koina uni. Ma baa a maarmaari anun God i waan weraan karom a taara, mongoro na taara diat a pir wakaak karom God, ma God in lo a minamaar uni.

¹⁶Bi ia a kabina baa pa miaat ngo. I bilua waanwaan a panimiaat, iaku di wamatakina a niomiaat u ra bungbung raap. ¹⁷A kum mawaat baa miaat kari-aana diat, pa diat ngaala ma pa diat ki iwan, iaku diat waraaut miaat kupi miaat a kale paa a koina kini u ra minamaar baa pa in raap. A minamaar maa i ngaala aakit taa ra kum mawaat baa miaat kari-aana. ¹⁸Pa miaat nuk paa a kum utnaa baa di babo diat, miaat nuknuk paa ku a kum utnaa baa pa di baboi. Maa a kum utnaa baa di babo diat, pa diat a ki iwan, iaku a kum utnaa baa pa di babo diat, diat maa diat a ki takum.

Daat a kale a matakina panindaat

5 A panindaat i welaar ma ra ruma na sel baa daat lalaaun uni main u ra rakrakaan buaal. Ma daat nunurai naa baa in aaka, God in taar a matakina ruma karom daat inaanga u ra maawa. Wakir a ruma baa a taara diat paami ma ra limaandiat, pate. God ut ia paam taai, ma a ruma maa in tur takum. ²Mi daat taangi u ra balaandaat, kabina daat nemi naa daat a mong ma ra matakina panindaat taanginaanga u ra maawa. ³Ma baa daat mong ma ra matakina panindaat welaar ma daat mong ma ra maalu, pa daat a towaturia ma. ⁴Baa daat lalaaun utbaai ma ra panindaat mi, daat taangi u ra balaandaat, ma daat kariaana mawaat. Maa pa daat nemi kupi daat a maat, daat nemi kupi daat a mong ma ra matakina panindaat taanginaanga u ra maawa, kupi a panindaat baa in maat ku, in wekiaa kup a panindaat baa in lalaaun takum. ⁵God ut ia waki ta daat kupi daat a lo a matakina lalaaun mi, ma i tabaara daat ma ra

Niono, ia a wakilang kupi in walingtatu-nai naa namur daat a kale a kum utnaa baa God ia waninaar taai kup daat.

⁶A utnaa mi i wadekdek miaat, ma miaat nunurai ut naa, baa miaat lalaaun ma ra panimiaat mi, pa miaat ki ungaai ut-baai ma ra Tadaaru. ⁷Miaat lalaaun ma ra nurnur, maa pa miaat baboi utbaai. ⁸Iaku miaat nunura lingtatunai naa mi-aat a gaaiia baa miaat a waan ko ra pa-nimiaat mi, ma miaat a ki ungaai ma ra Tadaaru. ⁹Lenmaa, u ra lalaaun main napia, baa u ra lalaaun inaanga u ra maawa, miaat nemi kupi miaat a paam ku a utnaa baa in gaaiia uni. ¹⁰Maa daat raap daat a tur namuga naa ra kiki na naagagon anun Kaarisito. Raaraa kon daat in lo a wedok u ra kum utnaa ia paam tataai u ra nuna lalaaun main napia, a koina baa aakaina.

Un Kaarisito God i maraam balet ma ra taara

¹¹Miaat burut karom a Tadaaru, maa miaat nunurai naa daat raap daat a tur u ra naagagon. Mi ia kabina baa miaat wapua a taara kupi diat a nurnur un Kaarisito. God i nunura miaat, ma iaau nurnur naa muaat kaai muaat kaapa un miaat. ¹²Pa miaat nem na wangaala pa miaat karom muaat. Iaku miaat nemi kupi muaat a gaaiia un miaat, ma kupi muaat a baalu diat baa diat nuk paa ku a pir walaawa anu ra taara karom diat, iaku pa diat ngaraa kupi a balaandiat in gomgom.

¹³Lelawaai, a taara diat a nuki naa miaat longlong? Baa diat nuki naa mi-aat longlong baa miaat manaana, i koina raap ku. A utnaa miaat paami, miaat paami karom God, ma kupi miaat a waraaut muaat kaai mai. ¹⁴A maarmaari anun Kaarisito i muga miaat, kupi mi-aat a papaam karomi. Maa miaat nunura mului naa Kaarisito i maat un daat raap. Baa lenmaa, daat raap daat maat ungaai

mai. ¹⁵I maat un daat raap, kupi daat baa daat lalaaun koku daat lalaaun kupi daat a wagaaiia pa daat ut. Daat a lalaaun kup Kaarisito baa i maat ma i tur balet ko ra minaat kupi in walaaun pa daat.

¹⁶Io mi, anumiaat mangamangaan karom a taara pa i welaar ma namuga. Namuga miaat babo a taara welaar ma ra mangamangaan ko ra rakrakaan buaal. Miaat babo kaai Kaarisito welaar ma ra taara ko ra rakrakaan buaal diat baboi. Iaku mi anumiaat binabo pa i len balet ma baa namuga. ¹⁷Io, te baa i lalaaun un Kaarisito, ia a matakina wawaki. Anuna mangamangaan taanga namuga ia raap. Baboi, a matakina lalaaun i waan paat. ¹⁸I waan paat ut kon God, ia baa i maraam pa daat kabina u ra minaatin Kaarisito. Ma mi, ia taar taa a pinapaam taa miaat, kupi miaat a wamaraam paa kaai a taara karom God. ¹⁹Un Kaarisito, God i maraam ma ra taara u ra rakrakaan buaal. Pa in nuk paa balet ma anundiat mangamangaan aakaina kupi in naagagon diat uni. Bari ia a pirpir na wemaraam baa i taar taai taa miaat. ²⁰Io, miaat a kum tena pir-pir anun Kaarisito, ma baa miaat pir-pir i welaar ma God ut i aaring muaat kupi muaat a wemaraam mai, ma mi-aat kaai miaat aaring muaat u ra iaan Kaarisito kupi muaat a wemaraam ma God. ²¹Kaarisito pa i paam ta aakaina mangamangaan, iaku God i ung taa anundaat aakaina mangamangaan nate uni, kupi baa daat lalaaun un Kaarisito daat a kale a takado na mangamangaan anun God.

6 Miaat papaam ungaai ma God, ma miaat aaring muaat, kupi koku muaat ole biao ku a maarmaari mi anun God karom muaat. ²Maa God i piri lenbi, “Iaau aa walangoro ui u ra pakaana bung baa iaau aa pilak taai, Ma u ra bung na warwalaan iaau waraaut ui.” *Aais* 49:8

Baboi, mi ia a pakaana bung baa God i pilak paai, mi ut ia a bung na warwalaan.

A kum aapostolo diat kariaana mongoro na mawaat

³Pa miaat paam ta aakaina mangamangaan kupi a taara diat a pir aakaka anumiaat pinapaam ma pa diat a nurnur uni. ⁴U ra kum pinapaam raap miaat paami, i waiaai naa miaat a kum tul-tul anun God. Miaat tur dekdek baa miaat kariaana a kum mawaat ma ra kum ngunungut ma u ra kini na niba. ⁵Di um miaat ma di waruk miaat u ra ruma na karabus. Di purpuruan karom miaat ma di lu miaat. Miaat papaam dekdek, miaat watangaala u ra kum bungbung na marum, ma miaat kariaana a minolo. ⁶Miaat paam a gomgom na mangamangaan, ma miaat papaam ma ra manaana. Pa miaat laana talangan u ra taara, miaat paam ku a koina mangamangaan karom diat. Miaat papaam ma ra wewaraat anu ra Takado na Nion, ma miaat papaam ma ra maarmaari lingtatuna. ⁷Miaat pir a lingtatuna, ma miaat papaam ma ra dekdekin God. Miaat paam akoto a takado na mangamangaan welaar ma ra numiaat utnaa na wineium u ra ot na limaamiaat ma u ra maira kaai.

⁸Raa taara diat ru miaat, ma raa taara pate. Raa taara diat pir aakaka miaat, ma raa taara diat pir walaawa pa miaat. Raa taara diat nuki naa miaat a kum tena warwaruga, iaku miaat pir a lingtatunaina. ⁹Raa taara diat weoro naa pa ta iaamiaat, iaku a iaamiaat i ngaala ut. Diat nuki naa miaat aa maat, iaku miaat lalaaun utbaai. Di um miaat, iaku pa di aak doko wa miaat. ¹⁰Miaat tapunuk, iaku miaat laana gaai u ra kum bungbung raap. Miaat iba, iaku miaat watadaaru a mongoro na taara. Pa numiaat ta utnaa, iaku a kum utnaa raap anumiaat.

¹¹Aai, muaat a taara Korinto, miaat pirpir kaapakaapa mulu karom muaat, ma a balaamiaat i teng ma ra maarmaari karom muaat. ¹²Pa miaat turbaat anumiaat maarmaari karom muaat, iaku muaat ut pa muaat maari miaat. ¹³Iaau pirpir karom muaat mi welaar ma iaau pirpir karom a kum natnatung liklik: Muaat a maari miaat ma ra balaamuaat raap.

A tena nurnur koku i tur ungaai ma diat baa pa diat nurnur

¹⁴Koku muaat tur ungaai ma diat baa pa diat nurnur, maa a mangamangaan na takado diaar tepaana lelawaai ma ra aakaina mangamangaan? A kaapa diaar a ki ungaai lelawaai ma ra baboto? ¹⁵Kaarisito ma Saataan diaar a wemaraam lelawaai? Ia baa i nurnur diaar a tepaana lelawaai ma te baa pa i nurnur? ¹⁶A kum warwaruga na god pa diat a tur laar paai u ra ruma anun God. Maa daat ut a ruma anun God a lalaaunina. Welaar ma God ia pir taai, “Ang ki ungaai ma diat, ma ang waan naliwan taan diat. Ma iaau anundiat God, ma diat anung taara.” *Lewi 26:12*

¹⁷Ma a Tadaaru i piri kaai naa, “Muaat a pari kon diat, ma muaat a ki ingen kon diat. Ma koku muaat paam a kum dur na utnaa.

Io, iaau ang gaai pa muaat.” *Aais 52:11*

¹⁸A Tadaaru i dekdek aakit i piri lenbi, “Namur iaau a Tamaamuaat, ma muaat a kum natnatung liklik, in muaana ma in tabuan.” *2 Saam 7:14*

7 A kum teptepaang, God ia taar taa a kum weweliman mi karom daat, io, daat a wogomgom pa daat ko ra kum utnaa raap baa i pet adurdur a panindaat ma ra niondaat. Ma daat a gomgom welaar ma ra taara anun God, kabina baa daat urur aakit karomi.

Paaulo i gaايا

²Muaat a maari miaat ma ra balaa-muaat. Pa miaat paam taa ta aakaina karom te, pa miaat ben araara taa te, ma pa miaat waruga paa ta utnaa kon te. ³Pa iaau pir a pirpir mi kupi ang takuna muaat uni, pate. Welaar ma iaau wapua muaat namuga, miaat maari aakit muaat. Pain miaat a dumaana muaat baa miaat lalaaun utbaai tuk baa miaat a maat. ⁴Iaau nurnur un muaat. Ma iaau gaايا ma muaat. Anumuaat lalaaun i wadekdek iaau. Maia, i ngaala aakit anung gaايا naliwan taa ra kum mawaat baa miaat kariaanai.

⁵Baa miaat waan paat irong u ra pa-paar Maakedonia, miaat baraata mongoro na mawaat aakit: A pirpir na kaankaan anu ra taara karom miaat, ma u ra balaamiaat miaat kariaana a bunurut. Pa miaat ngo laar paai ko ra kum mawaat. ⁶Iaku baa Tito i waan paat karom miaat, God baa i laana wama-raam a taara baa diat tapunuk, i wama-raam miaat. ⁷Ma wakir a winawaan paat ku anun Tito maa i wamaraam miaat, miaat gaايا kaai baa miaat walangoroi naa muaat wadekdeki. I wapua miaat naa muaat nem aakiti kupi muaat a babo iaau, ma muaat tapunuk, ma mi muaat nemi kupi daat a wemaraam balet. A pirpir mi, i wagaايا aakit iaau.

⁸Anung raa buk mun ia watapunuk ta muaat. Namuga iaau tapunuk uni, iaku mi iaau baboi naa a buk maa i waraaut muaat ut. Iaau nunurai naa ia watapunuk ta muaat, iaku pa i iwan uni. ⁹Mi iaau gaايا, wakir u ra nung buk baa i watapunuk muaat, iaku kabina baa anumuaat tapunuk i ben pa muaat kup a nukpuku. Anumuaat tapunuk i welaar ma ra nemnem anun God, maa i pet ta muaat kupi muaat a nukpuku. A mangaana tapunuk lenmaa pa in

baanaakaka muaat. ¹⁰A tapunuk baa God i nemi, i watapunuk a taara kupi diat a nukpuku, ma baa diat nukpuku, God in walaau diat. Daat a gaايا u ra mangaana tapunuk maa. Iaku a mangaana tapunuk taanga u ra rakrakaan baaal i taar apaat ku a minaat.

¹¹Baboi, a tapunuk mi kon God i paam apaat a mongoro na koina utnaa un muaat: A ngaala na nemnem i ki u ra balaamuaat kupi muaat a laangalaanga ko ra aakaina. Ma muaat nemi naa muaat a wakoina pa muaat. Muaat kaankaan karom ia baa i paam aakaina, ma muaat burut. Muaat nem aakiti kupi daat a wemaraam balet, muaat ongor ma muaat nemi kupi muaat a wakado a utnaa baa i raara. Maia, anumuaat mangamangaan i waiaa lingtatunai naa muaat takado u ra utnaa mi. ¹²Iaau timtimu karom muaat, wakir kabina u ra muaana baa di paam aakaina karomi, ma wakir kabina kaai u ra muaana baa i paam aakaina, pate. Iaau timtimu kupi muaat a babo lele paa anumuaat ngaala na tinaraam karom miaat namataan God. ¹³Io, u ra kum utnaa mi muaat wadekdek miaat.

Muaat wadekdek miaat, ma miaat gaايا aakit kaai baa miaat baboi naa Tito i gaايا, kabina maa muaat waraauti kupi a nuknukina in ngo. ¹⁴Baa pa i waan utbaai, iaau wapua taai u ra numuaat koina mangamangaan, ma baa i waan paat karom muaat i babo ut a wai ra nung pirpir u ra numuaat lalaaun. Ma iaau gaايا maa pa muaat pet awawirwir iaau. A kum utnaa baa miaat piri taan Tito un muaat i lingtatuna, welaar ma ra numiaat kum pirpir raap karom muaat i lingtatuna. ¹⁵Tito i gaايا aakit un muaat baa i nuk paai baa muaat gaايا paai ma ra bunurut, ma muaat raap muaat taraam u ra nuna pirpir. ¹⁶Iaau nurnur lingtatuna un muaat. Bi ia a utnaa baa iaau gaايا aakit uni.

A wetabaar

8 Io, a kum tateng liklik, miaat nem na wapua muaat u ra maarmaari baa God i taar taai karom a taara na nurnur irong u ra papaar Maakedonia. ² Diat kariaana a mongoro na mawaat, iaku i ngaala aakit anundiat gaai. Ma u ra nundiat kini na niba, diat gaai ut kupi diat a wetabaar. ³ Ma iaau pir a lingtatuna taa muaat, anundiat wetabaar i welaar ma ra dekdekindiat, iaku i ngaala aakit. Anundiat nemnem ut naa diat a paami lenmaa. ⁴ Ma diat aaring miaat kupi diat kaai diat a taar anundiat maani na wetabaar karom a taara na nurnur inaanga Jerusalem. ⁵ Ma wakir diat taar taa ku a maani baa miaat nuki naa diat a taari, diat taar muga taa anundiat lalaaun ut karom a Tadaaru, ma karom miaat kaai, welaar ma ra nemnem anun God.

⁶ Io, miaat aaring Tito kupi in waraaut muaat kupi muaat a paam ot paa a pinapaam na wetabaar mi, maa ia ut i waraaut muaat baa muaat turpaa a pinapaam na wetabaar mi. ⁷ Muaat tadaaru ma ra kum utnaa raap: Anumuaat nurnur, ma ra numuaat warawaai, anumuaat manaana, anumuaat niongor, ma ra numuaat ngaala na maarmaari karom miaat. Io, i koina kupi muaat a paam ot paa kaai a pinapaam na wetabaar mi.

⁸ Pa iaau pir a utnaa mi kupi in welaar ma ra naagagon karom muaat. Iaku iaau wapua muaat u ra taara Maakedonia, ma u ra nundiat ngaala na gaai kupi diat a wetabaar, kupi ang walaar anumuaat maarmaari, baa i lingtatuna baa pate. ⁹ Maa muaat nunura a maarmaari anu ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito. Ia ut i tadaaru aakit ma ra mongoro na utnaa, iaku i waan ko ra nuna koina kini inaanga u ra maawa, kabina i maari muaat. I ki na niba min u ra rakraakan

buaal, kup muaat, muaat a tadaaru ma ra koina lalaaun.

¹⁰ Io, ang wapua muaat u ra nuknuking u ra utnaa mi: I koina kupi muaat a paam araap wa a pinapaam na wetabaar baa muaat turpaai u ra kilaala i raap. Muaat a mugaana taara baa muaat nemi kupi muaat a wetabaar, ma muaat a mugaana taara kaai baa muaat turpaa wetabaar. ¹¹ I koina kupi mi muaat a paam araap wai welaar ma ra ngaala na nemnem muaat kariaanai baa muaat turpaai. Muaat a wetabaar welaar ma ra dekdekimuaat. ¹² Baa muaat gaai kupi muaat a wetabaar, God in gaai uni. God i nemi kupi muaat a wetabaar ko ra utnaa baa muaat paam akotoi, wakir ko ra utnaa baa pa muaat paam akotoi.

¹³ Pa iaau piri naa muaat a waraaut a taara ingen, ma muaat, muaat a iba. Iaku iaau nemi naa muaat a welaar raap ku. ¹⁴ Mi, muaat aa paam akoto a ngaala, kupi muaat a waraaut a taara ingen mai. Baa muaat a iba, io, diat bulung diat a waraaut muaat, kupi muaat raap muaat a waraaut wetwetalaii muaat kupi muaat a welaar raap ku. ¹⁵ Maa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, “Ia baa i ung ungaai a ngaala na utnaa, i paam akoto ku a utnaa baa i topaai. Ma ia baa pa i ung ungaai ta ngaala na utnaa, ia kaai i paam akoto a utnaa baa i topaai.” *Pin 16:18*

Tito in waan karom a taara Korinto

¹⁶ Iaau waatung wakaak karom God baa i wanuk taa Tito kupi in waraaut muaat. I maari muaat welaar ma iaau kaai iaau maari muaat. ¹⁷ I gaai aakit baa miaat tiri kupi in waraaut muaat, ma u ra nuna nemnem ut, mi in waan balet karom muaat ma ra ngaala na gaai. ¹⁸ Miaat a tula wai ungaai ma raa teimiat kaai, baa a kum taara na nurnur u ra kum taamtaamaan raap diat pir walaawa paai u ra nuna koina pinapaam

baa i warawaai ma ra Koina Wewapua. ¹⁹Ma diat ut diat pilak taai kupi miaat a weur unaanga Ierusalem, baa miaat a lo a maani na wetabaar. Miaat a paam a pinapaam mi kupi miaat a wangaala paa a Tadaaru, ma kupi miaat a waiaai naa miaat nem na waraaut a taara na nurnur inaanga Ierusalem. ²⁰Pa miaat nemi naa te in takuna miaat u ra numiaat pina-paam baa miaat waan ma ra ngaala na wetabaar mi. ²¹Io, miaat ongor kupi mi-aat a paam a utnaa i takado, wakir namataa ra Tadaaru ku, namataa ra taara utkaai.

²²Io, miaat a tula wa kaai raa teimi-aat u ra nurnur ungaai ma diaar. Miaat aa walaar taai mongoro na pakaan, ma miaat nunurai naa i laana gaaia kup a pinapaam. Ma mi, i nem aakiti kupi in waraaut u ra pinapaam mi, maa i nurnur un muaat. ²³Ma Tito i papaam ungaai ma iaau, kupi mir a waraaut muaat. Ma raa ru tateimiaat kaai, baa ditul ma Tito ditul a weur, diaar tur wakilang a taara na nurnur, ma u ra nundiaar lalaun di-aar taar a urur karom Kaarisito. ²⁴Io, muaat a taara Korinto, muaat a waiaa anumuaat maarmaari karom ditul, kupi a taara na nurnur u ra kum taamaan ingen diat a babo lele a kabina baa miaat pir walaawa pa muaat uni.

A taara Korinto diat a waninaar anundiat wetabaar

9 Pang timtimu balet ma karom muaat u ra pinapaam na wewaraaut karom a taara na nurnur inaanga Ierusalem. ²Maa iaau aa nunurai naa muaat gaaia kupi muaat a paam a pinapaam mi. Iaau pir walaawa pa muaat, baa muaat ki matira u ra papaar Aakaia, karom a taara irong u ra papaar Maakedonia. Ma iaau wapua diat naa, u ra kilaala i raap muaat waninaar kupi muaat a taar wa anumuaat maani. Ma anumuaat gaaia kup a wetabaar i aal atur a nuknuki

ra mongoro na taara aakit kupi diat kaai diat a wetabaar. ³Iaau nemi naa muaat a waninaar, welaar ma iaau aa pir taai taan diat, kaduk diat a baboi naa anung pirpir pa i dowot. Mi ia a kabina baa ang tula wa tula tateimiaat mi karom muaat. ⁴Kaduk baa ang waan paat karom muaat, miaat a weur ma ta taara taanga Maakedonia. Ma baa diat a baboi naa pa muaat waninaar, io, ang wawirwir u ra nung kum pirpir baa iaau aa pir tataai, ma muaat kaai muaat a wawirwir aakit. ⁵Mi ia a kabina maa ang tula muga wa tula muaana mi, kupi ditul a waan muga utira, ma kupi ditul a waraaut muaat kupi muaat a waninaar a wetabaar baa muaat weweliman naa muaat a taari. Baa muaat aa waninaar muga taa anumuaat wetabaar, in welaar ut ma ra wetabaar lingtatuna, ma pa in welaar ma ra utnaa baa di wowo paai ku kon muaat.

⁶Muaat a nuk paai, ia baa i maarut a kinalik, in tangaa paa utkaai a kinalik. Ma te baa i maarut a mongoro, in tangaa paa utkaai ta mongoro. ⁷Muaat raaraa, muaat a taar ku a utnaa baa muaat aa nuki naa muaat nem na taari. Ma koku muaat taar a utnaa baa pa muaat gaaia kupi muaat a taari, ma koku muaat wetabaar kabina baa di wowo ta muaat. Maa God i nem diat baa diat wetabaar ma ra gaaia. ⁸God i pet laar paai kupi in tabaara muaat ma ra kum utnaa raap baa muaat iba kupi, ma in tabaara muaat ma ra utnaa baa i ngaala taa ra utnaa baa muaat iba kupi. Io, u ra kum bungbung raap pa muaat a iba kup ta utnaa, muaat a paam akoto a kum ututnaa raap baa muaat iba kupi, ma ra utnaa kaai kupi muaat a paam a kum koina pinapaam mai. ⁹A Buk Taabu i piri lenbi, “Ia baa i wetabaar ma ra ngaala karom a kum iba na taara, anuna takado na mangamangaan in ki takum.” *Kele 112:9*

¹⁰ God in tabaara muaat ma ra kum utnaa kupi muaat a paam a koina pina-paam mai, welaar ma i tabaara a taara ma ra utnaa baa diat a maaruti ma ra utnaa kaai baa diat a aani. Ma namur muaat a tangaa a ngaala na utnaa ko ra numuaat koina mangamangaan.

¹¹ God in tabaara muaat ma ra kum utnaa raap, kupi muaat kaai muaat a laana tabaara a kum taara ingen. Baa muaat a paami lenmaa, mongoro na taara diat a waatung wakaak karom God u ra numuaat wetabaar, baa miaat a taari taan diat.

¹² A pinapaam na wewaraaut mi muaat paami, pa i waraaut a taara na nurnur ku ma ra utnaa diat iba kupi, i paam apaat utkaai a waatung wakaak karom God kon mongoro na taara. ¹³ A pinapaam mi muaat paami, i walingtatuna anumuaat nurnur. Ma mongoro diat a pir walaawa paa God, kabina baa anumuaat nurnur u ra Koina Wewapua un Kaarisito i wapaat kaai a tinaraam. Ma diat a pir walaawa kaai karom God u ra numuaat koina mangamangaan baa muaat tabaara diat, ma a taara ingen kaai. ¹⁴ Diat a aaraaring un muaat, ma diat a maari aakit muaat, kabina maa God i waiaa anuna ngaala na maarmaari karom muaat. ¹⁵ Daat a waatung wakaak aakit karom God u ra nuna ngaala na wetabaar baa pa te in pir palaa laar paai.

Paaulo i pirpir kaapa u ra nuna pinapaam

10 Iaau Paaulo iaau aaring muaat baa muaat a walangoro iaau, kabina ut un Kaarisito, baa i wakinalik paai ma i papaam ma ra wowowon na mangamangaan karom a taara. Raa taara diat piri naa, baa iaau ki karom muaat, pa iaau laana pirpir dekdek, iaku baa iaau ki ingen anung pirpir i dekdek aakit. ² Io, baa ang waan paat karom muaat, i tale ku baa ang wakado muaat

ma ra kum dekdek na pirpir. Iaku pa iaau nemi. Io, iaau aaring diat baa diat piri naa miaat murmur ku a mangamangaan ko ra rakrakaan buaal naa diat a ngo ko ra mangaana pirpir maa, kupi koku iaau waan paat ma ra kum dekdek na pirpir karom diat. ³ A lingtatuna, miaat lalaauun u ra rakrakaan buaal, iaku pa miaat weium welaar ma ra mangaana wineium anu ra rakrakaan buaal. ⁴ Maa a kum utnaa na wineium baa miaat weium mai, wakir anu ra rakrakaan buaal, pate. A kum dekdek na utnaa na wineium anun God, ma diat dekdek aakit kupi miaat a reng a kum dekdek na liplip mai anu ra ebaar. ⁵ Miaat kamaar wa a kum warwaruga na pirpir baa a taara diat aamaan ngaala mai, ma i turbaat a taara kupi koku diat nunura God. Ma miaat aal puku a nuknuki ra taara, kupi diat a taraam karom Kaarisito. ⁶ Baa muaat a taraam raap karom Kaarisito, io miaat a naagagon diat baa pa diat taraam.

⁷ Muaat a babo wakaak a kum utnaa! Baa te i nuki naa ia anun Kaarisito, io, i koina baa in nuknuk wakaak ma in babo lelei naa miaat kaai anun Kaarisito. ⁸ Kaduk muaat nuki naa miaat laana pir wangaala paa a dekdek baa a Tadaaru ia taar taai taa miaat. I lingtatuna aakit, iaku pa miaat wawirwir uni, maa ia taar taai kupi miaat a wadekdek muaat mai, ma wakir kupi miaat a baanaakaka muaat. ⁹ Koku muaat nuki naa iaau timu anung kum buk karom muaat kupi muaat a burut. ¹⁰ Maa raa taara diat piri lenbi, “U ra nuna kum buk anuna pirpir i mawaat ma i dekdek, iaku baa i ki karom miaat, i lenkubaa pa i paam akoto a dekdek na naagagon, ma anuna pirpir i ling biaa ku.” ¹¹ I koina baa diat a nunurai naa anumiaat kum dekdek na pirpir baa diat lukluk taai u ra numiaat kum buk, miaat a paam ot paai ut baa miaat a waan paat matira.

¹²Pa miaat laana welaara miaat ma diat baa diat piri naa diat ngaala aakit. Diat welaara wetwetalaai diat balet ut. Diat longlong aakit! ¹³Iaku miaat, pa miaat a pir angaala pa miaat u ra kum utnaa ingen, miaat a pir wangaala paa ku a pinapaam baa God i taar taai taa miaat. A pinapaam na warawaai baa i waan tuk u ra numuaat taamaan. ¹⁴Io, wakir miaat pir angaala paa ta pinapaam baa pa miaat paam taai, maa God i tula wa miaat kupi miaat a waan paat ut karom muaat ma ra Koina Wewapua un Kaarisito. ¹⁵Ma pa miaat pir angaala pa miaat kaai un ta pinapaam baa a taara ingen diat aa paam taai. Iaku miaat nurnur lenbi, baa anumuaat nurnur in tawa, anumiaat pinapaam kaai in tawa. ¹⁶Ma miaat a warawaai kaai ma ra Koina Wewapua karom a kum taamaan kuaa namuga taa muaat, baa pa te utbaai i warawaai iaai. Maa pa miaat nemi naa miaat a papaam nate u ra pinapaam anun te ingen, kaduk a taara diat a piri naa miaat pir angaala pa miaat u ra pinapaam baa raa ingen ut ia paam taai. ¹⁷A Buk Taabu i piri, "Baa te i nemi naa in wangaala paai, i koina baa in wangaala paa ut a utnaa baa a Tadaaru ia paam taai." *Ier 9:24*

¹⁸Baa te i pir angaala paa ia ut, wakir ia maa i ngaala namataa ra Tadaaru, iaku te baa a Tadaaru i pir wangaala paai, ia maa i ngaala.

Paaulo wakir i welaar ma ra kum warwaruga na aapostolo

11 Iaaunemi kupi muaat a walangoro kumun anung longlong na pirpir. Iaaununurai naa muaat a walangoro iaaun. ²Iaaungaraa aakit un muaat, welaar ma God i ngaraa un muaat, kaduk muaat a waan ingen kon Kaarisito. Iaaunaa taar ta muaat karom Kaarisito, kupi muaat a welaar ma ra gomgom na tauara, anuna pet webaat. ³Iaku mi, iaaun

burut kaduk din waruga pa muaat, welaar ma ra ina wui i waruga paa Iwa, ma din ben araara pa muaat ko ra numuaat gomgom na nurnur lingtatuna un Kaarisito. ⁴Maa muaat gaaia kupi muaat a walangoro te baa i waan paat karom muaat, ma i warawaai un raa Iesu ingen, ma wakir un Iesu baa miaat warawaai uni. Ma muaat gaaia ku baa din tabaara muaat ma ta nion ingen, baa wakir a Takado na Nion. Ma muaat gaaia ku baa muaat a walangoro ta Koina Wewapua ingen, baa wakir a Koina Wewapua baa muaat aa nurnur uni.

⁵Wakir iaaun kinalik taan diat baa muaat waatung diat naa a kum ngaala na aapostolo. ⁶Kaduk muaat nuki naa pa iaaun wawer paa kup a tena warawaai, iaku iaaununura ut a utnaa baa iaaun warawaai uni. Muaat ut muaat kaapa uni, maa u ra kum utnaa raap miaat paami karom muaat, miaat wapuaana a manaana raap mi.

⁷Lelawaai, iaaunraara duk baa pa iaaun aaring muaat kup ta maani baa iaaun warawaai ma ra Koina Wewapua karom muaat? Iaaun wakinalik pa iaaun naa muaat, kupi muaat, muaat a ngaala. ⁸Iaaun lo a maani kon raa kum kikel na taara na nurnur ingen, kupi in waraaut iaaun u ra nung pinapaam naliwan taa muaat. Iaaun waraap anundiat maani kupi ang papaam karom muaat. ⁹Mongoro na pakaan iaaun iba baa iaaun ki ungaai ma muaat, iaku pa iaaun taar ta mawaat karom muaat. A kum tateng liklik u ra nurnur taanga Maakedonia diat waan paat, ma diat tabaara iaaun ma ra utnaa baa iaaun iba kupi. Pa iaaun aaring ta muaat, ma pang aaring ta muaat maut kup ta utnaa. ¹⁰Maia, a lingtatuna anun Kaarisito i ki un iaaun, io, iaaun pir a lingtatuna taa muaat naa, pa te u ra kudu-laana papaar Aakaia in turbaat laar paa anung gaaia u ra nung mangamangaan karom muaat. ¹¹Lelawaai, baa pa iaaun

aaring maani kon muaat, i wapuaanai naa pa iaau maari muaat? Pate. God i nunurai naa iaau maari aakit muaat!

¹² Ang paam liklikina a kum utnaa mi iaau paami, kupi diat baa diat piri naa diat a kum aapostolo, diat a nunurai naa anundiat pinapaam pa i welaar ma anumiata pinapaam. Ma koku diat pir wangaala pa diat naa diat papaam ku kaai welaar pa ma miaat. ¹³ A kum muaana maa, a kum warwaruga na aapostolo, a kum warwaruga na tena pinapaam, ma diat puku pa diat kupi diat a welaar ma ra kum aapostolo anun Kaarisito. ¹⁴ Wakir a utnaa na kakaian karom daat, maa Saataan kaai i laana puku paai kupi in babo welaar ma ra aangelo na kaapa. ¹⁵ Ma pain daat a kakaian kaai baa anuna kum tena pinapaam diat a puku pa diat, kupi diat a welaar ma ra kum tena pinapaam mulu anu ra takado na mangamangaan. Namur diat a lo anundiat wedok, welaar ut ma ra nundiat aakaina pinapaam.

A kum mawaat baa Paaulo i kariaanai

¹⁶ Ang piri balet naa koku muaat nuki un iaau naa iaau longlong. Iaku baa muaat nuki un iaau lenmaa, io, muaat a maadek taa a longlong mi kupi in pir wangaala paa ia ut. ¹⁷ A lingtatuna, baa iaau pir wangaala pa iaau ut, pa iaau pirpir welaar ma ra nemnem anu ra Tadaaru, i welaar ku ma ra mangamangaan na longlong. ¹⁸ Raa taara diat pir wangaala pa diat welaar ma ra mangamangaan anu ra rakakaan buaal, io, iaau kaai ang pir wangaala pa iaau ut. ¹⁹ Muaat, muaat manaana aakit, io muaat maadek paa ku a kum longlong na taara kupi diat a wer muaat. ²⁰ Maia, muaat gaايا pa diat kupi muaat a pa-

paam na wilawilaau karom diat, ma diat a baanaakaka muaat, ma diat a waraap wa anumuaat kum utnaa. Ma muaat gaايا ku baa diat wangaala pa diat naa muaat, ma baa diat paar a kum mataa-muaat. ²¹ Iaau wawirwir aakit baa ang piri naa miaat ut pa ta dekdekimiaat kupi miaat a paami lenbi!

A kum utnaa baa diat pir wangaala pa diat uni, io, iaau kaai iaau pet laar paai kupi ang pir wangaala pa iaau uni. Io, mi iaau pirpir welaar ma ra longlong. ²² Diat pir wangaala pa diat naa diat a kum te Ebraaio, naka? Iaau kaai a te Ebraaio. Diat ko ra taara Israael, naka? Iaau kaai a te Israael. Diat a kum natnatun Aabaraam, naka? Iaau kaai a natun Aabaraam. ²³ Diat a kum tultul taan diat raap. Mi iaau pirpir welaar ma ra longlong. Iaau papaam dekdek aakit taan diat raap, iaau aa ki papaa u ra ruma na karabus mongoro na pakaan, a kum wineium di paami un iaau i dekdek aakit, mongoro na pakaan marawaai ang maat. A kum utnaa raap baa di paami un iaau i ngaala taa ra utnaa baa di paami un diat. ²⁴ A taara Iudaia diat raapu in tamarung welaar ma 39 na pakaana raraapu. I welaar ma lima na pakaan raap maa diat paampaami un iaau. ²⁵ Raa pakaan di duka iaau ma ra kum waat. A taara Rom kaai diat raapu iaau mongoro na pakaan ma ra ina buka. I welaar ma tula pakaan raap maa diat paampaami un iaau. ^{††} Tula pakaan iaau wirua ma ra paraau nataai. ^{¶¶} Raa bung na marum ma raa bung na mage iaau aalir u ra punga nataai.

²⁶ Iaau aa waan u ra mongoro na winawaan. Iaau welaar ma ra utnaa na winirua u ra winawaan u ra kum

^{††}11:25 Aap 16:22-23 i wapua daat un raa pakaan baa di raapu Paaulo ma ra ina buka.

^{¶¶}11:25 Aap 27:39-44 i wapua daat un raa pakaan baa Paaulo i wirua ma ra paraau nataai.

daanim, ma raa kum pakaan marawaai ang wirua u ra limaa ra kum aakaina taara. Marawaai ang baraata a winirua ko ra nung taara ut, ma ko ra kum waira na taara kaai. Marawaai ang baraata a winirua u ra kum taamaan, ma u ra kum bil na wanua, ma nataai. Ma marawaai kaai ang wirua naliwan taa ra kum warwaruga na tateng liklik u ra nurnur. ²⁷ Iaa u ongor ma iaa u papaam dekdek. Mongoro na pakaan iaa u watangaala. Mongoro na pakaan iaa u maruk ma iaa u molo. Raa kum pakaan iaa u iba kup a maaluu ma iaa u kariaana mudian.

²⁸ Iaku raa utnaa i ngaala aakit taa ra kum utnaa mi i waan paat karom iaa u: Anung binaboura karom a kum taara na nurnur i mawaat aakit u ra nung lalaaun u ra kum bungbung raap. ²⁹ Baa te kon diat anuna nurnur i bilua, iaa u kaai ang bilua. Baa te kon diat di aa ben taai u ra aakaina, in ngaala aakit anung ninunuk uni.

³⁰ Pang pir wangaala pa iaa u un ta utnaa ingen, ang pir wangaala pa iaa u ku u ra kum utnaa baa i wapuaanai naa pa ta dekdeking. ³¹ God, Tamaa ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito, baa a pir walaawa karomi pa in raap ma pa in raap, i nunurai ut baa iaa u pir a lingtatuna. ³² U ra taamaan Damaasko, a mukmuga ko ra taamaan maa, baa i papaam natudaangi ra king Aaretaas, i watur taa a kum tena baboura u ra balbalaat i ra liplip i ra taamaan, kupi diat a aal pa iaa u. ³³ Iaku di warira pari iaa u maku ma ra kaa, u ra mataana kalaangaar i ra liplip, ma iaa u lalaaun pilaa ko ra limaa ra mukmuga maa.

**U ra binabo God i ben paa
Paaulo unaanga u ra maawa**

12 Baa iaa u pir wangaala pa iaa u ut, anung pirpir pa i gaa un ta utnaa, iaku ang pir wangaala pa iaa u ut un raa kum utnaa, kupi muaat a nunura wakaak

iaau. Ang pirpir u ra kum binabo baa a Tadaaru ut ia wababo ta iaa u uni. ² Iaa u nunura raa muaana, a te Kaarisito, 14 na kilaala i raap di ben paai unaanga u ra wetula maawa. Pa iaa u nunurai baa di lo ungaai paai ma ra panina baa a niono ku. God ku i nunurai. ³⁻⁴ Ang piri balet, iaa u nunurai naa a muaana mi di lo tato paai unaanga u ra Paradaaaiso, iaku pa iaa u nunurai baa di lo ungaai paai ma ra panina baa a niono ku. God ku i nunurai. Baa ia ki inaanga, i walangoro a kum utnaa baa pa di pet laar paai kupi din waatung diat ma ra pirpir, ma i taabu kaai kupi te in wewapua uni.

⁵ Io, ang pir wangaala paa a muaana mi, iaku pang pir wangaala pa iaa u ut un ta utnaa ingen, u ra kum utnaa ku baa i wapuaanai naa pa ta dekdeking. ⁶ Iaku baa iaa u pir wangaala pa iaa u u ra kum utnaa mi, iaa u pir ut a lingtatuna, pa iaa u longlong. Iaku maa pa iaa u nem na pirpir maat u ra nung kum binabo, maa pa iaa u nem te kupi in wangaala paa anuna nuknuk un iaa u, kaduk a nuknukina un iaa u pa in welaar ma ra utnaa iaa u paami ma iaa u piri.

Paaulo i gaaia u ra nuna kum binilua

⁷ A kum utnaa baa God ia wababo ta iaa u uni i ngaala aakit, iaku di taar taa raa utnaa baa i gogo a paning, kupi koku iaa u nuk wangaala pa iaa u ut u ra kum binabo mi. A aangelo anun Saataan i baanaakaka a paning ma ra utnaa mi. ⁸ Iaa u aa aaring taa a Tadaaru tula pakaan kupi in rakaan wa a utnaa mi kon iaa u. ⁹ Ma i piri lenbi taang, "Anung maarmaari karom ui i welaar, ma pa un iba kup ta utnaa ingen. Maa din babo puaana a dekdeking un ui baa pa ta dekdekim." Io, iaa u gaaia kupi ang pir wangaala paa anung kum binilua, maa baa iaa u bilua, a dekdekin Kaarisito in ki un iaa u. ¹⁰ Lenmaa iaa u gaaia aakit u ra nung kum binilua, ma baa di pir aakaka

iaau, ma u ra kum mawaat, ma baa a taara diat wakadik iaau, ma baa iaau kariaana a dekdek na tapunuk, kabina baa iaau nurnur un Kaarisito. Iaau gaaiia kabina iaau nunurai naa baa iaau bilua iaau dekdek.

**Paaulo i pir apuaana anuna
maarmaari karom a taara Korinto**

¹¹ Muaat ut muaat kabina un iaau baa iaau pir taa a kum longlong na pirpir mi. I takado kupi muaat ut muaat a babo lele pa iaau naa iaau a aapostolo mulu. I lingtatuna ut, iaau a muaana biao ku, iaku pa iaau kinalik taan diat baa muaat waatung diat naa a kum ngaala na aapostolo. ¹² Baa iaau ki naa muaat, iaau walingtatuna pa iaau namataamuaat baa iaau a aapostolo mulu. Iaau paam a kum dekdek na utnaa, a kum utnaa na kakaian ma ra kum wakilang ma pa iaau talangan. ¹³ Aawa kabina maa muaat nuki naa pa iaau papaam wakaak karom muaat, welaar ma iaau paami karom raa taara na nurnur kaai? Naapi duk baa pa iaau aaring muaat kup ta utnaa? Muaat a dumaana wa anung aakaina mangamangaan baa pa iaau aaring muaat kup ta utnaa!

¹⁴ Baboi, mi ia wetula pakaan baa iaau waninaar kupi ang waan karom muaat. Ma pang aaring ta utnaa kon muaat, maa pa iaau nem anumuuaat maani, iaau nem muaat ut. Maa pa i takado kupi a kum naat liklik diat a tabaara tamaandiat ma naandiat. I koina kupi a tamaandiat ma ra naandiat ut diaar a paki utnaa kupi diaar a tabaara anundiaar kum naat mai. ¹⁵ Iaau gaaiia ku kupi ang taar taa anung kum utnaa raap karom muaat, ma ang taar taa anung lalaaun kaai. Baa iaau maari aakit muaat, lelawaai anumuuaat maarmaari karom iaau in kinalik ku?

¹⁶ Io, muaat aa nunurai naa pa iaau aaring paa ta maani kon muaat. Iaku kaduk te kon muaat in piri naa iaau

aa waruga paa ta utnaa kon muaat. ¹⁷ Lelawaai, iaau aa lo paa duk ta utnaa kon muaat ko ra taara baa iaau tula wa diat karom muaat? ¹⁸ Iaau aaring paa Tito kupi in waan karom muaat, diaar ma raa teimiaat kaai. Lelawaai, Tito ia lo paa ta utnaa kon muaat? Pate. Miaat murmur ku raa mangamangaan, ma raa aakapi ku maa miaat murmuri.

Paaulo i burut un diat

¹⁹ Lelawaai, muaat nuki naa miaat pir baat miaat balet ku kon muaat? Pate, miaat pirpir ma ra lingtatuna namataan God welaar ma ra kum tultul anun Kaarisito. A utnaa raap baa miaat paami, miaat paami kupi in waraaut muaat. ²⁰ Iaau burut, kaduk baa ang waan paat karom muaat, pang babo baraata a kum mangamangaan baa iaau nemi kupi ang baboi. Ma muaat kaai pa muaat a gaaiia u ra mangamangaan baa ang waan paat mai. Iaau burut kaduk ang baraata paa a mangaana kini lenbi: muaat wengangaar, muaat nuknuk aakaka, muaat kaankaan, muaat ki weraan, ma muaat pirura ma pir aakaka wetwetalaai muaat, ma muaat wangaala pa muaat ut, ma anumuuaat kinkini i purpuruan. ²¹ Iaau burut, kaduk baa ang waan paat matira, anung God in wakinalik pa iaau namataamuaat. Ma ang tapunuk un mongoro kon muaat baa diat paam aakaina taanga namuga utbaai ma pa diat nukpuku ko ra nundiat kum dur na mangamangaan, a kum paamuk na mangamangaan ma ra kum aakaina nemnem baa diat murmuri.

Paaulo i watumaarang diat

13 Mi in wetula pakaan baa ang waan karom muaat. Ma di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, “Baa ta rudi baa ta tuldi anunditul pirpir i raa ku un ta utnaa, io anunditul pirpir i lingtatuna.” *Naaq 19:15*

²U ra nung weru winawaan paat karom muaat, iaau aa pirpir taau karom muaat u ra numuaat aakaina mangamangaan. Ma mi baa iaau ki ingen, ang wapua muaat balet ut u ra utnaa mi: Baa namur ang waan paat utira, ang pirpir dekdek aakit karom diat baa pa diat nukpuku ut-baai ko ra nundiat aakaina taanga namuga, ma te kaai baa i paam aakaina. ³Muaat nemi kupi muaat a nunura lingtatunai naa iaau pirpir ma ra pirpir anun Kaarisito, naka? Io, Kaarisito pa i laana bilua, pate, i laana papaam naa muaat ma ra dekdek. ⁴I lingtatuna, baa di aak waat Kaarisito u ra bolo, pa ta dekdekina. Iaku u ra dekdekin God, i lalaaun balet. Lenkaai maa miaat bilua ungaai ma Kaarisito, iaku miaat lalaaun ungaai mai ma ra dekdekin God, kupi miaat a papaam naa muaat.

⁵Muaat a babo anumuaat lalaaun, baa anumuaat nurnur i lingtatuna baa pate. Muaat nunurai naa a lalaaun anun Kaarisito Iesu i ki un muaat, naka? Baa pate, io, anumuaat nurnur pa i lingtatuna. ⁶Iaau nurnur baa muaat a nunurai kaai naa miaat lalaaun lingtatuna u ra nurnur un Kaarisito. ⁷Ma mi, miaat aaraaring karom God baa koku muaat paam ta aakaina, wakir kupi a taara diat a baboi naa miaat a takado na taara, iaku kupi muaat a paam ku a kum utnaa baa i takado. Baa a taara diat nuki naa pa miaat takado, i koina ku. ⁸Pa miaat a paam ta utnaa baa in tur-

baat a lingtatuna anun God, pate, miaat a murmuri ku. ⁹Baa muaat dekdek ma miaat bilua, miaat gaaia ku. Ma miaat aaraaring un muaat kupi muaat a takado u ra numuaat nurnur. ¹⁰Mi ia a kabina baa iaau timu a kum utnaa mi karom muaat baa pa iaau waan paat utbaai. Ma baa ang waan paat, pang pirpir ma ra dekdek na pirpir karom muaat, ma pang naagagon muaat ma ra naagagon baa a Tadaaru ia taar taai taang. I taar taai taang kupi ang wadekdek muaat mai, wakir kupi din baanaakaka muaat mai.

A tintinip na pirpir

¹¹Anung tintinip na pirpir ma mi: A kum tateng liklik, muaat a gaaia! Muaat a watakado muaat, muaat a murmur anung pirpir, in raa ku a nuknukimuaat, ma muaat a ki na maalmaal wetwetalai. Io, a God na maarmaari ma maalmaal in ki karom muaat. ¹²Baa muaat webaraat muaat a maari wetwetalai muaat ma ra wedum na maarmaari, ma muaat a paami ma ra gomgom na mangamangaan.

A taara anun God baa diat ki ungaai ma iaau diat taar anundiat maarmaari karom muaat.

¹³A maarmaari anu ra Tadaaru Iesu Kaarisito, ma ra maarmaari anun God, ma ra wemaraam anu ra Takado na Nion baa i aal ungaai daat, in ki karom muaat raap.

A Buk anun Paaulo karom a taara

Galaatia

A pirpir kaapa muga

Paaulo i timu a buk mi karom a taara baa diat ki u ra kum taamaan irong u ra papaar Galaatia. Namuga Paaulo i waan taltalili u ra kum taamtaamaan irong Galaatia ma i warawaai ma ra Koina Wewapua karom diat. A kum taara na nurnur irong Galaatia wakir diat ko ra taara Iudaia, ma Paaulo i wapua diat naa a nurnur ku un Iesu i pet laar paai kupi in walaun diat.

Namur a taara Iudaia diat waan paat ma diat piri naa a pirpir anun Paaulo pa i takado. Diat piri naa a taara na nurnur diat a murmur a kum Naagagon anun Moses, kupi diat a takado namataan God. Diat piri naa din poko kikel a taara na nurnur raap. A poko kikel i welaar ma ra wakilang naa diat a welaar ma ra taara Iudaia ma diat a murmur raap a kum Naagagon anun Moses ma anu ra taara Iudaia. Baa Paaulo i walangoroi i kaankaan aakit. I piri naa baa gun daat takado kabina baa daat murmur ku a kum Naagagon anun Moses, io, a minaat anun Iesu in ling biao ku, ma pa in pet laar paai kupi in una wa anundaat kum aakaina mangamangaan. Paaulo i pirpir dekdek karom a taara Galaatia u ra buk mi. I nemi naa diat a waan ingen ko ra wawer anu ra kum warwaruga na tena wawer, ma diat a waan talili kup a nurnur ku un Iesu.

A winawaan i ra buk Galaatia:

Raa Koina Wewapua ku (1:1-10)

Paaulo i waan paat a apostolo mulu (1:11-2:21)

God in walaun daat kabina u ra nundaat nurnur ku un Iesu, wakir kabina baa daat murmur a kum Naagagon (3:1-4:31)

Daat laangalaanga ko ra dekdek i ra aakaina mangamangaan ma daat a murmur a nemnem i ra Takado na Nion (5:1-6:10)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom diat (6:11-18)

1 Iaa u Paaulo iaau timu a buk mi karom muaat. Pa ta muaana taanga min napia i pilak pa iaau, ma wakir kaai a taara diat tula iaau kupi ang apostolo. Pate, Iesu Kaarisito ut ma God Tamaana diaar tula iaau, God baa i watur paa balet Iesu ko ra minaat. ²A kum tateng liklik baa miaat ki ungaai main, diat mulaaot ungaai ma iaau u ra buk mi karom muaat a kum tena nurnur raap taanga u ra papaar Galaatia.

³A maarmaari ma ra maalmaal kon God a Tamaandaat ma ra Tadaaru Iesu Kaarisito in ki karom muaat raap. ⁴Iesu i ung wa anuna lalaaun u ra nundaat kum aakaina mangamangaan, kupi daat a ki laangalaanga ko ra kum aakaina mangamangaan baa a taara diat paami u ra kum kilaala mi. I welaar ma ra nemnem anu ra nundaat God a Tamaandaat. ⁵A pir walaawa karomi in tur takum ma pa in raap. Aamen.

Raa Koina Wewapua ku

⁶Pa i iwan utbaai un muaat baa muaat nukpuku paa, iaku iaau kakaiian aakit baa muaat aa waan ingen paa kon God, ia baa i wataa pa muaat u ra maarmaari anun Kaarisito. Io, mi muaat aa tapuku kup raaungaana wawer. ⁷A wawer maa, wakir a Koina Wewapua, iaku maa raa taara diat wapurpuruan muaat ma diat nem na puku a Koina Wewapua un Kaarisito. ⁸Miaat warawaai karom muaat ma ra Koina Wewapua. Iaku baa miaat ut, baa ta aangelo kaai taanginaanga u ra maawa in warawaai ma ta mangaana wawer ingen, i koina baa in wirua takum u ra naagagon anun God. ⁹Iaa u aa wapua muga ta muaat, ma

mi ang piri balet naa, baa te in pirpir karom muaat ma ta wawer baa pa i welaar ma ra Koina Wewapua baa muaat aa watur akoto paai, i koina baa in wirua takum u ra naagagon anun God!

¹⁰Pa iaau nem a pir walaawa ko ra taara, iaau nemi ku naa God ut in gaai un iaau. Pa iaau nem na wagaai ku a taara. Baa ang wagaai ku a taara, wakir iaau a tultul anun Kaarisito.

God ut i wataa paa Paaulo

¹¹A kum tateng liklik, iaau wapua kaapa muaat naa a Koina Wewapua baa iaau warawaai mai, wakir a wawer ko ra taara taanga min napia. ¹²Pa iaau loi ko ra taara, ma pa ta muaana kaai i wer iaau uni. Iesu Kaarisito ut i wapuaana taai taang.

¹³Muaat aa walangoro taa anung mangaana lalaaun taanga namuga, baa iaau tur dekdek u ra wuna lotu Iudaia. Muaat aa walangoroi baa iaau baanbaanaakaka a taara na nurnur anun God, ma iaau nemi kupi ang kamaar wa diat. ¹⁴Iaau tur dekdek u ra lotu Iudaia, ma anung manaana u ra lotu i ngaala taan diat raap baa anumiaat kilaala na lalaaun i welaar. Iaau ongor dekdek aakit, ma iaau murmur wakaak a kum mangamangaan anu ra taara Iudaia taanga namuga. ¹⁵Iaku, baa pa di buta iaau utbaai, God ia pilak pa iaau, ma u ra nuna maarmaari, i wataa pa iaau. ¹⁶Ma i nemi kupi ang nunura Iesu a Natuna, ma ang warawaai uni u ra kum papaar anu ra kum taara baa wakir a taara Iudaia. Pa ta muaana i wer iaau uni. ¹⁷Ma pa iaau waan unaanga Ierusalem kup diat baa diat aa apostolo muga taang kupi diat a wer iaau. Iaku iaau waan maut kup a bil na wanua irong Aaraabia, ma namur iaau tapuku balet kup a taamaan Damaasko.

¹⁸Baa tula kilaala i raap, iaau waan maraagaam unaanga Ierusalem kup Pe-

tero, ma iaau ki ungaai mai 15 na bung. ¹⁹Pa iaau baraata a kum apostolo ingen, Petero ku diaar ma Iakobo a tei ra Tadaaru. ²⁰Babo! Iaau weweliman namataan God baa a utnaa mi iaau timui karom muaat i lingtatuna aakit!

²¹Namur iaau waan urong u ra papaar Siria, ma u ra papaar Kilikia. ²²Iaku diat baa diat nurnur un Kaarisito irong Iudaia pa iaau baraata paa te kon diat. ²³Diat walangoro ku a wewapua un iaau ko ra taara, baa diat piri naa, "A muaana baa i nem na baanaakaka daat, umari i warawaai maku u ra nurnur un Iesu, baa namuga i nem na kamaar wai." ²⁴Io, diat pir walaawa paa God u ra utnaa baa i paami u ra nung lalaaun.

A kum apostolo diat gaai paa Paaulo

2 Namur taan 14 na kilaala, iaau waan balet unaanga Ierusalem, mir ma Baanaabaas, ma iaau ben utkaai Tito kupi mitul a weur. ²Iaau waan kabina baa God ut i wapua iaau kupi ang waan. Iaau baraata diat baa di waatung diat naa a kum mukmuga anu ra kum tena nurnur. Baa miaat ku miaat ki, iaau wapua diat u ra Koina Wewapua baa iaau laana warawaai mai karom a kum taara baa wakir a taara Iudaia. Iaau nemi naa diat a mulaaot uni kupi koku anung pinapaam na warawaai taanga matira tuk mi in ling biala ku. ³Mir ki ungaai ma Tito, a te Grik, iaku pa diat wowo paai kupi din poko kikili, welaar ma ra kum Naagagon anu ra taara Iudaia.

⁴Miaat pirpir u ra utnaa mi kabina raa kum warwaruga na tena nurnur diat aa ruk ino taau karom a kum tena nurnur. Diat welaar ku ma ra kum tena walangoro ino. Diat nemi naa diat a walangoro pirpir u ra kini laangalaanga baa daat aa watur akotoi kon Kaarisito Iesu, kupi diat a wi ta daat balet u ra kum Naagagon anu ra taara Iudaia. ⁵Iaku pain

miaat a mulaaot paa anundiat ta pirpir. Miaat nemi naa a lingtatuna i ra Koina Wewapua in ki ut karom muaat, ma pa in raauangaana.

⁶A taara baa di waatung diat naa a kum mukmuga, pa diat puku a Koina Wewapua mi iaau warawaai mai, ma pa diat ung taa ta kum Naagagon anu ra taara Iudaia uni. Pa iaau ngaraa baa diat a kum mukmuga baa pate. Karom God a taara raap diat welaar ku namataana. ⁷Diat babo lelei baa God ut i taar taa a pinapaam mi taang welaar ma Petero kaai. God i tula wa Petero kupi in warawaai ma ra Koina Wewapua karom a taara Iudaia, ma i tula wa iaau ma ra Koina Wewapua karom diat kaai baa wakir a taara Iudaia. ⁸God i taar taa a dekdek taan Petero kupi in aapostolo karom a taara Iudaia, lenkaai maa karom iaau, i taar taa a dekdek taang kupi ang aapostolo karom diat baa wakir a taara Iudaia. ⁹A tula mukmuga, Iaakobo, Petero ma Ioaanes ditul baboi baa God i tabaara iaau ma ra dekdek, ma ditul mulaaot paa mir ma Baanaabaas kupi mir a papaam. Ditul mulaaot kupi mir a waan karom a taara baa wakir a taara Iudaia, ma ditul, ditul a waan karom a taara Iudaia. Ma ditul gaai pa mir, maa miaat raa ku u ra pinapaam, io, miaat lulu. ¹⁰Ma ditul aaring mir kupi mir a paam raa utnaa ku, kupi mir a nuk paa a kum iba na taara kon diat, a pinapaam baa iaau utkaai iaau nemi naa ang paami.

**Paaulo i wapua
Petero naa, "U aa raara"**

¹¹Baa Petero i waan paat irong Aantiokia, iaau pir takadoi ut namataana naa, "U aa raara." ¹²Bari ia a utnaa baa i raara uni: Baa i ki irong Aantiokia, i wangaan ungaai ku ma ra kum taara baa wakir a taara Iudaia. Iaku baa Iaakobo i tula wa raa kum te Iudaia karomi, io,

pa i wangaan ungaai balet ma ma diat baa wakir a taara Iudaia. I ki ingen maku kon diat. I burutaana a taara Iudaia, diat baa diat nemi naa din poko kikel a taara na nurnur raap. ¹³U ra warwaruga na mangamangaan baa Petero i paami, raa kum te Iudaia baa diat nurnur un Iesu, diat murmur maku Petero ma diat kaai diat raara ungaai mai. A mangamangaan mi, i aal puku paa utkaai Baanaabaas.

¹⁴Baa iaau babo a utnaa mi diat paami, baa pa diat murmur a lingtatuna i ra Koina Wewapua, iaau pirpir takado maut karom Petero namataandiat raap naa, "Petero, ui a te Iudaia, ma u lalaaun welaar ma ra taara baa wakir a taara Iudaia. Aawa kabina baa u wowo paa a kum taara ingen kupi diat a murmur a kum Naagagon anu ra taara Iudaia?"

¹⁵"Di buta daat a kum te Iudaia, wakir daat welaar ma ra taara baa wakir a taara Iudaia, baa daat waatung diat naa a kum tena aakaina. ¹⁶Iaku, daat nunurai naa God pa i waatung te baa a tena takado baa i murmur ku a kum Naagagon. Pate! God in waatung te baa a tena takado kabina ku u ra nuna nurnur un Iesu Kaarisito. Lenkaai maa karom daat, daat nurnur un Kaarisito Iesu, kupi daat a takado namataan God. Daat takado kabina daat nurnur un Kaarisito, ma wakir u ra kum Naagagon baa daat murmuri, maa God pa in waatung te baa a tena takado baa i murmur ku a kum Naagagon.

¹⁷"Daat kaai a taara Iudaia, God in waatung daat baa daat takado baa daat nurnur ku un Kaarisito. Io, in kaapa naa daat kaai a kum tena aakaina ku, welaar ma ra taara baa wakir a taara Iudaia. Lelawaai, Kaarisito duk ia maa a kabina baa mi daat a kum tena aakaina? Pate mulu! ¹⁸Iaku baa ang murmur balet a kum Naagagon baa iaau aa ngo paa kon diat, io, i waiaai naa iaau a tena aakaina.

¹⁹“Mi iaau aa nunurai naa pang takado kabina baa iaau murmur a kum Naagagon. Iaau aa maat kon diat. A kum Naagagon ut i ung ta iaau u ra minaat. Iaau maat kupi ang lalaaun kup God. ²⁰Di aa wakete ungaai ta iaau ma Kaarisito u ra bolo, ma wakir iaau ma mi iaau lalaaun, Kaarisito maku i lalaaun un iaau. Iaau lalaaun utbaai u ra paning, iaku iaau lalaaun ma ra nurnur un Natun God, baa i maari iaau ma i taar taa anuna lalaaun kupi in walaauun pa iaau. ²¹A maarmaari anun God karom iaau i ngaatngaat aakit, ma pang maadek biao wai ku. Baa gun God in waatung te naa ia a tena takado u ra mur Naagagon, io, Kaarisito i maat biao ku.”

A nurnur ku un Iesu Kaarisito

3 A taara Galaatia, muaat a kum longlong! Iaau aa wapua kaapa ta muaat u ra minaat anun Iesu Kaarisito u ra bolo, i lenutbaa muaat ut muaat baboi. Io, woi maa i wapurpuruan a nuknukimuaat? ²Muaat a wapua iaau, muaat watur akoto a Takado na Nion kabina baa muaat murmur a kum Naagagon? Pate. Muaat watur akotoi kabina muaat walangoro a Koina Wewapua ma muaat nurnur uni. ³Muaat turpaai ma ra dekdek i ra Takado na Nion. Io i lawaai mi, muaat nem na papaam balet ku ma ra dekdekimuaat ut? Muaat aa longlong! ⁴Muaat aa kariaana taa mongoro na kinadik. Lelawaai, a kum kinadik maa in ling biao maku? Pa iaau nurnur lenmaa. ⁵Lelawaai, God i tabaara muaat ma ra Takado na Nion ma i paam a kum utnaa na kakaian naliwan taa muaat, kabina maa muaat murmur a kum Naagagon anu ra taara Iudaia? Pate mulu! God i paami kabina muaat walangoro a Koina Wewapua ma muaat nurnur uni.

⁶A Buk Taabu i piri un Aabaraam lenbi, “Aabaraam i nurnur un God, ma

kabina u ra nuna nurnur God i waatungi naa a takado na muaana.” *Tur 15:6*

⁷Io, muaat a nunurai naa diat baa diat nurnur, diat a kum natnatun Aabaraam.

⁸A Buk Taabu ia pir muga taai u ra utnaa baa in waan paat, baa God in waatung a taara baa wakir a taara Iudaia naa diat a kum tena takado kabina u ra nundiat nurnur. God ia wapua muga taa Aabaraam u ra Koina Wewapua. I piri naa, “Un ui Aabaraam din pir wadaan a kum wunwuna taara raap.” *Tur 12:3*

⁹I lenkaai maa umari, diat raap baa diat nurnur din pir wadaan diat, welaar ma di pir wadaan Aabaraam baa i nurnur.

¹⁰Diat baa diat nuki naa diat a murmur a kum Naagagon kupi God in waatung diat naa a kum tena takado, diat a kariaana a dekdek na kaankaan anun God karom diat. Maa a Buk Taabu ia pir taai naa, “Baa te i puka un ta naagagon ot ku baa di aa timu ta diat u ra Buk na Naagagon, a dekdek na kaankaan anun God i ki karomi.” *Naag 27:26*

¹¹Pa te in murmur ot raap paa a kum Naagagon raap. Io i kaapa karom daat naa God pa in waatung te baa a tena takado baa i murmur a kum Naagagon. A Buk Taabu i piri lenbi, “Te ku baa i nurnur, God in waatungi naa a tena takado ma in lalaaun.” *Aab 2:4*

¹²Ia baa i murmur ku a kum Naagagon kupi in takado uni, pa i nurnur un Kaarisito. A Buk Taabu i piri, “Baa te i nuki naa in lalaaun u ra mur Naagagon, io in murmur ot raap pa diat.” *Lewi 18:5*

¹³A kum Naagagon i ung ta daat u ra dekdek na kaankaan anun God. Iaku Kaarisito i kul walaangalaanga pa daat ko ra dekdek na kaankaan maa. Ia ut i tur kiaana wa daat, baa i puak paa a dekdek na kaankaan maa karom daat. I welaar ma di aa timu taai u ra Buk Taabu naa, “Te baa di waketei nate u ra in diwaai, a dekdek na kaankaan anun God i ki karomi.” *Naag 21:23*

¹⁴Kaarisito i kul walaangalaanga pa daat, kupi God in pir wadaan a kum wunwuna taara raap, welaar ma i pir wadaan Aabaraam. Lenmaa baa daat nurnur un Kaarisito Iesu, God in taar a Takado na Nion karom daat, welaar ma ra nuna weweliman.

A weweliman anun God i ngaala taa ra kum Naagagon

¹⁵A kum tateng liklik, ang pir a pirpir welwelaar taa muaat. Muaat a nuk paai, baa ta ru muaana diaar weweliman taau ma diaar aa paam taa ta kunubu, pain te balet in puku laar paai. ¹⁶Lenkaai maa, God ia weweliman taau karom Aabaraam ma karom natuna. God wakir i piri naa, “karom a kum natnatuna”, a kukuraaina baa mongoro na taara. Iaku i piri lenbi, “karom natuna”, i kukuraaina naa raa muaana ku, ia Kaarisito ut. ¹⁷Bari ia kukuraaina: God i weweliman muga karom Aabaraam, u ra kum utnaa baa in paam ot paai ut. A kum Naagagon baa diat waan paat 430 kilala namur, pa diat puku laar paa a weweliman anun God karom Aabaraam. ¹⁸Muaat nuki naa a wetabaar anun God i waan paat karom daat kabina baa daat murmur a kum Naagagon? Pate! I kabina ut u ra nuna weweliman. God i weweliman uni karom Aabaraam u ra nuna ngaala na maarmaari ku karomi.

¹⁹Io, God i taar a kum Naagagon kup aawa? I taari kupi a taara diat a babo lele anundiat kum mangamangaan aakaina. Di murmur a kum Naagagon tuk a natun Aabaraam i waan paat, ia baa God i weweliman taau uni, Kaarisito ut. Baa God i taar a kum Naagagon, i tula wa a kum aangelo mai karom Moses, ia baa i tur naliwan taa ra taara ma God, kupi Moses in taari karom diat. ²⁰Iaku baa God i weweliman karom Aabaraam, pa te i tur naliwan taan diaar. God raa ot ku i pirpir.

A nurnur un Iesu i walaangalaanga daat

²¹Lelawaai, a kum Naagagon ma ra weweliman anun God diaar ebaar wetwetalaai? Pate mulu! Baa a kum Naagagon diat taar a lalaun taa ra taara, io, diat a takado namataan God u ra murmur Naagagon ku. ²²Iaku a Buk Taabu i pir apuaanai naa, a taara raap u ra rakrakaan buaal diat ki u ra winiwi i ra nundiat aakaina mangamangaan. Lenmaa, diat ku baa diat nurnur un Iesu Kaarisito diat a lo paa a wetabaar baa God i weweliman taau uni.

²³Baa pa di waiaa utbaai aakapi na nurnur karom miaat, miaat welaar ma ra kum karabus u ra dekdek i ra kum Naagagon. Pa miaat ki laangalaanga tuk God i wapuaana aakapi u ra nurnur un Iesu Kaarisito karom miaat. ²⁴A kum Naagagon i welaar ku ma a tena baboura karom daat kupi in ben pa daat karom Kaarisito. Baa daat a nurnur un Kaarisito din waatung daat naa a kum tena takado namataan God. ²⁵Io mi, aakapi na nurnur ia waan paat, lenmaa pa daat ki balet ma natudaangi ra kum Naagagon.

Daat a kum natnatun God kabina u ra nurnur

²⁶Mi muaat raap a kum natnatun God, i kabina baa muaat nurnur un Kaarisito Iesu. ²⁷Baa di aa baapitaaiso ta muaat, ia a wakilang baa muaat raa ungaai ma Kaarisito, ma muaat mong ma ra nuna lalaun. ²⁸Io, baa daat nurnur un Kaarisito, pa daat raaungaana balet namataan God: a taara Iudaia ma ra taara ingen, a kum wilawilaa u ma diat baa wakir a kum wilawilaa u, in muaana ma in tabuan. Daat raap daat raa maku un Kaarisito Iesu. ²⁹Baa muaat anun Kaarisito, io muaat a kum natnatun Aabaraam, ma muaat a kale a utnaa

baa God i weweliman taau uni karom Abaraam.

A pirpir welwelaar un raa naadiaar tamaana

4 Io, mi ang pirpir karom muaat ma raa pirpir welwelaar balet un raa naadiaar tamaana. A naat in kale a wuwuwung raap anun tamaana, iaku baa i naat utbaai, i welaar ku ma ra wilawilaau. ²A kum tena baboura diat a baboura utbaai a naat maa, ma in tartaraam karom diat. Baa in ot a kilaala baa tamaana i kubu taai, io, in laangalaanga maraagaam. ³Lenkaai maa karom daat, namuga baa daat welaar utbaai ma ra naat, daat welaar ma ra kum wilawilaau u ra kum wawer ko ra rakrakaan buaal. ⁴Baa a kilaala ia ot, God i tula wa Natunalik urin. A tabuan i buta paai, ma i ki natudaangi ra kum Naagagon. ⁵I waan paat kupi in walaangalaanga pa diat baa diat ki natudaangi ra kum Naagagon, kupi daat raap daat a waan paat a kum natnatun God.

⁶Muaat a kum natnatun God ut. Ma raa ia a kabina baa i taar wa a Takado na Nion, a Nion Natunalik, kupi in ki u ra balaamuaat, ma i wewataai karom God lenbi, "Tataa! Tataa!" ⁷Io, mi pa muaat ki na wilawilaau balet ma, pate. Muaat a kum natnatun God, ma muaat a kale paa a kum utnaa anun God.

Paaulo i ngaraa u ra taara Galaatia

⁸Namuga utbaai baa pa muaat nunura God, muaat papaam na wilawilaau karom a kum god baa wakir a kum god lingtatuna. ⁹Iaku mari muaat aa nunura a lingtatuna na God. Maia, God i nunura muaat. Io, aawa kabina baa muaat waan talili balet kup a kum wawer biao ku baa pa diat gaa un ta utnaa? Lelawaai, muaat nem na papaam na wilawilaau balet ma karom diat? ¹⁰Muaat ongor aakit kupi muaat a murmur a kum Naagagon anu

ra taara Iudaia baa diat piri naa din wak-
ilang a kum ngaala na bung, ma raa kum
kalaang, ma raa kum kilaala, ma muaat
nuki naa muaat a takado uni. ¹¹Iaau bu-
rut aakit ma muaat, kaduk anung pina-
paam karom muaat in ling biao ku.

¹²A kum tateng liklik, iaau aaring
adekdek muaat kupi muaat a ki laan-
galaanga ko ra kum Naagagon maa, we-
laar ma iaau, iaau ki laangalaanga ko
ra kum Naagagon. I welaar ma iaau
wakir a te Iudaia. Namuga baa iaau ki
naa muaat, muaat koina aakit ma iaau.

¹³Muaat a nuk paai, a mugaana pakaan
baa iaau waan paat karom muaat, anung
malaapaang ku i kabina baa iaau ki okot
naa muaat ma iaau warawaai ma ra
Koina Wewapua karom muaat. ¹⁴Anung
malaapaang i wangaraa muaat, iaku pa
muaat milikuaana iaau, ma pa muaat
lu wa iaau. Pate, muaat gaaia pa iaau
welaar ma raa aangelo anun God, baa
Karisito Iesu ut. ¹⁵Iaau nuki naa muaat
a pet laar paai ku kaai baa muaat a lior
taa a kum kiok na mataamuaat taang.
Iaku mi, kuraa ma awaai a gaaia maa?

¹⁶Mi muaat nuki maku naa iaau anu-
muaat ebaar, kabina baa iaau pir a ling-
tatuna taa muaat.

¹⁷Diat baa a kum tena wawer war-
waruga, diat ongor aakit kupi muaat a
murmur diat, iaku wakir kupi muaat a
koina uni. Diat nemi ku naa muaat a
waan kon miaat, kupi muaat a ongor
ungaa ma diat. ¹⁸A niongor i koina,
iaku muaat a ongor kup a utnaa baa i
koina. Ma muaat a ongor uni, baa daat
ki ungaai, ma baa iaau ki ingan kaai kon
muaat.

¹⁹A kum natnatung liklik, iaau kari-
aana balet a ngunungut kup muaat we-
laar ma ra tabuan baa i babuta. Ang kari-
aana a ngunungut mi tuk muaat a we-
laar ma Karisito. ²⁰Iaau nemi naa ang
ki karom muaat, ma ang pirpir na maar-
maari ma ra in ingaang ut karom muaat.

Mi pa iaau nunurai naa aawa balet ma ang paami karom muaat!

A pirpir welwelaar un Aagaar ma Saaraa

²¹ Baa muaat nem na murmur a kum Naagagon, io muaat a wapua iaau: Muaat nunura ut a kukuraai ra kum Naagagon? ²² A Buk Taabu i piri naa, Aabaraam ru natuna, Ismaael a natu ra wilawilaau na tabuan a iaana Aagaar. Raa kaai, a iaana Aaisaak, a natun Saaraa, a tabuan baa i ki laangalaanga, ma wakir ia a wilawilaau. ²³ Natun Aabaraam baa a wilawilaau na tabuan i butai, i butai welaar ma ra mangaana tinaulaa ko ra rakrakaan buaal. Iaku Aaisaak, Saaraa i butai welaar ma ra dekdek i ra weweliman anun God.

²⁴ A pirpir mi di welaarai ma daat. Ru tabuan mi diaar welaar ma ru kunubu. Raa kunubu baa God i paami inaanga u ra taangaai Sinaai baa i taar a kum Naagagon taan Moses. Aagaar i tur wak-ilang a kunubu maa, ma a kum taara baa diat ki u ra kunubu maa diat welaar ma ra kum wilawilaau. ²⁵ A taangaai Sinaai irong Araabia, i welaar ma ra malalar in Ierusalem anu ra taara Judaia. Ma a taara Judaia diat ki na wilawilaau u ra kum Naagagon.

²⁶ Iaku Ierusalem taanginaanga u ra maawa, i ki laangalaanga ma i welaar ma Saaraa, a tabuan baa i ki laangalaanga, ma ia a naandaat a kum tena nurnur. ²⁷ Di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi,

“Ui a bi na tabuan baa pa u babuta, un gaaiia,
un kelekele ma un kulkulaai ma ra gaaiia,
ui baa pa u kariaana taa utbaai a ngunungut na binabuta.

Maa in mongoro aakit a kum natnatu ra tabuan baa anuna muaana i waan paa koni,

taa ra tabuan baa i ki naa ra nuna muaana.” *Aais 54:1*

²⁸ Ma muaat a kum tateng liklik, di buta muaat u ra weweliman anun God, welaar ma di buta Aaisaak. ²⁹ Raa pakaan taanga u ra pirpir welwelaar mi daat baboi i lenbi: Ismaael baa di butai u ra mangaana tinaulaa ko ra rakrakaan buaal, i wakadik Aaisaak baa di butai u ra dekdek i ra Nion. Lenkaai maa umari karom daat. ³⁰ Aawa maa a Buk Taabu ia pir taai uni? I piri naa, “Un lu wa a wilawilaau na tabuan ungaai ma naturalik, maa natu ra wilawilaau na tabuan pain kakale ungaai ma natu ra tabuan baa i ki u ra kini laangalaanga.” *Tur 21:10*

³¹ Io, a kum tateng liklik, wakir daat a kum natu ra wilawilaau na tabuan. Daat a kum natu ra tabuan baa i ki u ra kini laangalaanga.

A kini laangalaanga un Kaarisito

5 Kaarisito ut ia walaangalaanga pa daat, kupi daat a laangalaanga lingtatuna. Io, muaat a tur dekdek, ma koku muaat maadek taa te balet baa in wi akoto muaat kupi muaat a welaar ma ra kum wilawilaau balet.

² Walangoroi, iaau Paaulo iaau wapua muaat u ra utnaa bi: Baa muaat a taraam paa a naagagon na poko kikir, io, i lenbaa a pinapaam anun Kaarisito in ling biala maku karom muaat. ³ Iaau pirpir balet karom muaat raaraa: Baa muaat a taraam paa a naagagon na poko kikir, io, muaat a murmur raap a kum Naagagon anun Moses. ⁴ Baa muaat nemi naa din waatung muaat naa a kum tena takado u ra murmur a kum Naagagon, io, muaat aa ki weraan kon Kaarisito. Muaat aa waan ingen paa ko ra maarmaari anun God. ⁵ Iaku daat, u ra dekdek i ra Takado na Nion daat a ki walaang ma ra nurnur baa God in waatung daat naa a kum tena takado u ra nurnur ku. ⁶ Baa daat ki un Kaarisito Iesu, God pa i

babo kup a muaana di poko kikili, baa pa di poko kikili. I babo ku kup ia baa i nurnur, ma a wai ra nuna nurnur baa ia a tena maarmaari.

⁷Namuga muaat murmur wakaak Iesu. Iaku mi, woi maa ia pet apurpuruan ta muaat, ma pa muaat taraam ma u ra lingtatuna na wewapua? ⁸A wawer mi baa i pet apurpuruan ta muaat pa i waan kon God, ia baa i wataa pa muaat kupi muaat anuna. ⁹Muaat a nuk paai, a wawer mi ia wapurpuruan wa muaat raap. I welaar ma ra pirpir welwelaar bi: "A lik naat na is ku i pet laar paai kupi in watubu paa in bred raap." ¹⁰Iaku iaau ut, iaau nurnur naa a Tadaaru in wadekdek muaat kupi muaat a mulaaot ungaai ma iaau. Ma woi na mangaana muaana baa ia wapurpuruan ta muaat, in kariaana ut a dekdek na naagagon anun God karomi.

¹¹A kum tateng liklik, pa iaau wer balet ma a taara u ra poko kikil. Mi ia a kabina baa a taara Iudaia diat wakadik aakaka iaau. Baa ang wer utbaai a taara u ra poko kikil, pa diat a wakadik iaau. Iaku iaau wer a taara kupi diat a nurnur ku u ra bolo anun Kaarisito. Mi ia a kabina baa diat wakadik iaau. ¹²Iaau nemi naa diat baa diat wer muaat kupi din poko kikil muaat, diat ut diat a tol muga pa diat!

¹³A kum tateng liklik, God ia wataa pa muaat karomi kupi muaat a laangalaanga lingtatuna. Iaku koku muaat nuki naa muaat aa laangalaanga kupi muaat a murmur a kum aakaina nemnem i ra panimuaat. Pate, muaat a waraaut wetwetalaai muaat ma ra maarmaari. ¹⁴A kum Naagagon raap anun God, di ung ungaai pa diat kup raa naagagon maku, bi ia: "Un maari a kum teptepaam welaar ma u maari ui ut." *Lewi 19:18*

¹⁵Iaku baa muaat wakadik wetwetalaai muaat ku welaar ma ra kum

wewagua baa diat karaat wetwetalaai diat, muaat a baboura muaat, kaduk muaat a baanaakaka raap wa muaat.

Daat a murmur a Takado na Nion

¹⁶Io mi, ang piri karom muaat lenbi: Muaat a murmur a Takado na Nion, lenmaa pa muaat a murmur a kum aakaina nemnem i ra panimuaat. ¹⁷A nemnem kup aakaina u ra panimuaat i turbaat a Takado na Nion, ma a nemnem anu ra Takado na Nion kaai i turbaat aakaina nemnem i ra panimuaat. A ru utnaa mi, diaar weium wetwetalaai, ma pa muaat paam laar paa a utnaa baa muaat nemi. ¹⁸Iaku, baa a Takado na Nion in mugain muaat, muaat a ki laangalaanga ko ra kum Naagagon.

¹⁹Io, daat aa nunura a kum aakaina utnaa baa a nemnem i ra panindaat i laana paami. Bari diat: A kum paamuk na mangamangaan, a dur na mangamangaan, aakaina nemnem, ²⁰a lotu karom a kum warwaruga na god, a uraura, a kini na ebaar ma ra taara, a wengangaar, a nuknuk aakaka, a kaankaan, a nemnem kup a kini na ngaala, a kini weraan ma ra kaankaan wetwetalaai, ²¹a nemnem kup ta utnaa anun te ingen, a ininim, a kulkulaai taltalili ma ra kum longlong na mangamangaan, ma ta kum aakaina utnaa utkaai lenmaa. Iaau aa watumaarang amuga ta muaat mun, ma mi iaau watumaarang muaat balet, naa a taara baa diat paampaam a kum utnaa mi, pa diat a kale paa a mataanitu anun God.

²²Iaku, a kum wai ra Takado na Nion bari diat: A maarmaari, a gaai, a maalmaal, a kini wowowon, a wewaraaut karom te ingen, a takado na mangamangaan, a lingtatuna na pinapaam anun te, ²³a mangamangaan na urur, a mangamangaan baa te i naagagon kado anuna lalaaun. Pa ta naagagon in turbaat a kum utnaa mi.

²⁴A taara anun Kaarisito Iesu, di aak waat diat ma ra nundiat kum aakaina nemnem u ra bolo anun Kaarisito. Len-maa pa diat a paam balet ma a kum aakaina mangamangaan.

²⁵Io, baa daat lalaaun ungaai ma ra Takado na Nion, i koina baa daat a waanwaan ungaai mai. ²⁶Koku daat aamaamaan ngaala, koku daat wakaakaan wetwetalaa diat, ma koku daat nuknuk aakaka wetwetalaa.

A wewaraaut wetwetalaa

6 Io, a kum tateng liklik, baa ta tena nurnur i puka ma i paam aakaina, muaat baa a Takado na Nion i muga muaat, muaat a aal atur paai balet ma ra mangamangaan na urur. Iaku muaat a baboura muaat ut kaduk muaat bulung muaat a puka un ta walwalaam. ²Muaat a waraaut wetwetalaa muaat u ra numuaat kum mawaat. Baa muaat paami lenmi, muaat paam ot paa a naagagon anun Kaarisito. ³Baa te i nuki naa i ngaala, iaku maa pa i ngaala, ia ut i waruga paai balet. ⁴Raaraa kon muaat in walaara anuna kum pinapaam ut, kupi ia ut in gaai uni. Iaku koku i welaara anuna pinapaam ungaai ma ta pinapaam anun te ingen. ⁵Maa raaraa kon muaat in lo ut anuna nilalo.

⁶Bari kaai ia, baa te i wer muaat u ra pirpir anun God, muaat a waraauti ma ta koina utnaa ko ra numuaat kum utnaa.

Daat a tangaa paa ut a utnaa baa daat maarut taai

⁷Koku te i waruga muaat, maa pain te in waruga laar paa God. A muaana in tangaa paa ut a kum utnaa baa ia maarut taai. ⁸Diat baa diat murmur ku a kum aakaina nemnem i ra panindiat, diat a tangaa paa a minaat takum. Ma diat baa diat murmur a Takado na Nion ma ra koina mangamangaan, ko ra Takado na Nion diat a tangaa a lalaaun takum.

⁹Koku daat talanguan u ra koina pina-paam baa daat paami, ma koku daat ngo koni. Baa a pakaana bung i ot, daat a watur akoto paa a wai ra nundaat pina-paam. ¹⁰Io, baa daat pet laar paai kupi daat a paam a koina karom te, i koina kupi daat a paami. Daat a paam a koina muga karom diat a kum tena nurnur, ma namur karom a taara ingen kaai.

A tintinip na pirpir

¹¹A kinalik na pirpir mi, iaau ut iaau timui ma ra limaang karom muaat. Muaat baboi, iaau timu a kum ngaala na mataana buk mi.

¹²Diat baa diat wowo pa muaat kupi din poko kikel muaat, diat paami ku kabina diat nem na wangaala pa diat namataa ra taara. Diat burut kaduk din wakadik diat, baa diat a warawaai ku u ra nurnur u ra bolo anun Kaarisito.

¹³Diat ut baa di poko kikel diat, pa diat murmur ot paa a kum Naagagon, iaku diat nem muaat ku kupi din poko kikel muaat, kupi din pir walaawa paa a iaan-diat un muaat.

¹⁴Iaau ut pang wangaala pa iaau. Ang wangaala paa ku anundaat Tadaaru Iesu Kaarisito baa i maat u ra bolo. Maa kabina u ra bolo, a mangamangaan anu ra rakrakaan buaal i maat kon iaau, ma iaau kaai, iaau aa maat ko ra kum mangamangaan anu ra rakrakaan buaal. ¹⁵Te baa di poko kikili baa te pa di poko kikili, pa ta kukuraaina. Raa utnaa ku i ngaatngaat karom daat, baa daat a matakina wawaki anun God. ¹⁶A maal-maal ma ra maarmaari karom muaat baa muaat murmur anung wawer mi, karom muaat raap a taara Israael mulu anun God.

¹⁷Io mi, pa iaau nemi balet ma baa te in watakida iaau, maa a kum burlen u ra paning diat a kum wakilang naa iaau anun Kaarisito.

¹⁸A kum tateng liklik, a maarmaari anu ra Tadaaru Iesu Kaarisito in ki u ra niomuaat. Aamen.

A Buk anun Paaulo karom a taara

Epeso

A pirpir kaapa muga

Baa Paaulo i ki u ra karabus irong Rom, i timu waat na buk: Raa karom a taara Epeso, raa karom a taara Pilipoi, raa karom a taara Kolose ma raa kaai karom Pilemon.

I timu a buk mi karom a taara na nurnur irong Epeso kupi diat a luki ma nurnur diat a taari karom a taara ingen.

Epeso ia raa ngaala na taamaan u ra papaar Aasia. A taara u ra taamaan maa diat nem aakit a maani, ma diat laana lotu karom a taabataaba di waatungi naa Aartemis. Diat paam raa ngaala na ruma na lotu anun Aartemis (babo Aap 19:17).

U ra weru winawaan anun Paaulo i warawaai karom a taara Iudaia baa diat ki irong Epeso (babo Aap 18:18-21). Ma namur u ra nuna wetula winawaan i waan talili balet urong Epeso ma i ki irong tula kilaala ma i wer a taara baa diat nukpuku ma diat nurnur un Iesu (babo Aap 19). Raa taara na nurnur diat a kum te Iudaia, ma raa taara pate. Paaulo i wer diat naa un Iesu Kaarisito diat raa ku, a taara Iudaia ma ra taara ingen kaai. I wer diat un tula pirpir welwelaar:

Daat welaar ma ra panin raa muaana, ma Iesu ia a lorindaat.

Daat welaar kaai ma ra ruma na lotu anun God, ma Iesu ia a ngaatngaat na waat kup a luk i ra ruma.

Daat welaar ma ra tabuan baa di waninaari kup a paakamaau.

A winawaan i ra buk Epeso:

A turturpaai ra buk mi (1:1-2)

Daat raa naruma un Kaarisito (1:3-3:21)

A kini ungaai anu ra taara na nurnur (4:1-16)

A matakina lalaaun un Kaarisito (4:17-5:20)

Daat a taraam wetwetalaai karom daat (5:21-6:10)

A minong na wineium anu ra te Kaarisito (6:11-20)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom diat (6:21-24)

1 Iaa Paaulo, aapostolo anun Kaarisito Iesu u ra nemnem anun God. Iaa timu a buk mi karom muaat a taara anun God baa muaat ki matira Epeso, baa muaat a kum dowot na tena nurnur un Kaarisito Iesu.

²A maarmaari ma ra maalmaal kon God Tamaandaat ma a Tadaaru Iesu Kaarisito in ki karom muaat.

Un Kaarisito, God i wadaan daat ma ra kum utnaa na nion

³Daat a pir walaawa paa God, a Tamaa ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito. I wadaan daat ma ra kum utnaa na nion raap taanginaanga u ra maawa, baa daat ki un Kaarisito.

⁴Kabina daat ki un Kaarisito, God ia pilak pa daat namuga utbaai baa pa i waki utbaai a rakrakaan buaal, kupi daat anuna taara, ma pa ta niraara in ki un daat namataana.

⁵U ra nuna maarmaari, namuga utbaai ia nunurai naa in lo pa daat kupi daat a kum natnatuna, baa daat ki un Iesu Kaarisito. U ra nuna nemnem ut ma u ra nuna gaai a paami lenmi. ⁶Io, daat a pir walaawa paa God u ra nuna koina maarmaari baa i tabaara daat mai un Natuna baa i maari aakiti. ⁷Ma baa daat ki un Kaarisito, a gaapina i kul walaan-galaanga pa daat, ma God i una wa anundaat kum aakaina mangamangaan. A maarmaari maa anun God i ngaala aakit, ⁸baa i laana tabaara liklikina daat mai.

God a tena manaana ma i nunura a kum utnaa raap. ⁹⁻¹⁰Io, u ra nuna nem-

nem ut i waiaa daat u ra kum utnaa baa namuga i wawalipa. I lenbi: In aal ungaai a kum utnaa raap u ra maawa ma u ra rakraakan buaal, kupi diat raap diat a ki natudaangi ra naagagon anun Kaarisito, maa ia maa in lorindiat raap. Taanga namuga utbaai God ia nunura a utnaa mi in paami un Kaarisito, ma baa a bung in ot in paam ot paai ut.

¹¹A kum utnaa raap baa God i laana paami, i paami welaar ut ma ra nuna nemnem. Io, namuga utbaai i pilak pa miaat a taara Iudaia, kupi miaat a lalaun un Kaarisito. ¹²Io miaat a mugaana taara baa miaat nurnur un Kaarisito, kupi miaat a pir walaawa paa God ma ra nuna minamaar. ¹³Ma muaat kaai, muaat lalaun un Kaarisito, baa muaat walangoro a lingtatuna na pir-pir bi, a Koina Wewapua naa God in walaun pa muaat. Baa muaat walangoroi ma muaat nurnur un Kaarisito, God i ung taa anuna wakilang un muaat, a Takado na Nion, baa ia weweliman muga taau uni. ¹⁴A Takado na Nion ia a mugaana wakilang, kupi in walingtatunai naa namur u ra bung baa God in walaangalaanga paa anuna taara, daat a kale a kum utnaa baa God ia weweliman taau uni. Io, daat a pir walaawa paa God ma nuna minamaar!

Paaulo i aaraaring u ra taara na nurnur

¹⁵Io, baa iaau walangoroi naa muaat nurnur u ra Tadaaru Iesu, ma muaat maari a taara raap anun God, ¹⁶pa iaau ngo ma ra pir wakaak karom God un muaat. Ma u ra nung kum niaring iaau laana nuk pa muaat. ¹⁷Iaau laana aaraaring baa God anu ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito, a Tamaandaat baa i teng ma ra minamaar, in tabaara muaat ma ra manaana ko ra Takado na Nion, ma in paapa a nuknukimuaat, kupi muaat a nunura wakaak God. ¹⁸Iaau

aaraaring naa in wakaapa a mataa ra niomuaat, kupi muaat a nunura a utnaa baa daat ki walaang kupi, baa God i wataa pa daat naa daat a kale paai. Ma iaau aaraaring kaai baa muaat a nunurai naa a kum utnaa baa daat a taara anun God, daat a kale paai i ngaala aakit ma i teng ma ra minamaar.

¹⁹Ma muaat a nunurai naa a dekdekin God baa i waraaut daat mai, baa daat nurnur, i ngaala aakit. U ra nuna ngaala na dekdek maa, ²⁰God i watur paa Kaarisito ko ra minaat, ma i waki taai u ra papaara ot na limaana inaanga u ra maawa. ²¹Ma mi Kaarisito i ngaala taa ra aalawur nion raap lenbi, a kum nion baa diat mukmuga, ma a kum nion baa diat paam akoto a naagagon, ma a kum nion baa diat paam akoto a dekdek, ma a kum nion baa diat kiki na ngaala. A iaan Kaarisito i ngaala aakit taa ra kum iang u ra lalaun mi, ma u ra lalaun namur. ²²God i ung taa a kum utnaa raap natudaangi ra dekdekin Kaarisito, ma God i waki taa Kaarisito kupi in ngaala taa ra kum utnaa raap, ma ia ut in lori ra taara na nurnur. ²³Ma a taara na nurnur diat a panin Kaarisito. Ma Kaarisito i teng un diat, ma i wateng a kum utnaa raap kaai.

Namuga a niondaat i maat, ma mi God ia walaun pa daat un Kaarisito

2 Namuga a niomuaat i maat, kabina u ra kum aakaina pinapaam ma ra kum aakaina mangamangaan baa muaat paampaami. ²Muaat murmur a kum mangamangaan anu ra rakraakan buaal, ma muaat taraam karom Saataan, a mukmuga anu ra mataanitu u ra maup, ma mi a niono i papaam un diat raap baa diat wabulbul karom God. ³Namuga, daat kaai daat lalaun welaar ma ra taara na wabulbul. Daat kaai daat wagaai ku a panindaat, ma daat murmur a kum aakaina nemnem i ra panindaat ma ra nuknukindaat. Di buta pa daat kaai

a kum tena aakaina ut, ma a kaankaan anun God i ki un daat, welaar ma i ki un diat a taara na wabulbul.

⁴Iaku, God a tena maarmaari! Kabina maa i maari aakit daat, ⁵baa daat maat u ra nundaat kum aakaina mangamangaan, i walaan pa daat ungaai ma Kaarisito. Maia, God ia walaan pa muaat, kabina ku u ra nuna maarmaari. ⁶Baa daat ki un Kaarisito Iesu, God i watur ungaai daat ma Iesu ko ra minaat, ma i waki daat ungaai mai u ra nuna kiki na king inaanga u ra maawa. ⁷God i waiaa anuna maarmaari karom daat un Kaarisito Iesu, kupi anuna ngaala na maarmaari in waan paat kaapakaapa karom a kum taaun taara namur. ⁸God i maari muaat ma i walaan pa muaat baa muaat nurnur. Wakir muaat ut muaat kabina uni, a wetabaar ku anun God karom muaat. ⁹Wakir i walaan pa muaat kabina u ra kum kokoina pinapaam muaat paami, kaduk te in wangaala pa ia ut uni. ¹⁰Daat raap, God ut i wamatakina pa daat, i waki daat un Kaarisito Iesu, kupi daat a paam a kum kokoina pinapaam, baa God ia waninaar taai kupi daat a paami.

A taara Iudaia ma a taara baa wakir a taara Iudaia, daat raa maku

¹¹Muaat a nuk paai, di buta muaat wakir muaat a taara Iudaia. Ma a taara Iudaia baa diat laana poko kiki l paanidiat, welaar ma ra wakilang baa diat anun God, diat waatung muaat naa wakir muaat anun God, kabina pa di poko kiki l muaat. ¹²Muaat a nunurai naa namuga baa muaat ki ingen utbaai kon Kaarisito, muaat wakir a taara Israael, ma a kunubu baa God i weweliman taau uni wakir anumuaat. Ma u ra numuaat lalaaun main u ra rakraakan buaal pa muaat nunura God ma pa muaat ki walaang kup a lalaaun namur. ¹³Maia, namuga muaat ki welwelik kon

God, iaku mi, baa muaat ki un Kaarisito Iesu, a gaapina i ben muaat marawaai karom God.

¹⁴Mi daat ki na maalmaal, kabina ku un Kaarisito. Ia aal ungaai pa miaat a taara Iudaia ma muaat baa wakir a taara Iudaia, kupi daat a raa maku. Namuga pa daat wemaraam, iaku Kaarisito ia rakaan wa a kaankaan maa. ¹⁵Ma baa i maat, i waraap wa a kum Naagon anu ra taara Iudaia, ma ra kum wetulaa, kupi in aal ungaai ru kiki l na taara, kup raa matakina wuna taara maku, kupi daat raap daat a ki na maalmaal. ¹⁶Ma baa daat raa ku, Kaarisito i wamaraam ungaai daat raap ma God. Ma baa i maat u ra bolo i rakaan wa a kini na ebaar. ¹⁷I waan paat ma i wewapua u ra maalmaal karom muaat baa muaat ki welwelik, ma karom miaat kaai a taara Iudaia baa miaat ki marawaai. ¹⁸Maa un Kaarisito ku, a Takado na Nion i walaan-galaanga a aakapi anundaat raap karom a Tamaandaat.

¹⁹Io, muaat wakir balet ma muaat a kum waira, pate. Mi muaat raa maku ma ra taara anun God, ma muaat ki ungaai ma diat u ra nuna binaboura. ²⁰Muaat a ruma anun God, baa di pagaai nate u ra kum aapostolo ma ra kum propet. Diat a kabi ra ruma, ma Kaarisito Iesu ia ut ina ngaatngaat na waat kup a luk i ra ruma. ²¹Ma u ra waat mi a kudulaana ruma in kakanaawa wakaak uni, ma in waan paat a gomgom na ruma kup a Tadaaru. ²²Ma baa muaat ki un Kaarisito, i aal ungaai muaat kaai, kupi muaat a waan paat a ruma baa a Nion God i ki uni.

A pinapaam anun Paaulo karom diat baa wakir a taara Iudaia

3 Iaa u Paaulo, iaa u a karabus anun Kaarisito Iesu, kabina baa iaa u paapaam karom muaat baa wakir a taara Iudaia.

²Muaat aa nunurai naa God ia taar taa a pinapaam mi taang u ra nuna ngaala na maarmaari, kupi ang waraaat muaat. ³Ma God i waiaa a utnaa na pidik taang naa in walaauun a taara baa wakir a taara Iudaia. Iaa u aa nunurai, ma u ra buk mi iaa u aa timtimu kinalik paa uni. ⁴Ma baa muaat a luki, muaat a nunurai naa iaa u aa kaapa u ra utnaa na pidik mi un Kaarisito. ⁵A kum taauun taara taanga namuga pa te i wapua kaapa diat uni, iaku mi a Takado na Nion i wapuaana karom a kum gomgom na aapostolo anun God, ma ra kum propet. ⁶Bari ia a utnaa na pidik maa: Diat baa wakir a taara Iudaia, diat a kakale ungaai ma ra taara Iudaia, ma diat raap diat a welaar maku ma raa muaana. Ma a kum weweliman anun God anundiat utkaai, baa diat taraam u ra Koina Wewapua, ma diat nurnur un Kaarisito Iesu.

⁷Iaa u a tultul anu ra Koina Wewapua mi. God ut i taar taa a pinapaam mi taang ungaai ma ra dekdekina, kabina u ra nuna maarmaari. ⁸Ma iaa u, iaa u kinalik aakit taan diat raap a taara anun God. Iaku i maari iaa u ma i taar taa a pinapaam mi taang, kupi ang warawaai karom a kum taara baa wakir a taara Iudaia u ra kum ngaatngaat na utnaa anun Kaarisito, baa pa in raap laar paai. ⁹God ia baa i waki a kum utnaa raap, i taar taa a pinapaam taang kupi ang wakaapa a taara raap u ra nuknukina baa namuga i wawalipa. ¹⁰Iaku mi, baa i paam a utnaa mi karom a taara baa diat nurnur, i wapuaana anuna ngaala na manaana karom a kum nion, diat baa diat mukmuga ma diat baa diat paam akoto a naagagon u ra maawa. ¹¹Taanga naraap utbaai God i nunurai u ra nuknukina naa in paam a utnaa mi. Ma mi, ia paam ot paai un Kaarisito Iesu anundaat Tadaaru. ¹²Un Kaarisito ku, ma u ra nurnur uni, daat laangalaanga kupi daat a waan karom God ma pa

daat a burut, maa daat nunurai naa in gaaia pa daat. ¹³Io lenmaa, iaa u aaring muaat kupi koku anumuaat nurnur in bilua baa muaat babo a kum mawaat baa iaa u baraatai un muaat. Iaa u kariaana a mawaat kupi muaat a koina uni.

A maarmaari anun Kaarisito

¹⁴Io, iaa u ki but keke namataan Tamaandaat ma ra niaaring, ¹⁵ia baa a Tamaa ra kum wunwuna taara inaanga u ra maawa ma main napia kaai, ma i taar taa a lalaaun karom diat raap. ¹⁶Ma i ki u ra nuna ngaala na minamaar. Io, iaa u aaringi naa in tabaara muaat ma ra Niono, kupi in wadekdek a niomuaat, ¹⁷kupi Kaarisito in ki u ra balaaamuaat, baa muaat nurnur uni. Ma baa a aakaakaari muaat i aakaar u ra maarmaari ma muaat tur dekdek uni, ¹⁸io, iaa u aaraaring baa muaat ungaai ma ra taara raap anun God, muaat a dekdek kupi muaat a nunura mulu a maarmaari anun Kaarisito. Muaat a nunura anuna maarmaari i parere lelawaai, i iok lelawaai, i tur tato lelawaai, ma i dardarong lelawaai. ¹⁹Maia, muaat a nunura a maarmaari anun Kaarisito baa i ngaala taa ra manaana anu ra taara, ma muaat a teng ma ra kudulaana lalaaun anun God.

²⁰A pir walaawa karom God, ia baa i dekdek ma i pet laar paai kupi in paam a utnaa baa i ngaala aakit taa ra utnaa baa daat nuki, ma baa daat aaring kupi, ma i papaam ma ra dekdekina u ra nundaat lalaaun. ²¹Daat a pir walaawa paai, pa in raap ma pa in raap u ra kum ngaala na utnaa ia paam taai u ra taara na nurnur, ma un Kaarisito Iesu. Aamen.

A kini ungaai anu ra taara na nurnur

4 Iaa u ki u ra karabus kabina iaa u paam karom a Tadaaru. Io, anung dekdek na niaaring karom muaat i lenbi: Muaat a lalaaun welaar ma ra lalaaun di aa wataa pa muaat kupi. ²Muaat a

wakinalik pa muaat, ma muaat a ki na maalmaal. Muaat a waiaa a wowowon na mangamangaan, ma muaat a maari wetwetalaii muaat, ma koku muaat talangan baa raa taara kon muaat diat raara un ta kum utnaa. ³Muaat a ongor kupi koku muaat waan weraan, muaat a raa ku u ra kini baa a Takado na Nion ia taar taai taa muaat, maa i wi ungaai muaat ma ra maalmaal. ⁴Daat raap daat raa u ra panin Kaarisito, ma raa Takado na Nion ku i ki un daat raap. Ma God i wataa pa daat kupi daat a raa ku u ra kini walaang ma ra nurnur kup a kum utnaa baa in wadaan daat mai. ⁵Anundaat raa Tadaaru ku, ma raa nurnur ku, ma raa baapitaaiso ku. ⁶Ma raa God ku, ia a Tamaandaat raap. I naagagon daat raap, i papaam u ra nundaat lalaaun raap, ma i ki un daat raap.

⁷Kaarisito i tabaara daat raaraa ma raaraa wetabaar, welaar ut ma ra nuna nemnem. ⁸Maa a Buk Taabu i piri lenbi uni,

“Baa i waan tato unaanga nate, i ben a mongoro na karabus ma i tabaara a taara ma ra kum wetabaar.” *Kele 68:18*

⁹Baa di timui lenbi naa, “i waan tato”, a kukuraaina baa namuga ia waan pari paa urin napia. ¹⁰Ia baa i waan pari, ia ut maa i waan tato unaanga aakit ko ra maawa raap, kupi in wateng a kum utnaa raap inaanga nate ma main napia. ¹¹Ia ut maa i tabaara anuna taara ma ra kum aapostolo, a kum propet, a kum tena wewapua ma ra Koina Wewapua, ma ra kum tena baboura, ma ra kum tena wawer. ¹²Maa i nemi naa diat a waraaut a taara raap anun God, kupi diat raap diat a papaam karomi, ma kupi a taara na nurnur diat a tawa, maa diat a panin Kaarisito. ¹³Daat a paami lenmaa tuk daat a raa ku u ra nurnur, ma daat raap daat a nunura wakaak a Natun God, ma tuk daat raap daat a waan paat a

kum dekdek na tena nurnur. Daat a tawa tuk daat a welaar ma Kaarisito, maa ia i takado aakit.

¹⁴Io, pa daat a welaar balet ma ma ra kum naat liklik baa nundiat nurnur i talatalaur, welaar ma ra utnaa baa a dadaip ma ra top i ong taltalili urong ma urin. Pa daat a murmur a kum wawer ko ra kum tena warwaruga, baa diat nem na ben araara a taara ma ra nundiat kum namnamian na pirpir. ¹⁵Iaku daat a pir a lingtatuna na pirpir ungaai ma ra maarmaari. Daat a tawa u ra kum utnaa raap kupi daat a welaar ma Kaarisito, ia in lorindaat. ¹⁶Kon Kaarisito, a kudulaana panina i kakanaawa ungaai wakaak. Ma baa raaraa pakaan ko ra panina i paam ut anuna pinapaam, io, a kudulaana panina in tawa ma in dekdek, ma in teng ma ra maarmaari.

A matakina lalaaun un Kaarisito

¹⁷Io, u ra iaa ra Tadaaru, iaau wapua muaat ma iaau watumaarang muaat, naa koku balet ma muaat lalaaun welaar ma ra kum taara baa pa diat nurnur. A nuknukindiat pa i topaa ta utnaa. ¹⁸Pa diat nunura a lingtatuna, kabina a balaandiat i waatwaat. Lenmaa diat welwelik ko ra lalaaun anun God ma anundiat manaana i baboto. ¹⁹Pa ta wawirwir indiat ma, ma diat taar ta diat maku kup a kum aakaina nemnem, ma ra kum aalawur dur na mangamangaan, ma anundiat nemnem kup a paam aakaina pa in ngo.

²⁰Iaku muaat, baa di wer ta muaat un Kaarisito, wakir di wer muaat u ra kum mangamangaan lenmi. ²¹Iaau nunurai naa di aa wer ta muaat un Iesu ma muaat aa walangoro paai, io, muaat nunura a lingtatuna baa i ki uni. ²²Di wer muaat kupi muaat a waan ko ra mangaana lalaaun baa muaat murmuri namuga. Ma muaat a palaa wai welaar ma ra in maulaana maaluu, kabina i aaka ma

i waruga daat kupi daat a murmur a kum aakaina nemnem. ²³Muaat a taar ta muaat karom God kupi in wamatakina a niomuaat ma ra nuknukimuaat. ²⁴Ma muaat a mong ma ra matakina lalaaun baa God i waki taai welaar ut ma ra malalarina, kupi daat a murmur a takado na mangamangaan ma ra lingtatuna, ma daat a waan paat a gomgom na taara mulu anun God.

²⁵Io, muaat a ngo wa a warwaruga, ma muaat a pir a lingtatuna karom a kum teptepaamuaat, maa daat raap daat a kum pakpakaana ko ra panin Kaarisito.

²⁶Baa muaat kaankaan, koku muaat paam aakaina. Ma koku in mage i lop ma ra numuaat kaankaan, ²⁷kupi koku muaat taar taa ta kolo taan Saataan.

²⁸Baa te i walwalong, koku balet ma i walong. I koina baa in paam a koina pinapaam ma ra ru limaana, kupi in paam apaat a utnaa baa i gaa uni, ma in tabaara diat kaai mai baa diat iba.

²⁹Ma koku ta aakaina pirpir i pari ko ra waamuaat. Muaat a pir ku a pirpir baa i koina kupi in wadekdek a taara u ra nundiat lalaaun, kupi anu-muaat pirpir in paam a koina karom diat baa diat walangoro muaat. ³⁰Ma koku muaat watapunuk a Takado na Nion God, baa God ia wakilang ta muaat mai baa muaat anuna, kup a bung na warwalaan. ³¹Muaat a dumaana wa a kum uk baa i taana ino u ra nuknukimuaat. Ma muaat a ngo wa a kaankaan, a wengangaar, a gege na kaankaan, a pirpir aakaka, ma ra kum aakaina mangamangaan kaai. ³²Iaku muaat a paam a koina ma muaat a maari wetwetalaai muaat. Ma baa te kon muaat i paam aakaina karom muaat, muaat a dumaana wai, welaar ma God i paami un muaat un Kaarisito.

A lalaaun u ra kaapa

5 Muaat a kum natnatun God, ma i maari aakit muaat. Lenmaa muaat a lalaaun welaar ma ra lalaaun anun God. ²Muaat a lalaaun ma ra maarmaari, welaar ma Kaarisito i maari daat, ma i taar taa anuna lalaaun un daat, welaar ma ra wetabaar baa i aangawian wakwakaak karom God.

³Koku ta paamuk na mangamangaan i ki naliwan taa muaat, koku ta dur na mangamangaan, ma koku kaai muaat nemnem kup a mongoro na utnaa na wuwuwung. A kum mangamangaan mi pa i koina mulu kupi a gomgom na taara anun God diat a paami. ⁴Koku muaat pir ta aakaina pirpir, baa ta longlong na pirpir, ma koku muaat tataur ma ra kum aakaina tinataur. A kum pirpir mi pa i koina kupi muaat a piri, iaku muaat a pir wakaak karom God. ⁵Muaat a nunura a utnaa bi: Diat baa diat paam a paamuk na mangamangaan, baa a kum dur na mangamangaan, ma diat baa diat nemnem kup a mongoro na utnaa na wuwuwung, pa diat a kale a mataanitu anun Kaarisito ma God. Maa diat baa diat nemnem kup a mongoro na utnaa na wuwuwung, diat maa a kum tena lotu karom a kum warwaruga na god. ⁶Koku muaat maadek taa te kupi in waruga pa muaat ma ta pirpir baa ku. Maa a kum mangamangaan maa in aal paa ku a kaankaan anun God karom diat baa pa diat taraam karomi. ⁷Lenmaa, koku muaat tur ungaai ma diat u ra nundiat kum aakaina mangamangaan.

⁸Namuga muaat ki u ra baboto, iaku mi a Tadaaru ia waki ta muaat u ra kaapa. Io, muaat a lalaaun welaar ma ra kum natu ra kaapa. ⁹Maa a wai ra lalaaun anun ia baa i ki u ra kaapa i lenbi: a kum kokoina mangamangaan, a kum takado na mangamangaan, ma ra lingtatuna na lalaaun. ¹⁰Ma muaat

a baat kup a mangamangaan baa a Tadaaru i gaai uni, kupi muaat a paami.

¹¹ Koku muaat paam a kum utnaa baa a taara na baboto diat laana paami baa pa ta waina. Iaku muaat a wapuaanai naa anundiat kum mangamangaan pa i koina. ¹² Maa a kum utnaa baa diat laana paam inoi, a utnaa na wawirwir aakit, ma daat a wawirwir baa daat a pirpir uni. ¹³ Iaku a kaapa i wapuaana a kum mangamangaan raap kupi in waan paat baarabaara. ¹⁴ Maa baa a kaapa i wakaapa a kum utnaa, din babo lele diat. Bi ia kabina baa di piri lenbi,

“Ui baa a tena ininep,

un tawaangun,

ma un tur ko ra minaat,

ma Kaarisito in wakaapakaapa ui.”

¹⁵ Muaat a baboura wakaak anumuaat mangaana lalaaun, ma koku muaat welaar ma ra kum longlong, muaat a welaar ma ra taara na manaana. ¹⁶ U ra kum pakpakaana bung raap, baa i laangalaanga kupi muaat a wapuaana anumuaat nurnur, io muaat a paami. Ma koku muaat ole biao wa ku ta pakaana bung, maa a kum bungbung mi, a kum aakaakaina bung. ¹⁷ Lenmaa, koku muaat nuknuk biao ku, iaku muaat a nunura a nemnem anu ra Tadaaru.

¹⁸ Koku muaat inim a waain ma muaat longlong uni, kaduk in baanaakaka muaat. Iaku, muaat a teng ma ra Takado na Nion. ¹⁹ Ma muaat a pirpir wetwetalaai ma ra kum kelekele ko ra Kum Kelekele anun Dewid, a kum kelekele na lotu, ma ra kum kelekele baa a Takado na Nion i tabaara muaat mai. Ma muaat a kelekele ma ra pir walaawa u ra balaa-muaat karom a Tadaaru. ²⁰ Ma u ra kum bungbung raap, muaat a pir wakaak u ra kum utnaa raap karom God a Tamaan-daad, u ra iaa ra nundaad Tadaaru Iesu Kaarisito.

A wawer u ra kini na tinaulaa

(Kol 3:18-19)

²¹ Muaat a taraam karom muaat wetwetalaai, kabina u ra numuaat urur karom Kaarisito.

²² Muaat a kum tinaulaa na tabuan, i koina kupi muaat a tartaraam karom anumuaat kum muaana welaar ma muaat tartaraam karom a Tadaaru. ²³ Maa a muaana ia in lori ra numur kini na tinaulaa, welaar ma Kaarisito ia in lori ra taara na nurnur, ma diat a panina, ma ia anundiat Tena Walaau. ²⁴ Welaar ma ra taara na nurnur diat tartaraam karom Kaarisito, lenkaai maa a kum tinaulaa na tabuan diat a tartaraam karom anundiat kum muaana u ra kum utnaa raap.

²⁵ Muaat kaai, a kum tinaulaa na muaana, muaat a maari anumuaat kum tabuan, welaar ma Kaarisito i maari a taara na nurnur, ma i taar taa anuna lalaaun un diat, ²⁶ kupi diat anuna taara mulu. Ma i gi gongom diat ma ra palaa ma ra pirpir. ²⁷ I paami lenmi kupi in ben paa anuna taara maa karomi, welaar ma ra nuna wakwakaak na tabuan baa pa ta dur uni, ma pa i kaarkaara panina, ma pa ta aakaina utnaa uni. In gongom ma pa ta wetakun i loi. ²⁸ Lenkaai maa, in muaana diat a maari aakit anundiat kum tabuan welaar ma diat maari a panindiat ut. Ia baa i maari anuna tabuan, i lenmaa i maari ia ut. ²⁹ Pain te in milikuaana a panina ut, pate. I babourai, ma i taptabaarai, welaar ma Kaarisito kaai i paami u ra nuna taara na nurnur. ³⁰ Maa daat raap, daat a kum pakpakaana panin Kaarisito. ³¹ Maa a Buk Taabu i piri lenbi, “Mi ia a kabina baa a muaana in waan paa kon tamaana ma naana, ma in ki ungaai ma ra nuna tabuan, kupi diaar a raa maku.” *Tur 2:24*

³² A pirpir mi u ra tinaulaa ia a ngaala na utnaa na pidik. I pirpir un Kaarisito

ma ra taara na nurnur. ³³Io, i koina kaai baa raaraa kon muaat in maari anuna tabuan welaar ma i maari ia ut. Ma a kum tabuan, i koina kupi diat a urur karom anundiat in muaana.

**A wawer karom a kum naat liklik
ma ra kum tamtamaandiat**

(Kol 3:20-21)

6 A kum naat liklik, muaat a taraam karom a kum tamtamaamuaat ma ra kum nanaamuaat, u ra iaa ra Tadaaru. Ma i takado kupi muaat a paami lenmi. ²A Buk Taabu i piri lenbi, “Un urur karom tamaam ma naam.” Mi ia a mugaana naagagon baa a weweliman i waan ungaai mai. ³I piri naa, “Baa un paami lenbi, in koina karom ui ma anum lalaaun in iok main u ra rakrakaan buaal.” *Naag 5:16*

⁴Ma muaat a kum tamtamaa ra kum naat, koku muaat pet akaankaan diat, iaku muaat a baboura diat ma muaat a walaana diat, ma muaat a wer diat u ra mangaana lalaaun anu ra Tadaaru.

**A wawer karom a kum wilawilaau
ma ra kum mukmuga**

(Kol 3:22-4:1)

⁵Baa ui a wilawilaau, un taraam karom anum mukmuga taanga min u ra rakrakaan buaal, ma un burut ma un urur karomi. Un taraam ma ra lingtatuna u ra in balaam, welaar ma u taraam karom Kaarisito. ⁶Koku u taraam ku baa i babo ui, kupi un wagaai taai ku. Iaku un papaam welaar ma ui a wilawilaau anun Kaarisito, ma un paam a pinapaam baa God i nemi, ma un taar mulu taa anum lalaaun u ra pinapaam. ⁷Un papaam ma ra gaai karom anum mukmuga, welaar baa u papaam ut karom a Tadaaru, ma wakir karom a taara ku. ⁸Maa muaat aa nunurai naa a Tadaaru in dok a taara raap u ra kum koina pinapaam diat paami, diat a kum wilaw-

ilaau ma diat kaai baa wakir a kum wilawilaau.

⁹Ma muaat a kum mukmuga, muaat a paami lenkaai maa karom anumuaat kum wilawilaau. Ma koku muaat maang diat, maa muaat aa nunurai naa raa Tadaaru ku inaanga u ra maawa, anundiat ma anumuaat kaai. Ma anuna naagagon i welaar raap ku karom a taara raap.

A kum minong na wineium anun God

¹⁰Anung kum tintinip na piri i lenbi: U ra ngaala na dekdek i ra Tadaaru, muaat a tur dekdek uni. ¹¹Muaat a mong raap paa ma ra kum minong na wineium anun God, kupi muaat a turbaat a kum walwalaam anun Saataan. ¹²Maa pa daat weium ma ra taara, daat weium ma ra kum mukmuga anu ra kum aakaakaina nion, a kum nion baa diat paam akoto a naagagon, a kum nion baa diat paam akoto a dekdek i ra baboto u ra rakrakaan buaal, ma ra kum aakaakaina nion ko ra maup.

¹³Io, bi ia a kabina baa muaat a mong ma ra kum minong na wineium anun God, kupi baa aakaina bung in waan paat, muaat a pet laar paai kupi muaat a tur dekdek. Ma baa a wineium ia raap, muaat a tur dekdek utbaai. ¹⁴Io, muaat a tur dekdek, muaat a wi akoto anumuaat maalu ma ra ina wiwi, ia a lingtatuna. Ma muaat a ung baat a raprabomuaat ma ra pakaana aaen. A pakaana aaen maa ia a takado na mangamangaan. ¹⁵Muaat a ruk paa su u ra ru kakimuaat, a su maa ia a waninaar kup a winawaan ma ra Koina Wewapua na maalmaal. ¹⁶Ma namur, muaat a lo paa in palaang na ungung baat, ia a nurnur, kupi muaat a ung baat a kum kupkup na bele anun Saataan mai. ¹⁷Ma muaat a ung paa in kaaeng na wineium, ia a warwalaan. Ma muaat a lo paa in liwan na wineium anu ra Takado na Nion, in liwan maa ia

a pirpir anun God. ¹⁸Muaat a aaraaring ma ra dekdek i ra Takado na Nion u ra kum bungbung raap, ma ra kum aalawur mangaana niaaring raap. Muaat a ki na waninaar, ma muaat a laana aaraaring u ra taara raap anun God.

¹⁹Muaat a aaraaring kaai un iaau, naa God in taar taa a kum pirpir taang kupi ang piri, ma koku iaau burut baa ang wapuaana a utnaa na pidik baa i ki u ra Koina Wewapua. ²⁰Maa God ia ung ta iaau kupi ang tena warawaai ma ra Koina Wewapua, ma u ra pinapaam mi iaau ki na karabus. Muaat a aaraaring un iaau kupi baa ang warawaai, pang burut, iaku ang wapuaana wakwakaak taa a Koina Wewapua karom a taara.

A tintinip na pirpir

²¹Tikiko, a koina teindaat ma ra dowot na tena pinapaam anu ra

Tadaaru, in wapua muaat u ra nung pinapaam, ma kupi muaat a nunurai naa kuri ma iaau lalaaun lelawaai. ²²Bi ia a kabina baa iaau tula wai karom muaat, kupi muaat a nunurai naa miaat ki lelawaai mari, ma kupi in wadekdek muaat.

²³A maalmaal karom muaat a kum tateng liklik, ma a maarmaari ma ra nurnur, kon God Tamaandaat ma a Tadaaru Iesu Kaarisito. ²⁴A maarmaari karom diat raap baa diat maari anundaat Tadaaru Iesu Kaarisito ma ra maarmaari baa pa in raap.

A Buk anun Paaulo karom a taara

Pilipoi

A pirpir kaapa muga

Baa Paaulo i ki u ra karabus irong Rom, i timu waat na buk: Raa karom a taara Epeso, raa karom a taara Pilipoi, raa karom a taara Kolose ma raa kaai karom Pilemon.

A buk mi i timui karom a taara irong Pilipoi, ma i waatung wakaak karom diat u ra maani baa diat taar taai taana. Diat taar taai taan Epaaprotito, ma i waan mai karom Paaulo.

Pilipoi ia raa ngaala na taamaan irong u ra papaar Maakedonia. Paaulo i waan urong u ra nuna weru winawaan. Baa Paaulo i waan urong pa diat walangoro utbaai a Koina Wewapua, ma a taara baa diat nukpuku u ra warawaai anun Paaulo diat a mugaana taara na nurnur irong Pilipoi (babo Aap 16:12-40).

A taara na nurnur irong Pilipoi wakir diat tadaaru ma ra maani. Iaku diat gaai kupa diat a wetabaar ma ra maani karom a taara na nurnur irong Iudaia baa diat iba aakit, ma karom Paaulo kaai.

Paaulo i ki u ra karabus, iaku i gaai ma i nemi naa a taara Pilipoi kaai diat a gaai baa diat baraata a kum mawaat. Paaulo i piri karom diat naa diat a tur dekdek ma diat a baboura diat ko ra kum tena wawer warwaruga baa diat wer a taara naa diat a poko kikel diat. I piri kaai naa diat a murmur a mangamangan anun Iesu baa i wakinalik paai.

U ra buk mi daat baboi naa Paaulo i maari aakit a taara na nurnur irong Pilipoi.

A winawaan i ra buk Pilipoi:

A turturpaai ra buk mi (1:1-11)

Paaulo i wapua diat u ra nuna kinkini u ra karabus (1:12-26)

A mangamangan baa a kum tena nurnur diat a murmuri (1:27-2:18)

Paaulo i nem na tula wa Timoti ma Epaaprotito (2:19-30)

Diat a tur dekdek (3:1-4:9)

Paaulo i gaai u ra nundiat wetabaar (4:10-20)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom diat (4:21-23)

1 Iaa Paaulo, mir ma Timoti, a ru tultul anun Kaarisito Iesu, mir timtimu karom muaat a taara raap anun God, matira u ra taamaan Pilipoi. Karom muaat baa muaat lalaun un Kaarisito Iesu, ma muaat kaai a kum mukmuga ko ra lotu ma ra kum tena wewaraaut. ²A maarmaari ma ra maalmaal kon God Tamaandaat ma a Tadaaru Iesu Kaarisito in ki karom muaat.

A niaaring anun

Paaulo u ra taara Pilipoi

³Iaa waatung wakaak karom anung God u ra kum pakaana bung raap baa iaa nuk pa muaat. ⁴Ma u ra nung kum niaaring un muaat raap, iaa aaraaring ma ra gaai, ⁵kabina maa muaat tur ungaai ma iaa u ra Koina Wewapua, turpaai ut u ra mugaana bung baa muaat walangoroi tuk mi. ⁶Iaa nunura mului naa God baa i turpaa a koina pinapaam un muaat, anuna pinapaam i waan utbaai, tuk baa in kudulaan u ra bung baa Kaarisito Iesu in waan pari balet uni.

⁷I takado baa ang nuknuk lenbi un muaat raap, maa muaat ki mulu u ra nuknuking. Baa iaa ki u ra karabus, ma baa iaa tur baalu a pirpir anu ra taara baa diat pir aakaka a Koina Wewapua, ma baa iaa wapuaanai karom a taara, io, daat raap daat tur ungaai u ra pinapaam mi baa God i taar taai taang u ra nuna maarmaari. ⁸God i nunurai naa iaa nem aakiti naa ang babo muaat raap, maa iaa maari aakit muaat ma ra maarmaari anun Kaarisito Iesu.

⁹Anung niaaring i lenbi: Iaa u aaraaring baa anumuaat maarmaari in tawa ma in tawa dekdek, ungaai ma ra manaana ma ra lingtatuna na ninunuk. ¹⁰Lenmaa, muaat a pet laar paai baa muaat a nunura lele paa a utnaa baa i koina aakit, kupi muaat a gomgom, ma pa ta wetakun in lo muaat u ra bung anun Kaarisito. ¹¹Muaat a teng ma ra takado na mangamangaan, baa Iesu Kaarisito i paam apaati u ra numuaat lalaaun, kupi a taara diat a pir walaawa paa God ma diat a wangaala paai.

A kini anun Paaulo u ra karabus i watawa a Koina Wewapua

¹²A kum tateng liklik, iaa u nemi naa muaat a nunurai naa a kum mawaat iaa u kariaanai, i watawa a Koina Wewapua kupi in waan werweraan. ¹³Io lenmaa, i kaapa karom a kum tena wineium raap baa diat baboura a ruma anu ra king, ma karom a taara raap kaai, baa iaa u ki u ra karabus kabina iaa u anun Kaarisito. ¹⁴Anung kini u ra karabus ia wadekdek mongoro na tateng liklik u ra nundiat nurnur u ra Tadaaru, kupi diat a wewapua ma ra pipir anun God ma ra dekdek, ma pain diat a burut.

¹⁵A lingtatuna baa raa taara diat warawaai un Kaarisito kabina maa diat nuknuk aakaka karom iaa u. Ma raa taara kaai diat warawaai un Kaarisito kabina maa diat nem na tur baalu iaa u ku kupi diat a taar a mawaat karom iaa u. Iaku raa taara diat warawaai ma ra koina nuknukindiat. ¹⁶Diat warawaai kabina a maarmaari i ki u ra balaandiat. Diat nunurai naa iaa u ki u ra karabus kupi ang wadekdek a Koina Wewapua. ¹⁷Iaku raa taara diat warawaai un Kaarisito kabina maa diat nem na wangaala pa diat ut, ma pa i lingtatuna a balaandiat. Diat nem na ot balet ku anung kum mawaat, baa iaa u ki u ra karabus. ¹⁸Iaku pa iaa u ngaraa. Baa diat warawaai ma

ra aakaina ninunuk baa a koina ninunuk, diat raap mi diat warawaai ku un Kaarisito. Maa ia kabina maa iaa u gaai.

Maia, ang gaai liklik ku, ¹⁹maa iaa u nunurai naa u ra numuaat kum niaaring, ma ra wewaraaut anu ra Nion Iesu Kaarisito, a kum utnaa baa iaa u kariaanai din pukui kupi ang laangalaanga. ²⁰Iaa u nurnur naa pang paam ta utnaa baa ang wawirwir uni. Ang tur dekdek ma pang burut, kupi ang wangaala paa Kaarisito u ra nung kum mangamangaan raap. Ang wangaala paai u ra nung lalaaun, baa u ra nung minaat. ²¹Maa a nuknuking i lenbi: Baa iaa u lalaaun, iaa u lalaaun kupi Kaarisito, ma baa ang maat ang kale paa a ngaatngaata na utnaa aakit. ²²Baa iaa u lalaaun u ra paning, ang papaam kupi ta koina wai ra nung pinapaam. Io, pa iaa u nunurai baa woi na paan diaar ma maa ang pilak paai, a lalaaun baa a minaat. ²³I ru nuknuking. Raa, iaa u nem aakiti naa ang waan ma ang ki ungaai ma Kaarisito, ia maa i koina aakit kon raa paan diaar. ²⁴Iaku i ngaatngaata aakit kupi ang lalaaun, ma ang waraaut muaat. ²⁵Kabina iaa u nunura mului naa anung pinapaam na wewaraaut karom muaat pa i raap utbaai, io, iaa u nunurai naa ang lalaaun ma ang ki ungaai ma muaat, kupi muaat a tawa, ma muaat a gaai u ra nurnur. ²⁶Io, baa daat a webabo balet, anumuaat gaai un Kaarisito Iesu in ngaala aakit, kabina un iaa u.

²⁷Bi ia a ngaala na utnaa aakit: Muaat a baboura anumuaat lalaaun kupi in murmur ot paa a Koina Wewapua anun Kaarisito. Lenmaa, baa gun ang waan kupi ang babo muaat, ma baa ang ki welwelik ma ang walangoro ku a wewapua un muaat, ang nunurai naa muaat tur dekdek un raa ninunuk ot ku, ma muaat ongor ungaai ma raa nuknukimuaat ku kupi a taara diat a nurnur u ra Koina Wewapua, ²⁸ma pa muaat a burutaana

a kum ebaar. Maa ia a wakilang karom anumuaat kum ebaar baa diat a wirua, iaku karom muaat, God in walaan muaat. God ut in paam a kum utnaa maa. ²⁹Maa God i wadaan muaat. Wakir u ra numuaat nurnur ku un Kaarisito baa i wadaan muaat, pate, u ra ngunungut utkaai baa muaat kariaanai u ra iaana. ³⁰Mi muaat aa tur ungaai ma iaau u ra wineium. A wineium baa namuga muaat baboi baa iaau paami, ma mi muaat walangoroi baa iaau paami utbaai.

Daat a wakinalik pa daat welaar ma Kaarisito i wakinalik paai

2 Anumuaat lalaaun un Kaarisito i wadekdek muaat, anuna maarmaari i wamanaatung muaat, muaat lalaaun ungaai ma ra Takado na Nion, muaat maari wetwetalaai muaat ma muaat paam a koina karom muaat wetweta-laai. ²Io, iaau nemi kaai naa anumuaat lalaaun in wagaai iaau kupi anung gaai in kudulaan. Muaat a wagaai iaau baa in raa ku a nuknukimuaat, muaat a maraam wetwetalaai karom muaat, ma muaat a tur ungaai u ra numuaat kum pinapaam, ma in raa ku a niomuaat. ³Koku muaat paam ta utnaa baa muaat a wangaala pa muaat mai, baa muaat a wamaan mai. Muaat a wakinalik pa muaat ma muaat a nuk angaala paa a taara ingen. ⁴Koku muaat nuknuk ku kup aawa baa in wakoina muaat. Muaat raaraa muaat a nuknuk kaai kup a utnaa baa in wakoina a taara ingen.

⁵I koina baa a nuknukimuaat in welaar ma ra nuknukin Kaarisito Iesu.

⁶I welaar mulu ma God, iaku wakir i nuk paa anuna ngaala na kini baa i welaar ma God, kupi in paam kotoi, pate.

⁷I waan ko ra nuna ngaala na kini maa, i lo paa a magiraa ra tultul, ma di butai, i waan paat a muaana welaar ma daat.

⁸Ma a taara diat baboi naa ia a muaana mulu.

I wakinalik paai, baa i taraam ma i taar taa ia ut kupi in maat,

maia, i maat u ra bolo.

⁹Io, God i wangaala paa Kaarisito u ra kini i ngaala aakit inaanga nate, ma i taar taa a iang taana baa i ngaala ko ra kum iang raap,

¹⁰kupi u ra iaan Iesu a kum wawaki raap diat a ki but keke,

a kum wawaki raap inaanga u ra maawa ma u ra rakrakaan buaal ma natu-daangi ra rakrakaan buaal,

¹¹ma diat raap diat a pir apuaanai naa Iesu Kaarisito ia a Tadaaru, kupi diat a wangaala paa God a Tamaandaat.

Daat a baarabaara welaar ma ra kum naangnaang

¹²A kum teptepaang, muaat laana tar-taraam u ra kum bungbung baa iaau ki karom muaat. Io mi, baa pa iaau ki ungaai ma muaat, i ngaatngaat kupi muaat a ongor u ra tinaraam, kupi muaat a laana waiaai u ra numuaat lalaaun naa God ia walaan pa muaat. Muaat a paami ma ra bunurut ma ra dadader. ¹³Maa God ut i papaam un muaat kupi muaat a nem a utnaa baa in gaai uni, ma muaat a paami kaai.

¹⁴U ra kum utnaa raap baa muaat paami koku muaat pirpir na urai baa wengangaar uni, ¹⁵kupi muaat a laan-galaanga ko ra kum wetakun ma muaat a gongom, a kum natnatun God, baa pa ta nirara un muaat, naliwan taa ra taara baa pa diat takado ma a magiraandiat i aaka aakit. Muaat a baarabaara naliwan taan diat welaar ma ra kum naang-naang baa diat wabaara a rakrakaan buaal, ¹⁶baa muaat wetabaar ma ra pirpir na lalaaun. Baa muaat paami lenbi ang gaai un muaat u ra bung baa

Kaarisito in waan paat balet uni, kabina maa in kaapa naa pa iaau welulu biao ku ma anung pinapaam pa i ling biao ku. ¹⁷Anumuaat pinapaam baa anumuaat nurnur i paam apaati, i welaar ma ra wetabaar karom God. Ma baa ang maat a gaaping in welaar ma ra wetabaar baa din laboi nate u ra numuaat wetabaar maa.^{§§} Io, ang gaaiia ma ang gaaiia ungaai ma muaat raap. ¹⁸Lenmaa muaat kaai muaat a gaaiia, ma muaat a gaaiia ungaai ma iaau.

Paaulo i nem na tula Timoti ma Epaaprotito

¹⁹Iaau nurnur u ra Tadaaru Iesu, baa marawaai ma ang tula wa Timoti karom muaat, kupi ang gaaiia baa ang walangoro a wewapua un muaat. ²⁰Pa te i welaar ma Timoti, baa i ngaraa aakit un muaat. ²¹Maa a taara raap diat nuk pa diat ut ma ra nundiat kum pinapaam, ma pa diat nuk paa Iesu Kaarisito ma ra nuna pinapaam. ²²Iaku muaat aa nunura a magiraan Timoti, baa i papaam ungaai ma iaau u ra warawaai ma ra Koina Wewapua welaar ma ra naat baa i papaam ungaai ma tamaana. ²³Baa iaau aa nunura aawa maa din paami un iaau, io, iaau nurnur naa ang tula wai maraagaam karom muaat. ²⁴Ma iaau nurnur u ra Tadaaru baa marawaai ma iaau ut ang waan karom muaat.

²⁵Iaau nuki naa i koina aakit baa ang tula talili wa balet Epaaprotito, a teindaat karom muaat. Ia a tena pinapaam ma a tena wineium ungaai ma iaau, ma anumuaat tultul baa muaat tula wai kupi in waraaut iaau u ra kum utnaa baa iaau iba kupi. ²⁶I nem aakiti naa in babo muaat raap balet, ma i tapunuk baa muaat walangoro i naa i malaapaang.

²⁷A lingtatuna ut baa i malaapaang, marawaai in maat. Iaku God i maari, ma wakir i maari Epaaprotito ku, i maari iaau utkaai, kupi koku ta tapunuk balet in lo iaau. ²⁸Io, mi iaau nem aakiti naa ang tula wai karom muaat, kupi muaat a gaaiia baa muaat a webabo balet, ma pang nuknuk ma. ²⁹Muaat a gaaiia paai u ra iaau ra Tadaaru ma ra ngaala na gaaiia, ma muaat a urur karom a mangaana taara lenmaa, ³⁰kabina maa pa i nuk paa anuna lalaaun, pate. I taar taai u ra pinapaam anun Kaarisito, ma marawaai ut baa in ung wa nuna lalaaun uni. I paami lenmaa kupi in waraaut iaau, maa muaat ut pa muaat pet laar paai.

Daat baa daat nurnur un Kaarisito daat a kum tena takado mulu

3 A kum tateng liklik, a tintinip na pirpir mi iaau timui karom muaat: Muaat a gaaiia u ra Tadaaru. Iaau gaaiia baa ang timu balet a kum utnaa baa iaau aa timu taai mun karom muaat, kupi in waraaut muaat.

²Muaat a baboura muaat ko ra kum karangaap na paap, a taara baa diat paampaam aakaina, ma diat poko aakaka a panpani ra taara, ma diat wer diat naa baa pa di poko kikel diat pa diat a lo a warwalaun.* ³Daat baa daat lotu karom God u ra dekdek i ra Niono, daat ku maa a taara mulu anun God, welaar ma di aa poko kikel ta daat. Pa daat nurnur u ra dekdek i ra taara, pate. Daat gaaiia ku u ra pinapaam baa Kaarisito Iesu ia paam taai un daat. ⁴Baa gun a dekdek i ra taara i walaaun daat, io iaau ut ang pet laar paai kupi ang nurnur uni. A kum utnaa baa diat nurnur uni iaau koina aakit kon diat uni. ⁵Iaau a te Iudaia, ko ra wuna taara Beniaamin. Iaau

§§2:17 Baa di tun a wewagua kupi a wetabaar karom God, raa kum pakaan di labo kaai a waain nate uni kupi din wetabaar kaai mai.

*3:2 A poko kikel a wakilang di paami kupi in waiaai naa a muaana ia raa kon diat a taara anun God baa diat murmur a kum Naagagon.

a te Ebraaio ma iaau murmur anundiat kum mangamangaan. Baa ia 8 na bung baat iaau, io, di poko kikel iaau. Iaau a Parisaio ma iaau laana murmur dekdek a kum Naagagon anun Moses. ⁶Iaau ongor dekdek kupi ang murmur kado paa a pinapaam anun God, ma u ra nung pinapaam maa iaau baanaakaka a kum tena nurnur un Kaarisito. Baa gun te in takado kabina baa i murmur raap a kum Naagagon, io, pa ta wetakun in lo iaau.

⁷Iaku a kum utnaa raap mi baa namuga i ngaatngaat karom iaau, mi a utnaa baa maku karom iaau, kabina un Kaarisito. ⁸Maia, a kum utnaa raap mi diat a kum utnaa baa maku karom iaau, pa iaau nurnur ma un diat. Raa utnaa ku i ngaatngaat aakit, kupi ang nunura Kaarisito Iesu anung Tadaaru. A kum utnaa raap mi diat aa raap kon iaau, kabina un Kaarisito Iesu. Diat welaar maku ma ra kurkur karom iaau, kupi ang lo paa maku Kaarisito u ra nung lalaaun, ⁹ma ang ki karomi. Ma wakir iaau a tena takado kabina iaau murmur a kum Naagagon, pate, kabina ku baa iaau nurnur un Kaarisito. A lingtatuna God i waatung daat a kum tena takado kabina daat nurnur un Kaarisito. ¹⁰Iaau nemi naa ang nunura Kaarisito ma ra dekdek i ra nuna tinur balet ko ra minaat, ma iaau nemi naa ang tur ungaai mai u ra nuna kum ngunungut, ma ang welaar ut mai u ra nuna minaat. ¹¹Baa lenmaa, iaau nurnur baa iaau kaai ang tur balet ko ra minaat.

A welwelulu kup a tintinipina

¹²Wakir iaau nuki naa iaau aa paam akoto a kum utnaa raap maa. Ma pa iaau takado aakit utbaai kaai. Iaku iaau ongor utbaai kup a utnaa baa Kaarisito Iesu i kale pa iaau kupi. ¹³A kum tateng liklik, pa iaau nuki naa iaau aa lo paai. Iaku raa utnaa ku iaau paami, pa iaau nuk paa balet ma a kum utnaa taanga namuga,

iaau ongor maku kup a kum utnaa baa kuraa namuga taang. ¹⁴Iaau welulu unamuga kup a tintinipina, kupi ang uwia paa a welwelulu ma ang lo paa a wedok, a wewataai anun God karom iaau un Kaarisito Iesu kup a lalaaun inaanga u ra maawa.

¹⁵Io, i koina baa daat, baa daat tur dekdek, a nuknukindaat in lenmaa. Iaku baa a nuknukimuaat in raaungaana un ta utnaa, io, God ut in wakaapai karom muaat. ¹⁶Io, daat a murmur a lingtatuna na wawer baa daat aa lo paai, ma raa ia maa i ngaatngaat.

¹⁷A kum tateng liklik, muaat a murmur anung kum mangamangaan. Miaan aa paam taa a walawalar karom muaat, io i koina baa muaat a babo murmur diat baa diat murmuri. ¹⁸Maa mongoro na pakaan iaau aa wapua muaat naa, mongoro diat lalaaun welaar ma ra kum ebaar anu ra bolo anun Kaarisito, ma mi iaau luan baa iaau piri balet taa muaat. ¹⁹Diat waan maku kup a winirua, a nemnem i ra panindiat ia anundiat god. Diat wamaan ma ra kum mangamangaan baa din wawirwir uni. A nuknukindiat i ki ku u ra kum utnaa taanga min napia. ²⁰Iaku daat, daat a taara taanginaanga u ra maawa. Ma daat kiki walaang ma ra ngaala na nemnem kup a Tena Walaan baa in waan pari taanginaanga nate, a Tadaaru Iesu Kaarisito. ²¹In puku paa a panindaat baa pa i dekdek kupi in welaar ma ra baarabaara na panina. In pukui ma ra dekdekina, baa i papaam mai kupi in ung taa a kum utnaa raap natudaangi ra nuna naagagon.

4 Io, a kum tateng liklik, muaat a tur dekdek u ra Tadaaru lenutmaa iaau aa wapua ta muaat uni. Iaau maari muaat ma iaau nem aakiti kupi ang babo muaat, maa muaat anung gaaiia ma muaat welaar ma ra wedok u ra nung pinapaam.

**A kum pirpir baa in
wadekdek a taara na nurnur**

²Iaau aaring mur Ewodia ma Sintike kupi in raa ku a nuknukimur, maa mur anu ra Tadaaru. ³Ma ui kaai raa dowot na tena pinapaam ungaai ma iaau, iaau aaring ui kupi un waraaut a ru tabuan mi, maa diaar papaam dekdek ungaai ma iaau kup a Koina Wewapua in waan werweraan. Miaata papaam ungaai ma Kelemen, ma raa taara kaai baa a kum iaandiat ia ki u ra buk na lalaun.

⁴Muaat a laana gaia u ra Tadaaru a bungbung raap. Ma ang piri balet naa, muaat a gaia. ⁵Muaat a waiaa anumuaat wowowon na mangamangaan karom a taara raap kupi diat a baboi. Marawaai ma a Tadaaru in waan paat. ⁶Koku muaat nuknuk kup ta utnaa. U ra kum utnaa raap, muaat a aaraaring ma ra niaaring na waatung wakaak karom God. Ma muaat a wapuai u ra numuaat kum nemnem. ⁷Ma a maalmaal anun God baa i ngaala aakit ko ra manaana raap anu ra taara, in baboura a bal-aamuaat ma ra nuknukimuaat, kabina muaat anun Kaarisito Iesu.

⁸A kum tateng liklik, a tintinip na pirpir mi iaau timui karom muaat: A nuknukimuaat in ki u ra kum utnaa bi: a kum utnaa baa diat lingtatuna, a kum utnaa baa di urur un diat, a kum utnaa baa diat takado, a kum utnaa baa diat gom-gom, a kum utnaa baa diat babo wak-wakaak ma ra kum utnaa baa a taara diat pir akoina pa diat. Baa ta utnaa i koina aakit, ma baa ta utnaa diat pir walaawa paai, a nuknukimuaat in ki uni. ⁹A kum utnaa baa muaat aa wer paai kon iaau, ma muaat aa lo paai ma muaat aa walongoro taai kon iaau, ma muaat aa babo taai un iaau, muaat a wapapaam diat. Ma God na maalmaal in ki karom muaat.

**Paaulo i gaia u ra wetabaar anu ra
taara na nurnur irong Pilipoi**

¹⁰Iaau gaia aakit u ra Tadaaru, kabina maa ia ngaala na iwan baa pa muaat waraaut iaau, iaku mi muaat waraaut iaau balet. A lingtatuna, pa muaat dumaana iaau, iaku pa ta aakapi kupi muaat a waraaut iaau. ¹¹Pa iaau piri lenmi kabina maa iaau iba, pate. Maa iaau aa wawer paa kupi a nuknuking in ngo u ra kum mangaana kini baa in baraata iaau. ¹²Iaau nunura a kini na niba, ma iaau nunura kaai a kini na tadaaru. Iaau aa wawer paa kupi a nuknuking in ngo u ra kum mangaana kini baa in baraata iaau: baa ang maaur, baa ang molo, baa ang paam akoto mongoro na utnaa, ma baa ang iba. ¹³Iaau pet laar paa a kum utnaa raap kabina un Kaarisito baa i wadekdek iaau.

¹⁴Iaku i koina baa muaat tur ungaai ma iaau u ra kum mawaat baa iaau baraatai. ¹⁵Ma muaat a taara Pilipoi, muaat nuk paai baa iaau warawaai ma ra Koina Wewapua irong u ra papaar Maakedonia ma muaat nukpuku. Ma baa iaau waan taangirong Maakedonia, pa ta taara na nurnur diat tur ungaai ma iaau ma diat waraaut iaau ma ta wetabaar, pate, muaat ot ku. ¹⁶Ma baa iaau ki irong Tesalonika, wakir muaat tabaara iaau raa pakaan ku, mongoro na pakaan ut muaat tabaara iaau baa iaau iba. ¹⁷Wakir anumuaat wetabaar maa iaau ngaraa kupi. Iaau nemi ku naa muaat a wa mongmongoro, kupi muaat a koina uni. ¹⁸Iaau aa lo paa a kum utnaa raap ma i ngaala aakit, i ngaala taa ra nung niba. Pa iaau iba ma kup ta utnaa, maa a kum utnaa baa muaat taar wai, iaau aa lo paai kon Epaaprotito. I welaar ma ra wetabaar karom God baa i aangawian wakwakaak, ma God i gaia uni ma i nem aakiti. ¹⁹Anung God in bantoto a kum utnaa baa muaat iba kupi,

ko ra nuna kum kokoina wuwuwung baa anundaat, kabina un Kaarisito Iesu. ²⁰Daat a wangaala paa anundaat God a Tamaandaat, pa in raap ma pa in raap. Aamen.

A kum pirpir na maarmaari

²¹Muaat a taar anung maarmaari karom a taara raap anun Kaarisito Iesu. A kum tateng liklik u ra nurnur baa

diat ki ungaai ma iaau diat taar anundiat maarmaari karom muaat. ²²A kum taara anun God diat raap diat taar anundiat maarmaari karom muaat, ma a taara anun God baa diat ki u ra ruma anu ra Kaaisaar, diat kaai diat taar anundiat maarmaari karom muaat.

²³A maarmaari anu ra Tadaaru Iesu Kaarisito in ki u ra niomuaat. Aamen.

A Buk anun Paaulo karom a taara

Kolose

A pirpir kaapa muga

Baa Paaulo i ki u ra karabus irong Rom, i timu waat na buk: Raa karom a taara Epeso, raa karom a taara Pilipoi, raa karom a taara Kolose ma raa kaai karom Pilemon.

A buk mi i timui karom a taara Kolose. I taari karom Tikiko ma Onesimo ma diaar waan mai urong Kolose.

Baa Paaulo i ki irong Epeso i tula wa raa tena pinapaam a iaana Epapraas urong Kolose kupi in warawaai karom diat (babo Kol 1:7), ma karom a taara u ra ru taamaan kaai, Laaudisia ma Ier-aapolis (babo Kol 4:13). Paaulo pa i waan urong Kolose, iaku i walangoroi naa diat aa nukpuku ma i laana aaraaring un diat.

Paaulo i timu a buk mi kabina baa Epapraas i waan talili karomi ma i wapuai u ra kum warwaruga na tena wawer. Paaulo pa i nemi naa a kum warwaruga na tena wawer diat a baanaakaka a nurnur anu ra taara Kolose. A kum tena warwaruga mi diat piri naa a taara diat a lotu karom a kum dekdek na nion ma karom a kum aangelo, ma diat piri naa Iesu wakir a Natun God, i welaar ku ma ra kum aangelo. Diat nemi kaai naa a taara diat a murmur a kum Naagagon anun Moses ma din poko kikel diat. U ra buk mi Paaulo i wer diat naa Iesu ma God diaar raa ku, anundiaar minamaar, anundiaar nemnem, anundiaar mangamangaan i welaar ku. Ma un Iesu Kaarisito, God i waki a rakraakan buaal, ma ia in lori ra kum tena nurnur. Un Iesu ku daat a lalaaun takum.

A winawaan i ra buk Kolose:

A turturpaai ra buk mi (1:1-2)

Paaulo i aaraaring un diat (1:3-14)

Kaarisito i ngaala aakit (1:15-23)

Paaulo i papaam dekdek (1:24-2:5)

Diat a murmur a matakina lalaaun un Kaarisito (2:6-3:17)

A wawer u ra koina mangamangaan baa daat a paami wetwetalaai karom daat (3:18-4:1)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom diat (4:2-18)

1 Iaaun Paaulo, aapostolo anun Kaarisito Iesu u ra nemnem anun God. Mir ma Timoti a teindaat u ra nurnur, mir timtimu ²karom muaat, a taara anun God baa muaat ki matira Kolose, baa muaat a kum tateimir u ra numuaat kinkini ungaai ma Kaarisito, ma muaat dowot u ra numuaat nurnur. A maarmaari ma ra maalmaal kon God Tamaandaat in ki karom muaat.

Paaulo ma Timoti diaar aaraaring u ra taara Kolose

³Baa mir aaraaring, mir laana waatung wakaak karom God, a Tamaa ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito un muaat, ⁴kabina maa mir aa walangoroi naa muaat aa nurnur un Kaarisito Iesu, ma muaat maari a taara raap anun God. ⁵Anumuaat nurnur ma ra maarmaari mi i kabina paa u ra numuaat kini walaang ma ra nurnur kup a utnaa baa God i babourai kup muaat inaanga u ra maawa. A utnaa maa, muaat aa walangoro taa a pirpir uni u ra lingtatuna na pirpir, ia a Koina Wewapua ⁶baa i waan paat karom muaat. A Koina Wewapua maa i tawa ma i wa u ra rakraakan buaal, welaar ma ia wa naliwan taa muaat, turpaai u ra bung baa muaat walangoroi ma muaat nunura mulu a maarmaari anun God u ra numuaat lalaaun. ⁷Epapraas ia wer ta muaat uni. Ia a koina tena pinapaam ungaai ma miaat, baa miaat nem aakiti, ma a dowot na tena pinapaam anun Kaarisito baa i tur

wakilang miaat. ⁸ Ia wapua ta mir u ra numuaat maarmaari, baa a Takado na Nion i tabaara muaat mai.

⁹ Bi ia kabina baa pa mir ngo ma ra ni-aaring un muaat, turpaai u ra bung baa mir walangoro a wewapua un muaat. Mir aaring God kupi in waiiaa ta muaat u ra nuna nemnem, ma in wateng muaat ma ra manaana ma ra koina ninunuk raap, baa a Niono i tabaara muaat mai. ¹⁰ Mir aaraaring lenmi kupi anumuaat lalaaun in welaar ma ra mangamangaan anu ra Tadaaru, ma muaat a laana paam a kum utnaa baa in gaaia uni. Io, lenmaa anumuaat lalaaun in wa a waimuaat u ra kum koina pinapaam raap baa muaat a paami, ma muaat a tawa kaai kupi muaat a nunura mulu God.

¹¹ Ma God in wadekdek muaat ma ra ngaala na dekdekina, kupi muaat a ki wowowon ma muaat a tur dekdek u ra kum mawaat raap baa muaat kari-aanai. Ma muaat a gaaia ¹² ma muaat a waatung wakaak karom Tamaandaat, baa i puku pa muaat, kupi muaat a takado kupi muaat a kale a kum utnaa ungaai ma ra nuna taara. A kum utnaa baa ia weweliman taai karom diat, baa diat ki u ra kaapa. ¹³ Maa ia walaauun pa daat ko ra dekdek i ra baboto, ma i ben aruk pa daat u ra mataanitu anun Natuna baa i nem aakiti, ¹⁴ ia baa i kul walaangalaanga pa daat ma i una wa anundaat kum aakaina mangamangaan.

A kini na ngaala anun Kaarisito

¹⁵ Pa daat babo taa God, iaku maa Kaarisito ia a malalarin God. Ia a mugaana Natun God ma i ngaala aakit taa ra kum utnaa na wawaki raap. ¹⁶ Maa God i waki a kum utnaa raap u ra dekdekin Kaarisito: a kum utnaa inaanga u ra maawa ma ra kum utnaa min napia, a kum utnaa baa di babo diat ma ra kum utnaa baa pa di babo diat, lenbi, a kum dekdek na aangelo, a kum nion baa diat

kiki na ngaala, a kum nion baa diat mukmuga ma ra kum nion baa diat paam akoto a naagagon. Un Kaarisito, God i waki a kum utnaa raap ma i waki diat kupi diat a urur karom Kaarisito. ¹⁷ Baa God pa i waki utbaai a kum utnaa raap, Kaarisito ia lalaaun, ma i paam akoto a kum utnaa raap kupi diat a papaam ungaai wakaak. ¹⁸ Ia ut in lori ra taara na nurnur, ma diat maa a panina. Ia ut a turpaaina, ma a mugaana baa i tur balet ko ra minaat, kupi ia ut in ngaala aakit taa ra kum utnaa raap. ¹⁹ Maa God i nemi naa anuna lalaaun raap in ki un Natuna. ²⁰ Ma i nemi naa a kum utnaa raap diat a waan talili balet karomi ma diat a ki na wemaraam, a kum utnaa min napia ma ra kum utnaa inaanga u ra maawa. I paam ot paa anuna nemnem maa un Natuna, baa i maat u ra bolo ma a gaapina i paam a maalmaal.

²¹ Namuga muaat ki weraan ma God, ma muaat anuna kum ebaar, kabina u ra kum aakaina mangamangaan muaat paami ma muaat nuki. ²² Iaku mi, God ia aal pa muaat karomi kupi muaat tepaana balet. I paam a pinapaam mi ma ra panin Kaarisito baa i maat, ma i ben paat pa muaat namataan God, ma muaat anuna gomgom na taara baa pa ta niraara i ki un muaat, ma pa ta wetakun in lo muaat. ²³ God in paam a utnaa mi baa muaat a ongor ma ra nurnur, ma muaat a tur dekdek uni. Ma koku muaat waan ingen ko ra kini walaang ma ra nurnur kup a kum utnaa baa God in paami, baa muaat aa walangoro taai u ra Koina Wewapua. A Koina Wewapua maa, di aa wewapua taau mai karom a taara raap u ra rakrakaan buaal. Ma iaau, Paulo, iaau a tultul u ra Koina Wewapua maa.

Paulo i papaam dekdek kup a taara na nurnur

²⁴ Mi iaau gaaia u ra kum mawaat baa iaau kariaanai un muaat. Ma iaau

gaia ku kupi ang kariaana mawaat kupi ang waraaut a taara na nurnur, diat baa a panin Kaarisito. Kaarisito i kariaana mawaat kupi in waraaut diat, ma ra kum mawaat maa pa i raap utbaai. Ma u ra kum mawaat baa iaau kariaanai u ra paning iaau paam ot paa a kum mawaat anun Kaarisito. ²⁵ God i ung ta iaau kupi iaau a tutul anu ra taara na nurnur. I taar taa a pinapaam mi taang kupi ang warawaai ma ra nuna kum pirpir raap, kupi muaat a koina uni. ²⁶ A pirpir mi ia a utnaa na pidik, baa i ki na pidik taanga namnamuga utbaai ko ra kum taaun taara taanga namuga, iaku mi God ia pir apuaana wai karom anuna taara. ²⁷ God i wapuaanai kupi muaat a taara baa wakir a taara Iudaia, muaat kaai muaat a nunura a utnaa na pidik mi baa i ngaatngaat ma i wakwakaak. A utnaa na pidik mi bari ia: Kaarisito ut i ki u ra numuaat lalaaun, io lenmaa, muaat ki walaang ma ra nurnur kup a minamaar anun God baa muaat a lo paai.

²⁸ Io lenmaa, miaat warawaai un Kaarisito karom a taara raap. Miaat watumarang diat ma miaat wer diat ma ra manaana raap, kupi diat a takado aakit, kabina maa diat ki un Kaarisito, ma miaat a ben pa diat raap karom God. ²⁹ Iaau papaam dekdek kupi a utnaa mi in waan paat lingtatuna. Maia, iaau ongor ma ra ngaala na dekdekin Kaarisito, baa i papaam u ra nung lalaaun.

2 Iaau nemi naa muaat a nunurai naa iaau papaam dekdek aakit kupi muaat ma kup a taara Laudisia, ma kup diat raap kaai baa pa miaat webaraat paa utbaai. ² Iaau paami lenmaa kupi in wadekdek anundiat lalaaun, ma diat a ki na maarmaari ungaai, kupi diat a tadaaru ma ra ngaala na manaana na nion, ma pain diat a aalawur nuknuk. Io lenmaa, diat a nunura a utnaa na pidik anun God, ia maa Kaarisito ut. ³ A manaaana raap ma ra koina ninunuk raap

diat welaar ma ra kum ngaatngaat na utnaa na tadaaru, ma diat ki na pidik un Kaarisito.

⁴ Iaau piri lenmi karom muaat, kupi koku te i waruga pa muaat ma ta namnamian na pirpir. ⁵ A lingtatuna, iaau ki ingen kon muaat u ra paning, iaku u ra niong iaau ki ungaai ut ma muaat, ma iaau gaia baa iaau baboi naa muaat naagagon kado anumuaat lalaaun ma muaat tur dekdek u ra numuaat nurnur un Kaarisito.

Koku daat murmur a kum naagagon anu ra taara, daat a murmur a koina lalaaun anun Kaarisito

⁶ Muaat aa lo paa Kaarisito Iesu kupi in Tadaaru u ra numuaat lalaaun, io, i koina baa muaat a lalaaun ungaai mai. ⁷ Anumuaat lalaaun in aakaar un Iesu kupi in tawa, ma muaat a papagaa nate uni. Muaat a tur dekdek u ra nurnur welaar ma di aa wer ta muaat uni, ma koku muaat ngo ma ra waatung wakaak karom God.

⁸ Muaat a baboura muaat, kupi koku te in wakarabus muaat ma ra manaana anu ra taara ku, a kum wawer baa ku, baa a warwaruga ku. A manaana maa i waan paat ku ko ra kum taptabundiat taanga namuga ma ko ra kum aakaina nion ko ra rakrakaan buaal, ma wakir kon Kaarisito.

⁹ Maa a lalaaun raap anun God i ki raap ut un Kaarisito baa i waan paat a muaana. ¹⁰ Ma u ra numuaat lalaaun un Kaarisito, muaat kaai muaat teng ma ra lalaaun raap maa. Ia ut i dekdek taa ra kum mukmuga na nion raap ma ra kum nion baa diat paam akoto a naagagon. ¹¹ U ra numuaat lalaaun un Kaarisito, i poko kikel muaat, iaku wakir a mangaana poko kikel a taara diat paami ma ra limaandiat, pate. A poko kikel baa Kaarisito i paami i lenbi, ia rakaana wa aakaina nemnem i ra panimuaat. ¹² Baa

di baapitaaiso muaat, di punang muaat ungaai ma Kaarisito. Ma muaat lalaaun balet ungaai mai, kabina muaat nurnur u ra dekdekin God, ia baa i walaun paa balet Kaarisito ko ra minaat.

¹³Namuga a niomuaat i maat, kabina muaat paam a kum aakaina mangamangaan, ma wakir di rakaan wa aakaina nemnem i ra panimuaat. Iaku mi, God ia walaun pa muaat ungaai ma Kaarisito. Ia una wa anundaat kum aakaina mangamangaan raap. ¹⁴Daat laana wabulbul u ra kum Naagagon anun Moses, io a wetakun i ki karom daat. Iaku God i una wa a wetakun maa. I lo wai, ma i aak waat taai nate u ra bolo. ¹⁵God ia rakaan wa a dekdek i ra kum mukmuga na nion ma ra kum nion baa diat paam akoto a naagagon. Ma u ra bolo i baana wawirwir diat, baa i waiaai karom a taara raap naa ia uwia raap pa diat.

¹⁶Io, koku muaat maadek taa te kupi in takuna muaat naa pa muaat paam ot paa a kum naagagon u ra aawa maa muaat a aani ma muaat a inimi, baa u ra kum ngaala na bung na lotu, baa u ra lotu u ra kalaang baa i waan paat kabin, baa u ra Bung Saabaat. ¹⁷A kum naagagon mi diat welaar ku ma ra malalar i ra utnaa baa in waan paat namur ma mi ia waan paat. A utnaa mulu, ia Kaarisito. ¹⁸Baa te i warwaruga naa i wakinalik paai u ra nuna mangaana lotu, ma i lotu karom a kum aangelo, ma i laana pirpir u ra kum binabo baa i baboi, koku muaat maadek taai kupi in takuna muaat. Maa a mangaana muaana maa i aamaamaan ngaala ma ra nuknukina, baa i teng utbaai ma ra kum aakaina nemnem i ra panina. ¹⁹Diaar aa takunu weraan ma Kaarisito, ia baa ina lori ra taara na nurnur. Kaarisito ia ina lor, ma daat a panpanina. I wadekdek a kum pakpakaana panina kupi diat a waraaut wetwetalaai diat ma diat a ki ungaai, welaar ma ra kum kakanaawa baa diat kakanaawa un-

gaai. Io, a kudulaana panina i tawa, welaar ma God i nemi.

²⁰Baa muaat aa maat ungaai ma Kaarisito, ma muaat aa laangalaanga ko ra kum wawer baa ku ko ra rakrakaan buaal, aawa kabina baa muaat lalaaun balet ku welaar ma muaat taanga main u ra rakrakaan buaal? Aawa kabina baa muaat murmur a kum naagagon lenbi: ²¹“Koku muaat paami! Koku muaat aani! Koku muaat tuk taai!” ²²A kum naagagon mi i pirpir u ra kum utnaa baa daat papaam paa mai, ma namur pa diat gaa ma un ta utnaa, maa a kum naagagon mi ma ra kum wawer mi diat waan paat ku ko ra taara. ²³A lingtatuna, a kum naagagon mi a taara diat nuki naa in wadekdek diat u ra nundiat lotu, ma kupi diat a wakinalik pa diat, ma kupi diat a naagagon baat a panindiat, iaku pa i waraaut diat. A kum naagagon mi diat babo welaar ma diat waan paat ko ra koina manaana, iaku pa diat pet laar paai kupi diat a naagagon baat aakaina nemnem i ra panindaat.

A matakina lalaaun un Kaarisito

3 God ia watur ungaai pa muaat ma Kaarisito ko ra minaat, io, i koina baa muaat a nemnem kup a kum utnaa inaanga u ra maawa, baa Kaarisito i ki iaai u ra papaara ot na limaana God. ²I koina baa a nuknukimuaat in ki u ra kum utnaa inaanga u ra maawa, ma koku i ki u ra kum utnaa taanga min napia. ³Maa muaat aa maat ko ra mangaana lalaaun ko ra rakrakaan buaal, ma mi anumuuaat lalaaun i ki na pidik ungaai ma Kaarisito, naruma un God. ⁴Kaarisito ia maa anumuuaat lalaaun. Ma baa in waan paat muaat kaai muaat a ki ungaai mai u ra nuna minamaar.

⁵Io, muaat a doko wa a kum aakaina mangamangaan taanga min napia baa i ki u ra numuaat lalaaun. A kum utnaa maa bari diat: a kum paamuk na manga-

mangaan, a kum dur na mangamangaan, aakaina nemnem, a nemnem kup a kum aakaina mangamangaan ma ra nemnem kup mongoro na utnaa na wuwuwung. Maa a nemnem kup mongoro na utnaa na wuwuwung, ia maa a nilotu karom a kum warwaruga na god. ⁶A kaankaan anun God in waan paat karom a taara baa diat paam a kum mangamangaan mi, maa pa diat taraam karomi.

⁷Namuga muaat kaai muaat murmur a kum mangamangaan bi, baa muaat lalaaun utbaai uni. ⁸Iaku mi, muaat a ngo ko ra kum mangamangaan raap lenbi: a kaankaan, a wengangaar, a pirpir aakaka, a weninaan ma ra kum aakaina mangamangaan kaai. ⁹Koku muaat waruga wetwetalaa i muaat, maa muaat aa rakaan wa a kum aakaina mangamangaan baa namuga muaat laana paami, ¹⁰ma muaat aa mong paa ma ra matakina lalaaun. A matakina lalaaun mi, God ut i taar taai taa muaat ma i laana wamatakinai, kupi muaat a welaar ma ra malalarina, ma kupi muaat a nunura mulu God. ¹¹Io lenmaa, daat raap daat welaar maku: a taara Iudaia, a taara Grik ma ra taara kon woi na mangaana wuna taara kaai, diat baa di aa poko kikiil ta diat ma diat baa pa di poko kikiil diat, a kum wilawilaau ma ra taara kaai baa pa diat wilawilaau. Kaarisito ut i ngaala aakit, ma i ki un daat raap.

A maarmaari wetwetalaa i

¹²Muaat a gomgom na taara anun God, baa i maari muaat, ma i pilak pa muaat. Io, i koina kupi muaat a mong ma ra kum mangamangaan bi: muaat a waraaut a taara, muaat a paam a koina karom diat, muaat a wakinalik pa muaat, muaat a ki na maalmaal ma muaat a waiaa a wowowon na mangamangaan. ¹³Baa te kon muaat i paam taa ta aakaina karom muaat, koku muaat

baalui, iaku muaat a dumaana wa anuna aakaina mangamangaan, welaar ma ra Tadaaru ia dumaana wa anumuaat kum aakaina mangamangaan. ¹⁴Nate u ra kum mangamangaan raap mi, i koina baa muaat a maari wetwetalaa i muaat. A maarmaari i aal ungaai a kum mangamangaan raap mi, kupi diat a papaam ungaai wakaak.

¹⁵I koina baa a maalmaal baa Kaarisito i tabaara muaat mai in muga muaat u ra numuaat lalaaun. Maa muaat a kum pakpakaana ko ra panin Kaarisito, ma God i wataa pa muaat kupi muaat a ki ungaai ma ra maalmaal. I koina baa muaat a laana waatung wakaak karom God. ¹⁶I koina baa a pirpir anun Kaarisito in ki okot ma in teng u ra balaamuaat. Ma muaat a wer wetwetalaa i muaat mai, ma muaat a wadekdek wetwetalaa i muaat kaai mai, ungaai ma ra manaana raap. Ma muaat a kelekele kaai mai baa muaat kele a Kum Kelekele anun Dewid, ma ra kum kelekele na lotu, ma ra kum kelekele baa a Takado na Nion i tabaara muaat mai. Ma muaat a kelekele ma ra waatung wakaak karom God u ra balaamuaat. ¹⁷U ra kum utnaa raap baa muaat paami ma muaat piri, muaat a paami ut u ra iaa ra Tadaaru Iesu, ma muaat a waatung wakaak karom God Tamaandaat, kabina u ra pinapaam baa Kaarisito i paami un muaat.

A wawer karom a kapkaba tamaana

(Ep 5:22-6:4)

¹⁸Muaat a kum tinaulaa na tabuan, i koina kupi muaat a tartaraam karom anumuaat kum muaana, maa a mangamangaan maa i takado kupi muaat baa anumuaat lalaaun i ki u ra Tadaaru.

¹⁹Muaat kaai, a kum tinaulaa na muaana, i koina kupi muaat a maari anumuaat kum tabuan, ma muaat a waiaa

a wowowon na mangamangaan karom diat.

²⁰Muaat a kum naat liklik, muaat a laana taraam karom a kum tamtamaa-muaat ma ra kum nanaamuaat u ra kum utnaa raap, maa a Tadaaru in gaaia baa muaat a laana paami lenmaa.

²¹Muaat a kum tamtamaa ra kum naat, koku muaat pet angaanga a kum natnatumuaat, kaduk pa diat a paam ma ta koina pinapaam.

A wawer karom a kum wilawilaau ma ra nundiat kum mukmuga

(*Ep 6:5-9*)

²²Baa ui a wilawilaau, un taraam karom anum mukmuga taanga min napia u ra kum pinapaam raap. Koku u papaam wakaak ku baa i babo ui, kupi un wagaia taai ku. Un papaam wakaak karomi ma ra lingtatuna u ra in balaam, kabina maa u urur karom a Tadaaru. ²³U ra kum pinapaam raap baa u paami, un taar araap taa anum lalaaun uni. Baa u papaam karom anum mukmuga, un papaam welaar ma u papaam ut karom a Tadaaru. ²⁴Maa anum mukmuga mulu ia maa a Tadaaru Kaarisito, ma ia ut maa in dok ui. A wedok maa, ia a koina kini baa un kalei namur. ²⁵Te baa i paam aakaina in lo a naagagon na binabaalu u ra aakaina baa ia paam taai, maa a naagagon anu ra Tadaaru i welaar raap ku karom a taara raap.

4 Muaat a kum mukmuga, muaat a paam a takado na mangamangaan karom anumuaat kum wilawilaau, ma anumuaat mangamangaan kaai in welaar raap ku karom diat, kabina maa muaat nunurai naa muaat kaai, anumuaat mukmuga ia a Tadaaru, baa i ki inaanga u ra maawa.

Daat a wewapua un Kaarisito

²Muaat a ongor ma ra niaaring. Muaat a ki na waninaar, ma muaat a waatung

wakaak karom God. ³Baa muaat aaraaring, muaat a aaraaring kaai un miaat, kupi God in paapa aara aakapi kupi miaat a wapuaana a pirpir na pidik un Kaarisito, baa namuga i wawalipa. Kuri iaau ki u ra karabus, kabina maa iaau wewapua uni. ⁴Muaat a aaraaring baa ang wewapua kaapa wakaak uni, kupi ang paam ot paa anung pinapaam.

⁵Muaat a papaam ma ra manaana karom a taara baa pa diat nurnur, ma u ra kum pakpakaana bung raap baa i laangalaanga kupi muaat a wewapua karom diat, io muaat a paami. ⁶Baa muaat a pirpir karom a taara, anumuaat pirpir in koina, ma in wagaia diat, kupi muaat a taar a takado na binabaalu karom diat raap raaraa.

Paaulo i tula wa Tikiko urong Kolose

⁷Tikiko in wapua muaat u ra kum utnaa raap un iaau. Ia a teindaat baa miaat nem aakiti, a dowot na tena wewaraaut ma a tultul ungaai ma miaat u ra pinapaam anu ra Tadaaru. ⁸Iaau tula wai karom muaat, kupi in wadekdek muaat baa muaat walangoro a wewapua u ra numiaat lalaaun main. ⁹Diaar a weur ma Onesimo, a teindaat baa i dowot u ra nuna pinapaam ma daat nem aakiti, ia raa ut kon muaat. Diaar a wapua muaat u ra kum utnaa raap baa i waan paat main naa miaat.

A kum pirpir na maarmaari

¹⁰Aaristaarko, ia baa i ki ungaai ma iaau u ra karabus, i taar anuna maarmaari karom muaat, diaar ma Maarko a nawaan Baanaabaas. Baa Maarko in waan paat karom muaat, muaat a gaia paai, welaar ma iaau aa wapua ta muaat u ra nung buk, baa iaau taar muga wai. ¹¹Ma Iosua, a iaana kaai Iusto, ia kaai i taar anuna maarmaari karom muaat. Ditul mi, ditul a tula te Iudaia baa ditul nurnur, ma ditul ot ku ko ra taara Iu-

daia ditul papaam ungaai ma iaau kup a mataanitu anun God. Ditul wadekdek iaa.

¹²Epapraas, ia baa raa ut kon muaat, ma a tultul anun Kaarisito Iesu, i taar anuna maarmaari karom muaat. I laana aaraaring dekdek un muaat, kupi muaat a tur dekdek, ma muaat a dekdek u ra numuaat kini na lalaaun un Kaarisito, ma muaat a nunura nakura a nemnem raap anun God. ¹³Maa iaau ut iaau baboi ma iaau wewapua lingtatuna uni karom muaat, baa i papaam dekdek kup muaat ma kup diat irong Laaudisia ma diat kaai irong Ieraapolis. ¹⁴Lukaa, a doktaa baa miaat nem aakiti, ma Demaas, diaar taar anundiaar maarmaari karom muaat.

¹⁵Muaat a taar anung maarmaari karom a kum tateindaat irong Laaudisia, ma karom a tabuan bi, Nimpaa, ma ra

taara na nurnur kaai, baa diat laana lotu ungaai u ra nuna ruma.

¹⁶Baa muaat aa luk taa a buk mi, namur muaat a taari karom a taara na nurnur irong Laaudisia kupi diat bulung diat a luki. Lenkaai maa, a kum Laaudisia diat a taar taa a buk baa iaau timui karom diat, karom muaat kupi muaat a luki.

¹⁷Muaat a wapua Aarkipo lenbi naa, in paam araap wa a pinapaam anu ra Tadaaru baa di aa taar taai taana.

¹⁸A kinalik na pirpir na maarmaari mi iaau ut, Paaulo, iaau timui ma ra li-maang karom muaat. Koku muaat du-maana wa iaau, muaat a nuk pa iaau, baa iaau ki u ra karabus.

A maarmaari anun God in ki karom muaat.

A Mugaana Buk

anun Paaulo karom a taara

Tesalonika

A pirpir kaapa muga

Baa Paaulo i ki irong Korinto i timu a buk mi, a mugaana buk karom a taara na nurnur irong Tesalonika.

Tesalonika a ngaala na taamaan u ra papaar Maakedonia. U ra wetula winawaan anun Paaulo i waan paat irong Tesalonika ma i warawaai karom diat (babo Aap 17:1-14). Ra kum taara baa diat nukpuku, diat ko ra taara Iudaia, iaku mongoro kon diat ko ra kum wuna taara ingen. A kum mukmuga anu ra taara Iudaia irong Tesalonika diat kaankaan baa diat baboi naa ra kum taara kon diat diat nurnur ma karom Iesu, io diat lu wa Paaulo ko ra nundi diat taamaan. Ma Paaulo i waan urong Beroia. Namur i tula wa Timoti karom diat, ma Timoti i wapua Paaulo un diat.

U ra buk mi Paaulo i waatung wakaak karom God kabina maa a taara Tesalonika diat tur dekdek u ra nurnur baa diat baraata a kum mawaat, ma diat maari Paaulo. Paaulo i nem na wadekdek anundiat nurnur u ra buk mi, ma i baalu kaai anundiat kum wetiri u ra minaat.

A winawaan i ra 1 Tesalonika:

A turturpaai ra buk mi (1:1)

Paaulo i gaai un diat (1:2-10)

A pinapaam anun Paaulo irong Tesalonika (2:1-3:13)

A mangaana lalaaun baa i wagaai God (4:1-12)

A winawaan paat balet anu ra Tadaaru (4:13-5:11)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom diat (5:12-28)

1 Iaa Paaulo, Saailaas, ma Timoti, mitul timtimu karom muaat a taara na nurnur irong Tesalonika, muaat baa muaat lalaaun un God Tamaandaat ma a Tadaaru Iesu Kaarisito. A maarmaari ma ra maalmaal karom muaat.

A lalaaun ma ra nurnur anu ra taara Tesalonika

²Mitul laana waatung wakaak karom God un muaat raap, ma mitul laana taar ta muaat karom God u ra numitul kum niaaring. ³Baa mitul aaraaring karom anundaat God a Tamaandaat, mitul nuk paa a kum utnaa baa muaat laana paami i kabina u ra numuaat nurnur, ma mitul nuk paa a kum pinapaam baa muaat paami i kabina u ra numuaat maarmaari, ma mitul nuk paa kaai anumuaat tinur dekdek i kabina u ra numuaat kini walaang ma ra nurnur u ra Tadaaru Iesu Kaarisito.

⁴A kum tateimitul, muaat baa God i maari muaat, mitul nunurai naa ia pilak pa muaat, ⁵kabina maa a Koina Wewapua baa mitul wapuaanai karom muaat, i waan paat ungaai ut ma ra dekdek ma ra Takado na Nion, ma muaat walangoro lelei ma muaat paam akotoi u ra balaamuaat. A Koina Wewapua maa wakir a pirpir ku, pate. Muaat nunura wakaak anumitul mangamangaan, baa mitul lalaaun naliwan naa muaat kupi muaat a koina uni. ⁶Muaat aa murmur paa a magiraamitul ma ra magiraa ra Tadaaru. A taara diat baanaakaka muaat, iaku muaat paam akoto a pirpir ma ra gaai, baa a Takado na Nion i taari taa muaat. ⁷Io, lenmaa, muaat a koina walawalar karom a taara na nurnur raap matira u ra ru papaar maa, Maakedonia ma Aakaia. ⁸A pirpir anu ra Tadaaru baa muaat wapuaanai ia waan werweran, welaar ma ra tinaangi i ra garaamut, baa i waan welwelik. Wakir matira ku Maakedonia ma Aakaia, pate. A kum

taamtaamaan raap diat aa nunura anu-muaat nurnur un God. Lenmaa, aawa balet maa mitul a piri? ⁹Maa diat ut diat piri-piri kaapa u ra numuaat koina mangamangaan baa muaat gaaia pa mitul. Ma diat wewapua kaai un muaat, baa muaat aa tapuku karom God, ma pa muaat lotu ma karom a kum taabataaba. Muaat papaam ma karom God, ia baa a lingtatunaina ma ra lalaaunina. ¹⁰Ma muaat ki walaang kup Natuna baa in waan pari taanginaanga u ra maawa, ia baa God ia watur paai balet ko ra minaat. Ia maa Iesu, baa i walaauun pa daat ko ra kaankaan anun God baa in waan paat.

A pinapaam anun Paaulo ditul irong Tesalonika

2 A kum tateimitul, muaat ut muaat nunurai naa anumitul winawaan paat karom muaat pa i ling biala ku, i wa ut a waina. ²Muaat nunurai naa namuga taa ra numitul winawaan paat karom muaat, a taara diat baanaakaka mitul ma diat baana wawirwir mitul irong Pilipoi. Iaku u ra wewaraaut anu ra nundaat God, mitul ongor ut baa mitul a wewapua u ra nuna Koina Wewapua karom muaat, ma pa mitul burutaana diat baa diat turbaat adekdek mitul. ³Baa mitul aaring muaat kupi muaat a nukpuku, wakir anumitul piri-piri i raara, wakir kaai mitul piri-piri ma ta aakaina ninunuk ma wakir mitul waruga pa muaat. ⁴Pate mulu! Mitul wewapua ma ra Koina Wewapua, kabina maa God ia walaar ta mitul, ma i nurnur un mitul kupi mitul a paami. Baa mitul wewapua wakir kupi mitul a wagaia a taara mai, pate, kupi God ut in gaaia uni, ia baa i walaar mitul. ⁵Muaat aa nunurai naa pa mitul wagaia muaat ma ta namnamian na piri-piri, ma pa mitul nemnem ino ta maani kon muaat. God i baboi ma i nunura mitul.

⁶Pa mitul nemi naa muaat baa te ingen kaai in piri walaawa pa mitul.

⁷I takado baa mitul a aaring muaat kup ta wedok, kabina maa mitul a tula apostolo anun Kaarisito. Iaku pa mitul paami lenmaa. Mitul waiaa a wowowon na magiraamitul waliwan taa muaat, welaar ma ra tabuan baa i baboura a kum natnatuna. ⁸Mitul maari aakit muaat, io mitul gaaia aakit kupi mitul a wapua muaat u ra Koina Wewapua anun God. Wakir maa ku ia, mitul gaaia kupi mitul a taar anumitul lalaaun kaai karom muaat, kabina maa muaat ngaatngaat aakit namataamitul.

⁹A kum tateimitul, muaat aa nunura anumitul dekdek na pinapaam. Mitul paapaam ma ra limaamitul u ra marum ma ra keke, ma mitul maakmaagon u ra kum pinapaam baa mitul paami. Mitul paami lenbi kupi koku mitul taar ta mawaat karom muaat baa muaat a dok mitul, u ra numitul pinapaam na warawaai karom muaat ma ra Koina Wewapua anun God. ¹⁰Muaat ut, ma God kaai, muaat babo anumitul lalaaun baa mitul ki mai waliwan naa muaat, a kum tena nurnur. Anumitul lalaaun i gomgom ma i takado, ma pa ta wetakun i lo mitul un ta utnaa. ¹¹Muaat nunurai naa anumitul mangamangaan karom muaat raap raaraa i welaar ma ra mangamangaan baa raa muaana i paami karom a kum natnatuna. ¹²Lenmaa, mitul wadekdek muaat, mitul piri-piri na wemaraam karom muaat, ma mitul wapua muaat kupi muaat a lalaaun ma ra mangaana lalaaun baa i wagaia God, ia baa i wataa pa muaat kup anuna mataanitu ma nuna minamaar.

¹³Raa kabina kaai baa mitul laana waatung wakaak karom God i lenbi: Baa muaat lo akoto paa a piri-piri anun God baa muaat walangoroi kon mitul, muaat gaaia paai. Wakir muaat gaaia paai welaar ma ra piri-piri ku anu ra taara, pate,

muaat gaia paai maa a pirpir ut anun God. A pirpir baa kuraa i papaam u ra lalaun anumuaat baa muaat aa nurnur. ¹⁴A kum tateimitul, muaat welaar ma ra taara na nurnur anun God un Kaarisito Iesu, baa diat ki irong u ra papaar Iudaia. Maa muaat kaai muaat kariaana kinadik ko ra kum taara u ra numuaat taamaan ut, welaar ma ra taara na nurnur irong Iudaia diat kariaanai ko ra nundiat taara ut, a taara Iudaia, ¹⁵⁻¹⁶ diat baa diat aak doko a Tadaaru Iesu ma ra kum propet, diat maa diat lu wa mitul kaai. Diat walaari baa diat a turbaat mitul, naa koku mitul warawaai karom a taara baa wakir a taara Iudaia kupi koku God in walaun pa diat. Baa diat paami lenbi God pa i gaia un diat, ma diat ki na ebaar ma ra taara raap. Ma u ra nundiat mangamangaan maa diat paam ungun-gaai ku anundiat kum aakaina mangamangaan tuk a kaankan anun God ia waan paat karom diat.

Ditul nem na babo balet a taara Tesalonika

¹⁷A kum tateimitul, anundaat kinkini weraan pa i iwan, baa a taara Iudaia diat waki weraana wa mitul kon muaat. Daat ki weraan ku u ra panindaat, iaku u ra nuknukimitul mitul nuk muaat ut. Mitul nem aakiti naa mitul a babo muaat, io, mitul ongor baa mitul a paam ot paai. ¹⁸Mitul nem aakiti naa mitul a waan talili balet karom muaat. Iaa Paaulo iaa walaari mongoro na pakaan kupi ang waan karom muaat, iaku Saataan i turbaat mitul. ¹⁹Mitul nem aakiti naa mitul a babo muaat balet, kabina maa mitul nurnur un muaat naa muaat a turdekdek, ma muaat a kabina u ra numitul gaia, ma muaat a welaar ma ra kaaeng na niuwia u ra numitul pinapaam u ra bung baa anundaat Tadaaru Iesu in waan paat ma daat a tur namataana. ²⁰I lingtatuna aakit baa muaat

ut anumitul minamaar ma ra numitul gaia.

3 Io, u ra numitul nginaraa un muaat pa mitul nem na ki liklik ma. Mitul nuki naa i koina baa mir ku ma Saailaas, mir a ki min Aatenaai ma mir a tula wa Timoti. ²Io, mir aa tula wa Timoti a teindaat, ma a tena pinapaam anun God ungaai ma mir, baa mitul laana wewapua ma ra Koina Wewapua un Kaarisito. Mir aa tula wai karom muaat, kupi in wadekdek muaat, ma in pirpir na wewaraaut karom muaat u ra numuaat nurnur, ³kupi koku te kon muaat in laklagon a nuknukina kabina u ra kum mawaat baa muaat kariaanai. Maa muaat nunurai ut naa a kum mawaat in manong daat. ⁴Baa daat ki ungaai ut-baai, mitul laana wapua muaat naa din baanaakaka daat. Ma muaat aa nunurai naa a kum mawaat maa ia waan paat. ⁵Maa ia a kabina baa iaa tula wa Timoti karom muaat. Iaa ngaraa aakit un muaat ma pa iaa nem na ki liklik ma, io, iaa tula wai karom muaat kupi ang manaana u ra numuaat nurnur. Iaa burut, kaduk a Tena Walwalaam ia walaam pa muaat balet, ma kaduk anumitul pinapaam karom muaat in ling baa ku.

Timoti i lo a koina wewapua u ra taara Tesalonika karom Paaulo diaar

⁶Io, mi Timoti ia waan talili balet kon muaat matira urin kup mir. I lo a koina wewapua aakit un muaat karom mir, u ra numuaat nurnur ma ra numuaat maarmaari. I wapua mir naa muaat laana gaia baa muaat laana nuk paa balet anundaat kum kinkini ungaai namuga, ma muaat nem aakiti kupi muaat a babo mitul, welaar ma mitul kaai mitul nem aakiti kupi mitul a babo muaat. ⁷Io, a kum tateimitul, anumuaat nurnur i wadekdek mitul u ra numitul kini naliwan u ra kum mawaat baa mitul kari-

aanai ma ra kum utnaa baa i manong mitul. ⁸Mi anumitul lalaaun i koina aakit, baa muaat tur dekdek u ra Tadaaru. ⁹Mitul gaaiia aakit un muaat namataa ra nundaat God, ma mitul waatung wakaak karomi. Anumitul gaaiia i ngaala aakit, io, mitul a waatung wakaak lelawaai, kupi in welaar ma ra numitul ngaala na gaaiia? ¹⁰Mitul taar araap taa numitul lalaaun u ra niaaring un muaat u ra bungbung na marum ma ra keke. Mitul aaraaring kupi mitul a babo muaat balet, ma mitul a wer muaat un ta kum utnaa baa muaat iba utbaai kupi u ra numuaat nurnur.

¹¹Io, mitul aaraaring naa God ut a Tamaandaat ma nundaat Tadaaru Iesu, in paapa aara numitul aakapi kupi mitul a waan karom muaat. ¹²Ma mitul aaraaring kaai baa a Tadaaru in watawa numuaat maarmaari ma in teng taltalanger naliwan naa muaat ma karom a taara ingen kaai, welaar ma ra numitul maarmaari karom muaat. ¹³Lenmaa in wadekdek muaat kupi muaat a gomgom, ma pa ta wetakun in lo muaat baa muaat a tur namataan God a Tamaandaat, u ra bung baa anundaat Tadaaru Iesu in waan paat, ungaai ma ra nuna taara raap.

A mangaana lalaaun baa in wagaaiia God

4 Io, a kum tateimitul, mitul aa wer ta muaat u ra mangaana lalaaun baa muaat a lalaaun mai kupi in wagaaiia God. Lenutmaa muaat aa paam akotoi. Ma mi mitul aaring muaat, ma mitul wadekdek muaat u ra iaa ra Tadaaru Iesu, kupi anumuaat lalaaun in tawa ma in tawa dekdek lenmaa. ²Maa muaat aa nunura a kum wawer baa mitul aa wer ta muaat mai. A kum wawer maa diat waan paat ut ko ra Tadaaru Iesu. ³God i nemi naa anumuaat lalaaun in gomgom namataana. Io lenbi, muaat a waan ingen

ko ra kum paamuk na mangamangaan. ⁴Raaraa kon muaat in ongor kupi in naagagon baat a nemnem i ra panina, kup a mangamangaan na gomgom ma ra urur in ki u ra nuna lalaaun. ⁵Ma koku muaat murmur a dekdek na nemnem i ra paamuk na mangamangaan, welaar ma diat baa pa diat nunura God. ⁶Koku ta paa muaat i paam aakaina u ra tabuan anun tenalik u ra nurnur. Baa in paami lenmaa i wakwagu ku tenalik. Mitul aa pir taai ma mitul aa watumaarang ta muaat naa, a Tadaaru in taar a naagagon na binabaalu karom diat baa diat paampaam a kum mangamangaan lenmi. ⁷Maa God pa i wataa pa daat kup a dur na mangamangaan, i wataa pa daat kupi daat a murmur a gomgom na lalaaun. ⁸Lenmaa, baa te pa i nem a wawer mi, wakir i wabulbul karom a taara, pate. I wabulbul ut karom God, ia baa i tabaara daat ma ra Niono, a Takado na Nion.

⁹Pa mitul a timtimu balet ma karom muaat u ra numuaat maarmaari karom a kum tateimuaat, maa God ia wer ta muaat kupi muaat a maari wetwetalaaia muaat. ¹⁰A lingtatuna ut, muaat maari a kum tateimuaat raap matira u ra paapaar Maakedonia raap. Iaku, mitul aaring muaat kupi anumuaat maarmaari in tawa dekdek ut.

¹¹Muaat a ongor kupi anumuaat lalaaun in lenbi: Muaat a ki na maalmaal, ma koku muaat waruk lorimuaat kup ta utnaa anun te. Muaat a papaam ma ra limaamuaat kup amaamuaat ta utnaa na winangaan baa muaat a lalaaun mai, welaar ma mitul aa pir taai taa muaat. ¹²Baa muaat a paami lenmaa a taara baa pa diat nurnur diat a ru muaat, ma pa muaat a iba kup ta utnaa.

A winawaan paat balet anu ra Tadaaru

¹³A kum tateimitul, mitul nemi naa muaat a manaana un diat baa diat aa

maat, ma koku muaat tapunuk dekdek welaar ma ra taara baa pa diat nurnur u ra tinur balet ko ra minaat. ¹⁴Daat nurnur naa Iesu i maat, ma i lalaaun balet. Io lenmaa, daat nurnur naa diat baa diat nurnur un Iesu, ma diat aa maat, God in ben ungaai diat ma Iesu, baa in waan talili balet.

¹⁵A pirpir mi baa mitul a wapua muaat uni, a pirpir ut anu ra Tadaaru. Daat baa daat a lalaaun tuk u ra bung baa a Tadaaru in waan paat balet, pain daat a muga taan diat baa diat aa maat.

¹⁶Maa a Tadaaru ut in waan pari taangi-naanga u ra maawa, in ingaan raa in we-wataai, a mukmuga anu ra kum aangelo in pirpir, in tawuru anun God in taangi, ma diat baa diat aa maat ma ra nurnur un Kaarisito, diat maa diat a tur muga.

¹⁷Namur daat baa daat lalaaun utbaai, din lo ungaai pa daat ma diat unaanga u ra kum pakpakaana baakut kupi daat a webaraat ma ra Tadaaru u ra maup. Io, lenmaa, daat a ki takum ungaai ma ra Tadaaru. ¹⁸Io, muaat a wadekdek muaat wetwetalaai ma ra kum pirpir mi.

Daat a ki na waninaar kup a winawaan paat anu ra Tadaaru

5 Io, a kum tateimitul, pain mitul a timtimu karom muaat u ra pakaana bung ma ra bung baa a Tadaaru in waan paat uni. ²Maa muaat aa nunura wakaaki naa a bung anu ra Tadaaru in waan paat kakaian, welaar ma ra tena walong u ra marum. ³Baa a taara diat a pirpiri lenbi, “Aai, pa daat kariaana ta mawaat. A koina lalaaun ku mi daat kariaanai,” io, a winirua in waan paat kakaian karom diat, welaar ma ra ngunungut baa a tabuan i kariaanai baa marawaai ma in babuta. Pa diat a welulu ino laar paai koni.

⁴Iaku muaat, a kum tateimitul, wakir muaat ki u ra baboto baa a bung maa in wakaian muaat, welaar ma ra tena wa-

long. ⁵Maa muaat raap a kum natnatu ra kaapa ma kum natnatu ra keke. Wakir daat ko ra marum baa ko ra baboto. ⁶Io, koku daat welaar ma raa taara baa diat inep duman. Daat a baboura daat ma daat a naagagon kado anundaat lalaaun. ⁷Maa diat baa diat inep duman, diat laana inep u ra marum, ma diat baa diat inim a palaa na longlong, diat laana longlong u ra marum.

⁸Iaku daat anu ra keke, i koina baa daat a naagagon kado anundaat lalaaun. Daat a wamong daat ma ra nurnur ma ra maarmaari kupi in baboura baat daat, welaar ma ra tena wineium i ung baat a raprabono ma ra pakaana aen. Ma daat a wamong daat kaai ma ra kini walaang ma ra nurnur kup a warwalaan, welaar ma ra tena wineium i ung baat in lorina ma in kaaeng na wineium. ⁹Maa God pa i pilak pa daat kupi daat a kariaana ngunungut nabalaa ra nuna kaankaan, pate. I pilak pa daat kupi daat a lo a warwalaan u ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito. ¹⁰I maat un daat kupi daat a lalaaun ungaai mai baa in waan pari balet. Daat raap, diat baa diat a lalaaun utbaai ma diat baa diat aa maat. ¹¹Io, muaat a pirpir na wewaraat karom muaat wetwetalaai, ma muaat a wadekdek muaat, lenutmaa muaat laana paampaami.

A kum tintinip na wawer

¹²A kum tateimitul, mitul aaring muaat baa muaat a taar a urur karom diat baa diat papaam dekdek naliwan taa muaat, ma diat baboura muaat u ra aakapi anu ra Tadaaru, ma diat wer muaat. ¹³Muaat a waiaa a ngaala na urur karom diat ma ra maarmaari, kabina u ra nundiat pinapaam. Ma muaat a ki na maalmaal wetwetalaai.

¹⁴A kum tateimitul, mitul aaring muaat naa muaat a watumaarang a kum malawo na taara, muaat a wadekdek

diat baa diat laana burut, muaat a waraaut diat baa pa diat dekdek u ra nurnur, ma muaat a waiaa a wowowon na mangamangaan karom a taara raap. ¹⁵Muaat a baboura muaat kupi koku muaat baalu aakaina ma ra aakaina. Muaat a ongor kupi muaat a paam a koina wetwetalaai karom muaat, ma karom a taara ingen kaai.

¹⁶Muaat a laana gaia. ¹⁷Koku muaat ngo ma ra niaaring. ¹⁸Muaat a waatung wakaak karom God u ra aawa raap baa i waan paat karom muaat. Mi ia a nem-nem ut anun God karom muaat, muaat baa muaat anun Kaarisito Iesu.

¹⁹Koku muaat turbaat a pinapaam anu ra Takado na Nion. ²⁰Koku muaat nuk penpen u ra kum pirpir na propet. ²¹Muaat a walaar raap a kum pirpir ma ra kum mangamangaan ma muaat a paam akoto a koina mangamangaan. ²²Ma muaat a waan ingen ko ra kum aakaina raap.

²³Mitul aaraaring baa God ut, a God na maalmaal in wagomgom paa anu-muaat lalaaun, kupi muaat a gomgom raap namataana. Mitul aaraaring kaai naa God in baboura anumuaat kudulaana lalaaun, lenbi a niomuaat, a nuknukimuaat ma ra panimuaat, kupi koku ta wetakun in lo muaat u ra bung baa nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito in waan pari uni. ²⁴Ia baa i wataa pa muaat i dowot, in paami ut lenmaa mitul aaringi.

²⁵A kum Tateimitul, muaat a aaraaring un mitul. ²⁶Baa muaat webaraat ma ra kum Tateimuaat, muaat a maari diat ma ra wedum na maarmaari, ma muaat a paami ma ra gomgom na mangamangaan. ²⁷Iaau aaring muaat u ra ia ra Tadaaru baa muaat a luk a buk mi karom a kum Tateindaat raap.

²⁸A maarmaari anu ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito in ki karom muaat.

A Weru Buk

anun Paaulo karom a taara

Tesalonika

A pirpir kaapa muga

Baa Paaulo i ki irong Korinto i timu a buk mi, a weru buk karom a taara Tesalonika.

I walangoroi naa raa taara diat aalawur nuknuk u ra winawaan talili anun Iesu. Raa taara diat piri naa Iesu ia waan paat. U ra buk mi Paaulo i wer diat u ra winawaan paat anun Iesu. I wapua diat naa aakaina muaana in waan paat muga ma in waruga a mongoro na taara. Namur Iesu in waan paat balet ma in naagagon a kum tena aakaina. Paaulo i wapua diat kaai naa koku diat malawo, diat a ongor u ra paam a koina mangamangaan.

A winawaan i ra 2 Tesalonika:

A turturpaai ra buk mi (1:1-2)

God in naagagon a taara (1:3-12)

A winawaan paat anu ra aakaina muaana ma namur Iesu in waan paat (2:1-17)

Diat a paam a koina pinapaam ma koku diat malawo (3:1-15)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom diat (3:16-18)

1 Iaa Paaulo, Saailaas ma Timoti, mitul timtimu karom muaat a taara na nurnur irong Tesalonika, muaat baa muaat lalaaun un God Tamaandaat ma a Tadaaru Iesu Kaarisito.

²A maarmaari ma ra maalmaal karom muaat kon God Tamaandaat ma a Tadaaru Iesu Kaarisito.

God in taar a naagagon na binabaalu karom a taara

³A kum tateimitul, i koina baa mitul a laana waatung wakaak karom God

un muaat. I takado baa mitul a paami lenmaa, kabina maa anumuaat nurnur i tawa, ma i tawa dekdek, ma ra maarmaari karom muaat wetwetalaai kaai i tawa waanwaan. ⁴Ma raa ia a kabina maa mitul ut mitul laana pir wangaala pa muaat karom a taara na nurnur anun God u ra kum taamtaamaan. Mitul laana pir wangaala pa muaat u ra numuaat tinur dekdek ma anumuaat nurnur, naliwan u ra kum mawaat baa muaat kariaanai ma ra kum kinadik baa a taara diat wakadik muaat mai.

⁵A kum utnaa raap mi i wapuaanai naa a naagagon anun God i takado. Muaat kariaana kinadik maa kabina muaat watawa nuna mataanitu. Lenmaa God i waatung muaat naa muaat takado kup anuna mataanitu. ⁶God i takado, ma in wakadik diat baa diat wakadik muaat, ⁷ma in taar a ningo karom muaat baa muaat kariaana kinadik, ma lenkaai maa karom mitul. God in paami lenmaa baa a Tadaaru Iesu in waan paat taanginaanga u ra maawa ma ra kupkup na nguan ma anuna kum dekdek na aangelo. ⁸In taar a naagagon na binabaalu karom diat baa pa diat nunura God, ma pa diat taraam u ra Koina Wewapua anu ra nundaat Tadaaru Iesu. ⁹A taara maa diat a kariaana a naagagon na binabaalu baa pa in raap, ia a winirua takum, ma diat a ki ingen ko ra mataa ra Tadaaru ma ra minamaar i ra dekdekina. ¹⁰A naagagon mi in waan paat u ra bung baa a Tadaaru in waan paat kupi anuna gomgom na taara diat a wangaala paai ma diat raap baa diat nurnur uni diat a rui. Muaat kaai ungaai ma diat, kabina maa muaat nurnur u ra kum utnaa mitul aa wapua ta muaat uni.

¹¹Mi ia a kabina baa mitul laana aaraaring un muaat. Mitul aaraaring karom anundaat God kupi in waatung muaat naa muaat takado kupi muaat a murmur a mangaana lalaaun baa i

wataa pa muaat kupi. Ma u ra dekdekina in waraaut muaat, kupi muaat a paam ot paa a kum kokoina pinapaam muaat nem na paami, ma ra kum mangamangaan raap baa anumuaat nurnur i paam apaati. ¹²Mitul aaraaring lenmaa kupi din wangaala paa a iaa ra nundaat Tadaaru Iesu kabina un muaat, ma God kaai in taar a minamaar karom muaat. A kum utnaa raap mi in waan paat kabina u ra maarmaari anu ra nundaat God ma a Tadaaru Iesu Kaarisito.

A winawaan paat anu ra aakaina muaana

2 A kum tateimitul, mitul nem na wapua muaat u ra winawaan paat balet anu ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito, ma u ra nundaat winawaan ungaai karomi. Mitul aaring muaat, ²baa koku a nuknukimuaat i talaara gagaa ma i laklagon baa muaat walangoroi naa a bung anu ra Tadaaru ia waan paat. Baa te i piri naa ta nion i wapuai uni, ma baa te i wapua muaat uni, ma baa muaat luki kaai kon ta buk baa di piri naa mitul maa mitul timui karom muaat, koku muaat nurnur uni. ³Koku muaat maadek paa te kupi in waruga muaat un ta mangaana aakapi. Maa a bung maa pa in waan paat utbaai, tuk baa ta mongoro na taara diat a wabulbul karom God ma a aakaina muaana in waan paat kaapakaapa, ia baa namur in wirua. ⁴In ebaar karom a kum utnaa raap baa a taara diat waatung diat naa a kum god ma diat lotlotu karom diat, ma in wangaala paa ia ut, ma in ki u ra ruma na wetabaar anun God, ma in wewapua uni naa ia ut maa God.

⁵Baa iaau ki ungaai ma muaat, iaau laana wapua muaat u ra kum utnaa mi. Lelawaai, pa muaat nuk paai ma? ⁶Muaat aa nunura a utnaa baa i turbaat taai, iaku, baa anuna pakaana bung in ot, in waan paat kaapakaapa. ⁷A dekdek

i ra aakaina mangamangaan kuri ia pa-paam inino u ra rakrakaan buaal. Iaku, ia baa i turbaat taai, i turbaati utbaai, tuk u ra bung baa din lo ingen wa ia maa i turbaat taai. ⁸Namur a aakaina muaana in waan paat kaapakaapa, ma a Tadaaru Iesu in kamaar wai ma ra dadaip na waana, ma in baanaakakai ma ra minamaar i ra nuna winawaan paat. ⁹A aakaina muaana in waan paat ma ra dekdekin Saataan, ma in waiaa mongoro na warwaruga na utnaa na kakaian, ma mongoro na warwaruga na dekdek, ma mongoro na warwaruga na wakilang. ¹⁰U ra kum mangaana aakaina pina-paam raap baa in paami, in waruga a taara baa diat waanwaan kup a winirua. Diat a wirua kabina pa diat taraam kupi diat a maari a lingtatuna baa diat a lo a warwalaun uni. ¹¹Mi ia a kabina baa God i wapurpuruan a nuknukindiat kupi diat a nurnur maku u ra warwaruga. ¹²Lenmaa, diat raap baa pa diat nurnur u ra lingtatuna ma diat gaai ku u ra kum aakaina mangamangaan, diat a wirua u ra naagagon anun God.

Daat a tur dekdek

¹³A kum tateimitul, muaat baa a Tadaaru i maari muaat, i koina baa mitul a laana waatung wakaak karom God un muaat, kabina maa God ia pilak pa muaat ko ra turturpaaina kupi muaat a lo a warwalaun. I walaun pa muaat baa a Takado na Nion i wagomgom pa muaat ma muaat nurnur u ra lingtatuna. ¹⁴U ra Koina Wewapua baa mitul warawaai mai, God i wataa pa muaat kup a warwalaun, kupi muaat a kale a minamaar anu ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito. ¹⁵Io lenmaa, a kum tateimitul, muaat a tur dekdek, ma muaat a paam akoto a kum wawer mitul aa wer ta muaat uni. A kum wawer baa mitul aa wapua ta muaat uni ma mitul aa timu taai kaai karom muaat.

¹⁶ Anundaat Tadaaru Iesu Kaarisito ut ma God Tamaandaat, i maari daat, ma u ra nuna maarmaari i tabaara daat ma ra pirpir na wemaraam baa pa in raap, ma i waraaut daat kupi daat a ki walaang ma ra nurnur kup a koina baa in paami. ¹⁷ Ma mitul aaringi naa in wamaraam muaat ma in wadekdek muaat u ra nu-muaat kum kokoina pinapaam ma ra nu-muaat kum koina pirpir kaai.

Paaulo ditul ditul aaring diat kupi diat a aaraaring un ditul

3 A kum tateimitul, bi ia raa pirpir kaai baa mitul nem na wapua muaat uni, naa muaat a aaraaring un mitul, kupi a pirpir anu ra Tadaaru in waan werweraan gagaa ma a taara diat a urur uni welaar ma muaat muaat rui. ² Ma muaat a aaraaring un mitul kupi God in walaun mitul ko ra aakaina taara, maa wakir a taara raap a kum tena nurnur.

³ Iaku a Tadaaru i dowot, ma in wadekdek muaat ma in baboura baat muaat kaai kon Saataan. ⁴ Mitul nurnur u ra Tadaaru naa kuraa ut muaat paam a kum utnaa baa mitul aa wapua ta muaat uni, ma muaat a laana paampaami lenmaa.

⁵ Mitul aaring a Tadaaru baa in muga a nuknukimuaat kupi muaat a nunura mulu a maarmaari anun God ma muaat a nunura kaai a tinur dekdek u ra kum mawaat baa Kaarisito ia waiaa taai karom daat.

A watumaarang karom a kum malawo na taara

⁶ A kum tateimitul, mitul aaring muaat u ra iaa ra Tadaaru Iesu Kaarisito, naa muaat a waan ingen ko ra kum malawo na tateindaat baa pa diat murmur a kum wawer baa mitul wapua ta muaat uni. ⁷ Muaat ut muaat aa nunurai naa i koina baa muaat a murmur a walawalar mitul aa paam taai namataamuaat. Baa mi-

tul ki ungaai ma muaat, wakir mitul malawo. ⁸ Pa mitul aan biala paa ku ta utnaa na winangaan kon te baa pa mitul kuli, pate. Mitul papaam dekdek u ra marum ma ra keke ma ra limaamitul ma mitul maakmaagon u ra kum pinapaam baa mitul paami, kupi koku mitul taar ta mawaat karom ta paa muaat baa in dok mitul. ⁹ I takado baa mitul a aaring muaat kupi muaat a waraaut mitul. Iaku pate, mitul papaam dekdek ut kupi mitul a baboura mitul, kupi mitul a koina walawalar karom muaat baa muaat a murmuri. ¹⁰ Baa mitul ki naa muaat, mitul taar taa a naagagon bi karom muaat: Baa te pa i nemi naa in papaam, koku i wangaan.

¹¹ Mitul walangoroi naa raa taara kon muaat, a kum malawo na taara. Pa diat papaam, diat balaan ku ma ra waruk lorindiat u ra utnaa baa wakir anundiat. ¹² U ra iaa ra Tadaaru Iesu Kaarisito mitul turbaat a mangaana taara maa, ma mitul aaring diat, kupi diat a murmur a wowowon na lalaun ma diat a papaam kup andiat ta utnaa na winangaan baa diat a lalaun mai. ¹³ Ma karom muaat, a kum tateimitul, muaat a ongor kupi muaat a paam a kum takado na mangamangaan, ma koku muaat talangan uni.

¹⁴ Baa te pa i taraam u ra numitul pirpir u ra buk mi, muaat a nuk akotoi. Koku muaat laa ungaai mai, kupi ia ut in babo lele paa nuna lalaun ma in wawirwir uni. ¹⁵ Iaku koku muaat baboi welaar ma ra numuaat ebaar, muaat a watumaarangi ku welaar ma ra teimuaat.

A tintinip na pirpir na maarmaari

¹⁶ Mitul aaraaring baa a Tadaaru na maalmaal, ia ut in tabaara muaat ma ra maalmaal u ra kum pakaana bung raap ma u ra kum mangaana kini baa muaat baraatai. A Tadaaru in ki karom muaat raap.

¹⁷ Anung kinalik na pirpir na maarmaari mi, iaau ut Paaulo, iaau timui karom muaat ma ra limaang. Mi ia a wakilang i ra nung kum buk raap. Iaau laana timtimu ut lenmi.

¹⁸ A maarmaari anu ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito in ki karom muaat raap.

A Mugaana Buk

anun Paaulo karom

Timoti

A pirpir kaapa muga

A buk mi ia a mugaana buk anun Paaulo karom Timoti. Timoti taangirong u ra papaar Aasia. Naana a tabuan Iudaia ma tamaana a te Grik. Baa Paaulo i waan u ra nuna weru winawaan i pilak paa Timoti kupi diaar a weur ma diaar a papaam ungaai (babu Aap 16:1-3). Namur Paaulo i pilak paa Timoti kupi in tena baboura u ra lotu irong Epeso.

U ra buk mi Paaulo i wapua Timoti naa in baboura a lotu ko ra kum warwaruga na tena wawer, kaduk diat a baanaakaka a nurnur anu ra taara. I wapuai kaai u ra koina wawer, ma un woi na mangaana taara din pilak pa diat kupi diat a kum tena pinapaam u ra lotu, ma u ra koina mangamangaan baa in murmuri.

A winawaan i ra 1 Timoti:

A turturpaai ra buk mi (1:1-2)

Timoti in turbaat a kum warwaruga na wawer (1:3-20)

Aakapi na lotu (2:1-15)

A kum mukmuga u ra lotu (3:1-16)

Timoti in babourai kupi in waan paat a koina tena pinapaam (4:1-16)

A wawer karom Timoti u ra nuna pina-paam (5:1-6:21)

1 Iaa u Paaulo aapostolo anun Kaarisito Iesu, u ra naagagon anun God anundaat Tena Walaan ma Kaarisito Iesu, ia baa daat ki walaang kupi ma ra nurnur. ²Iaa u timu a buk mi karom ui Timoti, a natunglik mulu u ra nurnur. A maarmaari ma ra koina mangamangaan ma ra maalmaal, kon God Tamaandaat ma Kaarisito Iesu anundaat Tadaaru in ki karom ui.

Timoti in turbaat a kum warwaruga na wawer

³Mi iaa u wadekdek ui balet kupi un ki ut matira Epeso, welaar ma iaa u pir taai taam baa iaa u waan urong Maakedonia. Un ki kupi un turbaat diat baa diat wer a taara un ta kum warwaruga na wawer. ⁴Ma koku diat balaan u ra kum wawer baa ku, ma ra aakaakur na wuna taara, kum aakaakur lenmaa pa ta tintinipina. I watawa ku a wengangaar, ma pa i waraaut a pinapaam anun God. A pinapaam anun God i tawa ku u ra nurnur. ⁵Iaa u piri lenmaa kupi a maarmaari in tawa naliwan taan daat wetwetalai. A maarmaari maa i waan ko ra gomgom na balaandaat, ma ra koina nuknukindaat ma ra nurnur lingtatuna. ⁶Raa taara diat aa waan ingen ko ra kum koina mangamangaan mi, ma diat murmur a kum pirpir baa maku. ⁷Diat nemi naa diat a wer a taara u ra kum Naagagon anun God, iaku pa diat nunura a utnaa baa diat pirpir uni. Pa diat nunura kaai a kukuraai ra pirpir baa diat nuki naa diat manaana uni.

⁸Daat nunurai naa a kum Naagagon diat koina, baa te i papaam wakaak mai. ⁹Daat nunurai naa a kum Naagagon wakir di taari kup a kum tena takado, pate. Di taari ku kup a mangaana taara lenbi: diat baa pa diat murmur a kum naagagon, a kum tena wabulbul, diat baa pa diat lotu karom God, a kum tena aakaina, diat baa pa diat murmur a nemnem anun God, diat baa diat murmur a mangamangaan ko ra rakraakan buaal, diat baa diat aak doko taara, diat baa diat aak doko a kum tamtamaandiat ma a kum nanaandiat, ¹⁰diat baa diat paam a kum paamuk na mangamangaan, in muaana baa diat taulaa balet ku ma in muaana, diat baa diat paam koto paa taara kupi diat a wiura diat, a kum tena warwaruga, diat baa diat weweli-

man warwaruga, ma diat raap baa diat paam a kum utnaa baa pa i welaar ma ra takado na wawer anun God. ¹¹A takado na wawer i ki u ra Koina Wewapua, baa God i taar taai taang kupi ang wewapua uni. A Koina Wewapua mi i waan kon God, a God na minamaar baa i daan takum.

A pir walaawa u ra maarmaari anun God

¹²Iaau waatung wakaak karom Kaarisito Iesu anundaat Tadaaru, baa i nurnur un iaau ma i taar taa a dekdek taang, ma i pilak pa iaau kupi ang papaam karomi. ¹³Namuga iaau laana pir aakaka Iesu, iaau baanaakaka a taara na nurnur ma iaau wakadik diat. Iaku God i maari iaau, kabina baa pa iaau nunura a kum utnaa baa iaau paami, ma pa iaau nurnur utbaai. ¹⁴Anundaat Tadaaru i labo anuna ngaala na maarmaari un iaau, ma i tabaara iaau ma ra nurnur ma ra koina mangamangaan. A wetabaar mi i kabina un Kaarisito Iesu.

¹⁵I waan pari urin u ra rakrakaan buaal kupi in walaauun a kum tena aakaina. A pirpir mi i lingtatuna aakit, ma daat a nurnur uni. Ma iaau, iaau aaka aakit ko ra kum tena aakaina raap. ¹⁶Iaku God i maari iaau, kupi Kaarisito Iesu in waiaa anuna koina mangamangaan karom iaau, baa i walaauun pa iaau ma i una wa anung kum aakaina mangamangaan. Io, i paam a koina walawalar un iaau kupi a taara kaai diat a baboi ma diat a nurnur un Iesu, ma diat a lalaauun takum. ¹⁷Daat a taar a urur ma ra pir walaawa karom a King baa i lalaauun takum, ia baa pa daat baboi, baa ia ot ku i God. A pir walaawa karomi pa in raap ma pa in raap. Aamen.

¹⁸Timoti natunglik, a kum wawer mi baa iaau taari taam, i welaar ma ra pirpir na propet baa di aa pir taai un ui baa

diat aaraaring un ui. Baa un tur dekdek u ra kum wawer mi, ui raa koina tena wineium u ra Koina Wewapua. ¹⁹Un tur dekdek u ra num nurnur, ma un murmur a koina ninunuk. Raa taara pa diat paami lenmi, io anundiat nurnur i wirua welaar ma ra paraau baa a top i raapu reng wai ma i murung. ²⁰Imeneo ma Aaleksaander rudi kon diat, ma iaau aa taar ta diaar u ra limaan Saataan, kupi diaar a manaana ma koku balet ma diaar pir aakaka God.

A wawer u ra aakapi na lotu

2 A mugaana utnaa, iaau nemi naa a taara na nurnur diat a aaraaring, a niaaring kup a utnaa daat iba kupi, a niaaring u ra taara, ma a niaaring na waatung wakaak karom God. Muaat a aaraaring lenmaa u ra taara raap, ²ma u ra kum king ma u ra kum mukmuga raap, kupi daat a ki wowowon ma ra maalmaal, ma ra gomgom na lalaauun ma ra koina mangamangaan karom God. ³Baa muaat a paami lenmi, io, in koina aakit ma God anundaat Tena Walaauun in gaaia uni. ⁴I nemi naa in walaauun a taara raap, ma diat a nunura a lingtatuna. ⁵Maa raa God ot ku, ma raa ot ku kaai baa i aal ungaai God ma ra taara, a muaana mi Kaarisito Iesu, ⁶ia baa i taar taa anuna lalaauun kupi in kul walaauun a taara raap. U ra pakaana bung baa God ia kubu taai, Iesu i walingtatuna a nemnem anun God baa i nem na walaauun a taara raap. ⁷Bi ia kabina baa God i pilak pa iaau kupi ang aapostolo ma ang warawaai ma ra Koina Wewapua karom a taara baa wakir a taara Judaia, ma ang wer diat u ra nurnur lingtatuna. Iaau pir a lingtatuna, wakir iaau warwaruga.

⁸Iaau nemi naa a kum muaana u ra kum taamtaamaan diat a aaraaring ma diat a tulaa a kum limaandiat unate, diat a taar ta diat karom God, ma koku diat kaankaan ma koku diat wengangaar.

⁹Iaau nemi kaai kupi in tabuan diat a mong ma ra maalu baa i ot ma ra minong anu ra in tabuan. Diat a mong ma ra minong i wapuaana a urur ma ra koina ninunuk. Koku diat wiri a weu na lorindiat, koku diat mong ma ra kum ngaatngaat na gaaragaara baa di paami ma ra goled ma ra kum ngaatngaat na waat, ma koku kaai diat mong ma ra kum ngaatngaat na maalu na minong. ¹⁰In tabuan baa diat piri naa diat lotu karom God, diat a mong ma ra kum koina pinapaam.

¹¹Baa in tabuan diat lo a wawer ko ra Buk Taabu, i koina baa diat a ki wowowon ma diat a wakinalik ta diat.

¹²Pa iaau maadek taa ta tabuan kupi in wer ta muaana ma pa iaau maadek taa kaai ta tabuan kupi in muga ta muaana. I koina kupi in ki wowowon ku. ¹³Maa God i waki muga ut Aadaam ma namur Iwa. ¹⁴Ma wakir Aadaam maa Saataan i walaami. Iwa maa Saataan i walaami ma i puka, ma i paam aakaina. ¹⁵Din walaau a kum tabuan kabina u ra binabuta. Din walaau diat baa diat tur dedek u ra nurnur, ma u ra maarmaari ma u ra gomgom na mangamangaan ma ra koina ninunuk.

A kum mukmuga u ra lotu

3 A pirpir mi i lingtatuna aakit, lenbi: Baa te i nemi kupi in mukmuga u ra lotu, a koina pinapaam aakit maa ia pilak paai. ²Io, baa te i nemi kupi in mukmuga u ra lotu i koina baa a magiraana in lenbi: koku ta wetakun i ki uni, in taulaa ku ma raa tabuan, in baboura wakaak anuna lalaaun, in naagagon baat anuna kum nemnem, ia a mangaana muaana baa a taara diat urur uni, in laana gaaia paa a taara u ra nuna ruma, ma ia a koina tena wawer. ³Ma koku i tena ininim, koku i tena wineium, in tena maalmaal, ma koku i tena wengangaar, ma koku i nem aakit a maani. ⁴I koina baa ia a koina mukmuga u ra

kinkini anun diwaatamaana, ma in wer a kum natnatuna kupi diat a tartaraam karomi ma ra urur. ⁵A muaana baa pa i laa kupi in naagagon wakaak a kinkini anun diwaatamaana, pa in pet laar paai kupi in baboura a taara na nurnur anun God. ⁶Koku te i mukmuga u ra lotu baa i takaana nukpuku taau ku, kaduk in aamaamaan ngaala ma in puka, ma din naagagoni welaar ma Saataan. ⁷I koina baa a mukmuga ia a mangaana muaana baa a taara ingen kaai baa pa diat lotlotu, diat urur uni. Baa pate, io, diat a pirurai, ma in wirua u ra ina kun anun Saataan.

A kum tena wewaraaut u ra lotu

⁸Lenkaai maa karom a kum tena wewaraaut u ra lotu, i koina baa diat a kum mangaana muaana baa a taara diat urur un diat, diat a lingtatuna u ra nundiat pirpir, koku diat a kum tena ininim ma koku diat nemnem kup a ngaala na maani. ⁹Diat a paam akoto a nurnur lingtatuna ma ra takado na ninunuk. ¹⁰Din walaar muga ta diat, ma baa a magiraandiat i koina, io, diat a lo maraagaam a pinapaam na tena wewaraaut u ra lotu.

¹¹Karom anundiat in tabuan kaai in lenmaa, diat a kum mangaana tabuan baa a taara diat ru diat, koku diat pirura, diat a baboura wakaak anundiat lalaaun, ma diat a lingtatuna u ra kum pinapaam raap.

¹²A tena wewaraaut u ra lotu in taulaa ku ma raa tabuan, ma in naagagon wakaak a kum natnatuna, ma diat raap u ra nuna ruma.

¹³Diat baa diat papaam wakaak u ra pinapaam na tena wewaraaut u ra lotu, diat a watur akoto a urur anu ra taara karom diat. Ma a kum tena wewaraaut maa diat a wewapua u ra nundiat nurnur un Kaarisito Iesu ma pa diat a burut.

A kabi ra nundaat nurnur

¹⁴Iaau nem na waan paat gagaa karom ui, iaku iaau nuki naa in koina baa ang tintimu muga karom ui. ¹⁵Ma baa pang waan paat gagaa, u aa nunura a kum mangamangaan baa a taara anun God diat a paami naliwan taan diat. A taara na nurnur anun God a lalaaunina, diat welaar ma ra toro ma ra kabi ra ruma baa diat wadekdek a lingtatuna. ¹⁶Maia, daat nunura mului naa, a wawer baa daat nurnur uni i ngaatngaat aakit. I lenbi:

Kaarisito i waan paat a muaana,
a Takado na Nion i wapuaanai naa
Kaarisito i takado namataan God,
a kum aangelo diat baboi,
a wewapua uni i waan weraan karom a
kum wuna taara raap,
ma mongoro u ra rakrakaan buaal diat
nurnur uni,
i waan tato ma i ki u ra minamaar.

A kum warwaruga na tena wawer

4 A Takado na Nion i wapuaanai naa ta taara diat a waan ingen ko ra lingtatuna na nurnur u ra kum tintinip na bung, ma diat a murmur a kum nion baa a kum tena warwaruga, ma diat a murmur a kum wawer anu ra kum tabaraan. ²A kum wawer mi i waan ko ra kum tena warwaruga, a taara baa pa diat babo lele ma a takado na mangamangaan, maa a takado na ninunuk u ra nuknukindiat ia maat. ³A mangaana taara mi, diat turbaat a tinaulaa ma diat wer a taara kupi koku diat aan ta kum mangaana utnaa na winangaan. A kum utnaa na winangaan maa, God i waki taai kupi din aani, ma a taara na nurnur baa diat nunura a lingtatuna, diat a waatung wakaak karom God uni ma diat a aani. ⁴Maa a kum utnaa raap baa God i waki ta diat, diat koina, ma koku daat milikuaana diat. Daat a waatung wakaak

karom God uni baa daat a aani. ⁵Maa a pirpir anun God ma ra niaaring diaar wakoina a utnaa na winangaan kupi in koina namataan God.

A koina tultul anun Kaarisito Iesu

⁶Baa un wer a kum tatem liklik u ra nurnur ma ra kum wawer mi, ma un walaana ui u ra nurnur lingtatuna ma ra koina wawer baa u murmuri, ui a koina tultul anun Kaarisito Iesu. ⁷Un waan ingen ko ra kum wawer baa ku baa pa i topaa ta utnaa. Un walaana ui kupi un tawa u ra lalaaun karom God. ⁸Baa daat walaana panindaat u ra kum kinkinabur, i waraaut a panindaat, iaku baa daat walaana daat kupi daat a tawa u ra lalaaun karom God i koina aakit taa ra kum utnaa raap. Wakir kup a lalaaun ku mi, i waraaut u ra lalaaun mi ma ra lalaaun namur kaai. ⁹A pirpir mi iaau piri i lingtatuna aakit, i koina kupi daat a murmuri ma daat a nurnur uni. ¹⁰Io, miaat ongor ma miaat papaam dekdek, kabina maa miaat ki walaang ma ra nurnur un God, ia baa a lalaaunina ma a Tena Walaan kaai anu ra taara raap, baa diat nurnur uni.

¹¹Un wer diat ma un wadekdek diat u ra kum utnaa mi. ¹²Koku u maadek taa te baa in wakinalik pa ui kabina maa u baarmaan utbaai. Un paam a koina walawalar karom a kum tena nurnur u ra num pirpir, anum mangamangaan, anum maarmaari, anum nurnur ma anum gomgom na lalaaun. ¹³Un ongor u ra niluluk u ra Buk Taabu karom a kum tena nurnur, ma u ra warawaai ma ra wawer karom diat, tuk ang waan paat. ¹⁴Koku maadek wa a wetabaar na Nion, baa di taar taai taam, baa a kum mukmuga diat ung taa limaandiat nate un ui ma diat pirpir na propet.

¹⁵Un papaam dekdek u ra kum utnaa mi. Un taar taa anum lalaaun kupi un paam diat, kupi a taara raap diat a babo

ui naa u tawa u ra num lalaaun karom God. ¹⁶Un baboura anum lalaaun ma anum wawer, un tur dekdek un diaar. Baa un paami lenmaa, un walaauun pa ui ut, ma diat kaai baa diat walangoro ui.

A wewaraaut karom a kum walaa na tabuan

5 Baa u nem na wakado ta muaana baa di buta mugai taam, koku u pirpir na kaankaan, un pirpir wowowon ku welaar ma u paami karom tamaam. Un paam a koina mangamangaan karom a kum baarmaan welaar ma u paami karom a kum tatem liklik. ²Ma karom a kum tabuan baa di buta muga diat taam, un papaam karom diat welaar ma u paami karom naam, ma karom a kum tauraara un papaam karom diat welaar ma u paami karom a kum tatem liklik in tabuan, ma ra gomgom na mangamangaan.

³Un waraaut a kum walaa na tabuan baa diat maku diat ki, ma pa te i baboura diat. ⁴Iaku, baa ta walaa na tabuan a kum natnatuna baa a kum taptabuna diat ki, i koina baa diat a wapuaana muga anundiat nurnur ma ra wewaraaut karom anundiat taara, kupi diat a baalu a maarmaari anun tamaandiat ma naandiat ma ra kum taptabundiat. Baa diat paami lenmi, God in gaaiia un diat. ⁵A walaa na tabuan baa ia maku i ki ma pa te i babourai, i nurnur ku un God ma i ki walaangai baa in waraauti. I ongor u ra lotu ma ra niaaring, u ra marum ma ra keke, kupi God in waraauti. ⁶Iaku a walaa baa i nemi naa in gaaiigaaiia biaa ku, baa i lalaaun utbaai a niono ia maat. ⁷Un wer diat u ra kum wawer mi, kupi koku ta wetakun i lo diat. ⁸Baa te pa i waraaut a kum kakuna, ma diat kaai baa ko ra nuna ruma, ia waan ingen ko

ra nurnur. Ia ma maa i aaka aakit taa ra taara baa pa diat nurnur.

⁹Un timu koto ku a iaa ra kum walaa na tabuan baa ia 60 anundiat kum kilaala na lalaaun ma diat baa i ngaala taan 60 kilaala, kupi a taara na nurnur diat a waraaut diat. Diat a waraaut ku a mangaana tabuan baa i taulaa paa ku ma raa muaana, ¹⁰ma a taara raap diat nunura anuna kum koina pinapaam, baa i wagua wakaak a kum naat, ma i laana gaaiia paa a taara u ra nuna ruma, ma i gi wa a kabu ko ra kaki ra taara anun God,[†] ma i waraaut a taara baa a kum mawaat i lo diat, ma i taar taa anuna lalaaun kupi in paam a kum koina pinapaam raap.

¹¹Ma u ra kum walaa na tabuan baa diat dekdek utbaai, koku timu koto a iaandiat. Baa anundiat nemnem na tin-aulaa i tur balet, diat waan ingen kon Kaarisito. ¹²Ma a naagagon anun God in lo diat, kabina maa pa diat paam ot paa anundiat mugaana weweliman karom Kaarisito. ¹³Diat laana ole anundiat kum pakaana bung ma ra winawaan taltalili u ra kum rumruma, ma a utnaa baa diat aaka aakit uni baa diat a kum tena pirura, diat laana pirpir u ra utnaa baa wakir anundiat, ma diat laana pir a kum pirpir baa pa i koina kupi diat a piri. ¹⁴Io, iaau nemi naa a kum walaa na tabuan baa diat dekdek utbaai, diat a taulaa balet, diat a babuta balet, ma diat a baboura anundiat kum ruma, kupi koku diat paam ta utnaa baa anundaat kum ebaar diat a pir aakaka daat uni. ¹⁵Raa kum walaa na tabuan diat aa waan ingen ma diat murmur maku Saataan. ¹⁶Baa ta tabuan a tena nurnur, ma ta walaa i ki karomi, i koina kupi in babourai, kupi koku a taara na nurnur diat balaan mai. A taara na nurnur diat

[†]5:10 A mangamangaan anu ra taara Iudaia, baa ta kum waira diat ruk, ma a kakin-diat i kabu, a tultul in gi ma ra palaa.

a balaan ku ma ra kum walaa na tabuan baa pa te i waraaut diat.

A naagagon karom a kum mukmuga

¹⁷I koina baa a kum mukmuga u ra lotu baa diat papaam wakaak u ra pinapaam, din taar a urur ma ra koina wedok karom diat. Din paami lenmaa karom diat baa diat papaam dekdek u ra warawaai ma ra wawer. ¹⁸Maa a Buk Taabu i piri lenbi, “Koku do baat a waa ra karabaau baa i paa rumrum a wit, ia kaai in wangaan ut.” *Naag 25:4*

Ma i piri kaai lenbi, “I koina kupi a tena pinapaam in lo ut anuna wedok.” *Lk 10:7*

¹⁹Koku walangoro ta wetakun un ta mukmuga baa raa ku i takunai. Baa ta rudi baa ta tuldi ditul a takunai, io, un walangoro a wetakun maa. ²⁰Baa ta mukmuga i paam aakaina mangamangaan, un wakadoi namataa ra taara na nurnur raap, kupi a watumaarang karom ta taara kaai kon diat. ²¹Iaau piri-piri dekdek karom ui namataan God ma Kaarisito Iesu ma ra kum aangelo baa God i pilak pa diat, naa un murmur a kum wetulaa mi, ma koku u naagagon dekdek ku raa taara ma raa taara pate, ma koku u maari ku raa taara ma raa taara pate. ²²Koku ung gagaa ru limaam nate un te ma u piri wadaani kup a pinapaam anu ra Tadaaru. Ma koku murmur a taara u ra aakaina mangamangaan. Un baboura anum lalaaun kupi in gomgom.

²³Koku inim ku a palaa, un inim kaai ta lik waain kupi in waraaut in balaam, ma in lo wa a malaapaang baa u mal-malaapaang liklik mai.

²⁴A aakaina mangamangaan anun raa taara din babo lele mugai taa ra bung baa di naagagon diat uni. Iaku aakaina mangamangaan anun raa taara kaai pa te in babo lele gagai, namur ut din babo lelei. ²⁵Lenkaai maa, u ra kum koina pinapaam. A kum koina pinapaam anun raa taara ia waan paat kaapakaapa. Iaku

a pinapaam anun raa taara kaai pa din babo lelei mi, namur ut din babo lelei.

A wawer karom a kum wilawilaau

6 Diat baa a kum wilawilaau diat a urur karom anundiat kum mukmuga, kupi koku te i piri aakaka a iaan God ma anundaat wawer. ²Ma diat baa anundiat mukmuga a tena nurnur, koku diat wabulbul karomi, maa diat a nuki naa diat a tatena liklik ku u ra nurnur. Diat a tartaraam wakaak karomi, kabina maa diat papaam ut karom a tena nurnur, baa diat maari. Un wer diat ma un wadekdek diat u ra kum wawer mi.

A nginaraa kup a maani ma ra kini na tadaaru

³Baa te i wer a taara ma ta wawer ingen baa pa i welaar ma ra wawer lingtatuna anu ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito, ma pa i welaar ma ra kum wawer ko ra lotu, ⁴a mangaana muaana maa i wangaala paa ia ut, ma pa i nunura ta utnaa. Anuna aakaina nemnem kup a wengangaar ma ra wineium na piri-piri i welaar ma ra malaapaang karomi, ma i paam apaat a kum utnaa lenbi: aakaina nuknuk ino kup a utnaa anun te, a kaankaan, a weninaan, a nuknuk aakaka karom a taara. ⁵A nuknukindiat i laklagon, ma diat kaankaan wetwetalaai liklik ku karom diat, ma a lingtatuna ia panaai kon diat. Diat nuki naa anundiat kini u ra lotu in paam apaat a maani ma diat a tadaaru uni.

⁶I lingtatuna, a kini u ra lotu baa i tur ungaai ma ra gaaia u ra utnaa baa God i tabaara te mai, maa ia a kini na tadaaru mulu maa. ⁷Baa daat waan paat main u ra rakrakaan buaal pa daat lo ta utnaa, ma baa daat a waan balet, pa daat a lo kaai ta utnaa taanga min. ⁸Baa andaat utnaa na winangaan ma ra nundaat maaluu kaai i ki, aawa maa daat a ngaraa balet kupi? A nuknukindaat in

ngo. ⁹Ma diat baa diat nem a ngaala na maani, diat puka u ra walwalaam, ma diat wirua u ra ina kun i ra kum nemnem biala ku ma ra nemnem kup a utnaa baa i baanaakaka diat. Ma i ong pari mongoro na taara u ra minaat ma ra winirua takum. ¹⁰Maa a nemnem kup a maani, ia a kabi ra aalawur aakaina mangamangaan. Ma raa taara baa diat ngaraa kupi, diat aa waan ingen ko ra nurnur, ma diat baanaakaka anundiat lalaaun balet ma ra mongoro na mawaat.

Paaulo i wadekdek Timoti u ra pinapaam na lotu

¹¹Timoti, ui a muaana anun God, un waan ingen ko ra kum utnaa mi. Un murmur a takado na mangamangaan, a lotu karom God, a nurnur lingtatuna, a maarmaari, a tinur dekdek ma ra wowowon na mangamangaan. ¹²Un tur dekdek u ra nurnur welaar ma ra koina tena wineium, ma un paam akoto a lalaaun takum kupi anum, ma raa ia maa God i wataa pa ui kupi, baa u pirpir kaapa uni namataa ra mongoro na taara. ¹³Iau pirpir karom ui namataan God, baa i tabaara a kum utnaa raap ma ra lalaaun, ma namataan Kaarisito Iesu baa i pirpir kaapa un ia ut namuga naan Pontio Pilaato. Iau piri taam lenbi: ¹⁴Un taraam u ra kum wetulaa. Un murmur diat kupi koku ta niraara baa ta wetakun in lo ui. Un paami tuk u ra bung baa anundaat Tadaaru Iesu Kaarisito in waan paat balet. ¹⁵Baa a bung in ot, God ut in tula wai kupi in waan paat balet. God raa ot ku a ngaala na Tena Naagon

ma i daan takum, a King anu ra kum king, ma a Tadaaru anu ra kum tadaaru. ¹⁶Anuna ku a lalaaun takum, ma i ki u ra ngaala na kaapa baa pa te in waan marawaai naana. Pa te utbaai i babo taai ma pain te in babo laar paai. Din taar taa a ngaala na urur karomi, maa i paam akoto a ngaala na dekdek baa pa in raap ma pa in raap. Aamen.

¹⁷Un watumaarang diat baa diat tadaaru min u ra rakrakaan buaal kupi koku diat wangaala pa diat ut. Ma koku diat nurnur u ra maani baa in raap ku. Diat a nurnur ku un God, baa i tabaara daat ma ra kum koina utnaa raap kupi daat a gaai mai. ¹⁸Un wapua diat kupi diat a paam a koina, ma diat a tadaaru ma ra kum koina pinapaam. Diat a wetwetabaar ma diat a waraaut ta taara kaai. ¹⁹Baa diat a paami lenmi, diat a paam akoto a wuwuwung mulu. Ma raa ia a koina kabi ra nundiat lalaaun namur, kupi diat a lo paa a lalaaun baa a lalaaun lingtatuna.

²⁰Timoti, un baboura wakaak a pinapaam baa God i taar taai taam. Un waan ingen kon diat baa diat pir a kum pirpir biala ku baa pa i welaar ma ra nemnem anun God. Ma un waan ingen kaai kon diat baa diat wengangaar u ra utnaa diat waatungi naa "a manaana", iaku maa wakir a manaana lingtatuna. ²¹Raa taara diat piri naa diat nunura ut a manaana maa, ma diat aa waan ingen paa ko ra nurnur un Iesu.

A maarmaari anun God in ki karom muaat raap.

A Weru Buk

anun Paaulo karom

Timoti

A pirpir kaapa muga

A buk mi a weru buk anun Paaulo karom Timoti. Paaulo i timu a buk mi baa i ki u ra karabus ironng Rom. Timoti ia a tena pinapaam ungaai ma Paaulo ma namur i waan paat a tena baboura u ra lotu ironng Epeso.

Paaulo i nunurai naa marawaai ma in maat, io i timu a buk mi. I nemi naa in wadekdek a nurnur anun Timoti. I wapuui kaai naa koku i ngo ma ra warawaai ma ra Koina Wewapua.

A winawaan i ra 2 Timoti:

A turturpaai ra buk mi (1:1-2)

Paaulo i gaaia un Timoti ma i nemi naa in ongor u ra pinapaam (1:3-2:13)

A mangamangaan anu ra lingtatuna na tena pinapaam (2:14-26)

A mangamangaan anu ra taara u ra kum tintinip na bung (3:1-9)

Paaulo i wadekdek Timoti (3:10-4:5)

Paaulo i pirpir un ia ut (4:6-18)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom Timoti (4:19-22)

1 Iaau Paaulo aapostolo anun Kaarisito Iesu u ra nemnem anun God, kupi ang wewapua u ra lalaaun baa ia weweliman taai un Kaarisito Iesu karom daat. ²Iaau timu a buk mi karom ui Timoti a wakaak na natunglik u ra nurnur. A maarmaari ma ra koina mangamangaan ma ra maalmaal, kon God Tamaandaat ma Kaarisito Iesu anundaat Tadaaru in ki karom ui.

Paaulo i wadekdek a nurnur anun Timoti

³Iaau waatung wakaak karom God, ia baa iaau papaam karomi ma ra takado

na ninunuk, welaar ma ra kum tapt-abung taanga namuga. Iaau waatung wakaak karomi u ra kum bungbung na marum ma ra kum bungbung na keke baa iaau aaraaring un ui. ⁴Iaau nuk pa ui balet baa u luan iaau, ma iaau nem aakiti naa ang babo ui kupi ang teng ma ra gaaia. ⁵Iaau nuk paa anum lingtatuna na nurnur, baa i welaar ma ra nurnur anu ra ru tabuan bi, tabum Loi ma naam Onike. Iaau nunurai naa a mangaana nurnur maa, mi ia ki kaai karom ui. ⁶Bi ia kabina baa iaau wapua ui balet kupi un walalaaun a wetabaar baa God i tabaara ui mai u ra bung baa iaau ung a ru limaang nate un ui. ⁷Maa God pa i tabaara daat ma ra nion na bunurut, pate. I tabaara daat ma ra Takado na Nion baa i taar a dekdek karom daat, ma ra maarmaari ma ra mangamangaan baa raaraa i naagagon kado paa anuna lalaaun.

⁸Io, koku u wawirwir kupi un wewapua u ra nundaat Tadaaru, ma koku u wawirwir un iaau baa mi iaau ki u ra ruma na karabus u ra iaana. Iaku, un waninaar kupi ui kaai un kariaana ngunungut u ra Koina Wewapua ungaai ma iaau. Baa un kariaana ngunungut, God ut in taar a dekdek taam baa un papaam mai. ⁹Ia ut ia walaun pa daat, ma ia wataa pa daat kupi daat anuna gomgom na taara. Wakir i kabina u ra nundaat kum kokoina pinapaam, pate. I kabina ut u ra nuna nemnem, ma anuna maarmaari, baa i taar taai taan daat un Kaarisito Iesu. Narnaraap utbaai baa pa i waki utbaai a rakrakaan buaal ia maari muga daat. ¹⁰Ma mi daat aa babo a maarmaari anun God karom daat u ra winawaan paat anu ra nundaat Tena Walaun Kaarisito Iesu, ia baa ia uwia paa a minaat. Io, u ra Koina Wewapua i wapuaana a lalaaun takum kupi in waan paat kaapakaapa.

¹¹God ia pilak pa iaau kupi ang tena warawaai u ra Koina Wewapua mi, ang aapostolo uni ma ang tena wawer kaai uni. ¹²Bi ia kabina maa iaau kariaana ngunungut lenmi. Iaku, pa iaau wawirwir, maa iaau nunura ia baa iaau nurnur uni. I lingtatuna aakit, iaau nunurai naa in pet laar paai kupi in baboura baat a pinapaam baa i taar taai taang tuk u ra bung na naagagon.

¹³Un murmur a takado na wawer baa iaau aa wer ta ui uni, baa in welaar ma ra koina walawalar kupi un murmuri. Ma un tur dekdek u ra nurnur ma ra maarmaari anundaat baa daat ki ungaai ma Kaarisito Iesu. ¹⁴U ra dekdek i ra Takado na Nion baa i ki un daat, un baboura wakaak a Koina Wewapua baa God ia taar taai taam.

¹⁵U nunurai naa a kum tena nurnur raap baa diat ki u ra papaar Asia diat aa waan paa kon iaau, Pigelo ma Ermogenes rudi kaai kon diat. ¹⁶Iaau aaraaring baa God in maari Onesiporo diwaatamaana, maa kabina Onesiporo i laana wagaai iaau, ma pa i wawirwir un iaau baa iaau ki u ra karabus. ¹⁷Baa i waan paat irong Rom i baat waanwaan maut kup iaau, tuk i baat pa iaau. ¹⁸Iaau aaraaring baa a Tadaaru in maari Onesiporo u ra bung na naagagon. U nunura wakaak a kum pinapaam baa ia paam taai karom iaau matira Epeso.

A koina tena wineium anun Kaarisito Iesu

2Io, Timoti, natunglik u ra nurnur, un tur dekdek u ra maarmaari anun God karom daat, baa daat ki un Kaarisito Iesu. ²A kum wawer baa u aa walangoro paai kon iaau namataan mongoro na taara, un wer ta kum muaana uni, baa u nurnur un diat naa diat a pet laar paai kupi diat a wer ta taara kaai mai. ³Un kariaana mawaat ungaai ma miaat welaar ma ra koina tena wineium anun

Kaarisito Iesu. ⁴A koina tena wineium pa i balbalaan u ra kum pinapaam anu ra taara biaa ku. In paam ut anuna pinapaam kupi in wagaai nuna mukmuga. ⁵Lenkaai maa a tena welwelulu baa i welulu u ra wewebaalu, pa in lo ta wedok baa pa i murmur a kum naagagon i ra wewebaalu. ⁶A tena minamaarut baa i papaam dekdek, ia ut in tangaa muga a wai ra ana pinapaam baa in mugaan. ⁷Un nuk dekdek paa a kum utnaa mi iaau timui karom ui, maa Tadaaru ut in wakaapa kukuraaina karom ui.

⁸Un nuk paa Iesu Kaarisito, ia baa ko ra wuna taara anun Dewid ma i tur balet ko ra minaat. A Koina Wewapua baa iaau warawaai mai i welaar ma ra kum pirpir mi. ⁹Bi ia kabina baa iaau kariaana ngunungut uni, ma di wi iaau utkaai welaar ma ra tena aakaina. Iaku maa a pirpir anun God pa din turbaat laar paai. ¹⁰Io, kuri ma iaau kariaana kum ngunungut, iaku maa iaau tur dekdek ut, kup diat baa God ia pilak pa diat. Iaau tur dekdek kupi diat kaai diat a lo a warwalaan baa i ki un Kaarisito Iesu, ma ra minamaar takum. ¹¹A pirpir mi ang piri taam, i lingtatuna aakit: Baa daat maat ungaai ma Kaarisito Iesu, daat a lalaaun ungaai kaai mai.

¹²Baa daat kariaana ngunungut ungaai mai, daat a naagagon ungaai kaai mai u ra nuna mataanitu. Baa daat weoro koni, ia kaai in weoro wa daat ku.

¹³Baa pa daat paam ot paa anundaat weweliman kupi daat a murmur Kaarisito Iesu, ia ut in tur dekdek u ra nuna weweliman, maa pa in pet laar paai baa in puku anuna weweliman, painte mulu.

A lingtatuna na tena pinapaam

¹⁴Koku ngo ma ra wewapua karom anum taara u ra kum wawer mi. Un wa-

tumaarang diat namataan God, naa koku diat wengangaar u ra kum pirpir biao ku. A wengangaar pa i gaa un ta ut-naa ma i baanaakaka kaai diat baa diat walangoroi.

¹⁵ Un taar ta ui karom God ma un ongor kupi ui a lingtatuna na tena pinapaam, baa pa i laana wawirwir u ra nuna pinapaam, ma i wer wakaak a taara u ra lingtatuna na pirpir. ¹⁶ Un waan ingen ko ra kum pirpir baa pa i ot ma ra nuknukin God, maa a taara baa diat balaan ma ra mangaana wawer lenmaa diat a waan welwelik ma welwelik aakit kon God. ¹⁷ Anundiat wawer maa in waan werweraan welaar ma ra in aakaina manua baa i rareng waanwaan. Imeneo ma Pileto rudi kon diat, ¹⁸ baa diaar aa waan raara ko ra lingtatuna. Diaar baanaakaka a nurnur anun raa kum te Kaarisito baa diaar piri naa daat aa kaamtur paa balet ko ra minaat.

¹⁹ Iaku, God ia ung taa a kabi ra nurnur baa pa in talaaur, ma di aa timu taa a pirpir uni lenbi, "A Tadaaru i nunura diat baa anuna." *Nil 16:5*

Ma di aa timu taai kaai lenbi, "Ia baa i piri naa ia anu ra Tadaaru in waan ingen ko ra aakaina mangamangaan."

²⁰ Un raa ngaala na ruma a kum mangaana kaap kuraa i taana. Raa mangaan di paam diat ko ra silwa ma ko ra goled, ma raa mangaan kaai di paam diat ko ra diwaai ma ko ra piapaap. Raa kum kaap kup a kum ngaalangaala na bung ku ma raa kum mangaan kaai kup a kum bungbung biao ku. ²¹ Baa te i wagomgom paa nuna lalaaun ko ra kum aakaina mangamangaan, in welaar ma ra kaap baa di ininim koni u ra kum ngaalangaala na bung. Maa ia gomgom kupi a Tadaaru in wapapaami ma ia ki na waninaar kupi in paam a kum kokoina pinapaam.

²² Un waan ingen ko ra kum ninunuk na baarmaan, ma un murmur a takado na mangamangaan, a nurnur, a maar-

maari ma ra maalmaal, ungaai ma diat baa diat aaraaring karom a Tadaaru ma ra gomgom na nuknukindiat. ²³ Un waan ingen ko ra kum tuptup na pirpir baa pa ta kukuraaina, maa diat watawa ku a wengangaar. ²⁴ A tultul anu ra Tadaaru koku i wengangaar, iaku in koina tena wawer. In paam a koina karom a taara raap, ma in waiiaa anuna wowowon na mangamangaan karom a taara baa i wakado diat. ²⁵ In pirpir ma ra maalmaal baa i wakado diat baa pa diat nem anuna wawer, kaduk God in mulaaot pa diat kupi diat a nukpuku, ma diat a nunura a lingtatuna na wawer, ²⁶ ma diat a manaaana wakaak ma diat a pari ko ra ina kun anun Saataan baa diat aa wirua taau uni baa diat tartaraam karomi.

A magiraa ra taara u ra kum tintinip na bung

3 Un nuk akoto a kum pirpir bi: U ra kum tintinip na bung, a kum dekdek na mawaat in waan paat. ² A taara diat a nuk pa diat ut, diat a nemnem kup a maani, diat a aamaamaan ngaala, diat a pir walaawa pa diat ut, diat a wemaang na pirpir, diat a wabulbul karom a kum tamtamaandiat ma ra kum nanaandiat, pain diat a laa kupi diat a waatung wakaak karom God ma karom a taara kaai, ma pain diat a murmur a nemnem anun God. ³ Pa diat a maari a taara, pa diat a wemaraam wetweta-lai, diat a pir a kum aakaakaina pirpir u ra taara, pa diat a naagagon kado anundiat lalaaun, diat a weium ma diat a baanaakaka taara, ma pain diat a nem a koina mangamangaan. ⁴ Diat a baanaakaka balet a kum teptepaandiat, diat a paam a kum longlong na mangamangaan, diat a wangaala pa diat ut, diat a nem aakit a gaaia ko ra rakrakaan buaal, ma pa diat a nem God. ⁵ Diat a murmur a mangamangaan anun God u ra panindiat ku, iaku pa diat a nem a

dekdekina. Un waan ingen ko ra mangana taara maa.

⁶A kum mangaana muaana lenmaa, diat a ruk biala ku u ra kum ruma, ma diat a maang lulu paa in tabuan kupi diat a murmur diat. A kum tabuan baa pa ta koina nuknukindiat, diat baa diat pot na maarmaari ma ra nundiat kum aakaakaina mangamangaan, ma nundiat kum aakaakaina nemnem i ben araara diat. ⁷A kum tabuan mi diat lo a kum wawer a bungbung raap, iaku pa diat nunura laar paa a lingtatuna. ⁸Welaar ma laanes ma laambres diaar turbaat Moses, lenkaai maa a kum muaana mi diat turbaat a lingtatuna na wawer. A nuknukindiat i aaka aakit ma anundiat nurnur wakir i lingtatuna. ⁹Iaku maa anundiat pinapaam pa in tawa, kabina maa a taara raap diat a babo lele paa ku anundiat longlong na mangamangaan, welaar ma ra taara namuga baa diat babo lele paa a longlong na mangamangaan anu ra ru muaana laanes ma laambres.

Paaulo i wadekdek Timoti u ra nuna nurnur ma nuna pinapaam

¹⁰Ma ui Timoti u aa nunura raap anung kum wawer, anung mangamangaan, a kum utnaa iaau ngaraa kupi, anung nurnur, anung kini wowowon, anung maarmaari, anung tinur dekdek u ra kum ngunungut, ¹¹anung kum mawaat, ma ra kum ngunungut iaau kariaanai. U nunura raap a kum ngaala na ngunungut baa iaau kariaanai irong u ra tula taamaan bi: Aantiokia, Ikonion ma Listraa. Iaku a Tadaaru ut i walaau pa iaau ko ra kum utnaa raap mi. ¹²Maia, karom diat raap baa diat lalaaun ungaai ma Kaarisito Iesu ma diat nem na murmur a lalaaun welaar ma ra nemnem anun God, a taara diat a wakadik ta diat ut. ¹³Ma aakaina taara ma ra kum tena warwaruga diat a aaka,

ma diat a aaka aakit. Diat a waruga a taara, ma diat a waruga diat balet utkaai.

¹⁴Iaku ui, Timoti, un tur dekdek u ra wawer baa di aa wer ta ui uni ma u aa nurnur dekdek uni, maa u nunura wakaak anum kum tena wawer, ¹⁵ma u nunura a Buk Taabu turpaai baa u naat utbaai. A Buk Taabu i pet laar paai baa in wamanaana ui, ma in ben ta ui u ra warwalaau u ra nurnur un Kaarisito Iesu. ¹⁶A kum pakpakaana pirpir raap u ra Buk Taabu i kabina ut kon God, ma i koina kup a wawer, ma kupi in wapuaana aakaina anun te karom ia ut, ma in watakado a kum niraara, ma in wer a taara u ra takado na mangamangaan. ¹⁷Baa a taara anun God diat a papaam ma ra Buk Taabu, pain diat a iba kup a manaana kupi diat a paam a kum kokoina pinapaam mai.

4 Baa Kaarisito Iesu in waan paat urin ma ra nuna mataanitu, in naagagon welaar ma ra king. In naagagon diat baa diat lalaaun, ma diat baa diat aa maat. Io lenmaa, iaau aaring ui namataan God ma Kaarisito Iesu naa: ²Un warawaai ma ra Koina Wewapua, un ongor uni u ra kum pakaana bung baa a taara diat nem na walangoro ui, ma ra kum pakaana bung baa pa diat nemi. Un watakado wakaak a taara, un wapuaana anundiat niraara karom diat ma un wadekdek diat. Baa un paam a kum utnaa mi un papaam ma ra wowowon na mangamangaan karom diat ma un wer wakaak diat. ³Maa a pakaana bung in waan paat baa a taara pain diat a nem ma a takado na wawer. Ma u ra nundiat kum nemnem, diat a ben ungaai mongoro na tena wawer karom diat, kupi diat a wer diat u ra kum utnaa baa diat nemi naa diat a walangoroi. ⁴Pa diat a walangoro a lingtatuna, diat a walangoro maku a kum wawer biala ku. ⁵Un nuknuk wakaak u ra kum pakpakaana bung raap. Baa un kariiana a kum ngunungut un tur dekdek ut.

Un ongor ma ra warawaai u ra Koina Wewapua, ma un paam ot paa anum kum pinapaam raap, baa God ia taar taai taam.

⁶Maa marawaai ma ang maat ma a gaaping in talabo. In welaar ma ra waain baa di laboi u ra utnaa baa di tuni kupi a wetabaar karom God. Ma ia marawaai a bung baa ang waan ko ra lalaaun mi. ⁷Iaau aa paam ot paa anung koina wineium ma ra nung welwelulu u ra wewebaalu, ma iaau aa murmur ot paa a lingtatuna na nurnur. ⁸God ia ung taa a wedok kup iaau, a wedok na niuwia, baa in waatung iaau naa iaau takado namataana. A Tadaaru, a takado na Tena Naagagon in taari taang u ra bung na naagagon. Ma wakir karom iaau ku, in taar a mangaana wedok maa karom diat raap baa diat ki walaang ma ra ngaala na nemnem kup anuna winawaan talili balet.

A wetulaa kup Timoti ma a lalaaun anun Paaulo

⁹Un ongor kupi un waan gagaa urin karom iaau, ¹⁰maa Demaas ia waan paa kon iaau, kabina i nem a kum utnaa ko ra rakraakan buaal, ma ia waan urong Tesalonika. Kresko i waan urong u ra papaar Galaatia ma Tito i waan urong u ra papaar Daalmaatia. ¹¹Lukaa maku kuri mir. Un ben paa Maarko ma mur a waan urin, maa i pet laar paai in waraaut iaau u ra nung pinapaam. ¹²Iaau aa tula wa Tikiko utira Epeso. ¹³Baa un waan urin un lo anung ina maalu na buburung, kuraa iaau waan paa koni naan Kaarpo irong Troaas. Un lo kaai a kum buk, ma

koku u dumaana raa mangaan baa di paami ko ra pani ra wewagua. ¹⁴Aaleksaander, a tena paam utnaa ko ra aeen, i paam mongoro na aakaina mangamangaan karom iaau. A Tadaaru ut in baalui karomi. ¹⁵Un baboura ui koni, kabina maa i weturbaat dekdek u ra nundaat wawer.

¹⁶A mugaana pakaan baa iaau tur u ra naagagon ma iaau pirpir baat iaau, pa te i tur waraaut iaau, diat waan raap paa ku kon iaau. Iaau aaraaring baa God koku i baalu anundiat mangamangaan. ¹⁷Iaku a Tadaaru i waraaut iaau ma i wadekdek iaau ma iaau paam ot paa a warawaai ma ra Koina Wewapua, ma a taara raap baa wakir a taara Judaia diat aa walangoroi. Ma baa diat nem na aak doko iaau, a Tadaaru i walaauun pa iaau. ¹⁸A Tadaaru in walaauun iaau ko ra kum aakaakaina utnaa raap, ma in waki iaau u ra nuna mataanitu inaanga u ra maawa. Daat a pir walaawa paai, pa in raap ma pa in raap. Aamen.

A tintinip na pirpir na maarmaari

¹⁹Un taar anung maarmaari karom Pirikila ma Aakuila, ma diat raap baa kuraa diat ki ungaai matira u ra ruma anun Onesiporo. ²⁰Eraasto mun i ki okot irong Korinto, ma iaau waan paa bulung kon Tropimus irong Mileto, kabina i malaa-paang. ²¹Un ongor kupi un waan urin baa pa in kalaang na madinging utbaai.

Ubulo, Pudén, Lino, Kaludia ma ra kum tateindaat raap u ra nurnur diat taar anundiat maarmaari karom ui.

²²A Tadaaru in ki u ra niom. A maarmaari anun God in ki karom muaat raap.

A Buk anun Paaulo karom

Tito

A pirpir kaapa muga

A buk mi Paaulo i timui karom Tito. Tito wakir a te Iudaia. I walangoro a warawaai anun Paaulo ma i nukpuku ma i nurnur un Iesu Kaarisito. Tito i weur ma Paaulo unaanga Ierusalem baa a kum apostolo raap diat ki ungaai (babu Aap 15:2). Paaulo i tula wa Tito urong Korinto ru pakaan (babu 2 Kor 7:6-7 ma 8:17). Namur Paaulo i pilak paa Tito kupi in tena baboura u ra lotu irong u ra lolo Keretaa (babu Tito 1:5).

U ra buk mi Paaulo i wapua Tito un woi na mangaana taara din pilak pa diat kupi diat a kum tena pinapaam u ra lotu. Ma i wapuui naa in baboura a lotu ko ra kum warwaruga na tena wawer, ma in wer wakaak a kum taara na lotu u ra koina mangamangaan.

A winawaan i ra buk Tito:

A turturpaai ra buk mi (1:1-4)

A kum mukmuga ko ra lotu (1:5-16)

A wawer karom a taara na lotu (2:1-15)

A koina mangamangaan baa daat a murmuri (3:1-11)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom Tito (3:12-15)

1 Iaau Paaulo a tultul anun God ma aapostolo anun Iesu Kaarisito, kupi ang waraaut a nurnur anu ra taara na pipilak anun God, ma ang wer diat kupi diat a nunura a lingtatuna. A lingtatuna maa in ben diat kupi diat a murmur a mangamangaan anun God. ²A nurnur maa ma ra lingtatuna maa, i waan paat ko ra kini walaang ma ra nurnur kup a lalaaun takum. A lalaaun takum baa God i weweliman taau uni turpaai baa pa i waki utbaai a rakrakaan buaal. Ma God pa i laana warwaruga. ³Baa a pakaana

bung i ot i wapuaana anuna weweliman baa miaat warawaai mai. God anundaat Tena Walaauun i taar taa a pinapaam na warawaai taang welaar ut ma ra nuna wetulaa.

⁴Iaau timtimu karom ui Tito, natunglik baa daar raa ku u ra nurnur. A maarmaari ma ra maalmaal kon God Tamaandaat ma Kaarisito Iesu anundaat Tena Walaauun, in ki karom ui.

A kum mukmuga ko ra lotu

⁵Iaau waan kon ui matira u ra lolo Keretaa, kupi ui ma un waraap a kum pinapaam baa pa i raap utbaai ma un pilak paa ta kum mukmuga ko ra lotu u ra kum taamtaamaan raap welaar ma iaau ut iaau aa pir taai taam. ⁶Baa un pipilak un pilak paa te baa pa ta wetakun i ki uni, i taulaa ku ma raa tabuan ma ra kum natnatuna diat a kum tena nurnur, ma pa ta wetakun i lo diat un ta mangamangaan, ma pa diat wabulbul karom tamaandiat ma naandiat. ⁷A mukmuga ko ra lotu, ia ut a tena baboura u ra kum pinapaam anun God, io, i koina baa ia a mangaana muaana baa pa ta wetakun in loi. Koku i wangaala paai, koku i laana kaankaan gagaa, koku i tena ininim, koku i tena wineium, ma koku i nemnem kup a ngaala na maani. ⁸In laana gaaia paa a taara u ra nuna ruma, ma in nemnem kup a koina mangamangaan, in naagagon kado anuna kum nemnem, in tena takado, in gongom namataan God, ma in naagagon kado anuna lalaaun. ⁹In paam akoto a lingtatuna na wawer baa di aa wer taai uni kupi in wadekdek kaai a taara u ra takado na wawer, ma in pir apuaana a niraara anundiat baa diat turbaat a Koina Wewapua.

A pirpir na wewaraaut karom Tito u ra nuna pinapaam

¹⁰Un pilak paa ta kum mukmuga ko ra lotu, kabina mongoro na taara a kum

tena wabulbul. Diat pipir u ra kum utnaa baa ku ma diat aal raara a nuknuki ra taara. Raa kikil kon diat baa iaau nem na pipir dekdek un diat, diat baa diat piri naa, din poko kikil a pani ra taara baa wakir a taara Iudaia. ¹¹ Un turbaat anundiat kum pipir, maa kabina diat laana wapurpuruan a nurnur anunta mongoro na kapkaba tamaana ma ta kum wawer baa pa i koina kupi din wer diat uni. Diat laana wer diat ku lenbi kupi diat a waruga paa maani kon diat. ¹² Raa propet ko ra taara Keretaa ut i piri lenbi, “A taara Keretaa, a kum tena warwaruga mulu, a kum aakaakaina kuaabaar, a kum malawo diat, diat ko ra winangaan ku.” ¹³ A pipir mi un diat i lingtatuna aakit. Un pipir dekdek karom diat u ra nundiat niraara kupi diat a paam akoto a takado na nurnur, ¹⁴ ma koku ma diat murmur a kum wawer baa ku anu ra taara Iudaia, ma ra kum naagagon anu ra taara baa pa diat nem a lingtatuna na wawer. ¹⁵ A kum utnaa raap i gomgom karom diat baa diat gomgom, iaku karom diat baa pa diat gomgom ma pa diat nurnur, a kum utnaa raap kaai pa i gomgom. A nuknukindiat i aaka aakit ma pa ta takado u ra balaandiat. ¹⁶ Diat piri naa diat nunura God, iaku anundiat kum pinapaam ut i wapuaanai naa pa diat nunurai. Diat a kum aakaina taara aakit, a kum tena wabulbul, ma pa diat paam laar paa ta koina pinapaam.

A takado na wawer

2 Iaku ui, un wer diat u ra kum utnaa baa i murmur wakaak a takado na wawer. ² Un wer a kum muaana baa di buta muga diat taam, kupi diat a baboura wakaak anundiat mangamangaan, diat a lo a mangaana lalaaun baa a taara diat a ru diat uni, diat a naagagon kado anundiat lalaaun, diat a dowot u ra nundiat nurnur, anundiat maarmaari ma

ra nundiat tinur dekdek baa diat baraata mawaat.

³ Lenkaai maa, un wer a kum tabuan baa di buta muga diat taam, kupi diat a laa u ra aakapi na urur u ra nundiat lalaaun, koku diat pirura, koku diat a kum tena ininim, diat a wer a taara u ra utnaa baa i koina. ⁴ Diat a paami lenmaa kupi diat a wer a kum tabuan namur taan diat, kupi diat a maari anundiat kum muaana ma ra kum natnatundiat, ⁵ diat a naagagon kado anundiat lalaaun, diat a murmur a gomgom na mangamangaan, diat a laa u ra minamaal u ra nundiat kum bonanaaka, diat a laa u ra maarmaari, ma diat a taraam karom anundiat kum muaana, kupi koku te i pir aakaka a pipir anun God.

⁶ Lenkaai maa, un wadekdek a kum baarmaan, kupi diat a naagagon kado anundiat lalaaun. ⁷ Un paam a koina pinapaam namataandiat, kupi a koina walawalar karom diat. Baa u wer diat, un papaam ma ra dowotina, ma ra urur u ra pipir anun God. ⁸ Un pir a takado na pipir baa pa te in puku ui uni, kupi diat baa diat turbaat ui diat a wawirwir, kabina maa pa daat paam ta aakaina baa diat a pir daat uni.

⁹ Un wapua a kum wilawilau kupi diat a taraam karom anundiat kum mukmuga, ma diat a wagaai diat ma ra kum pinapaam raap baa diat paami, ma koku diat baalu pipir. ¹⁰ Koku diat walong anundiat kum mukmuga. Diat a wapuaana anundiat koina mangamangaan kupi anundiat kum mukmuga diat a nurnur un diat. Io, in wapuaanai naa a wawer un God anundaat Tena Walaauin i wakwakaak.

¹¹ Maa a wewapua u ra maarmaari anun God kup a warwalaau anu ra taara raap ia waan paat kaapakaapa. ¹² A maarmaari mi i wer daat, kupi daat a waan ingen ko ra kum mangamangaan baa pa i ot ma ra nuknukin God, ma ko

ra kum nemnem kup a kum utnaa ko ra rakrakaan buaal. Daat a naagagon kado anundaat lalaaun, daat a takado, ma daat a lalaaun murmur a nuknukin God u ra lalaaun mi, ¹³ baa daat ki walaang ma ra nurnur kup a bung na gaaia baa in waan paat. A bung baa anundaat ngaala na God Iesu Kaarisito anundaat Tena Walaauun in waan paat ma ra nuna minamaar. ¹⁴ I taar taa anuna lalaaun un daat, kupi in kul walaangalaanga daat ko ra nundaat kum aakaina mangamangaan raap, ma in wagogom pa daat, kupi daat anuna taara lingtatuna ut, daat a taara baa daat nemnem aakiti naa daat a paam a kum kokoina pinapaam.

¹⁵ Un wer diat u ra kum utnaa bi. Un wadekdek a taara, ma un pir apuaana anundiat niraara namataandiat. Un wer diat lenutmaa welaar ma ra naagagon baa u aa paam akotoi. Ma koku u maadek taa te baa i nuki naa ui a muaana baa ku.

A mangaana lalaaun baa a te Kaarisito in murmuri

3 Un wapua balet anum taara kupi diat a urur karom a kum mukmuga ko ra mataanitu, ma karom diat raap baa diat paam akoto a naagagon. Diat a taraam karom diat ma diat a ki na waninaar kupi diat a paam a kum kokoina pinapaam. ² Koku diat pir ta aakaina pirpir un te, diat a ki na maalmaal, diat a paam a koina mangamangaan, ma diat a wapaana anundiat wowowon na mangamangaan karom a taara raap.

³ Maa daat kaai namuga, pa daat manana, daat a kum tena wabulbul, daat waan raara, daat ki u ra winiwi i ra nundaat kum aakaina nemnem ma ra aalawur mangaana utnaa raap baa daat gaaia kupi. U ra nundaat kinkini na lalaaun daat paam a kum aakaakaina utnaa ma daat nuknuk aakaka, a taara diat

milikuaana daat, ma daat kaai daat milikuaana diat.

⁴ Iaku baa a koina mangamangaan ma ra maarmaari anun God anundaat Tena Walaauun i waan paat, ⁵ i walaauun daat, kabina u ra nuna maarmaari karom daat, wakir un ta kum takado na pinapaam baa daat aa paam taai, pate. I walaauun daat baa i gi agomgom daat. A warwagogom mi a Takado na Nion i paami u ra nundaat lalaaun, baa i buta matakina daat ma anundaat lalaaun i matakini uni. ⁶ Kabina u ra pinapaam anun Iesu Kaarisito, anundaat Tena Walaauun, God i tabaara daat ma ra Takado na Nion baa i labo baa wai ku nate un daat. ⁷ I walaauun daat, kupi daat a kale a lalaaun takum, baa daat ki walaang kupi ma ra nurnur. Baa i walaauun daat i waatung daat naa daat takado namataana kabina u ra nuna maarmaari. ⁸ A kum pirpir mi i lingtatuna aakit. Ma iaau nemi naa un ongor dekdek ma ra kum pirpir mi kupi a taara baa diat nurnur un God diat a taar mulu ta diat u ra koina pinapaam u ra nundiat kum bungbung na lalaaun. A kum utnaa mi i koina ma i waraaut a taara raap.

⁹ Un waan ingen ko ra kum tuptup na wengangaar, ma ra kum aakaakur na wuna taara, a weoror, ma ra wineium na pirpir u ra kum Naagagon anun Moses, kabina maa pa diat gaa un ta utnaa ma pa in waraaut ui. ¹⁰ Baa te i laana werana a taara na nurnur, un pirpir na watumarang karomi, a mugaana pakaan. Io, a weru pakaan baa pa in walangor, un waan ingen koni. ¹¹ Baa te i paami lenmaa, un nunurai ku naa ia raara ma ia teng ma ra aakaina mangamangaan. Ma ia ut ia baat paa nuna winirua takum.

A niaaring anun Paaulo karom Tito

¹² Baa ang tula wa Aartemaas karomi ui, baa Tikiko, un ongor kupi un waan karom iaau irong Nikopoli, kabina ang ki

wa a kum kalaang na madinging marong.

¹³Un tula wa Aapolos ma Senaa, ia baa a tena manaana u ra kum naagagon, ma un waraaut diaar kupi koku diaar iba kup ta utnaa. ¹⁴Anundaat taara diat a wawer kupi diat a taar mulu ta diat u ra koina pinapaam, kupi diat a taar a koina waindiat u ra nundiat lalaaun ma kupi diat a waraaut a iba na taara.

¹⁵Diat raap baa diat ki ungaai ma iaau, diat taar anundiat maarmaari karom ui. Un taar anumiaat maarmaari karom a kum teptepaandaat u ra nurnur.

A maarmaari anun God in ki karom muaat raap.

A Buk anun Paaulo karom

Pilemon

A pirpir kaapa muga

Paaulo i timu a buk mi karom Pilemon. Pilemon ia raa ngaala na muaana ko ra taamaan Kolose, ma a tena nurnur kaai. Anuna raa tena pinapaam, a wilawilaau, a iaana Onesimo, i welulu paa koni. Namur di wakarabusi ma i baraata Paaulo u ra karabus. Paaulo i warawaai karomi ma i nukpuku. Baa di palaa wa Onesimo, Paaulo i nemi naa in waan talili karom anuna mukmuga Pilemon, io, i timu a buk mi karom Pilemon kupi Onesimo in loi. I wapuui naa koku i kaankaan karom Onesimo, in gaايا paai, maa mi ia nukpuku ma i nurnur un Iesu welaar ma Pilemon.

A winawaan i ra buk Pilemon:

A turturpaai ra buk mi (1-3)

A koina mangamangaan anun Pilemon (4-7)

Paaulo i nemi naa Pilemon in gaايا paa Onesimo (8-22)

A tintinip na pirpir anun Paaulo karom Pilemon (23-25)

1 Iaa, Paaulo, iaau karabus kabina u ra nung nurnur un Kaarisito Iesu. Mir ma Timoti a teindaat, mir timu a buk mi karom ui Pilemon, a koina tepaami-aat u ra pinapaam, ²ma karom anum tabuan Aapia a teindaat, ma karom Aarkipo a tepaandaat u ra wineium ma ra Koina Wewapua, ma karom a taara na nurnur baa muaat laana waan ungaai u ra num ruma. ³A maarmaari karom ui, ma maalmaal kon God Tamaandaat, ma a Tadaaru Iesu Kaarisito.

A maarmaari ma ra nurnur anun Pilemon

⁴Baa iaau aaraaring, iaau laana nuk pa ui, ma iaau waatung wakaak karom God un ui. ⁵Maa iaau walangoroi naa u maari a taara raap anun God, ma u nurnur u ra Tadaaru Iesu. ⁶Iaa aaraaring naa un wapuaana anum nurnur un Kaarisito karom a taara ma un wer diat uni. Baa un paami lenmi, in waraaut ui kupi un manaana u ra kum kokoina utnaa raap anundaat baa i ki un Kaarisito. ⁷Tenglik, baa iaau walangoroi naa u maari a taara anun God ma u wagaايا anundiit lalaaun, iaau gaايا aakit, ma i wadekdek iaau kaai.

A niaaring un Onesimo karom Pilemon

⁸Raa utnaa iaau nem aakiti baa un paami. Kabina un Kaarisito, iaau laan-galaanga kupi ang pirpir dekdek karom ui uni, ⁹iaku iaau aaring wakaak ui, kabina iaau maari ui. Mi iaau aa takaana, ma iaau ki na karabus kabina u ra nung nurnur un Kaarisito Iesu, ¹⁰iaau aaring paa anum nimulaaot un Onesimo, a natunglik u ra nurnur. I waan paat karom iaau baa iaau ki u ra karabus ma i nukpuku, ma mi i welaar ma natunglik mulu ut u ra nurnur. ¹¹Namuga pa i gaa kup ta pinapaam karom ui, iaku mari, ia koina tena pinapaam ma, karom ui ma karom iaau.[‡]

¹²Mi iaau tula talili wai balet ma karom ui. Baa i waan kon iaau i welaar ma raa pakaana ko ra nung lalaaun i waan ungaai mai. ¹³Iaa nemi naa in ki maku karom iaau, kupi in kiaana ui Pilemon, u ra binaboura karom iaau, baa iaau ki u ra karabus kabina u ra Koina Wewapua. ¹⁴Iaku pa iaau nemi naa ang wowo pa ui kupi un waraaut iaau, ui

[‡]1:11 A iang Onesimo a kukuraaina baa “i topaa ut a pinapaam.”

ut un paami welaar ma ra num gaai. Pang pet laar paai baa ang paam ta utnaa tuk ui ut un mulaaot. ¹⁵ Onesimo i ki ingen kinalik paa kon ui. Kanaapi anuna kini ingen mi i pet taai kupi mi in ki ungaai takum balet ma ui. ¹⁶ Mi pa in welaar balet ma ma ra wilaw-ilaau, in welaar ma temlik mulu u ra nurnur. Iaa maari, iaku iaau nemi naa anum maarmaari karomi in ngaala, maa ia anum tena pinapaam ma temlik kaai u ra Tadaaru.

¹⁷ Baa u nuki naa daar tepaana, io, un gaai paa balet Onesimo, welaar ma baa un gaai pa iaau ut. ¹⁸ Baa ia paam taa ta aakaina karom ui ma baa ia lo paa anum ta utnaa, i koina iaau ang baalu taai karom ui. ¹⁹ Iaa Paaulo iaau ut iaau timu a pirpir mi ma ra limaang: ang baalu taa a dinaau maa karom ui. Pang pir ta utnaa taam, ui ut u aa nunurai naa a matakina lalaun baa u lo paai i kabina ut un iaau, ma i welaar ma ra dinaau karom ui. ²⁰ Maia, tenglik, u ra iaa ra

Tadaaru, iaau nemi naa un wagaai paa balet Onesimo. Ui tenglik un Kaarisito, un wagaai nung lalaun. ²¹ Baa iaau timu a buk mi, iaau nunura lingtatunai naa un taraam ut u ra nung niaaring karom ui, ma iaau nunurai kaai baa un paam a utnaa in ngaala taa ra utnaa baa iaau aaring ui uni.

²² Raa utnaa kaai, iaau aaring ui kupi un waninaar ta kukur ra ruma kup iaau. Iaa nurnur naa God in walaangalaanga wa iaau ko ra karabus kupi ang waan balet karom muaat. Mi ia a wai ra nu-muaat kum niaaring.

A tintinip na pirpir na maarmaari

²³ Epapraas ia baa i karabus ungaai ma iaau kabina u ra nurnur un Kaarisito Iesu, i taar wa anuna maarmaari karom ui. ²⁴ Ma diat kaai bi, Maarko, Aaristaarko, Demaas ma Lukaa. Miat teptepaana ungaai u ra pinapaam.

²⁵ A maarmaari anu ra Tadaaru Iesu Kaarisito in ki u ra niomuaat.

A Buk karom a taara

Ebraaio

A pirpir kaapa muga

A buk mi di timui karom a taara Iudaia, di waatung diat kaai naa a taara Ebraaio, maa diat pirpir ma ra pirpir Ebraaio. Pa te i nunurai woi maa i timu a buk mi.

A taara Iudaia baa di timu a buk mi karom diat, diat nurnur un Iesu, iaku a taara baa pa diat nurnur diat pet na bilbil un diat. Io, raa taara kon diat baa diat nurnur, diat nem na waan talili balet kup a lotu Iudaia. A buk mi i wapua diat naa koku diat waan talili. U ra nurnur karom Iesu ku diat a takado namataan God. Iesu i ngaala aakit, ia a Natun God ma i ngaala taa ra kum aangelo ma ra kum propet. Ma a matakina kunubu baa Iesu i paami i kiaana wa a mugaana kunubu. Iesu ia anundaat mukmuga na tena wetabaar karom God ma i wetabaar ma ra gaapina ut. I koina baa daat a nurnur ku un Iesu.

A winawaan i ra buk Ebraaio:

Iesu a Natun God ma i waiaa God karom daat (1:1-4)

Iesu i ngaala taa ra kum aangelo ma ia a Tena Walaan (1:5-2:18)

Iesu i ngaala taan Moses ma Iosua (3:1-4:13)

Iesu anundaat mukmuga na tena wetabaar karom God (4:14-7:28)

A matakina kunubu (8:1-9:28)

A gaapin Iesu i una wa anundaat kum aakaina mangamangaan (10:1-39)

A nurnur (11:1-40)

Daat a nurnur un Iesu ma daat a taraam karomi (12:1-13:19)

A tintinip na pirpir (13:20-25)

Natun God i ngaala aakit taa ra kum aangelo

1 Namuga utbaai God i pirpir ma ra waa ra kum propet karom a kum taptabundaat. I pirpir lenmaa a mongoro na pakaan u ra aalawur mangaana aakapi. ²Iaku u ra kum tintinip na bung mi, i pirpir ma ra waan Natuna karom daat. A Natuna baa i pilak paai kupi in kale a kum utnaa raap. Ma u ra limaan Natuna, God i waki a rakrakaan buaal raap. ³Natuna i baarabaara aakit ma ra minamaar anun God, ma i welaar mulu ut ma God. I baboura a rakrakaan buaal raap ma ra nuna pirpir baa i mawaat aakit. I taar taa nuna lalaaun, kupi in wagomgom daat ko ra kum aakaina mangamangaan raap. Ma baa ia paam araap taa a pinapaam mi, i ki u ra paapaara ot na limaan God, a ngaala na king aakit, inaanga u ra maawa. ⁴U ra pina-paam maa God i wangaala paa Natuna kupi in ngaala aakit taa ra kum aangelo. I ngaala aakit welaar ma ra iaana, baa Tamaana i taar taai taana, i ngaala aakit taa ra iaa ra kum aangelo.

⁵Maa God wakir i piri karom ta aangelo lenbi,

“Ui a Natunglik,

ma mi iaau Tamaam.” *Kele 2:7*

ma wakir i piri kaai un ta aangelo naa,

“Iaau Tamaana,

ma ia natunglik.” *2 Saam 7:14*

⁶Ma baa God i tula wa mugaana Natuna urin u ra rakrakaan buaal, i piri uni lenbi,

“I koina baa a kum aangelo raap anun God diat a lotu karomi”.

⁷Ma i piri lenbi u ra nuna kum aangelo, “I puku anuna kum aangelo kupi diat a welaar ma ra dadaip,

a kum aangelo maa diat anuna kum tultul,

ma i puku diat kupi diat a welaar kaai ma ra kupkup i ra nguan.” *Kele 104:4*

⁸ Iaku i piri lenbi un Natuna,
 “God, anum kiki na king in ki takum ma
 pa in raap.

U laana naagagon anum mataanitu ma
 ra takado na mangamangaan.

⁹ U nem aakit a takado na
 mangamangaan,
 ma u milikuaana aakaina
 mangamangaan.

Bi ia kabina baa God, anum God, i pilak
 pa ui

ma i taar taa a gaia ma ra urur taam,
 baa i ngaala aakit taa ra nuna wetabaar
 karom a kum teptepaam.” *Kele 45:6-7*

¹⁰ Ma God i piri kaai karom Natuna
 lenbi,

“Tadaaru, u ra turpaaina, ui u waki taa
 a kabi ra rakrakaan buaal,
 ma u waki a baakut ma ra limaam.

¹¹ Diaar a panaai raap, iaku ui un ki
 takum.

Diaar a maulaana waanwaan welaar ma
 ra ina maalu.

¹² Un pipin diaar welaar ma ina maalu
 na buburung,

un kiaana diaar welaar ma raa baa i ki-
 aana wa in maulaana maalu.

Iaku ui, pa un wekiaa,
 ma num kum kilakilaala pa in raap.” *Kele*
102:25-27

¹³ God wakir i piri kaai karom ta aangelo
 lenbi,

“Un ki u ra papaara ot na limaang,
 tuk baa ang uwia paa anum kum ebaar
 kupi diat a ki natudaangi ra num naa-
 gagon.” *Kele 110:1*

¹⁴ A kum aangelo raap diat a kum nion,
 baa diat papaam karom God, naka? I tula
 wa diat kupi diat a waraaut a taara, diat
 baa diat a lo a warwalaan.

A ngaatngaat na warwalaan baa Iesu i paami

2 I koina kupi daat a murmur a kum
 wawer baa daat aa walangoro taai,
 kabina maa Iesu i ngaala aakit. Daat

a murmuri kupi koku daat waan in-
 gen koni. ² A kum pirpir baa namuga
 a kum aangelo diat wewapua uni i wi
 diat. Io, baa te pa i taraam uni ma pa
 i murmuri, di taar taa a naagagon na
 binabaalu karomi, baa i welaar ma ra
 nuna wabulbul. ³ Io, baa lenmaa, daat a
 welulu ino lelawaai ko ra naagagon na
 binabaalu, baa daat taar taa tamarun-
 daat u ra ngaatngaat na warwalaan mi?
 A warwalaan baa a Tadaaru ut ia we-
 wapua muga taau uni. Ma diat baa diat
 walangoro in ingaana, diat wapuaanai
 karom daat naa i lingtatuna aakit. ⁴ God
 i paam a kum wakilang ma ra kum utnaa
 na kakaian, ma ra kum dekdek na pina-
 paam, ma i wetabaar werweraan ma ra
 kum wetabaar anu ra Takado na Nion
 welaar ut ma ra nuna nemnem. U ra
 nuna kum pinapaam maa, ia kaai i wa-
 puaanai naa a warwalaan maa i ling-
 tatuna aakit.

Iesu i waan paat a muaana kupi in walaan paa a taara

⁵ God pa i ung taa a kum aangelo kupi
 diat a naagagon a matakina rakrakaan
 buaal baa namur in waan paat. A
 rakrakaan buaal baa mi daat pirpir uni.

⁶ Iaku raa pakaan kuri u ra Buk Taabu
 raa i piri karom God lenbi,

“Miaat a taara, woi mulu miaat baa u
 nuk pa miaat?

Ma aawa kabina baa u baboura miaat?

⁷ U aa waki ta miaat kupi miaat a ki natu-
 daangi ra kum aangelo, kinalik na
 pakaana bung.

U ung taa in kaaeng na minamaar ma ra
 urur un miaat,

⁸ ma u aa ung ta miaat kupi miaat a naa-
 gagon a kum utnaa raap.” *Kele 8:4-6*

God ia ung ta daat a taara kupi daat a
 naagagon a kum utnaa raap, io, i kaapa
 baa pain ta utnaa balet ma baa pain daat
 a naagagoni. Iaku, u ra kum kilaala mi,
 pa daat baboi utbaai baa a kum utnaa

raap diat taraam karom daat. ⁹Iaku daat babo Iesu, ia baa God i wakinalik taai kupi in kinalik taa ra kum aangelo, kinalik na pakaana bung ku, kupi in maat u ra taara raap. I maat kabina maa God i maari diat. Iaku mi, daat baboi naa God ia ung taa in kaaeng na urur ma ra minamaar uni, kabina u ra kinadik ma ra minaat baa i kariaanai.

¹⁰God i waki taa a kum utnaa raap kup ia ut. Ma i takado baa in wakoina aakit paa Iesu u ra kum ngunungut baa i kariaanai. God i wakoina paai, kupi in ben paa mongoro na natnatuna kupi diat a kale paa a minamaar. Maa Iesu ia a kabi ra nundiat warwalaun. ¹¹Iesu ungaai ma ra taara baa i wagomgom pa diat ko ra nundiat kum aakaina mangaman-gaan, raa Tamaandiat ku. Bi ia a kabina baa Iesu pa i wawirwir kupi in waatung diat naa a kum tatena liklik. ¹²Ma i piri karom God lenbi,

“Ang wewapua un ui karom a kum tateng liklik, ma ang kelekele na pir walaawa karom ui naliwan taa ra taara na lotu.” *Kele 22:22*

¹³Ma i piri kaai lenbi,

“Ang nurnur ut un God.” *Aais 8:17*

Ma i piri utkaai lenbi,

“Baboi, bari iaau ma ra kum naat liklik baa God ia taar ta diat taang.” *Aais 8:18*

¹⁴A kukuraai ra kum naat liklik mi, a taara, a panindiat ma ra gaapindiat ut. Ma Iesu kaai i waan paat a muaana, welaar ma diat, a panina ma ra gaapina ut. I paami lenmaa kupi u ra nuna minaat in baanaakaka wa Saataan, ia baa i paam akoto a dekdek i ra minaat. ¹⁵Iesu i maat kupi in walaangalaanga diat baa a bunurut na minaat i wi diat u ra nundiat kum kinkini na lalaun. ¹⁶I lingtatuna aakit baa Iesu pa i paam a pinapaam mi

kupi in waraaut a kum aangelo, pate. I paami kupi in waraaut a taara baa a kum taptabun Aabaraam. ¹⁷Bi ia kabina baa Iesu i waan paat welaar ut ma ra kum tatena liklik u ra kum utnaa raap, kupi in tena wetabaar karom God ma in pa-paam ma ra maarmaari ma ra dowotina, ma in taar anuna lalaun kupi in maat, ma God in una wa a kum aakaina mangamangaan anu ra taara. ¹⁸Iesu i pet laar paai kupi in waraaut diat baa di walaam diat, maa Iesu kaai di walaami ma i kariaana mawaat uni.

Iesu i ngaala taan Moses

3 A kum tateng liklik baa God i pilak pa muaat kupi muaat anuna taara, muaat a nuknuk paa Iesu. Ia baa Aapostolo ma a mukmuga na tena wetabaar karom God baa daat nurnur uni ma daat wewapua uni. ²God ia pilak taai kup a pinapaam mi, ma i lingtatuna uni, welaar ma Moses kaai baa i lingtatuna u ra nuna pinapaam naliwan taa ra taara anun God. ³Di taar a ngaala na urur karom a muaana baa i paam a ruma, ma pa di taar a ngaala na urur karom a ruma baa i paami. I lenkaai maa, a urur baa di taari karom Iesu i ngaala aakit taa ra urur baa di taari karom Moses. ⁴A kum ruma raap, raaraa muaana i paami, iaku God i paam a kum utnaa raap. ⁵Moses, ia a tultul anun God, ma i lingtatuna u ra nuna pinapaam naliwan taa ra taara anun God. I wewapua muga taau u ra kum utnaa baa God in wewapua uni namur. ⁶Iaku Kaarisito, ia Natun God ma i lingtatuna u ra nuna pinapaam baa i baboura a ruma anun God. Baa daat tur dekdek u ra nurnur, ma pa daat burut, baa daat ki walaang kup a kum utnaa baa God in paami, io, daat a ruma anun God.

Diat baa pa diat nurnur pa diat a ruk u ra taamaan na ningo anun God

⁷Io, baa daat a taara anun God, daat a murmur a pirpir anu ra Takado na Nion baa i piri lenbi,

“Umari baa muaat walangoro in ingaana,

⁸koku muaat wadekdek a balaamuaat welaar ma ra kum taptabumuaat namuga diat paami,

baa pa diat taraam karom iaau, u ra kum kilakilaala baa diat ki u ra bil na wanua ma diat walaar iaau.

⁹Diat walaar iaau, ma diat babo ut anung kum pinapaam un 40 kilaala.

¹⁰Io, bi ia kabina baa iaau kaankaan karom a taaun taara maa, ma iaau piri lenbi,

‘A nuknukindiat i waan raara a bungbung raap, ma pa diat murmur anung aakapi.’

¹¹Io, iaau kaankaan ma iaau weweliman lenbi,

‘Pain diat a ruk u ra nung taamaan na ningo.’” *Kele 95:7-11*

¹²A kum tateng liklik, muaat a baboura muaat, kupi koku te kon muaat a nuknukina in murmur aakaina mangamangaan ma pa in nurnur, ma in waan ingen kon God, baa a lalaaunina.

¹³Muaat a pirpir na wewaraaut wetwetalaa karom muaat, u ra bungbung raap baa di waatungi naa “umari.” Muaat a paami lenmaa, kupi koku aakaina mangamangaan in waruga paa te kon muaat, ma in wadekdek baat in balaana.

¹⁴Daat tepaana ma Kaarisito, baa daat tur dekdek u ra nurnur tuk u ra tintinipina, welaar ma daat turpaai mai namuga. ¹⁵Welaar ma di aa pir taai u ra Buk Taabu lenbi,

“Umari baa muaat walangoro in ingaana, koku muaat wadekdek a balaamuaat,

welaar ma ra kum taptabumuaat namuga diat paami, baa pa diat taraam karom iaau.” *Kele 95:7-8*

¹⁶Woi diat maa diat walangoro in ingaan God, iaku pa diat taraam uni? Diat raap baa Moses i ben apari pa diat taangirong Aaigipto, naka? ¹⁷Woi diat maa God i kaankaan karom diat 40 kilaala? Diat baa diat paam aakaina mangamangaan ma diat maat u ra bil na wanua, naka? ¹⁸Woi diat maa God i weweliman naa pa diat a ruk u ra nuna taamaan na ningo? Diat baa pa diat taraam karomi, naka? ¹⁹Io, daat baboi baa pa diat pet laar paai kupi diat a ruk u ra nuna taamaan na ningo, kabina maa pa diat nurnur.

A taamaan na ningo anu ra taara anun God

4 God ia weweliman taau karom daat naa daat a ruk u ra nuna taamaan na ningo. Anuna weweliman maa kuri utbaai. Io, daat a tumaarang, kaduk ta taara kon daat pa diat a pet laar paai kupi diat a ruk. ²Maa daat kaai daat aa walangoro taa a Koina Wewapua welaar ma ra kum taptabundaat taanga namuga. Diat walangoro taai ut, iaku pa i waraaut diat, kabina maa pa diat nurnur uni. ³Io, daat baa daat aa nurnur un God, daat a ruk u ra nuna taamaan na ningo. Iaku a kum taptabundaat namuga, diat baa pa diat nurnur, God ia pir taai un diat lenbi,

“Iaau kaankaan ma iaau weweliman lenbi,

‘Pain diat a ruk u ra nung taamaan na ningo.’” *Kele 95:11*

God i pir a pirpir mi u ra kum kilaala anun Moses, iaku i lingtatuna, namuga utbaai i waraap anuna pinapaam baa i waki a rakrakaan buaal, ma i ngo. Lenmaa ia waninaar taa anuna taamaan na ningo. ⁴Ma i kaapa naa ia waninaar taai, maa a Buk Taabu i pirpir u ra we-7 na

bung lenbi, “Ma u ra we-7 na bung God i ngo ko ra nuna kum pinapaam raap.”

Tur 2:2

⁵Ma u ra Buk Taabu baa daat aa luk taai mun, God i piri balet lenbi, “Pain diat a ruk u ra nung taamaan na ningo.” *Kele 95:11*

⁶Diat baa diat walangoro a Koina Wewapua namuga, pa diat ruk u ra nuna taamaan na ningo, kabina maa pa diat taraam karom God. Iaku aakapi i paapa utbaai, kup ta taara ingen diat a ruk ut u ra nuna taamaan na ningo. ⁷I kaapa naa aakapi i paapa utbaai, kabina maa mongoro na kilaala namur taan diat baa pa diat taraam, God i pirpir utbaai u ra nuna taamaan na ningo. I pirpir ma ra waan Dewid lenbi,

“Umari, baa muaat walangoro in ingaana,

koku muaat wadekdek a balaamuaat.”

Kele 95:7-8

Baa God i piri “umari” i kukuraaina naa ia ung taa raa bung balet kupi a taara diat a ruk u ra nuna taamaan na ningo.

⁸Baa gun Iosua ia taar taa a ningo karom a kum taptabundaat, a taara Israel, baa diat ruk u ra taamaan Kaanaan, God pa in ung taa balet ma ta bung ingen kup a taara diat a ruk u ra nuna taamaan na ningo. ⁹Lenmaa a ningo anu ra taara anun God i ki utbaai, welaar ma ra bung na ningo anun God u ra we-7 na bung.

¹⁰Io, baa te i ruk u ra taamaan na ningo anun God, ia ngo ko ra nuna kum pinapaam, welaar ma God baa i ngo ko ra nuna kum pinapaam. ¹¹Io, daat a ongor kupi daat a ruk u ra taamaan na ningo maa, kupi koku te kon daat in welaar ma ra taara baa pa diat taraam ma pa diat ruk.

¹²Maa a pirpir anun God i lalaaun ma i papaam. I wangwangaan aakit taa ra in liwan na wineium baa ru titina. I ruk ma i papoko tuk u ra wanua baa a niondaat ma ra balaandaat diaar ki iaai. Ma

i ruk ma i papoko tuk u ra wanua baa a kum ur diat kakanaawa ungaai iaai. Ma i naagagon a kum ninunuk ma ra kum nemnem u ra balaandaat. ¹³Ma pa ta utnaa baa God ia waki taai baa i wawalipa ko ra mataana. A kum utnaa raap i tur laangalaanga ma i baarabaara raap ku u ra mataana. Ma namur daat a tur namataana ma daat a pir apuaana a kum utnaa raap baa daat aa paam tataai.

Iesu anundaat mukmuga na tena wetabaar karom God

¹⁴Iesu, a Natun God, ia a ngaala na mukmuga na tena wetabaar karom God, baa i waan unaanga u ra maawa. Io, bi ia a kabina baa daat a tur dekdek u ra kum wawer baa daat nurnur uni ma daat laana wewapua uni. ¹⁵Ma i nunurai naa pa ta dekdekindaat kupi daat a uwia paa aakaina, ma i maari daat. Maa di aa walaam amuga taa Iesu ma ra aalawur mangaana walwalaam raap baa di laana walaam daat mai, iaku pa i paam ta aakaina mangamangaan. ¹⁶Io, daat a waan karom God, anundaat King, a tena maarmaari, ma koku daat burut. Daat a waan karomi kupi daat a watur akoto anuna maarmaari, baa in waraaut daat u ra nundaat kum mawaat.

5 A kum mukmuga na tena wetabaar raap karom God, God i pilak pa diat ko ra taara, ma i ung ta diat kupi diat a tur wakilang a taara namataana. Diat a taar a kum wetabaar ma diat a tun a kum wewagua kupi God in una wa a kum aakaina mangamangaan anu ra taara. ²A mukmuga na tena wetabaar karom God i pet laar paai kupi in papaam ma ra maarmaari karom a taara baa pa diat manaana ma diat paam a kum niraara, kabina maa ia kaai pa ta dekdekina kupi in uwia paa aakaina, maa ia kaai a muaana ku. ³Bi ia kabina baa i mawaat kupi in tun ut a kum wetabaar. Wakir kupi in una wa ku a kum aakaina

mangamangaan anu ra taara, pate. Kupi in una wa utkaai anuna kum aakaina mangamangaan.

⁴Wakir u ra nemnem anun te baa in lo paa a ngaatngaat na tiniba na mukmuga na tena wetabaar karom God, pate. U ra wewataai ut anun God baa a muaana in mukmuga na tena wetabaar, welaar ma i paami karom Aaron. ⁵Ma lenkaai maa, Kaarisito pa i wangaala paai kupi in mukmuga na tena wetabaar karom God. Iaku God i piri karomi lenbi,

“Ui a Natunglik,

ma mi iaau Tamaam.” *Kele 2:7*

⁶Ma un raa pakaan kuri u ra Buk Taabu, God i piri kaai lenbi,

“Ui a tena wetabaar karom God, welaar ma Melkisedek,

ma num pinapaam in tur takum.” *Kele 110:4*

⁷Baa Iesu i lalaaun min u ra rakrakaan buaal, i kulkulaai ma ra nuna kum niaaring ma ra lur na mataana karom God, ia baa i pet laar paai kupi in walaau paai ko ra minaat. Ma God i walangoroi, kabina maa i taar araap taa anuna lalaaun karom God. ⁸I lingtatuna aakit Iesu a Natun God, iaku maa i kariaana ut a ngunungut. Ma a ngunungut maa i weri kupi in taraam karom God. ⁹Baa God ia wakoina aakit paa Natuna, io, ia a kabi ra warwalaau takum karom diat raap baa diat tartaraam karomi. ¹⁰Ma God i ung taa Iesu kupi ia a mukmuga na tena wetabaar, welaar ma Melkisedek.

A pirpir na watumaarang kupi koku te i waan ingen ko ra nurnur

¹¹Mongoro na utnaa utbaai baa mi-aat a pirpir uni u ra utnaa mi. Iaku i dekdek aakit kupi miaat a palaa wakaak a kukuraaindiat karom muaat, kabina maa pa muaat lo gagaai. ¹²Muaat aa nurnur iwan, ma mi i ot ma kupi muaat a kum tena wawer. Iaku, muaat iba utbaai kup te baa in wer muaat balet u ra kum

mugaana wawer u ra pirpir anun God. Pa muaat pet laar paai kupi muaat a aan a dekdek na utnaa. Muaat pet laar paai ku kupi muaat a ngaau. ¹³Baa te i ngaau utbaai, ia a naat mangalon kubaai, ma pa i laa u ra wawer u ra takado na mangamangaan. ¹⁴Diat baa diat aa ngaala diat aan a dekdek na utnaa na winangaan. Diat baa diat walaana diat kupi diat a babo lele a koina mangamangaan ma ra aakaina mangamangaan diat welaar ma diat baa diat aan a dekdek na utnaa.

6Io mi, daat a waan urong namuga kup raa kum wawer bulung baa in wadekdek daat u ra nundaat nurnur. Koku daat wawer balet u ra kum mugaana wawer un Kaarisito baa daat aa wawer paa uni. A kum wawer lenbi: a nukpuku ko ra kum mangamangaan baa in ben daat kup a minaat, a nurnur un God, ²a wawer u ra baapitaaiso, a wawer u ra ung limaandi nate u ra taara, a tinur balet ko ra minaat ma ra naagagon na binabaalu takum. ³Daat a waan urong namuga baa God in mulaot.

⁴Pa te in ben talili laar paa a taara kupi diat a nukpuku karom God baa diat aa waan ingen koni. A taara baa diat aa nunura a kaapa anun God, diat aa namene taa a wetabaar taanginaanga u ra maawa, diat aa lo paa a Takado na Nion, ⁵diat aa nunurai naa a pirpir anun God i koina ma diat aa kariaana taa a dekdek anun God baa in waan paat nurnur. ⁶Baa diat aa puka paa ko ra kum utnaa mi, pa te in ben talili laar pa diat kupi diat a nukpuku. Kabina maa anundiat punuka i welaar ma baa diat aak waat balet Natun God u ra bolo ma diat pet taai kupi a taara diat a tataur uni.

⁷A pia baa i inim paa a polo na baata baa i laana puka, ma i taar a utnaa na winangaan baa i waraaut diat baa diat maarut taai, a pia maa God i pir wadaani. ⁸Iaku a pia baa i taar ku a kum

aakaakaina wali ma ra kum barudu pa ta utnaa i gaa uni. Pa i welwelik ma God in taar a naagagon na binabaalu karomi ma namur in tun wai u ra nguan.

⁹A kum teptepaamiaat, miaat aa pir taa a kum dekdek na pipir mi taa muaat. Iaku miaat nunura mului naa muaat murmur a koina aakapi baa in waan kup a warwalaan. ¹⁰God pa i laana paam ta utnaa baa pa i takado. Pa in dumaana laar paa anumuaat pinapaam ma ra numuaat maarmaari baa muaat paami karomi, baa muaat aa waraaut taa anuna taara, ma ra numuaat wewaraaut karom diat pa i raap utbaai. ¹¹Anumi-aat ngaala na nemnem kupi muaat raap raaraa muaat a ongor u ra maarmaari lenutmaa muaat laana paami, tuk u ra tintinipina. Muaat a paami lenmaa kupi a kum utnaa baa muaat ki walaang ma ra nurnur kupi, in waan paat lingtatuna ut karom muaat. ¹²Pa miaat nemi naa muaat a malawo, pate. Miaat nemi naa muaat a welaar ma diat baa diat nurnur ma diat ki walaang ma pa diat talanguan, io diat a paam akoto a kum utnaa baa God ia weweliman taau uni.

A weweliman lingtatuna anun God

¹³Baa God i paam taa anuna weweliman karom Aabaraam, i wadekdeki ma ra iaana ut, maa pa ta iaan te balet i ngaala taana. ¹⁴God i weweliman taau naa, “A lingtatuna baa ang pir wadaan ui ma ang taar taa ta mongoro na natnatum.” *Tur 22:17*

¹⁵Ma Aabaraam i ki walaang ma pa i talanguan, ma namur i paam akoto a utnaa baa God ia weweliman taau uni karomi.

¹⁶Baa a taara diat paam a weweliman, diat wadekdek anundiat weweliman ma ra iaan te baa i ngaala taan diat. Lenmaa, a weweliman maa in tur dekdek ma pa ta pipir na pupuku balet ma uni.

¹⁷Ma God kaai, baa i paam anuna weweliman i wadekdeki ma ra iaana ut, kupi

in wapuaanai karom anuna taara, diat baa i paam taa anuna weweliman karom diat, naa pa in puku balet ma a nuknukina. ¹⁸Bari ia a ru utnaa baa pain te in kiaana laar pa diaar: a weweliman, ma ra iaana baa i wadekdek anuna weweliman mai. Maa God pa in warwaruga laar paai. I paam a weweliman lenmaa kupi in wadekdek daat, daat baa daat aa kalaa paraap taau karomi. Io, daat a tur dekdek u ra nundaat kini walaang ma ra nurnur kup a weweliman anun God, baa kuaa namuga taan daat. ¹⁹A utnaa baa daat ki walaang kupi ma ra nurnur, i welaar ma ra aagaa u ra niondaat, baa pa in kakaraai. I ruk u ra ruma na wetabaar u ra pakaana baa i Taabu Aakit namur taa ra ina maaluu na babaat kutu inaanga u ra maawa. ²⁰Iesu ia ruk muga unaanga kupi in waraaut daat. Ia anundaat mukmuga na tena wetabaar karom God, welaar ma Melkisedek, ma nuna pinapaam maa in tur takum.

Melkisedek a tena wetabaar karom God

7 Melkisedek ia a king taangirong Saalem, ma ia a tena wetabaar karom God, baa i Ngaala Aakit. I baraata Aabaraam baa i waan talili balet ko ra wineium baa ia uwia paa waat na king. Ma Melkisedek i pir wadaan. ²Ma Aabaraam kaai i taar taa raaraain ko ra noina taan Melkisedek ko ra kum utnaa raap baa i uwia paai ko ra wineium. A iaan Melkisedek, a kukuraaina baa a king anu ra takado na mangamanagan. Ma a king taangirong Saalem, a kukuraaina baa a king na maalmaal. ³Pa te i nunura tamaana ma naana, ma ra nuna wuna taara. Pa ta turpaai ra nuna lalaaun, ma pa ta tintinipina kaai. Melkisedek i welaar ma Natun God, ia kaai a tena wetabaar karom God, ma nuna pinapaam in tur takum.

⁴Baboi, Melkisedek i ngaala aakit. Aabaraam, ia a ngaala na tabundaat, iaku maa i taar taa raaraain ko ra noina taan Melkisedek ko ra kum utnaa raap baa i uwia paai ko ra wineium. ⁵A Naagagon anun Moses i naagagoni naa a wuna taara Lewi, diat baa a kum tena wetabaar karom God, diat a lo paa raaraain ko ra noina ko ra kum utnaa raap anu ra taara Israael. A taara maa diat a kum tatei ra wuna taara Lewi. A lingatuna baa diat kaai a kum taptabun Aabaraam, iaku diat taar ut raaraain ko ra noina ko ra nundiat kum utnaa raap. ⁶Melkisedek, wakir ia ko ra wuna taara Lewi, iaku i lo paa raaraain ko ra noina ko ra kum utnaa raap anun Aabaraam. I pir wadaan Aabaraam, ia baa ia lo paa a kum weweliman kon God. ⁷I kaapa naa ia baa i ngaala i pir wadaan ia baa i kinalik taana.

⁸A kum tena wetabaar karom God, diat baa diat lolo raaraain ko ra noina ko ra kum utnaa raap anu ra taara Israael, diat a maat ku. Iaku a Buk Taabu i piri naa Melkisedek i lalaaun. ⁹Ma daat a piri lenbi, Lewi kaai i taar raaraain ko ra noina karom Melkisedek u ra bung baa Aabaraam i wetabaar, kabina maa Lewi ko ra wuna taara anun Aabaraam. Iaku a wuna taara Lewi diat lolo raaraain ko ra noina anu ra taara Israael. ¹⁰Baa Melkisedek i baraata Aabaraam pa di buta utbaai Lewi. Iaku i welaar ma baa a lalaaun anun Lewi i ki ut u ra panin Aabaraam, kabina maa namur in waan paat ko ra wuna taara anun Aabaraam. Io, lenbi, daat a piri naa Lewi i wetabaar karom Melkisedek.

**Iesu a tena wetabaar karom
God welaar ma Melkisedek**

¹¹A pinapaam baa a kum tena wetabaar karom God, a wuna taara

Lewi, diat paami, ia maa a kabi ra kum Naagagon anun Moses baa God i taari karom a taara Israael. Baa gun a pinapaam anu ra kum tena wetabaar i pet laar paai kupi in una wa aakaina mangamangaan anu ra taara, io, pa ta niba balet ma kup ta tena wetabaar ingen welaar ma Melkisedek, baa wakir welaar ma Aaron. ¹²Baa di kiaana wa a kum tena wetabaar karom God, io, din kiaana wa utkaai a kum Naagagon. ¹³A kum pirpir mi di piri u ra nundaat Tadaaru, ia baa kon raa wuna taara ut. Ma pa te ko ra nuna wuna taara i lo a pinapaam na tena wetabaar karom God. ¹⁴I kaapa baa anundaat Tadaaru i waan paat ko ra wuna taara Iuda. Iaku Moses pa i waatung a wuna taara Iuda baa i pirpir u ra kum tena wetabaar karom God.

¹⁵I kaapa karom daat baa raa tena wetabaar ingen ia waan paat, ia baa i welaar ma Melkisedek. ¹⁶Wakir i lo a pinapaam na tena wetabaar karom God kabina ia ko ra wuna taara Lewi welaar ma ra pirpir na Naagagon, pate. I lo a pinapaam maa kabina u ra dekdek i ra lalaaun baa pa in raap. ¹⁷Maa a Buk Taabu ia pir taai uni lenbi, “Ui a tena wetabaar karom God, welaar ma Melkisedek, ma num pinapaam maa in tur takum.”

Kele 110:4

¹⁸Baa lenmaa i kaapa naa di aa rakaan wa a mugaana naagagon baa i pirpir u ra kum tena wetabaar, maa a naagagon maa pa ta dekdekina ma pa ta utnaa i gaa uni. ¹⁹Maa a naagagon maa pa i watakado paa a taara kupi diat a waan marawaai karom God, pate. Iaku God ia paam taa aakapi kupi daat a waan marawaai karomi. Aakapi maa i koina aakit taa ra kum Naagagon. Ma mi daat

⁷:11 Aaron ia a tena wetabaar karom God, ma ia ko ra wuna taara Lewi.

pet laar paai kupi daat a ki walaang ma ra nurnur kupi.

²⁰Baa God i taar taa a pinapaam na tena wetabaar karom Iesu, i paam taa a weweliman uni ma i wadekdeki ma ra iaana. Iaku pa i paam ta weweliman lenmaa u ra wuna taara Lewi baa i taar a pinapaam na tena wetabaar karom diat.

²¹Iaku baa Iesu i lo a pinapaam na tena wetabaar, God i weweliman lenbi,

“A Tadaaru ia weweliman taau,

ma pa in puku a nuknukina.

‘Ui a tena wetabaar karom God,

ma num pinapaam in tur takum.’” *Kele*

110:4

²²Io, lenmaa Iesu i walingtatuna a matakina kunubu baa i koina taa ra kunubu baa God i taari karom Moses.

²³A lingtatuna, mongoro na tena wetabaar, iaku a minaat i turbaat diat kupi koku diat papaam takum. ²⁴Iaku Iesu, ia a tena wetabaar baa nuna pinapaam in tur takum. Pa te in kiaanai u ra nuna pinapaam, kabina maa i lalaaun takum. ²⁵Lenmaa Iesu i pet laar paai kupi in walaauun a taara baa diat waan karom God u ra iaan Iesu. In walaauun diat ma diat a lalaaun takum, kabina maa i lalaaun takum kupi in aaraaring un diat.

²⁶Iesu ia a mukmuga na tena wetabaar, baa i laana waraaut daat. God i gaaiia u ra nuna mangamangaan, pa din takuna laar paai un ta aakaina mangamangaan ma i gomgom aakit namataan God. God i waki taai inaanga nate u ra maawa, ingen ko ra aakaina taara. ²⁷Pa i welaar ma ra kum mukmuga na tena wetabaar, baa diat tuntun wetabaar u ra bungbung raap, u ra nundiat kum aakaina mangamangaan muga, ma namur anu ra taara kaai. Iesu pa i paami lenmaa. I taar taa ku raa wetabaar u ra aakaina mangamangaan anu ra taara. I wetabaar ma ia ut. I paam taai raa pakaan ku, ma pa in

paami balet ma, maa a wetabaar maa in ki takum. ²⁸A kum mukmuga na tena wetabaar karom God, baa di ung ta diat welaar ma ra kum Naagagon anun Moses, pa ta dekdekindiat. Iaku, namur taa ra kum Naagagon anun Moses, God i paam a weweliman, baa i pilak paa Natuna kupi in mukmuga na tena wetabaar. A tena wetabaar maa i takado ma in ki takum.

Iesu anundaat mukmuga na tena wetabaar u ra matakina kunubu

8 Bari ia a ngaala na utnaa baa mi-aat aa pirpir paa uni: Ia baa ia ki u ra papaara ot na limaa ra kiki anun God, a ngaala na King aakit inaanga u ra maawa, ia maa anundaat mukmuga na tena wetabaar karom God. ²I papaam karom God inaanga u ra maawa u ra pakaana baa i Taabu Aakit u ra ruma na wetabaar. Ia a ruma na wetabaar lingtatuna, baa a Tadaaru ut i paami ma wakir a taara diat paami.

³A kum mukmuga na tena wetabaar raap karom God, God i ung ta diat kupi diat a taar taa a kum wetabaar ma diat a tun a kum wewagua kupi a wetabaar karomi. Lenmaa i mawaat kupi Iesu anundaat mukmuga na tena wetabaar in wetabaar kaai ma ta utnaa. ⁴Baa gun in ki min napia, pa in tena wetabaar karom God, kabina maa raa kum tena wetabaar kuri ut diat napia, ma diat laana taar a wetabaar welaar ma ra kum Naagagon anun Moses. ⁵A pinapaam na wetabaar diat laana paami u ra ruma na wetabaar. A ruma maa i welaar ku ma ra malalar i ra ruma inaanga u ra maawa. Bi ia kabina baa God i watumaarang Moses, baa i waninaar kupi in paam a ruma na sel baa diat a tuntun wetabaar uni. I piri taana lenbi, “Babourai! Un paam a kum utnaa raap, welaar ut ma ra malalar i ra ruma baa iaau aa waiaa taai taam inaanga u ra taangaai.” *Pin 25:40*

⁶Iaku Iesu ia lo paa a pinapaam na tena wetabaar baa i ngaala aakit taa ra pinapaam na wetabaar anu ra kum tena wetabaar. Lenkaai maa a kunubu baa Iesu ia paam ot paai kupi in aal ungaai God ma ra taara, i ngaala aakit taa ra mugaana kunubu. A kum weweliman baa diat a kabi ra kunubu maa, diat koina aakit taa ra kum mugaana weweliman.

⁷Baa gun a mugaana kunubu i takado aakit, io, pa ta niba ma kup te balet.

⁸Iaku maa God i baboi naa aakaina mangamangaan i ki utbaai karom a taara ma i piri lenbi,

“A Tadaaru i piri naa: Baboi, a kum bungbung diat a waan paat, baa ang paam a matakina kunubu ma ra taara Israael ma ra taara Iuda.

⁹Pa in welaar ma ra kunubu baa iaau paami ungaai ma ra kum taptabundiat u ra bung baa iaau ben aparti pa diat taangirong Aaigipto.

Pa diat murmur anung kunubu, io, iaau taar taa in tamarung taan diat.

¹⁰A Tadaaru i piri lenbi: Bi ia a kunubu baa ang paami ungaai ma ra taara Israael,

u ra kum bungbung namur. Ang ung taa anung kum naagagon u ra nuknukindiat,

ma ang timu taai u ra balaandiat. Ma iaau ang God anundiat, ma diat anung taara.

¹¹Ma diat baa diat teptepaana, ma diat tatena liklik, pa diat a wer wetwetalaa diat balet ma lenbi,

‘Un nunura a Tadaaru,’ kabina maa diat raap diat aa nunura iaau, a taara baa ku ma diat kaai baa diat ngaala.

¹²Ang una wa nundiat kum niraara,

ma pang nuk paa balet ma nundiat kum aakaina mangamangaan.” *Ier 31:31-34*

¹³Baa God i waatung a kunubu mi baa “a matakina kunubu”, i kaapa naa a mugaana kunubu ia turaaina. Ma ra utnaa i turaaina ma ia welwelik uni, i marawaai baa in panaai.

A aakapi na lotu baa i murmur a mugaana kunubu

9 U ra mugaana kunubu, God i taar a kum naagagon na lotu karom diat, ma diat paam a ruma na sel baa diat a lotu karomi uni min napia. ²Diat pagaa a ruma na sel. A mugaana kukur ra ruma di waatungi naa a pakaana baa i Taabu. Kuraa u ra kukur ra ruma maa, a turtur i ra laam, ma ra luwu, ma ra bred baa di wetabaar mai karom God. ³Ma namur taa ra weruina maalu na babaat kutu, raa kukur ra ruma bulung baa di waatungi naa a pakaana baa i Taabu Aakit. ⁴Kuraa u ra kukur ra ruma maa, a luwu baa di paami ma ra goled baa di laana tuntun a bulit baa a tubalina i aangawian wakwakaak uni. Kuraa kaai u ra kukur ra ruma maa a bok na kunubu baa di aa banaama taa a goled u ra kum papaarina raap. Ma kuraa nabalaa ra bok na kunubu maa a laa di paami ma ra goled, baa a maana i taana naruma uni, ma ina buka anun Aaron baa i ibul, ma ra ru pakaana waat baa God i timu a kum Naagagon un diaar. ⁵A kum tena wetabaar karom God diat aapur a gaap nate u ra bongbong i ra bok maa, kupi God in una wa aakaina mangamangaan anu ra taara. A ru taabataaba i ra ru wawaki kuraa diaar nate u ra bok maa, ma diaar waiaa a minamaarin God. A kum bibi-aandiaar i burung baat a bok maa. Iaku mari wakir a pakaana bung kupi din papalaa u ra kum utnaa raap mi.

⁶Baa di aa waninaar raap taa a kum utnaa u ra ruma na sel, a kum tena

wetabaar diat rukruk ma diat parpari u ra bungbung raap u ra mugaana kukur ra ruma, baa i tur nataamaan, kupi diat a paam anundiat pinapaam. ⁷Iaku raa pakaan ku un raaraa kilaala, a mukmuga na tena wetabaar karom God ia ot ku i laana ruk u ra weru kukur ra ruma baa kuraa naruma. Pa in ruk baa ku, in lo ut a gaap, kupi in wetabaar mai karom God. In wetabaar mai kupi God in una wa anuna kum aakaina mangamangaan, ma ra kum aakaina mangamangaan kaai anu ra taara baa diat paampaam taai ma pa diat nunurai. ⁸U ra kum utnaa mi a Takado na Nion i wapuaanai naa, baa a mugaana ruma na sel i tur utbaai, anundaat aakapi na niruk u ra pakaana baa i Taabu Aakit pa i paapa utbaai. ⁹Bi ia a walawalar kup a kum kilaala mi. I kuku-raaina naa a kum wetabaar baa pa di tuni ma ra kum wetabaar kaai baa di tuntuni, baa di tabaara God mai, pa diat a wagomgom laar paa in balaan te baa i wetabaar mai. ¹⁰A kum naagagon mi ko ra winangaan ma ra ininim ma ra kum pinapaam na wagomgom. Diat a kum naagagon ku ko ra panindaat. Diat tur ku tuk u ra bung baa God in wamatakina a kum utnaa raap.

A gaapin Kaarisito i wagomgom a taara

¹¹Iaku Kaarisito ia waan paat. Ia a mukmuga na tena wetabaar karom God baa i waan paat ma ra kum koina utnaa baa kuri diat aa ki. I ruk u ra ruma na sel baa i koina aakit taa ra mugaana ruma na sel. Wakir a taara diat paami, io, i kaapa naa wakir ko ra kum wawaki mi u ra rakrakaan buaal. ¹²Raa pakaan ku Iesu i ruk u ra pakaana baa i Taabu Aakit. Wakir i ruk ma ra gaap i ra me ma ra kum naat na bulumakaau kupi in wetabaar mai. I ruk ma ra gaapina ut, ma i kul walaangalaanga pa daat. Ma nuna pinapaam na winekul maa in tur takum.

¹³Welaar ma ra kum Naagagon anun Moses, di laana aapur a taara ma ra gaap i ra me ma ra bulumakaau ma ra kabu i ra naat na bulumakaau a tabuanina, baa di aa tun taai. Di aapur diat baa diat durdur namataan God, kupi in wagomgom a panindiat. ¹⁴Baa i lingtatuna naa di wagomgom a taara lenmaa, io, i lingtatuna aakit baa a gaapin Kaarisito i wagomgom daat! U ra dekdek i ra Takado na Nion baa i ki takum, Kaarisito i taar taa anuna lalaun, a gomgom na wetabaar karom God. A gaapina i wagomgom anundaat lalaun ko ra kum minaat na pinapaam baa daat a wirua uni, kupi daat a papaam karom God baa a lalaunina.

¹⁵Bi ia kabina baa Kaarisito i paam taa a matakina kunubu, baa i aal ungaai taa God ma ra nuna taara. I paami kupi diat, baa God ia pilak pa diat, diat a daan takum welaar ma ra nuna weweliman. Kaarisito i kul pa diat ma ra gaapina, baa i maat un diat. Anuna minaat i walaangalaanga pa diat ko ra nundiat kum aakaina mangamangaan baa diat paampaami, baa a mugaana kunubu i tur utbaai.

¹⁶Baa te i nemi naa in wewapua kaapa baa woi maa in kale paa anuna kum utnaa namur baa in maat, io, in timu raap taai u ra dona pepaa. Iaku a dona pepaa maa pa i gaa un ta utnaa tuk baa a taara diat nunurai naa a muaana maa ia maat. ¹⁷A dona pepaa maa pa ta kuku-raaina baa a muaana maa i lalaun utbaai. Iaku, baa ia maat, io, te in pet laar paai baa in kale paa maraagaam a kum utnaa kuraa u ra kunubu u ra dona pepaa maa. ¹⁸Lenmaa pa di walingtatuna baa ku a mugaana kunubu, pate. Di walingtatunai ut ma ra gaap. ¹⁹Baa Moses ia waatung araap taa a kum Naagagon taa ra taara raap, io, i lo paa a gaap i ra kum naat na bulumakaau ma ra kum me, ma i ung ungaai paai ma ra palaa. I lo paa

a gagaana diwaai baa di waatungi ma isop, baa di aa do taai ma ra taar na weu i ra sip. I puk paai u ra gaap maa, ma i aapur a buk na Naagagon ma ra taara raap mai. ²⁰Ma i piri lenbi, “Bi ia a gaap, a kunubu i aal ungaai God ma ra taara, baa i naagagon taai naa muaat a murmuri.” *Pin 24:8*

²¹Lenkaai maa i aapur a ruma na sel ma ra gaap. Ma i aapur kaai a kum utnaa raap baa diat laana papaam mai u ra lotu. ²²Maa a kum Naagagon anun Moses i piri naa din wagomgom mongoro na utnaa ma ra gaap. Baa a gaap pa in talabo, io, God pa in una wa a kum aakaina mangamangaan.

A wetabaar anun Iesu i una wa anundaat kum aakaina mangamangaan

²³I mawaat kupi din wagomgom a ruma na sel ungaai ma ra kum utnaa naruma uni, ma ra gaap i ra kum wewagua, maa diat a malalar i ra kum utnaa inaanga u ra maawa. Iaku a kum utnaa inaanga u ra maawa, di wagomgom diat ma ra wetabaar baa i koina aakit taa ra kum wetabaar min napia. ²⁴Kaarisito pa i ruk u ra pakaana baa i Taabu Aakit, baa a taara diat paami. A pakaana maa a malalar ku i ra lingtatuna na pakaana baa i Taabu Aakit. I ruk unaanga ut u ra maawa ma i tur namuga namataan God un daat.

²⁵Wakir i ruk unaanga u ra maawa kupi in taar taa ia ut a wetabaar karom God ta mongoro na pakaan, welaar ma ra mukmuga na tena wetabaar, baa i laana ruk u ra pakaana baa i Taabu Aakit u ra kum kilaala raap ma ra gaap i ra wewagua. ²⁶Baa in lenmaa, Kaarisito in wirua mongoro na pakaan turpaai ut u ra turpaai ra rakraakan buaal. Iaku maa u ra kum tintinip na bung i waan paat raa pakaan ku. I taar taa ia ut a wetabaar

karom God kupi in kamaar wa a kum aakaina mangamangaan.

²⁷A taara raap diat a maat raa pakaan ku, ma namur diat a tur u ra naagagon anun God. ²⁸Lenkaai maa Kaarisito i taar taa ia ut a wetabaar karom God raa pakaan ku, kupi in lo ingen wa a kum aakaina mangamangaan anu ra mongoro na taara. Ma in waan paat balet a weru pakaan. Wakir ma kupi in lo ingen wa a kum aakaina mangamangaan, pate. In waan paat kupi in walaau pa diat baa diat ki walaang kupi.

A kum wetabaar pain diat a una wa a kum aakaina mangamangaan

10 A kum Naagagon anun Moses i welaar ku ma ra malalar i ra kum koina utnaa baa namur in waan paat, wakir diat a kum utnaa mulu maa. Io, lenmaa, a kum Naagagon anun Moses baa i piri naa diat a wetwetabaar u ra kum kilaala raap, pa in watakado laar paa a taara baa diat waan marawaai karom God kupi diat a lotu karomi. ²Kaduk a kum wetabaar maa in gi agomgom a taara ko ra nundiat kum aakaina mangamangaan, io, a nuknukindiat pa in takuna diat balet ma u ra nundiat kum aakaina mangamangaan, ma pa diat a wetabaar balet ma. ³Iaku, baa diat wetabaar u ra kum kilaala raap diat nuk paa balet anundiat kum aakaina mangamangaan. ⁴Maa a gaap i ra kum bulumakaau ma ra kum me pa diat pet laar paai kupi diat a una wa a kum aakaina mangamangaan anu ra taara.

⁵Io, baa Kaarisito i waan paat urin u ra rakraakan buaal i piri karom God lenbi, “A kum wetabaar baa pa di tuni ma ra kum wetabaar baa di tuntuni pa u nemi,

iaku u aa taar taa a paning taang.

⁶A kum wetabaar baa di tun raap wai, ma ra kum wetabaar kaai u ra aakaina mangamangaan

pa u gaai un diat.

⁷Io, iaau piri naa, ‘God, baboi, iaau aa waan paat, kupi ang paam ot paa anum nemnem,

welaar ma di aa timtimu taau un iaau u ra num buk.” *Kele 40:6-8*

⁸A mugaana pirpir anun Kaarisito i lenbi, “A kum wetabaar baa pa di tuni ma ra kum wetabaar baa di tuntuni, ma ra kum wetabaar di tun raap wai ma ra kum wetabaar u ra aakaina mangamangaan pa u nemi, ma pa u gaai un diat.” Iaku a kum wetabaar mi di taar taai welaar ma ra kum Naagagon anun Moses.

⁹Namur Kaarisito i piri naa, “Baboi, iaau aa waan paat kupi ang paam ot paa anum nemnem.” Ia rakaan wa a mugaana kupi in watur dekdek a werudi.

¹⁰Iesu Kaarisito i murmur ot paa a nemnem anun God baa i taar taa a panina ut, a wetabaar karom God. I taar taai raa pakaan ku. Ma nuna wetabaar maa i wagomgom pa daat namataan God.

A wetabaar anun Kaarisito i una wa a kum aakaina mangamangaan

¹¹A bungbung raap a kum tena wetabaar raap diat tur ma diat paam anundiat pinapaam na nilotu, baa diat tuntun wetabaar karom God. Ma a kum wetabaar mi pa diat una laar paa a kum aakaina mangamangaan. ¹²Iaku Kaarisito i taar ta ia ut, a wetabaar karom God u ra kum aakaina mangamangaan anu ra taara. Raa pakaan ku i paami. Anuna pinapaam maa in tur takum, ma pa in paami balet ma. Ma baa ia paam taai i ki taau u ra papaara ot na limaan God. ¹³Io, mari kunaanga nate i ki walaanga a bung baa God in uwia paa anuna kum ebaar kupi diat a taraam karomi. ¹⁴Maa un raa wetabaar ku, ia watakado takum paa a taara anun God, diat baa i laana wagomgom diat.

¹⁵Ma a Takado na Nion kaai i wewapua kaapa taau uni karom daat lenbi,

¹⁶“A Tadaaru i piri lenbi: Bi ia a kunubu baa ang paami ungaai ma diat, u ra kum bungbung namur.

Ang ung taa anung kum naagagon u ra balaandiat,

ma ang timu taai u ra nuknukindiat.” *Ier 31:33*

¹⁷Ma i piri kaai lenbi,

“Anundiat kum aakaina mangamangaan ma anundiat kum wabulbul u ra naagagon

pang nuk paai balet ma.” *Ier 31:34*

¹⁸Baa God ia una wa a kum aakaina mangamangaan ma ra kum wabulbul u ra naagagon, io, pa ta niba balet ma kup ta wetabaar baa in una wa a kum aakaina mangamangaan.

A minaatin Iesu i paapa aara aakapi kupi daat a waan marawaai karom God

¹⁹A kum tateng liklik, God ia una wa anundaat kum aakaina mangamangaan, io, daat laangalaanga ma pain daat a burut kupi daat a ruk u ra pakaana baa i Taabu Aakit, kabina u ra gaapin Iesu.

²⁰A minaatin Iesu i paapa aara matakina aakapi baa i waan kup a lalaaun, kupi daat a murmuri. A aakapi maa i waan ruk u ra ina maalu na babaat kutu kup a pakaana baa i Taabu Aakit. Ina maalu maa, ia a panin Iesu ut. ²¹Iesu anundaat ngaala na tena wetabaar karom God i ki ma i baboura a taara anun God. ²²Io, baa lenmaa, daat a waan marawaai karom God ma ra lingtatuna u ra balaandaat ma ra nurnur lingtatuna, ma ra nuknukindaat baa i laangalaanga ko ra kum wetakun u ra kum aakaina mangamangaan, kabina maa Iesu ia aapur agomgom taai ma ra gaapina. Daat a waan marawaai karomi ma ra panindaat baa ia gi taai ma ra gomgom na palaa.

²³Daat a tur dekdek u ra nundaat kini walaang ma ra nurnur kup a kum utnaa baa God in paami, baa daat laana we-

wapua uni. Daat a tur dekdek, ma koku daat waan ingen koni, kabina maa God in paam ut a kum utnaa baa ia weweliman taau uni. ²⁴Daat a nuknuk kupi ta kum aakapi kupi daat a waangun wetwetalaai a nuknukindaat kupi daat a maari a taara ma daat a paam a kum kokoina pinapaam. ²⁵Koku daat ngo ko ra nundaat kum kinkini ungaai u ra lotu, we-laar ma raa taara diat laana paami. Daat a wadekdek wetwetalaai daat, ma daat a ongor uni, maa kabina muaat baboi naa ia marawaai baa a bung anu ra Tadaaru in waan paat.

Koku daat waan talili

²⁶Baa daat aa nunura mulu a lingtatuna, iaku pa daat nem na murmuri balet ma, ma daat waan talili balet kupi a kum aakaina mangamangaan, pa ta wetabaar balet ma baa in una wa a kum aakaina mangamangaan. ²⁷Daat a ki walaang maku ma ra bunurut kupi a naagagon baa in waan paat, ma ra karangaap na nguan baa in tun araap wa a kum ebaar anun God. ²⁸Baa ta rudi baa ta tuldi ditul a mulaaot ungaai u ra wetakun un te baa i wabulbul u ra Naagagon anun Moses, pa din maari, din aak dokoi. ²⁹Baa te i wakinalik aakit paa Natun God, ma i nuki naa a gaap i ra kunubu, baa di aa wagogom taai mai ia a utnaa biaa ku, ma i piri aakaka a Nion na maarmaari, lelawaai, pa in dekdek aakit duk a naagagon na binabaalu karomi? ³⁰Maa daat nunura God, ia baa i piri naa, “Anung ku a naagagon na binabaalu. Iaa ang babaalu.”

Naag 32:35

Ma i piri kaai lenbi, “A Tadaaru in naagagon anuna taara.” *Naag 32:36*

³¹In dekdek aakit a bunurut anun te, baa God a lalaaunina, in taar a dekdek na naagagon na binabaalu karomi.

Daat a tur dekdek u ra nurnur

³²Muaat a nuk paa a kum bungbung namuga baa muaat aa lo paa a kaapa u ra numuaat lalaaun, ma diat taar a ngaala na mawaat ma ra kum ngunungut karom muaat, iaku muaat tur dekdek ut. ³³U ra kum bungbung maa raa taara diat tataur un muaat, ma diat wakadik muaat namataa ra taara. Ma muaat tur ungaai kaai ma raa taara baa di wakadik diat. ³⁴Muaat maari aakit diat baa diat ki u ra ruma na karabus ma muaat waraaut diat. Ma muaat gaaiia ku baa raa taara diat raa paa anumuaat kum utnaa, maa muaat nunurai naa anumuaat a kum utnaa ingen, baa diat a tur takum, ma diat koina aakit ko ra kum utnaa baa diat raa paai kon muaat.

³⁵Io mi, koku muaat maadek wa anumuaat dekdek na nurnur, maa in ngaala aakit anumuaat wedok uni. ³⁶Koku muaat talangan, muaat a tur dekdek kupi muaat a murmur a nemnem anun God, ma namur muaat a lo paa a kum utnaa baa ia weweliman taau uni. ³⁷Maa a Buk Taabu i piri lenbi, “Marawaai maku, ia baa in waan paat, in waan paat ut, ma pa in bilbiling.

³⁸Te ku baa i nurnur, ang waatungi naa anung tena takado ma in lalaaun.

Ma baa ia waan talili ko ra nurnur, pang gaaiia uni.” *Aab 2:3-4*

³⁹Iaku daat, wakir daat kon diat baa diat waan talili ko ra nurnur ma diat wirua. Daat ko ra taara na nurnur, ma God ia walaun pa daat.

Aawa maa a nurnur

11 Baa te i nurnur a kukuraaina lenbi, ia nunura mului naa, a utnaa baa i ki walaang kupi, in lo paai ut. Pa i baboi utbaai, iaku i nunurai naa i lingtatuna ut. ²A kum ngaalangaala baa diat lalaaun namuga diat nurnur len-

maa, ma God i gaايا un diat, kabina u ra nundiati nurnur.

³Kabina u ra nurnur daat nunurai naa God i waki a rakraakaan buaal ma ra nuna pipir. Io, a kum utnaa raap baa daat baboi, God i paam diat ko ra kum utnaa baa pa di baboi.

⁴Kabina u ra nurnur, Abel i taar taa a wetabaar karom God baa i koina aakit ko ra wetabaar anun Kaain. Kabina u ra nuna nurnur God i waatungi naa a tena takado, maa God i pir akoina paai u ra nuna wetabaar. A lingtatuna Abel ia maat, iaku, kabina u ra nuna nurnur, kuri utbaai i pipir karom daat.

⁵Kabina u ra nurnur, God i lo wa Enok kupi koku i kariaana a minaat. Pa di baboi balet ma, maa God ia lo paai. Baa God pa i lo paai utbaai, i gaايا aakit un Enok. ⁶Baa te pa i nurnur, God pa in gaايا laar paai uni. Maa te baa i nem na waan karom God, in nurnur baa God i ki, ma in nurnur kaai baa God in gaايا pa diat baa diat baat mulu kupi.

⁷Kabina u ra nurnur, Noaa i paam a paraau, baa i walaauun paa diwaatamaana uni. I taraam karom God, baa i walangoro a watumaarang anun God karomi u ra kum utnaa baa in waan paat ma pa di baboi utbaai. A nurnur anun Noaa i wapuaana a kum aakaina mangamangaan anu ra taara u ra rakraakaan buaal, ma God i naagagon diat uni. Ma God i waatung Noaa naa a tena takado, kabina u ra nuna nurnur.

⁸Kabina u ra nurnur, Aabaraam i taraam baa God i wataa paai kupi in waan kup a taamaan baa in kale paai namur. I waan, iaku pa i nunura a taamaan maa i waan kupi. ⁹Kabina u ra nurnur i ki ku welaar ma ra waira u ra taamaan baa God ia weweliman taai kupi in taar taai taana. A weweliman baa God i weweliman mai karom Aabaraam, namur i ki utkaai karom Aaisaak ma Iaakob. Aabaraam diat, diat lalaauun ku u

ra kum ruma na sel. Lenkaai maa karom Aaisaak ma Iaakob. ¹⁰Aabaraam i ki ku welaar ma ra waira u ra taamaan maa, kabina maa i ki walaanga paa a taamaan baa in tur takum. A taamaan maa God ut ia waninaar taai ma ia paam taai.

¹¹Kabina u ra nurnur, Aabaraam i pet laar paai baa in wangaala paa ta natuna. Diaar ma Saaraa diaar aa takaana ma Saaraa i bi, iaku Aabaraam i nurnur, maa i nunurai naa God baa i weweliman taau karomi in paam ot paai ut. ¹²Lenmaa anuna wuna taara diat mongmongoro welaar ma ra kum naangnaang inaanga u ra maup, ma welaar kaai ma ra woio taanga nakonu, baa pa din luk laar paai. Diat waan paat ku kon raa muaana baa i takaana aakaka.

¹³A taara raap mi diat maat ma ra nurnur. Pa diat paam akoto a kum utnaa baa God ia weweliman taau uni. Diat baboi ku taanga welwelik, ma diat gaايا uni. Ma diat piri un diat ut, naa diat ki na waira ku, ma diat a lalaauun kinalik paa ku main napia. ¹⁴Baa diat piri lenmi, i kaapa naa diat baatbaat kup anundiati ta taamaan. ¹⁵Pa diat nuk paa balet ma a taamaan baa diat aa waan koni, kaduk diat a nuknuk paai ma diat a waan talili balet kupi. ¹⁶Iaku maa anundiati nemnem kup a koina taamaan, a taamaan inaanga u ra maawa. Io, God pa i wawirwir kupi diat a waatungi naa ia anundiati God, maa ia waninaar taa a taamaan kup diat.

¹⁷⁻¹⁸Kabina u ra nurnur, Aabaraam i taar taa natuna, Aaisaak karom God welaar ma ra wetabaar, u ra pakaana bung baa God i walaari. A lingtatuna, God ia paam taa anuna weweliman karom Aabaraam lenbi, "A kum taptabum diat a waan paat kon Aaisaak." *Tur 21:12*

Iaku, baa God i walaari, ma i piri naa in aak doko natuna ia raa ot ku, welaar ma ra wetabaar, Aabaraam pa i patut. ¹⁹Aabaraam i nunurai naa God i pet laar

paai kupi in watur paa balet a kum mi-naat. Maia, i welaar ut lenbaa Aabaraam i watur akoto paa Aaisaak balet ko ra minaat.

²⁰ Kabina u ra nurnur, Aaisaak i pir wadaan taa Iaakob ma Esau u ra kum utnaa baa in waan paat namur.

²¹ Kabina u ra nurnur, Iaakob, baa marawaai ma in maat, i pir wadaan taa a ru natun Iosep. I ukaala paai ma ra nuna ina buka ma i lotu karom God.

²² Kabina u ra nurnur, Iosep, baa marawaai ma in maat, i pirpir u ra winawaan pari anu ra taara Israael taangirong Aaigipto, ma i wapua ta diat naa diat a lo a kum ururina baa diat a waan.

²³ Kabina u ra nurnur, tamaan Moses ma naana diaar walipai tula kalaang namur taa ra nuna binabuta, maa diaar baboi naa a koina naat, ma pa diaar burutaana a naagagon anu ra king.

²⁴ Kabina u ra nurnur, Moses, baa ia baarmaan, pa i mulaaot kupi din waatungi naa diaar naana ma natun Paraa. ²⁵ I pilak paai baa in kariaana kinadik ungaai ma ra taara anun God, ma pa i nemi kupi in murmur a kum aakaina mangamangaan baa a gaaiaina pa in iwan. ²⁶ I nuki naa a ngunungut baa in kariaanai u ra iaan Kaarisito i ngaatngaat aakit taa ra kum utnaa na tadaaru irong Aaigipto, maa i nuknuk kup anuna wedok namur. ²⁷ Kabina u ra nurnur, Moses i waan paa taangirong Aaigipto, ma pa i burutaana a kaankaan anu ra king. I tur dekdek kabina maa ia babo taa God, ia baa pa di baboi. ²⁸ Kabina u ra nurnur, Moses i paam a lukaara na waan likaai, ma i wetulaa kupi din aapur a kum papaara bonanaaka ma ra gaap, kupi aangelo na minaat koku i aak doko a kum mugaana naat muaana anu ra taara Israael.

²⁹ Kabina u ra nurnur, a taara Israael diat waan bolo u ra Taar na Taai baa ia magege. Iaku baa a taara Aaigipto diat

walaar a winawaan lenmaa, diat kongo raap.

³⁰ Kabina u ra nurnur, a liplip na waat baa i tur lili a taamaan Ieriko i tareng pari, baa a taara Israael diat waan lilili 7 na bung.

³¹ Kabina u ra nurnur, Raab, a paamuk na tabuan pa i wirua ungaai ma ra taara Ieriko baa pa diat taraam karom God, kabina maa i gaaiia paa a ru tena binabo ino muga anu ra taara Israael.

³² Ma aawa balet ma ang piri? In iwan aakit baa ang aakaakur un Gidion, Baaraak, Saamison, Ieptaa, Dewid, Saamuel, ma ra kum propet kaai. ³³ Kabina u ra nurnur a taara mi diat weium ma ra kum mataanitu ingen ma diat uwia raap pa diat. Diat paam a takado na mangamangaan, diat lo paa a kum utnaa baa God i weweliman taai karom diat, ma diat paam baat a waa ra kum laaion. ³⁴ Diat aak doko a kupkup i ra karangaap na nguan, ma diat lalaaun pilaa ko ra kum liwan na wineium. Diat baa pa diat dekdek God i wadekdek diat, diat lo dekdek kup a wineium ma diat lu a kum loko na taara na wineium ko ra kum mataanitu ingen.

³⁵ Kabina u ra nurnur, a kum tabuan diat gaaiia paa a kum kakundiat baa diat aa lalaaun balet ko ra minaat. Raa taara kaai di wakadik aakaka diat, tuk baa diat maat, maa pa diat nemi naa diat a weero kon God kupi din palaa wa diat. Diat nuk paa a lalaaun balet ko ra minaat baa i koina aakit ko ra lalaaun min napia. ³⁶ Raa taara di tataur un diat ma di um diat. Raa taara kaai di wi diat ma ra kum sen ma di waruk diat u ra ruma na karabus. ³⁷ Di duka doko diat ma ra kum waat, di poko kutu diat kup ruru kukur, di go doko diat ma ra liwan na wineium. Raa taara diat mong ku ma ra pani ra sip ma ra pani ra me, diat daardaa aakit, di wakadik diat ma di baanaakaka diat. ³⁸ A mangamangaan i

ra rakrakaan buaal pa i welaar kup diat a lalaaun naliwan uni. Diat lalaaun talilili u ra kum bil na wanua, ma ra kum taangaai, ma ra kum babaang na waat ma ra kum tung.

³⁹ Diat raap mi, God i pir akoina pa diat kabina u ra nundiat nurnur. Iaku pa diat paam akoto a kum utnaa baa God ia weweliman taai karom diat, ⁴⁰ maa God ia waninaar taa a utnaa baa i koina aakit kup daat raap. Pa i nemi naa in wakoina muga diat ku. I nemi naa in wakoina ungaai daat ma diat.

God i laana watakado a kum natnatuna

12 Daat nunurai naa mongmongoro na tena nurnur taanga namuga diat tur lili daat ma diat wewapua kaapa u ra nurnur. Io, baa lenmaa, i koina baa daat a rakaan wa a kum mawaat na utnaa baa i laana turbaat daat u ra nundaat winawaan, ma ra kum aakaina mangamangaan baa i laana wi akoto daat. Ma daat a welulu, ma koku daat talangan u ra welwelulu u ra nundaat wewebaalu, baa God ia waninaar taai kup daat. ² Daat a babo takado kup Iesu, ia baa a kabi ra nundaat nurnur ma ia baa in watawa paa anundaat nurnur tuk in kudulaan. Iesu i maat nate u ra bolo, a utnaa na wawirwir mulu. Iaku pa i nuk paa a wawirwir maa, i taar taa ia ut kupi in kariaana kinadik ma in maat u ra bolo, kabina maa i nunurai naa namur in lo a ngaala na gaia. Ma mi ia ki u ra papaara ot na kiki na king anun God.

³ Muaat a nuk paa a kum mawaat baa Iesu ia kariaana taai, baa a kum tena aakaina diat paami uni, kupi koku muaat talangan ma koku muaat ngo ma ra nurnur. ⁴ Muaat weium ma ra kum aakaina mangamangaan, iaku pa di aak doko muaat utbaai. ⁵ Muaat aa dumaana wa a kum pирpir na wadekdek baa God

i piri karom muaat a kum natnatuna lenbi,

“Natunglik, baa a Tadaaru i watakado ui,

koku u nuki naa a ling biao ku,

ma koku u tapunuk baa i pir apuaana anum kum aakaina mangamangaan karom ui.

⁶ Maa a Tadaaru i watakado diat baa i maari diat,

ma i raapu diat baa i waatung diat naa a kum natnatuna.” *Pir 3:11-12*

⁷ Muaat a tur dekdek u ra kum mawaat, maa ia aakapi baa God i watakado muaat uni. Baa i paami lenmaa i welaar baa muaat a kum natnatuna mulu. Maa woi na naat baa tamaana pa in watakadoi? ⁸ God i laana watakado a kum natnatuna raap. Ma baa pa i watakado muaat, i kaapa baa wakir muaat a kum natnatuna mulu, di buta biao ta muaat ku u ra aakapi. ⁹ A kum tamtamaandaat taanga min napia diat watakado daat, ma daat aa ru ta diat u ra nundiat kum wawer karom daat. Baa daat paami lenbi, io, daat a taraam mulu kaai karom a Tamaa ra kum niondaat, baa i watakado daat, ma daat a lalaaun. ¹⁰ A kum tamtamaandaat taanga min napia diat watakado daat a kinalik na pakaana bung ku, welaar ma ra aakapi baa diat nuki naa i koina. Iaku God i watakado daat kupi daat a koina, ma daat a lo koto paa anuna gongom na mangamangaan. ¹¹ U ra pakpakaana bung baa God i laana watakado daat, pa daat gaia uni, daat laana tapunuk ku. Iaku diat baa God i watakado diat ma diat taraam u ra nuna wawer, namur diat a wa a maalmaal ma ra takado na mangamangaan u ra nundiat lalaaun.

¹² Io, muaat a wadekdek a kum li-maamuaat baa pa i dekdek ma ra kum kakimuaat kaai. ¹³ Ma “muaat a waanwaan u ra takado na aakapi,” *Pir 4:26*

kupi a kakimuaat baa pa i dekdek koku i maat, in koina balet ku.

A watumaarang kupi daat a taraam karom God

¹⁴ Muaat a ongor kupi muaat a ki na maalmaal ma ra taara raap, ma muaat a murmur a gomgom na mangamangaan. Baa a lalaaun anun te pa i gomgom, pa in babo a Tadaaru. ¹⁵ Muaat a baboura muaat, kupi koku te i waan ingen ko ra maarmaari anun God, ma koku te i welaar ma ra in mapaak na aakaar na diwaai baa in tawa paat ma in wapurpuruan muaat, ma in baana dur paa ta mongoro. ¹⁶ Muaat a baboura muaat, kupi koku te i paam a paamuk na mangamangaan, ma koku te i nuknuk biaa ku u ra nemnem anun God karomi, welaar ma Esaau, baa i wiura wa anuna kini na munuga un raa pelet na utnaa ku. ¹⁷ Muaat aa nunurai naa namur baa i nemi kupi in lo paa balet a pir wadaan kon tamaana, tamaana i weoro wai maku. A lingtatuna, i luan maku kupi in lo paa balet a pir wadaan maa, iaku pa i baat paa balet ma ta aakapi kupi in puku a utnaa baa ia paam taai.

¹⁸ Pa muaat waan paat u ra taangaai Sinaai welaar ma ra taara Israael. A taangaai baa diat baboi ut. A nguan i kupkup iaai, ma diat babo a baboto ma ra marut na baakut ma ra ngaala na dadaip iaai. ¹⁹ Diat walangoro in ingaa ra in tawuru, ma in ingaan raa baa i pirpir. Baa diat walangoroi, diat aaringi naa koku ma i pirpir karom diat, ²⁰ maa diat burut aakit u ra naagagon lenbi, “Baa ta muaana in paam taa taangaai maa, baa ta wewagua, din duka dokoi.” *Pin 19:12-13* ²¹ A kum utnaa maa baa diat baboi i waburutaana aakit diat, ma Moses i piri naa, “Iaau burut, ma iaau dadader.” *Naag 9:19*

²² Iaku maa, muaat aa waan paat u ra taangaai Sion, ia Jerusalem inaanga u

ra maawa, a taamaan anun God, baa a lalaaunina. Muaat aa waan paat karom a kum aaraarip na aangelo baa pa din luk laar pa diat, baa diat ki ungaai ma ra gaaia. ²³ Muaat aa waan paat u ra kini ungaai anu ra kum mugaana natnatun God, diat baa di aa timu taa a kum iaandiat inaanga u ra maawa. Muaat aa waan paat karom God, ia baa a Tena Naagagon anu ra taara raap, ma karom a nio ra kum tena takado, baa God ia watakado aakit pa diat, ²⁴ ma karom Iesu, ia baa i paam taa a matakina kunubu ungaai ma daat, ma karom a gaapina, baa di aa aapaapur taau mai. A gaap mi i wewapua u ra kum utnaa baa i koina aakit taa ra kum utnaa baa a gaapin Aabel i wewapua uni.

²⁵ Muaat a baboura muaat, kupi koku muaat patut kon God baa i pirpir. Diat baa pa diat taraam karomi baa i watumaarang diat irong u ra taangaai Sinaai, pa diat kalaa ino laar paai ko ra naagagon na binabaalu. Io, i lingtatuna aakit, daat kaai pain daat a kalaa ino laar paai, baa daat waan ingen ku kon ia baa i watumaarang daat taanginaanga u ra maawa. ²⁶ Baa God i pirpir karom a taara Israael irong u ra taangaai Sinaai in ingaana i taang a rakrakaan buaal. Iaku mi, ia weweliman taau lenbi, “Raa pakaan balet ang taang a rakrakaan buaal, ma wakir a rakrakaan buaal ku, a maawa utkaai.” *Aag 2:6*

²⁷ Baa God i piri lenbi, “Raa pakaan balet,” a kukuraaina baa in lo wa a kum utnaa baa i talaur ku, a kum utnaa baa ia waki ta diat. In lo wa diat kupi a kum utnaa baa pa din laaur laar pa diat, diat a tur ut.

²⁸ Io, daat a waatung wakaak karom God, kabina maa daat aa paam akoto a mataanitu baa pa in talaur. Daat a lotu karom God ma ra urur ma ra bunurut baa i welaar ma ra nuna nemnem, ²⁹ kabina maa anundaat God i we-

laar ma ra karangaap na nguan, baa in aan araap wa a kum utnaa raap.

A mangamangaan baa God in gaaia uni

13 Koku muaat ngo ma ra maarmaari wetwetalaa karom muaat, maa muaat tateina u ra nurnur. ²Muaat a laana gaaia paa a kum waira. Maa raa taara baa diat paam a mangamangaan maa diat aa gaaia paa a kum aangelo, iaku maa pa diat nunurai. ³Muaat a nuk pa diat baa diat ki u ra ruma na karabus, welaar ma baa muaat karabus ungaai utkaai ma diat. Muaat a nuk pa diat kaai baa di baanaakaka diat, welaar ma baa di baanaakaka muaat utkaai.

⁴I koina baa muaat raap, muaat a ru a kini na tinaulaa, ma koku ta dur na mangamangaan in ki uni. Maa God in naagagon te baa i paam aakaina un ta tabuan anun te ingen, ma te kaai baa i paam a kum paamuk na mangamangaan.

⁵Muaat a baboura muaat kupi muaat a laangalaanga ko ra ngaala na nemnem kup a maani. Muaat a gaaia ku u ra wetabaar anun God baa ia ki karom muaat. Maa ia ut ia pir taai lenbi, “Pang maadek wa ui, ma pang waan kon ui.” *Naag 31:6*

⁶Io, pa daat a burut, daat a piri ku lenbi, “A Tadaaru anung tena wewaraaut, io, pang burut. Aawa maa a taara diat a paami un iaau?”

Kele 118:6-7

⁷Muaat a nuk paa anumuuat kum mukmuga, baa namuga diat wer muaat u ra pirpir anun God. Muaat a nuk paa anundiat mangaana lalaun, ma muaat a murmur anundiat nurnur. ⁸Iesu Kaarisito i welaar raap ku u ra kum bungbung namuga, ma mari, ma namur ma pa in raap. Anuna mangamangaan pa in raaungaana.

⁹Koku muaat nuk akoto a kum aalawur mangaana wawer baa in ben araara muaat. I koina baa a maarmaari anun God in wadekdek a niondaat. Baa daat murmur a kum naagagon u ra utnaa na winangaan pa in wadekdek a niondaat, ma pa in waraaut diat baa diat murmuri.

¹⁰Iaku anundaat luwu na tuntun wetabaar i ki, ma pa te i mulaat a kum tena wetabaar karom God kupi diat a wangaan koni. ¹¹A mukmuga na tena wetabaar karom God i laana lo ruk a gaap i ra kum wewagua u ra pakaana baa i Taabu Aakit, kup a wetabaar baa in una wa a kum aakaina mangamangaan. Iaku, a kudulaana pani ra kum wewagua maa di tun wa diat nataamaan ko ra liplip i ra taamaan. ¹²Lenkaai maa Iesu i kariaana ngunungut ma i maat nataamaan ko ra liplip i ra ngaala na taamaan, kupi in wagomgom a taara ma ra gaapina ut, kupi diat a taara anun God. ¹³Io, i koina baa daat a waanwaan karomi kuraa ut nataamaan ko ra liplip i ra taamaan, ma daat a kariaana wawirwir ungaai mai. ¹⁴Maa kabina wakir anundaat ta taamaan main baa in ki takum. Daat kiki walaang kup a taamaan baa namur in waan paat.

¹⁵Io, lenmaa, u ra bungbung raap daat a pir walaawa paa God, u ra iaan Iesu. A pir walaawa mi in welaar ma ra wetabaar baa daat taari karom God, baa a waandaat i wapuaana a iaana. ¹⁶Koku muaat dumaanai kupi muaat a paam a kum kokoina pinapaam ma muaat a tabaara a taara. Baa muaat paami lenmaa, i welaar ma ra wetabaar karom God baa i gaaia uni.

¹⁷Muaat a taraam karom anumuuat kum mukmuga, ma muaat a ru anundiat kum wetulaa, maa diat baboura muaat, ma namur diat a wewapua kaapa namataan God u ra nundiat kum pinapaam karom muaat. Baa muaat taraam karom

diat, diat a gaaiia u ra nundiat kum pina-paam. Iaku, baa pate, diat a papaam ma ra tapunuk, ma pa in waraaut muaat.

¹⁸ Muaat a aaraaring un miaat. Miaat nunura lingtatunai naa a nuknukimiaat pa i takuna miaat un ta utnaa, ma miaat nemi naa anumiaat mangamangaan in takado u ra kum utnaa raap. ¹⁹ Ma iaau aaring dekdek muaat, kupi muaat a aaraaring, baa God in tula talili gagaa wa iaau balet karom muaat.

A niaaring kup a wewaraaut anun God

²⁰ God na maalmaal i watur paa balet anundaat Tadaaru Iesu ko ra minaat. Iesu, ia a ngaala na tena baboura sip baa i taar taa a gaapina ut kupi in paam a kunubu baa in tur takum. ²¹ Iaau aaraaring karom God kupi in wadekdek muaat ma ra kum koina mangamangaan raap, kupi muaat a murmur anuna nemnem.

Iaau aaraaring kaai, baa u ra pinapaam anun Iesu Kaarisito, God in wakoina daat welaar ut ma ra nuna nemnem. Daat a pir walaawa paai, pa in raap ma pa in raap. Amen.

A tintinip na pirpir na maarmaari

²² A kum tateng liklik, iaau aaring pa muaat kupi muaat a walangoro wakaak a pirpir na wewaraaut mi, maa a buk mi iaau timui karom muaat wakir i iok. ²³ Mi ang wapua muaat, naa a teindaat Timoti, di aa wapari wai ko ra ruma na karabus. Baa in waan paat gagaa urin, io, mir raap mir a waan paat karom muaat.

²⁴ Muaat a taar anumiaat maarmaari karom anumuaat kum mukmuga raap, ma karom a taara raap anun God. Diat kaai taangirong Itali diat taar anundiat maarmaari karom muaat.

²⁵ A maarmaari anun God in ki karom muaat raap.

A Buk anun

Iaakobo

A pirpir kaapa muga

Iaakobo i timu a buk mi. Mongoro na tena manaana diat nuki naa Iaakobo mi a tein Iesu (babu Mt 13:55). Iaakobo ia raa ngaala na mukmuga anu ra taara na nurnur inaanga Ierusalem (babu Aap 15:13, 21:18).

I timu a buk mi karom a kum tena nurnur, baa diat baraata mongoro na mawaat ko ra taara baa pa diat nurnur. Diat lu wa a kum tena nurnur. Io, namur diat ki na waira u ra kum taamtaamaan.

U ra buk mi i pirpir u ra koina manga-mangaan baa a kum tena nurnur diat a murmuri. I wapua daat kaai naa anundaat koina mangamangaan i waling-tatuna anundaat nurnur.

A winawaan i ra buk Iaakobo:

A turturpaai ra buk mi (1:1)

A nurnur ma ra manaana (1:2-8)

A iba na taara ma ra tadaaru na taara (1:9-11)

Daat a tur dekdek baa a kum wal-walaam i waan paat (1:12-18)

A tinaraam (1:19-27)

Daat a urur karom a taara raap (2:1-13)

A koina pinapaam i waan ungaai ma ra nurnur (2:14-26)

A kaarmendaat (3:1-18)

A watumaarang karom diat baa diat nem a mangamangaan ko ra rakrakaan bual (4:1-5:6)

Daat a tur dekdek u ra nurnur (5:7-20)

1 Iaau Iaakobo a tultul anun God ma anu ra Tadaaru Iesu Kaarisito, iaau timu a buk mi karom muaat a 12 wuna taara Israael baa muaat ki werweraan u ra kum taamtaamaan u ra rakrakaan bual. A maarmaari karom muaat.

A nurnur ma ra manaana

²A kum tateng liklik, baa ta kum mangaana mawaat i waan paat karom muaat, muaat a gaaiia, ³maa muaat nunurai naa baa muaat baraata a kum mawaat baa di walaar anumuaat nurnur mai, in watawa anumuaat tinur dekdek. ⁴Ma baa muaat tur dekdek, io, muaat a takado aakit u ra numuaat lalaaun raap, ma pa muaat a iba kup ta utnaa na nion.

⁵Baa te kon muaat i iba kup a man-aana, i koina baa in aaring God kupi. Ma God in tabaarai mai, maa i laana tapt-abaara daat raap, ma pa i laana patut baat ta utnaa. Ma pa i laana kaankaan karom te baa i aaringi. ⁶Iaku baa in aaraaring, in aaraaring ma ra nurnur, ma koku i aalawur nuknuk, maa ia baa i aalawur nuknuk i welaar ku ma ra top, baa a dadaip i ip ataltalili. ⁷A muaana baa i aalawur nuknuk koku i nuki naa in paam akoto ta utnaa ko ra Tadaaru. ⁸Baa i ru nuknukina pa in tur dekdek u ra nuna kum pinapaam raap.

A iba na muaana ma ra tadaaru na muaana

⁹Baa ta teindaat u ra nurnur i paam akoto ta kinalik na utnaa ku min napia, i koina baa in gaaiia ku, maa God ut in wangaala paa a muaana maa. ¹⁰Ma ta tadaaru na muaana, in gaaiia ku baa God in wakinalik wai. Anuna lalaaun i welaar ku ma ra pupu na diwaai, in panaai ku. ¹¹Ma in mage i waan paat ma ra wuwanina, ma i raang in diwaai, ma a pupuina i puka, ma a koina binaboina i raap. Lenkaai maa karom a tadaaru na muaana, in panaai baa i balaan utbaai ma ra nuna kum utnaa na tadaaru.

A walawalar ma ra walwalaam

¹²A muaana baa i uwia paa a kum wal-walaam, ma i tur dekdek, i daan. Baa ia uwia paa a kum utnaa baa di walaar

anuna nurnur mai, in lo paa in kaaeng na lalaaun takum, baa God ia weweliman taai kupi in taari taan diat raap baa diat maari.

¹³Baa a walwalaam i waan paat karom te, koku i piri naa God i walaami. Maa aakaina pa in walaam laar paa God, ma God ut pa in walaam te. ¹⁴A taara raap, raaraa, anundiat kum aakaina nemnem ut i walaam pa diat ma i aal pa diat kupi diat a paam aakaina. ¹⁵Namur baa anundiat aakaina nemnem i tawa, i buta apaat paa aakaina mangamangaan. Ma aakaina mangamangaan i tawa, ma i buta apaat paa a minaat.

¹⁶A kum wakwakaak na tateng liklik, koku muaat maadek taa te kupi in waruga pa muaat. ¹⁷A kum kokoina wetabaar raap, baa diat gomgom aakit, diat waan pari taanginaanga u ra maawa. Diat waan paat kon God, ia baa i waki in mage, a kalaang ma ra kum naangnaang. Iaku God pa i wekwekia, ma pa i pukpuku anuna mangamangaan welaar ma ra in mage, baa i babo paa u ra mage ma u ra marum pate. ¹⁸U ra nuna nemnem ut, God i buta matakina daat ma ra nuna pirpir lingtatuna. I pilak pa daat ko ra kum utnaa na wawaki raap, kupi daat anuna taara ut. Daat welaar ma ra kum mugaana waina diwaai baa di laana wetabaar mai karom God.

A walwalangor ma ra tinaraam

¹⁹A kum wakwakaak na tateng liklik, muaat a nunura a utnaa mi: I koina baa muaat raap, muaat a walwalangor gagaa, ma koku muaat pipipir gagaa, ma koku muaat kaankaan gagaa. ²⁰Maa a kaankaan anun te pa in waraauti kupi in paam a takado na mangamangaan baa God i nemi. ²¹Io, muaat a ngo ko ra kum dur na mangamangaan ma ra kum aakaina baa kuri i teng u ra rakrakaan buaal. Ma muaat a wakinalik pa muaat ma muaat a taraam u ra pirpir baa di

aa maarut taai u ra balaamuaat, a pirpir anun God baa in walaauun muaat.

²²Muaat a taraam u ra pirpir anun God, ma koku muaat walangoro biao taai ku, kaduk muaat a waruga pa muaat balet ut. ²³Ma raa baa i walangoro biao taa ku a pirpir anun God, ma pa i taraam uni, i welaar ku ma ra muaana baa i babo a mataana u ra galaas. ²⁴Baa i waan ingen, i dumaana gagaa wa ku a mataana baa i babo lelawaai. ²⁵Iaku baa te i walangoro wakaak a gomgom na pirpir na naagagon anun God, baa i walaan-galaanga a taara, ma i tartaraam uni, ma pa i dumaanai, a muaana maa in daan u ra nuna kum pinapaam.

²⁶Baa te i nuki naa ia a dowot na tena lotu, iaku baa pa i baboura baat adekdek in kaarmene ko ra aakaina pirpir, anuna lotu i ling biao ku, ma i waruga paa ia ut. ²⁷Iaku baa daat waraaut a kum naat na walaa, ma ra kum walaa na tabuan baa diat pot na maarmaari, ma baa daat baboura baat daat kaai ko ra kum dur na mangamangaan ko ra rakrakaan buaal, bari ia a gomgom na lotu, ma pa ta utnaa i raara uni namataan God a Tamaandaat.

Daat a urur karom a taara raap

2A kum tateng liklik, muaat baa muaat nurnur u ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito, a Tadaaru na minamaar, koku muaat urur ku karom a kum tadaaru na muaana, ma a kum iba na muaana pate. ²Baa te i ung a ring na goled ma i mong ma ra kum koina maalu, ma i ruk u ra numuaat kiwung na lotu, ma baa ta iba na muaana kaai i ruk ma ra maulaana maalu, ³io, muaat urur ku karom ia baa i mong ma ra koina maalu ma muaat piri taana naa, “Un ki bain u ra koina kiki.” Ma muaat piri ku karom a iba na muaana naa, “Un tur ut matira” baa “Un ki bain napia marawaai naa ra ru kaking.” ⁴Baa muaat paami lenmaa, pa i raa anumuaat mangaman-

gaan karom a taara raap, ma muaat naagagon ku ma ra aakaina nuknukimuaat.

⁵A kum wakwakaak na tateng liklik, muaat a walangoro iaau: Lelawaai, pa muaat nunurai naa God ia pilak paa a kum iba na taara main napia, kupi diat a tadaaru u ra nurnur? Diat a kale paa a mataanitu baa God ia weweliman taai kupi in taari taan diat raap baa diat maari. ⁶Iaku muaat, muaat baana wawirwir ku a kum iba na taara. Lelawaai, pa muaat nunurai duk naa a kum tadaaru na muaana diat laana naagagon aakaka muaat ma ra dekdek baa diat paam akotoi? Ma diat aalaal pa muaat kupi muaat a tur u ra naagagon. ⁷Muaat nunurai ut naa diat laana pir aakaka a koina iaan Iesu baa di waatung muaat mai, naka?

⁸Muaat a paam ot paa a naagagon baa i ngaala aakit u ra Buk Taabu. I piri lenbi,

“Un maari a kum teptepaam welaar ma u maari ui ut.” *Lewi 19:18*

Baa muaat paami lenmaa, muaat paam a takado na mangamangaan. ⁹Iaku baa muaat urur ku karom a kum tadaaru, ma a kum iba na taara pate, muaat paam aakaina. Ma a kum Naagagon anun God i takuna ot pa muaat naa muaat a kum tena aakaina. ¹⁰Ma te baa i taraam u ra kum Naagagon raap, iaku i wabulbul un raa naagagon ku ko ra kum Naagagon, din naagagoni welaar ma ia wabulbul u ra kum Naagagon raap. ¹¹God i piri naa, “Koku u paam aakaina un ta tabuan,” ma i piri kaai lenbi, “Koku u aak doko te.” Io, baa pa u paam aakaina un ta tabuan, iaku u aak doko te, ui a tena wabulbul u ra Naagagon anun God.

¹²Io, muaat a nuk paai, God in naagagon muaat ma ra naagagon baa i walaangalaanga paa a taara. I koina baa anumuaat pirpir ma ra numuaat pinapaam kaai in murmur a naagagon maa. ¹³Maa ia baa pa i laa u ra maarmaari,

u ra bung na naagagon God kaai pa in maari. Iaku ia baa i laa u ra maarmaari, God in walaangalaangai ko ra naagagon.

A nurnur baa i waan ungaai ma ra koina pinapaam

¹⁴A kum tateng liklik, in koina lelawaai baa te i piri naa i nurnur, iaku pa i paam ta koina pinapaam? Lelawaai, a mangaana nurnur maa in walauni baa pate? ¹⁵Baa te ko ra kum tateindaat, ta tabuan baa ta muaana, pa nuna tina maalu ma i iba kup ta utnaa na winangaan, ¹⁶ma te kon muaat i piri taana naa, “Un waan ma ra maalmaal, un mong ma un maaur,” iaku baa pa i tabaarai ma ta utnaa baa i iba kupi, a pirpir maa in waraaut lelawaai ia baa i iba? ¹⁷Lenkaai maa u ra nurnur, baa pa i waan ungaai ma ta koina pinapaam, a nurnur maa a minaatina ku.

¹⁸Baa te kaai in piri lenbi, “Ui un nurnur, ma iaau ang paam a kum koina pinapaam. Un wapuaana tamaa anum nurnur karom iaau, baa pa i waan ungaai ma ra koina pinapaam. Ma iaau ang wapuaana anung nurnur taam u ra nung kum koina pinapaam.” ¹⁹Io, u nurnur baa God ia raa ku. I koina. A kum tabaraan kaai diat nurnur uni lenmaa, ma diat burut kupi, ma diat dadader.

²⁰Ui a longlong! Pa u nunurai naa a nurnur baa pa ta koina pinapaam i waan ungaai mai, i ling biao ku? U nemi duk naa ang pir waiaai taam? ²¹Di waatung tamaandaat Aabaraam naa i takado namataan God, kabina u ra pinapaam baa i paami, baa i taar taa natunalik welaar ma ra wetabaar karom God u ra luwu na wetabaar. ²²Un baboi, anuna nurnur i waan ungaai ma ra nuna kum koina pinapaam. Baa anuna nurnur i tur ungaai ma ra pinapaam, io, anuna nurnur i kudulaan maraagaam. ²³Ma di paam ot paa a pirpir u ra Buk Taabu baa i piri lenbi, “Aabaraam i nurnur un God,

ma God i waatungi naa i takado namataana.” *Tur 15:6*

Ma God i waatungi kaai naa diaar tepaana. ²⁴Muaat baboi, di waatung a muaana naa i tena takado u ra nuna kum koina pinapaam, ma wakir u ra nuna nurnur ku.

²⁵Ma lenkaai maa karom Raab, a paamuk na tabuan. Iaku di waatungi naa i takado namataan God, kabina maa i nurnur ma i baboura a ru tena binabo ino anu ra taara Israael, ma i tula ino wa diaar balet un raa aakapi ingen.

²⁶Io, te baa a niono ia waan koni, ia a minaatina. Lenkaai maa u ra nurnur, baa pa i waan ungaai ma ta koina pinapaam, a nurnur maa a minaatina ku.

A kaarmendaat

3 A kum tateng liklik, koku ta mongoro kon muaat diat a waan paat a kum tena wawer u ra lotu, maa muaat nunurai naa a naagagon anun God karom miaat a kum tena wawer in dekdek aakit taa ra naagagon karom a taara ingen. ²Daat raap daat raara u ra mongoro na utnaa. Iaku baa te pa i raara un ta utnaa u ra nuna pirpir, ia maa i takado aakit, ma in pet laar paai kupi in naagagon kado paa anuna lalaun raap.

³Baa daat ung a naat na aeen u ra waa ra kum os kupi diat a taraam karom daat, io, daat pet laar paai kupi daat a aal puku a kudulaana os mai. ⁴Muaat a babo kaai a paraau na sel. I ngaala, ma ra kum dekdek na dadaip diat wakalaai, iaku din taai kadoi ku ma ra wo ina kupi in waan welaar ma ra nemnem anu ra kiaapten.

⁵Lenkaai maa a kaarmendaat, ia raa kinalik na pakaan ku ko ra panindaat, iaku i wangaala paai ma ra kum ngaalan-gaala na utnaa baa i paampaami. Muaat baboi, tina naat na laakit na nguan ku in pet laar paai kupi in tun araap wa ta ngaala na lokor! ⁶A kaarmendaat ia

raa pakaan ko ra panindaat baa i welaar ma ra nguan. I teng ma ra aakaina, ma i wadur a kudulaana panindaat raap. I wakup anundaat kudulaana lalaun ma ra nguan taanga u ra ngaala na tung na nguan. ⁷A taara diat pet laar paai kupi diat a walaalaa a kum wewagua, a kum pika, ma a kum utnaa diat kakakaa napia, ma ra kum utnaa diat lalaun nataai. ⁸Iaku a kaarmendaat, pa te in walaalaa laar paai. Pa te in wakado laar paai, i aaka aakit, ma i teng ma ra minminaat.

⁹Daat pir walaawa paa a Tadaaru a Tamaandaat ma ra kaarmendaat, ma daat pir aakaka kaai a taara mai, baa God i waki diat welaar ma ra malalalrina. ¹⁰A pirpir na pir walaawa ma ra pirpir baa i baanaakaka te, diaar raap diaar laana pari ku ko ra waandaat. A kum tateng liklik, pa i takado lenmaa. ¹¹A koina palaa ma ra mapaak diaar a waan paat ungaai lelawaai kon raain mataana daanim ku? ¹²A kum tateng liklik, en diwaai na fig in wa paat a waina oliwa lelawaai? Ma ra en diwaai na waain kaai in wa paat a waina fig lelawaai? Lenkaai maa a koina palaa pa in waan paat ko ra pakaana taai.

A manaana taanginaanga u ra maawa

¹³Woi na paa muaat i manaana ma i nunura a kum utnaa? I koina baa in wapuaanai u ra nuna koina mangamangaan, ma u ra nuna kum koina pinapaam, ungaai ma ra nuna mangamangaan baa in wakinalik pa ia ut. A mangamangaan maa i waan paat ko ra manaana lingtatuna. ¹⁴Iaku baa muaat nuknuk aakaka, ma muaat nuknuk kup a kum utnaa baa muaat a wangaala pa muaat mai, koku muaat pir walaawa pa muaat ut, ma koku muaat waruga baat paa a lingtatuna. ¹⁵A manaana maa wakir taanginaanga nate u ra maawa, a manaana ku taanga main napia. I waan

paat ku kon Saataan, ma wakir ko ra Takado na Nion. ¹⁶ Maa te baa i nuknuk aakaka ma i wangaala paai ut, anuna lalaaun i laklagon ma i teng ma ra kum aakaina mangamangaan raap kaai.

¹⁷ Iaku te baa i paam akoto a manaana taanginaanga u ra maawa, a mugaana utnaa in gomgom, ma in tena maalmaal, ma in laana nuk paa a taara ingen, ma in laa u ra tinaraam, in teng ma ra maarmaari, ma ra kum koina wai ra nuna lalaaun, anuna mangamangaan i welaar ku karom a taara raap, ma pa ta warwaruga u ra nuna lalaaun. ¹⁸ A tena maalmaal baa i papaam ma ra maalmaal, i welaar ma ra tena minamaarut. Ma a utnaa baa in tangaai ia a kum takado na mangamangaan.

Diat baa diat nem a mangamangaan ko ra rakrakaan buaal diat ebaar ma God

4 Aawa kabina maa muaat weium ma muaat wengangaar wetwetalaai? I kabina u ra numuaat kum aakaina nem-nem baa diat weium u ra numuaat lalaaun. ² Muaat nem a kum utnaa, iaku pa muaat paam akotoi. Muaat aak doko a taara, ma muaat nuknuk aakaka kup a utnaa anundiat, iaku pa muaat paam akoto a utnaa baa muaat nemi. Muaat wengangaar ma muaat weium. Pa muaat paam akoto a kum utnaa muaat nemi, maa kabina pa muaat aaring God kupi. ³ Baa muaat aaraaring, pa muaat paam akoto a utnaa muaat aaring kupi, maa a nuknukimuaat pa i takado. Muaat aaring kup a kum utnaa kupi muaat a waraap diat ku u ra numuaat kum nigaaiia biaa ku.

⁴ Muaat waan kon God, welaar ma ra tabuan baa i waan paa ko ra nuna muaana, ma i taulaa bulung ma raa muaana ingen. Pa muaat nunurai naa, baa muaat nem a mangamangaan ko

ra rakrakaan buaal muaat a kum ebaar anun God? Ma te baa i pilak paa a rakrakaan buaal kupi diaar tepaana, ia maa a ebaar anun God. ⁵ Muaat nuki naa a Buk Taabu i pirpir biaa ku? I piri naa, “A Nion God, baa God i taar taai taan daat, i nem daat kupi daat anuna ut.” ⁶ Ma a maarmaari baa God i taar taai taan daat i ngaala aakit. A Buk Taabu i piri lenbi,

“God in wakinalik pa diat baa diat wangaala pa diat, ma in maari diat baa diat wakinalik pa diat.” *Pir 3:34*

⁷ Io, muaat a wakinalik pa muaat ma muaat a taraam karom God. Ma muaat a turbaat Saataan, io, in waan paa kon muaat. ⁸ Muaat a waan marawaai karom God, ma God in waan marawaai karom muaat. Muaat a kum tena aakaina, muaat a gi a kum limaamuaat, ma muaat baa i ru nuknukimuaat, muaat a wogomgom a balaamuaat. ⁹ Muaat a tapunuk ma muaat a taangi u ra numuaat kum aakaina mangamangaan. Muaat a puku anumuaat ninangon kup a tinaangi, ma muaat a puku anumuaat nigaaiia kup a tapunuk. ¹⁰ Muaat a wakinalik pa muaat namataa ra Tadaaru, ma ia ut in wangaala pa muaat.

Koku u pir aakaka tepaam

¹¹ A kum tateng liklik, koku muaat pir aakaka wetwetalaai muaat. Ia baa i pir aakaka ta tenalik ma i naagagon aakakai, i pir aakaka a kum Naagagon anun God ma i pupuku ku uni. Ma baa u pupuku u ra kum Naagagon, wakir u taraam uni, u nuki ku naa ui ut u ngaala taana. ¹² God ku i taar a Naagagon, ma ia ot ku a Tena Naagagon. God ku i naagagon a taara kup a lalaaun, ma i naagagon a taara kup a winirua. Ma ui woi, kupi un naagagon tepaam?

**A weturbaat karom a taara
baa diat wangaala pa diat**

¹³Io, muaat a walangoroi, muaat baa muaat laana piri naa, “Umari baa unaburu miaat a waan kup ta taamaan, ma miaat a ki iaai raa kilaala. Miaat a kukul ma miaat a wiura kup ta ngaala na maani.” ¹⁴Iaku pa muaat nunurai baa aawa maa in waan paat karom muaat unaburu. Anumuaat lalaaun i welaar ma ra aawa? Muaat welaar ku ma ra waal, baa i waan paat paa ku, ma i panaai gagaa balet. ¹⁵I koina kupi muaat a piri lenbi, “Baa a Tadaaru i nemi, miaat a lalaaun ma miaat a paam a utnaa lenbi baa a utnaa lenbaa.” ¹⁶Iaku mari muaat aa wangaala pa muaat balet ma ra numuaat kum pirpir. A mangamangaan lenmaa pa i koina. ¹⁷Ia baa i nunurai naa in paam a koina, iaku maa pa i paami, ia paam wa mangamangaan aakaina.

**A watumaarang karom a
kum tadaaru na muaana**

5Io, muaat a walangoroi, muaat baa muaat tadaaru ma ra ngaala na utnaa: Muaat a taangtaangi, ma muaat a kulkulaai ma ra kum ngunungut baa in waan paat karom muaat. ²Anumuaat kum wuwuwung diat aa maraakup, ma a paropo ia baanaakaka wa anumuaat kum maalu. ³Anumuaat goled ma ra silwa diaar aa tarok, ma ra tarok indiaar in takuna muaat, ma in aan a panimuaat welaar ma ra nguan. U ra kum tintinip na bungbung mi, muaat aa ungungaai paa anumuaat kum wuwuwung. ⁴Baboi, pa muaat dok a taara baa diat papaam u ra maamuaat kum pinapaam, ma mi diat taangi kup anundiat maani. Ma God a Dekdek na Tadaaru ia walangoro anundiat tinaangi.

⁵U ra numuaat lalaaun main u ra rakrakaan buaal muaat ole a ngaala na maani u ra kum lukaara un muaat ut,

ma u ra kum mangamangaan baa i wagaaiia muaat. Muaat tabaara tubutubu a panimuaat, ma marawaai ma muaat a wirua, welaar ma ra kum tubutubu na wewagua baa din aak doko diat. ⁶Muaat naagagon aakaka a kum tena takado ma muaat aak doko diat, iaku diat ut pa diat baalu muaat.

**Daat a tur dekdek u ra nurnur
ma koku daat talangan**

⁷Io, a kum tateng liklik, koku muaat talangan gagaa baa muaat ki walaang kup a winawaan paat balet anu ra Tadaaru. Babo a tena maarut utnaa u ra pinapaam, pa i talangan gagaa baa i kiki walaang kup a baata in puk a pia, ma kup a koina wai ra nuna pinapaam baa in tangaai. ⁸Lenkaai maa, koku muaat talangan gagaa, muaat a tur dekdek u ra nurnur, maa a bung na winawaan paat balet anu ra Tadaaru ia marawaai. ⁹A kum tateng liklik, koku muaat pirura wetwetalaai muaat, kupi koku God i naagagon muaat. Baboi, a Tena Naagagon ia tur naa ra bonanaaka.

¹⁰A kum tateng liklik, muaat a nuk paa a kum propet taanga namuga, baa diat pipipir u ra ia ra Tadaaru. A mongoro na ngunungut i waan paat karom diat, iaku pa diat talangan, diat tur dekdek u ra nurnur. Io, anundiat lalaaun a koina walawalar karom muaat kupi muaat a murmuri. ¹¹Baboi, a taara taanga namuga baa diat tur dekdek u ra nurnur baa diat baraata a kum mawaat, daat waatung diat naa diat daan. Muaat nunura a lalaaun anun Iop, i tur dekdek u ra nurnur baa a kum mawaat i waan paat karomi. Ma namur a Tadaaru i wadaani balet. A Tadaaru a ngaala na tena maarmaari ma ra tena wewaraaut.

A pirpir kaapa u ra weweliman

¹²A kum tateng liklik, bari ia a utnaa maa i ngaala aakit, koku muaat

wadekdek anumuaat kum weweliman ma ta mangaana pirpir kaai. Koku muaat weweliman ma ra maawa, baa a rakrakaan buaal. Muaat a piri ku naa maia, baa pate, kupi koku muaat wirua u ra naagagon.

Daat a aaraaring ma ra nurnur

¹³Baa te kon muaat i kariaana a mawaat, i koina baa in aaraaring. Baa te i gaaia, i koina baa in pir walaawa ma ra kekelele. ¹⁴Baa te kon muaat i malaapaang, in wetulaa kup a kum mukmuga anu ra taara na nurnur, kupi diat a aaraaring uni, ma diat a aalui ma ra wel u ra iaa ra Tadaaru. ¹⁵A niaaring baa i waan ungaai ma ra nurnur in walaau ia baa i malaapaang, ma a Tadaaru ut in walaangalaanga paai balet. Ma baa ia paam taa ta aakaina, a Tadaaru in una wai koni. ¹⁶Muaat a wewapua kaapa wetwetalaai karom muaat u ra numuaat

kum aakaina mangamangaan, ma muaat a aaraaring un muaat wetwetalaai, kupi a Tadaaru in walaangalaanga pa muaat. A niaaring anu ra tena takado i dekdek aakit, ma in pet laar paa ta mongoro na ngaala na utnaa.

¹⁷Eliaas, a propet taanga namuga, a muaana welaar ku ma daat. I aaraaring kupi koku i baata, io, tula kilaala ma 6 na kalaang pa i baata. ¹⁸Baa i aaraaring balet kup a baata, io, a baata i waan paat ma a kum utnaa i tawa paat balet ko ra pia ma diat wa.

¹⁹A kum tateng liklik, baa te kon muaat i waan raara ko ra pirpir lingtatuna, muaat a ben atalili paai balet. ²⁰Iaau piri taa muaat, baa te i ben atalili paa a tena aakaina ko ra nuna kum niraara, i walaau paa a nio ra muaana maa ko ra minaat, ma a Tadaaru in una wa anuna mongmongoro na aakaina mangamangaan koni.

A Mugaana Buk

anun

Petero

A pirpir kaapa muga

A buk mi a mugaana buk baa Petero i timui. Petero ia raa ko ra 12 naat na wawer anun Iesu. I timu a buk mi karom a taara na nurnur baa diat ki na waira u ra kum taamtaamaan. I ki irong Rom baa i timu a buk mi. I waatung Rom baa Baabylon, a pirpir welwelaar u ra mangamangaan anu ra rakraakan buaal baa i teng u ra taamaan maa.

A kum tena nurnur diat baraata mongoro na mawaat ko ra mataanitu kabina baa diat nurnur un Iesu. Petero i nem na wadekdek anundiat nurnur ma ra buk mi. I wapua diat u ra nundiat matakina lalaaun un Kaarisito, ma u ra mangamangaan anun Iesu, maa Iesu kaai i baraata a kum mawaat. I wapua diat kaai u ra koina mangamangaan baa diat a murmuri.

A winawaan i ra 1 Petero:

A turturpaai ra buk mi (1:1-2)

Daat a ki walaang ma ra nurnur kup a lalaaun takum (1:3-12)

A gomgom na lalaaun (1:13-2:12)

A koina mangamangaan baa daat a murmuri (2:13-3:7)

A kum te Kaarisito diat a kariaana a ngunungut (3:8-4:19)

Daat a wakinalik pa daat (5:1-11)

A tintinip na pirpir anun Petero (5:12-14)

1 Iaaun Petero, aapostolo anun Iesu Kaarisito, iaau timtimu karom muaat baa God i pilak pa muaat, ma muaat ki werweraan welaar ma ra kum waira u ra kum papaar Ponto, Galaatia, Kaapadokia, Aasia ma Bitinia. ²God a Tamaandaat ia pilak pa muaat maa i

nunura muga muaat, ma a Takado na Nion i wagogom muaat, kupi muaat a taraam karom Iesu Kaarisito, ma din aapur muaat ma ra gaapina.

A maarmaari ma ra maalmaal in ki karom muaat, ma in ngaala aakit.

Daat ki walaang ma ra nurnur kup a lalaaun takum

³Daat a pir walaawa paa God, Tamaa ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito. U ra nuna ngaala na maarmaari, i buta matakina daat. Io mi, daat ki walaang ma ra nurnur kup a lalaaun takum, kabina maa Iesu Kaarisito i tur balet ko ra minaat. ⁴Ma daat a kale paa a utnaa baa God ia waninaar taai inaanga u ra maawa, a utnaa baa pa in mareng, pa in aaka ma pa in panaai. God ia waninaar taai kup muaat.

⁵Ma i baboura baat muaat ma ra dekdekina, kabina maa muaat nurnur uni. In baboura muaat tuk muaat a kale a lalaaun takum baa ia waninaar taai kup muaat, ma u ra tintinip na bung in wapuaanaai. ⁶A utnaa mi in wagaaia aakit muaat. I lingtatuna ut, aalawur mangaana mawaat in watapunuk muaat, iaku pa in iwan un diat. ⁷A kum mawaat mi diat waan paat kupi din walaar anumuuaat nurnur, kupi din baboi baa anumuuaat nurnur i lingtatuna baa pate. Di walaar anumuaat nurnur welaar ma di tun agomgom a goled u ra nguan. Iaku anumuaat nurnur i ngaatngaat aakit taa ra goled baa in raap ku. Ma baa anumuuaat nurnur i tur dekdek namur taa ra kum walawalar, Iesu Kaarisito in pir walaawa pa muaat, ma in wangaala pa muaat, ma in taar a urur karom muaat u ra bung baa in waan talili balet. ⁸Pa muaat baboi utbaai, iaku muaat maari aakiti. Pa muaat baboi mi, iaku muaat nurnur uni. Ma muaat gaaiia uni ma ra ngaala na gaaia baa pa din palaa ot paa a kukuraaina ma ta pirpir, maa i ngaala a

minamaarina. ⁹Maa i marawaai ma God in walaun paa a niomuaat, ia a wedok u ra numuaat nurnur.

¹⁰A warwalaun mi, a kum propet taanga namuga diat baatbaat kupi, ma diat nem na nunurai, ma diat pirpir na propet u ra wetabaar mi baa God in tabaara muaat mai. ¹¹A Nion Kaarisito i ki un diat, ma i wapua muga diat u ra ngunungut baa Kaarisito in kariaanai, ma u ra nuna minamaar namur. Diat nuknuk aakit uni baa unaangaian, ma woi na muaana mulu maa a utnaa mi in waan paat uni. ¹²God i pir waiaai karom a kum propet naa a kum utnaa mi, wakir in waan paat u ra nundiat kum kilaala na lalaaun, pate. Diat pirpir na propet ku u ra kum utnaa baa God in paami karom muaat. Ma mi, muaat aa walangoro taai ko ra taara baa diat warawaai ma ra Koina Wewapua karom muaat ma ra dekdek i ra Takado na Nion, ia baa di tula pari wai taanginaanga u ra maawa. Ma a kum utnaa mi, a kum aangelo kaai diat nem aakiti naa diat a baboi.

A gomgom na lalaaun

¹³U ra nuknukimuaat, muaat a ki na waninaar, muaat a baboura anumuaat lalaaun, ma muaat a ki walaang ma ra nurnur lingtatuna kup a utnaa baa din tabaara muaat mai baa Iesu Kaarisito in waan paat. ¹⁴Muaat a kum natnatun God, io, muaat a taraam karomi, ma koku muaat maadek taa balet anumuaat lalaaun u ra kum aakaina nemnem baa muaat paampaami baa muaat ki utbaai u ra baboto. ¹⁵Muaat a gomgom u ra numuaat kum mangamangaan raap, welaar ma ia baa i wataa pa muaat i gomgom. ¹⁶Maa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, "Muaat a gomgom, kabina maa iaau, iaau gomgom." *Lewi 11:45*

¹⁷Baa muaat waatung Tamaamuaat un God, ia baa in naagagon a taara raap ma ra takado na naagagon, u ra kum utnaa raap baa diat aa paam tataai, io, i koina baa muaat a lalaaun ma ra bunurut namataana, u ra numuaat kinkini na waira main u ra rakraakaan buaal. ¹⁸Muaat aa nunurai naa God ia kul walaangalaanga pa muaat ko ra kum mangamangaan baa ku, baa muaat loi ko ra kum tamtamaamuaat. Wakir i kul walaangalaanga pa muaat ma ra utnaa baa in panaai ku, welaar ma ra silwa baa a goled. ¹⁹I kul walaangalaanga pa muaat ma ra ngaatngaat na gaapin Kaarisito, ia baa i welaar ma ra naat na sip baa i gomgom ma pa ta malaapaang i taana uni. ²⁰God ia pilak paai namuga utbaai baa pa i waki utbaai a rakraakaan buaal, ma mi u ra kum tintinip na bung ia waan paat kupi in walaun muaat. ²¹Ma anumuaat nurnur un God i kabina paa un Kaarisito, baa God i watur paai balet ko ra minaat, ma i taar taa a minamaar karomi. Lenmaa muaat nurnur un God ma muaat ki walaang ma ra nurnur kup a utnaa baa in paami namur.

²²Ma mi, baa muaat aa taraam u ra lingtatuna na pirpir, muaat aa gomgom, kupi muaat a maari mulu a kum tateimuaat u ra nurnur. Io, muaat a maari wetwetalaa i muaat ma ra maarmaari lingtatuna u ra balaamuaat. ²³Maa anumuaat matakina lalaaun pa i kabina paa un te taanga min napia, maa a lalaaun taanga min napia in raap ku. Di buta matakina muaat ma ra pirpir anun God, baa i lalaaun ma in tur takum.

²⁴"A taara raap diat welaar ku ma ra wali, ma anundiat minamaar i welaar ku ma ra purpur baa i pupu. A wali in maraang, ma ra pupu i ra purpur in puka,

§1:19 A taara Israael diat laana wetabaar karom God ma ra naat na sip baa i gomgom ma pa ta malaapaang i taana uni, kupi God in una wa anundiat kum aakaina mangamangaan. Babo Lewi 22:17-25.

²⁵ iaku a pirpir anu ra Tadaaru in tur takum.” *Aais 40:6-8*

Ma a pirpir mi, ia a Koina Wewapua, baa di aa warawaai paa mai karom muaat.

Iesu ia in lalaaun na waat

2 Io, muaat a ngo wa a kum aakaina mangamangaan raap, a pirpir warwaruga ma ra lalaaun na warwaruga, a nuknuk aakaka ma ra pirpir aakaka. ² Welaar ma ra kum naat mangalon diat nem aakit a polo na tu, io, muaat kaai muaat a ngaraa aakit kup a utnaa i nion ma i gomgom, kupi muaat a tawa uni tuk u ra bung baa muaat a kale a lalaaun takum. ³ Maa muaat aa namene taa a lalaaun anu ra Tadaaru, ma muaat nunurai naa a Tadaaru i koina aakit.

⁴ Muaat a waan karom a Tadaaru, ia baa in lalaaun na waat. A taara pa diat nemi, iaku maa God i pilak paai, ma i ngaatngaat aakit namataana. ⁵ Io, muaat kaai, muaat welaar ma ra kum lalaaun na waat, ma God in paam a ruma i nion ma muaat. Muaat a waan paat a kum gomgom na tena tuntun wetabaar karom God, kupi muaat a taar a kum wetabaar baa i nion, ma i takado u ra mataana, i kabina un Iesu Kaarisito. ⁶ Maa di aa timu taai u ra Buk Taabu lenbi, “Baboi, iaau aa ung taa ina waat baa din paam ruma mai inaanga Sion.

Ina ngaatngaat na waat, ** baa iaau pilak paai kup a luk i ra ruma.

Ma ia baa in nurnur uni, anuna nurnur pa in baana wawirwiri.” *Aais 28:16*

⁷ Karom muaat baa muaat nurnur, a waat maa i ngaatngaat, iaku karom diat baa pa diat nurnur,

“Ina waat baa a kum tena paam ruma diat pilak wai,

ia ut maa ina ngaatngaat na waat baa di paam a ruma mai.” *Kele 118:22*

⁸ “Ina waat maa, a taara diat a tutukaa uni,

ma diat a puka uni.” *Aais 8:14*

Diat tutukaa uni, kabina maa pa diat taraam u ra pirpir anun God. Baa diat paami lenmaa anuna pirpir baa ia pir taai namuga un diat i ot un diat.

⁹ Iaku muaat a taara na pipilak, a kum tena tuntun wetabaar anu ra King, muaat a gomgom na wuna taara, ma muaat a taara anun God. God ia wataa pa muaat ko ra baboto kup anuna kaapa baa i koina aakit. Io mi, muaat a wewapua u ra nuna kum koina pinapaam baa i paami un muaat. ¹⁰ Namuga, wakir muaat a taara anun God, iaku mi muaat anuna taara. Namuga pa muaat nunura a maarmaari anun God, iaku mi muaat aa nunurai.

¹¹ A kum teptepaang, muaat ki na waira min u ra rakrakaan buaal, wakir anumuaat taamaan mi, io, iaau aaring muaat, kupi koku muaat murmur a kum aakaina nemnem i ra panimuaat, baa diat weweium ma ra niomuaat. ¹² Iaku muaat a paam a koina mangamangaan naliwan taan diat baa pa diat nurnur, kupi diat baa diat takuna muaat naa muaat a kum tena paam aakaina, diat a babo anumuaat kum koina pinapaam, ma diat a pir walaawa paa God u ra bung baa in naagagon a taara raap.

Muaat a taraam karom a mataanitu

¹³ I koina kupi muaat a taraam karom diat raap baa diat paam akoto a naagagon main napia. Muaat a paami kabina a Tadaaru i nemi lenmaa. Muaat a taraam karom a king, ia baa a ngaala na mukmuga ko ra mataanitu. ¹⁴ Ma muaat a taraam kaai karom a kum tena naagagon baa a king i laana tula wa diat, kupi diat a naagagon a taara baa diat paam aakaina, ma diat a pir walaawa

**2:6 A waat u ra luk i ra ruma ia in mugaana waat, ma i wakado a kudulaana ruma.

paa a taara baa diat paam a koina. ¹⁵Maa God i nemi kupi muaat a paam a kum koina pinapaam, kupi muaat a turbaat wa a kum pirpir baa ku anu ra kum tuptup na taara. ¹⁶Muaat aa ki laangalaanga, iaku koku muaat nuki naa muaat aa laangalaanga kupi muaat a paam balet aakaina. Muaat a lalaaun ma welaar ma muaat a kum tultul anun God. ¹⁷Muaat a taar a urur karom a taara raap. Muaat a maari a kum tateimuaat u ra nurnur, muaat a burut karom God, ma muaat a urur karom a king.

Daat a murmur a mangamangaan anun Iesu

¹⁸Muaat baa muaat a kum wilaw-ilaau, muaat a tartaraam karom anu-muaat kum mukmuga ma ra urur. Wakir muaat a taraam ku karom diat baa diat koina ma diat laana maari muaat, muaat a taraam kaai karom diat baa i dekdek a magiraandiat karom muaat. ¹⁹God in gaaiia un muaat baa muaat murmur a nuknukina ma muaat tur dekdek baa muaat kariaana a kum mawaat ko ra taara, baa muaat ut pa muaat kabina u ra kum mawaat maa. ²⁰God pa in pir walaawa pa muaat baa di um muaat ma muaat kariaana ngunungut u ra numuaat kum aakaina mangamangaan ut. Iaku baa muaat paam a takado na mangamangaan, ma di wakidik muaat uni, God in gaaiia un muaat baa muaat tur dekdek.

²¹God ia wataa pa muaat kupi muaat a tur dekdek baa muaat kariaana a kum mawaat. Maa Kaarisito i kariaana a ngunungut un muaat, ma ia paam taa a walawalar taa muaat kupi muaat a murmur a kakauna.

²²“Pa i paam taa ta aakaina, ma pa i pir taa ta warwaruga na pirpir.”

Aais 53:9

²³Baa di pir aakakai, pa i babaalu. Baa di wakidiki, pa i kaankaan, pate. I maadek

taa ia ut u ra limaan God, ia baa i laana naagagon ma ra takado na naagagon. ²⁴Kaarisito ut i lo paa anundaat kum aakaina mangamangaan u ra panina baa i maat u ra bolo, kupi daat a maat ko ra aakaina mangamangaan, ma daat a lalaaun kup a takado na mangamangaan. Ma u ra kum baaba u ra panina, i walaangalaanga pa muaat. ²⁵Maa namuga muaat waan raara welaar ma ra kum sip, ma mi muaat aa waan talili balet karom anumuaat Tena Baboura sip, ma a Tena Baboura u ra niomuaat.

A kini na tinaulaa

3 Muaat a kum tinaulaa na tabuan, muaat a taraam karom anumuaat kum muaana, kupi baa pa diat nurnur u ra pirpir anun God, anumuaat koina mangamangaan ku in pirpir karom diat. Bi ia maa i koina taa ra pirpir baa muaat piri. Io, anumuaat mangamangaan in ben pa diat karom God, ²baa diat babo lele anumuaat gomgom na mangamangaan ma ra urur baa muaat paami. ³Koku muaat ngaraa muga kup a minong u ra panimuaat, lenbi a wiri lorimuaat, baa a ngaatngaat na gaara-gaara di paami ma ra goled, baa a kum kokoina maalu na minong. ⁴Anumuaat minong mulu baa pa in raap, in waan paat ut ko ra balaamuaat, lenbi a wowowon na mangamangaan ma ra kini na maalmaal. A utnaa mi i ngaatngaat aakit namataan God. ⁵A gomgom na mangamangaan mi, di aa babo taai u ra kum tabuan taanga namuga, diat baa diat nurnur un God. Diat tartaraam karom anundiat kum muaana, ⁶welaar ma Saaraa baa i taraam karom Aabaraam, ma i waatungi baa anuna tadaaru. Ma muaat a kum natnatun Saaraa, baa muaat paam a utnaa i takado, ma pa muaat burut.

⁷Ma muaat kaai a kum tinaulaa na muaana, i koina kupi muaat a maari anu-

muaat kum tabuan u ra numuaat kini na tinaulaa. Muaat a taar a urur karom diat, maa a kum tabuan a dekdekiniat pa i welaar ma ra dekdekimuaat. Iaku diat kaai diat a kale a lalaaun baa God in taari taa muaat. Muaat a paami lenmaa, kupi koku ta utnaa i turbaat anumuaat kum niaaring.

A ngunungut baa din kariaanai u ra takado na mangamangaan

⁸ Anung kum tintinip na pirpir karom muaat raap i lenbi, i koina kupi in raa ku a nuknukimuaat, ma baa raa kon muaat in kariaana a mawaat, muaat kaai muaat a kariaanai ungaai mai. Muaat a maari wetwetalaai muaat welaar ma muaat tatena liklik. Muaat a laa u ra maarmaari, ma muaat a wakinalik pa muaat. ⁹ Koku muaat baalu aakaina ma ra aakaina, ma koku muaat baalu aakaina pirpir ma ra aakaina pirpir. Iaku muaat a pir wadaan diat baa diat paam aakaina karom muaat, maa God i wataa pa muaat kupi in pir wadaan muaat.

¹⁰ Maa a Buk Taabu i piri lenbi, “Baa te i nemi naa in paam akoto a koina lalaaun, ma i nemi kupi in babo a kum koina bung na gaaia, io, in baboura waana ko ra kum aakaina pirpir, ma koku i warwaruga.

¹¹ In tapuku ko ra aakaina ma in paam a koina mangamangaan. In baat kup a aakapi na maalmaal ma in ongor kupi in murmuri.

¹² Maa a Tadaaru i baboura a kum tena takado, ma i walangoro anundiat kum niaaring. Iaku i taar taa in tamaruna karom diat baa diat paam aakaina.” *Kele 34:12-16*

¹³ Baa muaat ngaraa kupi muaat a paam a utnaa baa i koina, woi maa in baanaakaka muaat? ¹⁴ Iaku baa di

wakadik muaat kabina u ra numuaat takado na mangamangaan, muaat daan. “Koku muaat burutaana a kum utnaa baa diat a waburutaana muaat mai, ma koku muaat ngaraa.” *Aais 8:12-13*

¹⁵ Iaku muaat a urur ku karom Kaarisito ma ra balaamuaat, maa ia anumuaat Tadaaru. A kum bungbung raap muaat a ki na waninaar kupi muaat a baalu te baa in tiri dekdek muaat naa aawa kabina maa muaat kiki walaang ma ra nurnur. Iaku baa muaat baalui, muaat a baalui ma ra koina mangamangaan ma ra urur karomi. ¹⁶ Ma muaat a laana murmur a mangamangaan baa muaat nunurai naa i takado, kupi diat baa diat pir aakaka a kum koina mangamangaan muaat paami baa muaat murmur Kaarisito, diat a wawirwir u ra utnaa baa diat pir aakaka muaat uni. ¹⁷ Baa God i nemi naa muaat a kariaana a ngunungut u ra koina pina-paam muaat paami, io, i koina. Iaku pa i koina baa muaat a kariaana ngunungut kabina muaat paam aakaina.

¹⁸ Maa Kaarisito kaai i kariaana ngunungut baa i maat paa raa pakaan ku, u ra nundaat kum aakaina mangamangaan. A Tena Takado i maat un diat baa pa diat takado, kupi in ben pa muaat karom God. Diat aak doko wa a panina, iaku di walaan paai u ra niono. ¹⁹ Ma a niono i waan ma i warawaai karom a kum nion baa diat ki na karabus. ²⁰ A kum nion maa, a nio ra taara taanga namuga utbaai u ra kum kilaala anun Noaa. God i kiki walaanga pa diat kupi diat a nukpuku, baa Noaa i paam a paraau. Iaku pa diat taraam karomi. Io, God i walaan paa maku kabaanadi ko ra lomom, 8 diat.

²¹ A lomom i tur wakilang a baapitaaiso baa i walaan muaat mari. Wakir di baapitaaiso muaat kupi din gi wa a dur ko ra panimuaat, pate. Di paami kupi muaat a taar ta muaat karom God ma ra lingtatuna u ra balaamuaat. Din

walaaun muaat kabina u ra tinur balet anun Iesu Kaarisito ko ra minaat. ²²Ia baa i waan tato unaanga u ra maawa ma mi i ki u ra papaara ot na limaan God. Ma i naagagon raap a kum aangelo, ma ra kum nion baa diat paam akoto a naagagon, ma ra kum nion kaai baa diat paam akoto a dekdek.

Muaat a ngo ko ra paam aakaina

4 Kaarisito i kariaana a ngunungut u ra panina. Io, muaat kaai muaat a waninaar kupi muaat a kariaana a ngunungut welaar mai. Maa ia baa ia kariaana a ngunungut u ra panina ia ngo ko ra paam aakaina mangamangaan. ²Io mi, pa i taar taa ma anuna lalaaun u ra kum aakaina nemnem. I taar taa maku anuna lalaaun kupi in murmur a nemnem anun God. ³A ngaala na iwan muaat aa paam taa a kum aakaina mangamangaan, baa a kum taara baa pa diat nurnur diat paampaami. Diat paam a kum paamuk na mangamangaan, diat murmur a kum aakaina nemnem, diat inim a palaa na longlong ma diat longlong taptapuku, ma diat paam baa ku a kum mangamangaan baa pa i koina. Ma diat lotu karom a kum taabataaba, baa God i wataabu daat koni. ⁴Io mi, a kum teptepaamuaat diat kakaian aakit baa pa muaat nemi balet ma kupi muaat a murmur a kum aakaina utnaa baa diat paampaami, ma diat pir aakaka muaat. ⁵Iaku namur diat a tur namataan God, ma diat a wewapua kaapa u ra aawa diat aa paam taai. Maa God a Tena Naagagon anu ra taara raap, diat baa diat lalaaun ma diat baa diat aa maat. ⁶Mi ia a kabina baa di aa warawaai ma ra Koina Wewapua karom a taara baa diat aa maat. Baa diat maat diat lo a naagagon u ra panindiat, iaku di warawaai karom diat kupi a niondiat in lalaaun karom God.

Daat a papaam ma ra kum wetabaar baa God i taar taai taan daat

⁷A tintinip i ra kum utnaa raap ia marawaai. Io, muaat a nuknuk wakaak ma muaat a naagagon baat anumuaat lalaaun ko ra kum aakaina nemnem, kupi muaat a pet laar paai baa muaat a aaraaring. ⁸Muaat a maari wetwetalaa i muaat ma ra lingtatuna. Bi ia a ngaatngaat na utnaa, maa a maarmaari i pulu baat a mongoro na aakaina mangamangaan. ⁹Muaat a gaai wetwetalaa i pa muaat u ra numuaat kum ruma, ma koku muaat paami ma ra pir mumumuk.

¹⁰God i taar taa a kum wetabaar karom muaat raaraa ko ra nuna kum aalawur mangaana wetabaar. Io, i koina kupi muaat a babourai ma muaat a papaam mai karom muaat wetwetalaa i. ¹¹Baa te i lo a wetabaar kupi in tena warawaai, i koina kupi in warawaai ut welaar ma ra pirpir anun God. Baa te i lo a wetabaar kupi in tena wewaraaut, i koina baa in waraaut welaar ma ra dekdek baa God i taar taai taana, kupi a taara diat a pir walaawa paa God u ra kum utnaa raap, kabina un Iesu Kaarisito. Anuna ku a minamaar ma ra dekdek, pa in raap ma pa in raap. Aamen.

A kum te Kaarisito diat a kariaana a ngunungut

¹²A kum teptepaang, koku muaat kakaian baa di walaar muaat ma ra kum dekdek na mawaat welaar ma ra nguan i tun muaat, ma koku muaat nuki naa a matakina utnaa maa i waan paat karom muaat. ¹³Iaku muaat a gaai baa muaat a kariaana a ngunungut welaar ma Kaarisito i kariaanai, kupi muaat a teng ma ra gaai baa Kaarisito in waan paat ma ra nuna minamaar. ¹⁴Baa di pir aakaka muaat kabina maa muaat nurnur un Kaarisito, muaat daan. Maa

a Nion God, a Nion na minamaar, i ki ungaai ma muaat. ¹⁵Koku te kon muaat i kariaana a ngunungut kabina baa ia a tena aak doko taara, baa a tena walong, baa a tena aakaina, baa a tena wapurpuruan a taara. ¹⁶Iaku baa di wakadik biaa ui ku kabina maa ui a te Kaarisito, koku u wawirwir uni. Un waatung wakaak karom God, maa u lo a iang na te Kaarisito. ¹⁷A bung na naagagon ia waan paat kupi din naagagon muga daat a taara anun God. Baa din naagagon muga daat, in aaka aakit a naagagon karom diat baa pa diat nurnur u ra Koina Wewapua anun God. ¹⁸A Buk Taabu i piri lenbi,

“In dekdek ut karom a takado na taara kupi din walaan pa diat.
Io, in lelawaai ma karom a kum aakaina taara ma diat baa pa diat nurnur un God?” *Pir 11:31*

¹⁹Io, baa muaat a kariaana a ngunungut u ra nemnem anun God, muaat a taar ta muaat karom anumuaat Tena Wawaki, maa pa in maadek biaa wa muaat, ma koku muaat ngo ma ra paam a koina mangamangaan.

A kikil na sip anun God

5 Mi ang pirpir karom muaat a kum mukmuga u ra lotu, maa iaau kaai a mukmuga welaar ma muaat. Maa iaau aa babo taa Kaarisito baa di wakadiki, ma namur baa in waan paat daat a kakale ungaai u ra nuna minamaar.

²Muaat a baboura a kikil na sip anun God, baa di taar taai karom muaat kupi muaat a babourai. Koku muaat papaam kabina a taara ku diat wowo ta muaat uni, muaat a papaam kabina muaat ut muaat nemi kupi muaat a wagaia God. Muaat a papaam ma ra ngaala na gaia, ma koku muaat papaam ma ra ngaala na nemnem kup a maani ku. ³Koku muaat naagagon dekdek diat baa di aa taar ta diat u ra numuaat binaboura, iaku anu-

muaat lalaaun in welaar ma ra koina walawalar karom a kikil na sip. ⁴Ma baa a ngaala na tena baboura sip in waan paat, in dok muaat ma ra in kaaeng na minamaar baa a minamaarina pa in raap.

⁵Muaat a kum baarmaan ma ra kum tauraara, muaat raap muaat a tartaraam karom diat a kum mukmuga. Muaat a wakinalik pa muaat naliwan taa muaat wetwetalaai, ia maa anumuaat koina minong. Maa a Buk Taabu i piri lenbi, “God i nget ia baa i wangaala paa ia ut, ma i maari ia baa i wakinalik paai.”

⁶Io, muaat a wakinalik pa muaat natudaangi ra dekdek na limaan God, kupi baa a pakaana bung i ot, in wangaala pa muaat. ⁷Muaat a taar raap taa anumuaat kum mawaat karom God, maa i baboura muaat.

⁸Muaat a baboura muaat ma muaat a naagagon kado anumuaat lalaaun, maa anumuaat ebaar Saataan i waan taltalili welaar ma ra laaion. I kulkulaai tapta-puku, ma i baatbaat kup ta taara baa in kanom pa diat. ⁹Muaat a tur dekdek u ra nurnur ma muaat a turbaati, maa muaat nunurai naa a kum tateimuaat u ra rakrakaan buaal raap diat kariaana a kum kinadik welaar ma muaat kariaanai mi.

¹⁰Iaku God a God na maarmaari, ma un Kaarisito i wataa pa muaat kupi muaat a ki ungaai mai u ra nuna minamaar baa pa in raap. Io, baa muaat aa kariaana taa a kinadik un ta naat na pakaana bung ku, namur ia ut in wamatakina pa muaat balet, in wadekdek muaat ma in waraaut muaat kupi muaat a tur dekdek. ¹¹Anuna ku a dekdek baa pa in raap. Aamen.

A kum tintinip na pirpir

¹²Saailaas i waraaut iaau baa iaau timu a kinalik na buk mi karom muaat. Saailaas tenglik u ra nurnur, ma iaau

nurnur aakit uni. U ra buk mi iaau nemi kupi ang wadekdek muaat ma ang wapura muaat u ra maarmaari lingtatuna anun God, kupi muaat a tur dekdek uni.

¹³ A taara na nurnur baa diat ki irong Baabylon, diat taar anundiat maarmaari karom muaat. Diat kaai a taara na pipi-

lak anun God. Maarko, a natunglik u ra nurnur, ia kaai i taar anuna maarmaari karom muaat. ¹⁴Baa muaat webaraat, muaat a maari wetwetalaai muaat ma ra wedum na maarmaari.

A maalmaal karom muaat raap baa muaat ki un Kaarisito.

A Weru Buk

anun

Petero

A pirpir kaapa muga

A buk mi a weru buk anun Petero karom a taara na nurnur baa diat ki u ra kum taamtaamaan. I timu a buk mi kupi in watumaarang diat ko ra kum warwaruga na tena wawer. A kum tena warwaruga mi diat ben araara a taara na nurnur. Diat piri naa i koina ku baa din paam aakaina mangamangaan, ma diat piri kaai naa Iesu pa in waan paat balet ma.

Petero i wapua diat balet un Iesu kupi diat a tur dekdek u ra nurnur. Iesu pa i waan paat utbaai kabina i nemi naa a taara raap diat a nukpuku.

A winawaan i ra 2 Petero:

A turturpaai ra buk mi (1:1-2)

Daat a lalaaun welaar ma ra taara anun God (1:3-15)

A pirpir un Iesu Kaarisito i lingtatuna (1:16-21)

A watumaarang u ra kum warwaruga na tena wawer (2:1-22)

A winawaan paat anu ra Tadaaru (3:1-18)

1 Iaa Simon Petero, a tultul ma aapostolo anun Iesu Kaarisito. Iaa timentu karom muaat baa God ia tabaara ta muaat ma ra ngaatngaat na nurnur, welaar ma i tabaara miaat kaai mai, kabina u ra takado na mangamangaan anun Iesu Kaarisito, anundaat God ma nundaat Tena Walaaun. ²A maarmaari ma ra maalmaal in wateng muaat, kabina baa muaat nunura God ma Iesu anundaat Tadaaru.

Daat a lalaaun welaar ma ra taara anun God

³U ra dekdekin God i tabaara daat ma ra kum utnaa raap baa daat iba kupi, kupi daat a lalaaun wakaak ma daat a lotu lingtatuna, kabina baa daat nunura God, ia baa i wataa pa daat kupi daat a kale anuna minamaar ma ra koina magiraana. ⁴Kabina u ra dekdekina i tabaara daat ma ra kum weweliman baa i ngaatngaat ma i ngaala aakit. Ia weweliman taau naa muaat a pet laar paai kupi muaat a aalaap ko ra kum aakaina nemnem ko ra rakrakaan buaal baa in baanaakaka muaat, ma kupi muaat a kale a mangamangaan anun God ma ra nuna lalaaun kaai.

⁵Kabina u ra kum utnaa mi baa God ia paam taai, muaat a ongor kupi muaat a wapapaam ungaai anumuaat nurnur ma ra koina mangamangaan. Ma muaat a wapapaam anumuaat koina mangamangaan ungaai ma ra manaana un God.

⁶Ma muaat a wapapaam anumuaat manaana un God ungaai ma ra mangamangaan baa muaat a naagagon kado anumuaat lalaaun. Ma muaat a wapapaam a mangamangaan maa ungaai ma ra tinur dekdek. Ma muaat a wapapaam ungaai anumuaat tinur dekdek ma ra lotu lingtatuna karom God. ⁷Ma muaat a wapapaam a lotu lingtatuna ungaai ma ra maarmaari karom a kum Tateimuaat u ra nurnur. Ma muaat a wapapaam ungaai a maarmaari maa ma ra maarmaari kaai karom a taara raap. ⁸Baa a kum mangamangaan mi i ki karom muaat, ma diat wateng anumuaat lalaaun, anumuaat manaana u ra nundaat Tadaaru Iesu Kaarisito in wa ut a waina ma pa muaat a lalaaun baa ku. ⁹Ma ia baa pa i paam akoto a kum mangamangaan mi, ia gawul a mataana ma ia pula, ma ia dumaana wai naa di aa wagomgom taai

ko ra kum aakaina mangamangaan baa ia paam taai.

¹⁰Io, a kum tateng liklik, muaat a ongor dekdek kupi muaat a waiaai u ra numuaat lalaaun naa God ia wataa pa muaat ma ia pilak pa muaat. Baa muaat a paami lenmaa, pain muaat a puka, ¹¹ma Iesu Kaarisito, anundaat Tadaaru ma Tena Walaauun in ben aruk pa muaat ma ra gaaiia u ra nuna mataanitu baa pa in raap.

¹²Muaat aa nunura a kum utnaa mi, ma muaat aa tur dekdek u ra lingtatuna na wawer baa muaat aa lo paai, iaku i koina baa ang wanuk ta muaat balet uni. ¹³Baa iaau lalaaun utbaai u ra paning, iaau nuki naa i takado kupi ang waangun taa balet a nuknukimuaat u ra kum utnaa mi. ¹⁴Maa iaau nunurai naa ia marawaai kupi ang waan ko ra paning mi, welaar ma ra nung Tadaaru Iesu Kaarisito ia pir taai taang. ¹⁵Maia, ang ongor kupi ang wanuk ta muaat u ra kum utnaa mi, kupi muaat a nuk akoto diat baa iaau aa maat.

Miaat aa babo taa a minamaar anun Kaarisito

¹⁶Baa miaat wapua muaat u ra dekdek i ra Tadaaru Iesu Kaarisito ma ra nuna winawaan paat balet, wakir miaat aakaakur baa ku ma ra kum aakaakur miaat nuk pa diat ku, pate. Miaat ut miaat aa babo taa anuna ngaala na dekdek ma ra mataamiaat. ¹⁷God Tamaana i wangaala paa a iaana ma i taar a minamaar taana, baa i pirpir ma ra in ingaana taanginaanga u ra nuna ngaala na minamaar. I piri lenbi, “Bi ia Natunglik, a naat na wakwakaak, iaau gaaiia aakit uni.” ¹⁸Ma mitul ut mitul aa walangoro taa in ingaana mi, baa i waan pari taanginaanga u ra maawa u ra bung baa miaat ki ungaai ma Iesu u ra taangaai baa God i ki iaai.

¹⁹A kum utnaa baa miaat baboi i wal-ingtatuna paa a pirpir anu ra kum propet karom daat, ma i koina kupi muaat a walangoroi. Maa a pirpir anu ra kum propet i welaar ma ra laam baa i kup-kup u ra baboto, tuk ut u ra laar, ma tuk ina naangnaang na laar in wakaapa a balaamuaat. ²⁰Raa ngaala na utnaa bari ia muaat a nunurai, naa pa daat a palaa kukuraai ra pirpir na propet u ra Buk Taabu ma ra nuknukindaat. ²¹Maa pa ta pirpir na propet i waan paat ku ko ra nuknukin ta muaana, a Takado na Nion ut i muga a taara baa diat pirpir ma ra pirpir kon God.

A kum warwaruga na tena wawer

2 Namuga a kum warwaruga na propet diat ki naliwan taa ra taara Israael. I welaar ku kaai ma mi, a kum warwaruga na tena wawer diat a waan paat naliwan ut kon muaat. Diat a waruk ino anundiat kum warwaruga na wawer baa in baanaakaka a nurnur, ma diat a weoro wa a Tadaaru baa ia kul pa diat. Lenmaa diat a lo gagaa paa andiat winirua. ²Mongoro diat a murmur a kum paamuk na mangamangaan anu ra kum warwaruga na tena wawer, ma kabina u ra kum mangamangaan baa diat a paami, a taara ingen diat a pir aakaka a lingtatuna na nurnur. ³U ra nundiat ngaala na nemnem kup a maani, diat a waruga pa muaat ma ra kum namnamian na pirpir baa ku, kupi diat a lo anumuaat maani. Iaku taanga namuga utbaai God ia waninaar, ma marawaai in taar andiat naagagon na binabaalu karom diat, maa pa i inep.

⁴Baboi, God pa i maari baat a kum aangelo baa diat paam aakaina. I ong apari wa diat u ra nguan, ma diat karabus u ra ngaala na tung baa i baboto, kupi diat a ki walaanga paa a bung na naagagon. ⁵Ma God pa i maari baat kaai a rakrakaan buaal namuga, baa i taar wa

a ngaala na lomom, ma a taara baa pa diat ru God diat wirua uni. I walaauun paa ku Noaa, a tena warawaai u ra mangamangaan na takado, diat ma 7 kaai. ⁶Ma i taar a naagagon na binabaalu u ra ru taamaan Sodom ma Gomoraa baa i tun wa diaar, ma diaar kabu maku. I paami lenmaa kupi a walawalar u ra utnaa baa in waan paat karom a taara baa pa diat ru God. ⁷Iaku, i walaauun paa Lot a tena takado, baa i tapunuk aakit u ra kum paamuk na mangamangaan anu ra taara na wabulbul. ⁸A tena takado mi, i ki naliwan taa ra aakaina taara maa, ma u ra bungbung raap i kariaana ngaala na mawaat u ra kum aakaina utnaa i baboi ma i walangoroi baa diat paampaami. ⁹Io, a Tadaaru i nunura aakapi baa in walaauun paa a taara baa diat rui, ko ra kum mawaat baa in baraata diat. Ma i nunura kaai aakapi baa in wakadik a kum tena wabulbul baa diat ki walaanga andiat naagagon na binabaalu u ra bung na naagagon. ¹⁰Ma a Tadaaru in naagagon dekdek diat baa diat murmur a kum durdur na nemnem i ra panindiat, ma pa diat nuk angaala paa anuna naagagon.

A kum warwaruga na tena wawer maa pa diat burut un ta utnaa, diat nuk angaala pa diat ut. Pa diat burut baa diat pir aakaka a kum wawaki baa kunaanga u ra maawa. ¹¹A kum aangelo diat dekdek aakit taa ra kum warwaruga na tena wawer mi, iaku baa diat tur namataa ra Tadaaru pa diat pir aakaka a kum wawaki baa kunaanga u ra maawa. ¹²Iaku a kum warwaruga na tena wawer mi, diat murmur ku a nemnem i ra panindiat welaar ma ra kum kuaabaar na wewagua, baa di buta diat ku kupi din paam akoto diat ma din aak doko diat. Diat pir aakaka ku a kum utnaa baa pa diat nunurai. Io, diat a wirua welaar ma ra kum kuaabaar na wewagua.

¹³Diat paam aakaina ma din baalu diat ma ra aakaina. Diat gaaiia ku baa diat a inim ma diat a longlong taptapuku u ra mage. Ma baa diat ki ungaai ma muaat u ra kum winangaan, diat welaar maku ma ra dur na utnaa ma ra utnaa i aaka, ma diat gaaiia u ra nundiat kum warwaruga na mangamangaan baa diat paami. ¹⁴A mataandiat pa i babo kup ta utnaa ingen, diat babo ku kup a kum aakaina tabuan. Anundiat aakaina pina-paam pa in raap laar paai. Diat walaam araara diat baa pa diat tur dekdek. Diat laa aakit u ra nemnem kup a ngaala na utnaa. Iaku, andiat winirua ia waninaar. ¹⁵Diat aa waan ko ra takado na aakapi, ma diat aa raara. Diat aa murmur a aakapi anun Baalaam natun Beor, ia baa anuna nemnem kup a maani i pet taai kupi in paam aakaina. ¹⁶A kum dongki pa diat laana pirpir, iaku anuna dongki i pirpir karomi u ra nuna niraara ma ra in ingaa ra muaana, ma i turbaat a longlong na pinapaam anu ra propet Baalaam.

¹⁷A kum muaana mi, diat welaar ma ra kum mataana daanim baa diat aa maa, ma diat welaar kaai ma ra pakaana waal baa a ngaala na dadaip i ip wai. God ia waninaar taa a pakaana kup diat u ra ngaala na baboto. ¹⁸Diat wangaala pa diat ma ra kum pirpir biala ku, ma diat walaam araara balet a taara kupi diat a murmur a kum aakaina nemnem i ra panindiat, a taara baa diat takaana waan ingen ko ra kum aakaina mangamangaan anu ra kum tena aakaina. ¹⁹Diat weweliman karom diat naa diat a laangalaanga, iaku diat ut pa diat ki laangalaanga, diat ki na wilawilaau karom a kum dur na magiraandiat. Maa te in wilawilaau karom a utnaa baa i tartaraam uni. ²⁰A taara baa diat aa aalaap ingen paa ko ra kum dur na mangamangaan ko ra rakraakan buaal, kabina baa diat aa nunura Iesu Kaarisito, anun-

daat Tadaaru ma Tena Walaau, iaku namur diat puka u ra ina kun i ra aakaina mangamangaan, ma a kum aakaina utnaa maa i wi akoto pa diat balet, io, anundiat kini namur in aaka aakit taa ra nundiat kini namuga baa pa diat nunura utbaai Iesu Kaarisito. ²¹Baa gun pa diat nunura aakapi i ra takado na mangamangaan, in koina karom diat. Iaku mi, i aaka aakit karom diat, maa diat aa manaana uni, iaku diat tapuku ingen ko ra gomgom na wetulaa baa di aa taar taai taan diat. ²²A pirpir welwelaar mi i ot ma diat: “A paap i waan talili balet kup a utnaa baa i marmarua wai.” Ma raa pirpir welwelaar kaai bi ia: “A boro baa di aa gi taai in waan talili balet ma in paipaai balet.”

A winawaan paat balet anu ra Tadaaru

3 A kum teptepaang, a buk mi, ia a weru buk baa iaau timui karom muaat. Ma u ra ru buk raap mi, iaau wanuk muaat balet u ra kum utnaa, kupi a nuknukumuaat in gomgom. ²Iaau nemi naa muaat a nuk paa a kum pirpir baa a kum propet anun God diat aa wewapua muga taau uni, ma muaat a nuk paa kaai a wetulaa anu ra nundaat Tadaaru ma Tena Walaau, baa a kum aapostolo diat aa wapua ta muaat uni.

³A mugaana utnaa, muaat a nunurai naa, u ra kum tintinip na bung, raa taara diat a waan paat baa diat murmur ku a kum aakaina nemnem i ra panindiat. Diat a tataur un muaat, ⁴ma diat a piri lenbi, “Kuraa ma awaai a winawaan paat balet anun Iesu, baa ia weweliman taau uni? Maa turpaai u ra kum kilaala baa a kum tamtamaandaat diat maat, a kum utnaa i tur ut welaar ma di waki ta diat u ra turpaai ra wawaki.”

⁵Iaku baa diat piri lenmaa, diat nuk penpen u ra pirpir bi naa namuga u ra turpaaina, God i waki a baakut ma ra

rakrakaan buaal ma ra nuna pirpir ut. I waki ma ra polo, ma i mamaa paat ko ra polo. ⁶Ma i baanaakaka utkaai a mugaana rakrakaan buaal ma ra polo, baa i taar wa a ngaala na lomom. ⁷Iaku a baakut ma ra rakrakaan buaal mi daat babo diaar, diaar ki walaang kup a bung na naagagon baa a nguan in baanaakaka diaar, ungaai ma ra taara baa pa diat ru God. A pirpir anun God i waki a baakut ma ra rakrakaan buaal, ma a pirpir ut maa i paam akoto ta diaar kup a bung na naagagon.

⁸A kum teptepaang, koku muaat du maana raa utnaa bari ia: Raa bung i welaar ma raa aarip na kilaala karom a Tadaaru, ma raa aarip na kilaala diat welaar ku ma raa bung karomi. ⁹A Tadaaru pa i wowowon kupi in paam ot paa anuna weweliman baa i piri naa in waan talili balet, welaar ma raa taara diat nuki lenmaa. Pate, i kiki walaanga pa muaat, maa pa i nemi naa te in wirua. I nemi naa a taara raap diat a nukpuku.

¹⁰Iaku a bung anu ra Tadaaru in waan paat welaar ma ra tena walong. U ra bung maa, a baakut in panaai ma ra ngaala na rurunga, ma ra kum wawaki kunaanga uni diat a aaka u ra ngaala na nguan, ma a rakrakaan buaal ma ra kum wawaki raap baa diat ki uni, diat a wangwangaan raap u ra nguan. ¹¹Baa a kum utnaa raap mi diat a aaka lenmi, io, woi na mangaana lalaaun ma baa muaat a murmuri? I koina baa anumuuaat lalaaun in gomgom ma muaat a lotu lingtatuna karom God. ¹²Ma muaat a ki walaang kup a bung anun God, ma muaat a wararaak kup a bung maa in waan paat gagaa. U ra bung maa, God in tun wa a baakut, ma ra kum utnaa inaanga u ra baakut in polo u ra ngaala na wuwan i ra nguan, ma in panaai. ¹³Iaku, daat ki walaang kup a utnaa baa God ia weweliman taau uni: a matakina maawa ma ra matakina rakrakaan buaal kaai,

baa a takado na mangamangaan in ki uni.

Daat a baboura daat ko ra taara baa diat palaa araara a Buk Taabu

¹⁴Io, a kum teptepaang, baa muaat kiki walaang kup a bung maa, muaat a ongor kupi muaat a gomgom, ma kupi pa ta wetakun in lo muaat un ta utnaa, ma kupi muaat a ki na maalmaal ungaai ma God. Ma God in babo anumuaat kum mangamangaan maa. ¹⁵Muaat a nuk paai, a Tadaaru pa i waan paat utbaai, kabina i ki walaang kup a taara diat a nukpuku ma in walaan pa diat. A pirpir mi, a teindaat Paaulo ia timu taai mun karom muaat. I timui ma ra manaana baa God i taar taai taana. ¹⁶Ma u ra nuna kum buk raap i wewapua u ra kum utnaa mi. Ra kum pirpir baa i timui i

dekdek kupi din nunura kukuraaaina. Ma raa taara baa pa diat kaapa wakaak uni, ma anundiat nurnur i talaur ku, anundiat papalaa uni i raara ku, welaar ma ra nundiat papalaa un raa kum pakaan kaai ko ra Buk Taabu. Ma diat ut diat a wirua uni.

¹⁷Iaku muaat, a kum teptepaang, muaat aa nunura muga a kum utnaa mi. Io, muaat a baboura muaat, kupi koku a taara na wabulbul diat a ben araara pa muaat ma ra nundiat kum raara na wawer, kaduk muaat a puka ko ra koina kinkini mari muaat aa ki uni. ¹⁸I koina baa muaat a tawa naliwan u ra maarmaari anun Iesu Kaarisito anundaat Tadaaru ma Tena Walaan, ma muaat a tawa kaai u ra numuaat manaana uni. Anuna ut a minamaar mi ma pa in raap! Aamen.

A Mugaana Buk

anun

Ioanes

A pirpir kaapa muga

A buk mi Ioanes i timui. Ioanes ia raa ko ra 12 naat na wawer anun Iesu. I timu a buk mi baa ia lapun, ma i ki irong Epeso. I timui karom a taara na nurnur u ra papaar Aasia.

Ioanes i wapua diat naa diat a tur dekke u ra nurnur un God Tamaana ma Natuna Iesu Kaarisito. Ma baa diat maari God diat a maari kaai a kum teptepaan-diat. A maarmaari ia a ngaala na utnaa.

Ma i wapua diat naa diat a baboura diat ko ra kum warwaruga na tena wawer. A kum tena warwaruga mi diat piri naa Iesu pa i waan paat a muaana mulu. Diat nuki naa a panindaat aakaina utnaa, io Iesu pa in pet laar paai kupi in waan paat a muaana mulu welaar ma daat. A kum tena warwaruga diat piri kaai naa a manaana ia a ngaala na utnaa, iaku a maarmaari ma ra koina mangamangaan diaar ling biala ku. A taara baa diat piri lenbi diat a kum ebaar anun Kaarisito, ma Ioanes i nemi naa daat a babo lele diat.

A winawaan i ra 1 Ioanes:

Iesu ia a Pirpir na Lalaun (1:1-4)

A kaapa ma ra baboto (1:5-2:29)

A kum natnatun God ma ra kum natnatun Saataan (3:1-4:6)

A maarmaari (4:7-21)

A nurnur in uwia paa a rakraakaan buaal (5:1-21)

A Pirpir na Lalaun

1 Miat wewapua un ia baa a Pirpir na Lalaun, i lalaun taanga namna-muga utbaai. Miat aa walangoro taai, miat aa babo taai ma ra mataami-

aat, miat babo mulu taai ut, ma miat paam ut a panina. ²Ma a Pirpir na Lalaun i waan paat kaapakaapa, ma miat aa babo taai, ma mi miat wapuaanai karom muaat, ia baa a lalaun takum baa diaar ki ungaai ma Tamaana, ma i waan paat kaapakaapa karom daat. ³Miat wapua muaat un ia baa miat aa babo taai ma miat aa walangoro taai, kupi daat a laa ungaai, welaar ma miat, miat laa ungaai ma Tamaandaat, ma Natuna Iesu Kaarisito. ⁴Ma miat timu a kum utnaa mi, kupi anundaat gaai in ngaala uni.

God a Kaapa

⁵A wewapua mi, miat walangoro kon Iesu Kaarisito, ma miat wapuaanai karom muaat, baa God ia a kaapa lingtatuna, ma pa ta baboto i ki uni. ⁶Baa daat piri naa daat laa ungaai ma God, iaku daat ki ku u ra baboto, io, daat a kum tena warwaruga, ma a lingtatuna pa i ki un daat. ⁷Baa daat waanwaan u ra kaapa, welaar ma God i ki u ra kaapa, io, daat a laa wetwetalaa karom daat, ma a gaapin Iesu Kaarisito, Natuna, in wagomgom daat ko ra kum aakaina mangamangaan raap.

⁸Baa daat piri naa pa nundaat ta aakaina mangamangaan, daat waruga pa daat balet ut, ma a lingtatuna pa i ki un daat. ⁹Baa daat pir apuaana anundaat kum aakaina mangamangaan, God ut i takado, ma in paam ot paa anuna weweliman ma in una wa anundaat kum aakaina mangamangaan, ma in wagomgom daat ko ra kum utnaa baa pa i takado. ¹⁰Baa daat piri naa pa daat paam taa ta aakaina mangamangaan, daat piri naa God a tena warwaruga, ma anuna pirpir pa i ki u ra balaandaat.

Kaarisito anundaat tena wewaraaut

2 A kum natnatung liklik, iaau timu a kum utnaa mi karom muaat kupi

koku muaat paam aakaina. Iaku baa te i paam aakaina, anundaat tena we-waraaut, Iesu Kaarisito a Tena Takado, in pirpir anun raa maa karom Tamaana.

²Ia ut i maat kupi in kul walaangalaanga pa daat ko ra nundaat kum aakaina mangamangaan, ma wakir anundaat ku, a aakaina mangamangaan anu ra taara raap u ra rakrakaan buaal.

³Baa daat taraam u ra nuna kum naagagon, io, daat kaapa naa daat nunura ut God. ⁴Baa te i piri naa, "Iaau nunura God," iaku baa pa i taraam u ra nuna kum naagagon, ia a tena warwaruga, ma a lingtatuna pa i ki uni. ⁵Baa te i taraam u ra pirpir anun God, a maarmaari anun God i ki mulu uni. Mi ia a wakilang baa daat nunurai naa daat anun God: ⁶Baa te i piri uni naa ia anun God, in lalaaun welaar ma ra lalaaun anun Kaarisito.

A matakina naagagon

⁷A kum teptepaang, wakir a matakina naagagon mi iaau timui karom muaat, a naagagon ku baa muaat aa walangoro taai taanga namuga utbaai. ⁸Iaku a naagagon maa tuk mi i matakina utbaai. A lingtatuna i ra pirpir mi di baboi un Kaarisito, ma di baboi kaai un muaat, maa a baboto i raap waanwaan, ma a kaapa lingtatuna ia waan paat.

⁹Baa te i piri naa i ki u ra kaapa, iaku maa i milikuaana tenalik, a muaana maa i ki utbaai u ra baboto. ¹⁰Iaku baa te i maari tenalik, i ki u ra kaapa ma pa ta utnaa u ra nuna lalaaun baa in pet taai kupi in puka balet un ta aakaina mangamangaan. ¹¹Ma te baa i milikuaana tenalik, i ki utbaai u ra baboto, ma i waanwaan utbaai u ra baboto, ma pa i nunurai baa i waanwaan uwaai, maa a baboto ia wapula paa a mataana.

¹²Iaau timtimu karom muaat a kum naat, maa di aa una wa anumuuaat kum aakaina mangamangaan u ra iaan Kaarisito.

¹³Iaau timtimu karom muaat a kum ngaalangaala, maa muaat aa nunura ia baa i lalaaun taanga namnamuga utbaai.

Iaau timtimu karom muaat a kum baarmaan, maa kabina muaat aa uwia paa Saataan.

Iaau timtimu karom muaat a kum naat, maa kabina muaat aa nunura a Tamaandaat.

¹⁴Iaau timtimu karom muaat a kum ngaalangaala, maa muaat aa nunura ia baa i lalaaun taanga namnamuga utbaai.

Iaau timtimu karom muaat a kum baarmaan, maa muaat aa dekedek, ma ra pirpir anun God ia ki u ra balaamuaat, ma muaat aa uwia paa Saataan.

¹⁵Koku muaat maari a rakrakaan buaal, ma ra kum utnaa kaai baa diat ki uni. Baa te i maari a rakrakaan buaal, a maarmaari anun Tamaandaat pa i ki u ra muaana maa. ¹⁶Maa a kum utnaa baa diat ki u ra rakrakaan buaal, lenbi a kum aakaina nemnem u ra balaandaat, a kum aakaina nemnem anu ra mataandaat, ma ra aamaamaan ngaala ma ra kum utnaa taanga main napia, a kum utnaa mi wakir diat kon Tamaandaat. ¹⁷A rakrakaan buaal ma ra kum aakaakaina nemnem baa diat waan paat koni, diat a raap ku, iaku baa te i murmur a nemnem anun God, in lalaaun takum.

A kum ebaar anun Kaarisito

¹⁸A kum natnatung liklik, mi daat ki u ra kum tintinip na bung. Muaat aa walangoro taai naa a ebaar anun Kaarisito in waan paat, ma mi mongoro na ebaar maa diat aa waan paat. Io, muaat a nunurai naa a tintinip na bung ia marawaai. ¹⁹A kum ebaar anun Kaarisito diat ki ungaai ma daat, iaku diat aa pari paa, maa wakir diat mulu kon daat. Baa gun diat mulu ut kon daat,

diat a ki takum karom daat. Ma mi, diat aa waan paa kon daat, maa kabina wakir diat kon daat.

²⁰Iaku muaat, Kaarisito ia taar taa a Takado na Nion karom muaat. Ma muaat raap muaat aa nunura a lingtatuna. ²¹Wakir iaau timtimu karom muaat kabina baa pa muaat nunura utbaai a lingtatuna. Pate, iaau timtimu karom muaat kabina maa muaat aa nunura a lingtatuna, ma pa ta warwaruga i laana waan paat koni. ²²Woi maa a tena warwaruga? Ia baa i weoro ku naa Iesu wakir a Kaarisito, baa God i tula wai urin. Te baa i piri lenbi, ia a ebaar anun Kaarisito, maa i weoro wa kaai Tamaandaat ma Natuna. ²³Baa te i weoro wa Natun God, Tamaana kaai pa i ki karomi. Ma baa te i pir apuaana Natuna, Tamaana kaai i ki karomi.

²⁴I koina baa a kum wawer raap baa muaat aa walangoro taai namuga in lalaaun un muaat. Io, muaat kaai muaat a lalaaun un Natuna, ma un Tamaana. ²⁵Ma a utnaa baa i weweliman taai kupi in taari taan daat, ia a lalaaun takum.

²⁶Iaau timu taa a kum utnaa mi karom muaat, kupi muaat a babo lele diat baa diat nem na ben araara muaat. ²⁷A Takado na Nion baa Kaarisito i taar taai taa muaat, ia ki un muaat, ma pa muaat iba balet ma kup te baa in wer muaat. Maa a Takado na Nion i wer muaat u ra kum utnaa raap. Ma a utnaa baa i wer muaat uni i lingtatuna, ma wakir a warwaruga. Io, muaat a nuk akoto a wawer mi kupi muaat a ki takum karom Kaarisito.

²⁸Maia, a kum natnatung liklik, muaat a ki takum karom Kaarisito, kupi koku daat burut ma koku daat wawirwir u ra nuna bung na winawaan paat. ²⁹Muaat nunurai naa God a tena takado, ma muaat nunurai kaai naa diat raap baa diat paam a takado na mangamangaan diat a kum natnatun God.

A kum natnatun God

3 Baboi! A Tamaandaat i waiaa anuna ngaala na maarmaari karom daat, baa i waatung daat naa daat a kum natnatuna. I lingtatuna ut, daat a kum natnatun God. A taara ko ra rakrakaan buaal pa diat nunura God, lenkaai maa pa diat nunura daat. ²A kum teptepaang, mari daat a kum natnatun God, ma pa di wapuaanai utbaai baa namur in tabaara daat balet ma ra aawa. Iaku daat nunurai naa namur baa Iesu in waan paat, daat a welaar ut mai, maa daat a babo mului maraagaam. ³Ma muaat raap baa muaat ki walaang ma ra nurnur kup Kaarisito, muaat a wagogom muaat welaar ma Kaarisito i gomgom.

⁴Baa te i paam aakaina mangamangaan, pa i murmur a naagagon anun God, maa aakaina mangamangaan, ia a wabulbul u ra kum naagagon. ⁵Ma muaat nunurai naa Kaarisito i waan paat kupi in lo wa anundaat kum aakaina mangamangaan, ma ia ut pa nuna ta aakaina mangamangaan. ⁶Ma ia baa i ki un Kaarisito, pa in lalaaun balet u ra aakaina mangamangaan. Ma ia baa i paampaam balet ku a kum aakaina mangamangaan, pa i babo utbaai Kaarisito, ma pa i nunurai kaai.

⁷A kum natnatung liklik, koku muaat maadek paa te kupi in ben araara muaat. Ia baa i paam a takado na mangamangaan, i takado welaar ma Kaarisito i takado. ⁸Ma ia baa i paam aakaina mangamangaan, ia a natun Saataan, maa Saataan a tena paam aakaina turpaai ut u ra turpaaina. Ma Natun God i waan paat kupi in kamaar wa a pina-paam anun Saataan. ⁹Diat raap baa a kum natnatun God, pa diat a paampaam balet ma a kum aakaina mangamangaan, maa a lalaaun anun God i ki un diat. Pa diat a paampaam balet aakaina mangamangaan, maa diat a kum natnatun God.

¹⁰Bari ia mangamangaan baa daat a babo lele a kum natnatun God uni, ma daat a babo lele kaai a kum natnatun Saataan uni: Diat raap baa pa diat paam a takado na mangamangaan, wakir diat a kum natnatun God, lenkaai maa karom diat baa pa diat maari a kum tateindiat.

Daat a maari wetwetalaai daat

¹¹A pirpir mi muaat walangoroi taanga namuga utbaai, naa daat a maari wetwetalaai daat. ¹²Ma koku daat welaar ma Kaain, ia baa anun Saataan, baa i aak doko wa tenalik Aabel. Aawa kabina maa i aak dokoi? Maa kabina anuna mangamangaan i aaka, ma ra manga-mangaan anun tenalik i takado.

¹³A kum tateng liklik, koku muaat kakaian baa a taara ko ra rakraakan buaal diat a milikuaana muaat. ¹⁴Baa daat paam a maarmaari karom a kum tateindaat, daat nunurai naa daat aa waan ko ra minaat kup a lalaaun. Ma ia baa pa i nunura maarmaari i ki utbaai u ra minaat. ¹⁵Ia baa i milikuaana tenalik, i welaar ma ra tena aak doko taara, ma muaat nunurai naa a lalaaun takum pa i ki un diat a kum tena aak doko taara.

¹⁶Bari ia a utnaa baa daat nunura a maarmaari lingtatuna uni: Iesu Kaarisito i ung wa anuna lalaaun kup daat. Io, i koina kupi daat kaai daat a ung wa anundaat lalaaun kup a kum tateindaat. ¹⁷Baa te anuna mongoro na utnaa, ma i babo tenalik i iba, iaku pa i nem na tabaarai ma ta utnaa, i balbalaat baat ku in balaana koni, a maarmaari anun God in ki lelawaai u ra muaana maa? ¹⁸A kum natnatung liklik, koku daat maarmaari ma ra pirpir ku, baa ma ra waandaat ku. Daat a maarmaari ma ra koina pinapaam ma ra lingtatuna.

¹⁹Lenmaa daat a nunurai naa daat a kum natu ra lingtatuna, ma pain daat a burut baa daat a tur namataan God. ²⁰Baa a balaandaat i takuna daat, God

i ngaala taa ra wetakun u ra balaandaat, ma i nunura a kum utnaa raap. ²¹A kum teptepaang, baa a balaandaat pa i takuna daat, pa daat a burut baa daat a tur namataan God. ²²Ma ra kum utnaa raap baa daat aaringi koni, in taari taan daat, maa daat taraam u ra nuna kum naagagon, ma daat paam a utnaa baa i gaai uni. ²³A naagagon anun God i lenbi: Daat a nurnur u ra iaan Natuna, Iesu Kaarisito, ma daat a maari wetwetalaai daat, welaar ma ra nuna naagagon karom daat. ²⁴Baa te i taraam u ra nuna kum naagagon, i lalaaun un God, ma God kaai i lalaaun uni. Ma kabina u ra Takado na Nion baa i tabaara daat mai, daat nunurai naa God i lalaaun un daat.

A watumaarang u ra kum warwaruga na propet

4 A kum teptepaang, mongoro na propet warwaruga diat waan tal-talili u ra rakraakan buaal. Lenmaa koku muaat nurnur gagaa un te baa i piri naa a Takado na Nion i taar taa a pirpir karomi. I koina kupi muaat a babo lele a kum nion baa diat kon God baa pate. ²Muaat a nunura lele a Nion God lenbi: Diat baa diat piri naa Iesu Kaarisito i waan paat a muaana, diat maa kon God. ³Ma diat baa diat weoro ku, diat maa wakir kon God. A nion maa ko ra ebaar anun Kaarisito, baa muaat aa walangoro taai baa in waan paat, ma mi ia waan paat urin u ra rakraakan buaal.

⁴A kum natnatung liklik, muaat anun God, ma muaat aa uwia paa a kum propet warwaruga, maa a Takado na Nion baa i ki un muaat, i dekdek aakit kon Saataan baa i ki un diat u ra rakraakan buaal. ⁵A kum propet warwaruga diat ko ra rakraakan buaal, ma diat pipipir ut u ra kum utnaa ko ra rakraakan buaal, ma a taara ko ra rakraakan buaal diat walangoro diat. ⁶Daat anun God, ma te baa i nunura God

i walangoro daat. Ma te baa wakir kon God pa i walangoro daat. Lenmaa daat nunura lele a Nion baa i lingtatuna, ma ra aakaina nion baa a tena warwaruga.

God ia a maarmaari

⁷A kum teptepaang, daat a maari wetwetalaai daat, maa a maarmaari i waan kon God. Ma diat raap baa diat maarmaari, diat a kum natnatun God, ma diat nunura God. ⁸Baa te pa i nunura maarmaari, pa i nunura God, maa God ut a maarmaari. ⁹Bari ia a utnaa maa God i waiaa anuna maarmaari uni, baa i tula wa Natuna, raa ot ku, urin u ra rakrakaan buaal kupi daat a lalaaun uni. ¹⁰Wakir daat, daat maari muga God, pate. A maarmaari i lenbi, God ut i maari muga daat, ma i taar wa Natuna kupi in maat ma in kul walaangalaanga pa daat ko ra nundaat kum aakaina mangamangaan. ¹¹A kum teptepaang, baa God i maari daat lenmi, i koina kupi daat kaai daat a maari wetwetalaai daat. ¹²Pa te utbaai i babo taa God. Iaku baa daat maari wetwetalaai daat, God i ki u ra balaandaat, ma ra nuna maarmaari i ki mulu un daat.

¹³Daat nunurai naa daat lalaaun un God, ma God i lalaaun un daat, kabina ia taar taa a Niono taan daat. ¹⁴Tamaandaat i taar wa Natuna kupi in Tena Walaan anu ra rakrakaan buaal, ma miaat, miaat aa babo taai, ma miaat wewapua uni. ¹⁵Baa te i pir apuaanai naa Iesu ia a Natun God, God i lalaaun uni, ma ia kaai i lalaaun un God. ¹⁶Ma daat ut daat nunura a maarmaari anun God karom daat ma daat nurnur uni.

God ia a maarmaari. Ma ia baa i nunura maarmaari, i lalaaun un God, ma God i lalaaun uni. ¹⁷Baa anuna maarmaari i ki mulu un daat, pa daat a burut u ra bung na naagagon, maa daat lalaaun welaar ut ma Kaarisito main u ra rakrakaan buaal. ¹⁸Pa ta bunurut i ki

u ra maarmaari. Baa a maarmaari i ki mulu un te, i lu wa a bunurut. Baa te i burut i kukuraaaina naa i nuki naa in wirua u ra naagagon na binabaalu karomi, ma anuna maarmaari pa i ngaala utbaai.

¹⁹Daat maari wetwetalaai daat, maa kabina God ut i maari muga daat. ²⁰Baa te i piri naa, "Iaau maari God," iaku pa i maari tenalik, ia a tena warwaruga. Maa ia baa pa i maari tenalik baa i baboi, pa in maari laar paa God baa pa i baboi. ²¹A naagagon mi i taar taai taan daat i lenbi: Baa te i maari God in maari kaai tenalik.

A niuwia u ra rakrakaan buaal

5 Diat raap baa diat nurnur un Iesu naa ia a Kaarisito, diat maa a kum natnatun God. Ma diat raap baa diat maari tamaa ra naat, diat maari utkaai a kum natnatuna. ²Baa daat maari God, ma daat taraam u ra nuna kum naagagon, daat nunurai naa daat maari kaai a kum natnatuna. ³Baa daat maari God, daat a taraam kaai u ra nuna kum naagagon. Ma anuna kum naagagon pa diat dekdek kupi daat a murmur diat. ⁴Maa diat baa a kum natnatun God, diat aa uwia paa a rakrakaan buaal. Bari ia a dekdek baa daat uwia paa a rakrakaan buaal mai: anundaat nurnur ku. ⁵Woi maa in uwia paa a rakrakaan buaal? Diat ku baa diat nurnur un Iesu naa ia a Natun God.

A wewapua kaapa un Iesu Kaarisito

⁶Iesu Kaarisito i waan paat ma ra palaa ma ra gaap. Diaar tur wakilang anuna baapitaaiso ma ra nuna minaat. Wakir i waan paat ku ma ra palaa, i waan paat ut ma diaar raap. A Takado na Nion ia a lingtatuna, ma i wewapua un Iesu Kaarisito. ⁷Io, tuldi ditul wewapua kaapa uni: ⁸A Nion, a palaa, ma ra gaap, ditul raap ditul wapuaanai naa Iesu ia a Natun God. ⁹Daat laana nurnur u ra wewapua kaapa anu ra taara, iaku a we-

wapua anun God i ngaala aakit. Ma u ra tula utnaa bi, God ut i wewapua kaapa un Iesu naa ia a Natuna. ¹⁰Te baa i nurnur un Natun God, ia paam akoto a wewapua kaapa anun God u ra in balaana. Ma ia baa pa i nurnur u ra wewapua kaapa anun God, i nuki naa God a tena warwaruga, kabina maa pa i nurnur u ra wewapua kaapa anun God un Natuna. ¹¹Anuna wewapua kaapa i lenbi: God ia taar taa a lalaaun takum taan daat, ma a lalaaun maa i ki un Natuna. ¹²Ia baa Natun God i lalaaun uni, ia paam akoto a lalaaun. Ma ia baa Natun God pa i lalaaun uni, pa i paam akoto a lalaaun.

Iesu ia a lalaaun takum

¹³A kum utnaa mi iaau timui karom muaat, kupi muaat baa muaat nurnur u ra iaan Natun God, muaat a nunurai naa muaat aa paam akoto a lalaaun takum. ¹⁴Ma baa daat aaraaring karom God, koku daat aalawur nuknuk, maa daat aa nunurai naa God in walangoro daat, baa daat aaring kupi ta utnaa welaar ma ra nuna nemnem. ¹⁵Ma baa daat nunurai naa ia walangoro daat u ra kum utnaa raap baa daat aaring kupi, daat nunurai kaai naa daat a paam akoto a kum utnaa baa daat aaring koni.

¹⁶Baa te i babo tenalik i paam aakaina mangamangaan baa wakir in wirua uni, in aaraaring karom God, ma God in taar a lalaaun taana. A niaaring mi in waraaut diat baa anundiat kum aakaina mangamangaan pa i waan kup a winirua. Iaku pa iaau piri naa muaat a aaraaring un diat baa anundiat aakaina mangamangaan i waan kup a winirua.††

¹⁷A kum aakaina mangamangaan raap pa diat takado, iaku raa kum mangamangaan aakaina pa din wirua takum uni.

¹⁸Daat nunurai naa diat raap baa a kum natnatun God, pa diat paampaam balet ma a kum aakaina mangamangaan. Maa Natun God i baboura baat diat ut, ma Saataan pa i pet laar paai kupi in baanaakaka diat. ¹⁹Daat aa nunurai naa daat a kum natnatun God, ma a rakraakan buaal raap i ki u ra naagagon anun Saataan. ²⁰Daat aa nunurai naa Natun God ia waan paat, ma ia tabaara ta daat ma ra manaana, kupi daat a nunura a lingtatuna na God. Daat lalaaun u ra lingtatuna na God, kabina maa daat lalaaun un Natuna Iesu Kaarisito. Ma ia a God lingtatuna, ma ra lalaaun takum. ²¹A kum natnatung liklik, muaat a baboura muaat ko ra kum warwaruga na god.

††5:16 Raa kum tena manaana diat nuki naa a aakaina mangamangaan baa te in wirua takum uni, baa in weoro wa Iesu.

A Weru Buk

anun

Ioaanes

A pirpir kaapa muga

A buk mi Ioaanes i timui. I piri naa i timui karom a tabuan, iaku mongoro na tena manaana diat nuki naa a tabuan ma ra kum natnatuna ia a pirpir welwelaar u ra lotu ma ra kum tena nurnur. Baa i pirpir un tenawawi ra tabuan, i pirpir u ra lotu un raa taamaan ingen.

U ra buk mi i wapua diat naa diat a maari wetwetalaai diat, ma diat a baboura diat ko ra kum warwaruga na tena wawer.

A winawaan i ra 2 Ioaanes:

A turturpaai ra buk mi (1-3)

A maarmaari (4-6)

A watumaarang u ra kum tena warwaruga (7-11)

A tintinip na pirpir (12-13)

1 Iaa Ioaanes, a mukmuga, iaa timui timu karom ui, a tabuan baa God ia pilak pa ui, ungaai ma ra kum natnatum, baa iaa maari muaat u ra lingtatuna na nurnur. Ma wakir iaa ku, miaat raap kaai baa miaat nunura a lingtatuna miaat maari muaat. ²Miaat maari muaat kabina u ra lingtatuna baa i ki un daat, ma in ki takum karom daat.

³A maarmaari, a koina mangamaan ma ra maalmaal kon God Tamaandaat ma Iesu Kaarisito Natuna, in ki karom daat baa daat ki u ra lingtatuna ma daat maari wetwetalaai daat.

A maarmaari wetwetalaai

⁴Iaa gaaia aakit baa iaa walangoro naa a kum natnatum diat murmur a lingtatuna, welaar ma ra naagagon Tamaandaat ia taar taai taan daat.

⁵Ma mari iaa aaring ui, a tabuan, kupi

daat a maarmaari wetwetalaai. Wakir iaa timu ta matakina naagagon karom ui, pate. A naagagon ku baa daat aa walangoro taai taanga namuga. ⁶Bi ia a maarmaari, baa daat a murmur a kum naagagon anun God. Anuna naagagon, baa namuga muaat aa walangoro taai i lenbi, naa muaat a lalaaun ungaai ma ra maarmaari.

Muaat a baboura muaat ko ra kum tena warwaruga

⁷Mongoro na tena warwaruga diat aa waan werweraan main u ra rakraakan buaal. Diat weoro ku naa Iesu Kaarisito wakir i waan paat a muaana mulu. A mangaana taara maa diat a kum tena warwaruga, ma diat a kum ebaar anun Kaarisito. ⁸Muaat a baboura muaat kupi koku muaat ung wa a utnaa baa muaat aa ongor paai. Muaat a tur dekdek kupi muaat a lo paa anumuaat kudulaana wedok. ⁹Diat raap baa diat waan ingen paa ko ra kum wawer anun Kaarisito ma pa diat murmuri, God pa i ki karom diat. Ma diat raap baa diat murmur a kum wawer mi, Tamaandaat ma Natuna diaar ki karom diat. ¹⁰Baa te in waan karom muaat ma ta mangaana wawer baa pa i welaar ma ra kum wawer anun Kaarisito, koku muaat gaaia paai ma muaat ben aruki u ra numuaat kum ruma. ¹¹Baa te in gaaia paai, in welaar mai u ra nuna kum aakaina pinapaam.

A tintinip na pirpir

¹²A mongoro na utnaa baa ang timui karom muaat, iaku pa iaa nemi naa ang timimu u ra dona buk ma ra ina pen. Iaa nuki naa ang waan ut karom muaat, ma ang pirpir karom muaat, kupi in ngaala aakit anundaat gaaia.

¹³A kum natnatun tenawawim baa God ia pilak paai, diat taar anundiati maarmaari karom ui.

A Wetula Buk

anun

Ioaanes

A pirpir kaapa muga

A buk mi Ioaanes i timui. I timui karom raa tena nurnur a iaana Gaaius. I waatung wakaak karomi baa i waraaut a kum tena pinapaam baa diat waan ma ra Koina Wewapua. I pirpir kaai un raa muaana a iaana Diotrepe, maa anuna mangamangaan pa i koina.

A winawaan i ra 3 Ioaanes:

A turturpaai ra buk mi (1-4)

Ioaanes i gaaiia un Gaaius (5-8)

A mangamangaan anun Diotrepe pa i koina (9-10)

A mangamangaan anun Demetrio i koina (11-12)

A tintinip na pirpir (13-15)

1 Iaa, Ioaanes, a mukmuga, iaau timu karom ui, tepaang Gaaius, baa iaau maari ui u ra lingtatuna na nurnur.

²Tepaang, iaau aaraaring un ui, kupi anum kini in koina ma un watur akoto a koina lalaaun, welaar ma ra niom baa i lalaaun wakaak. ³Iaa, gaaiia aakit baa raa kum tateindaat diat waan paat, ma diat pirpir kaapa un ui naa u murmur a lingtatuna na pirpir, ma u lalaaun ungaai mai. ⁴Pa ta utnaa balet baa in ngaala anung gaaiia uni, un raa utnaa ku, baa iaau walangoroi naa muaat a kum natatung liklik u ra nurnur muaat lalaaun ungaai ma ra lingtatuna.

Un waraaut a kum tateindaat baa diat waan ma ra Koina Wewapua

⁵Tepaang, u dowot u ra pinapaam u paami karom a kum tateindaat u ra nurnur, baa diat waira paat karom ui. ⁶Ma baa raa taara kon diat, diat waan paat main, diat pirpir kaapa karom a taara na

nurnur main u ra num maarmaari. Ma i koina baa un waraaut diat baa diat waan ma ra Koina Wewapua ma ta kum utnaa u ra nundiat winawaan. A mangamangaan mi God i gaaiia uni. ⁷Diat waan u ra iaan Kaarisito, ma pa diat lo ta waraaut ko ra kum taara baa pa diat nurnur. ⁸Lenmaa i koina kupi daat a waraaut a mangaana taara maa, kupi daat a papaam ungaai ma diat kup a lingtatuna in waan werweraan.

A lalaaun anun Diotrepe ma Demetrio

⁹Iaa, aa timu taa a buk karom a taara na nurnur u ra num taamaan, iaku Diotrepe ia baa i nem aakiti kupi ia anu-muaat mukmuga, pa i taraam karom mi-aat. ¹⁰Io, baa ang waan paat ang wapua muaat u ra kum utnaa baa i paampaami, a kum aakaina pirpir i pir taai un miaat. Ma wakir ma raa ku ia, bi kaai ia, pa i gaaiia paa a kum tateindaat u ra nurnur baa diat waan paat ma ra Koina Wewapua, ma i turbaat ku anuna taara baa diat nem na gaaiia pa diat. Ma baa te koni i nem na gaaiia paa a kum waira maa, Diotrepe in wango wai ko ra lotu.

¹¹Tepaang, koku u murmur aakaina mangamangaan mi, un murmur ku a koina. Ia baa i paam a koina, ia anun God, ma ia baa i paam aakaina, pa i nunura God.

¹²A taara raap diat pirpir kaapa un Demetrio, naa ia raa koina muaana, ma ra nuna lingtatuna na wawer kaai i pirpir kaapa uni. Maia, miaat kaai miaat pirpir kaapa uni, ma u nunurai naa anumiaat kum pirpir i lingtatuna.

A tintinip na pirpir

¹³Mongoro na utnaa baa ang timui karom ui, iaku pa iaau nemi kupi ang timtimu karom ui ma ra pen. ¹⁴Iaku iaau nuki naa ia marawaai ma daar a webabo, kupi daar ut daar a pirpir.

¹⁵A maalmaal in ki karom ui. A kum teptepaam taanga min, diat taar anundiat maarmaari kup ui. Ma ui kaai un

taar anung maarmaari karom a kum teptepaandaar raap baa diat ki matira.

A Buk anun

Iudaas

A pirpir kaapa muga

Iudaas i timu a buk mi. Mongoro na tena manaana diat nuki naa Iudaas mi ia a tein Iesu ma Iaakobo. Babo Mt 13:55 ma babo kaai a pirpir kaapa u ra buk anun Iaakobo.

I timu a buk mi karom a kum tena nurnur. Baa i walangoroi naa a kum warwaruga na tena wawer diat ben araara diat, i timtimu kupi in watumaarang diat. Ma i piri naa a Tadaaru in naagagon a kum tena aakaina. I wapua diat kaai naa diat a murmur a Koina Wewapua, ma diat a tur dekdek u ra nurnur.

A winawaan i ra buk Iudaas:

A turturpaai ra buk mi (1-2)

A mangamangaan anu ra kum warwaruga na tena wawer (3-16)

Daat a tur dekdek u ra nurnur (17-23)

A pir walaawa karom God (24-25)

1 Iaa u Iudaas, a tultul anun Iesu Kaarisito ma a tein Iaakobo. Iaa u timu a buk mi karom muaat baa God a Tamaandaat ia wataa pa muaat, ma i maari muaat, ma muaat ki u ra baboura anun Iesu Kaarisito.

² God in taar a ngaala na wewaraaut, a ngaala na maalmaal ma ra ngaala na maarmaari karom muaat.

Muaat a baboura muaat ko ra kum warwaruga na tena wawer

³ A kum teptepaang, iaa u nem aakiti naa ang timtimu karom muaat u ra warwalaun baa anundaat raap. Iaku mi, iaa u nuki naa ang timtimu karom muaat un raa utnaa ingen. Ang timtimu karom muaat ma ang wadekdek muaat, kupi muaat a ongor kupi muaat a baboura wakaak a Koina Wewapua ko ra kum ebaar. A Koina Wewapua baa daat nur-

nur uni, ma di aa taar taai karom a taara anun God, ma pa te in puku laar paai. ⁴ Iaa u timtimu uni, kabina maa raa taara diat aa ruk ino taau karom muaat. Pa diat murmur a nemnem anun God, ma diat a waan takado kup a winirua, we-laar ma di aa timu taai namuga utbaai u ra Buk Taabu. Diat puku aakaka paa a maarmaari anun God, ma diat piri lenbi, "I koina ku baa daat a paam a kum paamuk na mangamangaan." Ma diat weoro wa ku anundaat Tena Naagagon ma anundaat Tadaaru, Iesu Kaarisito, ia raa ot ku.

⁵ Muaat aa nunura a kum utnaa bi, iaku iaa u nemi kupi ang wapua muaat balet uni, naa: A Tadaaru i walaun paa a taara Israael taangirong Aaigipto, iaku namur taana i wawirua wa diat baa pa diat nurnur uni. ⁶ Ma ra kum aangelo kaai baa pa diat nem a kum tiniba na naagagon baa God i taar taai taan diat raaraa, diat wangaala pa diat ma diat waan ko ra nundiat kinkini. Io, God ia wi akoto ta diat ma ra kum winiwi takum. Ma mi diat aa ki u ra baboto kupi diat a ki walaanga paa a ngaala na bung baa din naagagon diat uni. ⁷ Lenkaai maa un Sodom ma Gomoraa, ma ra kum taamtaamaan marawaai karom diaar. A taara taanga matira diat paam a kum paamuk na mangamangaan, ma diat paam aakaina balet karom diat ut in muaana. A kum taamaan maa diat wirua raap u ra nguan. Ma anundiat winirua i watumaarang daat kupi daat a nunurai naa a ngaala na nguan baa pa in maat, i ki kupi din tun a kum tena aakaina uni.

⁸ Lenkaai maa, karom a taara baa diat aa ruk taau karom muaat. Diat wer a taara ku ko ra kum utnaa diat baboi u ra kum beberon, ma diat wadur diat balet ut ma ra kum aakaakaina mangamangaan. Pa diat nem a naagagon anun God, ma diat pir aakaka a kum aangelo taanginaanga nate. ⁹ Ma Mikaael, ia baa

a mukmuga anu ra kum aangelo, baa diaar wengangaar ma Saataan u ra mi-naatin Moses, pa i pir taa ta aakaina pir-pir un Saataan. I piri ku naa, “A Tadaaru ut in turbaat ui.”¹⁰ Iaku a taara mi diat pirpir aakaka u ra kum utnaa baa pa i kaapa karom diat. Ma anundiat manaana i welaar ku ma ra manaana anu ra kum kuaabaar na wewagua, baa diat murmur ku a nemnem i ra panindiat. Maa ut ia a utnaa baa diat a wirua uni.

¹¹In aaka aakit karom diat! Diat murmur a mangamangaan anun Kaain. Ma diat ngaraa kupi diat a welaar ma Baalaam, baa i paam a kum aakaina utnaa kupi in lo maani uni. Ma diat a wirua welaar ma Koraa, baa i muga paa a taara baa diat wabulbul karom God, ma diat wirua raap.¹² A taara mi baa diat ki ungaai ma muaat u ra kum winangaan na maarmaari, diat welaar ku ma ra durdur na utnaa. Diat tabaara maaumaaur pa diat ut, ma pa diat nuk paa a taara ingen. Diat welaar ma ra waal na baakut baa a dadaip i ip taltalili, ma pa ta baataina. Diat welaar kaai ma ra kum diwaai baa pa diat wa u ra kalaang na wunuwa, diat aa maat. Baa di aa gaat wa diat, anundiat weru minaat ma maa.¹³ Diat paam a kum aakaina mangamangaan baa di laana wawirwir uni, iaku pa diat wawirwir uni. Maa anundiat aakaina mangamangaan i waan paat baarabaara welaar ma ra buabua ko ra ngaalangaala na top baa i tapuar. Ma diat welaar kaai ma ra kum naangnaang baa diat aa waan paa ko ra kum ngaiaandiat, ma God ia waninaar taa a ngaala na baboto kup diat, baa pa in raap.

¹⁴Ma Enok kaai, a tabun Aadaam, ia baa i we-7 na taaun taara namur taan Aadaam, ia pir taa a pirpir na propet un diat lenbi, “Baboi, a Tadaaru in waan paat ma ra nuna kum aaraarip na gomgom na aangelo,¹⁵ kupi in naagagon a taara raap. Ma diat raap baa pa diat mur-

mur a nemnem anun God diat a wirua u ra naagagon, u ra nundiat kum aakaina pinapaam baa diat aa paam taai, ma u ra kum aakaina pirpir baa aakaina taara diat aa pir tataai u ra Tadaaru.”

¹⁶A taara mi, diat a kum tena pupuku ma a kum tena wetakun. Diat murmur a kum aakaina nemnem anundiat, ma diat wangaala pa diat ut. Diat wanemnem paa ku a taara ma ra nundiat kum namnamian na pirpir, kupi ku diat a lo ta utnaa kon diat.

Muaat a tur dekdek u ra nurnur

¹⁷Iaku muaat, a kum teptepaang, muaat a nuk paa a kum pirpir anu ra kum aapostolo anu ra Tadaaru Iesu Kaarisito, baa diat aa wapua muga ta muaat uni.¹⁸ Diat aa pir taai taa muaat lenbi, “U ra kum tintinip na bung, ta taara diat a pir aakaka God, ma diat a murmur anundiat kum nemnem, baa pa i welaar ma ra nemnem anun God.”¹⁹ Maa a mangaana taara mi, diat a kabi ra numuaat kinkini weraan u ra numuaat lotu. Diat murmur ku a nemnem i ra rakrakaan buaal, ma a Takado na Nion pa i lalaaun un diat.

²⁰Iaku muaat, a kum teptepaang, i koina baa muaat a tur dekdek u ra numuaat gomgom na nurnur kupi in tawa, ma muaat a aaraaring ma ra dekdek i ra Takado na Nion.²¹ Ma muaat a lalaaun naliwan u ra maarmaari anun God, baa muaat kiki walaang kup anundaat Tadaaru Iesu Kaarisito baa in tabaara muaat ma ra lalaaun takum, maa kabina i maari muaat.

²²Muaat a waiaa a maarmaari karom diat baa diat aalawur nuknuk.²³ Ma muaat a walaaun gagaa paa raa taara baa kuraa ma diat u ra nguan. Ma karom raa taara kaai muaat a waiaa a maarmaari ma muaat a burut utkaai, kupi koku muaat lo anundiat mangamangaan. Ma muaat a milikuaana anun-

diat kum maalu baa i dur ma ra nundi
diat kum aakaina mangamangaan, baa i
welaar ma ra aakaina malaapaang u ra
panindiat.

A pir walaawa karom God

²⁴Daat a pir walaawa paa God, baa i
baboura baat pa muaat ko ra punuka, ma
in watur pa muaat namataana u ra nuna

minamaar. Pa te in takuna muaat un
ta aakaina mangamangaan, ma muaat a
waan paat ma ra ngaala na gaaia. ²⁵Ia
raa ot ku anundaat God ma anundaat
Tena Walaauun, kabina u ra minaatin Iesu
Kaarisito anundaat Tadaaru. Anuna ut a
minamaar, a kiki na ngaala, a dekke
ma ra naagagon, ko ra kum kilaala ia raap,
ma mi, ma pa in raap. Aamen.

A Binabo

anun Ioaanes

A pirpir kaapa muga

Ioaanes i timu a buk mi. Ia raa ko ra 12 naat na wawer anun Iesu. I timu a buk mi baa i ki na karabus u ra lolo Paatimos. I timui 65 na kilaala namur taa ra winawaan anun Iesu unaanga u ra maawa. U ra kum kilaala maa, a taara na nurnur diat baraata mongoro na mawaat, ma a taara diat pet na bilbil un diat ma di aak doko mongoro kon diat kaai. Ioaanes i timu a buk mi kabina i nemi naa diat a tur dekdek ma diat a nuk paa Iesu.

I wapua daat naa God i nunura a kum utnaa raap baa in waan paat, ma in uwia paa Saataan. Ma u ra tintinip i ra rakrakaan buaal, a kum mawaat baa daat baraatai min napia in raap. Ma God in walaan paa a taara baa diat nurnur, ma in naagagon a taara baa pa diat nurnur. Ma ia waninaar taa a koina taamaan kup diat baa anuna.

Mongoro na utnaa u ra buk mi i we-laar ma ra pirpir welwelaar, iaku baa daat manaana u ra Mugaana Buk Taabu in waraaut daat kupi daat a nunura a kukuraaina.

A winawaan i ra buk Binabo:

A turturpaai ra buk mi (1:1-8)

A timtimu karom a kum tena nurnur un 7 na taamaan (1:9-3:22)

A Tadaaru i paapa a buk baa di aa pipin taai (4:1-8:1)

7 na aangelo diat ip 7 na tawuru (8:2-11:19)

A draagon ma ru kuaabaar na wewagua (12:1-13:18)

A kum binabo (14:1-15:8)

7 na laa na kaankan anun God (16:1-21)

Baabilon i puka ma God i uwia paa Saataan (17:1-20:10)

A bung na naagagon (20:11-15)

A matakina maawa ma ra matakina rakrakaan buaal (21:1-22:6)

A tintinip na pirpir (22:7-21)

1 A buk mi, ia a wewapua kaapa anun Iesu Kaarisito, baa God i taar taai taana kupi in waiiaa taa anuna kum tultul u ra kum utnaa baa marawaai in waan paat. Iesu i tula wa anuna aangelo karom anuna tultul Ioaanes, kupi in pir apuaana a kum utnaa mi taana. ²Ioaanes i wewapua kaapa u ra kum utnaa raap baa ia babo taai. Bi ia a utnaa maa, a pirpir anun God ma ra wewapua kaapa anun Iesu Kaarisito. ³Ia baa in luk a kum pirpir na propet mi in daan, ma diat kaai baa diat a walangoro a kum pirpir mi di aa timu taai, ma diat a murmuri, diat kaai diat a daan, maa a pakaana bung baa a kum utnaa mi in waan paat uni ia marawaai.

A timtimu anun Ioaanes karom a kum tena nurnur un 7 na taamaan

⁴Iaau Ioaanes, iaau timtimu karom muaat a kum tena nurnur un 7 na taamaan irong u ra papaar Asia.

A maarmaari ma ra maalmaal karom muaat kon ia baa i lalaaun namuga, i lalaaun mi ma in lalaaun namur, ma ko ra 7 na nion kaai baa diat turtur namuga naa ra nuna kiki na king, ⁵ma kon Iesu Kaarisito, a dowot na tena wewapua kaapa un God, a mugaana taan diat baa diat a lalaaun balet ko ra minaat, ma ra mukmuga anu ra kum king u ra rakrakaan buaal.

I maari daat, ma i palaa laangalaanga wa daat ko ra nundaat kum aakaina mangamangaan ma ra gaapina, ⁶ma i waki daat kupi daat a naagagon ungaai mai ma kupi daat a kum tena wetabaar karom Tamaana, ia baa nuna God. A minamaar ma ra dekdek raap i ki un

Iesu Kaarisito, pa in raap ma pa in raap. Aamen.

⁷Baboi, i waan pari ma ra pakpakaana baakut, ma a mataa ra taara raap diat a baboi, ma diat utkaai baa diat go taai ma ra bele, ma a kum wunwuna taara raap u ra rakrakaan buaal diat a luan kabina uni.

Io, in waan paat ut lenutmaa. Aamen.

⁸A Tadaaru God, ia baa i lalaaun namuga, i lalaaun mi ma in lalaaun namur, ia baa i dekdek aakit i piri naa, "Iaau a Aalpa ma ra Omegaa."^{‡‡}

Ioaanes i babo raa i welaar ma Natu ra Muaana

⁹Iaau Ioaanes, a teimuaat ma a tepaa-muaat baa daat tur ungaai ma Iesu u ra kinadik, ma u ra nuna mataanitu ma u ra tinur dekdek baa daat kariaana ngunungut. Iaau ki na karabus u ra lolo Paatimos, kabina maa iaau warawaa ma ra pirpir anun God, ma ra wewapua kaapa anun Iesu. ¹⁰U ra bung anu ra Tadaaru^{¶¶} iaau teng ma ra Takado na Nion, ma namur taang, iaau walangoro ina ngaala na ingaan raa, i welaar ma in tawuru. ¹¹I piri lenbi, "A utnaa baa u baboi, un timu kotoi u ra buk baa di pipini ma un taar wai urong karom a kum tena nurnur un 7 na taamaan bi: Epeso, Simirnaa, Pergaamon, Tiaatira, Saardes, Piladelpia ma Laaudisia."

¹²Iaau tur tapuku kupi ang babo ia baa i pirpir karom iaau. Baa iaau tur tapuku, iaau babo 7 na turtur na laam na goled. ¹³Ma naliwan taa ra 7 na turtur na laam iaau babo raa i "welaar ma Natu ra Muaana," i mong ma ra iokaana maal u waan pari tuk ut u ra ru kakina,

ma i do a raprabono ma ra in aaru na goled. ¹⁴In lorina ma ra weu na lorina diaar kabaang aakit welaar ma ra weu na sip, ma i welaar kaai ma ra buabua na top, ma ra ruin kiok na mataana i welaar ma ra kupkup i ra nguan. ¹⁵A ru kakina diaar welaar ma ra braas baa di aa tun agomgom taai u ra nguan, ma in ingaana i welaar ma ra rurunga i ra top na aalataura. ¹⁶I paam paa 7 na naangnaang u ra ot na limaana, ma in liwan na wineium baa a ru titina raap diaar wangwangaan aakit, i waan paat ko ra waana. Ma a mataana i welaar ma in mataana mage baa i baarabaara aakit.

¹⁷Baa iaau baboi, iaau puka pari taau naa ra ru kakina welaar ma ra minaat. Namur i ung taa a ot na limaana nate un iaau, ma i piri naa, "Koku u burut, iaau a mugaana ma ra tintinipina. ¹⁸Iaau a lalaaunina. Iaau aa maat paa, baboi, iaau aa lalaaun takum ma iaau paam akoto a kum ki i ra minaat ma i ra taamaan Edes, a taamaan na nion.

¹⁹"Io, un timu ma a kum utnaa baa u aa babo taai. Bari diat a kum utnaa maa, a kum utnaa baa ia waan paat ma a kum utnaa baa in waan paat namur. ²⁰Bari ia a kukuraai ra utnaa na pidik u ra 7 na naangnaang baa u aa babo taai u ra ot na limaang, ma 7 na turtur na laam na goled: 7 na naangnaang maa i tur wakilang a kum aangelo anun 7 na kikil na taara na nurnur, ma 7 na turtur na laam maa i tur wakilang 7 na kikil na taara na nurnur.

A pirpir karom a taara na nurnur irong Epeso

2 "Un timtimu karom aangelo anu ra taara na nurnur irong Epeso lenbi:

^{‡‡}**1:8** Aalpa ia a mugaana mataana buk u ra pirpir Grik, ma Omegaa ia a tintinip na mataana buk.

^{¶¶}**1:10** A bung anu ra Tadaaru a kukuraaina naa a mugaana bung u ra wik baa di wakilang a tinur balet anun Iesu.

A kum pirpir mi anun ia baa i paam 7 na naangnaang u ra ot na limaana, ma i waan naliwan u ra 7 na turtur na laam na goled.

²Iaau nunura a kum utnaa baa muaat paampaami ma anumuaat kum dekdek na pinapaam, ma anumuaat tinur dekdek baa muaat kariaana kinadik. Iaau nunurai naa pa muaat maadek paa a kum aakaina taara. Ma muaat aa walaar ta diat baa diat waatung diat naa a kum aapostolo, iaku wakir diat a kum aapostolo mulu, ma muaat aa babo lele diat naa a kum tena warwaruga. ³Muaat aa kariaana kinadik u ra iaang, iaku pa muaat talangan uni, muaat tur dekdek ut.

⁴Iaku iaau takuna muaat u ra utnaa bi: Pa muaat maari iaau ma welaar ma namuga muaat maari iaau. ⁵Muaat a nuk paa anumuaat koina kini aakit namuga baa muaat aa puka paa koni! Muaat a nukpuku, ma muaat a paam balet a kum utnaa baa namuga muaat paampaami. Baa pa muaat a nukpuku, ang waan paat karom muaat, ma ang rakaan wa anumuaat turtur na laam ko ra ngaiaana. ⁶Iaku raa utnaa bi ia baa muaat paami i koina: Muaat milikuaana a kum pinapaam anu ra taara baa diat murmur a wawer anun Nikolaos, baa iaau kaai iaau milikuaanai.

⁷Ia baa in talingaana, i koina baa in walangoro a pirpir baa a Takado na Nion i piri karom a taara na nurnur. Ia baa a tena niuwia, ang mulaaot paai kupi in wangan ko ra in diwaai na lalaaun, baa i tur u ra Paradaaiso anun God.

A pirpir karom a taara na nurnur irong Simirnaa

⁸“Un timtimu karom aangelo anu ra taara na nurnur irong Simirnaa lenbi:

A kum pirpir mi anun ia baa a mugaana ma ra tintinipina, ia baa i maat paa, ma ia lalaaun balet.

⁹Iaau nunura a kum kinadik baa i manong muaat, ma anumuaat kini na pot na maarmaari, iaku muaat ki na tadaaru ut! Iaau nunura a kum pirpir aakaka baa raa taara diat piri un muaat. Diat maa, diat piri naa diat a kum te Iudaia, iaku wakir diat a kum te Iudaia, diat ko ra kikal anun Saataan. ¹⁰Koku muaat burutaana a kum kinadik baa marawaai ma in waan paat karom muaat. Baboi, Saataan in waruk taa ta taara kon muaat u ra ruma na karabus kupi in walaar muaat, ma muaat a kariaana kinadik un ta 10 bung. Muaat a tur dekdek ut u ra numuaat nurnur tuk u ra bung baa muaat a maat uni, ma ang taar taa a lalaaun karom muaat welaar ma di taar in kaaeng na niuwia taan te.

¹¹Ia baa in talingaana, i koina baa in walangoro a pirpir baa a Takado na Nion i piri karom a taara na nurnur. Ia baa a tena niuwia, a weru minaat pa in baanaakakai.

A pirpir karom a taara na nurnur irong Pergaamon

¹²“Un timtimu karom aangelo anu ra taara na nurnur irong Pergaamon lenbi:

A kum pirpir mi anun ia baa anuna in liwan na wineium a ru titina raap diaar wangwangan aakit.

¹³Iaau nunura a taamaan muaat ki iaai, a taamaan baa Saataan ia ki na king iaai. Iaku maa muaat paam akoto dekdek a iaang, anumuaat nurnur pa i waan ingen kon iaau. Muaat paami utkaai lenmaa u ra kilaala baa di aak doko Aantipaas uni. Ia maa anung dowot na tena wewapua kaapa baa di aak doko i u ra numuaat taamaan, a taamaan baa Saataan i ki iaai.

¹⁴Iaku iaau takuna muaat u ra kum utnaa bi: Raa taara baa kuraa diat naliwan taa muaat, diat aa murmur a wawer anun Baalaam, ia baa i wer Baalaak kupi in waruga a taara Israael ma diat paam

aakaina mangamangaan, baa diat aan a utnaa na winangaan di wetabaar mai karom a kum taabataaba ma diat paam a kum paamuk na mangamangaan. ¹⁵Raa taara kaai kon muaat diat aa murmur a wawer anun Nikolaaos. ¹⁶Muaat a nukpuku! Baa pate, ang waan paat gagaa karom muaat, ma ang weium ma diat ma ra in liwan na wineium baa i waan paat ko ra waang.

¹⁷Ia baa in talingaana, i koina baa in walangoro a pirpir baa a Takado na Nion i piri karom a taara na nurnur. Ia baa a tena niuwia, ang tabaarai ma ta maana baa i taana ino. Ma ang taar taa kaai in kabaang na waat di aa timu taa a matakina iang uni, baa pa te i nunurai. Ia ot ku, baa iaau taar taa ina waat mi taana in nunurai.

A pirpir karom a taara na nurnur irong Tiaatira

¹⁸“Un timtimu karom aangelo anu ra taara na nurnur irong Tiaatira lenbi:

A kum pirpir mi anu ra Natun God baa a ruin kiok na mataana i welaar ma ra kupkup i ra nguan, ma a ru kakina diaar welaar ma ra braas baa di aa tun agomgom taai u ra nguan.

¹⁹Iaau nunura a kum pinapaam baa muaat paampaami, anumuaat maarmaari, anumuaat nurnur, anumuaat pinapaam na wewaraaut ma anumuaat tinur dekdek baa muaat kariaana kinadik. Iaau nunurai naa anumuaat kum pinapaam mari, diat ngaala aakit taa ra kum pinapaam muaat paami namuga.

²⁰Iaku iaau takuna muaat u ra utnaa bi: Pa muaat lu wa Iesabel, a tabuan baa i piri naa ia a propet. I wer araara anung kum tultul, kupi diat a paam a kum paamuk na mangamangaan ma kupi diat a aan a utnaa baa di aa wetabaar taau mai karom a kum taabataaba. ²¹Iaau aa taar taa a pakaana bung taana kupi in nukpuku uni ko ra nuna kum paamuk

na mangamangaan, iaku pa i nemi. ²²Io, ang taar a ngaala na malaapaang taana ma in laana inep ku u ra baana. Ma diat kaai baa diat paam a paamuk na mangamangaan ungaai mai, ma pa diat nukpuku ko ra paamuk na mangamangaan anun Iesabel, ang taar a dekdek na kinadik karom diat. ²³Ma ang aak doko a kum natnatun Iesabel, kupi a taara na nurnur raap diat a nunurai naa iaau nunura a balaa ra taara ma ra nuknukin diat raap, ma ang baalui karom muaat raaraa welaar ut ma ra numuaat kum pinapaam.

²⁴Iaku raa taara kaai kon muaat matira Tiaatira pa diat murmur a kum wawer anun Iesabel, ma pa diat murmur a kum utnaa bi di waatungi naa a kum dekdek na utnaa na pidik anun Saataan. Iaau piri taa muaat naa, pang ung taa balet ta mawaat nate un diat. ²⁵A kum utnaa raap baa muaat paam akotoi muaat a tur dekdek uni tuk baa ang waan paat.

²⁶⁻²⁷Ia baa a tena niuwia ma i paam ot paa anung nemnem tuk u ra tintinipina, ang taar taa a naagagon taana lenutmaa a naagagon Tamaang i taar taai taang, kupi in naagagon a kum wunwuna taara raap mai.

‘In naagagon adekdek diat ma ra ina buka na aeen, ma in gina diat welaar ma di puar ginagina a kuro baa di paami ko ra piapaap.’ *Kele 2:9*

²⁸Ma ang tabaarai kaai ma ina naangnaang na laar.

²⁹Ia baa in talingaana, i koina baa in walangoro a pirpir baa a Takado na Nion i piri karom a taara na nurnur.

A pirpir karom a taara na nurnur irong Saardes

3 “Un timtimu karom aangelo anu ra taara na nurnur irong Saardes lenbi:

A kum pirpir mi anun ia baa i teng ma ra 7 na Nion God ma i paam paa 7 na naangnaang.

Iaau nunura a kum pinapaam baa muaat paampaami. A taara diat piri naa muaat lalaaun, iaku muaat aa maat.² Muaat a tawaangun, ma muaat a wadekdek anumuaat kum koina mangamangaan baa i pot na maat ma, maa iaau baboi naa anumuaat kum pinapaam pa i kudulaan namataa ra nung God.³ Io, muaat a nuk paa a utnaa baa di aa taar taai taa muaat ma muaat aa walangoro taai, muaat a taraam uni ma muaat a nukpuku. Iaku baa pa muaat a tawaangun, ang waan paat karom muaat we-laar ma ra tena walong ma pa muaat a nunura a pakaana bung baa ang waan paat karom muaat uni.

⁴Iaku raa kabaanadi kon muaat matira Saardes, pa diat baana dur anundiat kum maalu. Diat a waan ungaai ma iaau, diat a mong ma ra kabaang na maalu, maa kabina diat gomgom u ra nundiat lalaaun.⁵ Ia baa a tena niuwia, in mong lenmaa ma ra kabaang na maalu. Ma pang una wa a iaana ko ra buk na lalaaun, ma ang pir apuaanai namataan Tamaang ma anuna kum aangelo.

⁶Ia baa in talingaana, i koina baa in walangoro a pirpir baa a Takado na Nion i piri karom a taara na nurnur.

A pirpir karom a taara na nurnur irong Piladelpia

⁷“Un timtimu karom aangelo anu ra taara na nurnur irong Piladelpia lenbi:

A kum pirpir mi anun ia baa i gomgom, ma i dowot. I paam a ki anun Dewid, ma baa i paapa a bonanaaka, pa te in balbalaat laar paai, ma baa i balbalaat, pa te in paapa laar paai.

⁸Iaau nunura a kum pinapaam baa muaat paampaami. Baboi, a balbalaat ia tapaapa namuga taa muaat, ma pa te in

balbalaat laar paai. Iaau nunurai naa a dekdekimuaat pa i ngaala, iaku muaat murmur ut anung pirpir, ma pa muaat weoro wa a iaang.⁹ Diat baa a kikel anun Saataan diat piri naa diat a kum te Iudaia, iaku pate, diat a kum tena warwaruga. Ang naagagon diat kupi diat a waan karom muaat ma diat a ki but keke namuga taa muaat, ma diat a pir apuaanai naa iaau iaau maari muaat.¹⁰ Kabina baa muaat murmur anung wetulaa kupi muaat a tur dekdek baa muaat kariaana kinadik, io, iaau kaai ang baboura baat muaat ko ra pakaana bung baa a ngaala na walawalar in waan paat u ra rakrakaan buaal raap, kupi in walaar diat baa diat ki main napia.

¹¹Marawaai maku ang waan paat. Muaat a paam akoto dekdek a utnaa baa muaat aa paam akotoi, kupi koku te in lo paa kum kaaeng na niuwia kon muaat.

¹²Ia baa a tena niuwia, ang waturi kupi ia a toro u ra ruma na wetabaar anu ra nung God ma pa in pari balet koni. Ma ang timu a iaa ra nung God uni, ma ra iaa ra taamaan anu ra nung God, a matakina Jerusalem, baa in waan pari taangi-naanga u ra maawa ko ra nung God. Ma ang timu taa kaai a matakina iaang uni.

¹³Ia baa in talingaana, i koina baa in walangoro a pirpir baa a Takado na Nion i piri karom a taara na nurnur.

A pirpir karom a taara na nurnur irong Laudisia

¹⁴“Un timtimu karom aangelo anu ra taara na nurnur irong Laudisia lenbi:

A kum pirpir mi anun ia baa Aamen, a dowot na tena wewapua kaapa anun God baa i lingtatuna aakit, ia baa a kabi ra kum wawaki anun God.

¹⁵Iaau nunura a kum pinapaam baa muaat paampaami. Pa muaat madiring ma pa muaat wuwan kaai. Iaau nemi naa muaat a madiring baa muaat a wuwan.¹⁶ Kabina maa muaat wuwan ki-

nalik ku, pa muaat wuwan lingtatuna, ma pa muaat mading, ang marmarua wa muaat ko ra waang. ¹⁷Muaat piri naa, 'Maia, miaat tadaaru, miaat ung ungaai mongoro na wuwuwung ma pa mi-aat iba kup ta utnaa.' Iaku pa muaat babo lelei naa anumuaat kinkini pa i koina, muaat pot na maarmaari, muaat iba, muaat pula ma muaat towaturia. ¹⁸Iaau waraaut muaat ma ra kum nin-unuk bi: Muaat a kul a goled taang, baa di aa tun agomgom taai u ra nguan, kupi muaat a tadaaru. Ma muaat a kul kaai in kabaang na maaluu taang baa muaat a gopi, ma muaat a gop baat muaat mai ko ra numuaat wawirwir, maa muaat towaturia ku. Ma muaat a kul a marasin taang ma muaat a ungi u ra ruuin kiok na mataa-muaat, kupi muaat a babo wakaak.

¹⁹Diat baa iaau maari diat, iaau laana taar a dekdek na pirpir karom diat ma iaau laana watakado diat. Io, muaat a tawaangun ma muaat a nukpuku. ²⁰Baboi, iaau tur naa ra bonanaaka ma iaau pipidik. Baa te in walangoro in ingaang ma in paapa aara a bonanaaka, ang ruk karomi, ma mir a wangaan ungaai.

²¹Ia baa a tena niuwia, ang mulaot paai kupi mir a ki ungaai u ra nung kiki na king, welaar ma iaau a tena niuwia, ma iaau ki ungaai ma Tamaang u ra nuna kiki na king.

²²Ia baa in talingaana, i koina baa in walangoro a pirpir baa a Takado na Nion i piri karom a taara na nurnur."

A lotu inaanga u ra maawa

4 Io, namur, baa iaau bababo iaau babo paa a balbalaat ia tapaapa inaanga u ra maawa. Ma in ingaan ia baa iaau aa walangoro muga taai, baa i pirpir karom iaau welaar ma in tawuru, i piri naa, "Waan tato urin, ang waiaa ta ui u ra kum utnaa baa diat a waan paat namur." ²Io, iaau teng maut ma ra Takado

na Nion. Ma namuga taang, iaau babo a kiki na king inaanga u ra maawa, ma raa i ki taau uni. ³Ma ia baa i ki taau u ra kiki na king maa, i baarabaara welaar ma ra ru ngaatngaat na waat di waatung diaar naa iaaspaar ma kaarnelian. Ma in tinaagagol i tur lili paa a kiki na king, i baarabaara welaar ma ra ngaatngaat na waat di waatungi ma emiraaled. ⁴Ma 24 na kiki na king diat tur lili a kiki na king maa, ma 24 na mukmuga kuraa diat ki taau un diat. Diat mong ma ra kum kabaang na maaluu, ma u ra kum lorindiat diat ung a kum kaaeng na king baa di paami ko ra goled. ⁵Ma in mamame, a pakpagur ma ra rurunga, ditul waan paat ko ra kiki na king. Ma namuga naa ra kiki na king 7 na laam kuaa diat kupkup ma. Diat maa a 7 na nion God. ⁶Matira kaai naa ra kiki na king, raa utnaa i babo welaar ma ra pakaana taai baa di paami ko ra galaas, ma i kaa-pakaapa aakit.

Waat na lalaaun na wawaki diat tur lili a kiki na king, a panpanindiat i teng ma ra kum kiok na mataandiat namuga ma namur taan diat. ⁷A mugaana lalaaun na wawaki i welaar ma ra laaion, a werudi i welaar ma ra bulumakaau, a wetuldi a mataana i welaar ut ma ra muaana, a we-waatdi i welaar ma ra manigulaai baa i rowo. ⁸A waat na lalaaun na wawaki mi, raaraa kon diat 6 na bibiaana, ma a kum kiok na mataandiat i teng u ra panpanindiat, ma natudaangi ra kum bibiaandiat utkaai. U ra marum ma ra mage, pa diat ngo ma ra wawaatung u ra pirpir lenbi, "I gomgom, i gomgom, i gomgom, A Tadaaru God, ia baa i dekdek aakit, ia baa i lalaaun namuga, i lalaaun mi ma in lalaaun namur."

⁹Ia baa i ki u ra kiki na king, baa in lalaaun takum pa in raap ma pa in raap, waat na lalaaun na wawaki mi diat wangaala paai, diat rui ma diat waatung wakaak karomi. A pakpakaana

bung raap baa diat paami lenmi, ¹⁰io, 24 na mukmuga kaai diat puka ruru namataan ia baa i ki u ra kiki na king, ia baa i lalaaun takum pa in raap ma pa in raap, ma diat lotu karomi. Diat rakaan wa anundiat kum kaaeng na king ma diat ung taai namuga naa ra kiki na king ma diat piri lenbi,

¹¹“Anumiaat Tadaaru ma anumiaat God,

i takado aakit baa din wangaala pa ui ma din ru ui,
ma i takado aakit baa un paam akoto a dekdek.

Maa ui, u waki a kum utnaa raap.
U waki diat u ra num nemnem ut,
ma diat lalaaun ku kon ui.”

A buk baa di aa pipin taai ma a Naat na Sip

5 Iaa babo a buk u ra ot na limaan ia baa i ki u ra kiki na king. A buk maa di aa pipin taai, di aa timtimu raap taau u ra ru papaarina, ma di aa bulit baat taai ma 7 na bulit baa a wakilang kuraa ma un diat. ²Ma iaa babo a dekdek na aangelo i wetiri ma ra ina ngaala na ingaana lenbi, “Woi maa i takado kupi in wawaaka wa 7 na bulit bi ko ra buk, ma in palaai?” ³Pain te inaanga u ra maawa, ma min napia, baa nabalaa ra pia in pet laar paai kupi in palaa a buk maa, ma in baboi. ⁴Ma iaa luan dekdek, maa pa te i takado kupi in palaa a buk maa, ma in baboi. ⁵Io, raa mukmuga i piri taang naa, “Koku u luan! Baboi, a laaion anu ra wuna taara Iuda, in aakaarin Dewid, ia a tena niuwia. In pet laar paai kupi in wawaaka wa 7 na bulit ma in palaa a buk maa.”

⁶Namur iaa babo a Naat na Sip, i babo lenbaa di aa aak doko taai, i tur naa ra kiki na king, ma waat na lalaaun na wawaki ungaai ma ra kum mukmuga diat tur lili paai. A Naat na Sip maa 7 na komina, ma 7 na kiok na mataana.

Diat a 7 na nion God baa di tula wai u ra rakrakaan buaal raap. ⁷A Naat na Sip i waan ma i lo paa a buk ko ra ot na limaan ia baa i ki u ra kiki na king. ⁸Baa i lo paa a buk maa, waat na lalaaun na wawaki ma 24 na mukmuga, diat puka ruru taau namuga naa ra Naat na Sip. Diat raap diat paam raaraa gitaa ma raaraa laa baa di paami ko ra goled. A kum laa maa diat teng ma raa mangaana bulit baa di tuni ma a tubalina i aangawian wakwakaak. Diat maa a kum aaraaring anu ra taara anun God. ⁹Ma diat kele a matakina kelekele lenbi,

“Ui ut u takado kupi un lo paa a buk ma un wawaaka wa a kum bulit koni, kabina maa di aak doko ui,
ma u kul talili paa a taara karom God ma ra gaapim,

a taara ko ra kum wunwuna taara raap, a taara ko ra kum aalawur mangaana pirpir raap, a taara ko ra kum taamtaamaan raap ma ra taara ko ra kum wunwuna mataanitu raap.

¹⁰U waki diat kupi diat a naagagon ungaai ma ui,
ma diat a kum tena wetabaar karom anundaat God,
ma diat a naagagon u ra rakrakaan buaal.”

¹¹Namur iaa bababo ma iaa walangoro kum ingaa ra mongoro na aangelo baa diat tur lili paa a kiki na king ma waat na lalaaun na wawaki ma ra kum mukmuga. A kum aangelo diat mongoro aakit, pa te in luk laar pa diat. ¹²Diat kelekele ma ra ngaala na ingaan diat lenbi,

“I takado aakit baa a Naat na Sip baa di aak doko

in paam akoto a dekdek, a ngaala na wuwuwung, a manaana ma ra niongor.

Ma i takado aakit baa din rui, din wangaala paai ma din pir walaawa paai!”

¹³Ma iaau walangoro a kum ingaa ra kum wawaki raap inaanga u ra maawa ma u ra rakrakaan buaal ma nabalaa ra rakrakaan buaal ma nabalaa ra pakaana taai, a kum utnaa raap baa di waki diat, diat kelekele lenbi,

“Karom ia baa i ki u ra kiki na king, ma karom a Naat na Sip,
din pir walaawa pa diaar, din ru diaar ma din wangaala pa diaar.

Ma diaar a paam akoto a dekdek, pa in raap ma pa in raap.”

¹⁴Ma waat na lalaaun na wawaki maa diat piri naa, “Aamen,” ma ra kum mukmuga diat puka pari ma ra urur ma diat lotu.

A Naat na Sip i wawaaka wa a kum bulit

6 Iaau baboi baa a Naat na Sip i wawaaka wa a mugaana bulit kon 7 na bulit kuraa u ra buk. Iaau walangoro raa ko ra waat na lalaaun na wawaki i wewataai ma ra in ingaana i welaar ma ra pakpagur lenbi, “Waan urin!”

²Ma baa iaau bababo, iaau babo paa a kabaang na os namuga taang. Ma ia baa i ki nate uni, i paam paa a panpanaak na wineium, ma di taar taa in kaaeng na king taana. I waan ma ra dekdek kupi in uwia paa a wineium.

³Baa a Naat na Sip i wawaaka wa a weru bulit, iaau walangoro a weru lalaaun na wawaki i piri naa, “Waan urin!” ⁴Raa os bulung i waan paat i taar aakit. Ma ia baa i ki nate uni di taar taa a dekdek taana kupi in rakaan wa a maal-maal ko ra rakrakaan buaal, ma a taara diat a aak doko wetwetalaai diat. Ma di taar taa ina ngaala na liwan na wineium taana.

⁵Baa a Naat na Sip i wawaaka wa a wetula bulit, iaau walangoro a wetula lalaaun na wawaki i piri naa, “Waan urin!” Baa iaau bababo, iaau babo paa a marut na os namuga taang. Ma ia baa i ki nate uni, u ra limaana i paam paa a utnaa baa di laana walwalaar a kum mawaat mai. ⁶Iaau walangoro raa utnaa i welaar ma in ingaan raa naliwan naa ra waat na lalaaun na wawaki i piri naa, “A mataa ra utnaa in ngaala aakit. Din kul raa kilogrem na wit ma raa denaaria,^{§§} ma din kul tula kilogrem na baali” kaai ma raa denaaria. Iaku koku a wel na oliwa ma ra waain i ngaala a mataandiaar.”

⁷Baa a Naat na Sip i wawaaka wa a wewaata na bulit, iaau walangoro in ingaa ra wewaata na lalaaun na wawaki i piri naa, “Waan urin!” ⁸Baa iaau bababo, iaau babo paa a kabu na os namuga taang. Ma ia baa i ki nate uni a iaana A Minaat. Edes, a taamaan na nion, i murmur marawaai karomi. Di taar taa a dekdek taan diaar kupi diaar a naagagon un raa pakaan kon waat na pakaana ko ra rakrakaan buaal, kupi diaar a aak doko diat u ra wineium, ma ra minolo, ma ra kum aakaina malaa-paang, ma ra kum lomlom na wewagua kaai taanga u ra rakrakaan buaal.

⁹Baa a Naat na Sip i wawaaka wa a welima na bulit, iaau babo a niondiat baa di aa aak doko wa diat, kabina baa diat murmur ot paa a pipir anun God ma diat wewapua uni. Iaau babo diat natudaangi ra luwu na tuntun wetabaar.

¹⁰Diat kulkulaai ma ra kum ngaala na ingaandiat lenbi, “A Ngaala na Tadaaru, ui u gomgom ma u lingtatuna. Unaan-gaian ma un naagagon baalu paa a gaapimiaat karom diat baa diat ki u ra rakrakaan buaal?” ¹¹Io, di taar taa a

§§6:6 Raa denaaria i welaar ma ra wedok anun raa muaana un raa bung na pinapaam.

*6:6 Ruin mangaana wali baa di paam a palawaa ko ra waandiaar, a wit ma ra baali. A wit i koina taa ra baali.

kum kabaang na maalu taan diat raap. Ma di wapua diat naa, diat a ki kinalik paa balet, tuk baa din aak doko diat kaai baa diat papaam ungaai ma diat u ra Koina Wewapua, ma ra kum Tateindiat u ra nurnur. Din aak doko diat welaar ma diat baa di aa aak doko muga wa diat, tuk a nilulukindiat in ot.

¹²Iaau baboi baa a Naat na Sip i wawaaka wa a we-6 na bulit. A ngaala na guria i tataang dekdek aakit, in mataana mage i marut maku welaar ma ra in marut na maalu na tinobo baa di paami ma ra weu na me, ma ra kalaang i taar welaar ma ra gaap. ¹³Ma ra kum naangnaang inaanga nate u ra baakut diat puka pari u ra rakrakaan buaal, welaar ma ra kum kako ra waina fig baa diat puka pari u ra dekdek na dadaip baa i ip wa diat ko ra in diwaaina. ¹⁴Ma ra baakut kaai i panaai ku welaar ma ra maat baa di pipini. Ma ra kum taangaai ma ra kum lolo diat kakaraai paa ko ra kum ngaiaandiat.

¹⁵Io, a kum king taanga u ra rakrakaan buaal ma ra kum ngaala na mukmuga, a kum mukmuga anu ra kum tena wineium, diat baa diat tadaaru ma ra kum wuwuwung, a kum tena dekdek, a kum wilawilaau ma diat baa wakir a kum wilawilaau, diat raap diat paraau u ra kum babaang na waat, ma naliwan naa ra kum ngaalangaala na waatwaat u ra kum taangaai. ¹⁶Ma diat kulkulaai karom a kum ngaalangaala na waat ma ra kum taangaai naa, "Muaat a puka baat pa miaat, ma muaat a walipa baat miaat ko ra mataan ia baa i ki u ra kiki na king, ma ko ra kaankaan anu ra Naat na Sip! ¹⁷Maa anundiaar ngaala na bung na kaankaan ia waan paat, ma woi maa in tur laar paai namuga taan diaar?"

Di wakilang taa 144 na aarip ko ra kum wuna taara Israael

7 Baa a kum utnaa mi i raap, iaau babo waat na aangelo diat tur un waat na mataana dadaip u ra rakrakaan buaal. Diat paam baat paa waat na mataana dadaip kupi koku diat ip a buaal, a pakaana taai, ma ra kum diwaai. ²Iaau babo paa raa aangelo bulung i waan paat ko ra mataana taubaar i paam paa a wakilang anun God, ia baa a lalaunina. I wewataai ma ina ngaala na ingaana karom waat na aangelo baa di aa taar taa a dekdek taan diat kupi diat a baanaakaka a buaal ma ra pakaana taai. ³I piri lenbi, "Koku muaat baanaakaka a buaal, a pakaana taai ma ra kum diwaai, tuk baa miaat aa ung taa a wakilang u ra kum maari ra kum tultul anu ra nundaat God." ⁴Iaau walangoro a nilulukindiat baa di aa wakilang ta diat, bari diat: 144 na aarip ko ra kum wunwuna taara Israael raap.

⁵Di aa wakilang taa 12 aarip ko ra wuna taara anun Iuda,
12 aarip ko ra wuna taara anun Ruben,
12 aarip ko ra wuna taara anun Gaad,
⁶12 aarip ko ra wuna taara anun Aaser,
12 aarip ko ra wuna taara anun Naaptaali,
12 aarip ko ra wuna taara anun Maanaase,
⁷12 aarip ko ra wuna taara anun Simion,
12 aarip ko ra wuna taara anun Lewi,
12 aarip ko ra wuna taara anun Isaakaar,
⁸12 aarip ko ra wuna taara anun Sebulon,
12 aarip ko ra wuna taara anun Iosep,
12 aarip ko ra wuna taara anun Beniaamin.

A kor na taara diat lotu karom God

⁹Namur taa ra kum utnaa mi iaau bababo, ma iaau babo paa a ngaala na kor na taara baa pa te in luk laar pa diat.

A taara ko ra kum wunwuna mataan-itu raap, a taara ko ra kum wunwuna taara raap, a taara ko ra kum taam-taamaan raap ma ra taara ko ra kum aalawur mangaana pirpir raap, diat tur namuga taa ra kiki na king ma ra Naat na Sip. Diat mong ma ra kum kabaang na maalu, ma diat paam paa a kum turun na baaibaai. ¹⁰Diat kulkulaai ma ra kum ngaala na ingaandiat lenbi, “A warwalaan anu ra nundaat God, ia baa i ki u ra kiki na king ma anu ra Naat na Sip kaai.”

¹¹A kum aangelo raap diat tur lili paa a kiki na king ma a kum mukmuga ma waat na lalaaun na wawaki. Diat puka ruru ma ra mataandiat unapia namuga taa ra kiki na king, ma diat lotu karom God, ¹²diat piri naa, “Maia!

Daat a pir walaawa paa anundaat God, daat a wangaala paai, daat a waatung wakaak karomi ma daat a rui.

I paam akoto a manaana, a dekdek ma ra niongor pa in raap, ma pa in raap. Aamen!”

¹³Io, raa ko ra kum mukmuga i tiri iaau naa, “Woi diat mi diat mong ma ra kum kabaang na maalu, ma diat waan taangawaai?” ¹⁴Iaau baalui naa, “Tadaaru, ui ut u nunurai.” Ma i piri taang naa, “Diat mi, diat baa diat aa lalaaun pilaa ko ra ngaala na kinadik baa i manong diat, ma diat aa gi kapkabaang paa anundiat kum maalu ma ra gaap i ra Naat na Sip. ¹⁵Io, lenmaa, diat turtur namuga naa ra kiki na king anun God, diat papaam karomi u ra nuna ruma na wetabaar

u ra mage ma ra marum.

Ma ia baa i ki u ra kiki na king in burung baat diat ma ra nuna ruma na sel kupi diat a ki ungaai mai.

¹⁶Pain diat a molo, ma pain diat a maruk balet ma. Ma in mataana mage pa in baanaakaka diat,

ma pa ta utnaa kaai in raang aakaka diat.

¹⁷Kabina maa a Naat na Sip baa i ki naliwan u ra kiki na king, ia anundiat tena baboura.

In muga diat kup a kum mataana daanim, a kum palaa na lalaaun.

Ma God in upa wa a kum lur na mataandiat raap.”

A we-7 na bulit

8 Baa a Naat na Sip i wawaaka wa a we-7 na bulit, inaanga u ra maawa a kini wowowon i welaar ma 30 minit.

²Io, iaau babo 7 na aangelo baa diat laana turtur namuga naan God, ma di taar taa 7 na tawuru taan diat. ³Raa aangelo bulung i waan paat i tur taau naa ra luwu na tuntun wetabaar. I paam paa a laa na goled, baa di laana tuntun a bulit baa a tubalina i aangawian wakwakaak uni. Di taar taa a ngaala na bulit maa taana ma i tuni kup a wetabaar. I ung ungaai ma ra kum aaraaring anu ra taara raap anun God u ra luwu na tuntun wetabaar di paami ma ra goled, namuga naa ra kiki na king. ⁴In tubal i ra bulit baa i aangawian wakwakaak i waan tato unaanga ungaai ma ra kum aaraaring anu ra taara anun God. In tubal maa i tur tato ko ra limaa ra aangelo unaanga namataan God. ⁵Namur aangelo i wateng paa balet a laa ma ra nguan ko ra luwu na tuntun wetabaar, ma i ong pari taai nate u ra rakraakaan buaal. A pakpagur, a rurunga, a mamame ma ra guria diat waan paat.

A kum aangelo diat ip a kum tawuru

⁶Io, 7 na aangelo baa diat paam 7 na tawuru diat waninaar kupi diat a ip diat. ⁷A mugaana aangelo i ip anuna in tawuru, io, a baata na aais i waan paat

ungaa'i ma ra nguan baa di aa paam un-gaa'i taai ma ra gaap, ma di ong pari wai u ra rakrakaan buaal. Raa pakaan kon tula pakaana ko ra rakrakaan buaal i kupkup raap. Raa pakaan kon tula pakaana ko ra kum diwaai i kupkup raap, ma a kum wali raap baa i tawa kaai, i kupkup raap.

⁸A weru aangelo i ip anuna in tawuru, io, raa utnaa i welaar ma ra ngaala na taangaai baa i kupkup, di ong wai unataai. Raa pakaan kon tula pakaana ko ra pakaana taai i wekiaa kup a gaap. ⁹Raa pakaan kon tula pakaana ko ra kum utnaa diat lalaun nataai diat maat, ma raa pakaan kon tula pakaana ko ra kum paraau diat wirua.

¹⁰A wetula aangelo i ip anuna in tawuru, io, ina ngaala na naangnaang baa i kupkup welaar ma ra ina ulu i puka taanginaanga u ra baakut ma i puka taau nate un raa pakaan kon tula pakaana ko ra kum daanim i aalir, ma ra kum mataana daanim. ¹¹A iaa ra ina naangnaang maa di waatungi naa Mapaak Aakit. Ma raa pakaan kon tula pakaana ko ra kum daanim i mapaak aakaka. Ma mongoro na taara baa diat inim ko ra kum daanim maa diat maat, kabina u ra palaa baa i mapaak aakaka.

¹²A wewaata na aangelo i ip anuna in tawuru, io, di pakaat raa pakaan kon tula pakaana ko ra in mataana mage, a kalaang ma ra kum naangnaang. Io, raa pakaan kon tula pakaana kon diat i baboto. Raa pakaan kon tula pakaana kon raa bung na marum ma raa bung na keke kaai pa ta kaapa uni.

¹³Baa iaau bababo, iaau walangoro a manigulaai baa i rowo inaanga u ra maup i wewataai ma ra ina ngaala na ingaana lenbi, "In aaka! In aaka! In aaka karom diat baa diat ki u ra rakrakaan

buaal, kabina u ra ingaa ra tuluin tawuru baa marawaai ma tula aangelo ditul a ipi."

9 A welima na aangelo i ip anuna in tawuru, io, iaau babo ina naangnaang baa ia puka paa taanginaanga u ra baakut ma ia puka taau nate u ra rakrakaan buaal. Di taar taa a ki taana ko ra ngaala na tung baa pa di babo laar paa a tuktukina. ²Baa i paapa a ngaala na tung maa, in tubal i tur paat koni welaar ma in tubal ko ra ngaala na nguan i karangaap aakit. Ma in mataana mage ma ra baakut i baboto taa ra tubal ko ra ngaala na tung maa. ³A kum ko diat waan pari ko ra in tubal maa, ma diat ki u ra rakrakaan buaal, ma di taar taa a dekdek taan diat, welaar ma a dekdek i ra skopian. ⁴Di piri taan diat naa koku diat baanaakaka a wali u ra rakrakaan buaal, ma ra kum diwaai kaai. Diat a baanaakaka ku diat baa pa ta wakilang anun God u ra kum maarindiat. ⁵Iaku wakir di taar taa a dekdek taan diat kupi diat a aak doko diat, pate, kupi diat a wakadik diat ku 5 na kalaang. Ma anundiat ngunungut i welaar ma ra ngunungut i ra skopian baa i go a taara. ⁶U ra kum bungbung maa, mongoro diat a nemnem kup a minaat in waan paat karom diat, iaku pa diat a maat. Diat a nemi kupi diat a maat, iaku maa a minaat in waan paa ku kon diat.

⁷A kum ko maa diat babo welaar ma ra kum os baa di aa waninaar ta diat kup a wineium. U ra lorindiat raa kum utnaa i welaar ma ra kum kaaeng na king baa di paami ko ra goled, ma a mataandiat i welaar ma ra mataa ra kum mulina. ⁸A weu na lorindiat i iok welaar ma ra weu na lori ra in tabuan, ma a kum lakondiat i welaar ma ra kum lako ra kum laaion. ⁹Di ung baat a kum raprabondiat

^{†9:3} A skopian ia raa aakaina utnaa baa a wineiumina i aaka aakit taa ra pokpokolamaa. I laana weium ma ra in taabubuina welaar ma ra waar.

ma ra kum utnaa baa i babo welaar ma ra aeen. A rurunga i ra kum bibiaandiat i welaar ma ra rurunga baa mongoro na kiki na winawaan ma mongoro na os diat welulu gagaa kup a wineium. ¹⁰A kum taabubuindiat i welaar ma ra taabubu i ra kum skopian, ma a minminaat i ki uni. Ma a dekdek i ki u ra taabubuindiat kupi diat a baanaakaka a taara mai un 5 na kalaang. ¹¹A aangelo ko ra ngaala na tung baa pa di babo laar paa a tuktukina, ia maa anundiat king. Di waatung a iaana u ra pirpir Ebraaio baa Aabadon, ma u ra pirpir Grik baa Aapolion.[‡] ¹²Ia raap a mugaana kinadik. Raa ru kinadik kuraa utbaai.

¹³A we-6 na aangelo i ip anuna in tawuru, io, iaau walangoro in ingaai i waan paat ko ra waat na kom baa i tur nate u ra waat na luk i ra luwu na tuntun wetabaar. A luwu maa di paami ma ra goled, ma i tur namuga taan God. ¹⁴In ingaai maa i piri taa ra we-6 na aangelo baa i paam anuna in tawuru lenbi, “Un palaa wa waat na aangelo baa di wi koto ta diat u ra ngaala na daanim Eupraat.” ¹⁵Io, i palaa wa waat na aangelo maa, kupi diat a aak doko raa pakaan kon tula pakaana ko ra taara raap. A waat na aangelo maa diat baa God ia waninaar ta diat kup a pakaana bung maa, a bung maa, a kalaang maa ma kilaala maa.

¹⁶A niluluk i ra taara na wineium baa diat ki u ra kum os diat welaar ma 200 na milian raap. Iaau walangoroi lenmaa. ¹⁷U ra nung binabo iaau babo a kum os ma diat baa diat ki nate un diat. A kum utnaa baa diat ung baat a kum raprabondiat mai i taar welaar ma ra nguan, i bulu ma i gamol welaar ma ra saalfa. A lori ra kum os diat welaar ma ra lori ra kum laaion. A tubal, a nguan ma ra saalfa ditul pari ko ra kum waandiat. ¹⁸A tubal, a nguan ma ra saalfa baa di-

tul pari ko ra kum waandiat, ditul aak doko raa pakaan kon tula pakaana ko ra taara raap. ¹⁹A dekdek i ra kum os i ki u ra kum waandiat ma a kum taabubuindiat. A kum taabubuindiat i welaar ma ra kum wui baa a minminaat kuraa i ki u ra waandiat. A kum os diat a wakinkin a taara ma ra kum taabubuindiat.

²⁰Ma a taara baa a aakaina kinadik mi pa i aak doko diat, pa diat nukpuku ko ra kum taabataaba baa diat paami ma ra limaandiat. Pa diat ngo ko ra nilotu karom a kum tabaraan ma ra kum taabataaba na goled, baa silwa, baa braas, baa waat, baa diwaai. A kum taabataaba baa pa diat babo, pa diat walangor ma pa diat waanwaan. ²¹Ma pa diat nukpuku kaai ko ra aak doko taara, paam uraura, kum paamuk na mangamangaan ma ra winalong.

Aangelo ma ra kinalik na buk baa di laana pipini

10Io, iaau babo raa dekdek na aangelo bulung i waan pari waanwaan taanginaanga u ra maawa. I mong ma ra baakut, ma in tinaagagol i ki laawa taau nate u ra in lorina. A mataana i welaar ma in mataana mage, ma ra ru kakina i babo welaar ma ra nguan. ²I paam paa a kinalik na buk baa di laana pipini, kuraa i tapaapa taau u ra limaana. I watur taa a ot na kakina nate u ra pakaana taai, ma a maira na kakina u ra pia. ³Ma i kulkulaai ma ina ngaala na ingaana welaar ma in ingaa ra laaion. Baa i ge a ingaan 7 na pakpagur diat pirpir. ⁴Baa 7 na pakpagur diat aa pirpir raap paa, iaau waninaar kupi ang timtimu, iaku iaau walangoro in ingaan raa taanginaanga u ra maawa i piri naa, “Koku u timu koto a kum pirpir baa 7 na pakpagur diat aa pir taai, un wapidik baati ku.”

[‡]9:11 Aabadon ma Aapolion a kukuraaindiar baa a “Tena baanaakaka taara.”

⁵Ma aangelo baa iaau babo taai baa i tur taau nate u ra pakaana taai ma u ra pia, i tulaa tato wa a ot na limaana unaanga u ra maawa. ⁶Ma i weweliman un ia baa i lalaaun takum, ma i waki a baakut ma ra kum utnaa raap baa diat ki uni, a rakrakaan buaal ma ra kum utnaa raap baa diat ki uni, ma ra pakaana taai ma ra kum utnaa raap baa diat ki uni, ma i piri naa, “Pa ta pakaana bung na pet abilbiling balet ma. ⁷U ra bung baa a we-7 na aangelo in waninaar kupi in ip anuna in tawuru, din paam ot paa a utnaa na pidik anun God, welaar ma ia pir taai taa ra nuna kum tultul a kum propet.”

⁸Io, in ingaan raa baa iaau aa walan-goro taai taanginaanga u ra maawa i pir-pir balet karom iaau lenbi, “Un waan ma un lo paa a buk, baa kuraa i tapalaa taau u ra limaa ra aangelo baa i tur taau nate u ra pakaana taai ma u ra pia.”

⁹Io, iaau waan karom a aangelo ma iaau aaringi kupi in taar taa a kinalik na buk maa taang. Ma i piri taang lenbi, “Lo paai, ma un aani. In wamapaak in balaam, iaku u ra waam in namian welaar ma ra polo i ra in tup baa i namian aakit.” ¹⁰Io, iaau lo paa a kinalik na buk maa ko ra limaa ra aangelo, ma iaau aani. Ma u ra waang i namian welaar ma ra polo i ra in tup baa i namian aakit. Iaku, baa iaau kanomi, i wamapaak in balaang. ¹¹Ma di piri taang naa, “Un pirpir na propet balet u ra mongoro na taara ko ra kum taamtaamaan, mongoro na taara ko ra kum wunwuna mataan-itu, mongoro na taara ko ra kum aalawur mangaana pirpir ma mongoro na king.”

A ru dowot na tena wewapua kaapa

11 Di taar taa in diwaai taang, i welaar ma ra in diwaai di laana maak mai, ma di wapua iaau naa, “Un tur, un waan ma un maak a ruma na wetabaar anun God, ma ra luwu na tun-

tun wetabaar, ma un luk diat baa diat lotlotu matira. ²Iaku un maadek wa a pakaana nataamaan ko ra ruma na wetabaar, koku u maaki. Maa kabina di aa taar taai karom a taara baa wakir a taara anun God, ma diat a paa durdur a gomgom na taamaan anun God welaar ma 42 kalaang. ³Ma ang taar taa a dekdek taa ra nung ru tena wewapua kaapa un iaau, diaar a mong ma ra maaluu na tapunuk ma diaar a pirpir na propet paa ta 1,260 bungbung.”

⁴A ru tena wewapua kaapa mi, diaar a ruin diwaai na oliwa ma a ru turtur na laam, baa diaar tur namataa ra Tadaaru anu ra rakrakaan buaal. ⁵Baa te i nemi kupi in baanaakaka diaar, a nguan in waan paat ko ra waandiaar ma in aan wa anundiaar kum ebaar. Baa te i nem na baanaakaka diaar a nguan ut ko ra waandiaar in aan doko wai. ⁶A ru muaana mi diaar paam akoto a dekdek kupi diaar a turbaat a baakut kupi koku a baata i puka u ra pakaana bung baa diaar pirpir na propet. Diaar paam akoto kaai a dekdek kupi diaar a puku a kum palaa kupi in gaap, ma diaar a raapu a rakrakaan buaal ma ra aalawur mangaana kinadik raap u ra kum pak-pakaana bung baa diaar nemi.

⁷Baa diaar a waraap wa anundiaar wewapua kaapa, a kuaabaar na wewagua in waan tato ko ra ngaala na tung baa pa di babo laar paa a tuktukina. In weium ma diaar, in uwia pa diaar ma in aak doko wa diaar. ⁸Ma a minaatindiaar in inep ku u ra aakapi i ra ngaala na taamaan di pir welaarai ma Sodom ma Aaigipto, a taamaan baa di aak waat kaai anundiaar Tadaaru iaai. ⁹Ma a taara ko ra kum taamtaamaan raap, a taara ko ra wunwuna taara raap, a taara kon diat baa diat pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir ma ra taara ko ra kum wunwuna mataanitu raap diat a bababo a minaatindiaar ta tula bung ma ra kukurina

ma pa diat a taraam kupi din punang di-aar. ¹⁰Ma a taara u ra rakraakan buaal diat a gaaiia ku un diaar, diat a waiaa anundiat gaaiia ma ra wetabaar karom diat wetwetalaa, kabina maa a ru propet mi diaar wakadik a taara u ra rakraakan buaal.

¹¹Iaku namur taan tula bung ma ra kukurina, God i ip aruk taa a dadaip na lalaaun un diaar. Io, diaar lalaaun ma diaar tur, ma a ngaala na bunurut i lo diat baa diat babo diaar. ¹²Io, diaar walangoro ina ngaala na ingaan raa taanginaanga u ra maawa i piri naa, “Mur a waan tato urin.” Ma diaar waan tato ma ra baakut unaanga u ra maawa, ma anundiaar kum ebaar diat babo wa diaar.

¹³U ra pakaana bung ut maa, a ngaala na guria i waan paat. Ma raa pakaan kon raa noina pakaana ko ra ngaala na taamaan maa i tareng. 7 na aarip na taara diat maat, ma diat baa diat lalaaun pilaa diat burut aakit, ma diat pir walaawa paa God baa i ki inaanga u ra maawa.

¹⁴A weru kinadik ia raap. A wetula kinadik marawaai ma in waan paat.

A we-7 na tawuru

¹⁵A we-7 na aangelo i ip anuna in tawuru, io mongoro na ngaala na ingaa ra taara inaanga u ra maawa diat piri lenbi,

“A mataanitu u ra rakraakan buaal ia tapuku kupi a mataanitu ma anu ra nundaat Tadaaru ma anuna Kaarisito.

In ki na king takum, pa in raap ma pa in raap.”

¹⁶24 na mukmuga baa diat ki u ra nundiat kum kiki na king namuga taan God, diat puka ruru ma ra mataandiat unapia, ma diat lotu karom God. ¹⁷Diat piri naa, “Miaat waatung wakaak karom ui a

Tadaaru God baa u dekdek aakit, u lalaaun namuga ma u lalaaun mi,

maa u ra ngaala na dekdekim u aa turpaa anum kini na king.

¹⁸A kum mataanitu ingen diat kaankaan,

ma anum kaankaan kaai ia waan paat.

A pakaana bung ia waan paat kupi un naagagon diat baa diat aa maat, ma kupi un dok anum kum tultul a kum propet

ma anum taara, diat baa diat urur u ra iaam,

a kum kinkinalik ma ra kum ngaalangaala,

ma un kamaar wa diat baa diat baanaakaka a rakraakan buaal.”

¹⁹Io, a ruma na wetabaar anun God inaanga u ra maawa i tapaapa, ma nabalaa ra nuna ruma na wetabaar di babo anuna bok na kunubu. Ma in mamame, a pakpagur, a rurunga, a guria, ma ra ngaala na baata na aais diat waan paat.

A tabuan ma ra draagon

12 A ngaala na wakilang i waan paat inaanga u ra maawa. Raa tabuan i mong paa ma in mataana mage, ma ra kalaang kuraa i ki natudaangi ra ru kakina, ma in kaaeng na king baa 12 na naangnaang kuraa uni, i ki nate u ra in lorina. ²A tabuan mi i kipbaala, ma i kulkulaa i ma ra ngaala na ngunungut, kabina maa marawaai ma in babuta.

³Raa wakilang bulung i waan paat inaanga u ra maawa. Baboi! A ngaala na draagon, a panina i taar, 7 na lorina, 10 komina, ma 7 na kaaeng na king u ra 7 na lorina. ⁴In taabubuina i aarupa pari wa raa pakaan kon tula pakaana ko ra kum naangnaang taanginaanga u ra baakut, ma i ong pari wa diat urin napia. Ma a draagon maa i tur taau namuga naa ra tabuan baa i weulaa na binabuta, kupi in kanom paa natunalik u ra pakaana bung ut maa baa in buta wai. ⁵Io, i buta paa a naat muaana, ia baa in naagagon adekdek a kum wunwuna taara raap ma

ra ina buka na aalen. Ma di lo tato gagaa paai unaanga karom God, ma kup anuna kiki na king. ⁶Ma a tabuan i welulu ong uaa u ra bil na wanua u ra pakaana baa God ia waninaar taai, kupi din babourai iaai welaar ma 1,260 bungbung.

⁷Diat tur kup a wineium inaanga u ra maawa. Mikaael ma nuna kum aangelo diat weium ma ra draagon, ma a draagon ma nuna kum aangelo kaai diat baalu diat. ⁸Diat uwia paa a draagon, ma pa ta pakaana balet ma anu ra draagon ma ra nuna kum aangelo inaanga u ra maawa. ⁹Di ong pari wa a ngaala na draagon, ina wui taanga naraap, baa di waatungi naa Saataan baa a Tena Wetakun, ia baa i ben araara wa a rakrakaan buaal raap. Di ong pari wai ungaai ma ra nuna kum aangelo urin napia.

¹⁰Io, iaau walangoro ina ngaala na ingaan raa inaanga u ra maawa i piri naa, “Mi a warwalaan anu ra nundaat God, anuna dekdek, ma ra nuna mataanitu, ma ra naagagon anu ra nuna Kaarisito diat aa waan paat.

Maa a Tena Wetakun baa i taktakuna a kum tateindaat, ia baa i taktakuna diat namataan God u ra mage ma ra marum, di aa ong pari wai.

¹¹A kum tateindaat diat aa uwia paai ma ra gaap i ra Naat na Sip ma u ra nundiat dowot na wewapua. Ma pa diat maari baat anundiat lalaun ko ra minaat.

¹²Io, a maawa ma muaat baa muaat ki uni, muaat a gaai. Iaku in aaka karom a rakrakaan buaal ma ra pakaana taai kaai

maa a Tena Wetakun ia waan pari karom mur!

Anuna kaankaan i karangaap aakit, maa i nunurai naa pa nuna ta ngaala na pakaana bung ma.”

¹³Io, baa a draagon i baboi baa di aa ong pari wai urin u ra rakrakaan buaal, i lu a tabuan baa i buta paa a naat muaana. ¹⁴Di taar taa a ru bibiaa ra ngaala na manigulaai taa ra tabuan maa, kupi in rowo mai kup a pakaana baa God ia waninaar taai inaanga u ra bil na wanua, kupi din babourai iaai ko ra ina wui, welaar ma tula kilaala ma ra kukurina. ¹⁵Ina wui i marua wa a palaa ko ra waana welaar ma ra daanim, kupi in aalira wa a tabuan maa. ¹⁶Iaku a pia i waraaut a tabuan maa, i pangaanga ma i kanom paa a daanim baa a draagon i marua wai. ¹⁷Ma a draagon i kaankaan aakit karom a tabuan maa, ma i waan kupi in weium ma raa kum natnatu ra tabuan kaai maa. Diat baa diat tartaraam u ra kum Naagagon anun God, ma diat murmur Iesu ma diat wewapua kaapa uni. ¹⁸Ma a draagon i tur taau maku nakono.

A kuaabaar na wewagua i tur tato ko ra pakaana taai

13 Namur iaau babo paa a kuaabaar na wewagua i tur tato ko ra pakaana taai. 10 komina ma 7 na lorina, ma 10 kaaeng na king diat ki nate u ra kum komina. Ma un raaraaina lor di aa timu taa a kum iaana baa i wakinalik paa God mai. ²A kuaabaar na wewagua baa iaau baboi i welaar ma ra lepad,^f iaku a ru kakina i welaar ma ra ru kaki ra bea,[§] ma ra waana i welaar ma ra waa ra laaion. A draagon i taar taa a dekdekina, anuna kini na king,

^f13:2 A lepad ia raa mangaana kuaabaar na wewagua welaar ma ra taai. A weu na panina i tukatuka.

[§]13:2 A bea ia raa ngaala na kuaabaar na wewagua.

ma anuna ngaala na naagagon karom a kuaabaar na wewagua maa. ³Raaina lori ra kuaabaar na wewagua i babo welaar ma di aa aak doko taai, iaku a baaba na minaat maa ia maau balet. A rakrakaan buaal raap i kakaian ma diat murmur a kuaabaar na wewagua maa. ⁴A taara diat lotu karom a draagon, kabina maa ia taar taa a naagagon karom a kuaabaar na wewagua. Ma diat lotu kaai karom a kuaabaar na wewagua, ma diat wetiri naa, “Woi maa i welaar ma ra kuaabaar na wewagua mi? Woi maa i pet laar paai kupi in umi?”

⁵Di mulaot taa a kuaabaar na wewagua kupi in waatung a kum pirpir na aamaan ngaala ma ra kum pirpir baa in wakinalik paa God mai, ma in papaam paa ma ra nuna naagagon 42 kalaang. ⁶I paapa a waana kupi in pir akinalik paa God, ma in pir aakaka a iaana, a wanua baa i ki iaai ma diat baa diat ki inaanga u ra maawa. ⁷Di taar taa a dekdek taana kupi in weium ma ra taara anun God, ma in uwia pa diat. Di taar taa a naagagon taana kupi in naagagon a kum wunwuna taara raap, a taara ko ra kum taamtaamaan raap, diat baa diat pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir raap, ma ra taara ko ra kum wunwuna mataan-itu raap. ⁸Ma diat raap baa diat ki u ra rakrakaan buaal, baa a iaandiat pa i ki u ra buk na lalaaun, baa di aa timu taai baa God pa i waki utbaai a rakrakaan buaal, diat a lotu karom a kuaabaar na wewagua. A buk na lalaaun maa anu ra Naat na Sip, baa di aak doko wai. ⁹Ia baa in talingaana, i koina baa in walan-
gor mai.

¹⁰Baa God ia mulaot taai naa ta taara ko ra nuna taara diat a karabus, diat a karabus ut maa. Baa ia mulaot taai naa din aak doko ta taara ko ra nuna taara ma in liwan na wineium, din aak doko diat ut mai.

Baa i lenmaa, io a taara anun God diat a tur dekdek ma diat a nurnur.

A kuaabaar na wewagua i tur paat ko ra pia

¹¹Io, iaau babo raa kuaabaar na wewagua bulung i tur paat ko ra pia. Ru komina welaar ma ra naat na sip, iaku i pirpir welaar ma ra draagon. ¹²I papaam ma ra naagagon raap ko ra mugaana kuaabaar na wewagua, kupi in waraaut a mugaana kuaabaar na wewagua mai, kupi a rakrakaan buaal ma diat baa diat ki uni diat a lotu karom a mugaana kuaabaar na wewagua, baa a baaba na minaat i taana uni ia maau balet. ¹³A kuaabaar na wewagua baa i tur paat ko ra pia i paam a kum utnaa na kakaian. Raa utnaa na kakaian baa i paami, i wataa pari paa a nguan taanginaanga nate u ra maawa urin u ra rakrakaan buaal namataa ra taara. ¹⁴I ben araara a taara baa diat ki u ra rakrakaan buaal, kabina u ra kum wakilang baa i paam diat ma ra dekdek baa di taar taai taana kupi in waraaut a mugaana kuaabaar na wewagua mai. I wapua diat kupi diat a watur a taabataaba i ra mugaana kuaabaar na wewagua kupi diat a wangaala paai mai. A mugaana kuaabaar na wewagua maa namuga i kinkin u ra in liwan na wineium, iaku i lalaaun ut. ¹⁵Di taar taa a dekdek taana kupi in tabaara a taabataaba i ra mugaana kuaabaar na wewagua ma ra dadaip na lalaaun, kupi in pirpir ma in naagagoni baa din aak doko diat baa pa diat taraam kupi diat a lotu karomi.

¹⁶A weru kuaabaar na wewagua i wowo paa a taara raap, kupi din ung a wakilang u ra ot na limaandiat baa u ra maarindiat. I wowo paa a kum kinkinalik ma ra kum ngaalangaala, a kum tadaaru ma ra kum iba na taara, a kum wilawilaa, ma diat baa wakir a kum wilawilaa. ¹⁷Pa te in kukul ma pa te

in wiura, baa pa ta wakilang kuraa uni. A wakilang maa a iaa ra kuaabaar na wewagua ma ra piga i ra iaana. ¹⁸Te baa i manaana in kaapa wakaak kup a utnaa mi. In luk ungaai a mataana piga anu ra kuaabaar na wewagua, maa a piga i tur wakilang a iaan raa muaana. Anuna mataana piga maa 666.

A Naat na Sip ma 144 na aarip na taara

14 Baa iaau bababo, iaau babo paa a Naat na Sip i tur ironu u ra Taangaai Sion ungaai ma 144 na aarip na taara, diat baa di aa timu taa a iaa ra Naat na Sip ma ra iaan Tamaana kaai u ra kum maarindiat. ²Ma iaau walangoro a ngaala na rurunga taanginaanga u ra maawa i welaar ma ra unga na top na aalataura, ma welaar ma ra in ingaa ra ngaala na pakpagur. A rurunga baa iaau walangoroi i welaar ma ra taara baa diat ogo anundiat kum gitaa. ³Diat kele a matakina kekekele namuga taa ra kiki na king, ma ra waat na lalaaun na wawaki ma ra kum mukmuga. Pain te in pet laar paai kupi in wawer u ra kekekele mi. 144 na aarip baa di aa kul walaangalaanga pa diat ko ra rakrakaan buaal, diat ku diat a pet laar paai. ⁴Diat bi pa diat durdur, maa pa diat inep ungaai ma in tabuan, diat wagomgom anundiat lalaaun. Diat murmur a Naat na Sip u ra kum wanua baa i laana waan iaai. Naliwan taa ra taara u ra rakrakaan buaal di kul walaangalaanga pa diat. Di taar diat karom God ma karom a Naat na Sip, welaar ma ra mugaana wai ra pina-paam baa di laana tabaara God mai. ⁵Pa di walangoro ta warwaruga ko ra waandiat, ma pa ta utnaa baa din takuna diat uni.

A tula aangelo ditul wewapua u ra naagagon

⁶Io, iaau babo raa aangelo bulung i rowo u ra maup naa ra kum baakut, ma i lo a Koina Wewapua baa in ki takum, kupi in warawaai mai karom a taara baa diat ki u ra rakrakaan buaal, a taara ko ra kum wunwuna mataanitu raap, a taara ko ra kum wunwuna taara raap, diat baa diat pirpir ma ra aalawur mangaana pirpir ma ra taara ko ra kum taamtaamaan. ⁷I pirpir ma ina ngaala na ingaana lenbi, “Muaat a burut kup God, ma muaat a pir walaawa paai, maa anuna pakaana bung na naagagon ia waan paat. Muaat a lotu karom God, ia baa i waki a baakut, a rakrakaan buaal, a pakaana taai ma ra kum daanim.”

⁸A weru aangelo i murmur ma i piri naa, “A ngaala na taamaan Babilon ia puka! Ia puka! Ia baa i wainim a kum wunwuna taara raap ma ra dekdek na waain i ra nuna paamuk na mangamangaan.”

⁹A wetula aangelo i murmur ma i pirpir ma ra ina ngaala na ingaana lenbi, “Baa te in lotu karom a kuaabaar na wewagua ma ra taabataabaina, ma din ung taa anuna wakilang u ra in maarina baa u ra limaana, ¹⁰ia kaai in inim ko ra waain na kaankaan anun God. A waain mi di aa waninaar taai, a dekdekina i ngaala aakit, ma di laboi u ra kaap na kaankaan anun God. Din wakadiki ma ra nguan na saalfa namuga taa ra Naat na Sip ma ra kum gomgom na aangelo anun God. ¹¹Ma ina mi i ra andiat kinadik i tubal tato, pa in raap ma pa in raap. Diat baa diat lotu karom a kuaabaar na wewagua ma ra taabataabaina ma diat baa a wakilang i ra iaana kuraa un diat pain diat a ngo u ra mage ma ra marum.” ¹²Io, i koina baa a taara anun God diat a tur dekdek, diat baa diat tartaraam u ra

kum Naagagon anun God ma unndiat nurnur i tur dekdek un Iesu.

¹³Ma iaa u walangoro in ingaan raa taanginaanga u ra maawa i piri naa, “Un timu a utnaa bi: Diat baa diat maat ma ra nurnur u ra Tadaaru turpaai mi ma tuk namur, diat daan.” A Takado na Nion i piri naa, “Maia, diat a ngo ko ra nundiat kum pinapaam, kabina maa a wai ra nundiat kum koina pinapaam in waan ungaai ma diat.”

Din tangaa a rakrakaan buaal maa ia mugaan

¹⁴Baa iaa u bababo iaa u babo paa a kabaang na baakut, ma raa paan diat i “welaar ma Natu ra Muaana” i ki nate uni. I ung paa in kaaeng na king baa di paami ma ra goled u ra in lorina, ma u ra limaana i paam paa in liwan baa i wangwangaan aakit. ¹⁵Raa aangelo bulung i waan pari ko ra ruma na wetabaar, ma i wewataai ma ina ngaala na ingaana karom ia baa i ki nate u ra baakut lenbi, “Lo paa anum in liwan ma un tangaa. A pakaana bung na tinangaa ia waan paat, maa a kum utnaa u ra rakrakaan buaal ia mugaan raap.” ¹⁶Io, ia baa i ki nate u ra baakut, i papakaat ma nuna in liwan u ra rakrakaan buaal, ma i tangaa a rakrakaan buaal.

¹⁷Raa aangelo bulung i pari ko ra ruma na wetabaar inaanga u ra maawa. Ia kaai i paam in liwan baa i wangwangaan aakit. ¹⁸Raa aangelo bulung, ia baa i naagagon a nguan, i pari ko ra luwu na tuntun wetabaar, ma i wewataai ma ina ngaala na ingaana karom ia baa i paam paa in wangwangaan na liwan naa, “Un pakaat a kum kurkuren na waain taanga u ra rakrakaan buaal, ma un ru ungaai diat, maa diat aa mugaan raap.” ¹⁹Ma aangelo i papakaat ma nuna in liwan, ma i ru ungaai a waina waain ko ra rakrakaan buaal. Ma i ong taai u ra balaa ra ngaala na tung na waat baa di laana

paa ginagina a waina waain iaai kupi in polo. A ngaala na tung maa i tur waki-lang a kaankaan anun God. ²⁰Ma di paa-paa ginagina a kum waina waain u ra tung na waat maa, baa kuaa ut nataamaan ko ra liplip i ra ngaala na taamaan. Ma a gaap i aalir paat ko ra tung na waat baa di laana paa ginagina a waina waain iaai. I iok welaar ma 300 na kilomita, ma i lubu tato unaanga nate tuk u ra pakaana aen baa i taana u ra waa ra os.

7 na aangelo ma 7 na kinadik

15 Iaa u babo raa ngaala na waki-lang balet inaanga u ra maawa, ma iaa u kakaian aakit uni. 7 na aangelo diat paam paa 7 na kinadik. A kum kinadik mi, a kum tintinipina, kabina maa a kaankaan anun God i welaar maraagaam.

²Ma iaa u babo raa utnaa i babo welaar ma ra pakaana taai di paami ma ra galaas baa i wewalot ungaai ma ra nguan. Diat baa diat uwia paa a kuaabaar na wewagua ma ra taabataabaina ma ra piga i ra iaana, diat tur naa ra papaara pakaana taai maa, ma diat paam paa a kum gitaa baa God ia taar taai taan diat. ³Diat kele a kelekele anun Moses, a tultul anun God, ma ra kelekele anu ra Naat na Sip lenbi, “Tadaaru God u dekdek aakit, anum kum pinapaam diat ngaala ma di kakaian aakit un diat.

Ui a King anu ra kum wunwuna taara raap, anum kum mangamangaan diat takado ma diat lingtatuna.

⁴Tadaaru, woi maa pa in burut kup ui? Ma woi maa pa in pir walaawa paa a iaam?

Maa ui ku u gomgom.

A kum wunwuna taara raap diat a waan paat, ma diat a lotu karom ui,

maa anum kum takado na pinapaam ia kaapa raap karom a taara.”

⁵Io, baa iaau bababo iaau babo paa a ruma na wetabaar inaanga u ra maawa ia tapaapa. A ruma maa ia a ruma na sel baa i wapuaanai naa God i ki karom anuna taara. ⁶7 na aangelo baa diat paam paa 7 na kinadik diat pari ko ra ruma na wetabaar maa. Diat mong ma ra kum kokoina maalu baa diat gomgom ma diat baarabaara aakit, ma diat do a kum raprabondiat ma ra kum aaru na goled. ⁷Io, raa ko ra waat na lalaaun na wawaki i taar taa 7 na laa di paami ma ra goled karom 7 na aangelo maa. 7 na laa na goled mi diat teng ma ra kaankaan anun God, ia baa i lalaaun takum. ⁸Ma a ruma na wetabaar i teng ma ra tubal ko ra minamaar anun God ma ko ra dekdekina. Ma pa te i pet laar paai kupi in ruk unaruma, tuk baa din paam ot paa 7 na kinadik anu ra 7 na aangelo maa.

7 na aangelo diat labo 7 na laa na kaankaan anun God

16 Io, iaau walangoro ina ngaala na ingaan raa ko ra ruma na wetabaar i piri karom 7 na aangelo maa lenbi, “Muaat a waan ma muaat a labo 7 na laa na kaankaan anun God u ra rakrakaan buaal.”

²A mugaana aangelo i waan ma i labo anuna laa na kaankaan nate u ra buaal baa a kum taara ma ra kum utnaa diat lalaaun iaai. Ma a kum aakaina manmanua aakit, baa diat babo ururian, diat waan paat u ra taara baa a wakilang anu ra kuaabaar na wewagua kuraa un diat ma diat lotu karom a taabataabaina.

³A weru aangelo i labo anuna laa na kaankaan nate u ra pakaana taai, ma a pakaana taai i wekiaa kup a gaap welaar ma ra gaap i ra muaana baa i maat. Ma a kum utnaa raap baa diat lalaaun nataai diat maat.

⁴A wetula aangelo i labo anuna laa na kaankaan nate u ra kum daanim baa diat aalir, ma u ra kum mataana daanim, ma diat wekiaa kup a gaap. ⁵Ma iaau walangoro aangelo baa i baboura a pakaana taai ma ra kum daanim, i piri naa, “God, ui u lalaaun namuga ma u lalaaun mi, a Tena Gomgom ui, u takado u ra kum naagagon na binabaalu mi.

⁶U wainim diat ma ra gaap welaar ma ra naagagon na binabaalu karom diat u ra nundiat aakaina pinapaam, kabina maa diat aa aak doko wa anum taara ma ra num kum propet, ma ra gaapindiat i talabo.”

⁷Ma iaau walangoro in ingaan raa taanginaanga u ra luwu na tuntun wetabaar i piri naa, “Maia, Tadaaru God u dekdek aakit, anum kum naagagon diat lingtatuna ma diat takado.”

⁸A wewaat na aangelo i labo anuna laa na kaankaan nate u ra in mataana mage, ma di taar taa a dekdek taa ra in mataana mage kupi in tun a taara ma ra nguanina. ⁹Ma ra ngaala na wuwan maa i tun a taara, ma diat pir aakaka a iaan God, ia baa i naagagon taa a kum kinadik mi, iaku maa pa diat nukpuku ma pa diat pir walaawa paai.

¹⁰A welima na aangelo i labo anuna laa na kaankaan nate u ra kiki na king anu ra kuaabaar na wewagua, ma anuna mataanitu i baboto raap. Ma a taara diat karaat a kaarmendiat u ra ngaala na kinadik maa, ¹¹ma diat pir aakaka God baa i ki inaanga u ra maawa, kabina u ra ngaala na ngunungut ma ra kum aakaina manmanua baa i taana un diat, iaku pa diat nukpuku ko ra nundiat kum aakaina mangamangaan.

¹²A we-6 na aangelo i labo anuna laa na kaankaan nate u ra ngaala na daanim Eupraat, ma a palaa uni i magege raap kupi in waninaar aakapi kup a kum king

taangirong u ra mataana taubaar. ¹³ Namur iaau babo tula tabaraan ditul babo welaar ma tuluina rokrok. Ditul waan paat ko ra waa ra draagon, a waa ra kuaabaar na wewagua ma ra waa ra warwaruga na propet. ¹⁴ Ditul a tula nio ra kum tabaraan ma ditul paampaam a kum utnaa na kakaian ma ditul waan tal-talili kup a kum king ko ra rakrakaan buaal raap, kupi ditul a ben ungaai diat kup a wineium u ra ngaala na bung anun God, ia baa i dekdek aakit.

¹⁵ “Baboi, ang waan paat welaar ma ra tena walong. Ia baa i ki na baboura ma i waninaar anuna kum maalu, i daan, maa pa in towaturia ma pa in wawirwir.”

¹⁶ Ma tula nio ra kum tabaraan ditul ben ungaai taa a kum king u ra wanua di waatungi u ra pirpir Ebraaio ma Aamagedon.

¹⁷ A we-7 na aangelo i labo anuna laa na kaankaan u ra maup, ma ina ngaala na ingaan raa i pari ko ra kiki na king inaanga u ra ruma na wetabaar, ma i piri lenbi, “Ia raap!” ¹⁸ Io, in mamame, a pakpagur, a rurunga ma ra ngaala na guria aakit diat waan paat. Turpaai ko ra wawaki na taara pa ta guria utbaai lenmi i waan paat paa u ra rakrakaan buaal. A ngaala na guria maa i aaka aakit. ¹⁹ Io, a ngaala na taamaan Baabylon i tareng kup tula papaar koni, ma ra kum ngaalangaala na taamtaamaan anu ra kum wunwuna taara diat tareng raap. God i nuk paa a ngaala na taamaan Baabylon ma i wainimi ma ra kaap na waain i teng ma ra karangaap i ra nuna kaankaan. ²⁰ A kum lolo raap diat aa panaai ma a kum taangaai kaai pa te ma i babo diat. ²¹ A ngaala na baata na aais, raain tatuaina a mawaatina i welaar ma 50 kilogrem i puka nate u ra taara. Ma a taara diat pir aakaka God u ra kinadik na baata na aais mi, kabina maa a kinadik mi i aaka aakit.

A paamuk na tabuan baa i tur wakilang a ngaala na taamaan Baabylon

17 Raa ko ra 7 na aangelo baa diat paam 7 na laa i waan karom iaau ma i piri taang naa, “Waan urin, ang waiaa ta ui u ra naagagon na binabaalu karom a paamuk na tabuan baa a iaana i waan werweraan u ra nuna aakaina mangamangaan. Kuraa i ki nate u ra kum daanim. ² A kum king taanga u ra rakrakaan buaal diat paam aakaina mai. Ma a taara u ra rakrakaan buaal diat longlong ko ra waain i ra nuna paamuk na mangamangaan.”

³ Iaau teng ma ra Takado na Nion ma aangelo maa i lo pa iaau unaanga u ra bil na wanua. Matira iaau babo paa raa tabuan i ki taau u ra taar na kuaabaar na wewagua. A wewagua maa, 7 na lorina ma 10 komina ma a panina i teng ma ra kum iaana baa i wakinalik paa God mai.

⁴ A tabuan maa i mong ma ina maalu i welaar ma ra pupu na taawu ma i taar kaai, ma di wamongi ma ra goled ma ra kum ngaatngaat na waat, ma ra kum kokoina gaaragaara. I paam paa a kaap na goled u ra limaana, i teng ma a kum aakaina utnaa ma ra kum dur na mangamangaan taanga u ra nuna paamuk na mangamangaan. ⁵ Di timu taa a iaana u ra in maarina, a utnaa na pidik lenbi,

A NGAALA NA TAAMAAN BAABYLON,
A NAA RA KUM PAAMUK NA
TABUAN MA A KUM AAKAINA
MANGAMANGAAN AAKIT
ANU RA RAKRakaan BUAAL.

⁶ Iaau babo a tabuan maa ia longlong, kabina i inim a gaap i ra taara anun God, a gaapindiat baa diat wewapua kaapa un Iesu.

Baa iaau baboi, iaau kakaian aakit. ⁷ Ma aangelo i piri taang naa, “Aawa kabina maa u kakaian? Ang palaa kuku-raai ra tabuan, ma ra kuaabaar na

wewagua baa i ki taau nate uni, baa 7 na lorina ma 10 komina. ⁸A kuaabaar na wewagua baa u babo taai, ia lalaaun paa namuga, ma pa i lalaaun mi, ma namur in waan paat balet ko ra ngaala na tung baa pa di babo laar paa a tuktukina, ma in waan kupi in wirua. Ma a taara u ra rakrakaan buaal baa pa di timu a iaandiat u ra buk na lalaaun, turpaai baa God i waki a rakrakaan buaal, diat a kakaian baa diat a babo a kuaabaar na wewagua mi. Maa ia lalaaun paa namuga, ma pa i lalaaun mi, ma namur in waan paat balet.

⁹“Te baa i manaana in kaapa wakaak kup a utnaa mi. 7 na lorina a kukuraaina naa 7 na taangaai baa a tabuan i ki taau nate un diat. Ma raa kukuraaina kaai un 7 na king. ¹⁰Limadi diat aa maat, raa maku i ki ma raa kaai kon diat pa i waan paat utbaai. Baa in waan paat in ki kinalik paa ku. ¹¹Ma a kuaabaar na wewagua baa ia lalaaun paa namuga ma pa i lalaaun mi, ia maa a we-8 na king ko ra 7 na king maa, ma in waan kupi in wirua.

¹²“10 komina baa u baboi, diat maa 10 king, baa pa diat lo utbaai ta naagagon na king. Iaku un 60 minit ku diat a naagagon ungaai ma ra kuaabaar na wewagua welaar ma ra kum king. ¹³A nuknukindiat i raa ku, ma diat a taar taa a dekdekindiat ma nundiat naagagon karom a kuaabaar na wewagua. ¹⁴Diat a weium ma ra Naat na Sip, ma a Naat na Sip in uwia pa diat, maa ia a Tadaaru anu ra kum tadaaru, ma a King anu ra kum king. Ma diat baa ia pilak pa diat ma ia wataa pa diat ma diat nurnur lingtatuna karomi, diat a uwia ungaai mai.”

¹⁵A aangelo i piri taang naa, “A kum daanim baa u baboi, baa a paamuk na tabuan i ki iaai, diat tur wakilang a kum taara ko ra kum taamtaamaan, mongmongoro na taara, a taara ko ra kum wunwuna mataanitu ma diat ko ra

aalawur mangaana pirpir. ¹⁶A kuaabaar na wewagua ma ra 10 kom baa u babo diat, pa diat a nem a paamuk na tabuan. Diat a baanaakakai ma diat a rakaan wa anuna minong ma in towaturia maku. Diat a aan a kamanongina, ma diat a tun wai ma ra nguan. ¹⁷Maa God ut ia wanuk taai u ra nuknukindiat kupi diat a paam ot paa a nuknukina lenbi: Diat a taar taa a dekdekindiat baa diat naagagon mai karom a kuaabaar na wewagua, tuk din paam ot paa a kum pirpir anun God. ¹⁸A tabuan maa u baboi ia a ngaala na taamaan aakit baa i naagagon a kum king u ra rakrakaan buaal.”

Baabilon ia puka

18 Namur taa ra kum utnaa mi, iaau babo raa aangelo bulung i waan pari taanginaanga u ra maawa. I paam akoto a dekdek na naagagon ma nuna minamaar i wakaapakaapa a rakrakaan buaal. ²Ma i kulkulaai ma ina ngaala na ingaana lenbi,

“A ngaala na taamaan Baabilon ia puka!
Ia puka!

Mari ia a pakaana anu ra kum tabaraan ma a ruma na karabus anu ra kum tabaraan

ma a ruma na karabus anu ra kum pika baa diat durdur ma diat milmiluan.

³Ia puka, kabina maa a kum wunwuna taara raap diat aa inim paa a dekdek na waain i ra nuna paamuk na mangamangaan.

A kum king ko ra rakrakaan buaal diat paam aakaina mai.

Ma a kum tena wiura ko ra rakrakaan buaal diat tadaaru ma ra ngaala na wuwuwung ko ra nuna kum aakaina mangamangaan,

baa pa i wawirwir mai.”

⁴Iaau walangoro balet in ingaan raa taanginaanga u ra maawa i piri lenbi, “Anung taara, muat a pari koni,

kupi koku muaat laa ungaai mai u ra nuna kum aakaina mangamangaan, ma kupi koku muaat kaai muaat kari-aana ana kinadik ungaai mai.

⁵ Maa anuna kum aakaina mangamangaan ia tuk paa a maawa, ma God ia nuk akoto anuna kum aakaina pinapaam.

⁶ A mangamangaan i paami karom muaat, din paami balet karomi, a utnaa i paam taai un muaat, din baalui welaar ma ru pakaan karomi.

A kaap baa i wainim muaat mai ma muaat aaka uni, din watengi ta ru pakaan kupi din wainimi mai.

⁷ I paam akoto a ngaala na minamaar ma a kini na tadaaru, io, din taar a ngaala na kinadik ma ra ngaala na tapunuk taana.

I nuki un ia ut lenbi, 'Iaau a kwin, ma iaau ki u ra nung kiki na kwin.

Wakir iaau a walaa, pang tapunuk laar paai.'

⁸ Bi ia kabina baa a kum kinadik mi, a minaat, a tapunuk ma ra minolo diat a waan paat karomi un raa bung ot ku.

Ma din tun wai ma ra nguan maa a Tadaaru God i dekdek aakit, ia baa in taar taa a naagagon na binabaalu karomi.

⁹ "A kum king ko ra rakrakaan buaal, baa diat paam aakaina ungaai ma ra paamuk na tabuan maa, ma diat kakale ungaai u ra nuna kum wuwuwung ko ra kum aakaina mangamangaan, baa diat a babo in tubal ko ra nguan baa di tun a tabuan maa uni, diat a tapunuk ma diat a luan. ¹⁰ Diat a tur welwelik taau maku koni, maa diat burutaana kinadik baa di wakadiki mai. Ma diat a piri lenbi, 'A ngaala na taamaan Baabylon ia aaka. Ia aaka!

Baabylon, a dekdek na taamaan!

Un 60 minit ot ku amaam naagagon na binabaalu ia waan paat karom ui.'

¹¹ "A kum tena wiura ko ra rakrakaan buaal diat a luan ma diat a tapunuk kupi, kabina maa pa te ma in kul anundiat kum utnaa na wiura. ¹² A kum utnaa na wiura lenbi: a goled, a silwa, a kum ngaatngaat na waat ma ra kum kiaau na kalaang, ma ra kum kokoina maalu, a kum maalu i welaar ma ra pupu na taawu, a kum maalu i silika ma ra kum taar na maalu, ma ra kum diwaai baa i aangawian wakwakaak ma ra aalawur mangaana utnaa baa di paami ma ra kom i ra elepaan, ma ra kum ngaatngaat na diwaai, ma ra braas, a aen ma ra ina ngaatngaat na waat di waatungi ma ra maabel. ¹³ Ma raa kum utnaa i aangawian wakwakaak, lenbaa a sinamon, a mira, ma ra kum bulit baa a tubalina i aangawian wakwakaak, ma ra waain, a wel na oliwa, a palawaa ma ra wit, ma ra kum bulumakaau ma ra kum sip, a kum os ma ra kum kaaris, ma ra taara baa diat a papaam na wilawilaau.

¹⁴ "A kum tena wiura diat a piri lenbi, 'A kum utnaa baa u nem aakiti diat aa panaai. Anum kum wuwuwung ma ra num kum minamaar diat kaai diat aa panaai kon ui, ma pa un babo ta diat balet ma.' ¹⁵ A kum tena wiura baa diat laana wiura a kum utnaa mi, diat baa Baabylon i watadaaru diat, diat a tur welwelik taau maku koni, maa diat burutaana kinadik baa di wakadiki mai. Diat a tapunuk, diat a luan, ¹⁶ ma diat a kulkulaai naa,

'A ngaala na taamaan Baabylon ia aaka! Ia aaka!

Ia baa i mong ma ra kum kokoina maalu, a kum maalu i welaar ma ra pupu na taawu ma ra kum maalu baa i taar, ma di wamongi ma ra goled, ma ra kum ngaatngaat na waat ma ra kum kokoina gaaragaara.

¹⁷ Un 60 minit ku di baanaakaka raap wa anum ngaala na wuwuwung aakit!

“Ma a kum kiaapten raap ma diat baa diat waan taltalili ma ra kum paraau, a kum tena pinapaam ko ra kum paraau, ma diat baa diat babo maani ko ra kum paraau, diat a tur welwelik taau maku koni. ¹⁸ Baa diat babo in tubalin Baabilon diat a kulkulaai naa, ‘Woi na taamaan i welaar ma ra koina taamaan aakit mi?’ ¹⁹ Diat a lamira a kum kabu u ra kum lorindiat ma diat a tapunuk, diat a luan ma diat a kulkulaai naa, ‘A ngaala na taamaan Baabilon ia aaka! Ia aaka!

Diat baa diat babo maani ko ra kum paraau, diat tadaaru ko ra nuna kum ngaala na wuwuwung!

60 minit ot ku ma ia aaka raap!

²⁰ Muaat inaanga u ra maawa, muaat a gaaiia uni!

A taara anun God ma a kum aapostolo ma ra kum propet, muaat a gaaiia! God i taar a naagagon na binabaalu karomi u ra kum utnaa i paami un muaat.”

²¹ Ma raa dekdek na aangelo i lo paa ina ngaala na waat, welaar ma ina waat na gingina wit, ma i ong lop wai nataai ma i piri naa,

“Din ong na kaankaan wa a ngaala na taamaan Baabilon welaar ma ina waat bi,

ma pa din baboi balet ma.

²² In ingaa ra kum tena paam kelekele ma ra kum tena ipip kaaur ma ra kum tena ipip tawuru ma ra tinaangi i ra kum gitaa

pain te balet ma in walangoro taai naam. Pa ta tena pinapaam na lima balet ma in ki naam.

Ma pain te balet ma in walangoro taa a tinaangi i ra ina waat na gingina wit naam.

²³ Pain ta kaapa na laam balet ma

in baara naam.

Pain te balet ma in walangoro taa in ingaan ta matakina tinaulaa, a baarman ma ra tauraara naam.

Namuga anum kum tena wiura diat a kum ngaala na tadaaru u ra rakrakaan buaal.

U ben araara paa a kum wunwuna taara raap ma ra num malira.

²⁴ A gaap i ra kum propet ma ra kum taara anun God, ma diat raap kaai baa di aak doko diat u ra rakrakaan buaal, di babo baraata a gaapindiat irong Baabilon.”

A pir walaawa inaanga nate u ra maawa

19 Baa i raap a kum utnaa mi, iaau walangoro a ngaala na marurunga welaar ma ra ingaa ra ngaala na kor na taara inaanga u ra maawa diat kulkulaai lenbi, “Aaleluia!

A warwalaau, a minamaar ma ra dekdek anu ra nundaat God ku,

² maa anuna kum naagagon i lingtatuna ma i takado.

I naagagon a paamuk na tabuan baa a iaana i rarang u ra nuna aakaina mangamangaan,

ia baa i baanaakaka a rakrakaan buaal ma nuna kum paamuk na mangamangaan.

God ia taar taa a naagagon na binabaalu karomi,

kabina u ra gaap i ra nuna kum tultul, baa i aak doko wa diat.”

³ Ma diat kulkulaai balet naa, “Aaleluia!

Ma in tubalina baa i waan tato unaanga nate pa in raap ma pa in raap.”

⁴ A 24 na mukmuga ma waat na lalaaun na wawaki diat puka pari ma ra urur, ma diat lotu karom God, ia baa i ki u ra nuna kiki na king ma diat piri naa,

“Aamen, Aaleluia!”

⁵Io, in ingaan raa i waan paat ko ra kiki na king, i piri naa,
 “Muaat a pir walaawa paa anundaat God,
 muaat anuna kum tultul,
 a kum kinkinalik ma ra kum ngaalan-gaala kaai,
 muaat baa muaat urur karomi!”

⁶Ma iaau walangoro a marurunga baa i welaar ma ra ingaa ra ngaala na kor na taara, a rurunga i ra top na aalataura ma ra pakpagur, i kulkulaai naa,
 “Aaleluia!
 Maa anundaat Tadaaru God,
 ia baa i dekdek aakit i ki na king.

⁷Daat a gaaiia,
 ma daat a taar a ngaala na pir walaawa karomi!

Maa kabina a bung na paakamaau anu ra Naat na Sip ia waan paat,
 ma nuna tabuan ia waninaar.

⁸Di aa taar taa a koina maalu, baa i kaapakaapa ma i gomgom taa ra tabuan,
 kupi in mong mai.”

A kum kokoina maalu maa, diat tur wak-ilang a kum takado na mangamangaan anu ra taara anun God.

⁹Io, aangelo i piri taang naa, “Un timui lenbi: Diat baa di ben pa diat kup a lukaara na paakamaau anu ra Naat na Sip, diat daan!” Ma i piri kaai naa, “A kum pirpir mi a kum lingtatuna na pirpir ut anun God.”

¹⁰U ra pakaana bung maa, iaau puka pari ma ra urur naa ra ru kakina kupi ang lotu karomi. Iaku i piri taang naa, “Koku! Iaau kaai a tultul ku welaar ma ui ma ra kum tatem liklik baa diat paam akoto a pirpir anun Iesu. Un lotu karom God! Maa a pirpir anun Iesu, ia ut maa i wakaamtur a taara kupi diat a pirpir na propet.”

Ia baa i kaa u ra kabaang na os

¹¹Iaau babo a maawa ia tapaapa ma iaau babo a kabaang na os i tur namuga taang. Ma ia baa i ki nate uni di waatungi naa “Ia baa i dowot u ra nuna pinapaam” ma “Ia baa i lingtatuna.” Anuna naagagon ma anuna wineium i takado. ¹²Ruin kiok na mataana i welaar ma ra kupkup i ra nguan, ma mongoro na kaeng na king i taana u ra in lorina. Ma di timu taa a iang uni, baa pa te i nunurai, ia ot ku i nunurai. ¹³I mong ma ra maalu baa di walopi u ra gaap. Ma a ia ra muaana maa “A Pirpir anun God.” ¹⁴A kor na taara na wineium taanginaanga u ra maawa diat kaa u ra kum kabaang na os ma diat murmuri. Diat mong ma ra kum kokoina gomgom na kabaang na maalu. ¹⁵Ma in liwan na wineium baa i wangwangaan aakit i waan paat ko ra waana, kupi in pakaat a kum wunwuna taara mai, ma in naagagon adekdek diat ma ra ina buka na aen. I paapaa ginagina a kum waina waain u ra tung na waat baa i tur wak-ilang a kaankaan anun God, ia baa i dekdek aakit. ¹⁶Ma u ra nuna maalu ma u ra paraagum na kakina di aa timu taa a iaana lenbi,

A KING ANU RA KUM KING MA A
 TADAARU ANU RA KUM TADAARU.

¹⁷Io, iaau babo raa aangelo i tur taau u ra in mage, ma i wewataai ma ina ngaala na ingaana karom a kum pika raap baa diat rowo u ra maup naa, “Muaat rowo urin, muaat a waan ungaai u ra ngaala na lukaara anun God. ¹⁸Ma muaat a aan a kamanong i ra kum king, a kum mukmuga anu ra taara na wineium, a kum taara na wineium, a kum os ma diat kaai baa diat kaa un diat, ma ra kamanong i ra taara raap, a kum wilawilaau ma diat baa wakir a kum wilawilaau, a kum kinkinalik ma ra kum ngaalangaala.”

¹⁹Io, iaau babo a kuaabaar na wewagua ma ra kum king taanga u ra rakrakaan buaal, ma ra nundiat kum kor na taara na wineium baa diat waan ungaai kupi diat a weium ma ia baa i kaa u ra os ma ra nuna kor na taara na wineium. ²⁰Iaku di paam koto paa a kuaabaar na wewagua ungaai ma ra warwaruga na propet, ia baa i paam a kum utnaa na kakaian u ra iaa ra kuaabaar na wewagua. Baa i paam a kum utnaa na kakaian maa, i waruga pa diat baa a wakilang i ra kuaabaar na wewagua kuraa un diat, ma diat lotu karom a taabataaba i ra kuaabaar na wewagua. Di ong lalaaun taa a warwaruga na propet ma ra kuaabaar na wewagua u ra ngaala na tung na nguan baa i kup ma ra saalfa. ²¹Di aak doko wa anundiaar kor na taara na wineium ma ra in liwan na wineium, baa i waan paat ko ra waan ia baa i kaa u ra os. Ma ra kum pika raap diat aan a kamanong indiat ma diat maaur aakit uni.

Raa aarip na kilaala

20 Iaau babo paa raa aangelo i waan pari taanginaanga u ra maawa, i paam a ki ko ra ngaala na tung baa pa di babo laar paa a tuktukina, ma i paam paa kaai a ngaala na sen. ²I paam koto paa a draagon, ina wui taanga naraap, baa di waatungi naa a Tena Wetakun, baa Saataan. I sen akoto taai tuk baa raa aarip na kilaala in raap. ³I ong apari taai u ra ngaala na tung maa, i balbal-aat ma i lok baat taai, kupi koku balet ma i waruga a kum wunwuna taara tuk raa aarip na kilaala maa in raap. Namur taana din palaa wai kupi in laangalaanga paa ku ta kinalik na pakaana bung.

⁴Iaau babo a kum kiki na king, ma diat baa diat ki nate un diat, baa di aa taar taa a naagagon taan diat kupi diat a naagagon. Ma iaau babo a nio ra

kum taara baa di aa pakaat kutu wa a kum lorindiat, kabina u ra nundiat wewapua kaapa un Iesu ma u ra pirpir anun God. Pa diat lotu karom a kuaabaar na wewagua ma ra taabataabaina, ma pa di ung a wakilang anu ra kuaabaar na wewagua u ra kum maarindiat baa u ra kum limaandiat. Diat lalaaun balet ma diat naagagon ungaai ma Kaarisito raa aarip na kilaala. ⁵Mi ia a mugaana tinur balet ko ra minaat. Iaku diat raap baa diat aa maat ma pa diat lalaaun balet u ra pakaana bung maa, diat a inep tuk raa aarip na kilaala maa in raap ut, io diat a tur maraagaam. ⁶Diat baa di walaan diat u ra mugaana tinur balet ko ra minaat, diat daan ma diat a gomgom na taara anun God. Pa diat a kariaana ma a dekdek i ra weru minaat. Diat a kum tena wetabaar karom God ma Kaarisito. Diat a naagagon ungaai ma Kaarisito raa aarip na kilaala.

Di uwia paa Saataan

⁷Baa raa aarip na kilaala maa ia raap, din palaa wa Saataan ko ra nuna kini na karabus. ⁸Io, in waan kupi in waruga paa a kum wunwuna taara kon waat na mataana dadaip, a kum wunwuna taara baa di waatung diat ma Gog ma Maa-gog. In ben ungaai diat kup a wineium. A nilulukindiat in ngaala welaar ma ra woio taanga nakono. ⁹Ma diat a waan weraan u ra rakrakaan buaal, ma diat a tur lili paa a taara anun God u ra ngaala na taamaan baa God i maari aakiti. Iaku a nguan in puka pari taanginaanga u ra maawa ma in tun raap wa a taara na wineium maa. ¹⁰Ma din ong pari wa Saataan, ia baa i waruga pa diat. In ki u ra ngaala na tung na nguan baa i kup ma ra saalfa baa di aa ong pari taa mun a kuaabaar na wewagua ma ra warwaruga na propet iaai. Matira din wakadik ditul u ra mage ma ra marum, pa in raap ma pa in raap.

A tintinip na naagagon

¹¹Io, iaau babo a ngaala na kiki na king i kabaang, ma iaau babo kaai ia baa i ki uni. Ma a rakrakaan buaal ma ra baakut diaar panaai ko ra mataana, pa ta pakaana balet ma anundiaar. ¹²Iaau babo a kum minaat raap, a kum ngaalan-gaala ma ra kum kinkinalik, baa diat tur namuga taa ra kiki na king, ma di palaa a kum buk. Di palaa balet raa buk, ia a buk na lalaaun. Ma di naagagon a kum minaat welaar ma ra nundiat kum pina-paam baa di aa timu koto taai u ra kum buk. ¹³A pakaana taai i taar apaat wa balet a kum minaat baa diat maat nataai. A minaat ma Edes a taamaan na nion, diaar kaai diaar taar apaat wa a kum minaat baa kuraa matira un diaar. Di naagagon diat raaraa welaar ut ma ra nundiat kum pinapaam. ¹⁴Namur di ong pari wa a minaat ma Edes u ra ngaala na tung na nguan. A tung na nguan maa ia a weru minaat. ¹⁵Ma diat baa pa di timu a kum iaandiat u ra buk na lalaaun di ong pari wa diat u ra ngaala na tung na nguan.

A matakina maawa ma ra matakina rakrakaan buaal

21 Namur iaau babo a matakina maawa ma ra matakina rakrakaan buaal, maa a mugaana maawa ma ra mugaana rakrakaan buaal diaar aa panaai ma pa ta pakaana taai ma. ²Ma iaau babo a matakina Ierusalem, a gomgom na taamaan anun God, i waan pari taanginaanga u ra maawa kon God. Di aa waninaar taai welaar ma di aa wamong wakaak taa a matakina tinaulaa, a tauraara na tabuan kup anuna muaana. ³Ma iaau walangoro ina ngaala na ingaan raa taanginaanga u ra kiki na king i piri naa, “Baboi, a taamaan anun God ia ki karom a taara, ma ia ut in ki

ungaa ma diat. Ma diat anuna taara, God in ki ungaai ma diat, ma ia ut in God anundiat. ⁴Ma in upa wa a lur na mataandiat raap. Pain ta minaat balet ma, pa ta tapunuk, pa ta tinaangi ma pa ta ngunungut ma, maa a kum utnaa taanga namuga diat aa panaai.”

⁵Ma ia baa i ki u ra kiki na king i piri naa, “Baboi, mi iaau wamatakina a kum utnaa raap! Un timu koto a kum pirpir bi, maa a kum pirpir mi diat lingtatuna ma i tale baa din nurnur uni.” ⁶Ma i piri taang lenbi, “Ia raap! Iaau a Aalpa ma ra Omegaa, a turpaaina ma ra tintinipina. Ia baa i maruk ang wainimi ma ra palaa ko ra mataana daanim, a palaa na lalaaun, baa pa in kuli. ⁷Ia baa a tena niuwia in kale paa a kum utnaa raap mi, ma iaau ang God anuna, ma ia maa natunglik.

⁸“A kum tena bunurut, ma diat baa pa diat nurnur, ma diat baa anundiat mangamangaan i dur, ma a kum tena aak doko taara, ma diat baa diat paam a kum paamuk na mangamangaan, a kum tena paam uraura, a kum tena lotu karom a kum taabataaba, ma ra kum tena warwaruga raap, anundiat wanua a ngaala na tung na nguan baa i kup ma ra saalfa. Bi ia a weru minaat.”

A matakina Ierusalem

⁹Raa kon 7 na aangelo, baa diat paam 7 na laa baa i teng ma 7 na tintinip na kinadik, i waan paat ma i piri taang naa, “Waan urin, ang waiaa ta ui u ra matakina tinaulaa, a tabuan anu ra Naat na Sip.” ¹⁰Iaau teng ma ra Takado na Nion, ma a aangelo maa i lo tato pa iaau unaanga u ra ngaala na taangaai baa i tur aakit unaanga nate. Ma i waiaa ta iaau un Ierusalem a gomgom na taamaan anun God, i waan pari taanginaanga u ra maawa kon God. ¹¹I baarabaara ma ra minamaarin God, a kaapakaapaina i papakaat welaar ma

ra ina ngaatngaat na waat di waatungi naa iaaspaar, i baarabaara welaar ma ra galaas. ¹²A ngaala na liplip uni i tur unaanga aakit nate, ma 12 balbalaatina ma 12 aangelo diat tur naa ra 12 balbalaatina. Ma u ra kum balbalaat maa di aa timu taa a kum iaa ra 12 wuna taara Israael. ¹³Tula balbalaat ditul babo kup a wanua baa in mataana mage i waan paat iaai, tuldi u ra mataana labur, tuldi u ra mataana taubaar, ma tuldi ditul babo kup a wanua baa in mataana mage i lop iaai. ¹⁴In kabi ra liplip i ra taamaan maa di paami ma 12 ina waat. Ma u ra kum waat maa, di aa timu taa a iaa ra 12 aapostolo anu ra Naat na Sip.

¹⁵Ma ra aangelo baa mir pirpir, i paam paa a walawalar baa di paami ko ra goled, baa di laana maak a kum utnaa mai, kupi in maak a taamaan Ierusalem mai, ma in maak kaai a kum balbalaatina ma ra liplipina. ¹⁶A taamaan maa waat na papaarina, diat welaar raap taau ku. A iokaanaina ma ra parereina diaar welaar ku. Baa i maak a taamaan ma nuna walawalar, i welaar ma 2,200 na kilomita a iokaanaina, a parereina ma ra tuntunurina, ditul welaar raap ku. ¹⁷A aangelo i maak a butbut i ra liplip, i welaar ma 33 babaluka. I maak ma ra walawalar baa a taara diat laana papaam mai.

¹⁸A liplip di paami ma ra iaaspaar, ma ra taamaan di paami ma ra goled raap ku, i gomgom aakit welaar ma ra galaas. ¹⁹Ma ra kum kabi ra liplip i ra taamaan maa, di wamong diat ma ra aalawur mangaana waat raap baa diat ngaatngaat aakit. A mugaana di paami ma ra iaaspaar, a werudi a saapir, ina bulu na waat, a wetuldi a kaalkidon, a wewaatdi a emiraaled, ina girin na waat, ²⁰a welimadi a oniks, ina waat i kabaang ma i taar, a we-6 a konilion, ina taar na waat, a we-7 a krisolito, ina gamol na waat, a we-8 a beril, ina girin na waat,

a we-9 a topaas, ina gamol na waat, a we-10 a krisopraas, a we-11 a iaasint, ma ra we-12 a aametis, ina taar na waat. ²¹12 balbalaat 12 ina kiaau na kalaang ut maa. Raa balbalaat raaina kiaau na kalaang. Aakapi i ra taamaan di paami ma ra goled raap ku, i babo aalur welaar ma ra galaas.

²²Pa iaau babo ta ruma na lotu u ra taamaan maa, kabina maa a Tadaaru God, ia baa i dekdek aakit, ma ra Naat na Sip diaar ut maa a ruma na lotu u ra taamaan maa. ²³A taamaan maa pa i iba kup in mage ma ra kalaang kupi diaar a wakaapai, maa a minamaarin God ut i wakaapai, ma a Naat na Sip ia ut maa a laam uni. ²⁴A kum wunwuna taara diat a waanwaan u ra kaapaina ma ra kum king anu ra rakraakan buaal diat a lo ruk anundiat kum minamaar unaanga uni. ²⁵Pain ta bung balet ma baa a kum bonanaakaina diat a balbalaat, kabina maa pa in marum balet ma. ²⁶A kum wunwuna taara diat a lo ruk anundiat kum utnaa na tadaaru ma ra nundiat kum minamaar unaanga uni. ²⁷Pain ta dur na utnaa balet ma in ruk unaanga uni, ma pa te baa i laana paam a kum utnaa na wawirwir ma pa te kaai baa i laana warwaruga. Diat baa di aa timu taa a iaandiat u ra buk na lalaun anu ra Naat na Sip diat ku diat a ruk.

A daanim na lalaun ma ra in diwaai na lalaun

22 Io, aangelo i waiaa taa a daanim na lalaun karom iaa, i kaa-pakaapa welaar ma ra galaas. I aalir paat ko ra kiki na king anun God, anundiaar ma ra Naat na Sip. ²I aalir naliwan u ra ngaala na aakapi u ra taamaan maa. In diwaai na lalaun i tur u ra ru papaara daanim maa. U ra kum kalkalaang raap, i laana wa, 12 pakaan un raaraa ki-laala. Ma ra dondono diat laana walaan-galaanga a kum wunwuna taara raap ko

ra kum malaapaang.³ A kum aakaina utnaa baa a kaankaan anun God i ki uni pa din babo ta diat balet ma. A kiki na king anun God ma anu ra Naat na Sip in ki u ra taamaan maa, ma a kum tultul anun God diat a lotu karomi.⁴ Diat a babo a mataana, ma din timu taa a iaana u ra kum maarindiat.⁵ Pain diat a iba balet ma kup a kaapa i ra laam baa a kaapa i ra in mage, maa Tadaaru God ut in taar a kaapa taan diat. Ma diat a naagagon welaar ma ra kum king, pa in raap ma pa in raap.

⁶A aangelo i piri taang naa, “A kum pirpir mi i lingtatuna ma i tale baa din nurnur uni. A Tadaaru, a God baa i muga a nio ra kum propet kupi diat a wapuana nuna kum pirpir, i tula wa nuna aangelo kupi in waiaa taa anuna kum tultul u ra kum utnaa baa marawaai in waan paat.”

A winawaan paat balet anun Iesu i marawaai

⁷Iesu i piri naa, “Walangoroi, marawaai ma ang waan paat! Ia baa i murmur a kum pirpir na propet ko ra buk mi, i daan.”

⁸Iaau Ioaanes, iaau aa walangoro taa a kum utnaa mi ma iaau aa babo taai. Baa iaau aa walangoro taai ma iaau aa babo taai, iaau puka pari ma ra urur naa ra ru kaki ra aangelo kupi ang lotu karomi, aangelo baa i waiaa taa a kum utnaa mi taang.⁹ Iaku aangelo i piri ku taang naa, “Koku! Iaau kaai a tultul ku welaar ma ui ma ra kum tatem liklik a kum propet ma diat raap kaai baa diat murmur a kum pirpir ko ra buk mi. Un lotu karom God!”

¹⁰Ma i piri taang naa, “Koku u wapidik baat a kum pirpir na propet ko ra buk mi, maa a pakaana bung baa a kum utnaa mi in waan paat uni ia marawaai.

¹¹Ia baa a tena aakaina din maadek wai kupi in paam ut anuna kum aakaina, ma ia baa i dur, din maadek wai kupi

in paam ut anuna kum dur na mangamangaan, ma ia baa anuna mangamangaan i takado, din maadek wai kupi in paam ut anuna mangamangaan na takado, ma ia kaai baa i gomgom, din maadek wai kupi in paam ut anuna gomgom na mangamangaan.”

¹²Iesu i piri naa, “Walangoroi, marawaai ma ang waan paat! Ang waan paat ungaai ma ra wedok, ma ang dok a taara raap welaar ut ma ra nundiat kum pinapaam raaraa.¹³ Iaau a Aalpaa ma ra Omegaa, a turpaaina ma ra tintinipina, iaau muga aakit ma iaau murmur aakit.

¹⁴“Diat baa diat gi agomgom anun-diat kum maalu diat daan, ma i takado baa diat a wangaan ko ra in diwaai na lalaaun ma diat a ruk u ra bonanaaka i ra liplip i ra taamaan maa.¹⁵ Iaku a kum paap, ma ra kum tena paam uraura, ma diat baa diat paam a kum paamuk na mangamangaan, a kum tena aak doko taara, a kum tena lotu karom a kum taabataaba, ma diat baa diat nem a warwaruga ma diat paami, kuraa diat nataamaan u ra liplip.

¹⁶“Iaau Iesu, iaau tula wa anung aangelo kupi in taar a wewapua kaapa mi karom muaat a taara na nurnur u ra kum taamtaamaan. Iaau ina aakaarin Dewid ma tabuna, ma ina naangnaang na laar baa i baarabaara.”

¹⁷A Takado na Nion ma ra matakina tinaulaa, a tabuan, diaar piri naa, “Waan urin!” Ma baa te in walangoroi, ia kaai in piri naa, “Waan urin!” Ia baa i maruk, i koina baa in waan urin, ma ia baa i nemi, ia kaai in inim ko ra palaa na lalaaun baa pa di kuli.

A tintinipina

¹⁸Iaau watumaarang diat raap baa diat walangoro a pirpir na propet ko ra buk mi: Baa te i ot taai ma ta pirpir ingen, God in ot taa kaai a kum kinadik

karomi baa di aa wewapua kaapa taau uni u ra buk mi. ¹⁹Baa te i rakaan wa ta pirpir ko ra pirpir na propet ko ra buk mi, God kaai in rakaan wa nuna tiniba koni ko ra in diwaai na lalaaun, ma ko ra gomgom na taamaan anun God, baa di aa wewapua kaapa taau uni u ra buk mi.

²⁰Ia baa i wewapua kaapa u ra kum utnaa mi i piri lenbi, “Maia, marawaai ma ang waan paat.”

Aamen. Waan urin Tadaaru Iesu.

²¹A maarmaari anu ra Tadaaru Iesu in ki karom a taara raap anun God. Aamen.